תנ״ך · דרשות ודרושים

שפתי דעת

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שפתי דעת

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שפתי-דעת/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 4
פרשת נח 19
פרשת לך לך 31
פרשת וירא 40
פרשת חיי שרה 50
פרשת תולדות 59
פרשת ויצא 68
פרשת וישלח 78
פרשת וישב 87
פרשת ויהי מקץ 96
פרשת ויגש 107
פרשת ויחי 117
פרשת שמות 128
פרשת וארא 139
פרשת בא 150
פרשת בשלח 162
פרשת יתרו 173
פרשת משפטים 185
פרשת תרומה 195
פרשת תצוה 205
פרשת כי תשא 215
פרשת ויקהל 225
פרשת פקודי 232
פרשת ויקרא 241
פרשת צו 251
פרשת שמיני 260
פרשת תזריע 268
פרשת מצורע 276
אחרי מות 288
פרשת קדושים 296
פרשת אמור 303
פרשת בהר 312
פרשת בחקותי 319
פרשת במדבר 328
פרשת נשא 336
פרשת בהעלותך 345
פרשת שלח לך 354
פרשת קרח 362
פרשת חקת 371
פרשת בלק 382
פרשת פנחס 392
פרשת מטות 401
פרשת מסעי 413
פרשת דברים 423
פרשת ואתחנן 437
פרשת עקב 449
פרשת ראה 464
פרשת שופטים 477
פרשת כי תצא 487
פרשת כי תבא 498
פרשת נצבים 510
פרשת וילך 530
פרשת האזינו 546
פרשת וזאת הברכה 565

בראשית

מאמר א

לא היה צריך להתחיל את התורה אלא כו'

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהוא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים כו', וקשה הלא הודעת חידוש העולם הוא יסוד לכל התורה ולכל האמונה ואיך אמר ר"י לא היה צריך כו', ועוד למה כפל קושייתו ואמר ומה טעם פתח בבראשית, וכפי הנראה ששני קושיות הם ושניהן מתורצין בפסוק כח מעשיו הגיד לעמו קושיא ראשונה שהיה לו להתחיל מן החודש הזה לכם כי אם התחיל בבראשית להודיע לנו חידוש העולם הנה גם מן פר' החודש הזה לכם יש ללמוד אמונת החידוש כמו שיתבאר בסמוך, קושיא שניה מה טעם פתח בבראשית כדרך ששינו לתלמי המלך, והתירוץ על שניהם מן פסוק כח מעשיו הגיד לעמו תירוץ ראשון על קושיא ראשונה הוא אעפ"י שיכולין ללמוד ענין חידוש העולם גם מן פ' בחודש הזה לכם מ"מ התחיל בבראשית ברא אלהים כדי לסתום פי דוברי שקר האומרים ליסטים אתם כו' וע"י זה יבואו לידי כפירה גמורה לאמר לית דין ולית דיין וכל דאלם גבר כי אף אם תמצא לומר שיש ללמוד מן החודש הזה לכם שהוא ית' חידש עולמו מ"מ נשאר מקום למהרהר לומר שאי השגחתו כי אם בשמים אבל לא בארץ כי לגודל רוממותו ית' אינו משגיח בפרטים בתחתונים לכך התחיל בבראשית ברא אלהים אין אלהים אלא דיין וסוף תיבות אמת לומר לך כי מדת הדין לאמתו מתפשט גם בתחתונים ותשלך אמת ארצה והיינו דקאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ר"ל הדין דין אמת בשמים ובארץ וזה מופת שלא ליסטים היו, וקושיא שניה מה טעם פתח בבראשית ולמה לא פתח התורה בשם אלהים התירוץ על זה כי אין הקב"ה נודע מצד עצמו כי אם מצד דרכיו ופעולותיו והיינו שהתחיל בבראשית ברא ואחר כך אלהים ר"ל מצד הבריאה נודע ביהודה אלהים והיינו שנאמר כח מעשיו הגיד לעמו כדי שמתוך ידיעת כח מעשיו ופעולותיו נודע כי יש אלהים בארץ, וכדי לתת להם נחלת גוים הוצרך לכל הסיפור שמן בראשית ברא והלאה להורות שמעשה ידיו אמת ומשפט כי משפט היינו שם אלהים וסוף תיבות של בראשית ברא אלהים היינו אמת:

מאמר ב

כל דיין הדן דין אמת לאמתו כו'

ותדע כי כל אמת שייך אל הדינין כמ"ש רז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וקשה למה נקט דוקא מעשה בראשית כי היה לו לומר במעשה בריאת שמים וארץ, אלא לפי שרצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וידוע שאצל בשר ודם אין שייך לומר שיעשה צדקה במקום משפט כי במקום משפט אין צדקה כי אין מרחמין בדין אבל הקב"ה במקום משפט יעשה צדקה כי תבל ומלואה שלו ונמצא שכל דיין הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה כדרך שרצה ה' לברא את העולם במעשה בראשית ר"ל כאשר עלתה במחשבתו יתברך בראשית דהיינו בהתחלה עלתה במחשבתו לבראו במדת הדין שנאמר בראשית ברא אלהים ר"ל הכל בדין דין אמת אבל לא יהיה שותף להקב"ה כאשר חזר הקב"ה ושתף מדת רחמים לדין כי דבר זה אינו מסור לשום דיין להיות רחמן בדין אלא יהיה שותף להקב"ה דוקא במעשה בראשית כאשר עלתה במחשבתו בראשית ענין הבריאה לכך אמר הדן דין אמת לאמתו כי דין אמת נרמז בשלשה תיבות אלו בראשית ברא אלהים סוף תיבות אמת ואין אלהים אלא דיין, וע"כ ארז"ל בפרק הבונה ש' שקר ת' אמת וקשה היה לו לומר א' אמת ולמה נקט ת' שבסוף התיבה אלא לפי שבבראשית ברא אלהים קדמה התי"ו על כן אמרו ת' אמת ובבראשית הוצרך לכתוב בראשית ברא אלהים ולא ברא אלהים בראשית כי אז היה אמת כסדרו לפי שאין אלהים נודע כי אם מצד בראשית ברא ר"ל דרכיו ופעולותיו:

ותדע כי הקב"ה חס ביותר על רבים כי הן אל כביר לא ימאס הן רבים במין האדם הן רבים בשאר ברואיו על כן כאן בבראשית ברא אלהים הקדים שמים לארץ כי השמים מאחר שהם רבים יותר יכולין לעמוד בדין מן הארץ יחידית כי הקב"ה חס יותר על אבדון של רבים אבל להלן גם כן לדסמיך ליה ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי לשתוף של רחמים צריכה הארץ ביותר כי מאחר שהיא יחידית אינה יכולה לעמוד בדין פשוט כי אם ע"י שתוף מדת הרחמים אבל מ"מ אין נכון לעשות כן בארץ לשום דיין כי אם יהיה רחמן ורך לזה יהיה קשה לזה אלא ידון דין אמת לאמתו, וזהו דברי ר' יצחק לומר שלכך פתח בבראשית כי בו נרמז שראש דברו יתברך אמת ומשפט בעליונים ובתחתונים והשליך אמת ארצה שאינן לסטים שהרי יש אלהים שופטים בארץ, ומה שאמר רבי יצחק שהיה לו להתחיל את התורה מן החודש הזה לכם כי גם בחדוש הירח יכול המשכיל להבין כי הקב"ה חידש עולמו ויש לנו ראיה בריאה וטובה טל זה ממה שמסיק בגמרא:

מאמר ג

כל המברך על החודש בזמנו כו'

אמר רבי יוחנן כל המברך על החודש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה כתיב הכא החודש הזה לכם וכתיב התם זה אלי ואנוהו, תנא דבי רבי ישמעאל אלו לא זכו ישראל אלא לקבל פני אביהם שבשמים כל חודש וחודש דים, אמר אביי הלכך צריך להיות מעומד, וקשה מה דם דקאמר ומה ענין קבלת פני השכינה לכאן, ונראה שדעתם לומר כשם שספור מעשה בראשית המדבר בחדוש העולם הוא מופת חותך על מציאות השם יתברך כי הוא חידש עולמו כך חדוש הלבנה גם כן מופת על מחדשה כי מתוך חדוש הירח בכל חודש יוכל כל משכיל לבא לידי ידיעת מציאות האל יתברך מתוך החקירה כמו שהשבת מעיד על חדוש העולם כך חדוש הלבנה בנין אב על מהלך וסבוב כל הגלגלים ותנועתם שהכל בא מכח המניע הראשון יתברך כמו שנאמר והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבאו כל בשר להשתחות לפני וגו' למה דוקא בחדשים ושבתות אלא לפי ששני זמנים אלו יעידון יגידון עדות ה' נאמנה כי דהוא יתברך חידש העולם ואין צור כאלהינו על כן ראוי לבא בהם להשתחות לה', ולכך כפל הלשון מדי חודש בחדשו ושבת בשבתו כי הנ"ל מדי חודש ושבת כי ושבתו וחדשו מוסב על השם יתברך ואומר מדי חודש שהוא מופת על מחדשו ומדי שבת שהוא מופת על שבתו של הקב"ה כי בו שבת ה' וגומר וזה"ש כה אמר ד' שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח וטעמו של דבר לפי שהשער הפינה קדים הוא כנגד חמשים שערי בינה אשר בהם יחשוב המשכיל בעניני הקדמות אם השם יתברך קדמון או העולם, וחקירה זו מסוכנת מאוד פן יטעה החוקר ויפול ברשת מאמיני קדמות העולם על כן השער הפונה קדים היינו השער מן החמשים שערים הפונה קדים אל חקירת הקדמות יהיה סגור כל ששת ימי המעשה כי אין רשות לאדם לכנס בשער החקירה פן יטעה אבל ביום החודש וביום השבת יפתח כי על ידי שני ימים אלו נפתח הסתום כי על ידי השבת יהיה לו מופת על חידוש העולם וכן על ידי חדוש הירח לכך אמר רבי יוחנן המברך על החודש בזמנו כאלו קבל פני השכינה לפי שעל ידי חדוש זה יהיה לו מופת גם על חדוש כל העולם:

ועל זה אמר רבי ישמעאל אלו לא זכו אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחד בחודש דים הזכיר לשון דים כי אע"פ שספור מעשה בראשית יתן עדות ד' נאמנה על כל פרטי הנבראים מה שאין כן בידיעת חידוש הירח מ"מ היה די גם בזה כי מתוך ידיעת חדוש הירח יכול כל משכיל לעלות בסולם הידיעה מחקירה לחקירה עד שיבא לכלל

ידיעה בכל הנמצאים שכולם מקורם מן סבה ראשונה, לפיכך אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם כי התורה משמשת שני דברים א' לטעת בלבנו האמונה ב' למצותיה, ופרשת החודש הזה לכם תרווייהו איתנהו בה מה שאין כן בסיפור בראשית שאין בו כי אם הודעת חידוש העולם לחוד על כן בא לתרץ ולומר משום כח מעשיו כו', ואמר אביי הלכך צריך להיות מעומד כי כמו שקבלת השבת צריך להיות מעומד ככל קבלת עדות כי השבת מעיד על מי שאמר והיה העולם כך חדוש החודש מעיד על זה.

מאמר ד

יום הששי ויכולו השמים

וסמך לזה מן הפסוק יום הששי ויכולו השמים ר"ת שם של ארבע והוא מצרפן לומר שהשבת מעיד על בריאת העולם ביו"ד ה"א והוא משלים את השם כמו שכתוב על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו והוה לי' למימר ויקדשו אלא שרמז בה' ו' שהשבת משלים כל השם של הויה ויקדש הו' שקדש חצי השני מן השם של הויה ומעיד כי אין כאלהינו לכך לא ערבינהו לאמר על כן ברך ויקדש ה' את יום השביעי כדי לדרוש ויקדשהו, ומה שלא ערבינהו בפרשת ויכלו לפי שכל אחד מורה על ענין בפני עצמו ויברך אלהים את יום השביעי ברכו במן לחם משנה ויקדש אותו שלא ירד בו כלל כי כבר ידעת שלשון שביעי נגזר לשון שובע וכן דרשו במקום שובע שמחות אל תקרי שובע אלא שבע כי:

כל השובע בא לעולם מן יום השבת כמו שכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולחם הפנים יוכיח שנאמר בו ביום השבת יערכנו כי משם מקור שפע שבע רצון על כן חייבים כל ימות השבוע להכין לשבת מחד בשבתא לשבתך לפי שכולם יש להם יניקה מן יום השבת ומידו נתנו לו על כן נאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו ע"ד ארז"ל ב' מלאכים מלוין לאדם בשבת אם מצא שלחנו ערוך מלאך טוב אומר יהי כן לשבת הבאה וזהו הכפל של ביום השבת שאם ביום השבת הזה יערכנו מלאך טוב אומר שגם ביום השבת הבאה יערכנו לפי שהשבת משפיע אל ימות השבוע על כן עריכת שלחן של יום זה גורם עריכת שלחן גם לשבת הבאה, ואמר ויקדש אותו שלא היה יורד בו כלל וזה מופת שכל עיקר שפע שבע רצון הושפע מן יום השבת על כן כל ימות השבוע חייבים להכין אל השבת ולא נאמר בשבת ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי לפי שגם חלק מן יום הששי שייך לערב זה למ"ד תוספת שבת דאורייתא וזה מורה על שיום זה מקושר עם ימות השבוע כי הוא מעיד על כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' וא"כ השבת והחודש יתנו עדיהן

ויצדקו לאמר כי ה' ברא ומהוה את הכל כי שם של ד' נגזר מלשון הויה, וזה"ש רצה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים עד ששתף שם של רחמים כי הוא נגזר מלשון הויה וקיום כאמור וכמ"ש. כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, ובזה נתבארו דברי רבי יצחק ואכתי קשה אם תמצא לומר שיש צורך בסיפור בראשית כדי שלא יאמרו אומות העולם לסטים אתם מ"מ לפחות היה לו לקבוע ספור זה בסוף התורה, על כן מסיק רש"י בראשית אין המקרא אומר אלא דורשני כו' וקשה למה הקדים רש"י הדרש אל הפשט כי אין זה דרכו של רש"י לומר תחלה הדרש ואחר כך ואם תרצה לפרשו כפשוטו כו', אלא לפי שלדברי רבי יצחק עדיין אנו צריכין לדרש זה כדי לתרץ בו למה לא הוקבע סיפור זה בסוף הספר, לפי שהתורה אין לה קץ וסוף כמו שכתוב לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד הורה שסופה נעוץ בתחלתה כשלהבת קשורה בגחלת כי בסוף התורה כתיב ולכל היד החזקה פירוש רש"י זו קבלת התורה, אשר עשה משה לעיני כל ישראל הזכיר בסופה התורה וישראל על כן אמר מיד בראשית ברא אלהים בזכות התורה וישראל שהזכיר לפנים כי על כן נוהגים בסיום כתורה לקרא גם פרשת בראשית כדי לקשר תחלתה בסופה, ולפי שבסוף התורה נזכר גם משה על כן מסיק במדרש בראשית בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו, ובמדרש הרבתי:

מאמר ה

מדרש רז"ל בפסוק והארץ היתה תוהו

והארץ היתה תוהו ובוהו רבי אבהו ור' חייא בר אבא כו' רבי אבהו אמר מתחלת ברייתן צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ושל רשעים הארץ היתה תוהו אלו מעשיהן של רשעים שנאמר ראיתי את הארץ והנה תוהו ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ועדיין אין אני יודע באיזו מהם חפץ כו' כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהן של צדיקים חפץ ר' חייא בר אבא אמר הראה לו בית המקדש בנוי וחרב ובנוי כו', ודברי שניהם מחוסרין ביאור כי מעשה צדיקים או רשעים או בנין בית המקדש וחורבנו מה ענינם לכאן כי בלי ספק אין דעתם להוציא המקראות מפשוטם ומה שמסיק ועדיין אין אני יודע וכו' וכי סלקא דעתך שיחפוץ ה' במעשה הרשעים כי אין חפץ לה' בכסילים:

והנראה לי בזה כי מחלוקתם בבית של בראשית מה היא משמשת אם לשון בשביל כפרש"י בשביל ישראל כו' או ב' הפועלת וקאי על התורה ר"ל עם התורה שנקראת ראשית ברא כו' כי התורה היתה כלי אומנתו של הקב"ה כו' ובפסוק והארץ היתה תהו הרגישו בקושית מאי דהוה הוה ומה הגיד לנו הפסוק שכבר היתה תוהו אלא שראה ה'

שבאחרית הימים הרשעים על ידי מעשיהם יקלקלו ויגרמו חזרת העולם לתוהו ונראה הדבר שנוי בבריאה וכאילו מפי עליון תצא הרעה:

על כן אמר שאין כאן שנוי כי מתחלת הבריאה היתה הארץ תוהו כי כך טבעה והקב"ה הוציאה מאפילה לאורה הפך טבעה ומחזיק בה בחזקת היד שלא תחזור לטבעה כ"ז שעושין רצונו של מקום אבל כשהם רעים וחטאים לה' אז הוא מניחה על טבעה ותחזור לתוהו ובוהו והיינו תנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית על מנת שיקבלו ישראל התורה כו' ועל זה הדרך הזכיר כאן ברמז מעשה הצדיקים הצדיקים שגרמו האורה ומעשה הרשעים הגורמין שיחזרו לתוהו ובוהו כי מתחלה לא נבראו כי אם בשביל ישראל כפרש"י בראשית בשביל ישראל כו' ועל כן בא להזהיר את ישראל שיסתכלו בבריאת עולם שנברא בשבילם והיינו כדי שיקבלו התורה וישמרוה ואם לא אז יחזיר העולם לכמות שהיה לתוהו ובוהו וזה דעת רבי אבהו לדרוש רסוק והארץ היתה תוהו על מה שאמר בראשית בשביל ישראל, ובית של בראשית משמשת לשון בשביל, והנה להנחה זו יש כאן רמז על השכר העונש כי התוהו היינו העונש והאור היינו השכר ושלמה המלך עליו השלום אמר יש רשעים שמגיע אליהם כמעש' הצדיקים ויש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעי' ופרש"י שהשכר נקרא מעשה הצדיקים והעונש נקרא מעשה הרשעים, פירוש לפרושו כי הרשעים מסבבים היות הארץ תוהו אם כן התוהו נקרא מעשה הרשעים, אבל האור נקרא מעשה הצדיקים כאלו הם עשאוהו, וידוע שבין כך ובין כך שמו יתברך מתגדל ומתקדש בעולם בין בזמן שעושה דין ברשעים בין בזמן שניתן שכר טוב לצדיקים על שניהם נותנין לו שבת יקר וגדולה ויש מקים לספק איזו הלול גדול עד ששייך לומר באיזו הלול ושבח חפץ הקב"ה יותר אם בשבח שמגיע לו מן עונש הרשעים כי בזמן שהקב"ה עושה דין ברשעים שמו יתברך מתגדל ומתקדש או אם בשבח המניע אליו בזמן שנותן שכר טוב לצדיקים כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טיב הורה שאע"פ שכל פועל ה' למענהו ואף רשע ליום רעה מ"מ יותר חפץ הקב"ה בהלול הבא לו מן מעשה הצדיקים כי טוב ה' לכל ואינו חפץ ברעתם כי אם בטובתם ויש עוד מקום אתי לפרש זה על מעשה צדיקים גמורים כפשוטו או על מעשה רשעים שעשו כבר חשובם ראויה מאהבה שהזדונות נחשבות כזכיות ואם כן מעשה הרשעים נקרא זכיות וסמך זה לפסוק והארץ היתה תוהו ובוהו לדעת המפרשים שהארץ בתחלת ענינה היתה תוהו ר"ל דבר שאין בו ממשות, ובוהו מנה מורכבת לשון בו הוא ר"ל שנעשית דבר שיש בו ממשות דהיינו בו הוא, ולפירוש זה יש כאן משל צודק על מעשה הרשעים שהיה מתחלה תוהו ופועל ריק ואח"כ על ידי התשובה נעשו בו הוא דבר שיש בו

ממשות על ידי התשובה וא"כ יש מקום לספק בו איזו גדול אם מעלת הצדיק שהיה כולו אורה ולא הלך חשוכים מימיו או מעלת הבעל תשובה שהלך חשוכים ואח"כ נעשה בו הוא והיינו איזו מעשה גדול אם סתם מעשה המצות של צדיקים או אם מעשה הרשעים שנתהפכו לזכיות כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר שיותר טוב בעיני הקב"ה מעשה הצדיקים שלא טעמו טעם חטא משיחטא וישוב כי יש פלוגתא בגמרא על ענין זה ודעת ר' אבהו נוטה לדעת האומר מעלת הצדיק גדילה, אמנם רבי חייא בר אבא דורש ב' של בראשית ב' הפועלת ר"ל עם התורה ברא את העולם דהיינו ע"י צירוף השמות הקדושים על כן דרש והארץ היתה תוהו על בית המקדש, בנוי וחרב כי גם המקדש נברא על ידי צירוף אותיות שבהם נברא שמים וארץ כארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נברא שמים וארץ כו' שמע מינה שבנין שמים וארץ ובנין המשכן והמקדש היה הכל על ידי צירוף אותיות שבתורה ואם כן התורה היתה הפועלת וכלי אומנות הן בבריאת שמים וארץ הן במלאכת המשכן והמקדש הכל נעשה על ידי צירוף אותיות התורה כמו שכתוב בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, פירוש אין דבור בלא חיתוך אותיות והדיבור אשר יצא מפי ה' נתגשם ונעשה ממנו שמים וארץ כי לא מצינו שנאמר יהי שמים וארץ כי מה שנאמר זר יהי רקיע היינו יתחזק אבל בתחלת ענינו כשהוציא הקב"ה יש מאין אין שייך לומר בלשון צווי יהי שמים וארץ כי אין שייך צווי לדבר אין ואפס אלא שהקב"ה צירף האותי ות וכשיצאו הדברות מפיו יתברך נתגשם הדבור ובו נבראו שמים וארץ, אבל כל צבאם דהיינו תולדות שמים וארץ נבראו בלא צירוף אותיות אלא ברוח פיו לבד כי אז בא הצווי אל השמים ואל הארץ שיוציאו תולדותיהן לכך נאמר וברוח פיו כל צבאם ומה שנאמר ברוחו שמים שפרה אינו קאי על תחלת היצירה אלא על מה שנאמר יהי רקיע בתוך המים כי אחר שנברא אמר לו שיתחזק להיות כאהל כמ"ש וימתחם כאהל לשבת לכך נאמר שמים שפרה לשון אהל מלשון אהל שפרירו, אבל תחלת היצירה יש מאין היתה בדבר ה' על ידי צירוף אותיות:

רמז לדבר בראשית ברא וגו' ראש תיבות של כל ז' תיבות שבפסוק עולה למספר כ"ב בבא"א הו"ה כמספר כל אותיות התורה לרמוז שכולם נבראו בדבר ה', וכבר ידעת שכל מעשה שמים וארץ היו תלוין עד יום ששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה ואע"פ שכבר קבלוה מ"מ על ידי מעשה העגל חזרו וחללוה והיה כלא היה ע"כ צוה ה' לישראל מעשה המשכן להחזיר בנין כל ג' עולמות ליושנן על כן נעשה המשכן בדמיון ציור ג' עולמות ונעשה ע"י צירוף אותיות שבהן נבראו שמים וארץ בחכמה ובתבונה ובדעת כמו שכתוב בראשית ר"ל עם החכמה שנקראת ראשית וכתרגומו בחוכמתא כו', ובילקוט בפסוק

ויהי ביום השמיני מלמד שהית ה שמחה לפני הקב"ה במרום ביום הקמת המשכן כיום שנבראו בו שמים וארץ, והוא מבואר לפי דרכינו, על כן דרש רבי חייא שהראה לו הבית המקדש בנוי וחרב ובנוי ונראה שזהו דעת רבי ברכיה שדרש ברבתי מהיכן נברא האורה ממקום בית המקדש נברא שנאמר והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וכתיב והארץ האירה מכבודו ואין כבודו אלא בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו, כי גם דעתו נוטה לומר שפסוק זה אינו מגיד העבר לבד כי מאי דהוה הוה אלא בא לומר שכך יהיה לעתיד אור ותוהו ואור והיינו בית המקדש שממנו יוצא האור ויתקן התוהו על כן גם אור זה הבא לתקן התוהו נברא ממקום בית המקדש כי העבר דומה לעתיד וק"ל, ותדע כי אור ראשון הבא לתקן התוהו היה אברהם שהוציא את העולם מכלל תוהו ע"ד שנאמר:

מאמר ו

בהבראם ה' קטנה באברהם כו'

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ה' קטנה דרשו בו שני דרשות, אחת בה' בראם שכל מעשה שמים וארץ נבראו בה"א, שניה בהבראם אותיות באברהם לומר לך שבעבורו נברא העולם, ושני דרשות אלו לדבר אחד נתכוונו לפי ששני אלפים תוהו נשלמו על ידי אברהם מן והנפש אשר עשו בחרן עמא דשעבידו לאורייתא כי אז יצא העולם מכלל תוהו כדאיתא במסכת ע"ז פרק א' ואלו לא הוציא אברהם את העולם מכלל תוהו היה העולם נחשב לתוהו ובוהו כאלו אין לכל העולם מציאות כלל על כן שפיר אמרו שזכותו של אברהם גרמה לו לעולם שנברא אע"פ שבתחלת ענינו היה נחשב לאפס ותוהו מ"מ צפה הקב"ה באברהם שסופו להוציאו מכלל תוהו כי על כן בראו, לכך אמרו בהבראם אותיות באברהם, וכדי לתרץ ה' קטנה שבהבראם אמרו בה"א בראם כי בזה באו לתרץ למה נתוספ' ה' לאברהם אלא לומר לך שכל העולם שנברא בה' היה תלוי ועומד עד זמן שבא אברהם כי קודם שבא אברהם היתה ה' קטנה ר"ל הנבראים בה' דומה כאלו עדיין לא נגמרה יציאתם לאור. ההויה אחר שהיו עדיין תוהו על כן נראה מציאותם קטנה כדבר שלא נגמר מלאכתו עד שבא אברהם והוציאו מכלל תוהו ומאז נעשית ה' גדולה כי הנבראים בה"א יצאו מכלל תוהו לאור ואז נעשית ה' גדולה, וזהו סוד חמשה פעמים אור שנזכרו בפרשה זו אחר פסוק והארץ היתה תוהו לרמוז על ה' דאברהם שנאמר בו מי העיר ממזרח וגו' כי בחמשה חומשי תורה הוציא מכלל תוהו לאור כל הנבראים בה', ודוקא הארץ היתה תוהו קודם שבא אברהם לפי שאדם אין לעבוד את ה' ונראה מציאות הארץ והדרים עליה לבטלה, אבל מכל מקום בשמים ממעל

לעולם היו שם מלאכיו משרתיו עושי רצונו יתברך כי אינם מכלל נבראים של העה"ז שנבראו בה"א אלא מכלל העה"ב שנברא בי' על כן מספרם י' עלולים כנודע, וזהו שאמר אברהם ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי כי אז לא היה כי אם אלהי השמים כפרש"י שם, ועל ידי אברהם היה גם אלהי הארץ שפרסם מלכותו בתחתונים, על כן הקדים כאן ארץ לשמים כדי להסמיך מלת ארץ למלת בהבראם המרמז לאברהם להורות שלא בא אברהם לתקן מלכות שדי כי אם בארץ אבל בבראשית ברא הקדים שמים כי אז לא היה עדיין כי אם אלהי השמים עד שבא אברהם,. והכלל העולה מאחר שהעולם נברא בראשית בשביל ישראל והתורה שנקראו ראשית אם כן האדם עיקר המציאות ואם הוא זוכה הרי הוא קודם גם למלאכי השרת הפועלים בטבע והאדם ברצון ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך כמו שדרשו על פסוק אחור וקדם צרתני קודם למעשה יום ראשון ואחור למעשה יום אחרון עיין דרש זה לקמן פרשת תזריע בתורת האדם, ושם יתבאר בע"ה גם מדרש הרבתי אמת ושלום אמרו אל יברא צדק וחסד אמרו יברא כו' הרחבתי בו הביאור פירוש נאה יפה ומקובל אפס קצהו תראה לקמן פרשת תזריע וכו' תראה בחבורנו עמודי שש בעמוד המדבר בצדקה ע"כ אמרתי לקצר בו בפרשה זו:

מאמר ז

פרשת יצירת האדם וענין הנחש

ועתה פקח עניך בענין יצירת האדם דוק ותשכח כי אלהים ברא את האדם ישר ובקש להנחילו שני עולמות דהיינו העוה"ז והעוה"ב. כי בתחלת יצירתו נאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ואחר כך חזר ואמר שנית ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ויצו ה' אלהים על האדם וקשה תרתי למה לי וע"ק למה נאמר בפעם ראשון וישם שם משמע שימה בעלמא לפי שעה ואחר כך אמר ויניחהו משמע הנחה של קבע לאמר זאת המנוחה ועוד קשה כאן נאמר ויקח פירוש לקחו בדברים ופתה אותו לכנס לגן עדן ולמעלה אצל השימה לא הזכיר שום לקיחה ופתוי ועוד קשה מה היה צריך פתוי לכנס לגן עדן כי מי פתי לא יסור הנה, אלא ודאי לפי ששימה ראשונה היתה להאכילו מפרי עץ הגן ולהשתעשע בחמודותיו ולזה לא היה צריך פתוי כי תאוה הוא לעינים ומ"מ נאמר בו שימה שאינו קבע כלשון הנחה לפי שחמדות העולם הזה אינן כי אם לפי שעה כרגע נראו בבית וכרגע ספו תמו, אבל למטה בא להנחילו השלימות הנצחי על ידי התורה והמצוה כמו שנאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וארז"ל לעבדה זו מצות עשה ולשמרה זו מצות לא תעשה כמו שנאמר מיד ויצו ה' אלהים על האדם וגו' כדי להנחילו רב טוב הצפון ולכך צוה לו דוקא

בגן עדן כי היה מראה לו שם רב טוב הצפון לשומרי מצותיו כמו שהראה לו שכר העה"ז דהיינו אכילת פירות כך הראה לו שם גם הקרן רב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב אז מיד נכנסה באדם רוח חזזית של יצר הרע למאן בדבר שאין הנאתן מוחש לעינים בכל שעה כי אע"פ שכבר הראה לו הקב"ה גם השכר מ"מ ראיה זו אינה כי אם לפי שעה כדרך שמראין לאדם בהיותו במעי אמו כי אז נר דולק על ראשו ומראין לו מסוף העולם ועד סופו כו' דהיינו כל ההצלחות בזה ובבא ומ"מ כבואו לאויר העולם נשכח מנגד עיניו את כל יקר אשר ראתה עינו כי חמדות העה"ז אשר אליהם הוא נעתק בלידתו מעורין עיניו מן חמדות העה"ב על כן גם לאדם הראשון קרה כן כשרצה ה' להניחו בג"ע ולצות לו התורה והמצות הוצרך לפתותו ולקח אותו בדברים רכים טובים ונחומים לאמור זאת המנוחה לכך נאמר כאן ויקח ויניחהו וע"כ צוה לו שלא לאכול מן עץ הדעת שלא יכנס בו היצר הרע ויטרידו מן העוה"ז והעוה"ב כמו שנאמר מות תמות כפל בזה ובבא, ומן כפל של מות תמות מצא לו הנחש מקום להזדווג נו, כי בספור של הנחש יש כמה דקדוקים א' בחחלת דבריו אף כי אמר אלהים כו' לשון זה צריך יישוב הן מצד הלשון הן מצד הענין וכי כדי שידבר באותו עץ התחיל בדברי שקר מרדף אמרים לא המה, ב' למה הוסיפה חוה צווי לא תגעו, כפי הפשט נראה שחוה מעצמה ראתה לעשות סייג וגדר אל גוף המצוה כי מטעם זה נאמר ופורץ גדר ישכנו נחש לפי שהנחש פרץ גדרו של עולם דהיינו הגדר והסייג שעשתה חוה אל גוף המצוה ודחפה בה ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' ואם כן הנחש יודע כמה גדול עונש הפורץ גדר כשם שנענש הוא על ככה כך יפרע מפורץ גדר וסייג אשר גבלו ראשונים, ג' למה נאמר מות תמות כפל וחוה אמרה פן תמותון רק פעם אחד ועוד פן לשון מסופק והקב"ה אמר תמות משמע ודאי, והנחש חזר ואמר כפל לא מות תמותון, ד' ותרא האשה כי טוב העץ למאכל במה ראתה כן ורש"י פירש ראתה דבריו של נחש ופשוטו אינו משמע כן, ביאור הענין שהנחש עשה עצמו כאלו לא שמע כי אם פסוק ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל כי ביום אכלך ממנו מות תמות אבל לא שמע מה שאמר ה' מכל עץ הגן אכל תאכל, ודקדק הנחש מן לשון מות תמות שעל שניהם נצטוה שלא לאכול בין מעץ הדעת בין משאר פרי הגן, ואע"פ שלא הזכיר הקב"ה כי אם עץ הדעת לחוד מ"מ אמר שבכלל צווי עץ הדעת יש אזהרה על כל פרי עץ הגן, כי עץ הדעת היה באמצע הגן שנאמר ועץ החיים בתוך כגן בתוך, היינו באמצע והוא המרכז כדרך שמסיק ברבתי שמימי בראשית מתפלגין מתחת עץ החיים ומשמע שעץ הדעת היה סמוך לו שכן נאמר ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע, אם כן כל עצי הגן יש להם יניקה מן המים שתחת עץ הדעת אם כן מסתמא כמו שעץ

הדעת מסוכן וממית כך כל האילנות היונקים ממנו אע"פ שאינם מסוכנים כעץ הדעת מאחר שהם רחוקים מן השורש מ"מ יש בהם חשש מיתה וסכנה ודקדק זה מן כפל מות תמות כי תמות היינו תמות ודאי קאי. על אכילת עץ הדעת עצמו, אבל מות אינו ודאי אלא ר"ל יש חשש מיתה גם שבאר פרי העץ שהאוכל מהם לפחות יחלה בחולי שיש בו חשש מיתה ודקדק גם כן מדלא קאמר ומפרי עץ הדעת לא תאכל ואמר ומעץ הדעת לא תאכל,, וכי סלקא דעתך שיאכל העץ ולא הפרי אלא הכי פירושו שגם שאר האלנות היונקים מן עץ הדעת הם בכלל סכנה, על כן אמר הנחש אל חוה כשראה אותם אוכלים מן כל פרי עץ הגן עשה עצמו כצדיק מיסר ומוכיח לחוה מדוע אתם עוברים את מצות ה' אשר צוה שלא לאכול משום עץ הגן לכך פתח באף לומר אע"פ שאמר ה' לא תאכלו מכל עץ הגן מ"מ אתם אוכלין ממנו, ושאל שאלה זו כדי שתהיה מוכרחת לתרץ כפל של מות תמות אחד על אכילה ואחד על הנגיעה ואז ימצא מקום להדיחה מכל וכל וכך קרה לו שחוה השיבה לו על הכפל כאשר זמם ואמרה ומפרי עץ הגן נאכל כי אין סכנה בהם, ומפרי העץ אשר בתוך הגן באמצע אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון לא הזכיר כפל המיתה לפי שלא הוצרכה לתרץ כי אם לשון מות שמשמע ספק מיתה שדרש הנחש על שאר פרי העץ וחוה אמרה שלשון מסופק זה קאי על הנגיעה זה"ש פן תמותון לשון מסופק שקאי על הנגיעה, מיד דחף אותה על העץ לאמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' אע"פ שגם היא אמרה שאין בנגיעה ודאי מיתה היה לה לפחות ליפול באיזו חולי כי כן דרך הסמים הממיתים לאוכליהם לאלתר ואם גם הנגיעה בהם מסוכנת אע"פ שאין הנגיעה ממיתה לאלתר מ"מ הנוגע בדבר מסוכן שיש לו ארס גדול ומסוכן יפול בחולי, והדבר בספק אם לא ימות מאותו חולי וכשדחפה על האילן הוכיח לפי דבריה שאין שום מיחוש ואם כן אין ממש גם בלשון תמות שהרי לא חלי ולא מרגיש כל הנוגע בו, ולמה צוה לכם כי יודע ה' כי ביום אכלכם וגו', ועל זה נאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' אחר שהוכיח הנחש שכפל מות תמות אינו קאי על הנגיעה והאכילה שהרי כבר נגעה בו ולא הוזקה כלום, אם כן עשתה הוכחה מן כל פרי עץ היונקים מן עץ הדעת והם טובים למאכל אם כן ק"ו שעץ הדעת עצמו טוב למאכל כי הבינה מן דברי הנחש שכל עצי הגן יש להם יניקה מן עץ הדעת ואם כולם טובים למאכל ק"ו שעץ הדעת עצמו טוב למאכל כי מן הענפים יקח ראיה על השורש כי גם בתחלת דבריו של נחש עשה הקדמה זו כדי להטעותה בסוף ליקח ראיה מן אכילת כל עצי הגן על אכילת עץ הדעת כי טוב הוא.

מאמר ח

באור פתויי היצר הרע והסתותיו של הנחש

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל, ידוע שהיצר הרע מושך כח מן נחש הקדמוני ויש לכל אדם ב' מיני יצר הרע כמ"ש א' יצרא דע"ז ב' יצרא דתאות, כי היצר הרע דתאוה זהו דבר טבעי אצל כל אדם ובו ישתתף אל שאר בהמות וחיתו ארץ אשר כל היום מתאוים תאות רבות בפנים שונות וזה דוקא בדבר שיש לו לאדם הנאה ממנו כאכילה ושתיה ומשגל ודוגמתם אבל בחטא שאין לו לאדם הנאה בו כמו ע"ז ושאר עבירות שאין החומר נהנה מהם אין היצר הרע דהיינו כח התאוה שבו מתאוה להם אבל היצר הרע המושך כחו מן הנחש הקדמוני מסית לאדם אף בדברים שאין החומר נהנה מהם כמו לך עבוד ע"ז וכיוצא בה, וכן כשבקשו אנשי כנסת הגדולה דלימסר יצרא בידיהו לא נמסר בידם כי אם יצרא דע"ז אבל לא יצרא דעבירה מפני ישוב העולם ואע"פ ששם מסיק שיצרא דעבירה היינו דעריות מ"מ כל התאות בכלל כי לכולם יש צורך מפני ישוב העולם ולפיכך ארז"ל אשריכם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובנ"ח יצרם מסור בידם ואין הם מסורין בידו שנאמר אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור קשין אהדדי כי מתחלה אמר יצרם מסור בידם ואח"כ אמר ולא הם מסורין בידו פשיטא מאי קמ"ל שאם הוא מסור בידם איך יהיו הם מסורין בידו אלא לצדדין קתני כי יצרא דע"ז מסור בידם לגמרי כי אין בו צורך כלל, אבל יצרא דתאות הגוף אמר עליו דרך פשרה ולא הם מסורין בידו אבל גם הוא אינו מסור בידם מכל וכל לבטל מציאות התאות מפני ישובו של עולם זה"ש משלחי רגל השור זה יצרא דע"ז שכוונתו להזיק בחטא של ע"ז שאין בו הנאה כשור המזיק בקרן שאין הנאה להזיקו כי על כן הביא אדם הראשון לכפרה שור פר מקרין מפריס כמו שיתבאר בסמוך, והחמור זה יצרא דתאות התלוין בחומר האדם כאמור, ומ"מ זה היצר הרע המושך כחו מן הנחש הקדמוני אינו מתחיל כי אם מן הצד דהיינו שאינו מתחיל להסית את האדם מיד לע"ז כי בלי ספק לא יאבה ולא ישמע אליו, אלא מתחיל להסיתו בעקב דהיינו בתאות, שגם כפי הטבע החומר מתאוה אליו ומשם יעתיקו מעבירה לעבירה עד שיאמר לו לך עבוד אלהים אחרים וכן ארז"ל כך דרכו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך עד שאומר לו לך עבוד ע"ז וקשה מהו כך וכך אלא לפי שנאמר הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב אם תתחיל בראש דהיינו בגדולה שבעבירות דהיינו ע"ז התלויה בראש כי שם מקום המחשבה במוח כי עיקר ע"ז תלויה במחשבה וכן אמרו בכמה מקומות אין ראש אלא ע"ז, אז הוא ישופך, האדם ינצח אותך ולא תוכל לו כלל

אם תתחיל בגדולה, אבל אתה תשופנו עקב אם תתחיל בעקב כי העקב מקום הדבק לעפר וכך יאמר לו אתה בן אדם קרוץ מחומר הלא עקב שלך דבוק תמיד אל חנק העפר וזה מופת שיש לך דבקות עם חלק העפר דהיינו החומר אשר לוקח משם ואתה מדיני בטבע על כן צריך אתה להתנהג על פי הטבע וליהנות מן כל פרי האדמה כי יתרון ארץ בכל היא ולדבר זה יפתה אותו היצר הרע בנקל כי גם בלא פתוי שלו טבע האדם חומד ומתאוה להם, ומשם יעתיקו מעברה לעברה עד שלסוף יאמר לו לך עבוד ע"ז כדרך בן סורר ומורה שירדה תורה לסוף דעתו ומ"מ ההתחלה בעניני אכילה ושתיה, לכך אמר דוד דבקה לעפר נפשי חייני כדברך כי מאחר שאני דבק לעפר על כן יש אל היצר הרע הוא השטן הוא מלאך המות מקום להכשיל אותי בפתויו על כן דוד תפלה הוא דקאמר חייני כדברך שלא ימית אותי, וז"ש טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה. כי היצר הרע מתחיל לטמאותו בשולים דהיינו בעקב ולא זכרה אחריתה כי משם יבצבץ ויעלה כסתם ארס של נחש המתחיל בעקב ועונה מכף רגל ועד ראש כך ארס הסתותיו מתחיל גם כן בעקב ועולה עד למעלה ראש מן התאוות אל ע"ו, לכך נאמר והיה עקב תשמעון אם תשמע בעקב שלא תתן מקום ליצרך. כשמתחיל עקב אז תשמע לכל המשפטים כי מאז לא יוכל לך כלל, וזה הדרך אשר הלך בו הנחש התחיל להסית בעניני אכילה שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ומשם העתיקה אל כפירה ממש שנאמר וכי טוב העץ להשכיל להיות כאלהים בורא עולמות כארז"ל אדם הראשון כופר בעיקר היה ומכאן למדו רז"ל לומר כך דרכו של יצר הרע והוא רמז נכון לשעה ולדורות:

מאמר ט

שור שהקריב אדם קרן אחת היה לו וקרנותיו קודמין לפרסותיו

ובמסכת חולין פרק אלו טרפות אמר רב יהודה שור שהקריב אדה"ר קרן אחת הי' לו במצחו כו' ואמר רב יהוד' שור שהקריב אדה"ר קרנותיו קדמו לפרסותיו כו', כבר אמרתי בפסוק משלחי רגל השור והחמור שחטא של ע"ז שאין החומר נהנה ממנו ואין היצר הרע מסיתו כי אם להכעיס בוראו מיוחס אל קרן השור שאין כוונתו כי אם להזיק ואין הנאה להזיקו בקרן כי מטעם זה נאמר בתורה כמה פעמים לשון להכעיסו דווקא אצל ע"ז והיינו לפי שאין הגוף נהנה ממנו על כן כלום הוא עושה אלא להכעיס, והחמור היינו עניני תאוות שגוף החומרי נהנה ממנו ושני חלקים אלו רמוזים בראש ועקב שנאמר הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו ההסתה בעניני אכילה, והראש היינו ההסתה בע"ז לכך הוצרך להביא לכפרה שור שיש בו קרן שבראש ופרסות, הקרן שבראש לכפר על חטא ע"ז שנמשל לקרן השור והפרסות לכפר על חטא העקב, ומה

שאמר קרנותיו קדמו לפרסותיו לפי שמצינו בכל העבירות חטאת קודמת לעולה חוץ בע"ז שעולה קדמה לחטאת כפרש"י פרשת שלח לך וטעמו של דבר כי בכל עברה קדם ההרהור למעשה ומ"מ המעשה חמור מן ההרהור על כן החטאת קדם אע"פ שהרהורי עבירה קדמו לעבירה עצמה מ"מ מביאין תחלה כפרה על חטא המעשה להסיר תחלה החמור ואח"כ הקל חוץ מע"ז שההרהור בה חמור יותר מן חטא המעשה כי עיקר האמונה תלוי במחשבה שמקומה במוח שבראש ע"כ מסיק שקרנותיו שבראש קדמו לפרסות כי הפרסות באו לכפר על חטא המעשה שבעקב ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הם כלי המעשה הגומרין וקרן אחד היינו כנגד מה שכפר ביחודו של עולם כאמור, ועוד יתכן לפרש בקדימה זו לפי שאמרו רבותינו ז"ל פרק הרואה ופרק עושין פסין שעשה הקב"ה מן צלע דאדם הראשון זנב כו' וקשה למה דוקא זנב אלא שבא להורות כמו שהזנב הולך אחר הראש ולא הראש אחר הזנב כך רצה ה' שהאשה תלך אחר בעלה ולא שהבעל ילך אחר עצת אשתו לפי שעם חוה נברא השטן כדאיתא במדרש שלא נאמר סמך בתורה עד שנבראת חוה שנאמר ויסגור בשר תחתנה על כן נזדווג הנחש אל חוה תחלה כי ידע שהיא תפתה אותו וגם תוכל, וכן נאמר בפתויי האשה במשלי שלמה הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל, רמז כאן פתויי חוה אשר הטתו לאדם עד שעשה כמעשה השור המזיק בקרנו בלא הנאה וכ"ז בעצת עכס דהיינו ארס הנחש וממנה נמשך דרך מקולקל זה לכל הזונות אשר למדו לשונם לפתות להסית ולהדיח לכך נאמר הולך אחריה פתאום וגו' יקרה לו כאשר קרה לאדם על אשר הלך אחר עצת אשתו ולא זכר שלכך נבראת מן הצלע חלק מן גופו כדי שימשך החלק אחר ההכל ולא ההכל אחר החלק כי מטעם זה איכא למאן דאמר שעשה הקב"ה מן הצלע זנב וממנו נבראת חוה והטעם כדי שהיא תלך אחריו כמו הזנב ההולך אחר הראש כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת דברים על פסוק ואשמם בראשיכם מסיק ברבתי משל לנחש שאמר הזנב אל הראש עד מתי תלך אתה בראש אני אלך בראש ואמר לו לך והפילו באש וקוצים ומים כו' וקשה למה נקט דוקא במשל הנחש ולא שאר בהמה וחיה, אלא לפי שנחש הקדמוני הסית לאדם שהלך אחר הזנב דהיינו אחר עצת אשתו שנבראת מן הזנב ונפל, וזה"ש והמה כאדם עברו ברית וגו' ודרש באיכה רבתי על גירוש אדם מגן עדן ועל גירוש ישראל מארצם כי גם המה עברו ברית כאדם שהלך אחר עצת אשתו לכך נאמר בהם ונשים משלו בו וכמ"ש נזורו אחור ר"ל כנחש זה וכתיב מכף רגל ועד ראש אין בו מתום ר"ל בזמן שירהב הנער בזקן אז ההנהגה מתחלת מכף רגל והולכת עד הראם וכך עשה אדם הראשון שהקדים

פרסות הרגל אל הראש והיינו מה שהלך בעצת אשתו שדינה להיות מאוחרת ואך לו המלוכה ומשפט הבכורה והוא החליף השטה על כן נזדמן לו לכפרה שור שקרנותיו קודמין לפרסותיו לתקן מה שקלקל ומאז והלאה יהיה הקרן שבראש מוקדם והפרסות מאוחרין רק הוא יהיה קרן אחד והוא ימשל בה ולא שהיא תמשול בו, עוד יש לומר לפירוש ראשון שלכך היו קרנותיו קודמין לפרסותיו כי יצרא דע"ז יכול האדם לבטל מכל וכל אבל לא יצרא דתאות מפני ישוב העולם על כן קדמו קרנותיו כדי להסירו מכל וכל, ועל זה מורה השפלת קומת הנחש לבל ירים ראש עוד להסיתו לע"ז אלא על גחונו ילך דבק כולו לעפר להשאיר לו כח בהסתה דתאות אשר מקורם מן חלק העפר שבאדם כמ"ש כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו, והקרבת פר דוקא לפי שכל אבר ואבר שבו וכל נפש החיוני שבו הכל תמורת נפשו ואבריו של האדם ומה שחסר בבהמה כח הדבור כנגד זה נאמר ונשלמה פרים שפתינו מה שחסר מן הפר היינו הדבור נמלא בניב שפתינו של וידוי החטא:

מאמר י

ענין קרבן קין והבל

ומטעם זה לא נתקבל קרבנו של קין שהביא מפרי האדמה שאין בו נפש החיוני כלל ולא אבר מול אבר כי אע"פ שמנחת עני מקובלת אע"פ שאין בה אבר מול אבר וגם אין בה נפש כלל מ"מ שאני מנחת עני שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב נפשו כי עני הוא, אבל קין שהיה עשיר גדול אין הכתוב מעלה עליו כאלו הקריב נפשו, ונאמר לקין אם תטיב שאת כי שאת לשון מתנה ודורון מלשון מלשון וישא משאת מאת פניו ואמר לו אם מנחה זו דורון ומתנה אשר בלי עון ירוצון כי אם דרך דורון בעלמא הנני אומר לך שאין אתה צריך לשום דורון אחר כי אם כשתטיב דרכיך זו היא שאת כלומר אם תטיב זו היא שאת ודורון ואין אתה צריך ליתן מתנות למי שתבל ומלואה שלו, ואם לא תטיב אם אתה מרגיש בעצמך שאתה חוטא וצריך אתה להביא קרבן זה לכפרה אם כן אין די לך במנחה זו ההולכת לפניך מן הצמחים אלא צריך אתה להביא חטאת ממש הרובץ פתח אהל מועד כמו אדם שהקריב פר, זה"ש לפתח חטאת רובץ, ותדע כי בכל הקרבנות לא נאמר פתח אהל מועד כי אם בפר ועיין בעין יעקב פרק אלו טרפות מה שכתב הרשב"א על ענין זה ונקט לפתח רמז לו שהיה לו ללמוד מן אדם שהקריב פר אשר מקומו יהיה בפתח אהל מועד כשיבנה המשכן, ובמדרש כתנות עור הלבישו הקב"ה בגדי כהונה וכף פירש בעל הטורים והטעם לפי שהיה מקריב שור פר מקרין ומפריס על כן רצה ה' שלא יקריב מחוסר בגדים, ולפי שאין רמז בפרשה שהקריב אדם קרבן על כן יש לומר

שנרמז הדבר בבגדי כהונה כי לא לחנם הלבישו ה' כתנות עור כי אם בעבור הקרבן, ואם תמצא לומר שלא הקריב שום קרבן הלא ארז"ל בגדי כהונה מכפרין כמו הקרבנות כדאיתא בערכין, עוד יתכן לפרש ע"ד שארז"ל כתיב הוקר רגלך מבית רעך וכתיב אבא ביתך בעולות ל"ק כאן בנדרים ונדבות כאן בעולות ושלמים כי הם דרך דורון לכך אמר אם תטיב שאת תביא דורון נדרים ונדבות ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ ר"ל תצטרך לחטאות ואשמות, וקין לפי שהיה אוהב אדמה וקניני העוה"ז על כן היה מקמץ כמנהג כל אוהבי כסף, והבל שהיה מהביל עניני העוה"ז הביא מבכורות צאנו, ועל כן לא נתנה חוה שום טעם על קריאת שם של הבל כי שמו מורה על צדקתו והכל קראו אותו כך כי ידעו כי כך טבעו, אבל קין נולד בטבע אוהב קניני העולם הזה והיתה חוה בושה מן שמו המורה על טבעו ומזגו על כן תקנה הוראת שמו לומר שלכך נקרא קין על שם קניתי איש את ה':

פרשת נח

מאמר יא

ביאור הבדל שבין צדיק לתמים

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח, וקשה למה להלן נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני ואם לפי שאין אומרים כי אם מקצת שבחו בפניו אכתי קשה למה הזכיר בפניו צדיק יותר מן תמים ומה בין צדיק לתמים, כפי הפשט נראה לפרש שתואר הצדיק היינו כלל הכולל כל המעשים הטובים כמו שכתוב צדקת ה' עשה וגו' וכן רבים, ותואר תמים מדבר באמונת ב"ה כמו שכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך שלא יהיה לבך חלוק עליך להיות מאמין ובלתי מאמין כי לא נקרא תמים אלא מי שהוא שלם ומאמין גמור ונח היה צדיק גמור בכל מעשיו אבל לא היה תמים גמור בענין האמונה כמו שפרש"י אף נח מקטני אמנה היה כו', ומה שקראו כאן תמים ר"ל דוקא בדורותיו בערך אנשי דורותיו שלא היו בעלי אמנה כלל בנים לא אמון בם ובערכם היה נח תמים ומאמין קצת לפיכך יש ניגון תביר תחת צדיק לומר שנח היה איש צדיק גמור בכל הדורות ואפילו אם היה בדורו של אברהם היה גם כן נחשב צדיק גמור, אבל תמים לא היה כי אם בדורותיו בערך אנשי דורותיו אבל לא היה נחשב למאמין גמור בדורו של אברהם שנאמר בו והאמין בה' וגו' וכתיב באברהם התהלך לפני והיה תמים ש"מ שלא נקרא תמים כי אם ההולך לפני ה' בלא סעד לתומכו, אבל מי שצריך סעד לתומכו אינו נקרא תמים גמור על כן אמר כאן תמים היה בדורותיו דווקא בערך

אנשי דורו, והמופת על זה שהרי את האלהים התהלך נח והיה צריך סעד לתומכו אם כן אינו תמים גמור ולא כאברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים, לפיכך כשנתן טעם לדבר למה נצול נח יותר מכל אנשי דורו הוצרך לומר כי אותך ראיתי צדיק לפני כי דוקא מצד היות צדיק גמור נצול אבל לא מצד היותו תמים לפי שלא היה תמים מכל וכל אלא בערך אנשי דורו, ומה שנאמר בדור הזה לא שבא למעט דורו של אברהם בענין תואר צדיק אלא רצה ליתן טעם למה נצול יותר מכל אנשי דורו, ותדע שכן הוא כי היה לו לומר בדורותיך לשון רבים כמו שאמר בדורותיו ולא אמר בדורו, אלא לפי שדורות רבות עברו עליו ובכולם היה תמים יותר מהם על כן נקט בדורותיו לשון רבים אבל כאן לא הוצרך כי אם ליתן טעם על ההצלה של נח יותר מן אנשי דור זה על כן אמר אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה על כן כולן אובדים ואתה נמלט, ורש"י פירש יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי כו' ויש לדקדק בדברי רש"י למה נקט תחלה אלו היה בדורו של צדיקים ואחר כך נקט אלו היה בדורו של אברהם ולפי מה שפרשתי למעלה מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי יש מן רבותינו שדורשים לשבח היינו תואר צדיק דורשין לשבח כי מאחר שבאמת היה צדיק גמור אם היה בדורו של צדיקים ודאי היה צדיק יותר ומדקדק במעשיו כי תואר צדיק אינו קאי על בדורותיו כאמור לכך לא נקט אברהם כי אין הפרש בין אברהם לשאר דור צדיקים, אבל הדורשין לגנאי דורשין תואר תמים שעליו קאי בדירותיו למעט דורו של אברהם שנאמר בו והאמין בה' והתהלך לפני והיה תמים על כן נקט כאן אלו היה בדורו של אברהם, ומה שמסיק לפי דורו היה צדיק והל"ל לפי דורו היה תמים אולי לשון רש"י לחוד כי צדיק האמור ברש"י היינו צדיק בתמימות וכדי ליישב לשון צדיק שהזכיר רש"י יש לומר שפליגי בתואר צדיק לבד אבל בתואר תמים הכל מודים שבדורותיו נדרש לגנאי שהרי באמת לא היה תמים באמונה כאברהם אלא היה מאמין ואינו מאמין, לפיכך הדורשים מלת צדיק לשבח מסתייעין מן נגינת תביר כאמור, המורה שבדורותיו קאי דוקא על תמים ולא על צדיק ולשבח דקאמר היינו תואר צדיק אבל הדורשין מלת צדיק לגנאי סוברים שבדורותיו קאי על שניהם ואם כן כשם שעל תואר תמים ודאי נדרש לגנאי כך גם בתואר צדיק נדרש לגנאי לכך מסיק לפי דורו היה צדיק ולא הוצרך רש"י לומר לפי דורו היה צדיק תמים כי תמים גם לדברי דורשין לשבח מודים שתמים נדרש לגנאי ולא נקט צדיק אלא לאפוקי מלישנא קמא כי בו עיקר מחלוקתם והם מפרשים גם פסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שבא למעט דורו של צדיקים וק"ל, ורז"ל אמרו תואר הצדיק שהיה גדור מן הגזל ותואר

תמים שהיה גדור מעריות ולפי שנחתם דינם על הגזל דווקא על כן אמר בהצלתו כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה.

מאמר יב

פלוגתא דרבי יהודה ורבי נחמיה בפירוש בדורותיו

וברבתי פרשה זו מסיק וז"ל בדורותיו ר' יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר בדורותיו היה צדיק הא אם היה בדורו של משה או של שמואל לא היה צדיק, בשוק של סמיא צווחין לעוירא סגי נהור, משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתת חבית אחת ומצאה של חומץ שניה כן שלישית ומצאה קוסס פי' קיוהה וקרובה להחמיץ אמרין ליה קוסס הוא אמר להון ואית הכא טב מניה אמרי ליה לא, כך בדורותיו היה צדיק ואלו היה בדורו של משה או של שמואל לא היה צדיק, ר' נחמיה אומר ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או של שמואל ע"א כ"ו משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בבית הקברות והיה ריחה נודף ואלו היה חוץ לקברות ע"א כ"ו, משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע אלו היתה בשוק של כשרות ע"א כ"ו ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או של שמואל ע"א כ"ו עכ"ל, וקשה למה נקט דוקא משה ושמואל, ועוד קשה למה הביא כל אחד שני משלים בחד סגי, ונראה לפרש ששניהם סוברים שתואר צדיק היינו שלא היה גוזל משל אחרים ותואר תמים שהיה גדור מעריות:

מאמר יג

טעם לאנדרלמוסיא שפרש"י ולמה נתחתם דינם על הגזל דוקא

ולי נראה ליתן טעם למה נתחתם דינם דווקא על הגזל ולא על הזימה כי יש לדקדק בדברי רש"י כל מקום שיש זנות אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים למה בא אנדרלמוסיא דוקא על הזנות, וע"ק למה לא הרגה גם את נח,. אלא לפי שכל מה שהקב"ה עושה ע"י שליח אין השליח מבחין בין טובים לרעים שהרי מטעם זה נאמר במצרים ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר כמו שפרש"י שם אע"פ שמכת בכורות היתה על ידי הקב"ה בעצמו כבר פירשתי בספר כלי יקר דהיינו דווקא להכות שר של מצרים עשה ה' בעצמו כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים ולא אמר בתוך ארץ מצרים לפי שמדבר במצרים עצמו דהיינו שר של מצרים כפרש"י על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם אבל שאר בכורות של מצרים הכו ע"י שליח שאינו מבחין על כן אמר ואתם לא תצאו וגו' והנה בזמן שזנות מצוי אין הקב"ה יוצא בעצמו לפי שדוקא במקום גדר ערוה שם תמצא קדושה אבל במקום ערוה אין קדושתו יתברך מצויה שם כלל וכשמענישם אז

מענישם דווקא ע"י שליח ואז אינו מבחין כאמור, אבל בגזל כתיב משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' רצה לומר אני בכבודי ובעצמי אריב ריבם, לפיכך אם היה הקב"ה חותם גזר דינם על הזנות אם כן לא היה הקב"ה עושה כי אם ע"י שליח שאינו מבחין בין טוב לרע ואם כן לא היה נח יכול להיות נצול, על כן חתם ה' גזר דינם על הגזל כאלו אין כאן זנות ואז יצא הקב"ה בעצמו לדין עמים והוא מבחין בין צדיק לרשע ובזה נצול נח כמ"ש ואני הנני מביא את המבול מים מה ת"ל ואני אלא ר"ל אני ולא השליח כדי שתהיה אתה בכלל הצלה ואם נפשך לומר שגם בארץ מצרים היתה כל מכת בכורות על ידי הקב"ה הנה גם שם הטעם כדי להבחין בין בכור ישראל לבכור מצרים ובין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור ומ"מ נראין הדברים שהמבול מים היה על הגזל ועל הזנות על הזנות כארז"ל ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ועל הגזל שנאמר גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו ר"ל שכ"א נכנס בגבול חברו על כן נדונו בשטף מים רבים שאין כל טפה וטפה נכנסת בגבול חברתה שנאמר מי פלג לשטף תעלה ובגשם של מבול נכנס כל טפה בגבול חברתה שלא כדרכה על כן לא היו גשמי ברכה וירדו ארבעים יום במספר גזל וכמספר ימי יצירת הולד, ומטעם זה נקט דורו של משה ושל שמואל כי דורו של משה היו גדורין כולם מעריות כארז"ל בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו כו' וחד מהם שהיו גדוריו מעריות וכן היו גדורין מן הגזל כמו שפרש"י בשיר השירים בפסוק שניך כעדר הקצובות וראיתו מן ויקחו את השלל במדין ע"ש וכן מצינו בשמואל שאמר את מי עשקתי וגו' וכן הפסוק משוה דורו של משה לדורו של שמואל שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, ומטעם זה הביא כ"א מהם שני משלים משל אחד על הגזל משל שני על הזנות, משל ראשון של רבי יהודה בשוק של סמיין צווחין לעוירא סגי נהור הוא משל צודק על הגזל כדמסיק בפרק חלק ר' יוסי אומר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל עין הדומה למים שנאמר ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו לפיכך דן אותם במים שדומה לגלגל העין שנאמר נבקעו כל מעינות תהום רבה, וקשה מה ענין גלגל העין למים אלא כמו שנאמר במים כל הנחלים הולכין אל הים והים איננו מלא כך עיני האדם לא תשבענה הון:

מאמר יד

כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש

ומה שמביא פסוק ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו כך פירושו, לפי שארז"ל כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש וקשה מה ענין זה לזה, אלא לפי שארז"ל כל המתגאה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל והיכן הקב"ה

דר במדור אחד עם האדם אלא ודאי נאמר זה על מה שהשרה הקב"ה שם של י"ה בין איש לאשה ושמינו קרא בשמו יתברך וכל זמן ששם של י"ה שוכן בין איש לאשה השם שומרם מן הזימה אבל כשמתגאה האדם ואז אין הקב"ה רוצה לדור אתו במדור אחד ואז שם י"ה מסתלק מן איש ואשה וכאשר מסתלק השומר מן הזימה אז ישאר אש ואש וע"י זה יקלקלו ברותחין דזימה כי שם יה מתקן אש ואש שלא יקלקלו ברותחין וק"ל, ונמצא שחמדת הגזל גורם רום לב כי בזמן שכסף וזהב ירביון מה כתיב תמן ורם לבבך, וע"י רום לב יבא לידי זימה לכך נחתמו עשרת הדברות בלא תחמוד בית רעך ואחר כך לא תתאוה אשת רעך שמע מניה שזה גורר את זה ואולי מטעם זה אמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הזכיר תמים כי אין צורך להזכירו כי בזמן שהוא גדור מן הגזל ממילא אינו בא לכלל זימה וכן מטעם זה נחתם דינם על הגזל כי הגזל היה עיקר הסיבה וגרם גם הזימה, לכך מסיק רבי יוסי דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים רוצה לומר הגזל ורבוי הממון הביאם לכלל גאוה ואחר שנתגאו נסתלק מהם השם ואז לקחו להם נשים מכל אשר בחרו וכתיב ויראו בני האלהים ר"ל הגבוהים במעלה בעיניהם לגודל רום לבבם המה כשלו ונפלו בחטא הזנות כמ"ש כל המתגאה לסוף נכשל בא"א וא"כ להנחה זו כל הרודף אחר הממון חוטא בגלגל העין כי עיניו לא תשבענה והרי הוא כסומא על כן הביא ר' יהודה משל ראשון בשוק של סמיא צווחין לעוירא סגי נהור ומשל שני שהביא הוא על הזנות והביא משל מן היין שהחמיץ כו' ומשני צדדים משל זה צודק על העריות הן מצד שהיין מרגיל לערוה הן מצד שהאשה נמשלה לגפן שנאמר אשתך כגפן פוריה נקט פוריה בתוספת י"ה כי שם זה מציל מן הזנות וראיה מן חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים כדאיתא בכלי יקר, וזהו שמסיק ברבתי וז"ל אלה תולדות נח זה"ש קל הוא על פני המים תקולל חלקם בארץ לא יפנה דרך כרמים, קל הוא על פני המים נגזרה גזרה עליהם שיאבדו במים, תקולל בארץ חלקם מי שפרע מן דור המבול כו' כ"כ למה לא יפנה דרך כרמים שלא היה כוונתן אנא למטעת כרמים אבל נח לא היה כוונתו אלא להפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים שנאמר אלה תולדות נוח עכ"ל, וקשה שפירושו ממש הפך משמעות הפסוק כי הפסוק אומר לא יפנה דרך כרמים והוא אומר שלא היה כוונתם אלא למטעת כרמים כי רחוק לומר שהפסוק מדבר בנח כי נח מאן דכר שמיה כי אין לומר שקל הוא על פני המים קאי על נח דאם כן למה הפסיק בין הדבקים בפסוק תקולל חלקם ועוד שבעל המדרש אינו מפרשו על נח, וכפי הנראה שיש לחלק בין לשון דרך כרמים ללשון מטעת כרמים כי דרך כרמים היינו המתחבר לאשתו ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל

כך חבור איש לאשתו דבר נאה כמו שכתוב אשתך כגפן פוריה כ"ף הדמיון פירושה שיש באשה דרך הגפן, אבל מטעת כרמים היינו נטיעת כרמים ממש והיין מרגיל לערוה לכך אמר לא יפנה דרך כרמים אלא מטעת כרמים כדי לשתות יין הגורם קלקול הזימה והיינו יין והחמיץ שהזכיר רבי יהוד' במשל שני, ומה שמסיק יש כאן טוב מזה כו' כי גם בנח כתיב ויחל נח איש האדמה ויטע כרם אבל לא כל כך כמו חם זה"ש ואית כאן טב מניה ש"מ שמדבר בדבר שגם נח לא היה שלם בו בתכלית השלימות שהרי גם הוא נטע כרם וחלל קדושתו אבל המה היו פרוצים בדבר מאוד כמו שכתוב בין שורותם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו ע"ד אבר קטן יש באדם משביעו רעב ע"כ אמר לפי שיקבים דרכו והיה היין מרגילם לערוה על כן יצמאו אל הזנות תמיד, ורבי נחמיה מביא גם כן שני משלים משל לבתולה שהיתה בשוק של זונות כו' היינו כנגד הזנות, וכנגד הגזל הביא משל לצלוחית של פלייטון מונחת בבית הקברות כי הגזלנים והחומסים קברם בתימו לעולם שנאמר בהם נבלעם כשאול החיים וגו' נמצא שכל קיבוץ של אנשים הדורסים והחומסים נמשלו כקבר פתוח לבלוע חיל אחרים וכמו שכתוב שאול ואבדון לא אמרו הון וכתיב אשר הרחיב כשאול נפשו וגו':

מאמר טו

טעם שליחות היונה דווקא ולא העורב

ובהצעה זו נראה ליתן טעם מספיק למה נעשה שליחות זה דוקא על ידי היונה ולא ע"י העורב אלא היה מוכן לשליחות אחרת בימי אליהו כמ"ש עד יבשת המים כו', נראה לפרש שכל עיקר המבול היה ע"י הזנות והגזל על כן היה ראוי שתהיה בשורת ההצלה על ידי היונה שהיא גדורה מעריות שהרי אינה דבוקה כי אם בבן זוגה ועוד שאינה נהנית מן הגזל שהרי אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידי הקב"ה ולא על ידי בשר ודם כו' על כן היתה ראויה לבשורה טובה זו שקלו המים מעל הארץ, אבל העורב היה חשוד על העריות שהרי העורב שימש בתיבה, וחזר לחטא דור המבול לשמש באיסור ועל כן חשד העורב את נח בבת זוגו כי כל הפוסל במומו פוסל וסתם עורבי' גנבים א"כ היה העורב חשוד בשניהם על כן לא היה ראוי לשליחות זה, וברבתי מסיק וישלח את העורב הה"ד שלח חשך ויחשיך, וקשה מה ענין פסוק זה לכאן ונראה שבא לתרץ למה נעשה שליחות זה דוקא ע"י היונה ולא ע"י העורב, אלא לפי שכל ימות המבול היה חושך בעולם שלא שמשו בו המאורות וע"י בשורה זו הביא האור לעולם כדמסיק בילקוט פרשת תצוה וז"ל הדא הוא דכתיב עיניך יונים מה היונה הביאה אורה לעולם שנאמר ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה כך אתם תדליקו לפני שמן זית זך כו', ונראה

שדקדקו זה מדאמר לעת ערב מה איפכת לנו בזה אם בערב היא באה אלא לרמוז שלעת ערב יש צורך באור על כן הביאה הזית כדי שלעת ערב יהיה אור, וכבר ידעת שכל מקום שנאמר צפור בעוף טהור מדבר וא"כ צפור הוא הפך של עורב כי עורב שחור ושמו יוכיח נגזר מלשון ערב, והיונה צפור טהור לשון צפרא נהור, לפיכך בשורה זו שהביאה אורה לעולם היתה ראוי להיות על ידי היונה צפור טהור כי צפור היינו לשון צפרא ובוקר כי הוא הביאה אורה לעולם ולא ע"י העורב ששמו מוכיח על ערב וחשך ועל כן הביא פסוק שלח חשך ויחשיך כי כל דבר חושך מוכן לשליחות שהוא גם כן ממינו דהיינו חשך כך העורב מוכן לפורענות לזמן יבושת המים דבימי אליהו שהיה יבושת המים לרעה אבל יבושת המים של נח היה לטובה אבל מה שהביא לאליהו לחם ובשר גרם שנמשכו עוד ימי הרעב בימי אחאב כי אילו לא היה לאליהו לחם לאכול היה מוכרח שיופסק הרעב בזכות אליהו על כן כל העורב למינו והיונה ראויה להביא אורה לעולם, ועיקר הטעם שלא היה העורב ראוי לשליחות זה לפי שהיה פרוץ בזנות ובגזל והיונה היתה גדורה בשתיהן כאמור:

מאמר טז

מדרש על מזמור אשרי האיש וגו' על נח ובניו כו'

ובמדרש בילקוט דתהלים אשרי האיש זה נח, אשר לא הלך בעצת רשעים זה דור אנוש, ובדרך חטאים לא עמד זה דור המבול, ובמושב לצים לא ישב זה דור הפלגה, כי אם בתורת ד' חפצו שעסק בתורה כו' עיין כל נוסח המדרש שם, ולפי הנראה שמזמור זה וודאי אינו מדבר בנח ובניו, אלא שרצה לפרש במזמור זה מה שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים כי יש לדקדק מאי רבותיה דעץ השתול על פלגי מים אדרבה גריעותא הוא כי מציאותו חלוש, ועוד קשיא פלגי שנים במשמע מי ראה עץ שתול על שני פלגי מים ולמה נקט לשון פלגי שמדבר בנהר דרך מרוצתו הל"ל כעץ שתול על מים, ביאור הפסוקים כי כל מי שעוסק בתורה ומתרחק מן חבורת הרשעים יש לו שני מתנגדים אשר הוא מגרה בעצמו כי על ידי שעוסק בתורה הוא מגרה את היצר הרע שונא הפנימי בנפשו כמו שאמרו רז"ל שהיצר הרע מתגרה בישראל יותר מבאומות ובתלמידי חכמים יותר מכולם, והטעם לפי שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, וכן המתרחק מחבורת הרשעים חטאים ולצים אז המה היו לו לאויבים מבקשי' להדיח עליו הרעה על כן אמר במזמור שהאיש אשר לא הלך בדרכי רשעים ועוד שבתורת ה' חפצו אז הוא דומה כעץ שתול על פלגי מים שמרוצת שני נהרות מכים באילן זה כאלו רוצים להפילו ואעפ"כ לא יכלו לו אלא נשאר שתול על מעמדו ונותן פריו בעתו ואין זה מזיק לו מה שהנהרות

פלגי מים מכים בו ואין בהם כח לגרום רפיון כח לשרשיו, כך זה האיש העוסק בתורה ומתרחק מן הרשעים אזי המים הזידונים אלו רוצים לשטפו והם נקראו פלגי מים כמו שכתוב לולא ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם וגו' אזי המים שטפונו וגו' אזי עבר על נפשינו המים הזידונים, ב' פעמים לולא וב' פעמים שטיפת מים שהזכיר היינו כנגד שני מיני מתנגדים שהזכרנו שנמשלו לפלני מים כי פלגי לשון פלוגתא ומחלוקת כי הם חולקין עליו ומשתדלין במפלתו ואעפ"כ אמר אשרי האיש כי ה' לא יעזבנו בידם וכמו שאמר השכם והערב לבית המדרש והם כלים מאליהם על אנשי חמס, וכן אמרו גם על השונא הפנימי אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש כי התורה שטר ושוברו עמו, על ידה הוא מתגרה ביותר, והיא שעמדה לו להצילו ממנו, זה פשוטו של המזמור. ורצה בעל המדרש לומר שכל זה קרה לנח כי הוא היה מתרחק מן חבורת הרשעים שבדורו על כן היו כולם שונאים לו עד שרצו לשבור התיבה שעשה לולא שהקיף הקב"ה את התיבה דובים ואריות שנאמר ויסגור ה' בעדו והיה מקויים בו מה שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים ששתלו הקב"ה בתיבה והצילו מן שטף מים רבים דהיינו רשעי דורו, גם במה שהיה בתורת ה' חפצו לא יכול לו היצר הרע להכשילו בעריות כמו שהכשיל את בני דורו אלא אדרבה כבש ה' מעיינו שלא הוליד עד שהיה בן חמש מאות שנה מן הטעם שפרש"י, זה מופת שהיה מתגבר על יצרו כל הימים הללו, אך לפי שהזכיר כאן ג' חלוקות רשעים חטאים לצים נראה לומר שכנגדם עשה ג' חלוקות בפסוק, א' איש צדיק, ב' תמים, ג' את האלהים התהלך נח, כי מה שאמר אה האלהים התהלך נח היינו שלא היה עובד ע"ז כדור אנוש כי לא הליכה שייך באלהיות כמו נלכה אחרי אלהים וגו' וכן רבים, ואחרי ה' אלהיכם תלכו, ובדרך חטאים לא עמד זה דור המבול כי לשון חטאים שייך בגזל של ממון כמו שכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים אמרו רז"ל חטאים בממונם כי כל חטאים לשון חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים החסרים מן המלוכה, וכן כל עושי עושר ולא במשפט אך למחסור, ושייך בממון לשון עמידה כמו שנאמר ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממונו של אדם שמקימו על רגליו לעמוד בקומה זקופה בגאוה ובגודל לבב, וכנגד זה אמר נח איש צדיק שלא היה גוזל ממון אחרים אלא אדרבה היה עושה צדקה משלו, ובמושב לצים לא ישב זה דור הפלגה שאמר בגאוה ובגודל לבב נעלה לרקיע כו' ואמרו ונעשה לנו שם ועל כן קראם לצים כמו שנאמר זד יהיר לץ שמו וגו' ונקט לשון ישיבה כי כל מתגאה עוסק בדברי ליצנות במסיבת זרע מרעים בני גילו להראות בפניהם כבוד גדולתו לאמר איך חבירי בזויי עם ואני תהלה, וכן הוא אומר ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ

שנער וישבו שם והיינו ישיבה של לצים ואמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם וגו' והיינו מה שאמרו רז"ל והנה שתי נשים יוצאות זו חנופה וגסות הרוח שירדו לעולם כו' ונראה לי שלכך נאמר שם והוכן והניחה שם על מכונתה, מהו והוכן אלא שרצה לומר שמקום זה כבר הוכן לכך מימות דור הפלגה לפיכך הונח שם על מכונה אשר הוכן לה מימי קדם, לכך אמר אצל נח שהיה תמים עם ה' כי רוב הלצים אינן תמימים כי אין פיהם ולבם שוה, והי' העונש על זה שמשם הפיצם ה' ויתפרדו כל פועלי עון כי הקיבוץ הביאום לידי זה, על כן נאמר ולצת לבדך תשא, מהו לבדך, וכי סלקא דעתך שיסבלו אחרים עונו אלא ר"ל שהעונש הוא שישאר לבדו ויתפרדו איש מעל אחיו כענין בדד ישב הנאמר במצורע על אשר סיפר לשון הרע וליצנות, וגם לפי המדרש זה אתי שפיר מה שנעשה שליחות הבשורה דוקא טל ידי היונה ולא על ידי העורב כי מה שלא היה נח בעצת דור אנוש שעבדו ע"ז והיה דבוק באלהיו את האלהים התהלך נח כך כל יונה דבוקה בבן זוגה כי מטעם זה נמשלו ישראל ליונה תמה לפי שהן דבקים באלהיכם כיונה זו שדבוקה בבן זוגה, וכן ענין חטאים בממונם כבר אמרנו שיונה אמרה יהיו מזונותי מרורים כזית כו' ואילו היה כל אדם אומר כן לא היה בא לכלל גזל לעולם, וכן ענין הליצנות והגאוה כבר ידוע שכל בני יונה מן הנרדפים והם נכנעים בטבע יותר מכל העופות כי על כן נבחרו לקרבנות:

מאמר יז

דמיון המבול והצלתו דומה לגאולה

ותדע כי ענין המבול וההצלה ממנו יש בו דמיון אל הגלות והגאולה כמו שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח על הארץ כן נשבעתי מקצוף כליך ומגער בך ומה ענין זה לזה, ומכאן אתה למד שיש דמיון ויחס ביניהם, ועל דרך המדרש האומר שבזכות אברהם העתיד לצאת מן נח פסקו מי המבול שנאמר בחודש השביעי ותנח התיבה על הרי אררט כי בחודש השביעי נולדו האבות לדעת רבי אליעזר, כי בעל מדרש זה סובר שביעי כפשוטו ויכול להיות שגם מה שנאמר ויהי בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים עשירי זה הוא טבת על כן חודש זה מסוכן כי בו סמך מלך בבל על ירושלים על כן היה מסוכן גם עכשיו פן יחזרו מי המבול להתגבר על כן נראו בו ראשי ההרים דהיינו זכות אבות שעתידין לצאת מן נח, ונראה שזהו גם דעת הרבתי שדרש בפרשה זו פסוק צדקתך כהררי אל רבי יהודה בר סימון פתר קרייה בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי עמו אלא עם הררי אל שנאמר ותנח התיבה בחודש השביעי על הרי אררט והיינו רמז לזכות אבות כדאמרן, ולפי שנאמר כי מי נח זאת לי וגו' שמע

מניה שהפסוק מדמה הגלות אל מי נח, אם כן שמא תאמר כמו שמי נח לא פסקו כי אם בזכות האבות שעתידין לצאת מן נח שמא תאמר שגם גאולה אחרונה לישראל לא תהיה כי אם בזכות אבות ומה יעשו ישראל אם תמה זכות אבות שכבר אכלוהו באורך הגלות תלמוד לומר מיד אחר פסוק כי מי נח זאת לי וגו' כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש וגו' אמר מרחמך ד', כי גם אם תמה זכות אבות מכל מקום חסדי ה' לא יתמו לעולם, ונראה שמטעם זה נאמר כאן כפל לא אוסיף עוד לקלל וגו' ולא אוסיף עוד להכות וגו' שדרשו רז"ל כפל זה הוא לשבועה ואיך נשמע מן הכפל השבועה, אלא לפי שכפל זה הוא שאחד קאי על מי נח והשני קאי על מים הזידונים שלעתיד ואם תאמר אכתי שבועה מנא לן, על כן בא הנביא ופירש כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך, הורה ששני אלו שניהם היו בשבועה אחד על מי נח ואחד על זמן הגלות כמ"ש אני ד' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כי על ידי ששניתי לומר שני פעמים לא אוסיף ע"כ אתם לא כליתם. כי השני קאי על בני יעקב כאמור, ואכתי קשה מה ענין מי המבול אל הגלות והגאולה, ונראה לפרש ע"ד שנאמר ארץ לא מטוהרה ולא גושמה ביום זעם, ומכאן למדו שלא ירד המבול לארץ ישראל,, ותדע כי בפשע הארץ היתה כל זאת כי מטעם זה לא נתקללה הארץ עד שחטא האדם כי הארץ היתה גרמה בנזקין שהקב"ה אמר שתוציא עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי כי אז היתה נותנת חומר דק בכל הצמחים וממילא היה גם חומר האדם דק ולא היה כח ביד החומר להכשיל את האדם בחטא, והיא לא עשתה כן אלא נתנה חומר גס ועב בכל הצמחים עד שלא היה טעם העץ כטעם הפרי ונמשך מזה שגם החומר שממנו נוצר האדם היה גס ועב וזה גרם לאדם שנטה אחר החומר הנס הזה ונכשל בחטא אכילת עץ הדעת לפיכך לא נתקללה האדמה עד שחטא האדם, ואם כן היתה האדמה צריכה להטהר מן חטא זה לבטל ממנה הקללה שנתקללה בימי אדם הראשון, ובימי המבול נטהרה וקבלה עונשה במה שגם ג' טפחים שיעור מחרישה נטשטש כמו שכתוב והנני משחיתם את הארץ עם הארץ כי היא שגרמה להם לחטוא ועל כן נקראו כל הארצות ארצות מטוהרים כי עלתה להם טבילה במים אלו, אבל ארץ ישראל שלא ירד שם המבול עדיין לא הוטהרה עד ימי הגלות כי אז נתקלקלה הארץ שנאמר ושממו עליה אויביכם שכולם לא מצאו להם נחת רוח בארץ לפי שנתקלקלה וקלקול זה עלה לה במקום טבילה כמו שאר ארצות בדור המבול, על כן אמר הנביא יחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם וגו' רוצה לומר לפי שעדיין לא נטהרה על כן עוד טומאתה בה והיא שגרמה כל חטאת וכל עון על כן

צריכה טהרה על ידי שיגלו ישראל ממנה ואח"כ לא ימצאו האויבים בה נחת רוח מחמת קלקולה, ותדע שכן הוא כי קודם המבול כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ואחר המבול כתיב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו אלא לפי שקודם המבול בפשע הארץ שלט יצר הרע ביותר באדם עד שלא היה בו שום טוב רק רע כל היום על כן נתקללה האדמה בעבור האדם, ואחר המבול שנטהרה האדמה ומאז והלאה לא נתנה באדם כ"כ חומר עב ונס ולא נשאר בו כי אם היצר הרע דתאוה המוטבע בו מנעוריו משעה שננער לצאת ממעי אמו והוא טבעי ואינו כ"כ רע כימים הראשונים ע"כ לא אוסיף לקלל האדמה בעבור האדם, כי מאז והלאה אין הפשט תלוי בארץ כי נתרככה הארץ ולא תוסיף ליתן עוד חומר גס הגורם שיצר לב האדם רק רע כל היום רק נשאר היצר הרע אשר הוטבע בו מנעוריו, לכך אמר לא אוסיף עוד לקלל והיכן מצינו לשון קלל' במבול אלא ודאי שקאי על ארורה האדמה בעבורך כאמור, ועכ"פ רמז כאן בלא אוסיף עוד להכות על מה שלעתיד יכה את הארץ אשר לא גושמה במבול אחר שיוציאה ד' מאפילה לאורה, אז נשבע שלא יוסיף להכות עוד כל חי רוצה לומר ישראל שנקראו חיים בעצם, ואם תאמר למה לא נטהרה גם ארץ ישראל בזמן המבול תשובה לדבר כי ארץ ישראל וחוץ לארץ הם שני הפכים כשזה קם זה נופל ע"ד מארז"ל, לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים וכו', ועי"ל כי חמל ה' על ארצו על כן לא היתה בכלל הרעה הזאת הגדולה אשר היתה לכל האקלימים בימי המבול על שלא שמשו אפילו המאורות, ומ"מ אחר שראה ה' כי חטא ישראל יושב הארץ אז ראה ויספרה כי גם הארץ צריכה טהרה ומירוק. על כן הגלה ישראל וגרם לארץ השחתה כי אז תרצה הארץ את עונה הקדום ומ"מ אין השחתה זו כ"כ גדולה כמו השחתת המבול:

מאמר יח

ענין ג' שליחות היונה

ולפיכך מצינו גם בשליחות היונה דברים דומים אל שליחות ישראל מן הארץ ואל חזרתם לקדמותן, כי שלשה פעמים נשלחה היונה לראות הקלו המים הזידונים מן הארץ, כי שליחות ראשון נאמר בו ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה כך בגלות יונתו תמתו בראשונה כתיב היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח, וזה שמסיק ברבתי ר' יהודה בר נחמן אומר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח אילו מצאה מנוח לא היו חוזרים ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים עד כאן לשונו,, ומה ענין זה לזה אלא לפי שגם רבי יהודה סובר שכל זה סימן לעתיד שכמו שהיונה לא מצאה מנוח בשליחות ראשון ושני

אך בשלישי מצאה מנוח שהרי לא יספה שוב אליו עוד כך ישראל בגלות ראשון ושני לא מצאו מנוח כי אם בגאולה ג' ימצאו מנוח ומרגוע כי על כן מביא שני פסוקים על העדר המנוחה, ויתכן לפרש מה שנאמר בשליחות שני ותבא אליו היונה והנה עלה זית טרף בפיה כך גם ישראל בימי מרדכי שהוא דוגמת הערב שנאמר ולערב יחלק שלל כפרש"י ואז ליהודים היתה אורה אך אור מר כזית ולא מתוק כי עדיין היו משועבדים חחת ידי פרס ומדי על כן המשיל אור זה לאור זית כי גם הזית מר ומאיר ובעת ההיא קלו המים הזידונים קצת אבל לא הוכרו מכל וכל, ובשלוח ג' כתיב ולא יספה שוב אליו עוד, רמז לגאול' אחרונ' שיסתלקו המי' הזידונים לגמרי, ושיבת היונה אל התיבה דוגמא למה שנאמר עמי בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, וכן כאן מאחר שלא שבה היונה אל התיבה אם כן כבר מצאה מנוח כך ישראל לא יצטרכו אז לבא חדר בחדר להחבא כי אז ימצאו להם מנוח בבואם אל המנוחה ואל הנחלה, וכמו שנח נצול מן מי המבול אע"פ שגם נח לא היה כראי שנאמר כי נחמתי כי עשיתים ונח, ומסיק במדרש אף נח לא כדאי היה אלא שמצא חן כך לעתיד אף אם לא יהיו ישראל זוכים מצד מעשיהם מ"מ ימצאו חן בעיני ד' שנאמר ושפכתי על בית יהודה וגו' רוח חן ותחנונים ויכול להיות שעל זה ארז"ל ג' חנות הם חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו חן מקים על יושביו, רצו להודיע לנו בזה כשם שנאמר אלו מוציאין חן בעיני בעליהם אע"פ שאינן בתיקונן כך ישראל מצאו חן בעיני ד' מצד שלשתן, יש לכם חן אשה על בעלה שנאמר כי בועליך עושיך וגו' וכתיב והיה ביום ההוא תקראי אישי וגו' חן מקח על מקחו שנאמר עם זו קנית, חן מקום על יושביו כי האבות הן המרכבה וכן המקום של ציון אוה ד' למושב לו לא יחליפנו ולא ימירנו אחר שכבר מצאו חן בעיני ד', ויש רמז לכ"ז ממה שיסד בסליחות של עשרת ימי תשובה פני כצאן אל עקד רצה לומר שישראל שנמשלו לצאן אין להם מקום לפנות כי אם אל מעשה העקידה ויש עוד רמז שהם סומכין על זכות ג' חנות אלו כי עק"ד עולה למספד ג' פעמים חן כי מצדם יש לישראל על מה שיסמוכו שלא יעזבם ה' ויוציאם מאפלה לאורה כאשר עשה לנח אשר מצא חן בעיני ד', וחולי שלכך נאמר ג' פעמים נח בפסוקים אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו' את האלהים התהלך נח, כי נח אותיות חן להורות שנח מצא חן בכל ג' דרכים אלו שהחן מצוי בהם וכן לעתיד ישראל ימצאו חן בעיני ד' מצד שלשתן כמ"ש ושפכתי על בית יהודה וגו' רוח חן ותחנונים, ולפי שנח ומי המבול יש בכולם דוגמא על העתיד לכך נאמר כי מי נח זאת לי וגו':

פרשת לך לך

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ומולדתך ומבית אביך וגו' קשה הלא כבר יצא מארצו ואם כן מארצך למה נקט, ועוד קשה איפכא מבעיא ליה למימר, כי מתחלה הלך מבית אביו ואחר כך גם מבית מולדתו ואחר כן גם מארצו, ועוד קשה למה לא הקדים הפסוק לספר יושר מעשיו אשר גרמו לו שנתייחד אליו דבור זה.:

מאמר יט

ברבתי שמעי בת וראי נדרש על אברהם כו'

וכפי הנראה שכדי ליישב ג' קושיות אלו מסיק ברבתי וז"ל ויאמר ה' אל אברם וגו' רבי יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך א"ר יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר שמא תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר אני בעל העולם, ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם, כי הוא אדוניך והשתחווי לו הוי ויאמר ה' אל אברם עכ"ל, וקשה מה קשה לבעל מדרש זה בפרשה עד שבא ליישב הספק עם פסוק שמעי בת וכו' ומה קשה לו בפסוק שמעי בת עד שבא ליישבו עם פסוקי הפרשה, ונראה שבא ליישב ג' קושיות שהזכרנו בפרשה ולעומתם בא ליישב גם מה שנאמר שמעי בת למה קרא את אברהם בשם בת ולא בשם בן, ועוד קשיא הלא בפרשה נאמר לך לך המדבר בהעתק ממקום למקום ממש ולשון ושכחי אינו משמע כן אלא משמע העתק פנימי שיעתיקם מן חדרי לבו כי נשכח זכרם ועוד קשיא שמעי וראי למה פתח בשמיעה וסיים בראיה ואחר כך חזר אל השמיעה ואמר והטי אזנך, והיישוב על כולם שלכך קראו בת לומר לך שהיה לו לאברהם סגולת הבת שאינה מחזרת אחר בן זוגה אלא בן זוגה מחזר אחריה כי מי מחזר אחר מי הוי אומר בעל האבידה מחזר אחר אבידתו כו' ומנהג זה הנהיג ד' עם ישראל שנאמר ד' מסיני בא לסיני לא נאמר אלא מסיני כחתן היוצא לקראת כלה כך כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך ופסוק זה מדבר גם כן בענין הקדימה שכמו שמדרך החתן להקדים פני הכלה כך שכינה קדמא ואזלא לחזר אחר אבידתה ובדבר זה התחיל ה' עם אברהם בפסוק ויאמר ד' אל אברם לך לך ולא הזכיר יושר צדקתו לומר שאברהם מסוגל בזה שהקב"ה מחזר אחריו להקדים פניו ולבקש ממנו קרבת אלהים אף אם אברהם לא היה מבקש להתקרב אליו אע"פ שכבר קרבת אלהים יחפוץ במעשה דאור כשדים מ"מ מאחר שלא נאמר המעשה ההוא בפירוש בתורה יש לנו לומר שלכך העלימה התורה דבר זה כדי לגלות לנו שאברהם וכל זרעו מסוגלים בכך שהקב"ה מקדים

פניהם ומבקש להתקרב להם טרם אשר יבקשו המה קרבת אלהים, והטעם לפי שנמשלו לאבידה שבעליה מחזרין אחריה למצוא אותה כדמסיק ברבתי סוף פרשת בראשית:

מאמר כ

ג' מציאות מצא קב"ה כו'

א"ר סימון ג' מציאות מצא הקב"ה, אברהם שנאמר ומצאת את לבבו נאמן לפניך, דוד שנאמר מצאתי דוד עבדי, ישראל שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל, מכאן ראיה שהמשילם למציאה השייכה לומר בדבר שהיה כבר אבוד, ובאור הענין כי ישראל עלו במחשבה להבראות קודם שנברא העולם וכן משיח ב"ד כתיב לפני שמש ינון שמו וכן האבות כדמסיק ברבתי פרשת בראשית ז' דברים קדמו לעולם כו' ומנה שם שמו של משיח וישראל והאבות ומביא פסוק על האבות כענבים במדבר וגו' וסמך על סוף הפסוק שאמר כבכורה בתאונה בראשיתה ראיתי אבותיכם, והרי כאלו נכתב גם בהם לשון מציאה לפי שעלה במחשבתו של השם יתברך שראשית תולדותיו של אדם הראשון יהיו האבות ומשיח וישראל,. כי כוונתו יתברך היתה שכל זרעו של אדם הראשון יהיו זרע בירך ה' אשר בו חפץ ד' והמוקדמים לבריאת עולם במחשבה מסתמא היה להם קדימה גם אחר בריאת העולם שיבראו קודם לכל זרע בני האדם וע"י זוהמת הנחש נתקלקלו גם תולדותיו והוליד כדומה לו אנשים חסירים מן השלימות ואלו שעלו במחשבה להבראות קודם שנברא העולם נאבדו כי מה שלא יצאו לאור ההויה דומה כאילו נאבדו עד שהוצרך הקב"ה למרק זוהמת הפסולת מעט מענט כי יבואו הטפות הקדושות אשר מהם יולדו השלימים הללו וזה ממש המשל שמשלו לרז ככובר בכברה החול והצרורות עד שימצא המרגלית כו' על כן שפיר שייך בשלשתן לשון מציאה כי היו כדבר שהיה כבר בנמצא ונאבד וחזר ונמצא, וזה טעם שהקב"ה הקדים פני ישראל כחתן היוצא לקראת כלה והיינו כבעל אבידה המחזר אחר אבידתו,, וזה ג"כ טעם שנאמר לאברהם לך לך וגו' והקדים הקב"ה פניו כמחזר אחר אבידתו על כן נאמר שמעי בת:, ומ"ש ושכחי עמך בא לתרץ קושיא שניה למה הקדים לומר מארצך כו' אלא שבא להורות שאינו מדבר בהעתק ממקום למקום ממש כי אין בזה כ"כ נפקותא אלא עיקר הדבר שיסיח לבבו מכל ג' אלו, ובנוהג שבעולם שנפשו של אדם קשורה יותר בבית אביו ממה שקשורה במשפחתו דהיינו מולדתו, ובמולדתו יותר ממה שקשורה באנשי בני ארצו, על כן בא להעתיקו מן הקטנה אל הגדולה כי מתחלה אמר לך לך מארצך כי אע"פ שגופו כבר נעתק משם מכל מקום בקש ה' ממנו שיעתק גם מחשבתו מהם כדי שישכח כל מעשיהם ודבר זה נקל קצת יותר מן העתקת מחשבתו מן בני מולדתו על כן בקש ממנו תחלה על הקטנה

ואחר כך על הגדולה מזו דהיינו שיסלק דעתו מן בני מולדתו שהיתה נפשו קשורה בהם, ואח"כ שיסלק מחשבתו גם מבית אביו עד שישכח מעשה כולם ולא יפנה לבבו כי אם אל ה' ואז מצא אבדתו ועל זה נאמר ומצאת את לבבו נאמן לפניך ר"ל כל מחשבות לבבו היו לפני ד' כי לא פנה לבבו עוד אל שום אדם הן שיהיה מארצו או ממולדתו או מבית אביו כי נשכח זכרם והיו כלא היו לכך נאמר לך לך לעצמך כי אדם קרוב אל עצמו יותר מלכולם ואם יפנה לבבו אל ד' תמיד אז דומה כאלו הוא פונה אל עצמותו כי נפשו הוא חלק אלוה ממעל שנאמר חלקי ד' אמרה נפשי א"כ הליכה זו לך ממש כי ההולך אל ד' הרי אל עצמותו הוא הולך כי הנשמה חלק אלוה וזהו חלק משובח יותר מן חלקם דאביו ואמו כי ג' שותפין באדם כו' ואין טוב לאדם כי אם להמשיך החומר חלק של אב ואם אחר חלק אלוה מלהמשיך חלק אלוה אחר חלק החומר על כן נאמר לך לך בהליכה זו, ומה שנאמר שמעי בת וראי ואחר כך חזר אל השמיעה ואמר והטי אזניך לפי שלשון לך לך נאמר כאן ובפרשת העקדה ולך לך אל ארץ המוריה וכבר ידעת שקדושת מקום בית המקדש גדולה מן קדושת כל ארץ ישראל כי קדושת ארץ ישראל הוא המקום מוכן אל הנבואה וראיה מן בריחת יונה תרשישה שלא לשמוע בקול ה' נוסף עליו קדושת הר המוריה שהמרום ההוא מסוגל גם כן אל השמיעה כי עיקר קול ה' קול אליו בא מבין שני הכרובים ומסוגל ג"כ אל הראיה שנ' בהר ה' יראה קרי בי' ירא' בצירי וירא' בחיריק על כן אמר שמעי בת לתרץ מה שנ' ויאמר ה' אל אברם לך לך ולא נאמר וירא ה' אל אברם תחילה להורות שהליכה זו לארץ ישראל אינה מתקנת חומר האדם כי אם לשיהיה ראוי לשמוע בקול ה' שיוכל לקבל הדיבור קול ה' בכח אבל הליכה שניה להר המוריה שיש בה לתקו הראיה והשמיעה על כן הזכיר שניהם ואמר וראי והטי אזנך, הראייה ממה שנ' בהר ה' יראה, והשמיעה שנאמר על אחד ההרים אשר אומר אליך ר"ל משם אני אומר אליך כי גם משם תוכל לקבל אמרות ה' טהורות, וזהו שמסיק פר' נ"ה ברבתי וז"ל:

מאמר כא

אמר רבי לוי ב' פעמים כתיב לך לך

אמר רבי לוי שני פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים איזו מהן חביבה מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הוי שניה חביבה מן הראשונה, ודבריו מחוסרין ביאור, ולפי דרכינו לכך השניה חביב' כי שמה מקום מוכן אל הראיה והשמיעה ואולי רצה לדרוש תוספת יה כי במקום אחר נאמר אלך לי חל הר המור וכאן נאמר המוריה אלא להורות מעלת המקום שלא זו שהמקום מסוגל לשמוע שם בקול הדיבור כמו שמסיק שם שנקרא דביר שמשם הדיבור יוצא אלא אפילו ומרוה גם הוא יורה באצבעו לאמור זה אלי וזהו לשון

המוריה המורה יה ר"ל יורה עליו באצבעו, ונקט שם יה המתווך בין איש לאשה כי שם מקום זיווג השכינה לישראל ועל כן היו שם ט"ו מעלות מן עזרת אנשים לעזרת נשים, ולך לך עונה מאה כמספר אמות המקדש כדאיתא פרק חלק, ורמז לו שתכלית הליכתו אל הר המוריה כי שם יקנה השלימות הגדול אשר אפשרי למין האנושי להשיגו בעה"ז ומכאן ראה רש"י נפרש הלוך ונסוע הנגבה לצד הר המוריה ותדע כי מהלכו של אברהם היה מן צפון לדרום., ואצל לוט נאמר ויסע לוט מקדם פירש"י שהיה מהלך ממזרח למערב כי זהו ההבדל שבין זקני ת"ח לזקני עם הארץ כי זקני תלמידי חכמים מוסיפין והולכין וזקני עם הארץ מטפשין והולכין על כן היתה תנועת אברהם מן צפון מקום חושך אל הדרום מקום עיקר האור ותנועת לוט בהפך זה מן מזרח מקום האור אל מערב מקום החושך יען כי אברהם כל העתק שלו היה אל יי' כמ"ש לך לך ותנועת לוט בהפך זה שנסע לו מן קדמונו של עולם כפירש"י, והקב"ה אמר לאברהם להנחילו שני הצלחות כאחד הן הצלחת הנשמה הרמוזה באומרו לך לך אל עצמותך כי מקור חוצבה מן הקב"ה הן הצלחת הגוף האמור בואעשך לגוי גדול כו' והיינו מה שאמר להנאתך ולטובתך, להנאתך הם טובות העה"ז שאין בהם כי אם הנאת שעה ולטובתך ליום שכלו טוב לפי שבהנאות העוה"ז הדרך ממעט שלשה דברים כו':

מאמר כב

ברכתי מאתר לאתר נפש

וברבתי מסיק מבית לבית חלוק מאתר לאתר נפש ר"ל ההונך ונעתק ממקום למקום מאבד נפש וק' וכי נפש הוא חובל ומאבד והלא אינו ממעט כי אם שם ממון פריה, אלא שרמז שלשתן בראשי תיבות של נפש נחלה פריה שם כי כל ממון נקרא בלשון הקודש נחלה ובלשון חכמים נכסים וכן רמזם הפסוק ותקצר נפש העם בדרך חמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך כי הוא ממעט נחלת נו ופריה ורביה והשם ר"ת נפש, ואעפ"י שהבטיחו הקב"ה בשני הצלחות מ"מ לא הלך אברהם כדי לקבל ברכות אנו אנא הנך כדי לקבל שלימות זה שיוכל שם לקבל הדיבור זה"ש וילך אברם כאשר דבר אתו ה' ר"ל כאשר דבר אתו הלך מיד כדי שיהי' מוכן שם לקבל הדבור אבל לא הלך כי אם בכדי שיקבל טובות הגופניות בעושר וזה שנאמר וילך אתו לוט ע"ד קרב לגבי דהינא ואידהן כדי שעל ידי דביקתו עם אברהם יתעשר כמ"ש וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר וגומר מי גרם לו זאת הליכתו עם אברם כו' לכך נאמר וילך אתו לוט לא בעבור דבר ה' אלא כדי להיות אתו עמו כלומר אליו יגיע גם התועלת ממנו, וכן נאמר ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה ר"ל לא הלך כדי לילך הנגבה אלא כדי לילך

עמו קרוב לגבי דהינא, וזה ביאור המדרש משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום כו' וכן בנמשל שקודם שדיבר אליו ה' היה אברהם עובר ממקום למקום שהרי כבר יצא עם אביו מארץ מולדתו ובעוד היותו עובר ממקום למקום ראה בירה דולקת כך אברהם נסתכל בשמש דולקת כי מן מהלך השמש הכיר בוראו כי מתוך תנועת השמש הכיר שיש לעולם מנהיג כמ"ש מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו ואולי מטעם זה היה כל מסעו הנגבה מקום השמש, אמר תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג כי התנועות ההפכיות שראה בגלגל השמש אמר שאי אפשר שיהיה בלא מנהיג כנודע לבעלי המחקר עד שהציץ עליו הקב"ה ואמר אני בעל העולם, בלשון בעל ובלשון כי הוא אדוניך חתם כל ענין האמונה, כי בימי אברהם היו מאמינים קצתם בסיבה ראשונה שיש מניע ראשון לכולם אך שמקצתם טעו לומר שכולם מחוייבי המציאות ומקצתם טעו ומר שלגודל רוממותו ית' אינו משגיח בשפלי' ובזה עשו פירוד בינו לבין יושבי עולם התחתון:

מאמר כג

אחות לנו קטנה שאיחה כי העולם

ועל כן דרשו ברבתי על אברהם פסוק אחות לנו קטנה זה אברהם שאיחה כל באי עולם, בר קפרא אומר כזה שהוא מאחה את הקרע, וקרע זה היינו שהבדילו התחתונים מן סבה ראשונה ית' לאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ואין לו חיבור עמהם כי קודם שבא אברהם לא היה רק אלהי השמים שנאמר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, ואחר כך שבא אברהם נעשה גם אלהי הארץ נמצא שאברהם איחה וחיבר התחתונים עם העליונים, והיוצא מזה שגם התחתונים חייבין לעבוד אותו ולשמור מצותיו כעבד לאדוניו לפי שכולם אפשרי המציאות והקב"ה מעמידם בהשגחתו ית' על כן יש לו דין הבעל והאדון כי על כן אמרו רז"ל בברכות פרק א' מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם אבינו וקראו אדון שנאמר אדני ה' מה תתן לי וגומר אמר זה על מה שנ' לו שכרך הרבה מאוד כאדון הנותן פרס לעבדו חלף עבודתו ואף על פי שמסתמא לא היה שכר העה"ז עיקר הבטחתו כי אם שכר העה"ב ששייך לומר עליו שכרך הרבה מאוד מ"ע גם שכר העה"ב תלוי במי שמניח בן ליורשו כדאיתא בכלי יקר, נמצא שמה שאמר לו הקב"ה אני בעל העולם והוא קראו אדונו בזה חתם כל הענין ראש אמנה לכך נאמר ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיך לפי שיופי זה נאמר על המעשים טובים וכבר נאמר אם צדקת מה תתן לו ואם כן למה הוא מתאוה כל כך אל יפיך על כן תיקן ואמר ליפותך בעולם להודיע יופי מעשיך לכל באי עולם כדי שידעו למה זה ועל מה זה חיבתי אליך יותר מלזולתך כמו שנאמר כי

עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כמו הודעתי, וסמך עבודתו של פסוק ושכחי עמך ובית אביך לומר לו אתה ואביך חייבין בכבודי לפיכך חייב אתה לשמוע בקולי אשר אנכי מצוך לילך מבית אביך אע"פ שלא תוכל לקיים מצות כיבוד אב ואם מ"מ אני פוטרך כי כבודי קודם, ויכול להיות שעל כן קראו בשם בת שאין מורא וכיבוד חל עליה כי רשות אחרים עליה כפירש רש"י פ' קדושים כך אמר כאן רשות אחרים עליך והיינו הקב"ה, ואוני שלפי מדרש זה יפורש על אברהם גם פסוק הסמוך ובת צור קרא לאברהם בת מן הטעם שהזכרנו, וקראו ציר שנאמר הביטו אל צור חוצבתם וגומר כי כל העולם נברא בעבורו כמו שלמדנו מן בהבראם על כן נקרא אברהם צור כי ממנו חוצבו כל באי עולם, ועליו אמר במנחה פניך יחלו עשירי עם שנא' ולאברם הטיב בעבורה וגו' וזה היה בסיבת שכל כבודה בת מנך פנימה זו שרה אשתו שמחמת צנועתה הטמין אותה פנימי בתיבה ועל ידי שבקשו המכס פתחו ולקחוה ועל ידי זה זכה למתנות רבות כנודע ומ"מ היה הכל טפל אצל אברהם כמו שדרשו עליו פסוק אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד ר"ל אבל לא בשכר מצותיו כי לכך נאמר וילך אברם כאשר דבר אתו ה' ר"ל כדי לקיים מצותיו ודבר ה' יקום לעולם ולא לקבל השכר אשר ייעד לו, לפיכך התחיל כסדר בשלשה עמודים אשר עליהם העולם עומד, מתחילה העמיד עמוד התורה עמא דשעבידו לאורייתא וכתיב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מקום קבלת התורה, ואחר כך מיד ויבן שם מזבח להעמיד עמוד העבודה, ואחר כך ויטע אשל אכילה שתיה לויה לעוברים ושבים להעמיד עמוד גמילות חסדים, ולפי שמזבח זה היה ארעי לפי שעה וכל מסעיו היו להר המוריה אל המקום אשר הכין ה' לשבתו מימי קדם על כן נאמר ויבן שם מזבח וגומר ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ר"ל אל ההר הידוע והוא הר המוריה אשר הוכן מימי קדם להיות שם בית אל ויט אהלה אהל לשכינה, וסמך כל זה אל בשורת הארץ כשאמר לו לזרעך אתן הארץ הזאת כי ידע בנבואה שלא יירש זרעו ארץ כי אם בזכות הקרבנות כמו שפירש"י על פסוק במה אדע כי אירשנה וענין ברית בין הבתרים הוא ראיה על העתק ראשון ואחרון כי לך לך האמור בהתחלה היה כדי להביאו לידי העתק אחרון לך לך אל ארץ המוריה כי שם יושלם הזיווג בינו לבין הקב"ה בדמיון דכר ונוקבא הרמוז בתוספת שם יה במקדש אל ית' ותדע כי בקרבנות נאמר ריח ניחוח לה' על כן המשיל במדרש הרבתי את אברהם לצלוחית של פלייטון שאין ריחו נודף נודף כיון שהיתה מתטלטלת היה ריחו נודף כו' כך אברהם ע"י טלטול זה היה מיטלטל ובא עד הר המוריה ושם הקריב איל ריח ניחוח לה', ועל כן נקרא המקום הר המור כי המור היינו כל מיני בשמים שריחן נודף כי מן המקום ההוא יעלה ריח

ניחוח לה' וניתוסף אל מלת מור שם י"ה להורות בריח המור הוא לשם י"ה דהיינו מ"ש ריח ניחוח לה', וכנגד שלשה עמודים אלו שהעמיד אברהם תורה עבודה ל"ח הובטח בשלש מתנות:

מאמר כד

ביאור פסוק ואעשך לגוי גדול

ואעשך לגוי גדול גוי לא נאמר אלא לגוי רמז לו שהוא בעצמו יהיה נחשב כאיל היה גוי גדול כי המלמד לבן חבירו תורה כאילו ילדו, וראיה מן אלה תולדות משה ואהרן ולא קחשיב כי אם תולדות אהרן אלא לפי שמשה למדם תורה מעלה עליו כאילו ילדם כך נא' באברהם ואת הנפש אשר עשו בחרן עמא דשעבידו לאורייתא, וזה"ש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרין אלהי אברהם כי בו בעצמו נתקיים יעוד זה והיינו כנגד עמוד התורה, ואברכך בממון כנגד עמוד גמילות חסדים המביא לידי עושר ושכר זה נתקיים בבנו ביצחק שנאמר ויזרע יצחק וגומר ויברכהו ה', על כן אמרו ואברכך זהו שאומרין אלהי יצחק. ואגדלה שמך זהו כנגד עמוד העבודה שבבית המקדש כי משם יעלה ריח ניחוח לה' כי לכך מסיק א"ר ברכיה משל לצלוחית של פלייטון בולה טלטלה ריחה נודף כך אמר הקב"ה לאברהם טלטל עצמך ושמך מתגדל בעולם, וכבר אמרנו שעיקר טלטול זה אל הר המוריה ושם נודף ריח ניחוח לה', ואמר שמך מתגדל כמ"ש ואמרו עמים רבים לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגומר נמצא שבבית המקדש מקום העבודה היה גדול שמו בגוים כי שם ראו נסים מתמידים דבר יום ביומו, וזה"ש ואגדלה שמך זהו שאומרין אלהי יעקב, כי לא נקרא על שם אברהם שקראי הר ולא על שם יצחק, שקראו שדה אלא על שם יעקב שקראו בית, ונתקיימה לאברהם הבטחה זו ע"י בן בנו במראה הסולם אשר ראה יעקב, יכול יהו חותמין בכולן ששלשה עמודים אילו שקולין זה כזה ת"ל והיה ברכה בך חותמין כו' כי עמוד התורה שקול כנגד כולן כדרך שאמרו ג' זירים הם כו' והיינו כתר תורה דארון וכתר כהונה דמזבח וכתר מלכות דשלחן, ומסיק בגמרא דיומא שמא תאמר פחות שבהם הוא ת"ל בי מלכים ימלוכו ר"ל כל הכתרי' תלוין בכתר תורה, כך אמר כאן בך חותמין להורות כי עמוד התורה גדול מכולם, ומ"מ הבטחת הארץ היתה בזכות הקרבנות כפירש"י על במה אדע:

מאמר כה

ביאור פרשת קחה לי עגלה משולשת ומדרש הרבתי

וזה ביאור הפרשה, כי אברהם שאל מה אשיב לשואלי דבר משפט לומר ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה אומת ובמה אדע להשיב כי אירשנה שירושה היא בידי מן שם

בן נח ולא בתורת ליסטיו' והשיב לו קחה לי עגלה משולשת כו' ותור וגוזל ויבתר לו את כל אלה בתוך ואת הציפור לא בתר, וק' מה נשתנה הציפור מכל בהמה ולמה קראו בשם גוזל, אלא שרצה לפרש טעמם של הקרבנות ומתוכו עשה הוכחה כי לא בתורת לסטיות לקחו ארץ, כי כל קרבנות באין לכפרה על האדם הן שחטא בכל נפשו הן שחטא בכל גופו הן שחטא באיזו אבר מיוחד, בחמלת ה' עליו הוא לוקח תמורתו נפש הבהמה וכל נתח ונתח שבבהמה מול נתחי האדם שנאמר ונתח אותו לנתחיו ר"ל מול נתחי האדם לומר זה תמורת זה, וזה שייך דווקא בבהמה שיש בה נתח מול נתח וקרביו מול קרב איש ולב עמוק, אבל לעוף תור וגוזל כשמו כן הוא אינו ניזון מעל אבוס בעליו לבד אלא גוזל משל אחרים שהרי לכך נאמר בו והשליך מראתו בנוצתה פירש"י לפי שניזון מן הגזל ואם כן אין בו קרב מול קרב לכך בטלה אצלו כוונה זו ולכך אין בו ביתור כמו בבהמה שנאמר ויתן איש בתרו לקראת רעהו מהו איש בתרו לשון איש צריך יישוב, אלא כך פירושו שכל איש ואיש ממש ילמוד מן ביתור זה שנסדרו שני חלקי הבהמה זה מול זה כך יתן כל איש בתרו בגופו ממש כנגד בתרי הבהמה לאמר זו תמורת זו, ואם תשאל לומר אם כן כל איש שוגה ופתי אשר חטא איזו חטא פרטי התלוי בקרביו או שהיה חש במעיו ע"י איזו אכילה של איסור או במחשבה קרב איש ולב עמוק במה יכופר ובמה יסור עונו אם הוא מקריב תור או גוזל, תשובה לדבר מי מקריב תור או גוזל עני מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל נפשו ק"ו מן מנחת עני עשירית האיפה שאין בה שום נפש חיוני ולא שום אבר ואע"פ כן מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב את נפשו שנא' ונפש כי תקריב מנחה, ק"ו לעוף שיש בו לכל הפחות נפש והנפש נושא לכל האברים על כן דומה כאילו הקריב כל אבריו על קרבו ועל כרעיו, ובזה אתי שפיר מה שמסיק ברבתי ר' שמעון בן יוחי אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו רבנן אמרי אף עשירי' האיפה הראה לו נאמר כאן ויקח לו את כל אלה ונאמר להלן והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה כי שניהם סברי שלכך הראה לו הקב"ה ענין הביתור בבהמות מות ואת הציפור לא בתר כדי ללמוד מכאן שהקב"ה שונא גזל בעולה ואם כן אינו היו ישראל לוקחים את הארץ דרך ליסטיות וגזל אם כן כל בהמתם גזולים הם בידיהם ואיך הקב"ה מקבל מהם עולה זבח ומנחה בארצם אלא וודאי שכל שלל הארץ אינו גזל בידם אלא בתורת ירושה מן שם בן נח באה לידם ואדרבה הכנעני אז בארץ היה הולך וכובש מזרעו של שם והקב"ה הבטיחו לאברהם להחזיר לו מה שלקח הכנעני בזרוע, וזה דעת ר' שמעון בן יוחי, והכריח פירוש זה מן קושיות למה הראה לו כל הקרבנות ועשירית האיפה לא הראה לו, אלא לפי שמן בהמות ועופות דווקא עשה

הוכחה זו שהקב"ה שונא גזל בעולה במה שצוה לבתר הבהמות דווקא ואת הציפור לא בתר, אבל מן עשירית האיפה לא היה יכול להוכיח כלום על כן לא הראה לו הקב"ה, ורבנן סברי אדרבה מטונך מוכח שגם עשירית האיפה הראה לו כדי לתרץ קושית במה יתכפר בעוף קרב איש ולב עמוק, וע"י קושיא זו בטלה כל הנחה זו, על כן הראה לו גם עשירית האיפה ורמזה לו בפסוק ויקח לו את כל אלה לומר לך שמאחר שדומה כאילו הקריב כל נפשו על כן כל אלה כלולים בה ושקולה מנחת עני כנגד כל אלה, ומזה יוקח ק"ו גם על קרבן עוף שאם דל הוא יביא תורים ואף אם חסרו מכם הקרבים מ"מ מעלה עליו הכתוב כאינו הקריב נפשו בק"ו מעשירית האיפה, ועוד יש רמז במה שנ' ואת הציפור לא בתר כדמסיק במסכת מגילה פרק בני העיר:

מאמר כו

ארז"ל אמר אברהם מה תהא עליהם בזמן שאין קרבנות

א"ר יוסי אלמלא מעמדות כו' ומסיק שם אם יחטאו מה תהא עליהם, א"ל קחה לי עגלה משולשת א"ל תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית בית המקדש קיים מה תהא עליהם, אמר לו כבר תקנתי להם סדר הקרבנות שכל זמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאילו הקריבו כו', וק' מנא ליה לומר כן ששאל אברהם על זמן שאין בית המקדש קיים אלא למד זה ממה שאמר לו שלא לבתר הציפור וזה רמז לקיום הציפור כי כדומה לזה פירש' כאן שציפור קאי על ישראל שנמשלו ליונה שנ' יונתי בחגוי הסלע וגו' השמיעני את קולך וגו' כי הצפור עושה מעשה קול וצפורי מצורע יוכיחו וכן כל זמן שישראל מצפצפין בקול קול יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות דוגמת יונתי בחגוי הסלע וגומר שאמר לה הקב"ה השמיעני קולך כי קולך ערב, אין כל אומה ולשון יכולין להם, על כן רמז לו הקב"ה במראה זו ואת הציפור לא בתר, כי אפילו בזמן שאין זבח ומנחה מ"מ קול הציפור קיים לעד כמ"ש ה' שפתי תפתח וגו' לומר שניב שפתי יקובל כקרבן פרים ואילים ואימתי יהיה זה כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' ר"ל כי מורה על הזמן ור"ל כשיבא הזמן שלא תחפוץ זבח ואתן ועולה לא תרצה על אותו זמן אני מבקש ה' שפתי תפתח כי אקום לקול הציפור בוקר צהרים וערב אשיחה ואהמה ונשלמה פרים שפתינו. ועי"ל ששאלו במה אדע כי אורישנה שירושה היא בידי מן שם כן נח ולא בתורת לסטיות והשיב לו שבזכות הקרבנות ירשו הארץ והקרבן צריך כהן ושם בן נח היה כהן כי מלכי צדק מלך שלם הוא שם בן נח ויתן לו מעשר מכל, לפי שכהן היה אם כן מסתמא מקום המיוחד לקרבנות של שם הוא, וזרעו יורישנה.

ומ"ש בפ' ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' גם זרעך ימנה, ואח"כ אמר וספור הכוכבים וגו' כה יהי' זרעך ולא אמר כאן גם זרעך ימנה לפי שברכת עפר הארץ מדבר בסתם רבוי עם, אבל ענין הכוכבים נאמר על המעלה שיהיו גדולים וחשובים ככוכבים כמו שכתוב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם, לכך לא אמר גם זרעך ימנה, ומה שנאמר וספור הכוכבים רוצה לומר שכל אחד מהם יהיה חשוב כרבים כמ"ש ונפל ממנו רב וכן בפרשת וירא כתיב הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול כו' רבוי של חול במספר ורבוי של כוכבים במעלה לכך כפל הרבה ארבה ושם נאמר בי נשבעתי וגו' אבל אצל ברכת כעפר הארץ אין בה שבועה כדי שלא יהי' בכלל השבועה גם ההפך שאם אינן זוכין יהיו כעפר לדוש, אבל ברכת ככוכבים בשבועה, וכן משה חמר ד' אלהיכם הרבה אתכם דהיינו סתם רבוי והנכם היום ככוכבי השמים בענין המעלה לרוב שכל אחד נחשב כמו רבים:

פרשת וירא

מאמר כז

מדרש הרבתי על פסוק והוא שוכן באלוני ממרא

וירא אליו ד' באלוני ממרא הוא שנתן לו עצה על המלה וכי אברהם היה מסופק אם לקיים מצות בוראו או לא, ויתכן לומר שהיה מסופק מהיכן ימול עד שנתן לו ממרא עצה שימול במקום שעושה פירות כמו שלמדו רז"ל בג"ש נאמרה כאן ערלה ונאמרה ערלה באילנות מה להלן מקום שעושה פירות כו' לכך נגלה ד' עליו באלוני ממרא מקום שהיו גדילין שמה אילנות של ממרא כי הראה לו על האילנות לומר שילמוד מהם כאמור:

וברבתי פרשת לך לך בפסוק והוא שוכן באלוני ממרא ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר במשריא דממרא ור' נחמיה אומר בפלטין דממרא, על דעתיה דר' יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא, על דעתיה דר' נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא, ולמה נקט שמו ממרא ר' עזריא בשם ר' יהודה בר סימון שהמרה פנים באברהם בשעה שאמר לו הקב"ה למול הלך ונמלך בג' אוהביו, אמר לו ענר בן מאה שנה אתה ואתה הולך ומצער עצמך, א"ל אשכול מה אתה הולך ומסייף עצמך ביד שונאיך, ח"ל ממרא האלהים אשר עמד לך בכבשן אש וברעבון ובמלכים והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו, א"ל הקב"ה אתה נתת לו עצה למול חייך שאני נגלה עליו לא בפלטין של ענר ולא בפלטין של אשכול אלא בפלטין שלך הה"ד וירא ד' באלוני ממרא עכ"ל, וקשה מנא ליה לומר כך ששלשה אלו היה בעצה אם ימול וע"ק למה לא הביא דרש זה בפרשה זו על פסוק וירא

ד' באלוני ממרא כי שם מקומו ונראה שלמד זה ממה שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם, המה היו בעצה של ברית המלה שנקראת בריתו של אברהם אבינו, והזכיר ענין העצה על המלה בספור זה המדבר מן מלחמת המלכים לפי שזה היה מכלל דבריו של ממרא כשאמר האלהים אשר עמד לך בכבשן האש ובמלכים כו' על כן הזכיר כאן שהמה היו יועציו בענין ברית אברהם, ובמלחמה זו היתה סבה קצת לזה ודקדק מדלא קאמר והמה היו בברית עם אברהם אלא שרמז על המילה, ובין לרבי יהודה בין לרבי נחמיה נרמזה המילה בשני תיבות אלו אלוני ממרא,, כי לדעת רבי יהודא שממרא שם המקום מצינו ברבתי פרשת חיי שרה שארבע שמות היו למקום ההוא ממרא אשכול קרית ארבע חברון פי' שנקרא אשכול על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל, ולפי זה היה המקום ההוא מקום אשכלות הגפן על כן נגלה אליו ה' במקום ההוא להורות לו שני דברים אחד שמקום המילה מקום שעושה פירות באילנות, ב' טעם המילה שהוא להחליש כח החומר ועי"ז יתחזק כח השכל כנפן זה שעצו חלוש ופריו משובח כי כך הוא המיד' בכל המורכבים מן חומר וצורה שכל עוד שיהיה החומר חלוש תתחזק כח צורתו כי כן מצינו בדומם וצומח חי מדבר כי הדומם האבן והברזל חומרו חזק וצורתו נעדרת, נוסף עליו הצומח שחומרו חלוש וצורתו נכבדת, נוסף עליהם החי שחומרם, חלוש אבל צורתם נכבדת מן צורת הצומח, נוסף עליהם המדבר מן האדם שצורתו נכבדת וחומרו חלוש מן חומר שאר בעלי חיים, כי הוא צריך ביותר הגנה מן קור וחום ודוגמתם, ועל כן ישראל שצורתם נכבדת מצורת האומות חומרם חלוש וכן עץ הגפן כאמור:

מאמר כח

מדרש נאסרה ערלה בעין הגפן

וזהו שמסיק בפרקי רבי אליעזר ומביאו הילקוט פרש' לך לך וז"ל נאמרה ערלה באילן שנאמר וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם את ערלתו, אין העץ האמור כאן אלא עץ הגפן, אם אין כורתין את ערלתו כל הפירות שהוא עושה עוללות קטופים ואינן טובים למראה, לאחר שכורתין אותו, פירות שהוא עושה טובים למראה ונבחר יינם להקריב על גבי המזבח, כך אברהם אבינו עד שלא נימול הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו ונפסל מעל גבי המזבח, ר"ל זה ישמעאל, וכשנימול הפרי שעשה טוב במעשיו ונבחר להקריב על גבי המזבח זה יצחק כו', וקשה מנא ליה לומר כן אין עץ האמור כאן אלא גפן כו' ונראה שדקדק זה ממה שנאמר ונטעתם כל עץ מאכל וגומר וקשה עץ מאכל למה נקט וכי ס"ד לומר שינהוג ערלה בעץ שאינו עץ מאכל, אלא שר"ל שמדבר

בעץ שאין בו אלא המאכל לבד דהיינו הפרי שהוא צורתו, אבל חומר שלו דהיינו העץ אינו שוה לכלום כי חלוש הוא כמו שנאמר ביחזקאל ט"ו בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עצי הזמורה אשר היה ביער היוקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי הנה לאיש ניתן לאכלה ואת שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה וגומר, ונשא משל זה על ישראל שצורתם זה פרים חזקה מאוד וחומרם חלוש כחומר הגפן שפריו משובח וחומרו לא יצליח לכל דבר ובהפסד צורתו לא ישאר בו שום שלימות כך ישראל בהפסד צורתם פרי צדיק הרי חומרם חלוש מכל חומר האומות, וזהו טעם המילה להחליש כח החומר כדי שיתחזק ביותר הכח השכלי על כן רמזה לנו התורה שהמילה במקום שעושה פירות בג"ש דערלה ערלה מן אילנות, ומדקאמר שם כל עץ מאכל ש"מ שאין עץ האמור כאן אלא נץ הגפן שאין בו כי אם המאכל אבל עצו אינו שוה לכלום ובסיבה זו פריו משובח כך ערלה האמורה כאן מקום שעושה פירות כי אף על פי שמילה זו מחלשת כח החומר כחומר הגפן מ"מ המילה מחזקת כח השכל והצורה וגורמת שפריו משובח והיינו פרי מעשיו וכל חומר מוליד בדומה לו על כן הוליד את יצחק אחר המילה שהיה ראוי למזבח כיין הטוב, נמצא שמן ערלת הגפן אנו למידין שני דברים מקום המילה וטעם המילה על כן נגלה עליו ה' באלוני מקום ששמו ממרא הנקרא גם כן אשכול כי שם מקום מיוחד לאשכלות הגפן אשר משם אנו למידין מקום המילה וטעם המילה, וראיה לדבר שהמילה גורמת התחזקות השכל שהרי אחר המילה לא היה אברהם נרתע מפני השכינה אלא עומד או יושב שנאמר והוא יושב פתח האהל ר"ל לא נופל אלא עומד שנאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' או יושב ובקש לעמוד כפירש"י, ועוד יש לפרש שנקט עץ גפן דווקא למ"ד עץ הדעת גפן היה והוא גרם לאדם הראשון להיות מושך בערלתו כי היה לו נטיה אל המשגל וזה טעם המילה למעט המשגל, על כן פרט לך הכתוב דין ערלה דווקא בעץ הגפן ואגבו נוהג דין ערלה בכל האילנות כי כולם יונקים מן עץ הדעת כדאיתא למעלה פרשת פרשת בראשית ע"כ מסיק ברבתי פרשת קדושים.

מאמר כט

מדרש על אדם הראשון בפרשה ערלה

דרש רבי יהודא בן פזי מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד על ציוויך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים כו', וק' אדם הראשון מאן דכר שמיה אלא כדאמרן שחטאו בעץ הגפן גרם לו דנמשכ' ערלתו וע"כ נצטוו בניו בהסרת ערלה דגפן ואגבו ערלת כל אילנות וזה פירוש נכון וברור, ולכך אמר אין עץ האמור כאן אלא

גפן כי מאחר שכל עיקר דין הערלה נמשך מן משיכת ערלתו של אדם הראשין הנמשך מן אכילת עץ הדעת למ"ד גפן היה על כן אין עץ זה אלא גפן כו' ואגבו נוהג דין ערלה בכולם על כן נגלה יי' אליו באלוני ממרא מקום שהיו שם אשכול ענבים וזהו לדברי רבי יהודא שדרש ממרא שם מקום, אבל דעת רבי נחמיא שממרא שם אדם ונגלה אליו במקום אילנות שלו כאמור, ומה שבקש עצה משלש אוהביו, יתכן לפרש שאברהם ידע בנבואה שהמילה צריכא רפואה מן חום גדול של גיהנם כדמסיק ברבתי א"ר ינאי ניקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם על יושביו לשעה קלה כו' ודרש על מה שנאמר כחום היום וגומר והיה אברהם מתירא מן אש של גיהנם שלא חזיקו, אע"פ שעל כל פנים לא היה שואל עצה אם לעשות רצון בוראו או לא כי וודאי במצותיו חפץ מאוד אך לפי שידע שסופו להצטרך לחום היום ואולי בעת ההיא ימצא לו מידת הדין מקום לקטרג עליו כי אז יתבקר פנקסו והיה מצטער בינו לבין עצמו שלא יוזק מן חום של גיהנם וענר ואשכול היו מסופקין על מה הוא מצער כי ענר חשב שלכך הוא מצטער לפי שהדם הוא מזון כל האיברים ועל ידי המילה הוא ממעט הדמים והרי הוא גוזל מזון אבריו וגורם רעב פנימי וחולשה כי כל רעב הכל חולים אצלו על כן אמר לו ענר אתה בן מאה שנה והזקנים בלאו הכי אין דמיהם בם כי מטעם זה אין דרך הזקנים להקיז דם כי דמיהם מועטים, ואם כן למה אתה מצער עצמך במילה זו, אשכול היה חושב שלכך אברהם מצער לפי שהוא שרוי בין שונאים רבים ועל ידי שיחלש כחו במילה יוכלו לו שונאיו כדאיתא במעשה של ר' ראובן בן אצטרובל כשבקשה מלכות הרשעה לבטל מישראל המילה אמר מי שיש לו שונא רוצה שיהיה גבור או חלוש א"ל חלוש אמר אם כן ימולו כי הם חלשים בעבור כריתת הערלה, ואולי מטעם זה המשיל הערלה לערלת הגפן וק"ל, על כן אמר לו אשכול מה אתה הולך ומסייף עצמך בין שונאיך, אמר ממרא אם דאגתך על חום היום שתצטרך אליו שלא יזיקך, האלהים אשר הצילך מן כבשן האש הוא יצילך גם מן חום היום, ואם דאגתך על הרעב שאתה גוזל מזון אבריך, האלהים אשר הצילך מן הרעבון היא יציל גם אבריך מן רעב פנימי ויעלה לך ארוכה ממכותיך, ואם דאגתך שלא תפול ביד שונאיך האלהים אשר הצילך מיד המלכים הוא יצילך, וע"כ נגלו לו שלשה מלאכים מיכאל גבריאל רפאל, גבריאל בא להפוך את סדום באש ואגב זה בא כמזכיר לו הצלתו מן כבשן האש כדרך שהציל לחנניא מישאל ועזריה כך הציל את אברהם והוא יצילהו גם מן חום היום אשר יצא מנרתיקו בעת ההיא שנא' והוא יושב פתח האהל כחום היום, מיכאל שבא לבשר את שרה אגב זה בא להזכירו הצלתו מן המלכים שכן מסיק בילקוט ויבא הפליט זה מיכאל כו' ונקרא פליט כי הוא המליטו

מיד המלכים שכן גם לעתיד נאמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך ר"ל להצילם מן המלחמות רפאל בא לרפאותו מן מיעוט הדמים הגורם רעב איבריו כי פת במלח שחרית מציל מן שיתין רהיטי רהיט וזהו בעצם ענין הרפואה מן מיעוט הדמים, וברבתי בפרשה זו מסיק ותתן לי מגן ישעך זה אברהם וימינך תסעדני בכבשן האש וברעבון ובמלאכים כו' ומה ענין שלשתן לכאן, ולהנחתנו אתי שפיר, ומה שהקרה ה' לידו המלאכים שבאו בדמות אנשים דווקא, היינו כדי שיקיים מצות הכנסת אורחים ועל ידי מצוה זו יזכה לשלשה דברים א' שניצול מן חום היום של גיהנם שיצא לפי שעה כי הצדקה מצלת מדינה של גהנם כארז"ל כתיב ב' פעמים וצדקה תציל ממות אחת שמצילתו מדינא של גהנם, ב' שירפא מן רעב המילה כמ"ש שמש צדקה ומרפא בכנפיה ג' שיזכה לבשורת בן כדרך שנא' בשונמית שאמרה נעשה נא עלית קיר קטנה וגו' וכתיב את חובקת בן. ולפי שענין סיפור המלאכים נבוכו בו רבים כי המה מסופקים אם ידע אברהם שמלאכים המה או לא ידע כי יש קושיות הרבה לשני הצדדים הללו אין צורך בזכרונם כי אם ידע שמלאכים המה למה נתן לפניהם לאכול ואם היה סרור שאנשים המה איך קבל דברי המלאך שאמר למועד אשוב אליך וגו', והנראה לי בהיתר ספיקות הללו לפי שנאמר וירא וירא שני פעמים ראיה ראשונה ראיה ממש בחוש העין ראה כי אנשים ממש המה זה תוארם כבני אדם לכל דבר וזה"ש וישא עיניו וירא וגו' זו ראיית סתם עין, ומה שנאמר וירא וירץ זו היא ראיית השכל שהתבונן בשכלו כי מלאכים המה ושנים מהם היה מכיר והיינו גבריאל שכבר הצילו מכבשן האש ומיכאל הפליט שבא אליו במלחמות המלכי' ואף על פי שעכשיו נתלבשו בנשמות מכל מקום הבין בשכלו וברוח הקודש שעליו כי מלאכים ממש המה ונתלבשו בנשמות לפי שעה וחשב אברהם שלכך נתלבשו בנשמות כדי לזכותו במצות הכנסת אורחים שיאכילום וישקום ואף על פי שמלאכים המה מ"מ אחרי שהלבישם ה' נשמות וודאי עשה זה ה' על שראה שאברהם מצטער שאין אורחים באים ואין בידו מצות הצדקה ע"כ הביא ה' המלאכים בדמות אנשים ועל כן נתן לפניהם לאכול כי חשב שהנשמות אשר נתלבשו בו לפי שעה וודאי יאכל, וזה מדקדק מן לשון כי על כן עברתם וגומר כי וודאי לכך עברו עליו כדי שיאכילום ויהיה בידו מצות הכנסת אורחים ויהיה על כן דהכא כפשוטו ממש ודלא כפירוש רש"י, וגבריאל שבא להפוך את סדום רצה לילך מיד לעשות שליחתו על כן אמר אליו אל נא תעבור, אבל מיכאל ורפאל עדיין לא עשו שליחתן, ואמר נא לשין בקשה כדי לקיים גם בו מצות הכנסת אורחים כי יותר האור עושה עם הבעל בית ממה שהבעל בית עושה עם האורח, ואמר יוקח מעט מים כי שמא ערבים הם אף שאברהם

לא חשדם כי ידע האמת שמלאכים המה אך הרואים הסוברים שאנשים המה יאמרו שאין אברהם מקפיד על כניסת ע"ז לביתו ומ"מ אמר יוקח מעט מים על ידי אחרים לפי סברתם אבל לא ע"י אברהם שידע האמת, וממה שאמר ואקחה פת לחם ולא אמר ואתנה פת לחם הורה בזה שכל נותן צדקה יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן כמו שיתבאר בע"ה לקמן על פסוק ויקחו לי תרומה, אבל מ"מ חשב לקבל שכר על המהירות והזריזות בדבר שנאמר מהרי שלש סאים קמח וכתיב ואל הבקר רץ אברהם וכתיב וימהר לעשות אותו, כי דווקא על המהירות יקבלו שכר כמ"ש נתן תתן לו וגומר ר"ל על הנתינה אין אני קובע לך ברכה כי דבר זה מתחייב בעצמו מן טבע העניין שגם נתן עכשיו אז תתן גם להבא כי השפע היורד מלמעלה אינו פוסק לעולם כל זמן שימצא למטה כלים ריקים המוכנים לקבל השפע כדרך שנאמר בהפטרת פרשת זו כלים ריקים אל תמעיטי שכל זמן שהיו ממציאים כלים ריקים ירד השפע וכאשר לא היה עוד כלי ויעמוד השמן כך כל אדם המחסר משלו ונותן לעניים אז ימצא השפע מקום ריק וחסר לירד בו, ואם לא יציק האדם על כלים ריקים ר"ל לעניים והוא מלא כל טוב אז גורם שיפסוק השפע האלהי וממילא כל נכסיו יהיו הלוך וחסור, לכך אם נתן אז תתן גם להבא, אך עיקר אזהרתי לך ואל ירע עינך בתתך לו ר"ל תתן לו בעין טובה כזריז וחרד לדבר ובדברים טובים וניחומים דהיינו דוגמת המהירות כי בגלל הדיבור הזה יברכך ה' כי על הזירוז והדיבור תקבל שכר לכך הזכיר המהירות כאן בשלשתן כי על המהירות והזריזות יקבל שכר ולא על הנתינה ועוד כי לא משלו הוא נותן כי אם משל הקב"ה לו ית' הכסף, ומ"ש כי ידעתי למען יצוה בניו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם וגומר היינו לפי שבצדקה מותר לנסות וראיה ממעשר ועל כן מותר לאברהם לומר לבניו שמרו צדקה למען הביא וגומר כי השפע יורד וודאי ואינו פוסק והוא דבר מתחייב בעצמו מן הטבע והענין כאמור, וסעדו לבכם היינו לב אחד והוא הגשמי שנתלבשים בו ולא לב השכלי המיוחד למלאכים כי אותו חלק אינו צריך לאכילה אבל באדם כתיב ולחם לבב אנוש יסעד כי שני החלקים שבאדם הלחם סועדים, ומ"ש סעד לבך פת לחם כי אדם אחר המאכילו מסתמא מאכיל ללב הטוב שבו ולא לחלק הרע שבו, כי על כן עברתם וגומר כי כן האמת שכדי שיאכילם שלחם ה' לכאן ויאמרו כן תעשם וגומר ברכוהו שיזכה לעשות כן גם לאורחים אחרים ע"ד יהי כן לשנה הבאה:

מאמר ל

מדרש על פסו' והוא יושב פתח האהל

והוא יושב פתח האהל כחום היום, ברבתי פתח טוב פתחת לעוברים ושבים פתח טוב פתחת לגרים שאילולי את לא בראתי שמים וארץ שנ' וימתחם כאהל לשבת, שאלולי את לא בראתי גלגל חמה שנ' לשמש שם אהל בהם, שאלולי את לא בראתי הירח שנ' עד ירח ולא יאהיל עכ"ל, לפום ריהטא נראה לפרש ששלשתן תלוין במילה, שמים, וארץ, ושמש וירח, וכולן רמזם במלת אהל ומקרא זה מסייעתו אם נא בריתי יומם ולינה חקות שמים וארץ לא שמתי, וחקות מילתא באפי נפשיה וקאי ע"ג שמש וירח הקרוין חקות שנאמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם ירח וכוכבים לאור לילה אם ימושו החקי' האלה וגו' והרי כאילו כתב חקות ושמים וארץ וחסר ו' של ושמים כמו שמש ירח עמד זבולת שחסר ו' של וירח, והטעם בשלשתן כי הירח אשר נתמעט חארו נא היה מתפייס בשום פנים על שנתמעט כי אם על ידי שהצדיקים יקראו על שמו שכולם ממעטין עצמם ע"י המילה מיעוט החומר, וכן השמש לא היה העולם ראוי להשתמש בו שנ', וימנע מרשעים אורם ולא נברא אלא כדי לרפאות כל הנימולים כדרך שהיתה שמש צדקה ומרפא לאברהם שנ' והוא יושב פתח האהל כחום היום, ושמים וארץ ע"ד שמסיק בגמרא אלמלא המילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, וק' שאמר לא נתקיימו משמע שעל כל פנים היו נבראים זולת שאמר שנבראו לא היו יכולין להתקיים, והפסוק חמר לא שמתי משמע לכתחילה לא היו נבראים, וע"ק מה ענין המילה אצל שמים וארץ, ונראה שכך פירושו כדמסיק בגמרא שבסברא הקב"ה השמים היו נמתחין והולכין עד שאמר הקב"ה להם די והיינו דאמר ריש נקיש מ"ד אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די, וק' למה אמר לו אני אל שדי דווקא במילה ואמרו בזה המפרשים שהמילה משלמת שם של שדי, שי"ן בנחירים דל"ת ביד, יו"ד בראש הגויה, נמצא שאלמלא היתי' המיל' המשלמת שם של שד"י אז כביכול לא היה לשם זה מציאו' ואז אחר שנבראו השמים היו נמתחין והולכין והיו גדולים מן השיעור הראוי להם ואז לא היו יכולין להתקיים, אבל ע"י שהמילה השלימה שם של שדי ואז בשם שדי אמר הקב"ה לעולמו די ואז נתן חקות לשמי' לאמר די עד פה תבא ולא תוסיף ובשם של שדי נתן להם חק ולא יעבור ע"כ שפיר קאמר אם לא בריתי יומם ולילה דהיינו המילה, אז חקות שמים וארץ לא שמתי ר"ל החקות אשר חקקתי על שמים וארץ ליתן להם חוק וגבול דבר זה לא שמתי וממילא לא היו מתקיימין, ותדע שמה שאמרו שהיו נמתחים והולכים קאי דווקא על השמים ועל כן מביא כאן פסוק וימתחם כאהל לשבת ודרש על מלת האהל שנ' כאן פתח האהל לומר שע"י המילה שהיתה באהל גרם קיום אל השמים אשר מתחם ד' כאהל לשבת והעמידם על שיעור שיוכלו להתקיים ראוין לאהל כדי בת

תחתם וכל זה ע"י המילה המשלמ' שם של שדי אשר בשם זה אמר ד' לעולמו די, ואע"פ שמזכיר הפסוק חקות הארץ הזכיר הארץ באגב כי מציאתה תלוי במציאות השמים, נמצא שבאהל זה אשר בו נימול תיקן השמים שנ' בהם וימתחם כאהל לשבת, ומה שישב פתח האהל כחום היום השמש תיקן מה שנא' לשמש שם אהל בהם, ותיקן גם הירח שנ' בו עד ירח ולא יאהיל ר"ל שלא היה מאהיל אם לא היה רוא' מן מיעוט המילה דאברהם אשר בעבורו נברא העולם כמו שלמדו מן תיבות בהבראם אתיות באברהם כי על ידו נתקיימו כולם רמז לדבר א' דאהל רמז לבריאה ראשונה והיינו שמי' וארץ שנ' בראשית ברא אלהים את השמים, ה' רמז לחמש' פעמים אור שנזכרו בפסוק ויאמר אלהים יהי אור, ל' רמז ללבנה המתחדש כל שלשים יום לאותן אשר במבטא לשונם ה' וח' שוין ירמוז בה"א לחמה למ"ד לבנה, ומה שאמר במלת פתח פתחת פתח לגרי' הוא כפשוטו שממנו ילמדו רחוקים לבא להסתופף בצל שדי אך מה שא' פתחת פתח לעוברים ושבים לפי פשוטו אין זה מדבר מענין פתח של גרים ע"כ קרוב לשמוע שמדבר בעוברי עבירה ושבים בתשובה כי המה באים בק"ו מן גרים ע"ד מאן דלא הוה הוה מאן דהוה לא הוה כי גר זה שלא היה מעולם בצל שדי הקב"ה מקבלו ק"ו ישראל החוטא שהיה קרוב ונתרחק כ"ש שיקבלו ה' בתשובה כי הוא חוזר אל מקומו הראשון, ומדרש זה רצה ליישב וליתן טעם למה נזכר כאן פתח האהל, ולי נר' ליתן טעם אחר לפי שמצינו בפ' ויקרא שבכל הקרבנות לא נזכר פתח אהל מועד כי אם בפר בן בקר ואמרו במדרשות כמה טעמים על זה, ואני אומר לפי שאמרו בכל מקום פר כנגד אברהם שנ' ואל הבקר רץ אברהם ואורחים אלו אשר להם עשה פר בן בקר זה נזדמן לו כשהיה יושב פתח האהל ע"כ כמו שמקריבין פר לזכר זה כך נזכר אצל הפר פתח אהל מועד לזכר והוא יושב פתח האהל, עוד לפי שהמילה נחשבת כקרבן ע"כ הזכיר בה פתח האהל לו' שהיא דוגמת הקרבן שנ' בו פתח אהל מועד, ותדע כי מה שארז"ל גדולים צדיקים ממלאכי השרת זהו וודאי מצד מעשיהם הטובים התלוין בבחירת האדם ואינו מוכרח במעשיו כמלאכים, ומטע' זה נאמר כאן והנה שלשה אנשים נצבים עליו ואח"כ נאמר בהפך זה והוא עומד עליהם, אלא קודם שקיים המצוה היו המלאכים נצבים עליו כי וודאי מעלתם גדולה ממעלתו אבל אחר שקיים המצוה נעשה אברהם גדול מהם לכך נא' והוא עומד עליהם כי כבר קיים מצות הכנסת אורחים וכמ"ש הולך צדקות הוא מרומים יושכן ר"ל ירום ונשא וגבה מאוד יותר מן מלאכי השרת כי הוא שותף להקב"ה אשר בנה עולמו בחסד, וברבתי דרש הוא מרומים ישכון הגביהו למעלה מן הרקיע כו' וזה ממש כדברינו ומה שהקרה ה' לידו מצות הכנסת אורחים דווקא לפי שרצה ה' לזכותו בבשורת יצחק ותדע

כי ע"י הצדקה מידת הרחמים מתעוררת למעלה שנ' ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים ומידת הרחמים כלולה במספר בן שנאמר ה' ה' אל רחום ב' שמות של ד' עולין למספר בן כל שם בפני עצמו עולה כ"ו ועל כן אמרו כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כו' ר"ל שנראה בזה שעברת ה' דהיינו מדת הדין שולטת בו אחר שלא זכה למספר נ"ב כי כל הזוכה לבן זוכה בחמלת ה' עליו בשני שמות של רחמים:

מאמר לא

פי' על אמלטה נא שמה כמספר נ"א

והעד על זה ענין סדום שנ' אמלטה נא שמא פירש רש"י שאחר נ"ב שנה נתמלא סאתם וצוער איחרה ישיבתה שנה אחת וק' למה נתמלא סאתם במספר נ"ב שנה דווקא אלא לפי שכל מספר נ"ב עדיין הוא בכלל ב' שמות של רחמים ובזכות ב' שמות של רחמים שמספרם נ"ב היו קיימים ולא נעשה בהם כליה ואחר ששלמו נ"ב שני' שעמדו בהם בכח ב' שמות אילו אז נסתלק הסניגור ובא הקטיגור וזהו מילוי סאתם אבל צוער עדיין לא נתמלא סאתה כי איחרו ישיבתם שנה והיה להם לעמוד שנה אחת בכח ב' שמות של רחמים, ודומה לזה מה שעמדו כ"ו דורות בלא תורה היינו ברחמי ה' העולה כ"ו ואחר מלאת מספר זה רצה ה' לתקן עולם במלכות שדי על ידי התורה, כך באברהם זכה לבן על ידי הצדקה של הכנסת אורחי' ואתי שפיר לדברי האומרים שאברהם היה בן מ"ח שנה כשהכיר בוראו כדאיתא בתנחומא, והילקוט הביאו פ' חיי שרה, ולפיכך לא זכה לבן עד נ"ב שנה מיום שהכיר בוראו שנעשה בן מאה שנה אז זכה לבן שממנו נבנה העולם כמו שעולם חסד יבנה כך זכה לבן בזכות גמילת חסדים ומידה זו היא שחייבה כליה לאנשי סדום שנ' בהם הנה זה היה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה, וזה"ש ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום למה נקט משם ולמה נקט לשון השקפה, אלא משם היינו מן מדת גמילות חסדים שראו באברהם ולעומת זה השקיפו בדעת אנשי סדום שהיו אבירי לב ורחוקים מצדקה וכל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מן השקיפה דמתנות עניים כו' על כן נקט לשון השקפה להורות שלא היתה בהם מדת הצדקה המהפכת ההשקפה לטובה ועל כן היתה לרעתם, וכן לוט ניצול גם כן בזכות הכנסת אורחים שלמד מן אברהם אבל באשתו שחטאה במלח על כן לקתה במלח, כפירש"י ויכול להיות שגם לוט לא היה בעל צדקה מכל צד וכדבעי למיעבד לא עבד זולת שהיה על כל פנים בעל צדקה בערך אנשי סדום שלא היו בעלי צדקה כלל וכלל והיה לוט סבור שיש לו די בזה שהוא צדיק בערכם ואינו צריך להוסיף שלימות על

שלימותו אלא יעמוד בשלו, ואמר לו המלאך המלט על נפשך אל תביט אחריך ע"ד צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה וכמ"ש במעלו' הבט למעלה ממך ר"ל יסתכל בלבו במי שהוא למעלה ממנו כדי שיטריח להסיג מעלה יותר אבל עיניו הרואות בחמדת העולם הזה יסתכל במי שהוא למטה ממנו ואז ישמח במתנות חלקו ועל זאת יתפלל כל חסיד המתפלל על צרכי הנפש והגוף, לכך נאמר ללוט אל תביט אל אחריך אל מעשה סדום שהמה גרועי' ממך ואת' צדיק בערכם ואל תעמוד בכל הככר במדריג' ראשונה אלא ההרה המלט אל אברהם ותשתדל לעלות למדריגתו וללמוד ממנו, והוא השיב פן תדבקני הרעה וגומר כי כאן אני צדיק בערך מעשה אחרים ואצל אברהם לא אהיה נחשב לצדיק כפירש"י לפיכך בקש שיניח עיר צוער ויהיה לו שם מקום פליטה ושם יהיה נחשב לצדיק בערכם כי לא היו כל כך כסדום שהרי עדיין לא נתמלאת סאתם, וכן עשה לו המלאך מצד הייתור כמ"ש גם לדבר הזה נשאתי פניך וגו', אבל אשתו שהיתה צרת עין יותר ממנו ובמלח ממון חסר חטאה וחשבה שזכותה עמד לה שנאמר ותבט אשתו מאחריו ר"ל נתנה עיניה באנשי סדום לאמור שהם היו גרועים ממנה על כן שורת הדין נותן להצילה ועל כן נעשית נציב מלח כי לא היה בה שום זכות של צדקה שיעמוד לה כי עמדה במרדה וקצת ראיה לדברינו שזכה לבן ע"י כפל של שם ה' ה' שנאמר וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר ונראה שהשם שאחר ויעש הוא מיותר כי הנ"ל ויעש לשרה וגו' כי כבר הזכיר השם וה' פקד אלא לפי ששני שמות אלו עולה למספר בן, ועוד סמך ממה שנ' ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם וכתיב ויגר אברהם בארץ פלשתים ימי' רבים פירש"י כ"ו שנה כי שם החזיק במידת הצדקה אש"ל אכילה שתיה לויה לרחם על הבריות ואז מרחמין עליו מן השמים בשם של רחמים לכך אמר ויקרא שם בשם ה' ועשה שם כ"ו שנה והוא רמז נכון, ועוד י"ל שלכך הקרה ה' לידו הכנסת אורחים וגם הראה לו כי אלהים נצב בעדת הדיינין כפירש"י על ישב חסר כתיב כדי להודיע לו מעלת הדינין ומעלת הצדקה כאחד ועל ידי זה יסכים אברהם על משפט אנשי סדום שהיו רחוקים מצדק' ולית דין ולית דיין אצלם כאשר סופר מדייני שקרא דסדום ולכך נאמר בפסוק המכסה אני מאברהם אשר אני עושה וגומר למען יצוה וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, וגו' כי שני דברים אלו שאברהם מחזיק בהם וגרמו שיסכים גם הוא עליהם, ע"כ הקדים הקב"ה והראה לו גודל זכות הכנסת אורחים שע"י זה זכה לבן לעת זקנתו:

מאמר לב

טעם על מה שאמר אני עומד והם יושבים

גם הראה לו גודל מעלת המשפטים שהרי אלהים נצב בעדת אל וטעמו של דבר כי המשפט לאלהים הוא ר"ל שאם חייב לזה שלא כדין הקב"ה מחזיר לו משלו וא"כ דומה כאילו היה הקב"ה הבעל דין כי אליו חוזר הדין על כן דינו בעמידה כשאר בעל דין וזהו טעם יקר, לכך נא' וישקיפו משם האנשים, משם היינו ממה שראו גודל כח המשפט והצדקה משם השקיפו לרעה על סדום שהיו נעדרים משניהם, ויתכן לפרש שבעל מדרש זה מצא לו סמך ורמז על הדינין ממה שנא' פתח האהל שלכך נקט פתח כל שצוה הקב"ה על ישיבת הדיינין בפתחי שערים שנ' שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך לכך אמרה התורה שישיבה זו היתה פתח האהל, וזהו שפירש"י שב ואתה סימן לבניך שאני עומד והדיינין יושבים כדי להודיע לדיינין כי אני הבעל דין ויהיו נזהרין בו ביותר כי המשפט לאלהים הוא:

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו', קשה למה נקט ויהיו בחיי שרה יותר מבשאר אבות, ושני חיי שרה דקאמר מאי משמע דכולן שוין לטובה, ואולי הכוונה בזה על דרך שאמרו רז"ל על פסוק ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכי יש שנים שאינן של חיים אלא שנות השלוה נקראו שנות חיים כו' ולפי זה שפיר משמע שני חיי שרה שוין לטובה:

וכפי הפשט יתכן לפרש לשון ויהיו שמשמעתו עכשיו נתהוו הימים ר"ל לפי שרוב ימיה היתה עקרה שאינה ראוי' להוליד ומי שאינו ראוי להוליד בנים חשוב כמת בחייו על כן אמר שבסוף ימיה שפסק ממנה העקרות מאז יהיו חיי שרה קכ"ז שנה ר"ל נעשה הויה בכל ימיה כדבר שיש לו מציאות:.

מאמר לג

ג' מדרשים על פסוק ויהיו חיי שרה

וברבתי מסיק וז"ל ויהיו חיי שרה וגומר הה"ד יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים, בת עשרים כבת ז' לנוי ובת ק' כבת כ' לחטא, ד"א יודע ד' ימי תמימים זו שרה שהיתה תמימה במעשיה א"ר יוחנן כהדין עגלתא תמימתא, ונחלתם לעולם תהיה ויהיו חיי שרה מה ת"ל שני חיי שרה באחרונה לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעה"ז ובעה"ב ע"כ, ואחר כך דרש פסוק וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה כו', ואחר כך מסיק ר' עקיבא היה יושב ודורש והיה הציבור מתנמנם בקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה

שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינה עכ"ל, וכפי הנראה שג' מדרשים אלו כוונה אחת להם, ובאו לתרץ לשון ויהיו ויתור שני חיי שרה ועוד קשה למאי נפקא מינה סיפר לנו הכתוב חיי שרה יותר משני שאר אמהות, כי מה שאמר כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים יש לפרשו בשני פנים, א' שבא לתרץ בפרשה למה לא האריכה ימים כמו אברהם, והיישוב על זה שכל ימי האדם הקצובים לו אינן קצובים לו אלא לכדי שבהם יקנה שלמותו ושיערה התורה לכל אדם בינוני ע' שנה כי בהם יוכל סתם אדם לקנות כל שלמותו ויש לך אדם שאינו קונה שלימות אף אם אלף שנים יחיה וטובה לא עשה מה יתרון לו והיה כלא היה, ויש לך אדם שקונה עולמו בימים מועטים וכשכבר קנה כל שלמותו למה זה לו עוד חיי צער של העולם הזה על כן מלתא דפסיקא בצדיקים כשהם תמימים במעשיהן ואינן חסירין לנפשם מאומה מכל מיני שלמיות שראוין לקנות בעולם המעשה אז גם שנותיהן תמימים ובא קיצם כי אין להם עוד צורך בהם הקדוש ברוך הוא יודע ימי תמימים כי כשגלוי לפניו ית' שקנו כל שלימותם אז שלמו ימיהם לכך נאמר באברהם זקן ושבע רצה לומר היה שבע מן קניית כל שלימותו הנרמז בזקן וכ ביצחק זקן ושבע ימים וא"ת מכל מקום למה אין הקב"ה מוסיף על ימיהם כדי שתתענגו בדשן נפשם בעה"ז לחזות בנועם ה', על זה אמר ונחלתם לעולם תהיה כי העולם הזהו אין בו קבלת שכר לפי שיש לו קץ וגבול ועיקר נחלתם היא להנחיל אוהבי יש נחלה שלעולם תהיה ונצחית, ושרה קנתה כל שלימותה באותן קכ"ז שנים שהרי בת ק' היתה כבת כ' לחטא וזה מופת שתוך זמן זה קנתה כל שלימותה, ויש גורסין בת א כבת כ' לנוי בת כ' כבת שבע לחטא ואחר כך כללם שני חיי שרה כולן שוין לטובה אם כן כולם היו בלא חטא וזה מיפת שכבר קנתה שלימותה יותר מאברהם שהרי לא לחנם היה אברהם טפל לשרה בנבואה כמו שיתבאר בענין מדות גמילות חסדים שהיתה שרה עיקר וכתיב אני בצדק אחזה פניך. הדרך השני הוא שכל הימים אשר האדם חי שלא קנה בהם שום שלימות נקראו ימים חולפים ועוברים והיו כלא היו כי שני חיי האדם וכן קבלת כל טובות העה"ז שוין בצד אחד, כי כמו שהאדם שיש לו אלפי דינרי זהב וודאי אינו יכול לאכול כולם בפעם אחת אלא בזה אחר זה ונמצא קמא קמא בטל כי זה יבא בסור זה ולעולם אינן מתחברין כי בבוא השני אז הראשון כבר איננו, אבל כשהוציא כל ממונו לשם מצוה או אכל על הכוונה האלהית כדי שיעמוד חי לפני ה' לשרתו אז כל הראשונות שהוציא אינן נעדרין ונשארו קנין קיים בו ושמור לו לעולם הנצחי כמ"ש וילבש צדקה כשריון כי כל מה שהוציא על הצדק מעט מעט אינו כדבר שחלף והלך לו ראשון ראשון אלא הכל מתקיי' וכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כ"כ הטובות שקבל הצדיק בעה"ז

לשם שמים כולם מצטרפים ושמורים לו גם לעתיד כי אז יקבל כל שכרם בבת אחת, וההיקש על זה בשנות חייו כי כל השנים אשר עברו עליו ולא קנה בהם שום שלימו' השנים שעברו שוב אין להם מציאות אלא חלפו הלכו למו ונחסרו ממנו בזו אחרי זו אבל אם לא הוציא זמנו לבטלה וקנה בהם השלימות האמיתי אז אינו נקרא חסר מן הימים שחלפו אלא נקרא בא בימים כי עשה מן ההעדר קנין ושמורים לו כל השנים שעברו ליתן לו חיים לעה"ב כי לכך נאמ' ואברהם זקן בא בימים ר"ל לא הלך מן הימים שעברו כי לא נחסרו ממנו אלא זקן לשון זה קנה עשה מן ההעדר קנין וכאילו כל הימים שעברו נשארו במציאות ובא בימים נקרא וכן ואברהם ושרה זקנים באים בימים הולכין וקונין שלימותם, ואמר שכמו שהשנים שעברו עליו נשארו קיימים במציאות כך כל הטובות שקבל שנאמר וה' ברך את אברהם בכל שכל הטובות שקבל מן ברכת ה' נשארו קיימים במציאות, לכך נאמר ויהיו חיי שרה לשון ויהיו מורה לומר שנשארו בהווייתן ולא נחסרו ממנה הן מספר שנותיה הן שנות חיים המורה שנות שלוה כי הימים הקצובים שעברו וכן כל קבלת הטובות שעברו הכל נשאר קיים במציאות ולא סר הראשון בבוא השני על כן אמר ויהיו לשון הויה וכללם בסוף ואמר שני חיי שרה כי גם אחר כלות זמן מציאותם עדיין נשארו בהווייתן כל שני חיי שרה, שני היינו מספר השנים, חיי הם ימי השלוה, ורמזם במספר פרטי זה שהזכיר בת ק' כבת כ' לחטא אם כן וודאי קנתה שלימות בכל שנה ושנה, בת כ' כבת ז' ליופי אם כן קבלה נם טובות העה"ז וכולן נשארו קיימים במציאות, זה"ש כשם שהם תמימים כך שנותיהן תמימים ואינן חסירים מהם אלא נשארו קיימים כולם בבת אחת ועל זה אמר ונחלתם לעולם תהיה להורות שנחלת שנותם קיים לעולם, וסיוע לדברי אלה ממה שדרש ברבתי פ' כ"א על אברהם ושרה פסוק כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע, התוספת מרוב' על העיקר ר"ל שאחר הקציר דהיינו יום המות יעשה ג"כ פרי כמו נטע דומה לנטיע' ראשונה והכל מבואר מעצמו, וכן תחילת הפסוק יודע ה' ימי תמימי' הימים של התמימים הקב"ה יודע אותן כי אינן דבר האבוד אלא כדבר שמכניסין לאוצר, וד"א שמסיק אינו משנה מן פי' ראשון זולת מה שאומר שאין תמימים קאי על השנים דא"כ למה חזר וכפל דבריו באמרו ונחלתם לעולם תהי', הרי כבר קראן תמימים אלא וודאי תמימים זו שרה כו' ר"ל אינו קאי כי אם על הצדקת שרה לבד ולא על תמימות השנים ע"כ הוצרך לומר ונחלתם לעולם תהיה ועל זה אמר ויהיו חיי שרה בהווייתן יהיו כי זה פירוש על ונחלתם לעולם תהיה ולא על יודע ה' ימי תמימים המדבר בעבר שהקדוש ב"ה יודע תמימות מעשיהם וע"י כן

נחלתם לעולם תהיה, וזה"ש שני חיי שרם שחביב חייהם של צדיקים לפני הקדוש ב"ה בעה"ז ובעה"ב, ר"ל מאחר שכבר אמר ויהיו חיי שרה לומר לך שיהיו בהווייתן אם כן מה ת"ל שני חיי שרה להורות על קיומם פעם שנית אלא חד בעה"ז וחד בעה"ב, והנה על העה"ב לא הוצרך לעשות פירוש כי הדבר מובן מעצמו שבא להורות שכל השנים הללו קיימות במציאות ליתן לו חיי העה"ב, אבל בעה"ז מה ת"ל וכי סלקא דעתך לומר שיחזור ויחיה בעה"ז אחרי מותו, ע"כ עשה הקדמה מן וזרח השמש ובא השמש כו' כדי להקיש ממנו על שרה ואסתר להורות שעד שלא שקעה במשה של שרה זרחה לפניו ית' שמשה של אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה וע"כ כתבה לנו התורה שחיתה קכ"ז לומר לך שמספר שני שנותיה נשארו קיימים במציאות בן לשרה עצמה לחיי העה"ב הן לזרעה אחריה בעה"ז כי כל שנותיה נשארו קיימים במציאות עד שאסתר בת בתה זכתה שתמלוך על קכ"ז מדינה בזכות כל המנות שעשתה שרה תוך קכ"ז שנים ובדרש זה ראה רבי עקיבא להקיץ משינת תרדימת כזמן את אנשי דורו שאבדו זמנם בדברי הבאי והיו ישינים תרדימת הזמן או בשעת הדרשה כפשוטו על כן גילה אזנם לאמור שלא יפה הם עושין כי הזמן דבר חשוב מאד כי השלמים שאינן מאבדים מן הזמן אפילו רגע אחת לבטלה לסוף שיקבלו שכר כנגדו על כל זמן וזמן כאסתר שזכתה למלכות קכ"ז מדינה בזכות שרה אמה שחיתה קכ"ז שנה דאל"כ מה ענין קכ"ז מדינה אל מה שחיתה קכ"ז שנה אלא ודאי לפי שכל קכ"ז שנה הללו לא הוציאה שום זמן לבטלה ועל כן היה מן הראוי שתקבל שכר כנגדם בעה"ז וזה היה ע"י בת בתה אסתר לכך נאמר ונחלתם לעולם תהיה בין בעולם כזה בין בעה"ב, לכך אמר ר' יוחנן כהדין עגלתא כו' רצה לומר כעגל היונק מן הפרה אמה כך הניקה בנים שרה כי אסתר בת בתה ינקה מן זכות שרה אמה כאמור, וזה הדבר שאמרנו שהיה אברהם טפל בנבואה כי היא קנתה שלימות הצדקה יותר מאברהם והצדקה גורמת ראיית פני השכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך היינו לפי שהצדקה שהנשים עושות גדולה מן הצדקה שהאיש עושה כי וודאי גמילות חסדים שהאדם עושה בגופו גדולה מן הצדקה שאדם עושה בממונו וסתם בעל עושה בממונו שברשותו וסתם נשים שאין ממון בעלם ברשותם עושין בגופם כדרך שעשאו למלאכים אברהם בממונו ושרה בגופה ורז"ל אמרו שצדקת הנשים גדולה דמקרבא הנייתא, ואם תדקדק בפרשה זו מראשה עד סופה כולה בנויה על יסוד מעלות הגמ"ח ובזה יתישבו סמיכות כל הפרשיות כי בתחלת הפרשה הזכיר מיתת הצדקת שרה.

מאמר לד

פי' על כף קטנה ב'ולבכותה', ופי' הנה עב קטנה ככף איש עולה

ונאמר בה ולבכותה כ"ף קטנה, כי בזה נרמז כל הדרוש שהזכרנו כי כ"ף במלואו עולה מאה, ואם תכתוב כ' שלא במלואו עולה עשרים לומר לך בת ק' כבת כ', ונכתבה כ' קטנה לומר לך בת כ' כבת ז' שאז הית' קטנה, ולהנחתינו ירמוז על צדקת הנשי' כי סמך אברהם על זכות צדקה שלה לומר שוודאי לא תראה פני גיהנם על כן לא בכה בכיה גדולה אלא בכיה קטנה בזכות כף שלה שנאמר כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון וכף קטנה רמז לכל שאינו מסתפק כמלא כף נחת ואסף רוח בחפניו כל מה שבחללא דעלמא וודאי אינו בעל צדקה ורעה עינו באחיו האביון, אבל מי שיש לו כף קטנה ומסתפק במועט ושמח בחלקו הוא האיש אשר כפיו פרושות לעני, ומדה זו היתה בשרה ואברהם שלא היה להם נפש רחבה כבלעם, ולפי שאין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין על כן נאמר הנה עב קטנה ככף איש עולה רוצה לומר אם כף איש קטנה ואינה מבקשת לאסוף ולכנוס ואז הכף בעלת צדקה ואז עב עולה להשקות פני האדמה, ועיין לקמן בפרשת האזינו, ועל כן אמרו אצל שרה שהיתה בעלת צדקה שהיה ענן קשור על, אהל שלה, ועיין לקמן פירוש כף קטנה בדרך אחר וזהו שמסיק בבבא בתרא:

מאמר לה

ארז"ל אברהם גאני בכנפא דשרה

ר' בנאה היה מציין מערתא כו' אשכחיה לאלעזר דקאי אבבא כו' ומסיק שמצא את אברהם גאני בכנפא דשרה ומעיינת ליה ברישי' כו', ורבים תמהו על מאמר זה ואומר אני שהוא כפשוטו שכך היו קבורים שאברהם גאני בכנפה ר"ל היה שוכב על זרועותיה ר"ל לכך נקברו כך בזה האופן לומר לך שהוא סמך על זכות צדקתה דמקרבא הנייתא והיתה עושה גמילות חסדים בידיה ממש,. כי גמילות חסדים בגופו ולכך כינה הזרוע בלשון כנף כי סתם כנף בעוף לעוף בו למעלה כך הולך צדקות הוא מרומים ישכון ושם אבר לעוף למעלה ובענין הצדקה סמך אברהם על צדקת כרה שבזכות צדקתה יבואו שלום ינוחו על משכבותם זה"ש גאני בכנפא דשר', אבל אברהם היה יותר שלם בתלמוד תורה התלויה בראש מקום המחשבה והעיון על כן הונחה יד שרה בראשו של אברהם ונראה כאילו מעיינות ליה ברישא ר"ל מחוי כלפי זכות תורתו שבזה סמכה היא על זכותו דאברהם ומבין שניהם מקויים אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה ואין מים אלא תורה כו', וכן יצחק ורבקה כי ליצחק נעשה נס בזריעה שנאמר ויזרע בשנה ההיא וגומר ולרבקה במים שעלו לקראתה כמו שיתבאר בסמוך, ואלעזר קאי אפתחא דמערתא כי הוא היה דמשק אליעזר דולה ומשקה מתורת רבו כו' גם בג"ח היה

דולה וטרח בגופו ומשקה בממונו כמו שיתבאר בסמוך ואחר שרמז בכף קטנה זכות צדקה שלה המצויה בכל מי שהוא בעל עין טובה הזכיר ענין אברהם עם עפרן החיתי שהיה רע עין כמספר עפרן חסר עולה ת' כנגד ד' מאות שקל ככף, ולפי שכל רע עין לא יקום חילו וכל היקום אשר ברגליו אין לו תקומה לכך נאמר ויקם שדה עפרון תקומה היתה לו שיצאתה מידו כו' ולפי פשוטו נ"ל ליישב מה שנאמר השדה נתתי לך הקדים נתתי לתיבת לך ואחר כך הפך הסדר ואמר והמערה אשר בו לך נתתיה, וכן נתתי לשון עבר צריך יישוב וכן לשון נתתיה, אלא כך פירושו כי מערה זו כבר היו קבורים בה אדם וחוה כי לכך נקרא קרית ארבע וחברון ארבע על שם ארבע אנשים אדם אברהם יצחק יעקב וחברון על שם חיבור ד' זוגתם הרי ח' ואולי נקראו אנשי המקום ההוא בני חת כי חת היינו שמונה צדיקים הקבורים במקומם, והנה קבורת אדם וחוה שם היה כבר ידוע לכל העולם ועל שאדם וחוה היו אב ואם לכל חי על כן מעולם היה שדה זו מקום דריסה לרבים שהלכו על קבר אבותם ולא יכלו אנשי הארץ למחו' בם ועל כן לא היה תקומה לשדה זו כי כל מה שזרעו בו לא צמחה מפני דריסת רבים ולא היתה שוה כלום להמכר אך המערה לבדה לא היתה רשות לשום אדם להקבר בה בלתי רשות עפרון על כן לא בקש לקנות כי אם המערה, ועפרון אמר לו השדה נתתי כבר היא נתונה לרבים וגם אתה היית לשעבר כאחד מהם, ועכשיו תהיה לך לבדך כי מסתמא מאחר שנשיא אלהים אתה לא ידרסו גם בשדה בלתי רשותך, אבל המערה אשר בו שהיתה מתחילה שלי עכשיו תהיה לך, ומ"ש נתתיה לשון עבר ר"ל אחר שכבר נתתי לך השדה דומה כאילו כבר נתתי לך גם המערה כי מערה בלי שדה למה לי אחרי שאין לי דריסת רגל אל המערה מאחר שכבר נתתי לך השדה לכך אמר ויקם שדה עפרן תקומה היתה לו שלא היה עוד מקום דריסת רבים מאחר שיצא מיד הדיוט ליד מלך כי לא יבעטו בך כמו שבעטו בי ונתן טעם לדבר כי השדה והמערה אשר בו לאברהם למקנה כי קנין כספו הוא, אבל ויקם שני כפשוטו כי אין שם כפל כלל ולכך נאמר וכל העץ אשר בו ר"ל שלא נתקלקלו מחמת דריסת רבים, ולהנחתנו תקומה היתה לו שיצא מיד עפרון רע עין ליד איש טוב עין, ומאחר שהונח שנתברר לאברהם שבני חת היו צרי עין טל כן התחיל לדאוג על נשואי יצחק בנו כי מדתו של אברהם חסד וכן של שרה כי על כן באו כולם לגמול חסד עם שרה ע"ד דקבר יקברוניה כו' כי עם איש חסיד הכל יתחסרו, והיה דואג אברהם שלא יתקלקל מדת החסד ביוצאי יריכו ע"י שישא יצחק מן בני חת, ותדע שעיקר הקפידה היתה על צרת העין שבהם שכן אמרה רבקה אם לוקח יעקב מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים למה נקטה דווקא בנות חת אלא לפי שדווקא בהם ראתה

מדת צרת העין המקלקלת מדת החסד מזרעו של אברהם וחשב' שכל הכנענים כמות' שהרי אמרה כאלה מבנות הארץ, ולפי שהצדקה מצלת ממיתה ונותנת חיים לעושיה על כן אמרה למה לי חיים מה אני ומה הי אם אני מחזקת במידת החסד וזרעי לא יחזיקו בה, כי על כן מסיק ברבתי ואברהם זקן בא בימים בזכות הצדקה שנא' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט כו' ומנין שזקן האמור כאן בזכות הצדקה הלא גם התורה נותנת חיים לעושיה אלא ליישב סמיכות כל הפרשיות לומר אחר שראה אברהם צרת העין של עפרון החיתי וגם ראה שהוא זקן בא בימים בזכות הצדקה אמר גם הוא אם לוקח בני יצחק אשה מבנות חת למה לי חיים הלא עלי להשתדל שתהיה הזקנה דבוקה גם בבני כדי שיהיה גם הוא כמוני ולא יתקלקל ע"י אשתו כשתהיה מבנות חת והוא הדין לכל זרע כנען אשר בידו מאזני מרמה, כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך כי אז יזדווג הדומה בדומה לו, ואשביעך ביי' אלהי שמים והארץ לפי שעולם חסד יבנה על כן אני משביעך שלא תקלקל מדת החסד בזרעי ע"י זיווגו:

מאמר לו

ביאור פרשת אליעזר

ואליעזר אמר בתפלתו הקרה נא לפני ועשה חסד עם אדוני ר"ל הקרה לפני אשה בעלת חסד כדי שתתקיים מדת החסד באדוני אברהם ובזרעו ועל כן לקח לו לסימן גמלים מגמלי אדוניו כדי שעל ידיהם יבוא אשה גומלת חסד, ועשה לו סימן והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת וגו' פשיטו שלכך עשה לו סימן זה לומר אני לא אבקש כי אם שתתן לי לשתות ולא אבקש על הגמלים, ואם היא תשיב אמריה לאמור גם לגמלך אשקה אז וודאי רוח הקודש נצנצה בה שלעתיד יהיו הגמלים שלה ועל כן היא חסה על הגמלים יותר ממני וזה יהיה מופת חותך שאותה הוכחת לעבדך ליצחק כי אז יהיו הגמלים שלה, ולהנחתינו רצה לבודקה אם היא גומלת חסדים אז היא ראויה ליצחק וע"כ תשיב וגם גמליך אשקה דרך גמילות חסדים והוא פשוטו של פרשה שלא בדק אותה כי אם במדות גמילות חסדים לפי שמטעם זה מאס אברהם בבנות חת כאמור, ולכך נזדמנה לו על העין כי גלגל העין דומה למים והוא לא בדקה כי אם במדת עין טובה כי כל כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה, ובזה מתורץ שינוי גדול שנראה בפרשה בדברי אליעזר כי מתחלה אמר בינו לבין עצמו והיה הנערה וגומר ואמרה שתה וגם גמליך אשקה לא הזכיר לשון שאיבה בגמלים כי אם לשון השקאה, ובשעת מעשה אמרה רבקה גם לגמליך אשאב ואליעזר החליף הענין ממש כי בספורו אל לבן ובתואל אמר להם איך שבינו לבין עצמו אמר וגם

לגמליך אשאב ובשעת מעשה אמרה היא לשון השקאה לבד, אלא לפי שיש שני מיני גמילות חסדים אחד בממונו כאברהם שהיה ווותרן בממונו ואחד בגופו כשרה כמבואר למעלה, ושרה כבר מתה על כן אמר אליעזר די בזה אם תאמר לי גם גמליך אשקה ליתן מן מימה לגמליו והיינו חסד בממונו כי המים שלה המה, אבל טורח השאיבה בגופה לזה אין צריך כל כך כי אל בית אברהם הוא מביאה עושה חסד בממונו ותהיה דוגמתו לכך אמר ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני, ובשעת מעשה אמרה שתה וגם לגמליך אשאב כי היתה שלימה בג"ח בממונה ובגופה, ואליעזר סיפר בפני לבן ובתואל שלא בפני רבקה איך שבינו לבין עצמו עשה סימן על שניהם לומר דווקא אם תהיה שלימה בהשקאה ובשאיבה אז ראויה היא ליצחק, ולא מצאתי בה כי אם אחת משניהם השקאה לבד ושינוי זה עשה לומר שאם לא יתרצו לשלחה עמו אז אלי יבא כי אול"י חסר כתיב לומר אלי יבא ויקח את בתי לפי שבי נמצאו שתיהם שעל כן אני נקרא דמשק אליעזר על ק שאני דולה ומשקה כאחד, ושינה כל זה כדי לאי ם עליהם ושיקפצו ליתן אותה ליצחק ולשלחה עמו וכשראה בה אליעזר סימנים אלו שהיא דול"ה ומשק"ה על כן נתן לה שנ"י צמידים על ידיה ויפוזו זרועי ידיה אשר בהם היא עשתה חסד כי השאיבה בידיה כיוסף שהיה גומל חסדים וכתיב בו ויפוזו זרועי ידיו וכן כל גמילות חסד שבגופו כנרמז בכ"ף קטנה של ולבכתה וכמו שפירשנו למעלה על גאני בכנפא דשרה כו'. ומ"ש עשרה זהב משקלם ע"ד שמסיק ברבתי כל המברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות שכן נזכר בני חת עשרה פעמים בתורה וכל המאכיל פרוסה לצדיק כאילו קיים ה' חומשי תורה שכן נזכר ה' פעמים ברזילי הגלעדי על שהקדים את דוד המלך בלחם ויין, ונראה לפרש שהמאכילו לחם ויין הוא בעה"ז שנברא בה"א על כן דומה כאילו קיים ה' חומשי תורה וזה שבירר מקחו אל מקום קבורה היינו אל העה"ב שנברא ביו"ד על כן דומה כאילו קיים עשרת הדברות ולשון מקחו מדבר בקנין עולמי דהיינו לעה"ב כי בו שייך קנין נצחי וענין זה בכללו הוא גמילות חסד על כן הזכיר מספר עשרה בשני צמידי' שנתן לה על ידיה, ונזם זהב שדרכם לינתן על האזן כד"א איטם אזנו מזעקת דל וגומר וכל בעל חסד אזנו פתוחה לשמוע אנקת אסיר על כן נתן לה נזם בקע משקלו לרמוז לשקלי ישראל המכפרים על עין הרע וראויה כפרה זו לבעלי עין יפה שלא יוזקו בעין. ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב והנה גמלים באים למה לא הזכיר הרוכבים על הגמלים כי המה עיקר אלא שראה ברוח הקודש שכולם גמלים הנרכב כפשוטו והרוכבים ג"כ גומלי חסדים ג"כ ע"כ ויביאה האהלה שרה אמו והרי היא שרה אמו שהיתה גומלת חסדים בגופה לא כאברהם כי אין מדרך האיש לעשות עיסה ולא פת לחם כאשר עשתה

שרה למלאכים והיינו דמקרבי הניית' המצוי יותר בנשים בשרה וכן ברבקה שהיתה דולה ומשקה כאמור לכך דמתה לשרה והרי היא שרה אמו שחזרה למקומה הברכה שהיתה מצויה בעיסה כי בה עסקה שרה לצורך אורחים, וחזר למקומו הענן שהי' קשור באהל ע"ד הפסוק שהזכרנו הנה עב קטנה עולה ככף איש, ונר דלוק באהל כמו שנאמר בשכר נותני צדקה אז יבקע כשחר אורך, וברבתי מסיק עוד ענין רביעי שכל זמן ששרה קיימת היו דלתות פתוחות לרווחה וכו' והטעם משום דמקרבת הנייתה לענים, ונרמזו כל הארבע בכ"ף קטנה של ולבכותה שבכה על חסרון של דלתותיה פתוחות לעניים וכפה פרשה לעני, ועל חסרון הענן שנאמר עב קטנה ככ"ף איש עולה, ועל חסרון העיסה מעשי ידי כפה שגרם הברכה, וחסרון נר שהוא כנגד נשמת אדם ב' נונין אלו עולין למספר כ"ף, וע"י רבקה חזרו כולם. ולדעת המדרש בת ק' כבת כ' לחטא הוא לפי שקודם מתן תורה לא היו בני עונשין כי אם עד ק' שנה ואחר מתן תורה בן כ' שנה, ונראה ליתן טעם לדבר כדמסיק ברבתי פר' ח' על פסוק אחור וקדם צרתני אם זכה כו' ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון שנאמר ותשת עלי כפך ולמד מן פסוק כפך מעלי הרחק שמדבר בעונשין והם רמוזים בכף ואם הכתוב כ"ף במלואו עולה ק' והיינו כנגד מה שקודם מתן תורה היו בני עונשין בני ק' ואם תכתוב כ' שלא במלואו עולה עשרים והיינו כנגד מה שאחר מתן תורה נעשו בני עונשין בני עשרים לפי שאז נחלקה כל התורה לחמשה ספרים ואם תחלק לכל ספר עשרים יהיה מאה לכל התורה ה' פעמים עשרים, ושרה לא חטאה כלל לא בת כ' ולא בת ק' על כן מיעט אברהם בבכיה ורמז בכ"ף קטנה של ולבכתה, אך להנתחינו עיקר רמז הכ"ף אל זכות צדקתה שכפה פרשה לעני ק' ידי רבקה גומלת חסדים עד שיפוזו זרועי ידיה כיוסף שזכה לזה על שכלכל ופרנס כל בית אביו.

ויתכן לפרש כף קטנה ב'ולבכותה' בדרך אחר והוא שאברהם לא ידע בצדקת זו שום חטא בעולם שראוי לבכות שמא עון זה יקלקל מנוחתה כבוד ולא היה ראוי לבכות עליה כלל אך מצא בה דבר אחד שעיניה היו צרות באורחים כי הוא אמר סלת והיא אמרה קמח כדאיתא בבבא מציעא ולפי זה היה לה כף קטנה ליתן לאורחים, על זה לבד בכה כי לא מצא בה חטא אחר זולת זה, וזה"ש הנה עב קטנה ככף איש עולה, כי אם נותנין צדקה בכף גדולה מלאה ורחבה אזי גם לעומת זה ישלח ה' את הברכה ברבוי שפע לתת מטר ארצם ברבוי בעב גדולה ובדורו של אחאב היו צרי עין על כן הראה לו עב קטנה דומה לכף איש קטנה כי הכל מדה כנגד מדה, וזהו טעם שני כפי"ן איש כמתנת ידו כברכת ה' וגו' כ"ף ראשון כמתנת ר"ל כפי מתנת ידו כן יהיה ברכת ה' לרב תרבה ולמעט

ימעיט, כ"ף שניה כברכת רוצה לומר שיתן כפי הברכה אשר ברכו ה' שאם נתן לו ד' רוב עושר ונכסים לפיהן ירבה ליתן צדקה ונמצא שלעולם כ"ף שלו וכ"ף של הקב"ה שוין:

פרשת תולדות

אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק פרש"י לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה כו', וקשה למה הוצרך לבעל דברי הלצים דווקא בפרשה זו, לפי פשוטו יתכן לפרש לפי שראו שילדה תאומים אחד צדיק ואחד רשע על כן ימצאו להם פתחון פה לומר שנתערב זרע הרשע והצדקת ביצחק וגם הוא הוליד בדמותו עשיו ויעקב ומ"מ קשה למה לא יתלו תולדות עשיו ויעקב ברבקה שיצאה מן בתואל הארמי, ובכלי יקר פירשתי אברהם הוליד את יצחק לפי שנאמר ויעתר לו ד' לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' אם כן זכותו של אברהם גרם לו ליצחק להוליד:

מאמר לז

במדרש גיל יגיל אבי צדיק

ובמדרש ברבתי מסיק ואלה תולדות יצחק בן אברהם גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק, עטרת זקנים בני בנים האבות עטרה לבנים שנאמר ותפארת בנים אבותם והבנים עטרה לאבות שנאמר עטרת זקנים בני בנים, ר' שמואל בר יצחק אמר לא נצול אברהם מן כבשן האש אלא בזכות יעקב כו' ומסיק שנאמר כה אמר ד' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם יעקב פדה לאברהם, וקשה מה ענין יעקב לאברהם, ולמה סרך מדרש זה לפרשה זו שאינה מדברת מן הצלת אברהם מכבשן האש, ומה ענין פסוק גיל יגיל אבי צדיק אל פרשה זו, ונראה שמדרש זה הולך ומבאר כל ענין הפרשה מענין תולדות עשיו ויעקב ופסוק גיל יגיל מפרש בו הכפל שבפסוק ראשון, יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק בשני פנים פירוש הראשון על דרך הפסוק גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו לפי שקשה לו למה הזכיר הכפל גיל יגיל אצל הצדיק ולא אצל בן חכם והטעם לפי שבבן צדיק יש לאביו שובע שמחות המתחדשות לו בכל עת כי כל זמן שיעשה בנו איזו מצוה יתחדש לאביו גילה חדשה לפי התחדשות מעשיו שיעשה דבר יום ביומו אבל בבן חכם אין התחדשות כי בפעם אחת ישמח אביו בחכמת בנו כי חכמה אחת היא, ועל כן כפל הגילה בצדיק וע"כ כפל גם כן ענין יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק כי בכל מעשה של מצוה שעשה היה דומה לאברהם כאלו הוליד בריה חדשה לידה אחר לידה, ואולי לפי שיצחק לשון

שמחה כתרגומו ויפול על פניו ויצחק תרגומו וחדי כי על שם הגילה והשמחה נקרא יצחק על כן כפל שמו כאן לרמוז על גילה אחר גילה המצויה בבן צדיק לכך כפל לומר יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק הולך ומוליד גילה אחר גילה והכל לפי רוב המעשה, ועל כן מסיים דרש זה על כוונה זו באומרו גילה אחר גילה ואלה תולדות יצחק, ואחר כך מתחיל פסוק עטרת זקנים בני בנים וגו', והוא כמו דבר אחר שבא לתרץ בדרך אחר הכפל בפרשה, גם בא לתרץ מה ששינה בפעם שני לומר לשון הוליד מפעיל שלא הזכיר בראשון, על כן בא לומר שהאבות עטרת לבנים והבנים עטרה לאבות וזהו כפל הלשון בפסוק, כי באומרו יצחק בן אברהם רוצה לומר שהאבות עטרה לבנים עד שהבנים מתפארים ומתעטרים באבותם לאמר בן צדיק אני כך יצחק הולך ומתפאר לאמר בן אברהם אני, והבנים לעטרת לאבות שהאב מתפאר לאמר יש לי בן צדיק אני היום ילדתיו, זה"ש אברהם הוליד את יצחק רוצה לומר אברהם מתפאר לאמר אני הולדתי את יצחק, ומ"ש ותפארת בנים אבותם ולהלן אמר לשון עטרת כי לשון עטרת מורה על המעלה יותר מן לשון תפארת שאין בו כי אם ההתפארות כי ודאי יש חלק לאב בצדקת בנו שהדריכו בדרך ישרה אבל אין לבן חלק בצדקת האב כי הבן אינו מלמד לאביו דרך הצדקות ומכל מקום יש לו לבן תפארת שיוכל להתפאר ולומר יש לי אב זקן צדיק וחסיד, ובזה מתורץ מה שנקט בני בנים ולא סתם בנים, אלא שרוצה לומר מה שנאמר עטרת זקנים בני בנים היינו שיש טטרה לזקנים בבניהם אם המה צדיקים ומולידין תולדותיהן של צדיקים מעשיהם הטובים והיינו בני בנים תולדות מ"ט של בניהם קרא בני בנים ובזה נתעטרו האבות, וזה מדוקדק מן הפסוק כי מה שהתפאר יצחק באביו אברהם שהוא צדיק לא הוצרך הפסוק לפרש צדקת אברהם,. כי שמו מוכיח עליו אב המון גוים אשר עשה הנפש בחרן והכניסן תחת כנפי השכינה, אבל בשמו של יצחק אין השם מוכיח על היותו צדיק אע"פ ששניהם היו כבר ידועים לצדיקים מ"מ היה לו לפרש כאן במה נתפאר יצחק ובמה נתעטר אברהם על כן אמר אברהם הוליד את יצחק הוליד לשון הפעיל רוצה לומר הוא גרם ליצחק להוליד תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים דהיינו בני בנים כדאמרן, אמנם ר' שמואל בר יצחק סובר שעטרת זקנים בני בנים מדבר בבני בנים ממש לא בתולדותיהן של צדיקים מ"ט, ורצה לפרש לשון אברהם הוליד את יצחק הוליד לשון מפעיל ורצה לומר בזה נתעטר אברהם במה שגרם ליצחק להוליד את יעקב אשר בזכותו ניצול אברכם מן כבשן האש ועליו אמר עטרת זקנים בני בנים:

מאמר לח

טעם על מארז"ל שיעקב פדה את אברהם מכבשן האש

ותדע ותבין ענין עמוק זה ממה שנאמר והיה בית יעקב אש וגומר ובית עשו לקש וגו' מה ענין האש לבית יעקב וע"ק למה נקט בית יעקב ולא יעקב עצמו ומה ענין הקש לבית עשו, ונראה לפרש כי אברהם אשר יצא מתרח נמצא בחומר שלו הרבה מן הפסולות והקליפות אשר נתדבקו בו מתולדתו והיה הפסולת ההוא צריך להזדכך ולהתמרק מן הסיגים כהיתוך הזהב בכור הברזל המצרפו ומברר כל הסיגים עד כי יצא כזהב מזוקק כמ"ש בחנני כזהב אצא וכתיב וישב מצרף ומטהר וזקק אותם כזהב, וכמו שהזהב הטהור אינו מתמרק כי אם באש כך הביא ה' את אברהם באש הכבשן באור כשדים לצרפו ע"י אש ממש כמ"ש באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה וכל עיקר כוונת השי"ת היתה להביאו בכור הבחינה שנאמר ה' צדיק יבחן כיוצר הבודק הקדירות בכבשן כדמסיק ברבתי פרשת נ"ה ואף על פי שהכבשן היה ממרק חלאת זוהמתו מ"מ לא נתמרק מכל וכל שהרי נשארו מן הסיגים ביצחק עד כי הוליד יעקב ועשו ואז על ידי עשו נתמרק כל הפסולת מן זרע אברהם ונשאר כל הפסולת קיים בעשו כדי שיצא הוא ופחיתותו עמיה כדמסיק ברבתי פר' זו, ולכך נאמר ולאום מלאום יאמץ כי ידעה רבקה והרגישה שאחד יהיה צדיק והשני רשע על כן היתה מצטערת על בן הרשע אשר יולד לה כי סברה שבשלה הרעה שמצדה נולד הרשע על כן אמרה למה זה אנכי למה לי חיים אם מצדי יולד זרע פגום והשיב לה הקב"ה שלא מצדה לבד יולד זה הפגום אלא יש טעם אחר לדבר והוא למרק מכל וכל הסיגים והפסולת מן זרע אברהם שנפגם כבר מתולדתו והוצרך הקב"ה להוציא כל הסיגים מזרעו של יצחק בפעם אחת ולהכניסם בזרע עשו כי הוא הוציא כל הסיגים כי כלם נבלעו בעשו ועל ידי זה יצא יעקב מלובן ומזוקק כזהב לבלתי היות בו עוד שום פסולת ועל כן היתה מטתו שלימה כי לא נמצא עוד שום פסול בזרעו של יעקב, ועל כן נאמר ולאם מלאם יאמץ מ"ס של מלאם היא מ"ם הנמשך ר"ל לאום אחד יאמץ מן לאום השני אשר ישתה כל סריותיו ויקח עמו כל הסיגים ע"ד ונשא השעיר עליו את כל עונותם עונות"ם כי הכל נמשך מן התולד' כי כשם שבשעת התולדה נשא איש שעיר עליו כל הסיגים שנשארו בזרע יצחק כדי שיצא יעקב חזק ואמיץ בריא אולם נקי מכל סיג שנשארו מן ההתחלה של אברהם כך גם לעתיד ישא השעיר עליו כל עונות תם כדי שישאר יעקב תם בלא מים וסיג ופסולת כי ענין התם הסרת המום כמ"ש בהסרת פסולת הערלה התהלך לפני והיה תמים, ונמצא שיש צורך גם בלאום המקולקל כדי שיתן אומץ אל לאום המשובח, ועל תואר זה המשיל את יעקב לאש ובית עשו לקש ונלמד זה מן מה שיצא עשו ראשונה כי בכל בעלי החומר יש הרבה פסולת וסיגים וקליפות חיצוניות וכולם טפל אל הפרי הפנימי ועל כן כולם

קודמין אל הפרי כדרך התבן והקש וכל המוץ כולם קודמין אל החיטה ועל כן קדמו כדי לסלק כמה פסולת מן עצם החיטה כדי שתהיה ראויה לסולת נקיה ואז החיטין דומין אל הכסף והזהב אשר הותך באש והוציאו הסיגים מתוך ההיתוך, וזהו ממש ענין יעקב ועשו כי עשו לפי שהיה מוכן ליקח כל הפסולת עמו על כן נמשל לקש ותבן ועל כן יצא ראשונה להוציא כל הפסולת עמו כדי שיצא יעקב מלובן ומזורז נקי מכל סיג כאילו היה כולו אש מצרף ומטהר, ונמשל לקש היוצא גם כן ראשונה כדי לגרר כל הפסולות הבא מצד חומר הארץ מן החטה, וזה"ש והיה בית יעקב אש כו' ובית עשו לקש כי כך היו ממקור תולדותם שיעקב יצא כאילו היה מהותך באש נקי מכל סיג ועשו יצא ראשונה ונשא עניו כל הפסולת כקש וכתבן הזה, לפיכך אילו ידע הקב"ה שלא תפסוק הזוהמא והפסולת ביעקב בן בנו אז לא היה הקב"ה מוציאו לאלתר מתוך כבשן האש באור כשדים לפי שכל כך גדלו הקליפות והסיגים עד שהיו צריכין להתמרק בכור הברזל באש זמן יותר גדול מזה הזמן אשר היה אברהם בכבשן, אך לפי שצפה הקב"ה שאברהם נתמרק ונזדכך באש אשר צרפתהו על זה השיעור אע"פ שנשאר קצת רישומם בבנו יצחק מ"מ עד מהרה ירוצו להסתלק מכל וכל ע"י בן בנו יעקב כי תצא החלאה מעט מעט ולא יבארו מהם כלום ביעקב בן בנו, על כן הצילו ה' מכבשן האש כי ראה ה' שכבר הוצרף על שיעור הנכון ודי בזה אם כן בנו יבא לכלל מדריגת הזיכוך מכל וכל, לכך נאמר כה אמר לבית יעקב אשר פדה את אברהם נקט בית יעקב דהיינו בניו להורות כי מצד שלא היה פסול בזרעו והיתה מטתו שלימה מכל עירוב פסולת, דבר זה גרם לאברהם להנצל מתוך כבשן האש ודבר זה דומה כאילו יעקב עצמו נמשל לאש ודבר זה נכון וברור ומובן למשכילים ואחר הצעה זו אבא לביאור כל הענין:

מאמר לט

פירוש תולדות יעקב ועשו

ויהי יצחק בן ארבעים שנה כי כל הימים הללו היה בלא אשה כי על הראשונים היה מצטער שלא נסתלקו הסיגים מכל וכל עדיין ואלה מוסיף על הראשונים אם ישא אשה מזרע המקולל ויחפש ולא מצא כי אם את רבקה ממולדתו וכולי האי ואולי כי היתה בת בתואל שהיה בועל הבתולות כדאיתא במדרש בת לבן הארמי שהיה גוזל וחומס וסופו מוכיח מה שעשה ליעקב והיה מפדן ארם שהיו אוכלין ושותין ופוחזים כדמסיק ברבתי פרשת לך לך ופרט לנו הכתוב כל זה להורות שמשם נתדבקה הזוהמא בעשו שהיה צד נשים כו' וכתיב ביה לצוד ציד להביא אפי' מן הגזל וכתיב ביה ויאכל וישת, ונקט בכולם לשון ארמי שיש במשמעותו גם לשון רמאות הארמי הרמאי ומשם נשתרש

הרמאות בעשו שהיה צד את אביו באמרי פיו שנ' ויאהב יצחק את עשו כי ציד כמו שיתבאר אי"ה בסמוך, ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא הזכיר לשון ויעתר לפי שיצחק הרגיש בזה שמאחר שהיא עקרה אם כן קשה בעיני ה' להוציא ממנה זרע כי ידע ה' שהזרע אשר יבא מצדה יהיה זרע מקולקל ואשר יהיה מצדו יהיה זרע אמת והיה לו חפץ ורצון להוליד בן, וידוע שאשה מזרעת תחילה יולדת בן ועל כן חשש שאותו בן אשר יהיה צידה שיש בו תערובת חמץ מן לכן הארמי יצא תחילה ולו משפט הבכורה ועבודת ה' היתה בבכורות על כן בקש מאת ה' שלכל הפחות, בן הבכור אשר יולד לה יהיה מצד חלקו וראוי לעבודה ויהיה כעתר זה המהפך התבואה מלמטה למעלה כך יהפך ה' הזרע שהנכנס אחרון יצא ראשון ואז תהיה הבכורה לנולד ממנו אע"פ שזמן זריעתו מאוחר, ויעתר לו ה' עשה כאשר שאל שעשו נוצר מטיפה ראשונה מצדה כי אשה מזרעת תחילה יולדת זכר ויעקב מן טיפה שניה מן יצחק ובשעת לידתם הפך יי' יציאתם כעתר זה המהפך התבואה מלמטה למעלה ועל ידי זה ליעקב משפט הבכורה, וידע יצחק שוודאי תלד תאומים כי באחד אי אפשר שיהיה צדיק ורשע כאחד, ויתרוצצו הבנים בקרבה ובזה הרגישה שאחד צדיק ואחד רשע ומסתמא שהרשע יהיה מחלקה על כן אמרה למה זה אנכי כי טוב העדרי ממציאתי ויאמר ה' לה שני גוי' בבטנך וגו' ולאום מלאום יאמץ שאחד מהם יתן אומץ לחבירו כאמור, ויצא הראשון אדמוני זה סימן שהוא מן זרע האשה שכולו דם אדום, ויקראו שמו עשו וגומר, כאילו הוא עשוי ונגמר כבר כפירוש רש"י הורה כי זהו בן העולם הזה כולו חומרי והחומר שבאדם אין בו שום תוספת על מספר אבריו וגידיו מיום הולדו כי ביום הולדו נגמרו כל אבריו על מתכונתם, אבל יעקב בן העולם הבא שבסוף הרמוז בעקב ובחלק הנשמה יש תוספת בסוד נפש רוח נשמה שאמרו הקדמונים, ולפי זה היה ראוי להקרא עשוי ביו"ד בסוף כי עשוי היינו דבר הנעשה ונגמר כבר, ויעקב היה ראוי להקרא בשם עקב והיו"ד נוספת עד שהיה עשו סבור שלכך נקרא יעקב ביו"ד שסופו לעקבו שנאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים, וכך הוא האמת בסוד וידו אוחזת בעקב עשו רצה לומר יעקב לקח היו"ד שהיא בעקב עשו רצה לומר בסופו שהרי היה ראוי להקראות עשוי, וניתן היו"ד בראש עקב על כן ויקרא שמו יעקב ויקרא לשון יחיד רצה לומר יעקב קרא את עצמו יעקב במה שלקח יו"ד מן עשו, וטעמו של דבר לפי שסופו ליקח ממנו הבכורה והברכות ויו"ד עולה עשרה וגם הנעלם עולה עשרה ו"ד רמז בשני פעמים עשרה אלו אל הברכות והבכורה, הברכות היו עשרה תדע שכן כתב רש"י שברכת הוי גביר לאחיך היא ברכה שביעית, ואם כן יש עוד שלשה אחריה א' וישתחוו לך בני אמך, ב' אוררך ארור, ג'

ומברכך ברוך הרי עשרה ברכות כי על כן אמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו' והם כנגד עשר ברכותיו של יעקב, והבכורה שבה תלויה עבודת הקרבנות שבאו להשרות שכינה בתחתונים ולקרבה ולהוריד השכינה למטה עד שלא תהיה גבוה מן הארץ כי אם עשרה טפחים כארז"ל לעולם לא ירדה השכינה למטה מעשרה כו' ולכך היה הארון תשעה טפחים וכפורת טפח, על כן נרמזו שניהם במספר יו"ד הנגלה סתם י' והנסתר דהיינו י"ד, על כן וידו אוחזת בעקב עשו יד"ו אותיות יו"ד רצה לומר לקח היו"ד מן עקב של עשו כי שמו עשו"י ביוד בסוף התיבה והם מרמזים על הבכורה והברכות, וראה יעקב שאין עשו כדאי לכך על כן לקח ממנו יו"ד זו ושם אותה על ראש שמו ויקרא שמו יעקב, ולדעת רש"י שיעקב נוצר מטיפה ראשונה יתכן לפרש מה שנאמר בבטן עקב את אחיו רצה לומר היה מאוחר לאחיו אשר יצא ראשונה אבל באונו מצד ראשית אונו וטיפה ראשונה שרה אלהים זכה יעקב לברכות ולבכורה בסוד היו"ד לכך אמר ויעקבני זה פעמים וגומר כי יו"ד כוללת מספר עשרה פעמיים אחד בנגלה הרמוז לברכות ואחד בנסתר הרמוז להורדת השכינה לכך נאמר שני גיים בשני יודי"ן רמז לרבי ואנטונינוס שזכו לשני הצלחות אלו הרמוזים בשני יודי"ן וכנגדם אמר יעקב עשר אעשרנו לך ב' עשיריות אחד מן הברכות הגשמיות ואחד מן הברכה הרוחניות והיינו שבט לוי, ומ"ש ממעיך יפרדו לפי שבמעי אמו נר דלוק על ראשו ומביט בו מסוף עולם עד סופו ורצה לומר רואה גם את העולם הבא שנברא ביו"ד והיה אז דעה אחת לשניהם כי כל אחד מהם חפץ בו, ואחר שיצאו לאויר העולם מן המעים ולקח יעקב היו"ד מאז יפרדו בדעתם כי עשו יכפור בתחיה ולא יחפוץ בעולם הבא כלל, לכך היה עשו איש שדה ר"ל שלא חפץ כ"א בעולם הזה דהיינו איש שדה ויעקב יושב אוהלים שנים במשמע בעולם הזה ובעה"ב כמ"ש אגורה באהליך עולמי' ר"ל אהליך שנים והיינו לעולמים ב' עולמות, וזה"ש ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים ובזוהר מסיק שני אהלים היינו אהל אברהם ואהל יצחק כי הם שני הפכים מדת אברהם חסד ומדת יצחק הגבורה מדת הדין ועל ידי יעקב נתחברו ונתמצעו, ויש אומרים שלכך לא האריכה התורה בסיפור יצחק כמו שהאריכה בסיפורי אברהם ויעקב לפי שלא רצה להאריך בעניני מדת הדין ומטעם זה נאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם לא הזכיר את יצחק כלל אלא עשאו סניף לאברהם כדי למזג תוך מדת הדין מדת החסד והביא ראייה מן השבועה אשר נשבע לאבותינו מימי קדם שנאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך למה כלל שבועתו ליצחק תוך השבועה לאברהם אלא כדי למזגה כאמור וזה"ש אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק

רצה לומר שבועתו של אברהם היתה גם ליצחק כדי שתהיה כלולה גם מן מדת החסד לכך נאמר יושב אהלים, ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וגומר פירש רש"י שהיה צד אביו באמרי פיו כו':
וראייה לזה ממה שנאמר

מאמר מ

מי איפה הוא הצד ציד

מי איפה הוא הצד ציד, מהו כפל של הצד ציד אלא רצה לתרץ את יעקב מאין מצא לו יעקב היתר לרמאות את אחיו, אלא לפי שידע יעקב שלא יתכן שיצחק יאהב את אשר שנא ה' ויבקש ליתן לו הברכות זולת מצד שהטעה את יצחק והיה צד אותו באמרי פיו, עד שתכהין עיני יצחק עיני שכלו שלא ראה ולא ידע כלום מן רשעת עשו בנו, ואילו היה יודע ברשעתו מסתמא לא היה מבקש ליתן לו הברכות, על כן מצא לו יעקב היתר לרמאות את ציד' הרמאי שלא יטול את מה שאינו ראוי לו, זה"ש הוא הצד ציד שהיה יעקב צד ומרמה את ציד הרמאי, וכן אמר יצחק בא אחיך במרמה פירש"י בחכמה וכי מרמה לשון חכמה הוא אלא ר"ל במרמה בשביל המרמה שעשית אתה והיית מרמה אותי על כן בא בחכמה, וידע יצחק שכן הוא מאחר שעם יעקב נכנס ריח גן עדן ועם עשו נכנס הגיהנם א"כ וודאי יש בעשו פי זרות שאין פיו ולבו שוין וכתיב שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפול בה ומאחר שנכנס עמו הגיהנם שנקרא שוחה עמוקה אז הרגיש בו יצחק שיש בעשו פי זרות דהיינו פי תהפוכות על כן אמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתיך, וזה"ש אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי פרש"י האמורי זה עשו שהיה צד אביו באמרי פיו, וקשה למה פרט כאן שהיה צד אביו, ומאי משמע בחרבי ובקשתי שקאי על תפלתו ובקשתו, ונראה שיעקב אמר כמתנצל לומר מהיכן מצאתי לי היתר ליקח הבכורה מן עשו דרך רמאות על כן אמר אשר לקחתי מיד האמורי שהוא היה צד אביו באמרי פיו כי בפיו שאל היאך מעשרין את התבן והמלח ולבו לא נכון עמו והיה אביו רוצה ליתן לו הברכות בטעות על כן צדקה תחשב לי מה שהצלתי את אבי מן הטעות, ואולי ידע עשו שהמעשר סיבת העושר על כן הטעהו לאמור שהוא מדקדק במעשרות כדי ליתן לו הברכות הזמניות מטל השמים ומשמני הארץ, ומה שאמר בחרבי ובקשתי לפי שיצחק אמר לעשו שא נא כליך תליך וקשתך תליך היינו החרב ורצה לזכות בברכות על ידי סתם חרב וקשת ואני יצאתי לקראתו לא בחרב ולא בקשת שאינן מיוחדים לי אלא בחרבי המיוחד לי ובקשתי המיוחד לי והיינו הקול קול יעקב המצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות המיוחדים לי לא בסתם חרב וקשת כי סתם חרב מיוחד

לעשו וסתם קשת מיוחד לישמעאל שנאמר בו ויהי רבה קשת ואני בתומי אלך בקול קול יעקב כאמור, ומ"ש ואני נתתי לך שכם אחד היינו משכן שילה שהיה בחלקו של יוסף מקום הקרבנות ודבר זה לקחתי מיד האמורי עשו בלקיחת הבכורה, ומה שרצה יצחק לזכות לו הברכות על ידי תליך וקשתך יתכן לפרש שרצה לזכותו על ידי מצוה שיעסוק במצות כיבוד אביו, ורצה לברכו בברכת על חרבך תחיה וכן שיהיה רבה קשת, וכאשר נכנס יעקב אז נכנס עמו ריח הגן עדן אז חשב יצחק שלכך נכנס עמו הגן עדן שלא יברך אותו בברכות גשמיות בחרב וקשת אלא בברכות רוחניות לכך אמר ויתן האלהים מטל השמים וגו' כדעת המדרש ברבתי שדרש כל הענין על המנחות והנסכים וקרבנות ע"ש, כי הקרבנות הם ריח ניחוח לד', וזהו סוד ראה ריח בני וגו' ושייכים אל הבכורה, ומ"מ אין דעת המדרש להוציא המקראות מן פשוטם זולת שרצה ליתן טעם על כל הברכות לפי שכולם יש בהם צורך אל הקרבנות מנחה ונסכים והכל שייך לבכורה על כן דרש משמני הארץ אילו הקרבנות דנן ביכורים ותירוש נסכים ורצה לומר שבזכות הקרבנות יתברכו כולם, כי כל הדברים ההם שייכים אל הבכורה שהעבודה היתה בהם, וחשב יצחק שלו משפט הבכורה אעפ"י שידע בו שאומנתו החרב מ"מ לא רצה לברכו בה מחמת שנכנס עמו הגן עדן כי החרב הפך הגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב וגו', אבל אחר כך שנודע לו כי עשיו מכר הבכורה ואז ידע שאינו ראוי לעבודה אז ברכו בברכת ועל חרבך תהיה. גם יתכן לפרש שמתחילה חשב שהוא בכור וראוי לעבודה על כן לא רצה לברכו בברכת על חרבך כי כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו, גם בזה מתורץ מה ראה יעקב לבקש ממנו מכירת הבכורה דווקא בבואו מן השדה עיף אלא לפי שאמר עיף אנכי ברציחה על כן אמר יעקב אינו ראוי לישא כפיו וקל וחומר שלא יעסוק בעניני המזבח שנאמר בו כי חרבך הנפת עליה ותחלליה, לפיכך כאשר שמע יצחק דברי עשו שאמר את בכורתי לקח אמר מעתה הוא ראוי לברכת ועל חרבך החיה, וזהו שמסיק במדרש שיעקב אמר רשע זה יהיה עומד ומקריב כו' למה הזכיר לשון עומד אלא רמז לרציחתו כמו שנאמר כי כאשר יקום איש על רעהו וגו', ובזה מתורץ מה שמסיק בתרגום על עלי קללתך בני עלי אתאמר בנבואה כו' כי יעקב אמר לאמו כי מאחר שעשו בן העולם הזה ואני בן העולם הבא אם כן ממה נפשך אם ימושני אבי ויראה שאני חלק אז יקלל אותי עבור הרמאות ואם תימצי לומר שתתן על חלקת צואר איזו דבר בעל שער אז יסבור אבי שאני עשו מכל מקום מסתמא יברך אותי בברכות גשמיות השייכות אל עשו כי כבר ידע בו אביו שהוא איש שדה בן עולם הזה ואם כן תביא עלי קללה ולא ברכה כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים כי ריבוי הטובות

בעולם בזה שהרשעים חושבים כי טובה היא להם אמנם לצדיקים קללה תחשב להם כי אין להם חפץ בריבוי הטובות בעולם הזה לפי שעל ידיהם יאכלו מזכיותיהם בעה"ז לכך כפל לומר קללה ולא ברכה ולצדדין קתני אם ירגיש בי ע"י מישוש אז יקללוני, ואת"ל שלא ירגיש בי מ"מ הלא איש חלק אנכי המורה על מיעוט תענוגי העה"ז ועשו איש שעיר והשערות באים מן האידים המותרים, ע"כ הם מצויין בבעלי תענוגי העה"ז ואז יתן לי הברכות השייכין לאיש שעיר וזה לא לברכה יהיה לי, והשיבה עלי קללתך בני ממ"נ אם ירגיש בך ויקללך תתלה האשמה בי ואז אותי יקלל ולא אותך ואם לא ירגיש בך עלי אתאמר בנבואה כו' רוצה לומר הוגד לי בנבואה שיתן לך ברכות רותניות, וכך היה אחר שראה גן עדן נכנס עמו וכדעת המדרש הדורש כל הברכות על עבודת הקרבנות: ולדעת המדרש האומר

מאמר מא

חמשה עבירות עבר באותו יום

חמשה עבירות עבר אותו רשע באותו יום כו', יתכן לפרש שנרמזו בחמשה תיבות אלו ויאכל וישת ויקם וילך כו', ויאכל גילוי עדיות, שנאמר אכלה ומחתה פיה וגומר, וישת שפיכות דמים, כמ"ש ודם חללים ישתה וכן לדעת המדרש האומר ששתה דם נידות כו', ירם שכפר בעיקר שנאיר וקם הטעם וזנה כו' וכן ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה, וילך שכפר בתחיה שנאמר כלה ענן וילך, ויבז היינו שביזה הבכורה, ולפי זה א"ש רשע זה יהיה עומד רצה לומר יהיה עומד בקומה זקופה לפני השכינה ומקריב קרבן, ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו כי מורה על הזמן רצה לומר בעידנא דעסיק זה שעה אהבו אבל רבקה אוהבת תמיד את יעקב. ויזד יעקב נזיד הורה בזה כי יעקב לא היה מן הזוללים בשר למו אלא היה מסתפק בנזיד כל דהו של עדשים כמ"ש שלח לחמך על פני המים רצה לומר לאכול לחם ולשתות מים כי ברוב הימים תמצאנו רצה לומר תמצא זה ימים רבים ולא יחסר לך, וכן מצינו ביעקב שלא בקש כי אם לחם לאכול אבל עשו היה מורגל לציד ציד להביא מן הגזל ע"כ משפטו כבן סורר ומורה וכן הודה בפיו ואמר הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה כי לא בזה ולא שיקץ לירש פי שנים אד ביזה עבודתו של מקים התלוי בבכורה ולכך אמר למה זה לי רצה לומר למה זה אלי לי, ויאמר הלעיטני מן האדום האדום הזה הורה שלא נתאוה להם אלא מצד היותם נוטים אל האדומה ובזה גילה טבעו על כן דווקא אז קראו שמו אדום ולא כשיצא ראשון אדמוני שמא ישתנה מראה עורו כההוא דרבי נתן ב ורבותינו ז"ל אמרו שעשו

מאמר מב

מה טיבה של עבודה זו

שאל מה טיבה של עבודה א"ל כההיא דתנינן אילו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראם כו' וקשה למה נקט דווקא שתים אלו, ויתכן לפרש לפי ששניהם הפכו כי שני שינויים היו בעשו המורים על מהותו א' שהיה בעל שער ב' שהיה אדמוני, על כן הגיד לו יעקב דווקא שני דינים אלו כי מצדם לא יחפוץ בבכורה פרועי ראש שהכהן אינו רשאי לגדל שער ואת ראשי לא יפרע וזה הפך טבעו כי הוא מורגל לגדל פרע כי כך נולד בטבע בעל שער, וסתם יין אדום שנאמר אל תרא יין כי יתאדם על כן היה עשו אוהב יין אדום כמו שאהב העדשים האדומים לפי שנוטים לטבעו כאמור על כן ביזה הבכורה להיות בסובאי יין וקל להבין:

פרשת ויצא

מאמר מג

במדרש והלא כמה חמרים יצאו

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, ברבתי מסיק וכי לא יצא משם אלא הוא הרי כמה חמרים וכמ' גמלים יצאו ואת אמר ויצא יעקב ר' עזריה בשם ר"י בר סימון אמר בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה, וכן בנעמי כו' ניחא דתמן לא היתה אלא אותה הצדקת בלבד אלא הכא דהוה יצחק ורבקה כו' אלא לא דומה זכות צדיק אחר לשני צדיקים, וקשה מה ענין חמר גמל לכאן, וכי דבר. בכתוב. בהם ולא הזכיר ויצא, ונראה שכך פירושו לפי שמצינו כשהלך אליעזר להשיא אשה ליצחק היו עמו גמלים הרבה כי כן דרך ההולך לישא אשה אז מפני הכבוד הוא הולך עם גמלים הרבה וכתיב בפרשה הקודמת וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וגו' ומסתמא הלך עשו עם הרבה גמלים וחמרים לא כיעקב שהלך יחידי כבורח ובידו אין כל, ואז מסתמא יציאתו של עשו מן המקום היה עושה רושם כי ההולך עם רגשת המיית עם רב ועמו רכב ופרשים וודאי יציאתו עושה רושם כי חסר מן המקום כל מה שהלך משם ורשומם ניכר אבל יעקב הלך בהחבא לישא אשה בגפו יצא, ואם כן קשה שאצל הליכת עשיו היה לו לומר ויצא עשיו ולא אצל יעקב, על כן ב רץ ולומר שרושם הרמוז בלשון יציאה אינו מדבר ברושם גשמי כי כולם תוכו המה כדבר שאין בו ממש, ועל כן אין יציאת החמרים והגמלים עושין רושם כי אם יציאת הצדיק לבד עושה רושם כי פנה זוה והדרה ובזה תירץ גם כן מה שנקט מבחר שבע רבותא אשמעינן כי אפינו מבתר שבע דהוה

תמן יצחק ורבקה מכל מקום יציאתו עושה רושם וקל וחומר אלו יצא מן איזו מקום שנא היה מניח שם צדיקים כמותם. ונדעת רבותינו זכרונם לברכה היה נטמן י"ד שנים בבית מדרשו של שם ועבר ואולי הטעם כמספר י"ד דווקא הוא כדי להנצל מן יד עשו כי כבר מסורת ביד יעקב שכל זמן ש עקב מצפצף בקונו בבתי מדרשות אין הידים ידי עשו שולטות בו על כן ראה יעקב להנצל מפח יוקשיו ע"י י"ד שנה אלו שבהם היה שואב מן באר מים חיים התורני אשר חצבה עמודיה שבעה ובמספר זה יצא מן כח יד עשו על ידי י"ד שנה אלו, ואחר שהיה נטמן הוצרך לומר ויצא יעקב מבאר שבע היינו מן אהלי שם ועבר כי שם היה כמעין המתגבר בשבעה ספרים שבתורה ושבעה חכמות ואף על פי שאין המקרא יוצא מידי פשטו מכל מקום מאחר שלא היה צריך לכתוב כי אם וילך חרנה שהרי כבר נאמר בפרשת הקודמת וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם אם כן וודאי לכך כתבה התורה שנית ויצא יעקב מבאר שבע לרמוז אל באר שבע אחר והיינו אהלי שם ועבר אשר היה נטמן שם כי מאז היה בטוח מן עשו כי כבר יצא מתחת יד ממשנתו ויד ליד ינקה:

ועל ענין זה מסיק ברבתי ריש פרשה זו וז"ל

מאמר מד

מדרש הרבתי על ויצא יעקב

ויצא יעקב מבאר שבע וגו' רבי פנחס בשם ר' הונא בר פפא פתח אז תלך לבטח דרכך אם תשכב לא תפחד, אז תלך לבטח זה יעקב דכתיב ויצא יעקב מבחר שבע, אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן ושכבת וערבה שנתיך וישכב במקום ההוא, רב שמואל בר נחמן פתח שיר למעלות אשת עיני אל הסריס אשא עיני אל ההורים למלפני ולמעבדני, מאין יבא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגומר ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד רבי חנינא אמר גדוד שנחו רצה לומר קרח מכל, ריב"ל אומר שלח עמו אלא שעמד עשו ונטען ממנו חזר וא מר לה אנא מוביד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה' וגומר אל יתן למוט רגליך חל ינום שומריך הנה לא ינום ולא ישן וגו' ה' ישמרך מכל רע זה עשו ולכן ישמור את נפשך ממלאך המות ה' ישמור צאתך ובואיך ויצא יעקב עכ"ל, וקשה וכי דוד אמר מזמור אשא עיני אל ההרים על יעקב וכן ק' וכי שלמה אמר פסוק אז תלך לבטח על יעקב כי מה דהוה חוה, ונראה שאין דעת בעל המדרש זה כלל להוציאם מפשוטם כי בוודאי אינן מדברים מן יעקב כלל אך שבעל מדרש ראשון רצה נדרוש כל דברי שלמה בפסוק זה שכבר נתקיימו ביעקב כי שלמה אמר פסוקים אלו על השכר הניתן לעיסקי בתורה, כי כל הפסוקים שקודם

פסוק זה כולם תוכחה ומוסר על העוסק בתורה כמבואר שם ועליהם אמר כמועד השכר אז תלך לבטח דרכך אם תעסוק בתורה כראוי אז תלך לבטח דרכך ותנצל בדרך מכף כל אויב ואורב, ואמר שדברי שלמה כבר נתקיימו ביעקב שהיה נטמן בבית שם ועבר ועסק י"ד שנים בתורה וזכות זה הוא שעמד ליעקב שהלך בדרך בטח, וזה"ש אל תלך לבטח דרכך זה יעקב שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע וכדרך שנתבאר שרצה לומר לפי שכבר היה נטמן בבית שם ועבר הנרמז בבאר שבע על כן יצא משם סמוך נכו בטוח לא ייירא מן עשו, ומה באמר אם תשכב לא תפחד ואחר כך חזר וחמר ושכבת וערבה שנתיך פירוש אם תשכב לשון מסופק אם תשכב או לא תשכב, ושכבת לשון וודאי כי כך המידה בעסקים בתורה ועל הארץ תישן כו' רצה לומר שוכב ואינו שוכב שאינו עושה לו קבע מן השכיבה ואם הוא עושה כן אז הקב"ה מביאו אל המנוחה שלסוף ישכב וודאי במנוחה ויערב לו שנתו אחרי שכבר מילא כריסו בתורה וידו בכל שבע חכמות, ואמר בעל המדרש שכך קרה ליעקב כי כל זמן שהיה נטמן בבית שם ועבר ולמד התורה ולא מילא עדיין כריסו מכל שבע חכמות לא שכב על מיטה ולאחר שיצא מבאר שבע מלא על כל גדותיו כתיב וישכב במקום ההוא אבל לא קודם זמן זה, ובזכות שבאהלי שם ועבר נתקיים בו אם תשכב כי לא היה ישן כי אם שינת ארעי על כן נתקיים בו גם לא תפחד מעשו ומלבן, ונתקיים בו גם ושכבת וערבה שנתיך כי בזמן שהיה שוכב במקום ההוא ערבה שנתו כי הראה לו הקב"ה בחלום כל עיקרי הצלחותיו כמו שנאמר ויחלום והנה סלם וגו' ועל כזה נאמר הקיצותי ושנתי ערבה לי, ולהנחה זו שפיר פתח אל פרשה זו פסוק אז תלך לבטח וגומר כדי לתרץ בו קושיית לא היה צריך לכתוב אלא וילך חרנה, ורבי שמואל בר נחמן פתח אל פרשה זו מזמור שיר למעלות להשריש אותנו במדת הבטחון כי אין מעצור לה' להושיע גם למי שהיא ריקם מכל ואין בידו משאת מאומה ובביתו אין כל ובל יאמר חליתי מי ירפא וכי יעשה ה ארובות בשמים להמטיר בר לחם ומזון למי שאין לו לא שדה לא כסף ושוה כסף ויתמה ויאמר מאין יבא עזרי רצה לו' וכי אפשר שיבא עזרי מאין רצה לומר מאפס ותוהו ומי ימציא יש מאין, על זה אמר כמתרץ ומסיר מבוכה זו מן לב קטני אמנה שיראה בעניני יעקב אבינו כי בצאתו מבאר שבע לא היה בידו לא נזם ולא צמיד רק במקלו עבר הירדן ובחזרתו נעשה לשני מחנות מליאים מזן אל זן כי האלהים אשר ברא שמים וארץ יש מאין הוא ישלח עזרו גם לאשר א בידו מאומה, לכך אמר דוד אשא עיני אל ההרים ההורים למלפני רצה לומר אסתכל בסיפורי האבות שנקראו הרים לשון הורים כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים להורותם ולאלפם חכמה, ומוסר וסיפור זה של יעקב אשר יצא בגפו ובידו אין כל כי אם

חכמתו ותורתו לבד אשר למד בבאר שבע היא שמלתו לעורו לבדה ואחר זה היה מלא ברכת ה' כמוציא יש מאין וממנו יקח כל משכיל מוסר וראיה על מדת הבטחון שכל משכיל יהיה בטוח שישלח ה' עזרו גם מאין, לפי שעזרו מעם ה' עושה שמים וארץ יש מאין, ועל זה נאמר אל תבטחו בנדיבים וגומר אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו עושה שמים וארץ, למה נקט דווקא אל יעקב ולמה נקט עושה שמים וארץ ולהנחתינו הוא מיושב ודרש אל ההרים ההורים דהיינו למלפני כי כל עניני אבות באו להורות כי מהם ילפינן איזו דרך ישכון אור כך ילפינן מיעקב שאמר אליעזר הלך כו' ואני אין לי לא נזם ונא צמיד, ומכל מקום אמר מה אני מוביד סברי מן בריי רצה לומר מן מי שברא אותי יש מאין עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ, וכן קאי אשא עיני אל ההרים על כל היעודים הנזכרים במזמור זה כי כולם אנו למידין מן ההורים נתקיים ביעקב כל המזמור ההוא כגון אל ימוט רגליך כי קפצה לו הארץ ורגליו לא לארץ הגיעו, וכן אל ינום שומרך כי בשכבו במקוה גדורי חיות וליסטים שמרו ה', וכן יומם השמש לא יככה וירח בלילה אף על פי שנ' הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה מ"מ לא הוזק מהם, ישמרך מכל רע זה עשו ולבן ומן שרו של עשו שנתאבק עמו ורצה להזיקו בנשמתו כמו שיתבאר בע"ה לקמן פר' וישלח וע"ז אמר ישמור את נפשך ממלאך המות זה סמאל שרו של עשו, ה' ישמור צאתך ויצא יעקב מקיש יציאה לביא' שבכולם היה שלם בלא שום נזק שלם בגופו ובממונו ובתורתו אע"פ שבצאתו היה חסר בממונו מ"מ בבואו כתיב ויבא יעקב שלם כמשפט לאוהבי ה' הבוטחים בישועתו:

מאמר מה

ויפגע במקום יצא הר המוריה לקראתו

ויפגע במקום וגומר לדעת רז"ל יצא הר המוריה לקראתו וטעמו של דבר שיצא דווקא לקראת יעקב ולא לקראת אברהם או יצחק לפי שאברהם קרא לו הר ויצחק קרא לו שדה אבל יעקב קראו בית וסופו להקרא על שמו של יעקב שנא' ואל בית אלהי יעקב על כן יצא הר המוריה לקראתו להקביל פני אהובו, ונקרא הר המוריה סתם מקום כי הוא מקומו של עולם כי שם אבן שתיה אשר ממנו הושתת כל העולם וכן אדם הראשון נברא מן מקום זה כארז"ל אדם ממקום כפרתו נברא מן המקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי ואין זה סותר למה שארז"ל שצבר הקדוש ברוך הוא עפרו מכל האדמה כו' כי המרכז הוא המקום המחבר כל הקצוות ועל ידי שלקח עפרו ממקום כפרתו וחלק עפר זה בו נתקבצו כל קצוי ארץ וים רחוקים על כן ודאי דומה כאילו צבר עפרו מכל האדמה כו', ובזה מיושב מה שנ' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה קיפל כל הארץ כו'

רצה לומר על ידי שהקנה לו הקב"ה חלק עפר זה המרכז אסר ממנו נסתעפו כל הקצוות כענפים היוצאים מן השורש והקונה השורש זוכה על ידו בכל הענפים כך על ידי החלק ההוא הקנהו ה' כל קצוי ארץ וים רחוקים שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר, על כן נקרא סתם מקום כאלו היה מקומו של כל העולם שהכל נכלל בו וכן לדורות השפע יוצא משם לכל העולם כי מימי השפע מן המקדש יוצאים ומשקים לכל הארצות וכל הארצות שותות מתמצית ארץ ישראל, וילן שם כי בא השמש הרגיש יעקב בזה שהמקום אשר פגע בו הוא הר המוריה כי בא השמש רצה לומר ראה שפתאום שקעה השמש שלא בעונתה ומזה שפט בשכלו לומר אין זה כי אם בית אלהים אשר משם האורה יוצא לעולם והארץ האירה מכבודו כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא מן המקדש יוצא האורה אל השמש עם כל משרתיה ז' כוכבי לכת כמו שיתבאר בעזרת השם לקמן פרשת בהעלותך ששבעה קני המנורה שולחים האורה אל שבעה כוכבי לכת וראיה מן חלוני שקופים אטומים על כן שקעה השמש מפני אור המקדש כי שרגא בטיהרא מאי אהני, וזהו דעת המדרש ברבתי שדרש מן ויצא יעקב הכל רמז על החורבן עיי"ש, ופסוק כי בא השמש דרש כנגד פסוק אמללה יולדת השבעה באה שמשה, וקשה מה ענין זה לזה אלא שקרא אל אור המקדש יולדת השבעה כי ממנו יוצא האורה אל שבעה כוכבי לכת וממילא נשמע שבחורבן הבית אמללה יולדת השבעה ואז ממילא באה שמשה כי בסור הסבה יסור גם המסובב, גם יתכן לפרש יולדת השבעה לפי שהעולם נחלק לשבעה אקלימים וכולם נבראו מן המרכז אבן שתיה שנקרא בשם מקום סתם שנאמר ויפג במקום כי הוא כולל כל המקומות וכל שבעה אקלימים נולדו ממנו על כן אמר בחורבנו אמללה יולדת השבעה, ויתכן עוד לפרש מספר שבעה רמז לשלשה עולמות וארבע קצוותכי בכולן השליט ה' את יעקב והקנה את כולם ליעקב על ידי קניית המקום ההוא הן ד' קצוות שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר הן ג' עולמות תחתון ותיכון ועליון בכולן השליטו ה' והעמידו על מדריגה עליונה מכולם עד שרק ה' לבדו נצב עליו, זה"ש והנה סלם מצב ארצה הרי השליטו בכל עולם התחתון, וראשו מגיע השמימה עולם האמצעי, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו עולם העליון, והנה ה' נצב עליו ה' לבדו נצב עליו על יעקב מכלל שהגביהו ה' למעלה מן כולם והקנה לו כל השבעה אלו על ידי קניית הארץ אשר הוא שוכב עליה שנקראת יולדת השבעה ומכהה גלגל חמה על כן נאמר וילן שם כי בא השמש, ועל ידי לינה זו עשה חזקה בכל קצוי ארץ וכל העולמות שכולם נשתעבדו לו כי כן הצדיקים גוזרים אומר ויקום להם וכן נאמר ביעקב כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל, וזה"ש אכן יש ה' במקום הזה למה הזכיר לשון יש ולשון

מקו' הנ"ל אכן פה ה' אלא רמז שהבריאה שהיתה יש מאין מקורה מן מקום זה כי משם נתהוה היש אשר ממנו חוצבו כל הנמצאים ועל ידו השליטו ה' בכל, וכן על ידי הברכות הקנה לו יצחק כל העולמות ונתן ברשותו טל השמים ומשמני הארץ והשליטו בכל עמים ולאמים היינו בכל העמים ומלכיהם שרים של מעלה להיות שרה עם אלהים ואנשים, וממילא השליטו גם בכל ד' קצוות שהרי לא היה שיור כלל בברכותיו לעשו עד שאמר ולכה איפא בני וגו' כי את הכל נתתי לו, ונתן לו הברכות בבאר שבע כי סימנא מילתא היא כי תהיה ידו בכל שבע גבולים אילו ומצד הברכות שקבל הוצרך לצאת משם לכך נאמר ויצא יעקב מבאר שבע, ומסיק ברבתי רב ברכיה אומר מבארה של ברכות כו' ומאי משמע וברכות מאן דכר שמיה אלא שרמזם במלת שבע,, וכפי הפשט נוכל לומר שדעת רב ברכיה לדרוש מלת שבע על ברכה שביעית הן גביר שמתיו לך כי היא כוללת כולם כפירש"י פר' תולדות, ולהנחתינו כלל במלת שבע כל ג' עולמות וארבע קצוות, והראה לו הקב"ה תכף בחלום כי תתקיים בו הברכם והשליטו תחילה בכל ג' עולמות ואחר כך בכל ד' קצוות וכן הראה לו מראה הבאר ושלשה עדרי צאן רובצים עליה רמז לו למקום המקדש אשר משם יוצא השפע אל כל ג' עולמות כי כולם הושתתו משם על כן נקרא הר המוריה סתם מקום. ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו להגין בעדו מן חיות רעות כי זכות אבנים אלו יגן בעדו כי ממקום קדוש המה, ומה שקראם אבן אחת לפי שמסיק במדרש שלקח י"ב אבנים כנגד י"ב שבטים ואמר אם מתאחות זו לזו אני מעמידן כו' עיין ברבתי וק' מה סימן הוא זה ונראה לפרש שידע בנבואה שסופם להיות לאחדים שנאמר ביחזקאל ל"ז קח לך עץ אחד וגומר וכל שבטי ישראל והיו לאחדים בידך על כן לקח לו סי' מובהק בזה, ועוד שהסימן מורה על שלא יהיה פסול בזרעו וכולם יאמרו שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבך אלא אחד כו' על כן לקח לו סימן זה שאם יתאחו ויתחברו האבנים ודאי זה מופת על שהות יעמיד י"ב שבטים. וישכב במקום ההוא מיעט הזמן הקודם והמאוחר בו דווקא במקום ההוא שכב אבל לא באותן י"ד שנים שהיה נטמן בבית שם ועבר הן בעבור רוב עסקו בתורה הן ע"ד שנאמר אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לייי' משכנות לאביר יעקב ולמד דוד זה מיעקב שלא נתן גם כן שינה לעיניו עד שמצא מקום לה' שנאמר ויפגע במקום וילן שם לכך נקט לאביר יעקב וכן נדר לאביר יעקב כי גם הוא נדר לה' אם יהיה אלהים עמדי וגומר אז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומיעט גם המאוחר כי בבית לבן נאמר ותדד שנתי מעיני כאותן י"ד שנים אשר עבד לו בשתי בנותיו:

מאמר מו

ביאור מראה הסולם ע"ד המדרשים

ויחלום והנה סלם מוצב ארצה, רמז שהשליטו ה' בעולם התחתון והראיה לזה שקפצה לו הארץ ש"מ שהארץ משועבדת לו, וראשו מגיע השמימה רמז שהשליטו ה' על עולם האמצעי והראיה על זה ששקעה החמה בעבורו שלא בעונתה, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו רמז שהשליטו ה' על עולם העליון המלאכים והראיה על זה שמלאכי ארץ ישראל וח"ל ירדו ללוותו, והנה ה' נצב עליו ה' לבדו נצב עליו ואחריו כל ישרי לב שולטין בכל הנמצאות וזה מורה שכולן היו בעבור האדם ובענין מראה הסולם יש ברבתי שני דעות מתחילה דרש כלפי המזבח והסולם כבש של מזבח כו' ואחר כך דרש סלם זה סיני כו' ומה שראה לדרוש בו דווקא ענין המזבח וענין קבלת התורה לפי שר"ל מאחר שיעקב בברחו היה מתירא מן עשו וכבר הובטח בקול קול יעקב המצפצף גם בבתי מקדשות כי בית תפלה יקרא לכל העמים אז הוא ניצול מן הידים ידי עשו על כן הראו לו מן השמים ענין מתן תורה על הר סיני העולה למספר כלם כי הסלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כך המחזיק בתורה עושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה כמו שלמדו מן פסוק או יחזק במעזי שלום יעשה לי יעשה שלום לי ועל ידי זה ששלום בין העליונים לתחתונים מלאכי אלהים עולים ויורדים בו לשמרו בדרך הן מלאכי א"י הן מלאכי ח"ל כי אילו לא היה שלום ביניהם לא היו יורדין משם המלאכים לשומרו על כן הראו לו בחלום הסלם זה סיני העושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה וע"י זה יהיה יעקב מובטח בשמירה כי מלאכיו יצוה לך וגו' והיינו קול אחד המציל מן הידי' ידי עשו, ולמדרש שני רמזו לו הקרבנות ומקום המזבח המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כי הקרבנות הם ריח ניחוח ליי' וזה מחוור יותר על פי כוונה ראשונה שפגע במקום שהיא מרכז של כל העולם ומקום לכל העולמות והוא המזבח כי אדם ממקום כפרתו נברא ונמצא שממקום המזבח נבראו עליונים ותחתונים כי מזבח שלמטה מכוון אל מזבח של מעלה על כן וילן שם להחזיק במקום ההוא כדי שיזכה על ידו בכל העולמות וע"י זה הוא מובטח גם בשמירה מן עשו על כן הראו לו תכף מן השמים סלם זה כבש של מזבח כי מלבד מה שהכהנים עולים ויורדים באותו כבש, יש בכבש ההוא עוד רמז שהמזבח כמו סלם לקשר עליונים ותחתונים כי שם אבן שתיה אשר ממנו הושתתו עליונים ותחתונים וע"כ יש לו דין המרכז והאמצע הכולל כל הקצות כמו שכתוב הסלם הזה אמצע שיפועו כנגד ירושלים ורגליו בבאר שבע וסופו בבית אל, וכל זה מורה שהמקדש הוא האמצעי המקשר שני הקצוות, ולכך הראו ליעקב מראה

זו בחלום כדי שיבין וידע שלא דבר קטן הקנו לו מן השמים אלא את הכל הקנו לו ע"י שהקנו לו חלק זה מן הארץ אשר הוא שוכב עליה וזה האמצעי שעל ידי קניית המרכז הוא קונה את הכל ומזה יבין שגם מלאכי אלהים מסורים לו לשמרו ויועיל לו זכות בית התפילה והוא קול שני קול לו קול אליו להצילו מן הידים ידי עשו, ורמז לדבר שאם תסיר מן קול מספר ידים שעולה ס"ד ישאר שני פעמים לו לו דהיינו מספר ע"ב זה"ש והנה ה' נצב עליו וכבר ידעת כי השם של ד' עולה ע"ב בצירופו.

מאמר מז

במדרש עולם ושליש עולם הראה לו

וברבתי מסיק עולם ושליש עולם הראה לו, עולים שנים ויורדים שנים והמלאך שלישו של עולם שנאמר וגויתו כתרשיש פירש"י כרום ימא וים הוא שלישו של עולם, יתכן לפרש שהשליטו ה' בכל העה"ז הנגבל בארבע קצוות ומעלה ומטה שנאמר סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וארבע קצוות שנאמר ופרצת ימה וגו' ובכל העה"ב שהוא חוץ לעה"ז כי העה"ז נחלק על ג' חלקים יישוב מדבר ים ונמצא שהעה"ב שליש רביעי שהוא חוץ לעה"ז שכן היה מלאך ה' עמהם בבואם לים ובמדבר וכן בבואם אל ארץ נושבת, וכן לעה"ב ג' כיתות של מלאכי שרת יוצאין לקראתו כו', על כן תרשיש חלק הים הוא חלק שלישי מן העולם, תרשיש נוטריקון תרי שש ר"ל שנים מן שש כי העה"ז נרמז בשש לפי שנגבל בששה קצוות ארבע רוחות מעלה ומטה הים חלק שלישי מהם היינו תרי ק שש ונמצא חלק רביעי חוץ לעולם והיינו לעה"ב רמז ליעקב כי בכל העולמות מלאכיו יצוה לך וגו', ומה שהוצרך להראות ליעקב במראה זו גם העה"ב, לפי שיעקב היה מתייירא מן עשו ומן לבן הארמי ומן שרו של עשו, ועל דרך המדרש שהזכרנו למעלה ה' ישמרך מכל רע מן עשו ומן ישמור את נפשך ממלאך המות פירוש מן עשו היה ירא שלא יזיקו בגופו כי כל עצמו לא נתכוין אלא להורגו., ומן לבן היה מתירא שלא יזיקו בממונו על ידי שיחליף משכורתו כמה פעמיים כי כלו הפך לבן נבל הוא ונבלה עמו כנבל הכרמלי, ומן שרו של עשו מלאך המות הוא שטן הוא יצר הרע ממנו היה מתירא פן יחטיאו כמו שיתבאר לקמן בע"ה בפרשת ויאבק איש עמו, והראיה על זה שאחר שניצול מן שלשתן כתיב כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל אלהים זה שרו של עשו, ואנשים זה עשו ולבן, מה כתיב בתריה ויבא יעקב שלם שלם בגופו בממונו בתורתו רמז לדבר שלם ר"ת שאר לימוד ממון, וכן במזמור שהוזכרנו מסיים ה' ישמור צאתך ובואיך מעתה ועד עולם, עלם ר"ת עשו לבן מלאך מות כי מן ג' אבות נזיקין אילו הציל ה' את יעקב וכן לדורות עד עולם הקב"ה מצילינו מידם וזה"ש וידר יעקב נדר לאמר

וגומר כי ידע שלכך שלח ה' מלאכיו לפניו בשלשה חלקי העולם הזה להצילו בגופו ובממונו וחלק רביעי חוץ לעולם הזה להצילו מן החטא הנוגע בנפשו לעולם הבא, לכך הזכיר שלשתן בנדר זה, אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך היינו שמירה בגופו לכך פרט בדרך הזה אשר אנכי הולך כי בעודו בדרך לא היה מתירא מן לבן עדיין אך מן עשו היה מתירא שלא ירדוף אחריו, ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש היינו שיציל אותי גם מן לבן הארמי שלא יקפח שכרי וישאיר לי מחיה לחם כדי לאכול ובגד כדי ללבוש וכל מה שהוא הכרחי ועל המותרות לא בקש כי כן הקדוש ברוך הוא מבטיח ליתן לכל גר רבא לחסות בצל כנפיו שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה ודבר זה נתחבט בו אותו זקן כדאיתא בגמרא בענין עקילם הגר, ושבתי בשלום אל בית אבי שלם מן החטא כפירש רש"י והיינו ההצלה מן מלאך המות המחטיאו ודקדק רש"י זה מדאמר ושבתי בשלום והיה לו לומר והשיבני בשלום אלא נקט ושבתי לפי שמדבר בהשבה התלויה בי בעצמי בטוב בחירתי והיינו שלם מן החטא, ועל שלשתן אמר והיה ה' לי לאלהים וגומר כי בזמן שישמור אותי מן החטא שאהיה שלם בבית אבי לעשות כמעשהו כי אבי כבר פסק יצר הרע ממנו כפירש רש"י, אז יחול שמו יתברך עלי כי אהיה ראוי אל המעלה אבר זכה אליה אבי שייחד הקב"ה עליו שמו בחייו, והאבן הזאת אשר שמתי מצבה והוא אשר הציל את גופי מן חיות רעות כשעשיתיו כמרזב סביב לראשי על כן אני מקבל עלי לעשותו בית אלהים, ובזכות שיתן לי לחם לאכול וגו' כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך נקט לך לומר אף על פי שבמעשר מותר לנסות את ה' מכל מקום אני לא אעשר אלא לך לשם שמים לא לשם הנאתי, וכפל עשר אעשרנו אמרו רז"ל שני מעשרות והיינו החומש, רמז לדבר מלת צדקה לעשות מן ק' צ' או מן ה' ד' והיינו או מעשר או חומש, ואחר כך נאמרה מראה הבאר והנה באר בשדה כו' נזדמנה לו אשה על הבאר כי הבאר סימן לאשה שנאמר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך המדבר בסתם אשה, וברבתי דרש והנה באר זה ציון כו' ודרש כל הענין על בית המקדש כי ראה להסמיכו אל הסיפור הקודם המדבר גם כן בבית אלהים ושניהם כאחד יש בהם רמז אל לקיח' אשה כמאמר רבותינו ז"ל כל מי שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו וממילא נשמע שהנושא אשה כאילו בנה בית המקדש כי שניהם מקום שעושה פירות שכן כל מה שהיה במקדש היה פרה ורבה וכן האשה לפריה ורביה, ועוד יתכן לפרש לפי שיצא מבאר שבע ושם היה כל עסקו בתורה שנקראת באר שבע ואולי יצטער יעקב על ביאתו לחרן מקום ריק אין בו מים של תורה ולא יהיה שם שלם בתורתו כאשר היה בבאר שבע על כן הקרה ה' לפניו ענין הבאר לרמוז לו שגם בחרן יהיה כמעין

המתגבר בתורה כי מעשה הבאר כפשוטו אך שסימנא מילתא היא שגם שס יש באר מים חיים כי לא נתבטל מתלמודו גם בבית לבן שכך אמר ותדד שנתי מעיני לא בעבור שמירת הצאן אלא בעבור התורה שעם המלאכה דוגמת נדידת שנתו בבית שם ועבר כי לא יתכן לומר שהשכיר עובד ביום ובלילה שהרי פירוש רש"י על פסוק כי משנה שכר שכיר עבדך ביום ובלילה ומהו עבודתו בלילה מוסר לו שפחה כנעני' כו' ש"מ שכל שכיר אינו עובד בלילה א"כ מסתמא שיעקב היה עוסק כל היום במלאכת המרעה וכל הלילה היה עוסק בתורה לכך אמר כפל זה עשרים שנה וגומר מתחלה אמר זה עשרים שנה אנכי עמך היינו העבודה שעשיתי עמך ולא לי, ואחר כך אמר זה לי עשרים שנה וקאי על ותדד שנתי מעיני לומר לכך נדדה שנתי כי זה לי עשרים שנה לי המה ולא עמך אלא לי לצרכי תדד שנתי, וסיפר לו יעקב כל זה לומר לו שאינו ירא ממנו כלל כי כמו שזכות תורתו עמדה לו כנגד עשו כך תעמוד לו זכות תורתו גם כנגדו ותהיה יציאה כביאה כי זכות תורתו לא תמוש זהו שמסיים במזמור ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם, ויתכן לפרש ענין הסולם העומד בבאר שבע וסוף שלו בבית אל ואמצעו כנגד בית המקדש, רגלו בבאר שבע בין התחתונים שעמוקים כבאר, וראשו בבית אל מקום דירת המלאכים אילי העולם, והאמצע כנגד בית המקדש כי במקום זה יש חיבור והתקשרות הגשמיים עם הרוחניים ע"י הקרבנות המקרבים אותם וא"כ הב"ה כלול משניהם, וזה"ש פ"ק דכתובות גדול מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דאילו שמים וארץ נבראו ביד אחת שנ' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במקדש כתיב מקדש ה' כוננו ידיך שנים במשמע ראוי ליחס יד שמאל לתחתונים וימין לעליונים, ושניהם לבית המקדש הכולל עליונים ותחתונים לפיכך המקרש עיקר כדרך כל אמצעי המחבר הקצות הוא העיקר, וכן האדם נברא ממקום שנ' בו מזבח אדמה תעשה כי גם האדם הוא אמצעי המצרף ומחבר עליונים ותחתונים על ידי חלק הרוחני והגשמי שבו ואם כן האדם דומה לב"ה על כן נעשה המקדש בתמונת יצירת האדם בג' חלקים כדאיתא בעקידה ובבחיי פרשת תרומה, וכן המקדש באמצע העולם והאמצע עומד על מזג השוה וכן מזג האדם ממוצע ונקל לאדם לבא אל המיצוע אם כבר נטה אל הקצוות מצד החטא וזה"ש ממקום מזבח נברא להיות לו לכפרה כי מאחר שנברא ממקום המזבח אמצע העולם אם כן כל העומד על המיצוע אף אם נטה אל קצה מן הקצות נקל לו לחזור על ידי התשובה אל מקום המזבח אשר היה שם אהלו בתחלה

פרשת וישלח

מאמר מח

טעם שליחות מלאכים ולא אנשים

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום, לפי שידע בעשיו אחיו כי ציד בפיו ואם ישלח סתם שלוחים בני אדם אין בידם לעמוד על מצפוני לבו על כן שלח מלאכים ממש כי המה יכירו וידעו אם פיו ולבו שוין שהרי אמרו לו באנו אל אחיך אל עשיו אע"פ שבנגלה הוא מראה עיניו אחוה מ"מ לבו לא נכון עמו אלא עשו הוא ועומד ברשעו, ומה שהקדים יעקב עשו לאחיו כי האחרון סותר הראשון כי אמר יעקב אע"פ שעשיו הוא מ"מ אחי הוא ויכמרו רחמיו עלי, והמלאכים אמרו להפך אע"פ שאחיו הוא ומראה אחוה מ"מ עדיין עשו הוא ועומד ברשעו ומה שתמהו רבים על יעקב בחור שבאבות אחרי שכבר הבטיחו ה' שני פעמים לשומרו איך היה ירא כי ד' אורו וישעו וממי וממה ירא, ורז"ל אמרו שהיה ירא שמא יגרום החטא והנה מקים אתי לומר שעיקר יראתו של יעקב היתה על מיעוט זכיותיו כי כבר נתמעטו על רוב הטובות שכבר קבל ואם ינצל גם עתה בדרך זה ינכו לו מזכיותיו הנותרים וראה יעקב בנסיון שעל ידי כל החסדים אשר קבל נתמעטו זכיותיו כי מטעם זה הזכיר יעקב בתפלתו שני ההבטחות כפרש"י והבטחה ראשונה בלכתו לחרן נאמר בה אני ד' אלהי אברהם אביך וגו' ושניה שהיתה בשובו מפדן ארם לא הוזכרו בה האבות ולא היתה כי אם בשם המיוחד וקשה מה נשתנה זו מזו, ועוד קשה בהבטחה שניה הזכיר ואטיבה עמך הטבה אחת במשמע ובהבטחה ראשונה אמר ואתה אמרת היטב אטיב עמך ב' הטבות במשמע, ורש"י פירש היטב בזכותך אטיב בזכות אבותיך ומנא ליה לומר כן אלא לפי שכך דרכי ד' שכל זמן שיש לאדם זכותו וזכות אבות הקב"ה עושה עמו בזכותו וכשאכל זכותו גם אל ההרים אבל זכות אבותיו אז הקב"ה עושה חסדים בעבור שמו הגדול יתברך, לפיכך בצאתו מחרן ובידו אין כל היו כל זכיותיו וזכות אבותיו שלמים ולא חסר מהם כלום על כן נגלה עליו שם ד' על ידי זכירת זכות אבות וזכותו והיינו מה שאמר ואתה אמרת היטב אטיב בזכותך וזכות אבותיך גם הרבה שם ביעודים ובשניה קצר מאוד כי לא נאמר לו כי אם שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך והיינו ואטיבה עמך וזה מופת על שנתמעטו זכיותיו וזכות אבותיו כי כבר אבד את הכל ע"י רוב החסדים שקבל כי נעשה לשני מחנות כאלו זכה למחנה אחת בזכותו, ולשניה בזעת אבותיו על כן לא נגלם אליו ד' בשניה כי אם בשם המיוחד לבד על כן אמר שכל זה מופת על שקטנתי מכל החסדים וגו' ועתה הייתי לשני מחנות, ואמר כל זה אחר שבא לפניו ית' בשתי הבטחות וסיפר

ההבדל שבין ראשונה לשניה והוציא מכאן תולדה זה לומר קטנתי מכל החסדים וגומר, ומה שחזר והזכיר שנית הבטחה ראשונה ואמר ואתה אמרת היטב אטיב עמך וגו' לפי שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשיו פן יבא והכני אם על הבנים ר"ל אם אין אני כדאי להנצל מצד עצמי לכל הפחות אנצל אגב אם על הבנים שלא חטאו ואלה הצאן מה עשו וכבר יש להם ג"כ הבטחה כמו שאמרת לי בהבטחה ראשונה היטב אטיב בזכותך אטיב בזכות אבותיך ושם נאמרה ההבטחה גם על זרעו שיהיו כחול הים וכפירש"י, ומטעם זה רצה יעקב לנסות תחילה אם יוכל להנצל ע"י דורון כי טוב לו לאבד ממונו מלאבד זכיותיו שנשארו לו ואם לא יוכל להנצל ע"י דורון מן ממונו חשב להנצל ע"י אחד מאבריו מגופו כי התקין עצמו למלחמה ואם כל אלה לא יועיל אז יהיה מוכרח לתפלה להנצל ע"י הנס הגורם ניכוי זכיותיו והיינו ממונו וגופו ותורתו שהזכיר בויבא יעקב שלם, ועל קוטב זה יסובבו כל עניני הפרשה:

ועל דרך המדרש ברבתי וז"ל

מאמר מט

מדרש הרבתי על פסוק קומה ה' קדמה פניו

וישלח יעקב מלאכים ר' פינחס בשם ר' ראובן פתח קומה יי' קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך ר' פינחס אמר חמשה פעמים דוד מקים להקב"ה בספר תהלים קומה ה' הושיעני אלהי וגומר קומה ה' באפך, קומה ה' אל נשא ידך קומה ה' אל יעוז אנוש, קומה ה' קדמה פניו, אמר לו הקב"ה דוד אפילו אתה מקימני כמה פעמים איני קם, ואימתי אני קם לכשתראה עניים נשדרים אביונים נאנקים הס"ר משוד ענים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וכו', ומסיק קדמה פנו קדמה לרשיעא עד דלא יקדמונך, הכריעהו לכף חובה, שובריהו כד"א המה כרעו ונפלו פלטה נפשי מרשע חרבך, פלטה נפשי מאותו רשע הבא מכחו של אותו חרב שנאמר ועל חרבך תחיה, ד"א פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך שבו אתה רודה את עולמך רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי פלטה נפשי מיד אותו רשע שהוא עתיד ליפול בחרבך הה"ד כי רותה בשמים חרבי אמר סקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר כה אמר עבדך יעקב עכ"ל, ובסמוך דרש על זה פסוק מחזיק באזני כלב מתעבר על ריב לא לו, וק' מה נשתנה שוד עניים ואנקת אביונים מכל החמסים והגזילות אשר עליהם אמר דוד קומה ה', וע"ק מה ענין מתעבר על ריב לא לו לכאן, ונראה שכל עיקר מוראו של יעקב היתה שלא יכשל בחטא וכל מה שהיה מתירא מן עשו ולבן היינו שלא ילמד מדרכיהם והיה מתירא מאוד מחברתם שלא ילמד ממעשיהם כי מצד לבן היה מתירא שלא ילמד ממנו דרכי הרמאות

והאונאות כאשר עשה לבן ליעקב שהחליף משכורתו ואילו היה למד ממנו דרכי הגזילה היה לוקה בממונו כי לא יחרוך רמיה צידו, ומצד עשו היה מתירא שלא ילמד ממנו דרכי הרציחה כי אז היה לוקה בגופו כמשפט כל רוצח שנלקה בגופו מן גואלי הדם, ומן שרו של עשו סמאל אשר רצה לסמא עיניו באלהיות היה מתירא פן ילקה בתורתו כמו שיתבאר בסמוך, ואחר שניצול מן כולם כתיב ויבא יעקב שלם בגופו ובממונו ובתורתו, ולא שהיה יעקב חושש כל כך לנזקי ממון או גופו כי אין זה ממדת השלימים עם ה' אלא היה חושש לדרכי עשו ולבן המקולקלים המסבבים נזיקין אילו, ותדע שכן הוא דאל"כ למאי נ"מ שלח יעקב לעשו עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי, אלא לפי שאחר שראה יעקב שעשו הולך לקראתו ידע נאמנה כי לא לטובתו הוא הולך ועברתו ושמרה נצח כי יש אומרים שלכך נאמר ארצה שעיר שדה אדום כי קרא לארצו שעיר שלא ישכח מה שעשה לו יעקב בלקיחת הברכות ע"י שעירות ידיו בגדיי עזים, ולשדהו קרא שדה אדום שלא ישכח מה שעשה לו יעקב בלקיחת הבכורה ע"י עדשים אדומות ובזה הרגיש כי עברתו שמרה נצח ועינו רעה באחיו על כן לקח עמו ארבע מאות איש כמספר רע עין, אך היה יעקב מסופק באיזו אופן הוא יוצא לקראתו אם לעשות עמו מלחמה בנגלה ולעשות לו מעשה עשו לרצחו נפש או אדרבא יוצא לקראתו להתקרב אליו כדי שילמוד ממעשיו ואז כשיחטיאו אז יתבטלו ברכותיו ויוכל לו על כן התפלל יעקב על שתיהן ואמר הצילני נא מיד אחי מיד אהבה ואחוה שלו אם ירצה לקרבני בעל כרחי, מיד עשו אם ירצה להרגני ממש כמעשה עשו, ולפי שהראשון מסוכן יותר מן השני כי המחטיאו קשה מן ההורגו על כן הקדים כאן מיד אחי לא כראשונה שנאמר אל עשו אחיו ועוד שמן הראשון אי אפשר להשמר ע"ד ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי כי מן המראה עצמו כאח ועוזר ותוכו מלא מרמה קשה להשמר, וכך היה לבסוף שעשו לא בקש להרע לו בנגלה אלא רצה להמשיך את יעקב אל חברתו ואמר אליו נסעה ונלכה לנגדך בשוה לך וק' וכי משמעות נגדך בשוה לך איפכא מסתברא אלא ר"ל שבזמן שתתחבר אלי, דבר זה סופו להיות כנגדך ומאבד כל שלימתך, ולא שאמר לו כן בפירוש אלא אמר כך דרך רמז, ויעקב השיב לו יעבור נא אדוני לפני עבדו כדי שלא להתחבר לרשע כלל ואמר לו יעקב ברמז שלא יוכל לו בדרך תחבולה זו כדרך שלא יכול לו לבן שהרי עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי כי לא למדתי מכל דרכיו כדי שיבין עשו שלא תועיל לו חברתו להזיקו בנשמתו כי עיניו היו תמיד על כל דרכיו לפרוש מן דרכי לבן ועשו וזהו פרשת דרכים שנזכר בגמרא כמו שנאמר וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים ר"ל שהגיע יעקב למדריגת פרשת דרכים אלו שפירש מדרכי לבן עד שלבן שב למקומו

הראשון ויעקב הלך לדרכו דרך ה', ולפי שהיה נוכח ה' דרכו על כן ויפגעו בו מלאכי אלהים, וכמו שפירש מן דרכי לבן כך פירש מן דרכי עשו שנאמר וילך עשו ביום ההוא לדרכו שעירה אל מקום אשר שעירים ירקדו שם ויעקב נסע סכותה לחסות בצל שדי.

מאמר נ

ענין פרשת ויאבק איש עמו

וכמו שרצה עשו להזיקו ע"י חברתו כך שר שלו שנא' ויאבק איש עמו והוא כמו ויחבק דהיינו חיבורו אליו בנשיקת שונא ועל חיבורו אליו רצה לסמא עיניו וכן בעשו כתיב ויחבקהו כי ביני ביני נזדווג לו גם סמאל שרו של עשו לסמא עיניו באלהיות לגמרי וניצול ע"י עליית השחר כמבואר בספר כלי יקר ע"ש, ומה שנראה להוסיף על כל המבואר שם הוא זה, כי סמאל כשמו כן הוא רצה לסמא עין יעקב שלא יראה ב מראות אלהים ויכפור בעיקר לגמרי וזהו האבק המסמא עינים ומגיע עד כסא כבוד כמבואר בכלי יקר, על כן מדה כנגד מדה שנה בשנה ישראל מסמאין את עיניו על ידי שוחד יעוור אשר נותנין לו בשעיר המשתלח,, ותדע כי במסכת יומא פרק בא לו ארז"ל שאנשי כנסת הגדולה בקשו רחמים על יצרא דע"ז ועל יצרא דעריות ומסיק שם שיצרא דע"ז נמסר בידם מכל וכל אבל לא יצרא דעריות מפני יישוב העולה מסיק שם שכחלו לעינא ר"ל סימו לו עין אחת ומתהני דלא מתגרי בקריבתא, וקשה מנא להם לומר כן שסימו לעינא, ונראה לפרש לפי שכל מדרש זה הנזכר בגמרא יסודו על פסוקי דזכריה שנאמר ויאמר זאת האיפה היוצאת ויאמר זאת עינם בכל הארץ והנה ככר עופרת נשאת ואשה אחת יושבת בתוך האיכה ויאמר זאת הרשעה וישלך אל פיה אבן עופרת וגו', וכבר ידעת כי איפה לשון מידה ור"ל במידה שמדד מדדו לו הוא נקרא סמאל על שרוצה לסמא עיני האדם על כן מדדו לו במדה זו וסימו את עינו זה"ש זאת עינם בכל הארץ כי עיניו משוטטות בכל הארץ על כן כחלו לו עין אחד ונמצא שגם באותו זמן נתבטל יצרא דע"ז ולא יצרא דעריות, וגם במראה זו של יעקב כתיב ויאבק איש עמו להעלות אבק בעיניו להכשילו בע"ז ולסמא עיניו מכל וכל, וניצול יעקב ע"י עלות השחר כי מתוך מהלך השמש ראה אלהים פנים אל פנים כדרך שהכיר אברהם בוראו מתוך מהלך השמש כנודע, וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו היינו יצרא דערוה, ועל דרך המדרש האומר שבכף יריכו רמז לו מקום החטא שנשא שתי אחיות כי מצד שנשא שתי אחיות מצד חטא זה יכול היצה"ר לנצחו והזכיר דווקא חטא דעריות של שתי אחיות רמז לו שאע"פ שלא יכול לו לסמא עיניו מלראות מראות אלהים, מ"מ אין יעקב יכול לנצח יצרא דערוה שהרי נשא שתי אחיות לפיכך ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו.

מאמר נא

לא יעקב יאמר עוד שמך

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל פירש"י אלהים כפשוטו המלאך ועם אנשים עשו ולבן וקשה היכן רמוז בשם ישראל עם אנשים, ונראה שכך פירושו כי ידוע שהנעלם מן יעקב עולה למספר ישרון כשתכתוב יו"ד ע"ין קו"ף בי"ת הנעלם עולה תק"סו כמספר ישרון, וכשם שישראל א ישר אל כך ישורון כי ישורון לשון ראיה והסתכלות מלשון אשורנו ולא עתה, וכן ישראל אע"פ בפשוטו ישר אל לשון שררה על שם כי שרית מ"מ קרי ביה גם ישר מלשון שור דהיינו ראייה, ותדע כי ישרון עולה תקס"ו ישראל עולה תקמ"א היינו מספר כ"ה פחות ויש הבדל בין לשון ראיה והסתכלות המובן מן לשון ישרון ובין לשון ראיה והסתכלות המובן מן לשון ישראל כי לשון ישרון סתם ראיה ולשון ישראל פורש בו ראית פני אל כי אילו לא חטא יעקב בלשון כה כשאמר כה אמר עבדך יעקב היה נקרא סתם בשם ישרון רואה במראה האמת בכל דבר בעולם הן לראות במראות אלהים שלא יכשל בע"ז הן שלא יכשל עוד אפילו בעריות ואפילו יצרא דערוה לא היה יכול לו ולא היה לסמאל שרו של עשו וכ"ש לעשו שום ממשלה והשתררות על יעקב כלל, אבל אחר שחטא יעקב בכה אמר עבדך יעקב ועשה מן קודש חול וקרא לעשו אדוני ואז מעצמו שעבד עצמו יעקב תחת ממשלתו של עשו ושר שלו ומן אז והלאה השאיר יעקב אל עשו ושר שלו סמאל קצת ממשלה עליו ומאז נקרא בשם ישראל ישר אל ר"ל רואה דוקא באלהיות שלא יוכל סמאל לסמא את עיניו מכל וכל שלא יראה באלהיות כלל, אבל מ"מ אינו רואה איזו דרך ישכון אור בעניני עריות כי השאיר להיצר הרע מקום שימשול עליו והיינו בגירוי של עריות שבמקום ירך יעקב, ומצינו זה גם בבלעם שבא לחפש אם ימצא עון ביעקב אשר מצד החטא תחול הקללה ויחפש ולא מצא כי אם מה שאמר יעקב שני פעמים כה שנאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב על כן אמר לבלק התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה להזכיר ב' פעמים כה אלו כמו שיתבאר אי"ה לקמן פרשת בלק, ולהנחה זו לא נרמז בשם ישראל כי אם שרית עם אלהים, אבל שרית עם אנשים לא יזכר ולא יפקד בשם ישראל, אבל מכל מקום נרמז עם אנשים בשם של יעקב ולכך אמרו רז"ל לא שתעקר שם יעקב ממקומו אלא שיהיה שם ישראל עיקר ושם יעקב טפל לו כי בשם ישראל נרמז ביטול יצר הרע של ע"ז כאמור ובשם יעקב נרמז בנעלם שלו העולה למספר ישורן לסתם ראיה לומר שבכל עניני חטא אשר היו אפשרי לו ללמוד מן לבן ועשו היה רואה במראות האמת עד שלא למד מדרכיהם ומכל מקום הם ישראל עיקר

כי בו נרמזה הראיה הגדולה שבכולם., וכן בנגלה של יעקב נרמז שלא יוכלו לו עשו ולבן אשר הלכו עמו ברמאות, עשו היה מרמה את אביו כדי שיזכה בברכות שלא כדין, ולבן היה מרמה את יעקב בהחליף משכורתו והקב"ה קראו יעקב שהוא יעקב במרמה בחכמה על פי כדין את כל מי שיבא לרמאות אותו והיינו ממש מה שאמר עם אנשים ולכך בם ישראל עיקר כי וודאי גדול מה ששרה עם אלהים ממה ששרה עם אנשים עשו ולבן הרמוז בשם של יעקב כי הנגלה מן יעקב רמז להצלתו מן הנגלה של עשו ולבן, והנסתר העולה למספר ישרון רמז להצלתו מן החטא ומן המלחמה הפנימית, וע"ז הדרך נאמר הוא ישופך ראש וגו' ר"ל אם תרצה להדיחו מעל ה' מכל וכל כי עון זה ראש לכל העבירו' אז הוא ישופך כי לא תוכל לו כדרך שלא יכול סמאל ליעקב כשנתאבק עמו, אבל אתה תשופנו עקב תוכל לנצחו בעניני ערוה הרמוזים בעקב כמו שנרמזו כאן בלשון ירך, ולקמן אי"ה פרשת ראה יתבאר כל ענין התאבקות המלאך עם יעקב בדרך אחר וע"ד מארז"ל משל לאחד שהיה מהלך באישון לילה ואפילה כו' נזדמנה לו אבוקה של אור כו' כיון שעלה השחר כו' הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם כי ליעקב נזדמנו שלשתן ומכולם נוצול, וזהו ענין כי עלה השחר הנזכר כאן וכן ענין פרשת דרכים שבינו ובין דרכי לבן ודרכי עשו עיין שם. וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך וגו' הדבר צריך ביאור למה זה בקש יעקב לידע שם המלאך ולמה נמנע המלאך מלהגיד לו מה שמו, ביאור הענין שיעקב אמר לא אשיחך כי אם ברכתני אמר ברכתני לשון עבר. והוה ליה למימר כי אם תברכני אלא שיעקב לא בקש ממנו שיברכו ברכה חדשה אלא שיסכים עמו על הברכה אשר כבר ברכו אביו לכך אמר ברכתני ר"ל אודי לי מיהת שכבר ברכתני, ואחר כך שאלו יעקב מה שמו לפי שכל מלאך נקרא על שם השליחות על כן רצה יעקב לידע אם מלאך זה שלחו ה' בכוונה לעשות שליחות זה או אם בא במקרה, ודבר זה יתברר מתוך מהות שמו אם הוא על שם שליחות זה, והשיב לו המלאך למה זה תשאל לשמי בשלמא אם הייתי שליח לעשות איזו דבר חדש אז היו קורין לי שם חדש אשר פי ה' יקבנו על שם השליחות, אבל אני איני שלוח כי אם לחזק בידך הברכות הראשונות כאשר המה שם, זה"ש ויברך אותו שם רצה לומר ברכו בזה שהברכות שכבר נתברך בהם שם תהא גבורתם וחזקתם ויהיו בידו שרירין וקיימין בלא שום טוען ומערער ויקרא יעקב שם המקום פניאל, כי כמו שהוא נקרא על שם שהיה רואה פני אל כך נקרא המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי מן סמאל סמא אל אשר רצה לסמא עיני מלראות במראות אלהים, ויזרח לו השמש כי ע"י עלות השחר והשמש הכיר כי יש אלהים גבוה מעל גבוהים, ומ"מ הוא צולע על יריכו ביצרא דערוה, על כן לזכרון

לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה להיות לזכרון בין עיניהם שיצרא דערוה קיים על כן כל איש מישראל יזהר וישמר מן פיתוייו, וא"כ להנחה זו כל עניני עשו ושר שלו לא היו כי אם להחטיא את יעקב, על כן שפיר נדרש עליו פסוק מחזיק באזני כלב מתעבר על ריב לא לו כי הבא להחטיא את האדם לא על האדם לבד הוא יוצא כי אם על הכלל כנו יוצא דהיינו הקדוש ב"ה כמ"ש לתת נקמת ה' במדין כי נקמה זו נקראת נקמת ה' אחר שבאו להמרידם בה' אם כן לא לאדם ריב זה כי ה' יריב ריבו מאחר שהדבר נוגע אל ה', ודומה זה לכלב רע הנושך אחרים גדולים ממנו ועליהם הוא חורק שיניו ויש להם כח לשבר שיני הכלב ובא אחד קטון שאין בו כח לשבר שניו אלא מחזיק באזניו דרך חנופה שלא ישוך אותו וזה הבל גדול כי היה לו לקטן זה לחשוב שהגדולים יוכלו לו יותר ממנו ולא לו לריב ריב זה אלא לגדולים ממנו כי קטן הוא מלהתגבר עליו בתחבולה קטנה זו, כך ריב של עשו לא היה כי אם אל ה' כי לדרכו הוא הולך ר"ל לדרכו בעניינים רעים וחטאים לה' ומאחר שדרכו נגד ה' אם כן מה היה לו ליעקב כי בקש תחבולה אנושית להנצל ממנו על ידי שהחניף לו ואמר כה אמר עבדך יעקב כמחזיק באזני כלב כמחניף לכלב. ובזה מיושב היטב מה שמסיק במדרש קדמה פניו קדמה לרשיעא עד שלא יקדמינך איך יקדים הרשע את הקב"ה ועוד קשה למה אמר הקב"ה איני קם כי אם משוד עניים ואנקת אביונים ועוד קשה הלא העני אין לו כלום ומה יגזול ממנו וכי בגדי ערומים יפשוט, אלא כך פירושו כי בכל המאורעות הנוגעות בגוף האדם לבד או בממונו לבד אין הקב"ה קם לפי שנאמר אל נקמות ה' וארז"ל גדולה נקמה שנתנה בין שני שמות כו' להורות שעיקר הנקמה היא דווקא בדברים הנוגעים בהשם יתברך כשהעו"ג מבקשין להחטיא את ישראל אבל בכל הדברים הנוגעים בגוף וממון אינן ספונין וחשובים בעיני כל משכיל לבקש נקמה עליהם כי לכך נאמר בתורה לא תקום וכמבואר בכלי יקר, לכך נאמר משוד עניים מאנקת אביונים היינו העניים בממון ואם כן מה יגזול ממנו אם אין בידו מאומה אלא וודאי שרוצה לגזול ממנו המצוה והתורה כי הוא שמלתו לעורו והשוד הוא הרוצה לבטלם מתורתם או להכשילם בעבירה על זה אמר עתה אקום יאמר ה' ועל זה אמר קומה ה' קדמה פני הרשע עד שלא יקדימך כי כל רשע מסתמא אין אלהים כל מזמותיו ותמיד מבקש להכשיל את חבירו בעבירה ואת פני ה' הוא מקדים להכעיסו על כן שפיר קאמר דוד אל ה' קדמה פני הרשע עד שלא יקדמינך, ואף אם שוד עניים כפשוטו מכל מקום יש בו צד כפירה כי אינו מאמין שחזק גואלם ה' צבאות אלא חושב לית דין ולית דיין על כן אמר על זה עתה אקום יאמר ה', וכן עשו ושר שלו כל מגמת פניהם היה להכשיל את יעקב בעבירה כאמור, ואמר הכריעהו לכף חובה לומר שאף

אם תמצא איזו רשע שיבא לקרב את עצמו אליך אל תאמן בו כי אוקי גברא אחזקתיה מסתמא שבע תועבות בלבו, וכן מצינו גם בעשו שנאמר וישקהו ואמר נסעה ונלכה לנגדך ואף על פי כן הכריעו יעקב לחובה, ואמר פלטה נפשי מרשע חרבך כו' שנאמר ועל חרבך תחיה מאן דאמר זה סובר שמדבר בעשו עצמו, אך רבי יהושע בן לוי שמביא פסוק כי רותה בשמים חרבי סובר שמדבר בשרו של עשו כי עליו נאמר פסוק זה, אמנם הדורש מרשע שהוא חרבך שבו אתה רודה עולמך חולק על הראשון בלשון חרבך כי הראשון סובר חרבך היינו החרב שמסר לו בברכתו ורבי יהושע ב"ל סובר שחין לשון חרבך בנוכח מורה כן אלא פירושו שהוא חרבך כו':

מאמר נב

ויבא יעקב שלם שלם בגופו כו'

ואחר שניצול יעקב משלשתן הן מן לבן שלא ניזק בממונו הן מן עשו שלא ניזק בגופו הן מן שרו של עשו שלא ניזק בנשמתו ותורתו מיד נאמר וישב עשו ביום ההוא לדרכו שעירה ויעקב נסע סכותה יעקב עצמו שלם בגופו ויהי בשלם סכו כי כל סכך הוא ענין הגנה והצלה, ולמקנהו עשה סכות שהיה שלם בממונו ומקנה קנינו, ועל שם שהיה שלם בתורתו בכל שבעים פנים של התורה במספר כן וזה העיקר שבכולן ולכך אמר ע"כ קרא שם המקום סכות, מיד ויבא יעקב שלם בתורתו ובגופו ובממונו:

מאמר נג

ויחן את פני העיר פלוגתא דרב ושמואל

ויחן את פני העיר במסכת שבת פרק במה מדליקין, רב אמר מטבע תיקן להם ושמואל אמר שווקים תיקן להם רבי יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם, כנגד מה שהיה שלם בממונו תיקן להם מטבע, וראייתו ממה שנאמר ויקן את חלקת השדה במאה קשיטה מה הוצרך לומר במאה קשיטה אלא לומר לך שהוא תיקן להם מטבע שווקים, כנגד מה שהיה שלם בתורתו שנאמר בה כי טוב סחרה מכל סחורה והתורה מקום שווקים כי מאן דבעי למזבן סמא דחיי ילך לשוקא דנהר דיעה על כן תיקן גם סתם שווקים וראייתו מן לשון פני העיר כי כל שוק צורת העיר והוא באמצע העיר וכן לשון פני מורה על האמצע כלשון אל מול פני המנורה המדבר בקנה אמצעי, והסובר מרחצאות תיקן היינו כנגד שהיה שלם בגופו כי סתם מרחץ רפואה לגוף ודרכם להיות מחוץ לעיר במקום הנהרות על כן נאמר פני העיר דהיינו מחוץ לעיר, וברבתי דרש ויחן את פני העיר שנכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום הדה אמרה ששמר יעקב את השבת, ונראה שמטעם זה יעד הקב"ה שכר של שומרי שבת דווקא ליעקב כמ"ש

והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' כי לא נאמר בתורה שמירה השבת כי אם ביעקב, ואולי ראייתו ממה שנאמר ויחן את פני העיר ולמה לא נכנס תוך העיר אלא וודאי לפי שערב שבת היה בין השמשות רחוק מן העיר יותר מן אלפים אמה ולא היה רשאי לכנוס או הניח עירובו אלפים אמה רחוק מן העיר ומשם היה לו אלפים לכל צד ואל תוך העיר לא היה לו אפילו אמה אחת ובזכות זה ויקן את חלקת השדה כי ע"י שמירת השבת קנה לו חלקת השדה דהיינו נחלה בלי מצרים אשר קנה אגב הארץ אשר שכב עליה דהיינו מקום המקדש אשר גבהו ק' אמה, וכדי לעשות רושם וזכרון לאותה נחלה אשר קנה בזכות שמירת השבת על כן גם עתה אחר ויחן פני העיר קנה לו חלקת שדה במאה קשיטה ואין המקרא יוצא מידי פשוטו, אך זכר עשה לנפלאות לרמוז על שכרן של שומרי שבת שנפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ וברבתי מסיק שקנה חלקת השדה כי שם מקום קבורה ליוסף ואולי הטעם לפי שניצול מן עשן גם בזכות יוסף שהרי אחר שנולד יוסף שטנו של עשו אמר יעקב ללבן ואלכה לארצי כפירוש רש"י פרשת ויצא על כן נתן ליוסף שכרו כשניצל מיד עשו וזה דעת המדרש האומר ויהי לי שור זה יוסף שנאמר בכור שורו הדר לו וחמור זה ישששכר כו' רמז לו שכבר נולד שטנו של עשו זה בית יוסף אש וכן ישששכר עוסק בתורה רמז לו שאינו בכלל והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו', וצאן אלו ישראל רצה לומר אם אנחנו הצאן אז השם יתברך הוא הרועה המציל צאנו כדאיתא במדרש אתם הצאן ואני הרועה כו' ועבד ושפחה שנאמר הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו רמז לו כי שערי תפילה אינן ננעלין כי בצר לנו אנחנו קוראים אל ה' כעבדא דמתחנן למריה והוא יענה ואם כן ממי אירא אם ה' ישמע בקראי אליו לכך התקין יעקב א"ע לתפלה ולמד לדורות דרכי התפלה להזכיר תחילה אבות וגבורות וקדושת ואחר כך להתפלל על צרכיו וכבר ידעת כי כנגד אברהם אומרים אבות, וגבורות כנגד יצחק, וקדושת כנגד יעקב, שנאמר והקדישו את קדוש יעקב, על כן התחיל יעקב תפילתו ה' אלהי אבי אברהם כנגד אבות ואלהי אבי יצחק כנגד גבורות ה' האומר אלי היינו קדושות שכנגד יעקב ואחר כך בקש על צרכיו ולימד דעת שלא לתלות שום בקשה בזכותו כי אם בחסדי ה' שכן אמר קטונתי מכל החסדים וגו' וכן לדורות כל זמן שיהיו ישראל עושין כסדר הזה אז יקראו אל ה' והוא יענה.

פרשת וישב

מאמר נד

וישב יעקב וגו'

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען, תרתי למה לי וכי עדיין לא ידענו שארץ כנען מגורי אביו, וע"ק דהל"ל בארץ אשר שם גר אביו כי מגורי משמע שהמקום מיוחד לכך להיות מגור לאביו ונראה שבא לתרץ את יעקב מה שנאמר בו לשון וישב כאילו רצה יעקב לעשות העה"ז עיקר ולישב בו ישיבה של קבע ודרך זה לא יתכן ליעקב ולבני גילו ויותר מהמה בשכבר מצינו איך נתחבט אותו זקן בחלוקה אשר עשה עם עשו אחיו באמרו אליו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך בשוה לך להיות כמוני כמוך מחזיקים בנחלת העה"ז והשיב לו יעבור אדוני לפני עבדו לקבל שכרו תחילה בעולם הזה ואני אתנהלה לאטי בעולם הזה כו' ואיך נהפכה דעתו של יעקב כרגע וביקש לישב בשלוה גם בעה"ז, על כן בא כמתרץ ולומר שאין פי' לשון וישב ישיבה של שלוה בעה"ז אלא פירושו כמו שנאמר ישב עולם לפני אלהים כי ארץ ישראל מסוגל בכך כי שם מקום מיוחד להשראת השכינה וכל הארץ נקראת ארץ הקדושה כי מטעם זה נבחרה כל הארץ להיות שם מגורי אביו יצחק שנתקדש בהר המוריה ודינו כעולה תמימה שנפסלה ביוצא חוץ לעזרה כך לא היה ח"ל כדאי ליצחק כי היה נפסל ביוצא ואם כן יש לכל הארץ ההיא דין מקום המקדש ומקדש כל מה שבתוכו ע"כ הקדושים אשר בארץ המה עושים דירת ח"ל עראי ודירת א"י קבע כי מטעם זה גם לאברהם לא עלתה בחשבון עשר שנים של ישיבת ח"ל לפי שהצדיקים אינן עושין קבע מן ישיבת ח"ל אלא ישב עולם לפני אלהים בארץ הקדושה ולפי זה אין לשון וישב מורה על שעשה דירת העה"ז קבע ועיקר, אלא בא למעט ח"ל כאמור, ועל כן נקט מגורי אביו ליתן טעם על ישיבתו ולומר שלכך עשה ישיבה זו קבע לפי שהעם היושב בה דומה כאילו ישב לפני אלהים כי מטעם קדושתה נבחרה להיות שם מגורי אביו אשר יש לו דין עולה כאמור על כן חשב שהיושב בה כאילו ישב מולם לפני אלהים ולכך אמר מגורי לשון רבים כי קודם שנבחר ירושלים מקום המקדש היתה כל הארץ כשרה לקרבנות על כן כל מקום מן הארץ היה ראוי להיות מגור לאביו כי דווקא אחר אשר בחר ה' מכון לשבתו נאמר השמר לך פן תעלה עולתך בכל מקום אשר תראה אבל קודם לכן היתה כל הארץ ראויה לכך על כן היתה גם כן כל הארץ ראויה להיות שם מגורי אביו, ולפיכך נאמר בעשו וילך אל ארץ כי הוא מאם בבכורה אשר בה תלויה העבודה וע"כ מאס גם בארץ המיוחדת לעבודת הקרבנות ולדעת המדרש בקש לישב בשלוה כו' יש לפרש בהפך זה שהפסוק מאשים את יעקב שבקש לישב בשלוה

במקום מגורי אביו ר"ל הקב"ה אמר לאביו גור בארץ הזאת לקבל עליו תנאי בעה"ז והוא לא עשה כן אלא בקש לישב בשלוה וא"ת מנא לן לומר כן שלשון גור בארץ נאמר על שיהיה בעה"ז כגר ודלמא לשון גור כפשוטו ואינו מדבר בגרות העה"ז אלא בסתם גרות כי כל הדר בארץ נכריה נקרא שם גר, על זה אמר בארץ כנען הרי זה ארץ כנען מן הדין שיצחק אינו שם גר אלא תושב כפירש"י פ' חיי שרה על פסוק גר ותושב אנכי עמכם אם תרצו הריני גר ואם לא אטלנה מן הדין כתושב כו' ואם כן למה אמר לו הקב"ה גור בארץ אלא וודאי שאמר לו לשון זה על שיהיה כגר בעה"ז ויעקב בקש לישב בו כתושב ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף כו'

מאמר נה

מדרש הרבתי על לא שקטתי וגו' ויבא רוגז

וזה נוסח המדרש ברבתי אמר רב אחא בשעה שהצדיקים יושבים שלוים ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעה"ב אלא שהם מבקשים לישב שלוה בעולם הזה, תדע שכך הוא, כי אבינו יעקב על ידי שבקש לישב בשלוה בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף. וישב, לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי לא כלותו מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה ויבא רגז בא עלי רוגזו של יוסף עד כא לשונו, מה שהזכיר לכון רוגז יתכן לפרש שלשון רוגז הוא גיהנם שנקרא יום עברה שנ' יום עברה היום ההוא כי יעקב היה בטוח שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם ועל ידי שהיה סבור שיוסף מת היה מתירא מן הגיהנם שנ' כי ארד אל בני אבל שאולה, ואם כן ענינו של יוסף גרם לו שהיה מפחד מן יום עברה וזעם ורוגז, ובאה לו דאגה זו לפי שאמר הקב"ה לאברהם במה תתרצה וידונו בניך בגלות או בגיהנם אברהם בירר לו הגלות כו' וכמו שנאמר וישלחהו מעמק חברון מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון ואין לשון עמוק יוצא מידי פשוטו כי לשון עמק מדבר או בגיהנם שנקרא שאול עמוקה או גלות והצרות שנקראו ג"כ עמק ושאול מלשון וחיי לשאול הגיעו,, ומתהומות הארץ תשוב תעלינו ואברהם בירר לו עמק הגלות במקום עמק הגיהנם על כן נקראו הגלות עמק חברון כי עמק זה הוא העצה של הצדיק הקבור בחברון אשר יעץ לברר הגליות והיינו גרות ושעבוד מצרים אשר נתגלגל על ידי שליחות זה של יוסף, וחשב יעקב למאי נ"מ הבטיחני הקב"ה שאם לא ימות אחד מבני בחיי שנא אראה פני גיהנם הלא אם אקבל עלי גרות ושעבוד בעולם הזה אני את נפשי הצלתי מן הגיהנם כי כך הותנה עם אברהם כי מאן דעביד הא לא נופל בהא אלא וודאי שהבטחה זו היתה אף אם לא אהיה בכלל הגרות ושעבוד מ"מ אנצל מן הגיהנם כשלא ימות אחד

מבני בחיי על כן מלאו לבו לישב בשלוה כתושב לא כגר ושטר חוב של כי גר יהיה זרעך אפשר שיתקיים בבניו, והקב"ה לא כן חשב דאם כן כדי למלאות ח' שנה בהכרח יתארך הקץ ודור רביעי לא ישובו הנה ואיה הבטחתו, על כן הקרה ה' לפניו ענינו של יוסף שהיה יעקב סבור שהוא מת ועל ידי זה יעלה על ראשו מורא הגיהנם שכן אמר כי ארד אל בני אבל שאולה וכדי להנצל מן הגיהנם יקבל עליו גליות גרות ושעבוד ולא יבקש לישב בשלוה כדי למהר לפרוע שט"ח של כי גר יהיה זרעך או כדי שכל שכרם יהיה מתוקן להם לעולם הבא ולא יאכלו בעה"ז לא מיניה ולא מקצתיה ואף על פי שאין סמך מן הפסוק על הבטחה זו ליעקב מכל מקום אומר אני שיש סמך מדברי קבלה שנאמר כה אמר לבית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יאירו כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי וגו' וארז"ל שיעקב פדה את אברהם מן כבשן האש וכבר אמרנו למעלה פרשת לך לך שפדיון זה היה על ידי זרעו של יעקב שהיתה מטתו שלימה ועל כן אמר הפסוק שאם יעקב הציל את אברהם מן כבשן האש על ידי זרעו ק"ו שיעקב עצמו יהיה ניצול מן תנור אש של גיהנם על ידי זרעו לכך אמר לא עתה יבוש יעקב רצה לומר לשון לא עתה מורה על הק"ו כי עתה שהציל אחרים קל וחומר את עצמו כי בראותו ילדיו שיעקב רואה כל ילדיו כל ימי חייו אז מעשה ידי בקרבו כדמסיק בילקוט בפ' זו וז"ל אמר יעקב כמה נפרצה ברית השבטים כמה יגעתי להעמיד י"ב שבטים כל מעשה הקב"ה כנגד י"ב שבטים י"ב מזלות י"ב חדשים י"ב שעות ביום לכך נאמר כי בראותו ילדיו אז מעשה ידי בקרבו והיינו המזלות, וזה מה שנראה לי להביא סמך מן הפסוק, ועוד יש ליתן טעם בדבר כי הגיהנם נברא ביום שני הוא היום שבו נברא המחלוקת שמע מינה שערוך מאתמול תפתה לכל פירוד ומחלוקת, ובענין י"ב שבטים מסיק ברבתי פרשת ויצא אם האבנים מתאחות יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כו' ואם כן בזמן שיעקב רואה כל בניו בחייו וכשנסתלק יעקב מן העולם. אז עדיין כל בניו בחיים ולא נפרדו עדיין אז אינו רואה פני גיהנם כי נסתלק בלא פירוד ומחלוקת ומטתו שלימה קיימת אבל אם ימות אחד מהם נתפרדה החבילה ואז אפשרי לו ליפול אל הגיהנם אשר הוכן אל המחלוקת אשר בו תלוי גם קיים כל העולם הכלול במספר י"ב כנגד י"ב שבטים, לכך נאמר וישלחהו מעמק חברון רמז שעל ידי שליחות זה יהיה יעקב מתירא מן עמק הגיהנם אשר להצלתו יקבל עליו עול גלות אשר חשב יעקב להנצל על ידי חברון חיבור כל בניו בחייו אשר יצילו מיד עמק הגיהנם כאמור, וכפי הנראה שמדרש הנ"ל רוצה לתרץ את יעקב איך ביקש לישב בשלוה בעולם הזה וכי לא ידע יעקב שאין שכרן של צדיקים בעה"ז ואדם לעמל יולד על כן דרש פסוק לא

שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה וחשב יעקב אחרי שכבר קיבל יסורים השייכין לצדיקים ע"י עשו ולבן ודינה אם כן יאמר הקב"ה די לצרותיו ויכול לישב בשלוה כי ע"י עשו לקה בממונו הן ע"י הדורון הן ע"י שגזל אליפז בנו הכל מידו ועל ידי לבן לקה בגופו שנ' הייתי ביום אכלני חורב וגו' וע"י דינה לקה בכבודו כי חרפה לו להזדווג בתו עם איש לו ערלה וחשב שכבר נפטר מן היסורין ורב מהיות קולות אלהים וברד ועל כן חשב שלפחות כי יזקין ישב בשלוה מכל מקום ויבא רגז רוגזו של יוסף, כי לעולם לא רצה ה' שישב בשלוה אפילו אחרי אשר עברו עליו כבר תלאות רבות בגופו ובממונו ובכבודו מכל מקום הביא ה' עליו רגזו של יוסף שלא ישב בשלוה כלל כדי שיקח כל שכרו לעולם הבא, ותדע כי עשו בגמטריא שלום, יעקב וישראל בגימטריא שלום ושלוה, וזה כי שלום נאמר על טובות העולם הזה כמו שנאמר אך שלום יהיה בימי, כי כל אדם מדיני בטבע וצריך לחברת הבריות, והמחלוקת מהרס המצב על כן הכל צריכין אל השלום בעולם הזה ולשון שלוה מורה על אדם יחידי שיש לו שלימות המצוי בעצמותו כמ"ש שלו הייתי ויפרפרני וזה אמר איוב על שהיה שלו בעצמותו על כן לשון שלוה מורה על העולם הבא שיש לכל צדיק מדור בפני עצמו, על כן עשו שבחר לו לחלקו העולם הזה לאמר הנני הולך למות כו' ואך שלום יהיה בימי על כן עשו עולה למספר שלום אבל יעקב בחר לחלקו העולם הבא הרמוז בשלוה ומכל מקום הוא צריך גם לשלום העה"ז שלא יטרידהו דבר מן קניית שלימתו בעה"ז על כן עולין שני שמותיו יעקב ישראל למספר שלום ושלוה, ורמז לדבר יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך כי העולם הזה דומה לפרוזדור מקום שכל אנשי החיל הולכים בו והעולם הבא דומה לטרקלין דהיינו ארמנותיך, וזה"ש למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, כי בעולם הזה האדם מדיני בטבע וצריך לאחזת מריעיו, למען בית ה' אלהינו היינו ארמנותיך אבקשה טוב לך רצה לומר טוב שהוא לך לבדך ואין לזרים אתך והוא לעולם שכלו טוב ועל זה אמר שאלו שלום ירושלים היינו ירושלים שלמטה ישליו אוהביך בירושלים של מעלה לעה"ב יהי שלום בחיליך כו' על כן אמר בזמן שהצדיקים יושבים שלוה ומבקשים לישב בשלוה בעה"ז ר"ל אם יקבלו טובות העה"ז ינוכה להם מחלקם השייך להם לעולם הבא והיינו שמבקשים השלוה השייכה להם בעולם הבא הם מבקשים אותה בעולם הזה כי ינוכה להם מן אותה שלוה

מאמר נו

במדרש הרבתי של יעקב ועשו

ובמדרש הרבתי מסיק וז"ל וישב יעקב הה"ד בזעקיך יצילוך קיבוציך תניא כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו, ואת כולם ישא רוח יקח שהבל זה עשו ואלופיו, והחוסה בו ינחל ארץ זה יעקב וישב יעקב, נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח ערק רשיעא ולא רדיפין ליה דכתיב וילך אל ארץ ר"א אומר מפני שטר חוב וריב"ל אמר מפני הבושת וצדיקים ככפיר יבטח וישב עכ"ל, שני מדרשים אלו דרך אחד להם כי שניהם דרשו וישב יעקב על הבטחון בייי' כי מדרש ראשון מביא פסוק והחוסה בי ינחיל ארץ ומדרש שני מביא פסוק וצדיקים ככפיר יבטח, וקשה מה ענין הבטחון אל וישב יעקב ומהו שאמר ערק רשיעא ולא רדיפין ליה מה ענינו אל פסוק וילך אל ארץ וממה נפשך היה נרדף הן כדי שלא לפרוע שטר חוב הן מפני הבושת והן הן רודפיו ולמה אמר ולא רדיפין ליה, אלא כך פירושו כי מהידוע שהצדיק אוכל לשובע נפשו כי אין לבו הומה אחרי המותרות על כן כל ימיו הוא יושב במנוחה לאפוקי הרשעים אשר לבם הומה וחומד כל היום, הוא מתאוה תאוה על כן אין לו מנוחה לעולם כי כל חמדות העה"ז שנין דין מן דין כי היום ירוץ ורגליו כאילות בשפילה ובהר לחזור אחר ריבוי ממון ולמחר ירוץ אחר תאות אכילה ושתיה וכן הרבה מיני חמדות ונמצא שכל ימיו הוא נס ובורח ואין לו רודף אלא הוא נרדף מעצמו כי לבו החומד רודפו ומריצו אחרי החמדות כדרך שפירשתי בארבע' צריכין להודות שמזכיר הולכי מדבר ויורדי הים לשון הוה והל"ל הולכי מדבר כשמגיעין ליישוב וכן יורדי הים כשמניעין ליבשה כדרך שהזכיר במי שהיה חולה ונתרפא ובמי שיצא מבית האסורים אלא לפי שרוב הולכי מדבר ויורדי הים הולכים בסחורות ונקראו כל ימיהם הולכי מדבר ויורדי הים כי לעולם אין קץ וגבול לחמדתם אפילו בזמן שהוא ביישוב תמיד לבו הומה לחזור ולפרוש בים או במדבר ונמצא שכל ימיו רץ ואין רודף כי מעצמו הוא נרדף, ומדוקדק זה מן פסוק נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח וקשיא ביה טובא כי אצל הרשע התחיל בלשון רבים נסו ומסיים רשע בלשון יחיד, ואצל הצדיק גם כן אמר וצדיקים לשון רבים ואחר כך אמר ככפיר יבטח לשון יחיד, והנראה לי בזה כי הדרכים הרעים הם רבים כי זה רץ אחר הממון וזה רודף אחר השררה וכאלה רבות והדרך הטוב אינו כי אם אחד לשם התכלית המאחדם, והדרכים הרעים הרבים לפעמי' רבים רצים בהם ולפעמים אפילו רשע אחד רץ בהרבה דרכים מקולקלים היום בזה ולמחר באחר על כן אמר על רשעים רבים שכל אחד רץ לדרכו המקולקל נסו ואין רודף, אח"כ אמר לא זו שרבים נסו מנוסות הרבה אלא אפילו רשע אחד אינו עומד במצב אחד אלא רץ בכל הדרכים המקולקלים כאילו היו הנסים רבים לכך אמר רשע, אבל בצדיקים ההולכים בדרך אמת שאינו אלא אחד עליהם אמר וצדיקים רבים דומין לכפיר

א' אשר יבטח ביי' ואין הומה אחר המותרות כמ"ש הכפירים שואגים לטרף וגו' ע"כ המשילם כאיש אחד כי התכלית מאחדם ועל כן אמר שאפי' רשע אחד נחשב כרבים כי הוא דורך בכל הדרכים המקולקלים ואפי' צדיקים הרבה נחשבים כאיש אחד כי מטעם זה נאמר אצל עשו נפשות לשון רבים ואצל יעקב כל הנפש ופירש"י פרשת ויגש לפי שהללו עובדין להרבה אלהות והללו עובדין לאל אחד, והוא הדבר אשר דברנו שהללו דורכים בהרבה דרכים מקולקלים והללו כולם דרך אחד להם לכך המשיל את עשו לחול ויעקב אל מרגלית כפירש"י משל אל מרגלית שנפלה בין החול כי החול רבים המה ואינן מתדבקין זה בזה כמרגלית אחת או אפילו רבים והם נחרזים בחוט של חסד מבפנים על כן מסיק במדרש כינוסו וכינוס בניו וכו' כי כינוס טוב לצדיקים ופיזור לרשעים, ודרש פסוק זה על עשו ויעקב כי בעשו נא' וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כי לדעתו לא הספיקה ארץ מגוריהם לשאת אותם יחד לפי שלא היה מסתפק בחלקו המגיע אליו מן המרעה ההוא כמ"ש כי היה רכושם רב וגו' ולמה הלך עשו אל ארץ ולא הלך יעקב אלא יעקב ככפיר יבטח בה' שלא יחסר לו מרעה לפיכך וישב יעקב ר"ל לא הלך ממקומו מארץ מגורי אביו ולא היה נרדף מן בקשת המותרות פן יחסר לחמו אבל עשו היה מתירא פן יחסר לו מרעה ועל כן נס וברח ואין רודף אלא מצד היותו להוט בבולמוס התאות המה רדפוהו, ודבר זה אינו צריך בשש שכל רודף אחר המותרות הוא נרדף מעצמו. והכח המדמה רודפו כי תמיד הוא מתירא פן יחסר לחמו, ובזה מתורץ מה שמסיק וילך אל ארץ רבי אליעזר אומר מפני אותו שטר חוב והלא הפסוק אמר כי היה רכושם רב וגו' ואיך נתן טעם אחר לדבר, אלא וודאי הכל טעם אחד לפי שנאמר כי היה רכושם רב משבת יחדיו ולא יכלה ארץ מנוריהם לשאת אותם וקשה למה נקט ארץ מגוריהם אלא מגוריהם לשון גרות ור"ל כי כל מי שהוא גר בארץ אינו יכול להרחיב גבולו ומרעהו כפי רצונו כר נרחב אלא צריך לצמצם בכל דבר ולפי שהיו צריכין לפרוע שטר חוב של כי גר יהיה זרעך על כן לא יכלו להרחיב גבולם בא זו גם כל גר אינו קונה קרקעות לפי שהיום הוא כאן ולמחר בארץ לא לו על כן הלך לו מן ארץ זו אל ארץ כר נרחב להרחיב שם גבולו כדי שלא יהיה לו חלק בפריעת החוב ולא יהיה כגר בארץ אלא כתושב ויהיה לו הכל במילוי ובריוח, וריב"ל אמר מפני הבושת שמכר הבכורה כי עם מכירת הבכורה איבד גם הברכה של ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ כי אף על פי שגם לעשו נאמר הנה משמני הארץ יהיה מושביך פירוש שהוא יבקש מכון לשבתו ארץ שמינה ואז יתן לו הקב"ה גם מטל השמים אבל ברכת יעקב היתה שיתן לו ה' משמני הארץ אף אם יתיישב בארץ רזה מ"מ יתן לו הקב"ה תחילה מטל השמים ויעשה שמינה על כן

היה מרעה זה מספיק ליעקב ולא לעשו כי בכל מקוה שהיה שם מקנה יעקב צוה ה' את הברכה על כן הלך לו עשו אל ארץ לבקש לו מרעה במקום שמן ודשן מפני הבושה כי חרפה הוא לו שהברכה דבקה ביעקב ולא בו, ולכל הדיעות לא היה עשו מסתפק במועט על כן כל ימיו הוא נקרא הולך ולא יושב על כן דרש עליו פסוק נסו ואין רודף רשע, אבל יעקב שהיה סמוך לבו בטוח בה' כתיב בו וישב יעקב וכן דרש עליו פסוק והחוסה בי ינחל ארץ וגו' ועל עשו דרש ואת כולם ישא רוח יקח הבל, לפי שעשו היה להוט אחר קנינים אשר אין בהם מועיל על כן דרש עליו ישא רוח ועל קנינו אמר יקח הבל כי כולם כקש שאין מכניסין לאוצר, אבל על יעקב אמר בזעקך יצילוך קיבוציך ותניא כינוסו וכינוס בניו כו' וענין הכינוס מבואר למעלה, ואכתי קשה איך שייך לומר לשון כינוס על היחיד אלא כינוסו ר"ל שהיה מסגל מצות שמכניסין לאוצר וזהו קיבוציך, ומה שנקט וכינוס בניו לפי שנאמר אלה תולדות יעקב וגו' ר תולדותיו היו כיוצא בו וכולם מסגלים מצות שמכניסין לקיום באוצר ומיעטו בקניני העה"ז על כן דרש עליהם פסוק והחוסה בי ינחל ארץ וגו' ומה שנ' אלה תולדות יעקב יוסף לפי שבמלת וישב רמז מדת הבטחון שהיתה ביעקב הוצרך לומר אלה תולדות יעקב יוסף שגם יוסף שם בה' מבטחו אף על פי שמצינו שאמר נשר המשקים והזכרתני וגו' מ"מ יש לפרשו באופן שיוסף הוא בצדקו מתחילה ועד סוף ולא פנה אל רהבים כלל כמו שיתבאר בע"ה כי יוסף היה דומה בכל צד אל יעקב כמו שדרשו מן פסוק כי בן זקונים הוא לו שהים זיו איקונין שלו דומה ליעקב וארז"ל שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא כבוד ה':

מאמר נז

סיפור חלומו של יוסף

ונראה ליישב בזה מה שנאמר בסיפור חלום שני ויספר אותו לאחיו ויאמר הנה נא ק חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח וגו' ואם כן למה חזר ואמר ויספר אותו אל אביו ואל אחיו ולמה לא נאמר ויקנאו בו אחיו מיד אחר ספור ראשון שהיה לאחיו, הלא לפי שבסיפור ראשון הבינו אחיו מן החלום ההוא כפשוטו לפי שצבא השמים אינו משתחוים כי רם לה' לבדו ואין מראין לאדם בחלום דבר שהוא מן הנמנע כמו גמל פורח באויר או מעייל פילא בקופא דמחטא אלא וודאי לפי שדמות דיוקנו של יעקב חקוק בכסא כבוד ודמות דיוקנו של יוסף דומה לדיוקנו של יעקב וכשהיו צבא השמים משתחוים לכסא כבוד היה נדמה לו כאילו היו משתחוים גם לדיוקן יעקב ורעיוניו על משכבו סליקו לחשוב מאחר שדיוקנו דומה לדיוקן יעקב על כן נדמה לו בחלום כאילו השתחוו גם לו ולכך לא נתקנאו בו על חלום זה, ויוסף הבין ממה שלא קנטרו

עליו בפעם זה כמו שקנטרו עליו בפעם ראשונה ואמרו המלוך תמלוך עלינו וודאי הם מבינים החלום בזה הדרך על כן חזר וסיפר אותו לאביו ולאחיו לומר שהוא מבין פתרונו שהחלום נוגע לאביו ולאחיו שכולם ישתחוו לו, ומה שנקט הירח היינו ע"ד שנא' שמש ירח עמד זבולה והל"ל עמדו אלא לפי שהירח תלוי בשמש ומקבל האורה מן השמש על כן בעמידת השמש תעמוד גם הירח כך בהשתחואה זו אגב השמש השתחוה גם הירח ולעולם החלום מרמז על אביו ואחיו על כן אמר הבא נבא אני ואמך הלא אמך כבר מתה ומכל מקום אביו שמר את הדבר והבין גם הוא שהזכיר הירח אגב השמש, ורז"ל אמרו בל' אלה תולדות יעקב יוסף שבהרבה דברי' נמשל יוסף ליעקב כו' ולפי פשוטו כשם שקרה ליעקב על שבקש לישב בשלוה קפצה עליו רוגזו של יוסף כך ליוסף קרה גם כן על ידי שהיה מסלסל בשערו ממשמש בעיניו שנ' והוא נער וכן פירש רש"י על פסוק ויהי יוסף יפה תאר שהיה אוכל ושותה כו' על כן גירה בו את הדוב כי כל זה מענין ביטול ישיבת השלוה כי מטעם זה נענש יעקב על ידי יוסף לפי שמגלגלין חוב על ידי חייב ולא ע"י אחר, ומה שהקרה ה' לידו ענין חשד של עריות דווקא, לפי שיוסף הביא דבתם שהם חשודין על עריות, ואולי ראה בבנות הארץ שנתנו עיניהם באחים אלו והיו משדלין אותן בדברים ואולי חשב שמסתמא נתפתו להם על כן הביא ה' לידו אשה שהיתה משדלתו בדברים ולא שמע אליה ויכול להיות שגם אחיו היו כמותו, וכן אמר איך שקרא לבני השפחות עבדי' ע"כ לעבד נמכר יוסף כדי שיראה יוסף כמה רחוקים עניני העבד מדרכם וכן במה שאמר שאוכלין אבר מן החי הראו לו שאפילו הגדי עזים שלא היה עיקר לאכילה אלא לטבול בו הכתונת מכל מקום לא נחרו אותו ושחטוהו ק"ו לנאכלים, וכן היה יוסף כיעקב בענין הבטחון בה' כשם שדרשו על וישב יעקב ענין הבטחון כך יוסף היה חוסה בה' ולא בטח בשר המשקים כלל:

ותדע שכן הוא שהרי מסיק ברבתי פרשת מקץ וז"ל

מאמר נח

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שני שנים קשיין אהדדי אלא ר"ל וודאי יוסף שם בה' מבטחו ולא בשר המשקיה אך פניה בעלמא פנה אל רהבים כי לשון פנה אינו משמש בטחון גמור אלא פניה בעלמא בבקשת הסבה וכך פירושו כי ברבתי מסיק פר' זו וז"ל מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני זה יוסף לפי שנאמר ותקרא לאנשי ביתם נתנה

אותו בפיהם של כולם אמר הקב"ה מוטב שיפנו אלו אל אלו ואל יפנו לצדיק הה"ד ויהי אחר הדברים האלה חטאו וגו':

מאמר נט

זה נמצא צרור בגלוסקא שלו כו'

רבנן אמרי זה נמצא צרור כו' וזה זבוב בכוסו, ר' אביתר אומר בקשו להזדווג לבתו של מלך נאמר כאן חטאו ונאמר להלן וחטאתי לאלהים, וקשה מה ענין סורחנם לסורחן יוסף, ונראה שזה דעת ר' אביתר לומר ששניהם היו מענין אחד כי יוסף נחשד באשת אדוניו ואלו נחשדו בבתו של אדוניהם ובא ר' אביתר לפרש דברי רבנן שהזכירו צרור וזבוב, קלקול הלחם והכוס רמז גם כן לקלקול עריות הרמוז בכוס ולחם, כמו שכתוב כי אם הלחם אשר הוא אוכל, וכוס ע"ד מארז"ל לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר, ולשון נקיה דבר הכתוב מה שפרע שזה היה משקה וזה אופה רוצה לומר שניהם קלקלו בעריות כדי שיהיה סורחנם מעין סורחנו של יוסף, על כן סיפר יוסף חשד שלו אל שר המשקים שנחשד גם כן בכיוצא בזה, כי חשב יוסף שמסתמא שר המשקים כשירצה להתנצל לפני פרעה יאמר ששקר ספרו עליו כי כן דרכן של מוציאי דבה כי גם על יוסף הוציאו דבה כזו ואגב דבריו אלה ינצל יוסף, וזה אינו בטחון כי אם פניה בעלמא ואע"פ כן נענש יוסף ע"ד שנאמר בטח עליו והוא יעשה, ר"ל הקב"ה יעשה הסיבות המביאות לידי תשועה ולא אתה כי על כן קרא למצרים רהבים כי המה מתגאים בחנם כי מצרים הבל וריק יעזורו, לכן לזאת יקרא רהב הם שבת, פרש"י עם בטל ומתגאים בחנם, רוצה לומר כי אין בידם לעזור כלל, לכך נאמר כאן ולא פנה אל רהבים כי יוסף פנה אליו ונענש, ולשון רהבים הנאמר כאן אינו מדבר במצרים לבד אלא בכל אדם המתגאה על חבירו לאמר על ידי באה לך התשועה כי רהבם עמל ואון, ובנין אב לכולם פסוק לזאת יקרא רהב וגו', מה שדרש פסוק מכל פשעי הצילני היינו ביקש דלא לשחטו בי' רבנן, כי יניע מזה חלול השם השקול נגד כל הפשעים, חרפת נבל כד"א כי נבלה עשה לשכב וגו', נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית אמר שמאת ד' היתה זאת לגלגל על ידי ירידת אבותינו למצרים, ועוד שעל ידי זה כשיבואו אל הים סוף שיקרע לפניהם בזכות וינס ויצא החוצה, וכן דרש ברבתי ריש פרשה זו לכו וראו מפעלות אלהים מה כתיב בתריה הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם, פסים פס ים, ואני אומר שלכך נאמר נורא עלילה על בני אדם, רוצה לומר הביא הקב"ה על יוסף העלילה של אשת פוטיפר כדי שעל ידו יהפוך ים ליבשה, כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות לכך

נאמר כי אתה עשית על כן נאלמתי לבלתי ספר התנצלותי כי כל מה דעבד רחמנא לטב עביד, וראיתי כי מאת ד' היתה זאת:

פרשת ויהי מקץ

מאמר ס

מדרש קץ שם לחושך כו'

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד על היאור, ימים מיותר כי ודאי שנתים שתי שנים במשמע:

ובמדרש הרבתי זה"ש קץ שם לחושך ולכל תכלית הוא חוקר זמן נתן לעולם כמה יעשה באפילה, מה טעם קץ שם לחושך כ"ז שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם נעקר יצר הרע מן העולם אורה ושמחה בעולם עבר אופל וצלמות מן העולם, דבר אחר קץ שם לחושך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום שנאמר ויהי מקץ שנתים ימים עכ"ל, וקשה מה ענין שני דרשות אלו לצרפם יחד, ועוד קשיא וכי איוב בא לאשמעינן שיוסף היה בחושך ומי לא ידע בכל אלה, ומה קשה לו בפסוק ויהי מקץ עד שהוצרך תרץ הקושיא עם פסוק קץ שם לחושך, ונראה שבא לתרץ ייתור של ימים כנ"ל אלא ודאי כך פירושו שקודם כלות שנתים אלו היו ליוסף ימי חשך כי הימים נהפכו לו ללילית, ואחר שיצא מן האסורים אחרי כלות שנתים אלו, התחילו הימים ימי אורה שלו ולילה כיום יאיר והם ימי אורה ושמחה, וכדרך שנאמר ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה כי גם שם פירושו שאחר ימי החושך התחילו ימי אורה כעצם היום לטוהר, ואכתי קשה מאי קמ"ל ומי לא ידע בכל אלה שכל זמן שהיה בבית האסורים אור חשך באהלו ובצאתו אור נגה באהלו, וימים למה לי, על כן בא כמתרץ ולומר שאין אור וחושך האמור כאן, מדבר בסתם טובה או רעה הנוגעת בגוף האדם לבד כי אין השלימים מקפידין עליו כ"כ אלא עיקר הקפדת השלימים על שלימות הנפשי, כי בזמן שנלכדו במצודת יצר הרע אז נראה להם דמות חושך ענן וערפל וכשהם יוצאים מפח מוקשות היצר הרע אז אורח צדיקים כאור נוגה כי מבית האסורים יצא למלוך, וכן היה ביוסף שהיה אסור עשרה שנים בעבור יצרו הרע אשר רצה להכשילו באשת פוטיפר ולא היה כח ביד יוסף לעמוד כנגד יצרו מכל וכל לכובשו לגמרי אלא עשה בו פטפטי דברים בעלמא כארז"ל שפטפט ביצרו רצה לומר פטפוטי דברים היו כאן שנתוכח עמו היצר הרע ולא היה בידו כ"כ כח לכובשו מכל וכל אלא דרך פשרה נעץ עשר אצבעותיו בקרקע ויצא הזרע מביניהם על כן הוצרך להיות

אסור כנגד עשרה אצבעותיו עשרה שנים ועוד שתי שנים על שפנה אל רהבים ואמר זכרתני והזכרתני, ושתים עשרה שנה אלו היה בחשך במאסר כנגד עשרה עניני חושך ששלט בו יצרו וגרם לו הוצאת זרע בעשרה אצבעותיו וגרם לו לאמור שני תיבות אלו אשר בהם פנה אל רהבים על כן נאמר כאן ימים רוצה לומר ויהי מקץ אחרי כלות עשרה שנים שנגזרו עליו על שהלך בחשכת היצר הרע והם רמוזים במקץ נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ עשר שנים מה להלן עשר בנים אף כאן עשר שנים ועוד שנתים, התחילו הימים ימי אורה, הן סתם אור, כן אור מן חשכת היצר הרע, כי כבר יצא מתחת ידי היצר הרע המביא אופל לעולם, על כן דרש פסוק קץ שם לחושך כי אותו קץ מדבר גם כן בקץ הבא אחר עבור חשך של יצר הרע כי כל זמן שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם, ולכך מביא פסוק אבן אפל וצלמות מן היצר ברע שנקרא רבן גורם האופל וצלמות, וכן נאמר ביוסף ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל וארז"ל ויפוזו כמו ויפוצו על הוצאת הזרע, ועל שלא נכשל ממש אמר מידי אביר עקב היתה זרת לו כי נראה לו דמות דיוקנו של יעקב כו' ועל מה שהוציא הזרע אמר משם רועה אבן ישראל רועה לשון שבירה מלשון תרועם בשבט ברזל ומלשון ירעוך קדקד וכן ורעה ארץ אשור וכן רבים ור"ל משם רעה אבן ע"י שיצא הזרע מבין זרועי ידיו משם רעה ושיבר את יצרו שנקרא אבן ישראל, כי לישראל הוא לאבן נגף ולצור מכשול יותר מלאומות כארז"ל כי הגדיל לעשות שמניח האומות ומתגרה בישראל, ועל אותו אבן ישראל דרשו כאן פסוק אבן אופל וצלמות כי היצר הרע שנקרא הבן הוא המביא חשך לעולם ומ"מ הקב"ה קץ שם לחושך כי לעולם הבא יסיר לב האבן מקרבנו כי לא לנצח יריב בנו, על כן צירף ב' דרשות אלו לפרשה זו לתרץ בהם יתור לשון ימים לומר שקודם שסבל יוסף כל העונש היה דומה ליושב עדיין בחשכת היצר הרע ואחר שקבל כל עונשו מקץ עשר שנים ועוד שנתים אז התחילו ימי אורה שלו והודיע לנו הפסוק כל זה להורות שהצדיק אורו של עולם כי בעצם הזמן ההוא שיצא יוסף מאפילה לאורה נתגלגל על ידו להוציא גם כן את כל העולם מאפילה לאורה ע"י פתרון החלום להציל את כל העולם מן חשכת הרעב כמו שכתוב מקץ שנתים שנתהוו ימים של אורה ליוסף נתגלגל על ידו החלום של פרעה והנה עומד על היאור כי יאור משמש לשון נהר ולשון אור וגם נהר לשין נהורא ואורה ויו"ד של יאור רמז אל מקץ י' שנים של יוסף הביא אורה לעולם ע"י פתרון החלום, ותדע שלשון יאור מורה על האור והמעלה כי בפרות הטובות כתיב והנה מן היאור עולות רצה לומר נתעלו במעלה מן היאור אבל בפרות הרעות אמר עולות מן היאור לפי שעולות משמש לשון סילוק ר"ל שנסתלקו מן מעלית היאור והם ימי החשך

של רעבון על כן הקדים כאן לשון עולות, ועל כן באו כולם במספר שבע כי כל המאורות של מעלה כלולים בשבעה כוכבי לכת אשר כנגדם באו שבעה קני המנורה כמו שיתבאר לקמן בפרשת בהעלותך בע"ה, על כן בזמן שהמאורות למעלה משמשין להאיר לארץ ולדרים עליה ממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים אז שובע בעולם ונראין הבריות בעין יפה זה לזה, וזהו ענין שבע פרות שהראו לו יפות מראה ובריאות בשר כי שבעה אלה עיני ה' המשוטטות בכל הארץ מאירים לארץ ואור להם במושבותם, אמנם בזמן הכעס המאורות אספו נגהם ואינן מאירין לתחתונים לשלוח את הברכה בכל תבואתם אז אור חשך באהלם, וזהו ענין ז' פרות רעות מראה וכנגדם נמשכו ז' שנה או של שובע או של רעבון, ויותר מדוקדק הענין בשבע שבלים עולות בקנה אחד וגו' כי כבר אמרנו ששבעה כוכבי לכת הם כנגד ז' קני המנורה שכולם עולין בקנה אחד כי קנה אמצעי עיקר המנורה והוא כנגד השמש האמצעי בסדר שצ"ם חנכ"ל המאור הגדול שבכולם אבל בשבלים הרעות לא הזכיר בקנה אחד והוא מבואר לפי דרכי מדרש זה אשר עיקרו בא להורות איך שיוסף יצא מאפילות היצר הרע לאורה על כן נתגלגל זכות על ידו, ומאי שהביא אורה לעולם על ידי פתרון זה אשר על ידו נשמרו מן שני הרעב להאיר ארץ מאפילה זו שגם כל שני החשך יהיה אור להם מן ז' מאורות של מעלה, גם יתכן לפרש עולות בקנה אחד של אחד ב"ה לפי שכל פרקמטיא של משה היתה בלשון אז לפי שמשמעתו עתו אחד רוכב על ז' כי הקב"ה אחד רוכב על כל המערכה הכלולה במספר ז' וזהו גם כן סוד המנורה שגובהה ח"י טפחים כנגד חי העולמים אשר ממנו יתברך יסתעפו שבעה נרות כמ"ש שבעה אלה עיני ה' משוטטות בכל הארץ ומסיק ברבתי פרשת בהעלותך ששבעה נרות של מנורה הם כנגד ז' כוכבי לכת על כן כולם עולין בקנה אחד כדרך שכל ז' כוכבי לכת הושפעו מסיבה ראשונה ית' והיינו בקנה אחד, כי מלבד מה שהלשון משמע קנה ממש יש במשמעותו גם לשון קנין כי כלם מושפעים מן אל אחד קונה שמים וארץ וכל צבאם, כך שבע שני שובע אילו באו מן קנה אחד ר"ל מן סיבה ראשונה ית' אשר השפיע בפועל בשבעה כוכבי לכת, אמנם הרעה אינה באה כי אם בהסתרת פנים ולא ה' פעל הרעות בפועל על כן לא נאמר בשבלים הרעות עולות בקנה אחד כי הרע אינו קנין אלא העדר כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא הטוב לבד יוצא מפי עליון, כי טוב ה' לכל וע"ד עושה שלום ובורא רע, וכן פירש בעל הטורים שהשובע אור לעולם ומקיש השבלים אל קני המנורה.

מאמר סא

סמך מן ז' קנים לנרות של חנוכה

ואולי מטעם זה קורין לעולם פרשה זו תוך שמונת ימי חנוכה שנעשה נס לישראל על ידי שבעה קני המנורה העולים בקנה אחד, ותדע ותבין כי זה נוסח הפסוק הנ"ל כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזיקו ברזל מעפר יוקח ואבן יוצק נחושה קץ שם לחושך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות, וכבר ידוע מה שדרש בתנחומא פרשת תרומה זהב כסף ונחושת על ארבע מלכיות זהב כנגד בבל כו' אנת רישא דדהבא כסף זו מדי ונחושת זה יון וכו' ועורות אילים מאדמים זו אדום כו' שמן למאור זה מלך המשיח כו' וכן כאן בפסוק זה הזכיר זהב כסף ונחשת וברזל וכן בדניאל נזכרו כל ד' מלכיות כספא ודהבא ונחשא ופרזל כו', ובבראשית רבה דרש פסוק והנה אימה חשיכה וגו' ומסיק שם חשיכה זו יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בנזירותיה, כו' ולפי זה בפסוק קץ שם לחושך אמר כן כנגד כל הרשעים המולכים. תחילה בעולם לפני מלוך מלכות ישראל לימות המשיח ואם תאמר מה יתרון לישראל עליהם כי מה לי המולך בראש או המולך בסוף על כן אמר ולכל תכלית הוא חוקר כי טוב אחרית דבר מראשיתו, ואע"פ שאמר קץ שם לחושך כנגד כל הרשעים מ"מ קאי בפרטות על מלכות יון שהחשיכו עיניהם כי מטעם זה דרש חשיכה זו יון, ועל כן בהצלת ישראל מיד יון נעשה להם נס בנרות דווקא כי כך דרש בתנחומא שמן למאור על הגאולה כי אז נעשה להם נס בנרות של ז' קני המנורה העולות בקנה אחד כמו ז' שבלים שנזכרו בפרשה וכן שתי שבלים שנזכרו בנרות דזכריה וידוע שעיקר הנס היה ז' ימים שהודלקו מן השמן יותר מן הראוי בדרך הטבע כי היה בו להדליק יום אחד וניתוספו עוד ז' ימים דהיינו ז' שבלים שהזכרנו:

מאמר סב

מזמור שיר חנוכת הבית

ודוד המלך ע"ה רמזם ברוח הקודש במזמור שיר חנכת הבית לדוד שנאמרו בו כמה פרטים שאינן שייכין כלל אל חנוכת הבית דשלמה כמו העלית מן שאול נפשי כו' בערב ילין בכי כו' כי בימי שלמה לא היו ישראל בצרה כלל אלא וודאי שניבא כל זה על חנוכת הבית דבימי החשמונאים לכך נאמר בו בערב ילין בכי ולבקר רינה, ומראה הערב ובוקר אמת שמדבר בגלות וגאולה מ"מ יש בו גם כן רמז בערב ממש בכי כי כשבאו להדליק המנורה ולא מצאו שמן כי אם פך אחד שלא היה בו שמן כי אם להדליק לילה אחת על כן ילינו בבכי בהדלקה זו כי אמרו מה נוכל למחר להדליק כי לא ידעו מאין יבא להם שמן טהור להדליק בו ולבוקר רנה כי אז ראו שלא חסר מן השמן כי אם חלק שמיני ועין בעין ראו כי עשה ה' להם נס וחשבו שמסתמא כך יהיה עד תומו וממילא יהיה בו להדליק ח' ימים אז ימלא שחוק פיהם ולשונם רנה, ועוד ראו כי תשועתם מיד שונא לא

היתה בטבע כי אם בהשגחת השי"ת אז ראו ושמחו ובזה הרגישו כשם שהתשועה היתה בהשגחה כך גם הפורענות היה על חטאם ואז התוודו על חטאתם, ואמר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם כו' ור"ל לא שמנו מבטחינו בה' על כן באה לנו הצרה הזאת ולעמת זה כשראה ה' ענינו ולחצינו שקבלנו לשוב אל ה' אז עשה ה' נסים ונפלאות, ועל כל זה היה מופת ענין הנס שנעשה להם בנרות אשר עליהם אמר בערב ילין בכי ולבקר רנה, ה' ברצונך וגו' ר"ל ועכשיו ראינו כי ברצונך העמדת להררי עוז כי הטובה מרצונו דרך פעולה ממש לא כן הרעה שאינה באה כי אם בהסתרת פגם זה"ש הסתרת פניך הייתי נבהל, וזה טעם בקנה אחד הנאמר בשבלים הטובות שכנגד ז' שני שבע, ולא נאמר בקנה אחד ברעות, וכן בפרות טובות נאמר מן היאור עולות כי היאור שלוחו של הקב"ה אבל ברעות הקדים עילות לומר מעצמם עלו מן היאור ולא היאור שלוחו של הקב"ה פעל זאת כי אינו אלא פועל הטובות, ומטעם זה הזכיר באחרונה ואבן יצוק נחושה המרמז על יון כדי להסמיך לו קץ שם לחושך כי ברזל המרמז אל אדום אינו תלוי בקץ מבורר שהרי זכו אחישנה לא זכו בעתה אבל קץ של מלכות יון היה קץ מבורר ודווקא עליהם אמר קץ שם לחושך ע"כ נעשה דווקא בגאולה זו נס בנרות, וסמך כל דרש זה אל יוסף ליתן טעם גם על היות יוסף בבור חשוך כל הזמן הלזה לפי שכך היא המידה הן בדרך השגחתו ית' הן בדרך הטבע, בדרך ההשגחה מצינו דבר זה מן בריאת עולם שהוציא הקב"ה את העולם מאפילה לאורה ומן האפס המוחלט אל היש כך כל זמן שהקב"ה רוצה להעלות אדם אחד או רבים אל איזו מעלה אז הקב"ה מסבב שקודם זה הוא בחשיכה כדי להוציאו ולהעלותו מן בירא עמיקתא אל איגרא רמה וידעו הכל כי יד ה' עשתה זאת ולא יתלו הדבר בדרך הטבע אלא יאמרו אלהים שופט משפיל אף מרומם אחר שבדרך הטבע לא היה אפשרי לברוח מן הקצה אל הקצה הקצה מן תכלית השפלות אל רום המעלות, וי"א שזהו טעם גירות ת' שנה קודם שבאו לירש נחלת גוים וכמו שנאמר כי שחה לעפר נפשינו דבקה לארץ בטנינו מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו, וזה דעת המדרש האומר מתוך צרה רוחה מתוך אפילה אורה כו', ועל כן נתגלגל גלות מצרים על ידי יוסף כי יקרה לישראל כמו שקרה ליוסף שלא עלה למעלה עד כי הושם תחילה בבור מה כתיב בתריה וירצוהו מן הבור וגו' וענינו של יוסף ושל כל ישראל עדות לישראל שכך יקרה להם גם כן בשעבוד הגליות שהזכיר בפסוק כי יש לכסף מוצא וגו' ולסוף אמר קץ שם לחושך והכל הולך אחר הסוף כי לכל תכלית הוא חוקר וכך מדת הצדיקים שתחילתן יסורין וסופן שלוה, ועל כן דרש פסוק קץ שם לחושך על פסוק ויהי מקץ להורות שטעם אחד לכולן הן ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה דגאולת מצרים

הן קץ שם לחושך דגאולה אחרונה הן ויהי מקץ דיוסף כולם טעם אחד להם ונמשך מן תחילת יצירת מעשה בראשית דברישא חשוכא והדר נהורא ועל ידי זה נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו, ועוד טעם שני כדי למרק תחילה זוהמת היצר הרע מן יוסף ומן ישראל במצרים ואחר זה יזכו לאור באור ה', וזהו שמסיק במדרש קץ שם לחושך כל זמן שיצר הרע בעולם כו' ר"ל כל זמן שלא נתמרק עדיין זוהמת חשכת היצר הרע צריך להיות בחושך כל ימי היותו מתמרק מעט מעט ואחר שנתמרק מכל וכל ופסק זוהמת היצר הרע אז יצאו לאורה, וזה טעם שיעבוד וגרות מצרים ואל דיעות ה' לו נתכנו עלילות ויודע למתי יגיע זמן שנתמרק מכל וכל על כן שיערה חכמתו ית' במצרים ת' שנה וכן לקץ הימין אך אם זכו אחישנה לפי שאם זכו אז ע"י התשובה יתמרק היצר הרע מהרה וקודם זמן הקצוב על כן קרובה ישועתו לבא, אמנם כל זמן שיצר הרע וחלודתו קיימת אז חשך בעולם, ובנין אב לכולם חשכת יוסף שהיה בבור י"ב שנים מכוון למדת יצרו הן בהוצאות זרע הן בפנותו אל רהבים ש"מ שכל ימי החושך מכוונים למדת החטא ואחר שנתמרק אז ליהודים היתה אורה הן בדרך הטבע כדרך שבארנו בכל"י פרשת שמות בנתינת טעם למה הכבד העבודה סמוך לגאולה, לפי שענין זה דומה לזמן עלות השחר שסמוך לעלות השחר החושך מתגבר יותר מחשכת לילה ואח"כ האור בוקע כי כל דבר מתפעל מהפכו ומתגבר ביותר כשיראה שאחד בא כנגדו לנצחו ע"ש כך ענינו של יוסף שבהגיע התור להעלותו למעלה רמה הושם תחילה בבור כי בטבע הרעה מתגברת לעכב על ידו ולא תוכל כי סוף הכבוד לבא על כל פנים והטובה מנצחת הרעה כי כלתה הרעה ותם לריק כחה לשלא תוכל לפעול פעולת' על כן דרש על זה פסוק קץ שם לחושך להמשיל ענינו של יוסף לזמן עלות השחר כי אז קץ שם לחושך וק"ל:
והנה מקום את ליתן טוב טעם ודעת

מאמר סג

טעם למה נושע יוסף ע"י חלומות

למה באה התשועה ליוסף דווקא ע"י חלום זה לפי שכבר נחשד יוסף באשת אדוניו וכל רועה זונות יאבד הון ויחסר לחמו וכן בדברי רז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש כבר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד כבר לחם, וכן אמר לה יוסף ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך היינו לפי שכבר נאמר ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל והיינו אשתו ולמה קראה בלשון לחם אלא לפי שאם יהיה נשמר מן הזימה אז לא יחסר לחמו, וכן אמר יעקב ונתן לי לחם לאכול שישמרני מן גילוי עריות כדמסיק ברבתי פ' ויצא ועל כן הקרה ה' על ידי יוסף השובע לעולם להיות

לו לנקיון כי אז יכירו למפרע כי לחנם חשדוהו מאחר שעל ידו ניתן הלחם לכל הארץ ואין נכון שיותן הלחם על ידי רועה זונות המשחית עץ בלחמו, וכדמות ראיה לזה מן עלילותיו של יוסף לאחיו שלא רצה יוסף להשביר להם לחם בעצמו כמו שעשה לכל הבאים לשבור בר שנאמר ויוסף הוא השליט הוא המשביר לכל עם הארץ לפי שמדרך המושל שליט לעשות הכל על ידי שלוחים משרתיו עושי רצונו ויוסף אף על פי שהוא השליט מ"מ הוא בעצמו היה המשביר אבל לאחיו לא רצה להיות המשביר להם כי אם ע"י שלוחיו, ותלה יוסף הדבר לפי שמצאם בשוק של זונות כדמסיק ברבתי על כן אמר לפניהם מאחר שרועי זונות המה שהרי שלוחי יוסף מצאום שם על כן לא נכון לו להשביר לחם לרועי זונות, טעם למה צוה יוסף למול למצרים) ועוד ראיה לזה קצת ממה שאמר יוסף למצרים שימולו לתקן בזה רקיבת התבואה, ומה ענין המילה לכאן אלא לפי שהמילה באה לתקן חמדת עריות וחשב יוסף לתקן בזה רקיבת התבואה הבאה אל המצרים שטופי זימה ע"י המילה, כך היה יוסף לוקח לו דבר זה להתנצלות כנגד אחיו בעלילותיו, ואולי טעמו של דבר שבשני רעבון שאין פרי האדמה מתברך גם פרי הבטן לא מתברך כי הם תלוים זה בזה שנאמר וברך פרי בטנך ופרי אדמתך וזה גם כן טעם אל מה שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם כי המקלקל בפרי בטן גם פרי האדמה לא יבורך וק"ל, ומטעם זה אסור לשמש בשני רעבון ואנו למידין זה ממה שנאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וגו', וקרא לבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי ר"ל הא בהא תליא מאחר שהשנים שנת שובע ורצון וביום טובה ראוי להיות בטובה ולשכוח כל ימי הרעה ועמלו לא יזכור עוד ועל כן נשני אלהים גם כל בית אבי כמ"ש על כן יעזוב איש אביו ואמו ודבק באשתו, כי שכחת בית אביו מביא לידי ודבק באשתו, וזה תלוי בזמן שנשני אלהים כל עמלי כאמור, ושם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים ר"ל מאחר שהיה שנת שובע ובירך ה' פרי האדמה על כן הותרה לו לשמש כי באותו זמן יתברך גם פרי הבטן כי פרי הבטן אינו מתברך כי אם בזמן שפרי הארץ מתברך לכך נאמר כי הפרני ד' בארץ ורצה לומר פרי הארץ והיינו בארץ דקאמר, ומאחר שהפרני בפרי הארץ על כ ברכני ד' גם בפרי הבטן, וכדמות סמך לזה מה שמסיק בעל הטורים כהנה ב' במסורה א' לא ראיתי כהנה לרוע, ב' ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וגו' מה להלן מדבר בבעילת איסור של בת שבע, כך פסוק לא ראיתי כהנה לרוע מדבר בבעילת איסור בשנת רעבון הרמוז בשבע פרות הרעות, לכך אמר לא ראיתי כהנה רוצה לומר שלא לראות אחרי נשים הרמוזים בלשון כהנה וק"ל. ובדרך הפשט יתכן נפרש שלכך בקשו את יוסף בשוקא דזונות או משום שכבר יצא הקול של אשת פוטיפר מן י"ב

שנה והלאה או לפי שחשבו החושד בכשרים לוקה בגופו בזה החשד עצמו על כן חשבו מסתמא שם ימצאוהו אם הוא קיים עדיין, לפי שהוציא דנה עליהם לאמר שהם חשודין בעריות וחשד בכשרים על כן דין הוא שילקה בגופו של חשד זה על כן בקשוהו שמה באמת, ויוסף בהעלילו עליהם לקח זה לראיה על טענת מרגלים אתם כי אמר מאחר ששלוחי מצאו אתכם בשוק של זונות אם כן וודאי אין לכם מחסור דבר בתבואות שהרי אסור לשמש בשני רעבון ואחר שגם בשני רעבון הלכתם בשוק של זונות אם כן וודאי אין לכם חסרון בתבואה ובארצכם יש שבר, ואם כן למה באתם הנה אלא וודאי מרגלים אתם, וזה ביאור ענין הספור שהיה ליוסף עם אחיו:

מאמר סד

באור פסוקי ויכוח יוסף עם אחיו

ויוסף הוא השליט. אע"פ שהיה השליט המושל בכל אשר לפרעה מ"מ הראה לכל הבאים לשבר בר עניני אהבה ואחוה וריעות כאלו היה מכיר אחת כולם על כן הוא המשביר בעצמו ובכבודו לכל עם הארץ, וכן לא שאל לשום באים מאין באתם כי שאלה זו אין בה צורך כי אם בזמן שתואנה הוא מבקש להעליל ובלאו הכי אין צורך בשאלת מאין באתם, וזה"ש ויתנכר עליהם וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם כי שאלה זו להעליל אבל ויתנכר הוא מלתא אחריתא שלא הראה להם אחוה וריעות מצד שלא שאלם אם באו לשבר בר כדרך ששאל לכל הבאים אך בעלילה לבד בא עליהם, והם הבינו מדבריו כי לדעתו לא באו לשבר אוכל על כן השיבו לו יותר ממה ששאל ואמרו מארץ כנען לשבר אוכל, ואחר כך עשה פירוש על דבריו ואמר מה ששאלתי אתכם מאין באתם ולא שאלתי כן לשום באים לפי שראיתי בכם שינוי מה שלא ראיתי בשום באים לשבר בר כי עשרה אנשים נכנסו בעשרה שערי העיר כו', ובדרך רמז אמר שסתם מרגלים למלחמה הם עשרה וראיה מן מרגלים דמשה שהיו עשרה שבאו לראות ערות הארץ וחסרונה צא מהם יהושע וכלב שבאו לראות מעלת הארץ, ובדרך פשוטו אמר להם שני דברים מה שאמרתי לכם מאין באתם כי חשבתי שוודאי מרגלים אתם מאחר שעשרה נכנסו בעשרה שערי העיר, ועוד מופת על זה כי ערות הארץ באתם לראות רצה לומר עבדי מצאו אתכם בשוקא דזונות על כן חשבתי שאין רעב בארצכם שהרי אסור לשמש בשני רעבון ועוד שרועה זונות יחסר לתמו כאמור, ויאמרו לא אדוני כו' כי שאלת מרגלים אתם יובן בשני פנים או עכשיו אתם באים לרגל מקום זה או כבר מרגלים אתם במקומות אחרים כל אחד במקום מיוחד ומשם באו אחד אחד על כן נכנסו בעשרה שערים כל אחד בא מדרך מיוחד, על כן הוצרכו להשיב על שתיהם מספק, אם אמר

מרגלים אתם פה כי במקום זה באתם לרגל, על זה אמרו לא אדוני ועבדיך באו לשבר אוכל, כי פה אין לנו עסק אחר זולתו, ואם אמר מרגלים אתם כבר במקומות אחרים על זה השיבו ואמרו לא היו עבדיך מרגלים גם במקומות אחרים כי כלנו בני איש אחד נחנו ואיך יתכן שאיש אחד ירצה לכבש עשרה מקומות וקל וחומר ארצות, וישלח כל בניו לרגל, וזה מופת שלא היו עבדיך מרגלים מעולם, ויאמר לא כי ערות ארץ באתם לראות שהרי נמצאתם בשוקא דזונות דהיינו ערות הארץ, ואם הייתם באים לשבר אוכל והי' רעב בארצכם לא הייתם נמצאים בשוקא דזונות כי אסור לשמש בשני רעבון אלא ודאי לא לשבר בר באתם כ"א לרגל, והם השיבו שנים עשר אחים כו' והאחד איננו והוא היה יפה תואר על כן הלכנו לבקשו שמה אולי נמכר אל הזונות, ויאמר אליהם הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם כו'. כי כבר שמעתי מפי השמועה שאיש אחד מארץ כנען היו לו ארבעה נשים והאחת אהובה מכולם ונתקנאו בזרעה בני השנואות ומכרו מצרימה כל זרעה ומסתמא שזהו האח אשר אתם מבקשים ולמה לא תבקשו גם השני כי מפי הסברא נראה שוודאי כל זרעה אבדתם, אלא ודאי שקר אתם אומרים שהקטן את אבינו היום ואם כן כל דבריכם שקר וזה מופת שמרגלים אתם, בזאת תבחנו אם תביאו אחיכם הקטן הנה אז יאמנו דבריכם ואז יכול להיות שאיש אחד יש בארץ כנען אשר שמעתי עליו כן נראה לי. ד"א כנפי שאמר והנה הקטן את אבינו היום מצא לו מקום להכחישם ולומר אלו הייתם מבקשים אחיכם אם כן למה לא הלך עמכם לבקשו גם אחיו מאמו כי קרוב הוא אליו יותר מכם אלא ודאי לא לבקשו נכנסתם, בזאת תבחנו כשתביאוהו הנה ואראה שעדיין קטן הוא ואינו ראוי לשליחות. ופשוטו הוא שיוסף אמר, הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם כי גם לדבריכם אתם מרגלים כי באתם לרגל ולחפש ולחקור אחר אחיכם כי גם זה דומה להתרגלות ואם כן אני טוען שלא לרגל אחר אחיכם באתם אלא לרגל הארץ כי אומר אני שלא נאבד לכם שום אח ועליכם להביא ראייה על ידי הבאת אחיכם הקטון שלא רצה אביו לשלחו מחמת הסכנה פן יקרהו כמו שקרה לאחיו כששלחו בדרך. ובזה מתורץ גם כן מה שאמר תחילה ויבחנו דבריכם ואח"כ אמר ויאמנו דבריכם כי אמר מתחילה שאף אם תימצי לומר שתביאו אחיכם הקטון מכל מקום דבריכם צריכין בחינה עדיין אם לרגל אחר אחיכם הנאבד באתם או לרגל הארץ כי סוף סוף הודותם לדברי במקצת אלא שבאתם לרגל אמנם אחר אחיכם הנאבד, והם לא רצו לקבל זה כי אמרו כולי האי ואולי על כן חזר ואמר שכאשר תביאו אחיכם הקטון יאמנו דבריכם בלא בחינה על כן נתרצו ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' כי ראו שעלילת מרגלים אתם נתחזקה עתה על ידי שהוצרכו להגיד שלכך נכנסו

בעשרה שערי העיר לבקש האח הנאבד ובזה נחשבו כמודה במקצת כי על כן מצא בו מקום לומר הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם אחר שספרו לו שלכך נכנסו בעשרה שערי העיר לבקש אחיהם, כי לולא הודאה במקצת זו לא היה יכול לחזק עלילה של שקר לאמר בלא טעם מרגלים אתם כי כל אדם בחזקת כשרות הוא עד שיודע לך במה נטרף, אך מה שנכנסו בי' שערי העיר גרם להם עלילה זו ואם כן חטא המכירה הביאם לידי עלילה זו כי ע"י המכירה נתגלגל הדבר שבאו לידי עלילה זו ע"כ התודו עכשיו ואמרו אבל אשמים אנחנו וגו', ועוד התודו ואמרו בהתחננו אלינו ולא שמענו לרחם עליו וזה האיש נכרי ומרחם עלינו ואמר ויאמנו דבריכם אף ע"פ שיש רגלים לדבריו כאמור מ"מ מצד רחמנותו הוא מותר לנו ואנחנו לא רחמנו על אחינו, ויען ראובן וגו' וגם דמו הנה נדרש ר"ל מרגיש אני בעלילה זו שדמו נדרש כי מטעם זה הקרה ה' לידינו שנביא הנה את בנימין כי הוא אחיו של יוסף והוא גואל הדם על כן רצה ה' שיהיה שם ויראה נקמת דם אחיו מיד שמעון אשר השליכו לבור כפירש"י, ויש ששה אלפין ר"ת של איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו כנגד ששה אלפין שבפסוק בראשית לומר שכל כך גדלה אשמתם עד שכמעט גרמו הירוס כל העולם אשר יסודו על י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות כדמסיק בילקוט פ' וישב זה הירוס כל מעשה בראשית הנכללים בפסוק ראשון כי יש אלף בכל תיבה חוץ מן תיבת השמים שאין בו אלף כי השמים אינן בכלל שיתא אלפא הוי עלמא כי אם מכלל אלף השביעי חד חרוב רמז לעה"ב כי רוח האדם היא העולה למעלה ש"מ שהשמי' מיוחדים אל העה"ב מאחר שעלית הנשמה שמה, ובא ענין זה ברמז בפסוק קחו מזמרת הארץ בכליכם ותרגומו מדמשבח בארעא וק' כלל ופרט למה לי הלא פרט אחר כך את כל מה שראוי ליקח ואם כן מזמרת הארץ למה לי אלא רוח הקודש נזרקה ביעקב כדרך שאמר ושילח לכם את אחיכם אחר פירש"י אחר זה יוסף כך בדבריו אלה רמז שע"י הליכה ודורון זה יתבשרו שיוסף קיים ודבר זה גורם לזמרת הארץ שיחזרו מוסדות ארץ שנים עשר למקומן ועי"ז יריעו תחתיות ארץ יזמרו אל ה' כי יסודם קיים:

מאמר סה

מדרש הרבות על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים

וברבתי מסיק ואל שדי יתן לכם רחמים רבי יאשיה בן לוי פתר קרא בגלות ואל שדי יתן לכם רחמים כמ"ש ויתן אותם לרחמים, לפני האיש זה הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה ושילח לכם את אחיכם אלו עשרת השבטים, אחר ואת בנימין, זה שבט יהודה ובנימין ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני לא אשכל עוד עכ"ל. וק' מה ראה

על ככה לדרוש פסוק זה על הגליות ונר' שסמך על יתור של מזמרת הארץ לפי שנאמר בגאולה אחרונה מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק כי אז יריעו תחתיות ארץ יזמרו אל ה' על שיתן צבי לצדיק פרש"י תקומה לצדיק ולכך הארץ מזמרת על תקומת הצדיק כי תקומת הצדיק גורם גם תקומת הארץ כי הצדיק יסוד עולם והיינו מוסדות ארץ על כן אמר להם יעקב שיש להם על מה שיסמוכו והוא על זמרת הארץ הנותנת שבח וזמר לאל ית' על תקומת הצדיק שלא יפול וזכות זה תקחו בכליכם ותעשו ג"כ בדרך הטבע כנהוג והורידו לאיש מנח' ממש, ולפי שבפסוק מכנף הארץ זמירות שמענו מדבר בגאולה העתידה לבא ע"כ מסיק רבי יאשיה פתר קרא בגליות כו' כי כמ"ש יעקב לבניו שיסמכו על דבר שעתיד להיות בגאולה והוא יעמוד להם גם עתה כך חזרת האחים למקומם יש בו ג"כ רמז שכך יחזרו לעתיד מן הגליות מכל כנפות הארץ כי יחזרו גם עשרת השבטים שלא חזרו בגאולת בבל, ובמה שהזכיר מזמרת הארץ פתח לנו פתח לדרוש הכל על העתיד ומ"מ אין המקר' יוצא מידי פשוטו ומדבר במנחה השלוחה ליוסף ואגב זה רמז ג"כ. שכסדר הזה יעשו ג"כ לשלוח מנחה אל ה' איש מלחמה ר"ל כשרואין שמדת הדין מתוחה כי מן השמים נלחם ה' כאיש מלחמה אז תקחו מזמרת הארץ בכליכם זכות התפלה והורידו לאיש מלחמה מנחת כפי מנחת ערב, ומטעם זה הודיע לנו פרטי מנחת יוסף כי לפי פשוטו יש בו רמז שיפייסוהו במה שחטאו כנגדו ומכרוהו אל נושאי נכאת וצרי ולוט, כך במנחה זו יפייסוהו במינים אלו, ולהנחתינו ירמוז גם אל דרכי התשובה שיפייס בוראו במה שחטא כנגדו כך האחים הללו יביאו סתם מנחה בדרך הטבע ויביאו כל פרטי מנחה אלו גם אל הקב"ה ולעשות תשובה כדי שיעשה נס עמהם, מעט צרי מעט דבש למעט בתענוגי העה"ז וחמודותיו, נכאת כל כינוסי בשמים שריחן נודף כך יעל מעשיו לריח ניחוח ליי', ולוט יין המשומר בענביו, בטנים ושקדים מסיק ברבתי משח דבטנים משח דשקדים פירוש מין שמן טוב והיינו לריח שמניך טובים האמור על כל המעשים הטובים, וקומו שובו אל האיש ליוסף וגם שובו בתשובה אל ה' איש מלחמה, ואל שדי יתן לכם רחמים הן עכשיו הן לעתיד כל זמן שתעשו כסדר הזה, כי גם לעתיד בגליות אל שדי יאמר די לצרותיכם, יתן לכם רחמים לפני האיש ר"ל לפני מדת הדין איש מלחמה, ושילח לכם חת אחיכם אלו י' השבטים, אחר ואת בנימין זה שבט יהודה ובנימין, ואחר כך דרש ברבתי ושילח לכם את אחיכם זה יוסף כי ידע יעקב ברות הקודש שיוסף קיים כי כן נאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים ומסיק ברבתי על זה פסוק אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו כי יש שבר זה הרעב כי יש סבר זה השבע כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי יש סבר ויוסף הוא השליט, כי יש שבר

ועבדום ועינו אותם כי יש סבר ואחרי כן יצא ברכוש גדול עכ"ל, יתכן לפרש שבר ר"ת שבע כשהשי"ן בשמאל ר' היינו רכוש גדול, ב' היינו שיוסף היה שני לפרעה שנ' וירכב אותו במרכבת המשנה בשניה אל מרכבתו כי רק הכסא גדול ממנו, והיינו מה שמסיק ויוסף הוא השליט, וכן נרמז ההפך בלשון שבר בימין א' כי יש שבר זה רעב כי לשון שברים מרמז על הרעב כמו שפירש"י על פסוק בשברי לכם מטה לחם, ב' כי יש שבר ועבדום ועינו אותם לפי שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ואמרו רז"ל אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר האנח בשברון מתנים, ג' כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי י"ב אבנים שנעשו אבן אחת נשבר אחד מהם כי היו כנגד י"ב שבטים שיהיו לאחדים ובעל מדרש זה רצה לתקן לשון שברו על ה' שנאמר בשי"ן והיה לו להיות בסמ"ך אנא כדי לדרוש בו שניהם שכל אדם יהיה סמוך לבו בטוח בה' לקבל היסורין מאהבה כי כל שבר יתהפך לסבר, כי כן קרה ליעקב שכל שבר שהיה לו נתהפך לסבר שנאמר נותן לחם לרעבים כנגד הרעב ה' מתיר אסורים כנגד יוסף כאמור, וכן דרש ברבתי כל פסוקים אלו על יוסף ואשת פוטיפר שאמרה לו הריני כופף קומתך אמר לה ה' זוקף כפופים כו' ועושה משפט לעשוקים היינו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שכר עבודתם, וזהו שנאמר על האבן שנשבר מן י"ב אבנים שיהיה שלם כמה שנאמר משם רועה אבן ישראל וכן לעתיד והוציא את האבן הראשה האבן אשר שם יעקב מראשותיו יהיו תשואות חן חן לה:

פרשת ויגש

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני וגו', כאן יש מקשים איך מתחלה הודה לדברי כולם לעבדים אחרי שכולם היה להם חלק במכירת אחיהם לעבד על ש יוסף ואמר הננו עבדים לאדוני ואיך חזר ורצה לפטור גם את בנימין ובספר כלי יקר פירשתי כי מתחלה אמר האלהים מצא עון עבדיך ר"ל עון המכיר' והוא מחייב שיהיו כולם לעבדים אחרי שכולם היה להם חלק במכירת אחיהם לעבד על כן יהיו כולם עבדים, וכדי שלא יהיה לכלם לחרפה כי יצא עליהם הקול שמכרו אחיהם לעבד על כן נמכרו גם המה לעבדים על כן הסכימו שגם אשר נמצא הגביע בידו אף על פי שלא היה לו חלק במכירה מכל מקום גם הוא יהיה עבד כי חשב שהקב"ה חס על כבודם על כן הביא את בנימין לידי עלילה זו כדי שיהיה גם הוא עבד אגב אחיו ואז לא יתלו העונש במכירת יוסף אלא יתלו כל עונש העבדות במה שאמר לאברהם כי גר יהיה בארץ לא להם ועבדום וחשבו שעכשיו מתחיל העבדות כי הגרות כבר התחיל משנולד יצחק ויוסף אמר אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד והלך לשיטתו שאין בהם עון אחר אלא חטא הגביע על כן ויגש אליו

יהודה וחלק על דברי יוסף ומחזיק סברתו הראשונה האלהים מצא עון עבדיך ולא מחמת הגביע כי עלילה של שקר הוא והעיקר בשביל עון המכירה התלוי בי יותר מבכולם כי אני אמרתי למוכרו ואלו הייתי אומר להשיבו אל אביו היו עושין על כן אמר בי אדוני עיקר אותו עון תלוי בי ולא בו על כן ישב נא עבדך עבד לאדוני במקומו כי הוא אין לו חלק באותו עון ואני העיקר:

וכפי הפשט יתכן לפרש ע"ד שמסיק

מאמר סו

במדרש אמר לו יהודה אתה תפוש ושלום בבית אבא כו'

ברבתי אמר רב יוחנן בשעה שתפש יוסף הצדיק את בנימין ואמר להם לאחיו האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד אמר לו יהודה בנימין אתה תפוש ושלום בבית אבא מיד כעס יהודה כו' פירש בעל מתנות כהונה בבית אבא חושבים כי שלום יש, ואין פירושו מחוור אצלי כי מה יש נפקותא בזה אם בבית אבא יחשבו ששלום יש כאן, ונראה לי לפרש שבעל מדרש זה רצה לתרץ איך חזר יהודה מדבריו הראשונים והתירוץ על זה שיהודה תלה כל טענותיו במה שאמר יוסף ואתם עלו לשלום אל אביכם ועל כן אמר לו יהודה כי כמוך כפרעה ר"ל מה פרעה מבטיח ואינו עושה כך אתה אינו עומד בדבורך במה שאמרת עלו לשלום אל אביכם כי כשנעלה אל אבינו ובנימין איננו אתנו אז ומת אבא מצערו של זה ואין זה עלים לשלום אל אבינו כ"א על ידי שהנער יעל עם אחיו על כן מסיק במדרש בנימין את תפוש ושלום בבית אבינו, כלומר איך יתקיים מה שאמר בהבטחתו ואתם עלו לשלום כי אם אתה תפוש אין שלום בבית אבינו וכאשר אמר יהודה זה בפני יוסף ויוסף שתק כאילו לא חש לדבריו מיד כעס יהודה כי היה לו מקום לכעוס על יוסף על שאינו עומד בדיבורו וכי נאות לו לחלל מוצא שפתיו שהבטיח להטיב לזולתו ועי"ז באו כמעט לידי מלחמה עמו כדמסיק במדרש, ואף על פי שאמר יהודה ישב נא עבדך עבד לאדוני מכל מקום חשב ששלום בית אביו יהיה עומד במקומו כי לא יקפיד עליו אביו כל כך כמו שיקפיד על בנימין כי בלאו הכי היה לאביו חשד על יהודה כשאמר חיה רעה אכלתהו ומסיק במדרש שניבא ולא ידע מה ניבא ועל יהודה אמר כן כי הוא נמשל לחיה שנאמר גור אריה יהודה, אבל על בנימין יצטער ביותר כי יתלה הדבר בחטאו שהקב"ה פוקד עון אבות על בנים לכך מסיק בשעה שתפש יוסף כו' ואמר הוא יהיה לי עבד סמך על סוף הפסוק ואתם עלו לשלום ועל כן אמר יהודה בנימין אתה תפוש ושלום בבית אבא בתמיה, ויתכן פירוש זה לדברי רש"י שפירש כי כמוך כפרעה מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה כן וכי זו שימת העין כו'

רצה לומר שאני רואה בשימת עין שאתה מבטיח ואינו עושה על כן צריך הדבר זירוז ביותר שתעמוד בדבורך שאמרת ואתם עלו לשלום, ומה שאמר שפרעה מבטיח ואינו עושה אין לי פירוש מבורר על זה שידבר בעבר אבל בעתיד מצינו זה בפרעה שהבטיח לכל בית יעקב בבואם שמה ואמר כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא ואחר כך חזר מדבריו ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ואולי דבר כן ברוח הקודש כמתנבא על העתיד, ומה שמסיק סופך ללקות בצרעת כמו שלקה פרטה כו' יש לו סמך מן יתור דבר כי הל"ל ידבר נא עבדך באזני אדוני דבר למה לי אלא שרמז על מה שנ' וינגע ה' את פרעה וגו' על דבר שרי על פי דיבורה אומרת למלאך הך כו' לכך נאמר דבר רצה לומר פרעה הוכה על ידי דיבור

מאמר סז

במדרש ידבר נא עבדך דבר כו' פרעה לקה בנגעים כו'

וזה נוסח המדרש ברבתי ידבר נא עבדך דבר יכנסו דברי באזנך זקינתו של זה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל בני ביתו שנא זר וינגע ה' את פרעה וגו' הזהר שלא ילקה אותו איש בצרעת, אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של זה שאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה הזהר שלא יחול עליך קללה, שנים ממנו נכנסו לכרך אחת שלם והחריבוהו להלן בשביל נקיבה כאן בשביל זכר על חיבת העין על אכסניא של הקב"ה שנאמר בו חופף עליו כל כיום על אחת כמה וכמה עכ"ל, וכפי הפשט מצא לו בעל המדרש זה סמך אל שלשה ענינים שהזכיר א' ענין הנגעים של פרעה כבר כתבתי שדרש זה מן יתור לשון דבר אלא שרמז לו על הנגעים שבאו על פרעה על פי דבורה של שרה כאמור, ואולי לכך נאמר ידבר נא עבדך דבר רצה לומר עונם הדבור של מוציא שם רע שלוקה בצרעת ורמז לו שבענין עלילות הגביע אינו אלא כמוציא שם רע ועל כן סופו ליענש בנגעים ועל זה אמר כי כמוך כפרעה כמו שפרעה לקה בנגעים על עריות כך אתה בשביל דבר הדיבור של מוצא שם רע, ומה שמסיק אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של זה דקדק ממה שהזכיר לו יהודה מיתת אמו באמרו ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו משמע אביו לבד אהבו ולא אמו כי כבר מתה ולמאי נפקא מינה הזכיר כלל מיתת אמו וכן בפסוק ועזב את אביו פירש רש"י שהרי אמו בדרך מתה, אלא וודאי שלכך הזכיר לו מיתת אמו לומר שמתה מקללתו של זה וכדי לאיים על יוסף שיזהר מקללתו של זה, ומה שמסיק שבא כאן על אכסניא של הקב"ה נראה שיש לו סמך ממה שנ' וילד זקונים קטן והנה לפירושו של אונקלוס שתרגם ארי בר חכים הוא ליה מסתמא דרש זקונים מלשון זה קנה חכמה בשלמא גבי יוסף אתי שפיר שכל מה שלמד מן שם

ועבר מסר לו אבל אצל בנימין למה נא' זקונים לשון זה קנה אלא שרמז אל מקום הבית המקדש שנקרא גם כן קנין שנא' הר זה קנתה ימינו וכארז"ל בית המקדש קנין אחד על כן קרא את בנימין בן זקונים נוטריקון זה קנה כי הבית המקדש שנקרא קנין נקרא על שמו של בנימין כי הוא אושפיזכנה של השכינה כמו שמביא ראיה מן פסוק חופף עליו כל היום ובזה נ"ל ליישב מדרש הרבתי וז"ל

מאמר סח

מדרש הרבתי על פסוק כי הנה המלכים נועדו וגו'

ויגש אליו יהודה זה"ש כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו כי הנה המלכים זה יהודה ויוסף, עברו יחדיו זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה המה ראו כן תמהו ויתמהו האנשים איש אל רעהו, נבהלו נחפזו ולא יכלו אחיו לענות אותו, רעדה אחזתם שם אלו השבטים אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איפכת לנו יאי למלך מדיין עם מלך, אחד כאחד יגשו זה יהודה ויוסף ורוח לא יבא ביניהם אלו השבטים, ומדרש זה צריך ביאור כי רחוק מן השכל שהמשורר הזכיר במזמור ענין יהודה ויוסף במקום שכל המזמור מדבר מענין אחר ואיך ערבב הדברים שלא זכרן כסדרן כי מתחילה הזכיר עברו יחדיו על המחלוקת שהיה בין יהודה ליוסף ואחר כך הזכיר ענין ויתמהו האנשים שהיה קודם לכן ע"כ נר' לפרש כי כל עיקר המחלוקת אשר היה בין יהודה ליוסף עבור בנימין לא היה כי אם לפי שכל אחד רצה לקרב אליו את בנימין מקום אכסניא של הקב"ה כי בפרק א' דמסכת יומא וכן בילקוט פ' וזאת הברכה מסיק שמשכן שילה היה בחלקו של יוסף ובית עולמים בחלקו של יהודה ומ"מ השכינה לא שרתה כי אם בחלקו של בנימין בין במשכן שילה בין בבית עולמים כדמסיק שם הטעם לפי שבנימין לא היה במכירתו של יוסף לכך זכה להיות אושפיזכן לשכינה, וטעמו של דבר שהיה מקום בית המקדש בחלק יהודה או בחלקו של יוסף לפי שארז"ל יוסף שקידש שם שמים בצינעה, זכה וניתוסף לו אות אחד מן שמו של הקב"ה והיינו ה"א שנ' עדות ביהוסף שמו יהודה שקידש שם שמים בפרהסי' זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה, וכבר ידעת שהקב"ה צוה לבנות לו מקום מקדש כדי שיתקדש על ידו שמו ית' כמ"ש ונודעתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ועל זה דרשו פסוק הוא הדבר אשר דבר ה' בקרובי אקדש כפירש"י, משם ראיה ברורה שבנין בית המקדש בכל מקום לא היה אלא כדי לקדש שמו ית' בעולמו על ידו ועל כן נתחנך הבית בקידוש השם של נדב ואביהוא כנודע, ועל כן דין שיהיה הבית בנוי או בחלקו של יוסף שקידש שם שמים בצינעה או בחלקו של יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא וזה וודאי גדול מיוסף על כן ניתן לחלקו בית עולמים שהוא

יותר קבע מן משכן שילה, וכבר אמרנו למעלה פ' ויצא על פסוק ויפגע במקום הטעם שנקרא סתם מקום לפי ששם מקום אבן שתיה אשר ממנו הושתת העולם ונמצא שהוא מקומו של עולם ולפי דרכינו נרמז בו שהוא מיוחד ליהודה ויוסף כי יהודה ויוסף עולה למספר מקו"ם קפ"ו היינו יהודה יוסף וראש המלה של קו"ף עולה מאה דהיינו המקדש שגבהו ק' אמה, אך מ"מ לא שרתה השכינה כי אם בחלקו של בנימין בין במשכן שילה בין בבית עולמים כדמסיק ביומא פר' א' כי יהודה היה גם במכירתו של יוסף וגם יוסף גרם מכירת עצמו על שנתגרה באחיו וגם בדבריו שנתקנאו בו על חלומותיו ועל דבריו כמו שנאמר והנה בעל החלומות הלזה בא נמצא שלא היה שום א' מהם נקי מן חטא המכירה כי אם בנימין לבדו היה נקי לגמרי ושאר האחים היה להם וודאי חלק גדול יותר באותו חטא מן יוסף שלא היה בו כי אם גרמא בעלמא ומן יהודה שאמר מה בצע וגו' על כן נבנה המקדש בחלקו של יהודה ויוסף ומכל מקום שכינה בחלקו של בנימין, והנה בויכוח זה שבין יוסף ליהודה כל אחד מהם רצה לקרב אליו את בנימין כי אע"פ שיהודה לא היה מכיר את יוסף מ"מ כבר ידע יהודה ברוח הקודש שעליו שבית המקדש בית עולמים יהיה בחלקו של יהודה, ומקום השכינה יהיה בחלקו של בנימין, וחשב יהודה שאם יקחו את בנימין לעבד יהי"ה דבר גנאי לאושפיזכן של שכינה שיהיה עבד, ויוסף חשב להפך כי גם הוא ידע שמשכן שילה יהיה בחלקו וגם שם שכינה בחלק בנימין וחשב יוסף כשם שאחיו מכרוהו לפי שבן זקונים היה לאביו ואותו אהב מכל אחיו ומחמת הקנאה מכרוהו כך נאמר גם בבנימין וילד זקנים קטן וגו' ואביו אהבו אם כן שמא יתקנאו אחיו גם בו וימכרוהו גם כן לעבד ויהיה גנאי לאושפיזכן של שכינה שיהיה עבד, ורא"ה לדבר שכל עיקר הויכוח שבין יוסף ליהודה מחמת בנימין היה בעבור מקום השכינה בבית המקדש שהרי נאמר מיד ויפול על צואר בנימין פירש רש"י על שני מקדשים שעתידין להיות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה שבחלקו של יוסף, וק' מה ענין בכיה זו לכאן אלא וודאי שסופו מוכיח על תחילתו כי עיקר הויכוח של יהודה ויוסף על בנימין היה בעבור השכינה שבחלקו של בנימין כאמור ויכול להיות שהויכוח היה על זה האופן כי כל אחד ידע שיהיה בית המקדש בנוי בחלקו וידעו גם כן שחלק השכינה יהיה בחלק בנימין על כן יוסף רצה לקרב אליו את בנימין כי אמר מאחר שניתוסף לי ה' מן אותיות השם זה מופת שיהיה בית המקדש בחלקי ואם כן אין ראוי להתקרב את בנימין אושפיזכן של שכינה כי אם אלי, והשיב לו יהודה בי אדוני ר"ל בי מצוי כל השם של ד' שנקרא בשם אדנות כולו בי ואם כן אלי ראוי אושפיזכן של שכינה, ולהצעה זו מיושב המדרש שהזכרנו על פסוק

כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו כי פסוק זה נאמר בתהלים מזמור מ"ח וכל המזמור מדבר מן מעלת ירושלים והבית המקדש כמו שנאמר גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב אלהים בארמנותיה נודע למשגב ואחר שסיפר מעלת בית המקדש הר קדשו הביא מופת על מעלתו ועל קדושתו ואמר כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו רצה לומר כל עיקר הויכוח שהיה בין המלכים יוסף ויהודה ומה שנתמלאו עברה זה על זה הכל היה בעבור קדושת המקום הזה כי יוסף רצה שיהיה חלק בנימין תוך חלקו ויהודה רצה לקרבו אליו כדי שיהיה תוך חלקו בבית עולמים, המה ראו כן תמהו רצה לומר גם מתחילה כשנאמר ויתמהו האנשים איש אל רעהו הכל היה בעבור זה הענין כדמסיק בילקוט ויתמהו האנשים אמר יהודה שהוא מלך ישב בראש ואחריו ראובן הבכור כו' ואת בנימין הושיב אצלו ושם תמהו והרגישו שהכל מיד ה' עליו השכיל שיהודה מלך ויהיה בית המקדש בחלקו על כן הושיב אצלו ראובן הבכור כי קודם מעשה העגל היתה העבודה בבכורות, ומאחר שהושיב אצלו את בנימין זה מופת שגם הוא מלך ויהיה בית המקדש גם בחלקו ע"כ הושיב אצלו את בנימין אושפיזכן לשכינה דאל"כ כשאמר אליו יהודה על חיבת העין על אכסניא של הקב"ה לא כ"ש ומי הגיד ליהודה שזה האיש יודע מי הוא אושפיזכן להקב"ה אלא ודאי שכבר הרגישו בו כשהושיב אצלו את בנימין שכך כוונתו,. ועל חיבת העין היינו בנימין ידיד ד' חיבת עין שלמעלה, ויהודה מלך שנקרא כולו על שם הקב"ה וגם יוסף מלך שנתוספה לו ה' על כן אמרו השבטים מלכים מדיינים זה עם זה אנו מה איכפת לנו, בשלמא המה מלכים וכל אחד מהם יש לו חלק מן השם בעבור שכל אחד מהם קידש השם על כן כל אחד מהם ראוי שיהיה בחלקו בית המקדש הגורם קידוש השם בעולם כמו שכתוב אלהים בארמנותיה נודע למשגב והיינו משגב שמו יתברך בעולם ואם כן דווקא להם שייך ויכוח זה של בנימין כי כ"א רצה לקרב אליו אושפיזכן של שכינה אבל אנו מה איכפת לנו יהיה בנימין חלק השכינה אצל מי מהם שיהיה אין לנו נפקותא כי סוף סוף בחלקינו אין שום בית המקדש כי כלנו היינו במכירת יוסף:

ומה שאמר עברו יחדיו לשון עברה כבר ידוע ארז"ל אין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא ובב"ר פרשה מ"ד מסיק הראה הקב"ה לאברהם גיהנם וגלות ומתן תורה ובית המקדש אמר לו כל זמן שבניך עסוקים בשתים הם נצולין משתים, והסברא נותנת שעל ידי התורה נצולין מן הגלות, שנאמר חרות על הלחות אל תקרי חרות אלא חירות וממילא נשמע שעל ידי המקדש נצולין מן הגיהנם כי אש של מזבח עומד במקום אש של גיהנם והוא דוגמתו כי אש של מזבח שורף ואינו מכלה, וראיה מן לא נתך

נחושתו של מזבח ומן מזבח הזהב כנודע, ואם כן כל מי שיהיה עיקר בית המקדש בחלקו הוא הגורם להציל מן יום עברה היום ההוא על כן מסיק בויכוח שלהם עברו יחדיו שנתמלאו עברה זה על זה כי כ"א רצה לתלות ההצלה בעצמו, ולפי שזאת היתה הכוונה בויכוח זה על כן נתגלגל הדבר שגם אחר שנודע יוסף לאחיו נבהלו נחפזו, ובהלה זו היא הגורמת לדורות התוכחה אל כל אדם שיהיה נשמר מן יום הדין שלעתיד כדמסיק ברבתי ולא יכלו אחיו לענות אותו אבא כהן ברדלא אומר אוי לנו מן יום הדין אוי לנו מן יום תוכחה בלעם חכם של הגוים לא היה יכול לעמוד בתוכחה של אתונו הה"ד ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא, יוסף קטנן של שבטים הי' ולא היו יכולין לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכ"א ואחד לפי מה שהוא כו' אוכיחך ואערכה לעיניך על אחת כמה וכמה עכ"ל, והנה לפי דרכנו נתגלגל הדבר שמיד אחר שנודע להם יוסף עברה עליהן בהלה זו אשר ממנה יקחו ק"ו לבהלה של יום הדין האחרון ובזה ישתדל כל אדם להנצל מן יום עברה היום ההוא ע"י הזהירות במעשיו, ואז הכירו גם השבטים שכל עיקר ויכוח זה שבין יהודה ליוסף היה כדי להנצל מן יום עברה היום ההוא ע"י אש המזבח העומד במקום השכינה במקדש:

וסמך אש זה כל הדרוש הזה אל מזמור מ"ח המתחיל

מאמר סט

שיר מזמור לבני קרח וגו'

שיר מזמור לבני קרח, כי להם נתבצר מקום גבוה בגיהנם וידעו שזכות בית המקדש מציל מן דינה של גיהנם על כן אמרו מזמור זה על גדולת בית המקדש שבחר ד', ותדע כי מזמור זה אמרו הלוים בשיר ביום שני לפי שביום שני נברא הגיהנם והמקדש מציל מן הגיהנם על כן אמרוהו ביום שני, וזה"ש גדול ד' ומהולל מאוד כי כשהקב"ה עושה דין ברשעים אז גדול ד' ומהולל מאוד, כמו שדרשו רז"ל מסכת ערובין פרק ב' על פסוק עוברי בעמק הבכא הכל מודים ומשבחים ואומרים יפה תקנת' גיהנם לרשעים כו' לכך נאמר ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו כמארז"ל ג' פתחים לגיהנם אחד בירושלים שנאמר אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים לפי ששם המקדש והקרבנות המצילין מן הגיהנם על כן פתח ה' פתח לגיהנם במקום שההצלה מצויה ואחד במדבר לזכור לישראל זכות התורה שקבלו במדבר ואחד בים לזכור לישראל זכות האמונה שקבלו עליהם בים סוף, ויש לפרש ששניהם תורה וקרבנות מצילין מן אש של גיהנם כי הקרבנות אש המזבח מציל מלהכניס איש מישראל באש של גיהנם באותו פתח שבירושלים והתורה אש דת

הניתן במדבר מצלת מלהכניס איש מישראל באש של גיהנם דרך הפתח שמדבר, ומה שקידשו השם על הים מציל מלהכניסם לאש של גיהנם דרך פתח שבים כי המים מכבין האש, ונראה שמטעם זה הבטיח הקב"ה את יעקב שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו שלא יראה פני גיהנם כמבואר למעלה פרשת וישב ראייה לזה מן פסוק כה אמר ד' לבית יעקב אשר פדה את אברהם וגו' כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו וגו', וטעם לדבר שכל פתח של גהנם יש לו ד' רוחות הרי י"ב רוחות ונמצא י"ב בניו יתחלקו ג' לכל רוח כסדר הדגלים והרי כל פתח של גיהנם מסובב מן ד' שבטים ובכל רוח שמלאכי חבלה ירצו להוליכו לגיהנם שם יעמוד לו זכות אחד מבניו להצילו, אבל אם ימות אחד מהם בחייו הרי יש כאן רוח אחד פרוץ מן י"ב רוחות של ג' פתחי הגיהנם, ונראה שמטעם זה הראה ד' ליעקב כשלקח י"ב אבנים מראשותיו ונעשו אבן א' מראה הסלם שהיו בו ד' מלאכים עולים ב' ויורדים ב' והבטיחו בברכת ופרצת ימה וקדמה וגו', וכבר בארנו למעלה פרשת ויצא המדרש האומר שהראה לו שליש חוץ לעולם כי כל מלאך שליש העולם נמצא ג' שלישים תוך העוה"ז כדי להצילו מן ג' פתחי גיהנם הפתוחים בג' חלקי העולם שליש ישוב שליש מדבר שליש ים ושליש רביעי המלוים אותו לעוה"ב על כן נאמרה לו גם הבטחה זו מן ד' רוחות שעל י"ב שבטי ישראל אבני נזר יהיה מסובב מן כל ד' רוחות של שלשה פתחים שיש לגיהנם ועוד שי"ב שבטים כנגד י"ב מזלות המשמשים בי"ב חדשי השנה ואם כן באיזו מזל כלומר באיזו חודש שימות יהיה לו מזל אחד המגין עליו מן הגיהנם דהיינו זכות בניו אשר גרמו גם הצלת אברהם מן כבשן האש ק"ו שיצילו את יעקב אביהם כמו שכתוב לא עתה יבוש יעקב בלשון עתה רמז אל הק"ו ורוצה לומר אם להלן כך ק"ו עתה ליעקב כי בראותו ילדיו אז מעשה ידיו בקרבו י"ב מזלות מעשה ד' בקרבו והמה יגינו ויליצו בעדו, לכך אמרו בני קרח אשר ירדו לגיהנם דרך הפתח שבמדבר שיר מזמור על בית המקדש המציל גם מן הפתח אשר בירושלים בחשבם כי למעלת המקום הזה נתווכחו עליו המלכים יהודה ויוסף, ואמר יפה נוף משוש כל הארץ על בית המקדש והקרבנות ששחיטתן בצפון זה"ש הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב אלהים בארמנותיה נודע למשגב, כי עיקר בנין בית המקדש היה לקדש שם שמים על ידו כי שם נודע ד' למשגב, והמופת על זה כי הנה המלכים נועדו זה יהודה ויוסף עברו יחדיו כ"א נתמלא עברה על חבירו, כי כ"א היה בו חלק מן השם על שקדשו שם שמים זה בצנעה וזה בפרהסיא על כן חשב כ"א שהוא ראוי שתהיה השכינה שבחלק בנימין בחלקו,, ואם תאמר מנין ידע יהודה שיוסף נתכוין לזה שהרי לא ידע שזה יוסף, תשובה לדבר המה ראו כן תמכו כי בזמן שיתמהו איש אל רעהו הרגישו האחים בדבר כשהושיב

את בנימין אצלו ותרב משאת בנימין חמש ידות כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון וחסרו במקדש שני והם ארון ואורים ותומים כו' ושם מקום השכינה בחלקו של בנימין ויש בשכינה חמשה דברים שנר אלהים נשמת אדם דומה לה כדאיתא במסכת ברכות, ועוד נתן מופת שני על זה ואמר נבהלו נחפזו מאחר שכך קרה שם שנבהל אחיו ומן בהלה זו יוקח ק"ו על בהלה של יום דין האחרון להנצל מדינה של גיהנם ומאחר שדווקא במקום זה הקרה ד' לידם ענין זה ש"מ שגם ענין הויכוח שהיה ביניהם היה גם כן מענין זה והיינו המקדש המכפר על יום עברה של גיהנם לפיכך רעדה אחזתם שם, מלת שם דייקא רוצה לומר מה שקרה הרעדה שם ולא במקום אחר מזה יוקח ראיה כאמור, וממה שאמר רעדה אחזתם שם מכאן מצאו מקום לדרוש הק"ו אע"פ שאין סמך מן התורה אל הקל וחומר מ"מ יש לו סמך מדברי קבלה שאחר שאמר נבהלו נחפזו המדבר במה שנבהלו אחי יוסף מפניו על זה אמר כאן שמלבד סתם בהלה זו שם אחזתם עוד רעדה שניה והיינו מן יום הדין הבאה בק"ו מן בהלה זו והוסיף לומר חיל כיולדה ע"ד דרז"ל מסכת ברכות פרק א' רני עקרה לא ילדה שלא ילדה בנים לגיהנם על כן כאן כשראו אחי יוסף איך כל כך נבהלו מן יוסף ק"ו שיש להם לדאג מן יום הדין ומן עונש הגיהנם דהיינו חיל כיולדה מיראה פן ילדו בנים לגיהנם כי לא יצדק לפניו כל חי כמ"ש הן שמים לא זכו בעיניו וגו' לכך אמר ברוח קדים תשבר אניות תרשיש ר"ל ברוח גדולה הבא מדרך הקדים קדמונו של עולם ע"ד ויסע לוט מקדם והוא ישבר אניות תרשיש הן צבא השמים י"ב מזלות דהיינו תרי שש הן מלאכי' ממש אשר גויתם כתרשיש כולם ישבר ולא יוכלו לעמוד בדין אף כי אנוש נתעב ונאלח ועל זה אמר כאשר שמענו מפי השמועה מענין ויכוח שבין יהודה ליוסף מעלת המקום הזה כן ראינו בעינינו בעיר ה' צבאות וגו' דמינו אלהים חסדך בקרב היכליך לבד אבל אין הדבר כן אנא כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך כי מן המקדש יתפשט השפע לכל העולם על כן ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך יי כי על ידי המקדש ינצלו מן משפט הגיהנם סובו ציון והקיפוה וגו' למען תספרו נדור אחרון יום הדין של אחרית הימים כי זה אלהים אלהינו הוא ינהגנו עצמות בזריזות כהדין עולמתא במחול שיעשה הקב"ה לצדיקים לעתיד, ואחר כך דרש פסוק אחד באחד יגשו על יהודה ויוסף אף על פי שפסוק זה נאמר בלויתן שכרן של צדיקים לעה"ב מ"מ דרשו גם על יוסף ויהודה לומר שבזכות שיגשו זה בזה ויהיה שלום ביניהם יזכו למקדש המצילם מן דינה של גיהנם ומנחילם העה"ב הרמוז בלויתן כדעת המדרש ברבתי:

מאמר ע

מדרש על פסוק ונגש חורש בקוצר

הנה ימים באים ונגש חורש בקוצר חורש זה יהודה קוצר זה יוסף כו' רמז אל השלום שיהיה בין מלכי יהודה ומלכי ישראל שמיוסף כמ"ש ביחזקאל קח לך עץ אחד וגו' וקרב אחד אל אחד וגו' ורמז לדבר זה בהגשה זו שנאמרה כאן מה ויגש אליו יהודה האמור כאן גרם השלום כך הגשה של ונגש חורש בקוצר האמור להלן ולפי שבכל אחד מהם יש חלק מן שמו ית' שנקרא אחד על כן נאמר וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד נראה הלשון כפול לך לעץ אחד למה לי אלא רמז באחד אל אחד שיתקרבו שני מלכים שיש בכל אחד מהם חלק מן ה' אחד ושמו אחד וסמיך ליה וכרתי להם ברית שלום ש"מ שדיבוק יהודה ליוסף יסבב ברית שלום, על כן דרש עליהם פסוק אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם, וכדרך שנאמר ואתם עלו לשלום אל אביכם ויגש אליו יהודה ששלום בית יעקב אביהם לא יושלם כי אם בתנאי זה ויגש אליו יהודה שאחד באחד יגשו ואולי גם יעקב נתכוין לזה כי גם הוא ידע בנבואה ששלום ביתו תלוי בהגשה זו של יהודה ליוסף כי על כן שלח דווקא את יהודה לפניו שנ' ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה וק' מה ענין השליחות אל יוסף למה שאמר אחר כך להורות לפניו גשנה ובדרך רמז כך פירושו שלכך שלח דווקא את יהודה אל יוסף כדי להורות לפניו ענין גשנה ההגשה של יהודה ליוסף כלומר להורות לפניו לפני יהודה שכל שלימות בית יעקב תלוי בהגשה זו יהודה ליוסף על כן הקדימו ושלחו תכף שימהר הגשתו אל יוסף יותר מכל אחיו, ומה שמביא פסוק אחד באחד יגשו הנאמר בלויתן שכר העה"ב יתכן לפרש לפי שיהודה קבל עליו להיות מנודה בשני עולמות אם לא יביא את בנימין ונמצא אילו היו יהודה ויוסף מחולקין אז ממילא לא היה נותן לו את בנימין ואז היה יהודה מאבד חלקו לעה"ב ועל ידי הגשה זו יצא יהודה מן עונש של וחטאתי לך כל הימים ונמצא שעל ידי ויגש אליו זכה יהודה אל חלקו לעה"ב בלויתן שנאמר בו אחד באחד יגשו, ולפעמים נא' לשון העה"ב על ימות המשיח וזהו דעת המד' הנה ימים באים ונגש חורש בקוצר שזה מדבר לימות המשיח כי בזכות ויגש אליו יהודה שבהגשה זו גרם לעלות לשלום אל אביהם כך לימות המשיח לא יושלם שלום בית יעקב כי אם על ידי הגשה זו האמורה בפסוק ונגש חורש בקוצר, ומה שקרא ליהודה בשם חורש ויוסף בשם קוצר להורות שלעתיד יעמוד לישראל זכות התורה וזכות גמילות חסדים כמרז"ל כל העוסק בתורה וג"ח זוכה לנחלה כיוסף ואיכא דאמרי אויביו נופלים לפניו חללים כו' על כן לעתיד תלוי גם כן הגאולה בצירוף יהודה ליוסף כי יהודה מוכתר בכתר תורה שנאמר

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו והיינו ראשי ישיבות לומדי סודות התורה שנמשלו ליין המשומר ע"ד נכנס יין יצא סוד ולכך נאמר מיד אסרי לגפן עירה לכך קרא את יהודה חורש ודורך ענבים כי היה ליהודה לב חורש בתורה ולכך נאמר ואת יהודה שלח לפניו לתקן לו בית מדרש כפירש"י, ויוסף מוכתר בגמילות חסדים כד"א זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסר לכך קראו כאן קוצר ומושך הזרע ואף על פי שמסיק במושך הזרע זה יוסף שמשך כל זרעו של אביו והורידו למצרים היינו הך שמשכם למצרים כדי לגמול חסד עם כל בית אביו וזה"ש בחבלי אדם אמשכם שע"י שבהליכה זו הובטח יעקב שבנו יוסף יגמול אתו חסד על כן הלך שמה בשמחה והיינו עבותות אהבה והטיפו ההרים עסיס אנו השבטים אמרו מלכים מדיינים זה עם זה כו' כי גם המה ידעו שהגשה זו של יוסף ויהודה תהיה לטובתם כי על כן לא נכנסו לריב מהר כך לעתיד על ידי חיבור יהודה ליוסף יתחברו שני זכיות אלו זכות התורה וג"ח אשר בעבורם יזכו ישראל לנחלה ולשאויביהם יפלו לפניהם חללים ואולי דעת מדרש זה לומר לפי שיהודה מוכתר בתורה ויוסף בגמילות חסדים נשאר עוד עמוד שלישי והוא העבודה של קרבנות שבחלקו של בנימין השכינה על כן רצה כל אחד מהם לקרב אליו את בנימין כדי שיהיו רוב עמודי עולם אצלו על כן אמרו השבטים מלכים מדיינים זה עם זה אנו מה איכפת לנו כי אין לנו שום יתרון בכל ג' עמודים אלו ואם כן וודאי אין בנימין שייך כי אם למי שיש אצלו תחלה יתרון באחד מן ג' עמודים אלו אשר עליהם כל בית ישראל נכון, ומה שנאמר ונגש חורש בקוצר אף על פי שנדרש על יוסף ויהודה מ"מ רמז גם כן שכל זרע ישראל יתחברו לומדי התורה עם גומלי חסדים ע"ד אשריכם זורעי על כל מים שעיקר הזריעה של צדקה תהיה על כל מים של תורה כי זה עיקר הג"ח לחזק ידי לומדי התורה לכך נאמר ונגש חורש בקוצר שיתחברו שניהם ואז יהיה גם לגומלי חסדים חלק בתלמוד תורה כשיתוף של ישששכר וזבולן, אז והעיפו ההרים עסיס כי ההרים הגבוהים העשירים והנשיאים יעוף גם מהם עסיס סודות התירה כאילו עסקו בתורה ונקט הרים כאילו ההר עצמו עצם הקרקע מטפח עסיס בלא גפן, וזה משל צודק על עמי הארץ שדומה כאילו הם בעצמם למדו התורה כשמחזיקים ידי לומדיה:

פרשת ויחי

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וגו' ולמעלה אמר יעקב לפרעה ימי שני מגורי וגו' ולא הזכיר בהם לשון חיות לפי שלא היו הימים ההם שנות חיים אלא ימי צער ומגור מסביב על כן הזכיר בהם לשון מגורי ואמר שמעט ורעים היו שני חיי וגו' אבל

בשבעה עשר שנים אלו הזכיר לשון חיות כי כל השנים הללו שרתה עליו השכינה שייך בהם לשון חיות כמ"ש ותחי רוח יעקב אביהם אבל תוך ק"ל שנים ראשונים לא שרתה השכינה כי אם לפרקים לכך אמר מעט ורעים היו שני חיי, כנגד שנות חיים של שלוה אמר ורעים וכנגד הימים ששרתה עליו שכינה אמר מעט כי ימים מועטים שרתה עליו השכינה:

ורש"י פי'

מאמר עא

למה פרשה זו סתומה כו':

למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם ד"א שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו, מה שפירש"י שהתחילו לשעבדם ובפרשת וארא כתב שכל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא התחיל השעבוד וראיה לדבר שהרי יוסף היה מלך גם אחר מות יעקב יתכן לתרץ ע"ד מרז"ל כל המעמיד בן צדיק כאילו לא מת כו' ונמצא שכל זמן שבניו היו קיימים דומה כאילו גם יעקב קיים לפיכך מיתת יעקב ומיתת השבטים באו כאחד ואולי לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות הימים מתו אבל יעקב לא מת עדיין כל זמן שבניו היו קיימים וזהו ההיקש מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כי עובר ירך אביו הוא ודוקא כשהבן צדיק אבל לא כשהבן רשע אשר בחייו קרוי מת וק"ל, וזה הוא שאמר למה פרשה זו סתומה כו' כי פירוש שלכך פרשה זו סתומה כדי להסמיך פסוק ויחי יעקב אל פסוק הקודם וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד דהיינו ימי השלוה של כל ישראל שלא היו כי אם בזמן ויחי יעקב וממילא נשמע שאחר מיתתו פסקו ימי השלוה והתחילו לשעבדם, לכך סמך לומר ויקרבו ימי ישראל למות, וק' שבכל הפרשה כשמזכיר מיתת יעקב אינו מזכיר שם יעקב כי אם שם ישראל ואיפכא מבעי ליה כי שם יעקב גשמי ושם ישראל רוחני אלא לפי שיעקב לא מת כי חומר שלו נשאר קיים אבל שם ישראל נתבטל כי שם ישראל מורה על ימי השלוה שהוא ובניו במעלה עליונה מושלים בעליונים ובתחתונים על שם כי שרית עם אלהים ואנשים דבר זה התחיל להתבטל במותו שהרי התחילו המצרים לשעבד בהם לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל ר"ל אותן הימים אשר בהם היו שרוין בשלוה נוהגים שררה עם אלהים ואנשים אותן ימים קרבו למות כי ביטולם היינו מיתתם ודוק מינה דווקא הימים מתו אבל לא יעקב עצמו וכן מסיק בילקוט וז"ל תלה המיתה בימים כדרך שנ' הן קרבו ימיך למות, והפירוש ביטולם ביטול ימי השלוה שהיו כל ימי יעקב:

פירוש אחר על דרך שמסיק ברבתי

מאמר עב

מדרש על ויקרבו ימי ישראל וגו'

ויקרבו ימי ישראל למות כתיב אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי חצוצרות שעשה משה במדבר בשעה שנטה משה למות גנזם הקב"ה כו' לקיים מה שנא' ואין שלטון ביום המות כו' ומסיק ואף יעקב כיון שנטה למות התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר לו אם מצאתי חן בעיניך וגו' אימתי כשקרב למיתה שנ' ויקרבו ימי ישראל למות, וק' למאי נ"מ התחיל דרוש זה בפסוק ויקרבו וגו' הוה ליה להסמיך כל דרש זה אל פסוק אם נא מצאתי חן וגו' כי ממנו למד שאין שלטון ביום המות אלא ודאי שרצה לתרץ למה נאמר ויקרבו ימי ישראל למות למה לא הזכיר שם יעקב אצל המיתה, ותירץ לפי שאין שלטון ביום המות לא עם המלאך המות ולא עם אנשים ושם ישראל מורה על כי שרית עם אלהים ואנשים על כן אמר שחל שם מיתה על שם ישראל כי אין שלטון ביום המות לעמוד כנגד המלאך המות הוא סמאל הוא שטן הוא המלאך המות אשר נתאבק עם יעקב ויעקב יכול לו ועל שם זה נקרא ישראל אבל עכשיו ביום המות לא יכול לו וכן עם אנשים גם כן לא שרה ביום המות שהרי דבר תחנונים עם יוסף אם נא מצאתי חן בעיניך וגו', פירוש שלישי לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות לומר לך שהחומר של יעקב היה שלם ולא היה בו פסולת כלל עד שלא היה החומר מתבטל אף בלא קבורה וחניטה אך עיקר החסרון אשר סבב המיתה היה מצד הנושא ולא מצד הנשוי כי הנשוי היינו עצם החומר המורכב מן ד' יסודות וכח הצומח שבאדם, והנושאה היינו הזמן המכלה את הכל כי אין בכחו לשאת האדם כי אם זמן מוגבל לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ר"ל טבע ישראל עצמו לא קרבה למות כי מי שנקרא בשם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים אין בו שום ריח מיתה, אך עיקר המיתה היתה לימים דהיינו מצד החסרון המצוי אצל הנושא:
וזהו שמסיק ברבתי וז"ל

מאמר עג

מדרש על כי גרים אנחנו לפניך כצלו של עוף

ויקרבו ימי ישראל למות כתיב כי גר אנכי עמך תושב וגו' כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו על ארץ ואין מקוה והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף דכתיב כצל עובר, ואין מקוה אין מי שיקוה שלא ימות, הכל יודעין ואומרם בפיהם שהם מתים אברהם אמר ואנכי הולך ערירי יצחק אמר ואברכה לפני ה'

לפני מותי אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות, וק' למה הסמיך דרש זה לפסוק ויקרבו ימי ישראל למות ועוד מה ענין הכותל והאילן והעוף שהזכיר, וע"ק למה הזכיר לשון אף ביעקב ולא ביצחק, על כן נראה לפרש שרצה לומר שיש שני מיני מיתה טבעית הבאה מצד הפסד החומר והפסד החומר בא או מצד הסיג והפסולות המצוי בארבע יסודות או מצד הפסולת המצוי בכח הצומח שבאדם ואף את"ל שאין חסרון בשניהם ועל כן מצידם אין האדם ראוי אל ההפסד מ"מ מצד הנושא דהיינו הזמן יבואו לידי פירוד ההרכבה בהכרח וידוע שבאברהם ויצחק היה קצת חסרון ופסולת בחומר שלהם והראיה על זה כי מן אברהם יצא ישמעאל ומן יצחק יצא עשו אבל יעקב היתה מטתו שלמה וזה מופת על חומר שלו שהיה שלם מכל צד ולא היה בו שום פסולת כלל ומטתו שלמה ואם כן מיתת אברהם ויצחק באה קצת מצד הפסד החומר אבל של יעקב לא היתה מצד הפסד החומר שהרי מטתו שלמה על כן לא היתה מיתתו כי אם מצד הזמן לכך נאמר דווקא ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות ולא נאמרו כן באברהם ויצחק לפיכך לא הזכיר לשון אף כי אם ביעקב ר"ל אף יעקב שידע שמטתו שלמה וזה מופת על שלימות חומר שלו כמו שיתבאר בסמוך מ"מ אמר ושכבתי עם אבותי לפי שהרגיש שמצד הזמן והימים הוא מעותד למיתה לכך נאמר בו ויקרבו ימי ישראל למות, ועל כן דרש על זה פסוק כצל ימינו עלי ארץ וכתיב ימיו כצל עובר כעוף זה העובר וצלו עובר עמו וזה משל צודק על הזמן שיש בכל רגע עבר והוה ועתיד ואין מנוחה אל הזמן אלא חולף והולך תמיד רגע זה חלף הלך לו זה יוצא וזה בא והאדם צלו של הזמן חולף והולך עמו פושט צורה ולובש צור' אבל עצם החומר המורכב מן ד' יסודות שהוא עיקר בנין הבית האנושי המשיל לכותל המחובר מן עצים ואבנים ושאר חומר הבית, ועצם נפש הצומחת המשיל לאילן וצלו על כן אמר והלואי כצלו של כותל ר"ל אילו היה האדם כצלו של כותל אף על פי שהצל אין בו ממש מ"מ היה אפשרי לו להציל נפשו מן מות ע"י שישלים החומר עד שלא יהיה בו פסולת כלל ואז היה אפשרי לו להציל ממות נפשו או כצלו של אילן אם היה הכח הצומח שבאדם כצלו של אילן לכל הפחות היה גם כן אפשרי לו להציל כח הצומח ממות ע"י שישלים חומרו עד שיהיה בלא פסולת כלל כי יש לעץ תקוה אז גם לאדם עץ השדה היה תקוה אבל עכשיו שהאדם כצל עובר כעוף הזה העובר וצלו עמו והצל תלוי בעוף כך האדם כצל ותלוי בזמן אשר כעוף תעופף והשקט לא יוכל כי כל זמן תמיד חולף בזה יוצא וזה נכנס ואחר שהזמן בעל תמורה אם כן גם האדם הנמשל בצלו אין לו תקוה להציל מיד שאול נפשו כי את"ל שכבר השלים כל גופו בתכלית השלימות מ"מ הזמן מכלה אותו כי מי לנו גבר שלם אשר מטתו שלימה

כיעקב ואף על פי כן לא יוכל מלט נפשו מיד שאול סלה לפי שהימים והזמן סבבו לו מיתה לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ולכך נאמר ואם בגבורות שמונים ורהבם און ועמל כי גז חיש ונעופה הזכיר גז כנגד צל כותל החומר שמצד ההפסד המצוי בו אצל רוב בני האדם הוא מעותד למיתה, חיש כנגד צל אילן המורה על הפסד כח הצומח, ונעופה כנגד הזמן שהמשיל לעוף המכלה הכל, וזה הדבר שאמרנו שחיים ומות ביד הפסד החומר או תקונו מבואר ממה שמסיק בתענית פ"א:

מאמר עד

ארז"ל יעקב אבינו לא מת כו'

רב נחמן ורב יצחק הוי יתבי בסעודתא א"ל רב נחמן לרב יצחק לימא לן מר מילתא א"ל הכי אמר רבי יוחנן אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, בתר דסעיד א"ל הכי א"ר יוחנן יעקב אבינו לא מת א"ל וכי בחנם חנטו חנטיא וספדו ספדיא וקברו קבריא א"ל מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' כי הנני מושיעך מרחוק וזרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים עכ"ל וכאן הבן שואל מה תירץ לו באמרו מקרא אני דורש סוף סוף ק' וכי בחנם חנטו חנטיא כו' וע"ק מהו לשון בחנם אדרבה בחניטה זו המיתו אותו בידים, וכן מקשים כאן למה לא אמר לו מיד יעקב לא מת כי בדבור זה אין בו סיפור דברים יותר ממה שאמר להם אין משיחין בסעודה כו' ואדרבה האריך בדבריו, ונראה שאין זה קושיא כי רב נחמן אמר לימא לן מר מילתא סתם מילת' מה שיהיה ולא פירש מה אלא רצה לומר שלא הקפיד דין או מוסר או דרך ארץ יהיה מה שיהיה על כן ראה רב יצחק לומר לו דבר בעתו מה טוב כי תוך הסעודה אמר לו דבר השייך לתוך הסעודה ואחר הסעודה אמר לו ענין ששייך לאחר הסעודה, כי תוך הסעודה אמר לו דין זה בשם רבי יוחנן אין משיחין בסעודה וחמירא סכנתא מאיסורא על כן אמר להם דין זה שיש בו צורך לפי שעה תוך הסעודה יותר מן שאר דיני איסור והיתר השייכין לסעודה, ונא שהיה חפץ להשתיקם כי מסתמא גם זה הגיד להם בין אכילה לאכילה כי מסתמא לא היה מדבר זה ופיתו בפיו אלא היה פוסק כשאמר להם דבר זה ואחר כך חזר לאכילתו וכך היה יכול לומר להם יעקב אבינו לא מת ע"י שיפסוק מאכילה אלא ודאי כדאמרן שלכך אמר לו דין זה ללמדו מוסר ודרך ארץ השייך אל תוך הסעודה, לבתר דסעיד אמר לו בשם רב יוחנן דבר השייך לאומרו אחר הסעודה כדי להוציא מן לב האדם החושבים שכל קיום גופו תלוי בסעודה זו לומר שכל זמן שאוכל לחם העצבים בעה"ז יש לגופו קיום ואחר מותו שאז הוא אצלו בתר דסעיד אם כן וודאי אין לגופו קיום וכל יסוד ישוב לשרשו כלה כעשן

כלה ואין לו עוד שום קיום כלל על כן אמר שאין הדבר כן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי כל צדיק המשלים חלקי החומר שלו אע"פ שמצד הזמן אי אפשר שלא ימות על כל פנים מ"מ אפשרי לו שגם אחר המיתה החומר קיים ואינו נרקב וכלה אלא נשאר קיים בשלימות עד זמן התחיה ומ"מ חומר שלם כזה אינו צריך לא לחניטה ולא לקבורה שנעשו בעבור החומר שלא ירקב ויכלה, אך לפי שאין כח ביד כחיים להבחין איזו חומר שלם על זה האופן שיתקיים שלה בלא חניטה וקבורה ואיזו חומר בלתי שלם הצריך לחניטה וקבורה, וזה"ש יעקב לא מת לפי שבכל הפרשה מזכיר מיתה אצל שם ישראל לומר לך שדווקא השררה שלו מתה אבל החומר שלו המכונה בשם יעקב לא מת רצה לומר אף על פי שבאמת יעקב מת, חומר שלו היה כל כך שלם עד שהיה יכול להתקיים בלא חניטה וקבורה כי רז"ל נשתמשו בלשון מיתה שהוא ביטול הדבר או קיומו כי כן ארז"ל במסכת בבא קמא שבירתן של כלים זו היא מיתתן וכן בעשרה דברים שנאמרו בכוס חי פירוש שלם בלא שבירה עיין בטור אורח חיים סי' קס"ג, כך ר"ל כאן בחומר של יעקב שלא היה בו שום פסולת כלל על כן לא מת ר"ל לא היה ראוי לבא לידי ביטול ושבירה ואולי נקט יעקב לרבות כי חלק הנשמה שבו הנקרא בשם ישראל פשיטא שלא מת כי הנשמה חיה בטבע ולא היה בו חטא שימית אותה במקרה אלא אפילו יעקב היינו החלק החומרי המכונ' ביעקב לא מת לא היה מוכן אל ההפסד, ומקשה אם כן בחנם חנטוהו וקברוהו אחר שהיה יכול להתקיים בלעדם, השיב להם מקרא אני דורש ר"ל בניו לא ידעו שחומר שלו היה כל כך שלם עד שלא היה מוכן לקבל הפסד גם לאחר מותו על כן מספק חנטוהו וקברוהו וספדוהו בעבור ההפסד, ואם תאמר אם בניו לא ידעו אם כן מנין לך לומר כן כדרך רבי לא שנה רבי חייא מנא ליה, על זה אמר מקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו כו' אבל בניו לא ידעו מקרא זה כי לא נכתב עדיין, וענין מקיש הוא לזרעו כך פירושו כי מהידוע שמן הענפים יקח ראיה על השורש וכן מן השורש יוקח ראיה על הענפים כיצד אם אתה רואה ענפים טובים ומשובחים עושים פרי נחמד וטוב בזאת תדע כי השורש טוב ומשובח כי אלו היה השורש רע היה השורש פורה ראש ולענה ולא פרי משובח, וכן אם אתה רואה שורש טוב בדוק ומנוסה, הרי הוא מעיד גם על הענפים היוצאים ממנו שתולדותיהן כיוצא בהם לעולם, לכך מסיק מקיש הוא לזרעו מדקאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב וגו', ודקדק מן לשון ואת זרעך שבזרעי ממש מדבר דהיינו י"ב שבטים בני יעקב שישובו מארץ שבים, והלא כבר מתו אלא ר"ל שהיה חומר שלהם כל כך שלם עד שלא היה ראוי להתבטל בשום זמן כי היתה מטתו שלימה

בלא פסול ומן הענפים דהיינו תולדותיו יוקח ראיה על השורש כי כמוהם יהיה עושיהם אם טוב ואם רע שמשורש נחש יצא צפע ומשורש טוב יצא כלו זרע אמת וכמו שנאמר וערך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי רצה לומר שהם נצר מן מטעי דהיינו מן יעקב שלא היה בחומר כלו שום דבר הגורם לו הפסד על כן דומה כאלו לא מת חומר שלו נמצא שמטתו שלימה עדות על שלימות עצמו, ומה שאמרנו שקיום החומר תלוי בשלימות המעשים קרוב לשמוע שמדתו של יעקב אמת והיא שעמדה לו שנשאר חומר שלו קיים ולא מת כי כל ענין המיתה הוא פירוד ההרכבה כי כל דבר מורכב סופו להפרד וכל מקום שיש אחדות בלא הרכבה אין שם שום מיתה, וכבר ידעת מה שנאמר תתן אמת ליעקב ואמרו רז"ל חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת להודיע כי הוא אחד. כי מן אל"ף עד מ"ם י"ג אותיות כמספר אחד וכן מן מ"ם עד י"ג אותיות כמספר אחד וא"כ לכך חותמו של השם יתברך אמת להודיע כי הוא אחד ובכל מקום שיש אחדות אין שם מיתה כי במקום שאין בו הרכבת חבור ב' דברים אין כאן דבר שיתפרק ויפרד לכך נאמר וד' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומה ענין תואר החיים אל האמת, אלא לפי שאמת מורה על כי הוא יתברך אחד ובכל מקום שיש אחדות אין שם מיתה על כן אמר אלהים אמת הוא אלהים חיים, וכן ארז"ל ברב טבות ואמרי ליה רב טביומי שאמר שהלך לאתרא דשמיה קושטא ולא הוה מיית אינש בלא זמניה ונסיב מכם אתתה והוליד תרתין בנין כו', וכל מאמר זה מבואר אצלי בחבורי עמודי שש עמוד האמת ע"ש, והעולה משם שבכל מקום שיש אמת אן כאן מיתה, כי האמת מורה על האחדות ובכל מקום שיש אחדות אין כאן הרכבה אשר מתוכה יוכל לבא לידי פירוד ההרכבה, ובהצעה זו מבואר מה שמסיק בפרק מקום שנהגו ר"ש בן פזי:

מאמר עה

בקש יעקב לגלות הקץ כו'

ויקרא יעקב אל בניו בקש יעקב לגלות קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש פסול במטתי, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד מיד פתח הזקן ואמר בשכמל"ו, וקשה מה ענין אחד לכאן ולמה תלו הבנים עצמם באביהם לומר כשם שאין בלבך אלא אחד כו', ונראה לפרש ע"ד שנאמר ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת ואיך נהפכת וגו' ויעקב חשב שיש פסול במטתו ויצא ממנו זרע כישמעאל ועשו שאינן זרע אמת וא"כ ממילא אינן שלמים עם ד' אחד כי במקום זרע אמת יש אחד ובמקום שאין זרע אמת אין אחד על כן אמרו לו בניו שמע ישראל וגו' כשם שאין

בלבך אלא אחד ואם כן ודאי השורש מופת על הענפים כשם שאנו מן שורש אשר אין בלבו אלא אחד כך הענפים שלך כולו זרע אמת ואין בלבנו אלא אחד,, ואל תשיבני אברהם ויצחק יוכיח תשובה לדבר שבוודאי אע"פ שלא היה גם בלבם אלא אחד מ"מ יצא מהם ישמעאל ועשו כי היה עדיין קצת פסולת אצלם מצד התחלתם ובדור ג' יתמרק הכל, ויעקב היה מתירא שההפסד הנמצא בזרעו יהיה מופת גם על ההפסד שבעצמותו והשיבו לו אדרב' כשם שבלבך כו' כי שלימתך עדות גם על שלימתינו, וכפי הנראה שענין הזרע פסול שהיה יעקב מתירא שלא יצא ממנו היה דווקא מן יוסף שהיה נטמא בין העו"ג והיה מתירא פן למד ממעשיהם על כן רצה לבדקו אם יש בו מדת האמת והאחד כמה שאמר ועשית עמדי חסד ואמת כי אם יקבל עליו לעשות עמו חסד של אמת הרי הוא שלם במדת האמת המורה על האמונה בה' אחד והשיב לו יוסף אנכי אעשה כדבריך רצה לומר כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבי אלא אחד מיד וישתחו ישראל על ראש המטה כי אז הכיר וידע שמטתו שלימה בלא פסול וכן פירש רש"י שהרי יוסף כו', ומה ענינו לכאן אלא כדאמרן, ולכך אמר הזקן בשכמנ"ו כי מאחר שהוא שלם ומטתו שלימה ואין בהם שום כליון ומיתה ואם כן לעולם ועד בפיהם מבורך שם כבוד מלכותו יתברך ושבחו יתברך מפיהם לא ימוש לעולם ובמדרש אמרו בקש יעקב לגלות הקץ לפי שלא ראה אותיות ח"ט בשמות השבטים אם כן אין בהם חטא וראוין לגילוי סוד זה אח"כ ראה שאין בהם גם אותיות קץ אמר שאין לגלות להם הקץ וכן מסיק בעל הטורים, ובספר הנקרא דברי שלמה מקשה על מדרש זה הלא גם סמ"ך אין בשמותם ונתן על זה ג' תירוצים ואני בער ולא אדע מה דעתו הלא סמך ביוסף אם לא שרז"ל שאפרים ומנש' עיקר מאחר שנעשו ב' שבטים או לא קחשיב כי אם השבטים המנויין אשר באו מצרימה ולא יוסף שהיה כבר במצרים, ולי נראה שלפום ריהטא טעה ושכח שם יוסף מכל מקום לפי סברתו אומר אני ליתן טעם גם על הסמך לפי מה שביארתי למענה שכל חטא הוא סיבת הפסד החומר ומיתתו היינו קץ כל בשר על כן אין בשמותם אותיות חט להודיע שאין בלבם אלא אחד ועל כן אין בהם גם אותיות קץ כי אין קץ ומיתה לבשרם ע"ד יעקב לא מת וכשאין סמ"ך אין חטא וכבר ידעת שסמ"ך רמז לשטן ע"ד המדרש האומר כשנבראת אשה נברא השטן עמה שכן לא נאמר סמך בתורה עד שנבראת חוה שנאמר ויסגור בשר תחתנה על כן הא בהא תליא לפי שאין סמ"ך בשמותם אין שטן ואז אין קץ כל בשר אלא מה זרעו בחיים, ויש קצת רמז לדבר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל וגו' כי לא נחש ביעקב ונחש היינו שטן און עמל עולה למספר חט קץ חסר יו"ד, תצרף עוד סמ"ך עולה ששים דהיינו חמשים

אל ר"ת דנחש ועשרה למלאות חט קץ שבמלת און עמל, ולדעת רבותינו זכרונם לברכה קץ זה היינו קץ הגאולה התלוי בזרע אמת כי בזמן שהאמת מצוי אז קץ נגלה ובזמן שהאמת נעדרת אין חזון נפרץ מתי קץ הפלאות כמו שנאמר ותשלך חמת ארצה מה כתיב תמן כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ, ובילקוט מסיק בשם הרבתי אבל ברבתי לא מצאתי כך הגירסא וז"ל הילקוט ואף יעקב בקש לגלות הקץ שנאמר האספו ואגידה לכם משל למה הדבר דומה למלך שהאמינו לעבד על כל אשר לו נטה אותו עבד למות וקרא לבניו ובקש לעשותם בני חורין ולומר להם היכן הוא דייתקי שלהן ואוני שלהן נשא העבד עיניו וראה המלך והפליג הדבר שהיה מבקש לגלות להן, התחיל לומר בני עבדיו של מלך אתם היו מכבדין אותו כדרך שכבדתי אותו כל ימי חיי, כך יעקב בקש לגלות הקץ לבניו מיד נגלה עליו הקב"ה וא"ל לבניך אתה קורא ולי אי אתה קורא שכן אמר ישעיה ולא אותי קראת יעקב, כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר בבקשה מכם כבדו את הקב"ה כמו שכבדתיו אני ואבותי שנאמר אלהים אשר החהלכו אבותי לפניו, אמרו יודעין אנו מה שבלבך שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, כיון ששמע יעקב כך מיד השתחוה שנאמר וישתחו ישראל וגו' התחיל לומר בלחישה בשכמל"ו. א"ל הקב"ה כבוד אלהים הסתר דבר אין המדות הללו שלך שנאמר הולך רכיל מגלה סוד עכ"ל מאמר זה הוא ממש דוגמת מארז"ל למה פרשה זו סתומה לפי שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו ביאור הדבר שמן גילוי הקץ יגיע נזק גדול כי הדורות אשר ידעו בבירור, כי לא בימיהם תהיה הגאולה יתייאשו ממנה ולא יבקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וכן הדורות שיהיו בימים ההם ידעו כי וודאי תהיה הגאולה גם כן לא יתפללו עליה ונזק זה היה בגאולת מצרים שהיה הקץ נגלה ת' שנה על כן נאמר וישב ישראל בארץ וגו' עשו להם ישיבת קבע בארץ מצרים ויאחזו בה להתישב בה כתושבים כמנהג דורינו זה הבונים להם בתים ספונים וחשובים בארצות העמים כמתיאשים מן הגאולה על כן גרם דבר זה כל מה שמבואר בפרשה שלאחריה כי שם מבואר שנסתם הקץ ממנו ממה שנאמר באחרית הימים ואחר כך התחיל בדברים אחרים לכך פרשה זו סתומה כדי לחבר פרשת ויחי אל פרשה הקודמת כי בפרשת ויחי נרמז שנסתם ממנו הקץ ובסוף פרשת ויגש מבואר הטעם למה נסתם ממנו והוא כדי שלא יעשו ישראל בגלות החל הזה כמו שעשו ישראל במצרים שנתישבו שם ישיבת קבע על שהיה קצת נודע והיו הדורות הראשונים מתיאשים ממנו, לכך נשא המשל מן העבד שבקש לעשות את בניו חורין ר"ל על ידי שרצה להודיע להם דייתקי ואוני שלהם אימתי יגיע הזמן שיצאו לחרות בזה גרם לבניו שיפרקו עול אדוניהם מעליהם כי יאמרו

ממה נפשך קודם שיגיע זמן הקצוב מה בצע כי נעבדנו בכל כחינו הלא על כל פנים לא ישחרר אותנו ובהגיע התור הרי הוא מוכרח לשחררנו, על כן נשא העבד עיניו וראה את המלך ר"ל ראה שיגיע נזק למלך מזה על כן חזר והעלים הדבר ובקש מבניו שיכבדו המלך כאשר כבדוהו הוא, כך יעקב בקש לגלות הקץ מיד נגלה עליו הקב"ה ר"ל מיד הסתכל וראה שיגיע מזה נזק אל ה' המתאוה אל תפלתן של צדיקים וכאן לא יתפללו על הגאולה ועל התמורה לא דורות הראשונים ולא דורות האחרונים לכך אמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ועל ידי הודעה זו לא אותי קראת יעקב ר"ל לא תשת על כבודי כי על כן בזמן שלא אותי קראת אתה נקרא רשם יעקב., אבל בסיף כי יגעת בי לאמור כבדי את הקב"ה כו' אז תקרא בשם ישראל ומה שאמר להם כבדוהו כשם שכבדתיו אני יש רמז לזה ממה שנאמר מתחילה ויאמר יעקב אל בניו האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים כי אז בקש לגלות הקץ ואחר כך כשנסתם ממנו כתיב הקבצו ושמע"ו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם רצה לומר אל ישראל סבא והיינו מה שאמר כבדוהו כמו שכבדתיו אני גם נוכל לפרש ישראל צירי תחת אלף של אל ויהיה פירושו ושמעו דבר אל אלהי ישראל אביכם, מיד אמרו שמע ישראל כו' כשם שאין בלבך אלא אחד כו' רצה לומר כשם שאתה מצפה ומקוה לעולם אל הגאולה האחרונה כך אנחנו מצפים לה כי דווקא ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וזה"ש שמע ישראל ה' שהוא עכשיו אלהינו לעתיד יהיה ה' אחד וכן פירש רש"י, פתח ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לעולם ועד רצה לומר שמעתה בכל דור ודור יצפה אל ה' ויבקשו את ה' ואת דוד מלכם בכל דור עד שיהיה ה' ברוך ומבורך בפי כל לעולם ועד לפיכך כבוד ה' הוא הסתר דבר ונקרא הולך רכיל מגלה סוד הגאולה כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ, ועוד יש לומר כי אחר שרצה יעקב לגלות הקץ ונסתם ממנו אמר בלבו שמא בני אינן מאמינים בקץ הימין על כן נסתם ממני כי למה יתגלה הקץ אל בנים לא אמון בם, פתחו כולם ואמרו שמע ישראל כו' וכפירש"י ה' שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לעתיד יהיה ה' א' וכשם שאין בלבך אלא אחד ר"ל אתה מאמין בקץ הימין שלעתיד ביום ההוא יהיה ה' אחד כך אין בלבנו אלא אחד ר"ל אנחנו מאמינים בקץ שלעתיד יהיה ה' אחד ואם כן נתקשה יעקב בדבר למה נסתם ממנו אלא ודאי לכך נסתם שאין הדבר מילתא דפסיקא שיתאחר משיח עד עת קץ כמ"ש בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה אם כן איך יפת לקץ ולא יכזב כי שמא יעשו תשובה ויבא קודם זמן הקצוב ועל כן אמר הזקן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד רצה לומר לעולם ועד בכל דור ודור יש זמן אל הקץ שאז תגלה ותראה כבוד מלכותו יתברך כמו שנאמר ונגלה כבוד ה' וראו

כל בשר יחדיו רצה לומר אפילו העו"ג ולפי שנאמר בקץ הימין כי סתומים וחתומים הדברים וכמו שנאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד דומה כאילו גילה סוד הגאולה שזמנה בכל דור ויש לחוש שמא יעשו דורות הבאים תשובה לא לשם שמים אלא לשם הגאולה על כן מסיק אנן היכי נעביד נימרו לא אמרו משה שהיה חושש לזה לא נימרו אמרו יעקב תקנו לאומרו בלחישה למסור סוד אל יחידי שרידי הדור והיינו בלחישה כדמסיק פרק אין דורשין שאין מוסרין רזי תורה כי אם אל נבון לחש וכדמסיק ברבתי פרשה ג' הוא קאמר ליה בלחישה כו' כי שלמי הדעת יהיו כל ימיהם בתשובה לשם שמים לא לשם שיזכו לביאת הגואל גם אין לחוש שיהיה הולך רכיל מגלה סוד וק"ל, ונמצא להצעות הללו שכל עיקר יראת יעקב היתה מן יוסף מאחר שנשבה בין הגוים שלא ילמד ממעשיהם ואולי על ידי זה יהיה פסול בזרעו וכשאמרו כולם ד' אחד וכן אחר שקבל עליו יוסף לעשות חסד של אמת, אז ראה ונתקררה דעתו שגם יוסף ענף מן השורש שנאמר בו תתן אמת ליעקב, על כן מיד וישתחוו ישראל על ראש המט', רמז שמצד זה ראוי יוסף אל הבכורה, כי זכותו גדול משל שאר אחיו, מאחר שנשבה לבין הגוים ועמד בצדקתו, אם כן לו משפט הבכורה לעשותו ראש מטתו, לכך נאמר וישתחו ישראל על ראש המטה וודאי השתחוה ליוסף על דרך תעלה בעדניה סגיד ליה, וקראו ראש המטה, בעבור היות לו משפט הבכורה, ולכך התחיל מיד בברכתו להזכיר לו ענין הבכורה, שכך רצה הקב"ה כשאמר לו הנני מפרך, כמבואר בכלי יקר הטעם למה שנה לומר מפרך במקום שאמר לו הקב"ה פרה ורבה, ולפי מנשה הנולד ראשון ועומד במקום יוסף בלאו הכי עליו יקרא כל השבט ליקח בארץ, ונמצא שעיקר התוספות הוא שגם אפרים יהיה ראש שבט, על כן אמר לו לשון מפרך כלפי אפרים שנקרא על שם כי הפרני אלהים בארץ עניי, וכן בברכתו אמר בן פרת בן פרת עלי עין, הזכיר ב' פעמים פרת כנגד אפרים שהיו בו ב' עניני פריה, א' סתם פריה ורביה אשר עליה אמר כי הפרני אלהים בארץ עניי, ב' שהפרה אותו לעשותו ש"ט בפני עצמו, ומכאן למד יעקב להקדים אפרים למנשה מדקאמר הנני מפרך וגו':

וברבתי פרשת ויקרא מסיק

מאמר עו

מדרש על הבן יקיר לי אפרים

הבן יקיר לי אפרים, א"ר פנחס עטרה זו נתעטר אפרים מאבינו יעקב א"ל אפרים ראש השבטים ראש הישיבה יפה ומעולה שבבני יהיה נקרא על שמך, שמואל בן תוחו בן צוף אפרתי ודוד בן איש אפרתי, וקשה מנ"ל לומר כן שברכו יעקב בזה, אלא וודאי עיקר

ראייתו מן ב' פעמים בן פרת, דהיינו שני אפרתי דשמואל ודוד, שמואל ראש הישיבה, ודוד ראש השבטים, ושניהם אצל אפרים, דהיינו לשון פרת, וכן ביהודה כתיב שבט ומחקק, דהיינו גם כן ראש הישיבה מחקק, וראש השבטים שבט, ולפי ששני אלו לא נמצאו כי אם אצל יהודה ואפרים, על כן היתה מלכות ישראל משבט יהודה ומשבט יוסף, וכן לעתיד משיח בן דוד משיח בן יוסף, ולפי שביאת המשיח היינו הקץ אשר בקש יעקב לגלות והקב"ה קראו הולך רכיל מגלה סוד, על כן הזכיר בשניהם ענין היין, כי ביהודה נאמר אסרי לגפן וגו' חכלילי עינים מיין, וביוסף כתיב בן פרת עלי עין, תרגומו כגופן דנציב על עינא דמיא, וקשה מה ענין הגפן לכאן אלא שדרש לשון עין על דרך מאמר רז"ל נכנס יין יצא סוד כי מספר שניהם עי"ן, רצה לומר שהגאולה תהיה סוד כיין המשומר בענביו הכמוס עד עת קץ, ובהגיע הקץ כתיב כי עין בעין יראו וגומר רצה לומר הן יין המשומד בענביו הן סוד הגאולה את הכל יראו בשוב ה' את שיבת ציון:

חזק

פרשת שמות

מאמר עז

אע"פ שמנאן בחייהם כו'

שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו, פירש"י אע"פ שמנאן בחייהם בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ' המוציא במספר צבאם לכלם כשם יקרא, ויש לדקדק בדבריו למה הזכיר בחייהם שמנאן בשמותם ובמיתתן לא אמר כי אם חזר ומנאן ולא הזכיר בשמותם וודאי בכוונה נכתב כן לתרץ בו למה בפ' ויגש מנה כל ע' נפש בשמותם וכאן לא הזכיר כי אם שמות השבטים ולא שמות כל ע' נפש אלא כללם בדבור אחד ואמר ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש, ומ"מ היא גופא קשיא למה לא הזכיר כאן כל שמות ע' נפש או לא יזכיר גם שמות השבטים, וע"ק למה לא הביא פסוק מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא, נם לשון מונה מספר לשון כפול כי זמנין היינו מספר, וע"ק כאן נאמר לכלם שמות יקרא ולהלן אמר לכלם בשם יקרא, ונראין הדברים שלכך לא הביא רש"י כי אם פסוק לכלם בשם יקר המורה לנו שהקב"ה כולל כל הכוכבים בשם אחד כאילו היו כלם כוכב אחד, כך כאן כלל כל שבעים נפש בשם נפש אחת, ומה שפרט שמות השבטים יש דברים בזו, גם טעם למנין זה בהכנסתן צריך ביאור.:

והיישוב על כל זה הוא ע"ד המדרש בתנחומא וז"ל

מאמר עח

מדרש תנחומא על כשמך אלהים כן תהלתך

ואלה שמות בני ישראל הדא היא דכתיב כשמך אלהים כן תהלתך, מלך בשר ודם שנכנס למדינה והם מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש, מקלסין אותו שהוא רחמן ואינו אלא אכזר, מקלסין אותו שהוא נאה ואינו אלא כעור, אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו הוא יותר מקילוסו, מקלסין אותו שהוא גבור והוה גבור שנאמר האל הגדול הגבור, ראה מה כתיב נורא תהלות, נורא הוא על כל תהלותיו, וכן אמר דוד לך ה' הגדולה והגבורה וגו' שמך מתנשא לכל ראש וגדולה שלקלסך, ראה אנשי כנסת הגדולה מקלסין לו שמך מרומם על כל ברכה ותהלה, הוי אומר כשמך אלהים כן תהלתך, אבל בני אדם אינן כן יש ששמותיהן נאים ומעשיהם כעורים, עשו עושה ואינו עושה ישמעאל שומע ואינו שומע, שמותיהן כעורים ומעשיהם נאים אלו בני הגולה, בני בקבוק בני תקופה בני חרחר זכו ועלו ובנו בית המקדש, שמותיהן כעורים ומעשיהם כעורים אלו המרגלים סתור בר מסתורין, גדי כגידין מררין, שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים שמעון שומע בקול אביו שבשמים עד כאן לשונו, וקשה מה ענין דרש זה לפרשה זו הלא גם בפרשת ויגש נזכרו שם כל השבטים בשמותם ולא דרש ביאור שמותם על זה האופן, ומה ענין כשמך אלהים כן תהלתך לכאן, ועוד קשה נראו דבריו סותריו זה את זה, כי מביא פסוק ושמך מרומם על כל ברכה הלה, ופסוק כשמך אלהים הן תהלתך והם סותרין זה את זה, ועוד קשה למאי נפקא מינה הביא כל החלוקות יש שמותיהן נאים כו' ד' חילוקים אלו מה טיבה לכאן, ובטוב ההשקפה הצרופה נראה עין בעין שמדרש זה בא לתרץ כל הקושיות שהקשינו למעלה, ועל פי הצעה זו, כי מהידוע שלא להים נחשב לאדם הראשון למעלה גדולה ותהי לו לחכמה מה שידע לקרוא שמות לכל בהמה חיה ועוף, לפי ששם נפש כל חיה מורה על מהותו, ומאז והלאה כל השמות שנקראו ברוח כקודש לכל אדם מורה על מהותו כפי מה שהוא כמ"ש וקורא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו כי השם ההוא ודאי מורה על מהותו, וכן כל שמות של השם יתברך מורין על מהותו יתברך אך שקצרה שכל של כל נברא מלהשיג מהותו יתברך על פי הוראת שמותיו הקדושים יתברך, וכל מה שכל הנבראים רוצים להשיג מן הוראת שמו יתברך אין בו כטיפה מן הים ממה שנשאר בעצמותו יתברך מה שאין כח בשום נברא להשיגו, לפיכך אמרו לנכח הגדולה ששמו יתברך מרומם על כל ברכה ותהלה, כי אין בידינו לכללו בסיום שבחיה דמריה עד היכן מגיע השבח שבאורו הואר אשר עליו מורה השם הקדוש ההוא, וכן דוד אמר אברכה

את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי, רצה לומר אף אם בכל עת לא ימוש מפי ברכתו יתברך ושבחו, מכל מקום נשאר עדיין תהלתו בפי כי לא אוכל לסיים שבחו יתברך, רק יש דבר אחד ששייך שפיר לומר עליו כשמך אלהים כן תהלתך, והיינו מה שאומרים שהשם של ד' אותיות או שם של אהיה מורה על שהשם יתברך היה הוה ויהיה, בזה נוכל לסיים כל שבחו, דרך מבל בתואר גבור אין לספר פרטי הגבורות הראוין לייחס אליו יתברך כי כל הגבורות הנוראות שאנו מייחסין אליו יתברך יש בו יותר גבורות שאין הפה יכול לספר, והמשל בזה גם בכל שאר התוארים אבל מה שאנו אומרים שהוא היה ראשון ואחרון לכל נוצר אין קץ לראשיתו ואין קץ לאחריתו ואין הוה אחר זולתו על תואר זה אין להוסיף ואינו מקבל הוספה וגרעון לכך נאמר כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך, רצה לומר באיזו תהלה אמרתי כשמו כן תהלתו בשם כמורה על קצוי ארץ נאמר קצוי לשון רבים בני קצות במשמע, רצה לומר מה שאנו מייחסים לו יתברך קצה ראשון וקצה אחרון דהיינו קצוי ארץ רצה לומר הקצות של כל העולם בכללו שקרא בשם ארץ, ואמר כבכל הקצות צדק מלאה ימינו יתברך, והיינו מה שרמוז בשם בל ד' ושם בל אהיה, כל בוראה זו אמרתי כשמך אלהים כן תהלתך, ויכול להיות שגם זה נרמז בפסוק אברכה אה ה' בכל עת רצה לומר אף על פי שאין אני רשאי לברך את כשם יתברך בסיום כל שבחיו באיזו תואר מן התוארים אשר בשאר שמותיו יתברך, מכל מקום יכול אני לברכו בתואר שהוא יתברך בכל עת, רצה לומר היה הוה ויהיה דהיינו שהוא היה בכל עת הן קודם בריאת העולם הן לאחריו ככלות הכל ובתואר זה תמיד תהלתו בפי:

.

מאמר עט

ביאור פסוק מה שמו מה אומר אליהם

ותדע שכן הוא כי משה אמר אל הקב"ה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם והשיב לו הקב"ה אהיה אשר אהיה למה השיב לו דווקא שם זה, אלא לפי שאמר משה שישראל מסתמא ירצו לידע מהותו של ה' לפיכך ישאלוני דברי צדק מה שמו המורה על מהותו אשר יהיה בידם להבין כל תואר המהות ההוא על בוריו, והשיבו לו אהיה אשר אהיה לפי שכל השמות המורים על גדר איזו מהות לעולם לא יהיה כז שכלה שנה להשיג מהות התואר ההוא עד סופו חוץ מן שם זה המורה על שאני היה הוה ויהיה דבר זה יהיה כח בידם להבינו על בוריו, ואמר זה שמי לעולם, רצה לומר זה שמי המורה שאני הייתי לעולם, רצה לומר קודם שנברא העולם כי ע"י שמי נעשו הכל לעולם, וזה זכרי

לדור דור, מורה גם על העתיד שאני הייתי לעולם בטרם כל יציר נברא ולדור דור ככלות הכל דור הולך ודור בא וה' לעולם ישב וכמ"ש ה' שמו לעולם ה' זכרך לדור ודור, ר"ל שם של ד' מורה על שהוא ית' היה לעולם ויהיה לעולם, וכפי הפשט אמר לו שם אהיה אשר אהיה להיות למופת לישראל שיגאלו, כי אף אם היו במצרים רעים וחטאים מ"מ יגאלם ה' למען שמו יתברך השוכן אתם בכל גלותם ובכל צרתם לו צר, כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו, כביכול מרגיש במכאוביו של ישראל:

מאמר פ

פי' מסר להם ובלשון פקדתי מביא רש"י פסוק שאינו כתיב בתורה

ובזה נראה לי לתרץ מה שפירש"י על פקד פקדתי סי' זה מסור בידם שכל מי שיבא להם בלשון זה הוא הגואל, יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקד אתכם והיכן מצינו בכל התורה שיעקב הזכיר לשון פקידה כי רק ביוסף כתיב וישבע יוסף את בני ישראל לאמור פקד יפקד וגו', ועוד קשה מהו לשון לאמר, ועוד קשה מהו הכפל פקד יפקד על כן נראה לפרש שאין הדבר תלוי בלשון פקידה אלא בכפל הלשון על דרך שנאמר ואנכי אעלך גם עלה, ומבואר בספר כלי יקר לשון גם עלה מוסב כלפי כינה כדרך שנתבאר גם פ' שלח לך על פסוק עלה נעלה כי יכול נוכל לה שעלה ויכול קאי על השכינה כשם שאתם מובטחים בעלה שהקב"ה יעשה למענו ועלה הוא יתברך, יעלה, כך אגבו אנו מובטחים בנעלה, וכן לשון גם עלה, וכן לשון פקד קאי על השכינה כשם שאתם מובטחים שהקב"ה פקד רצה לומר יפקוד את עצמו כך אתם מובטחים שאגבו יפקוד גם אתכם כמ"ש ביחזקאל ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל וגו', לכך וישבע יוסף את בני ישראל לאמר לדורות פקד יפקד, כי כשיאמרו לבניהם אחריהם ואב לבן יודיע שהם מובטחים בפקד יפקד ושיעשה הקדוש ברוך הוא למען שמו כי יפקוד כבוד שמו יתברך, אז יהיו הבנים מושרשים בבטחון הגאולה שהגואל יבשרם שני פקידות אלו, לפיכך וישבע, כי השבע השביעם שיאמרו כן מדור לדור עד הדור שבזמנם תהיה הגאולה, ואם כן גבי יעקב אף על פי שלא מצינו בו לשון פקידה מ"מ מצינו בו הדבר מבואר ביותר, שאמר הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, כי כל עיקר הדבר הנרמז בכפל של פקד יפקד שיהיה אלהים עמהם בגלות אמרו יעקב בפירוש ולא ברמז, וזה יותר מבואר מאילו אמר פקד יפקד, לכך פרש"י שיעקב אמר פקד יפקד, רוצה לומר הפירוש של כפל פקד יפקד, ולכך אמר להם שם אהי' אשר אהי' המורה על זה כי ד' שוכן אתם בתוך גלותם, וכשם שמצינו זה אצל הקדוש ברוך הוא שכל שם מורה על מהותו יתברך, כך בכל הנמצאים הן בעולם העליון, שם כל מלאך

מורה על שליחותו ועל מהותו, וכן כל הכוכבים יש לכל כוכב פעולה מיוחדת, ועל שם שהם נבדלים בפעולותיהם יש לכל כוכב שם בפני עצמו, וזה דווקא ביציאתן שאז כל כוכב יוצא לפעול הפעולה המיוחדת לו, ועל שם אותו הבדל לכלם שמות יקרא, אבל בכניסתן שכבר פעלו הפעולה המיוחדת להם ואז אין לכולם כי אם פעולה אתת, והיא מה שבאים כלם כאחד להשתחוות לאל אחד יתברך כשגמרו עבודתם ליומו כמו שכתוב וצבא השמים לך משתחוים, אז הקדוש ברוך הוא קורא לכולם בשם אחד כי אז פעולת כולם אתת היא ואז הקב"ה קוראם בשם אחד, ולכך נאמר מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא, ופסוק זה מדבר כולו ביציאתם כי אז כל כוכב ממונה על תפקידו, לכך נאמר מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא, ופסוק זה מדבר כולו ביציאתם כי אז כל כוכב ממונה על תפקידו, לכך נאמר מונה מספר, כי מונה לשון מינוי של שררה אשר שס משטרם בארץ, ומספר כפשוטו, וביציאתם לכלם שמות יקרא ר"ל נותן שם לכל אחד המורה על המינוי שלו אשר פקד ד' אותו, וקריאה זו לשון קריאת שם אבל פסוק המוציא במספר צבאם אע"פ שתחלת הפסוק מדבר בהוצאה מ"מ סוף הפסוק מדבר בהכנסה, מדקאמר לכלם בשם יקרא בשם אחד ולהלן אמר שמות, אלא לפי שלהלן מדבר בהוצאה כאמור וכאן מדבר בהכנסה, כי בהכנסה אין לכולם כי אם פעולה אחת מה שמשתחוים להקב"ה כאמור, וההיקש הזה גם בצדיקים שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר שמות, כי ביציאתן לאויר העולם יש לכולם שמות נבדלים כפי הבדל פעולתן, ואע"פ שתכלית כל הצדיקים אחד הוא, מ"מ בקניית השלימות הם חלוקים במדריגתם, כי זה קונה שלימותו על ידי תלמוד תורה וזה ע"י מעשים טובים וזה ע"י צדקה וכן ע"י כמה מצות חלוקות כמו שכתוב יגדיל תורה ויאדיר, כי לכך הרבה ד' תורה ומצות כדי שיוכל כל אחד לקנות שלימותו ע"י מצוה פרטית, ובדרך זה הצדיקים חלוקים במדריגתן וממילא הם חלוקים בשמותם, ומטעם זה פרט כל שבעים נפש בשמותם בפרשת ויגש שהוא מדבר בזמן כניסתן לעולם, כדרך שנאמר מונה מספר לכבים לכלם שמות יקרא המדבר בזמן כניסתו לעולם, אבל כאן שמזכיר יציאתו מן העולם שאז יש לכל הצדיקים שלימות אחד כי היום לעשותם ולא למחר לעשותם, והרי הם נמשלים לכוכבים שאחרי שגמרו פעולתם אין לכולם כי אם פעולה אחת להשתחוות לאל חי, ולפיכך לכלם בכם יקרא בשם אחד, כך בני ישראל שהזכיר במיתתן זמן יציאתן מן העולם לא פרט שמות כל שבעים נפש כל אחד בשמו אלא לכלם בשם אחד יקרא, ואמר ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש, ומה שהוצרך לפרוט שמות של י"ב שבטים טעם אחר לדבר, לפי שכל שמותיהם דרש בתנחומא שמרמזים על הגאולה וכמו שפרשתי בכלי יקר מרז"ל

על שלא שינו שמותם ראובן מנחתין כו' על כן אמר ואלה שמות כו' נשארו באותן שמות ולא נשתנו, ובזה מתורץ הלשון ברש"י שבחייהם אמר שמנאן בשמותם ובמיתתן אמר חזר ומנאן ולא הזכיר בשמותם כי לכלם בשם אחד יקרא חוץ מן השבטים מן טעם רמז הגאולה כאמור, ומה שהמשילם לכוכבים, להורות שגם במותם לא נפרדו מן השם יתברך ואינן דבר האבוד, כי כל דבר שיש לו מנין אינו כי אם דבר שמכניסן לקיום באוצר כל מעלה, ובזה יתבאר לנו המדרש המתחיל ואלה שמות בני ישראל הה"ד כשמך אלהים כן תהלתך, ורצה לתרץ בזה אחר שכבר פרט אותם בשמותם בפרשת ויגש אם כן למה חזר ופרט שנית שמותם ביציאתן מן העולם, על כן בא לתרץ ולומר לפי ששם כל נמצא מורה על מהותו ושמות השבטים מורה על צדקתם כמו שמפרש ראובן ראו בן בין הבנים שמעון שומע בקול אביו שבשמים ואם כן שמותיהן נאים ומעשיהן נאים, ולפי שהאדם לפעמים הוא משתנה להרע או להטיב, כי לפעמים שמו מורה על מהותו שהוא נולד בטבעו מזג טוב מוכן אל הטובות לעשותם ויכול להיות שבבואו בשנים יתפתה ליצרו והואל הלך אחרי צו וישתנה לרעה, וכן לאידך ניסא שנולד מזג רע ונקרא על שמו ויכול להיות שבבואו בשנים ילך בדרך טובים וא"כ ישתנה מהוראת שמו, על כן הוצרך לומר ואלה שמות וכו' רצה לומר כל מה שבא עליהם הוראת שמם לטובה בכניסתן לעולם כך נשארו בצדקתם גם ביציאתן מן העולם ול נשתנה שמם מצד שינוי המעשים, כי לא שינו מעשיהם ונשארו בצדקתם ובשמותם, ומביא ראיה על כל השבטים כמה שאמר ויוסף היה במצרים פירש"י נשאר בצדקתו אף על פי שהיה בין המצרים וק"ו לשאר אחיו שלא נטמעו בין הגוים שנשארו בצדקתם, ועל כן גם שמותם המורה על תהלתם לא נשתנו, על כן סמך לזה דרש שעל הפסוק כשמך אלהים כן תהלתך, ומכאן יוקח ראיה שהשם מורה על מהות תהלתו של הנקרא בשם זה, ולפיכך דווקא אצל הקב"ה אין השתנות, ולעולם כשמו כן תהלתו, ובכל מה שמקלסין אותו יש בו יותר מהמה, אבל גבי ב"ו לפעמים מקלסין גבור או רחמן או נאה ואינו אלא חלש ואכזרי וכעור, ואם תאמר איך מקלסין אותו במה שאין בו ואיך ישנו את הידוע, תשובה לדבר שבשעה שמקלסין אותו ישנו בהם המעלות ההם ואחר כך ישתנה הן מצד מעשיו הן מצד חומרו מן יופי אל כיעור ואז ישתנה גם הוראת שמו וכדי לחזק ענין זה הביא ד' מופתים חותכים על זה, כי עשו וישמעאל שמותן נאים אבל מעשיהן אינן נאים, זה בודאי שאברהם ויצחק חזו ברוח הקודש שעליהם שמזג שלהם מוכן אל פעולות טובות, עשו להיות עושה המצות, וישמעאל לשמוע בקול ה', אבל לא נשארו בהוייתן אלא נשתנו להרע מצד רוע בחירתם, והפוך לאידך גיסא, בני הגולה שמותיהן כעורים בקבוק חרחור ונשתנו לטובה מצד טוב

בחירתם שינו טבעם, והמרגלים נשארו בהוויות שמותם להרע, על כן הוצרך לומר כאן ואלה שמות בני ישראל להורות שנשארו בשמותם לטובה, כי שמותם נאים ומעשיהן נאים, כי כך נשארו בהווייתם מן תולדותם ועד יום מותם, וק"ו מיוסף כאמור, ומה שלא נקט כי אם ראובן ושמעון אולי דעתו ששנים אילו בנין אב על כולם, ובעל מדרש זה לא ידע לכוין כל שמות השבטים איך המה נדרשים לטובה, ועל תתמה על החפץ לומר איך יפלא ממנו דברי, בא וארא דוגמתו בילקוט פרשת שלח לך וז"ל ואלה שמות אמר רב יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו ולא עלתה בידינו אלא אחד סתור בן מיכאל שסתר דבריו של הקב"ה והיינו מה שדרש כאן סתור בר מסתורין, אמר רב יוחנן אף אנו נאמר נחבי בן ופסי כו' אם כן כמו שמדרש הנ"ל לא הזכיר כי אם סתור וגדי ומ"מ גם כל השמות על מעשיהם אך שנעלמו ממנו, כך בשמות השבעים לא ידע לדרוש כי אם ראובן ושמעון, וכן המדרש האומר על ד' דברים נגאלו אבותינו על שלא שינו שמות' ראובן שמעין מנחתין ראובן שמעון מסלקין כו' גם שם לא נקט כי אם ראובן ושמעון כי הוראת שמם נגלה, ומ"מ נקל הדבר לכל משכיל לדרוש כל שמותם לטובה ראובן שמעון כדאמרן לוי על שם הפעם ילוה אלי אישי שבשמים, יהודה על שם הפעם אודה ה', יששכר יש שכר לפעלתך, זבולון הפעם יזבלני אישי שבשמים, ובנימין בן ימין. דן ידין עמו, נפתלי או לשון חיבור או לשון תפלה לאל חי, גד בגד, ואשר על שם ואשרו אתכם כל הגוים, יוסף יוסיף ה' שנית ידו, וקרוב לזה נדרשו כל השמות הללו איך שהם מורים על הגאולה כדאיתא בילקוט ובכלי יקר, וזה"ש לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ, ובמסכת ברכות פרק א' ראובן אמרה לאה ראו מה בין בני לבין בני חמי עשו כו', אע"פ הפסוק אומר הטעם כי אמרה כי ראה ה' בעניי מ"מ דקדק בגמרא דא"כ הוה לה לקראותו ראה בן ראובן בוי"ו למה לה אלא לפי שאמרה ראו מה בין כו', ושם מסיק מנ"ל דשמא גרים שנאמר לכו חזי מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות, ונראה שזהו שאמר משבית מלחמות עד קצה הארץ כי כל שמות השבטים כשם שמורים על מעשיהן הטובים כך מורים על הגאולה שבזכותם, והיינו להשבית מלחמות מן ישראל עד קצה הארץ כי יש במקצת שמותם הוראות גם על הגאולה העתידה להיות כמו שמסיק במדרש זה, אשר, ואשרו אתכם כל הגוים, יוסף יוסיף ה' שנית ידו, ומכל זה ראיה שהשם מורה על המדות על כן פרט כאן ואלה שמות וגו' להורות שהוראת שמם לטובה נשאר קיים לעולם ועד וכמ"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ר"ל לא ישתנו לעולם, וגם במספר זה הורה שיש להם השארות נצח, כמכניס דבר לאוצר במספר לכך נאמר ככוכבים לעולם ועד, המשילם לכוכבים בענין

הנצחיות כמ"ש אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כי אין אותיות חט בשמותם כי לא הביט און ביעקב ועל כן אין בהם גם אותיות קץ כמ"ש בני לא כליתם לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל ר"ל נשארו בהווייתן, ככוכבים המזהירין ביותר בלילה כך כל צדיק אחר הערב שמשו בעה"ז אוכל הוא בתרומת קדשיו לעה"ב זורח הוא שם, ועוד יתכן לפרש שלכך לא הזכיר במדרש כי אם ראובן ושמעון לפי שהם כנגד עשו וישמעאל כי ישמעאל אינו שומע בקול ה' שמעין שומע, ועשו עושה א אפי' מה שעושה דהיינו מכירת הבכורה נקרא אינו עושה כי נתחרט לבסוף וכנגדו ראובן כדמסיק בברכות ראו מה בין בני לבין בן חמי עשו שמכר הבכורה כו' ע"ש ומ"מ עשה משניהם בנין אב על כל השמות שמורים על צדקתן, וכן נזכר בפרשה זו מהות שמו ית' אהיה, וכל זה על שם אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם והא בהא תלא, וממילא נשמע ההפך כשבני יעקב משנים שמם אז ה' סר מעליהם, וכל זה נשמע מן גלות מצרים שרבים נתחבטו בדבר ליתן טעם מספיק על מה זה עשה ה' ככה לבנו בכורו ישראל אשר הביאו בכור הברזל זה ת' שנה ורבו בזה הדיעות הן לבעלי הפשט הן לבעלי המדרש ואומר אני ללקט מתוכם שלשה דיעות והם רמוזים במדרש שוחר טוב וז"ל

מאמר פא

מדרש שוחר טוב על פסוק יאמרו גאולי ה' וגומר

יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר, כשם שהצפור נתונה ביד הציד אם מבקש המיתה אם מבקש חיה כך היו ישראל משוקעים ביד המצרים, וארד להצילו מיד מצרים, וכן הוא אומר ויושע ה' את ישראל מיד מצרים, אמר רבי אבא בר אחא כך היו ישראל נתונים בתוך ארץ מצרים כעובר שהוא נותן בתוך מעיה של בהמה וכשם שהרועה נותן ידו בתוך מעיה ושומטו כך עשה הקב"ה לקחת לו גוי מקרב גוי, א"ר אייבו בשם רבי יוסי בן זמרא כשם שהזהבי זה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור כך הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים שנאמר ואתכם לקח מכור הברזל ממצרים עכ"ל, ויש לדקדק במאי קמיפלגי, וכפי הנראה שכל אחד רצה ליתן טעם אחר על גלות מצרים, כי יש אומרים שעיקר הגלות היה שורש פורה מן מכירת יוסף בסבת הקנאה שהיתה לאחיהם עליו ונצר יפרה מן שירש צרת העין כי עינם רעה באחיהם רע עין עולה למספר ת' ועפרון חסר וי"ו יוכיח על כן היה הגלות ת' שנה למרק עון זה:

מאמר פב

אכן נודע הדבר שיש בהם דלטורין

וקרוב לענין זה מה שפירש"י על פסוק אכן נודע הדבר מפני מה ישראל מעונין בעבודת פרך יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין וגם זה שורש פורה מן הקנאה והשנאה וכן פירשנו בכלי יקר ענין הסנה בוער באש ר"ל שהסנה היה בוער האש כי מה שכל אחד מישראל קוץ מכאיב וסילון ממאיר לחבירו זה גורם שיבער אש ביעקב, וביאור לשין רש"י כך הוא כי יש להקשות וכי לא ידע משה שעובדי ע"ז היו אבותינו במצרים כדאיתא ביחזקאל ואוודע להם בארץ מצרים וגו'. וא"כ על מה היה תמה מפני מה כו' ונראה שהיה נראה בעיני משה שהדבר חילול השם יש בו ע"ד שנאמר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו וכן נאמר ביחזקאל ואעש למען שמי וגו' ש"מ שיש חילול השם בדבר כי יאמרו האומות ידם רמה ולא ה' פעל כל זאת ויתלו בכחם ולא בפשע יעקב הנסתר מנגד עיניהם, אך כשראה משה שיש ביניהם דלטורין שמסרוהו ביד פרעה אז ראה שאין חילול השם בדבר העינוי כי העו"ג יראו שאחד מישראל מוסר חבירו ביד עו"ג בדלטורין ובזה יראו האומות כי עם קשה עורף הוא וצדיק ה' אשר הביאם בכור התלאות כמ"ש הולך רכיל מגלה סוד ר"נ מגלה הסוד על עצמו כי איש חמס רע הוא כי אילו היה טוב לא היה הולך רכיל והרי הוא נעשה רשע בעיני זה שמקבל ממנו הלשון הרע, ולהנחה זו מתורץ מה שיש מקשים על טעם זה למה היה גם שבט יוסף בכלל השעבוד, לפי שגם הוא הביא דבתם רעה:

מאמר פג

באור פ' ויראו אותם שוטרי ב"י ברע וגו'

ותדע כי עיקר השעבוד היה על הפחותים שהרי לבסוף כשהכביד עליהם פרעה העבודה יצאו דתן ואבירם נצבים לקראת משה, שנאמר ויראו אותם שוטרי בני ישראל ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם וגו', ומלות ברע לאמר קשה לחברם יחד, ונראה לפי שהשוטרים היו מן ע' זקנים כמ"ש אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו:

ומאחר שסופם היו מוכנים לנבואה, גם בתחלה רוח ה' נוספה בהם עד שחזו ברוח הקודש שעליהן איזו כגון ואיזי בלתי הגון והטילו הכבדת העבודה על אותן שראו כי הם ברע ר"ל ההולכים בדרך רעה כמ"ש והנה ברע הוא לכך נאמר ויראו אותם ברע כדי לאמר להם דווקא לא תגרעו מלבניכם אבל על הטובים היו חסים והוכו בעבורם על שלא השלימו חוקם וכמו שכתוב ויוכו שוטרי בני ישראל ועל כן זכו לנבואה, ולכך פגעו בהם הדלטורין דתן ואבירם כי המה מן הרעים אשר עליהם תכבד העבודה ביותר, ויאמר משה אל ד' למה הרעות לעם הזה לפחותים שקרא בשם עם, הרעות, ואע"פ שלא הורע כח הטובים ולא יזיק להם מ"מ לא יועיל להם שליחותי ולמה זה שלחתני, וזה"ש

הרע לעם בזה, והצל לא הצלת עמך הטובים שקרא בשם עמך עם ה', ויאמר ד' עתה הראה וגו' כי ביד חזקה ישלחם והיינו לטובים יתן רשות להלך ומיד ילכו כאשר ישלחם אבל הרעים ימאנו מלצאת עד כי לסוף ביד חזקה יגרשם מארצו, ולכך הי' צורך בדבר להכביד עליהם העבודה כדי שיתרצו לצאת לכל הפחות כשיגרשם, וכל זה לא הועילה כי רבים היו שעל כל פנים לא רצו לצאת עד במתו בשלשת ימי אפילה, וזה תירוץ על אשר הקשה לשאול למה הרעות וק"ל, והמה הדלטורין אשר בעבורם היו ישראל מעונים בעבודת פרך, ויורו על זה כל ג' אותיות הן אות המטה שהיה לנחש רמז לאוחזי מעש' הנחש בלשון הרע הן אות צרעת היד הן אות דם ביבשת כמו שיתבאר אי"ה לקמן פרשת מצורע וזה דעת הת"ק שדרש מזמור יאמרו גאולי ד' אשר גאלם מיד צר על גאולת מצרים כי במזמור זה מבוארין ארבעה שצריכין להודות וכולן היו בהם הולכי מדבר שכן בצאתם ממצרים היו כולם הולכי מדבר, וכן יורדי הים וכן יצאו מבית האסורים דמצרים וכן היו חולים ונתרפאו שנאמר כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו', ודרש מיד צר שהיו הצפרים ביד הציד כי הדלטורין עשו מעשה פטפוט הצפרים, וצפרי מצורע יוכיחו, וכתיב חיים ומות ביד לשון על כן כנגד זה היו ישראל במצרים כצפרים האחוזות בפח מוקש הציד ברצונו ממיתו וברצונו מחייהו, וזה מדה כנגד מדה כי הלשון גם גידו להמית ולהחיות ועל כן מביא פסוקים אלו שנזכר בהם יד אשר גאלם מיד צר וארד להצילו מיד מצרים ויושע ד' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים ג' ידות אנו כנגד הלשון שממית כמו ביד כמרז"ל חיים ומות ביד לשון וכי יש יד ללשון כו' אלא שממית ביד ותלתא קטיל לכך נאמר בהצלתן ג' פעמים מיד מצרים, ויש אומרים שגלות מצרים היה כדי למרק חטא ע"ז כי מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועל כן נשתעבדו ת' שנה כי מסכת ע"ז של אברהם אבינו ת' פרקי הוי ואף במצרים היו עע"ז שהרי נאמר משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מע"ז כו', ונדעת המדרש באומר לקחת לו גוי מקרב גוי מה הללו עובדי ע"ז כך כללו עובדי ע"ז וא"כ היו במצרים כעובר שהוא בבטן אמו אוכל ממה שאמו אוכלת כך במצרים היו מטמאין בגלולי מצרים אוכלין ממה שהם אוכלין זבחי מתים וזהו דעת ר' אבא שהיו נתונים במצרים כעובר הנתון בתוך מעיה של בהמה כו' שנאמר לקחת לו גוי מקרב גוי דרש לשון מקרב, וכבר ידוע שמן לשון ב' פעמים גוי דרשו הללו עובדי ע"ז והללו עע"ז, וח"כ דעתו שהגלות בא למרק חטא ע"ז של אבותיו של אברהם ובמצרים היו כטובל ושרץ בידם עוד טומאתם בם, על כן בא הרועה והצילם מיד צר, ר"ל כי צוררים המה להם במה שהעבידום ע"ז, וילפינן סתום מן המפורש שנאמר כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור מה להלן ע"ז אף מיד צר האמור

כאן ע"ז, ויש אומרים שגלות זה היה למרק חטא נחש הקדמוני והזוהמא אשר הטיל נחש בחוה אתאן למ"ד עץ הדעת גפן היה וא"כ נגזר עליכם גירות ת"ל שנה כדי למרק יין ישן העולה למספר ת"ל והוא כוס התרעלה אשר השקה הנחש לכל הנולדים, וזהו ענין כור הברזל שממרקין בו הזהב, וזהו דעת ר' אייבו האומר כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור כו' וזה"ש אשר גאלם מיד צר הוא שטן הוא נחש הצר הצורר לכל באי עולם, ואות היפוך המטה לנחש מורה קצת על זה כי אח"כ נהפך הנחש למטה, ויתכן לומר בדרך רמז אל ת' שנה כנגד מספר ת' שנחסר מן אדם הראשון בחטאו כי קודם החטא היתה קומתו מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה ובחטאו הועמד על ק' אמה וח"כ נחסר מספר ת' אע"פ שזה בשנים וזה באמות מ"מ יש רמז למספר ת' וק"ל:

מאמר פד

במסכת נדרים ג' דעות על גלות מצרים

ותדע כי במס' נדרים יש ג' דעות בדבר א' מפני שעשה אברהם אנגריא בתלמידי חכמים ב' על שאמר במה אדע, ג' לפי שאמר מלך סדום תן לי הנפש כו' ע"ש בגמרא, ורבים תמהו על מאמר זה כי כולם טעמים חלושים ואינן מספיקין להביאם לידי שעבוד כזה, ועוד שאברהם חטא ולא היה בכלל העונש ושיני בניו תקהינה, על כן סברא לומר שכל אילו הטעמים לא באו כי אם ליתן טעם למה הודיעו הקב"ה הגלות והביאו לידי צער בהודעה זו, אמנם מ"מ הגלות יש לו טעמים אחרים, ואולי ג' אלו הדיעות מקבילין כנגד ג' הטעמים שהזכרנו כי לטעם הראשון על חטא דלטורין וחטא הדבה כצפרים כדומה לו חטא אברהם בדבור במה אדע על כן בשרו הקב"ה ששיתעבדו בניו עבור חטא כדבור בכיוצא בזה והוא סברת שמואל וסברת רבי יוחנן בעבור שלא הכניס הנפשות תחת כנפי השכינה ולא הבדילם מן ע"ז על כן בשרו ה' שישתעבדו בניו עבור חטא ע"ז של אבותיהם, וסברת ר' אבהו מפני שעשה אנגריא בת"ח וירק את חניכיו הריקם מתלמוד תורה בשרו הקב"ה שישתעבדו בניו למרק חטא נחש הקדמוני אשר גרם לאדם השעבוד לעבוד את הארץ כמ"ש לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, ואלמלא החטא היתה הארץ מוציאה לו כלי מלת וגלוסקאות כדי שיהיה פנוי לעסוק בתורה, ובזה עשה גם הנחש אנגריא בת"ח, ולכל ג' טעמים אלו אתי שפיר שגרמו דווקא שעבוד כי הנחש עשה אנגריא בתלמידי חכמים ובמקום שהיה להם להיות בני חורין עוסקים בתורת ה' כל הימים עשאם הוא עובדי אדמה, ומה שנאמר גם בגן עדן לעבדה ולשמרה תקנו רז"ל קושיא זו לעבדה זו מצות עשה ולשמרה זו מצות ל"ת, וכשעשה אברהם גם הוא אנגריא בת"ח בשרו הקב"ה שעל חטא כיוצא בזה ישתעבדו בניו והשעבוד דוגמת האנגריא

דהיינו מלאכה, ולפיכך היה אות ראשון היפוך הנחש למטה להורות כי בגלות זה נתמרק מעשה הנחש הקדמוני דהיינו חטא המעשה, וטעם שני למרק חטא דלטורין ודבת יוסף דהיינו חטא הדבור וגם הוא גרם השעבוד כי הבטלה מביאת לידי דלטורין ולשון ברע כמו שפי' בעקידה על פסוק לא תבערו אש ר"ל אש המחלוקת ביום השבת כי אז נרפים הם ממלאכה כי על כן אמר פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר, וכנגד זה חטא אברהם בדבור במה אדע על כן נתבשר שחטא הדבור יביא בניו לכלל שעבוד ועל זה בא אות צרעת היד של משה להורות כי נרפא חטא הלשון, וטעם שלישי למרק חטא ע"ז והיינו עבודת שעבוד כנגד ע"ז והוא חטא המחשבה כמ"ש למען תפוש בית ישראל בלבם, וכשחטא אברהם במה שלא הבדיל אותן הנפשות מע"ז נתבשר שבעבור חטא ע"ז של אבותיו יהיו בניו בעבודת השעבוד, ועל זה היה אות היפוך מי היאור לדם כי הנילוס היו אלהות שלכם ולקה ומאז לא יאמינו בו לכך נאמר משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן לעבוד השם, שה לבית אבות זכות אבות שה לבית זכות אמהות וזה לפי שחטא הקדום התחיל מן האשה על כן עליהם לתקן קלקולם כארז"ל בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו אבותינו כו', וכן מדרש רז"ל מדלג על ההרים אלו האבות מקפץ על הגבעות אלו האמהות לכך נאמר ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב וירא אלהים את בני ישראל, וקשה את את למה לי וע"ק למה הזכיר ביעקב ואת בוי"ו אלא ופי שכל את בא לרבות אשתו ויעקב היו לו ב' נשים על כן נאמרו בו ב' ריבויים ואת כי את ריבוי וגם הוי"ו ריבוי שני, את בני ישראל לרבות כל נשותיהם צדקניות שבאותו דור וכמ"ש איש וביתו באו, וידע אלהים זכות אבות ואמהות ונשים צדקניות כי בזכות כולם נגאלו.

פרשת וארא

מאמר פה

ביאור פרשה ראשונה לסומכה אל סוף הפרשה הקודמת

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וגו', דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה, וא"כ מה תירץ לו באומרו אני ה' נאמן לשלם שכר, ומ"מ קשה למה הרע לעם הזה, ונראה שהתירוץ הוא שלכך הכביד ה' השעבוד לבסוף כדי למהר להם הקץ כי מספר ת' שנה שנאמרו בברית בין הבתרים קאי על הגרות ועל העינוי שכל אחד מכם ימשך ת' שנה וכפי החשבון אין כאן כי אם רד"ו שנה לגרות, ועיקר העינוי היה רק פ"ו שנים משנולדה מרים וכן מסיק

במדרש שיר השירים רבה אמרו ישראל למשה הלא אין בידינו כי אם רד"ו שנה כו' וכדי למלאות המספר צירף ה' גם שנות האבות לימי הגרות אשר התחיל משנולד יצחק והיו כל האבות גם כן גרים בארץ, ונראה שלכך אמר פרעה ליעקב כמה ימי שני חייך ויעקב השיב לו ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה למה שינה מלשון פרעה והזכיר מגורי במקום חייך שהזכיר פרעה, אלא לפי שפרעה ראה באצטגנינות שנגזר עליהם גרות ת' שנה בארץ לא להם והיינו במצרים שכל הארץ לא להם היתה שהרי יוסף העביר את כולם לערים כדי שיהיו כולם גרים ולא יוכלו לחרף את ישראל לומר גרים אתם ומצינו שגם האבות היו גרים במצרים חוץ מיצחק שנאמר לו אל תרד מצרימה אבל יעקב ואברהם היו בארץ מצרים שנקראת ארץ לא להם וחשב פרעה שהגרות יתחיל אחר מיתת כל האבות כי אמר שיעקב היו כל ימיו שנות חיים דהיינו שנות שלוה כמו שדרשו רז"ל על פסוק ושנות חיים יוסיפו וכי יש שנים שאינן של חיים כו', ויעקב השיב ימי שני מגורי ק"ל שנה כי כל ימי הייתי גר דהיינו מגורי ולא היו לי שנות חיים של שלום הרבה אלא מעט ורעים היו ימי שני חיי והם בטילין במיעוטן ואם לשלום מר לי מר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי קצת שלוה שהיתה להם בימי מגוריהם כי גם אבותי היו גרים וא"כ אין למצרים חוב תשלום הגרות כ"א מן ימות האבות ושנותיהם בכלל, ובזה מתורץ מה שפירש"י חבל על דאבדין כו' ממה נפשך אם לא היתה הבטחת נתינת הארץ אל האבות עצמם כי אם לזרעם אחריהם א"כ למה יהרהרו, ואם הובטחו לתת להם לעצמם אם כן איה הבטחתו, אלא ודאי שלכך הבטיחם ה' שהארץ תהיה להם לעצמם ואע"פ כן לא יהיו כתושבים בה כדי שיהיו כל שנותם ימי גרות כי מי שלא היה מוחזק כל ימיו לעולם בשום מקום אינו נקרא גר כי לשון גר נגזר מן לשון גרגיר הנפרד מעיקרו אמנם כדי למלאות מספר ת' שנה של עינוי גרם הקב"ה שבימי' מועטים היו מעבידים אותם יותר מן הראוי כדי שימים מועטים יעלו לחשבון מרובים כמ"ש ויהי בימים הרבים ההם לפי שהם ימי צער על כן נקראו רבים ר"ל הנם למרובות וחשבון זה אין יכולת ביד אדם לשער זה בלתי ה' לבדו כמ"ש ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה וגו' וידע אלהים ר"ל ידע לשער מה שהכבידו עלם יותר מן הנגזר ידע אלהים לכוין החשבון שמספר רד"ו יעלה אל מספר ת' וכמרז"ל ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חישב את הקץ כו' מה חישב ומי לא ידע לחשוב מספר ת' אלא שהקב"ה חישב מספר קץ שנחסר מן מספר ת' ולא נשארו כי אם רד"ו דבר זה היה נעלם מבני אדם וידע אלהים לשער ולחשוב איך כובד השעבוד תוך רד"ו שנה יעלו למספר ת' שנה על כן מסיק במדרש רבתי הנ"ל הלא אין בידינו כי אם רד"ו שנה השיב להם משה הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט

בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים אין הרים וגבעות האמורים כאן אלא קצים ועיבורים מדלג על החשבונות ועל הקצים והעבורים, רצה לומר אינו מביט בחשבונותיכם שאתם עושין ת' שנה במלואם שנה בשנה אלא חשבון אחר יש אצל הקב"ה בענין ת' של עינוי וגרות, כי ת' של גירות אתם עושין חשבון מן מיתת האבות והלאה והקב"ה חושבו מן לידת יצחק ונמצא שגם האבות שנקראו הרים בכלל הגירות לכך נאמר מדלג על ההרים, ות' שנים של שעבוד שאתם חושבים בחשבונות שלכם והרי אין כאן כי אם רד"ו, אבל הקב"ה אומר כי לא כחשבונותיכם חשבונותי, כי אתם חושבים למלאים ואני לחסרים כי העולה על הר וגבעה חצי מיל נחשב לו כהולך מיל בבקעה שוה, וזה"ש ועל הגבעות, ומשני צדדים אלו הקב"ה מדלג על הקצים היינו מן מכפר קץ החסר מן ת' ונשאר רד"ו, ואולי מטעם זה נגלה הקב"ה לכל האבות באל שדי כי בשם זה נתפלל יעקב ואמר ואל שדי יתן לכם רחמים ר"ל מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי, כך בענין הגלות והשעבוד אשר נגזר על בני האבות ולעומת זה הבטיחם בירושת הארץ הזכיר בשלשתן שם של שדי כי בכל מקום שהבטיח את האבות בירושת הארץ הזכיר שם של שדי כדי שלא יצטערו על אריכות הגלות של ת' שנה טרם בואם אל ארץ נושבת על כן הבטיחם שיאמר די לצרותם ויקצר להם הן ימי הגירות הן ימי העינוי ואל אלהים ה' ידע לכוין הזמן ולאמר די לצרתם, וזה טעם על כובד השעבוד בסוף כדי למהר הקץ ושזמן מועט יעלה לזמן רב, ומשה שלא הבין הדבר על כוונה זו ודאי היה קשה לו למה הרעות לעם בזה כי אע"פ שכבר אמר לו ה' שיקשה את לב פרעה ולא ישלחם תכף מ"מ לא אמר לו ה' שיוסף להרע להם לפיכך שאל למה הרעות, ועוד שאל למה זה שלחתני עכשיו, כי אולי יש לפרעה דין ודברים עלינו לומר שלא נשלמו ת' שנה שנגזרו עליכם מאת ה' וא"כ וודאי לא ה' פעל זאת ואינו חפץ בשליחות זה, והשיב לו ה' עתה תראה וגו' שמלת עתה נתן לו טעם על למה הרעותה והוא כדי שזמן מועט זה יעלה אל זמן מרובה ועל ידי כובד שעבוד זה הגיע הקץ שעתה תכף תראה וגו' וידבר אלהים אל משה וגו' רצה לומר אפילו בזמן אלהים שאני נוהג במדת הדין מכל מקום אני ה' רצה לומר רחום בדין ואם כן גם בכובד השעבוד שנראה לך כי הוא מן מדת הדין הקשה גם בו יש רחמים כי הכוונה בו כדי למהר הקץ והגאולה, וארא אל האבות באל שדי שלא יובן ממנו כי אם לאמר די לצרתם הן בקיצור ימי הגרות הן בקיצור ימי העבדות אבל ושמי ה' המורה על רחמים פשוטים לא נודעתי להם, וגם הקימותי וגומר וגם אני שמעתי וגו' שני וגם אלו הם פירוש וטעם על שנגלה לאבות לומר די לצרתם בענין הגרות והעינוי, על ענין הגירות אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם

אשר גרו בה למאי נפקא מינה אמר ארץ מגוריהם אשר גרו בה אלא לומר לך שלכך נתן להם את הארץ כדי שכל ימיכם יהיו מכלל ימי הגרות וינוכה לזרעם מן חשבון ארבע מאות שנה ולומר די לגירותם לפי שגם גרות האבות יעלה בחשבון ארבע מאות שנה, על הענין כובד העינוי שכדי לומר די לצרתם הוכפל השעבוד בסוף אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם רצה לומר יתר על הנגזר כדי לומר די לצרות השעבוד לקרב קץ הגאולה, לכן אמור לבני ישראל אני ה' רחמן בדין כי גם בזמן שחשבו שמדת הדין מתוחה כנגדם בכובד השעבוד גם בפעם ההוא נעשה בכל ברחמים פשוטים כדי לקרב להם הקץ וגם משה ידע זה שהשם של ד' רחמים פשוטים אך לפי שנקרא בשם אדנות על כן חשב שהרעה באה להם מצד השם כקריאתו כי לכך אמר משה אדני למה הרעות הזכיר שם של אדנות בחושבו כי ממנו נמשכה הרעה והשיב לו הקב"ה אני ה' ככתיבתו רחמים פשוטים כי כל הרעה הזאת היתה כדי להטיב להם למהר הקץ, ותדע כי יש חילוק בקריאת השם וכתיבתו כי בזמן שישראל עושין רצונו בל מקום נקראו בנים ואז ירחם עליהם רחמים פשוטים כרחם אב על בנים וזהו ענין השם ככתיבתו נאמן לשלם שכר טוב, רמז לדבר ה' ה' אל רחום ב' פעמים השם עולה ג"כ כמספר בן דהיינו אב על בנים, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו נקראו עבדים וזהו כנגד השם בקריאתו כי אין אדון אלא בצירוף העבד, וסוד זה גילה ה' למשה באמרו זה שמי לעלם וזה זכרי לדור ודור לא כשאני נקרא אני נכתב כו' וכתיב ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני, א"כ בשליחות זה בא אל פרעה בשם הגדול ככתיבתו וכקריאתו שהרי קראם בני ועבדים ובוודאי מה שהרע לעם הזה בא להם שקראם גם עבדים ואין באדון כל כך רחמים על העבד כרחם אב על בנים לכך אמר אדני למה הרעותה, וידבר אלהים אל משה ראה הטעות הגדול שבידך כי אפי' שם אלהים שהוא דין פשוט יותר מן שם אדון מ"מ יש גם בו רחמים ויאמר אליו אני ה' ר"ל גם בשם אלהים יש חלק מן שם ה' להיות רחום בדין כמ"ש ה' אלהינו ה' אחד וע"ד מארז"ל ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו האידנא לא אחד הוא כו' אלא לא כעה"ז העה"ב בעה"ז על בשורות טובות כו' ר"ל מצד שרואין פעולות הפכיות טובים ורעים על כן יצאו למינות לומר שאל אחד פועל הטובות ואחר הרעות וע"י זה יפרידו גם בין שם ה' לשם אלהים אבל לעתיד כולם יאמרו הטוב והמטיב לא יהיה שום מדת הדין בעולם על כן אז יהיה ה' אחד ושמו אחד, ש"מ שבעז"ה המינים מחלקין בין השמות כי ג' מדריגות הם ה' רחמים פשוטים, אדנות ממוצע אבל אלהים דין גמור לא כבנים ולא כעבדים אלא כזרים וחשב משה מאחר שהזכיר השם לפרעה כקריאתו ל' אדנות

חשב פרעה הרי הם כעבדיו וזה בזמן שאין עושין רצונו שנקראו עבדים ע"כ מלאו לבו להרע להם וע"כ אמר משה אדני למה הרעות והשיב לו אפילו אלהים כלול ברחמים קל וחומר שם של אדנות שהוא כלול בשם של רחמים שיש בו רחמים וכשם שיש בו נאמן לשלם עונש כך יש בו נאמן לשלם שכר טוב, לכך אמר וארא אל אברהם באל שדי שיש גם כן במשמעותו דין ורחמים דין מלשון כשוד מן שדי יבא כי הוא לשון שידוד רחמים לאמר די לצרותם ע"ד ואל שוי נתן לכם רחמים, ואף על פי כן לא הרהרו האבות אחר מידת הדין הרמוז בו, ואתה הרהרת על שם של אדנות הכלול בשם של רחמים אף על פי שאין במשמעות אדנות כל כך מידת הדין כמו בשם של שדי המורה על שידור גמור ואף על פי כן בשם זה של שדי הקימותי בריתי אתם וגו' כמה מעלות טובות עליהם מן הבטחותי שהיו בשם שדי ואף על פי כן לא הרהרו שמא יתהפך הדבר לדין ושידוד ויש ליתן טעם מה שלפעמים אמרו ואין אתה רואה מה שאעשה אל ל"א מלכים ולפעמים אמרו מה שאעשה לשבעה אומות לפי שהעה"ז נברא בה"א המורה נקיבה והעה"ב ביוד המור' זכר וכל בת יורשת עישור נכסים על כן כל ירושת העה"ז חלק עשירי מן ירושת העה"ב אם העה"ב ימות המשיח נקט מספר שבעה אומות כי לעה"ב ירשו כל ע' אומות ואז ישירו ביר חדש כזכר ואם לעה"ב ממש ואז ירשו י"ש עולמות נקט ל"א מלכים שהוא חלק עשירי מן יש ועל כן נקט אל שדי כי יש בו אותיות יש ואותיות אל ודלי"ת נוספת, וכן בשם ישראל יש אותיות יש ואותיות אל ורי"ש נוספת לרמוז שבתנאי זה ירשו שני עולמות אם יהיו שלימים עם ה' אחד ולא ישתחוו לאל אחר ותדע כי דלי"ת דאחד גדולה שלא יקרא אחר ברי"ש, וכן רי"ש גדולה בלא תשתחווה לאל אחר שלא יקרא אחד בדלי"ת כי השינוי בשניהם עיקר המינות לפיכך בא הרמז ביתור רי"ש בישראל ויתור דלית באל שדי שכשיהיו תמימים עם ה' לקרות אחד בדלי"ת ואחר ברי"ש אז יזכו לשני עולמות לעה"ב יש ובעה"ז אל דהיינו ל"א מלכים לכך נגלה ה' לאבות באל שדי וכן יעקב ראה כן במראה הסולם מספר ז' ומספר ל"א כי הסולם עמד בבאר שבע וראשו בבית אל ושיפוטו בבית המקדש המכוון כנגד מקדש של מעלה מקום נחלת י"ש עולמות ואמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה ר"ל מספר י"ש אנכי רואה כאן, ואנכי לא ידעתי ר"ל ידעתי רק מספר לא ומאז שהבין שהקב"ה נותן לו בעה"ז המעשר נדר כן ואמר וכל תתן לי עשר אעשרנו לך מדה כנגד מדה כמו שהקב"ה נותן לי המעשר בעה"ז ומטעם זה הקב"ה קראו ליעקב אל נתן לו חלק עשירי מן יש עולמות וזה שאמרנו שמקום בית המקדש רמז לי"ש עולמות היינו בזכות הקרבנות לא חטאות ואשמות אלא עולות הבאות דרך דורון ומתנה כד"א יובילו שי למורא היינו למורא מקדש שי לשון מתנה וק"ל:

מאמר פו

ג' מתנות טובות נתן ה' לישראל

ורז"ל אמרו ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלן על ידי יסורין תורה והעה"ב וארץ ישראל כו' ואולי מטעם זה נגלה ה' על האבות בשם שדי המורה על דין ורחמים כי רצה להנחילם ג' מתנות אלו על ידי יסורין לכך אמר וארא וגו' באל שדי וגו' ונתן אחר כך טעם לדבר, והבאתי אתכם אל הארץ הרי מתנת א"י, לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב הרי העה"ב תחיית המתים כמארז"ל לתת לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה, ונתתי אותה לכם מורשה רמז למתנת התורה שנ' בה מורשה קהלת יעקב ובעל הטורים פי' מורשה ב' במסורת כו' ולהנחתינו אתי שפיר ומתורץ גם כן ייתור אותה כי הל"ל ונתתיה לכם וק"ל ומטעם זה נראה לכל ג' אבות בשם שדי כי מתנת העה"ב נרמזה ליעקב כי יעקב לא מת, ומתנת א"י מצינו ביצחק שנאמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך והיינו באל שדי, ומתנת התורה כתיב באברהם אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים פלח קדמי כו' והיינו שאמר ה' למשה טעם על הגלות הרמוז באל שדי כדי להנחילם ג' מתנות אלו הניתנין ע"י יסורין דווקא וזה תשובה גם על שאלת למה הרעות:

מאמר פז

מדרש על פסוק כי העושק יהולל חכם

וברבתי וכן בילקוט דרשו על משה פסוק כי העושק יהולל חכם ויאבד לב מתנה כשהחכם מתעסק בעסקין הם מערבבין אותו מן החכמה ויאבד לב מתנה מן התורה שנקראת מתנה שנאמר וממתנה נחליאל אפילו משה שנאמר וישב משה אל ה' ויאמר ד' למה הרעות לעם הזה ומאז באתי אל פרעה וגו' ויאמר ה' עתה תראה כו' מה שאני עושה לפרעה ולמצרים אתה רואה אבל אין אתה רואה מה שאני עושה אל נ"א מלכים, באותה שעה בקש הקב"ה לישב עליו בדין מנין שנ' וידבר אלהים אל משה ואין אלהים חלא דיין שנאמר אלהים לא תקלל, נכנסה סנגוריא למדה עליו זכות ויאמר אליו אני ה' ואין ה' אלא רחמים שנאמר יי' יי' אל רחום וחנון ע"כ לשון הגרסא בילקוט, וקשה היכן מצינו שאיבד משה התורה. והלא הוא עצמו אמר בסוף שאיבד מה שלא יראה מלחמת ל"א מלכים, ונראה לומר של"א מלכים היינו נחלת א"י וידוע ששלשה המתנות תלוין בא"י כי התורה וודאי תלויה בארץ היא שרוב מצות תלוית בארץ הן שא"י אוירא דמחכים ובמדרש וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת א"י כו' וכן ענין התחיה שמיתי א"י חיין תחילה לכן דרש על משה פסוק ויאבד לב מתנה כי כששאל למה הרעות היה לו להבין

כי רוצה ה' להנחילם ג' מתנות תורה ועה"ב וא"י על ידי יסורין ונקט מתנה מן התורה כו' כי וודאי מקור שלשתן מן התורה ועל כן ניתנו בשם של שדי כי הנעלם מן שדי עולה ת"ק כשתכתוב שי"ן דל"ת יו"ד רמז לנר אלהים נשמת אדם ונר מצוה התלוין בארץ, ועל ידי שלא הבין משה טעם לכובד השעבוד ע"כ נקנס עליו שלא יראה מלחמות ל"א מלכים ועל ידי זה איבד לב מתנה באותה שעה ביקש הקב"ה לישב עליו בדין ר"ל להענישו אפילו באותה שעה שלא יראה אפילו מלחמת פרעה נכנסה סנגוריא ולימד עליו זכות ומהו הזכות, אני ה' ר"ל אני ה' הטלתי עליו בעל כרחו השליחות והיינו העסקין של רבים שהיו מערבבין שכלו וחכמתו כי משה היה ממאן בשליחות זה ולא רצה לקבל עליו להתעסק בצרכי צבור ואני ה' הכרחתי אותו שלא ברצונו שיהיה מתעסק בשליחות זה על כן אין ראוי להענישו תכף, גם יתכן לפרש שלכך נר' ה' אל האבות באל שדי לרמוז על שידוד המערכה כמ"ש ראו כי רעה נגד פניכם כוכב ששמו רעה כו' והקב"ה הפכו לדם מילה, וכן מירה השידוד על שהקשה ה' את רוחו של פרעה האמור בכל ענייני הפרשה.

מאמר פח

מדרש שהקב"ה מתרה באדם ג' פעמים

וזהו על דרך שמסיק ברבתי פרשת בא וז"ל כי אני הכבדתי את לבו, אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינים לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה שנאמר כי אני הכבדתי את לבו אמר ליה רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באם פעם ראשונה ושנייה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה חמשה פעמים ולא השנית על דבריו אמר ליה הקב"ה אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך הוי כי אני הכבדתי את לבו עכ"ל, וקשה על מדרש זה שנכנס בשלשה ויצא בחמשה כי מתחילה אמר הן כל אל יפעל אל פעמים שלש עם גבר ולא יותר ואחר כך אמר ששיגר הקב"ה חמשה פעמים אל פרעה כו' למה חמשה, הן אמת חפצתי לתרץ קושיא זו שמכת דם צפרדע אינן מן המנין לפי שגם החרטומים יכלו לעשות כן על כן אין אשמה על פרצה במה שלא השגיח בשני התראות ומכות ראשונות כי היה סבור שמא גם משה עושה כן על ידי מכשפות ולא ה' פעל כל זאת ומן מכה שלישית והלאה חושבנא כי במכת הכינים כלם יחד הודו ואמרו אצבע אלהים היא ומשם חשבון ג' ההתראות, וא"ת א"כ למה שלח ה' בו מכת דם וצפרדעים וכי לא ידע ה' שגם החרטומים יוכלו לעשות כן ואם כן פשיטא לא ישגיח בהם פרעה ולא יקח

מהם מוסר, תשובה לדבר עיין בילקוט ותמצא כמה מדרשים חלוקים האומרים שכל עשרה מכות אלו באו על מצרים על צד העונש מדה כנגד המדה שמדדו בה לישראל וכאשר עשו לישראל כן יעשה גם להם, וא"כ שורת הדין נותן להביא על המצריים דם צפרדע כנגד איזו חטא פרטי שעשו לישראל וא"כ וכי לפי שגם החרטומים יוכלו לעשות כן יפטרו המצרים מן העונש הראוי לבא עליהם, וא"ת אם כן איך נא' במכת הדם כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' וגו' ש"מ שע"י מכה זו ידע את ה' ואיך ידע זה אחר שגם החרטומים יכלו לעשות כן, תשובה לדבר לפי שהיאור היה אלהיהן של מצרים כדמסיק ברבתי וז"ל למה לקו במים תחלה לפי שפ רעה והמצריים עבדו ליאור אמר הקב"ה אכה אלוהו תחילה כו' וא"כ שתכלית מכה זו להשפיל אלוהיהן ואם כן כ"ש שיושפל אם גם החרטומים מושלים בו ובזה ידע וודאי כי אני ה' אשר אין כח ביד כל חרטום ואשף לבטל דבר מדבריו ית' ויראתו של פרעה הכל מושלין בו אפי' החרטומים אבל בצפרדעים לא נאמר בהתראה זו בזאת תדע כי אני ה' מאחר שידע שגם החרטומים יכלו לעשות כן ומ"מ בהשרתן כתיב למען תדע כי אין כל אלהינו כי החרטומים אעפ"י שיכלו להוציאם מ"מ לא היה כח בידם להסירן, ורז"ל אמרו שהצפרדעים מסרו נפשם על קידוש השם ית' שנכנסו בתנורים ומהם למדו חנני' מישאל ועזרי' להשליך עצמן לכבשן אש בעבור קידוש השם גם לפי זה שפיר קאמר למען תדע כי אין כה' אלהינו שהרי עיניך הרואות כי מסרו נפשם ליכנס בתנור אש לקיים מצות ה' ונאמר זה בהסרתן לפי שמסיק בשוחר טוב שאותן שירדו לתנור לא מתו זה מופת חותך כי אין כה' אלהינו, ומה שדרש עליו פסוק אם ללצים הוא יליץ כוונת מדרש זה לתרץ לשון את אשר התעללתי במצרים שפירש רש"י שחקתי למה הזכיר בו לשון שחוק מהו ענין השחוק כי ענין השחוק דומה לעניין ליצנות ופירוש הענין הוא שאחר כלות כל מכה נתן לו ד' הרוחה כדי שיסבור שלא תחול עוד מכה דרך משל במכת הברד החטה והכסמת לא נכו כדי שיטעה שלטובתו ניתן לו הרוחה זו להשאיר לו פליטה ואין הדבר כן אלא לכך לא נכו כדי ליתן מקום אל הארבה שתחול והרי הדבר דומה לחתול אשר עכבר בפיו שמניח אותו וחוזר ותופשו כך כל הרווחו' שניתנו לו לא לטובתו היו אלא כדי ליתן מקום למכ' שאחריה שתחול והקב"ה שחק בו דרך ליצנות לפי שגם פרעה היה מתלוצץ במשה שבכל מכה הודה על חטאו ואמר לפשר עמו וככלות המכה חזר לסורו לכך נאמר אם ללצים,, אם האדם יבחר לו לילך בדרך לצים, גם לעומת זה הוא יתברך יליץ, השם יתברך שוחק בו כמו שעשה לפרעה, ואם לענוים הנכנעים יתך הקב"ה חן.

מאמר פט

טעם למה נאמר ויחזק ד' את לב פרעה דוקא בשחין

והנה מקום אתי לפרש בדרך הפשט מה שנאמר ויחזק ד' את לב פרעה דווקא במכת השחין ולא במכות הקודמי' לפי שנ' ואחר באו משה ואהרן וגו' ויאמר פרעה מי ד' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ד' וגם את ישראל לא אשלח ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וגו' וקשה מה חידש משה בדבריו שחזר שנית לשאלתו הראשונה ואם זה תשובה על שאמר תחלה כה אמר ד' אלהי ישראל כו' ועל זה אמר לא ידעתי את ד' על כן חזר ואמר אלהי העברים כי אותו אתה מכיר, מנא למשה לומר כן שמכיר אלהי העברים יותר מן ד' אלהי ישראל, ועוד קשה מהו וגם שאמר וגם את ישראל לא אשלח, ונראה שכך פירושו כי פרעה אמר לא ידעתי ה' וגם את ישראל ר"ל גם את ישראל לא ידעתי, לפיכך לא אשלח ואינו מוסב למעלה, ואמר לו משה הנני מראה לך מקום שתכיר את שניהם כא' כי הוא אלהי העברים דהיינו אלהי אברהם שנקרא עברי שנאמר ויגד לאברם העברי וחשב משה כי מסתמא מצא פרע ה כתוב בספר זכרונות מה שקרה לפרעה עם שרה אשת אברם העברי שנ' וינגע ד' את פרעה וגו' וחשב משה שיכנס מורך בלבבו שלא ילקה גם הוא בשחין של ראתן על שמעכב זרע אברהם אצלו נגד רצון ד' כמו שלקה פרעה זקנו על שעכב אצלו את שרה אשתו, ובאמת שכאשר שמע פרעה דבריו מיד מורא עלה על ראשו קצת והתחיל לדבר דברים רכים אל משה לאמר מה לך ולצרה זו להתעבר על ריב לא לך, הלא כל שבטך בני לוי אינן בכלל השעבוד, ובזה מדוקדק הלשון למה משה ואהרן תפריעו את העם כי היה לו לומר משה ואהרן למה תפריעו את העם., אלא רוצה לומר אלו היה המפריע מן שבט אחר אשר ישנו בכלל השעבוד החרשתי, כי בא להציל את עצמו ואת שבטו אבל למה משה ואהרן שאינן בכלל השעבוד לא הם ולא שבטם למה יפריעו העם ממעשיהם וכל זה דברים רכים לפתות השליח שיסלק עצמו, וא"כ קשה מאחר דלשעבר היה פרעה מתיירא מן מכת השחין שלקה בו פרעה זקנו למה כבד לב פרעה כשלקה בשחין והיה לו לשים על לבו כי ע"י מכה זו חזר פרעה זקנו מן רשעתו והחזיר את שרה ולמה לא נכנע גם הוא במכה זו, על כן בא כמתרץ ואמר ויחזק ד' את לב פרעה כי מאת ד' היתה זאת לו אשר חיזק לבבו אחר שהותרה כבר ג' פעמים מן מכת הכינים והלאה, לכך אמר במכת ברד שאחריה עודך מסתולל בעמי דרך תמיה על אשר לא נכנע מפני מכת השחין כאשר נכנע בו פרעה זקינו, ומסתולל מגזרת מסלה כי אחר שעבר על ג' התראות אשר התחלתם מן השנים שלא יכלו החרטומים להוציא והקשה ערפו ולא נכנע בעבור הכנים ערוב דבר ג' פעמים הוי חזקה ואז נעשה לו

כהיתר ובאורח כבושה הוא מהלך כפירוש רש"י שהוא מגזירת מסילה דמתרגמינן אורח כבושה ורצה לומר שמיד אחר מכה ג' דהיינו הכנים נעשה רשעתו אצלו אורח כבושה לפיכך נאמר אחר מכת השחין עודך מסתולל עדיין אתה הולך במסילה כתושה אשר הלכת בו גם במכה הקודמת כי לשון מסלה מורה על דרך מעוקל כבוש אשר לסטים כמותו כבשוהו, על כן אמר כי בפעם הזאת אני שולח כל מגפותי רצה לומר כל המכותי הראויין לבא עוד עליך כולם יחולו כי מאחר שלא נכנעת מן מכת השחין אשר ממנה נכנע פרעה זקינך ואתה בכל זאת מאנת לענות אם כן מסתמא מעתה לא תכנע מפני שום מכה וא"כ וודאי יחולו כל מגפותי הראויין לחול עליך כי אין עוד תקוה לומר ששום מכה תביא אותך לידי הכנעה כי כולם באו בק"ו מן מכת השחין חוץ מן מכת בכורות:

מאמר צ

במדרש י' מכות כנגד י' נסיונות

ובילקוט פרשה זו מסיק שעשרה מכות אלו היה כנגד עשרה נסיונות שנתנסה בהן אברהם והדבר צריך ביאור כי רחוק לומר עשרה כנגד עשרה בלי טעם על כן נראה ליתן טעם לכולם שיהיו מקבילין זה לעומת זה כי מכת הדם שלקה היאור אלהיהן של מצרים כנגד נסיון ראשון שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך כי הליכ' זו היתה קבלת עול מלכות שמים כי הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה כו' ועוד שבהליכה זו הבדיל אברהם רבים מן ע"ז ע"כ זכה ונעשה נס לבניו שלקה פרעה שעשה עצמו אלוה ואמר לי יאורי ואני עשיתני, מכת הצפרדע כנגד נסיון שהושלך אברהם לכבשן האש כך מסרו הצפרדעים עצמן לתנור אש על קידוש השם כי מהם למדו חנניה מישאל ועזריה כמבואר למעלה, מכת החושך כנגד נסיון שהיה אברהם נחבא במערה ולא ראה אור השמש י"ג שנה וק"ל, מכת הערוב כנגד נסיון ד' מלכות שהראה לו הקב"ה בין הבתרים כמו שדרשו ענלה ואיל ופר רמז אל המלכיות שנמשלו לחיות רעות ובהמות כמ"ש ושן בהמות אשלח בם כך הביא על פרעה הערוב שנאמר שלח ערוב ויאכלם והוא כנגד ארבע חיות שנזכרו בדניאל, מכת הבחין כבר אמרנו שהוא כנגד נסיון לקיחת שרה כי אז נלקה גם פרעה זקינו במין שחין ששמו ראתן, מכת הארב' שאכל יתר הפליטה וגרם להם הרעב זהו כנגד נסיון ויהי רעב בארץ שהוצרך אברהם לצאת מן הארץ מפני זלעפות רעב, מכת הכינים מסיק בילקוט בטכסיסי מלחמה בא עליהם מתחילה סכר אמת המים ואחר כך הביא עליהם קולנים לא חזרו הביא עליהם החיצים. אלו הכינים שהיו נכנסים בתוך גופם כחץ ואולי זה כנגד נסיון גרש את בן האמה וגו' וע"י גירוש זה כתיב וישב במדבר ויהי רובה קשת אומנות פתוחה בקשת וחיצים, מכת הדבר נכנסו הבהמות תמורת המצריים כמ"ש

כי עתה שלחתי ידי ואך אותך ואת עמך בדבר, וזה כנגד נסיון העקידה שנכנס איל תמורת בנו יצחק, מכת הברד שקלקל פרי העץ והאדמה כנגד נסיון המילה הגורמ' הברכה בפרי האדמה והיא מקום שעושה פירות כאשר הוכחנו בראיות חזקות למעלה פרשת לך לך וכן יוסף אמר למצרים להמול בשני הרעב וילפינן ערלה זו מן ערלה שבאילנות כו' ע"כ למצרים הערלים ירד עליהם הברד אשר שיבר כל עץ השדה, מכת בכורות בחצי הלילה כנגד נסיון של מלחמת אברהם עם המלכים שנ' ויחלק עליהם לילה ומסיק ברבתי פ' לך לך יוצרו חלקו אמר הקב"ה אברהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה ואימתי במצרים שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וכן פירש"י שם וחציו השני נשמר לו לחצות לילה של מצרים, גם יתכן לפרש ענין נסיון העקיד' למכת הדבר בבהמות לפי שנאמר בעקיד' אחר הדברים האלה פירש"י שהיה השטן מקטרג ואמר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר או איל א"ל הקב"ה אילו הייתי אומר לו זבח בנך היה עושה, וא"כ לפי שהקריב אברהם בנו ופרעה לא הניח את ישראל שיעשו זבחי' ועולות במדבר לה' על כן דין הוא שילקו בדבר כל מקנה מצרים בזכות שאברהם לא מנע מאת ה' אפילו בנו ופרעה מנע אפילו פר ואיל לפי שחשב את כל מקנה ישראל כאילו היה שלו ומה שקנה עבד קנה רבו לפיכך היה מונעם מזבוח פר ואיל, ומכת הכינים כנגד גרש את האמה ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק ומכאן נמשך שנתן כל אשר לו ליצחק ולבני הפלגשים שם טומאה מסר להם להתעסק בכישופים המיוחסים לארצות הקדם כמ"ש כי מלאו מקדם, וירע בעיני אברהם ונצטער על זה, ומכאן זכה שנעשה לבניו נס בענין מכות הכינים שלא יכלו החרטומים להוציאן וסיכל ה' עצתם עד שהודו ואמרו אצבע אלקים הוא, ומכת הברד שכנגד המילה לפי שמצינו שהמילה מצלת מן אש ומים, פן האש היינו אש של גיהנם כי אברהם יושב על פתח' של גיהנם ואינו מניח שם הנימולים, מן n ים שכן כים נקרע בזכות המילה כנודע לפיכך בזכות נסיון המילה זכה אברהם ונעשה לבניו נס שהוריד הקב"ה על הערלים אש ומים כאחד דהיינו אש מתלקחת בתוך הברד וישבר כל עץ גבולם וכל פרי האדמה כמבואר למעלה

מאמר צא

שינוי לשון בצפרדעים וערוב וברד

ויש עוד טעם נכון בדבר על דבר כשינוי שבשלשה מקומות כי במכות הערוב כתיב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ובהתראת מכת הברד כתיב בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, ובהתרת הברד כתיב למען תדע כי לה' הארץ וכבר פירשתי מה שנאמר במכת

היאור בזאת תדע כי אני ה' על ידי שעשה שפטים באלהיהם וכ"ש אחר שגם החרטומים יכלו להכות היאור אם כן אין בו שום צד אלהות אחר שאפי' החרטומים מושלים בו, ובצפרדעים לא נאמר כן בהתראה מאחר שגם החרטומים יכלו לעשות כן אם כן במה יודע כי ה' עושה אלא בשלמא גבי יאור מבואר כי אני ה' לאפוקי היאור אין בו צד אלהות, ומ"מ נאמר בהסרת הצפרדעים למען תדע כי אין כה' אלהינו הן מצד שהחרטומים לא יכלו להסירן הן מצד שאותן שבתנורי' לא מתו על שמסרו נפשם על קידוש השם, ובמכת ערב נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ לפי שמסיק בילקוט תהלים בפסוק נמשל כבהמות נדמו אמר רמי בר חמא אין חיה שולטת באדם אלא א"כ נמשל לו כבהמות שנאמר נמשל כבהמות והטעם לפי שיש לכל אדם צלם אלהים על כן כל חיה יראה להתקרב אל האדם כמ"ש ומוראכם וחתכם וגומר ועיקר מורא זו בעבור צלם אלהים שכל חיה נרתעת ממנו ועל ידי רוע מעשיו יש לו לאדם תואר הבהמה וזהו שאמר בערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ והצלם והדמות מצוי בישראל ולא במצרים זה"ש והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ר"ל דמות שלי מצוי גם בתחתונים עד שגם הבהמה נרתעת לאחוריה והיא יראה להתקרב אל עמי ישראל שנבראו בצלם ובדמות והשחית את המצרים אשר בשר חמור בשרם נמשלו כבהמות נדמו, ומ"ש בהתראת הברד בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ קאי על מה שנאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי רצה לומר מגפות שהם הפכים כי הברד נתחברו בו שני הפכים אש ומים וכל שרי מעלה או המזלות וכוכבים כל אחד ממונה על פעולה מיוחדת אבל אין בהם גם אחד אשר בידו לפעול שני הפכים בנושא אחד כמבואר בכלי יקר על פסוק עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים שזה נאמר על שראה פעולות הפכיות יצאו מן אל אחד כך הפירוש בענין מכת הברד הכולל כל מגפותי ההפכיים ומעיד כי אין כמוני בכל הארץ אשר בידו לחבר שני הפכים כמוני, ומ"ש בהסרת המכה למען תדע כי ליי הארץ לפי שחס ה' על מעשי ידיו והשאיר פליטה לארץ במה שהחטה והכסמת לא נכו כמי שחס על אשר לו לנסות אולי ישובו ויהיה להם פליטה ומחיה.

פרשת בא

מאמר צב

ביאור פרשת בא אל פרעה

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו' קשה למה לא שנאמר כי אני הכבדתי בשום מכה כי אם בזו, לפי פשוטו נראה לי פי שבמכת הברד נאמר אני שולח את כל מגפותי ש"מ שמכה זו שקולה ככל המכות לכל הדיעות בין אם הגירסא בכורות תחת הבי"ת פתח בין אם הגירסא בצורות לכל הדיעות מכה זו שקולה כנגד כולם ואף על פי כן לא השגיח בה פרעה ק"ו שלא ישגיח במכות פרטיות אשר ישלח בו עוד וא"כ למה זה ילך משה אל פרעה בחנם כי לעולם לא ישלחם מרצונו על כן אמר לו הקב"ה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ומאחר שקישוי זה ממני בא ולא מפרעה לסוף לא אקשה לבו במכה אחרונה ואז ישלחם וק"ל, ועוד קשה שלא מצינו שהקב"ה אמר למשה כלום מענין הארבה, וע"ק שבכל המכות נאמר ויחזק או ויכבד ובמכת הברד נאמרו שתיהן כאחד, ויתכן לפרש ע"ד שפירשתי בספר כלי יקר שלכך נאמר בברד את כל מגפותי לרמוז על מכות בכורות ע"ש, כי לכך נאמר הנה אנכי שולח את כל מגפותי אל לבך ר"ל מכת בכורות השקול' ככל מגפותי עכשיו אני שולח אותה מכה אל לבך ר"ל לא שתחול עכשיו המכה ההיא כי עוד חזון למועד אלא עכשיו תתן לבך עליה על ידי שתרגיש גודל מכאוב לבך על ליקוי ביכורי הצמחים ומה תעשה בליקוי בכורי פרי בטן בק"ו מן צער ביכורי פרי האדמה שלקו עכשיו, לכך נאמר ויכבד לשון מפעיל כמו ויקהל כי הקב"ה הכביד את לבו שלא השגיח במכת הברד כי מכה זו מן החמשה מכות האחרונות שהכביד ה' את לבו, וכנגד שלא שת לבו אל הגיזום מן מכות בכורות נאמר ויחזק לב פרעה מעצמו משמע ולא ה' פעל חיזוק זה שהרי בסוף כשבאה המכה של בכורות לא חיזק ד' לבו, לכך אמר כי אני הכבדתי את לבו רצה לומר ההכבדה היתה ממני אבל לא החזוק לב, ומה שלא אמר ד' למשה כלום מן מכת הארבה יתכן לפרש בדרך הפשט כי כבר נמצא בהרבה מדרשים שפרעה היה ראוי ללקות בכל עשרה מכות אלו כל מכה ומכה כנגד איזו חטא פרטי ואם כן כבר עברו שבעה מכות וידע משה שלא יחולו עוד מכות כי אם שלשה ארבה חשך בכורות, אך שבכל מכה הי' מסופק בקדימה ואיחור שלהם ובעצם המכות לא היה מסופק כי ידע שיהיו מדה כנגד מדה על כן ידע את כולם אך בסדרן היה מסופק איזו תוקדם ואיזו תאוחר על כן הוצרך הקדוש ברוך הוא להודיעו סדרן וכאן לא היה מסופק כי ידע שמכת בכורות תהי' באחרונה מאחר שבה התרה הקב"ה בראשונה שנ' הן אל ישגיב בכחו ומי כמוהו מורה כפירש"י פרשת שמות וא"כ אין כאן בספק כי אם ארבה וחושך וידע משה שמסתמא כל מכה סמוכה לדומה לה כי החשך יהיה סמוך למכת בכורות שזמנה גם כן בחשך בחצי הלילה וארבה יהיה סמוך לברד כי מכת הארבה באה לכלות יתר הפליטה הנשארת מן הברד והאי לדסמיך

ליה והאי לדסמיך ליה, ובזה מתורץ מ"ש את אשר התעללתי פירש"י שחקתי וענין שחוק זה כבר פירשתי למעלה פרשת וארא על מדרש הרבתי בפסוק כי אני הכבדתי וגו' הדורש על זה פסוק אם ללצים הוא יליץ כי פרעה היה מתלוצץ בשלוחי הקב"ה פעם אחר פעם כי בעוד המכה משמשת הודה על חטאתו לאמור ה' הצדיק ובסור המכה חזר לסורו על כן גם הוא ית' יליץ ושחק בו כי בכל מכה נתן לו הרוחה כדי שיחחזק לבו ויחשב שלטובתו ניתן לו הרוחה ואינו אלא לרעתו כדי שיהיה מקום לחול למכה האחרת כי אלו היה הברד מכלה את הכל א"כ לא היה מקום לחול מכת הארבה וזהו ענין שחוק כמו החתול המניח העכבר כסבור שהוא כדי שימלט על נפשו ואינו כן אלא חוזר ותופשו, וזה"ש והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה ויש בזה ב' פירושים לרש"י אם לשון אפיל' ר"ל שהיו טמונים בארץ ואינן ראוין ללקות ואם לשון פלאי פלאות רוצה לומר שהיו ראוין ללקות ולא לקו כי נעשו להם פלאות ולמה נקט אפילות אלא שרמז שוודאי לא עביד ה' ניסא לשקר' ובודאי מה שנעשו להם פלאות שלא נכו היינו כדי שתחול גם מכת הארבה וכתיב בה ותחשך הארץ ולא יוכל לראות והיינו לשון פליאות ולשון אפילות כאחד כי לכך נעשה להם פליאות כדי שתבא הארבה ותאכלם באפילה וחשך ומכאן למד משה שאחר מכת הברד תחול מכת הארבה ולכך אמר ויאכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד רצה לומר ודאי השאיר ה' מן הברד כדי שתמצא הארבה מה לאכול

מאמר צג

תהלים מזמור ע"ח המדבר מן יו"ד מכות

ובדרך זה הנה אתי מקום ליישב הקושי שמצינו בתהלים מזמור ע"ח וישובו וינסו אל וגו' ויהפוך לדם יאוריהם וגו' לא הזכיר כל המכות כי חשך שחין וכנים לא הזכיר כלל, ובכל אותן שהזכיר הפך סדרן, ונראה לפרש שלא הזכיר כי אם אותן המכות אשר מהם רצה להוכיח מה שנאמר את אשר התעללתי במצרים שחקתי שבכל מכה נתן לו הרווח' כדי ליתן מקום לאחרת שתחול ורצה להוכיח זה מן שלשה זוגות מכות, והתחיל במכת היאור אע"פ שממנה אין הוכחה זו מ"מ מאחר שבה עשה ה' שפטים באלהיהם כי היאור היה אלהות של פרעה כמבואר למעלה פרשת וארא על כן התחיל בה כלפי וישובו וינסו אל וגו' ור"ל לא זכרו את ידו וכחו ית' שעשה שפטים באלהי העמים זה"ש ויהפוך לדם יאוריה' ונוזליהם בל ישתיון, ואחר כך אמר ישלח בהם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם ר"ל לכך לא עשו בהם הצפרדעים כי אם השחתה בעלמא ולא אכלו אותם כדי שיבא אחריהם הערוב ויאכלם כי אילו אכלו אותה הצפרדעים א"כ לא היה לערוב מקום לחול

ולאוכלם וא"כ אף על פי שהערוב סוף המעשה ר"ל אחר הצפרדע מכל מקום הוא קדום במחשבה כי גם בהשחתת הצפרדע כבר קדמה במחשבה אכילת הערוב לכך הקדים הפסוק אכילת הערוב להשחתת הצפרדע לפי שקדם במחשבה כאמור הרי ראיה מן זוג א' מן המכות, ואחר כך הביא ראיה מן זוג שני ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל יסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים הקדים הארבה לברד לומר לך שגם במכת הברד שהיה קדום במעשה ושם עלתה במחשבה גם על מכח הארבה כי לכך השאיר הברד כדי שתבא הארבה ותאכל יתר הפליטה כי הברד לא הכה כי אם גפנם וכדומה לו מן מיני הגבעולין וכן בשקמה בחנמל והוא מין ברד אף על פי שפשוטו מין ארב' הוא מכל מקום מדהכניסו בין עניני הברד יש לפרשו גם מין ברד וכן פי' בקונקרדנסיאס אבל הארבה אכל כל יבולם אפילו מה שהיו מובילין אל הקרקע והוא מן האפילות שאינן נראין אל הכל אכל הארבה ונמצא שהארבה המאוחר קדם במחשבה, ואחר כך הביא ראיה מן זוג שלישי ואמר וחייתם לדבר הסגיר ויך כל בכור במצרים ובכאן הדבר מבואר יותר מבכולן כי על מכת הדבר נאמר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' ואף על פי שפסוק זה נאמר במכת הברד מכל מקום כך פירושו כששלחתי מכת הדבר בבהמות בנקל היה שבאותו זמן ידבק הדבר גם בך ותכחד מן הארץ אך שאם הייתי עושה כן א"כ לא היה מקום למכת בכורות שתחול לפיכך בעבור זאת העמדתיך להשאיר לך פליטה כדי שתחול מכת בכורות וא"כ בשעה שאמר לו כן הוכיח ה' שמכת בכורות גרמה לו על כן נאמר שם הנני שולח את כל מגפותי אל לבך דהיינו מכת בכורות שנקראת כל מגפותי אל לבך כי עתה אני אומר לך שבמכת הדבר הנחתי לך מקום לגבות חובי מן מכת בכורות, הן בכור אדם הן בבכור בהמה כי לכך נתן לו השארות הדבר הן באדם הן בבהמות כדי שתחול מכת בכורות באדם ובבהמה לכך נאמר ויך כל בכור במצרים לרבות בכור בהמה ראשית אונים היינו בכורי אדם ולפי ששם הדבר מבואר בתורה באר היטיב על כן לא הוצרך המשורר להפך הסדר ולהקדים בכורות אל הדבר כאשר עשה בשני זוגות הנזכרים כי די בזה רמז מה שסמך מכת דבר למכת בכורות ויש כמה מכות ביניהם אלא לכך סמכן ללמוד מהם ענין השחוק ששחק בו ה' ליתן לו הרוחה כדי שתחול מכה אחרת אחריה, ומ"ש ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם לפי שמסיק בילקוט פרשה זו כי כל הבכורים מתו הן בכור מאמו הן בכור מאביו שנקרא ראשית אונו, ובמדרש הרבתי מסיק טשהמצריים החביאו בכוריהם בבתים של ישראל וגם שם מתו עיין פר' י"ח וקרוב לשמוע שהחביאו דווקא מי שהיה בכור לאמו שהדבר ידוע לכל שאמו ילדתו ראשונה

ואם יבא המשחית אל בתיהם ולא ימצאם שם חשבו שינצלו כי חשבו שאינו מבחין בדבר שאינו רואה בעיניו, אבל בכור לאביו הנולד מן טפה ראשונה חשבו שבלאו הכי אין בו כח להבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינו של בכור על כן לא החביאו בכור מאב לבתים של ישראל, אבל כדי לבטל דעתם אמר ה' אני בעצמי יוצא בתוך מצרים ואני מבחין בין טיפה של בכור לטיפ' שאינו של בכור לפיכך ויך כל בכור במצרים היינו בכור לאם שהיה נחבא בבתים של ישראל ולא היו באהלי חם, וראשית אונם דהיינו בכור לאב באהלי חם שלא החביאום אלא נשארו באהלי חם כדאמרן:

מאמר צד

מזמור ק"ה המדבר גם כן בי' מכות

ובמזמור ק"ה נאמר סדר אחר והתחיל לשם במכת החושך שנאמר דשלח חושך ויחשיך ושם נזכרו כל המכות כסדרן חוץ מן ערוב וכנים הפוכין שנאמר אמר ויבא ערוב כנים בכל גבולם, ושחין ודבר לא הזכיר כלל, ויש לפרש לפי שלא מצינו מפורש בתורה אימתי סרו הכנים א"כ דעת הפסוק לומר לך שהערוב היה נס בתוך נס כי הערוב בא בעוד שהיה כל עפר הארץ כנים וזה חידוש גדול שהחיות יבואו אל ארץ אשר עפרה מליאה כנים לכך נאמר אמר ויבא ערוב אף על פי שהיה עדיין כנים בכל גבולם, ומה שלא הזכיר שחין ודבר לפי שלא נתפעל פרעה מהם כל כך שהרי לא בקש מן משה שיתפלל על הסרתם כמו שמצינו בצפרדע ובערוב ובארבה ובחשך ואף הכנים לא היה מזכיר מטעם זה אך הזכירם להגדיל נס הערוב כאמור ובמכת בכורות שלחם לגמרי, ומכת היאור אף על פי שגם שם לא בקש על ההסרה מ"מ הזכירו להיותו נס גדול שעשה שפטים באלהיהם כאמור למעלה, ומה שהקדים החשך להורות שכל עיקר טעם המופתים הללו היו לאמת לפרעה ענין חידוש העולם שהי' כופר בו ואמר מי ה' על כן הביא עליו חושך לאמת לו יצירה ראשונה יהי אור שכן קודם כל היצירה היה הכל תוהו ובוהו וחושך ובחסדי ה' הוציא כל הנמצאים לאור ההויה על כן הראה לו ה' כי הוא ית' יוצר אור ובורא חושך וזה כולל כל הבריאות של ששת ימי המעשה:

מאמר צה

במדרש ויהי חושך אפילה מהיכן היה החושך פלוגתא דרבי יהודה ור' נחמיה

וברבתי מסיק ויהי חושך אפילה מהיכן היה אותו חושך ר' יהודה אומר של מעלה שנאמר ישת חשך סתרו וגו' סביבותיו סכתו, רבי נחמיה אומר מחשך של גיהנם שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים, ונראה שמה שכתבתי מסכים לדעת רבי יהודה הסובר שחשך זה מעין חשך של מעלה והוא החושך שהיה קודם יצירת כל העולמות כי

אז היה ה' לבדו וחושך סתרו והחשיך לו הקב"ה מן אותו חושך ועשאו או אור לגלות לו כי הוא ית' אמר יהי אור ויהי אור וזה מופת על חידוש העולם לפיכך הקדים המשורר פסוק שלח חשך ויחשיך אע"פ שהיה המאוחר בין המכות מ"מ הקדימו להורות כי היא היה התכלית לכולם ומה שלא הקדים הקב"ה מכת החושך לכולם לפי שלא היה כח ביד פרעה לבא אל ידיעה זו כי אם מתוך הקדמות רבות ולבא מן הקודם אל המאוחר דהיינו מן ההקדמות אשר קנה על ידי שאר המכות כי אי אפשר לבא לסוף כל דבר חכמה כי אם ע"י הקדמות מופתיות, ומ"ש ולא מרו את דברו לומר לך שמאז הכיר פרעה את מי שאמר והיה העולם ולא מרו עוד דברו שהרי בפעם ההוא הסכים לשלח את כולם גם הטף ולא בקש כי אם להעמיד המקנה לפי שחשב שה' לא צוה להוליך כל המקנה רק משה מעצמו אומר כן כי אמר לדבריך הראשונים אני מאמין שאמרת לי בשם ה' כה אמר ה' וגו' שלח עמי ויעבדני והמקנה אינו בכלל עמי כדרך שפירשתי בכלי יקר על פסוק כי אותה אתם מבקשים לומר שהשמחה אתה בודים מלבכם כן ע"ש, הה"ד ולא מרו את דברו וקאי על פרעה, אך כדי לפרש אופן פלוגתא דרבי יהודה ורבי נחמיה נראה שמחלקותם תלוי בשני הטעמים אשר נקט רש"י למה הביא עליהם החשך כו' טעם ראשון לפי שבשלשת ימי אפילה מתו כל רשעי ישראל אשר לא רצו לצאת ממצרים כו' טעם שני לפי שהיו ישראל נכנסין לבתיהם של מצרים וחפשי כל מטמונותם כו' ושני הטעמים נזכרו ברבתי אחר הפלוגתא דרבי יהודה ורב נחמיה ואם כן קרוב לשמוע שהמה פליגי בטעם החשך ובהא סלקי ונחתי כי דעת רב נחמיה הוא שחושך זה היה ליסר בו הפושעים אשר לא רצו לצאת ממצרים לפי שהיו מעורבים בין המצרים ובנו להם בתים ספונים וחשובים ועושר וכבוד ונכסים כדמסיק ברבתי ועל כן לא רצו לצאת ולפיכך נידונו בחושך הבא מן אש של גיהנם אשר ערוך מאתמול לדון בו הפושעים והמורדים לכך מביא פסוק ארץ עיפתה כמו אופל אתאן למ"ד שעיקר הגיהנם שלעתיד היינו השמם שתפעל שני הפכים אור לצדיקים וחשך לרשעים כמ"ש ולהט אותם היום הבא וכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, וכן חושך זה של מצרים פעל שני הפכים חשך למצרים ולפושעי ישראל, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם לכך מביא פסוק ארץ עיפתה כמו אופל לשון אור ור"ל שמשמש עיפתה ואור כמו שמשמש אופל והיינו חשך של גיהנם כאמור ורבי יהודא סובר מחשך של מעלה שנאמר ישית חשך סתרו כי הטעם בו שהקב"ה רואה ואינו נראה והחשך סתרו שהוא יתברך אינו נראה אבל עיני ה' משוטטות בכל העולם כמ"ש ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי כך חשך זה של מצרים היה לכדי שכל אחד מישראל יהיה רואה

ואינו נראה כי כל אחד הלך לבתי המצריים לחפש אחר מטמוניות שלהם וכל ישראל רואים אבל המצריים לא ראו כלום וזש"ה ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ר"ל במושבותם של המצריים היה אור לישראל ואם כן חשך זה מעין חשך של מעלה שהוא סתרו של הקב"ה וק"ל, וזה"ש שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו הן לדעת רבי נחמיה שסובר שטעם החשך שבו מתו רשעי ישראל לכך נאמר ולא מרו את דברו רצה לומר שהנשארים לא מרו דבר ה' כי ראו שפושעים נשמדו יחדיו על כן שארית ישראל לא מרו דבר ה' אלא יצאו ממצרים, הן לדעת רבי יהודה כדי לחפש מטמוניות שלהם וקאי ולא מרו את דברו גם כן על ישראל שלא מרו דבר ה' אשר אמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כמארז"ל דבר נא אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ש"מ שמקצתן ממרים היו עם ה' ולא רצו ליקח מן המצריים אף על פי שבגמרא מסיק הטעם שאמרו הלואי ונצא בעצמינו או משום טורח הדרך מ"מ לפי דרכינו מדקאמר ולא מרו את דברו ש"מ שמצד שהיו מחוסרי אמנה לא רצו ליקח כי יראו לנפשה פן ירדפו המצרים אחריהם משום ממונם כאשר היה לבסוף ועל כן נאמר וישאילום בעל כרחם וממילא נשמע שאותן שהלכו לחפש אחר מטמונותיהם היו מאמינים בה' שיצילם אף אם ירדפו מצרים אחריהם על כן שפיר קאמר ולא מרו את דברו ותדע כי ג' מכות אילו שנזכרו בפרשה זו כולם יש בהם מענין של חשך בארבה כתיב ותחשך הארץ, וחשך כמשמעו ומכות בכורות בלילה, ועל כן נאמר במסורת ג' פעמים שיתי אותותי אלה, ב' שיתי כליל צילך, ג' שיתי לבך למסילה רמז למה שאמרנו למען שיתי אותותי הם אות ארבה חושך בכורות ועל שלשתן אמר שיתי כליל צילך ואחרי כן שיתי לבך למסלה כי אז הלכו גאולים ולפי שהחשך כולל שלשה מכות על כן התחיל שלח. חשך ויחשיך ולא מרו את דברו כי מן התחלת מכת הארבה התחיל פרעה לכנס בפשרה כשאמר מי ומי ההולכים:
וקרוב לזה מסיק

מאמר צו

מדרש הילקוט על פסוק אמרו לאלהים מה נורא מעשיך

בילקוט פרשה זו וז"ל בא אל פרעה הה"ד אמרו לאלקים מה נורא מעשיך ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר אמרו לפעלא טבא ישר מה נורא מעשיך מה דחילון אינון מנגניא דילך הנהרגים הורגין את הורגיהן והנצלבים צולבים את צולביהם והנשקעים שוקעין את שוקעיהם ברוב עזך יכחשו לך אויביך ישקרו ויעשו אויביך כחשים נבוכדנצר אמר בריך אלהיהן דשדרך מישך עבד נגו פרעה אמר לא ידעתי

את ד' נעשה כחשן ואמר ד' הוא הצדיק, הוא אמר וגם את ישראל לא אשלח א"ל הקב"ה למשה בא אל פרעה ועל ידך ישלחם שנאמר שלך משה עבדו אהרן אשר בחר בו ויוציא את עמו בששון ברנה את בחוריו עכ"ל, וקשה מה ענין כל דרוש זה אל פסוק בא אל פרעה, וכפי הנראה שסמך על מה שנאמר בענין ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ש"מ שרצה ד' שבכל דור ודור חייב כל אדם לספר בפיו נסים של מצרים על כן הביא גם ראיה מן פסוק אמר לאלקים מה נורא מעשיך שאתה חייב לאמר בפיך לאלהים מה נורא מעשיך, והתועלת היוצא מן ספור זה כי על ידו וידעתם כי אני ד' רוצה לומר שם של ד' הוא שם של רחמים פועל הטובות כי כל רעה באה מעצמה על עושה הרעה כי הנפש החוטאת פועלת איזו דבר רע של עבירה הרי העבירה עצמה נפרעת ממנו להביא עליו רעה בכיוצא בה במדה שמדד בה כי הוא נלכד ברשת יד העבירה כארז"ל ואין אתה בא לידי עבירה משמע שדומה כאלו היה לה ידים ממש וזה התכלית היוצא מן ספור מכות של פרעה שכולם היו מדה כנגד מדה אבל הקב"ה אינו פועל כי אם הטובות זהו שמביא לשון התרגום אמרו לפעלא טבא ישר כי הקב"ה אינו רק פועל הטובות ומ"מ ישר הוא רוצה לומר הכל מצדיקין עליהם הדין כפרש"י על פסוק צדיק וישר הוא ואע"פ שבפסוק לא נאמר כי אם סתם אמרו לאלהים מ"מ התרגום מפרש הכלל היוצא מן אמירה זו לומר שישר ד', ודבר זה אינו מבואר בתורה בכל המכות איך היו מדה כנגד מדה ולכך באו על ענין זה מדרשים חלוקים זה אומר בכה וזה אומר בכה, אמנם בענין קריעת ים סוף שנטבעו המצרים בים נאמר הדבר בפירוש שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם במים דמו לאבדם ובמים נטבעו ועל זה אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ד' מכל אלהים וגומר וכן נאמר כאן על כל המכות שע"י הספור בהם וידעתם כי אני ד' וכן במזמור זה מזכיר גם כן קריעת ים סוף שאמר מה נורא מעשיך וכו' לכו וראו מפעלות ד' נורא עלילה על בני אדם הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל וגו' אמר נורא עלילה על בני אדם כנגד כל המכות שנאמר בהם אשר התעללתי במצרים וגם זה מדה כנגד מדה כדרך שפירשתי למעלה על פסוק אם ללצים הוא יליץ והביא ראיה מן קריעת ים סוף כי הוא מפורש בתורה שהיה מדה כנגד מדה בדבר אשר זדו עליהם והוא בנין אב גם על כל עלילותיו אשר שחק במצרים שיליץ ללצים כאמור, ועל הים היו מקיימים מה שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך כי שם שוררו על הים ואמרו מי כמוך וגו' נורא תהלות עושה פלא, זהו שמסיק התרגום מה דחילין רוצה לומר מה נורא אינון מנגניא דילך רצה לומר כשקדמו שרים אחר נוגנים על הים אז שררו ואמרו מה דחילין כנוסח זה מנגניא דילך לכך כל המספרים ביציאת מצרים אמרו לאלהים לספר בכיוצא בזה לאמר מה

נורא מעשיך, ועל מה שאמר שהכלל היוצא מן הסיפור ואמירה זו לדורות כדי שידעו שהקב"ה פועל הטובות לבד אבל הרעה באה מעצמה על פועלי הרעות ולפיכך ישר הואר"ל צדיק וישר הוא שהכל מצדיקין עליהם את הדין, על זה מביא ראיה מן פרעה שאמר תחלה לא ידעתי את ד' ואח"כ כשנלקה הודה ואמר ד' הצדיק ר"ל צדיק וישר הוא ומדקאמר ד' הצדיק בה"א ולא אמר סתם ד' צדיק אלא רצה לומר הצדיק הידוע מאז ומקדם הודה גם למפרע וכיחש דבריו הראשונים, ועל מה שאמר שהרעה באה מדה כנגד מדה אמר הנהרגים הורגין את הורגיהם ר"ל ע"ד על דאטפת אטפוך, כי ישראל אינן הורגין וצולבים ושוקעים, כי אם הורגיהם וצולביהם ושוקעיהם כי להם ימדדו במדה שמדדו להם, והמשל בזה פרעה והמן ונבוכדנצר כי שקעו וטבעו בים את פרעה לפי שגם היא שקע אותם במים וצלבו את המן כי גם הוא בקש לצלוב את מרדכי, ובזכותם ביה בליליא קטיל בלשצר בן נבוכדנאצר כי גם אביו הרג ישראל, ונקט דווקא ג' אלו כי במזמור זה נאמר באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה ודרשו ז"ל במסכת מגלה באנו באש בימי נבוכדנצר ובמים בימי פרעה ותוציאנו לרויה בימי המן על כן הביא הורג ים וצולבים ושוקעים וכן אחר כך מזכיר בפירוש נבוכדנצר ופרעה ולא הזכיר את המן כי לא מצינו בו שהודה על חטאיו אבל מכל מקום היה בקבלת עונש הצליבה, וסמך כל דרש זה אל פסוק בא אל פרעה כי שם נאמר ולמען תספר וגו' והוא מענין אמרו לאלהים ושם נאמר אשר התעללתי והוא מענין נורא עלילה על בני אדם, ולפי בפרשה זו נאמר שני פעמים נלך ומבואר בספר כלי יקר בנעורינו ובזקנינו נלך להקריב קרבנות בבנינו ובבנותינו נלך לשמוח בשמחת החג על כן מביא במדרש גם פסוק ויוציא את עמו בששון וגו' הנאמר במזמור ק"ה שהזכרנו ור"ל עמו היינו הפחותים שבישראל הוציא בששון כי נתפתו לצאת כדי לשוש ולשמוח בשמחת החג, ברנה את בחיריו כי הבחירים שבישראל יצאו בשביל עבודת ה' שקרא רנה לזמר לאל עליון בקול רינה, ומ"ש למען שיתי אותותי אלה בקרבו לפי שמצינו בפרשה זו ג' מצות שנקראו אות, א' מצות התפילין שנקראו אות, ב' מצות הפסח שנאמר והיה הדם לכם לאות, ג' מצות המילה שנקראת אות כי בלילה זו מלו כדי לאכול פסחיהם שנ' כל ערל לא יאכל בו:

מאמר צז

במדרש מפני מה הקדים לקיחתו ב' ימים

ועל דרך המדרש שכך הגירסא בילקוט מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם אבינו שאגאל את בניו ולא הי' בידם מצות להתעסק

בהם שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ממצות ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסוריך מבור אין מים בו לכך הקדים לקיחת הפסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על המעשה עכ"ל, קרוב לפשוטו נראה ליתן טעם למה מסר להם דווקא שני מצות אלו דם פסח ודם מילה, קרוב למאי שפירשתי בכלי יקר שבאו לתקן הוראת הכוכב ששמו רעה להפכו כדרך שאמרו רז"ל האי מאן דנולד במאדים להוי גבר אשד דמא מאי תקנתיה להוי טבחא או מוהלא כו', הנה מקום אתי לבארו בדרך אחר וזה כי מצינו שלכל האבות נראה ה' באל שדי לומר לך שאלמלא שם של שדי לא הו יכולין לצאת ממצרים לבא לרשת את הארץ מפני כוכב ששמו רעה אשר עלה כנגדם והיה מעכב על ידם, והקב"ה נקרא שדי על שם שהוא משדד המערכה שנאמר כשוד מן שדי יבא וכן פירשו הרבה מן המפרשים שנקרא שדי על שם שידוד המערכה, וכבר ידעת שהמילה משלמת שם של שדי כי מטעם זה נאמר בפרשת המילה אני אל שדי לפיכך אלמלא המילה המשלמת שם של שדי לא היה השם במילואו ואז היה מעכב על ידם כוכב ששמו רעה וע"י המילה המשלמת שם של שדי בשם זה שידיד ה' הכוכב ששמו רעה וזה"ש שהפך ה' הכוכב לדם מילה ר"ל המילה סיבה אל שידור הכוכב, אמנם גם במצרים היה להם מקום לירא מן המשחית אשר יצא בלילה להכות בכורי מצרים אגב מזל טלה בכור המזלות אשר הוכה ובאלהיהם עשה ה' שפטים וידוע שגם ישראל היו עובדי ע"ז במצרים כמו שדרשו על פסוק לקחת לו גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז כו' ונר' שמטעם זה נא' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כי אין המשחית יכול להבחין בין ישראל למצרי אחרי שהללו עוברי ע"ז והללו עובדי ע"ז, אבל אם יהיו בבתיהם יראו דם הפסח על המשקוף ועל המזוזות ואז יראו שאינן עובדי ע"ז ע"י שחיטת הטלה כמ"ש משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת, נמצא שדם מילה היה להציל מן המשחית אשר בדרך והיינו הכוכב ששמו רעה, ודם פסח היה להציל מן המשחית אשר היה במצרים כמ"ש ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וזה"ש ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי ר"ל ראיתיך מתבוססת ומלוכלכת בשני דמים דהיינו בסכנת דם מן כוכב מאדים ששמו רעה היוצא לקראתכם ובסכנת דם המשחיתים אשר יצאו בלילה להכות כל בכור עובדי אלילים, ואומר לך וגו' תרגם יונתן בדמא דם מהולתא ארחם עליך ובדמא דפסחא אפרוק יתיך, הורה באצבע ששני דמים אלו היו מצילין מן סכנות שני דמים כי בדמא דפסחא אפרוק יתיך מן משחיתים דבקרב מצרים לקחת גוי מקרב גוי אע"פ שהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז מ"מ דמא דפסחא תקנה

על זה כאמור, ובדמא דמהולתא ארחם עליך בדרך בצאתך ממצרים להפך הרעה לטובה כי שם של שדי יש בו דין ורחמים כמבואר למעלה פרשת וארא, דין לשון שידוד ורחמים לומר די לצרותם, ועל כן אמר ארחם עליך כי באותו זמן ששם של שדי ישדד המערכה באותו זמן ישוב ירחם עליך בדרך, ונראה שמטעם זה הוסיף רש"י על דברי המדרש ואמר ושהיו שטופים מן ע"ז כו' והיינו כדי ליתן טעם על שני דמים אלו שנמסרו להם להתעסק בהם וא"כ להצעה זו דם פסח היה להציל מן המשחית אשר יצא בלילה בארץ מצרים להכות כל עובדי ע"ז כי הפסח גם כן זמנו בלילה, ודם מילה גרם היציאה ממצרים ביום ההוא להצילם מן כוכב ששמו רעה וכן זמן המילה ביום לכך נאמר ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו' ר"ל בזכות המילה שנאמר בה בעצם היום הזה נימול אברהם יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים, לכך נאמר ויהי בעצם היום הזה הוציא את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם והלא כבר נא נאמר ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים אלא אחד לגופו ואחד לדרש זה ומ"מ הזכיר בשניהם צבאות צבא שיש לי בתוכה אות והיינו אות ברית מילה, ואות של תפילין כי גם התפילין משלימין שם של שדי כמו המילה ואם כן שני אותיות אלו היו ממלאים שם של שדי אשר בו שדד ה' ב' מיני משחיתים אלו הן שבתוך מצרים כן שבדרך לכך נאמר שני פעמים לשון צבאות, כי בתפילין כתיב ענין מכת בכורות שנ' ויהרג כל בכור וזה גם כן ענין שידור המערכה בכור המזלות על ידי מצות הפסח ועל כן בפרשת קדש לי כל בכור נאמר ענין מכת בכורות וענין הפסח שנאמר ועבדת את העבודה וגו' ואז היה הקב"ה גם כן פועל בשם שדי על כן קובעין שם זה בתפילין ובמילה וק"ל ומה שכתב שני פעמים בעצם היום הזה אחד רמז על המילה ואחד מרמז לכדרבי יאשיה שדרש

מאמר צח

ושמרתם את המצות שאין מחמיצין המצוה כו'

ושמרתם את המצות אל תקרא המצות אלא המצוות כשם שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה וקשה מנ"ל לרב יאשיה למדרש כן אלא שסמך על סוף הפסוק שאמר ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם וכל לשון כ' הוא כמו נתינת טעם על מה שנאמר למעלה ממנו וקשה מה ענין זה אצל זה בשלמא אם ושמרתם את המצות רמז שאין מחמיצין את המצוה שכל מצוה שתבא לידך תעשנה תכף לאלתר ואל תאחר, אתי שפיר מה שאמר כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ר"ל ממני תראו וכן תעשו כי כאשר עשיתי לכם שבהגיע זמן הקץ לא עכבתי גאולתכם אפילו כהרף עין כך תעשו גם לי שלא תעכבו עשיית מצותי אשר יבואו לידכם כי כאשר עשיתי לכם

תעשו לי ולפי שהמצה מצוה ראשונה לישראל על כן רמז ענין נכבד זה במצה וממנה בנה אב לכל המצות, לכך מביא פסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו רמז שאילמלא דם ברית המילה המשלים שם של שדי לשדד בו הוראות הכוכב ששמו רעה לא היו יכולין לצאת ממצרים שנקרא בור אין בו מים כי זה מסכים לדעת האומרים שכל הגלות הזה היה למרק עון מכירת יוסף אשר מקורו בא מן ויבא יוסף את דבתם רעה מן רעה זו נתגלגלו הדברים שהשליכוהו לבור אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו ואחר כך טבלו את כתנתו בדם שעיר עזים ועל ידי פעולה זו הרעה נתגלגלו הדברים שירדו למצרים בור עמוק בערך ארץ ישראל שהרי נא' בו בכל מקום לשון וירד מצרימה והוא בור אין בו מים כי אין גשמים מצוין במצרים אבל נחשים יש בו פרעה מלך עריץ שנ' בו התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו כי הכל מידה כנגד מידה וכנגד מה שנמשך כל זה מן דבתם רעה וישחטו שעיר עזים נולד כנגדם כוכב ששמו רעם והוא סימן דם והריגה וע"י המילה ניצולו על כן אמר שלחתי אסיריך מבור מים אין בו והוא כינוי לארץ מצרים להורות שהכל היה במדה ובמשקל זה לעמת זה ומ"ש היה רבי מתיא בן חרש דורש נקט לשון היה לפי שלא אמר דרש שלו על קושית מפני מה הקדים לקיחתו כו' אלא היה דורש פסוקי דיחזקאל ואגב דרשה שלו רצה לתרץ ג"כ קושית מפני מה הקדים לקוחתו כו' והוא כדי שיהיו עסוקים במצות כו' כי כל מצוה דווקא בעידנא דעסיק בה מנינא ומצלא ואין נוטלים שכר אלא על המעשה כי שכר מצות שעל טוב הכוונה בכל מצוה בהאי עלמא וכל עיקר השכר שבעה"ז הוא על המעשה לפום צערא אגרא אבל על עיקר האמונה והכוונה שבלב אין זמן קבלת שכר כי אם בעה"ב ובעה"ז הכל לפי רוב המעשה אבל לעה"ב אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים כי הוא זמן קבלת המתן נוסף על השכר, ובדרך פשוטו לכך הקדים לקיחתו ד' ימים משום ביקור מן מום שלא ליתן פתחון פה למינים לומר שמצד שמום בו לא ירצה להדמות למזל טלה בכור המזלות ולכך לא הגין עליו המזל מלמעלה, ואם כן קשה מאחר שעיקר ע"ז בלב וא"כ בביטול בלב סגי, ע"כ אמר שמ"מ אין נוטלין שכר כ"א על המעשה לעקור ע"ז ולשרש אחריה, ומ"ש גם את בדם בריתך כל הענין בלשון נקיבה הורה בזה רמז לארז"ל בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו אבותינו ממצרים ע"כ הסב הנביא הדבור כמדבר עם הנשים כי המה היו עיקר בגאולה זו כמ"ש מוציא אסירים בכושרות בזכות נשים הכשרות לכן נאמר גם את בדם בריתך יצאו אסיריך וגו' ובמדרש מדלג על ההרים בזכות האבות מקפץ על הגבעות בזכות האמהות לכך נאמר ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, לבית אבות היינו בזכות אבות שה לבית בזכות האמהות

שנקראו בית, וכמ"ש ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את לרבות שרה, את יצחק לרבות רבקה ואת יעקב בוי"ו ריבוי שני לרבות רחל ולאה, ויזכור אלהים את בני ישראל את לרבות כל נשים צדקניות שבאותו דור, וזה"ש ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכינו הקרוב אליו כדי להוציא מכאן רמז שאם לא יספיק זכות אבות ואמהות יצרף לזה גם זכות נשים צדקניות שהם דוגמות השכן הקרוב אליו ובזכותם נגאלו:

פרשת בשלח

מאמר צט

ביאור פסוק ויהי בשלח פרעה וגו'

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו', וקשה למה תלה הדבר בשליחות פרעה והל"ל ויהי כאשר יצאו ממצרים ונראה לפרש כזה מדבר בפחותים שבישראל שקרא בשם העם שלא רצו לצאת מארץ מצרים עד שגרשם פרעה ושלחה בעל כרחם כמ"ש כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה ולפי זה יובן לשון שילוח בעי כרחם דוגמת ושלחה מביתו דמגורשת בעל כרחה על כן אמר ויהי בשלח פרעה את העם שראה הקב"ה שהוצרך פרעה לשלחם בעל כרחם כי היה להם רצון וחשק גדול לשבת במצרים על כן בעבור' לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה כי יהיה להם פתחון פה לשוב מצרימה ועל כן לא לקחו בידם לא חוב ולא שום כלי זיין כי היה בדעתם לחזור מצרימה אם תקראנה אותם מלחמה אבל על הטובים שבישראל אמר וחמושים מזוינים עלו בני ישראל ממצרים כי בני ישראל היינו הטובים למדו מן ישראל אביהם להכין לעצמם הדרך בתפלה ולמלחמה בדרך הטבע ומה שיחסר הטבע ישלים הנס על כן עלו מזוינים ממש, ובדרך הרמז כלי זיינם עליהם הקול קול יעקב שקרא יעקב במקום אחר חרבי וקשתי הקול קול תורה ותפלה תורה חמשה חומשי תורה והתפלה שבע ביום הללתיך והיינו וחמושים מזויינים הכולל מספר חמשה ומספר זיין

מאמר ק

מדרש על פסוק ויקח משה את עצמות יוסף עמו

ולדעת רז"ל שדרשו פסוק ויקח משה את עצמות יוסף עמו זשה"כ חכם לב יקח מצות ואויל שפתי' ילבט שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף כו' ויתכן לפרש שמדרש זה בא ליישב סמיכות ויקח משה את עצמות יוסף עמו לפסוק וחמושים עלו בני ישראל לומר לך שכולם עלו חמושים מזויינים בכסף וזהב כדמסיק

ברבתי על פסוק וירק את חניכיו שהוריקן באבנים טובות כו' כך חמושים האמור כאן לומר לך שכולם עלו חמושים עסוקים להיות מזויינים בביזת מצרים אבל משה יקח מצות והיה עסוק בעצמות יוסף, ומ"ש ואויל שפתים ילבט נראה לפרש על מה שנאמר ויסע משה את בני ישראל הסיעם בע"כ מן ביזת הים ועל זה מפורש בקבלה תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף

מאמר קא

דורשי רשומות אמרו וילכו ג' ימים במדבר ולא מצאו מים התורה כו'

ובמסכת בבא קמא מסיק דורשי רשומות אמרו וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים אין מים אלא תורה כו' לכך תיקן עזרא שיהיו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת וק' למה דוקא בימים אלו, ונר' לפרש שכונת דורשי רשומות להסמיך ענין וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים לפסוק ויסע משה את בני ישראל וילמוד סופו מתחלתו כי בתחלת הפרש' בא ללמדנו איך עסק ביזת הכסף של מצרים היה מעוור עיני בעליהם שע"י שהיו טרודים בביזת הכסף היו מתבטלין מן עסק המצוה של עצמות יוסף אף ע"פ שכבר השביעם יוסף על זה מ"מ שכחו גם כשבועה ובטלו המצוה, ובסוף הפרשה בא ללמדנו איך שעסק ביזת תורי זהב שעל הים היה מבטל אותם גם מן עסק תלמוד תורה לפיכך ויסע משה הסיען בעל כרחם כי ראם אותם באים לידי ביטול תורה ע"י הביזה עד שהלכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים התורה, וע"ד אם תעזבנו יום יומים אעזבך והיינו ג' ימים וע"ד ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וק"ל כי כל המבטל מן התורה יש לו בטלים הרבה כנגדו ר"ל ע"י ביטול יום אחד תגבר השכחה עליו עד שלא יוכל לחזור ולבא לידי תורה תוך שני ימים כי כפלים לתושיה ועוד טעם נכון בדבר כי מן הדין יותר יהיה לאדם חשק אל התורה שנ' בה כי היא חייך ממה שיש לתורה חשק לדבק אל האדם בעל חומר לפיכך אם היא עוזב התורה יום ק"ו שהתורה גם כן עוזבת אותו יומים וזה טעם נכון, על כן דרש על שני ענינים אלו פסוק חכם לב יקח מצות וזה קאי על תחילת הפרשה כאמור, אבל על סוף הפרשה דרש סוף הפסוק ואויל שפתים ילבט כי בתחילת הפרשה אמר שעסק ביזת מצרים שנעשה בידים ממש אין כל כך חידוש שביטל אותם מן עסק המצות שנעשה גם הוא בידים כי אי אפשר לפעול שני פעולות בידים כאחד אבל בסוף אמר שעסק ביזת תורי זהב ביטל אותם גם מתלמוד תורה שבפה והיו יכולין לפעול שניהם כאחד כי זה בידים וזה בפה ואעפ"כ היו שפתותיהם יגיעים מלעסוק בתורה לכך נאמר ואויל שפתים ילבט והוא לשון יגיעה וטורח כפירוש רש"י פרשת חקת כמה לבטנו בדרך כו' והוא גם כן לשון יגיעה ומאחר שתורי זהב גרמו להם

ביטול התורה על כן תיקן להם עזרא שיקראו בתורה ז' ה' ב' לתקן במה שקלקלו זהב כנגד זהב:

מאמר קב

פי' על פסוק תורי זהב נעשה לך

אך מה שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף משמעות לשון עם כאילו היה הזהב טפל אל הכסף וזה אינו ועוד קשה למה נקט לשון נקודות ונראה שכך פירושו כי כל דבר מצוה הוא הדבר שהאדם מניח לתוך האוצר הנקרא סגלה כמו שיתבאר אי"ה לקמן פרשת יתרו על פסוק והייתם לי סגלה הן ששכר מצוה שמור אל האדם לעה"ב כסגלת מלכים הנכנסים לאוצר הן לפי שהקב"ה מניח כל מצוה לבית אוצרו כמ"ש יראת ה' היא אוצרו ר"ל אוצרו של הקב"ה כי אין מניחין לאוצר אלא דבר שאינו בידו כל זמן שירצה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים לפיכך היא אוצרו על כן בכ"מ המשילו המצות לכסף כמו שדרשו על עשה. שהיה אוהב מצות פסוק אוהב כסף לא ישבע כסף ואין הפירוש שהמצות נמשלו אל הכסף עצמו אלא נמשלו אל נקודת הכסף כי כלו נקוד סגול והנקודה היא הנושא של התיבה כי הנקודה סגול רמז אל מה שהמצות הם סגולה והם נושאים אל הכסף לכך אמר עם נקודת הכסף ר"ל תורי זהב הם בטלים אל הנקודה של כסף דהיינו סגולת המצות כי ישראל היו חמושים מזויינים בכסף עצמו ומשה היה מזויין בנקודת הכסף דהיינו המצות ולפיכך זכה משה שניתנה התורה על ידו וגם זה נרמז בתורי זהב ר"ל ב' תורות שבכתב ושבעל פה נעשה לך עם נקודות הכסף כי ע"י נקודת הכסף זכה משה לתורי זהב, ויש עוד רמז שהמעשה עיקר מדקאמר עם נקודת הכסף, והנה מקום אתי לפרש עוד פסוק תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף שדרשו רז"ל על ביזת מצרים וביזת הים אף ע"פ שפשוטו מדבר בכסף וזהב ממש אשר בזזו איש לו מ"מ השלימים כמשה ודוגמתו אין קניית שלימות ם תלוי בביזה זו ויבז בעיניהם לשלוח יד בביזה זו אלא עיקר הביזה מה שקנו מן השלימות האמיתי שנקרא ג"כ שלל שנאמר שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב וכן כאן ביזת כסף מדבר בסתם כסף והנקודה רמז לבזה של מצות וכן ביזת סתם זהב, ותורי היינו ביזת התורה כי שני שלימות אלו קנו במצרים ועל הים כי במצרים קנו השלימות של המצות ני לא היה בידם מצות להתעסק בהם ומסר להם דם פסח ודם מילה ומאז והלאה נעשו המצות קנין דבק בהם, ועדיין לא היו שלימים וראויין אל קבלת התורה עד שראו נסים של ים סוף כי אז קנו אמונה שלימ' והשיגו על הים מראות אלהים כמ"ש ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי כו' וזשה"כ ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף דרך כנגד

ליתן להם התורה כו' ר"ל שכדי ליתן להם את התורה הוצרך להסיבם דרך ים סוף כדי שיקנו על הים השגת החכמה והאמונה בה' ואז יהיו ראוין לקבלת התורה.. לכך המשיל קניית השלימות במצרים אל ביזת הכסף וקניית השלימות שעל הים לביזת זהב, והכסף והזהב שניהם משל הכסף אל העצות ונקודותיו יוכיחו, והזהב אל התורה שקורין בז' ה' ב', ויכול להיות שכשם שנקודת הכסף סגול דהיינו המצות שעושין מהם סגלה, כך הזהב נקודתו קמץ שהיא ג"כ לשון כינוס אל תוך האוצר מלשון ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצי' ובלשון רז"ל עשירים מקמצין לכך קרא השלימות שקנו ישראל על הים תורי זהב היינו שני תורות שבכתב ושבע"פ הרמוזים בזהב ובנקודותיו ומה שלא הזכיר לשון נקודת בזהב לפי שגם במילת זהב בלא הנקודה יש בו רמז לתורה שנקראת בז' ה' ב' משא"כ בכסף שאין במלה עצמה רמז אל המצות כ"א בנקודה לבד וזה הדבר מבואר ממה שמצינו שע"י קבלת התורה נעשו ישראל גדולים מן המלאכים, ומבואר מן הדא דמסיק

מאמר קג

מדרש על פסוק קדמו שרים אחר נוגנים מי קדם ישראל או מלאכים או נשים

בילקוט וז"ל כיון שעלו מן ישראל מן הים בקשו מלאכי השרת וישראל לומר שירה א"ר אבין הלוי למה הדבר דומה למלך שירד למלחמה ונצח ובא בנו ועבדו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך אמרו לו בניך ועבדיך עומדים ועטרה בידם מי יכנס תחילה אמר להם שוטים שבעולם עבדי קודם לבני, יכנס בני תחילה, כך כיון שעלו ישראל מן הים באו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה למלאכי השרת הניחו לישראל תחילה לה שנ' אז ישיר משה, נמצא הנשים ומלאכי השמים עומדים מי יקלס תחילה, א"ר חייא בר אבא רב השלום עושה שלום ביניהם שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים קדמו שרים אלו ישראל אחר כך נוגנים אלו המלאכים בתוך עלמות תופפות אלו הנשים איר לוי השמים לא מקבל את הדבר זה אלא הנשים קלסו תחלה דכתיב בתוך עלמות תופפות, העלמות בתוך עיין כל נוסח המאמר בילקוט, ויש לדקדק למה קרא לישראל שרים, ולמלאכים נוגנים, ולמה היו התופפות דווקא הנשים, ובמאי קמיפלני ר' אבין ור' חייא, וע"ק למה לא אמרו הנשים כ"א פסוק שירו ליי' כי גאה גאה וגו' ונראה שמחלוקתם אם פסוק אשירה לה' כי גאה גאה מכלל השירה או. לא כי יש מקום לומר מאחר שאמר אשירה לה' להבא משמע א"כ אין פסוק זה עצמות השירה אלא הפסוק שאחריו התחלת השיר' מן עזי וזמרת יה והלאה ושם מספר והולך ענין סוס ורכבו רמה בים שהזכיר בפסוק ראשון כי עליו יסובבו כל דברי השיר' הזאת, ויש מקום לומר שגם פסוק ראשון

מכלל השירה, ותדע כי האנשים שהיו בכלל השעבוד ע"כ אמרו עזי וזמרת יה המורה על תקפו של מדת הדין שפגעה בהם בשעבוד מצרים כדי להטיב אחריתם כמ"ש ויהי לי לישועה אבל הנשים שלא היו בכלל שעבוד מצרים לא היו יכולין לו' עזי וזמרת יה, ומ"מ פסוק ראשון היו יכולין לו' כי כשרדף פרעה אחריהם היה בדעתו לעקור את הכל לפיכך כשסוס ורוכבו רמה בים היו גם הנשים באותו נס ע"כ לא יכלו הנשים לו' כ"א שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, אבל המלאכים אפילו פסוק ראשון לא אמרו כי המלאכים רואים בכל רגע נפלאות גדולות ונוראות יותר מן סוס ורוכבו רמה בים ועוד שהם לא היו בכלל הצלה זו וא"כ כל נוסח השירה אינו שייך למלאכים ומ"מ לכבודן של ישראל היו מנגנים הניגון אשר באותו ניגון היו מנגנים ישראל נוסח המלות של כל השיר' והמלאכים לא היו משוררי' המלות אלא הניגון לבד מן השירה, והנשים לא היו רשאים לנגן כל נוסח השירה לפי שקול באשה ערוה על כן לקחו התפים כלי זמר לנגן בהם דוגמת הניגון שבו היו ישראל מנגנים המלות,, ולהנחה זו יש לומר כי רב אבין סובר שפסוק אשירה לה' וגו' אינו מכלל השירה, ואם כן ישראל קדמו למלאכים לפי שישראל אמרו כל השירה מלה במלה ע"כ דין הוא שיקדמו למלאכים שלא ירדו למצרים ע"ד ארז"ל כלום למצרים ירדתם כו' ולא אמרו נוסח השירה כ"א הניגון לבד היו מנגני' וישר' אמרו גם המלות, והמלאכים קדמו לנשים כי המנגן בפה יותר גדול מן המנגן בכלי זמר ע"כ קדמו המלאכים שהיו לכל הפחות מנגנים בפה לנשים שלא היו מנגנים כ"א בכלי תוף ומ"ש שירו לה' וגו' אינו מכלל השיר' אבל רבי חייא סובר שגם פסוק אשירה לה' כי גאה גאה מכלל השירה ואם כן הנשים קודמים למלאכים כי הנשים אמרו לכל הפחות פסוק ראשון המלות ממש והמלאכים לא אמרו כלום אפי' פסוק ראשון לפי שלא היו בשעבוד מצרים וא"כ מה איכפת להם אם סוס ורוכבו רמה בים ע"כ קדמו שרים ואח"כ נוגנים ובתוך עלמות תופפות.

מאמר קד

ביאור פסוק וה' הולך לפניהם הוא ובית דינו

ומה שנתרצו המלאכים ליתן קדימה לישר' בא המשורר לתרץ במ"ש ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש קדמו שרים וגו' וזה קאי על מ"ש וה' הולך לפניהם וגו' וכ"מ שנ' וה' הוא ובית דינו כו' ולפי זה למדו המלאכי' ק"ו מן הב"ה שויתר על כבודו כי מן פסוק זה למדו רז"ל שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנ' וה' הולך לפניהם ובזה נר' לי לתרץ מה שהקדים בית דינו ברבוי וי"ו של וה' אל הקב"ה עצמו לפי שאמר דרך לא זו אף זו כי המלאכים פשיטא ראוי להם לוותר על כבודם ולילך לפני

ישראל כי גדולים צדיקים ממלאכי השרת ואלמלא ישראל לא היה להם מציאות אלא אפילו הקב"ה בעצמו ובכבודו ויתר ומחל על כבודו והלך לפניהם, וכשראו המלאכים הליכותיך שהלכת לפניהם הליכות אלי מלכי בקודש מאז למדו המלאכים קל וחומר מן השכינה והלכו גם המה לפניהם ומכאן למדו שקדמו שרים אחר נוגנים, וכן בכל ימות השנה ארז"ל שאין המלאכים אומרים שירה עד שיאמרו ישראל תחלה, שנאמר ברן יחד כוכבי בוקר ואחר כך ויריעו כל בני אלהים ויש רמז בפרשה לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש ליל לפני העם והוה ליה למימר מלפני העם ונראה שמטעם זה דרשו רז"ל שהיה עמוד הענן משלים לעמוד האש כו' ונראה לפרש הכי לפני העם לפני ממש רוצה לומר כי ישראל הם לעולם מתחילין לומר שירה ושבח לאל יתברך בין שבח השייך לבוקר בין שבח השייך אל הערב דהיינו כל זמן שעדיין לא אמרו שירה של בוקר אם כן עדיין לילה ולא מש עמוד האש לומר שיום הוא לפני העם ר"ל קודם שעשאוהו העם לבוקר על ידי שאמרו שירת הבוקר וכמו שאמר ברן יחד כוכבי בוקר, וכן לא ימיש עמוד הענן יומם לומר שלילה הוא לפני העם ר"ל קודם שיאמרו שירת הערב כי לישראל נמסרו מדת יום ומדת לילה והם קדומים לקבוע זמן התחלת יום והלילה ואחריהם המלאכים וכן ענני כבוד שהזכיר כאן ויש עוד רמז בלא ימיש לפרש"י על שמזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום וק"ל, ולפי שמזמור זה מדבר כולו מן מתן תורה שנאמר אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון וגומר ואחר כך הזכיר ענין קריעת ים סוף והיה לו להקדים קריעת ים סוף אלא שבא להורות שבזכות התורה זכו לנס זה כי על ידי נסי הים באו לכלל ידיעה באלהיות וקנו אמונה שלימה וסוף המעשה תחלת המחשבה כי כשקרע להם הים היתה הכוונה כדי שיהיו ראוין לקבלת התורה על כן הקדים מתן תורה לקריעת ים סוף כי מתן תורה קדם במחשבה וכן על ידי ניסי המדבר והמן באו גם כן לידי האמונה לכך נאמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף כי על ידי נסי המדבר וים סוף יקנו אמונה שלימה ויהיו ראוין לקבלת התורה ולפי שנסי המדבר והים לא היו כי אם לדור ההוא אשר ראו בעיניהם את כל מעשה ד' הגדול והנורא,. אבל לדורות הבאים ברוב הימים הכל נשכח על כן השאיר ד' רושם לדורות בשני הנסים נס המן זכרון לדורות ע"י צנצנת המן אשר הונח למשמרת לפני ארון העדות, וקריעת ים סוף השאיר ג"כ זכר לדורות כי רז"ל אמרו ויבקעו המים כל מימות שבעולם נבקעו ויש להקשות על מה זה עשה ד' ככה נס בכל מימות בחנם ללא צורך, אלא לפי שעל ידי קריעת ים סוף נתן ד' עוז ותעצומות לעמו בכל מימות שבעולם שיקרעו להם בכל עת

הצורך כמו שעכשיו ע"י קריעת ים סוף נקרעו כל מימות שבעולם כך לדורות תהיה יד ישראל תקיפה על כל מימות שבעולם

מאמר קה

ויבקעו המים כל מימות שבעולם ומעשה דרבי פנחס

כמעשה של רבי פנחס בן יאיר שאמר אל גינאי נהרא חלוק לי מימך כו' ומסיק שנחלק לו הנהר לפי שהלך לפדיון שבוים. ונחלק גם להההוא דדרי חיטא לפסחא דבמצוה קא עסיק ונחלק גם להההוא טייעא דלוה בהדייהו וקשה במה ידע רבי פנחס כי כחו גדול כלכך לגזור על המים שיתחלקו לג' כתות אלו ונראה שלמד זה מן ויבקעו המים וכי בחנם בקע ד' כל מימות שבעולם אלא וודאי לכדי להחזיק את ישראל בכל מימות שבעולם שידם בכל המים והנהרות לגזור עליהם אומר ודברים ויקם להם אך בתנאי זה כשיהיו דוגמת קריעת ים סוף מה קריעת ים סוף היו להולכים לפדיון שבוים כי ישראל יצאו מן השביה לפדות גוי ואלהיו וכדי שיהיו השבוים בני חורין על כן נקרע הים כך לדורות יקרעו כל מימות להולכים לפדיון שבוים, וכמו שהים נקרע בזכות אותו דבמצוה קא עסיק שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגומר ומנלן דבזכות זה נקרע הים שנאמר הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף ראה כו' ומה ענין קריעת ים סוף אל ארונו של יוסף אלא לפי שראה הים את משה דבמצוה קא עסיק על כן וינס כי כן משפטו להקרע לעוסק במצוה ומכאן למד רבי פנחס לומד חלוק נמי להאי דדרי חוטא לפסחא דבמצוה קא עסיק, ומה קריעת ים סוף היה לא לישראל לבד אלא אפילו לערב רב דלוה בהדייהו שלא יאמרו כך עושין לבני לוי' כך א"ר פינחס חלוק נמי להאי טייעא דלוה בהדייהו כו' כי לשלשה כתות אלו כבר ברית כרותה לדורות לכל מימות שבעולם שיקרעו בכל עת הצורך, וברבתי מסיק בפסוק יקוו המים וכן בפרשה זו תנאים התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהיה נקרע לפני ישראל הה"ד וישב הים לאיתנו לתנאים שהתנ' עמו, וקשה הלא קיום התנאי היה קודם שנקרע ופסוק וישב הים לאיתנו נאמר אחר שחזרו המים למקומם, אלא שר"ל שכשחזרו המים למקומם חזרו על תנאם הראשון לחזור ולהקרע לישראל בכל עת הצורך שלא יאמרו המים כבר קיימנו התנאי שהותנה עמנו בששת ימי בראשית אלא גם מכאן והלאה חל עליהם התנאי בכל מימות שבעולם:

מאמר קו

ויבקעו המים בזכות ויבקע עצי עולה

וברבתי פרשה זו מסיק רבי בנאי אומר בזכות אברהם אני בוקע להם את הים שנאמר ויבקע עצי עולה וכתיב כאן ויבקעו המים רבי עקיבא אומר בזכות יעקב אני קורע להם

את הים שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' ובמאי קמיפלגי למה נקט א' לשון בקיעה וא' לשון קריעה, ונראה לפרש שלשון בקיעה שייך דווקא בים עצמו שמשה נתן בו מטהו כחוטב עצים המבקע בקרדום העץ, וכמו שכתוב הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו כי אין בקיעה אלא בכלי אבל לשון קריעה שייך בשאר נהרות שלא הרים משה מטהו עליהם אלא נקרעו מעצמם ולכך אמרו ביתרו מה שמועה שמע קריעת ים סוף למה נקט לשון קריעה, והלא בכל פרשה זו לא נאמר כי אם לשון בקיעה אנא לפי שע"י שנבקע הים נקרעו כל מימות שבעולם, ודבר זה שמע יתרו יותר מכל הנסים, כי רבים באו מכל המקומות אשר שם היו נהרות וימים והעידו על קריעתם, והבין כי כל זה בא מן מקור מים של הים אשר בקע משה, ומה שכתוב ויבקעו המים כל מימות שבעולם והזכיר לשון בקיעה לפי שבזה כלל גם הים על כן נקט בקיעה בעבור בקיעת הים שהיה עיקר ואגבו נבקעו כל מימות אבל כשמזכיר שאר מימות בפני עצמם יפול עליהם לשון קריעה ולא בקיעה, ולפי זה ר' בנאי ור"ע מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי ר' בנאי מדבר בים עצמו ולכך אמר בזכות אברהם אני בוקע לכם הים, שנאמר ויבקע עצי עולה בקרדום ממש דוגמת נתינת מטה משה בים, ויש קצת רמז שנעשה לאברהם נס במקום הים בעמק השידים הוא ים המלח, ושם נעש' לו נס בהצלתו של לוט וסדום אשר נטבעו שם בבארות בארות חמר, ובזכותו הוציאם משם במקום שסופו להיות ים המלח כך היה סימן לבניו שיעשה להם נסים בים ובטיט שהי' שם, כפרש"י על פסוק טבעו בים סוף אין טביעה אלא בטיט, ובזה מיושב מה שהוצרך הפסוק לומר הוא ים המלח, אבל יעקב נעשה לו נס בשאר נהרות שנאמר בו כי במקלי עברתי הירדן הזה נתן מקלו בירדן ונבקע ע"כ בזכותו אני קורע לכם הים, כי לשון קריעה שייך בשאר נהרות ומביא פסוק ופרצת ימה היינו הים ממש, וקדמה היינו רוח קדים שנאמר ויולך ד' ברוח קדים עזה וגו' צפונה ונגבה שנ' והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, ותדע דבפ' וירא מסיק הרבתי דברי רבי בנאי בלשון אחר וז"ל רבי חייא בר יוסי בשם רבי מיאשא, ותני לה בשם רבי בנאי בשכר שתי בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה זכה להבקע הים כו' שנאמר ויבקעו המים ע"כ, וקשה, והבט ימין וראה למה נקט להלן שני בקיעות ולא נזכרו שם דברי רבי עקיבא וכאן שינה ולא הזכיר שתי בקיעות ומביא דברי רבי עקיבא אלא לפי שהגרסא דלהלן סוברת שר' בנאי דרש מן ויבקע עצי עולה שתי בקיעות הן בקיעות הים הן בקיעות שאר נהרות, הכל בזכות בקיעה דאברהם ע"כ הוצרך להזכיר שתי בקיעות, ולא הזכיר דברי ר"ע, כי מה יוסיף ר"ע על דברי ת"ק, אבל גירסא של פרשה זו סוברת שרב בנאי לא הזכיר כי אם בקיעה אחת דהיינו הים ממש,

וא"כ רבי עקיבא בא להוסיף אף שאר מימות, ומה שלא הזכיר זכות יצחק לפי שמדתו דין גמור ועל הים היו אבותינו נתונים בדין אם להנצל או להטבע עם המצרים וכפי שורת הדין לא היו ראויין להנצל שנאמר וימרו על ים בים סוף ש"מ שממרים היו עם ה' על ים סוף אם כן לא ניצולו כ"א במדת אברהם ויעקב שנ' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם שנ' נחית בחסדך עם זו הרי מדת חסד של אברהם היא שעמדה לאבותינו ולנו, ומדת אמת דהיינו אמונה שנ' ויאמינו בה' ובחסד ואמת יכופר עון לא מצד שורת הדין, ומה שנרמז הצלת ישראל בעת צרה זו על הים בפסוק ויבקע עצי עולה לפי שבמעשה העקידה הבטיח ה' את אברהם שיהיה אפרו צבור ומונח לדורות להצילם בכל עת צרה, וליעקב נאמר ופרצת ימה וגו' נתן ידו בכל הנהרות שבכל קצוי ד' רוחות העולם ע"י בקיעת הים כאמור, ותדע כי שירת הים נאמר בתחילתה אשירה לה' כי גאה גאה וגו' עזי וזמרת יה וגו' הזכיר העז והגאוה של השם ית' ומסיים מקדש ה' כוננו ידיך מה ענין המקדש לכאן, וכן מזמור ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר התחיל בגאותו ית' ועזו, ומסיים ג"כ במקדש שנא' עדותיך נאמנו מאוד לביתך נאוה קודש ה' לאורך ימים וכאן נאמר ג"כ מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלוך לעולם ועד, ושם נאמר נשאו נהרות ה' וגו' ש"מ שכל המזמור מדבר בקריעת ים סוף, ובזה מיושב המדרש האומר שבזכות ויבקע עצי עולה נבקע הים לישראל כי כבר ידעת שאברהם שאל באיזו זכות ירשו ישראל הארץ והשיב לו בזכות הקרבנות, משם ראיה שתכלית ירושת הארץ היתה להביאם אל מקום המקדש להקריב שם הקרבנות וזהו שמסיק בילקוט רבי ישמעאל אומר בזכות ירושלים נבקע הים שנאמר עורי עורי לבשי זרוע ה' עורי כימי קדם שנות עולמים ואומר הלא את היא המחרבת ים וגו' והיינו כדי להקריב שם קרבנות, וזהו דעת האומר שבזכות ויבקע עצי עולה נבקעו המים, והמקדש נקרא גאון עזכם שנא' מקדשי גאון עזכם לפיכך התחיל שירה זו בלשון גאון ועז לפי שר"ל בסופה נהלת בעזך אל נוה קדשך וגו' תביאמו ותטעמו בהר נחלתך וגו' מקדש ה' כוננו ידיך שהמקדש נברא בשתי ידים לפי שהמקום ההוא יתן עדות ה' נאמנה לומר ה' ימלוך לעולם ועד, ואולי גם מטעם זה הים ראה עצמותיו של יוסף וינס כי משכן שילה היה בחלקו, לכך נאמר גם במזמור ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר וגו' נכון כסאך מאז וגו' מסיק ברבתי מן אז ישיר משה נכון כסאך והיינו מן אותו אז והלאה כי משה התחיל לשורר לה' וכן במקדש שוררו על הקרבנות נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם כפל הלשון לפי שהראשון קאי על הים עצמו והשני קאי על כל שאר נהרות ומימות שבעולם שקולם היה נשמע בכל והעולם, ישאו נס להביא נהרות דכים כי שבו לתנאם הראשון להקרע גם להבא לדורות, תנאם הראשון התחיל מן ששת

ימי בראשית זה"ש מקולות מים רבים אדירים רצה לומר האדירים שבששת ימי המעשה משם נמשכו משברי ים כי מאז הותנה לשבר הים בעת הצורך כדי שיהיה אדיר במרום ה' כמ"ש מי כמוך נאדר בקודש וגו' עדותיך נאמנו רצה לומר ישראל שהם עדותיך כמ"ש אתם עדי נאם ה' ואני אל, על הים נאמנו מאוד שנאמר ויאמינו בה' וגו', ודבר זה לביתך נאוה רצה לומר ראויים הם לדור אתך במדור אחד כמו שנאמר זה אלי ואנוהו אדור עמו בנוה שאנן אחד, קדש ה' לאורך ימים כמו שמסיים השירה ואמר ה' ימלוך לעולם ועד, ומ"ש נכון כסאך מאז מן אז ישיר לפי שכל קילוסו של משה היה באז דהיינו אחד רוכב על ז' שהקב"ה אחד רוכב שמים על כל המערכה הכלולה בז' כוכבי לכת אף על פי שמעולם אתה מכל מקום לא היה כסאו יתברך נכון בפי כל עד שראו נסי ים סוף ואז הודו כולם כי ישבת לכסא שופט צדק ונמצא שמאז כסאו נכון, או יאמר מעולם אתה כי בקריעת ים סוף היה קילוסו יתברך עולה מן המים כי גם מעולם קילוסו של השם יתברך היה מן המים כדמסיק ברבתי בפסוק יקוו המים כו' עיין שם, וכן מזמור אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שהזכרתי למעלה פרשת בא על דרך המדרש הדורשו על פרעה עיין שם ובו הזכיר גם קריעת יה סוף שנאמר הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו כו' ואחר כך אמר אבא ביתך בעולות וגו, וזה כדמות ראיה לדברינו שתכלית היציאה ממצרים ובקריאת ים סוף היה כדי לבא בית ה' בעולות ושאר קרבנות, ומה שאמר הפך ים ליבשה וחזר שנית ואמר בנהר יעברו ברגל רמז לשאר נהרות שנבקעו אגב הים, או יאמר בנהר יעברו ברגל דהיינו בשביעי של פסח שגם הוא מכלל ימות הרגל כדי ששם ישמחו בו כי סתם הוקבע לשמחה על כן שמחם ה' ביום ההוא אשר כבר הוקבע ליום שמחה, ותדע כי במקום אחר נאמר לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ הזכיר שם של רחמים אצל שמות להורות שהרשעים מהפכין רחמיו לדין ששם של רחמים יפעל בהם שמות שממון וכן נאמר כאן וישקף ה' אל מחנה מצרים ה' של רחמים השקיף עליהם להמם ולאבדם, וכאן נאמר לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם הפך ים ליבשה בנהר יעברו רגל שם נשמחה בו רצה לומר אלהים מדת הדין כי מ"ה ודאי נורא עלילה על בני אדבם ומכל מקום הצדיקים מהפכין דין לרחמים כי באותו שם עצמו הפך ים ליבשה שם נשמחה בו בשם של דין כמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב פירש"י כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין זה"ש שם נשמחה בו, מושל בגבורתו עולם ר"ל מה שהקב"ה מושל בגבורתו עולם במדת דינו היינו עיניו בגוים תצפנה דוקא באומות עליהם הוא משקיף לרעה אף במדת רחמיו כמ"ש וישקף ד' אל מחנה מצרים, ברכו עמים אלהינו השם נפשינו בחיים,. כי שם אלהינו

אע"פ שענינו דין מ"מ שם נפשינו בחיים ומסיים באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה וכל הענין מבואר על זה הדרך:

מאמר קז

ענין מתיקת מי מרה ופלוגתא בפסוק והסיר ד' ממך כל חולי

וקרוב לשמוע שזהו ענין מתיקות מי מרה ע"י ויורהו ד' עץ כי על ידי עץ חיים של התורה יתהפך כל מר למתוק והוא משל צודק על היפוך דין לרחמים, ועל זה אמר כל המחלה אשר שמתי במצרים שהפכתי להם רחמים לדין לא אשים עליך כי אני ד' רופאך מתנהג עמך במדת רחמים וכל שכן לדעת האומרים שהיה עץ מר ופעל מתיקות והיינו הך, ובפרק המקבל מסיק והסיר ד' ממך כל חולי אמר רב זו צינה דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים ר' אליעזר אומר זו מרה דאמר מר פ"ג חלאים תלוין במרה כמספר מחלה וכולן פת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתו, וקשה איך יאמר והסיר ד' אחרי שצינים ופחים אינו בידו, ביאור הדבר שרצה לתרץ כי כאן נאמר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ש"מ שלכתחילה לא תחול המחלה כלל ולהלן אמר והסיר ה' ממך כל חולי משמע שעל כל פנים יש כח ביד המכה לחול ואולם אחר שתחול יש ביד הקב"ה להסירה, ותירץ שכאן מדבר בצינים ופחים שאינן בידי שמים כי מסר ה' לכל אדם בינה והשכל עד ששומר נפשו ירחק מהם על כן נתן ה' כח ביד הטבע שתחול על כל פנים אם אינו נשמר מהם ומ"מ אחר שתחול יסירה הקב"ה וההיקש בזה בכל נזיקין שיש כח ביד האדם להשמר מהם וזה"ש כאן באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה והיינו צינים ופחים כי אין הקב"ה עושה נס נגלה ללא צורך להציל מן חום הטבע את הנכנס לאש או למים במזיד, ופסוק כל המחלה מדבר בשאר חלאים שאין כח ביד האדם להשמר מהם, ולמ"ד זה מרה, קשה והלא לא נאמר שם לשון מחלה ואיך דרש פ"ג במספר מחלה, ונראה שדקדק מן פרשה זו שנאמר ויבואו מרתה וגו' ואחר כך כתיב כל המחלה וגו' מה ענין המחלה אל מי מרה, אלא לפי שסתם מרה שבאדם יש בה פ"ג חלאים כמנין מחלה והם תלוין במרירות המרה ומכאן נוכל ללמוד גם על מי מרה שהיו מרים כמו מרה ממש אם כן גם במי מרה היו תלוין פ"ג מיני חלאים כמספר מחלה על כן אמר אחר רפואת מי מרה כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ואולי אמר זה על מי היאור שלקו ואז היו מרים בלי ספק, ומן סמיכות הפרשיות למד שפת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתן מדסמך לפרשה זו תלונות חסרון המים ותלונות חסרון הלחם ובא להם התשובה בבקר תשבעו לחם וגו' וכתיב ויחנו שם על המים א"כ היתה תלונותם

שאין להם במה לבטל מחלה זו ואח"כ נאמר ויצמא העם למים מכלל דמתחילה לא נתלוננו כי אם על חסרון הרפואה.

מאמר קח

ענין י"ב עינות מים ושבעים תמרים

ומ"ש י"ב עינות מים ושבעים תמרים וכתיב ויחנו שם על המים ולא הזכיר תמרים נראה שמכאן ראה רש"י לדרוש י"ב עינות מים כנגד י"ב שבטים ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים ורצה לומר שעיקר טעם חנייתן שם לפי שראו סימן במים כנגד י"ב שבטים וזה שייך לכולם אבל מה שיש כאן סימן אל ע' זקנים לא היו משגיחין בזה לעשות חנייה לכל ישראל לכך פרט לומר ויחנו שם על המים

פרשת יתרו

מאמר קט

מה שמועה ששמע כו'

וישמע יתרו כהן מדין את כל אשר אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, מה שמועה שמע קריאת ים סוף ומלחמת עמלק ובמסכת זבחים כתובים שני הדיעות הללו ומסיק שם רבי אליעזר אומר מתן תורה שמע כו' ועתה יש לדקדק למה לא הביא רש"י רק שני דיעות אלו ובסמוך משמע שיתרו אחר מתן תורה בא וכפי הנראה שרצה לפרש מה שנאמר למשה ולישראל עמו אע"פ שמפרש שקול משה כנגד כל ישראל מ"מ אכתי קשה מה ענינו לכאן אלא שר"ל ששמע דבר אחד שתלה במשה ולא בישראל ושמע דבר שני שתלה בישראל ולא במשה והיינו קריעת ים סוף ומלחמות עמלק כי קריעת ים סוף היה תולה בעצמות יוסף שגרמו שהים ראה וינס ובדבר זה היה משה מזורז יותר מכל ישראל כי כולם עסקו בביזת מצרים ומשה חכם לב יקח מצות ויקח עצמות יוסף עמו ובזה גרם קריעת ים סוף, אבל מלחמת עמלק תלה בישראל ולא במשה כי אז היו ידי משה כבדים על שנתעצל במצוה ומינה אחר במקומו כפירש"י בפ' בשלח ונקט הפסוק אלו לפי ששתים אלו חברו במה הצד השוה שמהם למד יתרו כי גדול ה' מכל אלהים כי במלחמת עמלק מסיק בילקוט פר' בשלח ויהי ידיו אמונה עד בא השמש מכאן שעמדה לו השמש מכאן למד יתרו שהקב"ה מושל על המערכה שבעולם האמצעי ובקריעת ים סוף הפיל הקב"ה שר שלמעלה שנקרא מצרים שנאמר והנה מצרים נוסע אחריהם שר של מצרים וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים היינו בשר שלהם ומשם ראה יתרו שהשם יתברך מושל על עולם העליון שבו

המלאכים ועל העולם האמצעי ומ"מ גדולה על כולם מה שראהו מושל בעולם העליון בשר של מצרים לכך נאמר כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ר"ל מתחת יד שר שלהם שנקרא מצרים וזה וודאי גדולה על כולם כפירש"י כי משם יוקח ק"ו על העולם האמצעי וא"כ ידו בכל משלה לכך בא יתרו ונתגייר:

מאמר קי

ויקח יתרו את צפורה

ומ"ש ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ואת שני בניה וגו' הקדים אשתו לבניו ותלה הבנים באשתו ואחר כך כתיב ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה וגו' הקדים בניו לאשתו ותלה הבנים במשה ואחר כך חזר לומר אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה, לפי שמתחלה אמר שאתה חייב לקבל אשתך כדי לקיים בה מצות שאר כסות ועונה יותר מן הבנים שאין להם כלום חיוב עליו ואחר כך כשהזכיר הר האלהים דהיינו מתן תורה הקדים הבנים כי מצד התורה יש לבניו עליו חיוב ושננתם לבניך וחוב זה גדול יותר מן חוב העונה. שהרי מי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי פטור מפריה ורביה ומצד תלמוד תורה תלה הבנים במשה אע"פ שמדרך הפסוק לתלות הזכרים באשה כמו אלה בני לאה מכל מקום מצד תלמוד תורה תלה הזכרים באביהם כי המלמד אפילו לחבירו תורה כאילו ילדו וק"ו לבניו, ומטעם זה חזר לסדורו הראשון ואמר אני חותנך יתרו בא אליך צא בגיני כי כן דרך השלימים לרוץ למצוה ע"ד הוי רץ למצוה קלה והיינו לצאת לקראת המצוה להכניס הגרים תחת כנפי השכינה, ואם לא בגיני כי אתה סובר שקשים גרים לישראל כספחת כי על כן נקרא גר זה בשם יתר כי כל יתר כנטול דמי ומפסיד הצורה של כל ישראל ואם כן אין לך כל כך מצוה בהקבלת פני צא בגין אשתך דבמצוה קא עסיק לקיים מצות עונה, ואם לא בגין אשתך כי אתה חושב להפטר ממנה בעבור שחשקה נפשך בתורה, צא בגין בניך שאתה חייב על כל פנים ללמדם תורה לקיים. ושננתם לבניך ומה שהזכיר כאן שמות הבנים כדי שלא יזלזל ביתרו שנעשה גר עכשיו כי גם אתה גר היית בארץ נכריה, ועוד שעל ידי נצלת מחרב פרעה כשברחת אלי כהוראת שם אליעזר על כן ראוי לך לעשות גם עמדי חסד, ועוד יתכן לומר שלכך פרט שמות הבנים שראוי לו לקרב בניו מצד שמותיהם המורים על הצלתו מחרב פרעה ועל שנתקרב גם בארץ נכריה אבל מ"מ הקדים אשתו כי היא באה בדין לתבוע חוב שלה לכך נאמר שלוחיה לשון רבים כי בכל זמן שהגיעה חוב העונה כאילו שלחה בפעם ההוא שילוחין אחרי שילוחין ובזה מתורץ מה שאמר אחר שילוחיה לומר ששלחה בעל כרחה ולעולם לא מחלה לו על חיוב עונתה וכדי

שלא תאמר ששילוח זה היה ממש על כן אמר שנקראת אשת משה גם אחר שלוחיה על כן היא באה לתבוע חובה, ויש מפרשים את כל אשר עשה אלהים למשה ר"ל שעשה את משה אלהים שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה, ולישראל קרא עמו על כן נתגייר, ולי נראה לפרש על פי דרך זה שיתרו בא ללמד את משה סדר מינוי הדיינים כמבואר מפשוטו של ענין, ועל כן פירש"י שנקרא יתר על שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה.

מאמר קיא

לכשנתגייר הוסיף לו אות וי"ו

יתרו לכשנתגייר הוסיפו לו אות וי"ו, וקשה למה דווקא אות וי"ו ונראה לפרש לפי שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום אם כן קודם שנתגייר לא היה יתרון זה מיוחס אליו ולא היה לו חלק ונחלה במשפטים אבל אחר שנתגייר נקרא יתרו יתר שלו כי זהו שימוש וי"ו דבסוף התיבה כי אז היה גם לו חלק ביתרון זה הפך מאמר לפניהם ולא לפני גוים לכך נאמר וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה ר"ל עשה את משה דיין ושופט שנקרא אלהים כמ"ש עד האלהים יבא דבר שניהם, ואלו היה דיין אצל אומה אחרת לא היה כל כך בית מיחוש של סכנה, אמנם הדבר המסוכן ביותר כי עשאו דיין לישראל עמו ר"ל עמו של הקב"ה וכן פירש"י פרשת דברים אין דייני אומה זו כדייני שאר אומות כו', על כן כאשר ראה יתרו איך משה חתנו בסכנה גדולה על כן בא ללמדו סדד הדיינות ומינויים, ומ"ש כי הוציא ה' וגומר, כי, לשון אף על פי, מלשון כי מנשה הבכור ור"ל ע"ד שפירש"י שם פר' דברים אפשר אדם שהוציאם ממצרים כו' לא היה יכול לדונם כו' אלא היה מתיירא מן העונש כו' כמו כן אמר כי הוציא ה' את עמו רצה לומר אף על פי שהוציא ה' את עמו על ידי משה ממצרים ואם כן איך לא היה יכול לדונם מ"מ היה יתרו מתיירא מן העונש המוטל על דייני ישראל כי המשפט לאלהים הוא כמבואר למעלה פרשת וירא שלכך נאמר אלהים נצב בעדת אל שהדיינים יושבין ושכינה עומדת, להורות כי השכינה הבעל דין שדינו בעמידה כי הדיין הנוטל פרוטה מן זה שלא כדין הקב"ה חוזר ונותן לו א"כ דומה כאילו פסק דין זה נוגע בו כביכול וכאילו הוא ית' הבעל דין שדרכו בעמידה והמשפט נוגע בו ית' על כן הדבר מסוכן ביותר.

מאמר קיב

ויעמוד העם על משה וגו' וארז"ל כאילו נעשה שותף כו'

וזה"ש ויעמוד העם על משה מן הבקר ועד הערב, ואחר כך כתיב וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב ויש לדקדק למה אמר מתחילה הבוקר הערב בה"א הידיעה ואחר כך הזכיר בקר ערב בלא ה"א גם אמר לשון נצב במקום ויעמוד, ונראה שמכאן דקדק רש"י לומר

שכל דיין שדן דין אמת לאמתו כאילו עסק בתורה כל היום וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ויהי ערב ויהי בקר וק' מנ"ל לומר כן ותורה מאן דכר שמיה, ונראה לפרש דמדקאמר לשון ערב ובוקר אם כן יש בו רמז למעשה בראשית שנאמר בהם ערב ובוקר ותוספת שני ההי"ן לפי שבעשרה מאמרות נברא העולם, אך מדחלק שני ההי"ן לשנים יש בו רמז גם לתורה הכלולה בעשרת הדברות שהיו על שני הלוחות חמשה מול חמשה דהיינו חמשה דברות ראשונות שבין אדם למקום ב"ה המתייחסים לבקר וחמשה דברות אחרונות שבין אדם לחבירו המתייחסים לערב, אם כן תרווייהו במשמע, ועל שני דברים אלו נקרא יתרו בשם חובב ובשם רעואל, ר"ל כשם שנקרא יתרו על שם שיתר פרשה בתורה ואתה תחזה בענין הדיינות כך נקרא חובב על שם שחבב התורה ורעואל שנעשה ריע לאל ושני תוארים אלו תלוין ג"כ בדן דין אמת לאמתו שדומה כאילו עסק בתורה כל היום דהיינו חבב התורה, וכאילו נעשה שותף להקב"ה כו' דהיינו ריע לאל, וכמ"ש ויאמר משה לחבב בן רעואל אף על פי שיתרו עצמו נקרא חבב ורעואל דאל"כ חסר מן ז' שמותיו מ"מ יתכן לפרש לשון בן מלשון בן איש חיל שהוא עצמו היה איש חיל ובן ר"ל בר הכי הוא כך נאמר שם לחבב שהוא בר הכי ר"ל בן שהוא ריע לאל וחבב התורה במה שלמד את משה סדר הדיינות על כן רצה משה ליתן לו שכרו במה שאמר והיית לנו לעינים ר"ל תהיה אחר מן הסנהדרין שנקראו עיני העדה ותהיה יושב על מדין ע"ד קריינא דאיגרתא איהו להוי פרוונקא, ומ"ש כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית נקט דווקא במעשה בראשית כדי ליתן טוב טעם ודעת למה נקרא הדיין בשם אלהים, אלא להורות כי אין מרחמין בדין כלל כי דווקא הקב"ה עושה צדקה במקום משפט אבל דיין ב"ו אינו רשאי לעשות כן כי בזמן שהוא רך לזה הרי הוא קשה לזה כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת משפטים על פסוק אתה כוננת משרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית ע"ש, ובמעשה בראשית עלתה במחשבתו ית' לברא את העולם במידת הדין שנאמר בראשית ברא אלהים וראה שאינו מתקיים על כן שיתף אליו מדת הרחמים שנאמר ביום עשות ה' אלהים כו' וא"כ כדי שלא תאמר שהדיין יהיה שותף להקב"ה לצרף דין ורחמים., קמ"ל במעשה בראשית ר"ל יהיה כולו דין כמו שעלת' במחשבתו ית' בבראשית ברא אלהים לזה יהיה שותף וריע לאל על כן נקרא הדיין בשם אלהים כמ"ש שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי משרים לשון נגיד מורה על הדין הפשוט, ודיבור מורה על המחשבה כמ"ש ודברתי אני עם לבי ר"ל בתחילה דברתי בלבי נגידים נגזר מן לשון אלהים לשון מרות כי כך עלתה במחשבה, אבל מפתח שפתי רצה לומר בדבר ד' היוצא לחוץ שמים וארץ נעשו במישרים דהיינו פשרה על ידי

צירוף רחמים לדין, וסתם דיין ב"ו יתהלך למשרים ע"י שיעשה פשרה בין הבעלי דינין, כי אמת יהגה חכי ר"ל קודם שיצא הדבור מן שפה ולחוץ והיה עדיין בחכו ית' אז יהגה אמת ר"ל לדון דין אמת לאמתו בדין גמור, אבל תועבת שפתי רשע ר"ל דוקא דבר שהוא רשע גמורה אבל במקום שאין הרשעה כ"כ גדולה עד קצה אחרון הקב"ה מרחם בדין, ובסמוך יתבאר בע"ה פסוק זה בדרך אחר, וכבר אמרנו ששייך לשון עמידה בבעלי דינין העומדים בדין,. אבל לשון נצב שייך במתקוטטים. יחד ומריבה ביניהם כד"א נצב לריב ה', לפיכך אמר ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב וזה מדבר בב"ד שבאו כבר לדין והדיין עשה להם פסק דין וזה מורה תוספת ב' ההי"ן כאמור אבל יתרו אמר כנגד הבעלי דינין שלא יכלו לבא לפני משה ולא עשה להם משה דין כי רבים קמו עליו על כן הזכיר בבעלי דינין לשון נצב כי היו מתקוטטין זה עם זה כי כל זמן שעדיין לא באו לפני הדיין המריבה ביניהם קיימת או המריבה שעושין עם הדיין על שלא הקדים דינם ועל כן נאמר כאן ערב ובוקר בלא ההי"ן כי מדבר באותן שלא נעשה דינם כי בהם אין הדיין שותף כו' לכך נתן לו עצה להרבות דיינים ואז תכל תלונתם מעליו ושפטו את העם בכל עת ולא ישובו לביתם בעוד המריבה קיימת וזה"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום:

מאמר קיג

וישמע יתרו בגמ' ג' פלוגתות בדבר

ובמסכת זבחים פרק י"ד וישמע יתרו מה שמועה שמע ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו, רבי אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא כו' ומביא ראייה שבאו כל האומות לבלעם כו', ר' אליעזר בן יעקב אומר קריעת ים סוף שמע ובא כו', ויש ליתן טעם במאי קמיפלגי, ויתכן לפרש שמחלקותם אם יתרו היה מתגייר מאהבה או מיראה או מחמת קבול פרס, כי הסובר מתן תורה שמע ובא סובר שנתגייר מאהבה כי לא היה לו שום תכלית אחר אנא קבלת התורה, והסובר מלחמת עמלק שמע ובא סובר שנתגייר מיראה שיתרו היה דר סמוך לו כמ"ש ויאמר שאול אל הקיני סורו רדו מתוך העמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם ישראל וגו', והסובר קריעת ים סוף שמע ובא סובר ששמע מן ביזת ים סוף ורצה גם הוא בביזה ויש קצת סמך לדבר מדקאמר אליו משה והיה הטוב אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך ואע"פ שסופו לשמה מ"מ יכול להיות תחלתו שלא לשמה ומתוך שלא לשמה בא לשמה וענין זה מבואר בפרשה זו כמה פעמים:

מאמר קיד

באור פרשת ואשא אתכם על כנפי נשרים

הראשון הנה בא בפרשת אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי עד אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל וכבר בארנו בספר כלי יקר כל ענין זה ע"ד המדרש על מה דכתיב בעטרה שעטרה לו אמו, משל למלך שיש לו בת וקראה בתי ואחר כך אחותי ואחר כך אמי כך קרא הקב"ה לישראל בת שנאמר שמעי בת וראי וגו' ואחר כך אחותי שנאמר פתחי ני אחותי רעיתי, ואחר כך אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאמי וכפי פשוטו לא שמר סדר המדרגות כי מסתמא אדם אוהב את בתו יותר מאחותו אלא שכל מדרגות אלו נאמרו על הממשלה שמוסיפין והולכין.. כי מדרגה ראשונה שקראם הקב"ה בת כשם שיש לאב ממשלה על הבח כך יש להקב"ה ממשלה על ישראל כאב על בתו וכן לענין החבה ולמדרגה זו זכו בזכות אברהם כי פסוק שמעי בת וראי נדרש על אברהם ואח"כ העלם לקב"ה למדרגה גדולה מזו וקראם אחותי כאח ואחות שהך שוים וריעים ואהובים זה לזה כך בימי יצחק נאמר ואהיה עמך ואברכך עמך משמע בשוה לך ותדע כי מדתו של יצחק דין גמור על כן אמרו כל דיין שדן דין אמת לאמיתו כאלו נעשה שותף להקב"ה והיינו ריעות ואחוה מצד הדין המיוחד ליצחק, ואחר כך העלם הקב"ה למדרגה גדולה מזו וקראם אמי כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת אלהים וכמו שארז"ל אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק ביראת ה' כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולמדרגה זו זכו ע"י יעקב שנאמר בו כי שרית עם אלהים וגו', ועל ג' מדרגות הללו נאמרו פסוקים הללו ואשא אתכם על כנפי נשרים הרי מדרגה ראשונה כאשר ישא האב את בנו על כנפיו וזה כנגד מה שנאמר שמעי בת וראי, ואחר כך ואביא אתכם אלי להיות דומה לי ריעים לאל וזה מדרגה שנייה, ועל מדרגה שלישית אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ר"ל תהיו מלכים לי מושלים עלי כביכול וכהנים ר"ל מלכים ושרים תהיו לי והיינו ע"י מדת היראה ויען כי היראה לא הוזכרה עדיין על כן הקדים אל פסוק ואתם תהיו ממלכת כהנים פסוק ועתה אם שמוע תשמעו והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ, ביאור הדבר שפסוק זה רצה להכניס את ישראל במדת היראה ולכך מתחיל הענין אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וע"ד שנאמר ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה במלת ועתה חתם כל הענין לומר וכי יראה מלתא זוטרתי היא, אלא ועתה אתם הדור ראיתם בעיניכם כל הגדולות והנוראות אשר עשה ה' במצרים לעיניכם אם כן וודאי נקל לכם לקנות מדת היראה וכמ"ש כי לא את בניכם אשר לא ראו מוסר ה' וגו' כי עיניכם הרואות וגו' ואם כן וודאי לדור אחרון אשר לא ראו הנוראות ההם וודאי היראה דבר גדול לקנותה לכך אמר גם כאן נקל לכם לקנות היראה אשר בעבורה תזכו למדרגה אחרונה ואתם תהיו

לי ממלכת כהנים לפי שאתם ראיתם בעיניכם כל אשר עשיתי למצרים ולא מסורת היא בידכם, לפיכך ועתה אם שמוע אז תשמעו גם להבא כי עתם נקל לכם לקנות מדת היראה וע"י שתקנו בקלות מדת היראה אז תהיה יראת ה' על פניכם גם להבא זהו שפירש"י שכל התחלות קשות רצה לומר עתה ע"י מה שראו עיניכם כל הנוראות אין אתם צריכין ללמוד היראה ע"י היקשים ולימודים הצריכין לכמה הקדמות והתחלות כי. כל לימודי' מצד אותן התחלות קשות הן אבל עתה אינך צריך לכל אותם התחלות וחקירות ע"כ כדבר אצלך קרוב מאוד לפיכך אם עתה שמוע בקול מוסר אז תשמעו גם להבא אבל אם עתה לא תשמעו אז לדורות יהיה הדבר קשה מאוד לקנותה מצד החקירות הצריכין אל הקדמות והתחלות כאמור, ואחר כך אמר שע"י מדת היראה והייתם לי סגלה אוצר חביב כמ"ש יראת ה' היא אוצרו כמבואר למעלה פרשת בשלח אוצרו של הקב"ה לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים זה"ש כי לי כל הארץ ואחר שהכל בידי א"כ למה זה אעשה אוצר מדבר שהוא בידי תמיד אבל מן יראת שמים שאינו בידי תדיר אני עושה אוצר והגלה ואחר כך אמר שע"י יראת שמים שבכם אתם תהיו לי ממלכת כהנים ע"ד צדיק מושל ביראת אלקים, וזו הקדמה הכרחית אל מתן תורה כמ"ש ראשית חכמה יראת ה' כך קודם נתינת התורה הקדים קניית היראה כי זהו התכלית כנודע, ואחר כך כתיב ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' וישב משה את דברי העם אל ה' ואח"כ כתיב ויגד משה את דברי העם אל ה':

מהו וישב ומהו ויגיד

מאמר קטו

פלוגתא בגמ' בפסוק ויגד משה וישב משה

ומסיק במסכת שבת פרק רבי עקיבא רבי אומר בתחילה פירש עונשה דכתיב וישב משה דברים המשבבין לבו של אדם ואחר כך פירש שכרן דכתיב ויגד משה דברים המושכין לבו של אדם כאגדה ואיכא דאמרי בתחלה פירש מתן שכרה דכתיב וישב משה דברים המשבבין לבו של אדם ולסוף פירש עונשה דכתיב ויגד משה דברים א שקשים לאדם כגידין וקשה במאי קמיפלגי לפום ריהטא יתכן לפרש לפי ששכר מצות בהאי עלמא ליכא כי היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן בגן עדן אבל יש עונש לצדיקים בעה"ז כדי שיהיו נקיים לעה"ב וידוע שהגן עדן נברא קודם שנברא העולם או עלה במחשבה להבראות וא"כ השכר נברא קודם לעה"ז בזמן אבל העונש של העה"ז מאוחר ביצירה אבל הוא חל קודם שיחול השכר של עה"ב, לפיכך מ"ד שפירש תחילה השכר ואחר כך העונש סובר שפירש אותו כסדר בריאתם ומ"ד שזכר תחלה העונש סובר שהוא כסדר

הוויית מציאותן ולשון וישב ויגד נדרש בשני פנים, אם וישב כנגד השכר היינו כדרך שנא' תורת ה' תמימה משיבת נפש והיינו דברים המשיבין דעתו של אדם כי הדעת היינו הנשמה השכלית ואם וישב כנגד העונש שהלך שובב בדרך לבו מ"מ אין לשון וישב יוצא מידי פשוטו שהיסורין באין על האדם להשיבו מדרכו הרעה, אם ויגד לשון גידין קשים כבר נרמז זה במה שאמר כה תאמר לבית יעקב אמירה רכה היינו השכר ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידין והיינו העונש, אם ויגד לשון משיכת דברים שמושכין לבו כאגדה מצינו לשון משיכה בשכר העה"ב מלשון רז"ל שהראו לרבי אבהו תליסר נהרי דמשכי אפרסמון ולדיעה זו יתכן לפרש גם ותגיד הנאמר למעלה לשון משיכה כאגדה ואמירה על העונש כי אין בלשון אמירה כל כך חיבה כמו בלשון דיבור כפירש"י פרשת דברים כי יש אמירה ע"י שליח כמו ויאמר ה' לה ע"י שליח וכל בשורה רעה מדרכה לבשרה על ידי שליח כנודע, ולפי זה מה שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש יש בלשון משיבת רמז אל השכר ואל העונש למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, וכן בפסוק שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי משרים גם לשון נגידים נדרש לתרי אפי כמו לשון ויגד

מאמר קטז

מדרש רז"ל על פסוק שמעו בי נגידים אדבר

וראיה לדברינו ממה שמסיק פרק רבי עקיבא מ"ד שמעו כי נגידים אדבר למה נמשלו דברי תורה לנגיד מה נגיד זה יש בידו להמית ולהחיות כך דברי תורה יש בידם להמית ולהחיות והיינו דאמר רבא דמיימין בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא, וזה הדבר שדברנו שלשון נגידים נדרש לתרי אפי מלשון ויגד לשכר ולעונש להמית או להחיות לעוסקים לשמה או שלא לשמה או נגידים דברים קשים כגידין או נגידים דברים המושכים לבו של אדם כאגדה ומ"מ מפתח שפתי משרים לעשות פשרה שלא להמית מיד העוסק בתורה שלא לשמה אלא לעולם יעסוק גם שלא לשמה כי מתוך שלא לשמה בא לשמה וגם זה תלוי בשיתוף רחמים לדין שהזכרנו למעלה בפסוק זה, ולהנחה זו מתורץ לדברי שניהם איך נרמז כאן השכר והעונש והלא בין בלשון וישב בין בלשון ויגד כתיב את דברי העם אל ה' איפכא הל"ל כי הקב"ה ייעד להם השכר או העונש ודברי העם אלה' מה ענינו לכאן, אלא שקאי על מה שנאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל כי שם ייעד להם השכר והעונש ומשה קרא לזקני העם וישם לפניהם כל הדברים האלה ויענו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ומאז קבלו השכר והעונש עליהם

על כן פרט משה בוישב ובויגד שמעתה הם ראויים לשכר ועונש אחר שקבלו עליהם שמירת המצות

מאמר קיז

ביאור פסוק פן יהרסו לעלות אל ה'

ובהצעה זו נראה לי לתרץ מה שנאמר אחר פרשה זו מצות הגבלה לא תגע בו יד כי סקל יסקל וגו' ואחר כך נאמר פן יהרסו לעלות אל ה' ונפל ממנו רב מה לשון רב ואחר כך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם ושינוי לשון זה צריך ביאור, ונראה לפרש על דרך מה שבארנו ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא על כן כל המקיים התורה שלא לשמה כי אם לשם קיבול שכר בעה"ז הרי הוא משתמש משתמש בכתרה של תורה ועליו ארז"ל ודאשתמש בתגא חלף לפי שעושה מן התורה קרדום לאכול ממנה וזה נקרא שולח בה יד ממש כשעושה אותם קרדום לאכל ממנה ואיסור דבר זה נרמז בלא תגע בו יד כי כשם שנאסרה הנגיעה בהר בידים ממש כך אסור לשלוח יד בתורה לעשותה קרדום לאכול ממנה בלא שכר בטילה לאפוקי מי שתורתו אומנתו יושב אוהלים ואינו עוסק בפרנסתו ודאי חל על הצבור חובת פרנסתו ואין אני קורא תגר כי אם על המאספין ממון לאלפים ורבבות מן תורתם זה הדבר אשר לא צוה ה', ויש עוד דרך אחר שאסרה התורה והוא הזן עיניו מן השכינה ועליו נאמר פן יהרסו אל ה' לראות וגו' כי דווקא לעה"ב צדיקים יושבים ונהנין מזיו השכינה כי לא יראני האדם וחי לפיכך מאן דקדים ואכיל שכרו בעה"ז נענש מדה כנגד מדה כי העושה אותה קרדום לאכול ממנה הוא השולח בה יד ממש וחוטא בגופו על כן נענש ג"כ בגופו בעה"ז ועל זה נאמר לא תגע בו יד כי סקל יסקל וגו', אבל הזן עיניו מן השכינה בעה"ז הרי הוא חוטא בחלק הנשמה שבו על כן עונשו גם כן שהוא נטרד גם מן העה"ב ועל זה נאמר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ר"ל שהרואה ומסתכל בשכינה יפול ממנו שכר העה"ב הנקרא רב שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו' אבל בפסוק פן יהרסו לעלות אל ה' לא הזכיר שם ראיה אלא סתם עליה דהיינו נגיעה לחוד בהר שאין עונשו כי אם בעה"ז לכך נאמר פן יפרץ בם ופרץ עזה יוכיח כמו שיתבאר בע"ה לקמן פ' נשא כי גם אצל בני קהת נאמר ולא יגעו אל הקודש ומתו ואח"כ כתיב לא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו וכתיב וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו, וע"ד שנאמר יחי ראובן ואל ימות שדרשו בו יחי ראובן בעה"ז ואל ימות לעה"ב ומה שנקט העה"ב בדיוק ולא ימות לפי שהגוף מת בטבע וחי במקרה והנשמה חיה בטבע ומתה במקרה על כן צריך הגוף שיעשה המצות כדי להמציא לעצמו החיות והנשמה אינה צריכה כי אם שמירה מן העבירות שלא ימיתוה ולפיכך מאחר

שגם בני קהת הוזהרו על הנגיעה ועל הראיה הוצרך לומר וחיו בעה"ז ולא ימותו לעה"ב. אבל עזה לא חטא בראיה כי אם בנגיעה לבד שנאמר ויאחז בו על כן מסיק במדרש שעזה יש לו חלק לעה"ב שנאמר וימת שם עם ארון ה' מה ארון קיים כו' והיינו לפי שלא חטא בראיה שנאמר בה כאן ונפל ממנו רב היינו העה"ב אלא בנגיעה מנאמר בה כאן פן יפרץ בם דהיינו עונש העה"ז ועל כן קרא למקום ההוא פרץ עזה כי שם פרץ ה' בו על הנגיעה, ומכל אלה יוקח מוסר שלא לשלוח יד בתורה ממש וע"ז ארז"ל גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעה"ז ובעה"ב כו' ועיין כל ענין זה לקמן פרשת נשא, ויש קצת רמז לזה בפרשה בענין פרישתו של משה במאכל ומשתה כי מתחלה נאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים ומשה היכן היה עומד ומשמש משמע שלא אכל עמהם וכן אח"כ נאמר וישב משה לשפוט את העם מן הבוקר כו' משמע כל היום לחם לא אכל כי כן נהג בארבעים יום ולילה בהר כדמסיק במדרש לחם לא אכל אבל מלחמה של תורה אכל שנאמר לכו לחמו בלחמי, ומים לא שתה אבל שתה מן מים של תורה ש"מ שכל זמן שעסק בתורה לא היה מקפיד על אכילה ושתיה, ואחר כך ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ד' מן ההר וקשה וכי עלה קודם שקראו ד' ועוד קשה למה התחיל בשם אלהים ואחר כך מזכיר שם ד' ונראה שעליה זו היינו ההכנה שהיה מכין את עצמו שיהיה ראוי לקבל הנבואה על ידי הפרישות וזהו דוגמת קדימת נעשה לנשמע ומ"מ נראה לו ד' באספקלריא המאירה נוסף על הכנתו כמו שיתבאר אי"ה לקמן פרשת ויקרא, על כן אמר שמה שעלה מעצמו אל המדרגה העליונה היינו דוקא עד באלהים ר"ל עד המדה שנקראת אלהים אבל לא עד השם המיוחד הנקרא בשם אספקלריא המאירה והקב"ה הוסיף לו שלימות יותר מן כדי הכנתו לכך נאמר ויקרא אליו ד', ומהיכן זכה לתוספת זה מן ההר, ומסיק ברבתי בזכות אברהם אין הר אלא אבות שיאמר שמעו הרים וגו' ובזכות ישראל שנאמר לאמר וע"ד שיתבאר בע"ה לקמן פרשת ויקרא יכול לצורך עצמו נדבר עמו ת"ל לאמר ולכך מזכיר גם שם השם המיוחד וכמו שכתוב ולא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים רוצה לומר הוא לא ידע להקב"ה כל כך על זה האופן מן השלימות אבל הקב"ה ידעו בישראל בזכות ישראל וכמו שכתוב וגם ידעתיך בשם הידיעה היא מה שנגלה אליו בשם המיוחד, ומ"מ עשה משה קצת הכנה בעניני פרישות כדי שלא לשלוח יד בתורה שלא להנות ממנה כלל, כי על כן כתיב בו בכל ביתי נאמן הוא ושם נאמר פה אל פה אדבר בו ר"ל אין נותנין פקדון כי אם לנאמן הידוע שלא ישלח יד בפקדון כך היה משה נאמן שלא שלח יד בתורה ולא

בקש להנות ממנה ובזה הכין את עצמו לנבואה קצת והקב"ה הוסיף לו מדיליה פה אל פה אדבר בו:

מאמר קיח

מדרש הרבתי על פסוק ומשה עלה אל האלהים

וברבתי מסיק על פסוק ומשה עלה אל האלהים באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה עשה הקב"ה קלסתר פניו של משה דומה לאברהם אמר להם אי אתם מתביישים ממנו לא זה שירדתם אצלו ואכלתם בביתו אמר הקדוש ברוך הוא למשה לא נתנה לך התורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם זה אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים, באור הדבר שמשה עלה למרום והיה שם בלא אכילה ושתיה כמלאכים על כן נתקנאו במשה שעלה מעצמו עד מדריגת האלהים להיות דומה למלאך ע"כ השיב להם הקב"ה. כשם שירדתם אצלו ואכלתם בביתו כדי שלא לשנות מן המנהג כך משה עלה לכאן ואינו אוכל ושותה כדי שלא לשנות מן מנהג שלכם כי מן מלאכים דאברהם ומן משה למדו במדרש שאל ישנה אדם מן המנהג וכדי להשקיט תלונת המלאכים אמר כן לומר שההר רמז לאברהם שיסברו לומר כי זהו אברהם אבל לפי האמת אינו אברהם ולא הזכיר את אברהם ברמז אלא כדי לומר למשה שבזכות אברהם זכה למדריגה זו ולא מצד הכנתו כאמור וראיה לדבר שעיקר ההכנה היא הפרישות מענייני אכילה שהרי נא' ויכסהו הענן ששת ימים וארז"ל כדי למרק אכילה ושתיה שבמעיו והיינו לפי שהיו מעכבים על ידו מלקבל שפע הנבואה, והתורה דת אש כי התורה ממרקת ומצרפת חומר האדם כמ"ש כמטהר ומצרף ועל כן ירד ה' באש על כר סיני כי התורה לקוחה מן אש שחורה ולבנה שלמעלה, ועל כן נתגייר יתרו ע"י ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ומתן תורה כי בשלשתן הכיר מלכותו יתברך בכל ג' עולמות, בקריעת ים סוף נודע לו ממשלתו בכל הארץ אשר שם מקום כל המימות, ובעמלק העמיד לו הקב"ה החמה למשה ואז נודע לו ממשלתו גם בעולם האמצעי, ובמתן תורה נודע לו ממשלתו גם בעולם העליון הן מצד שאז בא ה' וכל קדושיו עמו כמ"ש רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש הן מצד שהתורה חמדה גנוזה לו תחת כסא כבוד וניתנה באש עד שאמרו האומות שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא וראיה לזה ממ"ש באותו מזמור קול ה' חוצב להבות אש וגו' והשיב להם בלעם ה' עוז לעמו יתן התורה וא"ת אכתי קשה למה נתנה במים ובאש על זה אמר ה' יברך את עמו בשלום כי לכך עשה ה' שלום בין אש ומים להורות כי סגולת התורה שכל נתיבותיה שלום כמ"ש ויחן שם וגו' כאיש אחד כו' וכתיב או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי ורז"ל למדו מן

פסוק זה שכל העוסק בתורה לשמה משום שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה, ואולי נרמז זה במה שנאמ' וישאלו איש לרעהו לשלום ומי הקרוי איש זה משה ור"ל משה שאלו אם בא לקבל לא שנקראת שלום, אע"פ שכבר אמר יתרו אני חותנך יתרו בא אליך וגו' ולא אמר עם אשתך ושני בניה אלא גם בלא אשתך ובניך הייתי בא והיינו להתגייר מ"מ שאלו משה אם לשלו' בא או מחמת יראה שמלחמה לה' בעמלק מדור דור ויתרו ישב בצידו כנזכר למעלה, ומה שדרש לקחת מתנות באדם בזכות אברהם שנקרא אדם וקשה וכי שאר אדם אינו נקרא אדם ועוד קשה שבכל מקום מזכיר בני אדם וכאן באדם ונראה לפרש ע"ד שאמרו המלאכים במתן תורה על משה מה לילוד אשה בינינו והיינו שטענו על שמשם נמשכה לו הטומאה והעדר הקדושה מזה נשמע שאדם הראשון שלא היה ילוד אשה היה ראוי לקרון כל עור גופו קודם שחטא ולקבל התורה וכן משה עלה למרום ולקח מתנות באדם כאלו היה אדם הראשון שאינו ילוד אשה מאחר שנתמרק מן החומר וכן אברהם שנתגייר וכל גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אבל תולדה חדשה זו אינה מן שום אשה על כן נתדבקה הקדושה באברהם דומה לקדושה שהיתה באדם הראשון קודם שחטא כי לא היה בו פגם זה שהרי לא מן האשה נולד והמלאכים חשבו שהוא ילוד אשה כסתם בני אדם על כן צר הקב"ה קלסתר פניו באברהם שנולד מחדש ונקרא בשם סתם אדם כאדם הראשון ומאז הניחוהו המלאכים כי מעלת אברהם אב המון גוים כאדם הראשון כבר היתה ידוע להם מאחר שאכלו בביתו כי מסתמא לא אכלו כי אם במקום קדוש הה"ד לקחת מתנות באדם ועל דרך זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה אתם קרוין אדם כו' כי כל צדיק יכול להשלים את עצמו להיות במדריגה זו כאברהם ומשה, וטעמו של דבר כי התורה מקור חיים והיא הפך של ילוד אשה שנאמר אדם ילוד אשה קצר ימים וגו' לפי שהוא מורכב מן ג' שותפין וכל מורכב סופו להפרד אבל אדם הראשון אף על פי שגם הוא מורכב מן ד' יסודות וחיבור נשמה לגוף מ"מ מאחר שמקור כולם מן אל חי היו על כן היה אפשרי לו להיות חי לעולם אילו לא חטא לכך אמרו מה לילוד אשה בינינו עד שהשיב להם הקב"ה כי זה אברהם שנתגייר והיה דומה כאילו לא נולד מן אב ואם שהרי פטרו הכתוב מן כיבוד אב ואם וק"ל, ונקרא אב המון גוים כאילו היה הוא אדם הראשון:

מאמר קיט

ארז"ל מה לילוד אשה בינינו

ובדרך זה נתבאר מה שמסיק בגמרא שמתחלה אמרו המלאכים מה לילוד אשה בינינו אמר אלהים לקבל תורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה כו' ואתה מבקש ליתן אותה לבשר

ודם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו כו', וק"ל למה אמרו מתחילה ילוד אשה ואח"כ בשר ודם, ונראה שלמדו שינוי זה מן הפסוק שמביא מה אנוש ר"ל כל בשר ודם אנוש אנוש) הוא וחלש ולא יעצור כח לסבול רזי התורה דהיינו חמדה גנוזה ומה אדיר שמך היינו אדיר וחזק עד שאין כח בגוף האדם המורכב מן ב"ו לסובלו, וכן אדם היינו ילוד אשה, כי תפקדנו לעשותו פקיד עלינו כי מחיצתו לפנים ממחיצתינו שהרי משה נכנס לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל והוא היה בין ה' ובין המלאכים ע"כ אמרו מה לילוד אשה להיות עומר בינינו ר"ל בין ה' ובינינו כאילו רצה ה' לעשותו פקיד ומצוה עלינו כמארז"ל שמחיצת הצדיקים תהיה לעתיד לפנים ממחיצת מלאכי השרת והם שואלים לישראל מה פעל אל לכך אמרו הלא אנחנו בני אל חי לבד והוא בן אדם ילוד אשה ואיך יהיה בינינו, ומה אנוש חלוש מן מורכב בשר ודם שתתן לו חמדה גנוזה זה"ש כי תזכרנו כאילו גם קודם שנברא העולם עלה לפני כסא כבודך זכרונו למסור לו חמדה גנוזה מאז ומקדם:

פרשת משפטים

מאמר קכ

כל מקום שנאמר אלה מוסיף על הראשונים כו'

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים גם מלת אשר מיותרת וכפי הפשט יש לפרש לפי שנאמר כאן כי תקנה עבד עברי ולהלן כתיב כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד, הבט ימין וראה כי כאן קראו עבר ולהלן קראו אחיך לפי שכאן מדבר בנמכר בגניבתו א"כ אינו אחיך כי עבר על לא תגנוב ולהלן מדבר במוכר עצמו מפני דחקו שאחיך הוא ושם נאמר לא תעבוד בו עבודת עבד שלא ינהג בו מנהג בזיון להוליך כליו אחריו לבית המרחץ וכדומה לזה אמנם כאן שקראו עבד ולא אחיך סד"א שמותר לנהוג בו מנהג בזיון קמ"ל ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים שנאמר למעלה ולא תעלה במעלות על מזבחי פירש"י ק"ו לאדם המקפיד על בזיונו כו' ומי הכריחו לרש"י לעשות ק"ו זה אלא שסמך על וי"ו של ואלה המשפטים ועל יתור לשון אשר, וכך פירושו ואלה המשפטים המבואר למעלה מק"ו דאבנים שלא לנהוג מנהג בזיון באדם הם המשפטים אשר תשים לפניהם בזמן שיקנו עבד עברי אע"פ שלא אחיך במצות הוא מ"מ גם הוא בא בק"ו מן האבנים שלא לנהוג בו מנהג בזיון בו אינו גרוע מן האבנים שאינן מקפידין על בזיונם וזה נברא בצלם אלהים ומקפיד על בזיונו, ואילו נאמר רק פסוק זה ולא נכתב פסוק וכי ימוך אחיך וגו' הוה

מוקמינן פסוק כי תקנה במוכר עצמו מפני דחקו, אמנם עכשיו מתוך הכפל ומתוך שינוי הלשון שביניהם מוקמינן כל פסוק אדמסתבר טפי הן מדקראו כאן עבד ולהלן אחיך הן מדכתיב כאן כי תקנה ותלה הדבר בקונה ולהלן ונמכר לך תלה הקנין בנמכר ולא בקונה, לפי שהמוכר את עצמו מחמת דחקו אין אתה רשאי להדר אחריו לקנותו כי תראה עניו ומרודו לעת תמוט ידו אלא והחזקת בו שלא יצטרך להמכר לך חוץ מזמן שהוא מעצמו רוצה להמכר ומחזר אחריך ומבקש שתקנהו לעבד אז מותר לך לקנותו אבל אתה אינך רשאי להדר אחריו שימכר לך לכך תלה הקנין בנמכר שנאמר ונמכר לך, אבל נמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד מותר לך להדר אחריו לקנותו כי אין אתה מחוייב להחזיק ידו כדי שישלם גניבתו לכך תלה הדבר בקונה שנאמר כי תקנה עבד עברי ומכל מקום אין אתה רשאי לנהוג בו מנהג בזיון כעבד, ומה שקראו כאן עבד לא משום שמותר לך לנהוג בו מנהג עבד אלא אדרבא קראו עבד קודם שקנאו ובא לומר לו ראה כי לא בן חורין אתה קונה אלא כל עברי הוא כבר עבד אל הקב"ה שטרו קודם שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ומאחר שהוא כבר משועבד אל הקב"ה אם כן אין נכון לך לעבוד בו עבודת עבד כנעני אלא באותו עבודה שהתירה לך התורה, ותדע כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום נקראו בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ודרשו רבותינו זכרונם לברכה שלא יעשו אגודות אגודות וקשה מה ראו על ככה לדרוש לא תתגודדו מלשון אגודה אלא לפי שרצו לתרץ מה ענין לא תתגודדו אל בנים אתם לה' אלא רצה לומר לפי שכולכם בנים לאל אחד אם כן כל ישראל אחים זה לזה מצד האב יתברך שמו כי ג' שותפין באדם ומצד חלק אב ואם הם נחלקים אבל מצד חלקו של הקב"ה אב אחד לכלנו ולפיכך כל ישראל אחים זה לזה על כן ראוי שיהיו כולם חיבור אחד כאחים ולא יעשו אגודות אגודות כמ"ש הלא אב א' לכלנו וגו' נמצא שפסוק כי ימוך אחיך מדבר בזמן שעושין רצונו של מקום שאז נקראו בנים לה' ונמצא שזה אחיך הוא וראוי לך להחזיק בידו כי מטה אבל כאן מדבר בנמכר בגניבתו ולא עשה רצונו של מקום וכשאין עושין רצונו נקראו עבדים על כן נאמר כי תקנה עבד עברי כי כבר הוא נקרא עבד לה' ולא בן, ומה שנאמר אחר פרשת כי ימוך אחיך ונמכר לך כי עבדי הם וגו' זה מדבר בנמכר בב"ד לפי שקאי על מה שנאמר לא ימכרו ממכרת עבד והיינו שלא יעמידנו על אבן הלקח וזה מדבר ודאי במכרוהו ב"ד כי מוכר עצמו מי יעמידנו על אבן הלקח, ומ"מ לענין הצדקה לעולם נקראו העניים בנים לה' כרבי מאיר במסכת קידושין שסובר בין כך ובין כך קרוין בנים וכו'

מאמר קכא

בגמ' ויכוח של ר' עקיבא עם טורנוסרופוס כו'

הויכוח שנזכר בבבא בתרא שהיה לו לרבי עקיבא עם טורנוסרופוס הרשע ששאלו אם אלהיכם אוהב את העניים מפני מה אינו מפרנסם אמר ליה כדי שננצל אנו מדינה של גיהנם אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך שכעס על עבדו כו' השיב לו משל למלך שכעס על בנו כו', ביאור הענין כי רשע זה טעה מן פסוק כי יהיה בך אביו מאחד אחיך בארצך וגו' מדאמר בארצך וקראו אחיך שמע מינה שלא רצה ד' שתפרנסו אתן העניים כי אם בזמן שאתם בארצכם יושבים לבטח בארצכם כי אז אתם עושין רצונו של מקום ואז אתם קרויין בנים לד' וממילא כולכם אחים בני אב אחד אז נאמר לא תאמץ לבבך וגו' אבל עכשיו שאתם בארצות אויביכם וקרוין עבדים וצא ולמד ממלך שכעס על עבדו כו' ממילא כועס על מי שמפרנסו גם ד' לא צוה על זה שהרי נאמר מאחד אחיך בארצך, והשיב לו רבי עקיבא משל למלך שכעס על בנו כי הוא סובר כרבי מאיר בין כך ובין כך קרוין בנים לענין הצדקה ורשע זה היה סובר שרבי עקיבא לא הבין דבריו שעל זמן הגלות הוא מדבר על כן חזר ופירש דבריו ואמר אתם קרוין בנים ואתם קרוין עבדים כו' ועכשיו אין אתם עושים רצונו כו' עד שהכריח לו רבי עקיבא מן פסוק ועניים מרודים תביא בית שאפילו בזמן הגלות חייבים אנו לפרנסם ומזה הכריח לומר שבענין הצדקה בין כך ובין כך קרוין בנים, ומה שאמר מאחד אחיך בארצך ר"ל אחיך קודם ועניי ארצך קודמין, או נקט שם אחיך לתרץ בו קושיא של הרשע אם הקדוש ברוך הוא אוהב העניים למה אינו מפרנסן, ואם כדי להציל אותנו על ידם מן דינה של גיהנם מ"מ יש לעני מקום ללון על מדת הדין למה תצא כזאת מתחת ידי הקדוש ברוך הוא שלחבירו יתן פי שנים עושר בעה"ז ועל ידי שיחזיק בידי ינצל גם מן הגיהנם ובידי אין כל ויתן נא לי העושר ואנצל אני על ידו מדינה של גהנם כשאתן לו ומה גבר מגוברין תשובה לשאלה זו כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם, כי כל אדם יבא לידי מדה זו או הוא או זרעו אם כן הדבר הולך בסיבוב סחור סחור, כי היום הוא נותן לו ולמחר שהוא לאחר זמן יתהפך הגלגל ואתה תתן לו או לבניו או בניך לבניו ואם כן אין יתרון לשום אדם על חבירו ונמצא עני ורש לעולם אחים הם בעניות ועשירות כשזה עולה זה ירד ואחר כך יתהפך הגלגל לכך קראו אחיך בפסוק מאחד אחיך בארצך, ובפרשה זו אם כסף תלוה את עמי לא הזכיר אחיך להורות שבכל הזמנים הכל שוין בענין הצדקה ויש רמז מן הפרשה על שהצדקה מצלת מן הגיהנם ממה שנאמר עד בא השמש תשיבנו לו כמו שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה וכדעת האומר אין גיהנם לעתיד לבא אלא

הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה שנאמר ולהט אותם היום הבא ובאותו זמן השמש מעידה על כל מי שהשיב העבוט לעיני השמש ואז יתקיים בו מה שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגומר:

מאמר קכב

במדרש הרבתי ואלה המשפטים, משל למטרונה כו' הזי"ן לפניה ולאחריה

וברבתי ואלה המשפטים מה כתיב למעלה מן הפרשה ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע, משל למטרונא שהיתה מהלכת והזי"ן מכאן והזי"ן מכאן והיא באמצע כך התורה דינין מלפניה ודינין מלאחריה והתורה באמצע וכן הוא אומר באורח צדקה אהלך התורה אומרת באיזו נתיב אני מתהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקה, בתוך נתיבות משפט דינין מלפניה ודינין מאחריה והתורה באמצע, מלפניה שנאמר שם שם לו חק ומשפט ומלאחריה שנ' ואלה המשפטים עד כאן לשונו, וקשה התחיל בפסוק ושפטו את העם בכל עת ואח"כ כשאמר דינין מלפניה מביא פסוק שם שם לו חק ומשפט לא סופו תחילתו ולא תחלתו סופו ומהו ענין הזי"ן שהזכיר והדבר צריך ביאור, ונראה לפרש זי"ן זה שהזכיר בשני דרכים, הדרך האחד כמו זי"ן של המטרונה מכאן ומכאן היינו כדי להציל את המטרונה מן כל הקמים עליה כך המשפטים הן ככלי זיין להציל את התורה מיד מהרסיה כמ"ש ספר וסייף ירדו מן השמים והיינו חרב על כל מהרסי' ולעשות משפט כתוב בכל עוברי על מצות התורה כי על ידי המשפט הנעשה בעוברי עבירה יראו רבים ויראו ויקיימו מצותיה ועל כן התורה באמצע ודינין לפניה ולאחריה כי חמשה דברות ראשונות הם בין אדם למקום וחמשה דברות אחרונות בין אדם לחבירו והמשפטים מסבבים קיום שני חלקי מצות אלו האי לדסמיך ליה והיינו שלפניה והאי לדסמיך ליה והיינו שלאחריה, ועיקר הכפיה על שמירת התורה רמוזה בלשון שימה כי לשון שימה מורה על דבר שיש בו ממש לא שימה על ידי דיבור לבד כי בדברים לא יוסר עבד אלא שימה בידים ממש כמו שנאמר וישם ה' דבר בפי בלעם פירש רש"י נתן רסן וחכה לתוך פיו ודקדק זה מן לשון וישם כי לשון שימה מורה על דבר ממשי שיש בו כפיה ומה שנאמר אצל התורה שימה בפיהם דרשו רז"ל מלשון זה שאין התורה נקנית אלא בסימנים ולמדו זה ג"כ מן לשון שימה וכן דרשו מן ושמתם התורה נעשית סם חיים לעוסקים בה לשמה כי ושמתם לשון סם תם, ולי נראה שאין כוונתם לחלק המלה לשנים סם תם אלא שיובן מן לשון שימה דבר שיש בו ממש כסם הזה דבר שיש בו ממש, ויש סמך לזה ממה שמצינו ברבתי שדרש פסוק וכי ימכור איש את בתו לאמה על התורה עיין שם, ומה ראה על ככה ותורה מאן דכר שמיה, ונראה שבא לתרץ

וי"ו של וכי ימכור מה ענין מכירת בת למכירת עבד כי הבת אינה נמכרת בגניבתה, אלא שמוסב על פסוק ראשון ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שלשון שימה מורה שהתורה נקנית בסימנים כמו שדרשו על פסוק שימה בפיהם וסימנין אלו הם חירות של התורה כי מסתמא העושה סימנים לתורה לומדה לשמה ועושה לו סימנים כדי שלא תשתכח ממנו ואז אינו עושה התורה קרדום לאכול ממנה אבל הלומדה בלא סימנים ואינו מקפיד על שכחת התורה אז מסתמא אין קנין התורה דבק בו וכל תורתו אינו אלא מן השפה ולחוץ ואז הוא עושה התורה קרדום לאכול ממנה ובדרך זה התורה אצלם כשפחה וכעבד כי בתורה הוא עמל ועושה בה מלאכתו כמו בקרדום על כן אין לה חירות אחר כי אם בסימנים כחירות הבת המכורה שיוצאה בסימנים כך התורה כתיב בה חרות על הלוחות ודרשו רבותינו זכרונם לברכה בו גם לשון חירות והקרי והכתיב הכל אחד כי כשהתורה חרותה על לוח לבו ונקנית אליו בסימנים ולא תשכח ממנו אז התורה חירות רצה לומר אינה משועבדת לו לעשות עמה מלאכתו כמו בקרדום ומכלל הן נשמע לאו שאם אינה חרותה על לבו ואינו מקפיד על שכחתה ואינו רוצה בה כי אם לפי שעה או להתנדל בה כבעטרה ולהשיג יותרת הכבוד על ידה או חמדת ריבוי הכסף וכיוצא בזה אז אינה חירות רצה לומר אינה בת חורין אלא משועבדת כאמור על כן דרש פסוק וכי ימכור איש את בתו שפשוטו משמיענו שהבת יוצאה לחירות בסימנים כך התורה יוצאה לחרות בסימנים כי וי"ו של וכי ימכור מוסב על אשר תשים לפניהם המדבר בסימנים של התורה:

מאמר קכג

וכי ימכור איש את בתו נדרש על התורה

זהו שמסיק במדרש זה וז"ל וכי ימכור איש את בתו לאמה בת אחת היתה לי ומכרתיה לכם ראו שאין אתם מוציאין אותה אלא חבושה בארון לא תצא כצאת העבדים נהגו בה כבוד ששביתם אותה מאצלי שנ' עלית למרום שבית שבי, ובלי ספק שאין זה דעת המדרש להוציא הפסוק מפשוטו ממש אלא מן וי"ו העיטוף למד שכל מה שנזכר בענין מכירת הבת נרמז דוגמתו בפסיק אשר תשים לפניהם המדבר בסימני התורה וחירות שלה דומה לחירות של בת זו כי גם התורה נקראת בת וכמו שסתם בת יוצאה לחירות בסימנים כך חירות התורה תלוי בסימנים וכמו שנאמר בסתם בת לא תצא כצאת העבדים כך על בת התורה אמרו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס כו' והיינו העושה אותה קרדום לאכל ממנה, ומצינו במסורת ג' פעמים כצאת, א' לא תצא כצאת העבדים, ב' כצאת משה האהלה, ג' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, רמז שלא

ילמוד התורה על מנת לקבל פרס ולא תצא כצאת העבדים אלא כצאת משה האהלה כי משה למדה מאהבה כי יראה לגבי משה מלתא זוטרתא היא, ואוהביו העושין מאהבה כצאת השמש בגבורתו שנ' בה ישיש כגבור וגו' כי לא נבראת לקבל פרס כדאיתא במדרש ומה אלו שלא נבראו לשכר כו' כי כל העושה בשמחה עושה מאהבה, והעולה מכל דברינו אלה שלשון שימה מורה על דבר שיש בו ממש ועל כן הזכיר לשון זה אצל המשפטים כי על ידי המשפטים כופין על העשיה וזהו הזי"ן אשר לפניה ולאחריה, ועל כן התחיל במדרש זה דבריו מה כתיב למעלה ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים וקשה לו למה הפסיק בדברות כי מאחר שנזכרו שם כל דרכי המשפטים אם כן גם לשון שימה הנאמר כאן היה לו לכתוב שם כי שם כתובים כל דרכי המשפט אם כן גם שימה זו היה לו לכתוב שם כי שם מקומו, ובא כמתרץ ואמר משל למטרונא כו' והזי"ן לאחריה על כן נכתב לשון שימה אחר הדברות כדי שיהיה הזי"ן לאחריה כי שימה היינו הזי"ן, ואם כן קשה היכן מצינו הזי"ן לפניה על כן מביא פסוק שם שם לו חוק ומשפט הזכיר שם לשון שימה קודם הדברות אבל בפסוק ושפטו את העם בכל עת אין בו לשון שימה על כן הוצרך להביא פסוק שם שם לו חק ומשפט ועל כן הקושיא מן ושפטו את העם בכל עת והתירוץ מן פסוק שם שם לו חק ומשפט, ומה שמסיק וכן הוא אומר באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט רצה לומר כי הזי"ן יש בו רמז על חיתוך הדין כחותך בחרב חדה כי על כן נקרא שוחד שהוא חד כדאיתא בכלי יקר, וידוע שבמקום משפט אין צדקה ובמקום צדקה אין משפט והקב"ה במקום משפט יעשה צדקה ומכל מקום יש גם אצל בשר ודם דרך אחד שהוא משפט וצדקה כאחד וזה הפשרה לכך נאמר ועוז מלך משפט אהב ומכל מקום אתה כוננת משרים רצה לומר הביצוע והפשרה מותר לבשר ודם ונקראת משרים כמו שפירש רש"י על פסוק צדק ומשפט ומשרים, ואמר משפט וצדקה ביעקב אתה עשית רצה לומר להקב"ה יאות לעשות משפט וצדקה כאחד אבל לבשר ודם לא הותרה לעשות כן כי אין מרחמין בדין לפי שכל מה שהוא רך לזה הרי הוא קשה לזה אבל הקב"ה כשהוא דן את האדם בדברים שבינו לבין האדם בידו לוותר על שלו לפיכך כוננת משרים דרך הפשרה שיכול כל דיין לעשות וזה דומה למשפט וצדקה כאחד, וכל פשרן הוא הממוצע בין שני הצדדים הנוטין אל הקצוות על כן התורה באמצע כדרך כל פשרן אף על פי שהזי"ן לפניה ולאחריה והזי"ן היינו חיתוך הדין מכל מקום התורה באמצע ונותנת עצה לכל דיין לנסות תחילה בפשרה דרך הממוצע שאינו נוטה אל הקצוות וזהו שאמר באורח צדקה אהלך אפילו כשאני בתוך נתיבות משפט מכל מקום עצתי היא שיבחר הדיין בפשרה דהיינו אורח צדקה שהוא בתוך נתיבות

משפט ואינו נוטה אל הזי"ן שמכאן ומכאן כי הזי"ן היינו חיתוך הדין החרוץ וזהו שאמר באיזו דרך כו' רצה לומר ממה נפשך לא זו אם אני מהלכת בדרך סתם צדקה אלא אפילו כשאני מהלכת בתוך נתיבות משפט גם שם אני מהלכת באורח צדקה, ויש עוד רמז במלת ז"ן שכל דיין צריך שיהיו בו כל שבעה מדות שמנה יתרו וכן מה שמנה הרמב"ם, ועוד זי"ן עולה ס"ז ועם ג' אותיותיו הרי ע' רמז לשבעים סנהדרין שכל אחד צריך להיות בעל ז' מדות אלו:

מאמר קכד

במדרש ג' פרשיות כתב משה כל אחת מן ס' ס' כו'

דרך שני בענין הזי"ן מכאן ומכאן, על דרך שמסיק בילקוט וז"ל אמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי ג' פרשיות כתב לנו משה בתורה כל אחת יש מן ס' ס' מצות ואלו הן פרשת פסחים, פרשת נזיקין, פרשת קדושים, רבי לוי בשם רבי שילה דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים ואמר רבי לוי ולא פליגי מאן דעבד פרשת פסחים שבעים כלל עמה פרשת תפילין, ומאן דעבד פרשת נזיקין שבעים כלל עמה פרשת שמיטין, ומאן דעבד פ' קדושים שבעים כלל עמה פרשת ערלה עד כאן, ויש ליתן טעם לכל מספר שבעים אלו ולמה הבדיל העשרה מן הששים, ולמאי נפקא מינה הגיד לנו שרבי לוי היה מן כפר תמרתה ברמז קרוב לפשוטו יתכן לפרש לפי שפסוק ואלה המשפטים וגו' מדבר בסנהדרין שישבו סמוך למזבח כפירוש רש"י והיו שבעים סנהדרין וכנגדם נאמרו בפרשת נזיקין שבעים מצות והבדיל עשרה מן ששים כדמסיק ברבתי פרשת נשא על פסוק ששים גבורים סביב לה שמדבר בששים מן הסנהדרין, וכן ברבתי בשיר השירים, ואח"כ הביא ראיה עוד על י"א שהיה בין הכל ע"א, ולי נראה ליתן טעם לדבר לפי שכל גבורתם ותקפם של הסנהדרין נכלל במספר ששים כי לעולם הולכין אחר הרוב והוא ל"ו אבל בדיני נפשות צריך שיהיו שנים יותר והיינו ל"ז ועוד כשיוצאין צריך שלא ישארו פחות מן כ"ג ואל יחסר המזג כ"ג ל"ז הרי ששים גבורים, וכמו שסמך כאן מספר שבעים דינין בניזקין כנגד סנהדרין של שבעים, כך נרמזו בזי"ן שלפניה בפסוק שם שם לו חק ומשפט וגו' מה כתיב בתריה ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים פירש רש"י כנגד שנים עשר שבטים וכנגד שבעים זקנים הראה להם הקדוש ברוך הוא ברמז שחוק ומשפט שהזכיר למעלה צריך לשבעים תמרים דהיינו ע' סנהדרין ודרש מדרש זה רבי לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא מאחר דאתא מכפר תמרתא דרש ענין שבעים תמרים ועל כן אמר ג' פרשיות אלו הם כל שבעים שבעים וזהו הזי"ן שלפניה ושלאחריה כי שבעים סנהדרין הרמוזים בשבעים תמרים שנזכרו אחר שם שם לו חק

ומשפט, ושבעים סנהדרין שנזכרו בפסוק ואלה המשפטים ואע"פ שלא נזכר כאן מספר שבעים בסנהדרין מ"מ אחר שבפרשת נזיקין בא המספר מכוון ע' מצות והבדיל י' של פרשת שמיטה מן הששים הנה בזה עשה רמז גם על סנהדרין שיהיו במספר שבעים ויובדלו מהם ששים גבורים כאמור ורמז בתשים לפניהם מתחיל בלמ"ד ומסיים במ"ם והיינו שבעים וזהו הזי"ן שלפניהם ולאחריהם כי זי"ן עולה ס"ז ועם ג' אותיות עילה ע', כי הסנהדרין כלי זיינה של התורה לכוף ולהכריח על שמירתה כאמור, ומה שבא מספר ע' ע' מכוון דווקא בפסחים ונזיקין וקדושים לפי שמצינו שבאו בתורה מצות לא תעשה רמ"ח כנגד רמ"ח אברים ומצות עשה שס"ה כנגד ימות החמה וכנגד שס"ה גידין שבאדם אבל עדיין לא מצינו מספר שהוא כנגד שנותיו של אדם ע' שנה, על כן בא המספר מכוון לשנותיו בג' מקומות אלו ובכולם חלק עשרה מן ששים ללמד דעת את האדם שבבואו לכלל ששים לזקנה זה קנה חכמה מאז יהיה יותר פרוש מן הבלי העול' מבימים הקודמים ובהם יקרא שמטה לד' ולהיות בן חורין מן הבלי הזמן אשר הכבידו עולם עליו, וזה טעם ובשביעית יצא לחפשי חנם וטעם עשרה מצות שבפרשת שמיטה וזה לפי שכל שלימות אדם תלוי בסור מרע ועשה טוב בדברים שבין אדם למקום ב"ה ובדברים שבין אדם לחבירו, והנה מצות הפסח בסור מרע כמו שכתוב משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת ובפרשת נזיקין בסור מרע בדברים שבין אדם לחבירו שלא יזיקו, ופרשת קדושים כו' מדברת מן ועשה טוב כי ע"י המעשה יבא אדם לידי קדושה על כן נחלקו ג' חלקי מצות אלו אל מספר ס' כי מצות של פסח בא במספר ס' לעקור ממנו ע"א ולקרב עבודתו לשם יתברך כל ס' שנותיו אבל בבואו בכלל ששים לזקנה זה קנה חכמה אז יוסיף בנפשו קדושה ויעסוק בתפלין נזר אלהיו על ראשו, ותדע כי הפסח בא על כוונה זו כי רש"י פירש מה נשתנה דלת ומזוזה כו' אמר הקב"ה דלת ומזוזה היו עדים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים כו' וקשה היכן דבר הקב"ה כן אלא לפי שמתחלה חלה היו עובדין אל מזל טלה וע"י הפסח קרבנו המקום לעבודתו והרי כאילו אמר בהדיא כי לי בני ישראל עבדים כשפסח על הפתח וראה הזיית דם פסח על המשקוף ושתי המזוזות מקום כניסה אל הבית כך ע"י הזייה זו נכנסו אבותינו לברית תחת כנפי השכינה ולפי שזה היתה מצוה ראשונה אשר על ידה נכנסו בברית על כן באו מצותיו במספר ס' כנגד ס' שנותיו של אדם ועוד בה עשיריה י' מצות של תפלין כנגד עשרה שנותיו האחרונים אשר בהם ביותר נזר אלהיו על ראשו, וכן מצות נזיקין בסור מרע שאם לא יועיל לחבירו לפחות לא יזיק לו כל ס' שנותיו אך בבואו לכלל ששים זה קנה חכמה אז יוסיף אומץ

לא זו שלא יקח מן אחרים אלא יתן משלו לעניי עמו, כמו שכתוב בפרשת השמיטה והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגומר ומצוה זו נוהגת בשנה השביעית דוקא כדי לרמוז על ימי חלדו של אדם בעשירית השביעי שבו ביותר יעשה צדק בממונו לא כמו שעושין עשירים שבדורינו שגם שיבה זרקה בו והוא לא ידע בחשיכה יתהלכו, וזה גם כן טעם של חפשית של עבד בשביעית ודרך זה מבואר בהרבה מפרשים שבא לרמז על חירות כל אדם מן הבלי הזמן בעשירית השביעי כאמור, ופרשת קדושים בקום ועשה טוב כל ס' שנותיו ויקדש עצמו אף במותר לו ויותר מהמה בעשירית השביעי אשר כנגדם באו עשרה מצות של פרשת ערלה שלא להנות מן פרי האילן כלל כך ראוי לכ"א שיהי' כמו רבי שלא נהנה כלל אפילו מאצבע קטנה שלו כערלה זו שאסורה בהנאה וזה ענין הזי"ן שלפניה ושלאחריה שלפניה בפסוק שם שם לו חק ומשפט כי חק רמז לפסח שנאמר זאת חקת הפסח ורמז ג"כ לפרשת קדושים כי כ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכתיב בפרשת עריות לבלתי עשות מחקות התועבות וגו' ומשפט רמז לפרשת נזיקין מן ואלה המשפטים והלאה ולפי שלשתן מן ע' ע' על כן דרש ר' שילא דכפר תמרתא מן ע' ע' וראייתו מן סמיכות ושבעים תמרים כאמור, והזי"ן של אחריה כי כנגד פרשת פסחים כתיב סוף פרשת יתרו מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וגו' וכבר ידעת דעת הרמב"ם שהקרבנות באו על כוונה שניה והוא לעקור ע"ז מהם ולדבריו הקרבנות והפסחים טעם אחד להם, וכנגד פרשת קדושים אמר אשר לא תגלה ערותך עליו, כי כל גדר ערוה היינו קדושה, ואחר כך מתחיל ואלה המשפטים ע' של נזיקין בו' העטוף לחברם אל פרשה שלפניה כי בג' מקומות אלו נרמז מעלות השביעיות כי המה נבחרו לעשות את האדם בן חורין מן עבודת הזמן ועל כן ספרה התורה בגנות העבד נרצע המואס בחירות זה ע"י אהבת אשתו ובניו ואמר לא אצא חפשי וזה בנין אב על דרכי רוב בני האדם הנושאים על שכמם תלאות הזמן אשר יום יום יעמס עליהם עבור נשותיהן ובניהן ומשליכין אתרי גיוס התורה חירות על הלוחות, על כן מיד אחר קבלת עשרת הדברות התחיל בדיני ממונות כי ביותר צריך הכתוב לזרז במקום חסרון הכיס ואשר גרם לישראל לחטוא על ידי העגל אשר עשו מחמת רוב הזהב שהיה לסם מן ביזת הים שנאמר תורי זהב נעשה לך והיינו ביזת הים לכך דרשו רז"ל כל העובר על הפקודים כל העובר בימא כו' ומה ענין הים לכאן אלא לפי שהשקלים באו לכפרה על עון העגל אשר נעשה מן תורי זהב של ביזת הים על כן אמרו כל העובר בימא יתן מחצית השקל לכפר ועל כן באחד באדר משמיעין על השקלים כי מזלו דגים המורה על רבוי שפע המביא לידי רום לב וביעוט וצריך לתקנו ע"י השקלים ועל כן דיני נזיקין

מקצוע גדול בתורה ויתד שהכל תלוי בו, וקצת ראיה למה שכתבתי בדרך ראשון בענין הזי"ן שלפניה ולאחריה כי הדינין הם כמו גדר לכל התורה לשמור משמרתה כדמסיק בילקוט פרשת שופטים משל למלך שהיה לו פרדס והיה אוהבו ביותר מסרו לבנו הקטן שהיה אוהבו ביותר כך נאמר ועוז מלך משפט אהב כו' ע"ש שע"י הדינין התורה כפרדס וסתם פרדס מוקף גדר וזהו הזי"ן שלפניה ושלאחריה כי אנשי כנסת הגדולה אמרו ג' דברים וכולם יש להם סמך מן פרשה זו א' הוו מתונים בדין מן ולא תעלה במעלות וגו' וסמיך לה ואלה המשפטים ב' והעמידו תלמידים הרבה כדי שלא ידון יחידי כי אין דן יחידי אלא אחד לכך נאמר מזבח אבנים תעשה לי מן אבנים ולא מצבת אבן אחת וסמוך ליה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שגם הדיין לא ידון יחידי, ג' ועשו סייג לתורה היינו הדינין שהם כמו סיג וגדר מקיפין לכל התורה על כן הדברות באמצע ודינין מכאן ומכאן והכל רמוז בלשון שימה כמבואר למעלה בדרך ראשון ועל שימה זו נאמר מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו לפי שכל דיין הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב ויהי בוקר וכתיב הכא מן הבקר ועד הערב על כן אמר כאן על שקלקלו בדינין מבקר לערב יוכתו שקלקלו הבוקר והערב מבלי משים שלא קיימו מה שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם על כן לנצח יאבדו ש"מ שעיקר המשפט נרמז בלשון שימה כי יש בהם ממשות והיינו מה שגורמין שמירת התורה כי אלמלא הדינין היו כל מצות התורה כעיר פרוצה אין חומה ולא היו יכולין להתקיים כי כל כרם אינו משתמר כי אם ע"י נדר המקיפו כך הדינין גורמין שמירת כל התורה אף על פי שבמדרש זה המשיל הדינין לפרדס עצמו ולא לגדר, מ"מ הפירוש הוא שכל הפרדס נקרא על שם הגדר המקיימו וע"י שנתן לבנו הקטן הגדר דומה כאילו בזה הקנה לו כל הפרדס דהיינו התורה וק"ל, ולפי שעיקר הדינין בעבור התורה על כן האומות שלא קבלו התורה כתיב בהם ומשפטים בל ידעום כי מאחר שאין להם חלק בפרדס א"כ גדר זה למה להן ני אין הדינין נימוסים אלא אלהיים ואינן שייכין כי אם אל התורה על כן אמרו ג' דברים שכשיהיו מתונים בדין ויעמידו תלמידים הרבה הראויין לדון בזה יעשו סייג לתורה להקיפה בשמירה מעולה, ומצינו שהקב"ה מקפיד מאוד על הדינין לפי שהמשפט לאלהים הוא אם יחייב את הזכאי אז הקב"ה יתן משלו אל המתחייב שלא כדין לפיכך כתיב אלהים נצב בעדת אל הדיינין בישיבה והקב"ה כביכול בעמידה כאלו היה הקב"ה הבעל דין שדינו בעמידה כי בזה הקב"ה מראה שהוא הבעל דין והמשפט נוגע בו ית' כביכול על כן הקיף כל התורה באזהרה על הדינין ועל כן ייעד הגאולה בעבורה כמ"ש ציון במשפט תפדה וגו' וכתיב שמרו משפט ועשו צדקה

כי קרובה ישועתי לבא ישועתכם לא נאמר אלא ישועתי כביכול גם אני נושע והיינו בענייני הדין כביכול הקב"ה נושע כי המשפט לאלהים הוא על כן בזכותם יושיע גם לישראל ויעשה דין במבקשי רעתם ויגאלם מהרה, ולפי שבכל מקום מדרך הפסוקים להסמיך צדקה למשפט על כן גם בפרשת משפטים הזכיר גם ענין הצדקה בפסוק אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך וק' התחיל בלשון הלואה וסיים בלשון נושה ונראה כי לשון הלואה משמש גם לשון חיבור מלשון ילוה אישי אלי ונושה משמש גם לשון שכחה מלשון כי נשני אלהים ובזמן שהוא נותן לו הרי הוא מתחבר לו כריע כאח נחשב כי בחבורתו נרפא לו אבל אם מבקש ממנו נשך הרי הוא כשוכח ואינו זוכר כי הוא נתעשר ממנו ע"ד ארז"ל הקב"ה נוטל מזה ונותן לזה כו' לכך אמר אם כסף תלוה את העני עמך רצה לומר מאחר שהוא עמך על כן בא לידי עוני כדי שתתעשר על כן אין נכון שתשכח לו טובה זו שעשה לך, ונקט לשון אם כי הקב"ה מנסה לעשיר אם כסף ילוה כי כן אמרו במדרש ברבתי הקב"ה מנסה את העשיר אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה את העני אם יכול לקבל יסורין כו' ונראה שלכך סמך דרש זה לפרשה זו לתרץ סמיכות אלהים לא תקלל דהיינו שהעני לא יבעט במדת הדין אל פסוק אם כסף תלוה לדרוש מן לשון אם שמנסה את העשיר אם ילוה כסף לעני כי אז יצליח דרכיו ואז ישכיל:

פרשת תרומה

מאמר קכה

ביאור ג' תרומות וביאור והנשיאים הביאו וגו' דרשו רז"ל לשון עננים

ויקחו לי תרומה וגו' ויתנו מבעי ליה, וע"ק בשני תרומות ראשונים הקדים קיחה לתרומה ובשלישית נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם הקדים תרומה אל הלקיחה, ועוד קשה רש"י מנה י"ג דברים לנדבה ובפרטן אתה מוצא ט"ו דברים, וע"ק שאמר אבני שוהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן למה הוצרך דווקא בנדבה זו לפרש למה היו צריכין אבני שהם ואבני מלואים מה שלא פרט כן בשום דבר הבא לנדבה, אע"פ שכן נאמר גם בשמן ובשמים היינו לפי שאינן שייכין לשום בנין ועוד בשמן נקט למאור לומר לך דווקא שמן זך השייך למאור לאפוקי השייך למנחות וכן לא כל מיני בשמים אלא דווקא הראויין לשמן ולקטורת אבל באבני שהם קשה, וקושיא זו יתכן לתרץ על דרך שמסיק במסכת יומא פרק יום הכפורים על פסוק והנשיאים הביאו את אבני השהם ואבני מלואים שהעננים הורידו להם אבנים אלו עם המן כי נשיאים לשון עננים וכה"א

נשיאים ורוח וגשם אין וגו' וקשה למה לא הביא פסוק מעלה נשיאים מקצה הארץ אלא מילתא אגב אורחא קמ"ל למה הביאו העננים אבני שהם ואבני מלואים לפי שהיו שייכין לאפוד ולחשן והעננים היו צריכין לאפוד ולחשן לפי שכל ענן יש לו חשק גדול להוריד מימיו על הארץ על דרך המדרש אין תשוקת גשמים אלא לארץ שנאמר פקדת הארץ ותשוקקיה וגו' וכתיב והולידה והצמיחה ויותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק ובזמן שישראל עובדין ע"ז מה כתיב תמן ועצר את השמים מדקאמר ועצר ש"מ שהעננים יש להם חשק גדול להוריד לארץ מטר והקב"ה עוצר אותם או בעון ע"ז ממש או בעון קלקול הדינין ששקול כע"ז כי כן נאמר לא תטע לך אשירה כל עץ וכתיב לא תעשון אתי אלהי כסף ושניהם נדרשו על המעמיד דיין שאינו הגון ש"מ שזה שקול כע"ז, או בעון הצדקה שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר ומן פסוק זה למדו רז"ל שאין הגשמים נעצרים אלא בעון פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין ועל כן אמרו בג"ש דבליעל בליעל שכל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז, ר"ל שוין הם בעונש מניעת המטר על כן אין להם עליה כי אם ירידה מנכסיהם כשאין מטר במוכן מלשון בלי יעל, ע"כ הביאו ענני' אבני שהם ואבני מלואים לאפוד המכפר על ע"ז כדי שלא יעצר הגשם מחמת חטא ע"ז ולחשן הנתון על הלב המכפר על אימוץ הלב כמ"ש ולא תאמץ לבבך אף על פי שבגמרא מסיק שמכפר על הדינין מ"מ מאחר שהיה נתון על לב אהרן מכפר גם על כל דברים המסורים ללב ומכללם אימוץ הלב בצדקה כדי שלא יעצור השמים בעבורם ובזה מיושב למה לא מנה רש"י כ"א י"ג דברים לפי שלא רצה למנות אבני שהם ואבני מלואים שהיו העננים מביאים ולא מנה כי אם מה שהתנדבו כל ישראל, ולפי שעה היה האפוד מכפר על ע"ז של מעשה העגל, והחשן אולי היה בין המתנדבים בנדבת המשכן איש או אשה אשר ידוונו לבו כל היום דוה ומתחרט על מה שפסק ליתן ונתחרט על כן בא החושן לכפרה, ומה שהקדים תרומה ללקיחה בשלישי נראה לתרץ במה שמסיק ברבתי ז"ל וזאת התרומה אמר רבי טביומי בשעה שהגיע זמנו של יעקב אבינו ליפטר מן העולם קרא לבניו אמר להם הוו יודעין קב"ה עתיד לאמר לבניכם לעשות משכן אלא יהיו כל צרכיו מוכנים בידכן שנאמר והיה אלהים עמכם וכי ס"ד שכשהיה יעקב חי לא היה הקב"ה עמהם אלא כך אמר להם עתיד הוא לומר לכם ועשו לי מקדש והוא יורד ומשרה שכינתו בתוכה שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ויש מהם שהתקינו עצמם לדברים אלו ויש מהם ששכחו וכשבא משה ועשה המשכן יש מהם שהביא מעצמו ויש מהם שלא הביא אלא ממה שהיה מונח בידו שכן הוא אומר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ואומר וכל אשר נמצא אתו עצי שטים עכ"ל,

ומטעם זה בשני תרומות הראשונות שהיו בקע לגלגולת הקדים לקיחה לתרומה כי על ידי קיחה זו נתרמו ולא מקודם, אבל פסוק וזאת התרומה מדבר בי"נ דברים שבאו בנדבה כבר נתרמו מימות יעקב על כן הקדים תרומה ללקיחה כי נתרמו מאז ומקדם קודם שבא זמן הלקיחה ולכך אמר התרומה בה"א הידיעה להורות שמדבר בדבר הידוע שהיה כבר כמוס בידם ואולי מטעם זה נאמר עצי שטים עומדים רצה לומר עומדים ומוכנים לכך מימות יעקב כשאמר והיה אלהים עמכם ואמר כן ליוסף לפי שעתיד להיות משכן שילה בחלקו ואולי שעליו אמר ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך, ומה שאמר ויקחו ולא אמר ויתנו בארתי בספר כלי יקר לפי שכל נותן נקרא וקח כי במקום שנותן פרוטה יוסף לו ה' כהנה וכהנה פי שנים וכפלי כפלים:

מאמר קכו

מדרש הרבתי על ויקחו כי תרומה כו'

ונראה ליישב בזה מדרש הרבתי וז"ל ויקחו לי תרומה הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם וגו' בנוהג שבעולם אדם מוכר בתוך ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מיצר לשמרו אבל התורה משמרת בעליה שנאמר בהתהלכך תנחה אותך, בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול ליקח בעליו עמו אבל הקב"ה. נתן תורה לישראל ואמר כביכול לי אתם לוקחים הוי ויקחו לי תרומה עכ"ל, וקשה על מדרש זה וכי פרשה זו מדברת מן מתן תורה שדרש כל הענין על התורה ומה ענין שלשתן לפרשה זו, ונראה שבא לדרוש ג' תיבות אלו ויקחו לי תרומה לתרץ כל מלה ומלה כי ויקחו קשה ליה ויתנו מבעי ליה, לי, קשה ליה וכי הקב"ה צריך לתרומה זו והלא שלו הכסף והזהב, תרומה קשה ליה למה קרא נתינה זו בלשון תרומה, על כן בא כמתרץ ולומר שמצינו בבחינת התורה ג' מעלות טובות לישראל וכנגדם נמצאו גם כאן בנדבה זו על כן רמזם אחד לאחד ואין כוונתו כלל לפרש פסוק זה על קבלת התורה כי אינו מדבר כי אם מן ענייני נדבה אך שבעל מדרש זה מביא לו ראיה ממקום אחר על דבריו כדי שלא תאמר לו ראה זה חדוש הוא, מתחלה בא לתרץ לשון ויקחו לפי שמצינו בנתינת התורה שאע"פ שכל מוכר עצב מ"מ הקב"ה שמח במכירת התורה ולמה אלא לפי שכל נותן נקרא לוקח כך הקב"ה אף על פי שאם צדקת מה תתן לו מ"מ נחת רוח הוא לפניו ית' שאמר דבר ונעשה רצונו וכמ"ש הבו לה' בני אלים הכתיב לשון קבלה כנגד השי"ת מטעם זה וזה"ש כי לקח טוב נתתי לכם הרי בבירור שקרא נתינה זו לקיחה כלפי שמיא וכמו שמצינו בתורה שכל נתינה תקרא לקיחה אפילו כלפי שמיא ק"ו בבשר ודם הלומד לחבירו רו תורה יותר הוא

לוקח ומקבל ממה שהוא נותן על דרך ומתלמידי יותר מכולם, וההיקש בזה גם בנדבה זו כל נותן נקרא לוקח כי כנגד כל פרוטה שהוא נותן יקח כנגדה מאוצר של מעלה כפלי כפלים לכך נאמר ויקחו, ואחר כך בא לתרץ לשון תרומה לפי שמצינו בתורה שמשמרת את בעליה וכל שומר צריך להיות למעלה מן הנשמר שנאמר גבוה מכל גבוה שומר עליהם כך נאמר בתורה בשכבך תשמור עליך משמע עליך למעלה ממך השומר, כך נאמר בצדקה צדקה תרומם גוי כי כל נותן צדקה גונז למעלה במקום שאין היד שולטת והחלק מן ממונו הגנוז למעלה משמר כל הנותר אשר ממנו תרם כמ"ש וקובץ על יד ירבה ע"י היינו למעלה מן היד במקום שאין היד שולטת על כן קרא הנדבה תרומה לשון רוממות להורות שהיא עולה למרומים ותשמור את כל הנותר מממונו וגם את בעליה תשמור מכל רע כמו שהתורה משמרת בעליה ואחר כך בא לתרץ גם לשון לי כי כמו שעל ידי התורה אמר הקב"ה כביכול אותי אתם לוקחים כי במקום שהתורה מצויה שם השכינה מצויה כי אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה כך בנדבה זו על ידה אותי אתם לוקחים כי בנדבה זו תגרמו שאשכין שכינתי בתוככם כמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לכך נאמר לי שהוא משמש לשון אותי, ובעל מדרש זה אגב אורחיה דרש גם סמיכות הפרשיות כי למעלה מן הענין כתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה כדי לקבל התורה וסמיך לי' ויקחו לי תרומה לומר שהתורה והצדקה שוין בשלשה ענינים הרומזים בשלשה תיבות אלו ויקחו לי תרומה, ויקחו שהנותן נקרא לוקח לכן נאמר בתורה כי לקח טוב נתתי לכם, לי אותי אתם לוקחים להשרות שכינתי בתוככם ע"י התורה וכן ע"י הצדקה אני בצדק אחזה פניך, תרומה לשון התרוממות המורה על השמירה ורמז במלת תרומה אותיות תורה מ' ר"ל התורה שניתנה למ' יום שנזכרה בסוף פרשה הקודמת נותנת לישראל התרוממות ושמירה וכמו כן צדקה תרומם גוי כדאמר רב אבהו אמר משה להקב"ה במה תרומם קרן ישראל אמר לו בכי תשא את ראש פירש"י בנדבה כו' לכך נאמר ויקחו לי תרומה:

מאמר קכז

במדרש עלית למרום שבית שבי כו'

וברבתי מסיק ויקחו לי תרומה הה"ד עלית למרום שבית שבי כל עילוייך לא היה אלא מן המרום עלית למרום, ומשה עלה אל האלהים, ומשה נגש אל הערפל שבית שבי מלך ב"ו בשעה שחיילותיו נשבים הוא מיצר יכול אף כאן ת"ל לקחת ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת"ל מתנות באדם אמר להם הקב"ה כך אני מעלה עליכם כאילו מתנה נתונה לכם, אף סוררים אמר הקב"ה למשה מה אומות העולם אומרים שאיני חוזר עליהם על

שעבדו ע"ז שנאמר סרו מהר, אפילו סוררים הם איני מניח אותם ועמהם אני דר שנאמר ואף סוררים לשכון יה אלהים עכ"ל, וקשה מה ענין דרש זה אל פסוק ויקחו לי תרומה כי כל הדרש אינו מדבר כי אם מענין התורה והפסוק מדבר מעניני סתם תרומה אלא שדרש סמוכין כדאמרן, ודרש עוד לשון תרומה ולא נאמר לשון הפרשה ויפרישו לי מממונם נדבה אלא כדי לדרוש בו גם לשון התרוממות וסמך זה לפסוק ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה להשוותם זה לזה כמו שצדקה תרומם גוי כך על ידי התורה ירומו זה הוא שאמר כל עילויך לא היה אלא מן המרום כי משה עלה למרום לקבל התורה וכתיב ביה צדקות ה' עשה וגו' שבית שבי מלך בשר ודם בשעה שחיילותיו נשבים כו' נראה לפרש שזה מדבר בחלק הנסתר שבתורה שהוא כולו שמותיו של הקב"ה וכתיב ה' איש מלחמה ה' שמו פירש"י בשמו הוא נלחם ונמצא ששמותיו הם חיילותיו אשר עמהם הוא נלחם, וקרא לנסתר שבתורה בלשון שבי כי הנגלה דווקא שייך למין האדם על דרך כלום למצרים ירדתם כו' אבל הנסתר עליו אמרו המלאכים מוטב שתתן הודך על השמים וכו' ועל כן הוא נחשב בארץ כשבוי בארץ לא לו ומ"מ היה הקב"ה מוכרח ליתן הנסתר לארץ אגב חלק הנגלה שבתורה השייך דווקא לאדם לכך נאמר לקחת מתנות באדם, ונקט לקחת לשון מכירה וקניה וכל מוכר בעין רעה מוכר ת"ל מתנות וכל נותן מתנה בעין טובה נותן כמו שאמר כי לקח טוב נתתי לכם ר"ל אף על פי שהיא לקח טוב מ"מ נתתי לכם במתנה החלק הנסתר אגב החלק הנגלה שדומה למכירה, וכפי הנראה שכל מדרש זה בא לתרץ סמיכות ויקחו ק לי תרומה וגו' ועשו לי מקדש וגו' לפרשה הקודמת המדברת מן מתן תורה לומר לך שאף על פי שבמעשה העגל סרו ישראל מן הדרך מ"מ מצד התורה שכבר קבלו אמר הקב"ה אותי אתם לוקחים ומאז אין אני יכול לעזוב אתכם לפיכך עשו לי מקדש וגו' מוציא דרש זה גם מן פסוק עלית למרום שבית שבי המדבר מן מתן תורה וסמיך ליה ואף סוררים לשכון יה אלהים אפילו סוררים איני מניח אתכם ואני דר עמכם כו, והזכיר יה אלהים רמז למשכן שנעשה על ידי ט"ו דברים המנויין בפרשה

מאמר קכח

ביאור פסוקים לקחת מתנות באדם וגומר

ונר אה לפרש על זה הדרך לקחת מתנות באדם כי רז"ל אמרו שבחטאו נתמעטה קומת האדם והועמד על ק' אמה שנאמר ותשת עלי כפכה כף היינו מאה וטעמו של דבר לפי שהכל נברא במאמר והאדם נברא בידים ממש כפירש"י פרשת בראשית ולמדו זה ג"כ מן פסוק ותשת עלי כפכה, וקשה איך למדו מן פסוק אחד ב' דרשות לא ראי זה כראי זה

אלא כך פירושו כי מן פסוק זה אנו למידין שנברא בידים שנאמר כפכה, אך שדעת רז"ל שגם אחר החטא שנגזר עליו למעט קומתו מ"מ אי אפשר שלא ישאר בו רושם קצת המורה על שהוא יציר כפיו של השי"ת ורושם זה הוא שהועמד על ק' אמה כמספר כף ודקדקו זה מדהזכיר לשון כף ולא לשון יד אלא כדי לדרוש כף עולה מאה, וכדמות ראיה לזה ממה שנאמר במשה ושכתי כפי עליך עד עברי ופירש"י שמשם זכה משה לקירון עור פנים ומצינו ביוצר של שבת שלפני שבועות המסדר רמזים על כל אותיות דאלפא ביתי"א, כף כפיו אל יספוק בשמח אום מאומות בנחלת י"ש עולמות כו' קוף קרן עור פני פודה כו' הנך רואה שקוף וכף מורים על ענין אחד כי קרן עור פודה היינו קירון עור פני משה אשר אליו זכה מן ושכותי כפי וכ"ף עולה למספר מאה על כן רמז הענין באות קו"ף, וכן באות כ"ף העולה מאה כי מצד שלעת יד כפיו יספוק אל כו' אזי מצד הכף של הקב"ה יזכו לשכר העה"ב י"ש עולמות כי אז צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה והיינו קירון עור פני משה שהיה מעין העה"ב, ועל כן נאמר למשה לקחת מתנות באדם והיינו קירון עור פניו מעין קירון של אדם הראשון קודם שחטא כארז"ל תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו לא כל שכן, וכל זה רושם לדורות ממה שהאדם יציר כפיו של השי"ת וגם אחר שחטאו בעגל ניטלו מהם הכתרים שנקשרו להם כנגד נעשה ונשמע קרני ההוד מ"מ נשאר רושם הכ"ף קיים במה שצוה ה' להם מלאכת המשכן והמקדש שגובהו מאה אמה כדמסיק פ' חלק ואולך אתכם קוממיות מאה אמה כהיכל וכותליו כו' ונראה שגם המקדש היה ק' אמה כמספר כ"ף לפי שגם המקדש יציר כפיו של השי"ת שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך היינו כף וזה"ש ואף סוררים אשר סרו מהר מן הדרך ואיבדו מתנות של אדם הראשון מ"מ נשאר בהם קיים רושם כף במה שנצטוו על מלאכת המשכן על שם העתיד שהיכל וכותליו יעלו למספר ק' אמה ובהם שכינת אל אחד לכך נאמר לשכון יה אלהים עולה למספר מאה ואחד מאה כנגד ק' אמה א' כנגד אל אחד השוכן בקרבו גם אתכם קוממיות ר"ת ק"א, ועל זה אמר ברוך ה' יום יום וגו' כמספר הברכות שחייב כל אדם לברך את ה' בכל יום ויום דהיינו מאה ברכות כמספר הזה יעמס לנו האל ישועתינו סלה על ידי המקדש של ק' אמה אשר שם השכין ה' שכינתו, ומה שנאמר יה אלהים פרט שם יה כנגד ט"ו נדבות שנזכרו בפרשה וכנגד ט"ו טפחים של הארון אשר אמתים וחצי ארכו ועוד היו במקדש ט"ו מעלות מן עזרת נשים לעזרת אנשים כמספר שם יה המתווך בין איש לאשה כך היה במשכן ומקדש זיווג השכינה לישראל כמו שנאמר בועליך עושיך וגו' רמז לדבר ויקחו לי תרומה נוטריקון תרי מאה והיינו המקדש הנעשה בידים ק' אמות של מקדש כנגד ק'

דהיינו כף של השי"ת שבו נברא המקדש ואתי שפיר גם למ"ד קוממיות שני קומות של אדם הראשון ומאחר שאנו רואין בשני מקומות אלו שסמך התורה אל תרומת המשכן א' בפסוק עלית למרום שבית שבי המדבר בקבלת התורה ואחר כך אמר ואף סוררים לשכון יה המדבר במשכן, ב' בסמיכות פר' תרומת המשכן לסוף פרשה הקודמת ש"מ שגם במלאכת המשכן הארון מקום התורה הוא העיקר

מאמר קכט

בכולם נאמר ועשית ובארון נאמר ועשו

לכך נאמר בכולם ועשית ובארון כתיב ועשו ארון הכל יתעסקו בו כדי שיהיה לכולם חלק בעשיה זו לפי שהארון כולל כל התכליות היוצאים מן כל כלי המשכן כי המנורה והשלחן ארז"ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין וסימנך מנורה בדרום ושלחן בצפון ונמצא שהמנורה מרמזת על החכמה והשלחן על העושר ושניהם כלולים בתורה כמ"ש אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וכתיב והחכמה תחיה את בעליה ואם כן שניהם מקורם בתורה והמזבח בא לכפרה וכן התורה מכפרת יותר מזבח ומנחה וראיה מעון בני עלי וכן כל בגדי כהונה המכפרים כקרבנות, נמצא שכל הרוצה למלאות ידו או בחכמה או בעושר או בעניני כפרה יעסוק בתורה שבארון כי בתורה לבד ירוה כל צמאיו וימצא כל מבוקשו כרכא דכולא ביה על כן אמרו הכל יעסקו בארון ונרמז בתרומה תורה מ' כי התורה שניתנה לארבעים יום כוללת כל מיני תועלות היוצאים מן כל כלי המשכן הנעשין ע"י תרומה זו ובמסכת יומא פרק בא לו מסיק רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון עצי שטים מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו, וקשה לפי זה למה נאמר כאן ועשית, ונראה ליישב ע"ד שמסיק ביומא פרק א' ועשו ארון עצי שטים אבא חנן אומר משום רבי אליעזר כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ וכתוב אחד אומר ועשו ארון עצי שטים הא כיצד הא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הא בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום פירש"י בזמן שעושין רצונו של מקום נקראת העבודה על שמם, ובדברי ר' יוחנן פירש רש"י שהטיל הקב"ה העבודה על משה והיו כל ישראל עושין מלאכתו לכך נאמר ועשו, ואין פירושו מחוור כי ועשית לא נאמר בהאי ענינא, ורש"י בעצמו פירש שאסמכתא היא, ולי נראה שדברי ר' יוחנן ודברי אבא חנן הכל אחד וע"ד שארז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ כו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' והמובן מזה שכל ת"ח בעצמו חייב להיות עוסק גם במלאכה והיינו בדור פרוץ שאיש לבצעו פונה ואינן רוצין לעשות המלאכה המוטלת על התלמיד חכם אז חייב החכם עצמו לעשות מלאכתו המוטלת עליו, זה"ש הא בזמן שישראל עושין

רצונו של מקום ואז כולם עושין מלאכתו כדי שיהיה פנוי לעסוק בתורה על דור כזה נאמר ועשו ארון שהכל עוסקים במלאכה של תלמידי חכמים כדי שיהיה הוא פנוי מכל עסק ויעסוק בתורה, הא בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ואינן רוצים לעשות מלאכתו של ת"ח על דור זה נאמר ועשית כי אז הת"ח בעצמו מוכרח לעשות מלאכתו, לפיכך א"ר יוחנן מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו, ויכול להיות שאבא חנן סובר שקודם מעשה העגל צוה ד' למשה בהר תוך מ' ימים ראשונים על מעשה המשכן כי כן משמעות סדר הפסוקים ואז היו עדיין עושין רצונו לכך אמר ועשו ארון, אבל פסוק ועשית לך ארון עץ מדבר בלוחות שניות שאחר מעשה העגל ואז נקראו אין עושין רצונו לכך נאמר שם ועשית לך, כי כל הענין מדבר בלוחות שניות, וזה שכתוב עטרת חכמי' עשרם אולת כסילים אולת לפי שנאמר בצל החכמ' בצל הכסף, שעא תטעה לומר ששניהן שוין במדריגה על זה אמר שאין הפירוש כן אלא ר"ל שהלן בצל החכמה הוא לן גם בצל הכסף כי אין לו מחסור דבר שהרי בני עירו מצווין לעשות מלאכתו אבל הסכל הלן בצל הכסף לא בעבור זה יהיה בצל החכמה אלא ישאר בסכלותו, לכך אמר עטרת חכמים רוצה לומר העטרה של החכמה אשר החכמים מתעטרים בה זהו עשרם, כי מן החכמה יבואו גם לכלל עושר, אבל אולת כסילים אשר שמים זהב כסלם, ישאר אולת ר"ל ישאר באולתו קשורה בו ולעולם לא יבא על ידי עשרו לכלל ר החכמה, אם לא יוציא ממונו לתלמוד תורה או שאר ענייני צדקה, ואע"פ שלהנחה זו היה לו להסמיך מנורה לארון כי שניהם מרמזים לעניני החכמה אשר יש לה קדימה על השלחן המרמז לעושר, מ"מ נראה שלכך סמך ג' פרשיות אלו פרשת תרומה ונדבה פרשת ועשו ארון ופרשת ועשית שלחן להורות ששלשתן מביאים לידי עושר,

מאמר קל

סמיכות ג' פרשיות תרומה ארון שלחן ע"ד הגמרא עשירים שבבכל במה זוכין כדמסיק במסכת שבת בעי מניה רבי מרבי ישמעאל בר יוסי עשירים שבא"י במה הן זוכין א"ל מפני שמעשרין, שבבבל במה זוכין מפני שמכבדין את התורה, ושבשאר ארצות במה זוכין במה שמכבדין את השבת כו' ונראה ששלשה אלה נזכרו כאן כסדר זה, מתחלה הזכיר ויקחו לי תרומה רמז שבזכות תרומות ומעשרות מתעשרין מדלא קאמר ויתנו לי תרומה והזכיר קיחה במקום נתינה להורות שכל נותן הוא לוקח, ותרומה ומעשר הכל אחד זולת שיש הפרש בשיעיר כי שיעור תרומה עין רעה אחד משש לפי שאז אינו מרגיש בחסרונו כלל כדרך כל אסורים שבטלין בששים לפי שלא חלי ולא מרגיש וכאלו לא נתן כלום, אבל אחד מארבעים נותן הרגש גדול וראיה מן ל"ט דמלקות

שאם יוסיף להכותו' אז ירגיש בהכאה מ' יותר מבכל הקודמים, וממילא נשמע שבינוני אחד מן נ', כי כל מה שהוא פחות מן ארבעים דורך אל המיצוע וק"ל,, ואם רמזה התירה שכל נותן לוקח בתרומה ק"ו במעשר שנותן הרבה יותר אחד מן עשר ע"כ משם יתעשר, כי כל עושר נגזר מלשון עשירי כמו שכתוב עשר תעשר והמבזבז ליתן אחד מן חמש זוכה יותר לרבוי ברכה כי חמש נגזר מן לשון וחמש את ארץ מצרים דהיינו להיות מזויין ברבוי תבואות, ודורשי רשומות אמרו במלת צדקה יש צ' ק' רמז לנותן אחד מעשרה דהיינו י' מן ק' ישאר לו צ', ד' ה' היינו הנותן מן ה' אחד וישאר לו ד' וכתיב וצדקה תציל ממות רמז לדבר מת חי, רוצה לומר כשיתן מ' מן ת' מציל מן המיתה וכשנותן שתים מן עשרה ויעשה מן י' ח', אזי יוסיף לו עוד חיים יותר מן הנגזר וכל זה רמזים נכונים, ואחר פרשת התרומ' נאמר ועשו ארון עצי שטים רמז שבזכות שמכבדין את התורה כמובן מן לשון ועשו שבני עירם עושין מלאכתן של ת"ח והיינו כבוד התורה יזכו גם כן לעושר הבא מן המדה העשירית בסוד ארון ט' טפחים וכפורת טפח ורמז לדבר בבדי הארון שנאמר לא יסורו ממנו כי הבדים נושאים בהם הארון וזה רמז למחזיקי ידי לומדי תורה כי הם נושאי התורה, שלא יסירו מן הארון עצמו רוצה לומר שיש להם שכר טוב בעמלם כמו העוסק בתורה עצמה שנאמר בה בשמאלה עושר וכבוד, ואחר פרשת הארון נאמר ועשית שלחן וגו' והוא רמז לכיבוד השבת כי השלחן היו עורכים עליו לחם הפנים מדי שבת בשבתו ע"כ נרמז בו כבוד השבת כמעשה של ההוא קצב שמביא בגמרא שזכה לשלחן של זהב על שהיה מכבד את השבת ומשם ראיה ברורה שהשלחן מרמז לכבוד השבת על כן המכבדו זוכה לשלחן של עושר ואמרו רז"ל ששני מלאכים מלוין את האדם בצאתו מן בית הכנסת לביתו ערב שבת בין השמשות אם מוצא שלחנו ערוך כו' מלאך טוב אומר יהי כן בשבת הבאה כו' לכך נאמר בלחם הפנים לשלחן ביום השבת ביום השבת יערכנו וק' תרתי למה לי אלא לרמוז שאם ביום השבת יערכנו אז יזכה גם לשבת הבאה שביום השבת יערכנו וזה רמז נכון, ובגמרא אמרו בזמן שמוצא שלחנו ערוך ונר דליק ומטה מוצעה כו' נקט סדר הפרשה כי הזכיר כאן השלחן והמנורה ועשיית המשכן עצמו שנעש' למיטה כפרש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה זה אוהל מועד כו' וכנגד שלחן ומנורה ומיטה שנסמכו כאן הוציאו רמז זה גם לשלחנו של כל אדם שביום השבת יערכנו ויהיה שם גם מנורה ומיטה ואולי כפל של ביום השבת יערכנו רמז לעריכת שלחן ולעריכת מנורה שנ' בה יערך אותו אהרן ובניו, ולקמן פרשת תצוה יתבאר עוד בעזרת השם מן ענינים אלו ושם יתבאר שהארון והמנורה שניהם מרמזים על התורה והחכמה שכן אמרו הרוצה להחכים ידרים כו' ולפי זה היה לו להסמיך מנורה לארון

ולמה הפסיק בינתים בשלחן, ונראה לומר על זה הדרך שהשלחן רמז לעושר ומעלה זו מוקדמת ומאוחרת אל התורה מוקדמת בזמן ומאוחרת במעלה כי אם לא יאכל תחלה ויבריא גופו איך יעסוק בתורה ומאוחרת במעלה כי ודאי אין לו ערך ודמיון אל מעלת התורה וכן המאכיל מן שלחנו אל לומדי תורה הרי הוא מוקדם להם כקדימת זבולון לישששכר כי אלמלא עליא לא מתקיים אתכליא אבל מ"מ הוא מאוחר כי הלומד תורה בעצמו שכרו גדול שנותנת לו חיים בעוה"ז ובעוה"ב כמו שיתבאר דרוש זה בארוכה אם ירצה השם פרשת תצוה, ויש קצת סמך לדברינו שהמעשר והתורה והשבת כולם משפיעים העושר מן אוצר של מעלה לפי שמצינו בכולם לשון אוצר במעשר כתיב הביאו המעשר אל בית האוצר, ובתורה כתיב יראת ד' היא אוצרו וכתיב הן יראת ד' היא חכמה, ובשבת מסיק בגמרא מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה כו', ושלשתן כנגד ג' חלקי ההרכבה שבאדם והיינו נשמתו וגופו וממונו, המעשר מוסיף שלימות בממון שנאמר עשר תעשר, והתורה מוספת שלימות בגופו ולכל בשרו מרפא והשבת מוסיף נשמה יתרה, ובהצעה זו מיושב מה שפסיק בילקוט בפרשת עשר תעשר בזכות ג' דברים ישראל מתחטאים לפני הקב"ה בזכות שבת שנאמר אם תשוב משבת רגליך מה כתיב בתריה אז תתענג על ד', ובזכות המעשרות שנ' ושמחת בכל הטוב ד"א ושמחת בכל הטוב אין טוב אלא תור' כ' לפיכך משה מזהיר לישראל עשר תעשר עכ"ל, וקשה מה ענין שלשתן זה לזה אלא נראה לפי ששלשתן מביאין העושר, ויתכן לפרש ענין המעשר היינו המחזיק ידי לומדי תורה לפיכך נאמר בו ושמחת בכל הטוב אין טוב אלא תורה רצה לומר שיש לו שמחה במעשרו כאלו עסק בתורה כי לא נתנו מנות אלא למחזיקים בתורת ד':

מאמר קלא

במדרש אתם הצאן ואני הרועה

ועל שלשתן מסיק ברבתי וז"ל ועשו ארון מה כתיב למעלה ועשו לי מקדש אמר הקדוש ב"ה לישראל אתם צאני ואני הרועה שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואני הרועה שנאמר רועה ישראל האזינה עשו דיר לרועה שיבא וירעה אתכם לכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, אתם כרם שנאמר כי כרם ד' צבאות בית ישראל ואני שומר שנאמר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל עשו סוכה לשומר וישמור אתכם, אתם בנים ואני אביכם שנאמר בנים אתם לד' אלהיכם ואני אביכם שנאמר כי הייתי לישראל לאב כבוד לבנים כשהן אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו, וכה"א עטרת זקנים בני בנים עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו לכך נאמר ועשו לי מקדש ע"כ,

הזכיר בית ודיר וסוכה וכ"א יותר קבע משל חבירו כי בית יותר קבע מכולם ודיר יותר קבע מן סוכה וכנגדם הזכיר ג' דברים בנים צאן כרם והם כנגד ג' חלקי ההרכבה שבאדם נשמתו וגופו וחלק החיוני שבו כי מצד הנשמה נקראו בנים לד' כי ג' שותפין באדם כו' והקב"ה נותן בו נשמה כו' מצד כח החיוני נמשלו למין הצאן שנקרא חי אבל לא מדבר, ומצד כח הצומח שבגופו נמשלו לכרם. והקב"ה מציל ומשפיע לכל ג' חלקים אלו כפי מדרגתם מצד הנשמה עושה לו בית קבע אצלנו ומצד החיוני שבו ישתתף האדם לשאר בהמות וחיתו ארץ עושה לו דיר אצלנו לא קבע כבית ומצד כח הצומח שבו ישתתף אל מין הצומח עושה לו סוכת עראי אצלנו והפסוק אומר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם ממש ישכון והיינו מצד חלק הנשמה שבאדם והוא כנגד הארון מקום השכינה לכך נאמר בשניהם ועשו זה"ש ועשו ארון מה כתיב למעלה ועשו לי מקדש כו' וקשה מה ענין כל דרש זה לפסוק ועשו ארון אלא שרצה לומר שמצד הנשמה החצובה מתחת כסא כבוד מקום אשר משם נחצבו שני לוחות הברית עושה לו הקב"ה אצלנו דירת קבע ומכון לשבתו והיינו בתוכם ממש על דרך שנאמר ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, ומה שמצינו בשיר השירים רבה בפסוק דודי לי ואני לו הכל הפוך וז"ל הוא לי לאב ואני לו לבן, הוא לי לרועה ואני לו לצאן, הוא לי לשומר ואני לו לכרם כו' לפי שיש ויכוח להקב"ה עם ישראל מי יהיה המתחיל כדאיתא ברבתי בפסוק השיבנו ד' אליך ונשובה עיין שם על כן מדרש שהזכרנו מיוסד על פסוק אני לדודי ודודי לי והיינו אחר שחטאו ישראל נזורו אחור במעשה העגל צריכין ישראל להיות מתחילין שנאמר תחלה ועשו לי מקדש ואח"כ ושכנתי בתוכם, ומדרש הוא לי לאב כו' מדבר קודם שחטאו אז הקב"ה המתחיל לבא להתקרב אצלנו כמו שנאמר דודי לי ואח"כ ואני לו, כי אז קודם שחטאו קנו המדריגה אשר בה זיכה ד' את אברהם ששכינה קדמה ואזלה אליו אף אם הוא עדיין לא חפץ קרבת אלהים כמבואר למעלה פרשת לך לך על פסוק שמעי בת שאברהם היה לו סגולת הבת שבן זוגה מחזר אחריה ע"ד שנאמר אני אהיה להם לאלהים ואח"כ והמה יהיו לי לעם:

פרשת תצוה

מאמר קלב

ביאור פסוק ואתה תצוה בשני נוכחיות

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך שני נוכחיות אלו צריכין ביאור כי הל"ל ואתה צוה מהו תצוה אחר שכבר אמר ואתה וכן קשה בסמוך ואתה תדבר אל

כל חכמי לב וגומר ונראין הדברים ששנים אלו מתיחסים למשה כדרך שיתבאר לקמן פרשת ויקרא כי הדבר העיקרי בכל מלאכת המשכן נקרא על שמו של משה וזה הוא הארון אשר משם מקור כל החכמות אשר כנגדו היתה המנורה להעלות נר מצוה ותורה אור וראיה לדברינו שנרות הללו מרמזים על החכמה ממה שאמרו רז"ל פרק הרואה וז"ל הרואה שמן זית בחלום יצפה לתורה שנאמר שפן זית זך כתית למאור וקשה תורה מאן דכר שמיה ומהיכן למדו לומר כן שיש כאן רמז על התורה, ולפי הנראה שלמדו זה מן יתור מחוץ לפרוכת אשר על העדות וכי עדיין לא ידענו שהפרוכת מבדיל בין הקודש לבין העדות שבקודש הקדשים אלא שבא ליתן טעם על הנס שהיה מתמיד בנר המערבי יחידי אשר עליו אמר להעלות נר תמיד להיות עדות ביעקב ששכינה בתוכם והלא כבר תורה שם בישראל בלוחות העדות שהיו בה מעשה נסים אלא לפי שהפרוכת הוא על העדות ומפסיק בינו לבין העם הנכנסים לאוהל מועד על כן הוצרך לעדות זה גם באהל מועד כדי שעל פי שני עדים אלו יקום דבר ד' לעולם, ואם כן צריך עדות זה להיות מכוון עדותו עם לוחות העדות מה עדות דלוחות אור תורה כך עדות של נר זה אור תורה לכך אמרו הרואה שמן זית בחלום יצפה לחכמה כי אילו לא היה שמן זית זה מרמז אל אור החכמה אם כן אין עדות נר זה מכון עה עדות אור התורה שבלוחות, ולהנחה זו שפיר קאמר לשון אחד בשני נוכחיות כאן בנרות ואתה תצוה, ואחר כך בחכמה שנאמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי כל החכמים קבלו חכמה מן משה והואצל מן רוח הקודש שעל משה וניתן על כל חכמי לב כדי שיוכלו לכוין בקדושת הבגדים אל הסודות האלהית שבהן,

מאמר קלג

ביאור פרשת ואתה תדבר אל כל חכמי לב

כי יש לדקדק בפסוקים אלו במאמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב מה היה צריך לומר אשר מלאתיו רוח חכמה הרי כבר קראם חכמי לב, ועוד קשה מה בין חכמי לב לרוח חכמה, ועוד קשה הכפל ועשו בגדי אהרן לקדשו ואחר כך חזר ואמר ועשו בגדי קודש לאהרן, ועוד קשה שאמר בגדי אהרן ואחר כך הפך הסדר והקדים בגדי קדש ואחר כך לאהרן, ועוד קשה והם יקחו את הזהב פירש"י אותן חכמי לב יקבלו מן המתנדבים וכל כך למה, על כן יש לפרש שבגדים אלו היו צריכין לשני מיני חכמה, א' סתם חכמה הטבעית אשר אין בה שום קדושה ורוחניות והוא מצוי גם באומות מעשה חרש וחושב וכל מיני אומנות ואפילו בשאר בעלי חיים כמעשה הדבורה בתמונת הששיות ודוגמתה, אך בגדים אלו לא היה די להם בחכמת הטבע והיו צריכין לחכמה אלהית דהיינו רוח

חכמה רוחני כדי לכוון בכל פעולה אל איזו סוד אלהי הכמוס בתוכם כי מטעם זה ארז"ל במסכת ערכין כשם שקרבנות מכפרין כך בגדי כהונה מכפרין אפוד על ע"ז מכפר וכן כולם ע"ש וכן כל מלאכת המשכן שנעשו ע"י בצלאל יש להם סודות פנימיות כמארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ כו' ובצלאל לא הואצל מן משה אלא בצל אל היה והוא צל מן השי"ת בלא אמצעי וכן מסיק ברבתי פרשת ויקהל וז"ל וכל הבינה של בצלאל היתה משל שדי שנ' ואמלא אותו רוח אלהים וגו' וקשה מאי קמל"ן שהיתה משל שדי וכי עדיין לא ידענו כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה אלא לפי ששאר כל חכמי לב אשר נתמלא רוח חכמה אלהית קבלו החכמה ע"י אמצעי והיינו ממשה על כן הוצרך לומר שבצלאל קבלו בלא אמצעי ומטעם זה היה בצלאל חולק על משה שאומר לו לעשות תחילה ארון ואח"כ משכן ובצלאל עשה משכן תחילה והוד' משה לדבריו ואמר לו בצל אל היית וודאי כך צוה הקב"ה, ובזה מתורץ למה נאמר דווקא אצל הבגדים ואתה תדבר אל כל חכמי לב לפי שכל שאר חכמי לב חוץ מבצלאל כולם הואצלו מן משה לכך תלה בו ואמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב שיש כבר בידם חכמה הטבעי אשר מקורה מן הלב, אשר מלאתיו רוח חכמה היינו החכמה האלהית וע"ד שנאמר יהב חכמה לחכימין משמע אבל לא לטפשים ר"ל מי שיש לו כבר החכמה הטבעי' יוסיף ה' ליתן מרוחו עליו ולא לטפשים לכך הקדים גם כאן חכמי לב לומר לך שדווקא לחכמי לב יתן ה' מרוחו קדשו וכאן הלה רוח חכמה בהקב"ה שנאמר אשר מלאתיו רוח חכמה ותלה גם במשה מדקאמר אתה תדבר להורות שניתן להם רוח חכמה ע"י אמצעי כדרך שנ' ואצלתי מן הרוח אשר ועליך וגו' ותוספ' רוח חכמה זה כדי להמשיך הקדושה על הבגדים כדי שידעו לכוין בכל בגד ובגד אל סוד ה' ליריאיו אשר על ידו הם מכפרים, ואמר על ראשון ראשון, כנגד חכמי לב לעשות בסתם חרש ואומן אמר ועשו את בגדי אהרן כי עדיין אין בהם שום קדושה ואינן נקראין עדיין בגדי קדש אלא סתם בגדי אהרן, כדי לקדשו לבסוף כשיתוסף בהם רוח קדושה ע"י רוח חכמה להיות חרש וחוש' מחשבות של קדושה ואח"כ אמר כנגד רוח חכמה ועשו בגדי קדש לאהרן כי ע"י רוח חכמה יהיו בגדי קדש, לפיכך והם יקחו את הזהב כי מצד הקדושה שבהם הכל צריך להיות לשמה אפילו הקיחה מן המתנדבים כי כל דבר שבקדושה צריך שימור מן התחלת עשייתו לשם קדושה ע"כ הם יקחו בעצמם לא על ידי שליח, וכשם שתלה החכמה במשה באמרו ואתה תדבר כך תלה הנרות במשה כי משה היה דומה לנר זה שמדליקין ממנו כמה נרות ואין אורו חסר כלום וכן פירש"י בפסוק ואצלתי מן

הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כך היה במנורה נר מערבי שבו מתחיל ובו מסיים כו' ואור המנורה מכוון כנגד אור תורה:

מאמר קלד

מדרש לא לאורה אני צריך כו'

וראיה לזה ממה שמסיק בילקוט פרשה זו וז"ל באהל מועד מחוץ לפרוכת לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפנים מן הפרוכת אצל הארון והוא נתונה מחוץ לפרוכת להודיעך שאינו צריך לאורה ולמה אמר לך אלא כדי לזכותך עכ"ל, וקשה דקאמרי לה מאי קארי לה מהיכא תיתי שהיה ראוי שתנתן לפנים מן הפרוכת אצל הארון, אלא לפי שבעל מדרש זה סבר גם כן שהמנורה והארון שניהם לדבר אחד נתכוונו אור תורה וחכמה ואם כן היה להם להיות סמוכים לעד לעולם אלא כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך:

מאמר קלה

הרוצה להחכים ידרים כו'

וכן ראיה ממארז"ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין וסימנך מנורה בדרום ושלחן בצפון בשלמא להעשיר יש לו שייכות עם שלחן של מלכים אבל להחכים מה ענינו אל המנורה אלא ודאי כדאמרן שאור המנורה כנגד אור החכמה ולכך הונחה המנורה נוכח השלחן להורות ששני כיתות זוכין לתורה ושכרה הן הלומדה הן המחזיק ידי לומדי תורה כי מטעם זה נאמר ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת ואת המנורה נוכח השלחן על צלע המשכן תימנה מדקאמר מחוץ לפרוכת אחר השלחן ולא ערבינהו לומר מחוץ לפרוכת על שתיהם שמע מינה שדווקא השלחן שייך להיות מחוץ לפרוכת אבל המנורה היתה ראויה להיות תוך לפרוכת אצל הארון ולמה הושמה בחוץ אלא כדי שתהיה המנורה נוכח השלחן וזה ממש דברי המדרש שהזכרנו לא היתה המנורה צריכא להיות אלא לפנים מן הפרוכת, בשלמא השלחן המרמז אל העושר פשיטא שאין לשכר זה דמיון עם אור התורה כלל על כן שפיר קאמר שמקומו מחוץ לפרוכת, אבל המנורה המרמזת אל החכמה היתה ראויה להיות לפנים מן הפרוכת והיו תואמים יחדיו הארון והמנורה, ותירץ כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך, ואם תאמר א"כ מפני חששא זו לא יצוה כלל לעשות מנורה, על כן אמר ולמה אמר לך כדי לזכותך, ר"ל הזכות זה להורות לך שגם את זה לעומת זה עשה האלהים כי המנורה נוכח השלחן בא להורות שאם הזוכה לשלחן של מלכים נותן בפי לומדי תורה אז אור תורתו יאיר גם לו כי שניהם צריכין זה לזה כי זה נותן משלחנו אל זה העוסק בתורה וזה נותן משכר אור תורתו לזה זהו שארז"ל

הרואה שמן זית בחלום יצפה לחכמה שנאמר שמן זית זך וגומר כי מתיך כל הדברים שהזכרנו מבואר שמנורה זו מרמזת על אור החכמה

מאמר קלו

ביאור פסוק טובה חכמה עם נחלה וארז"ל נדולה תורה שנותנת חיים בעה"ז ובעה"ב ראה זה אמרה קהלת אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה והיינו ימי הילדות כי טובים המה לאדם לעשות בכסף ובזהב ולצבור כעפר בר ומזון יותר מימי הזקנה כי אז אין בו כח לעשות חיל ולצאת ולבא כפעם בפעם ואם תאמר שימי הילדות טובים מימי הזקנה, ודאי לא מחכמה שאלת על זה כי אל מציאות החכמה ודאי ימי הזקנה טובים יותר כי בישישים חכמה, ואם תאמר אם כן שאין שלימות בקניני כסף וזהב למה זה הבל איגע ואלכה ואעזבה אותם לגמרי שהרי מטעם זה הושם השלחן מחוץ לפרוכת, על זה אמר ששניהם כאחד טובים זה"ש טובה חכמה עם א כי טובה תורה עם מלאכה דהיינו נחלה שיגיעת שניהם משכחת עון, ויותר לרואי השמש, הם יעידו על דבר זה ביותר ע"ד שמסיק בילקוט אחר מדרש הנ"ל השמש הוא נתון בתיקו ואין כל בריה יכול להסתכל בה אמר הקב"ה בברי' שלי אין אתה יכול להסתכל ואני צריך לאורה שלך אלא למה אמרתי לך כדי להאיר לך לעה"ב, אם כן רואי השמש יעידו שלא לאורה הוא צריך ואם כן למה צוה ה' על מעשה המנורה אלא להורות לך שטובה חכמה עם נחלה כי אור המנורה רמז לחכמה כי הרוצה להחכים ידרים והשלחן רמז לעושר מלכים וזה לעומת זה עשה ה' להורות שיש צורך בשניהם וכל אחד משניהם מזכה את חבירו כי אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח ושניהם מגינים על האדם כצל זה"ש כי בצל החכמה בצל הכסף כי כמו שהחכמה הוא כלל על האדם להצילו כך יש בו בצל הכסף ואם אמר יאמר העבד ה' א"כ איפה שהתורה מתנת עץ חיים גם למחזיקים בה למה לי לצער עצמי על תלמוד תורה הלא גם יהיה עמלי בעושר אזכה לחיים ע"י שאחזיק ידי לומדי תורה כי מאי חזית לומר שאני אעסוק בתורה והוא יהיה לו עושר ויחזיק בידי, יעסוק הוא בתורה ואני אחזיק בידו כי סוף סוף שכר שניהם שוה בשוה, על זה אמר שהאומר כן אינו אלא טועה כי אין דמיון שוה לזה עם זה כי העוסק בתורה זוכה לשני מיני חיים בעה"ז חיי הגוף ולעה"ב חיי הנשמה אבל המחזיק ידי לומדי תורה בממונו אינו זוכה כי אם לחיי העה"ז לבד זה"ש ויתרון דעת החכמה תחי' נפש בעליה בעלה לא נאמר אלא בעליה שתים במשמע והיינו הגוף והנשמה שניהם בעלי החכמה כי שניהם יש להם עמל וטורח כי עיקר פעולת התורה ע"י הנשמה דהיינו השכל וגם על ידי כלי המעשה כי התורה תושיה מתשת כח החומר ועוד שרגלוהי דבר נש אינון

ערבין להוליכו לבתי כנסיות ומדרשות ועוד שחיים הם למוציאיהם בפה וכשם שיש לשני בעלים אילו טורח ועמל בתלמיד תורה כך יש לשניהם שכר וחלקים בחיים בין בעה"ז בין בעה"ב, אבל המחזיק ידי לומדי תורה אין בזה טורח השכל כי אם גופו אשר טרח ועשה חיל ליתן לתוך פיו של לומדי תורה על כן מעמל נפשו ישבע ימים ארוכים בעה"ז לכך נאמר עץ חיים הוא למחזיקים בה וק' למה נקט עץ אלא כמ"ש כי כימי העץ ימי עמי והיינו כעץ הזה המאריך ימים אבל מ"מ לא לנצח יחיה כמ"ש כי יש לעץ תקוה וגו', וזהו שאמרו בפרקי אבות גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעה"ז ובעה"ב כו' מהו גדולה דקאמר אלא לפי שגם למחזיקים בה הוא עץ חיים, וסד"א ששכר שניהם שוה על כן אמר שגדולה תורה מן המחזיק בה שאינו זוכה כי אם להיות כימי העץ ימיו והלומדה זוכה בין בעה"ז בין בעה"ב ומביא ראיות על שניהם להורות ההבדל שביניהם והוא מבואר מעצמו לכל מעיין בהם לכך אמר ויתרון דעת החכמה שיש לחכמה יתרון על הכסף של המחזיק בידי החכמה מה שתחיה נפש שני בעליה הגוף והנשמה בזה ובבא, לכך מסיים במדרש ולמה אמרתי לך כדי להאיר לך לעה"ב כי המנורה המרמזת לחכמה עצמה דהיינו שכר העוסק בחכמה ותורה אור ושכרה להעלות נר תמיד ר"ל נר אלהים נשמת אדם יאיר תמיד לא יכבה נרו לא בעה"ז ולא בעה"ב על כן היתה המנורה תימנה על שם אורך ימים בימינה וזהו כוונת המדרש בילקוט ריש פרשה זו שדרש פסוק הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מה יונה זו הביאה אורה לעולם שנאמר והנה עלה זית טרף בפיה כך ישראל שמן זית זך כו' כשם שעיניך יונים נדרש על אור המנורה כך הנך יפה רעיתי מפרנסתי מלשון הרועה אותי מעודי נדרש על השלחן אשר משם מוצא הפרנסה וסמכן הכתוב להורות ששניהם תלוין זה בזה, ויכול להיות שפסוק והנה עלה זית טרף בפיה מרמז על שניהם, עלה זית רמז לאור זית של מנורה כי מטעם זה נאמר שם ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית וגו' מאי נפקא מינה אם היא באה בערב או בבוקר אלא לפי שהערב זמן הדלקת נר על כן הביאה עלה זית ונקט לשון עלה לרמוז על להעלות נר תמיד האמור כאן, וטרף פירש"י לשון מזון והיינו ענין רעיתי פרנסת השלחן שסמך זה לזה להורות ששניהם צריכין זה לזה והוא רמז נכון וברור, וכן נסמכו בפסוק זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך שנדרש ברבתי פר' זו כי זית רענן היינו האור יפה פרי תאר היינו פרי הפרנסה והם האמורים בפסוק הנך יפה רעיתי כאמור

מאמר קלז

מדרש בגמ' על פסוק ליהודים חיתה אורה זו תורה כו'

ולפי שברוב השנים קורין פרשה זו סמוך לפורים אמרתי להסמיך דרוש זה האומר שאור זה של מנורה היא כנגד אור תורה, וארז"ל ליהודים היתה אורה זו תורה שנא' כי נר מצוה ותורה אור, ושמחה אילו ימים טובים כו' עיין במסכת מגילה, ביאור מאמר זה הוא כי המן בקש להקים מזימת לבבו להשמיד להרוג ולאבד והיה מתירא פן יקרה לו כמו שקרה לעשו זקינו שנתברך בקול קול יעקב והידים ידי עשו כל זמן שיעקב מצפצף בקולו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין ידי עשו שולטו' בו ודאג המן לאמר מה הועיל בתקלתו אשר נתן לפניהם כל זמן שהם עסוקים בתורה, מה עשה הלך בדרך זקנו עשו שנאמר לו והיה כאשר תריד וגומר על כן אמר עשו יקרבו ימי אבל אבי ואבל אסור בתלמוד הורה וע"י שיפסוק פומיה מגירסא אז אוכל לו ואהרגה את אחי וגו' כך המן ע"י הרעה הגדול אשר הרעיש על היהודים חשב שיגיע אבל גדול ליהודים ואז מסתמא יהיו אסורים בתלמוד תורה כדין אבל ואז יוכל להם וכך הפיל גורל וחבלים נפלו לו שיהיה אבל גדול וחשב שאז יקים מזימות לבבו וכן נאמר מגיע אבל גדול ליהודים וע"י זה בטלו מתלמוד תורה, לפיכך כשהיתה הרוחה כתיב ליהודים היתה אורה זו תורה ומצד הלשון יש לדקדק מדלא כתיב אור וכתב אורה דבק ר"ל אור שלה של התורה והיינו ה' חומשי תורה ושמחה זה יום טוב לפי ששמע מתוך השמועה שגם בלק ובלעם הלכו בדרכיו ובקשו לעקור את הכל, והקים ה' שטן לבלעם ופתח פי האתון לאמור לו כי הכיתני זה שלש רגלים אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים ולקמן פ' בלק יתבאר בע"ה מה לו לבלעם אם יחוגו או לא יחוגו אלא לפי כמסיק במדרש שבפסח יתברכו תבואות השדה ובעצרת פירות האילן ובחג גשמי השנה וכל הארצות מתמצית ארץ ישראל שותות ואם לא יחוגו ג' רגלים יגיע הנזק לכל האומות, על כן חשב גם המן שמא יעמוד דבר זה כנגדו כדרך שעמד כנגד בלעם, מה עשה המן אמר למלך ואת דתי המלך אין עושים דלא יהבי כרגא למלכא ומוציאין כל ימיהם בשיהי פיהי שבת היום פסח היום, וחשב המן שמסתמא ידעו ישראל כל הנעשה וכי הגזירה תלויה בזה ששומרים המועדים ואז ודאי יבטלו הרגלים כי אין לך דבר עומד בפני פיקוח נפש ומאחר שיבטלו שמחת הרגלים שוב לא יהיה לו התנגדות מן שלש רגלים כאשר היתה לבלעם וכן נהיה שערבה כל שמחה על כן אמר כשהיתה הרווחה ושמחה אילו ימים טובים שנאמר ושמחת בחגיך שחגנום בפרהסיא כמו שלמדו תורה בפרהסיא, וששון זו מילה כו' כי חשב המן מה תועיל לו תחבולותיו שראה באצגנינות שלו שביום י"ג לאדר יהיו ראוין לכליון הלא גם פרעה ראה באצטגנינו' שלו שכוכב אחד ושמו רעה עולה לקראתם במדבר והוא סימן דם והרינה ואף על פי כן נתהפך משפט המערכה לדם מילה ושמא גם בפעם הזה יתקנו

משפט הגורל שלו על ידי דם מילה, על כן חשב המן לבטל מהם המילה, ואם תאמר מאין סמך לזה שביטל המילה בשלמא ביטול תורה ומועדות שנאמר מגיע אבל גדול ליהודים ואבל אסור בפקודי ה' משמחי לב ועוד במקום אבל אין שמחת מועדים, אבל מינה היכן רמזה, תשובה לזה ממה שנאמר ושללם לבוז והיינו המילה שנאמר שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב, אף על פי שבהריגת האויבים כתיב גם כן ושללם לבוז מ"מ, יש לדקדק מדכתיב שם ביום אחד אחר ושללם לבוז ש"מ שביום אחד קאי על ושללם לבוז ואם כן ודאי מדבר בסתם שלל שיוכלו לבוז ביום אחד, אבל כאן נאמר ביום אחד וגו' קודם שאמר ושללם לבוז כדי לפרש ושללם לבוז מילתא באפי נפשיה ואינו קאי טל ביום אחד אם כן ודאי מדבר בשלל המילה שאינו מתבטל ביום אחד אלא בהמשך כל השנה מן י"ג בניסן עד י"ג אדר לשנה הבאה כי חשב מאחר שנכתבו לכליון מסתמא לא ימונו לריק ולבהלה ועל דרך שמסיק בילקוט בפסוק ויבא עמלק שהמצרים אמרו לישראל מפני מה אתם מלים את בניכם היום או מחר ישליכו זכוריכם ליאור כו' כך חשב המן גם כאן, ויתכן לפרש וללם לבוז הוא לשון בזיון כדרך שעשה עמלק שביזה המילה וזרק מילות כלפי מעלה, וזה"ש אחר שהיתה הרווחה וששון זו מילה שנאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב כי אז חזר השלל למקומו עם הששון כאמור, ויקר אלו תפילין כי חשב המן אעפ"י שהותר לכל האומות לעמוד כנגד היהודים מה בכך כי מכל מקום יש לחוש שיראו מהם על ידי תפילין של ראש שנאמר וראו כל העמים כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך רצה לומר יראו מגשת אליהם מצד תפילין שבראשם על כן חשב לבטל מהם מצות תפילין על ידי אבל גדול שיגיע להם ואבל אסור בתפילין לפיכך כאשר היתה הרווחה נאמר ויקר אלו תפילין שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וזהו שאמר כי נפל פחד היהודים עליהם:

מאמר קלח

בגמרא מהיכן קורין את המגילה כו'

ובמסכת מגילה מסיק מהיכן קורין את המגילה רבי מאיר אומר כולה רבי יהודא אומר מאיש יהודי רבי יוסי אומר מן אחר הדברים האלה רבי שמעון אומר מן בלילה ההוא נדדה ומסיק וכולן דרשו מקרא ותכתוב אסתר את כל תוקף חד אמר תקפו של אחשורוש חד אמר תקפו של מרדכי חד אמר תקפו של המן וחד אמר תקפו של נס, וק' במאי פליגי

מאמר קלט

ארז"ל המן מן התורה מנין כו'

ונראה לפרש על דרך שמסיק במסכת חולין המן מן התורה מנין שנ' המן העץ וגו' מרדכי מן התורה מנין שנ' ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מרי דכיא אסתר מן התורה מנין שנ' ואנכי הסתיר אסתיר, ויש להתבונן בלשון מנין שהוא לשון קושיא כאילו הוא מילתא דפסיקא שיש להם רמז מן התורה דאם לא כן היה לו לומר יש סמך לכולן מן התורה ומדקאמר בכולן לשון מנין שמע מינה שסובר שממקום אחר פשוט הדבר שיש להם סמך מן התורה.. ונראה שמדרש זה קשה לו מה שמסיק שם בגמרא אסתר שלחה לחכמים קבעוני בכתובים השיבו לה שנאמר הלא כתבתי לך שלישים משמע אבל לא רבעים עד שמצאו להם סמך מן התורה כתוב זאת זכרון בספר כו' ובעל מדרש זה סובר שאין ראיה מן כתוב זאת זכרון בספר ואין משם שום ראיה אפילו אסמכתא ליכא על כן קשה לו מה ראו חכמים על ככה ליתן רכות לכתוב המגילה הלא כבר נאמר שלישים ולא רבעים אלא וודאי שיש לכולם כבר סמך מן התורה ואחר שכבר נרמזו בתורה אין זה נקרא רבעים על כן שאל בפשיטות לכון מנין בכולם אבל מכל מקום אין דרשות אלו תלוין זה בזה ויכול להיות שיש מ"ד כסובר שהסמך אחד מן שלשתן והאחרים לא סבירא ליה כי אין דרש אחד מכריח את חבירו, גם יתכן לפרש לפי שמסיק בגמרא למה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה מפני שנהנו מסעודת אחשורוש ואחר כך מסיק מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ומקשה וכי יש משוא פנים בדבר ומתרץ הם לא עשו אלא לפנים פירוש רש"י מיראה אף הקב"ה לא עשה עמהם כי אם לפנים שנאמר כי לא ענה מלבו ויגה בני איש רצה לומר הקב"ה אינו עשה כי אם ליראם ולפחד אותם לבד, והנה הסובר שיש סמך להמן מן התורה מן פסוק המן העץ וגו' סובר שלכך נתחייבו כליה לפי שנהנו מסעודת אחשורוש על כן אמר מנין סמך מן התורה שבעבור סעודת אכילם נתחייב כל העולם כליה שנאמר המן העץ וגו' ובסעודת אכילת עץ הדעת נתחייב כל העולם מיתה לכך כתבה התורה המן העץ והוה ליה למימר המהעץ וכתב המן העץ לרמוז שכך יהיה לדורות בימי המן, ותדע שכך הוא כי אין חילוק בין המן העץ ובין המהעץ אלא נ' יתירה רמז לעץ של המן גבוה נ' אמה והסובר אסתר מן התורה מנין סובר שנתחייבו כליה בעבור שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ויכול להיות שגם להמן השתחוו רק מרדכי לבד לא יכרע ולא ישתחוה משמע ששאר יהודים השתחוו לו אבל מכל מקום לא עשו אלא לפנים רצה לומר מיראה וזהו רמוז בפסוק ואנכי הסתר אסתיר פני על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ודרש מן יתור אסתיר רמז לאסתר המלכה שהסתירה עמה ומולדתה כי בעבור זה ההסתר היו ישראל במורא ופחד, זה שאמר הסתיר אסתיר רצה לומר אגרום הסתר לאסתר כדי להפחידם אבל

לא לכלותם ולמה כי פנה אל אלהים אחרים רצה לומר הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים אבל לא לכלותם, והסובר מרדכי מן התורה מנין סובר שלא יתכן שרמזה התורה העונש ולא רמזה הגאולה ועיקר הנס שיצאו לחירות, על כן אמר שיש סמך למרדכי מן פסוק מר דרור כי דרור לשון חירות ובשמים ראש לפי שריחו נודף בכל העולם שנאמר ושמעו הולך בכל המדינות והבשמים אלו היו מושחין בהם כל המלכים כך מרדכי יצא בלבוש מלכות, ותדע שיש עוד רמז לתוקפו של אחשורוש בתורה כדמסיק בילקוט פרשת חיי שרה מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה אלא שזכתה בזכות שרה שחיתה קכ"ז שנה, כי בעל מדרש זה בא לתרץ למה הזכירה התורה שני חיי שרה מה שלא הזכירה כן בשאר אמהות אלא כדי לרמוז על תוקפו של אחשורוש, וזהו מחלוקותם מהיכן קורין את המגילה כי הכל מודים אלו לא היה רמז מן התורה על מגילת אסתר לא היו רשאין לכותבה ולפיכך סובר שיש רמז לתוקפו של אחשורוש שימלוך על קכ"ז מדינה כשני חיי שרה על כן סבר רבי מאיר שקורין את כולה מן ויהי בימי אחשורוש וגו' כי שם נזכרו קכ"ז מדינה ודבר זה רמוז בתורה, ורבי יהודא אינו דורש מכל הדרשות הללו כי אם סמך למרדכי מן התורה מן פסוק מר דרור על כן סובר שקורין מן איש יהודי וגו' כי דווקא דבר זה רמוז בתורה ולא מה שנעשה קודם לזה, ורבי יוסי מן אחר הדברים האלה וגו' כי מכל הדרשות אינו דורש כי אם סמך להמן מן התורה על כן מכאן והלאה ניתן לכתוב ומשם קורין ממקום שניתן לכתוב דוקא, רבי שמעון אומר מן בלילה ההוא נדדה וזהו תוקפו של נס הרמוז בפסוק ואנכי הסתר אסתיר וגו' כי ענין הסהר זה היינו ענין שינה האמור במלכו של עולם כמו שדרשו נדדה שנת המלך היינו מלכו של עולם רצה לומר בשעת הסתרת פנים הקב"ה עושה את עצמו כאלו ישן כביכול ואחר כך כשהזכיר תוקפו של נס כתיב ויקץ כישן ה' ואז נדדה שנת מלכו של עולם וחזר מן הסתרת פנים שלו על ידי שבלילה ההוא חשב אחשורוש מה ראתה אסתר שזימנה את המן כו' ואז הנידה אסתר עמה ומולדתה על ידי הסיבות והגלגולים שנעשו מן בלילה ההוא נדדה והלאה ומ"ד זה סבר שיש רמז לאסתר מן התורה בפסוק ואנכי הסתיר אסתיר כי על ידי הסתר זה נדמה כישן ה' ובנדידת שנתו קרבה תקפו של נס ומה שאמר בלילה ההוא נדדה כי כל זמן הצרות היו כל ישראל באישון חשך לילה ואפילה ימשכו כעורים בצפרים וזמן הרווחה נאמר בו ליהודים היתה אורה, לפי שמסיק שם משה מן התורה מניין שנאמר בשגם הוא בשר, על כן יתכן לפרש שדעת בעל מדרש זה על דרך המדרש האומר כל מי שנאמר בו לשון היה פירושו שכבר היה, ולשון זה נאמר במשה שנאמר ומשה היה רועה שכבר בא עליו הרמז בתורה והיכן רמוז ותירץ בשגם

בגי' משה, וכן מרדכי מן התורה מנין שנאמר בו איש יהודי היה שכבר היה, וכן אסתר אמר ויהי אמן את הדסה היא אסתר משמע היא הידועה ונזכרת כבר בתורה והיכן רמוזה ותירץ הסתר אסתיר, והמן נקרא ממוכן רצה לומר שכבר הוכן לכך וכבר רמוז בתורה והיכן ותירץ המן העץ כאמור, ולדרך הראשין שפרשתי שהסובר שנענשו על עבודה זרה דורש סמך לאסתר והסובר שנענשו על שנהנו מסעודת אחשורוש דורש סמך להמן, יתכן לפרש שהדורש סמך למרדכי סובר שהיה בעונש זה חלק למרק חטא מכירת יוסף כדמסיק בילקוט בפסוק והמלך והמן ישבו לשתות אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם יוסף מתוך מאכל ומשתה שנאמר וישבו לאכול לחם וגו' הרי המן בא ולוקח אתכם מתוך מאכל ומשתה כו' ונראה שמטעם זה בא דווקא הגאולה מן מרדכי שהיה איש ימיני משבט בנימין שלא היה לו חלק במכירה, ועל כן נאמר פסוק מר דרור אחר פרשת כי תשא שמזכיר השקלים שבאו כופר נפש על מעשה העגל ואגבו מספר מחצית השקל כנגד שמכרו יוסף בעשרים כסף כדמסיק בילקוט, ואחר כך הזכיר פירוש הכיור הנעשה ממראות הצובאות שלא היה להם חלק בעגל, ואחר כך פרשת מר דרור רמז למרדכי שהסיר מכל וכל עון מכירת יוסף וזה סיבה אל הגאולה, ויש סמך מן סמיכות הפרשיות אלו אל מה שמצינו שמרדכי תיקן רבוי הצומות וזעקתם והיינו דרכי התשובה והתפילה, וכן הצדקה בענין משלוח מנות כי תשובה תפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה, כך נאמרה כאן ענין הצדקה בכי תשא את ראש ונחנו איש כופר נפשו, וניתנו על עבודת אהל מועד היינו הקרבנות ובמקום התפילה עבודה שבלב ואח"כ הזכיר הכיור ורחיצת ידים ורגלים דהיינו ענין התשובה כמש"ה רחצו הזכו וגו' וסמיך ליה קח לך בשמים ראש מר דרור כי מרדכי תיקן שלשתן לפיכך היה מחציתם חמשים ומאתים כמנין נר כי אז היתה ליהודים נר מצוה ותורה אור

פרשת כי תשא

מאמר קמ

ארז"ל במה תרומם קרן ישראל בכי תשא

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם וגו' וקשה דהל"ל שאו את ראש בני ישראל בדרך ציווי כדרך שנ' בפרשת במדבר שהרי לפי שעה היה מצוה למנותם, ונראה שלכך מסיק בבבא בתרא דרש ר' אבהו אמר משה להקב"ה במה תרומם קרן ישראל א"ל בכי תשא פירש רש"י בזכות שקלי נדבה שנ' צדקה תרומם וגו', וק' מנ"ל לר' אבהו שמשה שאל כן לפני הקב"ה, ועוד קשה מה שאל במה תרומם קרן ישראל וכי אמר לו הקב"ה תחלה

שרצונו לרומם קרן ישראל עד ששאלו במה תרומם, ונראה שעיקר ראיתו של רב אבהו ממה שנ' כי תשא ולא נאמר בלשון ציווי אלא וודאי שאל במה תרומם קרן ישראל ועל פי שאלתו השיב לו ה' כי תשא וכו' ר"ל אם תרצה לישא ראשם וקרנם אז ונתנו כופר כו' וזהו לפירש"י, ומ"מ קשה על פירושו דהנ"ל בונתנו כו' כי עיקר הרמת קרן הוא בא ע"י ונתנו כופר כו' על כן נראה לפרש ע"ד המדרש האומר שכל האומות לפי שנמשלו לקש על כן אין להם מדיד' ומנין וישראל נמשלו לחיטין שיש להם מנין כדאיתא במדרש זה לקמן פרש' נשא ע"ש, אם כן המספר עצמו הוא הרמת קרנם על כל האומות להכי אפקיה הכתוב בלשון כי תשא שפירוש קבלת סכום מנין ולא אמר כי תמנה או כי תספור אלא להורות שהמספר הוא נשיאת ראשם על כל האומות שאין להם מספר לפי שאינן ספונין וחשובין כישראל ע"כ הסיב לו בכי תשא ר"ל אם תקבל סכום מנינ' בזה תשא ראשם למעלה וזהו בעצם הרמת קרן ישראל, ודרש ר' אבהו מדסמך פרשה זו אל פסוק וכפר על קרנותיו אחת בשנה למה דווקא על קרנות המזבח אלא שרמז כאן שרצה ה' לרומם קרן ישראל על כן יכופר על קרן ישראל ע"י הזריקה שעל קרנות המזבח על כן שאלו משה במה תרומם כו' ר"ל במה יוודע הדבר לכל האומות כי רמה קרנם בה' והשיב לו בכי תשא כדאמרן, ולפירש"י שאלו באיזו זכות תרום קרנם והשיב לו בזכות הנדבה, ותדע כי רוב המפרשים הסכימו ששקלים אלו היו לכפר' על עון העגל אשר גרם השפלת קרן ישראל ובצדקתם של שקלים ירומו:

מאמר קמא

ארז"ל כל העובר בימה יתן מחצית השקל

ונראה לי להביא ראיה לזה ממה שאמרו רז"ל כל העוב' על הפקודים כל העובר ח"ח בימה לרבות כהנים לוים וישראלי' כי כולם עברו בים, וק' למה ריבה כהנים ולוים מן כל העובר ומה ענין הים לכאן, אלא לפי ששקלים אלו היו כפרה על מעשה העגל שנעשה מן זהב שנ' ויעשו להם אלהי זהב ודרז"ל אמר משה להקב"ה אתה גרמת להם ברוב זהב שהשפע' להם, וידוע שרוב זהב היה להם מן ביזת הים שכן דרשו תורי זהב נעשה לך זו ביזת הים עם נקודות הכסף זה ביזת מצרים א"כ ביזת הים גרם להם עשיית העגל ע"כ כל העובר בים יתן בקע לגלגולת בקע על שהלכו בים שנ' בו ויבקעו המים בקע מול בקע, ועל כן יש אומרי' טעם למחצית השקל כי זכר ונקיבה הם גוף אחד שלם ומי שהוא בלא אשה אינו נקרא אדם שלם שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם, ובעגל לא חטאו הנשים ולא רצו ליתן נזמיהם אם כן לא מיאו כי אם האנשים פלג גופא על כן יתנו מחצית השקל וכדי לפרסם צדקת הנשים סמך לכאן פרשת הכיור שנעשה

ממראות הנשים הצובאות המורה ג"כ על כשרותם, ונראה לי שלכך פרט כאן עשרים גרה השקל, לפי שחטאו בעגל גם בעריות כמו שלמדו מן פסוק ויקומו לצחק, ושם י"ה מתווך בין איש לאשה י' באיש ה' באש' וע"י הזימה מסתלק שם י"ה וכאן תלה החטא באנשי' על כן נסתלקה היו"ד שבאיש ונשאר אש על כן בכפירה זו הראה לו הקב"ה מטבע של אש ואמר לו כזה יתנו ר"ל אש יכפר על אש רותחין של זימה וע"כ פרט עשרים גרה השקל, כי במלואו עול' למספר כ' והיו ראוין לנתינ' כ' גרה אך לפי שבמלת איש אין היו"ר כתוב' במלואה כי אין במלת איש כי אם י' והיינו עשרה גרה שהוא מחצית השקל השלם, ואולי מטעם זה בקש המן לשקול עשרת אלפים להיות לישראל למזכרת עון שחללו קדושת י' ואמרו לו כבר קדמוך שקלי ישראל שהם י' גרה וק"ל:

מאמר קמב

טעם על השקלים למה מכפרין על העגל

וטעם לכפרה זו ע"י השקלים ונדבה יתבאר בעזרת האל יתברך לקמן פרשת כי תבא על פסוק השקיפה שכל השקפה לרעה חוץ מזו כי גדולה מתנות עניים שמהפכין רוגז לרחמים והוא ע"ד שנאמר כאן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם לפי שהכל מקים הקב"ה חס על רבים יותר מן על היחיד, ועל כן כל השק פה כמשקיף בעד החלון על איזו יחיד אינה לטובה כי יתבקר פנקסו של היחיד ולא יצדק כל חי יחידי לפניו יתברך ושם הוכחתי בראיות שלשון השקפה שייך דוקא על היחיד חוץ ממתנות עניים כי המקיים נפש אחת מישראל ע"י הצדקה כאלו קיים עולם מלא על כן היחיד העושה צדקה נחשב כמו רבים לפי שקיומו גורם קיום לרבים שהוא מחיה על כן גם ההשקפה לטובה עליו, כך מעשה העגל לא נמחל כי אם בעבור הרבים לפיכך ביום פקדי שיהיו נספרים אחד אחד אז יפקד מושבו של כל יחיד ויתבקר פנקסו ולא יספיק לו זכותו להצילו מעונש חטא העגל שיהיה חוזר וניעור לפיכך ופקדתי עליהם את חטאתם ומאי תקנתיה זה יתנו כל העובר על הפקודים כי ע"י נדבת התרומה יהיה היחיד נחשב כמו רבים וזה יהיה כופר נפשו מן החטא של העגל ולקמן פרשת כי תבא יתבאר ענין זה יותר באריכות ע"ש, וזה טעם כפל כל העובר על הפקודים האמור כאן בענין וכפל לכפר האמור בענין לפי שהמספר היה מביא שני חששות א' חשש של עון העגל שלא יחזור וניעור על כל יחיד כי יעלה זכרון של כל יחיד בפני עצמו ב' חשש עין הרע השולט ביותר בשעת המספר כי שלטא עינא בישא בדבר שנראה גבוה ונשא למעלה הן מצד רבוי המספר הן מצד שענין המספר הוא לישראל לשם ולתהלה ולנשיאות ראש נגד כל האומות ירום ונשא וגבה מאוד ועל ידי זה יש לחוש לעין הרע הבא מצד קנאת איש מרעהו על כן

אמר כי תשא את ראש בני ישראל ונשיאת ראש מביא חששת עין הרע, לפקדיהם זהו מביא חששת ופקדתי עליהם את חטאתם, ונתנו איש כופר לה' לכפרה על עון העגל, ולא יהיה בהם נגף כנגד ההצלה מהעין הרע כי בימי דוד שלט הנגף עבור עין הרע, ונקט ב' פעמים בפקוד אותם כי לשון פקידה משמש לשון מספר ולשון זכירה לפיכך בפקוד אותם הנאמר ראשונה הוא לשון זכירה רוצה לומר כשיעלה זכרון כל יחיד לפניו יתברך יש לחוש לזכרון מעשה העגל על כן יתן כל אחד כופר נפשו, ובפקוד אותם הנאמר אחר כך הוא לשון מספר ורוצה לומר שעל ידי המספר לא יהיה בהם הנגף, וזהו כפל כל העובר על הפקודים הנא' כאן וכפל לכפר על נפשותיכם, ותדע כי מצד הכפרה על עון העגל הוצרכו ליתן מחצית השקל דוקא או לפי שחטאו בחצי היום או חילול יו"ד מן הזכרים, אבל מצד ההצלה מן עין הרע לא היה קפידא אם היו נותנים שקלים שלמים או העשיר שקל שלם והעני חצי שקל כי סוף סוף היו מונין כמה חתיכות כסף הם, על כן כנגד ונתנו איש כופר נפשו לד' בפקוד איתם הנאמר על כפרת העגל אמר זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו' אבל כנגד ההצלה מן הנגף דעין הרע אמר כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה יתן את תרומת ד' כי מצד זה אין קפידא בחצאי שקלים כי אם מצד העגל שהקפידא בחצאי שקלים, ולאידך גיסא מצד עין הרע יש קפידא מבן עשרים ומעלה הראוי לצבא כי העין הרע שולט ביותר ואחר כך חזר ופירש על ראשון ראשון, העשיר לא ירבה וגו' היינו קפידא מצד עון העגל שכולן צריכין לחצאי שקלים לכפר על נפשותיהם, וא"כ אמר כנגד ההצלה מן עין הרע ולקחת את כסף הכפורים וגו' והיה לבני ישראל לזכרון לכפר על נפשותיכם מן עין הרע כי זכות זה יגין:

מאמר קמג

מדרש הילקוט על פסוק ונתנו איש כופר נפשו

ומה שנאמר תחלה ונתנו איש וגו' ואחר כך אמר זה יתנו והל"ל ונתנו איש כופר נפשו מחצית השקל כו' ולמה כפל הנתינה, מבואר ע"ד המדרש שמסיק בילקוט כשאמר הקב"ה למשה ונתנו איש כופר נפשו כו' ר' יהודה בר אלעאי אומר שמשה היה סבור שיתן כל אחד ככר כסף כו' ר' יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד כו' ריש לקיש אומר מן האונס אתה למד כו', ר' יהודא בר סימון אומר משור נגח אתה למד כו' א"ל הקב"ה חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמש שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו מחצית השקל כו' לפיכך מתחלה אמר לו הקב"ה ונתנו איש כופר נפשו לא פירש הקב"ה למשה כמה יתנו כי אמר מסתמא משה יבין מעצמו שכופר זה יהיה מחצית

השקל, לפי שחטאו בחצי היום וא"כ כשראה הקב"ה שמשה טעה בנתינה זו וחשב כופר זה הוא ככר כסף או מאה כסף למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה על כן חזר הקב"ה ופירש לו זה יתנו דוקא זה ולא מה שחשבת אתה ככר או ק' או נ' או ל' שקלים, אך כדי לפרש מחלקותם אומר אני לפי שישראל עברו על ע"ז ג"ע ש"ד ולשון הרע, כי מן ויקומו לצחק למידין ג"ע שפיכות דמים, ומן קול ענות חרופין וגדופין אנו למידין לשון הרע והכל מודים שכופר זה. הוא ודאי על החמורה שבכולן ואגבו יתכפרו כולם זולת ששיעור הכופר הוא כנגד החמור שבהם על כן פליגי איזו מהם חמור, כי רב יהודא סובר מסתמא כופר זה על ע"ז שעשו על כן שיעורו ככר כסף כי לפי שאמר מלך ארם אלהי הרים אלהיהם ולא אלהי עמקים על כן נאמר למלך ישראל והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול על ששלח נפש החוטא שכפר באלהים ואמר כי לא אלהי עמקים הוא רוצה לומר אינו משגיח בשפלים, וזה היה חטא עושי העגל שאמרו אין עיני ה' משוטטות בכל הארץ להשגיח על ענייניהם לילך לפניהם ע"כ אמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי אלהים אלהי הרים לבד משגיח רק בעליונים ע"כ הזכיר משה בתפלתו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים כי מצרים יטענו גם כן טענה זו לומר אלהי הרים הוא ושם ממשלתו על כן הוציאם ממצרים להוציאם מן העמק אל ההרים מקום ממשלתו ולהרגם שם, וסבר ר' יהודא ע"ז חמורה מכולם על כן חשב משה שמסתמא כופר זה ע"ז, ורבי יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד ששיעורו ק' כסף כי לשון הרע מגדיל עונות כנגד ג' עבירות ע"ז ג"ע ש"ד אם כן חטא קול ענות חמור מכולם ומסתמא בעבורו היה הכופר, אמנם ריש לקיש סובר מן האונס אתה למד ששיעורו חמשים כסף ואנחנו אנסנו הדיבור לא יהיה לך כו' דעתו לומר שחשב משה שכופר זה היה על גילוי עריות דהיינו מאנסים וזה חמור שבכולם לפי שהדברות היו תמשה מול חמשה לא תנאף כנגד לא יהיה לך כי מאן דעבד הא נפל בהא ואם כן יש בו עון כפול גילוי עריות וגם עבודה זרה כאילו עבר על שניהם כאחד וזה וודאי חמור מעבודה זרה לבד וחמור גם מלשון הרע שאין בו עון כפול שאף על פי ששקול כנגד שלשתן מכל מקום אינן בו בעצם וממש אבל חטא דלא תנאף יש בו ממש גם חטא דלא יהיה לך והיינו שאמר ואנחנו אנסנו הדיבור לא יהיה לך כו' מה ענין האונס אל הדיבור לא יהיה לך אלא כדאמרן, רבי סימון אומר מן שור נגח אתה למד כי שור ההורג נפש אדם כופרו שלשים שקל כך עגל זה שנאמר בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב ושור זה המית את חור כי הוכיחם שלא יעשו נבלה זו והרגוהו ודומה כאילו שור זה נגחו והמיתו וכבר ידעת כי לא תרצח כנגדו אנכי ה' אלהיך כי רוצח הוי כאילו ממעט הצלם

והדמות וזה ודאי גדול מן העובר על לא יהיה לך כי הוא נוגע בצלם ודמות וחטאתו גם כן כפולה על כן הוא חמור מכולם על כן חשב שכופר זה לשון שקל, וכשראה הקב"ה שמשה טועה בדבר פירש לו זה יתנו כדרך שבארנו בכלי יקר שהטעם בו להסיר הסבה ואז ממילא יסור המסובב

מאמר קמד

במעשה העגל נזדווגו ה' מלאכי חבלה

וכנגד ראשי עבירות אנו מסיק ברבתי סוף פר' מ"א וז"ל חמשה מלאכי חבלה היו שם אף וחמה וקצף והשחת והשמד באותה שעה באו שלשה אבות ועמדו בשלשה מהם נשתיירו אף וחמה אמר משה רבון כל העולמים בבקשה ממך עמוד אתה באחת ואני באחת שנאמר קומה ה' באפך ואני אעמוד בחמה שנאמר לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית מיד אמר לו הקב"ה לך רד, ירידה היא לך אמר לו למה ששיחת עמך אמר לו משה עכשיו אתה קורא אותם עמי אינן אלא עמך שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך, וקשה למה דווקא מלאכי חבלה ועוד קשה למה בטנו האבות דוקא אנו השלשה קצף משחית ושמד, ועוד קשה הלא במסכת בבא בתרא מסיק שחמה גדול מאף כדמסיק שם אף כופה, חימה אינו כופה, ואם כן איך הגדיל משה כח עצמו יותר מכחו של השם יתברך כשאמר קומה ה' באפך והוא רצה לעמוד כנגד חימה עזה איפכא הל"ל אני אעמוד באף ויגדל כח ה' לעמוד בחימה, תדע כי יש למדרש זה סמך על כל החמשה ממה שנאמר פרשת עקב כי יגורתי מפני האף והחימה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם הרי ארבע ושם נאמר אל תשחת וגו' הרי חמשה והם כנגד חמשה עבירות שעברו עליהם והם ע"ז ג"ע ש"ד ולשון הרע קול ענות, והחמישי שבעטו במשה רבן, על דרך המדרש חטאו באלה ונתרצו באלה כו' חטאו בזה שנאמר כי זה משה האיש כו' ונתרצו בזה הדבר על כן נולדו ה' מלאכי חבלה אלו כי מן העבודה זרה נולד מלאך אכזרי ששמו אף מקום הריח שכן נאמר נרדי נתן ריחו והוא נדרש על עון העגל שיזבחו נו כי בקרבנות כתיב ריח ניחוח לה' על כן נאמר בקרבנות אלו נרדי נתן ריחו כדרך שיתבאר בעזרת השם לקמן פרשת פנחס ופרשת נצבים בפסוק כי אז יעשן אף ה', וכנגד מה שבעטו במשה שנקר' מלאך נולד מלאך ששמו חמה שנ' ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים ובוזי' דבריהם עד עלות חמת ה' לאין מרפא ועל כן חימה גדול מאף כי הקב"ה מקפיד יותר על מה שעושין למלאכיו ממה שעושין לו ית' כי אם רבו פשעיו מה יעשו לו ית', על קול ענות שהשמיעו נולד מלאך ששמו קצף שנאמר למה יקצוף האלהים על קולך וגו', על ג"ע נולד המלאך ששמו השחית שנאמר כי השחית

כל בשר דרכו, על ש"ד נולד מלאך ששמו שמד כמו שנאמר להשמיד ולהרוג וכתיב ביהושע לפי חרב עד השמידם אותם ועוד שאין השמדה אלא כילוי בנים והיינו דמו ודם זרעיותיו, לפיכך כשזכר משה זכות אבות ואמר זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב הלכו לכם קצף והשמד והשחת כי אמר אם לאש בעון ג"ע כדין בת כהן שזינתה שדינה בשרפה כך במתן תורה היה דין כהונה לכל ישראל שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש היינו קדושת גדר ערוה היה לכולם בשוה אילו לא חטאו כי לא היו צריכין גם למשכן ולכהנים נבחרים מכללם אלא כל ישראל היו להם קדושת הכהונה והיו כלם ראוין לעבודה, זכור לאברהם שסבל שריפה באור כשדים שיהיה להם כפרה על ג"ע, ועוד שהוא קלקול ברותחין וראוי להיות נדון ברותחין באש כדור המבול זכור לאברהם, כמו שבארנו, ואם להריגה כנגד שפיכות דמים שהרגו את חור זכור ליצחק שפשט צווארו לחרב, ואם לגלות כנגד קול ענות של לשון הרע המחייב לישראל גלות שנאמר גלתה יהודה מעוני רצה לומר מן קול ענות וכמ"ש אכן נודע הדבר שיש בהם דלטורין על כן הם גולין לבין האומות זכור ליעקב שסבל גלות ועל זה הלכו להם קצף והשמד והשחת, נשארו אף וחמה כי אף כנגד עבודה זרה שעשו נגד הקב"ה, וחימה כנגד מה שעשו למשה, אמר משה להקב"ה בידך לוותר על כבודך ולמחול חלק שלך מה שעשו לך ובידי לוותר חלק שלי ולמחול מה שעשו לי לפיכך קומה ה' באפך רצה לומר אף שלך לכך אמר בנוכח באפך ואני אוותר על חמה שבעבורי שכן נאמר לולי משה בחירו וגו' להשיב חמתו חמת ה' לא נאמר אלא חמתו היינו חמת של משה ר"ל שנולד בעבורו, אמר ליה הקב"ה לך רד ירידה הוא לך למחול על כבודך כי שיחת עמך כי אתה מסרת נפשך עליהם והם עמך ובעטו בך אמר משה אינן אלא עמך ואינן נקראין על שמי עדיין וכך האמת שהרי לא נקראו על שמו של משה כי אם אחר שאמר ואם אי מחני נא מספרך לכך מסיק במדרש שהודה ה' לדברי משה שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו

מאמר קמה

כשאמרו ישראל נעשה ונשמע ירדו ס' רבוא מלאכים כו'

וסמך לדברינו שעל ידי החטא הולידו מלאכים אכזרים אלו ממה שמסיק במסכת שבת כשאמרו ישראל נעשה ונשמע ירדו ס' רבוא מלאכי שרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכשחטאו בעגל ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום שנא' ויתנצלו בני ישראל עדים מהר חורב והקשו שם התוספות והלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות ותירצו שם, ולי נראה שכך פירושו ע"ד מאמר רז"ל העושה

מצוה אחת קנה לו סניגור והעושה עבירה אחת קונה לו קטיגור ודקדקו המפרשים מן לשון קונה שלעולם נולד ממנו מלאך אם טוב ואם רע וידוע שכל מלאך עונה אמן על דברי חבירו בעל כרחו שכן אמרו רז"ל שבזמן שהאדם בא מן בית הכנסת לביתו בע"ש ומצא שלחנו ערוך ונר דלוק מלאך טוב אומר יהי רצון שיהיה כן לשבת הבאה ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו ונראה לי סמך מן פסוק ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם מהו הכפל הנזכר כאן אלא רצה לומר ושמרו בני ישראל את השבת בזכות שמירת שבת זה יזכו לעשות השבת לדורי דורות ר"ל יהי כן לשבת הבאה וכן לדורות כי מטעם זה נא' אצל לחם הפנים ביום השבת ביום השבת יערכנו אלא רמז לכל אדם שאם ביום השבת יערכנו לשלחנו כראוי יזכה גם נשבת הבאה שביום השבת הבאה גם כן יערכנו, על כן הזכירו בגמרא שלחן ערוך ונר דלוק כי כן סמכם הפסוק בפרשת אמור פרשת המנורה לעריכת השלחן וכן נסמכו בפרשת תרומה פרשה שלחן ומנורה ומשכן דהיינו מטתו שלשלמה, לפיכך כשאמרו ישראל נעשה ונשמע הוליד כל אחד מלאך טוב וקנה לו סניגור אחד והיו כאן ששים רבוא מלאכים והן קשרו לכל א' שני כתרים כי לא היו נולדים עדיין ס' רבוא מלאכי חבלה מקטרגים, וכשעשו העגל קנו להם קטיגורים כי כל אחד הוליד מלאך מחבל ומשחית והם ירדו ופרקו מהם אותן הכתרים אז בעל כרחם ירדו עמהם גם אותן מלאכים טובים סניגורים וסייעו בפריקה כי מלאך טוב יענה אמן בעל כרחו ונעשו גם המה מחבלים כרמים וסייעו בעל כרחם אל הפריקה, ויתכן עוד לפרש לפי שמסיק וכולם זכה משה ונטלם שנאמר ומשה יקח את האהל על כן באו ק"ך רבוא כי אותן ששים רבוא סניגורין סייעו ג"כ אל הפריקה כדי להטיב למשה שיבא משה ויטול את הראוי לו והיינו רעה לישראל שהביאה לידי טובה למשה כי הוא זכה אל האור ההוא כי האהל היינו מלשון בהילו נרו עלי ראשי וזהו קירון אור פניו של משה כי מעין זה היו כתרי הוד אלו, ורש"י פירש שזכה משה לקירון אור פניו מן ושכתי את כפי בפסוק ויהי ברדת משה מן ההר, ונראה זהו שיסד הפייטן ביוצר של שבת שלפני שבועות כ"ף כפיו יספוק אל בשמרו אום מאמות בשלש מאות ועשרה עולמות ואחר כך מסיק קו"ף, קרן עור פודך וכו' הנך רואה שכ"ף וקו"ף ענין אחד להם כי כ"ף במילואו עולה למספר מאה ושניהם מרמזין על קירון עור פני משה והוא מעין העולם הבא כי שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשם ונהנין מזיו השכינה כדמסיק בגמרא ועתיד הקב"ה. להחזירם לישראל שנאמר שמחת עולם על ראשם שמחת דמעולם תחזיר על ראשם לכך אמרו ועטרותיהם בראשם ועטרות לא אמרו אלא ועטרותיהם רצה לומר אותן העטרות שהיו להם כבר כשאמרו נעשה ונשמע יוחזרו להם ורמז לזה בשני

מקומות אלו בכ"ף ובקו"ף בכ"ף אמר כפיו יספוק אל כו' בנחלת י"ש עולמות מה ענין סיפוק כ"ף לכאן אלא כשם שזכה משה לזה מן ושכתי כפי עליך כך כשיזכו ישראל לזיו הוד זה בנחלת י"ש עולמות יזכו מצד כפיו של השם יתברך, ושקוף אמר קרן עור פודך כו' מה ענין קרון פנים אל הקיף אלא לפי שאדם הראשון היה יציר כפיו של הקב"ה כי הכל נברא במאמר ואדם בידים שנאמר ותשת עלי כפכה ואמרו רז"ל תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו לא כל שכן וזכה לזה גם כן מן הכף שהיה יציר כפיו של השם יתברך וכאשר חטא נתמעטה קומתו והועמד על מאה אמות כדי שיהא בו קצת רושם שהיה יציר כפיו של השם יתברך כי כף היינו ק' ולמדוזה מן פסוק ותשת עני כפכה, וכן משה זכה גם כן לקירון אור פניו מן הכף כי שם מקורו גם לאדם הראשון זהו שנאמר עלית למרום שנית שבי לקחת מתנות באדם רצה לומר אותן מתנות שנתן ה' לאדם היינו קירון עור פנים זכית אתה ולקחת לך למנה כמו שנאמר ומשה יקח את האהל, ואף סוררים ישראל שעשו העגל שנאמר סרו מהר מן הדרך אף על פי שקרני הוד אילו ניטלו מהם מכל מקום נמחל להם העין על ידי המשכן שעשו וגרמו לשכינה שתשרה ביניכם זהו שנאמר לשכון יה אלהים נקט שם יה כנגד ט"ו דברים המנויין בפרשת תרומה כי שם נאמר ושכנתי בתוכם ברוך ה' יום וגו' כמספר הברכות שחייב האדם לברך בכל יום דהיינו מאה ברכות כאותו מספר ק' יעמוס לנו האל ישועתינו סלה עונם הבא הנצחי כי לעתיד יהיו כל ישראל זוכין למה שזכה אליו משה כמו שאמר ועתיד הקב"ה להחזירן

מאמר קמו

פי' על ה' ה' כי' קודש שוחט כו'

ואמרו רז"ל שנתעטף כש"צ והראה ה' למשה ענין קירון עור פניו כי הוא מעין שכר העולם הבא לפי שבקש משה לידע מתן שכרן של צדיקים ושל בעלי תשובה והשיב לו הקב"ה אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם פירש רש"י את שאחפוץ לרחם עתים אענה ועתים לא אענה ובשעת מעשה חזר בו והבטיח שאינן חוזרות ריקם ופירושו דחוק כי לא בן אדם הוא להנחם, אלא כך פירושו לפי שנאמר ה' ה' חנון קודם שיחטא וחנון לאחר שיחטא וישוב וקשה קודם שיחטא הרי הוא זוכה גם במדת הדין אם כן למה צריך למדת הרחמים, אלא ודאי שאפילו קודם שיחטא מכל מקום צריך האדם לחנינה שמשמעות' מתנת חנם כפירוש רש"י על ואתחנן שאין הצדיקים מבקשים כי אם מתנות חנם כי לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה ובכל המצות שהוא מקיים אין בהם די השיב ככל תגמולוהי אשר

כבר גמלו מיום הולדו כי גבר עלינו חסדו מבריאת עולם שנאמר עולם חסד יבנה, ואם כן קודם שיחטא אף אם תמצא לומר שאינו צריך מדת הרחמים לכפרת עון מכל מקום צריך מדת הרחמים שיתן ויחזיר ויתן לו שפע שבע רצון כי כל מה שנותן נקרא מתנת חנם על כן אמר למשה וקראתי בשם ה' לפניך ושם נאמר ה' ה' אחד קודם שיחטא ואחד לאחר שיחטא וישוב זהו שנאמר וחנותי במתנות חנם את אשר אחון היינו מי שצריך לחנינה והוא קודם שיחטא, ורחמתי ברחמים גמורים לסלוח גם אחר שיחטא, ובמסכת ראש השנה אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה למשה סדר י"ג מדות ואמר כל זמן שיהיו עושין לפני כסדר הזה כו', וקשה מנלן שנתעטף כשליח צבור, ונראה שדקדק מדכתיב ה' ה' ב' פעמים למה הזכיר השם ב' פעמים כי היה לו לומר בפירוש ה' קודם שיחטא ואחר שיחטא וישוב ולמה הזכיר ב' פעמים השם המיוחד אלא לפי שכמו שהקב"ה הראה לנו חיבתו על ידי התפילין חטיבה מול חטיבה שכנגד מה שאנו כותבין בתפילין שלנו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כך כתב הוא יתברך בתפילין שלו ומי כעמך ישראל גוי אחד, וזהו טעם ששם של ארבע מדות הרחמים כי נכללו בו שני פעמים אחד היינו ב' פעמים י"ג ומאחר שצירף הקב"ה תוך שמו הגדול אחדות שלו יתברך ואחדות שלנו אם כן יעשה הקב"ה למען שמו יתברך כמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול וכן הוא אומר ואתם תלוקטו לאחד אחד רצה לומר לאחד אל אחדותו יתברך תלוקטו כי אתם גוי אחד, וכן נתעטף הקב"ה בטלית שיש בו ד' ציציות ובכל כנף ח' חוטין ה' קשרים כמספר אחד, נמצא ב' ציצית שלפניו ב' פעמים אחד היינו ה' קודם שיחטא כי אז הם לפניו יתברך בחיבה ובאהבה גמורה, ב' ציצית של טלית מאחוריו היינו ה' לאחר שיחטא וישוב כי אחר החטא הם נתונים לאחוריו של השם יתברך ומכל מקום אין אהבתו זזה מהם כמאמר רז"ל בין כך ובין כך קרוין לך בנים כו' כי ב"ן עולה למספר ב' פעמים שם של ארבע דהיינו לפניו ולאחוריו כאמור ובמסכת ברכות אמרו כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך לפיכך כשרצה משה לעמוד על שכרן של צדיקים גמורים קודם שיחטאו ושכר של בעלי תשובה אחר שיחטאו השיב לו ה' וראית אחורי ופני לא יראו וכבר אמרנו שפנים ואחור נאמר על צדיקים ובעלי תשובה כי אלו נרמזו בשני ציצית שלפניו ואלו נרמזו בשני ציצית שלאחריו, ומה שנאמר יעשו לפני כסדר הזה ק' יאמרו לפני הל"ל אלא רצה לומר ממני יראו וכן יעשו להיות ארך אפים וירחם זה על זה כי כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וראיה למה שאמרנו מן פסוק כי חלק ה' עמו ר"ל חלק מן ה' הוא עמו דהיינו מספר אחד לאחד וזה עיקר

הבטחתינו שאינה חוזרת ריקם כי לעולם יעשה ה' עמנו חסד בעבור שמו הגדול שגם אנחנו כלולים בו:

פרשת ויקהל

מאמר קמז

הקדים שבת למשכן כו'

אל משה וגו' פירש רפ"י הקדים שבת למשכן לומר לך שאין מלאכת המשכן דוחה שבת וקשה מהיכא תיתי שידחה שהרי מלאכת המשכן אין בו כי אם עשה ובשבת יש עשה ולא תעשה שיש בו סקילה, ויתכן לפרש לפי שבמעשה המשכן היו כמה דברים שנעשו מאליהן כמו המנורה שפירש"י שנעשית מאליה וכן הוקם המשכן מאליו וכ"ש לאומרים שכל מעשה המשכן נעשו מאליהן כי המתעסקים בהן נראים כעושין ואינן עושין סד"א שאין זה קרוי מלאכה ומותר לעשותה בשבת קמ"ל ששת ימים תיעשה מלאכה ול' תיעשה מורה שמדבר במלאכה שנעשית מאליה והיינו מלאכת המשכן ואפילו ממלאכה זו תשבות, וא"ת אם אינה נעשית על ידי כי אם ע"י הקב"ה למה לא אתעסק בה, על זה אמר שבת שבתון לד' כשם שלכם יום זה שבתון כך גם להקב"ה יום זה שבתון כדאיתא ברבתי פרק י"א שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלהיכם שובת בשבת למה מוריד גשמים ומצמיח עשבים ותירץ לו לפי שכל העולם שלו מותר לו לטלטל בשלו ככל יחיד שמותר לו לטלטל בחצירו, ואכתי קשה תינח טלטול מרשות לרשות, שאר מלאכות גמורות מאי איכא למימר, אלא ודאי שהקב"ה שובת מכל מלאכות גמורות ולא נוהג היתר כ"א בטלטול מרשות לרשות כי מה שמוריד גשמים אינו מלאכה כ"א מה שמוציא הגשמים מרשות של מעלה לרשות של מטה וכן להיפך עשבים מוציא מרשות של מטה מתחת לארץ אל אויר העולם, אבל מכל שאר מלאכות שבתון גם לד' ואם תעסוק במשכן אפילו בדברים הנעשים מאליהם סוף סוף תגרום אל הש"י שיעשה מלאכה בשבת ומה שהקדים כאן שבת למשכן ובפ' כי תשא הקדים משכן לשבת לומר לך שאין משכן דוחה שבת, היינו בכל שאר מלאכות אין משכן דוחה שבת כי המוקדם נדחה מפני המאוחר וכאן הקדים השבת למשכן לומר לך שיש צד אחד שהמשכן דוחה שבת והיינו מלאכת הבערה לצורך הקרבנות לכך סמך לכאן לא תבערו אש בכל מושבותיכם, אבל אתה מבעיר במקדש ובא לומר אע"פ שבקרבנות הותרה הבערה במשכן סד"א שמתוך שהותרה הותרה גם לבישול סממנים לצורך המשכן קמ"ל, ויש מקום אתי לפרש סמיכות משכן לשבת לפי ששניהם מכפרים

על ע"ז כי כמו שמעשה המשכן הי' כולו לכפרה על עון עגל כמו שאמרו במדרש ויקהל משה תבא קהלת משה ותכפר על ויקהלו על אהרן תבא אלה הדברים ותכפר על אלה אלהיך ישראל תבא זהב התנופה ותכפר על זהב העגל, כך השבת מכפר על ע"ז כמו שלמדו מן פסוק אשרי אנוש יעשה זאת אפילו עע"ז כדור אנוש מ"מ שומר שבת מחללו מחל לו כי המאמין בחידוש העולם מסתמא הוא כופר בע"ז, כי החידוש עדות על מחדשו זה"ש תבא אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים וגו' ותכפר על אלה אלהיך כי השבת מכפר על ע"ז כמו שעשה המשכן שהיה כפרה על מעשה העגל

מאמר קמח

ארז"ל עם המן ירדו אבניו שהם והנשיאים הביאו כו'

ובזה ראיתי ליישב מה שנאמר והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואת אבני המלואים לאפוד ולחושן ואת הבושם ואת השמן למאור וארז"ל שהמן שהי' יורד לישראל ירדו עמו אבני השהם ודרשו הנשיאים לכון עננים במסכת יומא שנ' נשיאים ורוח וגשם אין, קשה למה פרט שהנשיאים הביאו לאפוד ולחשן וכי עדיין לא ידענו שהם שייכין לאפוד ולחשן, וע"ק למה דוקא הנשיאים הביאום ולמדרש זה הכל קאי על הנשיאים הבושם ושמן למאור כאילו היה בכולם נפקותא א אל העננים, ולהנאתינו שהיה הכל כפרה על העגל אתי שפיר, ע"ד שארז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כתיב הכא פן יהיה עם לבבך דבר בליעל לאמר קרבה שנת השבע וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל וידיחו את יושבי עירם מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז, ואין הפירוש ששני עבירות אלי שוין שהרי ודאי המודה בע"ז ככופר בכל התורה אלא לומר לך שיש עונש אחד שוה בשניהם כי כמו שנאמר בעונש ע"ז ועבדתם אלהים אחרים וגומ' ועצר את השמים ולא יהיה מטר כך נאמר גם בעונש המעלים עינו מן הצדקה שנ' נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר וכשאין מטר אז אין לבריות כי אם ירידה ולא עליה כי נכסיהם מתמוטטין על כן רמזם בג"ש דבליעל האמור בשניהם כי בלי יעל במעלה אלא ירדו מטה מטה, וידוע שכל משפיע יש לו יותר חשק ורצון להשפיע ממה שהמושפע רצונו לקבל השפע שכן אמרו דרך משל יותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק וכן הגשמים אמרו במדרש ארבע תשוקות הן כו' ומסיק ואין תשוקת גשמים אלא לארץ שנאמר פקדת הארץ ותשוקקיה, וכן נאמר בגשמים כי כאשר ירד הגשם וגו' והולידה והצמיחה ש"מ שיש להם חשק ורצון אל כנולד מהם כפרה הרוצה להניק, תדע שכן הוא שהרי נאמר ועצר את השמים משמע עצירה בכח נגד כי אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו בחשק גדול עד שבזמן שישראל חוטאין הקב"ה עוצר בחזקה, ומדרש

זה הדורש והנשיאים לשון עננים סובר שהאפוד מכפר על ע"ז כדאיתא במסכת ערכין, אבל חשן המשפט הנתון על הלב מכפר על אימוץ הלב העובר על פן יהיה עם לבבך דבר בליעל כו' וכשישראל עוברין על א' משתים אלו או על ע"ז או על אימוץ הלב בצדקה אז הגשמים נעצרים בע"כ ויש לעננים צער גדול בזה, ע"כ הביאו את אבני השהם לאפוד ולחשן כדי שעל ידיהם יתכפרו על ע"ז ואימוץ הלב ואז יוכלו ליתן המטר, אמנם לדעת הגמרא דערכין שהחשן מכפר על קלקול הדינין אז שניהם מכפרין על ע"ז כי קלקול הדינין חשוב כע"ז כמו שלמדו מן פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף זה דיין שאינו הגון דמתמנה בכספא וכן דרשו על פסוק לא תטע לך אשירה כל עץ על דיין הבלתי הגון ולפי זה האפוד מכפר על ע"ז ממש והחשן מכפר על דבר השקול כע"ז ע"כ הוצרכו העננים להביא אבני השהם ואבני מלואים לאפוד ולחשן, ותדע כי המן נאמר בו ועינו כעין הבדולח שמע מניה שהיה המן גדל במקום שהבדולח מצויה ובמקום שהבדולח מצויה שם גם אבני השוהם על כן כשהלכו העננים לשאוב שם את המן שאבו עם המן גם אבני שהם אשר היו שם כי מקורם מן מקום אחד והוא ענין טבעי שהענן שואב אגב המים כל הנמצא אתם, מטעם זה הביאו העננים גם שמן למאור כי במעשה העגל אמרו בפרק רבי עקיבא שהשטן הביא דמות ענן וערפל לעולם אם כן העננים היו צריכין לתקן מה שקלקלו, וגם הבושם כי במעשה עגל כתיב נרדי נתן ריחו גרם סרחון לישראל על כן הביאו הבושם להעביר ריח רע וכל זה כדי שיוכלו העננים ליתן מטר לארץ, ולא יעצור ע"י ע"ז ואז תמלא תשוקתם ורצונם

מאמר קמט

רבותינו אומרים אין פרשה שנאמר ויקהל בראשה כו'

ובילקוט ריש פרשה זו מסיק וז"ל רבותינו בעלי אגדה אומרים מתחלת התורה עד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת וליכנס בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ללמד ולהורות את בני ישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני, ומכאן אמרו משה תקן לישראל שהיו דורשין בענינו של יום הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, אמר משה לישראל אם אתם עושין כסדר הזה הקב"ה מעלה עליכם כאלו המלכתם אותי בעולמו שנאמר ואתם עדי ואני אל, וכן דוד הוא אומר בשרתי צדק בקהל רב וכי מה היו ישראל צריכין בימי דוד והלא כל ימיו היו מעין דוגמא של משיח אלא שהיה פותח ודורש לפניהם דברי תורה שלא שמען אזן מעולם עד כאן

לשונו, וקשה למה נקט בעלי אגדה במדרש זה יותר מבשאר מדרשים ועוד קשה למה נקט דווקא קהילות גדולות והיכן רמוזים בפרשה כל הדברים שנזכרו במדרש ועו"ק דברי תורה איסור והיתר היינו דברי תורה היינו איסור והיתר ולמה נקט איסור והיתר יותר מן שאר מצית שבתורה שאין לשון איסור והיתר נופל עליהם כמו אכילת מצה ועשיית סוכה ולולב ודומיהן וע"ק מנלן משה תיקן לדרוש דווקא בענינו של יום, ויתר כל הפרטים הנזכרים במדרש צריכין ביאור, ונראה שבעל מדרש זה בא לתרץ כמה קושיות בפסוקים אלו א' מה שנאמר ויקהל בראשה, ב' אלה הדברים אשר צוה ד' לעשות אותם ששת ימים וגו' איך נופל לשון עשי' על השביתה שאין בה עשייה וכן בפסוק לעשות את השבת לדורותם, ג' למה רמזה התורה ל"ט מלאכות באלה הדברים דבר דברים הדברים בצירוף אלה, ועוד מהו שבתון לד':
הישוב על כל זה ע"ד המדרש

מאמר קנ

אמרה שבת לכל נתת בן זוג

אמרה שבת לפני הקב"ה לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר הקב"ה כנסת ישראל יהיו בן זוגך ומביא פסיק זכור את יום השבת לקדשו עיין ברבתי פרשת בראשית, ביאור הדבר שכל ששת ימי המעשה יש להם בן זוג הפועל בכל יום ויום פעולה המיוחדת לו ויש לו שלימות בקום ועשה אבל השבת שאינו כי אם בטול ושביתה נראה מציאותו חסר כי אינו אלא ביטול עשייה ובאה התשובה שבכל שבת ושבת יתכנסו ישראל לבתי כנסיות ומדרשות לשמוע דברי תורה וכינוס זה יש בו עשיה וטורח הן טורח ועמל של הדורש כי טורח הדבור נקרא מלאכה שכן נאסר בשבת אפילו הדבור במשא ומתן שנאמר ודבר דבר שכן הקב"ה לא שבת כ"א מן הדבור כי בדבר ד' שמים נעשו ש"מ שהדבור נקרא מלאכה וכן אמרו ובתורה תהא עמל, הן טורח הצבור אשר רגליהם רצין לשמוע הדרשה ובמקום שיש קיבוץ גדול והקהל גדול שם הכל מתפעלים מן הדוחק כמ"ש אגרא דפרקא ריהטא אגרא דכלה דוחקא ש"מ שריהטא ודוחקא חשיב מלאכה ומעשה, ע"ד המדרש שאין מקבלין שכר אלא על המעשה ומדקאמר שמקבלין אגרא על ריהטא ודוחקא ש"מ ששניהם נחשבים מעשה וע"כ נאמר אם תשיב משבת רגליך ש"מ שפסיעה גסה מלאכה תחשב ומאחר שהתירו לרוץ לדרשה כדאיתא במסכת ברכות פרק א' אמר רב זביד מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהיטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעית להא דאמר רבי טרפון א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו נשב' אנא נמי הוה רהיטנא אמר רבי זירא אגרא דפרקא

ריהטא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא, מכאן ראיה ברורה שההליכה ודוחקא חשיב כמו מלאכה ועשייה ממש וכן הדיבור כי על כן סמכם הפסוק אם תשיב משבת רגליך וגו' ממצא חפצך ודבר דבר, זהו שהשיב הקב"ה לשבת כנסת ישראל יהיו בן זוגך כנסת היינו כנוסם והקהל שלהם לשמוע דברי אלהים חיים בבתי כנסיות ומדרשות זהו בן זוגך שיפעול אותך כי כל בן זוג משל על הפועל דוגמת זכר לנקבה ועל עשיה זו נאמר לעשות השבת לדורותם ומן לדורותם הזכיר במדרש הנזכר כדי שילמדו ממך דורות הבאים כו' ועל ענין כנסת ישראל שהזכיר נאמר כאן ויקהל משה וכתיב אלה הדברים אשר צוה ד' לעשות אותם ר"ל הדברים נקראו עשייה כאמור:

מאמר קנא

מן אלה הדברים למדו ל"ט מלאכות

ולדברי רז"ל שאלה הדברים נרמזו בו ל"ט מלאכות יש בזה אזהרה לימות החול וליום השבת, לימות החול שאסור לאדם בכל ימות החול לדבר שיחה בטילה וק"ו שיחה מזקת כלשון הרע כי כל עניני דבור נחלקים לשלשה חלקים מצווה בו ואסור ומותר מצווה א היינו לדבר בדברי תורה ותפלה וכיוצא בהם שיחה של מצוה ואסור בלשון הרע ודוגמתו, ומותר היינו לדבר בכל ימות החול מענין משא ומתן שלו הכלולים כולם תוך ל"ט מלאכות אלו כי מסתמא הם כוללין כל צרכי בני האדם אבל בשבת אסור לדבר אפילו מן עסק ל"ט מלאכות אלו לכך רמזה התורה כל ל"ט מלאכו' בשתי תיבות אלו אלה הדברים לומר לך שדווקא באלה הדברים מותר לדבר בששה ימים, אבל יום השביעי שבת לד' אפילו באלה הדברים ר"ל אפילו מן משא ומתן שלך אסור לדבר כי הדבור חשוב כמו מלאכה, וסמך זה לתחלת הפרשה ויקהל משה שהכוונה בו שכנסת ישראל וקהלת יעקב לדרשות בבתי מדרשות זהו בן מגו של שבת לפי שריצת רגלים לבתי מדרשות ודוחקא דצבורא ומוצא שפתיו של הדורש הכל נקרא מלאכה, והמופת על זה שהרי בשאר עניני משא ומתן אסור הדיבור בהם כמובן מן אלה הדברים א"כ גם הדיבור נקרא מלאכה ובמקום מצוה התירו הדיבור והריצה לבתי מדרשות ובזה נסתלקה התרעומת של שבת לכל יש בן זוג כו', וזהו ביאור המדרש רבותינו בעלי אגדה שהיה דרכם לדרוש ברבים אגדות מידי שבת בשבתו מצאו להם סמך מן פרשה זו שראוי לעשות כן, לפי שבכל התורה אין לך פרשה שנאמר בתחילתה ויקהל אלא כאן אף על פי שגם פרשת קדושים נאמרה בהקהל ולמה לא התחיל גם שם הפרשה בלשון ויקהל, אלא שלכך התחיל דווקא פרשה זו בלשון ויקהל לפי שקאי על פרשה של מעלה שנאמר בה לעשות השבת לדורותם באיזו עשיה הכתוב מדבר, אלא שרמז בעשיה זו אל ההקהל של

כל יום השבת לדרשה אמר הקב"ה עשה לך קהילות גדולות כי כל עוד שתגדל הקהילה יש בו יותר דוחקא דצבורא ויש בו יותר עשיה ופעולה ובן זוג לשבת ודורשי רשומות אמרו ישראל אותיות שניות למלת שבתכם, והקהל זה היינו כנסת ישראל לדרוש לפניהם הלכות שבת לשון הליכות כי שני דברים הן שאינן נראין מלאכה והם מלאכה והיינו הדיבור וההילוך והפסוק לא הזכיר כי אם עניני הדיבור שנאמר אלה הדברים וגו' אבל הילוך של שבת לא נזכר בפסוק על כן אמר בעל המדרש שידרוש לפניהם גם הלכות שבת לשון הליכה ממש שנא יטעו לומר אחרי שמותר לרוץ לדרשה בשבת שפסיעה גסה בשבת כיון שהותרה הותרה גם לדבר הרשות על כן דרוש לפניהם גם הליכות שבת ואעפ"י שאין רמז להליכה בפ' מ"מ מדהזכיר הדיבור של שבת גם ההליכה בכלל כי שניהם שוים, כדי שילמדו ממך דורות הבאים כו' כי ויקהל פירש"י לשון הפעיל יוצא לשני כי הקהל זה היה למחרת יום כיפורים שהיה חול ולא שבת וא"כ לגופיה אינו צריך אלא לכך עשה הקהל זה בימות החול כשבא ללמדם דיני שבת כדי שילמדו ממנו דורות הבאים שהשבת צריך הקהל לפי שכנסת ישראל בן זוגו והיינו לעשות את השבת לדורותם, ודון מינה ומינה מה כשדרש להם משה בחול מצות השבת למדם דרכי הדיבור הנזכרים באלה הדברים כך גם כשידרשו בשבתות ידרשו מעניני דיבור כי זהו מענינו של יום השבת שדיבור של חול אסור בו, זה"ש ולכנס בבתי מדרשות ולהורות את בני ישראל דברי תורה איסור והיתר ר"ל ללמד דרכי הדיבור שנחלק לשלשה חלקים אלו כי מלת דברי קאי על שלשתן כאלו אמר דברי תורה דהיינו מצוה בו, דברי איסור דהיינו שיש איסור בו, ודברי היתר דהיינו מות' בו ודרש זה בשבת מענינו של יום ורמז באלה הדברים שבימות החול מותר לו לדבר מן נ"ט מלאכות הרמוזים באלה הדברים אבל בשבת גם הדבור בהם אסור כי הדבור נקרא מלאכה שהרי בדבר ד' שמים נעשו ומכלל זה אתה למד שהדבור של תורה בשבת נקרא עמל ובן זוגו של שבת כמו שלמד זה מן פסוק זכור את יום השבת לקדשו ואין זכירה אלא בפה כי הדבור של קדושה בשבת הוא בן זוגו, כדי שיהא שמי הגדול מתקיים בין בני, כי כל ששת ימי המעשה נחתמו בשם של יה יו"ם "הששי ראשי תיבות יה, כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ושם י"ה משותף בין איש לאשה אבל עדיין אין השם הגדול במלואו עד יום השבת כי "יום הששי ויכלו "השמים ר"ת שם של ד' שנתמלא על ידי יום השבת ו' ה' של ויכלו השמים כי יום השבת הוא כנגד יום שכולו שבת לעתיד ואז יהיה השם שלם כמ"ש לא המתים יהללו יה רצה לומר לא בשם יה אלא בשם שלם לפיכך אין משכן דוחה שבת כי תבנית המשכן כנגד ג' עולמות עליון ותחתון ותיכון וכולם כנגד העולם הזה הנברא

בשם יה וע"כ באו במשכן לנדבה ט"ו דברים האמורים בפרשת תרומה לא כפירוש רש"י שפירש י"ג הם כי באמת ט"ו הם, והשבת כנגד העולם הבא המשלים ו"ה שלשם הגדול לפיכך השבת גדול מן המשכן ועל כן אין נכון לדחות גדול מפני קטן, ובעל מדרש זה למד זה מן סמיכות שבת למשכן לומר לך שאין משכן דוחה שבת וסבור שטעמו של דבר מפני שהמשכן כנגד חצי השם והשבת שבתון לד' רצה לומר במלת לה' משלים שם של ד' ומכאן סמך לבעל מדרש זה לומר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני דאם לא כן למה אין משכן דוחה שבת, ומכאן אמרו משה תקן לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום כו' כי כמו שרמז להם שידרשו בשבתות מעניני דבור של תורה של אסור בו ושל מותר בו כי זה מענינו של יום השבת שהדבור של חול אסור בו כך בכל זמן שידרוש לרבים ידרוש מענינו של יום, ולפי שפרשה זו סמוכה לסוף פרשת כי תשא ששם נזכרו כל שלש רגלים אם כן רצה בסמיכות זה לומר שכשם שרמז לו לדורות לדרוש בשבתות כך רמז לו לדורות לדרוש בחג בעצרת ובפסח מענינו של יום, אם אתם עושין כסדר הזה מעלה אני עליכם כאלו והמלכתם אותי בעולמי שנאמר ואתם עדי ואני אל רצה לומר כשידרשו מענינו של שבת בזה הם מעידים על אלהותו יתברך כדמסיק בילקוט פרשת כי תשא סימן ש"ץ וזה לשונו ולא עוד אלא שכל מי שמשמר את השבת מעיד על מי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששה ונח בשביעי שנ' ואתם עדי נאם ד' ואני אל, ומטעם זה יש אומרים בקדוש ויכלו השמים בעמידה לפי שכל הגדת עדות הוא בעמידה ודקדק זה ממה שנאמר כאן שבת שבתון לד' רצה לומר עדות לשם ד' שברא עולמו בוי"ו ונח בשביעי, וכן דוד אומר בשרתי צדק בקהל רב כי גם הוא היה דורש בשבת יום הקהל וכן יום שבת דמתן תורה נקרא יום הקהל בפרשת ואתחנן ובו נאמר זכור את יום השבת לקדשו ורבותינו ז"ל למדו בגזירה שוה דזכור זכור שמדבר בעצומו של יום ומן פסוק זה למדנו שהתורה נתנה ביום השבת ואם כן יום זה נקרא יום הקהל ומן פסוק זה למד במדרש הרבתי כנסת ישראל יהיה בן זוגך, אם כן כשאמר דוד בשרתי צדק בקהל רב אמר זה גם כן על יום השבת ודרש שני דברים מענינו של יום, א' שגם הוא דרש מענין הדבור שנאמר הנה שפתי לא אכלא לפי בשפתי לא אכלא מלדרוש בדברי תורה בשבת ע"כ אני מסיר בזה תלונת השבת לומר אין לי בן זוג הפועל אותי שהרי שפתי כל היום מבשרין צדקת ד' בקהל רב ודבור מלאכה הוא ואני פועלה ביום השבת לדרוש מענינו של יום דהיינו עניני בריאת העולם כי השבת מופת על חידוש העולם וכתיב עולם חסד יבנה על כן אמר בשרתי צדק בקהל רב היינו צדקה וחסד אשר עשה ד' שברא העולם בששה ונח בשביעי, ועוד דרש דוד גם ענין שני שהשבת מורה עליו והוא

על שבת שלעתיד יום שכלו שבת שעין לא ראתה אלהים ם זולתך זה"ש ה' אתה ידעת רוצה לומר יום שכולו שבת רק אתה ידעת מהותו ואין אתנו יודע עד מה זה"ש שהיה פותח ודורש לפניהם דברי תורה שלא שמעתן אזן מעולם ומנא לו לומר כן אלא שלמד זה מן סוף הפסוק ה' אתה ידעת.

פרשת פקודי

מאמר קנב

טעם על פקודי מלא בוי"ו

אלה פקודי המשכן משכן העדות פירש בעל הטורים פקודי מלא בוי"ו שפקד לכל ו' מאות אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף, וקשה על דבריו הלא לא חשדוהו על ת"ר אלא חשדוהו על האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שהיו מן ג' אלפים תק"ן ואותן שכח משה עד שנזכר שעשה מהן ווין לעמודים כדאיתא במדרש ויותר היה נכון לפרש לפי דבריו שלכך נאמר מלא לרמוז שלא נתן מתחילה חשבון כי אם מן ו' מאות אלף ושכח אלף תשע"ה עד לבסוף שנזכר ואמר ואת האלף וגומר, ולי נראה שלכך נאמר פקודי מלא בוי"ו לרמוז שחשבונו היה צודק על ידי הווי"ן שעשה לעמודים, וטעם ווי"ן דווקא לפי שכל עצמות ישראל אינו כי אם ת"ר אלף כי זה מספר אוכלסא שלימה הכוללת כל הדעות שמברכין עליהם ברוך חכם הרזים וכל הנוסף על מספר זה אינו שייך אל גוף המספר על כן עשה מן שקלי ת"ר אלף האדנים והעמודים כי האדנים הם יסוד הבנין והעמודים גם כן שם ליסוד הבנין אשר עליו כל בית ישראל נכון אך מה שנוסף על ת"ר עשה מהן ווי"ן כי כל וי"ו הוא לשון תוספת ואלה מוסיף על הראשונים להורות שאלו חצאי שקלים באו מן התוספות על ת"ר אלף ומן ת"ר אלף שהם יסוד המספר נעשו האדנים אשר עליהם כל בית ישראל נכון וכן העמודים, ומה שכפל לשון משכן לפי שמשכן של מטה מכוון כנגד משכן של מעלה שהרי נאמר וראה ועשה בתבניתם ש"מ שכל ציור המשכן הראה לו הקב"ה והיינו שהראה לו משכן שלמעלה וזה דעת האומרים שכל צורת המשכן היה על צורת ג' עולמות כי במעשה בראשית התנה הקב"ה עם כולם על מנת שיקבלו ישראל התורה ואף על פי שקבלוה מ"מ ע"י העגל חזרו ונתקלקלו והיתה הכפרה על מעשה העגל בנין המשכן כדעת המדרש האומר חטאו באלה היינו באלה אלהיך ונתרצו באלה פקודי המשכן נמצא שהמשכן החזיר כל מעשה ג' עולמות על מקומם ע"כ היה עשוי בתבניתם כי גם משכן של מעלה עשוי כתבניתם ומטעם זה נעשה המשכן ע"י בצלאל בחכמה ובתבונה ובדעת כי בשלשתן נברא העולם שנאמר

יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו ומטעם זה ארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהן נבראו שמים וארץ כו' וכמו שהעולם נברא יש מאין כך המשכן נאמר בו והם הביאו עוד נדבה בבוקר ר"ל אע"פ שלא היתה מספקת הנדבה מאחר שלא הביאו רק לשני בקרים כדאיתא במדרש מ"מ על צד הנס המלאכה היתה דים כדרך שאמר הקב"ה לעולמו די, ובילקוט פרשת שמיני מסיק ויהי ביום השמיני מלמד שהיתה שמחה לפניו במרום כיום שנברא בו העולם שנאמר בו ויהי ערב ויהי בוקר וכמארז"ל ראשון למעשה בראשית כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת שמיני לכך נאמר ויהי בחודש הראשון באחד לחודש הוקם המשכן הוקם מאליו משמע, וראיה לדברנו שאף על פי שהנדבה אשר הובאה רק לשני בקרים לא היתה מספקת בדרך הטבע כי אם בדרך נס שלח ה' את הברכה בכל הנדבה, ממה שמסיק ברבתי וז"ל

מאמר קנג

מדרש הרבתי על פסוק איש אמונות רב ברכות

כך פתח ר' תנחומא בר אבא איש אמונות רב ברכות אתה מוצא שכל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידו ומי שאינו נאמן ואץ להעשיר לא ינקה, איש אמונות זה משה שהוא נאמנו של הקב"ה שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא הוי איש אמונות רב ברכות שכל הדברים שהיה גזבר עליהם היו מתברכים לפי שהוא נאמן ואץ להעשיר לא ינקה זה קרח שהיה לוי ובקש ליטול כהונה גדולה ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה וגו', נראה לפרש שטעמו של דבר הוא שלעולם אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי כי אם בדבר הסמוי מן העין שנאמר ישלח ה' את הברכה באסמיך וטעמו של דבר שהקב"ה עושה דווקא ניסים נסתרים ולא גלוים ליתן ד' במקום ב' כי זה היה נראה שינוי גדול בטבעיים לפיכך אם מפקידין דבר ביד איזו אדם שאינו נאמן מסתמא אין נותנין לו הפקדון כי אם במנין ובמשקל ואז יהיה הכל דבר מדור ומנוי שאין הב"ה עושה בו נס נגלה ליתן בכיס ארבע במקום שנתן בו ב' אבל אם נותנין פקדון ביד איזו נאמן מסתמא אין נותנין לו במנין ובמדה כי אינו חשוד שיקח לעצמו כלום על כן הברכה מצויה בדבר הסמוי מן העין כך כל נדבת המשכן שנתן כל איש מה שנדבו לבו חוץ מן מחצית השקלים היו כולם דבר הסמוי מן העין כי לא נודע מספרם ומשקלם אחר שמשה היה מוחזק אצלם לנאמן על כן שלח ה' את הברכה באותה נדבה שלא הובאה כי אם לשני בקרים כדמסיק ברבתי פרשה זו שהמלאכה היתה דים לא די כפי האמת אלא דים די שלהם דהיינו מצד שנתוסף בדרך נס, לפיכך לא עשה משה חשבון כי אם מן חצאי שקלים שהיה מספרם ידוע לכל אבל לא מן שאר דברים שבאו בנדבה כי הכל

ידעו שכפי הטבע לא היה מספיק מה שלא הובא רק לשני בקרים וטעם לשני בקרים להורות שהיו זריזים במצוה ומשכימים לה כאברהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר ועוד שנתנו בפנים מאירות כמו המן שניתן בבוקר בפנים מאירות, ועל כן אמר בהפכו ואץ להעשיר לא ינקה ר"ל אינו נקי מאלהים ואדם כי הנאמן דווקא נקי יהיה לביתו אבל הבלתי נאמן אינו יכול לנקות כי תמיד נשאר חשוד ומביא ענינו של קרח שחשדו למשה כי ריגלא בחבריה ידע כו' מאחר שידע בעצמו שהוא אינו נאמן כך חשד גם את משה ואהרן וע"כ בקש כהונה גדולה כדי שיהיה הכל נתון למקדש על ידו כמו שהיה הכל ניתן ע"י משה ואהרן והביאו לידי זה גודל חשקו והיותו כל כך להוט אחר הממון ועיניו לא תשבענה כשאול אשר לא ישבע על כן נידון בבליעות שאול מדה כנגד מדה, ואחר כך מסיק ברבתי שנו רבותינו מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר והייתם נקיים מיי' ומישראל ומשה היה גזבר בעצמו על מלאכת המשכן, לכמה ימים הביאו אמר רבי יוחנן לשני בקרים כו' נראה שרבי יוחנן בא לתרץ קושיא זו למה היה משה גזבר לעצמו ולא היה מתירא מן החשד אלא לפי שראה שמה שהביאו לשני בקרים היה די והותר על כן מסתמא לא יחשדוהו כי עין בעין יראו שעל ידו שלח ה' את הברכה וזה המעט יפרוץ לרוב:

מאמר קנד

בירושלמי שאם העשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר כו'

ותדע שנוסח זה אין התורם נכנס נמצא גם כן בירושלמי דשקלים אך יש הבדל בין הנסחאות כי בירושלמי גרס שאם העשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר ואם יענו יאמרו מעון הלשכה העני שצריך אדם לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר והייתם נקיים מיי' ומישראל ואומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וברבתי לא הזכיר שאם יעני כו' גם לא הביא פסוק ומצא חן ושכל טוב, ונראה שהא בהא תליא כי פסוק והייתם נקיים מה' מישראל נקט ה' שם של רחמים וזה מדבר בזמן שרואין בו שהוא עשיר והוא שרחמי ה' עליו צריך הוא לנקות עצמו שלא יאמרו העשיר מתרומת הלשכה כשם שהוא נקי מיי' הרחמן המרחם עליו ומשפיע לו עושר כך יהיה נקי גם מישראל, אבל פסוק ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם הזכיר לשון אלהים מדת הדין לפי שמדבר בזמן שהוא עני ומדת הדין מתוחה כנגדו כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים נוטל מזה ונותן לזה ואז צריך לנקות עצמו שלא יאמרו מעון הלשכה העני וצריך להיות נקי כשם שהוא נקי מאלהים יושב על כסא דין היודע שלא בעון זה

העני אלא לפי שיאה עניותא ליהודאי או לפי שגלגל הוא שחוזר בעולם, כך צריך לנקות עצמו מאדם, לפיכך הירושלמי שנקט שניהם שמא יעני כו' ושמא יעשיר כו' על כן הביא שני פסוקים והייתם נקיים מה' ומישראל כנגד שמא יעשיר ופסוק ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם כנגד שמא יעני, אבל ברבתי שלא גרס כי אם שמא יעשיר כו' על כן אינו מביא כי אם פסוק והייתם נקיים מה' ומישראל ואף על פי ששני פסוקים אלו אינן מדברים מן תרומת הלשכה מ"מ מדנקט כאן יי' שם של רחמים וכאן אלהים מדת הדין אם כן מסתמא פסוק אחד מדבר בעשיר ואחד בעני שכל אחד משניהם אם הוא מרגיש בבריות שיש להם מקום לחשוד אותו או בעושרו שהיה עושה עושר ולא במשפט, או העני בעניו יש לבריות איזי מקום לחשדו שאיזו עון פרטי גרם לו העוני שניהם צריכין להוציא את עצמן מן החשד בין העשיר בין העני ועל כן הביא שני פסוקים אלו על שמא יעשיר ושמא יעני של תורמי הלשכה, ומה שהזכיר בירושלמי שניהם וברבתי לא הזכיר כי אם שמא יעשיר לחוד טעמו של דבר כי הירושלמי אינו מדבר במשה רבינו אלא מדבר מכל מי שנכנס לתרום ולפעמים יעשיר ולפעמים יעני על כן הזכיר שניהם, אבל הרבתי מדבר במשה שהעשיר ורצה להקשות על משה למה היה גזבר לעצמו על כן לא הוצרך להקדים לקושיא זו כי אם מה ששנו רבותינו כו' שמא יעשיר כו' לפי שזה לבד מחייב הקושיא על משה כי יש לו לתורם לחוש שמא יעשיר כו' ומשה היה עשיר מפסילתן של לוחות ואיך לא היה חושש שמא יאמרו מתרומת הלשכה העשיר ואם כן למה היה גזבר לעצמו עד שמתרץ רב יוחנן ואמר לשני בקרים הביאו והותר, על זה סמך שלא יחשדוהו כי עיניהם הרואות ששלח יי' את הברכה במעשה ידיו:

מאמר קנה

במדרש למה עשה חשבון עמהם והקב"ה מאמינו

וברבתי מסיק וז"ל ולמה עשה חשבון עמהם הקב"ה מאמינו שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ולמה אמר להם בואו ונעסוק במשכן ונחשוב לפניכם אלא ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו שנאמר והביטו אחרי משה ומה היו אומרים ר' יוחנן אמר אשרי יולדתו של זה ומה הוא רואה בו כל ימיו הקב"ה מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקב"ה זהו והביטו אחרי משה רבי חמא אמר היו אומרים חמי קדל דבריה דעמרם וחבירו אומר לו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר כששמע משה כך אמר חייכם כשיגמר המשכן אתן לכם חשבון, נראה ששניהם מפרשים פסוק והביטו אחרי משה עד בואו האהלה וקשה וכי אחר שבא אל האהל לא היו מדברים ממנו אלא כך פירושו שהיו מספרים לשון הרע לאמר שהוא אוכל ושותה

משל יהודים בלא מלאכת המשכן אלא היו סוברים שכל אשר יש לו הוא משלהם, עד בואם האהלה ר"ל עד שראו הנהגתו באהל מועד משכן העדות כי המשכן היה מעיד עליו כי בכל ביתי נאמן הוא מאחר שבנדבת המשכן ראו שנעשה נס על ידו כי המעט אשר הובא לשני בקרים יפרוץ לרוב ויי' עמו זה מופת כי נאמן הוא מאחר שנעשו ניסים על ידו ואילו היה מעכב לעצמו לא היה הקב"ה עושה נס למלאות מה שהוא לוקח לעצמו מן הנדבה, ובזה מבוארין דברי ר' חמא לפי שהיו אומרים חמי קדל ראו ערפו וצוארו איך הוא שמן ובעל בשר ומהיכן הוא לוקח כי אם משלנו וחבירו משיבו אדם ששלט על מלאכת המשכן ר"ל שלטון זה היינו שנעשה נס בנדבה אשר ניתנה על ידו ובזה שלט על הטבע במעשה המשכן ונעשה נס על ידו אין אתה מבקש שיהא עשיר ר"ל כשם שעשה לו הקב"ה נס ושלח את הברכה בכל נדבת המשכן על ידו כך מסתמא שלח ה' את הברכה גם באסמיו ומאוצר של מעלה הוא עשיר ודייק ר' חמא זה שחבירו משיבו מן פסוק עד באו האהלה ולא עד בכלל כי הנקיון שלו שבמעשה האהל סתם פה דוברי על צדיק עתק וחבירו משיבו היינו לשבח לסתור דיבת המדברים וגם לפי פשוטו יתכן לפרש עד באו האהלה ר"ל כל הימים הביטו אחרי משה לחשדו בדברי ממון עד באו למעשה אהל מועד שנתן חשבון על כל מה שבא לידו ואז ראו כי נאמן הוא וכי חשדוהו אשר לא כדת גם מכאן דייק ר' חמא חשדוהו בעסק ממון ואמרו חמי קדל כו' שאילו חשדוהו באיזו חשד אחר א"כ מה ענין עד בואו האהלה לכאן כי אין לפרשו כפשוטו ממס דא"כ וכי אחרי שבא משה אל אהל שלו לא דברו ממנו, אלא ודאי עד בואו האהלה רמז לאהל מועד של משכן ואיך פסקו מלדבר כשראו ענין המשכן בשלמא אם חשדוהו עסקו ממון ואמרו חמי קדל אוכל הוא משל יהודים אתי שפיר שכל הימים ספרו ממנו עד בואו אל מעשה דאהל מועד שהיה מנקה את עצמו ונתן חשבון או הגם שנעשה על ידו העיד על כשרותו כו מטעם זה קראו כאן משכן העדות עדות למשה לסתום פי דוברי שקר, ויכול להיות שגם רבי יוחנן דורש לשבח בזה האופן וגם הוא סובר והביטו אחרי משה לגנאי ומה שמסיק ומה היו אומרים אשרי יולדתו כו' היינו פירוש על סוף הפסוק עד בואו האהלה וראייתו מן פסוק לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו וגו' הזכיר בפסוק שני דברים לשבח בכל ביתי נאמן הוא שבבנין המשכן נמצא נאמן בכל מעשיו, כנגד זה אמר רבי יוחנן כל ימיו מושלם הוא להקב"ה מושלם היינו איש שלם ונאמן, ועוד שנית נאמר פה אל פה אדבר בו, על זה אמר ר' יוחנן כל ימיו הקב"ה מדבר עמו ושניהם רמוזים במה שנאמר עד בואו האהלה אם שהוא מושלם ונאמן בכל ביתו והחשבון יוכיח כדאמרן, ואם מה שהקב"ה מדבר עמו לפי שלא דבר הקב"ה

עמו כי אם מאהל מועד שנאמר וידבר ד' אליו מאוהל מועד וכל זה מופת על כשרותו של משה לסתום בי פי כת המדברים, ואם נפשך לומר שר' יוחנן ור' חמא פליגי נראה שמחלוקתם בפסוק והביטו אחרי משה כו' ר' חמא מפרש והביטו אחרי משה לגנאי ועד בואו האהלה לשבח כדאמרן, ור' יוחנן דורש להפך שתחלת הפסוק לשבח שאמרו אשרי יולדתו כו' וסוף הפסוק רוצה לומר עד בואו האהלה רוצה לומר כשבא לעסק של אהל שם חשדוהו כולם אפילו אותן שהיו משבחין אותו תחלה מ"מ כשבאו לאוהל מועד חשדוהו כולם עד שהוצרך ליתן להם חשבון וזה מסכים למה שמסיק בירושלמי דשקלים מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים, שצריך אדם לצאת ידי הבריות מן התורה והייתם נקיים מה' ומישראל מן הנביאים אל אלהים הוא יודע כו' מן הכתובים ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם גמליא בן זוגא שאל את ר' יוסף בר ביבון איזו חמור שבכולם והייתם נקיים מה' ומישראל פירוש לפי שמדבר בחשד ממון שנחשדו בני גד וראובן עליו שממונם חביב עליהם מטפם, וכי בעבור הממון מאסו בארץ חמדה וחשד זה גדול מכולם וביותר צריך לזרוז על הנקיון במקום חסרון כיס על כן לא הוזכר לשון נקיון בכולם כי אם בזו, כי לשון נקיון שייך בעסק ממון כמו שכתוב נקי כפים ובר לבב ונקי כפים היינו מן הגזל כי בו צריך האדם להיות נקי כצמר כי על זה הביא פסוק ואץ להעשיר לא ינקה, לכך נאמר בכל ביתי נאמן הוא מהו בכל ביתי, אלא לפי שהמשכן נחלק לשלשה חלקים ובכולם נחשד, מקום א' לפני ולפנים מקום ארון והלוחות בו חשדוהו קרח ועדתו איך שבדה מקצת מצות מלבו, על זה נא' פסוק ומצא חן ושכל טוב וגומר המדבר בלמוד התורה ע"ש, ואחריו אוהל מועד מקום השלחן המרמז לעושר חשדוהו לאמור אוכל משל יהודים וכנגדו נאמר והייתם נקיים וגומר, בית חצוני חצר אוהל המזבח שם שמקריבין עליו אהרן ובניו ומשם חשדוהו קרח ועדתו שלא כדין מסרו לאהרן דוגמת חשד של בני גד וראובן בענין המזבח אשר בנו עד שאמרו אל אלהים ד' הוא יודע על כן אמר בכל ביתי נאמן הוא בכל ג' חלקי בית הללו, ועל כן קראו משכן העדות וכפל הלשון לפי שמשכן של מטה כנגד משכן של מעל' וג' חלקים בית אלו אמרו המפרשים שהם קנגד ג' עולמות

מאמר קנו

וכל החכמה של בצלאל של שדי למה דווקא שדי

על כן מסיק ברבתי וכל החכמה של בצלאל היתה משל שדי עיין פרשת ויקהל, וקשה למה נקט דוקא שם של שדי ונראה לפרש שלפי שנקרא שדי על שם שאמר לעולמו די כשהיו השמים נמתחין והולכין כך כאן נאמר והמלאכה היתה דים ומלאכה זו מכוונת

כנגד מעשה שמים וארץ ונקרא בצלאל על שם זה שנאמר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי הוא נאמר אחר פסוק ויהי נועם ד' אלהינו וגו' יושב בסתר וגו' ומשה אמר פסוקים אלו כשברכם אחר גמר מלאכת המשכן, ועל כן אמר שבעל מלאכה זו והיינו בצלאל בצל שדי יתלונן ולפי שנקט כאן שדי על כן מסיק במדרש וכל הבינה הזאת היתה לבצלאל משל שדי וכו' וענין בצלאל נראה לפרש שלפי שפירש רש"י שאף מה שלא נצטוה מפי משה עשה, כי הסכימה דעתו למה שאמר הקב"ה למשה ר"ל כאלו היה בצל אל בלא אמצעי כמשה שנאמר בו פה אל פה אדבר בו רוצה לומר בלא אמצעי כך בצלאל דומה כאלו שמע מפי הגבורה במה שעשה תחנה משכן ואח"כ כלים כי כן עשה ד' בבריאת שמים וארץ שעשה תחלה משכן דהיינו שמים ואח"כ כל צבאם דהיינו כלים שהוציא כ"א ביומו:

מאמר קנז

משה אמר לבצלאל לעשות תחלה ארון כו'

ובברכות פ' הרואה וכן ברש"י פרשה זו מסיק שמשה אמר לבצלאל לעשות תחלה ארון ואח"כ משכן ובצלאל אמר מנהגו של עולם כו' וקשה במה היו מחולקין ונראה שחילוק זה הוא ע"ד שמסיק ברבתי פרשת ויקהל ויעש בצלאל את הארון הדא הוא דכתיב פתח דבריך יאיר מבין פתיים כו' ר' יהודה אומר האור נברא תחלה ואחר כך העולם, רבי נחמיה אומר העולם נב א תחלה משל למלך שבנה פלטרין כו' ואחר כך מסיק החילוק שבין משה לבצלאל ע"ש, ונראה שפליגי בפלוגתא דרבי יהודה ורבי נחמיה, כי דעת משה היה נוטה לומר כרבי יהודה שבבריאת עולם האור נברא תחלה וכל מעשה המשכן כנגד בריאת העולם על כן כן נכון לעשות הארון תחלה, כי בו נר מצוה ותורה אור, ודעת בצלאל כר' נחמיה שסובר העולם נברא תחלה משל למלך שבנה פלטרין ועטרו בנרות לכך אמר בצלאל משה מנהגו של עילם כו' רוצה לומר מאחר כל ציור המשכן כנגד בנין העולם על כן מסתמא חפץ הקב"ה שעולם כמנהגו נוהג וא"כ א כאן נעשה כמנהגו של עולם, אע"פ שגם ר' יהודה מביא משל מן מנהגו של עולם, מ"מ בלא מנהגו של עולם משל זה צודק על הקב"ה ע"ד ואהיה אצלו אמון אומן אמרה תורה בי נסתכל הקב"ה וברא עולמו כו' א"כ גם הקב"ה עשה כן ממש, ד"א משה היה סבור מתחלה שאין ציור המשכן כנגד בריאת עולם על כן חשב שלחשובות התורה יעשה ארון תחל' ובצלאל אמר שרצה ד' שיהיה הכל בציור העולם שנעשה על פי מנהגו של עולם ושניהם סוברים כרבי נחמיה על כן אמר משה בצל אל היית אשר גלה לך סוד זה, אך לדברי מדרש זה הרבתי הכל הפוך שמסיק אדרבה משה רצה שיעשה תחלה משכן ואחר כך ארון אמר

לו בצלאל אין כבודו של תורה בכך אלא אני עושה הארון ואח"כ המשכן לפיכך זכה ונקרא על שמו שנאמר ויעש בצלאל את הארון ולדבריו ודאי פליגי בפלוגתא דרבי יהוד' ורב נחמיה, משה סבור כרבי נחמיה שהעולם נברא תחלה על כן רצה משה לעשות תחלה משכן ואחר כך ארון ובצלאל סבר כרבי יהודה שהאיר נברא תחלה על כן פתח באור תורה כמו שנאמר פתח דבריך יאיר ולפי שהיה הכל על ציור העולם על כן נקרא יום הקמת המשכן ראשון למעשה בראשית והוא שנאמר ויהי באחד לחורש הראשון הוקם המשכן ואתאן למ"ד בניסן נברא העולם על כן אמר בעל מדרש זה ראשון למעשה בראשית ואפילו למאן דאמר בתשרי נברא העולם מ"מ אחר שיום הקמת המשכן גרם קיום לכל בריאות שמים וארץ על כן דומה כאילו בו ביום נבראו ועל כן אנו קורין פרשת החודש קודם ר"ח ניסן כי פרשת החודש הזה לכם יש בה ג"כ מופת על חדוש העולם כמבואר למעלה פרשת בראשית על דברי ר' יצחק שאמר לא היה צריך להתחיל את התירה אלא מהחודש הזה לכם כו', כי חדוש הירח מופת על חדוש העולם על כן ראוי לקרא פרשה זו בר"ח ניסן שבו הוקם המשכן על ציור חדוש העולם ובו נעשו נסים לאבותינו המאמתים גם כן חדוש העולם

מאמר קנח

במדרש הא סימן כו'

ובילקוט פרשת בא מסיק החודש הזה לכם זה"ש תוחלת ממושכה מחלת לב ר' חייא בר אבא אמר אלו ישראל עד שלא נגאלו וכיון שבא משה שישראל ואמר להם לישראל כך אמר הקב"ה פקד פקדתי אמרו לו משה עדיין פקידה מה כחי כי איחל ומה קיצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש כיון שאמר החודש הזה אתה נגאלים אמרין הוא סימן טב ועץ חיים תאוה באה עכ"ל, נראה שדעת בעל מדרש זה לפרש הכפל של פקד פקדתי עם פסוק החודש כזה לכם, והתירוץ הוא שיש לחודש זה ב' מיני ראשית אחד מצד הניסים שנעשו בו עבור גאולת הגופות מן השעבוד ושני מצד הקמת המשכן שהוא גאולת הנפשות מן העונות לכך נאמר ב' פעמים לשון ראשית א' ראש חדשים ב' ראשון הוא לכם והיינו ב' פקידות כי בחודש זה ע"י הקמת המשכן יקום עדות ביעקב שנמחל להם עון העגל, וכן בפסוק מה כחי כי איחל אם בשרי נחוש מדבר בשתיהם כי בשרי אמר על השעבוד המכחיש הבשר, ומה כחי כי איחל אמר על חולשת הנשמה שהיה להם מן העון כי גם במצרים היו רעים וחטאים על כן אמרו הא סימן טב כי חודש ניסן מסוגל לכל זה כי הוא חודש ממוצע לא חמה ולא צנה ומוכן לגאולת הגופות וכן גאולת הנפשות הלוי במיצוע כי בכל הדרכים צריך האדם להשליך הקצות ולילך בדרך

ממוצע, ואולי כבר היה מסורת בידם מן יעקב שבחודש זה יוקם המשכן שהיה יעקב מצוה להם להכין כל צרכי המשכן כדאיתא במדרש הרבתי וממילא גילה להם גם זמן הקמתו על כן אמרו הא סימן טב כי המקדש הוא אמצע העולם לא אמצע במקום ממש כי יש מכחישין זה אלא שהוא מרכז של כל הקצות כי ממנו שותין כל הקצות שבכל העולם ובו נולד יצחק אמצע שבאבות, כדמסיק ברבתי פר' זו שהיו מליזים אחרי משה שלא שרתה שכינה במשכן והקב"ה נתכוין להעמיד המשכן בחודש שנולד בו יצחק אבינו, ונראה שהטעם הוא לפי שעל ידי מעשה העקידה הבטיחוהו להשרות שכינתו על זרעו שנאמר ויקרא שם המקום ההוא ה' יראה וגומר והיינו במקום שמקריבין בו קרבנות לפניו ית' שנאמר בהר ה' יראה, וכמ"ש על יום שמיני זה כי היום ה' נראה אליכם על כן אמרו הא סימן טב כי בחודש זה ודאי יעורר זכותו של יצחק שנקרא בשם יצחק על שם השמחה שנאמר ויצחק תרגומו וחדי וכן דרשו רז"ל וביום שמחת לבו זה חינוך בית המקדש על כן עיכב הקב"ה שמחת חינוך המשכן עד חודש ניסן שבו נולד יצחק שגרם שמחה זו וכן משמע מן הילקוט דמלכים סי' קפ"ד וז"ל והקב"ה חשב לעכב שמחת המשכן עד חודש שנולד בו יצחק שנאמר לושי ועשי עגות כו' מדנקט לשון שמחה ש"מ שמטעם זה עיכב הקב"ה חינוך המשכן כדי לערב שמחה בשמחה ומטעם זה עיכב גם הגאולה עד חדש ניסן כי ידוע שיצחק יכנס לעתיד בעובי הקורה עבור ישראל יותר מן סבא ודרדקי כו' על כן היתה הגאולה בחידש שנולד בו יצחק כאמור, ולכך נאמר בפרשת החודש ויקחו להם איש שה לבית אבות, שה רמז לזכותו של יצחק שנאמר בו אלהים יראה לו השה לעולה בני, והיינו שה לבית אבות לעורר זכות אבות והיינו יצחק, שה לבית לעורר בחודש זה זכות הקמת המשכן דהיינו בית אלהים אשר בו מקריבין שה לעולה ונקט דווקא שה שבו נמשלו ישראל שנאמר שה פזורה ישראל והטעם שנמשלו דווקא לשה כי השה כולל שלשתן כי מעשה העקידה שנאמר בו אלהים יראה לו השה לעולה בני שייך לייחס אל אברהם ואל יצחק כי כשם שיצחק היה לו להיות הנקרב כך אברהם היה ראוי להיות המקריב, וכן אצל יעקב כתיב והכשבים הפריד יעקב, על כן נקט שה לבית אבות וכלל בו כל השלשה אבות ומכל מקום יצחק העיקר כי הוא עצמו היה לו להיות השה הנקרב על כן קרבן פסח מן השה לעורר זכות יצחק שנולד בחודש זה ושה לבית לעורר זכות הקמת המשכן כי כבר צוה להם יעקב על אודות המשכן שהרי לכך נטע ארזים, ויש לומר שה לבית אבות זכות אברהם יצחק ויעקב שה לבית זכות האמהות ונשים צדקניות שנקראו בית כמאמר רבותינו ז"ל בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים כו' ונקראות בית כי המשכן נקרא על שמם כי האנשים טעו בעגל

ולא הנשים על כן היתה נדבת הנשים מקובלת ביותר כמו שאמר הצובאות פתח אכל מועד רצה לומר שפתח אהל מועד נקרא על שם נדבתם שאין בו נדנוד חטא וכן חודש ניסן סימן טב לישראל שבו גם עתידין שיגאלו שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, ויתכן לפרש בדרך זה גם כן הכפל החודש הזה לכם ראש חדשים רצה לומר עכשיו יהיה לכם ראש לחדשים, ולמה לפי שראשון הוא לכם רצה לומר כבר סימן מסור לכם בימי האבות שחודש זה לו משפט הבכורה להיות ראש לחדשי השנה לפי שבו נולד יצחק ועוד שאמר הקדוש ברוך הוא כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה ופירש רש"י שהתחלת ארבע מאות שנה משנולד יצחק ואם כן מאחר שתחילתן של ת' שנה היה בחודש ניסן כי בו נולד יצחק אם כן סופן גם כן בחודש ניסן על כן כשאמר משה בחודש הזה אתם נגאלין אמרו ישראל סימן טב כי מאחר שהתחלת הגירות היה בחודש זה אם כן גם סוף הגירות והשעבוד בחודש זה, ועוד יש סימן טב מן חודש שנולד בו יצחק כי בו נפקדה שרה שנאמר וה' פקד את שרה ופקידה זו היתה בחודש ניסן כי זה דעת המדרש האומר שהמתין הקב"ה עם הקמת המשכן עד חודש ניסן שבו נולד יצחק על כן גם כאן אמר כפל פקד פקדתי רצה לומר פקד של שרה מופת על פקדתי, ועל פקודי המשכן הכל בחודש זה והא ודאי סימן טב לישראל לשעה ולדורות בהקמת סכת דוד דהיינו מקדש ד' שיקימו ה' במהרה אמן:

תם ונשלם

פרשת ויקרא

מאמר קנט

ביאור פסוקי ויקרא אל משה

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. קש' למה לא פורש מי קראו למשה ואין לומר שקאי על מה שנאמר למעלה וכבוד ה' מלא את המשכן ור"ל שכבוד ה' קראו למשה דא"כ למה חזר ופרט וידבר ה' אליו הנ"ל וידבר אליו והיה קאי ג"כ על כבוד ה' הנזכר אשר קראו, ויתכן לפרש שכבוד ה' הוא כבוד נברא ואינו ענין אספקלריא המאירה אבל שם המיוחד הוא אספקלריא המאירה פה אל פה כי זה המדריגה הגדולה אשר זכה אליה משה רבינו יותר מכל הנביאים אך מה שזכה לזה היינו לכבוד ישראל כדמסיק בילקוט אלעזר בן דהבא אומר יכול דבר עמו לצורך עצמו תלמוד לומר לאמר, לצורך ישראל דיבר עמו ולא לצורך עצמו, ודבריו אין להם פירוש אחר כי אם זה שלכבוד ישראל נתייחד אליו הדיבור פה אל פה לפיכך הקריאה שאין לישראל נפקותא בה כי

אין הקריאה משמשת כי אם ענין חבה למשה כפירש"י ויקרא לשון חיבה וכו' על כן אמר ויקרא אל משה כבוד ה' הנזכר למעלה קראו אבל כשרצה להגיד לו המצוה לצורך כל ישראל אז נגלה אליו ה' בשם המיוחד באספקלריא המאירה לתועלת ישראל כי כל דיבור ענינו דיבור פה אל פה לפיכך פירש"י פ' דברים שכל זמן שהיו ישראל נזופים לא נתייחד הדבור אל משה בלשון וידבר, זהו שפי' רש"י כאן צא ואמור להם דברי כיבושים בשבילכם נדבר עמי כו' כי זה כיבושים לישראל שידעו כמה גדול כח החטא שגורם שיסתלק הדיבור מן הסרסור שלהם ואולי זה טעם א' זעירא דויקרא למעט הקריאה מן אספקלרי' המאירה

מאמר קס

סוד אל"ף קטנה ע"ד מדרש רז"ל על יש זהב ורב פנינים כו'

פירוש אחר על אל"ף קטנה כדמסיק בילקוט רבי תנחומא פתח יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת, בנוהג שבעולם אדם יש לו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה טובה שבעולם ודעת אין בו מה הנייה יש לו מתלא אמרין דיעה קנית מה חסרת דיעה חסרת מה קנית, יש זהב בנדבת המשכן דכתיב וזאת התרומה אשר תקחו זהב, ורב פנינים זה נדבתן של הנשיאים שנאמר והנשיאים הביאו את אבני השוהם, וכלי יקר שפתי דעת לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו אמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי, א"ל הקב"ה חייך שדבורך חביב עלי מכל אלו תדע לך שמכולן לא קרא הדבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה עכ"ל, וע"ד מדרש זה מתורץ היטב למה נאמרה אל"ף קטנה כדי לקרות ויקר אל משה ר"ל אעפ"י שכולן הביאו נדבתן ומשה לא הביא מ"מ היה מגיע חלק היקר אל משה ומהו היקר היינו הדבור שמכולן לא קרא אלא למשה כי בזה נחמו הקב"ה על שהיתה נפשו עגומה וכתב בתורה ויקרא אלף קטנה כאילו היה כתיב בלא א' לקרות ויקר אל משה כי חלק שלו היה כלי יקר שפתי דעת להודיע לישראל חוקי האלהים ותורותיו, אך עדיין אנו צריכין למודעי מה זה ראה בעל המדרש לספר בגנאי של כסף וזהב כאילו הסב הדבור כלפי הנשיאים ומה פשעם כי דלק אחריהם לדרוש עליהם דיעה מסרת כו' ויתכן לפרש שלא כנגד הנשיאים דבר כן אלא הוצרך להביא כל המשל הזה כדי להוכיח ממנו שפסוק יש זהב ורב פנינים שמדבר בזהב ופנינים שניתנו דרך נדבה וצדקה ואף על פי כן גדולה שפתי דעת של תורה מן הנותן בממונו צדקה, דאילו היה מדבר פסוק זה בסתם זהב ופנינים ובא לאשמועינן שהתורה יקרה היא מפנינים אם כן מלבד מה שקשה פשיטא מאי קמ"ל קשה עוד מהו שאמר יש זהב כי לשון יש אינו שייך כי אם בדבר שיש בו ממשות כמו חמדת העולם

הבא שנאמר להנחיל אוהבי יש אבל כל חמדת העולם הזה וסגולת בני האדם כבר אמר שלמה בו מוסר הבלים המה ועל זה הביא המשל דיעה חסרת מה קנית כו', רצה לומר תדע שכן הוא לפי שארז"ל ל' זקן זה קנה חכמה וק' חכמה מאן דכר שמה כי זקן אינו נוטריקון כי אם זה קנה אבל לא פורש בו מה קנה אם חכמה או דבר אחר, אלא ודאי שיסוד מוסד שלשון קנין אינו שייך כי אם בחכמה כמו שאמר ובכל קנינך קנה בינה הורה באצבע שכל עניני העולם הזה ההעדר כרוך בעקביהם ואין נופל עליהם בעצם וראשונה לשון קנין או לשון יש כלל כי מה שהזכיר לשון קנין בעניני משא ומתן היינו על צד ההשאלה אבל בעצם וראשונה אין שייך לשון קנין במקום שיש בו העדר לפיכך כשאמרה תורה והדרת פני זקן נוטריקו"ן זה קנה ולא פירש מה קנה ודאי מדבר בחכמה שנקראת קנין היא לבדה ולא דבר אחר כי דיעה קנית מה חסרת והפוך בה דיעה חסרת מה קנית וא"כ למה אמר לשון יש זהב הוה ליה למימר בקצרה ששפתי דעת יקר מזהב ומפנינים, אלא ודאי שפסוק זה מדבר אף במי שהוציא מעותיו לצדקה ואז שפיר שייך לומר בו לשון יש לפי שגונז במקום שאין היד שולטת כי הון מהבל ימעט אבל קובץ על יד היינו למעלה ממקום שהיד שולטת דהיינו על יד הוא ירבה ויש קיום נצחי לאותו זהב ופנינים ואעפ"כ שפתי דעת של תורה טובים ממנו ע"כ הוציא מן פסוק זה ניחומים שלימים למשה שהיתה נפשו עגומה על שלא היה לו חלק בנדבה עד שרמז לו הקב"ה תנחומין וכתב בתורה ויקר אל משה לומר לו שחלקו יקר מחלקם

מאמר קסא

פירוש אחר על מארז"ל דיעה חסרת כו'

ואם נפשך לפרש המשל דיעה חסרת כלפי הנשיאים יש מקום אתי לפרש גם אל"ף קטנה דויקרא ע"ז הדרך לפי שכל המתנשא ומגביה עצמו אמר הב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם יחד כו' ואמרו עוד שכל המתייהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו כו' וע"י סילוק השכינה וסילוק החכמה הרי הוא מוכן ליפול אל החטא כמ"ש אשר נשיא יחטא נקט בו לשון אשר המורה על הוודאי לומר לך שהנשיא הנוהג נשיאותו ברמה קרוב לוודאי הוא שיחטא, ובילקוט פ' זו מסיק זש"ה הביאני המלך חדריו זה משה שנ' ויקרא אל משה מכאן אמרו כל ת"ח שאין בו דיעה נבילה טובה ממנו תדע לך שכן הוא ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא את ישראל ממצרים ונעשו ניסים על ידו נפלאות בארץ חם ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד התורה ונתעסק במלאכת המשכן אעפ"כ לא נכנס לפנים עד שקרא לו שנ' ויקרא אל משה ולהלן הוא או' ויקרא אליו האלהים מתוך הסנה בסנה הפסיק בין קריאה לדבור אבל באוהל מועד

אין בו הפסקה כבסנה לה"ד למלך ב"ו שכעס על עבדו וצוה לחבשו בבית האסורים וכשהוא מצוה את השליח אינו מצוהו אלא מבחוץ אבל באהל מועד כשהוא שמח עם בניו ובניו שמחים עמו כשהוא מצוה את השליח אינו מצווהו אלא מבפנים לכך נא' ויקרא אל משה עכ"ל, וק' איך למד שכל מי שאין בו דעת נבילה טובה ממנו ומ"ש תדע שכן מכולם לא קרא אלא למשה, ומהו אריכות הדברים מן הגדולות והנוראות שעשה משה כו' ומה ענין קושית דבור לקריא' של סנה שהפסיק ביניהם ונראה שכל מדרש זה בא לספר ענוותנותו של משה ולכך נאמר ויקרא אל"ף קטנה להורות שמצד גודל ענוה שבו זכה לקריאה זו וכן מסיק בילקוט ריש פ' זו ודרש על קריאה זו פסוק ושפל רוח יתמוך כבוד, ומסתמא דרש גם תחלת הפסוק גאות אדם תשפילנו ודרשו כלפי הנשיאים שנהגו נשיאתם ברמה ואמרו יתנדבו הציבור תחילה ומה שהם מחסרים אנו משלימים ולפי שנתעצלו בנדבה כתיב והנשיאם חסר יו"ד כפירש"י פרשת ויקהל וטעם לחסרון היו"ד לפי שנחשב להם דבר זה ליוהרא לומר אנו משלימין מה שחסרו כל הציבור והקב"ה אומר גבה לב אתו לא אוכל להיות עמו במדור על כן היו"ד אות משמו של ית' אשר היה אתם נסתלק מהם וכבר הושמה בהם דוקא יו"ד מן השם כי אין לך אות קטנה מן היו"ד כדי שילמדו ממנה דרך ההכנעה כי בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו כי בכל אותיות של שם הגדול שם של ד' כשתכתבם במלואם יו"ד ה"א וי"ו ה"א אין בכל אלפ"א בית"א אותיות העולות למספר מועט כאלו ודעת בעל המדרש זה לתרץ אל אליו שנ' ויקרא אל משה וידבר ה' אליו בשתי תיבות רצה למעט הנשיאים שהקול לא היה מגיע לאזניהם כי קול זה לא היה קול חיצוני הנשמע לכולם בשוה אלא פנימי שאינו מושב כ"א לבעלי הדעת לפיכך משה שמע והנשיאים לא שמעו לפי שנסתלק מהם הדעת ע"י שנתגאו בנשיאתם, ועל כן נשא עליהם המשל דיעה חסרת כו' ע"כ מדרש זה מתחיל בפסוק הביאני המלך חדריו זה משה שזכה שנתיחד אליו הדבור ודר אתו עמו כלומר אליו מאהל מועד לאמרן מצד ענוה יתירה שבו שפל רוח יתמוך כבוד והיינו קריאה זו שהיתה מן כבוד ה' כי ידעו כ' פנים אל פנים:

מאמר קסב

כל ת"ח שאין בו דעת נבילה טובה ממנו

זהו שאמרו כל תלמיד חכם שאין בו דעת והיינו בזמן שהוא חכם ומתייהר אז אין בו דעת מאז והלאה כי חכמתו מסתלקת, נבילה טובה ממנו כי בזמן שהשם עמו הוא שומרו מן החטא אבל כשמתייהר אז השם השומרו מסתלק ואז התלמיד חכם נופל על החטא ואז הוא עושה סרחון גדול מנבילה כי בכל מקים נמצא לשון סרח אצל תלמיד חכם אם ע"ד

שאמרו ת"ח שסרח מלקין אותו ולמה הזכירו לשון סרח אלא לפי שמעשיו הם חילול השם כי רבים למידין ממנו וכן דרשו עליו פסוק אשה יפה וסרת טעם וסרחון זה מזיק יותר מן סרחון הנבילה שאינו מזיק אל הנשמה ועוד שיש לו קצבה נ' אמה כשיעור הרחקת נבילה מן העיר כי מטעם זה עשה המן למרדכי עץ גבוה חמשים אמה לקיים שיעור הרחקה ויראה אותו לפניו תמיד אבל סרחון של ת"ח שסרח אין לו גבול וקץ ע"ד שנאמר נרדי נתן ריחו וזהו שאמרו אם נבלת בהתנשא ר"ל אמר דרך שלילה ראה אם נבלת אם אתה דומה אפילו לנבילה כשתתנשא שא אלא גרוע ממנה ועוד יגיע לו העדר שחכמתו מסתלקת ואם ישאלוהו דבר הלכה לא יוכל להשיב וז"ש וזמות יד לפה, ונקט דווקא סרחון של נבילה ולא סרחון אחר לפי שהנמשל הוא שלכך עלתה באשו וצחנתו וסרח העודף לפי שפירשה ממנו השכינה מקור חיים ונשאר בחייו חשוב כמת, ומ"ש תדע לך כו' עיקר ראייתו שהענוה יתד שהכל תלוי בו שהרי משה אע"פ שעשה כל הגדולות והנוראות מכל מקום היה כל כך עניו גדול שלא נכנס עד שקראו הב"ה וכמו שדרש על פסוק ושפל רוח יתמוך כבוד ונרמז באלף קטנה דויקרא להורות שמצד ענוה שבו לא נכנס עד שקראו, ולהנחה זו קבה לבעל מדרש זה למה מצינו חילוק בין קריאה של סנה לקריאה זו כי להנחה זו שניהם שוין כי כמו שקריא' זו היתה בזכות ענוה יתירה שבו כנרמז באל"ף קטנה כך קריאה דסנה השפל מכל האילנות רמז לו ג"כ הקב"ה שזכה מצד ענוה שבו וא"כ אמה להלן הפסיק בין קריאה לדיבור וכאן אין הפסקה ע"כ תירץ ואמר בסנה היה השליחות להרע לפרעה אבל כאן היה השליחות רק להטיב לישראל ולשמחם בשמחת תורה, ועל כן התחיל פ' הקרבנות באדם כי יקריב מכם קרבן לה' להורות שעיקר הקרבן בא כדי להביא את האדם לידי רוח נשברה והכנעה וז"ש אדם כי יקריב מכם היינו מכם ובכם מגופו ממש זהו קרבן לה'

מאמר קסג

לא נא' בקרבנות לא אל ולא אלהים

כדתניא במסכת מנחות אמר רבי שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נא' בהם לא אל ולא אלהים אלא לה' שלא ניתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק כו' פירש רש"י שלא יפקרו המינים וקשה למה קרא למינים בעלי הדין כי לא בדין ידברו והל"ל שלא ליתן פתחון פה למינים, נראה שרבי שמעון סבר גם אל הוא מדת הדין לא כפירוש רש"י פרשת כי תשא אל הוה מדת הרחמים וראייתו מן פסוק אלי למה עזבתני ואין הדבר מוכרח לומר כן ורבי מען אינו סובר כוותיה אלא סובר כמו שאלהים מדת הדין כך אל קשה וכן איתא נפיק במה מדליקין מאי משמע דהאי אל קשות כו' ואמר

שכפי שירש הדין שנפש החוטאת היא תמות ולא שיקח הקדוש ברוך הוא נפש הבהמה תמורתו ומה שהקב"ה מקבל נפש הבהמה היינו בחמלת ה' עליו מצד מדת הרחמים לכך לא נזכר בכל הקרבנות לז אל ולא אלהים כי אם שם של רחמים, אך יש בקרבן צד אחד שהוא ראוי להתקבל אף מצד שורת הדין היינו לפי שמביא את האדם לידי רוח נשברה ואותו חלק מקובל חף לפי מדת הדין כמ"ש לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ר"ל אפילו שם אלהים לא תבזה. כי ס"ד אמינא שראוי לבזותו אחר אשר לא שבר ודיכא את רוחו מעצמו כי אם מה שיש לו מתוך הקרבן כי כן לשון נדכה נשבר לשון נפעל או ששבר על ידי יסורין שמב אין חיתו לידי שבירת רוחו מכל מקום אלהים לא תבזה, אבל על סתם הקרבת קרבן יש מקום לבטל הדין לחלוק כי אין שורת הדין נותן לקבל נפש הבהמה תמורת נפש האדם ויש דין מקום לחלוק על קרבנו שלא יעלה לרצון על כן נאמר קרבן לה', ואמר מן הבהמה וגו' הזכיר לשון מכם דוקא במין הבהמה ולא במין העוף לפי שבבהמה הקריב כל נתח שבבהמה מול נתח שבאדם שנאמר ונתח אותו לנתחיו ושב נתחיו אל האדם:

מאמר קסד

באור ונתח אותו לנתחיו וגו'

ובזה נראה לי ליישב למה נאמר אצל הבקר את הנתחים את הראש ואת הפדר שלא בשנוי ואחר כך נאמר וקרבו וכרעיו בכנוי ובלשון נוכח, ובמין הצאן נאמר בהפך זה ממש את ראשו ואת פדרו ואח"כ נאמר והקרב והכרעים שלא בכנוי, אלא שכל בנוכח קאי על האדם וכל שלא בנוכח קאי על הבהמה וראיה לזה מדקאמר בצאן ונתח אותו לנתחיו את ראשו ואת פדרו ולנתחיו היינו כנגד נתתי האדם על כן מה שסמך לזה את ראשו ואת פדרו מוסב גם כן על האדם ממילת שמרן שכל מקום שנאמר שלא בנוכח מדבר בנתחי הבהמה וגם את זה לעומת זה משה האלהים, שכל נתח ונתח של הבהמה יכפר על כל נתח ונתח שכנגדו באדם, ואלו נאמרו כולם בכנוי או כולם שלא בכנוי הייתי מפרשם כולם על הבהמה לחוד, וא ואילו הי' נכתב אצל הבקר הכל שלא בכנוי ואצל הצאן הכל בכנוי לא הייתי נותן את החמור זה לזה אלא הייתי אומר הטעם שהבקר מסתמא העשיר מביאו ואינו דומה כאילו הקריב נפשו אבל הצאן שמביאו מי שאינו עשיר ודומה כאילו הקריב נפשו כמנחה שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב נפשו, ואילו אמר איפכא בבקר הכל בכנוי הייתי אומר לפי שדמיו מרובים ע"כ דומה כאלו הקריב מגופו מש"כ בצאן על כן הוצרך לכתו' בשניהם בכ"ח מהם מקצתו בנוכח ומקצתו שלא בנוכח ואז בע"כ הוצרך בשניהם ליתן את האמור בזה אל השני וכן נהפך כי אין שום

סברא לחלק בין פדר וראש לקרב וכרעים וכ"ש שקשה להפך הסברות על כן מוכרח לומר שבא להורות שכל נתחי הבהמה קריבין מול נתחי האדם, אבל בעוף שנאמר בו והסיר את מראתו בנוצתה שהיה משליך הקרבים לפי שהעוף ניזון מן הגזל א"כ אין כאן קרב מול קרב כמו שיש בבהמה כי אין קרבי העוף נקטרים למזבח על כן לא הזכיר במין העוף מכם כי אין כולו מכם ממש רק בבהמה לכך נאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה וגו' ומטעם זה אין ביתור בעוף כמו בבהמה שנאמר ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל:

מאמר קסה

ענין ביתור בבהמות באברהם ואת הצפור לא בתר

וכל הענין הלזה רמז הקב"ה לאברהם כששאלו במה אדע כי אירשנה שתבא לידו בתורת ירושה ולא בתורת לסטיות כדי להשיב דבר למחרפו האומרים לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה אומות השיב לו קחה לי עגלה משולשת וגו' כי בזכות הקרבנות יירשו בניו את הארץ ולא בתורת לסטיות ואגב זה הראה לו במראה הדבור מבורר ביותר כשצוה לו לבתר כל הבהמות ויתן איש בתרו לקראת רעהו רצה לומר איש בתרו איש ממש לומר שכל בתרי הבהמה הם לכפרה על בתרי איש, ואת הצפור לא בתר צוה לו ליקח תור וגוזל קראו בשם גוזל לומר שמצד שהוא גוזל ואז אין מעיו ראוין להקרבה ואם כן אין בו קרב מול קרב על כן את הצפור לא בתר אחר שאין כל נתחיו קריבין וזה מופת שהקב"ה שונא גזל בעולה ואם היו לוקחין הארץ מן האומות בתורת לסטיות אם כן כל בהמתם ורכושם יהיו גזולים ואיך יקבל הקב"ה מהם זבח ומנחה אלא ודאי בתורת ירושה באה לידכם מן שם בן נח, ודוגמא לזה מסיק במדרש הרבתי שדרש על ד' מלכיות ושם מסיק על מלכות רביעי תור הוא אלא שגזלן הוא כך לפי דרכינו לקח גזל להורות שלפי שנזון מן הגזל אין כאן קרב מול קרב ועל כן את הצפור לא בתר, אבל בבהמה שנ' ונתח אותו לנתחיו והיינו לנתחיו של אדם ע"כ צוה לאברה' ויבתר אותם בתווך וגו' ויתן איש בתרו לקראת רעהו ונתן סימן בלפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה שאש המזבח תאכל בם לעתיד וברבתי מסיק רשב"י אומר כל הכפרות האלה הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו ורבנן אמרי אף עשירית האיפה הראה לו שנאמר ויקח לו את כל אלה וגו' ולהלן והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה ובמאי פליגי, ונראה שרבי שמעון סובר מאחר שכל מראה זו לאברהם היתה להורות שהקב"ה שונא גזל בעולה, דאל"כ למה צוה לבתר הבהמות ולא העופות אלא כדאמרן והביא רבי שמעון ראייה לדבריו לפי שקשה לו על פשוטו למה לא הראה לו ג"כ עשירית האיפה מנחת עני בשלמא אם כל עיקר טעם

מראה זו היתה כדי להוכיח ממנה שאין הארץ באה להם בתורת לסטיות שהרי הקב"ה שונא גזל בעולה על כן לא הראה לו עשירית האיפה לפי שאין שום הוכחה מן עשירית האיפה על ענין זה וכל הראיה היא מן ביתור הבהמות ואת הצפור לא בתר ורבנין אמרין אדרבא מעצם הטעם הזה הוצרך להראות לו גם עשירית האיפה לפי שיש מקום להרהר על מראה זו אם לכך הצפור לא בתר לפי שאין בו בתר מול בהר בקרביו א"כ החוטא ורב מרי אשר חטא בקרב איש ולב עמוק במה יתכפר ע"כ תירץ לו הקב"ה דבר זה כשהראה לו עשירית האיפה מנחת עני שנאמר בה ונפש כי תקריב כו' שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב נפשו כי כל מקריב כשם שצריך נתח מול נתח כך הוא צריך נפש וא"כ עשירית האיפה שאין בו נפש כלל איך תהיה תמורת נפש אלא ודאי לפי שאיש עני הוא ואל דבר מיעוט הוא נושא את נפשו ע"כ מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב את נפשו ק"ו בזמן שעוף קרבנו שדמיו יותר יקרים מן עשירית האיפה שדומה כאלו הקריב את נפשו הגם שהעוף יש לו נפש ואין חסר ממנו אלא הקרביים מי שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב את נפשו הוא יתכפר בקרב איש ולב עמוק

מאמר קסו

ביאור ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס

וברבתי מסיק מה אדם לא הקריב מן הגזילות ומן החמסי' אף אתה כו' אם עשית כן ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס וק' למה תיטב מן פר אדם הראשון ונר' שהפסוק עצמו מפרש התירוץ ע"ז כי בגמרא מסיק שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו מקרן חסר כתיב לשון קרן אחד ורמז לו לאדם במה שנזדמן לו פר בקרן א' שלכך קרבנו מקובל לפי שאדם הראשון היה קרן א' בעולם ואין שני לא והכל שלו ואז ודאי לא הקריב מן הגזל ואע"פ שקרבנו היה מקובל לפי שלא היה בו שום צד גזילה מ"מ אין להחזיק טובה לאדם הראשון על שלא גזל כלום כי הכל היה שלו אבל לדורות המקריב קרבן ונזהר בו שלא יהיה בו שום צד גזילה ביותר יש להחזיק לו טובה לכך נאמר ותיטב לה' משור פר של אדם הראשון ולמה לפי שהיה מקרן נ"ל בקרן א' המרמז גם על היות אדם הראשון קרן יחידי בעולם, ועל זה אמר דוד לה' הארץ ומלואה וגו' שלא יאמרו האומות ליסטים אתם שכבשתם ארצות ז' א ומוח אלא לה' כל הארץ ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו ואחר כך עשה מופת על זה מי יעלה בהר ה' להביא עולות בהר ה' נקי כפים מן הגזל ובר לבב שאינו חומד וזה מופת שישראל ישא ברכה מאת ה' ר"ל מאת ה' קבלו ברכת הארץ ולא בדרך לסטיות:

והקדים נקי כפים לבר לב על דרך שמסיק בילקוט פ' צו וזה לשונו

מאמר קסז

מדרש הילקוט על פסוק זאת תורת העולה סמוך לפר' של מעלה

ומה כתיב למעלה מן הענין והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה ואחר כך זאת תורת העולה אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם למה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה כשתנקה ידך מן הגזל אמר דוד מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב, ומתחילת הקרבנות אתה למד אדם כי יקריב אמר הב"ה כשאת' מקריב לפני תהא כאדם הראשון שלא היה גוזל מאחרים שהיה יחידי בעולם עכ"ל, והלשון מגומגם במדרש זה וצריך ביאור, וזה ביאורו, כי בכל חטא קדם ההרהור במחשבה אל החטא כמו שנאמר החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוהו ועל כן כל חטא צריך לחטאת ועולה חטאת להסיר חטא המעשה ועולה להסיר חטא ההרהור כמה שאמר והעולה על רוחכם והמעשה קשה מן ההרהור על כן בכל מקום חטאת קודמת לעולה כי מתחילה מסירין החטא עצמו הקשה ואחר כך גם ההרהור חוץ מבעבודה זרה שעולה קודמת לחטאת כי בעבודה זרה עיקר החטא במחשבה שנאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם כי הדבר התלוי באמונה עיקרה בלב, על כן הביא לו לראיה מן קדימה ואיחור של סמיכות הפרשיות ואמר מה כתיב למעלה מן הענין והשיב את הגזילה לתקן חטא המעשה ואח"כ זאת תורת העולה לתקן גם חטא ההרהור אשר חטא כי קודם שגזל היה הלב חומד כדרך ביטול החמץ שבתחילה מסירין הדבר הגם ואחר כך מחטטין בחורין ובסדקין להגעילו מפליטת דבר הנבלע בפנים כי מי פתי יסור הנה לעשות ככל אשר אנחנו עושים מפשפשין במעשים בענייניים דקים אשר אין בהם כל כך מעלה ומוריד ומניחים דברים גסים כי נגלה עון יעקב בחטאים גדולים ועצומים והם כאבני המכשולות הגדולים המונחים בכל רחובות קריה בקנאה ושנאה ולשון הרע אונאת ממון ודברים וביטול תורה ולימוד שלא לשמה וחנופה ואימוץ הלב בצדקה ורדיפת הכבוד והתאוה וגסות הרוח וביטול תפילה, ושבועת שוא ותפל ושקר נראין בעליל בעינינו ויותר מהמה הצבועים והחנופים המסמאים ומעוורים עיני העדה כל אבני מכשולות אלו ונוסף עליהם כהנה וכהנה הן קצרה אורך היריעה האחת מלהעלות עליה כל הפרטים אשר אנחנו צריכין לפקח עליהם ואין דורש ואין מבקש כי מסך ה' רוח תרדימה על העורים שבמחנה העברים עד כי יבא מורה צדק לפקח עינים עוורות, על כן אמר מה כתיב למעלה מן הענין כו' להורות סדר התשובה לבת השובבה להסיר מתחלה עון הנס ואחר כך גם הקטן אבל היה יותר טוב שלא יחטא כלל ולא יצטרך לכפרה כי אם לא יגזול כלום אין לך קרבן מעולה ממנו זה"ש אם בקשת

להקריב קרבן לא תגזול כלום ואז לא תצטרך לקרבן כי מניעת ידך מן הגזל תיטב לה' משור הבא על החטא ואימתי אתה מעלה עולה כו' אם זה כשלא אגזול כלום יחשב לי כקרבן אם כן למאי נפקא מינה ציה ה' על דבר עולה וזבח ואימתי אני מקריב עולה כשתנקה ידך מן הגזל, אם כבר גזלת ואתה רוצה לנקות עצמך מן החטא אז אתה צריך להקריב עולה וזבח, אמר דוד מי יעלה בהר ה' וגומר זה ראיה על תחילת דבריו שאמר שצריך להסיר תחילה עון חטא המעשה ואחר כך ההרהור על זה מביא ראייה מן פסוק מי יעלה וגו' נקי כפים להשיב את הגזילה תחילה ואחר כך בר לבב את תורת העולה ועל מה שאמר אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול כלום ודבר זה יחשב כקרבן על זה ומר ומתחלת הקרבנות אתה למד אדם כי יקריב כשאתה מקריב לפני תהא כאדם הראשון רצה לומר אם תהיה כאדם הראשון הלא גזל כלום. אז דומה כאילו הקרבת קרבן וזהו מכם ממש קרבן לה' מרוצה לה' יותר מכל עולה וזבח אבל אחר אשר חטא ואשם אז יצטרך להביא מן הבהמה מן הבקר וגו' העולה מכל זה שאף על פי שהקרבן מרוצה מכל מקום יותר טוב ועולה לרצון לה' אילו יהיה נזהר מכל חטא ואז קדוש הוא לה' וזהו שאמר הכתוב כי לא צויתי את אבותיכם על דבר עולה וזבח וגו'

מאמר קסח

נאמר ריח נחוח בכולן כו'

וכדמות ראיה לזה מאחר שאנו רואין שאין חפץ לה' בריבוי מהר ומתן של קרבנות כדמסיק בסיף מסכת מנחות במשנה נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ונאמר בעולת העוף אשה ריח ניחוח ונאמר במנחה אשה ריח ניחוח ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים אמר רבי זירא מאי קרא מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, רבי אדא בר אהבה אמר ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו, וקשה מאי קא מקשה רבי זירא מאי קרא הלא במתניתין דרש קרא מדכתיב ריח ניחוח אשה בבהמה ועוף ומנחה ועוד קשה מהיכן למד לומר ובלבד שיכוין לבו לשמים, וכפי הנראה שלמד זה ממה שנאמר לה' רצה לומר ששלשתן ריח ניחוח אך בתנאי זה שיתכוין לה' דהיינו לשמים, ומן לשון אחד המרבה ואחד הממעיט נראה שבא להשוות המרבה אל הממעיט והממעיט המרבה כי הנ"ל הממעיט כמרבה, אלא לפי שיש סברות לכאן ולכאן כי יש סברא לומר שהמרבה עדיף כי הוא מרבה ליתן צדקה לכהנים שאכלו מן כל הקרבנות גם. עולה יש להם חנק בעורות ולאידך ניסא הממעיט עדיף כי הוא מאמין שאין הקב"ה אוכל בשר אבירים ואפילו המועט יתקבל מצד טוב כוונתו לאפוקי המרבה יש מקים לחשדו שהוא מתגאה בקרבנו לומר שמאכיל לגבוה

כביכול על כן אמרו אחד המרבה ואחד הממעיט להשוות כל אחד לחבירו ובלבד שיכוין לבו לשמים, ועל זה אמר רבי זירא מאי קרא רצה לומר מהיכא תיתי לומר שהממעיט יהיה יותר טוב מן המרבה, על כן מתרץ זה עם פסוק מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וקשה היה זו כו' ר"ל לא זו הממעיט אפילו המרבה ואם כן ודאי יש סברא לומר שהמעיט יותר טוב כי כוונתו יותר קרובה להיות לשמים ולא לשם יוהרא ואם כי קשה לאידך גיסא הל"ל המרבה הממעיט הלא וודאי שיש סברא לו' שהמרבה יותר טוב ומהיכא תיתי לומר כן על כן אמר רבי אדא מן פסיק ברבות הטובה רבו אוכליה כו' המדבר מן אכילת כהנים מן הקורבנות אשר מזה הצד ודאי ראוי לומר שהמרבה יותר טוב ובאמת שניהם כאחד טובים אם יתכוונו לשמים אז יעלו שניהם לריח ניחוח לה':

פרשת צו

מאמר קסט

במדרש פלוגתא אם הקריבו בני נח שלמים ואת תורת העילה היא העולה על מוקדה כל הלילה עד הבוקר לשין היא העולה נראה מיותר, וברבתי בפרשה זו מסיק פלוגתא דרבי אלעזר ור' יוסי בר חנינא ר' אלעזר אימר שלמים הקריבו בני נח וכ"ש עולות רבי יוסי אומר עילות הקריבו ולא שלמים והא מסייע ליה לרבי יוסי עורי צפין זו עולה שנשחטה בצפון ולמה קורא אותה עירי שהיה ישן ונתעורר, ובואי תימן זו תודה שנשחטה בדרום ולמה קורא אותה ובואי שהוא דבר של חידוש ואף קרייה מסייע ליה לרב יוסי זאת תורת העולה היא העולה ר"ל היא העולה שכבר הקריבו בני נח וכדו אתי שלמים נא' ואת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה' אשר הקריבו לא נא' אלא יקריב מכאן ולהבא עכ"ל, וקשה איך למד מן משמעות היא העולה שר"ל היא העילה שהקריבו בני נח, וע"ק למאי נפקא מינה הגיד לנו הפסוק דבר זה דווקא בענין זה המדבר באברים ופרדים שנתעכלו כל הלילה, ונראה שבא ליישב וליתן טעם מה נשתנה עולה מן שלמים כי לקמן כתיב בסיף פרשת שלמים ביום צוותו את בני ישראל ומפסוק זה אנו למדין שהקרבנות זמנם דווקא ביום וכאן נאמר בפרשת עולה היא העולה על מוקדה כל הלילה ואגב זה יתבאר לנו הטעם של רבי יוסי למה הקריבו בני נח דווקא עולות ולא שלמים.

מאמר קע

מדרש הילקוט על וזאת תורת זבח השלמים

והוא ע"ד שמסיק בילקוט פרשה זו בפס ק וזאת תורת זבח השלמים זה"ש אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו אמרו אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה

לישראל שיביאו קרבנות ולנו לא אמר, אמר להם בלעם הקרבנות אינן שלום אלא למי שקבל התורה שהן כתובים בה צריך שיקריב קרבן אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם מבקשים להקריב קרבן מי שקבלה הוא מקריב שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום לכך נאמר כי ידבר שלים אל עמו ומה דיבר וזאת תורת זבח השלמים למה נאמר זבח השלמים שהוא עושה שלום בין המזבח וכהנים וישראל דמה ואימורים למזבח חזה ושוק לכהנים ועורה ובשרה לישראל ע"כ, ממדרש זה נשמע הטעם למה לא הקריבו בני נח שלמים לפי שאינן שייכים כי אם למקבלי התורה שאז נקראו ישראל בנים לה' וכבוד לבנים כשהן סמוכים על שלח אביהם אבל העבדים אינן סמוכים על שלחן אדוניהם לאכול ממה שהאדון אוכל כי מטעם זה לא שאלו האומות כי אם על השלמים לפי שנתאוו לאכול עמו ית' כביכול על שלחן אחד כישראל וזה טעם של אותו נוי דסליק ואכל פסחים בימי רבי יהודה בן בתירא כדמסיק מסכת פסחים, וכל זמן שהיצר הרע בעולם חושך בעולם מצד שהיצר הרע כל מזימותיו להחזיר העולם לתוהו ובוהו וכן מסיק ברבתי ריש פרשת מקץ על פסוק קץ שם לחושך שכל זמן שהיצר הרע בעולם חושך בעילם ואז לא יתכן לתחתונים להקריב שלמים כי אין כבודו של השי"ת להשתתף באכילת קרבן כל זמן שהיצר הרע מצוי בהם על כן לא הקריבו בני נח כי אם עולות שאין לאדם חלק בו, אבל אחר מתן תורה שהוא תבלין על היצר הרע ופסקה זוהמתו על הר סיני אז ליהודים היתה אורה זו תורה על כן הותר להקריב שלמים לישראל ול לעי"ג כי עדיין בחשיכה יתהלכו אחר שלא רצו לקבל התורה, ועל כן סמך מדרש כדמסיק במסכת יומא לכך אמר משלחי זה לפסוק זאת תורת זבח השלמים אשר יקריב וגו' לפי שבעל מדרש זה סבר כרב יוסי שבני נח לא הקריבו שלמים ודייק מן אשר יקריב להבא משמע ש"מ שהשלמים תלוין בקבלת התורה ועל כן למד מכאן לדרוש הויכוח שהיה לאומות עם בלעם, ועל כן נאמר בסוף ענין זה ביום צוותו וגו' להורות שהשלמים זמן הקרבתן דווקא ביום להורות שלא הותרו השלמים להקריב כי אם למקבלי התורה אור כי עלה השחר ואור נגה באהליהם ולא לאומות כי החושך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח אור ה' אבל העולה קריבה אף בלילה לפי שכבר הקריבו בני נח עולות קודם מתן תורה אף בזמן שהיה העולם עדיין חושך ותוהו ובוהו כי קודם מתן תורה היו שני אלפים תוהו על כן כשבא ללמדינו דין אברים ופרדים שמתעכלים והולכין כל הלילה הוצרך ליתן טעם והלא זמן הקרבנות ביום, אלא לפי שהיא העולה על מוקדה כל הלילה שכבר היתה קריבה בימי נח שהיה עדיין העולם תוהו ולילה על כן גם עתה זמנה כל הלילה מה שאין כן בשלמים שלא היו קריבים בימי נח על כן גם עתה זמנם ביום וכל זה

מדוקדק מן שני יתורים שבפרשת עולה ושלמים כי בפרשת שלמים אשר יקריב מיותר לגמרי שהרי בחטאת ואשם לא נאמר לשון זה אלא ודאי לכך נאמר לשון זה בשלמים כדי לידוק ממנו אשר הקריבו לא נאמר אלא אשר יקריב, וכן כאן היא העולה מיותר כדי לידוק ממנו היא העולה שהקריבו בני נח והוא טעם על עיכול אברים ופדרים כל הלילה

מאמר קעא

באור לא תאפה חמץ וכל שאור ודבש וכו'

וכדמות ראיה לזה שמצד שהיצר הרע בעולם לא רצה הקב"ה להשתתף עם התחתונים שיהי' חלק גבוה מעורב עם חלק הדיוט כל זמן שהיצר הרע מצוי אצלו המחשיך העולם.. ממה שנאמר לא תאפה חמץ חלקם נתתי אותה מאשי ש"מ שחלקם נתתי מאשי הוא נתינת טעם על לא תאפה חמץ וזה לפי שהחמץ ענינו השאור שבעיסה המרמז אל היצר הרע על כן אמר לפי שחלקם נתתי להם מאשי מן חלק שלי על כן לא יהיה גם בחלקם השאור שבעיסה מאחר שחלקם לוקח מאשי מן חלק גבוה, ועל חלק גבוה כבר הזהיר בפסוק כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' פי' בעל הטורים כי כל שאור רמז ליצר הרע וכן הדבש מורה על מתיקת היצר הרע, ונראה שבעל הטורים דייק זה מדקאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תיעשה חמץ ונתן טעם לדבר כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' איך נתן טעם מן הדבש אל החמץ מה ענין זה לזה אלא ודאי לפי שהכל ענין אחד, זולת שיש שני מיני יצר הרע אחד יצרא דע"ז והיינו עבירה בלא שום הנאה כמו השאור שאינו ראוי לאכילה ואין האדם נהנה באכילתו ויצרא דערלה המשיל לדבש הנראה מתוק לשעה ואכול דבש הרבה לא טוב וכן אנשי כנסת הגדולה לא בקשו רחמים כי אם על יצר הרע דע"ז ועל יצר הרע דערוה כמבואר לקמן פרשת כי תצא:

מאמר קעב

מדרש על פסוק אשריכם זורעי על כל מים

ועל שני מיני יצר הרע ארז"ל אשריכם זורעי על כל מים אשריכם ישראל בזמן שעוסקים בתורה וגמילות חסדים יצרם מסור בידם ואין הם מסורים בידו וק' הכפל בדבריו אלא שמדבר בשני מיני יצר הרע אלו יצרא דע"ז מסור בידם לגמרי אבל יצרא דערוה אינו מסיר בידם לגמרי אלא שהועילה תפילתם לחצאין שגם הם אינן מסורי' בידו אמנם גם היצר הרע דערוה אינו מסור בידם לגמרי מפני יישוב העולם רגל השור והחמור, השור המזיק בקרן שאי הנאה להזיקו זהו כנגד יצרא דע"ז שאין הנאה להזיקו כשאור זה שאינו ראוי לאכילה, והחמור זה החומר אשר בשר חמור בשרו חומד לעריות והוא כדמיון

הדבש, ומה שהזכירו תורה וגמילות חסדים נרמז בו ענין נכבד מאוד והוא מבואר מן הפסוק זה עצמו שנאמר קרבן ראשית תקריבו אותם וגו' פירש"י מה יש לך להקריב מן השאור. ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת מן השאור שנאמר חמץ תאפנה ביכורים לה' וביכורים מן הדבש כגון ביכורי תאנים ותמרים, והטעם בשניהם אחד הוא כי ביכורים של עצרת יום מתן תורה אין השאור שבעיסה יוכל להזיק כלום כי התורה עומדת כנגדו והיא תבלין על היצר הרע ואם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש, וביכורים ממש שניתנו לכהנים דרך גמילות חסדים כדי שיתעסקו בתורה כמו שאמר ליתן מנות ללוים למען יחזקו בתורת ה' ולקמן פרשת כי תבא יתבאר בע"ה שמוכרח הדבר לומר כן ממה שמסיק במדרש והיה כי תבא אל הארץ אין והיה אלא מיד כי תבא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבעבורה תכנס לארץ כך מסיק בילקוט וק' איך יעשה מצוה האמורה בענין דהיינו ביכורים והלא קודם בואו לארץ אינו יכול לקיים הביכורים אלא ודאי שמדבר במצוה הדומה לזו והיינו שיחזיקו ידי לומדי תורה ע"ד שארז"ל כל הנותן דורון לת"ח כאילו מקריב ביכורים וראיה מאלישע ובמצוה זו היו חייבים גם קידם בואם לארץ נושבת על כן אמר שיעשו מיד מצוה הדומה להבאת ביכורים כדי שבזכות מצוה זו יזכו להבאת ביכורים ממש כי מצוה זו מסוגלת בכך שהמקיימה פעם אחד יזכה לקיימה פעם שני וכן פירש"י פרשת כי תבא בת קול מברכת אותם הבאת ביכורים היום תשנה לשנה הבאה, ואם כן ביכורים של עצרת היינו רמז לתורה שהיא כנגד היצר הרע וסתם ביכורים מן הדבש הם כנגד גמילות חסדים ובשניהם לא אסור השאור והדבש להורות ששני מצות אלו תורה וגמ"ח מתישין כח היצר הרע על כן אמרו אשריכם ישראל בזמן שאתם עוסקים בתורה ובג"ח יצרם מסור בידם ואין הם מסורים בידו, ויצרא דשאור כבר אמרנו שמדבר ביצרא דע"ז שאין לו לאדם הנאה ממנו וכל שאר עבירות הדומין לה כלשון הרע שהוא גם כן חטא בלא הנאה וכן כל דבר המזיק, ויצרא דדבש כבר אמרנו שנא' על יצרא דעבירה וכל שאר עבירות הדומין לה שיש לאדם ממנה הנאת שעה וכל שני חלקים אלו מתבטלין על ידי התורה כי גם גמילות חסדים שהזכרנו אינו פועל כי אם בכחה של תורה לפי שג"ח של ביכורים היינו ליתן מנות למחזיקים בתורת ה' וזה"ש אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה ואין מים אלא תורה כו' ומדקאמר על כל מים ש"מ שזריעת הצדקה תהיה על המים של תורה כי בה מדבר בפרשת ביכורים, וזה טעם מה שנאמר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו כי כבר אמרנו שהשלמים אינן צריכין כי אם בזמן שאין יצר הרע בעולם והיינו אחר מתן תורה על כן הפסח שהוא גם כן מכלל השלמים נאמר בו על מצות ומרורים

יאכלוהו כי המצות בהרחקת שאור שבעיסה המרמז ליצר הרע והמרורים הפך הדבש והם כנגד שני חלקי היצר הרע שיתבטלו ואז יהיה ראוי לאכילת הפסח שהבנים אוכלים על שלחן אביהם, אבל האומות שלא קבלו התורה אינן ראוין לשלמים ועל כן נתכוין זה הגוי דסליק ואכיל פסחים לעשות כנגד הכוונה כאמור

מאמר קעג

אמר בלעם שאין הקרבנות כ"א למקבלי התורה

ויתכן עוד לפרש שלכך מסיק במדרש הנ"ל שאמר בלעם שאין הקרבנות ראוין כי אם למקבלי התורם לפי שנאמר בכל הקרנות זאת תורת להורות שהעוסק בתורת קרבנות כאילו הקריבום ואם כן ישראל שקבלו התורה יקריבו לעולם הקרבנות אף בזמן שלא יחפוץ זבח ומנחה מ"מ יעסקו בתורת קרבנות שמעלה עליהם הכתוב כאילו הקריבום אבל האומות הקדומות שלא רצו לקבל התורה מה יעשו בזמן שאין זבח ומנחה, לכך נאמר זאת תורת העולה היא העולה שהעוסק בתורת העולה היא העולה עצמה כאילו הקריבה ממש לכך כתיב הוא העולה בויו כי אז הוא לשון זכר וקרינן היא העולה ואז היא לשון נקיבה אלא לפי שרמז כאן אל העוסק בתורת עולה דהיינו בספר התורה כמו שפירש רש"י פרשת נצבים שספר לשון זכר התורה לשון נקיבה, ואימתי יהיה זה כל הלילה עד הבקר כל זמן שחשכת הגלות הנמשל ללילה ממש ואז אין זבח ומנחה ובאותו זמן תורת העולה היא העולה עצמה על כן קבע זמן לעולה בלילה לרמוז על העתיד כמו שפירשנו בדרך הראשון שנתן טעם על העבר שבימי החשך ותהו של קודם מתן תורה היו מקריבין עולות על כן גם עתה זמנה כל הלילה כך בדרך שני זה רמז לעולה הקריבה להבא בזמן שחשכת הגלות בעולם וגם בזמן ההוא אף על פי שאין זבח ומנחה מכל מקום תורת העולה לא ימוש מפינו עד עולם אפילו בזמן לילה של הגלות על כן צוה ה' על איברים ופרדים שיתעכלו כל הלילה לרמוז על העתיד שכן יהיה עד הבוקר עד שיעלה בוקרו של משיח וקרוב לזה בארנו בספר כלי יקר על מדרש האומר וכי זה דורון כו' א"ל לפי שעה כבדתיך כו' וזהו שפירש"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות מיד היינו הזמן הראוי להבאת קרבן ממש ולדורות בזמן החורבן שבמקום הקרבנות העסק בתורה מה אני בחנם אף אתם בחנה כי אין הכהנים מקבלים הנאה מן הלימוד כמו מן הקרבת העולה ממש על כן במקום חסרון כיס הם צריכים זירוז ביותר וזה"ש צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה מהו לאמר אלא שיאמרו וילמדו אחרים זאת תורת העולה לפי שהתורה היא העולה עצמה כאמור:

מאמר קעד

כל מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם

ויתכן עוד לפרש היא העולה היא והוא ע"ד שמסיק ברבתי פר' זו אמר ר' אבא בר יודן כל מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עוורת או שבור או חרוץ או יבלת והכשיר באדם לב נשבר אמר רבי אלכסנדר ההדיוט הזה אם משתמש בכלים שבורים גנאי הוא לו אבל הקב"ה כל תשמישיו בכלים שבורים שנאמר קרוב ה' לנשברי לב הרופא לשבורי לב, את דכא ושפל רוח, זבחי אלהים רוח נשבר לב נשבר ונדכה, וקשה הלא כל אותן שמנה עורת או שבור חרוץ או יבלת פסולין גם באדם, וע"ק למה הביא כל הפסוק עורת וחרוץ ויבלת אחר שכל דבריו אינן כי אם להכשיר שבור, ולמה הביא דרש זה בפסוק זאת תורת העולה, ויש ליישב שכל המומים שפוסלים באדם היינו דווקא בכהן המקריב שצריך להיות בלא מום אבל בבהמה פסל כל המומים בנקרבים וכנגדם הכשיר אותם באדם הנקרב וקאי גם על מה שנאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מכם ממש דהיינו לב נשבר שמקריב חלק מן לבו לשמים זהו קרבן לה' והקב"ה מקבלו אע"פ שהוא שבור החלק הנקרב, אבל מן הבהמה כו' תקריבו את קרבנכם רוצה לומר לא תקריבו בעל מום, אלא קרבנכם לבד רוצה לומר מה שאתה רגיל להקריבהו נא לפחתך כי על כן הוא נקרא קרבנכם כי הוא דבר הניתן מיד הדיוט להדיוט, ואגב זה רצה רבי אבא בר יודן לומר מה הסדר במומי בהמה בנקרבים אינן כמו הסדר של מומי אדם במקריבים ובא להורות סדר מומי האדם בנקרבים שכל מה שפסל בבהמה הכשיר באדם כי לפום ריהטא קשה מהו שאמר כל מה שפסל בבהמה מאי כל ומה בא לרבות והלא לא חשיב אלא אחת דהיינו לב נשבר אלא שרצה לעשות רמז על כל סרסורי דחטאה של האדם דהיינו העין רואה הלב חומד וכלי המעש' גומרין כסדרן בפסוק וראית בשבי' אשת יפת תאר הרי העין רואה וחשקת א הרי הלב חומד ולקחת לך לאשה כלי המעשה וכאן אחז לו סדר אחד כדי לכלול במומי אלו גם חטא הלשון היותר מסוכן מכל החטאים שתקונו ע"י לב נשבר כמ"ש מאי תקנתיה אבל מספר לשון הרע אם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח וכשהוא נצול מן לשון הרע אז הוא נצול גם מן הצרעת, לכך התחיל בענין ואמר עורת שנחשב למום בבהמה אבל באדם כשהוא עוצם עיניו מראות ברע אין זה מום אצלו ורמז גם לסמוי עין של יצר הרע דאנשי כנה"ג שנחשב לקרבן כמו שלמדו מן פסוק זובח תודה זה הזובח יצרו כו', או שבור כנגדו באדם כשר לב נשבר, וסמך שבור לעורת לפי שלבא בעינא תליא, ואם העין עוש' עצמו כעוור להיות עוצם עיניו מראות ברע אז גם הלב לא יחמוד ויהיה לו

לב נשבר, או חרוץ ששפתו נפגמה כנגדו כשר באדם כשפוגם שפתיו לפסלם שימעטו בדבור של הרע כמ"ש על כן יהיו דבריך מעטים וסמך זה לשבור כי לב נשבר מציל מן לשון הרע או יבלת מיני שחין שהם ממיני צרעת והם פסולין בבהמה וכשרים באדם להקרבה כמו שאמרו מסכת ברכות פרק א' כל מי שיש בידו ד' מראות נגעים אלו אינן אלא מזבח כפרה ועל כן סדרן בבהמה על זה האופן והתחיל בעין ואחר כך בלב כי העין מציל מן הרהור הלב ולב נשבר מציל מן חטא הלשון ותקון הלשון מציל מן הנגעים ובזה מיושב קצת הלשון מה שנאמר כל מום לא יהיה בו עורת כו', פרש"י לא יהיה בו כי הלשון משתמע לתרי אפי יהיה או לא יהיה מדלא קאמר לא יהיה בו אחר עורת ושבור אלא שרוצה לומר בבהמה לא יהיה אבל באדם הנקרב יהיה בו כי כולם כשרים באדם לכך נאמר כאן הוא העולה יש דרך אחר היא העולה הבהמה ולא האדם עצמו, וכמו שאמר האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי, ויש דרך לדרוש הוא העולה האדם ולא הבהמה והיינו במום של שבירה שפסל בבהמה וכשר באדם כשיש לו רוח נשברה וסמך זה לפרשת העולה דווקא שבא לכפרה על הרהור הלב שנאמר והעולה על רוחכם והוא המתגאה ורוחו גסה עליו יביא עולה כליל לאישים כמו יסוד רוח ואש הם העולין למעלה על כן זה שהיתה רוחו גסה עליו הוא העלה למעלה בגובה אפו, על כן מביא לכפרה עולה כליל לאישים:

ע"ד

מאמר קעה

נמוס קלוסין שכל המתגאה נדון באש כו'

דמסיק בילקוט פרשה זו אמר רבי לוי נמוס קלוסין שכל מי שנתגאה אינו נדון אלא באש שנאמר היא העולה על מוקדה כו' למד רבי לוי כל זה מן פשוטו של מקרא כי למאי נ"מ כתב שהעולה תהיה על מוקדה כל הלילה ואח"כ חזר ופרט ואש המזבח תוקד בו אלא שבא לרמוז שהעולה לכפרה על גסות הרוח העולה למעלה והיה ראוי להיות נדון באש ובחמלת ד' עליו הוא מקבל תמורתו הבהמה כליל לאשים, ועל ידי שנשרף באש הוא נעשה דשן וכתיב והרים את הדשן לומר לך שאחר שהאדם מבקש כפרה על רום לבבו אז הוא מכניע עצמו כאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר כי נקוט האי כללא בידך שהעולה הבאה לכפר על גסות הרוח שהיה מן הראוי שהוא יהי' נדון באש ובאה הבהמה תמורתו ונעשית אפר כך הוא יעשה אפר כאמרו ואנכי עפר ואפר ואחר שמכניע עצמו מאז הוא ראוי להרמה כי כל המכניע עצמו הקב"ה מגביהו, לכך נאמר בדשן והרים את הדשן אבל לא כולו, כי מקצתו נתרם ומקצתו הוציא מחוץ למחנה לפי

פשוטו הטעם לפי שבמזבח הי' אש של מעלה ואש של הדיוט והאפר הנעשה מן אש של מעלה הוא האפר אשר הונף ואשר הורם בקדושה שנאמר בו ושמו אצל המזבח אבל האפר הנעשה מאש של הדיוט יוציא אל מחוץ למחנה לכך נאמר סמכוני באשישות בשני מיני אישות וק"ל, ולפי דרכנו קצתו נתרם וקצתו מחוץ למחנה,. כי תלמיד חכם צריך להיות בו אחד משמיני שבשמינית:

מאמר קעו

סמך לדין חמץ בשריפה

ומזה יצא דין לנו טעם דין החמץ בשריפה כי החמץ הוא העולה למעלה וזו מצוה ראשונה לישראל עם הפסח שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי שלשה מצות הם ראש לכל מצות התורה לפי שממציאות ה' אנו למידין מהם ראשונה מצות השבת שבפרשת בראשית, שניה פרשת החודש הזה לכם, שלישית לקיחת הפסח בעשור ולאכלו על מצות ומרורים והנה השבת מורה על חידוש העולם וקידוש החודש מורה גם כן על חידוש העולם כי כל דבר המתחדש מורה על מחדשו כי מטעם זה ארז"ל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל השכינה פעם אחת בחודש דים כתיב הכא החודש הזה לכם וכתיב התם זה אלי ואנוהו הורו באצבע שע"י קידוש החודש באים לידי הכרת מציאות הש"י לאמר זה אלי אשר חידש את כל הנמצאים ואף על פי שמן פרשת בראשית והלאה יש מופתים אחרים המאמתים מציאות השי"ת מכל מקום אילו לא זכו אלא להקביל השכינה פעם א' בחודש לבד סגי ידיים כי יש די בזה להביא אותנו לידי ידיעה זו וזה"ש רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם כי אף על פי שכל פרשת בראשית מופת על החידוש מכל מקום היינו יכולין ללמוד החידוש גם מן פרשת החודש הזה לכם ועל כן קידוש החודש מעומד כדרך שאומרים ויכולו השמים מעומד כי בשניהם אנו מעידין על מציאת השי"ת לבטל אמונת קדמות העולם כמ"ש שער החצר הפנימית הפונה קדים סגור יהיה לא יפתח וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח כי שער החקירה הפונה קדים לחקור על ענין הקדמות סגור יהיה ואין לאדם מבוא בו לבא על החקירה זולת ביום השבת וביום החודש יפתח כי המה מופתים על חידוש העולם ולא יטעה עוד. בחקירה זו לבא לידי אמונת קדמות העולם, וכן הפסח מורה על הניסים אשר עשה ה' לאבותינו במצרים וכל הניסים ההם מופתים חתוכים על מציאות השם יתברך:

מאמר קעז

טעם אל לקיחת הטלה בעשרה בחודש

ועל כן היתה לקיחתו של הפסח בשבת הגדול כדי שעל פי שנים עדים יקום עדות ביעקב כי ה' הוא האלהים וגדול ה' על כל אלהים כשמטיל מוראו על כל אלהים כמ"ש גדול ה' ומהולל מאוד ואימתי גדול ה' כשנורא הוא על כל אלהים וכבר חשבו רבים שענין לקיחת הטלה הוא להבזותו בעיני בעליהם המצרים אשר שמו כסלם במזל טלה כי כבר השליט ה' האבות והאמהות על המזלות שכן הגביה אברהם למעלה מן הרקיע לאמר צא מאצטגנינות שלך כי בזה השליטו על המערכה לכך נאמר בטלה זה ויקחו להם איש שה לבית אבות היינו זכות אבות שה לבית בזכות אמהות כאשר יתבאר ענין זה גם בעשור לחודש השביעי לקמן, אין לי אלא אבות, אמהות מנין ת"ל בד בבד יהיה עיין לקמן פרשת אחרי מות כי הדברים דומים ממש זה לזה ועל כן היתה קשירתו בד' כרעי המיטה רמז לארבע אמהות וידוע שהגאולה היתה בזכותם כדאיתא בילקוט על פסוק מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות ההרים האבות והגבעות האמהות, וכן נאמר ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, וקשה למה נאמרה וי"ו דווקא ביעקב ולא ביצחק אלא כל את לרבות אשתו על כן הוצרך ביעקב שנשא ב' נשים ב' ריבויים ריבוי א' את ריבוי שני וי"ו של ואת, וירא אלהים את בני ישראל, את לרבות נשותיהם, כי בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו ולפיכך י"א שד' כוסות של פסח הם כנגד ד' אמהות על שם שנאמר אשתך כגפן פוריה לפיכך בין כל הכוסות יכול לשתות חוץ בין שלישי לרביעי לא ישתה וטעמו לפי ששלישי ורביעי כנגד רחל ולאה שהיה נשואים לבעל אחד:

מאמר קעח

מדרש על ד' כוסות

ועל זה האופן ראיתי ליישב מדרש הרבתי בפרשת וישב וכוס פרעה בידי מכאן קבעו חכמים ד' כוסות בפסח, דבר אחר כנגד ד' לשונות של גאולה ד"א כנגד כוסות שנזכרו בשר המשקים ד"א כנגד ד' כוסות של תרעלה של אומות כו' וכנגדן הקב"ה משקה לישראל ד' כוסות של ישועה שנאמר ה' מנת חלקי וכוסי, ב' כוסי רויה, ג"ד כוס ישועות אשא ישועות שתים במשמע, וגם לפי מדרש זה לבין ג' לד' לא ישתה כי הפסוק לא הפסיק ביניהם וכללן בדיבור אחד ישועות שתים במשמע גם לדברי האומר כנגד ד' לשונות של גאולה שהם כנגד ד' דברים כי גר יהיה זרעך ומן הגירות שבארץ לא להם נמשך ריחוק השכינה כי כל הדר בח"ל כו' הרי כאן ארבע, גרות, ריחוק השכינה ב', ועבדום ג', וענו אותם ד', וכשנגאלו נגאלו מן הקשה שבהם תחלה והיינו העינוי שעליו אמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים ואין סבלות אלא עינוי שנאמר למען ענותו

בסבלותם, ואחר כך מן העבודה שאינה קשה כעינוי ממש על כן אמר אחר זה והצלתי אתכם מעבודתם, ואח"כ מן הגירות הקל שבהם וגאלתי אתכם ע"ד וכי יש בישראל אחד שאין לו גואלים הוי אומר זה הגר ש"מ שוגאלתי היינו מן הגירות ואחר כך ולקחתי אתכם ליקוחין גמורין זיווג השכינה אחרי שכבר נרמז הריחוק באומרו בארץ לא להם ומה שאמר שם בארץ לא להם בשניה מיד אחר הגרות וכאן אמר ולקחתי אתכם באחרונה לפי שזה תלוי בגרות ונמשך מן הגרות ריחוק השכינה כשיהיו בארץ לא להם, ואחר שאמר וגאלתי מן הגרות אז ממילא נמשך אחריו דיבוק השכינה לכך בין ג' לד' לא ישתה כי הם דבוקים זה בזה ולמ"ד כנגד ד' מלכיות ידוע שכל המלכיות היו להם קצבה ידוע חוץ מן מלכות רביעית שהקץ תלוי בתשובה ואילו היו חוזרין בתשובה אפילו סמוך אחר המלכיות ג' היו נגאלין מן מלכות ד' לפיכך בין ג' לד' לא ישתה, ולמ"ד כנגד ד' כוסות שנזכרו אצל פרעה בארתי בספר כלי יקר שהם כנגד מארז"ל שבי כולהו איתנהו ביה כו' ונמצא שהנגאל מן השביה נגאל ממות חרב ורעב כו' אם כן שבי היינו הרביעי דבוק עם כולם על כן בין ג' לד' לא ישתה ולפי שפרשה זו ברוב השנים חלה בשבת הגדול על כן יצאתי מגדרי לדבר מעט מזער מענינו של יום וקצרתי כאן והמשכיל ישמע ויוסיף לקח כי כעת לא באתי להאריך בפרשיות מדבר שאינו מענין הפרשה:

פרשת שמיני

מאמר קעט

ביאור פסוק ויהי ביום השמיני וגו'

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, לאהרן קרא לצוות לו קח לך עגל להודיעו שכבר נתכפר לו עון העגל ולבניו קרא לבשרם בשורה טובה זו לפי שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאוד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים כו' והועילה תפילת משה לחצאין והטעם לפי שנדב ואביהו היו כבר חייבים כליה מן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס מאז היו ראוין לשליחות יד אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה וענין הערבוב הוא שקצתם יהיו ראוין לקבלת התורה וקצתם לא יהיו ראוין לקבלת התורה כי אילו מתו נדב ואביהו ביום מתן תורה היו אהרן ושאר בניו אוננים ואונן אסור בתלמוד תורה, אבל חינוך המשכן אע"פ שגם יום זה נקרא שמחת לבו של הקב"ה ואונן אסור להקריב מ"מ אפשר בכהן גדול שמותר לו להקריב כשהוא אונן כמו שפירש רש"י על פסוק הן הקריבו וגו' כי בלאו הכי אין כל הכהנים עסוקים בעבודה ואם כן אין כאן ערבוב, ומה שפשוטו של מקרא עומד כנגד דרש זה

וכנגד כל הדרשות הנותנים טעמים אחרים למיתת בני אהרן והפסוק אומר ויקריבו אש זרה אשר לא צוה אותם יכול להיות שכל הדרשות אמת שמחמת איזו עון אחר מתו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אך פשוטו של מקרא בא ליישב לכל הדיעות למה נידונו דווקא באש ולא במית' אחרת אלא לפי שהקריבו אש זרה וחטאו באש על כן נידונו באש אבל לעולם אילו לא חטאו בהקרבת אש זרה היו גם כן מתים אבל לא באש ובזה מתורץ גם כן למה נידונו דווקא ביום חינוך המשכן היה לו להמתין עוד כמה ימים כדי שלא לבטל יום שמחת לבו אלא לפי שביום זה הוסיפו לחטוא על כן נפקד עליהם גם חטא הקדום ונענשו בו ביום, ונראין הדברים שמתו בעון חטא הקדום שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ושתיה ממה שמצינו פר' אחרי מות שצוה ה' לאהרן שלא יבא בכל עת אל הקודש שלא ימות כדרך שמתו בניו אלא יבא דווקא ביום כיפור יום ענות אדם נפשו ש"מ שזה היה חטאם של בני אהרן ויכול להיות שזהו דעת האומר שתויי יין נכנסו כי היין מוליך גסות שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה רצה לומר אינו ראוי לבא אל נוה קדשו שכן אמרו רז"ל כל המתיהר אין מכניסין אותו למחיצתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התם אל נוה קדשיך והיינו ממש מה שנאמר יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אהל מועד פי שהשתוי נעשה גבר יהיר ונא ינוה, ולזקני ישראל, פירש רש"י להודיעם עם שעל פי הדיבור נכנס אהרן ומשמש ואין פירוש זה מחוור כי כבר נאמר למעלה בפרשת צו את אהרן ואת כל העדה הקהל וגומר פירש רש"י תאמרו שלכבודי ולכבוד אחי אני עושה כן, ואם כבר הודיע כל זאת לכל העדה למה הוצרך לחזור ולהודיע לזקני ישראל, ונראה שלכך קרא לזקני ישראל ליתן הגדולה לאהרן בהסכמתם, או להיות גם להם כפרה על עון העגל כי מסתמא לא עשו בלא הסכמת זקניהם או לכל הפחות אילו היו מוחים בהם לא היו עושים

מאמר קפ

ישראל נמשלו לעוף כו'

וזהו כמסיק ברבתי ולזקני ישראל אמר רבי עקיבא נמשלו ישראל לעוף מה ה עוף אינו פורח בלא כנפים כך ישראל אינן יכולין לעשות דבר בלא זקניהם אמר רבי יוסי בן חלפתא גדולה זקנה, אם זקנים הם חביבין הם, אם נערים הם נטפלה להם ילדות דתניא רבי שמעון בן יוחאי אומר לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים אלא בכמה מקומות בסנה לך ואספת את זקני ישראל במצרים ובאת אתה זקני ישראל, בסיני עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל במדבר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, באהל מועד ולזקני ישראל, אף לעתיד לבא הקב"ה

חולק כבוד לזקנים שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה ונגד זקניו כבוד, רבי ישמעאל בר ביבי ורבי שמעון ורבי ראובן בשם רבי חנינא אמר עתיד הקב"ה למנות לו ישיבה של זקנים משלו, ה ה"ד כי מלך ה' צבאות בהר ציון ונגד זקיניו כבוד עכ"ל, לפום רהיטא שדעת ר' עקיבא נוטה לדברינו שלכך קרא לזקני ישראל או כדי שיהיה להם כפרה על העגל כי מסתמא לא עשו ישראל דבר גדול זה בלא הסכמת זקניהם כמו העוף שאינו פורח למעלה בלא כנפים כך בזמן שישראל פורשים כנפים למעלה למרוד בבוראם על דרך שפירש רש"י על שמאבר פרשת לך לך מסתמא אינן עושין בלא הסכמת זקניהם על ק היו הזקינים צריכין כפרה, כן אל לשון עפיפת כנפים יותר מהליכת רגלים כי כך היה יכול להמשילם לשאר חיה ובהמה שאינן יכולין להלוך בלא רגלים אלא שמרמז על שהיו פורשים כנפים לעוף ולמרוד כלפי מעלה, או לכך מביא משל העוף כי רצה משה ניתן הגדולה וכנפי ההתרוממות לאהרן ודבר זה אין נכון ליתן בלא הסכמת זקני ישראל ולכך מביא משל מן העוף דווקא, אמנם רבי יוסי בר חלפתא אחז לו שיטה אחרת על דרך שמסיק בילקוט וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אמר להם אתם יש בידכם בתחילה וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה יבא שעיר ויכפר על שעיר ויבא עגל ויכפר על עגל, ותדע כי במעשה העגל עשו גם כנגד משה ומסיק בילקוט פרשת כי תשא חטאו בזה כי זה משה האיש כו' ואם עזים בא לכפר על מעשה וישחטו שעיר עזים ומ"ש זה הדבר אשר צוה ה' תעשו מכפר על כי זה משה האיש כו' ולכך הביאו פר ואיל לשלמים פר כנגד אברהם ואיל כנגד יצחק לשלמים כי לא עשו כנגדם כלום, אבל שעיר שכנגד יעקב לחטאת לפי שחטאו כנגדו במעשה דוישחטו שעיר עזים ואמר כי היום ה' נראה אליכם רצה לומר בזכות האבות ה' נראה אליכם ומה שחזר ואמר שנית וירא אליכם כבוד ה' ידוע כי כבוד ה' הוא מדריגה שניה כי הוא כבוד נברא כמבואר למעלה פרשת ויקרא אבל כשאמר ה' נראה אליכם היינו אספקלריא המאירה ואמר שאחר שתקריבו ג' קרבנות ותעוררו זכות אבות אז בזכותם ה' נראה אליכם אבל מצד ישראל עצמם אמר וירא אליכם כבוד ה' כשאר זמנים כי וירא אליכם כבוד ה' לא נאמר בו היום, ולהנחה זו יש ספק בפירוש ולזקני ישראל אם קרא אותם בעבור הכפרה שהיו ישראל צריכין על שבעטו בזקן ממש במשה ואמרו כי זה משה האיש ואם כן זקנים דהכא זקנים ממש, או אם קרא לזקנים בעבור הכפרה שהיו ישראל צריכין על מעשה של וישחטו שעיר עזים שעשו ליוסף שנאמר בו כי כן זקונים הוא לו אבל אינו זקן ממש אלא זה קנה חכמה שכל מה שלמד מן שם ועבר מסר לו ואם כן זקני ישראל דהכא היינו זה שקנו חכמה שהילדות טפל אצלם לכך אמר רבי יוסי בן חלפתא גדולה זקנה

רצה לומר במה שתלה הכתוב אנשי המעלה בזקנה אם זקנים ממש הם חביבין הם ואם נערים נטפלה להם ילדות והיו כעין זקן דיוסף כי על זה באה כפרה זו דתני רבי שמעון בן יוחאי כו' מביא ראיה שזקנים לשון זה קנה חכמה ויכול לדבר בנערי בני ישראל שקנו חכמה כיוסף לפי שלא במקום אחד ושנים כו' כי ממקום אחר דהיינו סנה או שנים דהיינו במצרים אין ראיה כי יכול להיות זקנים ממש כי מה שנאמר בסנה לך ואספת זקני ישראל לפי שבעיני ההמון עם הזקנים ממש חשובים יותר בעיניהם וכל שכן במצרים לפני פרעה, אבל בסיני ובמדבר מה ראה לכבד זקני עם הארץ אלא ודאי שמדבר בזקנים בחכמה וזקנה אף ולזקני ישראל דהכא מדבר בזה שקנה חכמה ומסיק שאף לעתיד לבא הקב"ה חולק לזקיניו כבוד וזה ודאי מדבר במקום שיש חכמה כי כבוד חכמים ינחלו אף מה שנאמר כאן וירא אליכם כבוד ה' היינו לזקנים שקנו חכמה, ורבי ישמעאל סובר שזקנים דהכא זקנים ממש וכנגד מה שחטאו במשה מקוה שיש זקנה וחכמה כך זקנים דהכא מקום זקנה וחכמה כי לעתיד הקב"ה ימנה לו ישיבה משלו שנאמר ונגד זקניו כבוד ר"ל כמו שהקב"ה עתיק יומין ומקור החכמות כך זקניו שיהיו בישיבתו יהיו גדולים בזקנה ובחכמה לכך נקראו זקניו, ויתכן לפרש הכל כפשוטו ובזה יתורץ למה אמר רבי יוסי בלשון שלילה לא במקום אחד ושנים כו' לפי שרצה להוכיח שמשמעות דזקנים הוא לשון זה קנה חכמה שאם בכל מקום זקנים ממש אם כן קשה הלא לא במקום אחד או שנים כו' אלא בהרבה מקומות מצינו שהקב"ה חלק כבוד לזקנים וכי כך היה מתרמי מילתא בכל פעם שהזקנים היו הגונים כי מסתמא לא חלוק ה' כבוד לזקני עם הארץ הבלתי הגונים אלא ודאי משמעות לשון זקנים הוא לשון זה קנה חכמה ובכל פעם שאמר שקרא לזקנים קרא לאותן זקנים שיש בהם פשוטם ומדרשם זה קנו חכמה אם כן יכול להיות שגם ולזקני ישראל דהכא הוא לכפר על מה שעשו ליוסף בן זקונים זה קנה חכמה, ורבי ישמעאל הוסיף לברר דבר זה מן לשון זקיניו זקנים לא נאמר כו' כלומר אין אתה צריך להביא ראיה מן מה שהקב"ה חלק כבוד בהרבה מקומות לעתיד כו' אלא מן העתיד לחוד יש ראייה ברור' לפי שזקנים לא נאמר אלא זקיניו וודאי מדבר בשייכין לישיבה:

מאמר קפא

ויהי ביום השמיני מלמד שהיתה שמחה לפניו ית' כו' כיום שנברא

ובילקוט מסיק ויהי ביום השמיני מה ת"ל ויהי מלמד שהיתה שמחה לפניו במרום כיום שנברא בו העולם במעשה בראשית הוא אומר ויהי ערב ויהי בוקר וכאן נאמר ויהי ביום השמיני,, לפום ריהטא נראה ששמחה זו היא אחר הכפר והתשובה הן על חטא של

וישחטו שעיר עזים הן על חטא העגל כי אז דומה כאילו ביום ההוא נבראו שמים וארץ כי החטא היה מחזירם לתוהו ובוהו כי תנאי התנה ה' על כל מעשה בראשית שיהיו תלוין ועומדים עד יום הששי בששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה ואף על פי שכבר קבלוה מכל מקום חזרו וקלקלו במעשה דעגל ואחר שהוקם המשכן נתקיימה בריאת העולם כי מטעם זה היה כל המשכן בנוי על תבנית שלשה עולמות כמבואר בספרי רוב המפרשים וכן מטעם זה ידע בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ כי המשכן בנוי על תבניתם להורות שעל ידי המשכן הבא לכפרה על עון העגל נתקיימו שמים וארץ וזה"ש עשרה עטרות נטל אותו יום וחד מהם ראשון למעשה בראשית פירש רש"י שהיה ראש חודש ביום ראשון ואין צורך לפירוש זה כי לדברינו שפיר קרא ליום זה ראשון למעשה בראשית כי בו נתקיימו כל מעשה בראשית אך צריך ישוב למה מביא על ויהי האמור כאן פסוק ויהי ערב ויהי בוקר הוה ליה להביא פסוק ויהי אור או פסוק ויהי כן המורה על קיום כל הנבראים, ונראה לפרש שיום ראשון זה התחיל להיות שלום בין כל הנמצאים והוא הויות העולם וקיומו כי במעשה בראשית מצינו שקטרגה הלבנה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד ואמר הקב"ה ללבנה לכי ומעטי את עצמך ומסיק שלא נתפייסה הלבנה עד שאמר הקב"ה לישראל הביאו עלי כפרה שמעטתי את הירח וכפרה זו היינו שעיר עזים אחד לחטאת לה' שמקריבין מידי חודש בחדשו והיתה התחלה ביום השמיני למילואים הוא ראש חודש ניסן ראשון שבו הקריבו שציר דראש חודש ובו ביום סרה קנאת הלבנה שזמנה בערב על השמש שזמנה בבוקר על כן היתה שמחה לפניו ית' ביום שמיני למילואים זה כיום שנאמר בו ויהי ערב ויהי בוקר כי בו נתקיימו שמש וירח המשמשין בבוקר ובערב מצד שסרה קנאתם שהיו לזה על זה כי יום זה מסוגל בכך כי בו ביום הקריבו גם כן שעיר עזים לכפר על וישחטו שעיר עזים דיוסף אשר מקורו צמח מן ויקנאו בו אחיו ובו ביום נתכפר העון ההוא וסרה קנאתם כך בו הקריבו גם שעיר הראש חודש שבו נתפייסה הלבנה וסרה הקנאה שבין שמש וירח וזה הוויית וקיום כל הנמצאים כי כבר רצה ה' שלא להטיל קנאה במעשה בראשית כי כל מקום שהקנאה מצויה אין קיום לדבר ההיא על כן נא' כאן ויהי ביום השמיני ויהי לשון קיום הן קיום והויות של שמש וירח הן קיום והויות השבטים שנעשו לאחדים ונמצא ששני שעירים של יום זה באו על כונה אחת שעיר דמלואים להסיר מן ישראל חטא הנמשך מן ויקנאו בו אחיו ושעיר דראש חידש להסיר קנאת הלבנה ואולי גם שעיר דנחשון נרמז בו הסרת הקנאה שנאמר בו וקרבנו בוי"ו כאילו קדם לו אחר דרך משל מהליכת המזלות לאחוריהם כהולך בסולם שכל אחד סביר שהוא יצא ראשונה

וקל להבין. ותדע כי בלשון הביאו עלי כפרה נתחבטי בו רבים והמינים פוקדים עניו, ויש מפרשים שהביאו עלי כמו אלי וכן פירוש הרב רבי יצחק אלפסי, ולעולם הכפרה על ישראל ורצה לומר שישראל יביאו כפרה על שאר חטאים מידי חודש בחדשו והם מתכפרים ודבר זה נחשב למעלה ולחשיבות אל הירח שבכל זמן שהלבנה מתחדשת יתכפרו ישראל:

מאמר קפב

ואת שעיר החטאת כו' באור כל הענין ע"ד הביאו עלי כפרה כו'

ובזה נראה לי לפרש מה שנאמר בפרשה ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שורף ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וגי' לפי שמשה סבור שלכך שרפו שעיר דראש חודש לפי שטעו בפירוש של הביאו עלי כפרה כי המה חשבו שהכפרה על השם יתברך ממש כפשוטו וכתוב בקרבנות ואכלו אותו אשר כופר בהם משם נשמע שכל המתכפר באיזו קרבן המתכפר אוכל ממנו ואף על פי שבסתם חטאה כתיב הכהן המחטא אותה יאכלנה היינו לפי ששלוחו של אדם כמותו והכהנים שלוחי הבעלים על כן הבעלים מתכפרים על ידי אכילת הכהנים אבל בזמן שכביכול המתכפר אז האש אוכלת כי מה שאש המזבח אוכל קראו הכתוב לחמי לאשי ש"מ אכילת האש אכילתו כביכול, והכהנים אף על פי שהם שלוחי הבעלים מכל מקום אינן שלוחי מזבח האוכל על ידי שריפה כי אין השריפה מעין סתם אכילת אדם על כן אין אכילתם עומדת במקום שריפת המזבח ואחר שהקב"ה מתכפר כביכול ע"כ ראוי השעיר לשריפה לקיים בו ואכלו אותו אשר כופר בהם וחשב משה שעל כן שורף כי השריפה היא אכילת גבוה, ועל כן קצף עליהם ואמר שאין פירוש הביאו עלי כפרה שיהיה כפרה עליו כביכול אלא כפרה הביאו אלי על עונות העדה כאמור זה"ש מדוע לא אכלתם את החטאת כי קודש קדשים היא ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני ה' הורה בפירוש ששעיר דראש חודש בא לשאת את עון העדה ומ"ש הביאו עלי הוא כמו אלי והיינו שאמר לכפר עליכם לפני ה' כי מ"ש לחטאת לה' כמו לפני ה', ואם כן ישראל הבעלים של חטאת דראש חודש על כן דין הוא שהכהנים שלוחי הבעלים יאכלוהו במקומם, ולא קצף על אהרן כי לא חשד אותו שיטעה בפירוש של הביאו עלי כפרה, אבל את אלעזר. ואיתמר חשד בזה, והשיב לו אהרן ותקראנה אותי כאלה וגו', לפי שביו' ההוא היו בניו אוננין שאינן ראוין להקרב' ואינן שלוחי ישראל ביו' זה ואע"פ שאני המקריב וכהן גדול מקריב אונן, מכ"מ אני לבדי לא הייתי יכול לאוכלו כולו והיה בא לידי נותר ובני לא היו ראוין לאכילה כי אינן שלוחי ישראל ביום זה שהרי אינן ראוין להקריב להם וייטב בעיניו כי תשובתו הרמתה היתה

כדת וכהלכה, ומה שהירח נתפייס בזה שבכל ראש חודש יביאו ישראל לכפרה שעיר לפי שסתם עזים שחורות והם תולדות החשוכא כדמסיק במסכת שבת מאיה טעמא עיזי מסגי ברישא כברייתו של עונם דברישא חשוכא והדר נהורא שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ורצה לומר לפי שבתחילה נוצרו מין השחורים החשוכים והם תולדת ההלבנה החשוכה הנראית בערב תחלה ואחר כך נוצרו הכבשים הלבנים שהם תולדות השמש יפה וברה על כן העזים מהלכים תחלה כי הם נוצרו ראשונה ועל כן נתפייסה הלבנה בזה ששעיר עזים אשר מתולדתה יכפרו על כל ישראל מידי חודש בחדשו וזה התחיל ביום שמיני למלואים על כן נאמר בו ויהי ביום השמיני כי בו היתה שמחה לפניו ית' במרום כיום של מעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בוקר, ועוד יתכן לפרש לפי שבו ביום התחילו ישראל להקריב קרבן תמיד שנאמר בו את הכבש האחר תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כי בזכותם יתקיימו ערב ובוקר על כן נאמר ויהי ביום השמיני שבו ביום התחיל הויית וקיום הערב ובוקר שנאמר בו ויהי ערב ויהי בוקר, ונראה שלכך נסמכה לכאן פרשת וידבר ד' אל משה ואל אהרן וגו' זאת החיה אשר תאכלו, לפי שאהרן חידש הראה זו למשה שלא אכל מן שעיר החטאת במקום קרוש והודה לדבריו שיפה הורה שאין אכילה זו היתה שוה להם על כן בא הדבור של אסורי מאכלות גם כן לאהרן, וזה דומה למה שנתייחד אל אהרן דבור יין ושכר אל תשת אחר שנאמר וידום אהרן קבל עליו הדין והיד' שבניו היו ראוין למית' מאז ומקדם על שנסתכלו בשכינ' לב גס של אכילה ושתיה כי היין מוליד גסות וכתיב וידום אהרן שתיקתו כהודאה דמיא כעודה שכל שתוי אינו ראוי לבא לפני ד' ברוח גסה על כן זכה שנתיחד אליו הדבור של יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל אוהל מועד כי זה הדבר בעצמו אשר הודה בו אהרן בשתיקה זו, ושאר הדעות שאמרו במדרשים בענין חטא בני אהרן יתבארו לקמן בע"ה פרשת אחרי מות כך בא הדבור אל אהרן אחר שהודה איסור אכילה של שעיר החטאת מן הטעם שהזכרנו על כן בא אליו נם דבור של זאת החיה אשר תאכלו.

מאמר קפג

זאת החיה אשר תאכלו וגו'

ומה שאמר זאת החיה פתח בחיה ומסיים בבהמה, הורה בזה הטעם אשר בעבורו התיר ד' לנו לאכול כל הבעלי חיים הטהורים לפי שכל ד' מיני נבראים דומם צומח חי מדבר כ"א ניזון משל תחתיו לפי שכל נאכל ישוב לקבל טבע האוכל ונמצא שכשהוא אוכל וניזון ממה שתחתיו ברי הוא מעלהו ממדריגה קטנה למדריגה גדולה כי הדומם כדקאי קאי למעלה ממנו הצומח כל מיני דשאים ואילנות והם יונקים מן הדומם דהיינו האדמה

ונמצא שחלק אדמה ישוב להיות צומח והרי נתעלה למדריגה גדולה מאשר היה כי הדומם נתהפך לצומח, והבעלי חיים נזונין מן הצומח ונמצא שהצומח ישוב להיות חי כי ישוב לטבע של האוכל, והאדם מין המדבר ניזון מן הבעלי חיים כי על ידי אכילתו יתעלו הבעלי חיים ונעשה מהם אדם מדבר, ומטעם זה לא התיר ד' לאדם הראשון לשחוט ולאכול הבעלי חיים ולא התיר לו כי אם הצמחים שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' וזה נאמר אחר שסרח האדם שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ואחר שהוא עצמו נמשל לבהמה לא תרויח הבהמה כלום כשיאכל אותה האדם כי גם הוא כבהמה כי מטעם זה ארז"ל פרק אלו עוברין עם הארץ אסור לאכול בשר כי אף הוא ככלב וכעורב וכזאב, אבל כשבא נח ועסק בתורה ממה שידע להבדיל בין טמאה לטהורה כתיב בו כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל התיר לו אכילת בשר מצד שלמד תורה כי אז תתעלה הבהמה באכילתו שתהיה חלק מן האדם ומטעם זה עסק נח בתורת הבדלת טהורים מן טמאים כי זולת זה עדיין לא היה הקב"ה מתיר לו לאכול בשר עד שידע להבדיל בין טמאה לטהורה, ומטעם זה נאמר ואכלת את כל העמים כי אתם קרוין אדם, לכך נאמר זאת החיה אשר תאכלו כי על ידי אכילה זו תהיה הבהמה חיה אף במיתתה כי החלק הנאכל ישוב אל חלק האוכל להיות מבשר האוכל וכשם שבשר האוכל חי קים לעולם כך הבהמה הנאכלת על ידי אכילה זו היא חיה לעולם ודוקא כשהאוכלה הוא ישראל שנקראו חיים גם במיתתן, לכך נא' כאן לאמור אליהם וקש' אליהם למה לי ודאי יאמר לישראל כי להם נתנו המצות ועוד קשי' למה לא נאמר לשון אליהם בשאר מצות אלא שבא להורות שמה שאמרתי זאת החיה אשר תאכלו שהבהמה הנאכלת תהיה חיה ע"י אכילה זו זה אינו שייך כי אם אליהם אל ישראל, כי לעו"ג לא הותר לאכול בשר מאחר שהנאכל אינו מתעלה כלום, ובוודאי שלזה כיון רש"י שפירש זאת החיה לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראוין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולעו"ג לא אסר כלום, משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' אע"פ שפרש"י נראה הפך דברי שאמרתי לעו"ג לא התיר כלום, ורש"י אמר לאומות לא אסר כלום נראה שלשניהם כאחד נתכוון רש"י, כי בפרשה זו יש היתר הטהורים ואסור הטמאים ועל שניהם אמר אליהם רוצה לומר דווקא לישראל התרתי הטהורים, וכשם שלא התרתי להם הטהורים כך לא אסרתי להם הטמאים לפי שהאיסור אינו שייך כי אם לישראל שהם לחיים כמשל הרופא שנכנס לבקר החולה כשהוא רואה שהוא לחיים הוא מזהירו את זה לא תאכל, אבל כשרואה שהוא למות אינו אוסר לו כלום כך החילוק בין ישראל לעובדי כוכבים, לכך נאמר אליהם למעט

עובדי כוכבים בשניהם, ולכך אמר זאת החיה גם כן כנגד ההיתר וכנגד האיסור לכם התרתי הטהורים לפי שאתם לחיים על כן תתעלה נפש הבהמה להיות חיה וקיימא כמותכם אבל לא לרשעים שהם בעצמם קרוין מתים בחייהם, וכן כנגד האיסור אמר זאת החיה לפי שאתם לחיים על כן התרתי לכם כמשל הרופא כו' ורש"י נתכוון לשני דברים אלו כאחד וכך פירושו זאת החיה לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום ראוין להיות חיים. ע"כ התיר להם הטהורים לפי שישובו להיות חיים כמותם ואח"כ מן לפיכך והלאה דיבר רש"י גם מן הטהורים שגם בעבורם אמר זאת החיה וזה"ש לפיכך הבדילם מן הטומאה כו' כמשל הרופא כו' וזה פירוש נכון מאוד, וענין לחיי שהזכיר היינו לחיי עד, כי אין הטמאים מזיקין אל הגוף שכרי עינינו הרואות שאוכלי בשר השקץ והעכבר אין כושל בהם אלא שהם מטמאים הנשמה שהיא לחיי עד כמו שנאמר ונטמתם בם שהם מטמטמים השכל ועל כן מצד פרישתן מהם נקראו ישראל קדושים שנאמר בסוף הפרשה והתקדישתם והייתם קדושים אם אתם תתקדשו ותפרשו מהם אז אני מבשר לכם שתהיו קדושים לעולם הבא כמ"ש קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים:

פרשת תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר אמר רבי שמלאי כשם יצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף כך תורתו נתפרשה אחר כל בהמה חיה ועוף ואם כן מעיקרא דדינא פירכא למה היתה יצירתו אחר כל בהמה חיה ועוף, וכפי הנראה שטעם איחורו ביצירה לפי שכל הנבראים מאחר שאין בהם היצר הרע לא היה הקב"ה צריך להמלך כמלאכים אם לבראם או לא מאחר שאין בהם תערובת דבר רע ועל כן נבראו מיד אבל האדם מאחר שיש בו תערובת חמץ שאור שבעיסה אשר על ידו יש לחוש פן ימרוד בבוראו על כן נתאחרה יצירתו כי רצה ה' להיות נמלך תחילה במלאכים וכן מסיק ברבתי שהיו המלאכים כיתות וחבורות מהם אומריה יברא ומהם אומרים אל יברא ומסיק אמת ושלום אמרו אל יברא אבל חסד וצדק אמרו יברא לפי שיש בהם בעלי צדקה וחסד כאשר בארנו כל מדרש זה יפה בחיבורינו עמודי שש, ונראה שדבר זה נרמז ביותר דתזריע עד שהוצרכו רז"ל לדרוש ממנו לרבות ילדתו מחוי, ויתכן לפרש לשון זריעה רמז לצדקה וחסד שגרמו יצירת האדם כמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד:

מאמר קפד

ארז"ל זכר זה כר נולד זכר ככרו עמו

ופירוש הפסוק ע"ד שמצינו מסכת לידה פרק ג' א"ר יצחק אמר ר' אמי בא זכר לעולם בא שלום לעולם שנא' שלחו כר מושל פירש"י כר מנחה והיינו שלום זכר זה כר ואמר ר' יצחק בר אמי בא זכר לעולם בא ככרו בידו זכר זה כר שנ' ויכרה להם כירה גדולה, נקיבה אין עמה כלום נקיבה נקיה באה עד דאמרה מזוני לא יהבי לה, וק' איך דרש ר' יצחק מן זכר ב' דרשות, וע"ק למה הזכר ככרו עמו והנקבה נקיה לא ידעתי פירוש הדבר איך נולד ככרו מי ראה זכר נולד וככרו עמו או נקיבה בלא ככר כלידת זה כן לידת זו, ונראה לפרש לפי שכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים על כן יש הפרש בין זכר לנקיבה כי כל זכר יצירתו מן העפר הרכה כך כל זכר רך בטבע ורחמן יותר מן האשה שנבראת מן העצם הקשה שהרי נאמר כרחם אב על בנים ולא נאמר כרחם אם, וכן אמרו רז"ל מהרי שלש סאים קמח סולת מכאן שהאשה עיניה צרות באורחים כו' ש"מ שכל זכר רך בטבע ויותר יש בו מידת הרחמנות לעשות חסד יותר מן האשה על כן כל זכר נולד ככרו עמו לפי שנולד בטבע רך לעשות צדקה וחסד על כן יתנו לו גם מ מן השמים לחם כר ומזון כי כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים אבל נקיבה שטבעה קשה ועיניה צרות באורחים ע"כ נקיה באה ואין ככרה עמה ליתן לה מן השמים אחר שאין בטבעה ליתן לאחרים עד שהאשה בטוב חרוצות ההשתדלות תשנה טבעה מצד ההרגל כי יש כח בכל אדם לשנות טבעו ע"י ההרגל שכפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון ותתפלל אל ה' שיסייע לה לשנות מזגה וזה"ש עד דאמרה מזוג פירש"י שתתפלל כו' לכך מידה כנגד מידה נאמר אשה כי תזריע שתקיים זרעו לכם לצדקה ואז ודאי נשתנה טבעה ומזגה להיות גם לה לב רך אז תלד בדומה לה וילדה זכר שהוא רך בטבע כמותה אבל אם תשאר על טבעה תלד גם כן בדומה לה נקיבה, לכך אמר ר' יצחק בא זכר לעולם בא ככרו עמו ר"ל כטבעו שיש לו לב רך ונולד גם ככרו זכר זה כר כי כר אותיות רך לומר שכר שלו דהיינו ככרו תלוי ברך לבבו כי כל הנותן יתנו גם לו מן השמים, ומה שדרש בא זכר בא שלום לעולם לפי שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ותדע כי במדרש הנ"ל מסיק שהשליך הקב"ה אמת ארצה כו' וקשה למה לא השליך גם השלום ארצה כי גם שלום אמר אל יברא אלא לפי שנ' חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו כי חסד ואמת נשארו מתנגדים על כן הוצרך להשליך אמת ארצה כי הוא היה מעכב ואמר אל יברא, אבל השלום אף על פי שגם הוא אמר אל יברא מכל מקום כאשר ראה שצדק אמר יברא שיש בהם בעלי צדקה אז חזר השלום מדבריו והסכים עם הצדק לפי שהצדקה גורמת השלום שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום לכך נאמר צדק ושלום נשקו והוא לשון חיבור שהסכימו על דיעה אחת שיברא ולפי שהשלום נמשך מן הצדקה על כן דרש

רבי יצחק מן זכר זה כר שני דרשות ושניהם רק דרש אחד כי זה תלוי בזה כי לפי שנולד וככרו עמו מצד רכות טבעו ומזגו על כן בא גם שלום לעולם ושניהם נשמעו מן זכר זה כר לשון ככר ולשון שלום דמנחה כי ענין הצדקה היינו מנין המנחה שהיא מתנה ודורון ובא רבי יצחק להורות בשני דרשות אנו כמה גדול כח הצדקה שכן מתחילת יצירתו של אדם מדת הצדקה שבו היא שעמדה לאבותינו ולנו שנוצר האדם אך שלא תקשה איך נוצר הלא היו שנים כנגד שנים אמת ושלום כנגד סד ואמת ואוקי תרי בהדיה תרי ואוקי גברא אחזקתיה שלא להיות נוצר, על כן אמר רבי יצחק כמתרץ זכר בא שלום לעולם לומר כי שלשה הסכימו על יצירתו חסד וצדק ושלום כי צדקה ושלום נשקו נתחברו כי זכר זה כר היינו שלום זכר זה כר ככרו עמו היינו צדק שניהם במשמעות זכר על כן אצל הזכר צדק ושלום נשקו ומטעם זה ביצירה נברא הזכר תחילה ואחר כך הנקיבה לומר שמצד הזכר דווקא היה האדם ראוי להיות נוצר ולא מצד הנקיבה כי לא שייך אצלה צדק ושלום נשקו ומה שנוצרה גם הנקיבה היינו מן הזכר לומר לך שגם הנקיבה ראויה להיות נוצר אך באופן כשתהיה מן הזכר רצה לומר מקבלת טבע הזכר ואז שייך גם אצל הנקיבה צדק ושלום נשקו לכך נאמר אשה כי תזריע היינו זריעה לצדקה ואז תזכה וילדה זכר שתלד בדומה לה, וכן מצינו בשרה על שהכניסה אורחים נתבשרה בבן שנאמר והנה בן לשרה, וכן בשונמית על אשר גמלה חסד עם אלישע נאמר לה למועד את חובקת בן:

מאמר קפה

מדרש על פסוק אשא דעי למרחוק על יצירת האדם

והבט ימין וראה כי בילקוט פרשה זו מסיק וזה לשונו אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק רבי לוי אמר בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חבירו ארנקי של כסף בחשאי ומחזיר לו ליטרא של זהב אינו מחזיק לו טובה כך הקב"ה מפקידין לו הבריות טיפה לבנונית בחשאי והקב"ה מחזיר להם נפשות שלימות משובחות אין זה שבח הוי אומר ולפועלי אתן צדק, רבי לוי אמר חורי בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורים ואין בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה כך הולד שרוי במעי אמו והקב"ה מתירו ומוציאו משם אין צריך להחזיק לו טובה וביותר כשהוא זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר, חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי ר' אבא בר כהנא אמר בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אנפוריא של מעות ויתן פיה למטה אין המעות מתפזרת, והולד שרוי במעי אמו והקב"ה משמרו שלא יפול וימות אין זה חיים ורכד עכ"ל ועתה פקח עיניך וראה כי דרשו על יצירת האדם ק פסוק ולפועלי אתן צדק ופסוק

חיים וחסד עשית עמדי ליתן טעם נכון בדבר למה דווקא חסד וצדק הסכימו על יצירת האדם אם לפי שהאדם בעל צדקה ועושה חסד היא גופא קשיא למה נמצאו בטבעו של אדם דווקא שני מידות אלו יותר מזולתם אלא לפי שיצירת האדם לכתחילה תלוי בצדק וחסד על כן טבע מוטבע בכל אדם להיות בעל צדק וחסד כי כמו שביצירתו אלמלא הצדק שהקב"ה עושה עמו שתחת טיפה אחת לבנונית מחזיר לו נפשות רבות לא היה אפשר לאדם להיות נוצר אך שמתוך הצדק שהקב"ה עושה עמו הוא בא לכלל יצירה, על כן משם והלאה נעשה הצדק דבר טבעי אצל האדם כמו שנוצר מצד הצדק כך הצדק בו נעשה לטבע לשלם צדק תחת צדק זה"ש ולפועלי אתן צדק איפכא הל"ל שפועלו נתן לו צדק ביצירה, אלא כך פירושו לפועלי אשר יצר את האדם בצדק גם אני אתן לו צדק לעשות צדקה עם אחרים כמו שעשה לי בוראי ויוצרי כי כאשר עשה לי כן אשלם לו צדק מלוה ה' חונן דל, על כן נשא המשל באחד שהפקיד לו כסף והחזיר לו זהב, זהב זה הב ר"ל מה שנולד ממנו זכר אשר טבעו רך ותמיד זה אומר הב לאחרים בצדקה, וכן בזה האופן דרש גם פסוק חיים וחסד עשית עמדי ר"ל בשעת היצירה עשית עמדי חיים וחסד כי כל חסד בגופו לא ע"י נתינת דבר אלא שמירת איזו דבר בגופו כי ג"ח בין בממונו בין בגופו על כן נשא המשל על השמירה שלא יפול הולד וימות ואלמלא חסד אל כל היום ביצירתו לא היה אפשר שיתקיים ולפי שקיומו תלוי בחסדי ה' על כן מאז הוטבע בכל נוצר להיות בעל חסד לכך נאמר חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי ר"ל פקודתך בדבר שפקדת אותי לטובה והיינו במדת החסד, שמרה רוחי גם אני להיות איש עושה חסד מאחר שהחסד גרם לי להיות נוצר כך הוטבע בי לטבע לשמור דרך החסד לעשות עד עולם, ולפי שאמרנו ששלשה הסכימו ביצירתו של אדם צדק ושלום ואמת על כן סמך למדרש ולפועלי אתן צדק משל על מי שהיה בבית האסורים כו' כי זה ודאי אין שלום במגוריו כך הולד החבוש בבטן כבבית האסורים אין שלום לו עד בהקב"ה מתירו מבית האסורים, וסמך זה גם כן לדרש של פסוק ולפועלי אתן צדק שהרי אינו מביא עליו שום פסוק אחר ש"מ שקאי גם כן על פסוק ראשון שהזכיר ולפועלי אתן צדק אם כן ודאי ר"ל שבצדק זה תלוי גם השלום והיה מעשה הצדקה שלום לכך אמר שהקב"ה ברא אותי מצד הצדק ומצד השלום כי בצדקו הוא מחזיר ני נפשות משובחות ומצד ששלום יעשה לי הוא מוציאנו מבית האסורים על כן דין הוא שגם אני אתן צדק ושלום ומה שלא הזכיר הפסוק השלום בפירוש להורות שבכלל הצדק הוא השלום דאל"כ למה אמר שלום אל יברא ואחר כך חזר מדבריו והסכים אל הצדק אלא ודאי לפי שהשלום תלוי בצדק כאמור ומסיק אצל השלום וביותר כשהוא זכר וקשה למה ביותר כשהוא זכר כי

כפי הנראה שביותר קאי על מה שאמר והקב"ה מתירו משם כי אין לומר שקאי על מה שאמר שצריך להחזיק לו טובה כי אין זה תלוי בדרוש זה אלא שר"ל כנגד השלום שנראה ביותר כשהוא זכר כדר' יצחק שאמר בא זכר לעולם בא שלום לעולם, ובזה נתבאר לנו היטב ייתור של תזריע ונתבאר למה אמרו צדק וחסד יברא והסכים השלום עמהם לפי שראו שיצירת האדם להבא להיות קיים במין על ידי הריון ולידה יהיה תלוי בחסד אל וצדק ושלום ומאז יהיה הדבר לטבע אצל האדם להחזיק בשלשה מדות אלו יען כי המה גרמו לו להיות נוצר וזה דרך ברור ונכון מאד.

מאמר קפו

ת"ר אדם נברא בע"ש ומפני מה וכו'

ובסנהדרין פרק ד' תנו רבנן אדם נברא בע"ש ומפני מה שלא יהיו המינים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית, ד"א כדי שיכנס למצוה מיד, ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד כו' ונראה שעל כל ארבע טעמים אלי יסבבו דברי ר' שמלאי שאמר כשם שיצירתו של אדם כו', והנה דרך ראשון שהזכירו בגמרא ע"ד ששאל טורנוסרופס הרשע את ר' עקיבא איזו מעשים נאים א"ל כו' למה אתם מוהלים כו' עד כל אמרות אלוה צרופה לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהם עיין כל הנוסח בילקוט פרשה זו, וכן מסיק בילקוט פרשת שמיני סי' תקל"ו בעניני איסורי מאכלות וכי מה איכפת ליה להקב"ה בין שוחט לנוחר הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את ישראל שנאמר כל אמרות אלוה צרופה, ותבין ותדע כי טורנוסרופס הרשע חשב את המילה להשלמה מבחוץ שהקב"ה ברא את האדם חסר כי עדיין מום הערלה בו וצריך האדם להשלים החסרון ההוא ע"י המילה ואם כן האדם שותף להקב"ה ביצירה כי תיקן מה שחסרה כבר, על כן סמך פרשת אשה. כי תזריע וילדה זכר וגו' וביום השמיני ימול וגו' לפרשה הקודמת המדברת בעניני איסורי מאכלות ולמה שנ' בסוף הפרשה ולהבדיל בין הטמא לטהור פירש"י בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו, כי גם בזה ארז"ל וכי מאי איכפת להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף אלא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהם את ישראל על כן אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם היתה אחר יצירתו של בהמה חיה ועוף כדי שלא יאמרו שותף היה האדם להקב"ה במעשה בראשית, מטעם זה נאמרה גם כן תורת האדם אחר כל תורת בהמה חיה ועוף כי אילו נאמרה פרשה זו אשה כי תזריע וילדה זכר וביום השמיני ימול קודם פרשה של מעלה היה מקים למינים לומר על המילה שותף היה להקב"ה במעשה בראשית כשם שבמיל' זו האדם משלים מה שחיסר האל ביצירתו

כשאלת טורנוסרופוס הרשע כך גם במעשה בראשית היה להקב"ה גם כן שותף על כן הקדים לו תורת הבהמה חיה ועיף כי שם מוכרח אתה לומר כל אמרות אלוה צרופה לא ניתנו המצות כי אם לצרף בהן את ישראל דאל"כ מה איכפת להקב"ה, בין אוכל טהורה לאוכל טמאה או מה בין נשחט רובו של קנה לחציו אלא בעל כרחך אתה צריך לומר שנתנו לצרף בהן את ישראל כך המילה ניתנה לצרף בה את ישראל כתשובת ר' עקיבא אל הרשע ובזה בטלה דעת האומר שותף היה האדם להקב"ה ויתכן לפרש ענין השיתוף שבמעשה בראשית לפי שקודם שנברא האדם נבראו העליונים והתחתונים והם שני הפכים ממש ויש מקום לומר מי שברא אלו לא ברא אלו כי מן אל אחד לא יצאו שני הפכים על כן ברא ה' באחרונה את האדם המורכב מן שני דברים חלוקים אלו ומחברם והוא צריך להיות באחרונה כדין כל אמצעי הבא באחרונה לחבר הקצוות והיה המשכן אחד, ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך:

וע"ד

מאמר קפז

דרש על פסוק אחור וקדם צרתני

שמסיק ברבתי פרשת בראשית על פסוק אחור וקדם צרתני אמר ר' שמעון בן לקיש אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום ראשון אם זכה אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך, וקשה וכי הדבר תלוי באומרים לך ואיך יאמרו אם זכה אתה קדמת והרי באמת לא קדם לכולם, נראה שכך פירושו והוא האמת שנשמת האדם נברא ביום ראשון קודם לכל הנבראים שנ' ורוח אלהים מרחפת והיינו נשמת האדם וכן מסיק ברבתי שם ובילקוט פר' זו אבל החומר שלו נוצר באחרונה כנודע והבחירה נתונה ביד האדם להפך כל חלק אל השני, אם הוא צדיק גמור הוא מהפך גם חלק החומרי שיהיה כולו זך ונקי כמו חלק הנשמה כמו שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' וכמשה שזכה לקירון עור פנים וכאילו נתבטל החומר שלו והרי הוא כולו רוחני נשמת אלוה ובהפך זה אם ירשע הרבה יקלקל חלק הנשמה שבו ויהיה כולו גשמי על כן מסיק שאם זכה וימשך החומר אחר השכל ואז דומה כאילו גם החומר נוצר בראשונה עם נשמת רוח אלהים אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית כי הנשמה חלק אלוה ממעל קדמה וכל האדם נקרא על שמה אם זכה, ואם לא זכה וימשיך השכל אחר החומר ויהיה כולו גשמי אז אומרים לו יתוש קדמך כי גם חלק הנשמה יקרא על שם הגוף. אך נראה לי עוד להסמיך דרוש זה לפסוק אשה כי תזריע וילדה זכר, כי במעשה בראשית נבראו כל הנמצאים ביום ראשון וכל אחד הוציא

ביומו כמ"ש תוצא הארץ דשא וגו' והאדם נברא בראשונה וכסדר בריאתן הושמו כולם ביום ראשון בחדר אחד נמצא שהאדם שנברא בראשונה הושם בחדר ההוא בראשונה ואחר כך אחד לאחד עד תומם וכשחזר והוציאם מן חדר ההוא הנכנס הראשון יוצא אחרון על כן דין הוא שהאדם שנברא ראשון יצא אחרון ועל כן סמך דרש זה לפסוק אשה כי תזריע וילדה זכר כי מזרע הזכר נתהוה זכר ומזרע הנקיבה נתהוה נקיבה ואם כן כשהאשה מזרעת תחילה ואחר כך בא עליו זרע האיש שנכנס אחרונה ויצא ראשונה נוצר זכר בדמיון הזרע היוצא ראשונה וצא ולמד משפופרת של קנה כו' וכן להפך, לכך אמרו תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון הזכיר בו לשון תוצא לומר לך שכבר נוצר ביום ראשון והארץ הוציאה אותו ביומו כי יבא כדין כל נכנס ראשון שיוצא אחרון וזהו שאמר ר' שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה היה כדי שאם תזוח דעתו עליו ויחטא ואשם אז יאמרו לו יתוש קדמך, כך תורת אדם בפרשה זו נאמרה אחר תורת הבהמה והחיה והעוף לפי שבפרשה זו נרמזו חטאת בני האדם ומצד החטא האדם מאוחר מכל בהמה חיה ועוף שכן נאמר וטהרה ממקור דמיה היינו מן העון של חוה כי חטא קדום ההוא הוא המקור אל דם הנידה כמ"ש היא שפכה דם של כל זרעה על כן ניתן לה דם נידה ודם יולדת ומטעם זה נאמר בטהרתה וטהרה ממקור דמיה ר"ל מן מקור החטא שסבב דמי טומאה אלו ש"מ שטומאה זו ליולדת נמשכה מן חטא הקדום ואחר שהוזכר החטא בפרשה זו ומצד החטא האדם מאוחר ביצירה כך מצד החטא איחרו כאן, ומה שהזכירו דווקא יתש לפי שיתש ר"ת יצירה תורה שיר כי בשלשה אלו האדם מאוחר א' ביצירה כאמור ב' תורת האדם שבפרשה זו, ג' שיר היינו קילוסו כדמסיק ברבתי פרשת בראשית א"ר שמלאי כשם שקילוסו של אדם אחר כל בהמה כו' שנאמר הללו את ה' מן הארץ וגו' החיה וכל בהמה וגו' ואח"כ מלכי ארץ וכל לאומים כו' כך יצירתו כו' תלה שם קילוסו ביצירתו וכאן תלה תורתו ביצירתו ונראה שטעמו של דבר שיותר יש להקב"ה קילוס מן יצירת כל הנמצאים מן הקילוס המגיע להקב"ה על יצירת האדם מצד תערובת רע של יצר הרע אשר בקרבם וכמאחז"ל נוח לאדם שלא נברא כו' על כן הקדים הקב"ה יצירת שאר הנמצאים מצד הקילוס שמגיע להקב"ה מהם, ומטעם זה עצמו נתאחר גם בתורת האדם, ד"א כדי שיכנס למצוה מיד כי האדם נוצר ביום ו' כדי שיכנס למצות השבת מיד כך ביצירתו בבטן אמו מיד כשנוצר אומרים לו בבטן אמו שמור מצותי וחיה ואיך מצינו שיכול האדם לקיים איזו מצוה בעודו במעי אמו הוי אומר זאת תורת הבהמה החיה והעוף שנזכרו בפרשה הקודמת את זה תאכל ואת זה לא תאכל:

מאמר קפח

במדרש עד שלא יצא ממעי אמו הקב"ה מצוה עליו כו'

כדמסיק בילקוט פר' זו וז"ל עד שלא יצא ממעי אמו הקב"ה מצוה עליו ואומר את זה תאכל ואת זה לא תאכל זה לכם הטמא ומשקבל עליו המצות הוא נולד עכ"ל וכל משכיל ישתומם על המראה איזו מצוה מקיים האדם עד שלא נולד הוי אומר זו מצות איסורי מאכלות לפי שהתינוק בעודו במעי אמו הוא אוכל ממה שאמו אוכלת ואם אמו תאכל דבר איסור אז גם הולד אוכל מן האיסור על כן רצה ה' לקדשו מבטן כמו שצוה המלאך לאשת מנוח ואל תאכלי כל טומאה וגו' והטעם שהוסיף לה אזהרה כדי שלא יטמא הולד מן אכילת האיסור, על כן הקדים תורת הבהמה והחיה והעוף להורות לו שקודם שנוצר יכנס למצוה מיד במעי אמו כי אז מלמדין אותו כל התורה כלה כו' הפך ממה שנאמר ברשעים זורו רשעים מרחם וגו' ובצדיקים נאמר בטרם תצא מרחם הקדשתיך ופרכוס יעקב ועשו יוכיח ומה שארז"ל נר דלוק על ראשו כדי להורות שקודם שיצא לאור ההויה שלא טעם עדיין טעם חטא הרי הוא כאדם הראשון קודם שחטא שארז"ל אור שנברא ביום ראשון היה אדם צופה ומביט כו מסוף העולם ועד סופו כך בכלו נרו עלי ראשו במעי אמו מביט בו מסוף העולם ועד סופו וכדי שלא יעכב על ידו חטא של איסורי מאכלות של אמו על כן הקדים הכתוב תורת הבהמה להכניסו למצוה קודם שנולד וכמו שלוקח אור זה מן אדם הראשון בחטאו כך בצאתו לאויר העולם לפתח חטאת רובץ כי אז נכנס היצר בו משעה שננער לצאת ממעי אמו דהיינו ממש לפתח חטאת רובץ אז ניטל ממנו אור גדול זה והמלאך סטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה שלמד להורות שאין לו בעולמו אלא ממה שמשיג האדם בטרחו ועמלו בתורה כמ"ש אדם לעמל יולד וכמארז"ל אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, נולדת לא נאמר אלא נוצרת להורות כי מיד אחר היצירה בעודו בבטן אמו מלמדין אותו כל התורה וא"ת אם כן שכבר למד כל מה שהוא חייב ללמוד למה נולד להוריד מעלתו הלא היה טוב לו ישאר בבטן אמו בסוד אלוה עלי אהלו ויהיה בשלוה כירחי קדם, על זה אמר אדם לעמל יולד כי מה שלמד במעי אמו בלא עמל ויגיעה אינו מקבל שכר עליו כי לפום צערא אגרא וזה לא עמל בה ולא חלה בה ידים על כן נולד כדי להיות עמל בתורה ואז יהיה ראוי לקבל שכר טרחו, ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד ר"ל שימצא הכל מוכן מיד אחר יצירתו כך הכין לו ה' כאן כל צרכי סעודתו תחילה והורה לו תחילה את זה תאכל ואת זה לא תאכל כדי שמיד ותכף בצאתו לאויר העולם ימצא סעודתו מוכנת וידע מה שראוי לו לסעודתו ומה שראוי להתרחק ממנו והיינו איסורי המאכלות המטמטמין קדושת

הנפש כמ"ש ונטמתם בם, על כן אמר ר' שמלאי כשם שיצירתו היתה אחר כל בהמה וחיה כדי שיכנס לסעודה מיד וימצא את הכל מוכן ומתוקן לסעודה כך תורת הבהמה חיה ועוף נתפרשו כאן תחילה כדי שמיד ביום הולדו יכנס לסעודה כאמור, וזהו שמסיק רמז לקישור כל הפרשיות חכמות בנתה ביתה זה המשכן, חצבה עמודיה שבעה אינו ז' ימי המלואים, טבחה טבחה אלו הקרבנות, מסכה יינה יין ושכר אל תשת, אף ערכה שלחנה זאת החיה אשר תאכלו, שלחה נערותיה הקרא אשה כי תזריע וילדה זכר, וכעין זה תמצא בילקוט ריש פר' שמיני, ולדרכינו קאי על קישור הפרשיות ע"ד כדי שיכנס לסעודה מיד וזה"ש ד"א כדי שיכנוס לסעודה מיד היינו שיאכל במעי אמו מן ההיתר לפי שאוכל ממה שאמו אוכלת כאמור ומה שאמר כדי שיכנס למצוה מיד היינו שאם תבא מצוה לידו יעשנה מיד ותכף כדא"ר יאשיה כשם שאין מחמיצים את המצה כך אין מחמיצין את המצוה, ולכך נוצר באחרונה לומר לו הרי אין אתה חסר כלום כי כל הארץ לפניך ואין לך מחסור דבר לתלות העיכוב באיזו חסרון שהרי הכל כאשר לכל נוצר לפניך והכל נתן ה' ביד האדם ואם כן אין לאדם שום התנצלות להחמיץ איזו מצוה כשתבא לידו ומזה הטעם נאמרה תורת האדם באחרונה אחר שנ' זאת החיה אשר תאכלו והורה לו דרך החיים כדי שידע להשמר מן הדברים המטמטמין את נפש האדם ומעתה אין לו שום התנצלות לאדם להחמיץ איזו מצוה ומצוה מיד דלהלן היינו מצות השבת ומצוה מיד האמור אן היינו מצות המילה וזהו שמסיק בילקוט פ' זו תן חלק לשבעה וגם לשמונה ר' אלעזר אומר חן חלק לשבעה אלו שבעת ימי השבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה:

פרשת מצורע

זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן. הנ"ל זאת תורת המצורע תהיה למה לי ונראה שמכאן מצאו סמך לפרש כל עניני טהרותיו שיש בהם רמז פנימי מה שלא עשו כן בשאר עניני כפרה שלא בקשו אחר טעמי המצוה חוץ מבזו שדרשו צפרים העושים מעשה קול יכפר על קול של לשון הרע ועץ ארז ואזוב שאם הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב ודרשו מצורע מלשון מוציא רע, וכל זה מדוקדק מן ייתור של תהיה כי ר"ל שאלו הדברים האמורים בפרשה אחר שיעשה אותם וידקדק בטעמיהם אז יבין דעת ויראת ה' שלא לשוב עוד לכסלה לעשות הדברים שגרמו לו הצרעת ונמצא שפרשה זו תהיה תורתו ולימודו של המצורע להבא אחרי עשותו כל אלה ויתעסק בתורת טהרתו על מה הם מרמזים:

מאמר קפט

על ז' דברים נגעים באין כו' ומדרש הרבתי על שש ושבע

ותדע כי במסכת ערכין ארז"ל על שבעה דברים נגעים באין על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל ג"ע ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין ועל שבועת שוא ומפיק להו מקראי וכן מסיק ברבתי זאת תהיה תורת המצורע הה"ד שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ר' מאיר אומר שש ושבע הרי י"ג ורבנן אמרין ושבע מקיימן ושבע זו שביעית שקשה כנגד כולם ואיזו זה משלח מדנים בין אחים, ואלו הן עינים רמות, לשון שקר, וידים שופכות דם נקי, לב חורש מחשבות און, רגלים ממהרות לרוץ לרעה, יפיח כזבים עד שקר, ומשלח מדנים בין אחים א"ר יוחנן וכולן לקו בצרעת, עינים רמות מבנות ציון כו' לשון שקר מן מרים נו וידים שופכות דם נקי מן יואב כו' לב חורש מעוזיהו שבקש ללבוש בגדי כהונה גדולה וכתיב וינגע ה' את המלך וגו' כך הגירסא בילקוט רגלים ממהרות לרוץ לרעה מגחזי כו', ומשלח מדנים בין אחים מפרעה כו' לפיכך היה משה מזהיר לישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע עכ"ל בילקוט וקשה היכן מצינו שש ושבע לעשות מהן י"ג כי אין כאן כי אם שבע וע"ק למה לא הביא שום ראיה על יפיח כזבים עד שקר, וע"ק מהו שמסיים לכך משה מזהיר זאת תהיה תורת המצורע איך תלויה אזהרה זו באותן שבע שהזכיר, ואולי קושיא אחת היא תירוץ על השניה ובא לתרץ למה לא הזהיר משה כי אם על הצרעת הבא על לשון הרע והצפרים יוכיחו והלא הצרעת בא על שבעה דברים ומכולם לא הזהיר כי אם על הצרעת הבא מן לשן הרע, על כן אמר שמשה לא הוצרך להזהיר על ששה מהם כי ידע משה בנבואה שבההשך הזמנים ילמדו עונשם מבנות ציון וממרים ומיואב ומעוזיהו ומגחזי ומפרעה, אך יפיח כזבים עד שקר לא יהיה להם מקום ללמוד ממנו שלוקה בצרעת על כן הוצרך משה להזהיר עליו ואמר המצורע שמוציא מילין כזכים מלבו מלשון ומלבם יוציאו מלין עיקר הלשון הרע רמוז ביפיח כזבים עד שקר. ואע"פ שכבר הזכיר לשון שקי שלמידין ממרים מ"מ מדחלקם הכתוב ש"מ שכל אחד ענין בפני עצמו הוא וכפי הנראה שיש לחלק ביניהם כדמחלק במסכת זבחים פרק המזבח מקדש שיש שלשה כפרות לשון הרע הקטורת והמעיל והצרעת כי בזמן דלא אהנו מעשיו יש חילוק בין סיפר בצנעה לסיפר בפרהסיא כי סיפר בצנעה הקטורת מכפר יבא דבר שבחשאי ויכפר על דבר שבחשאי וסיפר בפרהסיא המעיל מכפר יבא דבר שבקול ויכפר על הקול, ובזמן דאהנו מעשיו אז נלקה בצרעת, ולהנחה זו אין ללמוד מן לשון שקר דמרים שם לא אהנו מעשיה כי לא היה ניזוק בעבור דבריה אבל יפיח כזבים עד שקר מדבר באהנו מעשיו כי כל

דברי העד יש בהם ממש והוא הנלקה בצרעת האמור בפרשה וא"ת הלא גם מרים לקתה בצרעת תשובה לדבר כי עיקר הנלקה בצרעת הוא כשיהיה מצורע מוחלט אבל מצורע מוסגר כמרים אינו בכלל זה ופרשה זו מדברת במצורע מוחלט, ובזה ראיתי לתרץ קושיא אחת וגדולה היא אלי כי מאחר שמנו רז"ל שבעה דברים שעליהם נגעים באים אם כן למה יביא צפרים העושים מעשה קול שמא נלקה בצרעת עבור שאר דברים שאינן תלוין בקול בשלמא שש ושבע שהזכיר שלמה יתבארו בסמוך שכולם תלוין בקול אתי שפיר אבל לפי הגמרא שמונה ש"ד גזל ע"ז וג"ע שאין להם שייכות אל מעשה קול ושמא בעבורם נצטרע ומה ענין צפרים לכאן, ונראה לפרש לפי שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית ודרשו רז"ל אצמית לחלוטין כמו לצמיתות מתרגמינן לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא תגלחת וצפרים וכן בפ"ק דמגילה אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלטה אלא תגלחת וצפרים, ומה נשתנה זה מזה אלא לפי שהפסוק אומר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית לחלוטין וקשה אותו למה נקט אלא שבא לומר לך אע"פ שמצינו שנלקה בצרעת גם על שאר דברים מ"מ אין בהם מצורע מוחלט אלא מוסגר לבד אבל מלשני בסתר רעהו שמסתמא אהנו מעשיו אחר שזה אינו יודע מזה לשיוכל לנקות עצמו לפיכך אותו דווקא אצמית לחלוטין ולא אחרים הנלקין בצרעת ואם כן פרשה זו המדברת במצורע מוחלט שהרי יש בה תגלחת וצפרים ודאי בא צרעת זה על המוציא רע דאהנו מעשיו שאילו היה הצרעת בא על איזו עון אחר לא היה בו החלטה ותירוץ זה נכון וברור, וטעמו של צפרים העושין מעשה קול מכפרין על זה שהוציא קול כעוף זה כמ"ש כי עוף השמים יוליך את הקול וגו' ובסתם לשון הרע המתפשט בכל קצוי ארץ וים רחוקים שוב אין לו רפואה לזה כי מי יוכל לבטל הקולות ההם אשר השמיע בכל הקצוות כעוף זה המוליך הקול למרחוק ועל כן גם המספרו אין לו רפואה כי יהיה מצורע מוחלט וכמ"ש סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש כו', ובמלת והתגלח גימ"ל גדולה כי ג' רמז על שלשון מדברת גדולות תלתא קטיל דהיינו ג' וזה הדבר אשר אמרתי שיש חילוק בין אהנו מעשיו ללא אהנו מעשיו: יש סמך לה

מאמר קצ

ענין צרעת של עוזיהו ומדרש על ושוליו מלאים ההיכל

ממה שמסיק במדרש לב חורש מחשבות און מעוזיהו שבקש ללבוש בגדי כהונה כך היא גירסת הילקוט וקשה היכן מצינו שבקש ללבוש בגדי כהונה הלא לא נכנס כי אם להקטיר קטורת וע"ק מה ראה עוזיהו שבקש להקטיר קטורת דווקא יותר מן שאר

עבודות ועוד שמסיק בילקוט על פסוק ושוליו מלאים ההיכל אלו שמונים כהנים שנכנסו עם עוזיהו שנאמר בהם על שולי המעיל וקשה למה נרמזו הכהנים בלשון מעיל ולמה דווקא בשולי המעיל, וע"ק שנאמר בחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל מעל בה' אלהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת כו' מהו המעל אשר מעל קודם שנכנס להקטיר קטורת ותדע ותבין כי עיקר החטא של לשון הרע מקורו מן גסות הרוח כי כל גס רוח יבאיש יביע שמן רוקח כדי שיהיה חבירו בזוי מעם והוא יהיה לתהלה שכן מוכח בפרשת מצורע שנאמר ולקח עץ ארז ושני תולעת שאם הגביה עצמו כארז כו' מה ענין הגביה עצמו לצרעת זה הבא על לשון הרע אלא כדאמרן וכמארז"ל מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה אם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח והארכנו בדבר זה בראיות ברורות בחיבורנו כלי יקר ועוזיהו ידע בנפשו שבגובה לבו סיפר לשון הרע דאהנו מעשיו וע"י סיפוריו השחית שלימים וכן רבים וידע שהמעיל מכפר על לשון הרע שבקול וגם הקטורת מכפר על לשון הרע דבחשאי מה עשה הלך ולבש המעיל ונכנס להיכל להקטיר קטורת חשב שיתכפר בשתים אלו והכתוב אומר שטעות היה בידו כי המעיל והקטורת אינן מכפרין כי אם בדלא אהנו מעשיו אבל הוא בחזקתו גבה לבו עד להשחית שמתוך גובה לבו כארז סיפר ל' הרע שבו היה גורם השחתה לרבים ובזמן דאהנו מעשיו אין לו כפרה כי אם בצרעת לחלוטין על כן נצטרע עד יום מותו דהיינו לחלוטין וזה"ש וימעל מעל בה', מעל ראשון שמעל קודם שנכנס להיכל היינו שלבש בגדי כהונה כי מסתמא לא נכנס להקטיר מחוסר בגדים וכוונתו שמכלל הבגדים היה המעיל המכפר על לשון הרע וזהו מעל ראשון כי מסתמא נהנה מלבישת הבגדים והנהנה מן ההקדש מעל ואולי הכפל וימעל מעל רמז אל לבישת המעיל והוא לשון מעל שהלשון נופל על הלשון ובעבור המעיל בא לידי מעל זה שלבש מעיל כדי להקטיר בו הקטורת כי אולי ידע בעצמו שסיפר לשון הרע בגלוי ובסתר ועל כן נאמר ושוליו מלאים ההיכל אלו פ' כהנים ר"ל מה שחשב להתכפר במעיל דהיינו שעיקר הכפרה באה מן השמעת קול של פעמון ורמון שבשולי המעיל וטעות היה בידו כי כפרת לבישת שולי המעיל שייכא דוקא לכהנים ולא לו שנ' ויאמרו לו לא לך עוזיהו להקטיר לה' כי לכהנים המקודשים בני אהרן להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לכבוד לך מה' אלהים, לא לך להקטיר היינו שהקטורת אינו נאות לך וצא מן המקדש כי מעלת היינו בלבישת הבגדים אע"פ שנאמר בהם לכבוד ולתפארת מ"מ לא לכבוד לך אלא לבני אהרן הם לכבוד ולך הדבר מעילה ותדע שכן הוא שהרי נאמר בשנת מות המלך עזיהו דהיינו כשנצטרע כו' ושם נאמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים

אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ומהיכן למד לומר כן אלא שראה שעוזיהו בקש כפרה על טומאת שפתים או על עצמו או על דורו ואם כן ישראל צריכין כפר' על טומאת שפתים ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה דרשו רצפה מלשון רצוץ פה לאמר יפה דברת כי כל ישראל צריכין רצוץ פה כי הכל בלשון הרע ממש במלקחים לקח מעל המזבח ואולי הוא ממזבח הקטורת ששם מקור הכפרה על לשון הרע:

מאמר קצא

בגמרא מספר הזגין כמספר מראות נגעים

בפרק המזבח מקדש מסיק במספר הזגים והעינבלים של שולי המעיל ת"ק סובר ע"ב זגים היו רב דוסא אומר משום רבי יהודה ל"ו א"ר עננ בר ששון כמחלוקת כאן כך מחלוקת בנגעים דתנן מראות נגעים רבי דוסא אומר ל"ו מראות הם ר' עקיבא אומר ע"ב וקשה מה ענין מראות נגעים לשולי המעיל אלא לפי ששניהם מכפרים על לשון הרע אשר מקורו מן הגאוה הנוגעת בכבוד השי"ת כי כל המתגאה מתעטף בלבושו של מקום ב"ה והסובר ע"ב זגין ומראות סובר שעיקר העונש על דבר שהיה סיבה לעבירה זו דהיינו הגאוה הנוגעת בכבוד שם של ע"ב, והסובר ל"ו זנים ומראות שסובר שעיקר העונש על שנגע בכבוד אנשים צדיקים וטובים שהיו ראוין להיות מכלל ל"ו אנשים צדיקים שאין העולם חסר מהם אפילו המה אין להם המלט מחץ שחוט לשונם כי בעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי, וזה"ש לב לא מחשבות און מעזיהו שהיה חורש מחשבות און להתכפר בדבר שבו הוסיף חטא על פשע, ואם תשיבני לומר הלא הדרא קושיא לדוכתא כי למה הוצרך משה לומר זאת תהיה תורת המוציא רע כנגד יפיח כזבים עד שקר הלא כבר מבואר הדבר מעוזיהו חשובה לדבר לפי שלשון הרע של עוזיהו אינו מפורש בפסוק כי אם על ידי רמז שאין הכל יודעין בו וההמון עם מבינים הדבר כפשוטו שנענש על הקטורת לבד ע"כ לא למד ממנו כ"א לב חורש מחשבות און אע"פ שבעל המדרש הזכיר שרצה ללבוש בגדי כהונה וזה המכריח אותי לפרש הענין כך אבל מ"מ הפסוק שלא הזכיר לבוש בפירוש לא רצה לסמוך על דרש זה עד שפרשו משה ואמר זאת תהיה תורת המצורע אך כדי ליישב הקושיא הגדולה שבמדרש הנזכר שדרש שש ושבע הרי י"ג:

אומר אני שהוא ע"ד שמסיק בויקרא רבה והביאו הילקוט במשלי בפסוק

מאמר קצב

מדרש על פסוק ובתחבולות תעשה לך מלחמה

בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות מצות כיצד עינים רמות, והיו לטוטפות בין עיניך, לשון שקר. ולמדתם אותם את בניכם, וידים שופכות דם נקי, וקשרתם לאות על ידך, לב חורש מחשבות און, אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ורגלים ממהרות לרוץ לרעה, הוי רץ למילה שניתנה בין הירכיים, יפיח כזבים עד שקר, ואתם עדי נאם ה', ומשלח מדנים בין אחים, אמור לחכמה אחותי את עכ"ל, וק' מה ענין המצות הללו אל העבירות וע"ק למה הזכיר בעבירות חבילות חבילות ובמצות חבילות פעם א', ונר' שבעל מדרש זה סובר שש ושבע הרי י"ג וכיצד כם י"ג אלא לפי ששה מהם כפולים ואחד מהם אינו כפול הרי י"ג וכלפי מה ששה מהם כפולים על כן כפל לומר חבילות חבילות עבירות כי כל עבירה כפולה חוץ מן לשון שקר כי הלשון אחד הוא ואף על פי כן עושה חבילות חבילות עבירות שמגדיל עונות כנגד ע"ז ג"ע ש"ד על כן נקט בו חבילות חבילות אף על פי שאינו כ"א אחד שהרי לא מנה רק י"ג, וזה סדרן עינים רמות ב' עינים במשמע אחד של ימין ואחד של שמאל ושל ימין גדולה משל שמאל כי יש גם כן שני מיני גאוה א' כלפי שמיא כנבוכדנצר שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון וא' כלפי חבירו ואחת גדולה משל חברתה והתיקון על שני חבילות אלו חבילה אחת והיא תפילין שבין שני העינים טטפת טט שתים פת שתים להורות שהחבילה אחת מצלת מן שני חבילות עינים רמות על ידי שמכיר כי רשותא דמרא עליו ולא זו שאין נכון לו להראות גאוה כנגד הקב"ה אלא אפילו על אדם בן גילך אל תתגאה לפי שאתה עומד לפני מלכו של עולם בכל מקום כי מלא כל הארץ כבודו ואין נכון לך להראות גאוה ועיני ה' רואות משוטטות בכל הארץ הגם שלא תהיה הגאוה למרות עיני כבודו ית' אלא כנגד אדם, אחר עינים רמות הזכיר לשון שקר ויש בו חבילות חבילות ומ"מ לא מנה הכתוב כ"א אחד כדרך שבארנו וכבר אמרנו שחטא הלשון מקורו מן הגאוה על כן הזכיר לשון שקר אחר עינים רמות כי מאן דעביד הא נפל בהא, ותיקונו ולמדתם אותם את בניכם על דרך מארז"ל מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם ת"ח היא יעסוק בתורה שנ' מרפא לשון עץ חיים ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנ' וסלף בה שבר ברוח על כן נאמר בטהרתו אל כלי חרש על מים חיים התורה נמשל למים חיים ועם הארץ דומה לכלי חרש שאין לו תקנה ני אם בשבירה, וע"כ אמרו יעסוק בתורה כנגד ה"פ זאת תורת שנאמרו במצורע שכל כמספר לשון הרע כאילו עבר על ה' חומשי תורה כי בספר בראשית נאמר ענין הנחש וצרעתו כי סלעין שעליו היינו צרעתו, ספר שמות בו נאמר צרעת של יד משה על שקרא את ישראל בנים לא אמון בם, ספר ויקרא כל פרשת מצורע המוציא רע, ספר במדבר ענין של מרים ומרגלים, ספר דברים זכור את אשר עשה

ה' למרים, על כן מביא פסוק ולמדתם אותם את בניכם להרגילם בתורה בעודם קטנים גם כי יזקינו תהיה תורת חסד על לשונם לא כמעשה דורינו שבקטנותם אינן מקפידין האבות א הרגל לשון הקטנים ולמדו לשונם שקר וההרגל נעשה טבע וקשה לתקנו, וידים שופכות דם נקי שני ידים כנגד שני מיני שפיכות דמים הן ש"ד ממש הן המקפת מחייתו של חבירו א כי נפש הוא חובל והרי כאן שני חבילות, ותיקונם תפיליו של יד קשירה ביד ימין והנחתה ביד שמאל וחבילה זו תיקון לשניהם לזכור את בוראו החפץ בהווייתו של עולם ועוד שהשופך דמים ממעט הצלם והדמות של בוראו על כן ע"י תפילין של יד דמות בוראו לנגד עיניו תמיד ובזה יהיה נזהר שלא ימעט הדמות כאמור, לב חורש מחשבות און מחשבות שתים במשמע כי רבות מחשבות בלב איש והרי חבילות חבילות הן דוגמת עוזיהו שחטא במעיל ובקטורת הן חבילה אחת החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה לחבירו וחבילה שניה ע"ד שנ' מה תחשבון על ה' תועה, והתיקון על כל החבילות של המחשבות שיהרהר כל היום וכל הלילה בדברי תורה ואז ינצל מכל הרהורים רעים זה"ש אשר אנכי מצוך היום על לבבך ר"ל כל הרהורך יהיה במצות ה' ותנצל מכל הרהורי עבירה, רגלים ממהרות לרוץ לרעה או לדבר עבירה לשמים או להרע לחבירו ותיקון על ב' חבילות אלו לרוץ למילה כי בה הוא חתם באות ברית קודש להרחיק את רגליו מעבירה או ירוץ לדבר מצוה להיות סנדק במילת הילד להחזיק בשתי רגליו הילד או חשיב רגלים ממהרות לשתי חבילות כי סתם הליכה לרעה חבילה אתת נוסף על זה הרוצה לרוץ לרעה מרוב חשקו לעבירה זו היא רעה כפולה, יפיח כזבים הרי חבילה אחת עד שקר חבילה שניה, פי' הפסוק ע"ד שנאמר במקום אחר יפיח כזבים עד שקר ועד אמונים לא יכזב, פירוש המרגיל עצמו לדבר כזבים אשר לא יועילו ולא יזיקו בסתם דברים בטילים וכזבים ההרגל יביאו לידי עדות שקר שהוא דבר המזיק והוא נגד התורה לכך נקט כזבים לשון רבים לפי שדוקא אם פעמים רבות ירגיל עצמו לדבר כזבים אז סופו גם להיות עד שקר, ובהפך זה המורגל להיות עד אמונים פעמים רבות אז ההרגל שלטובה יביאו לידי זה שסופו לשמור פיו ולשונו שלא לדבר שום כזב אפילו במילי דעלמא, והרי כאן שתי חבילות והתיקון שלהם חבילה אחת אתם עדי נאם ה' רצה לומר להיות עד אמונים ואז גם לא יכזב כאמור, ומשלח מדנים בין אחים, חבילה אחת משלח מדנים, שנייה בין אחים, והתיקון לכולם אמור לחכמה אחותי שתעשה כמעשה של חכמת התורה מה התורה כל נתיבותיה שלום כך אתה בקש שלום ורדפהו ובזה תהיה החכמה אחותך כשתעשה מה שהיא עושה הרי שש ושבע ועל ששה מהם הקלים שבהם אמר שש הנה שנא ה', ושבע מהם החמורים בצירוף לשון שקר הם תועבת נפשו

גרועים מאד דרך משל עינים רמות שכנגד אדם שנא ה' ושכנגד הקב"ה תועבת ה', וידים שופכות דם אם לקפח מחיית חבירו שנא ה' ואם ש"ד ממש הרי הוא תועבת ה' וכן בכולם יש צד הגרוע מחבירו, ורבנן אמרו ושבע מקיימין שאין כאן כי אם שבעה ומהו שאמר ושבע זה השביעי משלח מדנים בין אחים הקשה מכולם ועליו אמר תועבת נפשו או של הקב"ה או נפשו של פועל כי סופו ללקות בצרעת וטמא טמא יקרא שהוא מתועב על כל העולם ומה שאמר ושבע ולא אמר ושביעי, הורה בזה שכל הששה הנותרים נכללים בשביעי זה נמצא שזה האחרון הכביד עד שהוא לבדו נקרא שבע להורות שבו נכללו כולם לפיכך משה מזהיר זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע ולמה לא הזהיר על האחרים ועוד למה יביא צפרים העושין מעשה קול שמא הצרעת באו על האחרים מן שבעה אלו שאינן שייכין בקול אלא ודאי לפי שכולן נכללו בזה השביעי כי על כן נאמר עליו ושבע ואם כן זהו המקור המשלח מדנים בין אחים הוא הבדיל בין איש לאשה ובין אחים יפריד על כן דינו להיות בדד מושבו ש"מ שהמקור לכולם משלח מדנים בין אחים, וזה סדרן עינים רמות כבר אמרנו שהוא מסבב חטא הלשון וכן הוא אומר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, וידים שופכות דם נקי כמו שנאמר הולכי רכיל היו בך למען שפך דם וכמו שנאמר חץ שחוט לשונם שוחט כתיב שחוט קרינן כי הוא שוחט לאחרים וגם הוא שחוט כי לשון הרע תלתא קטיל כמו שכתבנו בגימ"ל גדולה של והתגלח כי גמל ראשי תיבות ל' מדברת גדולות וקטיל ג', לב חורש מחשבות און שכן כל בעל לשון מטמא גם הלב שבו דיבור פנימי כמ"ש ודברתי אני עם לבי כי הלשון קולמס הלב כמ"ש רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר, ורגלים ממהרות לרוץ לרעה כמו שנאמר לא רגל על לשונו כי כל רכיל הולך ומרגל כפירוש רש"י, על לא תלך רכיל שעינינו כמו רגל כמו וירגל בעבדך דמפיבושת נמצא שהלשון מטמא הרגלים שילכו לרגל, יפיח כזבים עד שקר היינו חטא הלשון, לשון שקר גם במילי דעלמא, כל הששה הללו כלולים במשלח מדנים בין אחים והוא עיקר למאן דאמר ושבע מקיימין, ומה שאמרנו למעלה שלפי שלא הביא ראייה על יפיח כזבים כו' הזהיר עליו משה זהו למ"ד שש ושבע הרי י"ג וכל הראיות אליביה דווקא וקל להבין, אבל למ"ד ושבע מקיימין נכללו כולם במשלח מדנים בין אחים, וזהו דעת הרוכל שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לציפורי והיה מזהיר דווקא על חטא הלשון כמבואר המאמר יפה בכלי יקר פרשה זו ולמה לא הזהיר על שאר דברים המסבבים הצרעת אלא לפי שחטא הלשון מקור לכולם ואם אין שלום אין כלום לכך נאמר בקש שלום ורדפהו:

מאמר קצג

ג' שלומות הן כו'

ובפרק הרואה מסיק ג' שלומות הם נהר ציפור וקדירה כו' לפי ששלשה אלו משמיעים קולות, נהר שנאמר מקולות מים רבים אדירים, צפרים עושין מעשה קול קדירה דעביד תוך תוך ומשמיע קול בשעת בישול, ושלשתן רמוזים בטהרת המצורע ושחט הציפו"ר אל כלי חר"ש על מי"ם חיים, הרי ציפור, וכלי חרש קדירה, מים חיים נהר, והם כנגד ג' חלקי לשון הרע שנזכרו בפרק המזבח מקדש, דלא אהנו מעשיו ובסתר עושה תוך תוך כמעשה קדירה שאינו משמיע קול גדול כמו שנאמר אלה פיהו מלא מרמות ותוך תחת לשונו און ועמל ודלא אהנו מעשיו בפרהסיא בקול רם זהו כנהר המשמיע קול גדול ואינו מזיק כי לדרכו הוא הולך, ודאהנו מעשיו וגרם היזק לזה היינו כשהוליך את הקול לכל קצוי ארץ כעוף השמים אשר יוליך קול והיינו צפרים, לפיכך שייך הצרעת להיות מצורע מוחלט לאהנו מעשיו וטהרתו צפרים, לפיכך הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום רצה לומר שישמע קול כנהר קול מבשר שלום קודם שיקדמנו פסוק כי יבא כנהר צר והיינו קול לכון הרע, והרואה ציפור בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות שמעשה הקול יהיה לשלום קודם שיקדמנו פסוק כציפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו המרמז לקול לשין הרע שנאמר בו בדד ישב דהיינו להיות נודר מקנו וטהרתו צפרים בעבור זה הרואה קדירה בחלום ישכים ויאמר ה' שלום תשפות לנו שישמיע קול לשלום קודם שיקדמנו פסוק שפות הסיר וגומר כמו שנאמר כי כקול הסירים, תחת הסיר כן קול הכסיל לפיכך יקדים ויאמר ה' שלום תשפות לנו, ומה שנאמר ה' פעמים זאת תורת בצרעת וה' פעמים זאת תורת בפרשת קרבנות זה כדמות ראיה למה שארז"ל מסכת ברכות כל מי שיש לו ד' מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח של כפרה, ולכך נאמרה פרשת נגעים בלשון פרשת קרבנות המתחילין אדם כי יקריב מכם קרבן לה' ופרשת נגעים מתחלת אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' ומה שלא נאמר כאן מכם הורה בו דבר יקר הערך כי אילו נאמר מכם הייתי אומר דווקא בישראל נמצא מצורעין ולא באומות לכך לא נאמר מכם, ואם לא נאמר אדם הייתי אומר כשם שארבע מראות נגעים אלו הם לישראל מזבח כפרה כך הם באים על האומות לכפרה על כן אמר אדם ודווקא לכם באו לכפרה אבל לא לעו"ג כי מה שבאין על העו"ג אינן באין אלא לכדי שלא יחרף צר את ישראל לאמר אומה של מצורעים אתם אבל לא לכפרה לכך נאמר בקרבנות אדם כי יקריב מכם למעט העו"ג מן הכפרה מכל וכל משא"כ כאן שלא מיעט העו"ג אלא מן הכפרה מצד הנגעים אבל לא מן הנגעים עצמם:

מאמר קצד

מדרש הרבתי ע"פ חרפת נבל אל תשימני

וראיה לדברינו ממה שמסיק ברבתי פ' וישב וז"ל מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני רבי חמא בר חנינא ור' שמואל בר נחמן, רב חמא אומר לא היו ראוין עו"ג שיהיה בהם דוויים וסקופים ולמה יש בהם אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרין אומה של דויים וסקופים אתם על שם חרפת נבל אל תשימני, ורב שמואל בר נחמן אומר לא היו עו"ג ראוין שיהיו בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים לא אומה של מצורעים אתם על שם חרפת נבל אל תשימני עכ"ל וק' מה הוסיף רב שמואל על דברי רב חמא, ולפי מה שבארנו שמן פסוק אדם כי יהיה בעור בשרו ולא נאמר מכם אנו למידין שהעו"ג יש בהם ג"כ מצורעים אבל אינן לכפרה אצלם, ע"כ ראה ר' שמואל לפרש פסוק מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני טל הצרעת כי יותר מסתבר לאוקמיה לקרא על דבר המבואר כבר בתורה מלאוקמיה על דוים וסכופים שאין להם רמז בתורה כמו שיש רמז בצרעת שיש בו ריבוי ומיעוט כי מדלא נאמר מכם ריבה גם העו"ג לצרעת מדקאמר אדם מיעוט אותם מן הכפרה על כן מצא לו דוד מקום להתפלל חרפת נבל אל תשימני ואין עיקר החרפה הצרעת אלא הסיבה דהיינו חטא הלשון הרע המסבב הצרעת זה"ש חרפת נבל ר"ל שלא יחרף אותי צר לאמר יש בכם פה דובר נבלה של לשון הרע ויקרא אותי נבל ואולי מטעם זה שער בנגע הפך לבן סימן טומאה כי הפך לבן לאחוריו יש בו אותיות נבל וכן כל מראות נגעים לבנים הם מזה הטעם כי מטעם זה אמרו שמשיח בא גם בדור שכלו חייב שנאמר כלו הפך לבן טהור הוא והיינו שכולם יהיו נבלים זהו הפך לבן יש בו אותיות נבל כי פה דובר נבלה מסבב הצרעת ומדוקדק גם זה ביותר מן פסוק מכל פשעי הצילני זה חטא הלשון הכולל כל הפשעים שהוא מגדיל עונות כנגד ע"ז ג"ע וש"ד, ואם באולי נכשלתי באבק לשון הרע שאין כל אדם נצול ממנו בכ"י לפחות חרפת נבל אל תשימני הסר מעלי נגעך וגו' ש"מ שבנגעים מדבר הפסוק, ומה שמסיק בפשיטות לא אומה של מצורעים אתם כאלו הדבר פשוט ונגלה לכל האומו', לפי שבמעשה העגל כתיב קול ענות אנכי שומע חרופים וגדופים כו' מה כתיב תמן וירא משה את העם כי פרוע הוא ולמדו רז"ל לומר שנצטרעו בג"ש כתיב כאן כי פרוע הוא וכתיב במצורע ראשו יהיה פרוע כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם, כי על ידי זה הצרעת יחרפום כל האומות הקמים עליהם על כן אמרו לא אומה של מצורעים אתם מן מעשה העגל שהי' נגלה לכל העמים ואחר שנאמר כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם אם כן מסתמא כשאמר דוד חרפת נבל אל תשימני קאי

על דבר המבורר בתורה כבר הן בפרשת העגל הן בפסוק אדם כי יהיה בעור בשרו וגו', ויכול להיות שרבי אחא ורבי שמואל שניהם סוברים שהאומות אינן מחרפין כי אם על הנגעים שהרי נאמר הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי שמע מינה שבנגעים יחרף צר, אך שרבי חמא סבר שמדבר בנגעי בתים הבאים על צרת העין שנאמר ובא אשר לו הבית זה בייחד ביתו לו כו' וכתיב ונתן הבית והיינו דוים וסכופים כי סכופים בין בקו"ף בין בכ"ף הוא לשון שבירה ונתיצה מלשון סקבא דשתא ריגלא ופליגי בלשון נבל כי רבי חמא סבר חרפת נבל היינו שלא יחרפנו לומר שאני כילי וצר עין כנבל הכרמלי שנבל שמו ונבלה עמו והיינו צרת העין ואם כן קאי על נגעי הבתים דוים וסכופים, ורבי שמואל סובר נבל לשון פה דובר נבלה ומדבר בנגעי הגוף הבאים על לשון הרע שניהם מצוין בעו"ג לא לכפרה כ"א לכדי שלא יחרפו את ישראל:

מאמר קצה

במדרש שאת זו בבל כו'

וזה כוונת המדרש בילקוט שאת זה בבל כו' ספחת זו מדי כו' בהרת זו יון כו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת זו מלכות מצרית שהקב"ה מלקה אותה בצרעת כו' ומה ראה על ככה לפרשם על המצריים אלא כדי לומר לך שכולם יהיו מצוין גם בין האומות ובנין אב לכולם מלכות מצרית שאמר בפירוש שהקב"ה מלקה אותה בצרעת, וכן מסיק ברבתי וז"ל נכונו ללצים שפטים מוכנים הם ללצים דינן כו' כיון דחמת מגלבין תמן דחלת אמר לה המלך אל תתיראי אלו לעבדים ולשפחות אבל אתה לאכול ולשתות ולשמוח, הנך רואה ממדרש זה שתכלית הנגעים לישראל להיות להם למזבח כפרה דהיינו לשמוח על דרך ושמחין ביסורין אבל למצרים המשיל למכה החמור בין שוחק בין סרח כך הנגעים לעו"ג אינן תלוין באותן חטאים המסבבים הנגעים אלא בין רגז בין שחק מכל מקום נלקו באגב שלא יחרפו את ישראל כאמור, ויתכן עוד לפרש שלכך הוקבעו מלכיות כנענית ומצרית ברמז בארבע מיני נגעים לומר ששיעבוד הוא גם כן מזבח כפרה לישראל כמו הנגעים, ולפי שמראות נגעים אינן מטהרין אלא על ידי כהן ואם מלכיות כנענית ומצרית עומדין במקום הנגעים איזו כהן יטהר אותנו מהם על כן מסיים במדרש זה לפי שבעולם הזה הכהן רואה את הנגעים אבל לעתיד אמר הקדוש ברוך הוא אני מטהר אתכם כו' לא כפירוש של מתנות כהונה שכתב שרצה לסיים בדבר טוב, וג' מיני כפרה אלו נגעים וקרבנות גליות הראה הקב"ה לאברהם בין הבתרים הקרבנות בקח לי עגלה משולשת כו' הגליות כמו שמסיק ברבתי והנה אימה זו בבל כו' והנגעים כמה שנאמר ואת הצפור לא בתר רמז לטהרת המצורע בצפרים, ואחר שהנגעים מזבח כפרה על כן נאמרו בסדר הזה

מתחלה נגעי הגוף ואחר כך נגעי בגדים ואחר כך ניגעי בתים דרך לא זו אף זו לא זו שנגעי הגוף ממרקין אלא אפילו נגעי בגדים ולא זו בגדים הקרובים לנופו אלא אפילו נגעי בתים ממרקין, אבל כשהמכות ממשמשין ובאים הסדר הפוך כדמסיק בילקוט סוף פרשת כי תזריע שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה אלא מתחיל תחלה בביתו אם לא חזר בתשובה שולח בו ננעי בגדים ואם אינו חוזר בו הוא מלקהו בנגעי גופו ובזה נראה לי לתרץ מה שלא נאמר לשון ונתתי נגע כי אם בנגעי בתים אלא לפי שזה נתינה ראשונה מאת ה' ואם לא יחזור בתשובה אחד גורר את חבירו מעצמו כי הנגע מעצמו הולך מן הבית לבגד ומבגד לגופו כסדר החילי הנעתק ממקום למקום, לדעת רז"ל שנגעי בתים היו עבור מטמוניות של כנענים והם כמו מציאה שייך לומר בו ונתתי כי על הטובה יש לייחס הנתינה לקב"ה:

מאמר קצו

סמך לשבת הגדול וביאור ד' מראות

ובשבת הגדול שחל להיות בשבת מצורע, צרפתי על ענין זה גלות מצרים שהית' התחלתו מעון דבור במה אדע ומר הגלות היה תלוי בצוארו של אברהם וכשהיו בגלות מצרים אמר משה אכן נודע הדבר דדיבור מפני שיש בהם דלטורין, וכשנגאלו ארז"ל בזכות ד' דברים נגאלו וחד מהם שלא היה בהם לשון הרע, וכן ג' אותות שנתנו למשה היה בכולם רמז על תקון חטא הלשון, כדמסיק ברבתי אות המטה שנהפך לנחש, רמז שעשה כמעשה הנחש שסיפר לשון הרע ואמר והן לא יאמינו לי וכן אות צרעת היד מזה הטעם, וכן אות המים שנהפכו לדם רמז לו שילקה במי מריבה על שסיפר לשון הרע על ישראל ואמר שמעו נא המורים כך מסיק ברבתי ולי נראה שגם זה על ש אמר והן לא יאמינו אמר ליה הקב"ה אתה אין סופך להאמין שנ' יען לא האמנתם בי כו' וכל זה מופת שלא היו בישראל בעלי לשון הרע שהרי מותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת ומאחר שמשה נענש עליהם זה מופת חותך שאין בהם עוד דלטורין על כן הם ראוים לגאולה, וחטא הלשון מקורו מן הגסות על כן המצוה המורה על ההכנעה סיבת הגאולה והארכנו לדבר מזה וכעת אמרתי לקצר לפי שאינו מעניני הפרשה:.

מאמר קצז

כל מי שיש בו ד' מראות הללו

וראיה לדברינו הנ"ל שהנגעים מזבח כפרה ממה שארז"ל כל מי שיש בו ד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה וק' למה נקט המראות אלא שר"ל חזותא מוכי ח עליו כי כולם מראות לבנות שמנו רז"ל בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל, השאת כקרום ביצה

שניה לה כצמר לבן הורה באצבע מצד מראות הנגעים שכולן באו למרק וללבן כל עון כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו לכך מנו שלג וצמר, וסיד ההיכל כי המקדש נקרא לבנון ע"ש שמלבין עונותיהם של ישראל, ולפי שהנגעים באין על לשון הרע על כן מנו קרום של ביצה לכפרה כי הביצה אין לה פה וראיה מאכילת ביצים דאבל וזה תיקון על לה"ש לבלתי היות לו עוד פה דובר נבלה ושב ורפא לו:

אחרי מות

מאמר קצח

משל לחולה כו' זה זרזו יותר כו'

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו, מה תלמוד לומר היה רבי אלעזר בן עזריה משלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא כו' זה זרזו יותר מן הראשון, אף על פי שבפרשה זו אין כאן שני זירוזים מכל מקום שפיר הביא משל מן שני מזרזין, לפי שרצה לתרץ מדקאמר אחרי מות ש"מ שדיבור זה בא למשה תכף אחרי מות בניו וקשה למאי נפקא מינה הגיד לנו הכתוב שדבור זה היה סמוך למיתת בניו הלא די היה זירוז במה שנאמר ואל יבא בכל עת אל הקודש ואל ימות שיש במשמעו הא אם יבא ימות וכן בכמה דברים כתיב באזהרתם ולא ימות ודי בזה ואם כן למה הוצרך כאן להוסיף לו זירוז במה שבא אליו ציווי זה תכף אחר מיתתם שיבין מזה שאם יבא ימות, על כן הביא המשל כו' זה זרזו יותר כו' אילו נאמר ולא ימות לבד לא היה בזה זירוז גדול כל כך, על כן הוסיף לו זירוז במה שבא אליו הדבור תכף אחרי מות כדי שיבין מזה שזירוז של ולא ימות פירושו שלא ימות כדרך שמתו בניו סמוך לדיבור זה ואז יהיה הזירוז דוגמת הרופא השני שאמר שלא תמות כדרך שמת פלוני מן חולי זה כי הציווי של ואל יבא בכל עת אל הקודש הוא מעין חטאם של בני אהרן שהציצו בשכינה מתוך לב גס הבא מן אכילה ושתיה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ואתאן למ"ד שתויי יין נכנסו כי היין מוליד גסות שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התה אל נוה קדשך רצה בזה שגבר יהיר אינו ראוי לבא אל הקודש נוה קדשו יתברך בלב גס, ומאז היה נגזר עליהם מיתה שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו מתו הוה ליה למימר מהו וימותו אלא שרצה לומר שמאז דומה כאילו כבר מתו וזה מדוקדק מן לשון וימותו שהגיד לנו הכתוב שבקרבתם לפני ה' אז תכף וימותו כאילו כבר מתו מאחר שכך נגזר עליהם אלא שלא רצה הקדוש ברוך הוא לערבב שמחת התורה המתין להם, וערבוב

זה נראה לי לפרשו לפי שאונן אסור בתלמוד תורה ואלו היו מתים ביום מתן תורה אז היו אהרן ובניו הנותרים אינן ראוין לקבלת התורה ביום האנינות והיה בזה ערבוב כי קצתן ראוין לתלמוד תורה וקצתן אינן ראוין ועל כן דרש ברבתי פרשה זו פסוק אמרתי להוללים אל תהולו על מיתת בני אהרן עיין שם ולפי דרכינו יש לפרש אל תהולו אל תערבו לי שמחת התורה ולרשעים א תרימו קרן להסתכל מתוך רום לב בשכינה, אבל יום חינוך המשכן אעפ"י שגם הוא לבו של הקב"ה ואונן אסור גם כן בהקרבת קרבן ביום חינוך לקורבנות מ"מ אין זה כ"כ ערבוב שהרי כהן גדול מקריב אונן, ולפי שגבר יהיר לא ינוה אל נוה קדשו יתברך לבא לפניו בלב גם של אכילה ושתיה על כן נצטווה שלא יבא בכל עת אל הקודש כי אם ביום כיפור יום ענות אדם נפשו ואז הוא בא בלב נכנע לפני בוראו:

מאמר קצט

מפני מה אין כהן משמש בבגדי זהב כו' עד ת"ל בד בבד יהיה

וברבתי מסיק מפני מה אין כהן משמש בבגדי זהב כו' רבי לוי אמר משום גאוה שנאמר אל תתהדר לפני מלך בפר זה אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם ואיל לעולה זה יצחק על שום והנה איל אחר נאחז וגומר עז בזכות יעקב שנאמר וקח לי משם שני גדיי עזים טובים לך וטובים לבניך טובים לך שעל ידם תקבל ברכות וטובים לבניך שעל ידם נתכפר ביום הכיפורים שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' אין לי אלא אבות אמהות מנין תלמוד לומר בד בבד יהיה עכ"ל, הנך רואה לדברי רבי לוי שכל עיקר ציווי זה בא למנוע ממנו הגאוה בבואו לפני ה' וצרורות נתן בלבו שאין זכותו כדאי לבא וליראות פני ה' כי אם בזכות אבות ואמהות ובמדרש זה כל משכיל ישתומם על המראה מה ענין פסוק בד בבד יהיה לכאן כי הוא נאמר בפרשת כי תשא אצל הקטורת ויותר היה נכון אילו היה מביא ד' פעמים בד שנזכרו כאן בפסיק כתונת בד קודש ילבש כי הם כנגד ד' אמהות על כן נראה לי לפרש שדעת בעל המדרש זה שהאמהות נמשלו לקטורת כמו שנאמר ושמה קטורה פירש רש"י שמעשיה נאים כקטורת וקשה למה נקט דווקא קטורת אלא לפי שיש בו הלבונה שריחו נודף כמאמר רבותינו זכרונם לברכה שאצל הסוטה כתיב ולא יתן עליה לבונה שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהם וכן פירש רש"י, ומדרש זה רצה ליתן טעם על כל קרבנות של יום כיפורים שכולם באו בזכות אבות ואמהות ועל כן דרש פר ואיל ועז כנגד אברהם יצחק ויעקב, והקטורת של יום כיפור שריחו נודף ויש בו הלבונה זהו כנגד האמהות ועל כן הוצרך להביא פסוק בד בבד יהיה הנאמר אצל הקטורת ואף

על פי שפסוק זה אינו נאמר בפרשה זו מכל מקום סמך על ארבע פעמים בד שנזכרו בפסוק כתונת בד קודש כנגד ארבע אמהות כי בד הוא לשון יחידות ועל דרך שנאמר בנשים הכשירות אלהים מושיב יחידים ביתה וגומר ועשה גזירה שוה מן ד' פעמים בד אל פסוק בד בבד יהיה לומר לך כשם שארבע פעמים בד הם כנגד ד' אמהות דאם לא כן למה הוצרכה התורה לכתוב בד בד בכולם אלא כדי לדרוש ד' פעמים בד כנגד ד' אמהות וכדי ללמוד מן בד זה לבד בבד הנאמר בקטורת כדי שיהיה כל קרבנות יום זה כנגד אבות ואמהות כי הבגדים אינן קרבנות כמו הקטורת, ומה שהזכיר לשון בד המרמז על האמהות דווקא אצל בגדי כהונה, לפי שארז"ל שכל אשה שהיא צנועה זוכה ויוצאים ממנה כהנים גדולים שנאמר כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה ואין משבצות אלא בגדי כהונה שנאמר ועשית משבצות זהב וראיה מן אשה קמחית כו' ודקדק מדלא קאמר משבצות זהב לבושה ואמר ממשבצות זהב לבושה ש"מ דהכי קאמר כל כבודה בת מלך פנימה בזכות שהיא תמיד פנימה יצאו ממנה כהנים גדולים הנכנסים לפני ולפנים ובכניסתו לשם אינו נכנס בבגדי זהב אלא בבגדי לבן הלקוחים מבין משבצות זהב אבל לא משבצות זהב עצמם ודוקא ביום כניסתן לפני ולפנים אינן נכנסין במשבצות זהב אבל בשאר עבודות משמשין בבגדי זהב דאל"כ למה נקט משבצות זהב כלל, ומה שמקשה בפשיטות אין לי אלא אבות אמהות מנין ודילמא אין שום סמך לאמהות ונראה שמדקדק ממה שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו למה עשה שתי חלוקות והבדיל בינו לבין ביתו דהיינו אשתו, אלא שלכך הבדיל ביניהם לומר לך הזכרים יש להם זכות אבות והנקיבות יש להם זכות אמהות ועל כן אמר אשכחן כנגד אבות פר ואיל ועז, כנגד אמהות מנין ת"ל בד בבד יהי' רוצה לומר הקטורת היא כנגד האמהות וכן אשכחן נמי בקרבן פסח שהשליטם הקב"ה על מזל טלה היה גם כן בזכות אבות ואמהות שנאמר ויקחו להם איש שה לבית אבות היינו זכות אבות שה לבית היינו זכות אמהות:

מאמר ר

טעם לשני שעירי יום כיפור כנגד ב' גדיי עזים

לכך מסיק במדרש זה שני גדיי עזים טובים לך שתקבל על ידיהם הברכות טובים לבניך שעל ידיהם מתכפר להם ביום כיפורים והנך רואה שבשני גדיי עזים אלו עשה רמז לקרבן פסח ולקרבנות של יום כיפור כי שני גדיי עזים אלו עשה מן אחד מטעמים כאשר אהב החומר ואחד עשאו פסח לה' וזה דוגמת שני שעירי יום כיפור אחד לעזאזל שוחד לסמאל שרו של עשו איש שעיר וגורל אחד לה' והשוחד לסמאל דוגמת האחד שעשאו מטעמים ואותו אשר עלה עליו הגורל לה' הוא כנגד הפסח ובזכות הפסח קבל יעקב

הברכות כי ביום ראשון של פסח אוצרות טללים נפתחים כדאיתא במדרש, ועל כן זמן שניהם בעשור לחודש לקיחת הפסח בעשור לחודש וכן הקרבת שעיר של יום כיפור בעשור לחודש לכך נאמר ונשא השעיר עניו את כל עונותם דרשו עונות תם של יעקב איש תם למה נקט דווקא יעקב יותר מכל האבות אלא לפי שיעקב עשה שני גדיי עזים אשר כנגדם באו שני שעירי יום כיפור הגורל לה' כנגד יעקב שהקריב הפסח והגורל לעזאזל שוחד לסמאל שרו של עשו איש שעיר כנגד זה שעשאו מטעמים על כן דין הוא שישא עשו איש שעיר עונות יעקב כי יעקב היה איש תם ועשו איש ציד בעבור מטעמים לחוד לא להקריב קרבנות לה' שהרי ביזה את הבכורה שבהם היתה העבודה על כן השוה במדרש זה יום כיפורים ליום קבלת הברכות והיינו בפסח ובשניהם היו צריכין לזכות אבות ואמהות הן בפסח שנא' שה לבית אבות שה לבית וכדאיתא בילקוט בפסוק מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות הנדרש על אבות ואמהות ועל גאולת מצרים שהיתה בזכות הרים דהיינו האבות ובזכות גבעות דהיינו אמהות שנאמר בהם ואל גבעת הלבונה וכה"א בגאולת מצרים ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב וקשה דהל"ל או ואת יעקב כולם בלא וי"ו אלא כל את לרבות בא האמהות את אברהם את לרבות שרה, את יצחק לרבות רבקה את יעקב לרבות רחל ואת יעקב לרבות רחל ולאה כי את ריבוי וי"ו של ואת ריבוי שני אין ריבוי אחר ריבוי אלא לרבות שתי נשיו הרי ד' אמהות, וכמו כן כאן רמז לארבע אמהות בארבע פעמים בד שמצד נשים הצנועות יזכו לכהנים גדולים ורמז לקטורת גבעת הלבונה וזה רמז נכון וברור:

מאמר רא

במדרש בשביל ד' דברים מתו בני אהרן כו'

וזה הדבר שאמרתי שמן פסוק וכפר בעדו ובעד ביתו עשה רמז לנשים בפני עצמן בזכות אמהות יש סמך לזה ממה שמסיק ברבתי פרשה זו וז"ל רב מני דשאב ורבי יהושע דסכנין ורבי יוחנן בשם רבי לוי אמרו בשביל ארבע דברים מתו בני אהרן על שהיו שתויי יין, ועל שהיו מחוסרי בגדים והיינו מעיל, ועל שלא היו להם בנים ועל שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים לפי שבכל אלו כתיב ולא ימותו על כן אמר שעברו על ד' אלו שנאמר בהם מיתה וכן במעיל נאמר ולא ימותו, ונראה לי שבעל מדרש זה יש לו סמך מן הפרשה על כולם כי מה שאמר שתויי יין נכנסו היינו מדאמר ואל יבא בכל עת אל הקודש כי אם ביום כיפור יום ענות אדם נפשו כדי שלא ימות כדרך שמתו בניו ש"מ שבניו מתו בעון שהסתכלו בשכינה ביום אכילה ושתיה מתוך לב גס ואיזו מהם גורם לב גס הוי אומר זה היין שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה ומן פסוק זה למדו חז"ל שכל

המתיהר אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא ולא ינוה וכתיב התם אל נוה קדשך והיינו שלא יכנס לנוה קדשו שתוי יין כמ"ש יין ושכר אל תשת בבואכם אל אהל מועד כו' וזהו חטא בניו שהסתכלו בשכינה בלב גס שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ועיין מן ענין ההסתכלות לקמן פרשת נשא על פסוק ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו שלא יהיו שתויי יין, ועל צד הרמז אמר כבלע ר"ל אחר שבלע הרבה יין לא יראה את הקודם ועיין שם סמך לזה מן המדרש, ומ"ד מחוסרי בגדים היו ראייתו ממה שנאמר כאן ולא ימות וגומר וסמיך ליה כתונת בד קודש ילבש וגומר רצה לומר שלא יעשה כמותם כי הם נכנסו מחוסרי בגדים והוא יכנס בבגדי כהונה ואף על פי שהם היו חסירים המעיל שבו נאמר ולא ימותו וכאן לא פרט המעיל היינו לפי שהיו בו פעמוני זהב, ונראה שהמקשה מפני מה אין כהן משמש בבגדי זהב גם הוא סובר שלכך מתו בני אהרן לפי שנכנסו מחוסרי בגדים מעיל, על כן קשה לו על הנחה זו למה נאמר כתונת בד קודש ילבש ולמה לא הזכיר גם המעיל כי הוא עיקר התיקון על עון בניו אלא ודאי הטעם לפי שיש בו זהב על כן הקשה מפני מה אין משמש בבגדי זהב ומשני או משום אין קטיגור נעשה סניגור או משום גאוה כדברי רבי לוי, ומ"מ במקום המעיל המכפר על לשון הרע אמר ובמצנפת בד יצנוף המכפר על גסות הרוח המסבב הלשון הרע כמבואר למעלה פרשת מצורע ע"ד תיקון של עם הארץ שלא יבא לידי לשון הרע ישפיל עצמו כו' ש"מ שהכנעה תיקון על חטא הלשון ובתיקון הסיבה יתוקן גם המסובב על כן המצנפת מתקן כל מה שהיה המעיל יכול לתקן ומה שלא נאמר ולא ימותו בשום בגדי כהונה כי אם במעיל לפי שלה"ר תלתא קטיל ע"כ כשהיו חסירים המעיל חסרו מן ישראל הכפרה שעל לשון הרע שקטל תלתא על כן דינם במיתה מדה כנגד מדה ומ"ד שלא היו רחוצי ידים ורגלים על כן מתו יש לו סמך ממה שנאמר ולא ימות וגו' וכתיב בזאת יבא אהרן וגו' ורחץ את בשרו במים ולבשם ש"מ שהרחיצה היא תיקון על שלא ימות כדרך שמתו בניו אע"פ שכאן מדבר ברחיצת כל הגוף והמה היו חסירים רחיצת ידים ורגלים מן הכיור כי בזה כתיב ולא ימותו, מ"מ יש בכלל כל בשרו גם הידים והרגלים, ומ"ד לפי שלא היו להם בנים ממה שנאמר וימת נדב ואביהו ובנים לא היו להם הא אם היו לא מתו וכפי הפשט צריך הדבר טעם וביאור וכי יש עונש לחשוכי בנים הלא הדבר בידי שמים ואיך יענשו המה על ככה אלא ודאי הפירוש הוא שלא נשאו נשים ואם כן היתה המניעה מצדם ובילקוט פרשת שמיני מסיק וז"ל אבא חנן אומר עלשלא היו להם נשים דתנינן תמן וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו א"ר לוי הרבה נשים היו יושבות עגונות וממתינות להם והם מה היו אומרים אחי אבינו מלך

אחי אמנו נשיא אבינו כהן גדול אנחנו סגני כהונה איזו אשה הגונה לנו שנאמר בחוריו אכלה אש משום דבתולותיו לא הוללו ואבא חנן בא לפרש דברי רבי מני בשם ר' לוי שמסיק על ידי שלא היו להם בנים ק' ליה על דבריו וכי יש עונש לחשוכי בנים אלא עיקר העונש היה על שלא נשאו נשים ומה שנ' ובנים לא היו להם ר"ל שעיקר העון שלהם מה שלא נשאו נשים היה בעבור הנזק הנמשך ממנו שלא עסקו בפריה ורביה ובנים לא היו להם ומה שמסיק אבא חנן וכפר בעדו ובעד ביתו וכי בשביל שאין לו אשה לא יכופר הוא ומהיכן למד לומר כן שאינו מתכפר כי אם שיכפר גם בעד ביתו אלא שלמד לומר כן ממה שנאמר ולא ימות כדרך שמתו בניו ועל זה אמר וכפר בעדו ובעד ביתו ש"מ שלכך מתו בניו לפי שלא היו יכולין לקיים בעד ביתו שלא נשאו נשים ואם כן ממילא לא היו להם בנים ועל שלא עסקו בישובו של עולם מתו כי נראה מציאותם לבטלה ועוד שכל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנ' שופך דם כאדם וסמיך ליה פרו ורבו וכן פירש"י פרשת נח ונמצא סמך מן הפרשה לכולם ובזה מתורץ למה הוקבע ברבתי מדרש זה לפרשה זו היה לו לקובעו לפרשת שמיני כי שם מקומו אלא לפי שיש רמז מן כל ארבע דיעות אלו מן פרשה זו, שתויי יין מן עינוי יום כיפורים, מחוסרי בגדים מן כתונת בד קודש, רחוצי ידים ורגלים מן ורחץ בשרו במים, שלא היו להם בנים מן וכפר בעדו ובעד ביתו:

מאמר רב

כתונת בד קודש ילבש וגו'

ויש מקום אתי לקובעם כולם בפסוק בזאת יבא אהרן אל הקודש הסמוך לפסיק ולא ימות שלא ימות כדרך שמתו בניו אלא יבא אל הקודש כי מי שאינו שתוי יין יכול לבא אל הקודש שכן נאמר בפרשת שתויי יין ולהבדיל בין קודש לחול, ולא יהיה מחוסר בגדים שנאמר בהם בגדי קודש הם ולא יהיה מחוסר קידוש ידים ורגלים מן הכיור ואם הוא נשוי נקי הוא מהרהורי עבירה וגדר ערוה היינו קדושה ויכול להיות שארבע בגדים אלו שמזכיר כאן הם כפרה על ד' עבירות אלו כי על שבנים לא היו להם וזה חשוב כשופך דמים על זה אמר כתונת בד קודש ילבש כי הכתונת מכפר על שפיכות דמים כדאיתא בערכין וכנגד מה שהיו מחוסרים מעיל המכפר על לשון הרע אשר מקורו מן גסות הרוח כאשר הוכחנו בראיות למעלה פרשת מצורע על זה אמר ובמצנפת בד יצנוף כי המצנפת מכפר על גסות הרוח לומר לך שעוקר איזו גידול רע צריך לשרש אחריו כי בביטול השורש פורה ראש ולענה יפלו ממילא הענפים וכן ביטול הגסות גורם ממילא ביטול הלשון הרע וכנגד שנכנסו שתויי יין המרגיל לערוה נאמר ומכנסי בד יהיו

על בשרו מכנסים מכפר על נ"ע אשר מקורו מן היין דהיינו גם כן הסבה והמקור אל הזימה, וכנגד שלא היו רחוצי ידים ורגלים כלי המעשה והסיבה לזה הלב חומד וכלי המעשה גומרים על כן צריך לתקן גם כן הסבה והמקור דהיינו החמדה שבלב ועל זה אמר ובאבנט בד יחגור כי האבנט מכפר על הרהור הלב כי על כן היו בו נ"ב אמות כי הוא תיקון הלב המהרהר וחומד וגורם שידיו ורגליו מלוכלכין בחטא לא רוחצו ואע"פ שכאן מדבר בסתם רחיצה מ"מ נרמזו בה גם כל שאר המעשים שכלי המעשה גומרין וצריכין רחיצה חיצונית ופנימית חיצונית מן הכיור לכפר על הפנימית דהיינו מי שלא רוחץ מצואת מעשיו כמ"ש אם רחץ ה' צואת בנות ציון וכתיב דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ כי כמו שכל בגדי כהונה של כהנים היו מכפרים על איזו עון פרטי הדומה להם מצד איזו דמיון כדמסיק בגמרא כך לפי דרכינו נוכל גם כן לומר שבעל מדרש זה סובר שרחיצת ידים ורגלים מן הכיור מכפרים על כל ישראל אשר ידיהם דמים מלאו ורגליהם ממהרות לרוץ לרעה ועל שלא רחצו ידים ורגלים בטלו כפרה זו מישראל על כן עונשם מיתה ובתיקון של אהרן בכל אחד מהם נתן תיקון על השורש והסיבה כדי שממילא יסור המסובב כי כנגד שלא נשאו נשים ראה לתקן הנזק הנמשך דהיינו שלא היו להם בנים כי זהו מקור החטא כי מצד עצמו לא היה נחשב לחטא אם לא ישא אשה זולת שעיקר החטא הוא מה שלא היו להם בנים כי זה נחשב כשפיכות דמים על כן אמר בתיקון של אהרן כתונת בד קודש ילבש המכפר על ש"ד והיינו תיקון המקור והשורש וכנגד תיקון שתויי יין שמקור החטא הוא שמרגיל לערוה כמו שיתבאר לקמן בע"ה פר' פנחס בצרצור יין דשיטים, נאמר ומכנסי בד ילבש על בשרו לכפר על ג"ע ואולי שגם זה היה שמץ מנהו בחטא בני אהרן שנכנסו שתויי יין מהרהרים בעריות מאחר שלא היו להם נשים וזה חילול הקדושה והם נכנסו אל הקודש בזמן ההוא שיש לאדם הרהור המחלל קדושתו כמ"ש ויחל נח וגו' וכנגד מה שלא היו רחוצי ידים ורגלים ובטלו כפרה של כלי המעשה בכל ישראל אשר מקורו מן הלב חומד נאמר ובאבנט בד יחגור כי האבנט מכפר על הרהור הלב והיינו תיקון השורש והמקור אשר ממנו יסתעף החטא לכלי המעשה הגומרין, וכנגד מה שהיו חסירים המעיל המכפר על לשון הרע המסובב מן נסות הרוח בתיקונו בא להסיר השבה והמקור דהיינו גסות הרוח אשר עליו מכפר המצנפת לכך נאמר ובמצנפת בד יצנוף, ועל כולם אמר בגדי קודש הם ועל כן מכפרים על ד' דברים אלו המחוסרין קדושה כדרך שנתבאר, אך עדיין חל עלי חובת ביאור מה זה שפירש"י היה ר' אלעזר בן עזרי' משלו מאי היה דקאמר כי בכל מקום שאמר לשון היה מדבר ממקום אחר אשר משם הובא משל זה כדרך שפירש רש"י פרשת בא מפני

מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר כו' ושם פירושי שר' מתיא אמר דרש זה על פסוקי דיחזקאל ואגב זה הביא לו בעל המדרש דבריו לתרץ בו קושיית מפני מה כו' אבל כאן מה היה לו וכן אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב למה נקט עניני שכיבה ואכילה, ואולי אמר ר"א בן עזרי' המשל כזה על פרשת איסורי מאכלות ועל פרשת עריות שבסוף פרשה זו כי בפרשה זו נאמר קודם התחלת פרשת עריות וחי בהם ולא שימות בהם הרי כאילו אמר בפירוש שעניני עריות מסבבים המיתה הן בב"ד הן מיתה מן השמים במקצתם ואעפ"כ חזר וכפל האזהרה בסוף הפרשה ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי וגומר והיינו זירוז יותר שלא ימות כדרך שמת פלוני ועוד מצינו כן בפרשת איסורי מאכלות שנ' זאת החיה אשר תאכלו פירש"י משל לרופא שהלך לבקר שני חולים כו' לכך נאמר זאת החיה אשר תאכלו שתהיו לחיים הנצחיים וגם שם נאמר בסוף הפרשה כי אני ה' אלהיכם המעלה אתכם מארץ מצרים ר"ל מן האומות אוכלי בשר השקץ והעכבר וכל טימאה כי הם חולים למיתה ועל כן אני מזהירך שלא תלך בדרכיהם שלא תמות כמוהם לכך נאמר בפרשה זו כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו והיינו ממש אזהרה שניה אל מה שמסיק אל תאכל צונן והוא משל צודק על כפל האזהרה בעניני איסורי אכילות, ואל תשכב בטחב משל צודק על כפל האזהרה באיסורי שכיבות משכבי אשה ואזהרה שניה היא שלא תמות כדרך שמתו בהם שתי אומות אלו ועל שתים אלו היה ר"א בן עזריא אומר משל זה, ורש"י הביאו משם אל פסוק זה לתרץ בו גם כן קושיית יתור אחרי מות שני בני אהרן לומר לך שזה זירוז יותר וכדרך שבארנוהו למעלה

מאמר רג

כמעשה ארץ מצרים לא תעשו

ומה שאמר הפסוק כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען ולא פירש מה הם המעשים ההם, יתכן לפרש ע"ד שנ' לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת ר"ל אף אם אין בך עדיין שפתי דעת ואין בך דעת להבחין בין טוב לרע מתוך הספר מ"מ נקוט האי כללא בידך לך מנגד לאיש כסיל תעשה הכל הפך ממה שהחכם עושה ותהיה לו מתנגד בכל דרכיו כי אין שוטה נפגע שאילו היה אדם אחד פוגעו אם כן מסתמא היה הולך גם הוא בדרך מעוקל ההוא ומי פתי יסור הנה לילך בדרכין אם לא מי שהוא פתי כמותו על כן נתן לך סימן דרך כלל לעשות הכל בהפך ממה שהכסיל עושה יען כי חזקתו כל דרכיו מקולקלים ואומר על הן לאו ועל לאו הן על כן אתה תעשה הכל הפר ממה שהוא עושה ואז תלך בדרך ישר ולא תכשל א בל ידעת שפתי דעת כך כל מעשה ארץ מצרים ומעשה

ארץ כנען מקולקלים אמר סתם דרך כלל שלא תעשה בכל מעשיהם כי חזקתם שכל מעשיהם מקולקלין:

פרשת קדושים

מאמר רד

ביאור מדרש הרבתי

דברו אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגו' ברבתי תניא ר' חייא פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלוין בה וכן פרש"י, ויש לדקדק מהו לשון גופי תורה הל"ל מפני שרוב התורה תלוי בה כי לשון גופי תורה משמע שיש מצוה שאינה מן גוף התורה, ונראה שכל פרשה זו מדברת מן גדר וסייג של המצות והגדר ודאי אינו מן גוף התורה, אבל מכ"מ רוב גופי תורה תלוין בגדר זה וקאי פרשה זו על מה שנאמר בסוף הפרשה שלפניה ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות וגו' וקשה למ"ד של לבלתי אינה מתישבת כלל אם לא בזה הדרך שפסוק ושמרת' את משמרתי הוא דוגמת פסוק וישמור את משמרתי דאברהם שדרשו רז"ל על שניות לעריות משמרת למשמרת כי אינה גוף האיסור אבל הוא גדר וגורם שלא יקרב אל גוף האיסור זה"ש לבלתי עשות מחקות התועבות רוצה לומר שהמשמרת למשמרת יגרום לבלתי עשות מן גוף חקות התועבות, ועל זה קאי קדושים תהיו והיינו גדר עריות וכן כל מיני גדר מביאים הקדושה וזהו שמסיק ברבתי אמר ר' יהודה בן פזי מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה ריב"ל מוסיף ומייתי ראיה מן השונמית שאמרה איש אלהים קדוש הוא כו' ואית לן קריין סגיאין אשה זונה כו', ש"מ שעיקר הקדושה תלויה בגדר הנוסף על גוף המצוה ולכך סמכו כל דרשות אלו לפסוק קדושים תהיו אע"פ שכבר נאמר והתקדישתם והייתם קדושים גם בפרשת איסורי מאכלות מ"מ סמכו כל הדרש לפסוק זה קדושים תהיו לפי שהוא סמוך לפסוק ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות המדבר בגדר דווקא כאמור, לכך נאמר ופורץ גדר ישכנו נחש לפי שהנחש יודע גודל העונש של הפורץ גדר כי הוא פרץ גדרו של עולם, פירוש לפי שחוה הוסיפה על הצווי דרך גדר וסייג ואמרה איך שצוה לה הקב"ה לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו הוסיפה הנגיעה דרך גדר והנחש דחפה בעץ ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' וזהו שפרץ הגדר שגדרה חוה על כן ישוך הנחש לכל פורץ גדר, ומטעם זה נאמרה פרשה זו בהקהל ואנו למידין מן אנשי כנסת הגדולה אשר עשו גדרים וסייגים לתורה ועשו הדבר

בהקהל רב דהיינו כנסת הגדולה והם אמרו והעמידו תלמידים ועשו סייג לתורה הורו שכל סייג צריך לתלמידים הרבה כי לגופי תורה אין לחוש אף אם אינם נאמרים בקהל רב ובהסכמת רבים מ"מ הכל יודעין חומר גוף האיסור ואין לחוש כל כך שמא קצתם יפרקו מעליהם עול מצוה, אבל הגדר המותר מן הדין זולת שאסרוהו חכמים למגדר מילתא בזמן שרואין שהדור פרוץ אם אין הגזירה בהקהל אלא קצתם ינהגו איסור בדבר וקצתם ינהגו היתר בדבר אין קיום לגזירה ההיא והרי זה בכלל לא תתגודדו שדרשו רז"ל שלא יעשו אגודות אגודות ומ"מ לשון גדודה אינו יוצא מידי פשוטו שהוא לשון חבלה כי בזמן שנעשו אגודות זה אומר בכה וז"א בכה אז מחבלים זה בזה בהלכה והם בכלל מקל חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבלין זה לזה כי וה פוסל חבורה של חבירו וזה להפך וע"י זה יבא הענין לידי ביטול לגמרי על כן צריך הקהל הגדר יותר מן גוף המצוה שלא להיות מכלל ת"ח שבבבל כי הפירוד נמשך מן גסות הרוח ע"ד שתי נשים שנזכרו בנבואת זכריה אלו חנופה וגסות כרוח שירדו לעולה וכתיב שם והוכן והניחה שמה על מכונתה מהו על מכונתה אלא שמקום זה מסוגל לכך מן דור הפלגה שאמרו ונעשה לנו שם על כן משם נפוצו אגודות כך כל אוהבי קניית השם יתפרדו ואינן באגודה אחת לעולם לפיכך אותן מתקני גדרים לתורה היו אנשי כנסת הגדולה ובהקהל ההוא עשו כל הם שהיה נראה להם שהדור צריך לכך, וקרוב לשמוע מאחר שמצינו פר' שמיני באיסורי מאכלות כתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ובפרשה זו כתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם, מכאן סמך שכל קדושה היא במותר לך וכן ארז"ל קדש עצמך במותר לך ועיקר קדושה זו היא בפרישות של עריות ושל איסורי מאכלות כי קדושה שבפרשת שמיני מדברת מאיסורי מאכלות וקדושה של פרשה זו נאמרה אחר פרשת עריות שבפרשת הקודמת:

מאמר רה

איש קדוש עובר עלינו פלוגתא דרב ושמואל

וכן דרשו רז"ל איש קדוש עובר עלינו תמיד מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב על שלחנו וחד אמר שלא ראתה קרי על סדינו ברכות פרק א' וכן ברבתי פרשה זו וכפי הנראה שהסובר שלא ראתה קרי על סדינו סבר שקדושה זו היא גדר עריות והסובר שלא ראתה זבוב על שלחנו סובר שקדושה זו היא גדר מן רבוי המאכלים של בשר ויין כי שם מצויין זבובים ביותר שהרי בדרך נס אמרו שלא נמצא בבית המקדש זבוב בבית המטבחיים וכן הנזירות מן היין נקרא קדושה שכן נאמר בנזיר קדוש יהיה וכן בפ' שמיני הזכיר אחר ציווי יין ושכר אל תשת ציווי איסורי מאכלות ועל כולם אמר והתקדשתם

וגומר שכן נאמר בנח בעבור שנטע כרם ויחל נח איש האדמה ויטע כרם ויחל היינו שנעשה חולין מקדושתו, וכן מסיק בילקוט פרשה זו שדרש על קדושים תהיו פסוק כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר מהו להצילך תרין אמוראין חד אמר להיות צל על ראשך וחד אמר לרוקן נכסי האומות וליתן לך כד"א וינצלו את מצרים, נראה דבהא פליגי חד אמר שקדושה זו היא מן ריבוי המאכלות וכן מוכח פשוטו של פרשה שנאמר ויתד תהיה לך על אזנך וגומר וארז"ל שזה בדבר שתגרי אומות העולם מכרו להם שגרם להם היציאה לאפוקי מצד המן שהיה נבלע באיברים לא היו צריכין ליתד זה ולצאת מחוץ למחנה והטיל עליהם הקב"ה טורח זה לצאת מחוץ למחנה כדי שיסתפקו במן ולא ירבו במאכלות ליקח מתגרי אומות העולם וע"י זה והיה מחניך קדוש, וחד אמר שקדושה, זו מן העריות שנ' ולא יראה בך ערות דבר ועוד שנאמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה והיינו קרי כו' ועל זה אמר והיה מחניך קדוש, והנה הסובר שיקדש עצמו במותר לו בעניני אכילה ושתיה דורש להצילך לשון צל כדמסיק במסכת פסחים אכול בצל ושב בצל פי' שעל ידי שלא יקפיד על אכילתו ויסתפק בבצלים ישב בצל קורתו כי לא יצטרך למכור ביתו כההוא שאמרו דאכיל אליתא טמין בעיליתא מאן דאכל קיקולא אקיקלי מתא יתיב והדורש להצילך מלשון וינצלו את מצרים לרוקן נכסי האומות וליתן לך סובר שקדושה זו היא מן העריות שכן נאמר ורועה זונות יאבד הון ובמקום אחר כי בעד אשה זונה עד נכר לחם וביאור הדבר לפי שמצרים היו שטופי זימה על כן ממונם אצלם דבר האבוד על כן כתיב וינצלו את מצרים וכן הכנענים היו שטופי זימה כמ"ש בפרשת כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגומר ולא תקיא אתכם כאשר קאה את הגוי וגומר על כן ראה ויתר גוים ראה מעשיהם בעניני זימה ויתר ממונם לישראל וכן דרשו ראה שלא קיימו ז' מצות של בני נח כו' ומכללם ג"ע על כן התיר ממונם זה"ש להצילך או להושיבך בצל קורתך או להציל נכסי האומות וליתן לך על מנת שתהיה מחניך קדוש מעריות או מריבוי אכילה ושתיה.:

מאמר רו

משל למלך שהיה לו מרתף כו' כך העליונים די להם בקדושה א'

וברבתי מסיק ר' אבין אמר תרתי, משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהן נזירים מהם שיכורים לעת ערב בא ליתן שכרם נתן לשכור שני חלקים ולנזיר חלק אחד אמרו לו אדונינו המלך הלא שמרנו כאחת מפני מה אתה נותן לאלו ב' חלקים ולנו רק חלק אחד א"ל אלו שיכורים הם ודרכם לשתות יין אבל אתם נזירים ואין

דרכם לשתות יין לפיכך אני נותן לאלו ב' חלקים ולכם חלק אחד כך העליונים שאין יצר הרע מצוי ביניהם קדושה אחת להם שנאמר ובמאמר קדישין שאלתא אבל התחתונים שיצר הרע ביניהם הלואי ויעמדו בשתי קדושות שנאמר והתקדישתם והייתם קדושים ר' אבין אמר חורי משל לבני מדינה שעשו שש עטרות למלך מה עשה המלך הניח בראשו אחת ובראש בניו שתים, כך בכל יום העליונים מכתירים לפני הקב"ה שלש קדושות ואומרים קדוש קדוש קדוש מה עושה הקב"ה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל שנאמר והתקדישתם והייתם קדושים כי קדוש אני עכ"ל וקשה מאי קמ"ל רב אבין אמר תרתי מנינא למה לי, וכפי הנראה שהוצרך לאשמועינן תרתי כדי שלא תאמר שדרש שני הוא כמו דבר אחר ר"ל דרש אחר ודרש או זה או זה קמ"ל תרתי שדרש שניהם כאחד כי בא ליישב פסוק והתקדישתם והייתם קדושים כי קדוש אני הנאמר סוף פרשת שמיני ופסוק והתקדישתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם וק' הכפל ושינוי הלשון שביניהם על כן ראה ר' אבין לפרש שתיהם לפי שהפסוק של פרשת שמיני מדבר בשלשה קדושות שמלאכי השרת מקדישין אותן שנותן שתים בראש בניו ואחת לעצמו ודקדק זה מלשין כי קדוש אני ר"ל רק קדושה אחת אני נוטל לי ושתים לבני אבל בפרשה זו לא נאמר כי קדוש אני אם כן אינו מדבר מזה הענין כלל אלא כפל הקדושה היא כנגד המלאכים שדי להם בקדושה אחת דהיינו הקדושה הבאה להם מן שמירת מצות ה' כמ"ש ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו והמלאכים אינן צריכין לגדור גדר כי אין יצר הרע מצוי ביניהם, על כן עושים דבר ה' כהווייתן לא יוסיפו ולא יגרעו ודי להם בקדושה אחת אבל התחתונים שיצר הרע מצוי בהם מתוך זה הם צריכין לגדר ולקדש עצמם אף במותר להם וניתוספה להם קדושה אחת על גוף המצוה ואחת על הנדר וכולי האי ואולי כי גם אחר שעשו גדר הלואי ויתקיימו בגוף הציווי זה"ש הלואי ויתקיימו בשתי קדושות ולפיכך המשילם לשיכורים על שהיין מרגיל לערוה, והם הם ב' מיני קדושות במותר להם שהזכרנו ומאחר שהם שיכורים ביותר הם צריכין לגדור להם גדר ולהתקדש בשני קדושות על כן שכרן כפול מן המלאכים יען כי המה נזירים ואין להם יצר הרע וחשק לעבו' על מצות ועושים בהכרח לא על צד הבחירה כי אן בעל בחירה כי אם האדם ע"כ שכרו כפול ומחיצתן לעתיד לפנים ממחיצת מלאכי השרת ויען כי משל זה היינו על שכרן שהוא כפול לפי שגם המה בעה"ז הם מקדשים את עצמם בקדושה כפולה על כן לעת ערב כי יבאו על שכרם בגמר פעולתם יכפל שכרן וקדושתן כפולה על כן המשילם לעבדים מקבלין שכר חלף עבודתם כפל כי משנה שכר שכיר עבדו את ה' הן גוף המצוה הן הנדר שמוסיפין להחמיר על עצמן בקדושה יתירה, אבל

משל שני אינו מדבר בקדושות הניתן להם מצד השכר אלא המתן של השכר שדרך האב ליתן לבנו על כן המשילם לבנים וקדושות אלו אינן עצם השכר הבא מאתו ית' אלא ממה שקיבל השי"ת מן המלאכים נותן שתים לבניו והדין דין אמת כי מה שהמלאכים אומרים ג' פעמים קדוש פירושם קדושה אחת מן המלאכים כי על ידי שהם עושי דברו נתקדשו בקדושה אחת ובה מקדישין להקב"ה לומר קדוש אתה ממנו, ושתי קדושות הם משל ישראל שנתקדשו בשני קדושות ע"י שמירת המצוה והגדר ובהם מקדישין המלאכים להקב"ה לומר קדוש קדוש אתה מבניך ישראל ובזה מכתירין את הקב"ה בשלשה עטרות ולפי ששתים מהם מקורם מישראל על כן דין הוא שכנגד זה נותן הקב"ה שתים בראש בניו כי מהם בא ואליהם ישובו והרי הוא מדה כנגד מדה ממש ושני דרשות אלו של רב אבין נדרשו כאחד

מאמר רז

ביאור מדרש תנחומא כו'

ראייה לדברינו אלה ממה שמסיק בתנחומא ומביאו הילקוט פרשה זו וזה לשונו אתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני אמר קדוש ברוך הוא לישראל עד שלא בראתי אתכם היו מלכי השרת מקלסין ומקדשין אותי בכם והיו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, כיון שנברא אדם הראשון אמרו זהו שאנו מקלסין אותך בשמו אמר להם גנב הוא שנאמר ותאכל מן עץ וגומר וכשבא נח אמרו ליה זה, אמר להם שיכור הוא שנאמר וישת מן היין כר בא אברהם ואמרו לו זהו, אמר להם זה גר הוא, בא יצחק אמרו ליה זהו, להם זה אהב שונאי, בא יעקב ואמר להם זהו וכה"א לא יקרא עוד שמך קב כי אם ישראל ונקראו ישראל על שמו, על זה נאמר ישראל אשר בך אתפאר אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי אתכם היו קדושים כשם אני קדוש שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני עכ"ל מכאן ראייה לדברינו ממה שנאמר מקדשים אותי בכם ש"מ שהמלאכים מקדישין שמו יתברך בשתי קדושות של ישראל.

מאמר רח

מדרש על פסוק תודיעני אורח חיים כו'

מדרש זה בכללו נראה לפרשו על דרך שמסיק בילקוט דתהלים בפסוק תודיענו אורח חיים אמר הקדוש ברוך הוא לדוד אם חיים אתה מבקש צפה ליראה שנאמר יראת ה' תוסיף ימים דבר אחר צפה ליסורין שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר גר אחר צפה לתורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה דבר אחר עשר ואכול שנ' מור מצותי וחיה, ותדע

כי הקדושה ענינה הנצחיות כד"א והיה כל הנשאר בירושלים קדוש אמר לו כל הכתוב לחיים, וכן בתרגום של שלש קדושות קדיש לעלמי עלמיא על כן מלאכי השרת מקדשין אותו יתברך ואומרים ברוך ד' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם דהיינו לנצח נצחים ומאחר שמזכירים אותו ית' בישראל זה מסתמא אין שמו יתברך נקרא כי אם על איש חי מן העולם ועד העולם כי אז מקודש שמו יתברך על הקדושים אשר בארץ המה על כן סברו שזה האיש יהיה דבוק במקור החיים, וארבע דברים הם המסבבים החיים, ואחד מהם שמירות המצות שנאמר שמור מצותי וחיה על כן כשנוצר אדם הראשון חשבו כי זהו לפי שהוא היה הראשון אשר קבל מצות ה' שנאמר ק ה' אלהים על האדם ועל ידי מצות ה' יהיה חי לעולם ואם כן יהיה שבחו של השם יתברך עליו מן העולם ועד עולם כי מאחר שנוסח השבח הוא מן העולם ועד העולם אם כן ודאי זה הישראל חי לעולם וזהו ודאי האדם שקיבל ציווי השם יתברך ולדעת רבותינו זכרונם לברכה נכללו כל שבעה מצות בני נח בפסוק זה, אמר להם הקב"ה הוא לא עליו נאמר השבח מן העולם ועד העולם כי זה אין לו דמים כגנב שנמצא במחתרת כך הוא מת בחייו שהרי נתחבא מפני ה' כגנב שנמצא במחתרת אם הוא פסק מיתה לעצמו כי כן דינו שנאמר לו מות תמות ואינו דבוק במקור החיים ושקה קדושתו על כן אין שייך לומר עליו מן העולם ועד העולם מאחר שאכל מן העץ ועבר על מצות ה' אינו בכלל שמור מצותי וחיה, כשבא נח ששמר התורה ולמד אתה שידע להבחין בין טמאים לטהורים מכאן שלמד תורה והרי הוא בכלל עץ חיים למחזיקים בה אם כן זהו אמר להם שיכור הוא הרי חילל קדושתו על ידי שכרות כמו שנאמר יין ושכר אל תשת וגומר, ולהבדיל בין הקודש לחול ובנח כתיב נח שנעשה חולין כי את קודש ה' חילל ואין החיים דבוק בו שכן נאמר יש דרך לפני איש ואחריתו דרכי מות יש דרך ישר סוף תיבות שכר והיינו אחריתו דרכי כי כל שיכור קרוב למות יותר מלחיים שכן אמרו באיסורי מאכלות משל לרופא שביקר שני חולים זה שהוא לחיים אמר לו את זה תאכל ואת זה לא תאכל וזה שהוא למיתה התיר לו את הכל, כך הענין גם ברבוי שתיית יין דרך שכרות כמשל הנזירים והשיכורים שהזכרנו למעלה על כן אין שייך לומר על השיכור מן העולם ועד העולם ועוד שהתורה והשכרות הם שני הפכים ואינן מזדווגים על דרך מאמר רבותינו זכרונם לברכה נכנס יין יצא סוד ונכנס חמר יצא מחקק כמו שיתבאר דבר זה באר היטב לקמן פרשת נשא בעזרת השם, כשבא אברהם שהקב"ה העיד עליו לאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכתיב יראת ה' תוסיף ימים ואם כן יחיה מן העולם ועד העולם ואם כן ודאי זהו שמקלסין אותך בו מן העולם ועד העולם אמר להם גר הוא זה לפי שבעון

אומרו במה אדע נגזר מארץ חיים להיות כגר בארץ על כן אינו דבק במקור חיים כי הדר בחוצה לארץ כאילו אין לו אלוה וארץ ישראל ארצות החיים שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים ובחטאו נטרד זרעו משם וגם הוא היה בכלל גרות זה על כן אינו דבק במקור חיים, כשבא יצחק שהיה סומא וכלוא בבית ובעל יסורין אמרו זהו לפי שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר אמר להם זה אוהב שונאי רצה לומר כל משניאי אהבו מות כי היה אוהב את עשו אשר מקורו מן סמאל הוא שר של עשו והוא מלאך המות שהקב"ה הוא שונאו והוא אהבו וקרינן ביה ולמשנאי אהבו מות כשבא יעקב שאמרו עליו יעקב אבינו לא מת ואם כן הוא דבק לעולם במקור החיים אמר להם הקב"ה זהו שעליו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם מאחר שהוא לא מת והביא למופת על זה שם של ישראל שאל חי בקרבו כי שם כל אל נכלל בתוך שמו וזה מורה שאין שום מות דבק בו לכך נאמר והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו הורה באצבע שעיקר הקדושה שמקדשין בה הקדוש ברוך הוא היינו בקדושת יעקב כי הוא מן העולם לכך נאמר והתקדישתם בעולם הזה והייתם קדושים אינו ציווי אלא אומר שכך תהיו קדושים ר"ל בהוויית הקדושה תהיו כן לעולמי עולמים וזהו שאמר לא המתים יהללויה לפי שבשם של יה נברא העולם הזה והעולם הבא והמתים לא יהללו בשם של י"ה כי אין בהם הה"א שהרי אינן בעולם הזה ולא כל יורדי דומה לגיהנם כי אינן לעולם הבא, שנברא ביו"ד ואנחנו נברך י"ה כי יהיה חלקינו בעולם הזה ובעולם הבא מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללו י"ה שם של יה זהו שמקדישים אותו יתברך בברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם כי זה מורה גם על קיום שלנו נצחי בזה ובבא, זהו שמסיק בילקוט פרשה זו קדושים תהיו כי קדוש זהו שאמר ואתם הדביקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום והוא מבואר שהקדושה והחיים תלוין זה בזה, ובילקוט מסיק קדושים תהיו בכל מיני קדושות כי קדוש אני שנאמר כי אלהים קדושים הוא שהוא קדוש בכל מיני קדושות, דבורו בקדושה שנ' אלהים דבר בקדשו, הילוכו בקדושה שנאמר הליכות אלי מלכי בקודש, דרכו בקדושה שנאמר אלהים בקודש דרכך, קילוסו בקדושה שנאמר מי כמוכה נאדר בקודש, חשיפת זרועו בקדושה שנאמר חשף ה' זרוע קדשו, הזכיר כל הפרטים הללו לתרץ בהם סמיכות איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו לפי ששלשה שותפין באדם על כן הזהיר על שלשתן דהיינו על סתם מורא אב ואם ועל חלק אלוה ממעל חלק הקדוש שיתדמה לבוראו בכל מיני קדושה כי קדוש הוא יתברך ויותר מהמה ביום שבת קודש שבו יש לו נשמה יתירה ועל כן צריך גם לקדושה יתירה, א' ב' דבורו הלוכו היינו שלא יהיה דבורו של שבת קודש והלוכו של שבת קודש

כשל חול אלא קודש כבוראו יתברך בהליכתו ודבורו, דרכו בקדושה כך בשבת אסור לו לשום לדרך פעמיו חוץ לתחום, קילוסו בקדושה להרבות בתפלות וקילוסים ביום השבת, חשיפת זרועו בקדושה לקרות בו בתורה שניתנה בזרועו של השם יתברך, ויתכן לפרשם על שלשה עמודים תורה עבודה גמילות חסדים, דרכו בקדושה הלך אחרי דרכיו מה הוא גומל חסדים כו', קילוסו בקדושה עבודה שבלב תפילה, חשיפת זרועו בקדושה התורה כאמור, ויכול להיות שבעל מדרש זה סמכם לפרשה זו, כי הילוך ודיבור קודש רמוז בשבת קודש כאמור, חשיפת זרוע בקודש הייני תורה, והקדושה שיפנה לבו מכל דברים בטלים ויהיו עיניו ולבו כל הימים בתורה כמו שנאמר ודבר בם ולא בדברים אחרים כי כולם לא נחשבו לכלום כנגד התורה זהו שאמר אל תפנו אל האלילים ר"ל אל שאר דברים אשר אין להם שחר ומציאות כפירוש רש"י כלא הוא חשיב רצה לומר הכל כנגדה אפס ותוהו, קילוסו בקדושה עבודת הקרבנות זהו שאמר וכי תזבחו זבח שלמים וגומר דהיינו קדשים, כמו שנאמר כי את קודש ה' חילל, דרכו בקדושה הלך אחרי דרכיו בגמילות חסדים כו' זהו שאמר ובקצרכם קציר ארצכם וגומר לעני ולגר תעזוב אותם על כן נסמכו כל הענינים הללו ומסיים בכולם אני ה' אלהיכם רצה לומר ממני תראו וכן תעשו ותהיו קדושים בכל עניני קדושה אלו כמוני:

פרשת אמור

מאמר רט

אמור ואמרת להזהיר הגדולים על הקטנים

ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן וגומר, קשה למה לא הזכיר את אהרן עצמו, ועוד קשה אמור ואמרת להזהיר הגדולים על הקטנים למה דווקא במצוה זו הגדולים מצוון להפריש את הקטנים, וכפי הפשט יש לומר לפי שכל עיקר הטומאה של מתים נמשך מן מלאך המות ואילו לא עשו ישראל העגל היו חורין מן מלאך המות והיו מתים בנשיקה כמו שהכרחנו דבר זה מתוך הגמרא והסברא ומדרשי רבותינו זכרונם לברכה ויתבארו לקמן פרשת חקת על מאמר רבותינו זכרונם לברכה תבא הפרה ותקנח צואת בנה כי העגל טינף פלטין של מלך על ידי שמצד הלוחות נעשו חורין מן מלאך המות והעגל גרם שבירת הלוחות והחזיר הטומאה למקומה על וכן תבא הפרה ותקנח הטומאה על ידי הזאה שלא יכנס אל מקדש ה' בטומאה ויטנף פלטון של מלך ולפי שאהרן עשה העגל על כן נאמר שם ונתתם אותה אל אלעזר הכהן כי אין קטיגור נעשה סניגור לפי שאהרן היה סבה אל חזרת טומאה זו, ומטעם זה לא בא ציווי זה כי אם אל

בני אהרן ולא אל אהרן עצמו לפי שנאמר והזה הטהור על הטמא ותרגומו וידי כהנא דכיא רצה לומר מי שלא נטמא בעגל הן טומאת המת שבאה על ידו הן מה שע"ז מטמאה כמת ונדה כי הכתוב קראו זבחי מתים ואומר תזרם כמו דוה, על כן נתרחק אהרן בשני מקומות אלו, ומזה הטעם נצטוו הגדולים להפריש את הקטנים כ"א תדבק בו הטומאה בקטנותו גם כי יזקין לא תסור טומאתו ואיך יקיים והזה הטהור על הטמא כי מי יתן טהור מטמא:

מאמר רי

במדרש מה כתיב למעלה כי יהיה בהם אוב כו'

ובמדרש בילקוט מסיק וז"ל מה כתיב למעלה מן הענין ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מה כתיב אחריו אמור אל הכהנים מה ענין זה לזה אלא שצפה הקדוש ברוך הוא שעתיד למלוך שאול על ישראל ולהרוג את הכהנים ולדרוש באוב אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי מלמד שהראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו והראהו את שאול ואת בניו נופלים בחרב אמר לפניו רבונו של עולם מלך ראשון שיעמוד על בניך יודקר בחרב אמר ליה הקב"ה למשה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו עיין שם, כפי הנראה שבעל מדרש זה רצה לתרץ כפל של. אמור ואמרת כי ואמרת קאי אציווי של מטה לנפש לא יטמא ואמור אל הכהנים בני אהרן קאי אשלמעלה ואגב זה תירץ גם למה לא הזכיר את אהרן עצמו לפי שמעשה של שאול המלך בנוב עיר הכהנים היה לבני אהרן יוצאי חלציו ולא לאהרן עצמו, ומה שאמר מלך ראשון יודקר בחרב ולא אמר יפול בחרב שהרי ראה אותם נופלים בחרב, נראה לפרש כי שאול חטא באוב שדינו בסקילה שנופל ממקום גבוה שתי קומות כמו שנאמר מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג כו' וחטא גם בהריגת נוב שדינו בחרב על כן כדי לקיים שני דינין אלו כאחד נפל על חרב כי בנפילה יצא גם ידי סקילה, ומשה כבר ידע בנבואה ששאול חטא באוב שדינו בסקילה והיה לו להיות נידון בנפילה בלא חרב לכך אמר מלך ראשון יודקר בחרב כי נראה שזה מיתה בזויה אבל על הנפילה לא שאל משה כלום כי ידע שדינו בנפילה אלא על דקירת החרב שאל כי לא ידע עדיין בנבואה ענין הריגת הכהנים עד שאמר לו הקב"ה אמור אל הכהנים וגילה לו גם מה שעתיד לעשות לכהנים, אבל ענין השאלה באוב כבר ידע משה, ורז"ל אמרו כי אחזני השבץ רמז מה שעשה לכהנים שנאמר בהם ועשית משבצות זהב, וקשה למה רמז לכהנים במלת שבץ המרמז לבגדי כהונה ונראה שבמלת שבץ כלל כל מה שחטא בו שאול, א' מה ששאל באוב ולא שאל באורים ותומים כי לא נאמר משבצות זהב בשום בגדי כהונה

כי אם בחשן ואפוד ובכתונת תשבץ המכפר על שפיכות דמים, ונמצא שרמז בשבץ אל חושן ואפוד שבהם האורים ותומים שלא שאל בהם ושאל באוב, ורמז בשבץ גם לכתונת תשבץ רמז גם לשפיכות דמי הכהנים. ועל שקבל לשון הרע הגורם ש"ד, ועל אשר המית הגבעונים דהיינו ג"כ ש"ד, לכך נא' אל שאול ואל בית הדמים דהיינו הריגת הכהנים והגבעונים ורמז בדמים שנ' בו דמיהם בם:

מאמר ריא

מדרש על אמרות ה' אמרות טהורות

ובמדרש הרבתי פרשה זו רבי תנחום בר חנילאי פתח אמרות ה' אמרות טהורות, אמרות ה' אמרות, אמרות של בשר ודם אינן אמרות, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן אמר למחר אני בונה לכם דומסיאות, פי' עיניי מרחץ ומרחצאות, למחר אני מכניס לכם אמת המים, ישן הוא ולא עמד היכן הוא, היכן אמרותיו של זה, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא וה' אלהים אמת, מהו אמת שהוא אלהים חיים ומלך עולם, טהורות, שעיקם הכתוב שתים וג' תיבות בתורה שלא להוציא דבר טומאה מפיו הדא הוא דכתיב מכל הבהמה הטהורה עד כאן לשונו, כפי הנראה שמדרש זה רצה ליישב הכפל של אמור ואמרת על ידי הפסוק אמרות ד' אמרות טהורות ומה ענין זה לזה, ועוד קשה מה ענין הבטחות מרחצאות לכאן ולמה חלק מרחצאות מן דומסיאות הלא הכל עניני רחיצה זו, ונוראה לפרש על דרך שמסיק ברבתי פרשה זו אמר רבי תנחום בר חנילאי שני פרשיות הכתיב לנו בתורה והם טהורות ועל ידי מי ניתנו על ידי שבטו של לוי שכתוב בו, כסף צרוף בעליל לארץ וכתיב וישב מצרף ומטהר ככסף וטיהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף, ואיזו זו פרשת פרה ופרשת המת, הנך רואה שאזיל רבי תנחום לטעמיה כי מה שדרש שני פרשיות הכתיב לנו בתורה כו' למאי נפקא מינה הזכיר עכשיו גם פרשת פרה, אלא שדרש הכפל בפסוק אמרות ד' אמרות רצה לומר שני אמירות אמר ה' ושניהם טהורות והם כסף צרוף וגו' רצה לומר ניתנו על ידי הלוים הצרופים מן חטא העגל ככסף צרוף כי על כן לא נזכר כאן אהרן מאחר שהיה לו חלק בעגל וכן בפרשת פרה ונתתם אותה אל אלעזר וגומר, ונמסרה טהרה זו בשני פרשיות אלו אל הלוים הטהורים שלא נטמאו בעגל כך אמור ואמרת הנאמר כאן רמז לשני מיני טהרות שנמסרו לכהנים א' פרשת פרה ב' פרשה זו שני אמירות אלו באו לטהרתן, ויש חילוק בין ב' אמירות אלו כי האמירה של פרשת פרה מדברת ברחיצה ממש שנאמר והזה הטהור על הטמא טל ידי מים חיים אל כלי, על כן נשא המשל במרחצאות ואמת המים דהיינו רחיצה ממש, אבל פרשה זו אינה

מדברת מן רחיצה ממש אלא להשמר מן הדברים המטמאים והיינו דימיסאות שפירושו עניני מרחץ רצה לומר מדברים מעין רחיצה אבל לא רחיצה ממש אלא עניני טהרה שהוא דוגמא לבד ומעין רחיצה ולפי ששני פרשיות אלו לא נתנו כי אם לשבט לוי שלא חטאו בעגל על כן אמר במשל כמלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו מקלסין אותו וערב לו קילוסן כו' הורה באצבע שלא הבטיח בדימסיאות ומרחצאות כי אם לאותן שקלסוהו כך לא נתן פרשיות אלו כי אם על ידי שבט לוי שערב לו קילוסן כי שמרו אמרת ה' במעשה העגל שנאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו על כן כנגד שמרו אמרתך ניתנו להם ב' אמירות אלו זהו שאמר אמור ואמרת רוצה לומר באמירה זו רמז שיותן להם עוד אמירה אחרת בכיוצא בזו והיא פרשת פרה, ושניהם תלוין זה בזה כי לכך רמז בפרשה זו גם פרשת פרה כדי ליתן טעם על צווי לנפש לא יטמא והטעם הוא לפי שלסוף תצוה להם גם דיני הפרה והזה הטהור על הטמא וידי כהנא דכיא כו' ואם כן מאחר שהמזה צריך להיות טהור על כן נצטוו על נפש לא יטמא שאם תדבק בהם הטומאה אם כן מי יתן טהור מטמא וכן אם לא יפרישו הגדולים את הקטנים מן הטומאה גם כי יזקינו לא יהיו ראוין להזאה כי תהיה הטומאה דבוקה בו ולא תסור, ומה שמותר לטמא לקרובים לפי שהחומר אשר נטמא מן זוהמת המלאך המות תמיד רוצה להשליך הטומאה מעליו על הנוגע בו ודווקא על הרחוקים ולא על קרוביו שחשובים כבשרו ממש כמו אשתו או אב בן אח אחות כולם חצי בשרו וכמו כן נרמז כל זה בפסוק אמרות ה' אמרות כסף צרוף היינו ב' אמירות באו ללוים כי על ידי אמירה ראשונה שלא יטמאו יהיו המה עצמם ככסף צרוף, ועל ידי אמירה שכנגד פרשת פרה אמר מזוקק שבעתים, על דרך שמסיק בילקוט פרשת חוקת מזוקק שבעתים רבי חנן בר פפי פתר קרא בפרשת פרה שיש בה מן ז' ז' דהיינו ז' פרות ז' הזאות ז' שרפות ז' כבוסים ז' טמאים ז' טהורים ז' כהנים עד כאן, ומה שמסיק מלך כו' אבל אמרות ה' המבטיח ליום המחרת אומר ועושה ודאי נראה שבזה סבר כדעת המדרש

מאמר ריב

לפי שבעוה"ז אתם מיטהרין ע"י כהן כו'

בילקוט פרשת חקת והיתה לעדת בני ישראל למשמרת לפי שבעוה"ז מטהרין ומטמאין על ידי כהן אבל לעתיד לבא הקב"ה מטהרן שנ' וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' והיינו ממש המרחצאות ואמת המים שהקדוש ברוך הוא מבטיח למחר שהוא לאחר זמן לרחוץ את ישראל במים טהורים, ולפום ריהטא קשה מהו שאמר בעולם הזה מיטמאין ומיטהרין על ידי כהן למה נקט מיטמאין כי הכהן אינו מוסיף טומאה שאם על ידי כהן

אינו קאי על מיטמאין אם כן למה נקט כלל מיטמאין פשיטא שאין טהרה בלא טומאה שקדמה אלא שרצה ליתן טעם מה בין זריקת מים טהורים שעל ידי הקב"ה לזריקת כהן בעולם הזה, אלא לפי שבעולם הזה אי אפשר להזהר לשמור התינוק שלא יגע בשרץ וכי כל היום לא זזה ידו מתוך ידו ואם כן הטומאה דבוקה בכהן מקטנותו ואיך יתקיים והזה הטהור על הטמא זהו שאמר מיטמאין ומיטהרין על ידי כהן לפעמים מיטהרין על ידו ולפעמים מיטמאין על ידו ואין טהרותיו ברורים אבל לעתיד הקב"ה הוא יתברך טהור ודאי ויזרוק עליכם ואז יתקיים והזה הטהור על הטמא כי תהיה הטהרה שלימה, ומה שדרש טהורות מצינו שעיקם הכתוב בא לתרץ מה שנא' לנפש לא יטמא כי אם לשארו וגומר לא אמר הכתוב בפירוש לשון טומאה שיטמא לקרובים אלא מן דיוק דלא יטמא הא לקרובים יטמא והיינו שלא רצה להזכיר הטומאה בפירוש ומה שנאמר לא יטמא פירש רש"י מצוה, וכן מטעם זה נשאר מת מצוה בדיוק וכל זה מעין שעיקם הכתוב כו' ויכול להיות שזהו שמסיק במדרש שהעליונים די להם באמירה אחת אבל התחתונים בשני אמירות הלואי ויתקיימו רצה לומר העליונים טהורים ודאי כי הקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ואינן צריכין לציווי ראשון שלא יטמאו, אבל ב"ו שדרכו לילך בבית הקברות הלואי ויתקיימו בשני אמירות כי אף על פי שנאמר להם לנפש לא יטמא כדי שישארו בטהרתן מכל מקום מי יודע אם נטהרו מכל טומאה כי אולי נטמא בלא ראות או בקטנותו כאמור, ונרמז כל זה בנבואת חגי הנביא הן ישא איש בשר קודש בכנף בגדו וגומר כמבואר אצלינו בחיבורי עמודי שש עיין שם, ובעל מדרש זה שאמר ב"ו מבטיח ואינו עושה כו' מילתא אגב אורחיה קא משמע לן כי דבר אלהינו יקום לעולם אומר ועושה אבל ב"ו אל יתהלל ביום מחר לאמר למחר אעשה כך וכך כי יכול להיות שהיום הוא פה אתנו ולמחר איננו, מעין הפסוק אל יתהלל חכם בחכמתו וגומר לומר בחכמתי כי נבינותי אעשה כך וכך כי דבריו אינן ודאי כו' שמא בזמן העשיה אינו בעולם אך בזאת יתהלל השכל וידוע אותי כי יכול להתפאר לאמר אעשה מצוה זו למחר דהיינו השכל, וא גם זאת צריך לומר אם ירצה השם דהיינו וידוע אותי שיאמר אם ירצה ה' אפילו כשמתהלל בהשכל להיות משכיל על דבר מצוה מכל מקום יהיה דווקא ההילול בידוע אותי לומר אם ירצה ה' וק"ו אם יתהלל בדבר הרשות כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה אני ה' אימר ועושה ולא האדם גם כל חסד ומשפט וצדקה אשר האדם נראה כעושה ואינו כן אלא ה' עושה הכל כי אל הכל צריך האדם עזר האל יתברך, ופסוק זה דאתא לידן נימא בי' מילתא:

מאמר ריג

מאמר בן זומא איזהו חכם גבור עשיר ומכובד

ותדע כי בן זומא אמר איזו חכם כו' איזו גבור איזו עשיר כו' איזו מכובד כו' נראה שכל שאלותיו סובבים על פסוק אל יתהלל חכם וגומר ובפסוק לא נזכרו כי אם חכם גבור ועשיר אבל מכובד לא נזכר כלל כי מדקאמר לשון איזו בכולם שמע מינה שקאי על איזו דבר שנזכר כבר דאם לא כן לשון איזו לא אתי שפיר כי הוה ליה למימר סתם חכם הוא הלומד מכל אדם והכובש את יצרו הוא הגבור והשמח בחלקו הוא עשיר והמכבד לכל אדם הוא מכובד ומדקאמר לשון איזו ש"מ שקאי על מקום אחר שנזכרו בהם כולם והיכן נזכר המכובד, ונראה שרצה לפרש פסוק אל יתהלל חכם בחכמתו ר"ל שכשהחכמה שלו לבד ואינו משתדל ללמד אחרים מחכמתו אלא עמו תמות חכמתו על זה אינו מהולל מן הבריות שאינן מהללין אותו עבור חכמתו או גבורתו או עשרו כשהם שלו כמובן מלשון חכמתו גבורתו עשרו שאינו משכיל מחכמתו לאחרים או שאינו משכיל אל דל מעשרו תו שאינו מציל עני מיד חזק ממנו על ידי גבורתו אלא משתמש בשלשתן רק לצרכו לבד ועל זה אינו מהולל בפי הבריות ואינו מקבל מהם כבוד לא עבור חכמתו ולא עבור עשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל הנזכר למעלה שרבים מהללין אותו ומכבדין אותו, בהשכל היינו כשהוא משכיל לאחרים הן בחכמה הן בגבורה הן בעושר וידוע אותי לילך בדרכי ה' מה אני עושה חסד משפט וצדקה בקרב הארץ עם אחרים כך הוא יעשה צדקה בעשרו משפט בגבורתו כי כאיש גבורתו להציל העשוקים כמו שנאמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו, וחסד בתורתו כמו שנאמר ותורת חסד על לשונה מה אני בחנם כי חסד אל כל היום כך הוא יעשה חסד בגופו להשכיל מחכמתו לאחרים ועל ידי שהוא מכבד אחרים ממה שחננו ה' אז גם לעומת זה הכל יהללוהו ויכבדוהו על ככה זהו שאמר איזו חכם כי הפסוק קראו חכם שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו והוה ליה למימר אל יתהלל אדם בחכמתו ומדקאמר חכם ש"מ שהכתוב מעיד עליו שהוא חכם ומי הוא זה ואיזהו שיעיד עליו הכתוב כי חכם הוא שהרי אפילו שלמה המלך שנאמר בי ויחכם מכל האדם אמר על עצמו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, על זה אמר כמתרץ הלומד מכל אדם הוא המכיר בחסרונו שתמיד הוא חסר וצריך עדיין למודעי ללמוד מזולתו זהו חכם המרגיש בחסרונו כדרך שאמרו בהשגות אלהיות תכלית שנדעך מה שלא נדעך כי כל הקרב הקרב אל ה' ביותר הוא מרגיש שפליאה דעת ממנו ואפילו זה החכם שקראו הפסוק כן מכל מקום אין לו הילול ושבח עבורה כשהיא חכמתו לו לבדו ואין לזרים אתו אלא המשכילים לאחרים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים

ככוכבים לעולם ועד כי המעשה עיקר והמזכה רבים אין חטא בא לידו כדי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן על כן אמר שלעולם ועד יהיה ככוכבים ולא יכבה נרו, וכן שאל גם על הגבור שקראו הפסוק כן הלא לא לגבורים המלחמה ואיך יקרא הכתוב גבור לאנוש אנוש וחלוש, ותירץ שמדבר בכובש את יצרו ואז ודאי גבור הוא ומכל מקום אין לו בזה תפארת מן האדם כשאינו מלמד להועיל לרבים דרך כבישת יצרו או מציל בסתם גבורה עני מיד חזק ממנו, איזו עשיר שקראו הפסוק כן והלא אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו שכן עני אותיות סמוכים לכסף כי אוהב כסף לא ישבע וכן אמרו דורשי רשומות ממון מן האותיות הכפולים מ"ם מ"ם וי"ו נו"ן שאם יש לו מ' הוא מתאוה עוד מ' וכן כולם, זה השמח בחלקו היינו מה שכבר הוציא לצדקה או אפילו לצרכו כשמשתמש בכל צרכיו לשם שמים על דרך בכל דרכיך דעהו כי זה חלקו כמ"ש אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך ר"ל חלק הנאכל הוא משובח ואומר אשרי לו אבל חלק שיש לו בעין אין לו כל כך שמחה בו כי יכול להיות שאיש אחר יאכלנו, ומ"מ אל יתהלל בעשרו כשאינו מטיב לזולתו,, ואחר כך אמר כנגד פסוק כי אם בזאת יתהלל המתהלל איזו מכובד המהולל בפי הבריות שבזמן שיהללוהו מסתמא גם יכבדוהו, על זה אמר המכבד את הבריות עם כל השלשה אשר הזכיר לפנים כי בזמן שהוא משכיל ומטיב עמהם ומכבדם בכל ג' אלו אז גם המה יכבדוהו ויהללוהו אבל אם חדל להשכיל להטיב לא יהללוהו ולא יכבדוהו שנאמר כי מכבדי אכבד וגו' ועל אמר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בקרב הארץ כי כל אדם אשר חננו ד' בג' אלה לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא כי זה כל האדם להשלים את עצמו ואת זולתו וכמו שכתוב איזו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם רוצה לומר שרבים יפארוהו וישבחוהו על מעשיו כי כל מי שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו כי זה נחת רוח לשמים אם יראה באדם שרוח הבריות נוחה הימנו ע"י שמלמדם בינה דעה והשכל ומהנה אותם מגבורתו ומעשרו כי זה כל האדם ותכלית הבריאה כי חרב אל הבדים היושבים בד בבד כו' רוצה לומר שאין אחד מהנה את חבירו זה הדבר אשר שנא ה' ולפי הדרך שבארתי בחבורי עוללות אפרים שכל הפסוק מדבר בבחירה האנושית שאין האדם יכול להתפאר בחכמתו כי משלו היא וכן בגבורתו ועושרו לומר שבכחו ועוצם ידו עשה כל החיל הזה שהרי הכל בידי שמים כי מיצירתו נגזר עליו החכם יהיה או סכל עשיר או עני גבור או חלש כי אם בזאת יתהלל השכל וידוע אותי כי זה תלוי בבחירתו ונתן טעם טל ראשון ראשון על שלא יתהלל בחכמתו גבורתו ועשרו אמר כי אני ה' עושה

חסד ומשפט וצדקה בקרב הארץ ומידי היתה זאת לו ואיך יתהלל בדבר שאין בידו ועל אחרון אחרון מה שאמר בהשכל וידוע יכול להתהלל כי יראת שמים בידי אדם על זה אמר כי באלה חפצתי שיהיה האדם בעל בחירה כי כן הקשה הרמב"ם מן פסוק כל אשר חפץ ה' עשה על הבחירה עיין בספר המדע ותירץ כי בזה חפץ ה' שיהיו מעשיו של אדם מסורין בידו כמו שחפץ שיסוד אש יעלה למעלה ויסוד מים למטה וזה נקרא חפץ ה' עיין שם כל תורף דבריו, והכלל העולה מכל דברינו אלה שחפץ ה' בהוויית קיומו של עולם והטומאה גורמת קלקולו כי היא נמשכה מסטרא דמסאבא והנטמא יטהר ע"י איש טהור וקדוש לפיכך נאמר וקדשתו לכל דבר שבקדושה כי במקום הטהרה שם מקום הקדושה ועל כן נתרחק מן אשה זונה וחללה המחללים קדושתו וטהרתו:

מאמר ריד

ויצא בן אשה כו' מהיכן יצא וכו'

ובסוף הפרשה ויצא בן האשה הישראלית מהיכן יצא ר' לוי אמר מעולמו יצא ר' ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא ואמר ביום השבת יערכנו כו' ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא כו' וקשה מה ענין שלשתן לגידופו ולמה היה מגדף השם בעבורם, ויתכן לפרש ששלשתן באו לפרש וליתן טעם למה זה היה נוקב השם ומקלל לשון נוקב משמע שהיה מפרש כוונת השם והפירוש שהוא גרם לו לגדף ועל כן נחלקו איזו פירוש גרם לו הגידוף, ודעת ר' לוי שדרש שם של הויה על שם שהקב"ה מהוה לכל הנמצאים ונותן לכלם הויות וקיום וידע שמשה הרג את אביו בשם המפורש אמר איך יתכן ששם של הויה יגרום חורבן העולם כי ההויה וחורבן הם שני ההפכים ממש על כן גידף שם של הויה ומ"ש מעולמו יצא לפי שהמקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא וכן להפך שהרי אדם הראשון אחד היה וממנו נתמלא כל העולם וחשב מאחר שהרג את אביו דומה כאילו החריב עולם מלא בשם כמפורש ר"ל מעולמו של אביו עולם מלא שהיה אפשרי לבא מן אביו ונחרב על ידי שם המפורש ואיך תאמר עליו כי הוא אמר ויהי על כן יצא וגידף ר' ברכיה סובר שדרש שם של שדי הוא ית' נצחי היה הוה ויהיה על כן כששמע פר' לחם הפנים שאמר לחם פנים לפני תמיד אם כן גם הלחם נצחי כמוהו וזה בלתי אפשרי כי קודם שנברא העולם לא היה שם לחם ואחריו לא יהיה כן ומאחר שקיומו תלוי בלחם אם כן שמא אינו נצחי כמוהו ואיך יורה שם הויה על שם היה הוה ויהיה על כן יצא וגידף, וקרוב לפשוטו יתכן לפרש מה שנאמר לחם פנים לפני תמיד ע"ד שנ' ביום השבת ביום השבת יערכנו וקשה ב' פעמים ביום השבת למה לי אלא שמרמז למה שארז"ל ששני מלאכים מלוין את האדם בע"ש כשיוצא מבית הכנסת

לביתו מצא שלחנו ערוך וגר דלוק כו' מלאך טוב כו' אומר יהי רצון שיהיה כן לשבת הבאה כו' וקשה מהיכן למדו רז"ל לומר כן אלא ודאי שיש להם סמך מן כפל ביום השבת הנאמר כאן שאם ביום שבת זה יערוך לחם הפנים בשלחן זה אשר לפני ה' אז יזכה שגם ביום שבת הבאה יערכנו וכן יהיה לפני ה' תמיד מידי שבת בשבתו וכן נזכר כאן ענין הדלקת הנרות בפרשה ומשם למד לומר ג"כ מצא נר דלוק וק"ל, ומתניתא תנא שיצא חייב מבית דינו של משה כשבא ליטע אהלו בשבע דן סובר שדרש השם על שם דכר ונוקבא כדעת בעלי הקבלה ואפילו בסתם מדרש רז"ל יש בשם יה דכר ונוקבא כי שם של יה מתווך בין איש לאשה אם כן מצד השם של יה האשה יש לה חשיבות כמו איש ואם כן מן הראוי שיש לייחס אחר משפחת האם כמו שמתייחס אחר שגט האב ומאחר שמשה לא פסק לו כן הדין אלא שמשפחת האם אינה קרויה משפחה על כן יצא וגידף השם על כן אין מוסרין דרישת הקבלה בשמות לכל אדם כי מי שאין לבו שלם יכול לבא על ידו לידי קלקול ולא יבינו כל רשעיה והמשכילים יבינו, ומן פרש' הכהנים יצא לנו הלימוד שכל מזכה רבים צריך שיקשט עצמו תחילה כי כל מה שאינו אצלו בעצם וראשונה איך ישכיל בו לרבים ועל כן היה הכהן צריך להיות נזהר מכל טומאה לפי שהוא מזה על אחרים לטהרם וכתיב והזה הטהור על בטמא על כן צריך שתהיה הטהרה דבוקה בו מעודו וכן היה צריך להיות קדוש מעריות וכן היה צריך להיות נקי מכל מום כי כל מום חיצוני מורה על איזו מום פנימי כאשר בארתי בספר כלי יקר וכן דרשו מסכת יבמות על הסנהדרין פסוק כולך יפה רעיתי ומום אין בך כי כשאינו שלם ממום אינו יכול ליישר אחרים שכן נא' יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו ר"ל גם זה לוקח לו קלון המוכיח לרשע ומגיד לו מומו מום שלו של המגיד ומוכיחו במום שבו גם הוא לוקח לו קלון כי יאמרו לו מום שבך אל תאמר לחברך על כן היו הכהנים מורי דרך התורה לעם צריכין להיות נקיים מכל מום וקדושים וטהורים מכל טומאה כי בעבור זה היו ראוין לטהר אחרים אבל דבר טהור מטמא אי אפשר להמציא ועל יסוד זה נבנית כל פרשה זו ללמוד דעת את העם מורי דרך לאחרים כמ"ש והתקדישתם והייתם קדושים ר"ל כשתתקדשו תחילה אז והייתם קדושים בעצם וראשונה ואז תהיו ראוים לקדש אחרים וזהו שתי אמירות ושתי קדושות שניתנו לתחתונים שיאמר לעצמו תחילה קדוש ואחר כך יאמר לאחרים והיינו שיקדש עצמו תחילה ואז יהיה ראוי לקדש ממנו גם אחרים:

פרשת בהר

מאמר רטו

מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו'

וידבר ה' אל משה בהר סיני מה ענין שמיטה אצל הר סיני אלא לומר לך כו' וקשה מה נשתנה מצות השמיטה שהיא דווקא לא נשנית בערבות מואב כדי לעשות ממנה בגין אב על כל המצות שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני כו' ומה טעם ארז"ל שבעון השמיטה גלו, ולמה אמרו שעון השמיטה גורם לכל המכירות שנזכרו בפרשה, וכפי הנראה שעיקר טעם השמיטה והיובל להשרישם במדת הבטחון בה' כי מדה זו יסוד וכלל לכל התורה והאמונה כמ"ש ולא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו ש"מ שהאמונה והבטחון תלוין זה בזה, ועל כן מיד בצאתם ממצרים הוליכם דרך המדבר כדי להאכילם את המן דבר יום ביומו כדי שבכל יום ויום יהיו עיניהם נשואות אל ה' ויבטחו בו ולהודיעם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי אם על כל מוצא פי ה' ומטעם זה ניתנה להם התורה בהר סיני שבמדבר דווקא ולא באיזו הר שבישוב והיינו לפי שאז היו שלימים עם ה' במדת הבטחון והיו ראויין לקבלת התורה כי מצד זה יכירו וידעו שאין ענינם תלוי בישוב הארץ כי אם בחסדי ה' אשר בידו לכלכלם אפילו במקום אין זרע אך חשש ה' פן בבואם אל ארץ נושבת אל יזכרו ראשונות ויחזרו להיות מקטני אמנה על כן צוה להם השמיטה והיובל כי בשנים הללו יראו בעיניהם מעשה ה' כי נורא הוא שתבואת שנה הששית הספיק לשלש השנים ולא שתרבה התבואה של שנה זו כי אז היו יכולין לתלות הריבוי בטבע הארץ ולא בנס כי גם בדרך הטבע יש לפעמים שנה מבורכת עושה תבואה הרבה אבל ענין הנס היה שהשנה לא עשתה תבואה הרבה יותר מן הנהוג אלא שהקב"ה נתן ברכתו בתבואה כי זה המעט ויפרוץ לרוב כדרך שנאמר ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קימעא ומתברך במעיו וזה"ש ועשת את התבואה לשלש השנים תבואה לא נאמר אלא התבואה הידוע ר"ל כפי הנהוג לעשות בשאר השנים כן תעשה גם בשנה ההיא ועל צד הנס תספיק לשלש השנים כי הארץ תוסיף תת כחה בתבואה עד שמצד הכח ההוא יספיק המועט להשביע, ותדע שנתן ה' כח בטבע הארץ להיות פעולתה בצמחים להרבות או להמעיט בהם שהרי ארז"ל שהארץ חטאה במה שאמר ה' תוצא הארץ עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן כו' ר"ל המעיטה לתת מכחה בצמחים עד שלא היה בעץ טעם הפרי המשביע את האדם לכך נאמר בעונש לא תוסיף תת כחה לך, על כן צוה כל המצוה ההיא בהר סיני שבמדבר כי שניהם באו על כוונת אחת ולא נשנית בערבות מואב לפי שאין למצוה זו שייכות עם

ארץ נושבת כי בשנת השמיטה והיובל היתה הארץ כמדבר אין זרע ואע"פ כן מתקיימין בחסדי ה' ותדע שעיקר טעם השמיטה להשרישם במדת הבטחון שנאמר בירמיה ארור הגבר לשר יבטח באדם פירש"י בחרישו וזריעו לומר אזרע בשביעית ואוכל מה ראה רש"י על ככה לפרש זה על השמיטה וכפי הנראה שדעת רש"י להסמיך פסוק זה אל פסוק הקודם ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך פירש"י בעל כרחך תשמור שמיטות ובך מנחלתך אשר נתתי לך ר"ל לכך צוויתי לך על השמיטה כדי שתדע כי אני נתתי לך הארץ כמ"ש כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ וגומר למען ידעו דורותיכם כי אני ה' נותן לכם, ושבתה הארץ וגומר למען ידעו דורותיכם כי אני ה' נותן לכם את הארץ, והם לא עשו כן על כן ילכו בגולה ואז ושמטת בעל כרחך ועל זה קאי ארור הגבר אשר יבטח באדם בכח אנושי שלו ש"מ שעיקר טעם השמיטה להשרישם במדת הבטחון:

מאמר רטז

כל שמעשיו מרובים מחכמתו כו'

ובפרקי אבות אמרו כל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא דומה לאילן ששרשיו מרובים וענפיו מועטים שנאמר והיה כעץ שתול על מים וגומר וכל שחכמתו מרוב' ממעשיו דומה לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים שנאמר והיה כערער בערבה וגו' וכפי הנראה שמאמר זה סותר פשוטו של מקרא המדבר בעניני בטחון ומה ענין ריבוי מעשיו לחכמתו או ריבוי חכמתו למעשיו לכאן, על כן נראה שהכל ענין אחד כי מי שמעשיו מרובים היינו הבוטח בה' כי אם יקח לולב ושאר מינים או יעשה איזו מצוה לא בעבור זה יהיה הגשם על כארץ בדרך הטבע כי אם בהשגחת השי"ת לשומרי מצותיו, אבל מי שחכמתו מרובה הוא הסומך על חכמתו וחושב שבתחבולותיו וחכמותיו יעשה חיל והם כמו ענפים המסתעפים מן השורש כי אף אם לפעמים ע"י חכמה וחריצות ישיג איזו דבר מ"מ אי אפשר לו להשיגו כי אם ברצון האל ית' כי הוא השורש לכל דבר המתהוה בעולם כי כולם אינן כי אם ענפים שיניקתם מן השורש, ובזה יתחלפו כתות האנשים כי יש מהם אשר משימים עיקר בטחונם בה' דהיינו השורש והמקור אך שמחברין אל הבטחון גם איזו תחבולה אנושית לומר שע"י מעשה זה יגמור ה' על ידו ויסייע לו נדבר זה וזה הנקרא שרשיו מרובין וענפיו מועטים שעיקר בטחונו בשורש אבל בענפים המסתעפים מן השורש יש לו גם כן קצת בטחון אמנם הוא טפל, ויש שהם בהפך זה שעיקר בטחונם בחכמתם שע"י חריצותם ותחבולתם יעשה חיל ואגב זה הוא תולה קצת בה' אמנם הוא טפל אצלו והענפים עיקר ולמד לומר כן ממה שנאמר ארור

הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו, אם כן מהו שחזר ואמרו ומה' יסור לבו, פשיטא שאם כבר שם בשר זרועו שמה' יסור לבו וכן בפסוק שני ברוך הגבר אשר יבטח בה' אם כן למה חזר ואמר והיה ה' מבטחו, אלא ודאי שפסוק ראשון אינו מדבר במי שכל מבטחו באדם אלא במי שרוב בטחונו באדם ויובן זה מן בי"ת של באדם ר"ל יבטח בה' ושם הבטחון בה' טפל באדם בדבר הנטפל מבחוץ אל העיקר ואם כן האדם אצלו עיקר על כן אמר שסופו מן ה' יסור לבו לגמרי כי כל דבר שהוא טפל כופו ליבטל לגמרי, וכן בהפך ברוך הגבר אשר יבטח בה' בי"ת של בה' ר"ל שהוא בוטח קצת גם באדם אך שעושה אותה טפל אל ה' על כן סופו והיה ה' מבטחו לגמרי לכך לא נאמר והיה בה' מבטחו כי בה' בבי"ת מורה על שנטפל אל הבטחון בה' מבחוץ גם קצת בטחון באדם ובפסוק אומר לך שסופו שיהיה ה' לבדו מבטחו על כן קם זה בברוך על שם סופו וזה קם בארור על שם סופו, ומכאן יצא הלימוד לפרש הפסוקים במי שענפיו מרובים או שרשיו מרובים, לכך נאמר ארור הגבר אשר יבטח בהדם והוא מי שענפיו מרובים ושרשיו מועטים כי עיקר בטחונו באדם והבטחון בה' טפל, על כן אמר והיה כערער בערבה ערער יחידי מן זה האדם אשר הוא בוטח בו והמשילו לאילן בערבה אע"פ שאינו מקום טוב ליניקת האילן מכל מקום יש בערבה קצת לחות ויש לשרשי האילן קצת יניקה מן ארץ לחה ואחר שענפיו מרובים הרוח שולט בו ביותר, ואחר כך כשיוסיף סרה ומן ה' יסור לבו לגמרי אז ושכן חרירים במדבר מקום גרוע מערבה שאין לשרשיו כלל יניקה כי שם ארץ מלחה ולא תשב כך אין לו קיום כלל, ואחר כך אמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' כו' והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו כי אז שרשיו מרובים, ואחר כך והיה ה' מבטחו לגמרי אז והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי וזה"ש

מאמר ריז

בטחו בה' עדי עד וגו'

בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים פירוש לפי שכל העלמות הם דרך קבלה ונתינה זה משפיע וזה מושפע מכאן יצא הטעות אל קטני אמנה לשום מבטחם בזה המשפיע להם יהיה מי שיהיה הן מה שמקבל שפע מן המזלות הן מה שמקבל מן איזו אדם על כן אמר בטחו בה' עדי עד, וא"ת הרי עיני רואות כי זה האדם נותן לי ולו חפץ ה' בי למה נותן לי ע"י אמצעי זה, על כן אמר אל תתמה על החפץ כי טעמו של דבר כי ביה ה' צור עולמים כל העולמות נבראו בשם יה המשותף בין זכר לנקיבה כי כולם הם דרך משפיע ומושפע אבל סוף סוף משתלשל הכל ובא עד סיבה ראשונה ית' כי הוא ית' שורש לכל הענפים המסתעפים ממנו דרך קבלה ונתינה עד שיגיע השפע אל זה האדם דרך כמה

גלגולים וסבות וזה"ש ויבטחו בך יודעי שמך היינו שם של יה ויצא לנו מכאן שטעם השמיטה כדי להביא אותנו אל מדת הבטחון, על כן הדין נותן שהעושה סחורה בפירות שביעית אז מסתמא אין לו בטחון בה' ועל כן הוא בא לידי עניות וגלות, כדמסיק מסכת ערכין אמר רבי חנינא כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מטלטליו שנא' בשנת היובל הזאת וגומר וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר וגומר או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד ומאי ניהו מטלטלין, לא הרגיש בו לסוף מוכר שדהו שנאמר כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו, לא באתה לידו לסוף מוכר ביתו שנאמר ואיש כי ימכור בית, מ"ש התם דאמר לא הרגיש ומ"ש הכא דאמר לא באתה לידו כדדב הונא דאמר רב הונא בעובר עבירה ושנה בה הותרה לו לא באתה לידו לסוף שמוכר בתו שנאמר וכי ימכור איש בתו אע"ג דבתו בהאי ענינא לא כתיבא הא קמ"ל דלזבין איש ברתיה ולא לוזיף בריבתא מ"ט בתו מגרעא ונפקא וריבתא מוסיפה ואזלא, לא באת לידו לסוף לוה בריבית כו' לסוף מוכר עצמו כו' או לגר תושב כו' או לעקר כו' והנה מה שמסיק לא באתה לידו ר"ל כשאין לו שדה שכבר מכרה פשיטא דלא באתה לידו לקיים מצוה זו אלא לפי שאם היה חוזר בתשובה היה הקב"ה מזמין לידו כדי גאולת השדה ואז היתה המצוה באה לידו אך מאחר שעבר ושנה הותרה לו ואז אינו נותן אל לבו להתחרט ואז אין הקב"ה נותן לו כדי גאולת השדה ואז ודאי לא תבא המצוה לידו שהרי אין לו שדה, ומה שבתו לא כתיב בהאי ענינא לפי שכבר נרמז זה בפרשת משפטים שנאמר ובשביעית יצא לחפשי חנם וסמיך ליה וכי ימכור איש את בתו לומר לך שאם לא שמר השביעית בענין שילוח עבדים חפשי אז ממילא גם בפירות שביעית הוא נושא ונותן כי אין שנת השמיטה נחשב אליו לכלום על כן סוף שמוכר בתו ואע"ג דבהאי ענינא לא כתיב מוכר בתו מ"מ רמז מכירת בתו בכי ימכור איש בית כי בית כמו בת כמו שדרשו ותהי לו לבת לבית וה"ה איפכא או רמז לבת כי כל כבודה פנימה והמוכר ביתו ודאי ימכור גם בתו אחר שאין לו בית להכניסה פנימה, ומה שקראו אבק שביעית נוסף על פשוטו יש בו רמז שזה כמו אבק בעיניו המסמא עינים כך טח עיניו מראות אחר שמסיר לבבו מן ה' ואינו בוטח בו דוגמת ויאבק איש עמו דסמאל שרצה גם כן לסמא עיניו וקל להבין:

מאמר ריח

במדרש שוקיו עמודי שש נדרש על השמיטה

ובילקוט מסיק וידבר ה' אל משה בהר סיני א"ר אלעזר הקפר כתיב שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז העמוד הזה יש לו כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה מה כתיב למעלה

מן הענין ושבתה הארץ ואחר כך פרשת היובל וספרת לך שבע שבתות שנים אם לא שמר שמיטות ויובלין או שלא שמר אחד מהם סוף שמוכר כל אשר לו כו', יש ליתן טעם מה ענין הכותרת והבסיס,, וע"ק שבנוהג שבעולם שהבסיס אינו מדבר חשוב כמו הכותרת וכאן הכותרת עמודי שש מיוסדים על אדני פז, על כן נראה שדעת בעל מדרש זה לומר לפי שברא הקב"ה העה"ז זמן חיי גופות של כל הנמצאים, והעה"ב זמן חיי הנשמות על כן כנגד שניהם ניתנו השמיטה והיובל כי בששת ימים עשה ה' כל כשייך אל העה"ז על כן כנגדו מסר לנו השמיטה שנאמר שש שנים תזרע שדך, ובשביעי שבת לה' כשבת בראשית וזהו שקרא עמודי שש אף על פי שפשוטו מדבר בעמוד של שיש מכל מקום מדרשו רצה לפרשו על השמיטה שנאמר בה שש שנים תזרע שדך והוא לזכר ימות עולם לטעת בלבנו כי בששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ והיינו אמונת חידוש העולם, והיובל בא לזכר ימות העה"ב כי הוא זמן קריאת דרור והזמן שישוב איש אל אחוזתו והעה"ב הוא הזמן שישוב כל מורכב לשרשו וחפשה ניתן לו ע"י התורה שניתנה ביום חמישים כי ע"י שלימות התורה וחכמה האדם זוכה אל השלימות האחרון השייך לנשמה והוא הבסיס והיסוד אשר עליו נבנה כל מוסדות העה"ז הכל היה בעבור שלימות האחרון הנקנה מצד התורה חרות חירות על הלוחות לכך נאמר גם ביובל וקראתם דרור, וכן תעבירו שופר בשופר של מתן תורה ושופר של תחיית המתים, לכך אמר שוקיו עמודי שש כנגד השמיטה מיוסדים ע אדני פז היינו היובל שאחר חמשים שנה שיש בו רמז לתורה שנתנה לחמשים יום והם כנגד חמשים שערי בינה ושלשים ושתים נתיבות חכמה שנכללו בחמשה חומשי תורה כמספר פ"ז דהיינו נ' ל"ב ה' ויש רמז לשלשה מיני מספר אלו נ' רמז למספר חמשים הוא מאחר שניתנה התורה לחמשים יום לכך נאמר וספרת לך שבע שבתות שנים כו' והיו לך וגומר מאי קמ"ל והיו לך וגומר אלא לפי שוודאי יש חמשים שערי בינה אבל לא לך כי שער החמשים סגור הוא וה' אלהי ישראל בא בו והיו לך רק מספר מ"ט כמו שנאמר במשה ותחסרהו מעט מאלהים וכן נאמר גם בסתם ספירה, וא"כ מתן תורה ליום חמשים דומה מכל צד אל שנת החמשים דיובל מה להלן יום חמשים, אף הכא שנת חמשים, להלן במשוך היובל וגו' הכא יובל היא להלן שופר והכא שופר להלן וקדשתם והכא קודש תהיה לכם, להלן חירות על הלחות וכאן וקראתם דרור, וכן בשנת חמשים יש רמז לשנת סתם אדם בינוני המתחילין משנת עשרים שבהם נעשין בר עונשין ל"ב רמז למספר נ"ב ממה שהתורה מתחלת בבי"ת ומסיים בלמ"ד ה' רמז למספר ה' מן ה' חומשי תורה, הה"ד ראשו כתם פז היינו כמספר פז ומה שנאמר כאן ראשו כתם פז וכאן אמר אדני פז הכל אחד כי מדרך הבנאי להניח

היסוד בראם ובתחלה ואחר כך בונה כך כל המספר המורה על מציאות החכמה הוא היסוד שעליו נבנה כל בנין העה"ז וראיה לזה שפז רמז למספר החכמות שנ' ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים וארז"ל קווצותיו תלתלים שדורשים על כל קוץ וקוץ שבתורה תילי תילים של הלכות ושחורות כעורב דרשו על המשכים ומעריב לבית המדרש שחרית וערבית וכל זה ראיה לדברינו כי על ידי מספר פז הכולל כל החכמות יכולין לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים הלכות וזה מצוי במשכימים ומעריבים לבית המדרש וזה"ש על מה אדניה הטבעו כלומר הידעת כל החכמות אשר על אדניהם הטבעו כל הוויות העולם כי כולם מיוסדים על אדני החכמה כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ וגו', ועל כן מסיק מה כתיב למעלה ושבתה הארץ שש שנים וגומר וזהו פירוש על שוקיו עמודי שש כי זהו כנגד חידוש העולם המיוסד על עמודי שש והם ששת ימי המעשה כי בששה ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ לא נאמר אנא כי ששת ימים עשה ע"ד ימים יוצרו וגומר הורה שגם הזמן מן הדברים שנעשו ונוצרו לפי שהזמן הוא כמו נושא לכל הנמצאים על כן המשילו לעמוד ואמר עמודי שש מיוסדים על אדני פז היינו היובל כי הוא הבסיס והיסוד אשר עליו כל הבנין עומד, ונקט פז כמ"ש הנחמדים מזהב ומפז כי סתם זהב ופז הוא של העה"ז אבל זהב התורה ופז התורה נחמד מן סתם זהב ופז, וזהב של תורה היינו שקורין התורה בז' ה' ב', ופז של תורה כדאמרן, ועל צד הרמז נאמר בדוד שהיה מפזז בכל עוז וכתיב מפזז ומכרכר לפני ה', הורה שארון ברית ה' נותן לאדם ב' מיני הצלחות הן סתם פז של העה"ז שבני האדם מסגלים בהם כי עושר וכבוד בשמאלה, הן פז הכולל כל החכמות במספר נ' ל"ב ה"א, והיינו מפזז בכל עוז של התורה שנקראת עוז, וכן מכרכר היינו ככר כמו שדרשו זכר זה כר כד"א ויכרה להם כירה גדולה ושני כר הן ככר לחם של העה"ז הן כר כירה סעודה גדולה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים וזכה דוד לב' מיני שכר אלו אשר בעבורם היה שמח בשמחת תורה לפני ארון ה' כי משם מקורם ויכול להיות שמפזז כזה רמוז בפסוק ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שני קצות יש לפז א' קצה ראשון תל קטן בעה"ז, קצה אחרון תילים רבים לעה"ב ופי' על ראשון ראשון שחורות לשון שחרית בעולם הזה כעורב לשון ערבית אחר הערב שמשו של העולם הזה או להפך העה"ז המשיל ללילה והעולם הבא ליום, בין כך ובין כך הורה שאת זה לעמת זה עשה האלהים פז מול פז כר מול כר, ונמצא שהשביעית כנגד העולם הזה על כן עונש של עושה סחורה בפירות שביעית שיבא לידי עוני בעולם הזה כי עושר וכבוד בשמאלה, והיובל על יובל ישלח שרשיו לעולם הבא וזמן קריאת דרור והשבת

כל הנפשות אל ה' על ידי תורת ה' תמימה המשיבת נפש האדם לשרשו וכמו שנאמר תשובו איש אל אחזתו וזה מיוחס לימין כי אורך ימים בימינה.

מאמר ריט

אמר ההוא מינא אלהיכן גחכן הוא כו'

ובפרק אחד דיני ממונות אמר לו ההוא מינא לרבי אבהו אלהיכן גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל שכב על צדך השמאלית וכתיב ושכבת על הימנית, אדהכי והכי אתא ההוא תלמידא ואמר ליה מאי טעמא דשביעתא, א"ל השתא אמינא לכו מילתא דשויא לתרווייכו אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי הוא והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו מנהגו של עולם מלך של עולם שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כולם אם רחמן הוא הורג חציין אם רחמן מלא רחמים מייסר את הגדולים שבהן בייסורין אף הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהן של ישראל עכ"ל, ממאמר זה נראה ששכב על צדך היינו למרק עון שמיטות ויובלין על כן נאמר לו שישכב על צידו השמאלית למרק עון השמיטות ש"ץ יום מכוון למספר השמיטות כפירש"י פרשת בחקתי, עוד מ' יום כנגד התורה שניתנה למ' יום ורמוזה בשנת היובל, לפיכך מין זה שאל ואמר אלהיכם משחק בנביאיו כי למה אמר לו לשכב על צד שמאל ש"ץ ועל צד ימין מ' יום ולמה מספר זה דוקא והשיב לו שבא לישא עון שמיטות ויובלין עון השמיטה המביאה לידי עניות ואיבוד העושר שמשמאל על כן צוהו לשכב ש"ץ יום על צד שמאלי' כנגד ש"ץ שנים שלא שמרו שמיטות, ענין היובל הבא לזכר יום מתן תורה במשוך היובל וניתנה בימין לארבעים יום על כן צוהו לשכב על צד ימין מ' יום על שקלקלו ביובלין שכנגד אורך ימים בימינה, ומה שהקשה לו למה דוקא יחזקאל יסבול עונם על זה אמר מלך שסרחה עליו מדינה כו' ומסיים מדרש זה בילקוט המתחיל שוקיו עמודי שש וז"ל בסוף המדרש כי מתחלה אמר שבעון השמיטות גלו לפיכך אמר הקב"ה למשה רצונך שלא יגלו הזהירום על השמיטות ועל היובלות הוא שאמר בסוף הפרשה את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה', אני ה' שעתיד ליתן לכם שכר אם תשמרו אותם ואם לאו אני עתיד ליפרע מהם ביד הגלות וכשתקרב שנת הגאולה אני גואל אתכם שנאמר כי יום נקם בלבי ושנה גאולי באה עכ"ל, כפי הנראה שרצונו לפרש את שבתותי תשמרו היינו השמיטות ומקדשי תיראו היינו שנת היובל שנאמר וקדשתם את שנת החמשים, ומה שמסיק וכשתקרב שנת הגאולה כו' הביא מופת על שהגלות היה על דבר השמיטות לפי שהקץ היה נגלה ע' שנים למלאות מספר השמיטות ש"ץ שנה כפירש"י על כן אמר כשתקרב שנת הגאולה כי לגלות זה בהכרח יש לו זמן קצוב

לא כגלות האחרון שנאמר בו כי יום נקם בלבי לבא לפומיה לא גליא אבל על גלות ראשון אמר ושנת גאולה באה שכבר באה בפסוק אז תרצה הארץ את שבתותיה בפסוק זה כבר נודע קץ הגאולה ע"י שהכל יודעין כמה שמיטות חללו ובמליאות הימים האלה הגאולה באה, ועוד יש טעם לשמיטה כדי שיהיו פנויים כל ימות השנה לעסוק בתורה ורז"ל אמרו הוי גולה למקום תורה כו' על כן לפי שלא שמרו שמיטות ולא גלו למקום תורה על כן הלכו בגולה וכן ארז"ל שויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע ש"ד אבל לא ויתר על מאסם בתורת ה' ש"מ שעיקר הגלות היה עבור ביטול תורה ויש סמך לזה שטעם השמיטה הוא זה ממה שנאמר ובשנה השביעית שנת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וקשה למה פרט שדה וכרם יותר מן כל האילנות אלא לפי שמנהג העולם שבחודש ניסן עסוקים בעבודת שדה ובחודש תשרי עסוקים בעבודת בצירת כרם ונמצא שבכל שש שנים הם בטילין מן התורה י"ב חדשים דהיינו ב' חדשים לכל שנה ועל כן צוה אל חי לשבות כל י"ב חדשים של שנת השמיטה מן עבודת שדה וכרם כדי למלאות בתלמוד תורה אותן שני חדשים שבטלו מדי שנה בשנה תוך ששה שנים ויש סמך לזה מן הגמרא מסכת ברכות פרק ו' אמר להו רבא לרבנן במטותא מנייכו דלא תיתי קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי ואף לבי רב לא תיתי כי היכא דלא תטרדו במזוניכו כולי שתא פרש"י יומי ניסן קציר ויומי תשרי בציר של גיתות אע"פ שכאן נאמר שדך לא תזרע וניסן זמן קצירה הא בהא תליא שאם אין זריעה אין קצירה, ולפי שעיקר טעם השמיטה כדי שיהיו עמלים בתורה על כן סמך לפרשה זו פרשת בחקתי, שפרש"י אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה כו' ובהפך זה יבואו התוכחות על שלא יהיו עמלים בתורה והיינו שלא ישמרו השמיטות וק"ל וכאשר תרצה הארץ את שבתותיה אז שנת גאולי באה.

פרשת בחקותי

מאמר רכ

במדרש חשבתי דרכי וגו' נחלקו בלשון בחקתי

אם בחקתי תלכו וגו', בילקוט הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד בכל יום אני מחשב למקום פלוני ולבית דירה פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך, רב הונא בשם רב אחא אמר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך, רב מנחם חתנא דר' אליעזר בן אבינא אמר חשבתי מה שכתבת בתורה אם בחקתי תלכו ומה כתיב ונתתי שלום בארץ ואם לא תשמעו אלי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם,

רבי אבא בריה דרבי חייא בר יונתן אמר חשבתי ברכות חשבתי קללות ברכות מן א' עד ת' וקללות מן ו' עד ה' ולא עוד אלא שהן הפוכות הא כיצד אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות אימתי כשתשמרו את תורתי הה"ד אם בחקתי תלכו עד כאן לשונו, כפי הנראה שהם חלוקים במשמעות אם בחקתי תלכו ליישב לשון הליכה ולשון חקות כי ת"ק סובר שלשון חקות היינו כמו חקיקה שכל כך ירגיל עצמו בתורה עד שההרגל יהיה אצלו טבע שני כי כל עסק התורה הוא כנגד טבעו של אדם כי כפי הטבע כל חשקו וישעו אל תאות הגוף וזה נקרא טבע לפי שהוא שקוע וטבוע בתוך האדם וכדי לשנות את טבעו הוא צריך להתמדה גדולה עד שיהיו מצית התורה חקוקים על לבו ונעשים אצלו לטבע, כי מטעם זה נקראת התורה מחקק לפי שאינן מתקיימין אצל האדם עד אשר יהיו חקוקים בקרבו ונעשו אצלו לטבע וכל כך הוא מורגל בהם עד שאף אם מתחלת הליכתי הוא מחשב לילך למקום פלוני וביני ביני בזמן שהוא הולך הוא הולך לפי תומו בלא כונה אז רגליו מוליכות אותו לבתי כנסיות ומדרשות כי רגלוהי דבר נש אינון ערבין כו' על דרך מחזיקינן טיבותא לרישא דמנפשיה כרע כשמגיע למודים מרוב ההרגל לכך נאמר אם בחקתי רצה לומר כל כך יהיו חקוקים עד שתלך בהם בלא כוונה וזהו שפרש"י תהיו עמלים בתורה כי על ידי העמל והטורח הבא על ידי ההתמדה יהיו חקותי חקוקים כל כך עד שכל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, רב הונא ראה לפרש אם בחקתי תלכו תוך החקות תלך כאלו אתה מסובב מימין ומשמאל מן החקות ובכל צד שתפנה אין לך פניה כי אם אל החקות ולא שתפנה לעשות מחמת קבול פרס או להתרחק מן העבירה בעבור יראת העונש זהו שאמר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואעפ"כ לא בעבורם אני הולך בדרך המצוה, אלא בשביל אהבת ה' לבד ורצה לומר חשבתי דרכי לקבלת הטובות או הרעות ומכל מקום לא בעבורם אני עושה מצוה ממש עד שאין לי פניה אל שום דבר כי אם אל החקות על דרך מאמר רז"ל ולא הלכו בה שלא ברכו בתורה תחלה רצה לומר שלא למדוה לשמה ולא הלכו בה בתורה כי אם סחור סחור אבל לכרמא לא תקרב, על כן נאמר כאן בחקותי רצה לומר תוכם ממש וזה"ש הוו עמלים בתור' כל עמלך יהי' בתורה עצמה לא שתעמול לרוח עבור איזו כוונה חצונית, רבי מנחם כו' ראה לפרש פסוק זה מלשון הפסוק אחרי ה' תלכו הלך אחרי מדותיו מה הוא גומל חסדים כו' וזהו שאמר אם בחקתי תלכו רצה לומר שתלך בחקות שגם אני הולך בהם ונקראו בעבור זה חקתי כמו שכתוב כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בקרב הארץ כי אלו הדברים הגורמים השלום בארץ כמו שכתוב אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם וכן מעשה הצדקה שלום לכך מביא פסוק ונתתי שלום בארץ

כנגד אם בחקתי תלכו הורה באצבע שמדבר באותן חקות שהקב"ה כולך בהם וכנגדם אמר ונתתי שלום בארץ ובהפכם אמר ואם לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם ע"ד פירש"י יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו וזה שייך ביותר במשפט וצדקה שיודעין רבונם שהקב"ה בעצמו ובכבודו הולך בדרך זה וזה עדות ה' נאמנ' שדרכים אלו טובים מכל מקום לא תשמעו לי ותמאסו גם חקותי שחקקתי, מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם עונשם כפול הן סתם עונש על החטא הן תוספת עונש על שיודעין רבונם עושה כן בעצמו ואינו הולך אחריו, לכך נאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך רצה לומר אל הדברים שהקב"ה מעיד עליהם שהם טובים מאחר שבעצמו עושה כן וע"ד כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו', רבי אבא אמר חשבתי ברכות מן א' עד ת' כו' רצה לפרש בחקתי לשון חקיקה כי בכל חותם שייך חקיקה וחותמו של הקב"ה אמת וע"כ רצה להזהירם על האמת שילכו בחקת השי"ת דבר החקוק אצלו והיינו אמת ונראה שגם בעל הטורים נוטה לדיעה זו שפירש ועשיתם אתם אותיות אמת ומאחר שסוף הפסוק מדבר באמת על כן רצה רבי אבא לפרש גם תחלת המקרא אל האמת הביא ראיה מן השכר שמתחיל מן אלף עד תי"ו ממילא גם מ' באמצע כי יש בזה רמז לכל שלשת זמנים ראש וסוף ותוך שהתורה משמרתו כמאמר רז"ל בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעולם הבא כמו שאל"ף בראש מ"ם באמצע תי"ו בסוף, כך העולם הזה בראש הקבר באמצע בין ב' הגבולים, ת' בסוף סימן לדבר אותיות מת הם לאחר מיתה וכנגדם אמר בפרשה זו ג' ונתתי, א' ונתתי גשמיכם זהו שכר העוה"ז, ב' ונתתי שלום בארץ זהו כנגד בשכבך תשמור עליך בארץ ממש כד"א יבא שלום ינוחו על משכבותם, ג' ונתתי משכני בתוככם אטייל עמכם בגן עדן לעה"ב, ומשלשתן לא בקש דוד כי אם העולם הבא יעוד של ונתתי משכני בתוככם ועל כן השיב רגליו לילך בדרכי התורה כי היא תמליץ בעדו לעולם הבא שנאמר והקיצות היא תשיחך וכל מצוה ומצוה תבא ותעיד עליו לעולם הבא יתנו עדיהן ויצדקו זה"ש ואשיבה רגלי אל עדותיך קרא התורה עדות על שם שכל מצוה מעידה על זה שעשאה כדאיתא בגמרא, והקללות מן ו' עד ה', כי כשיראל הולכין לפנים ולא לאחור אז יזכו לכל היעודים מן א' עד ת' דהיינו לפנים ולא לאחור, ונכלל בזה גם סידור של הלימוד שמחנכין כי הקטנים מתחילין ה' חומשי תורה ואחר כך ו' סדרי משנה וזהו תורת אמת של ההולכים לפנים ולא לאחור, אבל הקללות באין אם תורת אמת נעדרת נזורו אחור ומכלל הקלקולים הוא קדימת וי"ו לה"א כמנהג הדורות הללו שבטרם ידע הנער דבר מן חמשה חומשי תורה ילמדוהו ו' סדרי משנה מחמת יוהרא ועי"ז כי יגדל

לא ידע בין ימין ושמאל ומטעם זה הקללות מתחילין בוי"ו ומסיימין בה"א, ויש עוד רמז בוי"ו ובה"א ליתן הבטחה לישראל בכל התוכחות הללו, שלא יכלו בין האומות וסופם לצאת מהם על דרך שאמרו במדרש שנכתב בתורה ה' פעמים יעקב מלא וי"ו וכנגדם ה"פ אליה חסר ו', לפי שיעקב נטל למשכון חמשה ווי"ן אלו מן אליהו שיבא ויגאל את בניו וטעמו של דבר כי חמשה ווי"ן דומה לחמשה אצבעות ורצה לומר שנתן לו אליהו ה' אצבעות דהיינו תקיעת כפו על שיבא ויגאל בניו והיינו ערבון כמו שנאמר אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך, ותדע ותבין כי נאמר בפר' זו וזכרתי את בריתי יעקוב למה נכתב דוקא כאן מלא וי"ו אלא שבא לתרץ למה הקדים יעקב לכולם והוא הצעיר, אלת לפי שיעקב השתדל בהצלתן של ישראל יותר מכל האבות כי כולם לא בקשו ערבון מן אליהו חוץ מיעקב והראיה על זה שהרי ערבונו בידו דהיינו וי"ו יתירה שבו אשר לקח מאליהו על כן הקדימו, ובזה יתורצו ב' קושיות כאחד למה נאמר דוקא כאן יעקוב מלא וי"ו ולמה הקדימו, ואחר כך הקדים יצחק לאברהם כי לעתיד אמרו רבותינו זכרונם לברכה לא בסבא טעמא ולא בדרדקי עצה אלא יצחק לבד יעשה חשבון על חטאם של ישראל על כן הקדימו לאברהם, אבל אברהם מאוחר שבכולם כי הוא גרם הגלות שנאמר אם לא כי צורם מכרם וגומר, וזהו סוד שהקללות מתחילין בוי"ו ומסיימין בה"א לרמוז שאף על פי שיחולו הקללות מכל מקום מצד ה' ווי"ן אלו ישראל בטוחין שיהיו נגאלים מכל האלות האלה וזהו שמסיק ולא עוד אלא שהם הפוכים שאם יזכו אני הופך להם הקללות לברכות והיפך זה חין לו פירוש כי אם על חורבן בית המקדש כדרך שבארנו בכלי יקר פרשת כי תצא על פסוק ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה על מארז"ל וכולם חזרו לקללה חוץ מן שתי כנסיות כו' כי בשום קללה א"א לומר שהקללה עצמה היא ברכה חוץ מחורבן בית המקדש שהקללה. שב לברכה שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון דהיינו שכלה חמתו בעצים ואבנים וכן נאמר בתוכחות אלו והשימותי אני את מקדשיכם וקללה זו הפוכה ותחשב לברכה וכמו שנאמר ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם הזכיר המקדש בלשון משכון לומר שאם יחטאו יתמשכן עליהם והנותן משכון אין גובין החוב מגופו כך אמר כאן שעל ידי משכני שאוכל ליקח למשכון לא תנעל נפשי אתכם רצה לומר את גופתכם כי כבר כלה ה' חמתו בעצים ואבנים, ומה שנאמר וגעלה נפשי אתכם היינו קודם החורבן כי אחריו נאמר פסוק והשימותי את מקדשיכם ומדבר בעודן על אדמתן, אבל אחר והשימותי וגומר כתיב ואף גם זאת וגומר ולא געלתים וגומר, אבל לפירוש רש"י שפסוק והשימותי את מקדשיכם אינו מדבר בחורבן המקדש, יתכן לפרש לפי שנאמר למעלה ושברתי את גאון עזכם פירש רש"י זה המקדש שנאמר הנני

מחלל המקדש גאון עזכם, אם כן כך פירושו לפי שאחר שיבור גאון עזכם ודאי כלה ה' חמתו ולא געלה נפשו את גופתכם, והפסוק אומר אחר כך ואם תלכו עמי קרי אחר החורבן ואז אין לי מקום לגבות חובי מעצים ואבנים אם כן על כרחך וגעלה נפשי אתכם ופירוש זה מחוור. כי הלך רש"י לשיטתו:

מאמר רכא

בגמ' בירך את ישראל בכ"ב אותיות כו'

ובפרק המוכר את הספינה אמר רבי לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם הקדוש ברוך הוא בירך את ישראל בעשרים ושתים אותיות מן אם בחקותי עד קוממיות וקללם בשמנה מן ואם בחקותי תמאסו עד געלה נפשם ואלו משה רבינו ברכם בשמנה מן והיה אם שמוע עד לעבדם, וקללם בשתים ועשרים מן והיה עד אין קונה, ע"כ הורה שסוף כל האלות הוא ובחקותי געלה נפשם כי על חטא זה נותן שורת הדין גם כן לגעל את נפשם כי זה סוף של הקללות כשאין להם ליתן משכון אבל מכל מקום אין אני עושה עמהם כן אלא אף גם זאת וגומר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגומר וענין כ"ב ושמנה שהזכיר, יתכן לפרש שהקב"ה יעד להם כל השכר מראש עד סוף רצה לומר הן שכר העולם הזה הן שכר העולם הבא הרמוז בואוליך אתכם קוממיות דהיינו מן א' עד ת' וכמו שאמרנו למעלה בג' פעמים ונתתי האמורים בפרשה וכן קוממיות דרשו רבותינו זכרונם לברכה פרק חלק ב' קומות רבי מאיר אומר מאתים אמה כשני קומות של אדם הראשון רבי יהודה אמר מאה אמות כנגד היכל וכותליו שנאמר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל:

וקשה לר' יהודה מאי עביד לקוממיות לשון רבים, ומה ענין מאתים אמות לרבי מאיר,

מאמר רכב

משאוי שכר הצדיקים ק' ליטרין קוממיות

ונראה ע"ד שיתבאר לקמן פרשת עקב על מארז"ל ששכר של הצדיקים משאוי של ק' ליטרא שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו וגומר ושם נבאר אי"ה שר"ל שבמנין ברוך ה' יום יום דהיינו מאה ברכות שאנו חייבים לברכו בכל יום כמספר זה יעמס לנו שכר משאוי מאה ליטרין ועניני זיו שכינתו יתברך כקירון עור פני משה שהיה לו זה מן ושכתי כפי עליך כמספר כ"ף כי כן אדם הראשון ע"י שנוצר בכף ה' זכה לשלימות זה שהיה תפוח עקיבו מכהה גלגל חמה ואחר שסרח ניטל ממנו שלימות זה ונעשה מן כתנות אור כתנות עור ועכ"פ מאחר שנוצר מן כף ה' נשאר בו רושם זה בעוה"ז ובעוה"ב, כי בעוה"ז אע"פ שנתמעטה קומתו מ"מ הועמד על מאה אמה ובעוה"ב משאוי ק' לטרין וזהו

קוממיות שני קומות שנזכרו כאן שלעתיד יזכה כל צדיק לשני קומות כשני קומות של אדם כי גם אדם זכה לשני קומות אע"פ שחטא מ"מ אחר שעשה תשובה הועמד קומת גופו על ק' אמה וקומת נשמתו על מספר ק' לטרין וכמו שכתוב לקחת מתנות באדם וגו' וסמיך ליה ברוך ה' יום יום וגו' והם רמוזים גם בפסוק והתהלכתי בתוככם, אבל רבי יהודה סובר קוממיות ב' קומות קאי על זכר ונקבה כי לא זו שהזכרים יזכו לקומה זו אלא אפילו הנקבות כנגד היכל וכותליו שנאמר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל כי לכך המשיל דוקא הבנות להיכל כי האוהל מועד היה ככלה צנועה שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן כלת חסר כתיב כו', וזהו ענין כ"ב אותיות של ברכות, וקללם בשמונה כי הקללות אינן כי אם בעוה"ז וכלולים כולם במספר שמונה כדמסיק ברבתי פרשת בהר העני יש לו שמנה שמות, עני, אביון, מסכן רש, דל, דך, מך, הלך, וקשה מה בא לאשמועינן בזה אלא שרצה ליתן טעם למה קללם בשמונה אלא לרמוז שכל התוכחות היו בעון שמיטין ויובלין שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה, ובעון השמיטות מנה בפרשת בהר שמונה מכירות א' מוכר מטלטליו, ב' שדהו, ג' ביתו, ד' בתו, ה' לוה ברבית, ו' מוכר עצמו לישראל, ז' מוכר עצמו לגר תושב או משפחת ווי, ח' לע"ז עצמה, וכל אלו סבת העניות על כן כנגדם אמר שהעני יש לו ח' שמות, אבל לא קללם בעונש העוה"ב כלום, אבל בברכות זכר גם העולם הבא הרמוז בתי"ו של קוממיות לר' מאיר ב' קומות אחת בעוה"ז ואחת לעוה"ב ולרבי יהודה שניהם לעולם הבא אחת לזכרים ואחת לנקיבות כמו שנאמר אשר בנינו כנטיעים הם הזכרים יהיו כאדם הראשון שהיה מטע ה' להתפאר, ובנותינו כתבנית היכל שנמשל לכלה וכבר רמזו בפסוק ונתתי משכני בתוככם, אבל משה קללם בכ"ב ר"ל מראש עד סוף כי בקללות שלו הוזכר עונש העה"ז הרמוז באל"ף שבראש, ורמז גם עונש העה"ב בפסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה כו' כמבואר בכלי יקר פר' נצבים שוה מדבר בעונש העה"ב אשר לא כתוב בתורה, וברכם בשמנה לרמוז שהברכות שלו כולם בעה"ז, ואם תשאל למה עשה משה כן לישראל, הנני ממליץ בעדו כי שכר העה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך על כן לא היה ראוי ליעודו שום אדם בלתי ה' לבדו בפסוק והתהלכתי בתוככם כי מהות שכר העה"ב נעלם מעין כל חי, ועל כן אמרו ישראל למשה משה קצבה אתה נותן לברכתינו רצה לומר למה אין אתה נותן לנו כי אם ברכות העה"ז דבר המדוד ומנוי, אמר להם זו משלי כי אין בידי ליעד שכר העה"ב הנעלם ממני כי אמר לי ה' ופני לא יראו כמו שיתבאר אי"ה לקמן פ' ואתחנן, אבל ה' יברך אתכם כאשר דבר לכם, והיכן דבר והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן וזה פי' נכון וברור כי אין הברכה מצויה

בדבר המדוד והמנוי דהיינו בכל ענייני העולם הזה כי כולם דבר מדוד ומנוי ויש להם קצבה והפסק ואם כן אין בהם שלימות, אלא בדבר הסמוי מן העין זה שכר העה"ב אשר עין לא ראתה אלהים זולתך ובו ברכם הקב"ה, ומה שקללם משה בכ"ב עשה כן לטובת ישראל לגלות להם שיש עוד עונש גדול לעה"ב אשר לא כתוב בספר התורה בפי':
ועשה כן כדי לאיים עליהם ביותר כדי שלא ישובו לכסלה

מאמר רכג

ארז"ל למה אין מפסיקין בקללות

כמו שיתבאר בע"ה לקמן פ' ראה אנכי על מדרש הרבתי למה אין מפסיקין בקללות כו' כרבנין דאמרין לא לרעתם נתתי לפניהם ברכות וקללות אלא כדי להודיע להם איזו דרך טובה שיבחרו בה ר"ל כל עוד שמודיע לו שהרבה רעות תלוין בעבירה ביותר יש לו לברך את ה' עליהם על שהודיעו כמה גדלה רעתו כדי שביותר יהיה נזהר ונשמר, ושם יתבאר שת"ק למד שאין מפסיקין בקללות מן פסוק מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה התוכחה קיצין קיצין ור' יהושע מסיק על שם עמו אנכי בצרה אין כדאי שיהיו בני מתקללים ואני מתברך ברכות הרבה לכל קורא וקורא ורבנין אמרין לא לרעתם כו' ומאי בינייהו אלא לפי שת"ק למד מן פסוק מוסר ה' סובר כדעת הרמב"ם בפרק י"ד מהלכות תפלה שדווקא התוכחות שבתורת כהנים יחיד קורא את כולם לפי שנאמרו מפי הגבורה ובלשון רבים ומדוקדק זה מן פסוק מוסר ה' והיינו שבתורת כהנים לאפוקי אותן שבערבות מואב נקראו על שם משה יכול להפסיק בהם, אבל רבי יהושע סובר כמנהגינו שגם בתוכחות שבערבות מואב אין מפסיקין כי למד זה מפסוק עמו אנכי בצרה כו' ולפי זה אין חילוק בין ב' תוכחות אלו, ורבנין מוסיפין לומר לא די שאחד קורא כולם אלא צריך להוסיף עליהם תחילה כמה פסוקים של ברכות כדי להודיע לנו כשם שהברכות פשיטא שהם לטובתינו כך הקללות לא לרעתם כו' ובזה מתורץ מה שאמר לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות וכי ס"ד שהברכות יהיו לרעה אלא שר"ל כשם שהברכות הם לא לרעתם כך הקללות, ולמאי נפקא מינה תלה הקללות בברכות אלא כדי ליתן טעם למה מתחילין בפסוקים של ברכות אלא כדי להשוותם יחד, ומכאן יצא לנו טעם על רבוי הקללות של משה כי לטובתינו עשה כן להגדיל האיום למען תהיה יראת ה' על פינו לבלתי נחטא

מאמר רכד

במדרש סייף וספר ניתנו מכורכין מן השמים כו'

וברבתי פרשה זו מסיק וזה לשונו תני בשם רבי אלעזר הסייף והספר ניתנו מכורכין מן השמים אמר הקב"ה אם שמרתם מה שכתוב בספר הזה הרי אתם ניצולין מן הסייף ואם לאו סוף שהוא הורג אתכם מהיכן משמען של דברים שנאמר ויגרש את האדם וגו' לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ עץ החיים זו תורה, פירוש שסמך על מה שנאמר ואת להט החרב המתהפכת, תני בשם רבי שמעון בן יוחאי הככר והמקל נתנו מן השמים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו, היכן הוא משמען של דברים אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגו', נראה לפרש שהסובר ספר וסייף ירדו כו' רצה לתרץ מה שנתחבטו בו שלימים וכן רבים על מה שבפרשה זו לא נזכרו רק יעודים גשמיים ותירצו בזה שאין יעודים אלו תכלית השכר אלא שר"ל אם בחקותי תלכו אז ונתתי גשמיכם בעתם וגומר ואז לא יהיה לכם שום דבר מונע מן קיום התורה והמצוה כמו שנאמר את הברכה אשר תשמעו על מנת אשר תשמעו כדי שלא יהיה שום מונע וזה דעת הרמב"ם ועל זה אמר ספר וסייף ירדו כי אם לא תשמעו והריקותי אחריכם חרב ואז מרוב בהלות לא תוכלו לעסוק בתורה אבל אם בחקותי תלכו אז יעודים אלו הטובים יגרמו לכם שתוכלו לעסוק בספר התורה אבל הם מצד עצמם אינן סוף השכר כי אם הספר עצמו הוא השכר ומה שהזכיר כל היעודים הללו היינו שהם יביאוך לידי שמירת הספר כשלא יחסר לך כל טוב והסובר ככר ומקל ירדו עם הספר סובר דברים כפשוטן ככר היינו ואכלתם לחמכם לשובע ומקל בשברי לכם מטה לחם או מקל כפשוטו וסובר שמשכר העולם הבא לא דברה התורה כלל מן הטעמים שהזכרנו בספר כלי יקר פרשה זו, וסובר תנא קמא כי אנחנו צריכין לאהוב את ה' על שהנחילנו חיי עולם על ידי הספר ולירא ממנו עבור חרב הגיהנם כדמסיק בילקוט פרשת בראשית על פסוק להט החרב על שם ולהט אותם היום הבא לכך נקט החרב בלשון סייף המורה על עונש הבא בסוף, והסובר ככר ומקל סובר שמלבד שכר העולם הבא דהיינו הספר צריכין אנו לאהבה את ה' על שבטובו חיינו ונותן לחם לכל בשר וצריכין לירא ממנו שלא ילקה אותנו במקל האומות כדאמרינן מקל שקד אני רואה ונקט דווקא מקל כי הוא חציו של ספר כי על כן נאמר בירמיה ואתן בידה ספר כריתות רצה לומר אם תכרות ספר לשנים ישאר מקל חובלים ורצה לומר שהשכר כפלים מן העונש ועוד רמז שהעונש אינו בא במלואו כמו שנאמר כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעוניך, ומקל נועם ומקל חובלים דזכריה דרשו רבותינו ז"ל על תלמידי חכמים שבבבל שמחבלין זה לזה ועל ת"ח שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה וכל זה בסיבת פירוד הלבבות שבין החכמים נחלק הספר לשנים ונולדו שני מיני מקל אלו

עד כי יסור ה' לב האבן מקרבנו ויתקיים מה שנאמר ונתתי שלום בארץ וגומר, ונפלו אוביכם לפניכם לחרב וק' הכפל שנאמר ונפלו לפניכם לחרב ואחר כך כפל ואמר ונפלו אויביכם לפניכם לחרב, וכן בפרשת בהר נאמר כפל וישבתם לבטח אלא שבכל מקום הוא מדבר מן שני מיני שונאים שונא פנימי דהיינו היצר הרע ושונא חיצוני האומות ושניהם תלוין זה בזה כי בזמן שיש לנו שלום מן היצר הרע אז אנחנו יושבין בטח גם מן האומות, כי אם תזכה להפיל את השונא הפנימי אז ונפל מעצמם אויבך החיצונים לפניך לחרב, ואגב זה נוכל לומר שלכך נקט המספר על זה האופן ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו וקשה הלא אין החשבון מכוון, ועוד קשה שבתחילה אמר מכם חמשה והוי ליה למימר חמשה מכם כדרך שאמר ומאה מכם אלא לפי שאינו דומה מועטין העושין התורה למרובין כו' ופירוש הדבר שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ואם כן מרובין העושין התורה יצרם גדול מן מן יצר של המועטין, ואם כן היצר הרע מרבה לבא עם כל חיילותיו וכחותיו ביותר על הגדולים והיינו על המרובין, שהם יותר גדולים מן המועטין ואחר שכל כוחותיו של היצר הרע נכבשו אם כן גם יכבשו אויבים החיצונים ונקט מספר זה דווקא לפי שכל התורה כלולה במספר עשרים כי עשרת הדברות יש בהם דרך נגלה ודרך נסתר שנאמר כי כפלים לתושיה וכנגדם גם היצר הרע עורך מלחמה עם עשרים כוחות לבטל כל חלק וחלק מן עשרים אלו וסוף שעל ידי התורה יהיו נכבשים לפנינו כל עשרים כוחותיו ולעמת זה יזכו שאחד מכם יפיל עשרים חללים מן האומות כי כך החשבון כשחמשה ירדפו מאה עשרים לכל אחד, ונקט חמשה כי כל חמשה נקרא אגודה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה, ומכם האמור במועטין פירושו שירדפו האויבים לסלקם מכם אבל במרובים אמר ומאה מכם כי הם צדיקים גמורים יותר השייכין להיות מכם ובכם והם יגיעו למדריגת הצדיקים גמורים שהם יציר כף של הקדוש ברוך הוא וזוכין למה שזכה משה מן ושכתי כפי קירון עור פנים כמבואר למעלה, ואם כן מאה מכם שקנו השלימות מן כף ה' כמספר מכ"ם כל אחד מהם גדול מאוד עד שהיצר הרע עורך כנגדו מאה כוחות לבטל ממנו שלימות הכ"ף ואם כן כל אחד מהם מפיל מאה כוחות של יצר הרע על כן לעמתן יפלו גם מאה שונאים מן האומות לפני כל אחד ואחד והיינו חשבון ומאה מכם רבבה ירדופו והיינו מאה לכל אחד ולכך נקט מספר מאה לרמוז על מעלת כף כאמור וכשיהיו ישראל שלימים על זה האופן אז נזכה ליעוד האמור בפרשה ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו, כפי מה שפרשנו למעלה בפסוק וזכרתי את בריתי יעקב וגומר שבדין הקדים יעקב ליצחק ויצחק לאברהם על כן שפיר קאמר וישן

מפני חדש תוציאו שהחדש יעקב קודם לישן יצחק ואברהם וכן יצחק לאברהם, אך לפי שנאמר לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ואשר הביא מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא מכל הארצות וגומר, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה לא שתעקר יציאת מצרים אלא שניסי יציאת מצרים יהיו טפל וניסים של גאולה אחרונה יהיו עיקר לכך נאמר ואכלתם ישן נושן הם ניסים של יציאת מצרים גאולה הישנה באותן ניסים שיהיו גם לעתיד שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אך מכל מקום ישן מפני חדש תוציאו שניסים החדשים שיהיו לעתיד יהיו עיקר וניסי מצרים טפל להם ותשמחו ביותר בניסים החדשים שא אשר יעשה ה' לעמו:

סליק ספר ויקרא

פרשת במדבר

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר, שאו את ראש וגו', כל מראה מקום זה ל"ל, וכפי הנראה שמה שאמר בשנה השנית וגו' היינו שבא לתרץ מה שהקשה רש"י פרשת כי תשא וכי אפשר שבשני המספרים היו ישראל שוים ת"ר אלף כו', ותירץ אצל שנות האנשים נמנו בשנה האחת אבל לצאתם מארץ מצרים הי' בשנה השנית לכך אמר כאן שהיה שנה שנית לצאתם מארץ מצרים אבל לא לשנות האנשים על כרחך היה מספרם שוה, ומה שאמר באחד לחודש השני להורות שמספר זה היה בעבור השראת השכינה כי באחד בניסן הוקם המשכן ועדיין לא שרתה בו שכינה לעשות לו דירת קבע עד ל' יום שחזקתו בו דירת קבע וראיה ממזוזה וכן מורה לשון השראת מורה על שרייה של קבע וטעם שהשראת שכינה צריך מנין טעמו של דבר בארתי בספר כלי יקר שאין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו בפחות מן כ"ב אלף על כן ההשראה צריכה מנין לראות אם יש בכל שבט מתי מספר עד שראוין להשראת שכינה כי מחנה שכינה כ"ב אלפים שנאמר רכב אלפים רבותים אלפי שנאן ה' בם רוצה לומר כשמספר זה במלואו אז ה' בם וכן היה בסיני בקודש כי שם בא אלהים וכל קדושיו עמו, ותדע שבמחנה שכינה לעולם חצים לימין וחצים לשמאל כמו שנאמר וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו וארז"ל אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה, לכך נאמר יפול מצדך אלף ורבבה ממונך אליך לא יגש דהיינו בין הכל י"א אלף וכלם מן המשמאלים לחובה וכולם לא יוכלו לך, ומה שימין האדם מפלת רבבה והשמאל רק אלף, אמרו רז"ל פרק כל כתבי לפי ששמאל האדם מקיימת מצות תפלין לבד על כן אינה מפלת כ"א אלף מקטריגים אבל הימין כי בה עושה כל המצות

מפלת עשרת אלפים, אך קשה במדבר סיני באהל מועד למה לי, ועוד קשה רש"י פירש מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כו', היכן מצינו שמונה אותם כל שעה כי לא הזכיר רש"י כי אם שלשה פעמים שמנאן ועדיין אין זה כל שעה

מאמר רכה

ביאור מדרש בטנך ערימת חטים כו'

במדרש שאו את ראש וגו', הה"ד בטנך ערימת חטים ישראל נמשלו לחטים, מה חטים הללו נכנסות לאוצר במנין כך אמר הקב"ה שיהיו ישראל נמנים כל שעה לכך נאמר בטנך ערימת חטים אבל התבן והקש אינו לא נמנין ולא נמדדים כך עמלקים וישמעאלים נמשלו כתבן וכקש שנאמר יהיו כקש לפני רוח וכן כתיב ובית עשיו לקש למה לפי שאין להקב"ה הניה מהם שנאמר כל הגוים כאין נגדו אבל ישראל יש להקב"ה הניה מהם קורין ק"ש ומתפללין ומברכין שמו של הקב"ה בכל יום לפיכך הם נמנין כל שעה לכך נמשלו לחטים שנאמר בטנך ערימת חטים עד כאן לשונו, וקשה גם על המדרש למה נקט כל שעה, וע"ק מהו שאמר נמנין כל שעה לפיכך נאמר בטנך ערימת חיטים איך למד מן פסוק זה שמנאן כל שעה, ועוד קשה למה לא נמנין ולא נמדדים מה ענין מדידה לפרשה זו שאינה מדברת כי אם מן המנין, ועוד קשיא למה פרט תבן וקש די באחד מהם גם שתי פסוקים על קש למה לי וע"ק למה פרט ק"ש ותפלה ומהיכן למד לומר שבשביל הניה דק"ש ותפלה הם נמנים ונראה לפרש שכל שעה דנקט היינו מה שמצינו פרשת בלק שפרש"י בפסוק שתום העין ורז"ל אמרו לפי שאמר ומספר את רבע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעיותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה כו', והיינו בכל שעה ממש ודקדק זה מפסוק בטנך ערימת חטים בטנך למה נקט אע"פ שיש לפרשו על מספר של פרי הבטן או על שבט לוי כי למוד הוא להיות נמנה מבטן מ"מ בעל המדרש זה רצה לפרשו על שהוא מונה רביעיותיהן דהיינו הטיפה בעודה בבטן קודם שנוצר ממנה הצדיק וסמך זה לפרשה זו המדברת מן מספר ישראל ולוים ורצה ליתן טעם למה נמנים הלוים מבן חודש אלא לפי שהיו המעולים בכ"י והקב"ה מונה כל שעה מתי תבא הטפה שהצדיק נולד ממנה א"כ מאחר שכבר מנאם הקב"ה בעודם בבטן על כן צוה למנותן מיד אחר שיצאו מכלל נפלים, ומה שנתן טעם למנין בני ישראל לפי שקורין ק"ש ומתפללין וכו', דקדק זה ממה שנאמר כאן במדבר סיני באוהל מועד רוצה לומר מנאן בזכות ק"ש העומד במקום תורה כי מי שלא אמר כי אם ק"ש שחרית וערבית יצא ידי תלמוד תורה לכך אמר במדבר כנגד התורה שנתנה במדבר, ובאוהל מועד כנגד התפלה שבאוהל מועד כמו שכתוב כי ביתי בית תפלה יקרא, ובעבור הניה זו

שיש להקב"ה מישראל הוא מונה אותם כל שעה והיה יכול להזכיר התורה בפירוש אך נקט קריאת שמע להורות לפי שהעמלקים נמשלו לקש שאין לו הניה מהם אבל קש של ישראל יש לו הניה ממנו כי ק"ש ראשי תיבות קריאת שמע, וכן תבן עו"ג אין להקב"ה הניה מהם אבל מן תבן דישראל יש לו הניה כי במקום התבן שאינו עושה פרי ישראל השבחים להקב"ה בתנובת שפתותיהם כד"א בורא ניב שפתים כי תבן אותיות תנב כי פי צדיק ינוב שבחו של הקב"ה והתפלה ייחס ליסוד הרוח כמו שאומרים ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד והתורה אל האש מימינו אש דת וברוח שפתותיהם של ישראל ובאש תורתם ידחו העו"ג לכך מביא ב' פסוקים אלו יהיו כקש לפני רוח ופסוק והי' בית יעקב אש ובית עשיו לקש כי כבר הובטחו ישראל כשהקול קול יעקב מצפצף בשני קולות אלו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין ידי עשיו שולט בו, לכך נאמר שאו את ראש, כי יסוד הרוח והאש מטבען לעלות ולהתנשא למעלה כך ישראל בזכות התורה והתפל' שנרמזו ביסוד האש והרוח יתנשאו מעל' מע' ונקט כל יוצאי צבא למלחמ' כי בשתים אלו ישראל נוצחי' במלחמה לכך אמר אתה ואהרן משה בזכו' תורתו ואהרן בזכו' עבודתו שבלב ומה שאמר לא נמנין ולא נמדדים הזכיר לשון נמנין כנגד המספר של הפרש' ונמדדים כנגד הדגלים שבפרש' כי לשון מדידה שייך בגובה מלשון אנשי מדות כי ע"י הדגלים הרימו ישראל נס ודגל ההתרוממות כנגד כל האומות עד שהיו מסתכלין בישראל, ואם תדקדק בפרשה תמצא בדגלים כל מה שתמצא במספרים, כי כמו שהמספר היה כדי להודיע שיש כ"ב אלף בכל שבט הראוין להשראת השכינה: כך אמרו

מאמר רכו

מדרש רז"ל על פסוק ובשם אלהינו נדגול

במדרש גם בדגלים וז"ל, מ"ד נרננה בישועתיך ובשם אלהינו נדגול בשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בסיני ירדו עמו כ"ב אלפים מרכבות של מלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש והיו כלם דגלים שנאמר דגול מרבבה כיון שראו אותם מיד נתאוו ליעשות דגלים כמותן שנאמר הביאני אל בית הין ודגלו עלי אהבה, אמר הקב"ה חייכם שאני עושה אתכם דגלים כאשר התאויתם שנאמר ימלא ה' כל משאלותך עכ"ל, ויש לומדים זה מן פסוק איש על דגלו באותות פירשו באותות לשון תאוה כמו באותיות אלף נקודה פתח וי"ו שב"א וק"ל אם כן היו בדגלים ג"כ של כ"ב אלף וצריכים הדגלים ג"כ מספר זה כמו המספר דהשראות שכינה וכמו שנאמר במספר שאו את ראש שהמספר מורה על שיש לישראל התנשאות על כל האומות שאין מהם

הניה כך הדגלים באו ליתן להם הרמת דגל ונס על כל האומות עד שהיו מסתכלין בהם ומתקנאין בישראל:
כדמסיק

מאמר רכז

במדרש גדולים ישראל בדגליהם כו'

במדרש וז"ל מי זאת הנשקפה כמו שחר וגומר גדולים ישראל בדגליהם שכל האומות נסתכלין בהם תמיהים ואומרים מי זאת הנשקפה כמו שחר אמרו להם האומות שובי שובי השולמית הדבקי לנו ובא לך אצלנו אנו עושים לך דוכסים הגמונים ושלטונים וישראל אומרים מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים מה גדולה אתם נותנין לנו שמא גדולה אתם יכולין ליתן לנו כמו שנתן לנו ה' אלהינו במדבר דגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן דגל מחנה דן דגל מחנה אפרים עכ"ל, וקשה על מדרש ראשון איך למד מן פסוק ובשם אלהינו נדגול שקאי על דגלי מדבר ואולי כפי הפשט למד זה ממה שמתחיל המזמור ישגבך שם אלהי יעקב ומצינו שיעקב עשה סימן לבניו שישאו ארונו כסדר דגלי מדבר כפירש"י ועל מדרש שני ק' שמסיק שהאומות מסתכלין בדגלי ישראל ואף על פי כן אמרו שובי שובי אלינו ונעשו מכם דוכסים אם כן לפי סברתם יתנו להם גדולה טובה מזו או לפחות טובה כזו ואיך משיבין ישראל שמא תוכלו ליתן לנו גדולה כדגל מחנה יהודה כו' וא"כ הם חלוקין איזה גדולה והל"ל בפשיטות שלנו גדולה וע"כ נראה לי לפרש ענין המספר והדגלים, על פי הצעה זו וזה כי בשתים אלו נודעה מעלת ישראל בעה"ז ובעולם הבא, המספר זהו ממה שפירש רש"י פרשה שמות שנמשלו ישראל לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר מוציאן במספר היינו בצאתם לאור ההויה כשנוצרו אז הקב"ה מונה כל טיפה כו' ומכניסם במספר במיתתם להודיע כי אינן דבר האבוד שאין לו מנין אלא כדבר שמכניסים לאוצר ולקיום שיש לו מנין וזה מורה על קיומם הנצחיי לעה"ב אבל מספר ראשון שביציאתן, מורה על שכל יחיד מישראל חשוב כאומה שלימה שנאמר ונפל ממנו רב וכן בפסוק אזכיר רהב ובבל וגומר שכל האומות אין להם השגחה פרטית אלא על כל אומה ואומה בכלל אבל לציון יאמר איש ואיש יולד בה כל איש פרטי מושגח בפרטות כאומה שלימה, וכן הדגלים מורין על שישאו דגל ההתרוממות בעולם הזה על כל האומות, ומורים גם כן על שלעה"ב ועשה הקב"ה מחול לצדיקים בגן עדן וכבודו ית"ש באמצע דוגמת הדגלים שכל ישראל סביבו והשכינה והאדון באמצע ולכך ציוה יעקב לבניו שבמותו ישאוהו כסדר הדגלים לפי שנאמר ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה דהיינו לכל ד' רוחות העולם ישא דגל ההתרוממות וכתיב

והנה ה' נצב עליו וא"כ ה' באמצע כמו שיעקב היה באמצע של ד' רוחות אלו ושם נאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ כמו שיתבאר בסמוך על פסוק מי מנה עפר יעקב ורצה יעקב לעשות סימן גם במותו להיות לו לאות על העולם הבא שיזכה גם שם לסדר הדגלים, הנקרא מחולת מחנים והוא המחול שיעשה הקב"ה לצדיקים בג"ע:

מאמר רכח

ביאור מי מנה עפר יעקב

ושני דברים אלו תמצא מפורשים שבא בלעם להזכיר בקול רם כל המעלות שבישראל כדי שישמעו האומות ויתקנאו בהם וישתדלו בביטולם, הוא שאמר מי מנה עפר יעקב וגומר אם פסוק זה מדבר כולו במעלות המספר יהי' כך פירושו שהזכיר ב' המספרים ביציאתן ובכניסתן מי מנה עפר יעקב היינו המספר שביציאתן מן העולם שסופם למקום עפר ושמא תאמר מאחר שסופם עפר אם כן שוב אין להם מציאות וילכו לאבדון כמו שאר האומות על כן אמר ראה מי מנה אשר מנה גם עפר יעקס בפרשת ואלה שמות והיינו ביציאתן מן העולם וא"כ ודאי יש להם מציאות ומספר רבע ישראל היינו רביעיותיהן יציאתם לאור ההויה למנות מתי תבא הטיפה שהצדיק המכונה בשם ישראל נוצר ממנה אבל ביציאתן מן העולם הזכיר יעקב כי כל מי אשר אפילו בשם יעקב מכונה יש לו חלק לעה"ב ועל כל זה אמר תמות נפשי מות ישרים וגומר ואם פסוק זה מדבר במספר ובדגלים יהיה כך פירושו מי מנה עפר יעקב היינו סתם מספר וכתרגומו מן יכול למימני דעדקיא דבית יעקב והיינו הקטנים והטיפות אשר מן העפר מוציאם למספר את רבע היינו הדגלים של ארבע רוחות וכתרגומו או חדא מארבע משריתא, ואמר על המספר תמות נפשי מות ישרים כי בעפר יעקב רמז שיש להם מספר בכניסתן ויציאתן כי יסודו מעפר ואל עפר ישוב ובשניהם יש לישראל מנין וכנגד הדגלים המורים על המחול שיעשה הקב"ה לצדיקים בגן עדן אמר ותהי אחריתי כמוהו ובזה מתורץ המדרש המדבר בויכוח שיש לאומות עם ישראל כי האומות סברו שהדגלים אינן מורים כי אם על שררת ישראל בעה"ז שישאו דגל התרומות בכל ארבע רוחות העולם על כן הם אומרים מה שררה יש לכם בדגלים אלו שובי שובי השולמית ונהי' לעם א' דוכסים כמונו, וישראל משיבין שמלבד שררת העוה"ז יש בדגלים אלו עוד סוד נסתר והוא של עוה"ב יעשה ה' אותנו כדגלי מעלה ז"ש הכתוב מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים זה המחול שיעשה לנו ה' בנן עדן כדגלים של המלאכים שנקראו מחנים:

ובשבת של דרוש זה התעסקנו בישיבה במסכת שבת בהלכה דערוגה שמסיק שם דשיעור ערוגה ו' על ו' טפחים לזרוע ד' זרעים בכל ד' רוחות וחמישי באמצע כו', ואמרתי

סימנא מלתא היא שזה ממש כמו דגלי מדבר ולמדו זה מן פסוק כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן יצמיח ה' צדקה ותהלה כנגד כל הגוים וקשה וכי פסוק זה אהי לאשמועינן דיני זריעה של כלאים וכפי הנראה שפסוק זה מרמז על העתיד שיהיו ישראל דגלים כמלאכים ואמר במעלת ישראל כי כארץ תוציא צמחה היינו צמח של חטים שיש לו מספר וכגנה זרועיה תצמיח ד' בכל צד כו' כן יצמיח ה' לישראל תהל' וצדקה נגד כל העו"ג כי המספר והדגלים הם לישראל לתהלה נגד כל העו"ג שמסתכלין במעלתן של ישראל תמהין ואומרים כו' ופסוק זה מדבר בדגלים ומכלל זה שמעינן שגם סדר הזרעים של תמונה זו ד' בכל ד' רוחות וחמישי באמצע ולמד זה מן פסוק לחייו כערוגות הבושם כמו שפירשו התוספות ופירוש לפירושם הלוחות היו ו' על ו' ובכל לוח היו ה' דברות דהיינו ה' זרעונים וכן בלוח השני ובזה נתישבו דברי המשנה והארכתי בזה וכעת אמרתי עת לקצר, ויש כדמות רמז לזה כי קודם שנאמר בטנך ערימת חטים כתיב שרך אגן הסהר שנדרש על סנהדרין שהיו באמצע כשרר זה שבאמצע הבטן כך היו סנהדרין באמצע וזה רמז גם לדגלים שהיה הארון והשכינה באמצע וכל ישראל סובבים אותו כאגן הסהר העגול ובאמצע הארון ואוהל מועד וזהו שאמרנו למעלה שיש להקב"ה הניה מישראל ק"ש ותפילה וקריאת שמע היינו תורה ועל כן גם בדגלים היה האמצע והמרכז הארון דהיינו התורה ואוהל מועד הנקרא אל תפילה וישראל סביבותיהם דוגמת מלאכים כ"ב אלף:

מאמר רכט

אמרו רז"ל על פסוק אלפי שנאן שאינן כו'

ובזה נ"ל ליישב מה שמסיק בגמרא פלוגתא אין השכינה שורה כי אם על כ"ב אלף שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וגומר ואחד אמר י"ח שנאמר אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן, וקשה במאי קמיפלגי, ונראה שת"ק סובר שכל עיקר סיבוב היה בשביל הארון שבאמצע שבו התורה שנתנה בעשרים ושתים אותיות על כן למעלה כנגדם כ"ב אלף להורות שכנגד זה למטה עיקר המרכז התורה, ומ"ד י"ח אלף סובר שעיקר המרכז האוהל מועד בית התפלה ועיקר התפילה ח"י ברכות על כי למעלה י"ח אלף להורות שכנגד זה עיקר המרכז בית התפלה

אמנם המדרש שהתחלנו בו האומר ישראל יש להקב"ה הניה מהם שקורין ק"ש ומתפללין נקט שניהם לפי שבזה יתורץ לדברי האומר י"ח למה נקט הפסוק מספר עשרים אלף ואחר כך אמר אלפי שאינן הוה ליה לכתחילה להזכיר י"ח אלף לחוד אלא שרצה לרמוז שתיהן כי מתחלה רכב אלהים רבותים אלפי היינו כ"ב אלף כנגד

התורה שנתנה בכ"ב אותיות ואחר כך אמר שאינן וקאי על אלפי ר"ל אם אלפי אינן מן רבותיים ישאר י"ח אלף והיינו כנגד י"ח אלף להורות ששני מספרים אלו מדוייקים להורות לנו שעיקר הניה שיש להקב"ה מישראל היינו לפי שהם קורין בתורה ומתפללין, וזהו שדרש פסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר כי בו נזכרו ברמז כל ארבע רוחות כמו שחר זה כנגד רוח מזרח כי בו השחר בוקע ועולה יפה כלבנה רמז לרוח ערבי כי הירח בחידושו במערבא נרא' תחילה ברה כחמה זה רוח דרומי כי באותו רוח השמש ברה ביותר איומה כנדגלות זה רוח צפוני החשוך כי כל מקום חשוך הוא מקום אימה כמ"ש והנה אימה חשיכה גדולה וגומר כנדגלות כי גם המלאכים גובה להם ויראה להם ולכך אומרים ארבע פעמים שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך ר"ל שובי מן ד' רוחות אלו אלינו וכן בפסוק הביאני אל בית היין מצינו ב' מדרשים חלוקים מדרש א' אומר אל בית היין זה סיני וכו' ומדרש אחד אומר הביאני אל בית היין זה אוהל מועד, וקשה במאי קמפלגי אלא לפי שמסיים ואמר ודגלו עלי אהבה וא"כ פליגי דוגמות המחלוקת אם כ"ב אלף או י"ח אלף כי הסובר כ"ב אלף אם כן המרכז התורה סבר הביאני אל בית היין הנזכר בדגלים, מדבר בשבח האמצע והמרכז והיינו התורה שנתנה בהר סיני ששם קבלנו התורה הנדרשת בשבעים פנים כמספר יין והסובר י"ח אלף סובר שהמרכז האוהל מועד בית התפלה סובר שהביאני אל בית היין המדבר בשבח המרכז היינו אוהל מועד, שבו מנסכין יין על גבי מזבח, ואולי גם מטעם זה האומות רצו לפתות את ישראל שישובו אליהם ויעזבו דגליהם כי כל זמן שהם עסוקים בדגליהם הם פונין פניהם אל מרכז התורה והתפילה וכל זמן שהם עסוקים בתורה ובתפילה הקול קול יעקב הם מנצחין את העו"ג על כן הם אומרים לישראל כלך מדרך זה ושובו אלינו וראייה לזה ממה שנאמר במזמור זה אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר אם כן ממילא אמרו זה היפך דברי העו"ג אשר שאלו מישראל שיהיה ג"כ בטחונם ברכב וסוסים וישראל מאנו ללכת בדרכיהם ואמרו ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר וענין סדר הדגלים על זה האופן פרשנו בחיבור כלי יקר ויתכן להוסיף עליו כי ההולכים למזרח לפני השכינה כאברהם שנאמר בו התהלך לפני וזה שייך לבעלי תורה כי יהודה מחוקק וישששכר יודעי בינה לעיתים ומזבולן מושכים בשבט סופר ההולכים לימין השכינה כי שם אורך ימים ושם ראובן לבעלי תשובה הצריך לימין ה' הפשוטה לקבל שבים גד היה צריך גם לימין ה' כי שם יושב על הספר והיה ירא שלא ימות במלחמה כדאמר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו שמעון ממנו עניים סופרים ומלמדים הצריכים למדת החסד שמימין, וההולכים למערב שכינה קדמה ואזלא לפניהם להפיל אויביהם והיינו

כל השייכים ליוסף שהיה בעל צדקה כמרז"ל אויבים נופלים לפניו כיוסף למה לפניו אלא משום דשכינה קדמה לפניהם, לשמאל כל בעלי עושר כי מצפון זהב יאתה מאשר שמנה לחמו נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' דן יזנק מן הבשן כדאמר ואילים בני בשן, ובזה נבא לביאור המדרש שהתחלנו בו כי רצה לתרץ מה שנאמר במדבר באוהל מועד כי שנים אלו גרמו המספר המורה על מעלת ישראל שנמנים כל שעה וכבר אמרנו שכל שעה קאי על שמוציאן במספר ומכניסן במספר הן ביצירתן הן במיתתן והיינו כל שעה ממש וזה שאמר מה החיטים נכנסות לאוצר במנין רמז בזה שישראל הם אוצר חביב להקב"ה כמ"ש והייתם לי סגלה מכל העמים והיינו אוצר חביב כדבר שמכניסין לקיום כי יראת ה' היא אוצרו ולפי שהדבר המדוד והמנוי שלטא בו עינא בישא על כן פירש במדבר באהל מועד שהתורה ניתנה במדבר הגינה בעדם כמ"ש בטנך ערימת חיטים סוגה בשושנים ששונים הלכות ויכול להיות שלכך נקט בטנך לרמוז על התפילה שנאמר וכל קרבי את שם קדשו, ועל התורה שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך וכמ"ש ותורתך בתוך מעי והיינו הלומד תורה לשמה והוא שמורה בתוכו לאפוקי הלומדים שלא לשמה אין תורתם כי אם מן השפה ולחוץ ותוכו ריק.

ועל זה מסיק בפרקי אבות אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצא מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה כו' עד חירות על הלוחות וכפי הנראה ק' מנא לו לומר כן שהבת קול יוצאות בכל יום וכי מפני שהוא שמע פעם א' הקול פשוט לו שכך הוא יוצא בכל יום ויום, וע"ק למאי נפקא מינה יוצא הקול במקום מדבר וחרב שאין בני אדם מצוין שם ומאי בת קול דקאמר ויתר פרטי המאמר צריכין ביאור וכפי הנראה שלא היה שום קול אלא שריב"ל ר"ל דרך מוסר אל הלומדי התורה שלא לשמה וכל תורתם אינם אלא מן השפה ולחוץ הלא יש להם לדעת למה נקרא הר זה הר חורב כי שם זה אינו נאות אל ההר חמד אלהים לשבתו אשר עליו נתנה התורה שהיא בנינו של עולם אלא ודאי כדי לגלות אוזן אנשים ע"י התורה יכול להיות שתצא לו חורבה ממנה והיינו אם ילמדוה שלא לשמה כמ"ש דאיימין בה סמא דחיי דלא איימין בה סמא דמותא וכן הלומד ואינו מקיים יותר טוב היה לו שלא למד תורה משלמדה כי מוטב שיהיו שוגגים כו', וזה הקול שהזכיר לא היה שם קול ממש אלא בת קול י"ל תולדה של הקול כי בכל יום ויום יכול כל אדם להשמיע לאזניו מוסר זה כאילו שמע קול לו קול אליו וא"כ יכול להשמיע לעצמו קול זה מהר חורב ר"ל למה נקרא הר חורב אלא ודאי לפי שע"י הלימוד יכול לבא לידי חורב ושממון וזה"ש או להם לבריות מעלבונה של תורה כי כשאינו לומד לשמה או לומד ואינו מקיים אין לך עלבון גדול ממנו אל התורה או

יאמר שהתורה גורמת לו עלבון ולא לכבוד הוא לו מה שעוסק בתורה ואדרבה מחרפין אותו על תורתו ואומרים ראה זה פלוני שלמד תורה כמה מקולקלים דרכיו אוי להם לבריות שלמדו תורה כו' כדמסיק מסכת יומא זש"ה או להם לבריות שהבריות אומרים אוי לו לזה שלמד תורה כו' שכל מי שאיני עוסק בתורה נקרא נזוף כי זה העוסק בתורה שלא לשמה אינו נקרא עוסק בתורה אלא עוסק בדבר אחר אשר הוא חושב להשיג ע"י הלימוד והוא נקרא נזוף מן הבריות המחרפין אותו כדמסיק בגמרא, זש"ה נזם זהב באף חזיר וגומר כי אילו לא היה הנזם זהב באף חזיר אף אם היה החזיר מלוכלך בטינוף לא היו נותנים אליו לב לדבר ממנו כי זה דרכו אבל כשיש באפו נזם זהב אז הנזם זהב גורם לו שרבים יסתכלו בו וידברו בגנותו כך אשה יפה וסרת טעם כי אשה סרת טעם ואינה יפה אין העולם מרגישין בחסרונה כי אין איש שם על לב לבקר במומה אבל כשהיא יפה אז היפוי גורם לה שמסתכלין בה ואגב זה יבקרו אחר מומה כך זה הלומד התורה אם לא הי' לומדה כלל יותר היה נוח לו משלמדה שלא לשמה ואינה מקיימה ואומר והלוחות מעשה אלהים המה ר"ל לכך לא נבראו בדבור כשאר בריאות אלא במעשה ידי ה' להורות שחפץ ה' שמקבלי הלוחות לא המדרש עיקר אלא המעשה חרות על הלוחות היינו הכתוב רמז שיהיו המצות ג"כ חרותים על לוח לבו של אדם ותורת ה' בתוך מעיו אבל הקרי אל תקרי חרות לבד אלא גם חירות מן הגלות לאפוקי ממי שלומד ואינו עושה עליו דרשו פסוק באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו וכן אמרו כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות כו' ואם כן אינו בן חורין וע"כ נקראו הר חורב שיכול לבא לידי חורבן המקדש על ידו והגלות ישראל מעל אדמתם וכל מי שעוסק בתורה שכל עסקו אינו בדבר חצוני אלא בתורה עצמה ללמדה לשמה הרי זה מתעלה שנאמר וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות רמז שעל ידה יזכו ישראל להיות עליון על כל גוים ויפרקו מעליהם עול גלות ויהיו בני חורין כמ"ש שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה.

פרשת נשא

מאמר רל

מדרש הרבתי והגמרא על יקרה היא מפנינים

נשא את ראש בני גרשון גם הם, נקט לשון גם להורות שבני קהת נמנו תחילה שלא תאמר לעולם בשעת מעשה נמנו תחלה בני גרשון ומה שהקדים הכתוב לומר נשא את ראש בני קהת היינו לכבוד הארון צוה על מנינם תחלה אבל כשמנאם מנה בני גרשון

תחילה שכן מצינו בצווי המשכן שלכבוד הארון נאמר ועשו ארון תחילה ובשעת מעשה עשה המשכן תחילה קמ"ל גם הם, וברבתי דרש הה"ד יקרה היא מפנינים אע"פ שגרשון היה בכור ומצינו בכל מקום שהקב"ה חולק כבוד אל הבכור מ"מ לפי שקהת היה טוען הארון נמנה תחילה שנאמר יקרה היא מפנינים ואין פנינים אלא בכורה שנאמר וזאת לפנים בישראל, וקשה מה ענין הבכורה אל התורה כי אינן מסוג אחד שיפול עליו לשון זה כי אין אומרין זה יקר מזה כי אם במין אחד, ועוד קשה מה ראה על ככה להוציא מפנינים מפשוטו ומה ענין זאת לפנים האמור בנו"ן אחת לפנינים האמור בשני נוני"ן וע"ק שבגמרא דרשו פנינים לשון לפני ולפנים שת"ח ממזר קודם לכ"ג עם הארץ הנכנס לפני ולפנים, ונראה לפרש שבא להורות שכתר תורה גדול מן עמוד העבודה של הקרבנות וידוע שקודם שנבחרו הכהנים היתה העבודה בבכורות ותדע כי פסוק יקרה היא מפנינים יש בו כתיב וקרי כי הכתיב הוא מפניים בשני יודי"ן והקרי מפנינים בשני נוני"ן וברבתי שדרש יקרה היא מן הבכורה רצה בזה מן העבודה שהיתה בבכורות דרש הכתיב מפניים שהוא ממש לשון וזאת לפנים המרמז אל הבכור שנולד לפנים לפני שאר אחיו ומורה גם על העבודה שזאת לפנים בישראל קודם שנפסלו בעגל היתה עבודה בבכורות, ובגמרא דרשו מפנינים. הקרי דהיינו בשני נוני"ן המרמז על הכהונה שנכנס לפני ולפנים לעבוד עבודת הקטורת החביב מכל ואעפ"כ התורה יקרה ממנו וזה מדבר אחר שנפסלו הבכורים, וכפי הפשט רמז שעמוד התורה גדול מן עמוד העבודה ומן עמוד גמילות חסדים כי מפניים רמז שעמוד התורה גדול מן עמוד העבודה שהיתה בבכורות הרמוזים בפניים מלשון וזאת לפנים, ומפנינים רמז שעמוד התורה גדול מן עמוד הצדקה שאדם עושה בפנינים וקל וחומר בזהב וכסף כדרך שבארנו פרשת ויקרא על פסוק יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת עיין שם, ומה שמקשין כאן למה לא מסר משא הארון אל הבכור, מיושב בזה הדרך דאל"כ לא היינו יודעין שגדולה היא מן הבכורה והייתי אומר שלכבוד בכורתו מנאו תחלה וקל להבין:

מאמר רלא

מדרש הרבתי על פסוק וחיו ולא ימותו

וברבתי מסיק בפסוק וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו ששבטו של לוי היה מעולה מכל השבטים ומעולים בכל שבט לוי משפחות קהת ומסיק שלא היתה רוחם גסה עליהם וכו' וגם זה כמו נתינת טעם למה מסר סארון לבני קהת וזה מבואר על פי הצעה זו כמו שמצינו בהר סיני שנצטוו על שני דברים א' לא תגע בו יד כי סקל יסקל ב' פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב, ואחר כך נאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ

בם וקשה מהו רב ולמה שינה ואמר אחר כך פן יפרץ בם, אלא כך פירושו שהחוטא בנגיעת יד בגופו ממש נענש בגופו וסקל יסקל, אבל החוטא בראיה נענש גם בעולם הבא כי הוא זן את עיניו מן השכינה וגוזל מזון שלו השייך לו לעולם הבא כי שם צדיקים יושבים ונהנין מזיו השכינה וכמו שנאמר כי לא יראני האדם וחי אבל רואה הוא אחרי מוחו לפיכך נאמר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב היינו שיפול ממנו גם חלקו של עולם הבא שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך, אבל כשאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' אינו מדבר בראיה כלל אלא בסתם עליה בהר היינו הנגיעה בו כתיב פן יפרוץ בם פרצה בעה"ז כפרץ עזה, לפי שגם אצל בני קהת נאסרו שניהם שנ' ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקודש ומתו וכתיב ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו הרי ציווי לנגיעה וצווי לראיה, ועל שתי אזכרות אלו אמר אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וגומר ואז הזהירם על הראיה ואמר וחיו ולא ימותו וחיו בעה"ז ולא ימותו לעולם הבא כי כן דרשו יחי ראובן בעה"ז ואל ימות לעה"ב וטעמו של דבר כי חיי העה"ז הם לגוף הנגוף שהוא מת בטבע וחי במקרה על כן צריך האדם לעשות דבר המחזיק חיותו שכנגד הטבע אבל הנשמה חיה היא בטבע ומתה במקרה על כן אין האדם צריך לעשות דבר ליתן לה חיים כי חיות הנה כוחות הנשמה אך צריך שלא יעשה דברים הממיתין אותה נגד טבעה על כן בכל מקום נרמזו חיי העולם הבא השייכין לנשמה בולא ימות והוא פירוש נכון וברור ועל חיי העולם הבא אמר אל תכריתו כי סתם כרת הוא לעולם הבא כמו שדרשו על פסוק הכרת תכרת, וכן מסיים ברבתי במדרש הנזכר למעלה בפסוק וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו אמר הקב"ה התורה היא עץ חיים למחזיקים בה ונ' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ובני קהת מחזיקים בתורה שהוא חיים זה הארון שנושאים שבו התורה בדין היא שיחיו ולא ימותו הוי וחיו ולא ימתו עד כאן, ותדע כי שני פסוקים אלו הובאו גם בפרקי אבות על מה שאמרו גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שמע מינה שלא דאי זה כראי זה שפסוק עץ חיים היא נאמר על אריכות ימים בעולם הזה כי האדם עץ השדה הוא וכתיב כי כימי העץ ימי עמי ופסוק כי חיים הם למוצאיהם מדבר בעצם החיים שהוא לעולם הבא כי התורה עצמות החיים וגם בעולם הזה היא מרפא לבשרו

וראייה ברורה לדברינו ממה שמסיק ברבתי סוף פרשה במדבר אמר רבי יוחנן עזה בא לעולם הבא שנאמר וימת שם עם ארון האלהים מה ארון קיים אף עזה קיים לעולם הבא, וקשה מהיכא תיתי שלא יהיה לו חלק לעולם הבא אלא לפי שנאמר כאן אל תכריתו וגומר וחיו ולא ימותו בעולם הזה ובעולם הבא הוצרך לפרש שעזה בא לעולם הבא לפי

שעונש העה"ב אינו בא כי אם על הראיה ולא על הנגיעה ועזה לא חטא בראיה כי אם בנגיעה לבד שנאמר ויאחז בו כי שמטו הבקר ועל הנגיעה בא עונש מיתה מן העולם הזה ובזה מתורץ למה קראו המקום פרץ עזה אלא ודאי זה פסוק פן יפרץ בם הנאמר על הנגיעה כדלעיל:

זהו שמסיק ברבתי פרשה זו וזה לשונו וירכיבו את ארון האלהים על עגלה החדשה, לא נשאו כתורה שהרי כתיב ולבני קהת לא נתן עגלות וגומר מפני מה נענש שנתעלם מקרא זה ממנו, שקרא לדברי תורה זמירות שנאמר זמירות היו לי חקיך מבית מגורי אמר ליה הקב"ה דברי תורה שכתוב בו התעוף בו עיניך ואיננו, תרגום יונתן ותעוף שאם תכפל עיניך, לסתום עין בהיסח הדעת מהסתכל בם מיד ואיננו, אתה, קורא אותה זמירות, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר ולבני קהת לא נתן עגלות כו' וקשה מה ענין עונש זה לקריאת זמירות ואיך היה העונש מדה כנגד מדה, ועוד קשה וכי כך מדתו של הקדוש ברוך הוא להכשיל את ה בעבירה אחרת, ונראה שכך פירושו שדור קרא מה שנאמר בתורה אל תכריתו את שבט הקהתי ואמר על זמירות היו לי חקיך זמירות לשון כריתה מלשון עזי וזמרת יה כרמך לא תזמור זמיר עריצים שכולן לשון כריתה ועל כן היה דור ירא מן ארון ה' כמו שנאמר אחר מעשה דעזה וירא דוד את ה' ביום ההוא ויאמר איך יבא אלי ארון ה' וגומר ומירא זו עלתה על ראשו גם קודם המעשה זה"ש זמירות רצה לומר כריתות היו לי חקיך בבית מגורי ומגורי גם כן לשון מורא ומורא זו גרמה לו שלא רצה שישאוהו. בכתף כי ירא פן יבואו לידי כריתות האמור בפסוק אל תכריתו והיה נמשך ממורא זו שהרכיבו בעגלה ומה שמסיק הנני מכשילך רצה לומר הדבר הזה שקראת לד"ת זמירות יגרום לך מכשול זה ושבקינן לטעותך כדמסיק רש"י פירוש פרשת שלח לך חייהם הנני נותן להם מקום לטעות בו כך הקב"ה נתן מקום לטעות שהיה סבור שענין של קהת שלא ליתן להם עגלות לא היה רק הוראת שעה ולא לדורות מטעם מורא זו כאמור, ואומר דברי תורה שאני חפץ בזה שכל הקרב הקרב בה ביותר הוא משובח עד שאין לו לאדם להתעלם עיניו מהם אפילו שעה אחת ואתה קורא אותן זמירות כריתות לכל המתקרב אליה הריני מכשילך כו' אני נותן לך מקום לטעותך שיבא לך מכשול על ידו ותעטה בדבר פשוט, וזה שמסיק במדרש הרבתי הנזכר למעלה שבני קהת הלכו לאחוריהם ופניהם אל הארון כו' וכל זה הוראה שבאלה חפצתי נאם ה' שלא תוכל להתעלם עיניך מהם אפילו שעה אחת זולת ליזון עיניו מן השכינה הוא הדבר שנאסר להם אבל להיות עינים כל הימים בתורה זה הדבר אשר צוה ה', וזה הדבר אשר אמרנו בעניני נגיעה וראיה פירושו כי עניני נגיעה

הם אזהרה לדורות שלא להשתמש בכתרה של תורה כי זה נקרא שליחות יד בתורה ונגיעה בכבוד התורה כשאינו לומדה לשם שמי וענין הראיה הוא דוגמת הסתכלות של בני אהרן שהסתכלו בשכינה מתוך' לב גם אחר שאכלו ושתו כדאיתא למעלה פרשת אחרי מות, ובזה מתורץ מה שנאמר אהרן ובניו יביאו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו ולא יבואו לראות כבלע את הקודש איך יתורץ זה כשיכניסו אהרן בניו כל כלי וכלי לנרתקו פן המה יראו ויסתכלו, אלא לפי שאין מדרך האדם לבקש הסתכלות זה כי אם על ידי ריבוי שתית יין שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה כי כל זמן שאינו שתוי אין רוחו נסה עליו ואז מסתמא יהיה נכנע לפני השכינה ויסתר פניו מהביט ואהרן ובניו כבר הוזהרו ביין ושכר בבואם אל אהל מועד לעבוד עבודה אם כן מסתמא גם בבואם לעבוד עבודה לא יבואו שתוי יין ואז אין לחוש פן יסתכלו, אבל בני קהת שלא נצטוו על יין ושכר אל תשת יש לחוש פן יבואו שתויי יין ויראו כבלע את הקודש כי ישיאום רום לבבם ליזון עיניהם מן השכינה:

ראייה לדברינו אלה ממה שמסיק ברבתי סוף פרשת במדבר וידבר ה' אל משה ואל אהרן וגו' נשא את ראש בני קהת וגומר מה ראה להזכיר כאן את אהרן לפי שבשעה שנצטוו בני קהת על משא אהרן היו מתיראים התחילו צווחין על משא זה ואמרו הננו מתים כדרך שמתו בני אהרן אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה כשם שעשיתי תקנה לאהרן שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקודש כך למשפחות הקהתי אעשה תקנה שלא ימותו שנאמר אל תכריתו וגומר וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו וקשה מה ענין תיקון אהרן לכאן או של בני אהרן אלא שנתיראו שלא יקרה להם מה שקרה לבני אהרן שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס אחר שאכלו ושתו, אמר ליה הקב"ה כמו שעשיתי תיקון לאהרן שנ' בזאת יבא אל הקודש ביום כיפור יום ענות אדם את נפשו כי אז מסתמא לא ירום לבבו ולא יבקש להסתכל בשכינה כך ילפינן בג"ש מזאת הנאמר כאן וזאת עשו להם מן בזאת יבא אהרן היינו שלא יבואו שתויי יין בלב גס ופירוש זה נכון וברור, והנני מביא לך ראיה טובה ובריאה ממה שמסיק ברבתי סוף פר' במדבר וז"ל כשם שעשיתי לבני קהת על שהיו יראים אותי כבדתים וחלקתי להם כבוד והזהרתי עליהם להציל ממות נפשם כך כל מי שהוא נתירא ממני אני מכבדו ואיני מכרית שמו מן העולם ממי אתה למד מבני יונדב בן רכב על ידי שעשו רצונו מה כתיב לא יכרת ליונדב בן רכב איש עומד לפני כל הימים כו' וקשה מה ענין יונדב בן רכב לכאן אלא לפי שהמה היו נזירים ולא היו לעולם שתויי יין על כן נאמר בהם לא יכרת להם איש עומד לפני כל הימים כמו שמצינו באהרן ובניו אחר שכבר הוזהרו ביין ושכר אל תשת היה הדבר הרגל אצלם לפרוש מן

היין ונולד להם לב נשבר ונכנע על כן אין לחוש אצלו פן יסתכל מתוך לב גס, אבל בני קהת שלא הורגלו בזה היו מתיראים שלא יבואו לידי הסתכלות ונתן להם התיקון שניתן לאהרן ועל ידי זה יהיו כבני יונדב בן רכב שנ' בהם איש עומד לפני כל הימים רצה לומר מאחר שלא היו שותין יין יזכו לעמוד לפני ה' כל הימים כי אין לחוש שיזונו עיניהם מן השכינה אף אם עומדין סמוך לשכינה כל הימים כך כל מי שנתירא ממנו מהביט אל האלהים בלב נס יזכה לעמוד חי לפני ה' כל הימים כמו שמסיים במדרש זה בפסוק ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום, ויין הואיל ואתי לידינו נימא בה מלתא כי מצינו בפרשת נזיר קדוש הוא לה' והיינו דוגמת אומרו עומד לפני כל הימים ורז"ל אמרו נכנס יין יצא סוד גילו בזה נזק שנוי הבא מן היין כי הוא וסודות התורה ממעיך יפרדו כי מי שתורת ד' בתוך מעיו לבא בסוד ה' שוב אינו מקבל היין שנתן בשבעים והממלא רסן בטנו ביין שוב אינו יוכל לבא בסוד ס', חוץ מן יין המשומר בענביו לעתיד אדרבה ממנו יהיה מקור נפתח לבא בסוד ה' וזהו איש כי יפליא וגומר לפי שנאמר בסודות התורה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך לכך נאמר איש כי יפליא רצה לומר החפץ לראות סודות נפלאות מתורת ה' אז ינדור נדר להזיר עצמו מן היין לפי שהיין שניתן בשבעים מתנגד אל סוד ה' שניתן בשבעים כי ע' פנים לתורה, פרשת שמיני דרש פסוק אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר אוי מן קדם חמרא ומסיק בעולם הזה היין תקלה לעולם, אבל לעולם הבא אני עושהו שמחה שנאמר והעיפו ההרים עסיס וכו' כי היין של העולם הזה גורם ב' הקללות שהזכרנו ושניהם. תלוין בגס לב הבא מצדו תקלה א' היא שנכשלו בה בני אהרן שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס, תקלה ב' שכל המתיהר אם חכם חכמתו מסתלקת כי נכנס יין יצא סו"ד וזה"ש ולרוזנים אי שכר רוזנים הם בעלי סודות התורה מלשון רזי לי אוי להם מן קדם חמרא כי נכנס חמ"ר יצא מחק"ק חושבנא דדין כחושבנא דדין זה"ש פן ישתה וישכח מחק"ק, אבל יין המשומר בענביו שלעתיד יהיה לשמחה כי לא די שלא יזיק אלא יוסיף חכמה כי לכך נקרא משומר בענביו רמז לסודות אלהיות הטמונים וכמוסים כיין הנטמן בתוך ענביו ויהיה לו טבע המן שלאוכלי המן ניתנה התורה כי היה מסייע אל החכמה והסודות כך היין שלעתיד רמז לדבר כי עין בעין יראו בשוב ה' את ציון כי בעולם הזה ב' ע' אלו דהיינו יין וסוד אינן מזדווגין יחד כשנכנס זה יצא זה אבל לעתיד בשוב ה' את ציון או ב' עין אלו יזדווגו ויסייעו זה לזה, ומה שאמר אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר מלכים ורוזנים היינו מחקק ושבט שנזכרו בפסוק לא יסור שבט מיהודה היינו מלכות אשר בידו שבט מוסר ליישב על כסא משפט, ומחק"ק היינו רוזני החכמים אשר כל רז לא אנס להם, ולשניהם באה אזהרה זו

מן היין כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואליו אמר ויחלוף דין כל בני עוני ולרוזנים מחקק אמר פן ישתה וישכח מחקק ולצדדין קתני, אבל לעתיד לא יזיק היין לשני כיתות אילו, לכך נאמר בשני גואלים אלו רמז לזה, א' משיח בן דוד כתיב ביהודה לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה, ולו יקהת עמים ואז לא יזיק היין לכך אמר מיד אסרי לגפן עירה וגו' הורה באצבע כי יבא משיח אז לא יזיק היין, אלא חכלילי עינים מיין חיך יאמר לי היין כי טוב הוא לעינים לראות בסוד ה' לפקוח עינים עורות כי מין בעין יראו בסוד ה', וכן במשיח בן יוסף כתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין:

מאמר רלב

מדרש הרבתי על פסוק הבן יקיר לי אפרים

ומסיק ברבתי פרשת ויקרא בפסוק הבן יקיר לי אפרים, וז"ל, א"ר פנחס עטרה זו נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעה שנפטר מן העולם אמר לו אפרים ראש השבטים ראש הישיבה יפה ומעולה שבבני יקרא על שמך בן תחו, בן צוף אפרתי היינו שמואל ודוד בן אפרתי כו' והיינו שבט מלכות כדוד, ומחוקק כשמואל ראש הישיבה, ונראה לי שבעל מדרש זה למד לומר כן ממה שנ' שני פעמים בן פורת ביוסף רמז לו שנים אלו שנקראו אפרתים נגזר מלשון פורת,, ורמז אצלם גם כן היין שלעתיד שיהי' לשניהם לשמחה,, כי תרגומו של בן פורת יוסף כגופן דנציב על עינא דמיא, וקשה גפן מאן דכר שמיה אלא לפי שנאמר עלי עין דהיינו סודות התורה שבמספר ע' יהיה בן פורת יוסף כגפן עלי עין וע"ד כי עין בעין יראו וגו' ובמדרש רבתי הביאני אל בית היין אל מרתף גדול של יין, והוא סיני ונתן לי שם התורה שנדרשת במ"ט פנים כמנין ודגלו, והלא סיני הר הוא ואיך הניח משל מן מרתף של יין שבמקום עמוק אלא לפי שמדרך לעשות בו אוצר של יין וזה רמז לסודות של תורה המושגים ע"י מ"ט שערי בינה שהתורה נדרשת בהם ועל כן יום מתן תורה אחר מספר מ"ט לספירה, ותדע ותבין כי סיני עולה ק"ל כמספר עי"ן כמלואו ע' סתם שאינו במלואו עולה שבעים, על כן היתה חנוכת הנשיאים קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה כנגד סיני ועין במלואו וזהו שפרש"י שהוא כנגד אדם הראשון שהעמיד תולדות בן ק"ל שנ' כי כל תולדותיו היו תלוים ועומדים עד יום קבלת התור' בהר סיני שאם לא היו ישראל מקבלין התור' היו כל תולדותיו לתוהו ולריק, מזרק אחד כסף שבעים שקל כנגד ע' כמספר יין סודות התורה כמו שנ' הביאני אל בית היין זה סיני, כי יין ע' ואם תכתוב עין במלואו יעל' למספר סיני, כף אחת עשרה זהב, כנגד עשרת הדברות שנתנו על הר סיני וכל מספר האמור בכלים מורה על סודות התורה כאמור, ועל זה אמר ישעיה מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק ואומר רזי לי רזי

לי אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו, לפי שארז"ל אין אומרים שירה אלא על היין כו', וזה על שם העתיד שאז יהיה היין לשמחה זהו שאמר מכנף הארץ זמירות שמענו, הראני ה' בנבואה זמירות ושירה על היין מכנף הארץ דהיינו לעתיד ואומר שלכך הראו לי זה מן השמים לומר כשם שיין המשומר שלעתיד משמח אלהים ואנשים ע"י שמביא לידי השנה ברזי סודות האלהיות דהיינו רזי לי, כך יין של העוה"ז אמרתי חמרא וריחני פקחין דהיינו גם כן רזי לי ואחר כך ראיתי שטעיתי בדמיוני ואדרבה שלכך הראו לי מכנה. הארץ זמירות לומר דווקא מכנף הארץ זמירות ישיר שיר ה' על היין, אבל בעוה"ז אוי לי כדמסיק במדרש על פסוק ולרוזנים אי שכר, אזי מן קדם חמרא בוגדים בגדו, כי בדורו היה קול צוחה על היין ועל ידו נעשו בוגדים כמו שנאמר ואף כי היין בוגד המה הבוגדים אשר בגדו על היין, ובגד בוגדים אפילו הדבר שנחשב לבגידה אצל הבוגדים דהיינו לשתות יותר מדאי עד אשר כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום כי זה הדבר שאפילו הבוגדים יחשבוהו לבגידה מכ"מ בגדו גם בגידה זו ומכל זה נשמע שבעולם הזה דיש כל התקלות הוא החמר אבל לעתיד יהיה לשמחה, שנ' והטיפו ההרים עסיס כי יהיה מעין היין של הר סיני כמו שדרשו על פסוק הביאני אל בית היין כי מכנף הארץ יהיה זמירות על היין כדמסיק בערכין שאין אומרים שירה כי אם על היין לכך נאמר כרמך לא תזמור נקט לשון זמירות דווקא אצל היין מן הטעם שבארנו, וזהו שאמר צבי לצדיק אותן הזמירות של כנף הארץ הם צבי לצדיק אבל לא הזמירות שלנו שמשוררי' בכל בתי משתאות גם בדורות הללו ומתרצים מה שנ' השיר לא ישתו יין היינו לפי שהם משוררים בשיר של תשבחות להקדוש ברוך הוא ורחמנא לבא בעי שאין הדבר כן אלא להנאתם מתכוונים, לכך נאמר איש כי יפליא וגו' זה הרוצה להביט נפלאות מן תורת ה' יזיר מן היין כי הוא מקלקל עיני השכל, ויכול להיות שפסוק אוסרי לגפן עירה מדבר בעתיד שלעתיד לא יהיו להוטים אחרי תענוגות בני האדם למשוך ביין בשרם והיינו שבט ומחוקק שהזכיר כי המה שני ראשי אלפי ישראל מחוקק המה חכמי הדור תופשי התורה ושבט המה ראשי גליות אשר בידם שבט המוסר לא יסורו מישראל עד כי יבא שילה ואז אפילו אם יהיה רבוי יין עד שאשרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו מכ"מ לא יבקשו לשתותו אלא להשתמש בו דברים אחרים כמו כבס ביין לבושו וגו' אבל לא לשתיה לפי שמזיק לעיני השכל שנאמר חכלילי עינים מיין אבל לבן שנים מחלב על ידי הסנהדרין תופשי התורה המחווירין כל דין כחלב כמו שנאמר את מי יורה דעה וגומר גמולי מחלב וגו', ולכך נאמר בפרשת נשא את ראש דווקא אצל בני קה ובני גרשון ולא אצל בני מררי, לפי שהם כנגד שבט ומחוקק כי קהת שנשא הארון היינו מחוקק שנאמר

בו ולו יקהת עמים אסיפת עמים לישיבה מלשון דאקהו אקהיית בשוקי דנהרדעי והיינו תופסי הישיבה ועל זה מורה שם קהת, גרשון הבכור הוא כנגד ראשי גליות כלשון גרשון ועל כן משאו מכסה האוהל כי כך המה מגינים על כל בית ישראל והם להם ככיסוי על דרך אמרו רבותינו זכרונם לברכה לבעו רחמי אתכליא על עליא כו' המשילם לעלה זה המכסה את הפרי כך מנהיגי ישראל להם משפט הבכורה כדאמרינן אף אני בכור אתנהו וגומר והיינו כנגד שבט מלכות כמו שנאמר שבט מישור שבט מלכותיך, אבל בני מררי הם כנגד הכלל של כל בית ישראל על כן משאם קרשי המשכן כי המה גוף הבית כדאמרינן בית ישראל ברכו את ה' לכך לא הזכיר אצלם לשון נשא כי אין נשיאות כי אם לשבט ראש בני גרשון או למחקק ראש בני קהת דאקחו אקהייתא, ומסיק במדרש שהיו בני קהת מהלכים ופניהם אל הארון והיו הולכים אחוריהם שלא ליתן אחוריהם כנגד הארון זו הוראה לכל תופשי התורה ללמדה לשמה ושלא יפנו פני תכליתם אל מול איזו תכלית חיצוני כמנהג רוב הלומדים שבדורינו:

מאמר רלג

אל תהיו כעבדים כו'

ובהיא שאמרו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס וכפי הנראה שאין חוב זה מוטל עלינו להשתמש על מנת שלא לקבל פרס אלא מוטל עלינו שלא לעבוד על מנת לקבל פרס אלא סתם, ועוד קשה הוה ליה למימר כעבדים העובדים ולמה נקט משמשין, ולמה קרא השכר בשם פרס, ונראה שפרס מלשון פרוסה ושימוש אינו גוף העבודה אשר עליה נשכר העבד לעשות מלאכות ממש, כי השימוש מדבר בדברים קלים כמו למזוג לו הכוס ודוגמתו, ומדרך העבדים הנשכרים למלאכות גדולות לשמש את רבם שלא מצד החיוב כדי שיתן להם פרס חלק מן השכר לאלתר כי אין שכירות משתלמת אלא לב סוף, וכדי שיותר ליתן לו פרוסה וחתיכה מן השכר לאלתר הו מוסיף לשמש לו אף בדברים שאינו נשכר להם, ועל זה, בא להזהיר שאנחנו לא נעשה כן לקבל השכר פרוסות וחתיכות קצת לעולם הבא וקצתו בעולם הזה אלא יהיה שמור לנו כל השכר לעולם הבא כי כן דרך החסידים שאינן מבקשים כלום משכח בעולם הזה כדי שלא ינוכה להם משכרן לעולם הבא כלום ושם יקחו שכרם משלם ול פרוסות ואפי' שכר שימוש תלמיד חכם אינן מבקשין בעולם הזה אלא כל מגמת על מעשיהם פונין מול ארון ברית ה' ולעמת זה יאר ה' פניו אליך וגומר ישא ה' פניו אליך פנים אל פנים וישם לך שלום:

פרשת בהעלותך

מאמר רלד

מדרש הרבתי ע"פ בהעלותך את הנרות

בהעלותך את הנרות וגומר, ק' דהנ"ל אל מול פני המנורה יאירו ששת הנירות, וע"ק לשון בהעלותך למה נקט לשון עליה, ועוד קשה וזה מעשה המנורה מה ענינו לכאן, ויש לישב על דרך מדרש הרבתי וזה לשונו בהעלותך את הנרות בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור וכן הוא אומר על המנורה הטהורה יערך את הנירות אף כאן בהעלתך את הנירות זה"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, א"ל הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתיך על הנרות אלא לזכותם שנאמר ונהורא עימיה שריה וכתיב גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה., בא ללמדך שאינו צריך לנרות בשר ודם ולא הזהרתיך על הנרות אלא לזכותכם, תדע כשאדם בונה בית עושה לו חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיכנס האור מבחוץ ומאיר מבפנים ושלמה שבנה המקדש לא עשה כך אלא עשה חלונות צוות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי שיהיה האור יוצא מן המקדש ומאיר לחוץ שנאמר ויעש לבית חלוני שקופים אטומים להודיעך שכולו אור ואינו צריך לאורם ולמה צוה אתכם לזכותכם לכך נאמר בהעלותך את הנרות הוי ה' חפץ למען צדקו וגומר ולא עוד אלא אם אתם זהירים להדליק נרות לפני אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד לבא שנא' קומי אורי כי בא אורך והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך עכ"ל, וק"ל מאי נפקא מינה הביא ג' פעמים הזכרת הדלקת הנירות, ומה עניינם לפסוק יגדיל תורה ויאדיר המדבר בכל המצות שבתורה ומה ראה על ככה לפרשו על מצות הנרות, עוד ק' למה הוצרך הקב"ה להראות שלא לאורה הוא צריך ולמה לא הראה כזאת בקרבנות שלא יאמרו לאכילה הוא צריך, וע"ק עתיד מאן דכר שמיה שאמר לעתיד אני מאיר לכם

מאמר רלה

במדרש למה נסמכה פרשה נרות לחנוכת המזבח

נראה לפרש כל מדרש זה על דרך המדרש שברבתי וז"ל למה נסמכה פ' הנרות לחנוכת המזבח לפי שנצטער אהרן על שלא היה לא הוא ולא שבטו בחנוכת המזבח אמר ליה הקב"ה אל תירא לגדולה מזו אתה מוכן הקרבנות בזמן שבית המקדש קיים היו נוהגין אבל הנרות הם לעולם שנאמר אל מול פני המנורה יאירו וכל ברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטילין לעולם זה"ש גם חושך לא יחשיך ממך מר לכך נאמר בהעלותך את

הנירות והרמב"ן הקשה על זה הלא בזמן החורבן גם אורות בטילין אלא שרמז לנרות של חנוכה, ופשט זה רחוק מן השכל, וע"ק איך למד לזה מן פסוק אל מול פני המנורה, וע"ק ברכות מאן דכר שמיה, ונראה לפרש עוד שמסיק פ' אמור בילקו' בר קפר' אומר אמר הקב"ה נרי בידי ונרך בידי וכו' ביאור הדברים הוא שנרות שלמטה גורמים קיום לשבעה כוכבי לכת נרות שלמעלה לכך נקט לשון בהעלותך להורות שנרות אלו עולין למעלה ומוסיפין אורה בנרות של מעלה והיינו שנ' בהעלותך את הנרות כשתכוין בהדלקתן להעלות כל נר. ונר מול ז' נירות מעלה אז אל מול פני המנורה של מעלה יאירו שבעת הנרות דלמטה שהרי הקב"ה אה למשה מנורה של אש שלמעלה ואמר לו ראה ועשה כתבניתם כפירש"י פר' תרומה כן היה משה מתקשה בעשייתה פן לא יכוין כל נר ונר מול נר שלמעלה עד ראה לו הקב"ה באצבע כזה ראה ועשה וזה"ש ויעש כן אהרן אל מול המנורה העלה נרותיה פירש"י מגיד שבחו שלא שינה וכי ס"ד שאהרן קדוש ה' ישנה ועשה כאשר נצטוה אלא זה שבחו שידע לכוין כל נר ונר פרטי מול פני המנורה שלמעלה ולא שינה לסכל הכוונה שכוין איזו נר שלמעלה מול נר שלמעלה שאינו שייך לו, ובדרך זה שפיר קאמר שהנרות קיימים כי נר שלמעלה, שהודלק ע"י נר שלמעלה אע"פ שנר אלהים כבה בשעת החורבן מ"מ נרות שלמעלה שהודלקו מנרות שלמטה לעולם לא יכבו כי המדליק נר מנר אף אם נר זה שהודלק ממנו כבה מ"מ הנדלק אינו כבה בעבור זה, ובזה נחמו לאהרן לומר שהנרות הם לעולם ממה שנ' אל מול פני המנורה.

מאמר רלו

מדרש על פסוק כי מי בז ליום קטנות וביאור בהחלונות

וזהו שמסיק ברבתי אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שלא תהיה מבזין על המנורה הוי כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' משוטטות בכל הארץ זו המנורה, שבעה אלו שבעת הנרות כנגד ז' כוכבי לכת שמשוטטין בכל הארץ כך הם חביבין שלא תהי' מבזין עליהם לכך נ' אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שלא יטעה יצרך אותך לאמר לאורה הוא צריך ראה מה כתיב בחלונות וחלונות אילמות וגומר וכן לאלימלת כחלונות כחלונות לא נאמר אלא כהחלונות שיהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים כדי שיהיו מוציאין אורה לחוץ וק' כדי שלא יטעך יצרך מה ענינו אל הקודם עד שהוצרך בעל מתנות כהונה לפרש שהוא ענין בפני עצמו ודוחק ובהחלונות פירש דבר זר מאוד כי פי' כה"א זו שפתחה העליון צר והתחתון רחב, והפירוש הברור הוא הדבר שכתבתי שנרות שלמטה מוסיפין כח בנירות שלמעלה בסוד מעלה ומוריד כי בכל דבר כך היא המדה שע"י המצוה שנעשית

כתיקונה מלמטה מעלין השפע למעלה ומוסיפין בו כח כארז"ל שהצדיקים מוסיפין בכח של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' ומשם חוזר ויורד השפע למטה וכך הוא הענין במנורות שלמטה ושל מעלה כאמור ומדוקדק זה יפה מלשון כהחלונות בה"א הידיעה שרמז בו לחלוני רקיע כמו שאנו אומרים בנוסח התפלה ובוקע חלוני רקיע ומוציא חמה ממקומה וכו' ואותן חלונות פתוחים להאיר למטה ואז פשיטא שהם רחבות מבחוץ וצרות מבפנים כדי להאיר למטה כך חלונות המקדש גם כן רחבות מבחוץ וצרות מבפנים כדי להאיר למעלה ולהוסיף כח ואורה באור השמש וא"כ יצא מקום לך לבזות מאור היומי ולהקטין ערכו מאחר שאור גלגל היומי שלמעלה צריך לנרות שלמטה על כן פתח ודרש אל מול פני המנורה וגומר שלא תהיו מבזין על המנורה ר"ל הזהר לך שלא תבזה מנורה שלמעלה כמ"ש כי מי בז ליום מי הוא אמר ותהי לבזות גלגל היומי וליתן לו קטנות לומר קטון הוא מלהאיר עד שצריך או' מלמטה האומר כן טועה הוא כי אין דבר זה לו לבזיון כי כך היא המידה בכל מעשה המקדש כי כולו עשוי כתבנית כל ג' עולמות כמעשה שמים וארץ בחכמה ודעת ותבונה כי יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ כמבואר למעלה פרשת תרומה ויקהל, וכמו כן כאן כשראו את אבן הבדיל ביד זרובבל המה ראו כן תמהו וכי לא היה בנאי אחר כי אם זרובבל אלא ודאי שהיה במקום בצלאל לכוין הבנין מול בריאת שמים וארץ ע"י סודות אלהיות שבבנין זה מאז ראו ושמחו גם בשבעה קני מנורה שוודאי כוונתם גם כן מול ז' נירות שלמעלה שהם עיני ה' משוטטות בכל הארץ, ולפיכך מצינו שכל מעשה המנורה נעשה מאליו, המנורה עצמה פירש"י פרשת תרומה שנעשית מאיליה, והדלקת עד כדי שתהא שלהבת עולה מאיליה, ובנבואת זכריה פירש"י כשראה שהזתים נמסקים מאליהם שאל הנביא מה אלה והשיב לו המלאך הדובר בו הלא ידעת מה אלה וקשה אם היה ידע לא היה שואל, אלא פירשו הלא ידעת מן התורה שכל מעשה המנורה נעשה מאליו כך זתים אלו נמסקים מאליהם וטעמו של דבר כי כל האור הואצל מאור העליון ועל כן ראה שבעה ושבעה מוצקות לכל נר ז' פעמים ז' עולה מ"ט כנגד מ"ט שערי בינה שהיו אפשרים לו להשיגם ומדת ח"י טפחים כי הואצלו מאור חי העולמים והיא חתיכה אחת להורות על אחדות חי העולמים כי משם הואצלו ושני זתים היוצקום שמן אל המנורה ביאר לו המלאך אלה שני בני היצהר קרן כהונה ומלכות המבקשים חזרת שררתן ע"כ הם מבקשים ומשתדלין אחר השמן להדליק המנורה כי הדלקתה תשפיע להם חזרת הכהונה והמלכות. בקנים שמימין ומשמאל קרן כהונה ותורה, קרן תורה מימין וקרן מלכות משמאל כי הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין וכששאלו המלאך מה אנה השיב לו דבר ה' אל זרובבל

לא בחיל ולא בכח רצה לומר מה שהדברים נעשים מאליהם לא בכח איש זה מופת על הרוחניות שבהם, וכל החזיון הלזה הולך ומפרש שנרות שלמעלה תלוין בנרות שלמטה אם כן מכאן יצא מקום לטועים לומר לאורה היא צריך על כן אמר שלא יטעך יצרך וכו' כי יש לחוש שלא יצא לך מכאן טעות זה לומר כן, והעולה מכל זה שמה שאמר אבל הנרות קיימים לעולם פירו' נרות שלמעלה שהודלק אורם מן נרות שלמטה. ומה שאמר והברכות לעולם וכו' לפי שמצינו שדוד ע"ה היה מצייר מזמור אלהים יחננו על צורת מנורה והתחיל בפסוק המורה על קיומה נצח שנאמר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה לשון סלה מורה על האור הקיים לעולם וכן בברכת כהנים ברכה אמצעית יאר ה' פניו אליך ואור אמצעי זה מכוון כנגד אור השמש האור האמצעי בסדר שצ"ם חנכ"ל וביאר דוד שפסוק יאר ה' פניו אליך ויחנך קיים לעולם כי גם בזמן חושך החורבן לא יחשיך ממנו אורו יתברך ועל זה אמר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה, ואם כן שהברכות לעולם אז גם תועלת היוצא לנו מן הנרות הוא ג"כ לעולם ובזה קבל אהרן תנחומים ומטעם זה הוקבע פרשת הקרבנות של חנוכת הנשיאים בין ברכת כהנים ובין פרשת הצרות להודיע שבמקום הקרבנות ניתן לאהרן הנרות והברכות, וזה טעם המדרש שהתחלנו שאמר בהרבה מקומות צוה ה' על הנרות וכו' והיינו בשלשה מקומות כדי לרמוז על קיום מצוה זו שהנרות לעולם קיימין כי חוט המשולש לא ינתק וכן כל דבר המשולש כתיב ביה לא ימושו מפיך וגו' אמר ה' מעתה ועד עולם וע"כ שנה ושילש האזהרה על הנרות כדי לחזק מצוה זו כדרך שמצינו באזהרה שלא לאכול דם נאמרו כמה אזהרות בתורה כדי לחזק הציווי כמו שנאמר רק חזק לבלתי אכול הדם, כך שנה ושילש מצות הנרות כדי לחזקם ולהאדירם וכדי שלא יתבטלו לעולם, וכן ברכת כהנים משולשת, וכן ג' קנים מימין ומשמאל כל התמונות הללו מורים שהנרות והברכות לעולם שאף בזמן החורבן יקויים בנו ברכת יאר ה' פניו אליך ויחנך, וזהו שמתחיל המדרש ואומר בהרבה מקומות צוה ה' על הנרות וכו' וכל כך למה אלא לפי שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר וחתם התירוץ במלת ויאדיר כי קשה ליה דהל"ל יגדיל ויאדיר תורה אלא יגדיל תורה קאי על ריבוי המצות כפשוטו ויאדיר קאי על איזו מצוה פרטית שנכפלה הרבה פעמים בתורה כדי להאדירה ולחזקה כך ריבוי אזהרות של הנרות באו להאדירם שיהיו קיימים לעולם כי בתלת זימנא הוי חזקה, אך באם ואולי יצא מן ריבוי האזהרות מקום לטועים לומר שלכך ריבה בהן האזהרות לפי שלאורה הוא צריך על כן אמר הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לאורה הזהרתיך ציויתיך לא נאמר אלא הזהרתיך אלא ר"ל שתבא לידי טעות זה מתוך רבוי האזהרות אלא לזכותכם שחפץ ה'

למען צדקו לזכות אתכם בברכה קיימת נצחית שנאמר ונהורא עמיה שרי רצה לומר תמיד הוא נגד ה' ושם מקום דירתו כמובן מלשון שרי כלומר כנגד ה' הוא תמיד ולא ימוש לעולם ועל מה שאמר לא לנרות הוא צריך מביא פסוק שני גם חשך לא יחשיך ממך וכו' ומסיים אחר פסוק זה ואמר בא ללמדך שאינו צריך לנרות של ב"ו ומביא ראיה מן פסוק שקופים אטומים שהאור יוצא מן המקדש ומדליק אור של מעלה לפיכך אף על פי שהמדליק מכל מקום הנדלק איננו כבה, ודקדק זה או מן לשון דהל"ל חלונות כי חלוני דבוק אלא רצה לומר חלוני שקופים ר"ל במקום שרגילין להיות שקופים עשאן אטומים, או דקדק מלשון לבית שקופים ר"ל הבא לבית מצא מבחוץ שקופים וק"ל, ומסיק ולא עוד וכו' וקשה מאי ולא עוד דקאמר אלא כך פירושו מתחילה אמר שלכך שנה ושילש צווי הנרות כדי לחזק ולהאדיר המצוה כמצות לא תאכל דם כדי שיהיו נזהרים בה מאוד, ולא עוד אלא נוסף על זה שנה ושילש בה להורות על הנצחיות של מצוה זו שתהיה בחזקתה גם בזמן הגלות זה"ש ולא עוד אלא שאם אתם זהירין להעלות נרות לפני אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד ר"ל כל ימי היותכם בגלות לא ימוש אורי עד לעתיד כי אז מוסיף אני אור גדול מאור של גלות כי יודלק יש מיש שנאמר קומי אורי כי בא אורך רצה לומר כבר בא אורך כי לא סר כל הימים כי אף בזמן הגלות יאר פניו אתנו סלה ולעתיד ידליק מן אור זה אור חדש וגדול מן הראשון ותדע ותבין כי הנרות והברכות הקיימים לעולם כוללים כל ההצלחות כי איתי' פלוגתא בגמרא אם קני המנורה היו מזרחים ומערבים או ימינים ושמאלים, וכן ברכה אמצעית יאר ה' וגומר יש ב' ברכות אחת לפניה ואחת לאחריה, וכל ההצלחות כלולים בשני בני היצהר שנזכרו בזכריה קרן מלכות וקרן כהונה כפירש"י ובקניית החכמה והעושר אורך ימים בימינ' ובשמאל עושר וכבוד שכן אמרו הרוצ' להחכים ידרים להעשיר יצפין, והסובר ששני צידי המנור' היו בין מזרח למערב סובר כמשמעות נבואת זכריה דהיינו שני הזתים קרן כהונה דהיינו כתר תורה כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וכתורה נמשלה ולשמש בפסוק לשמש שם אוהל וגומר תורת ה' תמימה וגומר כי מטעם זה מצינו בדגלי יהודה יששכר זבולון למזרח כי מהם תצא תורה יהודה מחוקק ומבני יששכר יודעי בינה וזבולון מושכים בשבט סופר, וזהו ג' קנים של מזרח אבל קון מלכות שייך לירח שנראה במערב תחילה כירח יכון עולם ועד פעם מליא' פעם חסירה כך מלכות ישראל ט"ו דור עלו ט"ו דור ירדו כדאיתא במדרש, וא"כ יברכך היינו בשמאל כנגד ימין הקורא והיינו בממון כפירש"י ואברכך בממון כי עושר משמאל, אבל ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום כנגד אורך ימים שבימין כי בזמן ששלום לך בין ד' יסודות יאריכו ימיך והסובר שהמנורה

הית' ימין ושמאל אם כן שם צוה ה' את הברכה באורך ימים מימין ועושר משמאל אם כן תפרש יברכך האמור בראש מיוחס לרוח מזרחי שבראש וברכה זו בקרן כהונה ותורה כי שם צוה ה' את הברכה ופסוק וישם לך שלום קרן מלכות דוד כדמסיק בילקוט וישם לך שלום ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד:

מאמר רלז

נבואת זכריה והוציא את אבן הראשה

ויצא לנו מזה חתימת נבואת זכריה מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור והוציא את אבן הראשה תשואות חן חן לה יען כי הראה ה' ליעקב בנין המקדש בנוי וחרוב ודרשו על פסוק כי בא השמש פסוק אומללה יולדת השבעה באה שמשה עיין בילקוט וק' מה עניין לשבעה כאן אלא שרמזו לו החורבן וכיבוי ז' קני המנורה יולדת השבעה ר"ל הנותנת אורה לכל ז' כוכבי לכת ובסבה זו באה שמשה כי המנורה מאירה לשמש על כן הראה לו הקב"ה. גם בנינו ואמר לו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה הזכיר הרוחות שלא כסדרן אלא מקבילין זה לעמת זה כי ר"ל ימה וקדמה כנגד קני המנורה מזרחים ומערבים צפונה ונגבה כנגד ב' ברכות יברכך ישא שמימין ומשמאל ולמ"ד שני יהיה הכל בהפך שימה וקדמה כנגד הברכות צפונה ונגבה כנגד קני המנורה שמימין ומשמאל לפי שכבר יצא מבאר שבע דהיינו מן הגלה שמימין המנורה ומשמאלה וגלה היינו מעיין ובאר ושם רמז לו כי בא השמש לפי שאומללה באר שבע דהיינו יולדת שבעה כי מן הבאר וגלה ההיא ישקו כל שבעה נרות, ע"כ נחמו ה' והראה לו חזרתם ולפי שכאשר נצטער יעקב על חורבנן כתיב ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו על כן זכה שבבנינו כתיב והוציא את אבן הראשה היינו האבן אשר שם יעקב מראשתיו לא כאברהם שקראו הר זה"ש מי אתה הר הגדול ולא כיצחק שקראו שדה דהיינו מקום מישור וז"ש לפני זרובבל למישור אלא כיעקב שקראו בית כי לכך עשה לו סימן באבנים כדי שמהם יבנה הבית על כן אמר והוציא את האבן הראשה וגומר:

מאמר רלח

ביאור פרשת ויהי בנסוע ופרשת מתאוננים

ומעתה נבא לדברי המדרש האומר שפסוק יגדיל תורה ויאדיר מרמז על ריבוי האזהרות שבקני המנורה ויגדיל תורה מדבר בריבוי המצות מצינו לו סמך בפרשה לדעת האומר שפרשת ויהי בנסוע אין כאן מקומה ולמה נכתבה כאן להפסיק בין פורענות לפורענות פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' ותנא אותו יום סרו מאחרי ה' וקשה מהיכן למדו לומר כן, ונראה שלמדו זה ממה שהיו כתינוק הבורח מבית הספר כך נסעו מהר ה' כדי שלא

ירבה ליתן להם עול מצות והקב"ה הרבה להם. רה ומצות לזכותם והם לא חפצו בהם ועל כן בפרשת ויהי בנסוע נון הפוכה לפניה ולאחריה כי נו"ן היינו דג וישראל נמשלו לדגים שכל חיותיהם תלוי בזמן שהוא פונה אל המים פניו ולא בזמן שהוא פונה פניו לברוח מן המים כך התירה כתיב בה כי הוא חייך ובזמן שברחו מן הר סיני כתינוק הבורח מבית הספר פרשו ממקום חיותם כנו"ן ההיפך פניו מן המים, וזהו פורענות ראשונה שסרו מאחרי ה' ופרשו ממקום חיותם ועוד ששכר מצוה מצוה נמצא שאבדו השכר ההוא וכן בפרשת מתאוננים ברחו מן מצות שבתורה שהרי אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם מאי חנם מן המצות והיינו מצות תרומות ומעשרות כי לכך מנו הקשואים והאבטיחים שפטורין מן המעשר בח"ל אפי' מדרבנן לפיכך אילו לא הפסיק בפרשת ויהי בנסוע הייתי אומר שיש להם דין העובר עבירה ושנה נה שנעשית לו כהיתר כך הותרה להם הרצועה להיות מכלל שונאי התורה והמצוה ובתרי זימנא הוי חזקה לישראל בדבר הרע הזה קמ"ל ויהי בנסוע הארון וגומר ובזה השמיענו שבודאי תוהים על הראשונות ומתחרטין על שסרו מאחרי ה' ועשו תשובה מדמצינו שגם אחר מעשה זה היה הארון נוסע לפניהם ומשה ברכם בנסוע הארון ובנחה יאמר וגומר ש"מ שעדיין הם ראוין לברכה לפי שעשו תשובה על הראשונה ואם כן אף על פי שחזרו לסורם במתאוננים מכל מקום אינן בכלל העובר ושנה בה וכו'

מאמר רלט

טעם על השליו במקום ששאלו בשר ודגים

ולהצעת עניין הפרשה יתכן לפרש שפורענות ראשונה ושניה הכל מדבר מענין אחד ונקדים לביאור הפרשה מה שמצינו שאמרו זכרנו את הוגה ואמרו מי יאכילנו בשר כפוסחים על שתי סעיפים והקדוש ברוך הוא נתן להם השליו מין שלישי לפי שתפלו על המן לאמר מאחר שכל מאכל אשר יאכל צריך להיות מורכב מן כל ד' יסודות כדי להחזיק ד' יסודות שבאדם תמורת מה שיותך מהם מן הליחות השרשית והרי המן הזה אין בו כי אם ב' יסודות היבשים, והם יסוד אש ורוח שאין בהם לחלוחית שהרי המן נקרא לחם אבירים לחם שמלה"ש אוכלים אותו וכתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ואם כן מסתמא כמוהם יהיו מאכלם מורכב מן אש ומים לחוד והם נותנין רק יבישות על כן אמרו ועתה נפשנו יבשה והכתוב מעיד שיש בו לחלוחית שנאמר וטעמו כטעם לשד השמן לשד היינו לחלוחית מלשון נהפך לשדי בחרבוני קין סלה, לכך נאמר ויהרוג במשמניהם לפיכך הזכירו בתלונתם זכרנו את הדגה שנבראו מן המים והם טובים לחזק יסוד המים ואמרו מי יאכילנו בשר בהמה שנבראו מן העפר כדי לחזק

יסוד העפר ועל שניהם כאחד אין שואלין כמו שלמדו מן פסוק ונבקשה מאלהינו על זאת על אחת מבקשין ולא על שתים על כן אמר משה שכל עצמן אינן מבקשין כי אם עלילה הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם רוצה לומר האם יספיק זה להם להשקיט תלונתם כי יאמרו שעדיין הס' חסרים מן דבר המחזיק יסוד המים ואם אז כל דגי הים יאסף להם ומצא להם האם יספיקו להשקיט תלונתם כי יאמרו שעדיין הם חסריה מן דבר המחזיק יסוד העפר מה עשה ה' הגיד להם השליו כי העופות נבראו מן הרקק ערוב מים ועפר ותכל תלונתם ע"י מין אחד אך סופם מוכיח שמריבים על עסקי משפחותם על עסקי עריות שנאסרו להם ש"מ שזה היתה תחלת המחשבה גם בפורענות ראשונה שסרו מאחרי ה' כי התורה נקראת תושיה שמתשת כח האדם וזה מזיק אל הפריה ורביה וסמך לזה פרשת ויהי בנסוע וגו' כי בה מבואר גדול התועלת ממצות פריה ורביה כדי להשרות השכינה בישראל הצריך מספר כ"ב אלף שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל וסמך לזה פרשת מתאוננים כי אמרו לבטנו בדרך כפירוש רש"י ורוצה לומר שהדרך נם כן ממעט פריה ורביה ואם כן משני צדדים יש לנו תשות כח לפריה ורביה הן מצד התורה הן מצד טורח הדרך אנו כמתאוננין כאונן זה שאסור בתשמיש המטה רע באזני ה' כי בנגלה לא תלו שאלתם כי אם בבשר ודגים, ותוכן כוונתם היתי לעריות והקב"ה לבד הבין מחשבות לבם על כן בערה בם אש ה' הן על שפרשו מן התורה שנמשלה לאש וכמו שכתוב מהאש יצאו והאש תאכלם, כן על עסקי עריות על דרך ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ותאכל בקצה המחנה הן בקצינים תופשי התורה שברחו מבית הספר הן במוקצין שכל מחשבתם להיות פריצים בעריות כדגים דפריצי:

מאמר רמ

ארז"ל ידאגו כל החבורה כו' ע"ד במוקצים ובקצינים

ובגמרא דשבת מסיק אחד מן החבורה שמת ידאגו כל החבורה א"ד דמית גדול ואיכא דאמרי דמית קטן נראה שזהו פלוגתא זו אם הקצינים או המוקצים כי יש לומר שיותר לוקחים מוסר כשנעשה דין ברשעים המוקצים אבל לא כשפרענות פוגע בצדיקים כי כ"ש דפקרו טפי לומר מקרה אחד לצדיק ולרשע ולאידך גיסא יש לומר שיותר לוקחים מוסר אם אש אכלה בלחים ק"ו מה יעשו קוצים וכו' וק"ל וכאשר ראו אש אכלה בכל קצוי המחנה אז ברחו מן הקצות אל תוך המחנה והאספסוף סוף סוף רוצה לומר שני סופות אלו שהיו בשני הקצות המוקצים והקצינים אשר בקרבו רוצה לומר שברחו אל קרב המחנה התאוו תאוה דברים המחזיקים התאוה בנגלה תלו תלונתם בחסרון אכילה ובנסתר בקשו דברים המחזיקים התאוה כבשר וכדגים, ואמרו זכרנו את הדגה קשואים

ואבטיחים כל אלו אינן מאכל בריאים שהרי מזיקין לעוברות ומניקות מ"מ היה טבעינו חזק כ"כ עד שלא ניזוק אחד מאתנו מהם ועתה נפשנו יבשה מן חסרון יסוד מים ועפר הנותנים לחלוחית אע"פ שהמן היה טועמים בו כל טעמים שבעולם מ"מ אין טעם כעיקר כי אין כל, רוצה לומר שהטעם אינו נותן לחלוחית ועין לא ראת' שום בשר ודגים בלתי אל המן עינינו ומה שאין אדם רואה אינו שבע ממנו והכתוב מכחיש כל דבריהם כי המן כזרע גד תמונתו כזרע להודיע שיש בו כח הזרע אל התולדה ועינו כעין הבדולח כי כל מאכל צריך לשני דברים האמורים בפסוק ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים כך מן זה היה טוב למאכל כי היו בו כל הטעמים והיה נחמד גם למראה כי עינו כעין הבדולח ותדע שבילקוט פרשת בראשית מסיק וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת ארץ ישראל מהיכן למדו לפרש פסוק זה על התורה אלא לפי שנאמר שם הבדולח ואבן השוהם, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן על כן אמר שם הבדולח וזה המן אשר עינו כעין הבדולח ותדע שבמסכת יומא אמרו והנשיאים הביאו את אבני השוהם העננים הביאו להם אבני השוהם עם המן וכו' וקשה מה ענין אבני השוהם אל המן אלא לפי שנאמר שם הבדולח ואבן השוהם ואם כן ודאי המן שעינו כעין הבדולח גם כן מקורו משם ונמצא שהעננים שלקחו משם את המן לקחו אגבו גם אבני השוהם אשר שם והמטירום יחד ולפי דרכינו הזכיר זה כאן בשבת שיש לו גם תואר שלישי והוא נחמד להשכיל בצירוף תאוה לעינים וטוב למאכל וכנגד מה שטענו שאין טעם כעיקר ואינו מוסיף לחלוחית הבא מן בשר ודגים אמר שטו העם ולקטו וגו' פרש"י שהיה מתהפך לנטחנים ולנידוכים וכו' כי בלי ספק שהנטחן או הנידוך אין פעולתן שוה כשם שאין עיכולם שוה כי הדק יותר מתעכל מהרה מן הנס והחפץ בנידוכים אילו היה מרגיש בעצמו שאינו פועל פעולות הנידך הלא היה בידו לתקן זה ולדוכו, וכן בנטחנים אלא ודאי שהרגישו בעצמם שפעל כל פעולה שהיו רוצים בה לאפוקי מן טעם של בשר ודגים לא היה יכול להביא משם ראיה לפי שאע"פ שהרגיש שהמן לא הי' פועל פעול' הבשר לכשהחפץ מ"מ לא הי' בידו לתקן ומכאן למד רש"י לומר שהיה מהפך לנטחני' וכו' דאנ"כ מה ענינו לכאן ומה הגיד לנו הפסוק בזה אלא כדי להביא ראייה על טעם כעיקר שפעל כל מה שרצו בו אלא ודאי שנתכוונו לעריות וסופם מוכיח שכוונו על עסקי משפחותם, וסמך קברות התאוה מה שקרה להם בחצרות עם מעשה מרים שדברה במשה על עסקי אשתו וכן מחלוקת של קרח שחשדו את משה באשת איש כי הכל מענין אחד ומה שכתוב מקברות התאוה נסעו ויהיו בחצרות ולא אמר ויחנו בחצרות לפי ששם היה מחלקתו של קרח ובכל מקום שיש מחלוקת אין שם

חני' של מנוחה לשום אדם מפני המחלוקת ולפי שהמחלוקת גרם להם שאפילו יונקי שדים נאבדו, ואם כן כל פריה ורביה שלהם לבטלה על כן אמר ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן שנקרא פארן על שם שפרו ורבו עליה כי בזמן שנסעו משם והיה שלום ביניהם מה כתיב וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

פרשת שלח לך

מאמר רמא

למה נסמכה פרשת מרגלים וכו'

שלח לך אנשים וגו' למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה ורשעי' הללו ראו ולא לקחו מוסר וכן מסיק בילקוט שלא יאמרו לא היינו יודעי עונשו של לשון הרע כו' וקשה שבפרק ואלו נאמרים מסיק בא וראה כמה גדול כחו של לשון הרע ק"ו ממרגלים שספרו לשון הרע על העצים ואבנים ונענשו ק"ו למספר על חברו ומקשה שם ודלמא נענשו על שדברו כלפי מעלה כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכיל להוציא משם כליו ומשני שנא נר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ על דבת הארץ, ואם כן ממה נפשך אם נענשו על שדברו לשון הרע על העצים ואבנים אם כן למאי נפקא מינה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים כי עדיין יאמרו לא היינו יודעין ענשו של לשון הרע ממי שמספר על העצים ואבנים, כי ממרים אין ראיה שדברה במשה כי אין ללמוד לשון הרע דעצים ואבנים מלשון הרע דאדם שכן בפסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי עשה רש"י ק"ו מן אבנים לאדם וכו' ואם כן ממילא אין ללמוד אבנים מאדם כי איכא למפרך אדם שאני ואם נענשו בעבור שאמרו אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם וזה ילפינן שפיר בק"ו ממרים שדברה במשה ק"ו מדבר באלהים, א"כ לדורות אין למילף כלים בק"ו כי איכא למיפרך מה למרגלים שדברו בבוראם, וכפי הפשט יתכן לפרש כי מה שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ אין הפירוש שמתו על דבת הארץ דאם כן היה לו לומר וימותו האנשים על שהוציאו דבת הארץ אלא ודאי שזהו על שדברו בבוראם כי היה להם למילף ק"ו ממרים ומה שאמר על עסקי דבת הארץ מתו אין הפירוש שבעבור זה מתו אלא שבא לתרץ מה שנאמר מוציאי דבת הארץ למה פרט הארץ הל"ל סתם וימותו האנשים מוציאי הדבה הארץ למה נקט אלא כך פירושו שהפסוק אומר לנו אף על פי שמתו בשביל שדברו בבוראם מכל מקום כפי האמת היו ראוין לעונש זה אפילו אלו לא היה כאן כי אם דבת הארץ לחוד והיו יודעים עונשו, ואם כן למאי נפקא מינה הגיד לנו הפסוק זה אלא כדי ללמוד לדורות ק"ו מעצים ואבנים,

ועי"ל שהמיתה עצמה היתה על שדברו בבוראם כאמור אך מה שנשתרבב לשונם על טיבורם היה בעבור שהוציאו דבת הארץ שנקראת טבור הארץ לא בעבור שארץ ישראל באמצע העולם ממש כי שלימים וכן רבים אומרים שנראה בחוש שאינו באמצע ממש אלא כך פירושו שהארץ כתיב בה לא תחסר כל בה שיש בה סגולת האמצע והמרכז כי כל המרכז שוה אל כל חלקי העיגול והוא ממוצע ויש בו חלק מכל מה שיש בכל הקצות דרך משל הקו הנוטה לצפון יש בה קור גדול ולדרום חום גדול והאמצע ממוצע משניהם ומזה הקיש לכל סגולת בני אדם אשר בכל קצוי ארץ וים רחוקים כולם מצויין בחלק האמצע כך א"י לא תחסר כל בה כאילו היתה טבור הארץ והמרגלים שספרו בגנות הארץ כאילו אין לארץ ההוא מעלות הטבור שהוא באמצע הגוף על כן נשתרבב לשונם על טבורם ואם כן נוכל לומר שעצם העונש דהיינו שמתו היה על שדברו בבוראם כי זה הדבר אשר היה להם ללמוד ק"ו ממרים שנענשה על שדברה במשה ק"ו המה שדברו באלהים, אך מה שנתוסף להם באנב שרבוב לשונם על טבורם היה עבור דבת הארץ אף על פי שדבת הארץ אין ללמוד בק"ו ממשה מכל מקום הורה הקב"ה בזה שיש עונש גם על המוצא לשון הרע על העצים ואבנים כדי ללמוד ממנו לדורות למספר על חבירו

מאמר רמב

שלח לך לדעתה לפי שבאו ישראל וכו'

שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמ"ש ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינ' אמר אני אמרתי להם שהיא טוב' שנ' אעלה אתכם מעני מצרים וגו' חייהם שאני ניתן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא ירשוה וכפי הנראה שרש"י הרכיב שני פסוקים שאינן כתובים יחד כי מזה שמסיק אני אמרתי להם שהיא טובה היינו דברי הקב"ה למשה שאמר לו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה וגומר ובפסוק זה לא הזכיר מעני ממצרים ואחר כך צוה ה' למשה שיאסוף זקני ישראל ויאמר להם נוסח אחר והוא ואומר אעלה אתכם מעני ממצרים אל ארץ הכנעני וגומר ושם לא הוזכר ארץ טובה ורש"י הרכיב ב' הפסוקים אני אמרתי שהיא טובה ופסוק אעלה אתכם מעני מצרים גם בפסוקים צריך שנוי זה יישוב וכפי הוראה שתים טובות עשה לישראל אל אחד שוה לזקנים יותר מלילדים ואחד שוה יותר לילדים מלזקינים, כי מה שהצילם מן עני מצרים מן העבודה הקשה היה יותר שוה לזקינים כל זקן תש כחו ואינו יכול לסבול העבודה כי כשל כח הסבל אבל האנשים רכי השנים והנערים אינן מקפידין כל כך על כובד המלאכה, ומה שהביאם אל ארץ טובה אשר שם כל תענוגי בני האדם דבר זה יותר שוה לקטנים אבל זקינים אין

כחם כמקדם להשתמש בתאות העה"ז כמו שאמר ברזילי הנלעדי בן שמונים שגם אנכי האטעום עוד מאומה וגומר כי מטעם זה כשבקשו שליחות המרגלים כתיב ותקרבון אלי כלכם פירש"י בערבוביא, ילדים דוחפים את הזקנים קריבה שלא כהוגן ובמתן תורה ילדים מכבדים את הזקינים כו' ועל זה אמר משה בתוכחתו שבמתן תורה היו מכבדים את הזקנים ואמרתי שכוונתם לשם שמים לכבד זקני ה' ועתה במעשה דמרגלים אגלאי מילתא למפרע שגם במתן תורה לא היתה הכוונה לכבד הזקינים אלא כדי לדחות התורה מעליהם לומר שהזקנים זה קנו חכמה להם שייכא התורה ביותר וסופו מוכיח על תחלתו שהרי במעשה דמרגלים לא נהגתם כבוד בזקינים אלא דחפתם אותם לאמר לנו לבד ניתנה הארץ ואנו קרובים ביותר לבקש חמדות הארץ כי הילדים משתמשין באותן המדות יותר מן הזקנים על כן הקדמתם לילך לפניהם ותקרבון בערבוביא, ובזה נראה לי לתרץ מה שהקשה הרמב"ן שלא מנה כאן השלוחים לא לסדר תולדותם ולא לסדר דגליהם לפי שבאו כולם בערבוביא לפני מבה על כן מנאן בערבוביא:

מאמר רמג

ונהי בעינינו כחגבים אמרו נמלים בכרם

ואולי מטעם זה פירש"י על הפסוק ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, שמענו אומרים נמלים יש בכרמים כו' מלבד מה בדמיון הגמלים וחגבים מורה על קטנותם יש בו רמז גם כן שהיתה הליכתם בערבוביא שאפילו השלוחים עצמם לא חלקו כבוד זה לזה אלא הלכו בערבוביא כאילו לא היה להם שום מלך קצין שוטר ומושל כדרך שמצינו בחגבים שנאמר. אין מלך לארבה וכן בגמלים שנאמר לך אל נמלה עצל אשר אין להם קצין שוטר ומושל ובענין שינוי נמלים מן חגבים אף על פי שאידי ואידי חד שיעורא הוא כמבואר בכלי יקר מכל מקום דקדק רש"י זה ממה שנאמר וכן היינו בעיניהם לערבינהו ולתנינהו ונהי בעינינו ובעיניהם כחגבים. הלא ודאי לומר לך דווקא בעינינו היינו כחגבים אבל לא בעיניהם אם כן מהו שחזר ואמר וכן היינו בעיניהם אלא כשיכור כזה שמקרוב נראה לנו שאנחנו כחגבים בערכם על כן מרחוק היינו בעיניהם כנמלה הקטנה מן החגב זהו לפי פשוטו שקאי על הקטנות, ולדברינו שרמז על הבריה באין לה מלך וקצין גם כן מתורץ מה שלא ערבינהו להורות שבעינינו היינו כחגבים שאין להם מלך וכן היינו בעיניכם כדמיון בריה אחרת הדומה לזו שאין לה גם כן קצין שוטר ומושל והיינו נמלה, ומן קריבה זו שהיתה שלא כהוגן מתחילה ועד סוף שהיו הילדים דוחפים את הזקינים תוכל להבין כי עיקר הליכתם היתה לבא לרשת ארץ טובה ושמנה שהילדים יכולין להשתמש בהם ביותר על דרך שנאמר אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים

מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה כי מצד בקשת בחכמה ודאי ימי הזקנה יותר טובים מימי הילדות ואם תאמר שימי הילדות הראשונים היו טובים מאלה גילוח אדעתך שכל מבוקשך חמדות העולם הזה אשר הימים הראשונים יותר טובים להם לפיכך כששלח הקדוש ברוך הוא את משה לישראל ורובם מסתמא אינן זקנים על כן אמר לו נוסח היותר מקובל לילדים והוא להעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה כי אילו אמר לילדים דהיינו אנשים אשר עדיין לא קפצה עליהם זקנה וככחם אז נן עתה ויבשרם להעלותם מעני מצרים מן העבודה לא ישמחו בבשורה זו כל כך כי אינן מקפידין כל כך על כובד בעבודה על כן צוה לו לומר להם להעלותם אל ארץ טובה יותר ממצרים וזה הדבר אשר בקשה נפשם אבל כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה ואספת את זקני ישראל צוה לומר להם ואומר אעלה אתכם מעני מצרים די הם כשיעלם מן העוני וכובד העבודה אשר היה קשה לזקנים אף אם לא היתה ארץ ישראל טובה מארץ מצרים וכל שכן שהזקנים אינן מקפידין כל כך לאכול מן טוב הארץ אלא כל עיקר קפידתם להעלותם מן עני מצרים ולהראות להם שיש לארץ ההיא כל המעלות לא תחסר כל בה כאילו היתה באמצע העולם טבור הארץ, וכל השאלות ה השמינה היא אם רזה היש בה עץ אם אין הכל היה לבקשת הילדים המקפידין על זה ביותר ומה שדרשו היש בה עץ אדם כשר שיגין עליהם נראה שמדרש זה בא לתרץ איך אמר אם היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ וזה קאי על ואם אין וקשה אם אין בו עץ איך יקח מפרי הארץ ונהפוך הוא שהוה ליה למימר אם אין בו עץ ואם יש בו והתחזקתם, אלא עץ היינו אדם כשר שיגין עליהם, על כן שפיר תלה והתחזקתם באם אין כי אם אין אדם כשר שיגין עליהם אז תתרצו ותתחזקו ולא תצטרכו לירא מהם ומהמונם כי סר צלם ולפי פשוטו יתכן לפרש אם אין רצה לומר שאין שם עץ מכל מקום והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ דהיינו פרי האדמה אף אם אינו מין עץ וקל להבין, ובילקוט אמר רבי יהושע בן לוי למלך שזימן לבנו אשה נאה בת טובים ועשירה וכו' המשיל הארץ לאשה נאה נראה שבא לתרץ שלח לך אנשים למה נקט אנשים אלא לומר לך שישראל בעלי הארץ כמו שנאמר ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה, כי הארץ נתנה לישראל כדמיון אשה לבעל לעשות בכל הארצות אשר מתמצית ארץ ישראל שותות כשהיא בשנותה, אבל בחורבנה היתה כאלמנה ושממו עליה אויביכם כי אין פריה לברכה ועל כן כל יום קללתו מרובה בזמן החורבן וע"כ נאמר אנשים לומר כי הם בעלים לארץ על כן המשל אמר שזימן לבנו אשה נאה וכו' יפה נוף משוש כל הארץ טבור הארץ שלא יחסר כל בה כי המרכז המשפיע לכל הקצות צריך שהיה בו בעצם וראשונה כל המעלות וממנו יושפעו לכל

הקצוות והוצרך לומר להם דבר זה בשלחו אותם לומר שאף אם יראו ששממו עליה אויביהם כמו המגפה אשר שלח ה' בכנענים כדי שיהיו קוברים את המתים ולא יתנו לבם אל המרגלים מכל מקום יתלו הכל במה שאינן בעלים לארץ ההיא אבל לבעליה תהיה ארצות החיים ויראו חיים עס האשה יפה נוף אשר יזדווג להם ה' לכך נאמר אנשים, דבר אחר אנשים שלא יהיה דרך נשים להם בהרבות פטפוטי דברים כי ברוב דברים לא יחדל פשע שלא יספר בגנות ונראה לומר לטעם ראשון שלכך נאמר ליהושע יה יושיטך מעצת מרגלים למה נקט דווקא שם המתווך בין איש לאשה אלא לפי שהארץ ניתנה להם בדמיון אשה לאיש דבר אחר לפי שביה ה' צור עולמים העולם הזה בה"א והעולם הבא ביו"ד ובמרגלים נאמר במדבר כזה יתמו בעולם הזה ושם ימותו לעולם הבא על כן אמר י"ה יושיעך כי שם י"ה אשר בו יצר העולמות יושיעך שלא תהיה בכלל ענשם, וכלב נשתטח על קברי אבות, וקשה במה הרגיש כלב עכשיו יותר מבראשונה שכוונתם לרעה ונראה לפי שנאמר ויבא עד חברון כלב הלך לשם כדי ליקח ראיה משם על מעלות ארץ ישראל שנראית ביותר בחברון מוקצה שבארץ והיה יותר טוב מצוען והיה סבור שחבריו ילכו אחריו וכאשר ראה שרק הוא לבדו בא לחברון וחביריו לא הלכו אחריו בזה הרגיש שכוונתם לרעה שאין להם חפץ ליקח ראייה מן חברון על מעלות הארץ על כן נשתטו על קברי אבות ואחר שהמה לא רצו לילך, גם יהושע לא הלך בחנם שמה:

מאמר רמד

שלח לך ע"ד כחומץ לשינים וכעשן לעינים

ובמדרש הילקוט שלח לך אנשים הה"ד כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן העצה לשולחיו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו אריסין בכרם כשרואה שהיין טוב הוא אומר הביאוהו לביתי וכשרואה שהחמיץ אומר הביאו אותו לבתיכם כך כשראה הקדוש ברוך הוא הזקנים כשרים אמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכשראה המרגלים שסופן לחטוא אמר שלח לך אנשים עד כאן לשונו, וקשה חומץ ויין מה ענינם לכאן ואיך היו המרגלים כחומץ ועשן ונראה לפרש שרצה הקב"ה להנחיל את ישראל על ידי ארץ הקדושה שני מיני הצלחות כאחד הן סתם הצלחת העולם הזה ני לא תחסר כל בה הן הצלחת העולם הבא על ידי התורה והמצוה, התורה כי ארץ ה אוירא דמחכים כמו שדרשו על הפסוק וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת ארץ ישראל, והמצוה דהיינו הרבה מצות התלויין בארץ כתרומות ומעשרות ונראה שמטעם זה הזכיר במשל האריסין לתרץ בו מה שנאמר ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל וקשה כנען למה נקט כאן, ועוד קשה אשר אני נותן לבני ישראל מיותר, אלא שרצה הקדוש

ברוך הוא בזה לומר להם שאין להם שום זכות על ירושת הארן כי אם חסדי ה' אשר בחסדו הוא נותן להם בתורת אריסות כי לא בחרבם ירשו הארץ כי אם חסד אל כל היום ועל כן אל ירע בעיניהם בבואם אל הארץ ליתן מעשרות ותרומות למשרתי ה' כי משלו יתנו לו כי לכתחילה לא הורידם לנחלה כ"א בתורת אריסות כאריס שנוטל שכר אריסתו ולבעל הבית יתן חלקו כי ראה ה' בהם כי הן אבירי לבב הרחוקים מצדקה שכן אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם מן המצות ובכלי יקר פרשתי שחנם זה היינו מן הנתינות מעשרות ותרומות עיין בפרשת פנחס בכלי יקר בפסוק ובאלה לא היה איש שהנשים צדקניות חבבו הארץ והאנשים אבירי לבב הרחוקים מצדקה שנאו את הארץ מטעם חיוב תרומות ומעשרות וצדקות ועל כן לא היו ראוין לכנס לארץ כי אם בזכות אברהם ושרה וסיבת רשעת הגוים האלה לכך נקט כאן כנען

מאמר רמה

מדרש ילקוט למה הזכיר כאן כנען

ומסיק בילקוט שלכך הזכיר כאן כנען שעולה למספר ק"ץ רמז לאברהם שהוליד למאה ושרה שהולידה לתשעים והדבר צריך פירוש לפירושו כי יש להקשות למה רמז לזכותם כאן ולמה דווקא במלת כנען, אלא שרצה בזה שכפי טבעם שהיה דור זה רחוקים מצדקה לא היו האנשים ראוין לכנס עדיין כי היה יכול הקדוש ברוך הוא לעמוד בדבורו כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה והרי חסר מהם כמספר ק"ץ כי לא נשלם כי אם רד"ו שנה ואולי אחר ת' שנה יהיה דור ישרים טוב עין, על כן בא כמתרץ ולומר ארץ כנען, רמז לשני סיבות שנזכרו בפסוק כי אם ברשעת הגוים האלה ולמען הקים השבועה שנשבע לאבות כי רשעת הגוים רמוז בכנען כי מעשה ארץ כנען מקולקל יותר מכולם כפי' רש"י פרשת אחרי מות בפסוק וכמעשה ארץ כנען וגומר ורצה לומר כי שלם עון האמורי בעת ההיא ע"כ הדין נותן עכשיו להגלותם משם, וענין השבועה לאבות רמז גם כן במלת כנען כי עמדה להם זכות אברהם שהוליד למאה וזכות שרה שהולידה לתשעים לחסר מן ת' שנה כמספר ק"ץ וזכותם היא שעמדה להם נקרב קץ ישועתם בזכות ק"ץ שנים אלו שנפקדו אברהם ושרה בהם לכך נא' פקד פקדתי אתכם והיה סימן זה מסור להם שכל מי שיאמר להם לשון פקידה הוא הגואל האמיתי ולמה דווקא בלשון זה. אלא שהוא סימן לפקודת אברהם ושרה שנאמר וה' פקד את שרה וגומר פקודתם שהיתה למספר ק"ץ שנה סימן להגעת הק"ץ ולהסר מספר ק"ץ מן ארבע מאות שנה של גירות, ואולי מטעם זה נשתטח כלב על קברי אבות לעורר נות ישיני חברון אברהם ושרה שכמו שנפקדו המה בנס לא בדרך הטבע כי בן ק' בת צ' לא היו ראוין להוליד, כך פקידת ישראל לבא

לרשת ארצות עמים אינו בדרך הטבע גם לא בזכותם כי אם זכות אבות ורשעת כנען כאמור, וליהושע נתוסף יו"ד שנלקחה מן שרי ונתרעמה עד שניתנה ליהושע כדי שיהיה גם ליהושע רושם מן אברהם ושרה דהיינו י' של שרה וה' של אברהם והיינו שאמר י"ה יושיעך כו' ולכך נאמר שלח לך אנשים וגומר כי הנשים חבבו את הארץ ואמרו תנה לנו אחוזה כי היו צדקניות כמאמר רבותינו זכרונם לברכה בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים כו' דהיינו שהלכו מן המקום הפטור למקום החיוב על כן אמר הקדוש ברוך הוא לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי בוודאי לא יספרו בגנות הארץ כי האנשים חשודים אצלי אבל לך לדעתך שאתה סבור שהם כשרים שלח לך אנשים

ורבותינו ז"ל אמרו שהאנשים שנאו את הארץ שכן אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה הוא הדבר אשר דברנו שלכך היו שונאים את הארץ לפי שהיו אבירי לב הרחוקים מצדקה וזה דעת רבותינו זכרונם לברכה שדרשו נתנה ראש ע"ז וכן פירוש רש"י וקשה מה ענין ע"ז לכאן אלא לפי שאמרו רז"ל כל המעלים עינו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה כתיב הכא השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל וכתיב בע"ז יצאו אנשים בני בליעל וגומר פירושו של דבר כי העון מצד עצמו פשיטא שע"ז תמורה, אך בענין העונש הן שוין כי כמו שנאמר בע"ז ולא יהיה מטר וגומר כך במעלים עיניו מן הצדקה כמו שאמרו רז"ל מסכת תענית אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג כו' ולכך בזכות שנותנין בארץ ישראל תרומות ומעשרות כתיב למטר השמים תשתה מים, ונמצא שהאנשים לפי שלא היה להם חפץ ליתן תרומות ומעשרות על כן לא היה להם חפץ לעלות לארץ ישראל על כן למד זה בג"ש דבליעל ר"ל בלי יעל לארץ ישראל כי כמו שהעובד ע"ז אין לו חשק לעלות לארץ ישראל לפי שהדר בארץ ישראל יש לו אלוה כו' כי הקב"ה נקרא אלהי הארץ ובעל הבית שכן אמרו אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם ואינו דומה מורד במלך חוץ לפלטין למורד במלך תוך פלטין שלו ואם כן כל עובדי ע"ז אין להם חשק לעלות לא"י על כן נקראו בני בלי יעל כך המעלים עיניו מן הצדקה נקרא בלי יעל שכן אמרו המרגלים לא נוכל לעלות אל העם וגומר ועל כן אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה ואין ראש אלא ע"ז כי מטעם מניעת עלייתם עבור העלמת עיניהם מן הצדקה נחשב כע"ז וזה"ש בפרשת וכי תשגו ולא תעשו כל המצות האלה פירש רש"י בע"ז הכתוב מדבר וקשה מהו האלה דקאמר אלא שקאי על פרשת חלה שהיא מכלל הצדקה כתרומה והמעלים עיניו מהם כעובד ע"ז על כן סמוך מיד לומר וכי תשגו ולא תעשו המצות האלה ששקולה כע"ז והיינו

סמיכות עבודה זרה לפרשת חלה, ומעתה נשוב להצעת דברינו שרצה ה' להנחילנו ע"י הארץ הצלחת העה"ז ואכלת ושבעת וסתם אכילה בשינים הטוחנות והצלחת העה"ב ע"י כי שם תפקחנה עיני עורים עיני השכל כי על כן נקראו הסנהדרין עיני העדה כי המה מאירים עיני העדה והיו להם לעינים בתורת ה' כמ"ש ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות עד היום הזה, ע"כ כשרא' הקב"ה הזקנים ע' איש כמספר עי"ן המאירים עיני העדה וכשרים היו אמר אספ' לי ע' איש שהם נמשלו ליין הטוב שמספר יין עולה עין וכל התיבה עין במילואה כי עיני העדה המה כי זה תכליתם, אבל המרגלים היו כעשן לעיניהם וחומץ לשיניהם כי כמו שהחומץ גורם קיהוי השינים כך המרגלים גורמים קיהוי שינים כי כל מי שיניו קהות בעיניו רואה כאוכל ומשם לא יאכל בעבור ששיניו קהות כך אמרו המרגלים ארץ זבת חלב ודבש היא וזה פריה משובח אך אין לנו פה לאוכלו כי עז העם וגומר ובזה היה דומין ממש למי ששיניו קהות, והיו גם כן כעשן לעינים במקום שהסנהדרין מאירים עיני העדה הם סימו עיניהם באלהיות בהעלמות אבן של סמאל באלהיות שבארנו בכלי יקר פרשת וישלח כך הם סימו עיניהם באלהיות באמרם אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם כו', ומה שאמר כן העצל לשולחיו כמ"ש אמר עצל ארי בדרך וגומר, כך הפחידו המה את ישראל לאמר ארי בדרך עמלק יושב בגנב וגומר, ועשו המה כמעשה עצל במה שהפחידו את ישראל והיו ממש כעשן לעינים וחומץ לשינים, ורמז יש בפסוק חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב וקאי על סנהדרין עיני העדה שנזכרו בפסוק לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו ועליהם אמר חיך לי לי רצה לומר כמו שנאמר וחיכך כיין הטוב וגומר המשיל ע' זקנים ליין הטוב שחיך אומר עליו לי לי הוא כך אמר הקב"ה על הסנהדרין אספה לי ע' איש, לבן שנים כי הסנהדרין נקראו שניך לחתך כלל ופרט כדאיתא בשיר השירים והם מלבינין שיני העדה יותר מחלב ועל היין אומר חיך לי לי עינים ושינים יותר מסתם יין המסמא עיני האדם והמה מאירים העינים ויותר מסתם חלב וכן על יהושע וכלב שהאירו עיני העדה ואמרו יש לנו פה לאכול מטוב הארץ, ויתכן לפרש עניין העשן לעינים כי סימו עיני העדה על ידי שנאמר בסוף ויעפילו לעלות אף על פי שנאמר בעי"ן מכל מקום דרשוהו נ' אפילה וחושך שהלכו בתפילה ואין נוגה להם בהליכה זו שהיתה נגד רצון האל יתברך ונכתב בעי"ן על רמז סימוי עיניהם באלהיות ששם שהיה להם מן המרגלים שהיו כעשן לעינים ויש רמז עוד לקדימה פ' לע' באיכה שהמרגלים אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם

מאמר רמו

ולא תתורו אחרי לבבכם וגומר

ומה שאמרו העם למשה ויחפרו לנו את הארץ והקב"ה אומר ויתורו את ארץ כנען הקב"ה הודיעו למשה שסופן לתור אחר לבבם ועיניהם כמו שאמרו ולא תתורו אחרי לבבכם וגומר כי על הלב והעין נופל לשון ויתורו אבל המה לא גילו מזימות לבם ואמרו לשון ויחפרו ועיקר כוונתם היתה לתור אחרי לבבם, ומ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם, ואחרי עיניכם ואיפכא מיבעי ליה למימר שהרי תחילה העין רואה ואחר כך הלב חומר, אלא לא זו אף זו קאמר, ולא תתורו במה שבא אחרי לבבכם אחר הרהור הלב החומד בא גוף המעשה והוא פשיטא דאסור אלא אפי' אחרי עיניכם מה שבא אחרי ראות העין היינו החמדה בלב סד"א שאין איסור בלב חומד קא משמט לן שאפילו ההרהור הבא אחרי עיניכם אסור כי סוף סוף על ידי ההרהור והחמדה תבא לידי גוף המעשה זהו שאמר אשר אתם זונים אחריהם כי אחרי שניהם תבא לידי זנות דהיינו גוף המעשה ורמז לדבר אחרי אותיות עי"ן אותיות כסף והוא לשון חמדה מלשון כי נכסף נכספת ור"ל אחרי ראות העין תבא לידי שהלב חומד וכוסף, ועוד במדרש ציצית לשון ראייה והסתכלות מלשון מציץ מן החרכים וכתוב ג"פ ציצית בפ' ע"ד שא' עקביא בן מהללאל הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו', וע"כ באו הציצית על הכנף בסוף הבגד רמז שיסתכל בכל הקצוות בעניין יצירתו שנא' ויתיצבו כמו לבוש שני ציצית מלפניו שיסתכל מאין באת ולאן הולך ושתים לאחריו לזכור שתיהן כשיפנה לאחוריו ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת לזכור את בוראו שיתן לפניו דין וחשבון בשבתו על כסא דין ע"ד תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד ולכך נאמר לציצית למ"ד גבוה מראה למעלה על כסא כבודו ית' וק"ל:

פרשת קרח

מאמר רמז

פרשה זו יפה נדרשת

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי וגומר פירש רש"י פרשה זו יפה נדרשת ק' וכי לא ראה רש"י שום דרש יפה כי אם זה, אלא כך פירושו לפי שכל דרש צריך שיהיה לו רמז בפירוש המלות חוץ מדרש זה לפי שסתם הפסוק לקיחתו כי אמר ויקח קרח ולא פירש מה לקח אם כן מסתמא דעת הפסוק לומר לך שכל הדברים השייכין אל המחלוקת את כולם לקח לו לסעד ואם כן מעתה הרשות נתונה לכל דורש לומר את זה לקח או את זה

אף על פי שאין הדבר מפורש במקרא מכל מקום נקרא יפה נדרש כי בזה רצה הפסוק ומטעם זה רבו הפירושים בלקיחה זו כי יש אומרים לקח את עצמו לצד אחד וי"א לקח ראשי סנהדראות ר"ן איש כדי שיגיעו לכל שבט כ"ג סנהדרי קטנה חוץ משבט לוי, וי"א לקח טליתות כו' וי"א לקח לו לטענה בן יצהר ממה שהוא בן יצהר כפירש"י:
ובפרק חלק מסיק

מאמר רמח

ויקח קרח בגמרא שלקח מקח רע לעצמו

ויקח קרח אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו, קרח שעשה קרחה בעולם, בן יצהר שהרתיח עליו את העולם כלו כצהרים, בן קהת שקהו שיני מולידיו, בן לוי שנעשה לויה לגיהנם וליחשב נמי בן יעקב שעיקב עצמו לגהינם יעקב בקש רחמים על עצמו שנאמר בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים ובקהלם אל תחד כבודי אילו עדת קרח דתן שעבר על דת, אבירם שהאביר לבם מלעשות תשובה, און שישב כל ימיו באנינות, בן פלת שנעשו לו פלאות, בני ראובן שראה והבין ומסיק שם אשתו הצילתו כו', ויש לדקדק מאין מצא לו ריש לקיש סמך לדרוש כל השמות הללו לגנאי ועל המקשה קשה מאי קא מקשה וליחשב נמי בן יעקב שעיקב עצמו לגיהנם שמא לא מסתבר ליה למדרש שעיקב עצמו גם דרש זה בלתי מובן מהו ענין העיקוב, ונראה שמדרש זה סובר שקרח לא היה לא מן הבלועים ולא מן השרופים אלא מן המתים במגפה כדאיתא בפרק חלק על כן דרש בן לוי שנעשה לויה לגיהנם רצה לומר שהיה מלוה לגיהנם את הבלועים וכל המלוה את חבירו חוזר לביתו ואינו הולך בדרך ההוא וסד"א אף קרח כן תלמוד לומר בן יעקב שהלך גם הוא אחר עקביהם אך שאיחר קצת הליכתו כי עיקב עצמו לשון איחור מלשון אשר חרפו עקבות משיחך היינו איחירו מלבא, על כן מקשה ולחשב נמי בן יעקב שעיקב עצמו לגיהנם כי אין לומר שאינו סובר דרש זה, דאם כן היכן רמוז בתורה שגם קרח הלך אחרי אותם שכבר ליווה הוא כי בוודאי הלך בעקבותם ולא נכתב כאן רמז לזה אלא ודאי שרמז זה בבן יעקב ואם כן קשה וליחשב נמי כו' ומשני יעקב בקש על הדבר כו' ומדיעקב בקש על הדבר מכאן מצא לו ריש לקיש סמך לדרוש כל השמות לגנאי דאל"כ למה לא הזכיר גם כן יעקב ולמה בקש יעקב רחמים על הדבר וכי בשביל שלא יזכר שמו כאן לא ידענו שבן יעקב הוא אלא ודאי שיעקב ידע שכל השמות ידרשו לגנאי וגם שמו יודרש לגנאי ולא לכבוד יהיה לו על כן אמר אל תחד כבודי, וביאור פרטי המאמר כך הוא ויקח קרח שלקח מקח רע לעצמו יש לפרש לשון קיחה על אשתו של קרח שנאמר באשה לשון לקיחה שנאמר כי יקח איש אשה קיחה בכסף כי אשתו של און הצילתו

ועליה דרשו פסוק חכמת נשים בנתה ביתה והוא מצא אשה מצא טוב אבל על אשת קרח דרשו ואולת בידיה תהרסנו על כן אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו כי על ידי קיחה זו עשה קרחה בעולם ועניין קרחה זו יתכן לפרש על דרך שנאמר לא תשימו קרחה בין עיניכם למת והטעם לפי שאין אתם דבר האבוד כי בנים אתם לה' דיש לכם השארות לעה"ב אבל עדת קרח שאין להם חלק לעולם הבא שנאמר ויאבדו מתוך הקהל מותר לקרח עליהם קרחה, ד"א לפי שקרח רצה לעשות קרחה בעולם ממש ולהחזירו לתוהו ובוהו כי קרח חלק על הבריאה ורצה להפוך בוקר לערב כי מטעם זה נאמר ואם בריאה יברא ה' כמבואר בכלי יקר על כן נאמר בהצותם על ה' ומטעם זה חלק על מצית ציצית דווקא כי תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד נמצא שע"י מצות ציצית יבא לזכור את ה' ומצותיו ע"כ רצה בביטול מצוה זו דווקא ועיקר מחלוקת היה על ה' ואגב גם על משה

מאמר רמט

בגמרא מ"ד שמש ירח עמד זבולה

וזהו שמסיק פ' חלק ובמסכת נדרים אמר רבא מ"ד שמש ירח עמד זבולה לאור חיצך יהלכו לנוגה ברק חניתך מלמד שעלו שמש וירח לזבול ואמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק בהם חיצים וחניתות אמר הקדוש ברוך הוא לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם והאידנא עד דלא מחו להו לא נפקי, והמאמר צריך ביאור מה ענין החניתות וחיצים שזרק בהם ולמה עלו שמש וירח דווקא לזבול ומה איכפת להם בבן עמרם, ויתכן לפרש ע"ד שנאמר בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה רמז לדבר קרח ר"ת קשת רמח חרב וזה כי בחטא הלשון כתיב שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ כי מה שמטיחין דברים כלפי מעלה המשיל בחניתות וחיצים כחץ המורה למרחוק כמטחוי קשת וכן מדרך החנית להפילו למרחוק כמו שנ' ויטל את החנית, ומה שאחד מטיח דברים על חבירו דומה למכה בחרב דווקא בסמוך לו יש בוטה כמדקרות חרב, ומה שאמר שיניהם חנית וחיצים לפי שדרש ריש לקיש בפרק ארבע מיתות בחנפי לעגי מעוג חרק עני שינימו בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי לגימה חרק עלימו שר של גיהנם שינימו, ובעל הטורים מסיק חרק אותיות קרח ומסיק ב' בריאה במסורת א' אם בריאה יברא ב' כי בריאה מאכלו והיינו עסקי לגימה, ואולי מה שמסיק ריש לקיש ויקח שלקח מקח רע לעצמו הייני מה שקנ' בממונו ושיחד אותן האנשים בסעודות ולקחן בממונו וכדמות רמז לזה מה שצירף למחלוקתו את דתן ואבירם לפי שכבר ירדו מנכסיהם שנאמר כי מתו כל האנשים כו' וחשב שבנקל לו לפתותם

שיחלקו על משה הן מטעם שידע קרח שכבר יש להם שנאה על משה על שקראם משה רשעים שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעיך רצה לומר רשע כמותך, ואמרו מי שמך לאיש שר ושופט הנה מאז חלקו על שררתו של משה הן מטעם שירדו מנכסיהם ויכול לשחדם בעניני לנימה ואכילה כי מטעם זה כששלח משה לקרוא לדתן ואבירם אמרו לו העיני האנשים ההם תנקר כי חשבו שלכך שלח משה דוקא אחריהם לפי שירדו מנכסיהם ע"כ הוא רוצה לשחדם בממון או בנתינת נחלת שדה וכרם ע"כ אמרו העיני האנשים ההם תנקר כי השוחד יעור וע"כ אמרו אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם איך תתן לנו דשלב"ל עדיין וכמו שחשבו על משה כך היה עם קרח באמת שחשב שבנקל ישחדם ע"י לגימה ואולי קהוי שינים שנזכר במילת קהת היינו מ"ש חרק עליו שינימו, והסברא נותנת שמה שהוצרך לפתותם ע"י לגימה היינו שרצה להצותם על ה' אבל כנגד משה לא היה צריך אל הלגימה כי בלאו הכי היו שונאים לו ובר מן דין לפי שהקנאה מצוי' הבריות ע"כ נקל לכל אדם להפריד בין איש לחבירו ולשלח מדנים בין אחים אבל לפתות. את האדם שיחלוק על בוראו דבר זה צריך לגימה כי בליגימה זו הוא מתעורר עליו קנאת ה' ע"ד שנ' באומות ע"כ יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה ובהפכו נא' והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו כך המפתים ע"י לגימה מסתמא אינם עשירים כי איש עשיר לא יתפתה ע"י לגימה ואכילה כי לא יחסר לחמו בביתו, אבל מי שנופל בחדרו וחסר לו לחם יודע כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים נוטל ממונו של זה ונותן לזה ויש לו מקים להרהר על מדת הדין ע"כ זה המאכילו מדיחו מעל ה' לומר לו אני נותן לחמך ומימך ואצל ה' חסרת כל אלה לכן מסיק ב' בריאה במסורת כי פסיק בריאה מאכלו מדבר בענין זה ממש שבריאה מאכלו יזבח לחרמו כך נשא המשל על מי שאינו בלב שלם עם קונו ולבו חלק עליו כשאין בריאה מאכלו לכך אמר בני אדם שיניהם חנית וחצים שע"י אכילה בשיניהם יתפתו להטיח דברים כלפי מעלה כמטיל חנית וחצים למרחוק ולפי שהחטא בא מן השינים ע"כ מדה כ"מ חרק עליו שר של גהינם שינימו אבל לשונם, אשר יצא לחוץ ידבר על חבירו סרה חרב חדה כחרב המכ' בקרוב לו כך הדובר סרה שבאדם אינו תלוי בשיני' כלל כי אין להאשים את חבירו במה שאין לו ע"כ תלאו בלשון לחוד וזהו שדרש רבא מ"ד שמש ירח עמד זבולה מ"ש עמד לשון יחיד לפי שהירח אין לו אור כ"א שמקבל מן השמש וא"כ כשתעמוד השמש ותפסוק מלהאיר אז גם הירח אין לה אור וכאן עמד השמש לבד לתבוע עלבון בן עמרם כי פני משה כפני חמה כמו שמשה היה נעלב מן קרח כך השמש היה נעלב מן הירח שכן אמרו רז"ל הנעלבים ואינם עולבים כו'

עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כי גם השמש מן הנעלבים על כן השמש מרגיש ביותר צער הנעלב בקשה מאת ה' שיעשה דין לבן עמרם הנעלב מן קרח אבל הירח אין לה הרגשה זו לכך לא עלתה הירח אל הזבול בעצם כי אם באגב השמש כי מאחר שהשמש לא רצה להאיר ועלה לזבול א"כ מה לירח ברקיע בלא השמש אחר שאין לה אורה כי אם מה שמקבלת מן השמש, ומה שעלו לזבול דוקא שנאמר ויקהלו על משה ועל אהרן שהיו חולקין על הכהונה והמלכות כמו שיתבאר בסמוך על פסוק בן יצהר כי לקח לו קורח לטענה לומר שהוא בן יצהר ראוי לכהונה ומלכות שכן נאמר אלה בני יצהר, פרש"י בנבואת זכריה זה קרן כהונה ומלכות כו' וקרח חלק על שתיהם על כן עלה השמש לזבול מקום שבו מיכאל שר הגדול מקריב נפשותיהן של צדיקים כדאיתא בפרק אין דורשין ונמצא שמיכאל כהן גדול במקדש של מעלה כמו שאהרן כהן גדול למטה על כן השמש היה תובע עלבון של משה כי פני משה כפני חמה ועלה לזבול כדי שמיכאל כ"ג יתבע עלבון של אהרן על כן אמרה לבן עמרם כו' כי בלשון זה כלל משה ואהרן כי כ"א מהם בן עמרם הוא וזרק בכם הקב"ה חנית וחצים ר"ל אותן הטחת דברים שהטיח קרח כלפי מעל' זרק בכם הקב"ה לומר וכי למשה ואהרן בלבד עשה קרח ראו נא אלו החניתות והחצים שזרקו גם כלפי מעלה בהצותם על ה' ואם כן למה לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם, מיד כאשר ראה שמש אותן חנית וחצים שזרק עליהם הקב"ה רצה לומר הראה להם הקב"ה הטחת דברים כלפי מעלה אז שבו לאיתנם זה"ש לאור חיצך יהלכון רוצה לומר בשביל שתוכן הדבר בא לאור אצלם שקרח זרק חצים גם כלפי מעלה ובא לנוגה להם ברק החניתות של קורח על כן יהלכון כי אמרו מסתמא ה' יריב ריבו והאידנא עד דלא מחו להו בטענה זו לא נפקי,. כי בכל דור בני קורח לא מתו ורבים הם מתפרצין החולקין על ה' ועל משיחו, לכך אמר משה בוקר ויודע ה' את אשר לו שמשה חשב מסתמא השמש תתבע עלבונה ולא תפנה להאיר בבוקר כמנהגה עד אשר יעשה ה' לו דין בקרח וע"כ אמר רוצים אתם להפך הבוקר לערב וק"ל וזהו שמסיק קורח שעשה קרחה בעולם מצד שהיה חולק על מציאות השם יתברך ודומה כאלו רוצה להחזיר את העולם לתהו ובוהו בן יצהר שהרתיח עליו את העולם כולו כצהרים כדברי רבא שדרש פסוק שמש ירח עמד זבולה שעלו לזבול א"כ יצאתה החמה מנרתיקה בעת ההיא ובעת יציאתה מנרתיקה מסתמא הרתיח כל העולם כצהרים ויכול להיות שזהו הגהינם שהזכיר ריש לקיש כדעת האומר אין גהינם לעתיד אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה כו':

מאמר רנ

בגמרא תא ואחוי לך בלועי דקורח

ובפרק המוכר את הספינה אמר רבה בר בר חנא זימנא חדא הוה אזלינא במדברא ואמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בלועי דקרח אחוי ליה תרי בזעי ונפיק קוטרא מבינייהו שקל גבבא דעמרא ואמשייה במיא ואותביה בריש רומחא אותביה שם ואיחרך כו' מה ראה על ככה לטול רומח דוקא וליתן בראשו עמרא ולמשייה במיא, אלא שרמז לו כל עניני מחלוקתו של קרח כי התחלת מחלוקתיו היה מצד הקנאה שהטיל על משה ואהרן בקרן כהונה של אהרן בקרן מלכות של משה ואלו הם שני בני היצהר שחלק עליהם ויען כי הם תלו כל מעשיהם בהקב"ה כי לא מלבם עשו כל אלה כי אם מפי ה', ע"כ אמר קרח אעיקרא דדינ' פירכא וחלק גם על מציאות ה' ועל הבריאה שנ' בהצותם על ה', על כן הראה לו תרי בזעי דנפיק קוטרא מבינייהו זהו כנגד ב' בקיעות אשר זמם לעשות בכהונה ובמלכות אשר מבינייהו נפק קוטרא עשן המחלוקת מן זנבות אודים העשנים וע"י זה הטיחו דברים כלפי מענה כזורק חנית כלפי מעלה על כן לקח רומח בידו כנגד החנית שהזכרנו ולקח גבבא דעמרא משוי במים כדי שיהיה צמר נקי ואותביה בריש רומחא רמז לו כלפי מעלה כביכול שנאמר בו רישיה כעמר נקי וגו' הושיב בריש רומח זה והושם בתרי בקיעות אלו ואיחרך רצה לומר הוכנס גם הוא כביכול במחלקותם ואיחרך בזה ע"י שהטיח דברים כלפי מעלה ובא להודיע כמה גדול כח המחלוקת המתחיל מן הצד באדם בן גילו וסופו שיעלה אבק ועשן עד כסא הכבוד, כי כן טבע המחלוקת מבצבץ ועולה ולדעת רז"ל שקרח חלק על מצות ציצית לפי שע"י הציצית יבוא להסתכל בכסא הכבוד כמבואר למעלה כי תכלת דומה לים כו' יכול להיות שלכך לקח גבבא דעמרא כי עמרא היינו תכלת כדמסיק בילקוט פרשת כי תצא מדשש כיתנא תכלת עמרא ואמשייה מיא כי תכלת דומה לים על כן המסתכל בתכלת יסתכל בצבע הים ואז ילמוד מן הים מדת היראה וכשיסתכל בים יסתכל לרקיע וילמוד ממנו מדת האהבה כמבואר יפה בכלי יקר וע"י האהבה יגיע לכסא הכבוד ועל כן הראה לו הטייעא זה שברומח זה דהיינו החנית אשר זרק כלפי מעלה היה העמרא נחרך דהיינו התכלת שחלק עליו ומשיי' במים רמז למראה הים כי בהקדמה זו חלק על ה' ועל משה ועל מצותיו לכך שמע דאמרי משה אמת ותורתו אמת והם בדאים מכלל שבמעשיו של הטייעא רצה לעשות לו רמז איך המצות היו נחרכים בתרי בזעי אלו כמו שאמר אותביה שמה ואיחרך רוצה לומר הצמר איחרך רמז למצות צצית אשר עליו חלק, ד"א גבבא דעמרא רמז שחלק על חכלת דציצית כאמור והיינו על מצות התורה כי כולם תלוין בציצית, ואמשייה מיא רמז שחלק גם

על משה שנאמר כי מן המים משיתיהו והצמר והמים שניהם איחרכו לכך שמע אותן אומרים משה אמת ותורתו אמת והם בדאים:

מאמר רנא

במדרש קרח חלק על ציצית ומזוזה

ובמדרש מסיק שחלק על מצות ציצית ומזוזה לומר טלית שכולה תכלת חייבת בציצית או לא כו' ובית מלא ספרים חייב במזוזה או לא כו' והיה כל זה מעין מחלוקתו כי לפי סברתו שאינם חייבים בציצית וכן מזוזה כך בזמן שכל העדה כולם קדושים אינן צריכין לאחד שיתנשא עליהם, ובכלי יקר פרשתי ראייה לדבריהם מדמצינו שבמחלוקת זה נענשו גם הטף, מסתמא חלקו על ב' מצות אלו כי בפרק במה מדליקין מסיק חד אמר בעון ציצית בנים מתים כשהם קטנים וחד אמר בעון מזוזה עיין שם, ונראה שמטעם זה נאמר ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם וגו' טף למה באים לכאן אלא לפי שחלקו על מזוזה שבפתח אהליהם על כן הביאו טפם לומר שלא יוזקו טפה ולא יקרם שום נזק אף בנא מזוזה ועל כן נאבדו, ורש"י פירש כי כל העדה כולם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ולא יהיה לך, כי אילו לבדכם שמעתם הייתי אומר שכנגד אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שלא שמענו נתת לנו מצות ציצית שכן כתוב בפרשת ציצית אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וכנגד לא יהיה לך אלהים אחרים שלא שמענו נתת לנו מצות מזוזה שכתוב בה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים כו' אמנם מאחר שכולנו שמענו בהר סיני אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה א"כ אין צורך בפרשת ציצית ומזוזה ויכול להיות שמדרש זה האומר שחלק על ציצית ומזוזה סובר כמ"ד בעון מזוזה בנים מתים דרש כל הפסוק גם בכנפיך נמצאו דם אביונים נקים לא במחתרת מצאתים על מצות מזוזה לבד ומ"מ יש לו סמך שחלק על מצות ציצית מן סמיכות הפרשיות כי ויקח קרח קאי על פרשת ציצית, ועל המזוזה יש לו סמך מן איבוד הטף ע"כ אמרו אם לפי שלא שמענו בהר סיני מפי הגבורה לא תרצח לא תנאף ע"כ מסרת לנו מצות ציצית ומזוזה כי הציצית מצילין מן העריות אשר הם זונים אחריהם כמעשה של ההוא ששכר זונה וניצל ע"י הציצית והמזוזה מצלת מן דם אביונים נקיים וגומר הרי שמטעם ששמעו מפי הגבורה אנכי שכנגדו לא תרצח ולא יהיה לך שכנגדו לא תנאף כי הדברות היו ה' מול ה' ואם כן אין צורך בשני מצות אלו, בן יצהר שהרתיח את העולם כלו כצהרים כבר פירשתיו שקאי על יציאת השמש מנרתיקה ואולי רמז בו לכל ג' דינים שנעשו בהם אם כי הבלועים נידונו באש של גהינם יציאת החמה מנרתיקה ולהט אותם היום הבא לכך נקט כצהרים,

השרופים כמשמעו שמתו במגפה שנאמר לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו והיינו רשפיה רשפי אש, בן קהת שהקהה שיני מולידיו ע"ד חרק עליו שינימו מדה כנגד מדה על דבר הלגימא וכמו שביא' בפסוק שיניהם חנית וחצים כי האכילה שבשיניהם גרמה להם להטיח דברים כלפי מעלה וכן וידבר העם באלהים ובמשה גם כן על דבר הלגימה שנאמר ואין לחם ואין מים כו', בן לוי שנעשו לויה לגיהנם כבר פירשתיו ואולי לפי שחלק קרח על מתנות כהונה שהרי לבסוף הוצרך הקב"ה ליתן לאהון בברית מלח עולם כו' ורש"י פי' ע"כ קרא שמו לוי ע"ש שלוהו במתנות כו' וקרח חנק על ליווי המתנות על כן נדון בלויה לגיהנם:

מאמר רנב

ביאור פסוק תפתח ארץ ותבלע דתן

דתן שעבר על דת ואבירם שאיבר לבם מלעשות תשובה למדו רז"ל לומר כן ממה שנאמר ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם וקשה למה עשו מן דתן ואבירם שתי חלוקות ונראה שכך פירושו ויקנאו למשה במחנה אמרו רז"ל שכל אחד קנא לאשתו לאמור אל תסתרי עם משה כו' וכן בפרשה זו וישמע משה ויפול על פניו שחשדוהו באשת איש וכן דרשו על הפסוק והביטו אחר משה וגומר כי בזה רצו רז"ל לתרץ מה זה שאמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' הלא ידוע שקרח רצה ליטול השררה וההתנשאות לעצמי ואיך יתורץ בזה כי כל העדה כלם קדושים אלא שרצה לומר כל העדה כלם קדושה גדורים מעריות ואיך תתנשאו אתם שאינכם קדושים שהרי כל אחד מישראל קנא לאשתו לאמר על תסתרי עם משה. על עם ה'. הקדושים, בשלמא אני קדוש וגדור כמותם ע"כ לי נאה להשתרר ולא לכם, על זה אמר בשלמא להלן מה שנאמר והביטו אחרי משה היה קצת אצלם רגלים לדבר כי משה לקח אהלו ונטה לו מחוץ למחנה ובזה הביא את עצמו בחשד זה, אבל עכשיו יקנאו למשה במחנה אפילו כשבא משה למחנה חשדוהו לא זו למשה אלא אפילו לאהרן שנקרא קדום ה' כי הכהן בלאו הכי הוא יותר גדור מאשה זונה וחללה ובכל מיני קדושה ואיך אמרו עליו כי כל העדה כלם קדושים משמע אבל משה ואהרן אינן קדושי', תפתח ארץ ותבלע דתן וגומר בא לתרץ מה שנאמר ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם וגומר אם כן מהו שחזר ואמר שנית וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ותכס עליהם הארץ וכפי הנראה שניתן להם ריוח קצת כי מתחילה בלעה אותם השאול אבל עדיין לא כסתה עליהם הארץ כי אמר אלהים פן ינחם העם הרע ויהרהרו בתשובה ויעלו וכאשר ראה ה' שאיברו לבבם ולא חזרו בתשובה אפי אפתחא של גהינם אז ותכס

על עדת אבירם על שאיברו לבם לכך נאמר תפתח ארץ ותבלע דתן על שאברו על דת אבל עדיין לא כסתה אותם הארץ אולי יחזרו בתשובה וכאשר ראה שלא חזרו אז ותכס על עדת אבירם, ומה שנקט שעבר על דת כי שם דת כולל הן דת אלהי הן דת הנימוסי והם לא חפצו בשום דת אפילו נימוסי כי כל דת נימוסי גם כן מחייב שיהיה אחד מתנשא לכל ראש והם לא חפצו באמרם ומדוע תתנשאו ואלמלא מוראו איש את רעהו חיים בלעו ע"כ ירדו הם חיים שאולה זה"ש תפתח ארץ ותבלע דתן על שעבר על דת כי ריש לקיש סובר שלא חפצו בשום מנהיג ומה שפרשתי למעלה בפסוק כי כל העדה כלם קדושים שקרח רצה להיות מנהיג זהו דעת החומרים שחשדוהו באשת איש, ואון שישב באנינות היינו שעשה תשובה כמו שאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו, בן פלת שנעשו לו פלאי פלאות משמעות לשון הבדלה וכסוי כמו כי יפלא ממך דבר ורמז למה שמסיק בגמרא שהיה מוטמר ומכוסה ע"י אשתו דאשקתא חמרא ואגניתיה גואה כו' או יאמר לשון פלא על התשובה שנאמר בה לא נפלאת היא ממך אבל מצד הקב"ה ורוממתו הדבר הפלא ופלא שיקבל ה' תשובת החוטא כדאיתא בכלי יקר ע"ש, בן ראובן בן שראה להבין מה ראה אלא ראה מן ראובן זקנו שהתחיל בתשובה כדמסיק בב"ר פרשת וישב שראובן פתח בתשובה וממנו ראה און בן פלת וכן עשה ואף על פי שנאמר בני ראובן לשון רבים יכול להיות שאמר כן דרך תמיה כי און ודתן ואבירם כולם היו בני ראובן כפירש"י ואף על פי כן רק און בן פלת לבדו הלך בדרכי אבותיו ודתן ואבירם שאיברו לבם מלעשות תשובה לא עשו כמעשה אביהם, ולפשוטו מצינו לשון בני על בן יחיד כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים ויש לדרוש כל השמות הללו בדרך אחר כי לקח לו לטענה מה שהתעולל משה בנוים ועשאם כלם קרחים כדמסיק בפרק חלק שאשתו אמרה לו ועוד דגייז למזייכו ומעלל כו' לכך אמר ויקח שלקח מקח רע לעצמו והיינו אשתו כי היא למדה אותו לטעון טענה שגזז כל שערות הלוים ועשאם קרחים בן יצהר בן קהת בן לוי טענו על משה ואהרן כי עיקר סמיכתם על שאהרן בן לוי על שם שיעקב אבינו ליוהו במתנות משה בן קהת אשר לו יקהת עמים והרי גם אני מבני בניהם ונוסף על זה אני בן יצהר שמורה על קרן כהונה ומלכות כפי' רש"י בנבואת זכריה על פסוק אה שני בני היצהר וגומר לכך נאמר ויקח קרח שלקח לו לטענה מה שהוא בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בשם יעקב אין שום רמז ע"כ לא זכרו, ודתן ואבירם לקח לו לפי שהיה שונאי משה מאז ומקדם שקראן רשעים וכן בפרשה זו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה:

מאמר רנג

בילקוט ד' נקראו רשעים כו'

ובילקוט מסיק ד' נקראים רשעים עז פנים ומרים יד על חבירו ובעל מחלוקת ולוה רשע ואינו משלם כו' ע"ש ונראה כי רשעם ר"ת רוצח והיינו מכה טו פנים מחלוקת שלם כי לפום ריהטא שכולם היו בדתן ואבירם, הרמת יד כפשוטו כפסוק ויאמר לרשע למה תכה רעיך ועז פנים ג"כ כפשוטו ני העיזו פניהם בפני משה והחזיקו במחלוקת, אך לוה רשע ולא ישלם צריך לפרש על שחלקו על המתנות כהונה אשר חלק ה' ליתן למשרתיו משלו, כי כל מה שנותן הקב"ה לאדם נותן לו דרך הלואה כדי שיחזור ויתן משל הקב"ה למשרתיו ומי שאינו נותן נקרא לוה רשע ואינו משלם אחד הלוה מן האדם ואחד הלוה מן המקום, על כן בני קרח כשחזרו בתשובה והודו להם על המתנות אמרו מזמור למנצח על שושנים לבני קרח מזמור, על שושנים היינו מקל שקד שנזכר בפרשת ויוצא פרח ויצץ ציץ וגו' ואמרו רחש לבי דבר טוב וגו' ובילקוט מסיק א"ר אושעיא משל לאחד שעל' לבימה מצאו אחד ואמר לו תן לי מה שאתה חייב לי אמר לו מיד אני יורד מן הבימה ואתן לך וכו' וקשה מה חיוב הוא זה אם לא שקאי על מתנות כהונה שהודו לאהרן עליהם ולא היה להם פנאי לכתוב לו בערכאות לכך אמרו לשוני עט סופר מהיר כי הודאת פיו ככתוב וחתום דמי וק"ל ובזה מתורץ מה שנאמר צדיק חונן ונותן וכי שייך לשון חנינה בדבר שאדם נותן תשלומין אלא שמדבר בנתינות מתנות כהונה ולויה שבאמת הם תשלומין ולבני אדם נראה כאינו נותנים דרך חנינה כי אינן מרגישים כי מאת ה' ניתן להם דרך הלואה לכך לאמר וצדיק חונן ונותן ולא אמר ומשלם כי בעיני הבריות נראין התשלומין כנתינה וזה"ש מלוה ה' חונן דל וגמולו ישיב לו רוצה לומר אע"פ שזה החונן דל אינו נותן כלום משלו שהרי המלוה הראשון הוא ה' שהלוה לו כדי שישלם ויתנם לעני מ"מ מעלה עליו הכתוב כאלו נתן לדל דרך חנינ' וגמולו ישיב לו, ויתכן לפרש שאם הלוה הרשע בשעת הלואה גמר בלבו שלא ישלם אז לא ישלם שהקב"ה מביאו לידי עניות שלעול' לא יוכל לשלם אף אם ירצה ולהנחה זו י"ל שדתן ואבירם ירדו מנכסיהם לפי שהיו רשעים בשעת הלואה ואף כל ד' דברים אלו היה בהם כפשוטו

פרשת חקת

מאמר רנד

תבוא האם ותקנח כו' באור זאת התורה אדם כי ימות באהל כו'

זאת חקת התורה חקת הפרה מבעי' ליה למימר כדרך שנאמר זאת חקת הפסח ואם תאמר שאני התם שכבר הזכיר הפסח בפרשה, הלא גם הפרה כבר רמוזה במרה בשם שם לו חוק ומשפט ועוד קשיא שדרשו רז"ל מן פסוק זאת התורה אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה מה ענינו לפרשה זו ומה ענן תבא האם ותקנח צואת בנה ונראה שזה מדבר בטומאת המת הבא מסטרא דמסאבא מצד הזוהמא שהטיל נחש בחוה וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כי בקבלת הלוחת שנעשו חורין מן המלכיות חורין מן המלאך המות כמו שנאמר חרות על הלוחת אל תקרי חרות אלא חירות וענין החירות ממלאך המות אין הפירוש שלא יהיו מתים כלל שהרי לא אמרו חורין מן המות אלא ממלאך המות רוצה לומר שלא היו מתים ביד מלאך המות כי ממנו נמשכה הטומאה על המת אלא היו מתים בנשיקה וע"י העגל שגרם שבירת הלוחות חזרה הטומאה למקומה ואם כן העגל ענף פלטין של מלך והביא הטומאה על המת ע"כ תבא הפרה האם ותקנח צואת בנה בהסרת הטומאה ואף על פי שגם קודם מ"ת היה כתובה התורה לפני הקב"ה והיה כתוב בה פרשת פרה תשובה לדבר כי גם לדברי האומרים אילו לא חטא אדם הראשון לא היו מתים כלל וא"כ ק' הלא אלפים שנה קודם שנברא העולם היתה התורה כתובה לפני הקב"ה במרום והיו כתוב בה פרשת נחלות פרשת יבמין ומה שתירצו בגמרא על תנאי כו' אינו מספיק, והנראה לי בהיתר כל ספיקות אלו כי התורה היתה כתובה לפני ה' בלי הבדל אותיות כלל והיא כולה שמותיו של הקב"ה על ידי הצרופים שיצרפו האותיות ויבדילו ביניהם בדרך אחר הנסתר לא כמו בהבדל אותיות הניתן לנו דהיינו הנגלה ובדרך זה אמרו התורה היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה והיינו נסתר המכונה בשחור והנגלה בלבן והמלאכים חשבו שאין בתורה כ"א הנסתר לבד אשר אליו הם ראוין יותר מן התחתונים על כן אמרו מוטב שתתן הודך על השמים עד שהשיב להם משה שיש בה גם הנגלה ובהצעה זו נוכל לומר שאילו לא חטא אדם הראשון לא היו מתים כלל ואע"פ שגם מחשבתן של ישראל קדמה לעולם מ"מ פרשת נחלות ויבום היה נותן להם בלי הבדל אותיות כדי שלא להשתמש בהם כי אם בדרך הנסתר לבד וכשחטא אדם נקנס עליו ועל זרעו מיתה ואז נכתבו בהבדל אותיות גם מאז שנקנס עליו מיתה נכלל בזה שתהי' גם ע"י מלאך המות מצד הזוהמא שהטיל נחש בחוה וכשעמדו ישראל על הר סיני וקבלו הלוחות שמצדם נעשו חירות ממלאך המות פסקה זוהמתן אז עלה בלבו יתברך ליתן כל התורה בהבדל אותיות חוץ מפרשת פרה שהי' נותן בלי הבדל אותיות כי אין צורך בנגלה כ"א אין מלאך המות אין טומאה במיתת נשיקה וכאשר חטאו בעגל נתבטל החירות ממלאך המות וחזרה

הטומאה למקומה על כן נתן להם גם פרשת פרה בהבדל אותיות כי העגל טינף פלטון של מלך והפרה מקנחת צואה דהיינו הטומאה אך עדיין נשאר במקומו רושם הלוחות שהיו עושין חורין ממלאך המות כי מצינו שכשמת רבי אמרו בטלה הכהונה רוצה לומר הותרה לכהנים להתעסק בו כי לא היה בו שום טומאה, והטעם משום שהיה ממית עצמו על התורה ולא היה נהנה מן העולם אפילו באצבע קטנה על כן לא היה בו שום צד טומאה כי מסתמא בנשיקה מת ולא ע"י מלאך המות נמצא אתה אומר שהתורה והפרה פועלים פעולה אחת כי כמו שהפרה מסירה טומאת המת כך התורה מסורה הטומאה לכך נאמר זאת חקת התורה שכל החמור בפרה הוא בעצם חקת התורה ועדיין לא פירש מה הם חקת התורה האמורים בפרה ע"כ אמר תחלה דיני פרה איך שהוא מסירה הטומאה ואחר כך אמר זאת תורת האדם כי ימות באהל, וקשה ימות באהל למה לי וכי טומאת אהל תלוי בזה שימות באהל הלא גם אם היה מת מחוץ לאוהל והובא אל האוהל הוא מטמא באהל, אלא שמדבר ביושב אוהלים כרבי הממית עצמו באוהל על דברי תורה בזה ודאי אין טומאה כי התורה מסירה הטומאה כמו הפרה כי הממית עצמו עליה ודאי מיתתו בנשיקה שאין כאן טומאה כלל ונמצא חקת התורה כחקת הפרה מה הפרה מטהרת הטמאים ומטמא טהורים כך התורה ע"ד אם ימות יחיה ואם יחיה ימות כי הממית עצמו עליה יחיה ר"ל גם במותו הוא קרוי חי רב פעלים כי דומה כאילו אין בו מיתה כלל, ופירוש זה נכון וברור:

מאמר רנה

באור לפי שהשטן ועו"ג מונין את ישראל

ופרש"י זאת חקת התורה לפי שהשטן ועו"ג מונין לישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתיב בהחקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה ויש לדקדק בכאן הלא כמה מצות הם בתורה שנקראו חקה ולמה אין השטן ואומות מונין עליהם כמו שמונין על הפרה דוקא, ועוד למה נקט שטן ואומות ועוד כפל לשון מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, ותדע ותבין כי במדרש אמר חרות על הלוחות חירות מן הגלות חרות מן המלאך המות וע"י שגרם העגל שיבור הלוחות נתקלקלו ב' מיני חרות אלו והפרה אדומה בא לכפר על מעש' עגל כי חטאת קראה רחמנ' וא"כ ע"י כפרה זו יחזרו שני מיני חרות אלו למקומם וכמארז"ל הנותן עליו עול תורה פורק ממנו עול גלות ועול דרך ארץ והיינו הסתת היצר הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע המסית לאדם לילך בדרך כל הארץ להיות איש האדמה ולהקרא בשם עם הארץ כי זאת התורה אדם כי ימות באהל על עסקי תורה פורק מעליו עול מלכות ועול דרך ארץ וכן הפרה

הבאה לכפר על עון העגל היינו גם כן כדי להחזיר למקומם שני מיני חירות אלו אם לא יוסיפו לחטוא לכך תבא הפרה אשר לא עלה עליה עול ותפרוק מעליהם על גלות כדי להיות חירות מן הגלות ועול דרך ארץ כדי להיות חורין מן מלאך המות ויצר הרע על כן השטן ואומות מונין על מצוה זו דווקא השטן כדי ליתן עליהם עול דרך ארץ ויצר הרע אשר הוא נותן עליהם כי הוא נוגע בדבר כדי להכניסם בעול שלו שלא יהיו חורין ממנו, והעו"ג כדי ליתן עליהם עול גלות שלהם וא"כ גם המה נוגעים בדבר והראיה גדולה לזה ממה שנאמר בעגל וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם, פירוש הדבר כמו שמצינו בפרשה זו וישמע הכנעני מלך ערד וגומר מה שמועה שמע שמע מיתת אהרן שנסתלקו ענני הכבוד ויראו קרי ביה וייראו כתרגומו ואתחזיאו וכל זה נמשך להם מעון העגל שנגזר עליהם סילוק ענני כבוד וזה"ש כי פרוע הוא מגולה כי סר צילם מעליהם כי פרעו אהרן וגו' רוצה לומר גלוי הראש זה גרם לשיהיו לשמצה בקמיהם כי קמיהם אינן באין עליהם כי אם בזמן שהם מגולים ונסתלקו מהם ענני כבוד כי ברפידים בא עמלק על אותן שפלט הענן והיו חוץ לענן וכן במרגלים כתיב ויעפילו לעלות אל ראש ההר וכתיב וירד העמלקי וגו' והמעפילים היו ג"כ חוץ לענן כבוד שהרי נאמר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה וכן במיתת אהרן נסתלקו ענני כבוד ואז ואתחזיאו וישמע הכנעני זה עמלק כפי' רשי כי בא ישראל דרך האתרים המרגלים נקראו אתרים ורצה לומר כמו שהמרגלים האתרים הלכו מגולין בלא ענני כבוד כך כשהעפילו לעלות אל ההר ואז יכול להם עמלק ויכתום עד חרמה חשב עמלק שגם עכשיו הוא יכול להם על שהולכים מגולים בלא ענני כבוד לפיכך וילחם בישראל אבל לא עלתה בידו לפי שנאמר וידר ישראל נדר וגומר להקדיש כל שללם לגבוה וגדול כח הצדקה שאויביו נופלים לפניו חללים כיוסף כו' ומה שנאמר בפרשת שלח לך עד חרמה והרי לא נקרא חרמה עד עכשיו אלא שר"ל שעמלק היה מכה בישראל כל ש שהיו בלא כיסוי ענני כבוד עד חרמה רצה לומר עד שהחרימו כל שללם לגבוה והיא שעמדה להם, ואף על פי שגם בזמן עשיית העגל היה נגזר עליהם שיהיו פרועים בלא כסוי ענני כבוד מכל מקום זכותו של אהרן גרם להם שכל ימי חייו לא נסתלקו ובמיתת אהרן התחיל אז העונש ההוא המיועד להם כבר וכבר אמרנו שהפרה כפרה על עין העגל שלא יסתלקו מהם ענני כבוד בעון העגל לכך נאמר במעשה פרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן להורות שעיקר צורך כפרה זו יהיה אחר מיתת אהרן שאז יכסף אלעזר תחת אביו ואז יסתלקו העננ הכבוד ע"כ אז יש צורך במעשה הפרה לכפר על עון העגל כדי שיחזרו ענני כבוד למקומם וכדמות ראייה לזה שבעון ע"ז ענני כבוד מסתלקין שכן

נאמר במעשה ע"ז דפטור והוקע אותם לה' נגד השמש, פרש"י שהשמש מודיע החוטאים שהיה הענן מקפיל מעליהם וכי הקב"ה מזריח שמש על החוטאים, אלא שר"ל שסר צילם מעליהם, והיינו סילוק ענן כבוד מעליהם, ויתבאר עוד זה לקמן פרשת בלק בפסוק ראש הפעור הנשקף על פני הישמון כי עון דפעור נשקף על פני עגלא דעבדו במדבר בישימון ומטעם זה האומות מונין על מעשה הפרה כדי שלא יהא להם כפרה על העגל ולא יהיו חורין מן הגלות ולכך עשה רש"י ז"ל שתי שאלות א' מה המצוה הזאת וזה שאלת העו"ג כדמסיק בילקוט כותי אחד שאל את ריב"ז א"ל איליו מליא דאתון עבדין נראין כמין כשפים מביאין פרה ושורפין אותה כו' ש"מ שהעו"ג מכחשין מצוה זו מכל וכל לאמר וכי צוה ה' לעשות כשפים אלא ודאי משה בדאם מלבו, אבל השטן היודע האמת שכך כתוב בתורה אינו בא להכחישם אלא אומר מה טעם יש בזה שתמצא בה פעולות הפוכות לטהר טמאים ולטמא טהורים לכל דבר הנעלם מן האדם טעמו יקשה עליו עשייתו על כן תשיב לשניהם ותאמר ושטן אין לך רשות להרהר אחרי מצות ה' ולאומות חוקה וגזירת המלך היא ולא משה בדאם מלבו

מאמר רנו

במדרש פרה זו מצרים כו'

ובילקוט פרש' זו מסיק וז"ל פרה אדומה מפני מה כל הקרבנות באים זכרים וזו נקיבה א"ר אייבו משל לבן שפחה שטינף פלטון של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח צואת בנה, כך אמר הקב"ה תבא הפרה ותכפר על מעשה עגל, פרה זו מצרים שנאמר עגלה יפיפיה מצרים אדומה זו בבל שנאמר אנת רישא דדהבא תמימה זו מדי דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי תמימים היו אין להם על הקב"ה אלא ע"ז שקבלו מאבותיהם בלבד אשר אין בה מום זו יון אלכסנדרוס מוקדן כד חמא לשמעון הצדיק הוה קאים על רגלוי ואמר בריך אהוה של שמעון הצדיק כו' ואשר לא עליה עול זו גלות רביעית שלא קבלו עליהם עול של הקב"ה. כו' ונתתם אותה אל אלעזר אל עוזר והוציא אותה מחוץ למחנה שעתיד לדחוק שרה חוץ למחיצתו, כו' ומסיק ד"א פרה אלו ישראל שנאמר כפרה סוררה ישראל, אדומה זה ישראל שנאמר אדמו עצם מפנינים, תמימה שנאמר אחת היא יונתי תמתי אשר אין בה מום שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך, אשר לא עליה עול זה דורו של ירמיה שלא קבלו עלו של הקב"ה וכל משכיל ישתומם על המראה מה ראה בעל מדרש זה על ככה ולדרוש מעשה פרה על גליות כי מה ענין זה לזה ובלי ספק אין כוונתו להוציא המקרא מפשוטו ממש, ועוד קשה מה ענין דרש זה למשל שטינף פלטון המלך, ועוד מה ענין דבר אחר לכאן שדרש פרה על פרה סוררה ישראל ונראה שהכל מיושב

על פי הדברים האלה שבארנו שלכך השטן והאומות מונין על מצוה זו דוקא כי על ידי הפרה יהיו ישראל במדרגתם הראשונות חורין מן הגלות כי הנותן עליו עול תורה פורק ממנו עול גלות וחורין מן טומאת מלאך המות הוא שטן הוא יצר הרע ולכך נקט רבי אייבו לשון פלטון של מלך אם כנגד השטן לפי שהעגל גרם חזרת הזוהמא והטומאה למקומה ובזה טינף פלטון ממש שנ' בפרשה כי את מקדש ה' טימא מי נדה לא זורק עליו, וגם על ידו נתבטל החירות מן הגלות שיהיו ישראל משועבדים והארץ הקדושה הנקראת פלטון של מלך כמאמר רבותינו זכרונם לברכה אינו דומה מורד במלך בפלטון שלו למורד בו חוץ לפלטון וזה עם על הגלות ישראל מעל אדמת קודש כי היכל מלך הוא הנקרא אלהי הארץ וטימא פלטון היינו ששממו עליה אויביהם ותטמא הארץ וגו' ועל שני מיני פלטין אלו שמדבר בהם רבי אייבו הביא שני דרשות על מעשה הפרה דרש ראשון על ארבע מלכיות להורות שעל ידי מעשה הפרה יהיו חורין מן הגלות ודרש שני הדורש על פרה סוררה ישראל ודורש אשר אין בה מום כנגד פסוק ומום אין בך, בך היינו מום שהיו דבק בו בעצמותי והיינו זוהמת טומאת מלאך במות שיסתלק על ידי הפרה, וזה סדרן פרה זו מצרים שנאמר עגלה יפיפיה מצרים התחיל בפרה ומסיים בעגלה אלא כך פירושו שהערב רב אשר יצאו ממצרים פיתו את ישראל שיאמרו לעגל זה אלה אלהיך כי על ידי זה המה מעצמם יקבלו עליהם שיעבוד מצרים שנמשלו לעגלה, ונמצא שהחירות מן מלכות מצרים נתבטל על כן תבא הפרה ותקנח צואת בנה, ועל ידי הכפרה שעל עון העגל יחזרו להיות חורין מן עגלה יפיפיה מצרים, אדומה זו בבל כי לכך פיתו אותם לעשות העגל מן זהב לקבלו לאלהות כדי שמעצמם ישתעבדו עצמם אל מלכות בבל שנאמר אנת רישא דדהבא כי מצפון זהב יאתה ומלכות בבל גם כן מקורו מצפון כנודע ממקל שקד דירמיה שפניו מפני צפונה על כן תבא הפרה אדומה לכפר על אדומת זהב העגל כדי לפרוק מעליהם גם עול מלכות בבל תמימה זו מדי כי על ידי העגל שעשו נעשו בעלי מומים בלתי תמימים עם ה' ואם כן בדין הוא שישלטו בהם מלכי מדי כדאמר רב חייא מלכי מדי תמימים היו אין להקב"ה עליהם אלא עבודה זרה שקבלו מאבותיהם וישראל לא ידע זה מאבותיהם כמו שנאמר חדשים מקרוב באו לא שערים אבותיכם דין הוא שישלטו תמימים בבלתי תמימים על כן תבא פרה תמימה לעשות גם את ישראל תמימים כדי לפרוק מעליהם גם עול מלכות מדי שלא ישלטו כל הגליות הללו לעולם בישראל כי אם עד עת קץ, אשר אין בה מום זו יון שכן אלכסנדרוס מוקדן היה נוהג כבוד בשמעון הצדיק כו' וישראל לא כן עשו במעשה העגל אלא ביזו את משה רבן ואמרו כי זה משה האיש וגומר כדמסיק במדרש חטאו בזה ולקו בזה כו' ואם כן

היה מן הדין שתשלוט בהם מלכות יון אשר אין בה מום כישראל שהיו בעלי מומין על כן תבא הפרה אשר אין בה מום ותכפר על ישראל כדי לפרוק מעליהם לעת קץ גם עול מלכות יון אשר אין בה מום, אשר לא עלה עליה עול זו גלות רביעית לפי שלא קבלו עליהם עול מלכות שמים טל כן אין להם עונש כל כך על עבודת כוכבים ושאר עבירות לפי שנאמר וזרח משעיר למו כו' בקש ליתן להם התורה ולא קבלוהו אבל ישראל קבלו עליהם עול מלכות שמים ופרקו עול על כן דין הוא שישתעבדו לגלות רביעית כי מצד חטאם אינן גרועים כל כך כי אינו דומה אינו מצווה ואינו עושה למצווה ואינו עושה על כן תבא הפרה אשר לא עלה עליה עול ותכפר על פריקת עול ישראל ועל ידי זה יפרקו ישראל מעליהם לעת קץ גם עול גלות רביעית לבל ישלוט בהם, אמנם ר"א דרש כל פסוקים על חירות מן מלאך המות שנתבטל על ידי שנעשו כפרה סוררה ישראל שסופה לשחיטה כך נתבטל מהם חירות המלאך המות שימותו בנשיקה אלא כמות הבהמה בשחיטה כך הם מעותדין אל שחיטת מלאך המות ונעשו בעלי מומים במום קבוע בגופם ממש והיינו הזוהמא והטומאה האדומה רמז לדבר אדמה עולה למספר טמא על כן באו כל פרטי הפרה להסיר כתמי הטומאה הבאה מפאת כפרה סיררה ישראל ונעשו תמימים בלא מום שנאמר ומום אין בך בעצמותך דהיינו הסרת הטומאה ומסיק אשר לא עלה עליה עול בימי ירמיה כו' כי זה מדבר ג"כ בקלקול החירות מן הגליות שהיה בימי ירמיה על אשר פרקו מעליהם בימיו עול מלכות שמים ולבסוף תקן הקדוש ברוך הוא גם את זה על ידי זריקה והזאה כמו שמסיים בעולם הזה אתם מטהרין על ידי כהן אבל לעתיד וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ובזה השלים במדרש זה לומר שעל ידי זריקה והזאה יתקנו שני מיני חירות שנתקלקלו על ידי מעשה העגל חירות מן הגליות וחירות מן המלאך המות, ואולי תלה הפסוק ביטול חירות ממלאך המות במשה ששיבר הלוחות, וביטול חירות ממלכיות באהרן כי פרעו לשמצה בקמיהם על כן נאמר בציווי הפרה וידבר ה' אל משה ואהרן שכל אחד יתקן חלק שלו מה שקלקל:

מאמר רנז

ונתתם אותה אל אלעזר לעתיד כו'

ולפי שהמצוה זו בפרטות השטן הוא יצה"ר מונה עליה יותר מעל כל המצות ובכל דבר שיצרו של אדם תקפו ביותר אין האדם יכול לעמוד כנגד יצרו כי אם בעזר האל ית' כארז"ל ואלמל' הקב"ה עוזרו אינו יכול לו כו' ע"כ היה הראשון שעסק במעשה פרה זו נקרא בשם אלעזר שנ' ונתתם אותו אל אלעזר הכהן כי לולא אלהי אביו בעזרו לא היה מתעסק במעשה פרה עבור יצרו הרע האומר לו מה העבודה הזאת לכם וכדי שלא תאמר

שמא כך קרה שנקרא אלעזר ולא בכוונה ע"כ אמרו במדרש בילקוט פ' יתרו כשעל' משה למרום מצא להקב"ה שהיה עוסק בפ' פרה ואמר אליעזר בני אומר פרה בת שתי' עגלה בת שנת' כו' אמר משה יהי רצון שיהא מחלצי זה"ש ושם האח' אליעזר שינה עליו הכתוב לעכב לומר שכשם שהעוסק במעשי פרה הראשון נקרא בשם אלעזר כך הלומד דיני פרה הראשון נקרא ג"כ בשם אלעזר לומר שאל עזר להם לבל יתפתו ליצר המלעיג על כל מעשה פרה ודיניה כי ע"כ בקש משה שיהא זה מחלציו כי מצות הפרה באה למשה ולאהרן וכשם שנתן ה' בן לאהרן נקרא אלעזר על שאל עזרו במעשה פרה שלא יתפת' ליצרו כדי שיהי' תיקון העגל נקרא על שמו של אהרן ויוצאי חלציו כך בקש נם משה שיהיה אחד מיוצאי חלציו נקרא בשם אלעזר שיאמר דיני הפרה כדי שתהיה תיקון העגל נקרא ג"כ על שמו שנ משה, ומטעם זה מסיק במדרש זה מצאו להקב"ה שהיה יושב ועוסק בפ' פרה הלא מסיק שעסק גם בפ' עגלה וא"כ הל"ל שעסק בפ' פרה ועגל' אלא לכך נקט פרה לחוד כי מטעם הפר' לבד בקש משה שאלעזר זה יהיה מיוצאי חלציו מן הטעם שביארנו שיהיה תיקון זה נקרא גם על שמו כי כן אמר לו ה' ויקחו אליך פרה שתהי' נקרא' על שמך פרה שעשה משה במדבר, וכפי הפשט לכך הזכיר זאת חקת התורה כי כשם שחקת התורה כולם נדרשים מתוך מ"ט שערי בינה שנמסרו למשה במ"ט מונים מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא כך כל חקות התורה נרמזו במספר מ"ט כדמסיק במדרש ז' פרות ז' כהנים ז' שריפות כו' כי כשם שמשה מסר נפשו על התורה ונקראת על שמו זכרו תורת משה עבדי כך מסר נפשו על ישראל במעשה העגל ואמר מחני נא וגו' ואם כן דין הוא שתקרא הפרה על שמו של משה ולכך נאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל כי הממית עצמו על ד"ת יכול לבא בסודות הפרה הנעלמה גם יתכן שמה שהאומות מונין על מעשי הפרה היינו לומר מה טעם יש בה כי עיקר מה שהם מונים בלעגי שפה היינו על הטעם של הפרה שהוא לכפר על העגל וכוונתם להלעיג על מעשה העגל אשר בו יחרפו את ישראל כמו שנאמר כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם כי על זה בקש דוד ואמר חרפת נבל אל תשימני, כדאיתא במדרש עיין בכלי יקר פרשת כי תשא אבל על עצם החקים אין האומות מונין אלא אדרב' משבחים את ישראל על שמירת החקים אשר ישמעון את החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון וגומר זולת שמונין על טעם מצוה זו והיינו עשיית העגל אשר על ידו נעשו לשמצה בקמיה' כי יאמרו כמונו כמוכם כלנו שוים בע"ז וכן מלכות יון אמרו כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל למה דווקא על קרן השור אלא לומר להם הטובים אתם מן אבותיכם אשר המירו כבוד ה' בתבנית שור אוכל עשב ע"כ עיקר זו לעגם על עון העגל אבל השטן אינו מלעיג

על זה שהרי הוא הביאם לידי מעשה עגל כדאיתא בפירוש רש"י פרשת כי תשא שהביא חושך לעולם כו' על כן עיקר לעגו על מצות הפרה וקל להבין, ואם תדקדק בפרשה זו כמעט כולה מדברת במים כי טהרת פרה אפר מעורב במים חיים אל כלי להורות כי כמו שאפר הפרה מסיר הטומאה כך התורה שנמשלה למים מסירה הטומאה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל כנ"ל, ואחר כך מיתת מרים שנאמר ולא היו מים לעדה ואם כן חסרו כפרה זו, ואחר כך מי מריבה ואחר כך שליחות ישראל אל סיחון שנאמר לא נשתה מי באר ואחר כך פרשת ותקצר נפש העם בדרך וגומר אין לחם ואין מים וגומר ויש לדקדק שם מה דברו בה' ובמשה כי מה היה להם מקום ללון על משה שנתן להם הקדוש ברוך הוא רק המן:

מאמר רנח

ביאור פרשת ותקצר נפש העם בדרך

וביאור הענין הוא שתלונתם הי' על רבוי הדרך הממעט ג' דברים שם פריה ורביה וממון דהיינו נחלה וזה"ש ותקצר נפש העם בדרך נפ"ש ר"ת נחל"ה פרי"ה ש"ם ועוד טענו על טורח הדרך כי כל הולכי דרכים גופם מתעמל ומתחמם ויותר טוב אל העיכול מאכל גס ועב מן המאכל הקל זה"ש ונפשנו קצה בלחם הקלוקל קל קל הוא מאוד אל האצטומכא. כי לחם זו נבלע באברים ואם כן אין לאצטומכא מה להתעכל ולפיכך נידונו בנחש שעפר לחמו מן היסוד הגס שבכולן, לפיכך וידבר העם באלהים ובמשה כי בה' דברו לאמר היוכל לערוך שלחן במדבר ליתן לנו מאכל הנאות למזינו על פי עמלינו שברוב הדרך, וסיבת אריכת דרך תלוי במשה לפי שכבר מסורת בידם שנגזר על משה שלא יכניסם לארץ ואם כן כל זמן שהמה מטולטלים בדרך יכול משה להיות חי כל הימים וחשדוהו שמשה מדעתו מוליכם בדרך לסבוב את ארץ אדום כדי שישאר בחיים כל ימי היותם בדרך, וישלח ה' בם את הנחשים השרפים נחש שעפר לחמו מן היסוד הכבד בעולם שבכולן על שדברו סרה על ה' שהאכילם לחם הקלוקל, ושרפים על שדברו במשה כי הוא היה גם כן מלאך שנאמר וישלח ה' מלאך זה משה והמלאכים היינו שרפים ורצה לומר איך יתכן שאיש הדומה לשרפי מעלה יתאווה לחיי עולם הזה על דרך שאמר דוד הודיעני ה' קיצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני עד כמה אהיה חדל מן החיים הנעימים של העולם הבא ואף על פי שמשה נתאווה ליכנס לארץ היינו כדי לקיים המצות התלויות בארץ להוסיף על תבואת קניית שלימתו, ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו הנחש, אבל על השרף לא בקשו כי ידעו שמשה עניו מאד ונוח לרצות ופשיטא שכאשר התודו לפניו ואמרו חטאנו לך מסתמא שימחול על

חלק שלו ויתפלל להסיר השרפים אבל חל ננוה מי יתיר על ידי אומרם חטאנו לו על כן בקשו שיתפלל אל ה' שימחו נם חלקו, ויתפלל משה בעד העם לא הזכיר נחש ושרף אלא התפלל שאת הכל יסיר, והקדוש ברוך הוא אמר חלקי שרי ומחיל לפיכך עשה לך שרף בעבורך למד על שדברו בך, ומשה אמר אדרבה חלקי שרי ומחיל ויעש משה נחש נחושת לכפר חלק גבוה ועיין פרשת בהעלותך ענין לחם הקלוקל בדרך אחר, ואחר כך הזכיר שירת הבאר כי כל הפרשה מדברת בצרכי המים והטהרה שבאה מצידה להסיר הזוהמא הנמשכת מן הנחש הקדמוני וכל המביט אל מה שקרה לנחש הקדמוני וחי כי ידע שלא ליל בדרך הנחש, והוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע, ועל כן סמך לכאן מלחמות סיחון ועוג כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו למען תתי ביד ישראל, כי לכך רשו רבותינו זכרונם לברכה על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה כו' מלבד שמדרש זה תמוה מצד עצמו כדמסיק בעין יעקב פרק הספינה שמביא דברי רשב"א שנא היתה כלל כוונה רבותינו זכרונם לברכה לפרש הפסוקים כן אלא דרך אסמכתא דרשו כן ומכל מקום חל עלי חובת ביאור מה ראו להסמיך כל דרש זה דרך אסמכתא למלחמת סיחון דוקא אלא ל שסיחו הלך אחר יצרו כרע והקשה את רוחו ולא היה מחשיב הפסד מצוה כנגד שכח דהיינו שלא נתן לישראל עבור בגבולו מחמת איזו הפסד שחשב שיגיע לו מדבר העברת דרך ארצו ולא חשב כנגד זה לעשות רצון קונו ששכרו היה הרבה מאד, על כן יאמרו המושלים ביצרם ומושלי משלים ממש המדמים מילתא למילתא בואו חשבון כלומר תראו מה שקרה לסיחון על אשר הקשה את רוחו ואימץ את לבבו בעצת יצרו שלא יקרה לכם מה שקרה לסיחון ולפי שלא נאמר עיר חשבון על כן ראו לדרוש חשבון על המחשבים הפסד מצוה כנגד שכרה, ויש עוד מקום אתי לפרש ענין הסתכלות בנחש מה ענין ההסתכלות אל הרפואה כי אין זה דבר טבעי ואם היא בדרך נס בעלמא הלא אין מעצור לה' להושיע בלא הסתכלות זה כלל, ואם כפירוש רשיי בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה כו' אלו היה הסתכלות זה בלא שימת נחש על נס הוי שפיר, אבל אם יסתכלו בנחש הנחושת וכי זו היא שימת עין לשמים הלא בנחש מסתכלים ולא בשמים ורחוק לומר שאגב שיסתכלו למעלה בנחש יסתכלו גם בשמים, וכפי הנראה שמכל זה רצה ללמד דעת את העם שאין נחש ממית אלא חטא ממית ועל כן צוה להשים נחש הנחושת על נס אשר אין בו רוח חיים ויסתכלו כן במראה באצבע שזה הנחש הממית דומה ממש על נחש הנחושת זה מה נחש הנחושת זה שאין בו רוח חיים ודאי אין בו נו להמית ולנשוך כי כל רוח אין בו כך הנחשים השרפים אין בהם כח להמית כלל כאילו היו

פגרים מתים, ואם כן שלא המה היו הנושכים מי היה הנושך אלא החטא הי' הנושך וממית והחטא מקורו מן הנחש הקדמוני זהו הנחש אשר המית, ונמצא שע"י הסתכלות זה ישאו עיניהם לסמים לשוב אל ה' על ידי שירגישו כי יד ה' עשתה זאת עבור חטאם לכך והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, ואחר כך נאמר והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי למה הזכיר תחלה לשון ראיה ואחר כך לשון הבטה ני כל הבטה מלמעלה למטה משמע, אלא ודאי והביט קאי שיסתכל במה שגרם לו החטא אשר מקורו מן הנחש הקדמוני שנאמר בו ואתה תשופנו עקב רוצה לומר כמו סתם ארם שמתחיל למטה בעקב והולך ומבצבץ עד למעלה ראש כך היצר הרע מתחיל לפתות את האדם בעבירות קלות שבני אדם דשים בעקביהם כמו החקות שהשטן והאומות מונין עליהם כמבואר בתחלת פרשה זו ומשם יעלהו מקלות לחמורות עד כי יאמר לו לך עבוד אלהים אחרים דהיינו מכף רגל עד ראש וכמ"ש טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה רוצה לומר היצר הרע היה מתחיל בשוליה רוצה לומר בקלות ולא זכרו אחריתם כי סופו לבצבץ עד למעלה ראש על כן נאמר והביט רוצה לומר יביט מלמעלה למטה אל הנחש הנושך בעקב והיינו היצר הרע המושך כח מן נחש הקדמוני ובזה ידע שהחטא ממית ועל ידי שיתן עיניו למטה ויראה בתחבולות יצרו יסתכל גם למעלה וראה אותו כביכול ויסתכל כי ה' עליון גבוה מעל כל גבוה ובו ידבק ואז חיה יחיה כי ידבק במקור החיים נמצא שבמלת וראה רמז למה שאמר שמסתכלין כלפי מעל', וסמך פרשה זו לפרשת עמלק שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד דהיינו עמלק כי גם שם ארז"ל וכי ידיו של משה עושות מלחמה אלא בזמן שמסתכלין כלפי מעלה כולי אז נצולין מן עמלק כמן שכתוב גם כאן וישמע ה' בקול ישראל ורמז להם שאין עמלק מלך ערד ממית אלא חטא ממית ורמז שאין ערוד ממית כולו והיינו מלך ערד שהזכיר כאן לכך הזכירו דווקא ערוד ובסמיכות שני פרשיות אלו הורה לישראל ההצלה מן שני שונאים אלו השטן והאומות, השטן בנחש, והאומות במלך ערד כי משניהם הם ניצולין בזמן שעיניהם נשואות למענה אל ה' ונמצא להצעה זו שכל הפרשה לא דברה אלא כנגד יצר הרע כי בתחילת כפרשה זאת חקת התורה דברה כנגד העו"ג והשטן המונין על מצוה זו לפי במצות מן המלאך המות והמלכיות כמבואר למעלה, וכן פרשת שימת הנחש על הנס שכל הנשוך מן הנחש הקדמוני יביט מלמעלה למטה אל נשיכת הנחש בעקב ועל ידי זה יסתכל למעלה כאמור ונסמכה פרשה זו אל וישמע הכנעני מלך ערד להורות שבזמן שעיניהם נשואות אל ה' הם ניצונין גם מן הגליות ובסוף הפרשה על כן יאמרו המושלים בואו חשבון הם המושלים ביצרם כולי ואין המקרא יוצא מידי פשוטו שמדבר גם במלחמה שהיתה להם עם ישראל

המה כשלו ונפלו וישראל עושה חיל וכח כנגד העו"ג וכמו כאן שישראל נוצחין כאחד שני מיני שונאים אלו פנימי דהיינו היצר הרע וחיצוני דהיינו האומות וכל זה כשהן מחזיקין בתורה חירות על הלוחות משניהם:

פרשת בלק

מאמר רנח

ביאור כל אשר עשה ישראל לאמורי

וירא בלק בן ציפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי, יש בפרשה זו הרבה ספיקות א' למה אמר לאמורי הל"ל לסיחון מלך האמורי, ב' למה לא הזכיר גם את עוג מלך הבשן. וכפי הפשט יתכן לפרש לפי שסיחון נלחם במלך מואב הראשון וכבשו ואם כן סיחון קשה ממואב ואעפ"כ כבשו ישראל את סיחון ק"ו שיכבשו את מואב שאינו קשה כסיחון, ועוד י"ל שחשבו שכבשו את עוג בדין כי הוא היה הפליט שהגיד לאברהם כי נשבה לוט בן אחיו כדי שיהרג אברם והוא ישא את שרה כמו שפירשתי בכלי יקר על פסוק כי בידך נתתי אותו ע"ש ואם כן היה נכבש בחטאו לזרע אברהם אבל סיחון מה עשה להם שכבשוהו לפיכך ויגר מואב, ומה שאמר לאמורי כיון למה שנאמר אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי והל"ל סתם בחרב ובקשת אלא ר"ל בחרבי המיוחד לי והיינו הקול קול יעקב כי הוא חרבי וקשתי כל זה עשה ישראל סבא לאמורי באותן הימים ש"מ שאין כחם אלא בפיהם אף אני אבא עליהם במי שכחו בפיו ובזה מיושב מה שנאמר כל אשר עשה מה בא לרבות והלא רק בימים האלה עשו לאמורי מה שעשו ומהו כל אלא שמדבר בהווה ובעבר במה שעשה ישראל סבא לאמורי כשלקח מידו הברכות והבכורה בתפילתו דהיינו חרבו וקשתו כי יצחק רצה לזכות לעשו הברכות ע"י שנאמר שא נא כליך תליך וקשתך ותליך היינו חרבו וקשתו של עשו על כן השתדל יעקב ללקחם ע"י חרבו וקשתו המיוחס לו דהיינו תורתו ותפילתו ותדע ותבין ותשכיל כי בלעם היה מחפש לדעת מאיזו צד ישראל ראויין שתחול עליהם הקללה וחשב שהם ראוין לקללה מצד יעקב שרימה את אביו ואחיו עשו ובא במרמה ויקח ברכותיו ותדע שכן הוא שהרי אמר מה אקב לא קבה אל פירש"י אפילו כשהיו ראוין לקללה לא קבה אותם כשבא יעקב ליקח הברכות במרמה היה ראוי לקללה ואעפ"כ נאמר שם גם ברוך יהיה, ש"מ שמשם היה מקום לבלעם לחשוב תועה על עם ה' שמצד יעקב יהיו ראוין לקללה:

מאמר רנט

טעם למה דווקא הקריב פר ואיל ולא שעיר:

ותדע שכן הוא שהרי בכל מקום מצינו פר כנגד אברהם ואיל כנגד יצחק ושעיר עזים כנגד יעקב וכן פירש"י פרשת נשא ובלעם מסתמא כמו שערך ז' מזבחות כנגד כל המזבחות של אברהם יצחק ויעקב כמו כן הביא פר לבטל זכות אברהם שנאמר בו ואל הבקר רץ אברהם ואיל לבטל זכות יצחק ואם כן קשה למה לא הקריב גם שעיר לבטל זכות יעקב אלא שחשב שאין צריך לבטל זכותו כי אדרבה מצד המרמה אשר עשה ראוין בניי לקללה אך לפי המדרש תנחומא שסימני אבות הראוי לו ובשלישי עמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל זהו כנגד יעקב שהיתה מטתו שלימה כו' יהיה כטעם להפך לכך לא הקריב שעיר כנגד יעקב לפי שידע שלא יוכל לו כלל אחר שמטתו שלימה אין מקום לקללה שתחול כלל, אבל לפירוש ראשין חשב שאין צורך לזה לבטל זכות יעקב כי חשב לבא עליו מצד המרמה שעשה יעקב לאחיו, אבל בלק היה קוסם גדול יותר מבלעם וידע שאין להאשים את יעקב כלל מצד העקבה והמרמה כי לא לחנם אמר יעקב אשר לקחתי מיד האמורי למה קרא לעשו אמורי על שם שהיה צד את אני באמרי פיו, אלא ודאי שיעקב רצה לתרץ מעשיו לאמר שבדין עשה לעשו דבר זה ני ידע יעקב שמסתמא אילו היה יצחק אביו יודע שעשו רשע ודאי לא היה מבקש ליתן לו הברכות והבכורה אך מה שרצה ליתן לו היינו לפי שציד בפיו שהיה מרמה את אביו באמרי פיו היאך מעשרין את התבן וע"י זה היה אביו סבור כי צדיק הוא ועל כן רצה ליתן לו הברכות ויעקב ידע האמת כי הוא מטעה את אביו באמרי פיו על כן הותר ל לרמאות את הרמאי כמ"ש מי איפה הוא הצד ציד רצה לומר שהיה צד במרמה אז הציד דהיינו את עשו הרמאי שנאמר כי ציד בפיו לכך אמר יעקב מה שלקחתי מידו בחרבי ובקשתי לא עשיתי אלא לאמורי ר"ל אל ציד הרמאי אשר בהטעותו את אביו רצה לזכות בברכות אשר לא כדת ע"י אמרי פיו, כך ראה בלק שאין מקום לעקור מהם הברכות שנתברך בהם יעקב על ידי קללותיו לתלותם במה שקבל יעקב הברכות במרמה לפי שמה שעשה ישראל סבא לעשו לא עשה כי אם לאמורי על שהרמאי הזה היה צד אביו באמרי פיו ועל כן מורא יעלה על ראש בלק כי לא ידע במה לתלות הקללות לפיכך ויגר מואב, וזה ישוב ב' קושיות שהזכרנו, ג' הנה עם יצא ממצרים למאי נ"מ אמר שיצאו מעצמם עד שהוצרך בלעם לומר בברכותיו אל מוציאם ממצרים גם הנה כסה את עין הארץ צריך ביאור, ד' ועתה לכה נא ארה לי וגומר לפי פירש"י שקבה קשה מארה ק' שבפעם הראשון שמנעו ה' מלילך עם שלוחי בלק איך חזר בלק ושאל שנית קבה לי אם לא נעתר לו ה' על הקטנה ק"ו על הנדולה, ה' למה שינה בלעם ואמר אל ה' איך שבלק בקש ממנו לכה נא קבה לי והלא לא בקש בלק אלא ארה לי, י' מהו שאמר לא אוכל

לעבור וגומר לעשות קטנה או גדולה אם בקטנה לא יכול ק"ו בגדולה, ז' מהו שאמר אם כן אקללם במקומי כו' אם יכול לקללם במקומו למאי נ"מ שלח בלק אחריו, ח' מהו שאמר כי הכיתני זה שלש רגלים פירש"י אתה רוצה לעקור אומה החוגגת שלש רגלים מה איכפת לבלעם בביטול מועדי ה' ולמה הזכיר דווקא זכות הרגלים יותר מן זכות קבלת התורה ושמירות כל המצות, ט' למה נקראו המועדים רגלים דווקא ועוד מה ענין סימני אבות לכאן כאילו המועדים והאבות מרמזים על ענין אחד:

מאמר רס

ביאור פסוק ידע שור קונהו

ולקמן פר' דברים יתבאר בע"ה פסוק ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו שלכך נקט שור וחמור משום מעשה שהיה כי השור ידע קינהו בימי אליהו בהר הכרמל שלא רצה לילך עם נביאי הבעל כשרצו להקריב לבעל הפר האחד כדאית' במדרש. וחמור זה אתונו של בלעם על דרך המדרש שבזכות עומר שבפסח מתברכין תבואות השדה ובזכות שתי הלחם של עצרת מתברכין פירות האילן ובזכות ניסוך המים בחג מתברכין גשמי השנה וכתיב ארץ אשר עיני ה' אלהיך דורש אותה פירש"י שדורש אותה תחילה ועל ידי דרישתה הוא דורש כל הארצות עמה וכארז"ל כל הארצות מתמצית ארץ ישראל שותות אם כן כשישראל חוגגין ג' רגלים בשנה מתברכין כל התבואות שבכל הארצות וכשיבטל האומה החוגגת שלש רגלים יגיע הנזק לכל הארצות בעניני אכילה ונמצא שישראל הם הבעלים של האבוס אשר ממנה אוכלין כל באי עולם וחמור זה מזליה חזא שהוא אוכל מעל אבוס בעליו והיינו ישראל על כן לא חפץ בעקירתם כי בירא דשתית מיניה מיא כו', ספק י' התיצב כה על עולותיך כה כה תרי זימני למה לי. י"א למאי נפקא מיניה לקח בלק את בלעם אל ג' מקומות וכי המקום גורם הקללה ועוד שבפעם ראשון ושני לא ראה רק קצת העם ובפעם שלישי ראה את כולם יש ליתן טעם למה זה ועל מה זה הגיד לנו הכתוב שכך היה. י"ב שמעת שלקחו אל ג' מקומות אלו לא הזכיר כי אם לשין קבה ולא ארה ולפעמים אמר לקוב אויבי לקחתיך ולפעמים אמר לקוב אויבי קראתיך, גם לשון קבה פירש"י שנוקב ומפרש נא ידעתי מהו לשון נוקב ומהו מפרש. י"ג ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים ותרגומו אלכין לקראת נחשיא אם כן דעת התרגום שלא הלך כי אם לקראת נחשים וזה הפך הפשט ממש.

מאמר רסא

ביאור שינוי לשון ארה וקבה וכל הפרשה

על כן אומר אני בישוב כל הקושיות הללו כי בלק ראה את ישראל נוצחים שלא כדרך כטבע על כן עלה בלבו הספק במה כחם גדול אם בכח אלוה מצד זכותם כי כבר ראה מה שהעמיד משה החמה במלחמת סיחון ועוג וזה מורה קצת שיעשה בכח אלוה המושל על המערכה או אם כחם מצד הכישוף אשר למדו ממצרים אשר יצאו משם כי היה נראה לו שבכח מכשפות יצאו משם על כן היה בלק מחזר אחר איש אשר יכול לצאת כנגדם בשני דרכים אלו אם לבטל זכותם כדי שיסור ה' מעליהם או לבא עליהם בכח הכישוף אשר עיקרו להכניס בהם עין הרע כי פעולת הכישוף הוא מן המביט אל המובט וצריך לראותו דווקא ולנקבו בשם כי אין העין הרע שולט על הכלל אלא צריך לנקוב בשמות כל איש פרטי ולהכניס בו עין הרע כי מטעם זה היה הכופר על עין הרע בשעת המנין דווקא כי אז יעלה זכרון כל איש פרטי בפני עצמו לפניו אבל אם ירצה לבא עליהם בכח אלוה אז אינו צריך לנקבם בשמם או להסתכל בם אלא צריך לכוין השעה אשר בה הקדוש ברוך הוא כועס כשיעלה לפניו זכרון עונות ישראל ואז יקללם, וזה הפרש בין ארה לקבה כי ארה היינו לקללם בשעה שהקדוש ברוך הוא כועס על עונותיהם ואז אין צורך לנקוב בשמות כל איש פרטי ולהסתכל בו כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ ולפניו ית' מצעדי גבר כוננו וזה היה יכול לעשות גם בביתו ובמקומו ולא היה צריך לבא אל בלק בעבור זה אך לפי שחשב שמזה הצד הוא תולה בדעת אחרים ואולי לא יכעוס ה' באותן הימים ואם כן נכזבה תוחלתו על כן שלח אחריו לפעול גם פעולות הקסמים שבידו על ידי שיסתכל בהם ויכניס בהם עין הרע כי חשב אולי יכול לעשות פעולות הקסם אף בלא רצון השם יתברך כי כשפים מכחישין פמליא של מעלה ומטעם זה העלהו להרים הגבוהים אשר משם חשב להסתכל בהם להכניס בכם עין הרע, ועל זה אמר בלעם על עצמו אשר מחזה שדי יחזה היינו שד משדי כ יבא על ידי זעמו והיינו לקלל בשעת זעם ה' אשר בו ישדד הרים מפרק סלעים, וכנגד היזק ראיה אמר נופל וגלוי עינים, וקבה קשה מארה לפי שכל הרעות הבאות מצד זעמו יתברך אינן באין בשטף קצף אלא הקדוש ברוך הוא רחמן בדין וברוגז רחם יזכור, אבל בשר ודם אכזרי ומה שהוא פועל בכח הכישוף אין בו רחמנות אלא רוצה לעקור מן העולם, וזה טעם ואגרשנו מן הארץ הנאמר אצל ארה לי כי ארה הבאה מצד זעמו יתברך אינו פועל כי אם לגרשם מן הארץ אבל לא מן העולם אבל קבה שהוא מפעלות הכישוף יעקור גם מן העולם לכך נאמר בו וגרשתיו, וזה שנאמר התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה לפי שבלעם בא בשני דרכים בארה הבא מצד הזכות לבטלו ובקבה מצד הכשוף על כן אמר התיצב כה על עולתיך פר ואיל הבאים לבטל זכות אברהם ויצחק כדי שיזכור עון

הבנים ועל ידי זה אל זועם ואז יוכל לקללם, ואנכי אקרה כה במקרה של טומאה וכישוף ושני פעמים כה שהזכיר יכול להיות שבא כמזכיר עון יעקב שהחניף לעשו הרשע בשני פעמים כה שנאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב כי דווקא מחטא זה היה יעקב מתירא שמא יגרום החטא שיפול בידו כי כל המחניף לרשע לסוף נופל בידו. או ב' כה שרצה לבטל שני ברכות שנאמרן בכה א' כה יהיה זרעך ב' כה תברכו את בני ישראל כמבואר בספר כלי יקר עיין שם) וזה באור כל הענין כי בלק שלה לו הנה עם יצא ממצרים מעצים יצאו בכח הכשוף אשר למדו שם תדע שכן הוא שהרי לסוף אמר בלעם אל מוציאם ממצרים ונתן טעם לדבר כי לא נחש ביעקב שמע מינה שכשאמר הנה עם יצא ממצרים היה סבור שבכח הכשוף יצאו משם על כן צריך אתה לקסמים רבים לבטל קסמיהם, הנה כסה עין הארץ במלחמ' סיחון ועוג העמידו החמה עין הארץ וזה מסתמ' בכח אליה על כן תכין לך הדרך נצוח כנגדם בשני דרכים אלו, ועתה לכה נא ארה לי, לא בקש עדיין על קבה לי כי זה דבר התלוי בראיה להכניס בהם עין הרע ואולי לא יכול בלעם לראותם ובמה יכול להם על כן בקש ארה לי לכוין השעה שאל זועם בה בכל יום וזה מלתא דפסיקא שלא יכזב אף על פי שארה לי אינו מספיק כי אם לו אגרשנו מן הארץ לחוד מ"מ מוטב לתפוס הודאי ולהניח הספק ומה שבקש שילך אליו אע"פ שהיה בלעם יכול לעשות זה במקומו מ"מ חשב אולי יכול גם להם להסתכל בהם ולהכניס עין הרע באתרא דברי הזיקא. והשיב לו הקב"ה אל תלך עמהם כו', והנה מה ששינה בלעם ואמר אל ה' איך שבלק שנח לו לכה קבה לי היינו לפי שאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה זה גרם לו שחשב על ה' תועה לאמר שאין הכל גלוי לפניו, ולא רצה להזכיר ארה לי התלוי בזעמו של ה' כי אמר פן יאמר ה' חימה חין לי בעתים הללו על כן אמר לו לשון קבה לומר שזה הדבר התלוי לבד ומסתמא לא תעכב על ידי מלעשות מה שאמצא בכחי לעשות, והשיב לו ה' לא תלך עמהם כי אז לא תוכל להסתכל בהם ולהכניס בהם עין הרע על ידי נקיבת שמותם ואם תאמר אקללם במקומי בלשון ארה לכוין השעה כי זה אינו תלוי בהליכה וראיה, על זה אמר לא תאור את העם כי ברוך הוא, אז שלח בלעם אל בלק מאן ה' לתתי להלוך עמכם וכאשר שמע שמנעו ה' אז בקש ממנו לכה קבה לי כי חשב שאין כח ביד הקב"ה לעכב על ידו כי הכשפים מכחישין כו' והשיב לו שגם זה ברשות הקב"ה ואמר לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה לא זו הקטנה דהיינו ארה לי שאינו מספיק כי אם לגרשם מן הארץ פשיטא שלא אוכל בלי רצון השם יתברך כי זה תלוי בכיון השעה שבו הוא כועס אלא אפילו הגדולה

דהיינו קבה לי המספיק לגרשם מן העולם סלקא דעתך אמינא שמעשה הכישוף בידי קא משמע לן שגם זה תלוי ברצון הקב"ה.

מאמר רסב

באור התרגום אלהין לקראת נחשיא הפך מן הכתוב

לפיכך בשני פעמים הראשונים שלא ראה רק קצה העם ולא יוכל להזיק בעין הרע כי אם המובטים אליו אבל לא אותן דלא שלטה בהם עיניו וכנגדם הי' מוכרח לצפות על זעמו של הקב"ה נמצא שבשני פעמים הראשונים רכב על תרי רכשי דהיינו לילך לקראת נחשים וכשוף להזיק המובטים ולילך גם לקראת זעמו של הקב"ה לכוין השעה, אבל בפעם ג' שראה אז כולם שוכנים לשבטיהם אז בקש להכניס בהם עין הרע לפיכך לא הלך אלהין לקראת נחשיא לחוד כתרגומו ובא התרגום לתרץ כפעם בפעם למה לי הוה ליה למימר ולא הלך לקראת נחשים אלא ודאי שהלך לקראת נחשים גם בפעם ההוא אבל לא כפעם בפעם כי בשני פעמים הראשונים הלך במקצת לקראת נחשים דהיינו בקצה העם לחוד המובטים אליו ובבלתי מובטים לא הלך לקראת נחשים אלא היה מצפה על זעמת ה' ועכשיו שראה את כולם הלך לקראת נחשים לחוד ולא לחצאין וזה פירוש נכון וברור, ולפי זה טעם לקוחתו להרים הגבוהים היה כדי להכניס בהם עין הרע על כן אמר לקוב אויבי לקחתיך אבל כשאמר קראתיך מדבר בהליכתו אליו מארצו שהיה גם כן כדי לקוב כי לארה היה יכול לקללה בארצו אך כדי לקוב בנקובת שמות ובהיזק ראיה על כן קראתיך מארצך ועל כן לקחתיך אל ההרים הגבוהים לראותם משם, ומה שראה פעם ראשון קצה העם לזוד, ובשני נאמר אפס קצהו תראה וכילו לא תראה משמע רובו תראה ובג' ראה את כולם, נראה שסבת ראייתם היה על ידי הסתלקות ענני כבוד כמו שנאמר אחרי מות אהרן ויראו כי מת אהרן קרי ביה וייראו ואתחזיאו כמפורש למעל', והנה ידע בלעם שעמלק היה רצועה של מרדות לישראל ודווק' ע"י סילוק ענני כבוד כי בפעם ראשון הראה לו חטא של רפידים שרפו ידיהם מן התורה ושם פלט הענן מקצתם כי עמלק לא בא כי אם על פליטי ענן והם קצה העם שהיו מגולים ונראים, בפעם שני הראה לו חטא המרגלים שגם עליהם ירד העמלקי והכנעני כשהיו יוצאים רובם חוץ לגדר ענני כבוד שהרי נאמר שם ארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה שמע מינה שהענן לא הלך לפניהם ואז היו מגולים וירד עליהם העמלקי, בפעם שלישי כתיב וישת אל המדבר פניו לקבל עגלא דעבדו במדברא כו' ושם נאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם כי על ידי העגל גרם להם שנסתלקו ענני כבוד ואז העם פרוע ומגולה ובסיבה זו היו לשמצה בקמיהם שהאומות מושלים בהם, אך שכל ימי חיי אהרן היו ענני כבוד בזכותו ובמותו

נסתלקו ואז בא עליהם עמלק לכך הזכיר בלעם את עמלק דווקא שנאמר ראשית גוים עמלק וגומר, וכן כתיב גם בפרשת חטא של פעור שנסתלק הענן מכל מי שחטא כמו שפירש רש"י על פסוק והוקע אותם לה' נגד השמש לכך נאמר כאן ראש הפעור הנשקף על פני הישימון, וישת אל המדבר פניו לקבל עגלא וכו' ואחר כך ראה שלא יוכל להם מצד עון העגל כי כבר נמחל על ידי המשכן שבא לכפר על מעשה עגל לכך אמר מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל

מאמר רסג

סימני אבות הראה לו וג' רגלים

ומעתה נבא לביאור מארז"ל סימני אבות הראה לו כו' וכן ענין ג' רגלים כולי לפי שכל העולם בכללו יש לו ג' רגלים אשר עליהם הוא עומד והם תורה עבודה גמילות חסדים והם מתיחסים לשלשה מועדי ה' ולשלשה אבות על כן נקראו המועדים רגלים גם האבות נקראו רגלים כפירוש רש"י פרשת כי תשא אם כסא של ג' רגלים וכו' ומאחר שנקראו רגלים לכל העולם אם כן המסייע לבטלם הרי הוא מחריב כל העולם בכללו על כן אמר האתון בתוכחתו אתה רוצה לעקור אומה החוגגת שלש רגלים וכו' כי יגיע הנזק מזה לכל העולם וגם כל הגוים חרוב יחרבו אם אין לישראל מציאות בעולם, כי אברהם אבינו קבע עמוד התורה כי כן נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן עמא דשעבידו לאורייתא כי באותו זמן נשלמו שני אלפים תוהו בלא תורה, וכנגדו הוקבע חג העצרת יום מתן תורה כי מטעם זה נאמר שם עד אלון מורה הראה לו שבועת התורה כולי וכבר ידוע המדרש שהזכרנו למעלה בזכות שתי הלחם שבעצרת מתברכין פירות האילן על כן נאמר באברהם ויטע אשל להודיע שפירות האילן מתברכין בזכות עמוד התורה שנקראת עץ חיים, יצחק החזיק בעמוד העבודה כי הוא הקריב את עצמו קרבן לה' וכנגדו בא חג הפסח עיקר תכלית המועד ההוא להקריב הפסח שהיה מצוה ראשונה בעמוד העבודה שנאמר ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה על כן הקריב גם יצחק קרבן פסח בשני גדיי עזים אחד עשאו פסח וכו' ולפי שבזכות עומר דפסח מתברכין תבואות שבשדות, על כן נאמר ביצחק ויזרע יצחק בשנה ההיא ויברכהו ה' והיינו תבואת השדה שצריכין עבודה כחרישה וזריעה על כן בזכות עמוד העבודה של פסח ושאר קרבנות מתברכין תבואת השדה שצריכין עבודה, לאפוקי פירות האילן רובם אינן צריכין עבודה רנה והם מתברכין בזכות עמוד התורה שאינו צריך עמל ויגיעה בכלי המעשה יגיעת הבשר, אלא עמל ויגיעת השכל לבד על כן פרי העץ מתברכין בזכות עץ חיים וגומר, יעקב החזיק בעמוד גמילות חסדים אשר עיקרו מן התורה כתרומות ומעשרות והוא אמר וכל אשר

תתן לי עשר אעשרנו לך וכנגד מצוה זו בא חג הסוכות חג האסיף באספו מעשיו מן השדה אשר חל עליו חובת ביעור התרומות והמעשרות ליתן כל אחד אשר הוא לו אך אם ידמה בנפשו שהוא בעל הבית ובעל השדה וירע בעיניו ליתן משלו למי שלא עמל בה על כן צוה ה' שבזמן ההוא יצא מדירת קבע וישב בסוכות דירת ארעי לידע ולהודיע לו שאינו בעל הבית בכל נכסיו אלא כאריס לבד כי ישיבתו ארעי ולא קבע ואז ידע כי העניים משלחן גבוה קא זכו ומשל הקדוש ברוך הוא הוא נותן, על כן מצינו שיעקב עשה סוכות שנאמר ויעקב נסע סכותה וגומר וכדאיתא במדרש שדרשו על הסוכה, וכבר אמרנו שבחג מתברכין גשמי השנה וכמ"ש אשריכם זורעי על כל מים וכו' אין זריעה אלא צדקה וכו' וארז"ל אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג, ולפי שיעקב קיים הסוכה והמעשר על כן היו המים מתברכין בעבורו שהרי בבואו מצרימה היה הנילוס עולה לקראתו, זהו שארז"ל סימני אבות הראו לו, כי מתחילה נאמר ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה שם רמזו לו חג הפסח וזכותו דיצחק שבפסח מתברכין תבואת השדה, לכך נאמר ותלך בשדה ואחר כך הראו לו חג העצרת וזכותו דאברהם שבעצרת מתברכין פירות האילן לכך נאמר ויעמוד במשעול הכרמים והיינו פירות העץ גדר מזה וגדר מזה כי אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, ואחר כך נאמר ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין שמאל הראו לו חג הסוכות דירת ארעי ומקום צר כי אין בו עליות מרווחים ובתים ספונים אלא מקום צר שיש בו ז' על ז' טפחים והוא שיעור הכשר סוכה, ובמלת צר רמז גם למים אשר מן הצור מוצאם כי צר כולל גם לשון צור היינו הסלע מקור המים, וגם יתכן לפרש לפי שהסוכה זכר לענני כבוד על כן מתברכין גשמי השנה הבאים על ידי העננים ואז הראו לו גם זכות דיעקב כאמור, וכן מצינו ג' המן במסורת א' המן העץ ב' המן הסלע הזה נוציא לכם מים ג' המן הגורן והיינו כנגד ג' דברים שמתברכין ברגלים פרי הארץ בפסח זה"ש המן הגורן כו' פרי האילן בעצרת זה"ש המן העץ כו' מים בסוכות זה"ש המן הסלע וגומר רמז נדבר ג' פעמים המן עולה למספר ברגלים דהיינו רפ"ה, ושלשתן הזכירו ישראל בתלונת מי מריבה לא מקום זרע, ותאנה וגפן ורמון, ומים אין לשתות:

מאמר רסד

בגמרא נעתרות נשיקות שונא זה מבלעם כו'

ובפרק חלק דרש רבי שמואל בר נחמני מה דכתיב נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם הרשע, אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה שנא' והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה

קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהם כיון שדממו הרוחות עומד הקנה במקומו, אבל בלעם הרשע ברכם כארז מה ארז אינו עומד במקום מים, ושרשיו מועטין, ואין גזעו מחליף ואפילו כל רוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כיון שנשבה בו רוח דרומית מיד עוקרתו והופכתו על פניו, ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס לספר תורה עכ"ל, והתוספותמקשים שם והא בלעם קאמר כארזים עלי מים כו' ולי נראה שכך פירושו כי בלי ספק יש ארזים במקום מים ויש ארזים שלא במקום מים ואותן שאינן במקום מים אלא במקום עפר קשה יכול לעמוד ולהתקיים אעפ"י ששרשיו מועטים מ"מ העפר קשה ומעמידו אבל במקום מים שיש שם עפר תיחוח אינו עומד ומתקיים כל כך אחר ששרשיו מועטין זה"ש אינו עומד במקום מים אין לו עמידה וקיום. כל כך אבל הקנה מאחר ששרשיו מרובים יכול לעמוד אפינו במקום מים, לכך נאמר בצדיקים שיש להם קיום כארז בלבנון ישגא לאפוקי ארז במים., ומה שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים רבותא אשמועינן שבזמן שלא הלך בעצת רשעים אם כן הרשעים מתנגדים לו והרי הם כמים הזידונים אשר כהמות ימים יהמיון לשטפו ואף על פי כן לא יוכלו להפילם והרי הוא כעץ על פלגי מים שרבים נהרות דוחפים אותו ואף על פי כן לא יוכלו להפילו אלא יתן פריו וגומר. ופסוק נעתרות נשיקות שונא נראה לפרש לשון נעתרות כדמסיק מסכת פרק א') אמר רבי אלעזר מפני מם נמשלה תפלת צדיקים לעתר מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן במקום למקום כן תפילתן של צדיקים מהפכין דעת הקב"ה ממדת רוגז למדות רחמנות, כך ברכת בלעם נהפכו מקללות לברכות כמ"ש ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה ברכה כי בכל מה שברכם עלה בלבו לקללם לכך שייך לומר בנשיקותיו לשון נעתרות וכן בכל נשיקות שונא שכולם הפוכות ממה שבלבו. ונאמנים פצעי אוהב על דרך שנאמר חלאים רעים ונאמנים בשליחותם כי אין הקדוש ברוך הוא חפץ לצער בהם בריותיו אלא עיקר שליחותם כדי שיחזירו את ישראל למוטב אז הם פצעי אהבה ובזמן שהרעה באה מן האוהב שידוע לו שאין זה חפץ ברעתו, הם מקובלים ועל ידם הוא שב בתשובה ולא כשהם באים מן השונא שהוא חושד שחפץ ברעתו, אך עדיין צריך ביאור בשלשה פרטים שהזכיר במדרש זה שהקנה עומד במקום מים. וגזעו מחליף. ושרשיו מרובים. וכפי הנראה שמצד שישראל מחזיקין בשלשה רגלים אלו תורה עבודה וגמילות חסדים הזכיר שלשה פרטים אלו כי בשלשתן שייך לשון קנה, א' בתירה שנאמר קנה חכמה וגומר ובמדרש דיעה קנית מה חסרת דיעה חסרת מה קנית, ב' עבודת המצות שנאמר חכם נב יקח מצות ואין קיחה אלא קנין

כמו שדרכו על פסוק כי יקח איש אשה שהאשה נקנית בכסף, ג' הצדקה נקרא הנותן לוקח שנאמר ויקחו לי תרומה על דרך יש מפזר ונוסף עוד כדאיתא בכלי יקר נמצא שכל נותן קונה יותר ממה שנותן, זה"ש מה הקנה עומד במקום מים כי התורה נמשלה למים שיורדין מן הגבוה לנמוך נמצא שהקנה שנכנע שאינו מגביה עצמו כארז הוא העומד במקום מדריגת המים כי כמותם כמוהו לאפוקי הארז אינו עומד במקום מים כי הוא הפכם ממש כי כל המתיהר חכמתו מסתלקת ולפיכך זכה הקנה ליטול ממנו קולמוס לספר תורה כי קלקלתו זו היא תקנתו. ושרשיו מרובים, כנגד עמוד העבודה הכולל כל המצות עבודת ה' כארז"ל כל מי שמעשיו מרובים דומה לאילן ששרשיו מרובים כו' וגזעו מחליף כנגד עמוד גמילות חסדים וצדקה שנאמר יש מפזר ונוסף עוד וכשהמשילם אחיה השלוני בקנה זה כאילו זהו קלקלתם רמז להם בתוכה תקנתם ובלעם עשה בהפך זה ממש שבתוך תקנתם רמז תקלתם:

מאמר רסה

הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה

ובפרק הרואה מסיק הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה שנאמר קנה חכמה. קנים יצפה לכל שנאמר ובכל קנינך קנה בינה זו גירסת ילקוט דמשלי ולפי גירסא צריך ביאור מהו לכל אלא כך פירושו אם הראה לו בחלום קנה אחד מסתמ' הראו לו על הראש אשר עליו מורה הקנה והיינו החכמה המצויה במקום ההכנעה כי אין מראין לו התולדה קודם לאב כי עבודה וג"ח נולדים מתוך עמוד התורה, קנים הרבה אז לכל מה שמורה עליו שם קנה והיינו עבודה וג"ח, ובגמרא גרסינן קנים יצפה לביצה כו' והיא היא כי הבינה היינו דבר המובן מתוך דבר והיינו עמוד עבודה וג"ח המובנים מתוך עמוד התורה. ועוד יש לומר שהזכיר ארבע פרטים שכולם סיבת הגאולה ותקנתם של ישראל, א' שהקנה עומד תמיד במקום מים כך ישראל לעולם לא ימוש מפיהם כל דברי התורה הזאת וחפילו בזמן שהם נרדפים מן החומות הזידונים מ"מ התורה שנמשלה למים זכרה לא יסוף מזרע' ב' שרשיו מרובים רמז שיש להם לעולם על מה שיסמוך והיינו זכות אבות שרש של ישראל, ג' גזעו מחליף זהו מלכות בית דוד שנאמר ויצא חוטר מגזע ישי, כי אף על פי שבגלות יסור שבט מיהודה מ"מ לעתיד גזעו מחליף, אפילו כל הרוחות נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כך האומות המפתי' את ישראל לדתם לא יוכלו לזוזם מדתם וזה תקוה גדולה כי יש אחרית ותקוה לישראל:

פרשת פנחס

מאמר רסו

ביאור מאמר בקשו מלאכי השרת לדוחפו

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגומר במסכת סנהדרין ויעמוד פנחס ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חימה הוא התחילו שבטים לבזותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז יהרוג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו שנאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עכ"ל. ויש לדקדק מנא להו שאמרו שאבי אמו פיטם עגלים דווקא שמא אמרו פיטם כבשים או בקר ועוד מהו לשון התחילו לבזותו, וכפי הנראה שדקדוק זה ממה שיחסו אחר אהרן שמע מינה שידע שהקדוש ברוך הוא בהם שלכך התחילו בגנות אבי אמו כדי לרמוז גנאי גם לאבי אביו אהרן ואח"כ ודאי יאמרו פיטם עגלים כדי לרמוז מתוך קריצות דבריהם גם לעגל שעשה אהרן ואמרם הראיתם בן פוטי היה רק התחלה כדי לגמור דבריכם באהרן על כן הקדימם הקדוש ברוך הוא ויחסו אחר אהרן לומר שלא נמצא שמץ פסול באהרן במעשה עגל דאל"כ מה מועיל יחס של אהרן לדופי שהטילו באבי אמו יתרו כי הם לא אמרו שאינו מיוחס מצד אביו אלא מצד אמו גנוהו אלא ודאי שררה ה' כי התחילו בגנות אבי אמו בעגלים אשר פיטם כדי לסיים גם באבי אביו אהרן על כן קדם ויחסו. ומכל מקום המאמר כולו מחוסר ביאור כי למה בקשו מלאכים לדוחפו כי ה' יריב ריבו. ועוד יש לדקדק מראש הענין עד סופו כמה ספיקות וקושיות הנופלים בעסק ביש זה, א' מה שארז"ל שבגללם נתן להם עצה על הזימה היכן רמוז זה בתורה כי ממה שנאמר לכה איעצך לא פורש מה העצה וזה מה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם ומכל מקום בדבר בלעם צריך שיהא רמוז שם. ב' וישב ישראל בשיטים ארז"ל מעינו מגדל נואפים, למה מעין זה מסוגל בזה דווקא, ג' ויחל העם לזנות היכן הוגמר כי ויחל ענינו התחלה ד' שנאמר ויחר אף ה' בישראל וכאן נאמר השיב את חמתי הנ"ל השיב אפי, ה' ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי בחמתי הנ"ל כי בו התחיל, ו' מה ענין בריתי שלום או כהונת עולם למעשה זה, ז' ובם חיש ישראל המוכה ושם האשה המוכה המדינית הל"ל ושם האשה המדינית המוכה או הוה ליה למימר ושם האיש המוכה הישראלי, ח' למאי ולמה הזכיר שהיה נשיא בית אב והיא גם היא היתה בת ראש אומות ופירוש רש"י ידוע. ט' צרור אז המדינים והכיתם אותם תרתי למה לי ומה בין צרור לוהכיתם. וכן על דבר על דבר שי פעמים י' סמיכות המנין לכאן וחתימת

שם יה עליהם במספר זה יותר מבמספר שהיה במדבר סיני, וכן סמיכות פרשת לאלה תחלק הארץ אל המספר צריך ביאור

מאמר רסז

אף וחימה נולדו על ע"ז וג"ע:

וכל זה יתבאר בהצעה אחת וזה תארה, כי במדין נכשלו ישראל בזנות ובע"ז כנודע וכל עיקר עצתו של בלעם היתה להכשיל' בעבודה זרה אך לפי שזה דבר שאין יצרו של אדם מחמדתו כל כך על כן חשב שבקושי יוכלו להכשילם בעבודה זרה כי כבר ידעו מה שקרה להם בעגל על כן יעץ להתחיל בזימה דבר שיצרו של אדם תוקפו ועל ידי הזימה בנקל להם להכשילם גם בעבודה זרה, כי הדברות היו ה' מול ה' לא תנאף כנגד לא יהיה לך אלהים אחרים שנא' האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים כי מאן דעביד הא נפיל בהא לכך נאמר ויחל העם לזנות כי הזנות לא היה רק התחלה כדי להביאם לידי ותקראן לעם לזבחי אלהיהן וגומר, וידוע שמה שאמר משה בעגל כי יגרתי מפני האף והחימה היינו מחמת עבודה זרה וג"ע שהיו שם כמ"ש ויקומו לצחק כי העבודה זרה מולד מלאך אכזרי ששמו אף מקום הריח וכן נאמר על מעשה העגל נרדי נתן ריחו הפך מה שהקרבנות הם ריח ניחוח לה' אבל מה שנאמר שם ויזבחו לו גרם הכעס היוצא ממקום הריח מן הנחירים ומוליד האף כמו כן כאן ותקראן לעם לזבחי אלהיהן על כן נאמר ויחר אף ה' בישראל, והזנות קלקול ברותחין מוליד מלאך אכזרי ששמו חימה כי על הזנות מסתלק שם י"ה מן איש ואשה וישאר אש ואש ואז יקלקלו ברותחין של אש ונולד אז חימה שהוא לשון חמימות ורותחין של אש ואילו היה נכתב חימה ביו"ד הייתי אומר בסילוק שם יה ישאר חם אך שבכל המקרא חמה חסר יו"ד, וחכם אחד בעיניו כתב פשט על זה בחשבו שחימה מלא ואין הדבר כן ורמז לדבר שראשון הנזכר בתורה שקלקל בראיית ערות אביו הוא חם בן נח, ואם כן בזימה גורם סילוק שם של י"ה, וע"ז גורם סילוק שם של אל מישראל כמו שנאמר לא יה ה לך אלהים אחרים ואל היינו אלקים אך שאל נ' יחיד ואלהים נ' אדנות בלשון רבים כמו כי אלהים קדושים אף על פי שרז"ל דרשו אל מידת הרחמים אני באתי כפשוטו, ובזה מתורץ מה שהקשיתי בקושיא ז' בשינוי ושם איש ישראל המוכה כי לכך אמר המוכה אחר שניהם להורות שעל ידי הזימה הוכה שם איש על ידי סילוק יו"ד מן איש וישאר אש, ועל ידי עבודה זרה שעבדו הוכה שם ישראל בסילוק שם אל מישראל כי שם אל הכלול בישראל מנע את בלעם מלקללם שנאמר מה אקב לא קבה אל. ומה שנאמר בפרשת ערירות כי את כל התועבות האל היינו לפי שהעריות מביאים לידי עבודה זרה חילול שם אל כי לא תנאף

כנגדו לא יהיה לך כאמור אבל עיקר חומר העריות הוא לפי שמביאין לידי עבודה זרה, ויותר מהמה בבועל ארמית כמו שנאמר לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי כי מצד הדין אין עונש מיתה לבועל ארמית אלא על שם סופו

מאמר רסח

ארז"ל קנאין פוגעיו בו

ובזה מיושב מה שארז"ל הבועל ארמית קנאין פוגעין בו למה הזכירו קנאין הל"ל סתם פוגעים בו אלא לפי שלשון קנאה שייך כי אם בעבודה זרה שכן נאמר בדברות כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וכן בפרשת ואתחנן וכה"א פרשת נצבים כי אז יעשן אף ה' וקנאתו הזכיר האף והקנאה בעבודה זרה וכן במעשה העגל ויחר אפי בם, לכך אמרו קנאין פוגעין הלא הם המקנאים קנאת ה' על עבודה זרה שסופו ליכשל בה על פוגעים בו על שם סופו אבל מצד בעילת ארמית לחוד אין לאיש חטא משפט מות לכך נאמר צרור את המדינים להיות מיצר להם על שהכשילו אתכם בבעילת ארמית והכיתם אותם על חטא עבודה זרה זהו שאמרנו שהמוכה חוזר על שם איש ועל שם ישראל, אבל במדינית, אמר ושם האשה המוכה כי שם אשה לבד הוכה בהסרת הה"א מן אשה אבל על שם המדינית לא שייך שום הכאה על השם על כן הזכיר המדינית אחר המוכה, ובחיבורי כלי יקר פרשתי לפי שהמוכה חוזר על השם מכאן למדור ז"ל לדרוש שמו ושמה לגנאי ע"ש ובתחבולה זו התחיל בלעם בברכה שלישית שנאמר בה וישת אל המדבר פניו לקבל עגלא דעבדו במדברא כי אז חשב עליהם להביאם לידי חטא הדומה לחטא העגל כי על ידו יתחייבו כליה כי לכך לקחו בפעם ג' ראש הפעור הנשקף על פני הישימון כי אז רמז לו מעשה פעור הנשקף ודומה למעשה יליל ישימון דהיינו העגל שעשו במדבר בישימון וראה שאין לו דרך לזה כי אם על ידי שיאמר בקול רם שבחן של ישראל אין הם גדורים מעריות כדי שישמעו כל האומות קולו כמו שדרשו על פסוק מברך רעיהו בקול גדול וגומר, ואז ממילא יבינו האומות שאם כל שבחן ומעלתם של ישראל תלוי במה שהם גדורים מעריות, אז נקל להם להכשילם בזנות על ידי שיפקירו בנותיהם. לכן התחיל בברכה כהיא מה טובו אהליך יעקב היינו אהל הנשים הצנועות כד"א שובו לכם לאכליכם. כי כל ידי האהלים ההם משכנותיך ישראל שרויה השכינה בתוכם. בשל של ישראל, ובתוך ברכה זו אמר כארזים עלי מים, לומר שראוים כמה להתנשאות כארז זה כי בכל מקום שם ארז מדבר במגביה עצמו כארז בחשבו כי על ידי שיגביהו עצמם כארזים יפלו בחטא הזימה. כמו שנאמר וישב ישראל בשיטים. שיטים מין ארז, ושיטים כולל לשון שטות ולשון איש כי תשטה:

מאמר רסט

כל מי שיש בו גסות הרוח נכשל באשת איש

ודבר עמוק זה באורו רז"ל באמרם כל מי שיש בו גסות לסוף נכשל באשת איש שנאמר ואשת איש נפש יקרה תצוד וכן אמרו במקום אחר כל המתגאה כאילו בא על כל העריות ומה ענין זה לזה, אלא לפי שארז"ל שכל המתגאה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו. והיכן מצינו שהקב"ה דר עם האדם במדור אחד אין זה אלא מה שצירף הקדוש ברוך הוא שם יה בין איש ואשה וכשהוא מתגאה אז אין הקדוש ברוך הוא רוצה לדור עט במדור אחד ומסתלק שם. של יה מגיניכם וישאר אש ואש ועל ידי זר יקלקלו ברותחין האש ויולידו מלאך חימה כאמור ולכך אמרו לסוף נכשל באשת איש דווקא כי שם יה ביניהם ובסילוקו דומה כאילו באו על כל העריות. ומטעם זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה שהיין מרגיל לערוה לפי שגורם היוהרא שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה ומפסוק זה דרשו רז"ל שאין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ולא ינוה והכל נמשך מצד היותו גבר יהיר. והיהירות בא מצד היין, ועוד אמרו רז"ל כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת כו' ואמרו רז"ל כי תשטה אשתו אין אדם עובר עבירה זו אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, אם כן איפה עיקר הקללה התחילה מן ברכת כארזים עלי מים כדמסיק בילקוט פרשת דברים ממחליק לשון זה בלעם שהחליק לישראל בלשונו וגרם להם שגבה לבם ונפלו בשיטים, שמע מינה שעיקר הנפילה נמשכה מן גבהות לבם שבשיטים שרמז להם בכארזים עלי מים, לפיכך וישב ישראל בשיטים המקום נקרא שיטים על שם ששם גדל מין ארז שנקרא שיטים ואמרו סימנא מילתא היא דוגמת שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים שחשבו להם לסימן שהוא כנגד שנים עשר שבטים ושבעים זקנים לפיכך ויחנו שם כך גם בשיטים אמרו סימנא מילתא היא כי בלעם המשילם כארזים ואז גבה לבם ביותר ועל ידי זה ויחל העם לזנות משלשה פנים, א' מצד שגבה לבם עד להשחית נסתלק מהם שם יה השומרם מן הזימה ונשאר אש ואש וקלקלו ברותחין כמו שנאמר ושם איש ישראל המוכה שם איש הוכה בהסרת י' מן איש כי אמר ה' אתי לא אוכל גבר יהיר ולא ינוה, ב' שמצד שכל המתיהר חכמתו מסתלקת וכשיכנס בו רוח שטות אז הוא עובר עבירה זו שנאמר כי תשטה אשתו ונמצא שעל ידי שיטים וארז, יפלו בשיטים של שטות ובכי תשטה אשתו כאמור. ג' שמצד שהמדיניות השקום צרצור של יין כדאיתא בגמרא ועל ידי היין גבה לבם לכך נאמר ויחל העם שנעשו חולין דוגמת ויחל נח איש האדמה ויטע כרם שעל ידי היין נתחלל מקדושתו ונכשל בעריות על ידי חם בנו

בסילוק שם י' מן איש לכך נאמר ויחל נח איש כי שם איש נתחלל כך כאן ויחל העם נתחללה קדושתם ע"י היין הבוגד וגורם יהירות והיהירו' גורם הסתלקו' השכינה וחילול שם יה כי לכך אמר פנחס במקום חילול השם אין חולקין כבוד לרב והיינו חילול שם יה ושם אל. וזהו שאמר ויחל העם לזנות כי הזנות היה רק התחלה, ועיקר הנזק נמשך מן ותקראן העם לזבחי אלהיהן ויחר אף ה' מצד הע"ז אשר מצדה נמשך האף וקנאת ה' ואף על פי שגם חימה נולד מן הזימה מכל מקום זימה דבועל ארמית אינו מחויב מצד עצמו כי אם מצד העון הנמשך ממנו דהיינו עבודה זרה. וזהו שאמר ויעמוד פנחס ויפלל וגומר ותחשב לו לצדקה וגומר רצה לומר כמו שהצדקה כתיב בה מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חימה עזה כדרך שפרשתי פסוק זה בעמודי שש וכמו שהצדקה יש בה כח לבטל מציאות האף וחימה כך פנחס היה מבטל האף והחימה לכך נאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי היינו השיב מציאות החימה, בקנאו את קנאתי היינו מציאות האף שנאמר כי אז יעשן אף ה' וקנאתו כי אין קנאה כי אם על ע"ז וא כליתי את בני ישראל בקנאתי כי קנאת ה' צבאות שעל עבודה זרה היתה מחייבת הכליה אבל לא חימה הבא על הזימה שעל בועל ארמית כי זה אינו מחייב כליה ומיתה זולת שקנאין פוגעין בו להורות שדווקא קנאת ה' צבאות תעשה זאת לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. כי על ידי שהחזיר שם יה למקומו נתן לו ברית השלום כדמסיק בפיוט של נשואין פירוש הסוד יה הוא אדון השלום. ואולי פירושו לפי שהעולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד והוא שני הפכים ושם יה מחברם יחד על כן הוא ארון השלים, או לפי שהעולם הזה כולו בנוי על יסוד המים והעולם הבא כולו אש הן עונש רשעים באש של גהנם הן שכר צדיקים בחופת אש שנאמר וברא ה' על מכון הר ציין ועל מקראיה וגומר ועל ידי שנקם נקמת ה' וקנאתו בעבור עבודה זרה שאכלו מזבחי מתים ניתן לו ברית כהונת עולם כדרך שמצינו שבנין המשכן היה כפרה על ויזבחו לו הנאמר במעשה העגל ולכך נאמר במשכן עצי שיטים עומדים כי בדבר שקלקלו בו נתקנו כי גם שם גבהות לבם הביאם לידי מעשה העגל וראיה לזה מן הפרה אדומה הבאה לכפרה על מעשה העגל ולקח הכהן עץ ארז ואזוב וגומר שאם הגביה עצמו כארז כו' ומה ענינו לכאן אלא שגם שם רום לבבם כארז הביאום לידי העגל על כן תיקונם עצי שיטים עומדים כי הקלקול הוא רום לבבם השייך בארז כשהוא עומד ולא כשהוא שוכב ורום לבבם הביאום לידי ושכחת את ה' כמו בשיטים וזה נוגע במשכן במקום מיוחד לעבודת ה' ועובדי אלילים זובחים זבחיהם לשעירים על כן ניתן לפנחס ברית כהונת עולם על שהחזיר עבודת המשכן למקומו ולפי שקלקול זה של עבודה זרה

אשר זבחו לה היה נוגע במשכן על כן נאמר והמה בוכים פתח אוהל מועד כי הזובחים לאלילים אל פתח אהל מועד לא הביאו זבחיהם, לפיכך נאמר לעתיד ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השיטים היינו לתקן קלקלו הנוע בי תג ה' כי הזימה מסלק שם יה והמשכן מחזיר שם יה כי על כן היו במקדש ט"ו מעלות מן עזרת נשים לעזרת האנשים וכך מנה ט"ו דברים בנדבות המשכן פרשת תרומה, ושם נאמר והטיפו ההרים עסיס כי לא יהיה היין לעתיד לתקלה כאשר הי' היין של נח וצרצור של יין שהשקום המדיניות כי היין בוגד ועושהו גבר יהיר ולא ינוה אל נוה קדשו ית' וזה רמז ברור ונכון. ומטעם זה נשיא בית אב וכן האשה בת ראש אמות כל זה להורות כי הנשיאות הגורם רום לב גורם סילוק שם יה וישאר אש ואש, וזה סיבת הקלקול ברותחין וכן רום לב גורם רוח שטות הגורם שיעבור עבירה זו שנאמר איש כי תשטה, ושם איש ישראל המוכה כבר אמרנו שהמוכה חוזר על שם ואיש ושם ישראל כי שם איש הוכה בהסרת היו"ד מן שם של יה ושם של ישראל הוכה בהסרת שם של אל מישראל על ידי עבודה זרה, אבל במדיניות אמר ושם האשה המוכה כי שם אשה לבד הוכה בהסרת ה' מן אשה כי גם בני נח צריכין להיות גדור מעריות אבל על שם מדינית לא שייך שום הכאה לכך אמר המדינית אחר אשר הוכה, ואחר כך צרור את המדינים עבור שהכשילו אתכם בבעילת ארמית שאין בה עונש מיתה והכיתם אותם עבור הנמשך מן הזמה דהיינו עבודה זרה. זה"ש כי צוררים הם לכם כי עדיין בכל דור ודור בהא סלקי ונחתי באומות לפתות את ישראל לעבודה זרה א ידי בנותיהם כמ"ש ולא תתחתן בם וגומר בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור היינו ע"ז סוף המעשה ותחילת המחשבה ועל דבר כזבי הזימה המוכה ביום המגפה על דבר פעור רצה לומר לא על דבר כזבי אלא דבר פעור ע"ד כי קנאין דווקא פוגעין בו, ויהי אחרי המגפה וגי' שאו את ראש וגומר חזר וחתם עליהם שם של יה אשר נסתלק על ידי הזימה. וטעם קדימת ב' ליו"ד מבואר בספר כלי יקר, ואחר המספר אמר לאלה תחלה הארץ דווקא כי בפרשת עריות כתיב ותקיא הארץ את יושביה כי הארץ אינה סובלת זימה על כן אמר שדווקא לאלה החתומים בשם של יה וגדורין מעריות תחלק הארץ אבל לא לאינן גדורין מעריות כי הקדוש ברוך הוא נקרא אלהי הארץ כי זה פלט שלו ית' וע"י הזימה גורם שיסתלק הבעל בית מפלטון שלו ע"י סילוק שם יה ושם א לכך נאמר שם כי את כל התועבות האל וגו':

מאמר רע

ביאור המאמר הראיתם בן פוטי

וזה ביאור המאמר שהתחלנו בו ויעמוד פנחס ויפלל שעשה פלילות עם קינו פלילות לשון משפט כמו ונתן בפלילים ור"ל שהיה דן החוטאים עם קונו בהסכמתו ני הקב"ה סייעו בדבר שהרי הרבה ניסים נעשו לו. או עם קונו שהקדוש ברוך הוא היה דן החוטאים במגפה ופנחס גם הוא עשה בהם משפט כתוב ויש מקום לקרוא תגר עליו מי שם אותו לאיש שר ושופט כי משני צדדים לא היו אבותיו שלימים בשני ראשי עבירות אלו אשר עליהם בא פנחס כאויב ומתנקם על עבודה זרע וג"ע. כי מצד אמו בא מזרע יוסף שפטפט ביצרו בנגלה, אבל בנסתר לא היה שלם והוא כי מ"ד זה סובר כמ"ד ויבא הביתה לעשות מלאכתו צרכיו ממש עד שהראה לו הקב"ה דמות דיוקנו של יעקב כו' ודבר זה לא ידעו בו כי אם המלאכים על כן בקשו מלאכי השרת לדוחפו כי המה ידעו האמת שאף על פי שיוסף פטפט ביצרו מכל מקום לא בצדקתו עשה כן אבל בעבור שהראה לו ה' דמות דיוקנו של יעקב והמלאכים ידעו כי כן הוא השיב להם הקב"ה מכל מקום קנאי בן קנאי הוא ממקום אחר משבט לוי כי לוי היה מקנא בדינה על כזנות אף על פי שלשין קנאי שייך דווקא גבי ע"ז מ"מ מה שקינא לוי במעשה דינה היה גם כן על ע"ז שהרי אמר להם יעקב הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם ש"מ שע"י הזימה ההוא היו באים גם לכלל ע"ז, ומשיב חמה בן משיב חמה הוא על הזימה של דינה כפשוטו. התחילו השבטים לבזותו על הענין השני בקנאו קנאת ה' על עבודה זרה ואמרו הראיתם בן פוטי זה כו' והתחילו ביתרו ורצו לסיים גם באהרן מצד העגל על כן בא הכתוב ליחסו אחר אהרן כי בזה הורה שאין לאהרן שום אשמה במעשה העגל שדעת האומר שאהרן לא עשה כי אם פריעה לגלות מצפוני לבבם כי ידע אהרן שלבם לע"ז ואם כן ודאי יחול העונש שנאמר למען תפוש את ישראל בלבם וחשש אהרן פן יגיע מזה חילול השם כי אין הכל יודעין מה שבלבם על כן גילה אהרן מצפוני לבבם כדי שיהיו כמה לשמצה בקמיהם כמ"ש כי פרעה אהרן וגומר:

מאמר רעא

מדרש ויהי אחרי המגפה שאו את ראש

ובמדרש בילקוט ויהי אחרי המגפה שאו את ראש וגומר זה"ש אם אמרתי מטה אל רגלי חסדך ה' יסעדנו בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהם אמות העולם אמרו מה ראו אלו להתקרב מכל האומות סתם פיהן הקב"ה אמר לכם הביאו יחוסין שלכם שנאמר הבו לה' בני אלים הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאים שנאמר ויתילדו על משפחותם לכך מנאם בראש הספר אחר המצות שנאמר אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני ואחר כך שאו את ראש שלא זכו לטול את התורה

אלא בשביל יוחסין שנאמר נן נעול אחותי כלה, אחת היא יונתי תמתי, שמעו האומות התחילו אף הם מקלסין אותם שנאמר ראוה בנות ויאשרוה וגו' לא עשו אלא כשבאו לשטים ויחל העם לזנות שמחו האומות אמרו אותה עטרה שהית בידם כבר היא בטילה אותו שבח שהיו משתבחים הרי הוא בטל שוים הם לנו כשבאו לידי נפילה זקפם המקום שנאמר אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני גף המקום כל מי שנתקלקל והעמידן על טהרתן עכ"ל, ויש לדקדק מה ענין פסוק אם אמרתי מטה רגלי לכאן, ומה ענין היוחסין אל קבלת התורה ועוד איך הרכיב ב' פסוקים שאינן כתובין יחד הבו לה' משפחות עמים אינו כתוב אצל הבו לה' בני אלים וכן פסיק אחת היא יונתי תמתי אינו כתוב אצל גן נעול כו', גם לשון לא עשו צריך באור ולהצעה שהזכרנו יהיה הכל כפשוטו כי עיקר קבלת התורה תלוי בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים אשר כנגדו לא תנאף על כן סתם ה' פי האומות באומרו הביאו ספרי יחוסין שלכם כי הייחוס מורה שאין הניאוף מצויה בהם ואז יוכלו לקבל דנור לא יהיה לך וגו' כי הוא מקור לכל התורה כי על ידי שמירת טהרתן מן הזימה אינן באים לכלל ע"ז שנאמר גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום כי זה מדבר בשמירה מן הזימה ואחת היא יונתי תמתי היינו שאין בהם ע"ז כמו שנאמר תמים תהי' עם ה' אלהיך, ולכך מביא פסוק הבו לה' משפחות עמים כנגד הבאת ספרי יחוסיהן ופסוק הבו לה' בני אלים כי על ידי היחוס הם בני אל חי עד שגם המה נקראו בני אלים כי שם אל שומר מן ע"ז שמעו האומות התחילו מקלסין לא אמר אלא כנגד בלעם שתתחיל מקלסם באמרו מה טיבו אוהליך יעקב על צניעות אהליהם, לא עשו אלא כשבאו לשטים רצה לומר לא עשו האומות קלוס זה אלא כשבאו לשטים אז ראה בלעם, כי המקום מוכן לכך ומגדל נואפים אז אמר לקלסם כדי שישמעו האומות שכל מעלתם של ישראל תלוי במה שהם גדורים מעריות וישתדלו להכשילם בזימה, ואז כאשר עלתה בידם ויחל העם לזנות אז שמחו האומות אמרו אותה עטרה ניטלה מהם דהיינו העטרה שנתעטרו בהר סיני על קבלת התורה נוטלה מהם כמו שנאמר בעגל ויתנצלו עדים כך גם בפעור על ידי שהשתחוו לאלהיהן, אותו שבח היינו של מה טובו אהליך בטל, אחר כך זקפם הקב"ה כו' כי על ידי הזימה באו לידי נפילה כי הבועל ארמית משכא ערלתיה והערל אינו יכול לעמוד בפני השכינה כמו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים זהו שאמר כשבאו לידי נפילה זו זקפם הקב"ה ע"י שחתם סם יה עליהם והעיד על טהרתן ואז יכולין לעמוד על רגליהם בפני השכינה זהו אם אמרתי מטה רגלי ע"י הזימה חסדך ה' יסעדני על ידי שחזר וחתם שמו יתברך עלינו, ועל כן יצא מן פנחס אליהו הנביא מלאך הברית כי הוא החזיר שלמות המילה למקומה וכן מה שפנמו על ידי זמרי שם אל ושה

יה על כן זכה פנחס ויצא ממנו אליה לרמז לשני שמות אלו אל יה כי שניהם תיקון פנחס חוץ מן ו' דאליהו הנוספת ונראה שלכך נתן אליהו משכון ליעקב חמשה ווי"ן דווקא ולא אות אחר משמו אלא לפי שאל יה אי אפשר בלא שניהם כי ב' שמות אלו לעולם צריכין להיות במילואם חוץ מן ו' אחרונה אותה נתן משכון ליעקב כי ה' פעמים נכתב אליה חסר וי"ו ויעקב מלא בוי"ו כי נתן ה' ווי"ן אילו משכון כי ה' הווי"ן כדמות ה' אצבעות היד וכאלו נתן לי תקיעת כפו על הגאולה ועל התמורה אבל שם אל ויה צריכין לעולם להיות במקום אחד שלא יתחללו על ידי הזימה וע"ז כי מה שנאמר ואל זועם בכל יום היינו כשרואה שמשתחוי' לשמש וירח שמע מינה שלשון אל שייך דווקא במקום הנשאר מע"ז ועל זה אמר בלעם מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה'. ולמעלה פרשת כי תשא וכן לקמן פרשת אתם נצבים יתבאר ענין מציאות אף וחימה בדרך אחר והיא כי האף נולד מעבודה זרה והחי מן המבזים בנביאו ה' ובחכמים כמ"ש ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים את דברי עד עלות חמת ה' לאין מרפא כי על כן אמר משה להקדוש ברוך הוא במעשה העגל עמוד אתה באחת היינו באף שנ' קומה ה' באפך ואני באחת היינו בחימה שנאמר לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. והטעם שהקדוש ברוך הוא וויתר שלו דהיינו האף ומשה רצה לוותר על שלו דהיינו החימה שנולד על שביזו את משה כמאמר רז"ל חטאו בזה שנאמר כי זה משה האיש כו' לכך גם כאן נאמר ויחר אף ה' בישרא על וישתחוו לאלהיהן אמנם החימה נולד על שביזו את פנחס הראיתם בן פוטי כו' כן כמו שמשה אמר להקב"ה אני אוותר על שלי כך פינחס בן אלעזר בן אהרן השיב את חמתי כי היה כח בידו לוותר בזיון שלו ולא אמר השיב את אפי כי דבר זה א בידו לוותר כי חלק גבוה מי יתיר ולא הושב גם החרון אף כי אם על ידי בקנאו את קנאתי בתוכם וכבר אמרנו שעיקר קנאה שייך בע"ז שנאמר כי אז יעשן אף ה' וקנאתו וגומר ועיין כל זה למעלה פרשת כי תשא ולקמן פ' אתם נצבים. ובמסכת קידושין פרק האומר מסיק בעל מום דעבודתו פסולה מניין אמר רב יהודה אמר שמואל דאמו קרא לכן הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן בר יצחק וי"ו דשלום קטיעה היא. היה עומד על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה ובן חלוצה שעבודתו כשירה מנא לן אמר רב יהודה אמר שמואל דאשו קרא והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם בין זרע כשר בין זרע פסול, וקשה מה ענין זה לפרשה זו להודיענו דיני מומין הפסולין כשהן בגופו. ומומי היחס מצד אמו אינו פוסלין בדיעבד. ונראה שיש לשניהם שייכות למעשה דפנחס כי ישראל היו מבזין אותו לאמר שהרג את הנפש וכהן שהרג את הנפש

פסול לנשיאת כפים וכ"ש לעבודה ממש וזה דומה למום שבגופו שפוסל בדיעבד. ועוד התחילו שבטים לבזותו לאמו שהוא פסול גם מצד אמו כי הוא מבנות פוטיאל כו' כי זה דומה לבן גרושה כו' על כן אמו הפסוק הנני נותן לו את בריתי שלום וי"ו קטיעה כי הפסוק מעיד עליו שהוא שלם בלא מום כי גברא קטילא קטיל כמ"ש ושם האיש המוכה אשר הוכה ר"ל כבר היה מונה קודם שהכהו כי הרשע חשוב כמת וזהו כפל המוכה אשר הוכה, וכנגד מה שחרפוהו לומר שיש בו פסול מצד אמו אמר הפסוק והיתה לו ולזרעו אחריו לומר לך שכל זרעו נמשך אחריו ר"ל אחר האב כי משפחת האם אינה קרויה משפחה על כן עבודתו כשרה בדיעבד, וא"כ יש רמז לשני דינין אלו במעשה דפנחס. ועוד יש לדרוש וי"ו קטיעה על מה שאמרו אליהו זה פנחס שלקח ממנו יעקב למשכן וי"ו דאליהו וע"כ וי"ו קטיעה ר"ל בעה"ז עדיין קטיעה היא ואינה במילואה עד כי יבא מורה צדק שנאמר בו בריתי היתה אתו החיים והשלום ואז תהיה הוי"ו שלימה ובמילוא' ואז יהיה שלים על ישראל אמן כן יהי רצון:

פרשת מטות

מאמר רעב

מדרש תנחומא אמר הקב"ה הוי זהירין בנדרים כו'

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל וגומר. יש ליתן טעם לקדימת נדר לשבועה ק ואל כפל ידור נדר השבע שבועה גם כפל לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, כדמסיק בתנחומא וז"ל אמר להם הקב"ה לישראל הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהם שכל הפורץ בנדרים סופו למעול בשבועות והמועל בשבועות כופר בי ואין לו מחילה עולמות שנאמר כי לא ינקה ה' וגומר וכתוב אחד אומר ונשבעת חי ה' וגומר אמר הקדוש ברוך הוא לישראל לא תהיו סבורים שמותר לכם לישבע בשמי אפילו באמת אי אתם רשאים לישבע בשמי אלא אם כן יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע. עד שתהיה כשלשה שנקראו יראי אלהים אברהם יוסף ואיוב. אברהם מנין שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. יוסף שנאמר את האלהים אני ירא. איוב שנאמר איש תם וישר וירא אלהים. אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעשות מצות ואין לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק. וכי יכול אדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר אלהיך אש אכלה הוא אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה לו פרקמטיא ומהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק, אם יש בך כל המדות הללו אתה יכול להשבע ואם לאו אי אתה יכול להשבע עד כאן לשונו, ויש לדקדק מה ענין מדרש זה לפרשה זו

כי לא הוזכר בו דבר מענין הפרשה שיהיה בה רמז אל איזה דבר האמור במדרש, ועוד מהו הכפל הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהם, ועוד למה צריך הנודר דווקא לענינים אלו את ה' אלהיך תירא כו' ומה ראה בעל המדרש על ככה להזכיר אברהם יוסף ואיוב, וכן מה ראה על ככה לדרוש פסוק ובו תדבק לדביקות תלמיד חכם אליו, ויכול להיות כפי הפשט שטעם להיתר נדרים הוא כמו שהאב והבעל יכולין להפר נדרי האשה לפי שמורא אב ובעלה עליה על כן אין כח בידה לעשות דבר בלתי הסכמתם ודומה כאילו בשעת הנדר הותנה על מנת אם יסכימו אביה או בעלה ואם לא יסכימו אז ממילא הותר הנדר כך כל ישראל מורא תלמידי חכמים רבם עליהם כמורא שמים ואם לא יסכים החכם אל קיום הנדר הרי הוא בטל מעיקרו כי דומה כאילו התנה בשעה שנדר ע"מ שיסכים החכם או שלשה הדיוטות הבאים מכח החכם כי כל ג' הדיוטות צריכין ליטול רשות מן החכם וא"כ כל עיקר היתר הנדר תלוי במור' רבם על כן פרט תנאי זה בנודר באומרו אם יש בנ כל המדות הללו דהיינו את ה' אלהיך תירא את לרבות ת"ח אז לעולם לא תבא לידי מעילה בנדר או שבועה כי אף אם לא תרצה בקיומו אתה הולך אצל חכם להתיר לך אבל אם לא תחשוב מוראו כמורא שמים או כמורא אב או בעל על האשה אז לא תאמין בהיתרו כלל ולא תבקש ממנו שיתיר לך מאחר שהיתר נדרים תלוין בשערה ואין הדבר מפורש בתורה ואז אי אתה רשאי לישבע כלל כי שמא יקשה עליך לקיים השבועה ותמעול בה, ובזה יש ליישב מה שנאמר פ' ואתחנן את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע ובפ' עקב כתיב את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, למה לא נאמר ובו תדבק גם בפ' ואתחנן ועוד ששם נאמר ואותו בוי"ו וכאן נאמר אותו תעבוד בלא וי"ו, לפי שוי"ו של ואותו באה לרבות גם תלמידי חכמים שיעבוד גם להם על ידי שיעשה פרקמטיא בשלהם ומהנה אותם מנכסיו כל אלו הם בכלל אותו תעבוד וי"ו של ואותו עומדת במקום את הנאמר אצל מורא כאילו אמר כמו שתעבוד את ה' כך תעבוד גם לתלמיד חכם ואז כשתחשבם לך לאדונים אז מוראם עליך ולפי שנאמר ואותו תעבוד לא הוצרך לומר ובו תדבק המדבר בתלמיד חכם, אך לפי שנאמר גם בפרשת ראה אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו וגומר ואותו תעבודו ובו תדבקון ע"כ ראה בעל המדרש זה לומר עד שתהיה כשלשה כו'. לפי שראה ענין היראה בג' פרשיות סמוכות ויש שינוי ביניהם הנראה לעינים על כן ראה לפרשם כנגד ג' שהיו יראי ה' אברהם יוסף איוב ועל כן לא הזכיר בשלישי שום שבועה כי לא מצינו שבועה כי אם באברהם ויוסף שנאמר באברהם הרימותי ידי לאל עליון וביוסף כתיב וישבע לו אבל באיוב לא מצינו שבועה לומר לך אם יהיו בך כל המדות הללו כאברהם ויוסף אז רשאי

אתה לישבע כמותם ואם תרצה להחמיר על עצמך שלא לשבע כלל אף אם יהיו בך כל המדות ותהיה כאיוב שלא נשבע כלל אף שהיו בו כל המידות הללו אז הרשות בידך וכללו של דבר שלכך פרט ג' מיני יראה בנ' פסוקים אלו כנגד אברהם יוסף ואיוב:

מאמר רעג

כל הנודר כאילו בנה במה כו'

ועל דרך הדרש יתכן לפרש שלכך הזכיר אברהם יוסף ואיוב לפי שאמרו רז"ל במסכת נדרים כל הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה ובחיבורי כלי יקר פירשתי שלכך ילפינן זה הדבר הנאמר בנדרים מן זה הדבר הנאמר בשחוטי חוץ כי שחוטי חוץ היינו המקריב בבמה לומ' לך שהנודר כבונה במה ושם בארנו טעם שהמקיימו גרוע מן הנודר כי סתם נדר יכול להיות שבכעסו נדר ותדע שכן הוא שהרי במסכת חגיגה למדו היתר נדרים מן פסוק אשר נשבעתי באפי באפי נשבעתי וחזרתי ומשם יש ללמוד זכות על כל נדר שיכול להיות שנדר בכעס המביא לידי חרטה אבל המקיימו כשוך חמת הנודר ואין מבקש היתר הוא גרוע ממנו כי מטעם זה למדו שם בגמרא בגזירה שוה שנקרא רשע כתיב כאן וכי תחדל לנדור וכתיב להלן שם רשעים חדלו רוגז, והיינו לומר לך שאם מקיימו אחר שחדל רוגז אז נקרא רשע ומכל מקום לבי נוקפי בפירוש זה על כן אומר אני שהמקיימו אינו קאי על המקיימו ממש העושה כאשר נדר, אלא קאי על אב או בעל המקיימים נדר האשה היו ודאי גרועים מן האשה הנודרת כי יכול להיות שנדרה בכעסה אבל אישה אשר יקימנו ברצונו הטוב ויכול להביאה לידי מכשול ודאי לא טוב עשה ומה שאמרו שהנודר כאילו בנה במה לפי שמסיק ברבתי פרש' וישלח שיעקב לפי שאיחר נדרו על כן נכשל בעבודה זרה ש"ד ג"ע ולשון הרע, ע"ז שנאמר הסירו אלהי הנכר ג"ע בבתו דינה. ש"ד באנשי שכם. לשון הרע שנאמר וישמע יעקב את דברי בני לבן וגומר. ומצינו זה גם בשחוטי חוץ ע"ז שנאמר ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים, ג"מ שנאמר אשר הם זונים אחריהם, ש"ד שנאמר דם שפך, לשון הרע שנאמר דם יחשב לאיש ההוא כי לשון הרע אינו ש"ד ממש אלא יחשב לו לדם ע"י שמלבין חבירו דאזל סומקא כו' או לפי כגורם לש"ד כי לשון הרע ג' קטל ועדיין אנו צריכין למודעי ליתן טעם לשניהם למה הנודר והבונה במה באין לידי ד' ראשי עבירות אלו, ותדע ותבין ותשכיל כי שניהם מצינו שנחשדו בהם בני גד וראובן כי בימי יהושע נחשדו בבונה במה ע"י המזבח אשר בנו. ובפ' זו היו נודרים ממש שכן אמר להם משה והיוצא מפיכם תעשו כדרך שנאמר בנדר ככל היוצא מפיו יעשה ומטעם זה הוצרך רש"י לפרש תעשו לגבוה שקבלתם עליכם כו' לפי שהמבטיח לעשות איזה דבר להדיוט

אינו נקרא נודר ויכול לחזור בו אבל אמירה לגבוה כנודר דמי ע"כ אמר להם הלשון הנאמר בנודר:

מאמר רעד

בנו לכם ערים לטפכם כו'

ולפי זה ראיתי לתרץ קושיא אחת וגדולה היא אלי כי בפסוק זה נאמר בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם והיוצא מפיכם תעשו מה ענין קדימת הטף למאמר והיוצא מפיכם תעשו אלא שארז"ל בעון נדרים בנים מתים כשהם קטנים כו' ובני גד וראובן לפי שהקדימו ממונם לטפם גילו אדעתם שממונם חביב עליה' מגופם וטפם וכאילו אין מקפידין על הטף וע"י זה נחשדו שלא יקיימו נדרים מאחר שאינן יריאים כ"כ מן העונש של בני' מתים ע"כ אמר להם משה בנו לכם ערים לטפכם תחלה וע"י זה יראו כל ישראל שהטף חביב עליכם ואם כן מסתמא יהיה מורא עונש הנדר עליכם ואז היוצא מפיכם תעשו ע"י יראת עונש הכף, וראיה שדבר זה נחשב לנודר לעשות צדקה שכן נאמר בגד צדקת ה' עשה שיצא בראש החלוץ כי משפטיו שורת הדין היה שילך עם ישראל בשוה להם, וא"כ מאחר שבני גד וראובן היו נודרי נדר ע"כ נחשדו בימי יהושע בבוני במה כי הנודר כאילו בנה במה, והבט ימין וראה כי שם נאמר אל אלהים ה' יודע אל אלהים יודע וישראל הוא ידע כו' ולמה הזכיר ג' שמות וע"ק על השנות זכירת ג' שמות אלו לא דבר ריק הוא. ע"כ אני אומר שג' שמות אלו שומרים את האדם מן ג' ראשי ברות והם ע"ז ג"ע וש"ד אבל לשון הרע בכלל ש"ד שכן נאמר בשחוטי חוץ דם יחשב איש ההוא דם שפך כנ"ל, כי הנטמא בעריות פוגם שם של אל שכן נאמר כי את כל תועבות האל וגומר בפרשת עריות וכמארז"ל קשה עונשן של מדות משל עריות דאילו אן נאמר אל כו' וע"י ש"ד פוגם שם אלהים שנאמר שופך דם האדם וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם. וע"י ע"ז פוגם שם ה' שם של הויה שכן דרש ברבתי והיה ה' לי לאלהים מע"ז כו' כדלקמן, כי בזה נבדל שם המיוחד מכל השמות שכן כל עע"ז אינן קוראין, שמות של ע"ז כ"א בשם אל או אלהים ולא בשם שם הויה כי אם מודים שאינן נצחיים ולא יפול עליהם שם של הויה המורה על היה הוה ויהיה ומטעם זה לא נאמר בקרבנות לא אל ולא אלהים כי אם שם ה' כמו שכתב המורה שטעם הקרבנות להבדילם מע"ז וכמ"ש משכו היינו מע"ז וקחו לכם צאן לעבודת ה' על כן אמרו בני גד וראובן אל אלהים ה' הוא יודע כשם שיצאנו נקי מה' ומישראל מן חשד ראשון כשנדרנו נדר לגבוה לצאת בראש החלוץ אשר נחשדנו אז לאמר שלא נקיים הנדר ונפגום ח"ו בג' שמות אלו כדרך שנכשל יעקב בשלשתן ע"י שאיחר נדרו וסופנו מוכיח שאנחנו נקיים מן אותו חשד שהרי כבר

קיימנוהו, כך אל אלהים ה' יודע שאנחנו נקיים גם מן חשד בוני במה כי לכך אמר להם יהושע המעט מכם עון פעור וגו' מה ענין עון פעור לכאן אלא לפי ששם נכשלו בכל ג' אלו ג"ע בבנות מדין. ע"ז שנאמר וישתחוו לאלהיהן. ש"ד שנאמר הרגו איש אנשיו דומה לש"ד שנכשל בו יעקב בבני שכם כדמסיק ברבתי:

מאמר ערה

והייתם נקיים מה' ומישראל בירושלמי

ובירושלמי דשקלים מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שצריך אדם לצאת ידי שמים וידי הבריות בתורה כתיב והייתם נקיים מה' ומישראל בנביאים כתיב אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא יידע, בכתובים כתיב ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, גמליא זונא שאל את ר' יוסף בר ביבון איזה חמור שבכולם והייתם נקיים מה' ומישראל, לפום ריהטא נראה שלכך פרט ג' מקראות אלו דווקא לפי שהם כנגד ג' עמודים תורה עבודה גמילות חסדים הכוללים כל התורה כי פסוק ומצא חן ושכל טוב קאי על מה שנאמר בני תורתי אל תשכח וגו' והיינו עמוד התורה, ופסוק אל אלהים ה' וגו' מדבר במזבח שבנו ונחשדו בקלקול עמוד העבודה, ופסוק והייתם נקיים מה' ומישראל מדבר בגמילת חסדים שנדרו לעשות בגופם לצאת בראש החלוץ כמו שכתוב צדקת ה' עשה, ולפי שחשד זה בענייני ממון כי נחשדו שלאהבת מקנה קנינם שלא ירצו לעזבם לא יקיימו נדרם על כן הוא גדול מכלם כי ביותר צריך הכתוב לזרז במקום חסרון כיס ודקדק זה מלשון נקיים שמשמעתו שיהי' נקי לגמרי כצמר נקי שלא יהי' בו שום כתם עון כלל האמנם לפי מה שפרשתי בג' שמות אלו יתכן לפ' שפסוק והייתם נקיים מה' קאי על חשד ע"ז הפוגם שם ה' המיוחד כאמור כי בני גד וראובן מאחר שבחרו בחלקם בחוצה לארץ שהדר שם כאלו אין לו אלוה על כן נחשדו בע"ז ואחר קיום התנאי היו נקיים מה' ומישראל, ופסוק ומצא חן ושכל טוב כו' קאי על מה שנאמר בני תורתי אל תשכח וגו' והשוכח דבר אחד ממשנתו כאילו מתחייב מנפשו ע"כ נחשב כשופך דם שנ' בו כי בצלם אלהים עשׂ' את האד' ע"כ נאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וקאי על מ"ש תורתי אל תשכח וגו' כי ארך ימי' ושנות חיי" ושלום יוסיפו לך

מאמר רעו

מדרש הרבתי על וידר יעקב נדר וכו'

ובמדרש הרבתי פרשת ויצא ר' אבהו אומר וידר יעקב נדר לאמר אם יהי' אלהים אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה מלשון הרע שנ' וידרכו לשונם קשתם שקר וגו' ונתן לי לחם לאכול מג"ע כמו שכתוב כי אם הלחם אשר הוא אוכל, ושבתי בשלום א בית אבי

משפיכות דמים והיה ה' לי לאלהים מע"ז, רבנן פתרו לה כל ענינא ושמרני בדרך מע"ז וג"ע ש"ד לשון הרע אין דרך אלא ע"ז שנאמר הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע, ואין דרך אלא ג"ע שנאמר כן דרך אשה מנאפת, ואין דרך אלא ש"ד שנאמר בני אל תלך בדרך אתם וגו' וימהרו לשפוך דם, ואין דרך אלא לשון הרע שנאמר וידרכו לשונם קשתם עכ"ל, ונראה שלכך נענש יעקב באיחור נדרו על ארבעתן כי הוא נדר שאם יצילו הקב"ה מכל ד' עבירות אלו אז יעשה מן האבן הזאת מצבה ויען כי יעקב איחר מלעשות את שלו גם ה' לא עשה את שלו ומכל מקום מה שנדר יעקב נדרו על זה האופן לפי שידע שבעון ד' ראשי עבירות אלו יחרב המקדש על כן אמר שאם יצילו ה' מארבעתן אזי והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית שיהיה בנוי כי כבר הראה לו המקדש בנוי וחרב ובנוי כמו שדרשו על פסוק אין זה כי אם בית אלהים וכן מסיק במסכת יומא מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיה בהם ע"ז ג"ע וש"ד כו' לפיכך הביא עליהם ג' פרעניות שנאמר לקן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער אבל מקדש שני מפני שהיה ביניהם שנאת חנם, ובמקדש ראשון לא היה שנאת חנם והכתוב מגורי אל חרב היו עמי לכן ספוק על ירך אלו בני אדם האוכלים זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות של לשונם ההוא בנשיאי ישראל, ומסיק שם ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם פירש"י במקדש שני היו רשעים בסתר פירוש לפירושו חטא שנאת חנם נמשך מריב לשונות שנאמר מלשני בסתר רעיהו כי כל בעל לשון מכה רעיהו בסתר כי לכך נאמר במקדש ראשון שהיו נשיאי ישראל בעלי לשן שונאי חנם לכן ספוק על ירך ר"ל מה ירך בסתר הסתירו רעתם ומטעם זה גם קצם לא נתגלה כי כל מסתיר רעתו אינו מקבל תוכחה כי יאמר חף אנכי בלי פשע ואין ברוחי רמיה על כן לעולם אינו שב מרעתו לכך אין קץ נגלה בדורות הללו המראים עצמם כשירים ותוכם מלא מרמות ותוך כי אילו היה נגלה אז להדורות שקודם קץ הגאולה לעולם לא יקבלו תוכחה ומוסר אחר שידעו כי לא יהיה הקץ בדורותם ובנגלה יסתיר רעתו אבל ההמון עם שהיו בחורבן ראשון אף אם נגלה קצם מ"מ לא היה בית מיחוש לדור שהיה קודם זמן הגאולה שלא יקבלו מוסר מצד שיכחישו רעתם שהרי נאמר איך תאמרי לא נטמאתי וגומר ראי דרכך בגיא. ועל צד הרמז הזכיר בפרשה זו ראשו המטות ואחר כך לבני ישראל כי המאחר נדרו נכשל בארבע עבירות אלו לשון הרע כולל את כולם יחד והיה מצוי בבית ראשון בין ראשי המטות ובבית שני בין כל ישראל על כן בא הצווי לשניהם לא יחל דברו שלא יעשו דבריהם חולין וכן ככל היוצא מפיו יעשה ולא יעבור על הנדר והשבועה התלוי

גם כן בלשון כדי שלא יגרמו החורבן כאשר קרה לסוף כמ"ש ואם חי ה' ישבעו אכן לשקר ישבעו וזה הדבר אשר אמרנו שלא הזהיר כי אם על הלשון לפי שחטא זה כולל כולם מבואר מדברי רז"ל שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ז ג"ע וש"ד כי בכולם נאמר גדולה וכאן נאמר לשון מדברת גדולות וכטעם כי ע"י חטא הלשון יבא לידי כולם כי המרגיל לשונו לדבר שקר סופו לשקר גם בשבועות ונדרים כי לכך נאמר לא יחל דברו לא יעשה דבריו חולין במילי דעלמא ואז ככל היוצא מפיו יעשה גם בנדר ושבועה כמ"ש לא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו וגו' כי מאן דעביד הא נפיל בהא וע"י חילול הנדר יכשל בע"ז ג"ע וש"ד ע"י סילוק שומריו מן החטאים הללו הלא המה שמות אל אלהים ה' כמוזכר למעלה. ונמצא שחטא הלשון כולל את כולם לכך נאמר בו גדולות. וזהו כוונת המדרש שהזכרנו כי ר' אבהו דורש כל אחת מפסוק בפני עצמו אבל רבנין פתרין בכל ענינא לפי שקשה להם למה זה ירמיה הנביא בתוכחותיו לא הזכיר כי אם חטא הלשון שנאמר וידרכו לשונם קשתם הלא בבית ראשון היה גם ע"ז ג"ע ש"ד הנראין יותר חמורים ולא זכרן כאן על כן בא כמתרץ שכולן כלילים בלשון דרך וא"כ וידרכו לשונם כולל כולם כמו שפסוק ושמרני בדרך כוללם יחד כי מתוך חטא הלשון יבא לידי כולם כמ"ש למדו לשונם שקר העוה נלאו

מאמר רעז

פדיון שבוים מצוה רבה היא כו'

ובבבא בתרא פרק א' מנא הא מילתא דאמר רבנן פדיון שבוים מצוה רבה היא שנאמר והיה כי יאמרו אליך אנא נצא ואמרת עליהם כה אמר ה' אשר למות למות, ואשר לחרב לחרב, ואשר לרעב לרעב. ואשר לשבי לשבי ואמר רבי יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה משלפניו כו' עד שבי כולהו איתנהו ביה. וכלשון צריך ביאור מהו הכפל למות למות וכן כולם, וכפי הנראה שארבע שפטים הרעים הללו היו עבור ד' ראשי עבירות אלו מות על עין ע"ז כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים וגו' ודבקו בע"ז ויאכלו זבחי מתים על כן עונשן דין מות זה"ש אשר למות הראוי למות על עון ע"ז ילך גם הוא למות והזכיר לשון הליכה. כי דרך כולל כלם ור"ל שכל הדורך דרך של ע"ז כמ"ש וחי דרך באר שבע הדרך ההיא מדריכו לילך למות ממש. וחרב היינו ש"ד זה"ש אשר לחרב מי שכבר הלך בדרך חטאים אשר רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם. ילך גם הוא לחרב, ואשר לרעב זה אשר הלך אחר עריות ותאות האבר ההוא שמשביעו רעב, או רעב ממש כמ"ש רז"ל מסכת סוטה פרק א' כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ונראה שמטעם זה נקראת אשתו לחם שנאמר כי אם

הלחם אשר הוא אוכל. ילך גם הוא לרעב ממש, ואשר לשבי זה בעל הלשון שנאמר בו וידרכו לשונם קשתם כמו זה התופש קשת וילך השדה לצוד ציד להביא כמו שעשה עשו כי ציד בפיו לצטוד באמרי פיו הבריות ללכדם בלשונו. ילך גם הוא לשבי כי כמו שהשבי כולהו איתנהו ביה כך לשון הרע של ציד הרמאי כולהו איתנהו ביה שהרי נאמר בו גדולות לשון רבים להורות שבעל הלשון כולהו איתנהו ביה, וא"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה משל חבירו כו' כי כך סדר מדריגות כל החטאים כי ע"ז קשה מאוד מכל מקים אין העובר ע"ז כי אם רע לשמים לבד שעבר על לא יהיה לך אלהים אחרים. נוסף עליו השופך דמים שהוא רע לשמים ורע לבריות ועוד שהעובר על לא תרצח כאילו עובר גם על אנכי שממעט הצלם והדמות נוסף עליו הבא על העריות שהוא רע לשמים כי הוא עובר גם על לא יהיה לך שכנגדו לא תנאף, והוא רע לעצמו כמ"ש משחית נפשו הוא יעשנה כי הוא גוזל מזון כל אבריו, ורע לבריות שגורם גהנם לעצמו ולנואפת והמטרידו מן העה"ב קשה מן ההורגו. נוסף על שלשתן בעל הלשון הן מצד שכולהו איתנהו ביה הן מצד שהוא רע לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם וע"י שכל מי שרגל על לשונו לעשות דבריו חולין סופו למעול בשבועות, ורע לבריות ולעצמו כי לשון הרע תלתא קטיל, ויש בו צד חמור מבכולם שכן הוא רע גם למתים כארז"ל גדול השלום שאפילו המתים צריכין לו כו', ור"ל המתים צריכים לזה שיהיה שלום בין החיים כי בזמן שאין שלים בין החיים וכל אחד מחרף את חבירו אז אין מנוחה לשוכני עפר כי עד מהרה ירוץ חברו לחרף גם הקדושים אשר בארץ המה כמעשה של ההיא שהיתה קבורה במחצלת של קנים כי' וכסדר מדריגת כל החטאים הללו שכל המאוחר קשה משלפניו כך סדר העונשים כל המאוחר קשה משלפניו, מות על חטא ע"ז חרב על חטא ש"ד רעב על חטא ג"ע שכן אמר יעקב ונתן לי לחם לאכול שיצילו מן ג"ע כדלעיל ושבי שכולהו איתנהו ביה על חטא הלשון הכולל כולם ובעבורו הלכו ישראל שבי לפני רודף בחורבן ראשון ושני

מאמר רעח

גלתה יהודה מעוני כו'

ועל זה יקונן ירמיה בפסוק גלתה יהודה מעוני אלא ששינה הסדר כי מעוני הי ג"ע הגורם הרעב והעניות כאמור כי רועה זונות יאבד הון, ומרוב עבודה הי רוב עבודות זרות שהיה להם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך, היא ישבה בגות לא מצאה מנוח ר"ל לכך ברחו מעצמם אל ארצות הגוים מפני חרב היונה כי בארצם זו מצאו מנוח מפני חמת המציק דנפישי רוצחים על כן ברחי אל הגוים בחשבם כי ש יהיה להם קצת ישיבה של

מנוחה יותר מבארצם, כל רודפיה השיגוה בין המצרים היינו שהלכו שבי כי השיגום הרודפים וזה על חטא הלשון הגורם כל ג' חטאים ע"ז ג"ע ש"ד ואם כן כל השפטים הרעים שרדפו אחריהם דהיינו מות וחרב ורעב כי המה הרודפים כולם השיגום בעבור חטא הלשון המוגבל בין המצרים בין י"ז בתמוז לט' באב כי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בעבור חטא העגל שנאמר בו קול ענות אנכי שומע קול חרופין וגדופין כו' ובט' באב הוקבע בכיה לדורות מן חטא המרגלים שספרו לשון הרע כנודע על כן בין שני גבולים אלו נתעורר עליהם חטא אבותם על אשר גם המה אחזו במעש' אבותיהם ע"י שנאת חנם שהיה בבית ראשון בין ראשי המטות ובבית שני בין כל ישראל, נמצא אתה אומר שבארבע מקומות אלו נרמז היטב שלשון הרע כולל כולם א' שנאמר בכולם גדולה וכאן גדולות ב' רבנן פתרין בכל ענינו כו' ג' שבי כולהו איתנהו ביה ד' כל רודפיה השיגוה כו'

מאמר רעט

באור עניין לא ברוח ה' לא באש ה'

ואולי נרמז כל החזיון הזה במראה אשר נראה ה' אל אליהו הנביא שנ' והנה ה' עובר ורוח גדולה מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' ברוח ה' רצה לומר לכך הראה לו הקב"ה תחלה רוח גדול משבר הרים וסלעים לרמוז על חטאם של ישראל בע"ז שהיא ברוח ה' כי עיקר האמונה ברוחניות כי יתן ה' את רוחו על מאמיניו והמה בחרו להם אלהים חדשים דהיינו לא ברוח ה', ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' הראה לו שחטאו בש"ד שנאמר כי כל סאון סואן ברעש ושמלה מגוללה בדמים כי ה הרעש היה לא ברעש ה' ואחר הרעש אש נראה לו ה' באש לרמוז לו כי גם ברותחין של ג"ע קלקלו דהיינו לא באש ה', ואחר האש קול דממה דקה רמז לחטא של לשון הרע בסתר בקול דממה דקה, ואליהו הבין כל המראה הזאת על כן אמר כי עזבו את בריתך רמז לעריות שהוא קלקול של הברית מילה כמו שאמר שיחתם ברית הלוי וגו' וסמיך ליה ובעל בת אל נכר דהיינו השחתת ברית לוי כי משכה ערלתיה ושבט לוי החזיקו במילה שנ' וברית ך ינצורו ואת מזבחותיך הרסו היינו כדי להקריב לע"ז ואת נביאך הרגו בחרב ש"ד, ואותר אנכי לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה רמז לחטא הלשון שאין לי המלטה מהם כי אף אם אני שוכן לבדי חדר בחדר להחבא מ"מ הם שולחים בי חץ לשונם ואפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת והמה צודים את נפשי לקחתה ע"י חץ לשונם אפילו בזמן שאין אני דר בשכונתם כנודע מדרכי בעל הלשון אשר השמיעו את כ"י אין נקי כנודע מדרכי רוב אנשי זמנינו ונסמך כל דרוש זה לפרשת נדרים לפי שמצינו ביעקב שבעבור איחור נדרו נכשל בארבעתן ויש גם בתורה כמו רמז לזה שנאמר לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו

ה' מעמך דרישה אחת מצינו בשופך דם האדם שנאמר אדרוש את נפש האדם, דרישה שניה מצינו שנאמר והי' האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו והיינו מי שאינו מאמין בה' על כן לא ישמע אל המדבר בשמו והיינו עובד ע"ז, והיה בך חטא זה הבא על הערוה שנ' בו מעות לא יוכל לתקון כי רושם חטא זה ישאר קיים בו בהווייתו גם אם ירבה לו בורית נכתם עון וה ורוצה לומר שאם תאחר לשלמו תבוא לידי מכשול בשלשתן כיעקב, כי על כן הנודר כאיל בנה במה כי גם הבונה במה דומה כאלו נכשל בכולם, וטעמו של דבר כי במעשה העגל חטאו בע"ז וכן בג"ע וש"ד שנאמר ויקומו לצחק וכן בלשון הרע קול ענות, והמשכן היה מכפר על מעשה העגל כי האפוד היה מכפר על ע"ז וכתונת על ש"ד ומכנסים על ג"ע והציץ על ומצח אשה זונה היה לך דהיינו זנות שבגלוי כדאיתא בכלי יקר כי לכך כתוב עליו קודש לה' כי בכ"מ שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וראייה מפרשה שהעבירו את המדינית לפני הציץ וכל מי שנבעלה פניה מוריקות, ולמה דוקא לפני הציץ אלא לפי שזינו בגלוי במעשה זמרי והציץ מכפר על ומצח אשה זונה הי'לך וכן בלעם שהכשיל את ישראל בזנות על כן הפילו משה ע"י שהראה לו הציץ כו' כפרש"י וכן מצינו במסכת קדושין בינאי מלכא שאמו נשבית בהר המודעות כו' הי' שם אלעזר בן פיעירה ואמר הקם להם בציץ שבין עיניך כו' כי ידע הבליעל שע"י הציץ יזכירו לו שאינו נאות לו אחר שאין לידתו בקדושה, ונמצא שהבונה במה ואינו מביא קרבנותיו לפתח אהל מועד אין לו חלק בד' מיני כפרה אלו, כי המעיל הי' מכפר על לשון הרע על כן הוא נכשל בארבעתן, ומעתה נבא לפרש המאמר שהתחלנו בו אמר הקב"ה לישראל הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהם בזה בא לפרש מה שנאמר איש כי ידור נדר לה' שרוצה לומר שאם ירצה לידור אזי לא ידור כי אם נדר שהוא לשם ה' דהיינו נודר לשם פרישות כמארז"ל נדרים סייג לפרישות ובזה מיעט שאר כל נדרים שמדרך האדם לידור בכעסו ששומר נפשו ירחק מהם לכך אמר הוו זהירין בנדרים שלא לידור כל עיקר והיינו בסתם נדרים שאינן לשם פרישות ואינן לשם ה', וכנגד הנדרים הבאים לשם ה' אמר ואל תפרצו בהם כי כל לשון פרצה שייך בפורץ גדר ורצה לומר באותו נדר שהוא סייג לפרישות אל תפרצו בו, שכל הפורץ בנדרים סופו למעול בשבועות בזה בא לתרץ למה הקדים נדר לשבועה הלא השבועה נזכרה כבר בעשרת הדברות והיה לו להקדימה אלא שרוצה לומר שהפורץ בנדרים לפי שכל נדר אינו בשם על כן הוא קל בעיניו על כן הוא מזהירו שמן הקל יבא אל החמור דהיינו השבועה שהיא בשם ומ"ש לשון סופו לפי שכל נדר הוא בלא שם ולהבא דווקא ומן הנדר יבא לידי שבועה שהיא בשם ולהבא שבשעת הוצאת השם עדיין

לא מעל ומן שבועה דלהבא יבא לידי שבועה לשעבר שאם נשבע לשקר אזי מעל תכף על כן הזכיר לשון סופו למעול בשבועות, ועל כן כפל הנדר והשבועה להורות שטוב לו לאדם שלא ידור כלל אפילו לשם פרישות, כי מן נדר של פרישות בא לידי סתם נדר ומן סתם נדר דלהבא יבא לידי שבועה דלהבא ומן שבועה דלהבא יבא לידי שבועה דלשעבר שבשעה שהוציא השם מעל ואז אין לו מחילה שנאמר כי לא ינקה, ואם כן שהיוצא מזה שטוב לו שלא ידור כלל אפילו בנדר של פרישות אם כן מהו שנאמר ונשבעת חי ה' וגו' הרי שאפילו שבועה החמורה התיר לו הכתוב כשהיא באמת על כן בא כמתרץ ולומר שהיתר זה היינו דוקא אם תהיה כאברהם יוסף ואיוב ואם יש לך כל המדות הללו דווקא אז מותר לך לישבע שנאמר את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, וכדי שלא תאמר שמא מילי מילי קתני וכ"א צווי בפני עצמו ומנא לך למימר שכולם תנאי השבועה על כן בא כמתרץ לומר עם כ"א צווי בפני עצמו אם כן למה נכתב צווי אחד בשלשה פרשיות סמוכות ואתחנן עקב ראה, בשלומא אם כולם תנאי לשבועה אתי שפיר כי ג' פסוקים אלו באים לומר לך שאם תרצה לישבע תהיה כאברהם ויוסף שהיו בהם כל המדות הללו ונשבעו ואם תרצה שלא לשבע כלל אפילו אם יהיו בך כל המדות הללו אז תהיה כאיוב שהיו בו כל המדות הללו ואף על פי כן לא נשבע כי לא מצינו שבועה באיוב וכנגדו לא הזכיר בפסוק שלישי בפרשת ראה שום שבועה, ומה שלא הזכיר בפרשת ואתחנן ובו תדבק שהוא כנגד דבוק לת"ח כו' אולי הוא כנגד יוסף שאחר מות אביו הרחיק את אחיו מעל שלחנו כאלו לא רצה לדבק בהם עוד וק"ל, וכל התנאים הללו נאמרו בפסוק ונשבעת חי ה' וגו' לפי שקודם זה אמר אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב רמז ליראת ה' יען כל ירא מתרחק, על כן הוצרך לומר אלי תשוב מיראה ש בה אהבה והיינו דווקא ביראת, ה' ואם תסיר שקוציך מפני כנגד ואותו תעבוד שלא יהיה לך עבודה אחרת זולת עבודתו יתברך אבל כל עבודת נכריות שקץ תשקצו מפני עבודת ה' ולא תנוד כנגד ובו תדבק שלא תהיה נד ממנו אלא דבק בו אז ונשבעת חי ה' באמת וגו' אז ודאי תשבע באמת, והרי לפניך ג' דרכים, א' הרוצה להיות כיוסף שלא היו בו כי אם שני מדות היראה ואותו תעבוד ונשבע הרשות בידו, והרוצה שלא לשבע עד שיהיו בו כל ג' מדות הללו כאברהם הרשות בידו, והרוצה להיות כאיוב שהיו בו כל ג' מדות הללו ואעפ"כ לא מצינו שנשבע הרשות בידו כי עכ"פ אי אפשר שהנשבע להבא יהי' נקי מן החטא לגמרי כי אע"פ שהחכם יתיר לו שבועתו מכ"מ חלק גבוה מי יתיר שהרי הזכיר השם חנם לבטלה וזהו שאמר אין לו מחילה עולמית לפיכך הירא את דבר ה' ינוס מעסק שבועה מכל וכל שהרי נחרבו לינאי מלכא שני אלפים עיירות בעבור שבועות של אמת

והטעם משום הזכרת שם שמים לבטלה, וכבר אמרנו שהכל תלוי בהרגל של הלשון וזה מבואר בכמה מקומות אחד שנאמר כאן לא יחל דברו היינו אפילו בלא נדר ושבועה לא יעשה דבריו חולין ואז כשיהיה מורגל במוצא שפתיו שלא ידבר כי אם אמת אז גם בנדרים ככל היוצא מפיו יעשה ב' שנאמר מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך כשתשמור מוצא שפתיך אפילו במילי דעלמא להיות מבטיח ועושה אפילו להדיוט אז ועשית כאשר נדרת לה' בק"ו מהדיוט ג' מן סמיכות ולא תשקרו איש בעמיתו אל ולא תשבעו בשמי לשקר וכך פירש"י שם ד' שנאמר אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה שלא נשא נפשו להרגילו דבר שוא ה' מן פסוק נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גילו על עונך להשיב את שבותך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים חזו לשעבר משמע ויחזו להבא משמע ועוד קשה שהתחיל בשוא וסיים במשאות שוא, ופירוש הפסוק כך הוא כי נביאיך בך כי כ"כ היה חטא הלשון הרע מצוי ביניכם כי שוא ידברו איש את רעהו כלו חנף ומרע והוא עון פלילי המגדיל עונות כנגד ע"ז ג"ע וש"ד ואף על פי כן היה הדבר תפל אצלם ולא יחשבו לו עון בזה כמנהג דורינו זה שנעשה הדבר כהיתר גמור המספר לשון הרע מחבירו בין בפניו בין שלא בפניו והרי היא כמצחק בעיני כל העולם כמ"ש כמתלהלה היורה זיקים חיצים ומות ואמר הלא מצחק אני זה"ש שוא ותפל, ולא גילו על עונך כמה גדול עון זה כדי להשיב שבותך לפיכך לסוף ויחזו לך גם משאות שוא דהיינו שוא ש השבועה שנאמר בה לא תשא וגומר כי שוא זה ודאי חמור ועל ידו נדחו ישראל לגמרי זהו שאמר ומדוחים כי נדחו ממחיצתם בעון השבועה אשר מקורה מן חטא הלשון, ובחיבורי עמודי שש מאמר שש שם פירשתי פסוק זה בדרך אחר מעין הפסוק הוי מושכי העון בחבלי שוא וכעבותות העגלה חטאה, ותפל קאי על הדבור בתורה יען כי כל שלימות האדם בשני מיני דבור א' בדברי תורה ב' בשאר צרכיו כנגדם אמר שוא ותפל אם במילי דעלמא שוא ידברו איש את רעהו ואם במילי דשמיא אין הדביר אצלם עיקר אלא עושין תורתם ארעי וטפל וכנגדם לבסוף יחזו משאות שוא בשבועות ומדיחים מכל וכל דיבור התורה שהיה כבר טפל אצלם נדחת מהם לבסוף לגמרי, וכל נמשך לפסוק לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, ואחר כך אמר ואשה כי תדור נדר ולא הזכיר אצלה שבועה דבר הכתוב בהוה כי אחר שכל אשה יודעת שבעלה ואביה יכולין להפר לה ואם כן למה תוציא השם לבטלה ועוד שכל נשבע צריך שיהיה בו כל המדות הללו כו' וכולן אינן שייכין באשה כי רשות אחרים עליה כי באת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח כו' שהרי אפי' במורא אב כתיב איש אמו ואביו תיראו דווקא אש שספק בידו לעשות, ואותו תעבוד לשמש ת"ח גם זה אין בידה וכ"ש ובו תדבק למהנה

ת"ח מנכסיו, אף על פי שבסוף הפרשה נאמר כל נדר וכל שבועת איסר כו' הפסוק מדבר באם שקרה במקרה שנשבע אבל בראש הפרשה לא הזכיר שבועות האשה כי הוא דבר שאינו מצוי מן הטעם שהזכרנו וסמך לפרשת נדרים נקמת בני ישראל במדין שהביאום לידי עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים כמבואר למעלה, ועוד שנאמר בו אחר תאסף אל עמך לומר לו אף על פי שיש התרה לנדרים מכל מקום נדרי וגזירתי במקומה עומדת שלא תבא לארץ, ומ"ש נקמת בני ישראל ומשה שינה ואמר לתת נקמת ה' כמדין יש ליישב למה הוצרך לומר אחר תאסף אל עמך אלא לפי שהיו כאן ב' נקמות אחת נקמת ה' על שהחטיאם בע"ז ואחת נקמת ישראל על שהפילו כ"ד אלף ולא עוד אלא שעדיין עומדים במרדם שנאמר כי צוררים הם לכם צוררים לשון הוה, לכך אמר הקב"ה למשה אם תבא אל אבותיך אברהם יצחק ויעקב מה תשיב להם אם יאמרו איך עזבת בנינו בין הצוררים המדינים ולא לקחת נקמתם מהם אין זה כי אם שהחנפת למדינים שנתגדלת ביניהם בירא דשתית מינה מיא לא רצית לשדות בה קלא לפיכך נקום נקמת בני ישראל על מה שעשו לישראל ואחר תאסף אל עמך כי יהיה לך שם פתחון פה בפני האבות ומשה חשב אם אומר לישראל שנקמה זו בעבורם יחשבו עליו תועה לאמר הלא אין אנחנו מלומדי מלחמה ובמה נחלץ כנגדם על כן אמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ומכל מקום לא תצטרכו טכסיסי מלחמה אלא ויהיו על מדין לא אמר שילחמו במדין אלא רק ויהיו על מדין לבא אליהם בלא מניעה וזה כדי לתת נקמת ה' במדין ואם יהיה כל עיקר כוונתם לשם נקמת ה' אז ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, ובזה מתורץ מה שמקשים על רבי ישמעאל שאמר אילו לא נאמר הרוגו לא הייתי יודע אם להמית עם הזכרים או להחיות עם הטף בנשים איך ס"ד לומר כן הלא משה אמר הן הנה היו לבני ישראל כו' ואיך יצוה להחיותם ונראה שאין זה קושיא כי הן הנה מדבר באותן שנבעלו ממש ואותן ודאי ימיתו כי הכשילום בעבירה, אבל וכל אשה יודעת איש שמדבר בראויה ליבעל אבל לא נבעלה סד"א שיכול להחיותם כי לא הכשילו את ישראל וסד"א שאינן בכלל לתת נקמת ה' במדין קמ"ל:

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל וגומר, למה לא הזכיר גם החניות והל"ל אלה מסעי וחניות בני ישראל, ועוד אשר יצאו מארץ מצרים למה לי וכי עדיין לא ידענו שיצאו ישראל מארץ מצרים עוד קש' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה' ואחר כך אמר להפך ואלה

מסעיהם למוצאיהם ולא אמר ע"פ ה', עוד קשה ויסעו מרעמסס נאמר ב' פעמים ללא צורך, וע"ק למאי נפקא סיפר לנו דבר הידוע כבר שיצאו ממחרת הפסח:

מאמר רפ

מדרש הילקוט על אלה מסעי וגו'

ובילקוט מסיק וז"ל אלה מסעי בני ישראל, אמר הקב"ה למשה כתוב המסעות שנסעו ישראל במדבר כדי שידעו כמ' נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע, משל למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחר לרפאות כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מזכיר את מסעותיו, כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת ראשך כך אמר הקב"ה למשה מנה להם את כל המקומות לכך נאמר אלה מסעי בני ישראל עכ"ל וע"ק למה הסמיך דבריו אל פסוק אלה מסעי בני ישראל כי אולי קאי על המסעות שהזכיר בפרשיות הקדומות ולפירוש זה נטו קצת מן המפרשים והיה לו להסמיך דברים על ענין המסעות שהזכיר אחר כך בפרשה וע"ק היכן מצינו שנעשה להם ניסים בכל מסע ומסע הלא כל הניסים או רובן היו בחניות חוץ מקריעת ים סוף או לפחות הוה ליה למימר בכל מסע וחניה. ועוד קשה למה נשא המשל על בן חולי. ולמה פרט דווקא ג' פרטים חלו כאן ישננו הוקרנו חששת ראשך, כפי הפשט יתכן לפשר שכמו שבארץ מצרים היו ישראל סגורים על ידי שר של מצרים אשר סגר בעדם לבלתי תת יוצא משם שאפילו עבד לא היה יכול לברוח כך בבואם המדברה סגר עליהם שר של מדבר כי מטעם זה אמר פרעה לבני ישראל סגר עליהם המדבר רצה לומר שר של מדבר אינו מניחם לצאת לפיכך הם חוזרים לאחור וכן בכל חניה וחניה כל זמן שלא באו לארץ הקדושה מקום המיוחד אל השם יתברך לבד ואין לשרי מעלה שום ממשלה בו, היו בחוצה לארץ תחת הקליפות החיצוניות והם היו מעכבין על ישראל בכל חניה וחניה לסגור בעדם לבלתי תת להם מקום לצאת. נמצא אתה אומר שכל מסע ומסע בפני עצמו היה בנס אבל לא כל חניה, לכך סמך דרש זה לפסוק אלה מסעי לתרץ בו למה לא הזכיר גם החניות כאמור, ומטעם זה פרט הכתוב אשר יצאו מארץ מצרים להקיש כל נסיעה ונסיעה לנסיעה ראשונה יציאתם מצרים מה יציאה זו בנס כך כל יציאה ממקום כל החניות היה בנס כזה, ועוד הזכיר שני ניסים בויסעו מרעמסס כי מתחילה אמר שנס גדול נעשה להם במה שנתקבצו מכל ארץ מצרים כהרף עין אל רעמסס כפירוש רש"י פרשת יתרו, ועוד נעשה נס שני שבאו מן רעמסס סכותה כהרף עין מן מהלך ק"ך מיל כפירוש רש"י פרשת בא ונס זה נעשה להם בזכות יעקב נסע סכותה כפירוש בעל הטורים פרשת בא לפיכך לא נעשה נס זה כי אם לבני יעקב ולא לערב רב אבל נס ראשון נעשה גם לערב רב כי כשם שישראל נתקבצו מכל

ארץ גשן אל רעמסס כך כל הערב רב כל מי אשר נשאו לבו לדבק בישראל בא לרעמסס לפי שעה על כן נאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכות כי נס זה שנעשה בנסעם מרעמסס ובואם לסכות תכף ומיד נעשה דווקא לבני ישראל כי יעקב בנסעו סכותה התפלל שם על בניו שיבואו לשם תכף כדי למהר ביציאתם לארץ. אבל פסוק ראשון ויסעו מרעמסס שלא הזכיר החניה בסוכות גם לא הזכיר בני ישראל היינו לפי שמדבר באותו נס שנתקבצו כולם לרעמסס כהרף עין הן בני ישראל הן הערב רב והמופת על זה שהרי כולם נסעו כאחד מרעמסס בחמשה עשר יום ממחרת הפסח ואחר שלא יצאו כי אם ממחרת הפסח כי אז אמר להם פרעה קומו צאו מתוך עמי וקודם שנתן להם רשות לא היה שום אחד מהם משים נדרך פעמיו ואין כאן מקום לומר שקודם ט"ו בחודש באו לרעמסס. או שאחר יום ט"ו יצאו מקצתן אלא כולם הלכו ביום ט"ו מזה תלמוד לומר שנסיעתם מרעמסס ביום אחד היה בנס. ומה שאמר אחר כך יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים אף על פי שבתחילת הפסוק כשבא להזכיר הנס שנעשה להם בנסיעתם מרעמסס כולם ביום אחד לא הזכיר בני ישראל להורות שגם לערב רב נעשה נס זה מכל מקום בסוף הפסוק כשבא לומר שיצאו ביד רמה לעיני כל מצרים הזכיר דווקא בני ישראל להורות שהערב רב לא יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים כי היו יריאים מן המצרים והראיה על זה שהרי נאמר לפרעה כי ברח העם והיינו הערב רב כמבואר פרשת בשלח בכלי יקר, ולכן הזכיר בפרשה זו ג' ניסים שנעשו בג' מסעות א' סתם מסע ממצרים היה בדרך נס שהרי מתחילה לא היה יכול אפילו עבד לברוח ב' נס נסיעתם מכל ארץ מצרים לרעמסס לפי שעה, ג' נסיעתם מרעמסס סכותה לפי שעה מהלך ק"ך מילין ובתלתא זמני הוי חזקה לומר שכל המסעות שנזכרו בפרשה כולם היו בנס על ידי שבכל חניה רצו לעכב עליהם שרי מעלה של חוצה לארץ ונסגור בעדם ובעזרת השם יצאו ועל כן פרט מ"ב מסעות כנגד שם מ"ב כי בכל מסע יצאו בחלק מן השם של מ"ב ועל כן הביא בלעם מ"ב קרבנות לבטל מהם עזר האל יתברך אשר עזרם בשמו הגדול יתברך של מ"ב כשתכתוב יו"ד ה' וו' ה' ויש בו דרכים אחרים ידוע ליודעים, ורש"י פירש פרשת עקב שבמיתת אהרן חזרו ישראל לאחוריהם ח' מסעות והחזירום בני לוי כו' אולי שיש ראיה לדבריו ממה שמצינו בפרשה שניתן ללוים חלק בארץ שתים וארבעים עיר חוץ מן ערי מקלט ולמה דווקא מספר כזה המכוון כנגד מ"ב מסעות שבפרשה אלא שרצה שיהיו המסעות שבנס דווקא במספר מ"ב כדי להודיע כחו של שמו הגדול יתברך של ע"ב, וישראל חזרו לאחוריהם ואז היה בטל רושם זה של מ"ב ובני לוי החזירום למלאות ספר מ"ב על כן ניתן ללויה מ"ב עיר להורות כי הם נחלת ה', וזהו שהזכיר במדרש שידעו כמה

ניסים עשיתי להם בכל מסע ומסע וקשה מנינא למה לי אלא כדאמרן זה מיושב קצת מה שהזכיר במדרש כיון שהיו חוזרים כו' הלא אין המשל דומה אל הנמשל כלל כי היכן מצינו שחזרו ישראל אף על פי שפשוטו הוא שמה שחזר ומנה כל מסעות דומה כאלו הוא חזר על כולם, מכל מקום כפי הרמז יתכן לפרש זה גם על החזרה שחזרו ישראל לאחוריהם ואילו לא החזירום בני לוי היו הולכים לאחיריהם על כל מסעות הראשונים על כן רדפו אחריהם בני לוי והחזירום בדברי תוכחות ומוסר לאמר להם במקומות רבים קלקלתם ואיך תשאו פניכם לחזור אל אותן המקומות וזה כנגד מה שהזכיר במשל כאן חששת בראשך כו'. או מסעיהם למוצאיהם על מקומות שחזרו לאחוריהם כשאמרו נשובה מצרימה ועל זה הוכיחום ותדע ותבין כי בכל מ"ב מקומות אלו אין הם כי אם שלשה מקומות שנקראו על שם חטאם א' רפידים ע"ש שרפו ידיהם מן התורה נמשלה למים על כן חסרו שם המים כי מטעם זה נאמר כאן ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות. ב' קברות התאוה ג' רתמה על שם גחלי רתמים דמרגלים, ואלי כנגד שלשתן הזכיר במדרש ישננו הוקרנו חששת בראשך, כי ברתמה אמרו נתנה אש ונשובה מצריימה והיינו ע"ז כפירוש רש"י כנגד זה אמר חששת בראשך. ברפידים עליהם עמלק שנאמר אשר קרך בדרך והוא לשון קרירות כפירוש רש"י והיינו הוקרנו בקברות התאוה הבשר עודנו בין שיניהם ויצתה נשמתן ונעשו מיד מן ישיני אדמת עפר לא שכבו חולים אלא מתו כאילו היה ישן על מטתו ולישנא מעליא נקט ישננו, והזכיר כל זה בתוכחות כי מה שאמר משל למלך שהיה בנו חולה כו' היינו בנמשל שישראל היו במצרים טמאי נפשות כי נטמאו בגילולי מצרים ורצה ה' לנטוע אותם בארץ הקדושה כשיהיו טהורים ונקיים מכל חלודה וזוהמא אך שאי אפשר להבריחם מן הקצה אל הקצה כהרף עין על כן היו צריכין למרק חלודת הזוהמא מעט מעט וזהו טעם מ"ב מסעות אלו כי בכל מסע ומסע נתמרק קצת מן הזוהמא הקדומה שאצלם כי אז היה שם של מ"ב בעזרם למרק מעט מעט בכל חניה, לכך אמר אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים כי אילו לא יצאו מארץ מצרים המלא זוהמא יותר מכל הארצות היו צריכין אל מ"ב מסעות אלו אבל מאחר שיצאו מארץ טמאה כזו היו צריכין למירוק גדול קודם בואם לארץ הקדושה, גם אילו לא חטאו ברפידים אז בפחות מן מ"ב היה פני אבל מאחר שביני ביני חטאו גם בשאר מקומות על כן הוצרכו להרבה מסעות כמספר השה הגדול של מ"ב כדי למרק בו הן העבר מה שנדבק להם במצרים הן ההוה שניתוסף להם בדרך לכך נאמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' כי אצל השם יתברך היתה עיקר הכוונה ביציאה זו מוצאיהם דהיינו היציאה מן הזוהמא וזה יש לו קדימה במעלה על מסעיהם

לבא לרשת ארץ ואלה מסעיהם למוצאיהם כי אצלם היה העיקר מסעיהם לרשת ארצות גוים ומוצאיהם מן הזוהמא היה טפל אצלם ובסיבה זו קלקלו בכמה מקומות על כן נשא המשל בבן חולה אשר רצה אביו להעתיקו אל עיר או מדינה אחרת שמזג הארץ ההיא טובה וזה סיבה להסיר חליו וקשה להפך מזגו בפעם אחת קור לחום או שאר ענינים הפכיים אלא צריך להעתיקו מעט מעט על ידי מקומות דביני ביני שאינן נוטין כל כך אל הקצות ואולי גם בקצות מקומות דביני וביני לא נהג הבן את עצמו על פי הרפואה ותכבד חליו על כן בחזרתו האב מוכיחו ומיסרו לאמר ראה מה קרה לך בדרך כאן חששת ראשך כאן הוקרנו כי אכלת צונן כאן ישנת יותר מדאי וכיוצא בהם ותוכחה זו כדי שלא ישוב לכסלה כך עשה ה' לישראל בנו בכורו אשר היו במצרים מוכים בכל חלאי ומדקי מצרים והיינו האמונות והמעשים אשר לא יעשו ורצה ה' ליישבם בארץ הקדושה אך אי אפשר להבריח מן הקצה אל הקצה על כן עשה להם חניות ומסעות בדרך כדי למרק חלי הנפשות מעט מעט ומה שקלקל גם בדרכים הוא מזכיר ברמז כדי שלא יבואו עוד לכסלה:

מאמר רפא

ג' מקומות נקראו על שם קלקולם רפידים ורתמה וקברות התאוה

והזכיר במסעות אלו ג' מקומות אלו שנקראו על שם קלקולם רפידים וקברות התאוה ורתמה כדי לרמוז לדורות שבעון ג' אלו גלו ישראל מעל אדמתם שרפו ידיהם מן התורה כמ"ש על מה אבדה הארץ כו' על עזבם את תורתי וגו' ומסיק בילקוט בפסוק זה מצינו שויתר הקב"ה על עבודה זרה ועל גילוי עריות ול שפיכות דמים ולא ויתר על מאסם בתורת ה' כאשר גם בדורינו אין לומדי התורה חביבין על ישראל ובפיהם ינשאום ולבם בל עמם. קברות התאוה על רודפי התאוה שנאמר השותים במזרקי יין וגומר לכן עתה יגלו בראש גולים וגומר, ומרגלים בעון לשון הרע קבעו בכיה לדורות והיינו ט' באב שנאמר בו בכה תבכה בלילה שנאמר ויבכו העם בלילה ההוא למאי נפקא מינה הגיד לנו הכתוב שבכו בלילה ועוד ההוא על איזו לילה הוא אומר בנוכח אלא ודאי על ליל ט' באב המיוחד לדורות לבכיה ואולי רמז בבכיה זו גם כלפי מעלה כביכול:

מאמר רפב

בגמי במסתרים תבכה נפשי כו'

ע"ד שמסיק מסכת חגיגה פרק א' ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גומ' מאי במסתרים אמר רב שמואל בר אויא משמיה דרב מקום יש להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו, ומאי מפני גוה, אמר רבי יצחק מפני גאותן של ישראל שנטלו מהם ונתנה

לאומות, רב שמואל בר נחמני אמר מפני גאותה של מלכות שמים שנטלה, ומי איכא בכיה קמיה קודשא בריך הוא והכתיב עוז וחדוה במקומו לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי ובבראי ליכא עצבות והכתיב ויקרא ה' ביום ההוא למספד ולקרחה ולחגור שק שאני חורבן בית המקדש דאפילו מלאכי השרת נן שנאמר הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון ודמוע תדמע עיני ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' ג' דמעות הללו למה אמר רבי אלעזר אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו עד כאן, וקשה במאי קמפלגי רבי שמואל ורבי יצחק בלשון גוה, ומה קמקשה ומאי מפני גוה כאילו קושיא זו תלויה בתירוץ שקדמה, ועוד קשה למה לא תירץ שאני חורבן בית המקדש כו' על קושיא ראשונה, ומאי אפילו דקאמר ומהיכן למד לעשות קל וחומר ממלאכים, ועוד קשה למה ב' דמעות על ב' חורבנין ועל ישראל שגלו פעמים רק בכיה אחת, ונראה לפרש לפי שמצינו במדרש שהמלאכים לא הסכימו על בריאת האדם וכשהאדם חוטא אז הקב"ה מסתיר הבכיה מפני המלאכים שלא יאמרו הלא לא הסכמנו שיברא כי ידענו את זדון לבבו והיינו דווקא הבכיה שהיא על חטא ישראל, אבל הבכיה שעל ן חורבן בית המקדש הנוגע בכבוד השכינה אף על פי שגם זה נמשך מן עון ישראל מכל מקום מאחר שהדבר נוגע בכבוד השכינה על כן אפילו מלאכי השרת בכו ודקדק ו מלשון הן שאמר הן אראלים צעקו חוצה כי כל לשון הן נאמר על קל וחומר כמו וגומר הן בני ישראל לא שמעו וכן רבים ופסוק זה שהם חלוקים בו כתיב בו שמעו והאזינו אל תגבהו וגומר ועל זה קאי ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה דווקא ואמר רב שמואל מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו כי לא רצה לפרש מסתרים מש לפי שהוא סבור שבכיה זו היתה מפני חורבן בית המקדש ואם כן לפני מי יסתיר הקב"ה הבכיה הלא גם המלכים בכו אלא מסתרים כך שמו, ודייק מדהתחיל בלשון הגבהה שאמר אל תגבהו ומסיים בלשון גוה שמע מינה שגוה לאו היינו הגבהה אלא הגבהה מדבר בחטאם שהגביהו עצמם ושייך באדם לשון הגבהה בעלמא לפי שאין בגאוה נאותה לו וכשהוא אמר מפני גוה וודאי כוונתו על חורבן בית המקדש שנקרא גאון עזכם זה"ש ומאי מפני גוה מפני גאותן של ישראל כו' זה בית המקדש שנקרא גאותן של ישראל שנ' הנני מחלל המקדש גאון עזכם שנטל מהם ונתנה לאומות המושלים בנו, ורב שמואל בר נחמני סבר מפני גאות שמים שנטלה רצה לומר שנטלה קאי על ישראל וסבר שהגבהה שהזכיר היינו גאוה אך שלשון גאוה שייך כלפי מעלה ור"נ ישראל כשהגביהו עצמם היו משתמשין בשרביטו של מלך יתברך ונטלי לעצמם לבוש גאוה, והבכיה שעל חטאם היה הקב"ה כמסתיר פנים מן המלאכים ואין פסוק זה מדבר בחורבן כלל ואם כן קשה

פסיק עוז וחדוה במקומו והוצרך לתירוץ בתי גואי ובראי כי לרב שמואל בר נחמני הדורש מפני גאות שמים שנטלוה ישראל ומסתרים כפשוטו מפני המלאכים אין לתרץ שאני חורבן ב"ה כו' דאם כן למה הסתיר הבכיה מן המלאכים על כן תירץ שבכיה זו בבתי גואי במסתרים ממש מפני המלאכים, ופסוק עוז וחדוה מדבר בבתי בראי שבגלוי לא היה מראה בכיה זו שעל חטא ישראל לפני המלאכים, ומקשה והכתיב ויקרא ה' לבכי וגו' וקריאה זו מסתמא למלאכים ואם כן מהו שאמר עוז וחדוה בבתי בראי ומתרץ שאני חורבן ב"ה כו' כי פסוק ויקרא ה' מדבר בחורבן ב"ה, ופסוק עוז וחדוה מדבר גם כן בבתי בראי אך מדבר באותה בניה שפל חטא ישראל, אותה אין הקב"ה מראה בפני המלאכים, אבל בתירוץ זה לחוד לא סגי לתרץ קושיא ראשונה אליבא דרבי שמואל בר נחמני כי גם לדבריו אין מפני גוה מדבר בחורבן ודרש מסתרים כפשוטו והמקשן היה סבור שגם פסוק עוז וחדוה במקומו מדבר במסתרים מדקאמר במקומו עד שהשיב לו שמדבר בבתי בראי ולא במסתרים, ועיקר מחלוקתם בלשון גוה למה שינה הגבהה לגוה לדברי רב יצחק קאי גאוה על חורבן בית המקדש ולדברי רבי שמואל בר נחמני קאי גוה על גאות שמים שנטלו ישראל בהגבהתן שהזכיר ובפירוש זה תלוי גם פירוש במסתרים כי לדברי רבי יצחק שמדבר בחורבן ב"ה דאפילו מלאכי השרת בכו אם כן במסתרים שם חדר, ולדברי רבי שמואל בר נחמני שגוה היינו חטאם יהיה במסתרים ממש מפני המלאכים כי קצתם א הסכימו ביצירתו כלל וקצתם אמרו מה אנוש כי תזכרנו וגו' וכבוד והדר תעטרהו כי אמרו שלא נאוה לו הכבוד פן יתגאה וימרוד, ובאור פסוק הן אראלים צעקו חוצה בארתי בספר עמודי שש שמקצת מלאכים נדחו חוצה למחיצתם לגמרי ולא נתן להם שום מנוי ומלאכי שלום הם מיכאל שר של מים וגבריאל שר של אש מר יבכיון מר לשון חלוף כמו מו דשחיטה רצה לומר שבכו על החלוף לבד כדמסיק באיכה רבתי דעל נורא הי' על מיא ודעל מיא היה על פרזלא כו', ומה שלא הוריד על ישראל כי אם דמטה אחת אע"פ שגלו פעמים מכ"מ גלות ראשון הגלת שלומים היה עיקר כי מאז שגלו עשרת השבטים עדיין לא שבו בבית שני כי אם מעט מזער שנזכרו בעזרא וכאילו גלות ראשון כגלות אריכתא דמי אבל מקדשים היו שנים כי גדול יהיה כבוד הבית השני, ורמז לחורבן שני בתי מקדשים במה שחנו כל ישראל מבית הישימות עד אבל השטים בית הישימות היינו חורבן בית ראשון אבל השטים היינו אבל על הבית המקדש שנבנה עצי שטים עומדים וגם בנין של שלמה היה בעצי ארזים וכ"ז רמז לישראל בסיפור המסעות ושה שנזכרו בה ג' חניות על שם חטאם רפידים קברות התאוה רתמה אשר בשלשתן אחזו הבנים מעשה אבותם בידיהם וגרמו ב' חורבנות דישימות, ורתמה היינו גחלי

רתמים של מרגלים שקבעו בכיה לדורות ע"י שרפת בית אלהינו באש כי רתמה היינו גחלי רתמים ואולי רמז בגחלי רתמים לשריפת בית אלהינו באש על ידי חטא המרגלים בלשון הרע ובניהם אחריהם אחזו מעשה אבותיהם בידיהם וכן עוד היום מדות אלו לא סרו מבינינו על כן רמוז האש בגחלי רתמים שמדרכן לבער זמן ארוך ולא יכבו מהרה וזה רמז לאריכות הגלות שנמשל לאש בוער שנאמר ויבער אש ביעקב, ומה שאמר כי נשבה עדר ה' ולמה לא נתן גם על ב' דמעות שהיו בעבור ב' מקדשים אלא לפי שמסיק במדרש פרשת תרומה אמר הקב"ה אני הרועה שנאמר רועה ישראל האזינה ואתם הצאן שנאמר ואתנה צאן מרעיתי עשו דיר לרועה כדי שיבא וירעה אתכם, אם כן כשאמר כי נשבה עדר ה' ממילא אין צורך בדיר דהיינו בתי מקדשים שהיו בדמיון דיר לרועה שיבא וירעה צאנו, והמדרש שהתחלנו בו הוא מוסר גם לדורות שידעו להזהר מן הדברים אשר היו סבה אל גלות ישראל מעל אדמתם, כי באמרו כאן חששת את ראשך רמז לגודל חטא של לשון הרע כי הלשון הרע דמרגלים הביאום לידי ע"ז שהרי ע"י הלשון הרע חששת ראשך לאמר נתנה ראש וגו' והיינו ע"ז ומטעם זה קראו רתמה על שם גחלי רתמים ומה ענין האש אל לשון הרע אלא ודאי שלכך נידון באש על שם סופו שע"י חטא זה יבא לידי עבוד' זרה ובע"ז כתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא, ולמעלה פרשת פנחס בארנו שמציאות האף בא על עבודה זרה דוקא לכך נאמר כמה פעמים במגילת איכה אצל האף מציאות האש שנאמר אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ממרום שלח אש הורה שאש זה דווקא ממרום לפי שבא על ע"ז הנוגע בכבוד הקב"ה אש אוכלה אש, וכתיב גדע בחרי אף וגו' ויבער אש ביעקב, וכתיב שפך חרון אפו ויצת אש בציון ולא לחנם הזכיר בכל מקום האש אצל זכירות האף אלא ששניהם באים על ע"ז, ואולי מטעם זה שכב אליהו תחת רותם אחד בברחו מפני אחאב ואיזבל לרמז שראוים הם לידון בגחלי רתמים לפיכך נאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה מה יתן היינו השכר על לשון רמיה מצד עצמו, ומה יוסיף היינו תשלומין על הדבר הנוסף הנמשך מן לשון הרע והיינו עבודה זרה כי מטעם זה אמרו שלשון הרע מגדיל כנגד ע"ז ג"ע ש"ד, ע"ז אמר על ראשון ראשון תשלומי סתם לשון הרע היורה כחץ זה שכרו חיצי גבור שנונים אשר יורו בו מדה כנגד מדה כי ירה יירה גם הוא, ועל אחרון אחרון שאמר מה יוסיף לך אמר עם גחלי רתמים תוספת מרובה על העיקר כי סופו לבא לידי ע"ז ואז הקב"ה דנו באש ויען כי אשו לא תכבה על כן המשיל האש ההוא לגחלי רתמים שאינן כבים מהרה כשאר עצים, וקברות התאוה על שם כי שם קברו המתאוים גם זה מוסר לדורות כי כשם שגלו

בעבור לשון הרע וע"ז דמרגלים שקבעו בכיה לדורות כך גלו בעון רדיפת התאות כדאיתא בעמוס א

מאמר רפג

ביאור פסוק לכן עתה יגלו בראש גולים

האוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו בראש גולים ונראה שלכך יגלו בראש גולים לפי שלא נחלו על שבר יוסף לפיכך אם יגלו אחרים בראשונה אזי הם לא יבקשו עליהם רחמים מאחר שלא חלי ולא מרגישים שום אח' מהם בשבר יוסף כי כדוד חשבו להם כלי שיר ר"ל כדוד ששר שיר ה' בהיות ישראל שלוים ושקטים על אדמתם כך חושבים המה כי שלום להם כאילו אין להם מחסור דבר כמנהגינו בגלות זה של הפורטים עלי נבל וכנור פשיטא שכדוד חשבו להם כלי שיר ר"ל הם מתרצים לומר שבדברי שבחות אנו משוררים בבתי משתאות כדוד ואין הדבר כן כי מה לתבן את הבר ועוד שישתה וישכח רישו של ישראל בגלות החל הזה ועמל ישראל לא יזכור ולא תקצר נפשו בעמל ישראל וזה בלי ספק סבת אריכת גלותינו לפיכך אמר יגלו בראש גולים כי אז יש תקוה שהנשארים בארץ שאינן הולכין בדרכיהם יתלו על שבר יוסף ויבקשו רחמים עליהם, וזה אין צריך אריכות דברים כי הכל יודעין בדורינו מנהגם של השותים במזרקי יין הפורטים עלי נבל שלא נחלו על אריכות הגלות ולפי שמדרכן להשליך פרוטות אל תוך הנבל על כן אמר הפורטים, וזה"ש האוכלים למעדנים נשמו בחיצות האמונים עלי תולע חבקו אשפתות ויגדל עון בת עמי וגו' שמע מינה שעל צד העונש נאמר זה כי כן מורה לשון למעדנים בלמ"ד רצה לומר שאינן אוכלים ושותין ושמחין לשם שמים אלא למעדנים בשביל המעדנים כי זהו תכלית אחרון אצלם על דרך שנאמר הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים וגו' רצה לומר אלו הייתם צמים או אוכלים לשם שמים הייתי צם עמכם ואוכל עמכם ר"ל הייתי מצטער בצערכם ושמח בשמחתכם אבל מאחר שכל מעשיכם לא לש"ש אם כן אין אני צם עמכם גם כי תאכלו למעדנים אתם האוכלים ולא אני לפיכך נשמו בחוצית האמונים עלי תולע כי מרבה בשר מרבה רימה רצה לומר שהם אמונים ומגודלים בריבוי התאות שסופם לרימה ותולעה הם חבקו אשפתות מקום רימה ועל זה אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום, ויש ליישב התחיל בעון וסיים בחטאת וסתם עון מזיד וחטאת שוגג ומי לא ידע בכל אלה שעון גדול מחטאת, וכפי הפשט יש לפרש על דרך שאמרו רז"ל בבא מציעה והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשו להם כזדונות כו' אם כן קרא לת"ח עמי, דון מינה לעון עמי הנאמר כאן שגם הוא בתלמוד חכם מדבר וחטאת שלו נקרא עון. אך על

צד הרמז נוכל לומר שמה שאמר ולא נחלו על שבר יוסף מדבר באותן המרבים בתענוגים רובם צרי עין בעניים ואינן נותנין מסעודתן ולא מממונם לעניים ולא עשו כיוסף שהיה המשביר לכל עם הארץ זהו שאמר ולא נחלו על שבר יוסף שלא נחלו וירשו מדה זו מיוסף הצדיק שנאמר כי יש שבר במצרים או נחלו כפשוטו שאין לבם כואב על שבר יוסף שאינן עושין כמותו על כן יגלו בראש גולים וכן בני גד וראובן שהי' ממונם חביב עליהם כי בעבורו בחרו להם א בח"ל וגלו בראשונה לכל השבטים לפי שהצדקה מקרבת הגאולה שנאמר ושביה בצדקה ק וחומר שלא יגלו אם היו בהם בעלי צדקה לכך אמר ויגדל עון בת עמי ר"ל שתים רעות עשו שאוכלים לשם מעדנים ולא לכדי שיהיו אבריו חזקים אף בריאים להטריח ולעסוק בעבודת ה' ויגדל עון בת עמי רוצה לומר עוד מצד אחר יגדל העון, והוא מחטאת סדום מ' דמחטאת אינה מ' היתרון אלא מ' הנמשך רוצה לומר מה שקבלו ולמדו מאנשי סדום שהיו רעים וחטאים פרש"י חטאים בממונם לכך נקט כאן מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע כי כך נאמר אל תיגע להעשיר וגו' התעיף עינך בו ואיננו פירוש ברגע אחד ילך ממך הממון על כן היו הפוכים כרגע כך גדלה עונם של האוכלים למעדנים שאפילו יד עני ואביון לא החזיקו כסדום אחותם כמו שנאמר כמעט כסדום היינו וגו' וכל המוסר הלזה נרמז בקברות התאוה אשר כנגדו אמר כאן ישננו על דרך שנאמר כי סובא וזולל יורש וקרעים תלבש נומה רצה לומר כל סובא וזולל יבא לידי תנומה ושינה כמנהגם אחר כל אכילה גדולה וכ"ש אחר שתיה גדולה שבא לידי שינה ולא זכר בשום מסכן על כן יוורש וילביש קרעים אחר שמסתמא יד עני ואביון אינו מחזיק שום זולל וסובא ורפידים שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה לאש על כן אמר כאן הוקרנו נעשו קר על ידי סלוק אש התורה באו לידי קרירות וכן היה העונש מדה כנגד מדה אשר קרך בדרך וגם זה רמז לדורות שאבדה הארץ על מאסם בתורת ה' כי התורה עץ חיים למחזיקים בה ולא למרפים ידיהם מד"ת וכמו שנאמר רק חזק ואמץ, והוקרנו ע"י מות כעמלק כי הוקרנו משמש גם לשון ניקור עינים כמו אני קרתי, וכמו שנאמר והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם כיתידות המנקרות עיניכם ולצנינים בצידיכם ע"ד בהדי הוצא לקי כרבא ואת"ל שלא ינקרו עיניכם מכל מקום חלקו עמהם וצררו אתכם על האדמה אשר אתם יושבים עליה רצה לומר אפילו בזמן שאתם יושביה עליה וידיכם תקיפה עליהם מכל מקום תקבלו נזק על ידם שחלקו באגב על ידיהם זה"ש והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם וכל זה מוסר להתרחק מן האומות. שייך למעלה, ג' שמות היו למקום שלוח המרגלים משם, פארן רתמה קדש ברנע רתמה על שם שריפת ב' בתי מקדשים שהוקבע בכייתם בלילה ההוא, קדש ברנע במקום שהיו

ישראל קודש לה והיו ראוים אל המנוחה וא הנחלה ובחטא המרגלים נעשו קדש, ובר מנוחה נעשה ברנע כמ"ש ויניעם במדבר וכן בשני חורבנות נעשו גם בר נע כי הלכו בגולה כמו שבמרגלים. נגזר עליהם שלא לכנס לארץ כך לדורות יצאנו בגולה בזמן זה, גם יתכן לומר שנקרא רתמה על שם נחלי רתמים דגהנם כמו שכתבו רז"ל מרגלים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר במדבר הזה יתמו בעה"ז ושם ימותו לעולם הבא ודין הוא שבגהנם אשם לא יכבה כי גם המה קבעו בכיה לדורות והציתו האש בשני בתי מקדשים על כן שם ימותו לעולם הבא בנחלי רתמים וכן דינו של כל מספר לשון הרע שכן ארז"ל סיפר לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש כו' ומדבר פארן ארז"ל שנקרא פארן על שם שפרו ורבו ישראל עליה, ולשון פארן לפי זה לשון פרי והוא מדבר בפרי בטנם דהיינו הבנים ויש בזה רמז אל מעשה דמרגלים שאמרו כי גם המה גם בניהם זה פרים לבז יהיו והכתוב אומר ובניכם אשר אמרתם לבז יהיו והבאתים אל הארץ על כן נקרא מדבר פארן, ני מן מעשה זה והלאה לא נשאר כי אם פרי בטנם אבל האבות כולם ספו תמו מן בלהות, וברנע על שם ויניעם במדבר על כן נזכרו כל השמות במסעות אלו להזהיר הדורות הבאים שלא יהיו כאבותם דור סורר ומורה אשר סבבו לנו כל הטלטולים מגוי אל גוי ויזכו לבא אל המנוחה ואל הנחלה ורק אלה מסעי בני ישראל ואלה למעט העתיד שלא יהיו מטולטלים עוד אלא כל האומות ישאום כעל כנפי נשרים כמו שכתוב והביא בניך בחוצן ובנותיך וגו':

סליק ספר במדבר

פרשת דברים

מאמר רפד

ביאור פסוק אלה הדברים וכו'

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, וקשה וכי אל כל ישראל כאחד, דבר א"כ ודאי ה' יעננו בקול על דבר הקול שיהיה נשמע אל כל ישראל כאחד ולמה נאמר יעננו בקול דווקא במתן תורה, וע"ק שאמר שנית דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם תרתי למה לי ולמה נאמר כאן כל ישראל ואחר כך אמר בני ישראל ולא אמר כל, וע"ק מהו שפירש"י שהזכיר ברמז כל המקומות שהכעיסו הלא פרשת העגל והמרגלים אמר אחר כך בפירוש, והיישוב על כל זה כי משה היה מדבר עם הגדולים שבישראל ועם יתר ההמון עם, והנה עם הגדולים שנקראו בשם ישראל כי נמשלו לישראל סבא דבר כל מוסרין ברמז מפני כבודן ויכול להיות שדבר כאחד עם

כל נשיאי ישראל וברמז דווקא במדבר בערבה, אבל עם בני ישראל דהיינו כלל בית ישראל דבר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם דברים כהווייתן בפירוש, וזה"ש תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם ר"ל התורה הזאת מן אלה הדברים כי שם מבוארים דברי תוכחות שהם נגד כל ישראל דברים המתנגדים להם לכל ישראל ולגדוליהם באזניהם ברמז כאומר בלחישה, כי זה היה דרכו של משה לחלוק כבוד לגדולים שכן אמר ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם כו' על כך אמר האזינו השמים הגדולים המזהירים כזוהר הרקיע כמ"ש על הגדולים והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וכי היו רביה ככוכבי השמים לעת ההוא והלא לא היו רק ס' רבוא אלא לעילוי וגדולה אמר שהם ככוכבי השמים ולהם אמר כמדבר בלחישה האזינו כמ"ש באזניהם שאין מבין בו אחר אלא יכנסו באזני מקבל התוכחה לבד אבל כנגד כלל ההמון עם הארץ אמר ותשמע הארץ אמרי פי פי' דברים גלוים וברורים, אבל ישעיה הפך השיטה ואמר שמעו שמים והאזינו ארץ כי כמו שלא רצה ה' בזה במה שאמר משה זקנים שבדור עמך כו' על כן גם ישעיה אמר שמעו שמים דבר גלוי ונתן טעם לדבר כי ה' דיבר ואינו חולק כבוד לגדולים כשהם חוטאים כנגדו לפי שאשמתם גדולה מן אשמת העם על כן אמר להמון עם ברמז לכבוד הכלל כל בית ישראל, וכדי לתרץ מה שנאמר כאן השמים הארץ בה"א וישעיה אמר שמעו שמים וגומר בלא ה"א כי בימי משה היו הגדולים ראוין לנשיאתם כי נבחרו ברוח הקודש על פי ה' ביד משה שנאמר ואתה תחזה וגומר לכך נאמר השמים הידועים הראוין לנשיאתם וכן הארץ הידועים הראוין להיות מכלל ההמון עם, אבל בימי ישעיה נאמר ירהבו הנער בזקן ונקלה בנכבד וגומר כי אז קלקלו בזה לשום שפלים למרום ועשירים בחכמה בשפל ישבו וכן בימי יחזקאל שנאמר זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל שהשפילו הגבוה והגביהו השפל כמבואר מאמר זה יפה אצלינו בחיבורינו עמודי שש. על כן אמר ישעיה שמים וארץ בלא ה' ולא חלק כבוד לגבוהים שבדורו לפי שהוגבהו שלא כדין וחלק כבוד אל כלל עמי הארץ כי רבים היו בהם שהושפלו שלא כדין, אבל בימי משה היה הכל בצדק וכדין על כן חלק כבוד לגבוהים יותר מלהמון העם

מאמר רפה

במדרש הדברים לשון דבורים כו'

ובמדרש הרבתי פי' זו וז"ל אלה הדברים א"ר שמואל בר' נחמן אמר הקב"ה כדבורים היו בני מתנהגים ע"י צדיקים וע"י נביאים וקשה מה קשה לו באלה הדברים שהוכרח לפרשו מלשון דבורים, לפום ריהטא נראה לפרש שכל מקום שנאמר אלה הדברים לדרשה

אתי כי בשבת נדרש על ל"ט מלאכות ובמתן תורה פירש"י לא פחות ולא יותר וכאן רצה לפרשו על מעשה הדבורים שכל הדבורים הקטנים הולכין אחר הדבורה הגדולה שנקראת אם לכולן כך ישראל ילכו הקטנים אחר גדוליהם ורמז זה בתחלת דבריו לפי שכל עיקר תוכחה זו היתה על מעשה המרגלים שגרמה להם שהיו מטולטלין מ' שנה במדבר שכן פרשה זו מן ותקרבון אלי כלכם התחיל לספר מעשי המרגלים לומר להם שקריבה זו היתה שלא כהוגן ילדים דוחפים את הזקנים כו' וכשם שמוסר ראשון היה בענין המרגלים לכך רמזו באלה הדברים שישראל יש להם לעשות כמעשה הדבורה ודקדק זה מן סוף הענין במעשה המרגלים שנאמר ויצא האמורי היושב בהר לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. וק"ל נקט דווקא דבורים, וע"ק ויצא האמורי לשון יחיד, וירדפו אתכם לשון רבים אלא שר"ל בסאסאה בשלחה תריבנה הכל מידה כנגד מידה לפי שחטא מרגלים נמשך מזה במה שלא הלכו הקטנים אחר קצת גדוליהם אלא ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים כו' על כן יצא משפט מעוקל זה ואולי אילו היו נמלכים בזקניהם או בראשיהם לא היו באים לכלל שליחות המרגלים להרהר אחר דבר ה' אשר אמר אעלה אתכם לא ארץ טובה וא"כ המה לא עשו כמעשה הדבורים שהקטנים הולכין אחר הגדולה, על כן מדה כנגד מדה בא עליהם האמורי אשר עשה כמעשה הדבור' כי מלך האמורי הלך בראש שנאמר ויצא האמורי ואחריו כל העם וירדפו אתכם ודבר זה שאמרנו שבזמן שאין הקטנים הולכין אחר הגדולים אז יצא משפט מעוקל בכל דבר על כן הקדים משה דבר זה לכל מוסריו באמרו ותקרבון אלי כולכם, כי בזה מיושב מה שנאמר בפרשה הבו לכם אנשים וגומר ואשימם בראשיכם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות פירש"י החלטתם הדבר להנאתכם כו' וק' אלה הצאן מה עשו שנדרוש עליהם תשובה זו לרעה כי אם טוב הדבר בעיני השה איך לא יענו גם המה טוב הדבר. אלא כך פירושו מדקאמר משה זה בתוכחות ש"מ שכך פירושו כי משה אמר להם ואשימם בראשיכם ויש בו ב' פירושים הן פשוטו שיהיו להם ראשים לכל דבר שבקדושה הן מדרשו שאשמת העם תלויה בראשיהם כי חטאת תקהל המה נושאים עליהם עונותיהם וכשאמרתם טוב הדבר וגומר מסתמא החלטתם הדבר להנאתכם כי טוב הדבר שהמה ישאו עון העם כי זהו להנאתכם אבל לקבלם עליכם לראשים ליצא ולבא בראש על זה ודאי לא אמרתם טוב הדבר והמופת מל זה שהרי במעשה המרגלים ותקרבון אלי כולכם בערבוביא זקנים דוחפים את הראשים וילדים דוחפין את הזקנים א"כ מסתמא מעולם לא עלתה על לבבכם א להם משפט הבכורה והראשית וא"כ מהו שאמרתם טוב הדבר אלא להנאתכם לבד אבל לא נרציתם

לעשות כמעשה הדבורה לילך אחר זקניכם וראשיכם צדיקים ונביאים, וזהו שקרא עליו תגר גם ישעיה באמרו ירהבו הנער בזקן וגומר ורמזה באמרו שמעו שמים והאזינו ארץ שלא בה"א הידיעה כנ"ל. ואמר אחר כך מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגומר ר"ל כשהנהגת ישראל מתחלת מכף רגל והולכת עד הראש ר"ל הגדולים נשמעים לקטנים אז אין בו מתום:

מאמר רפו

משל לנחש שאמר הזנב לראש אני אלך תחילה

זהו המשל אשר הביא לנחש שאמר הזנב אל הראש אני אלך בראש והפילו בקוצים באש ובמים ב' עיין ברבתי בפסוק ואשימם בראשיכם ויכול להיות שעל זה אמר ישעיה מכף רגל ועד ראש שהראש הולך אחר הרגל נולד מזה פצע וחבורה ומכה טריה מקוצים שדרכן לפצוע הבשר, ואש דרכו לעשות חבורה שהבשר נפוח, ומים המוגרים משל מכה טריה, לא זורו כי הקטנים אין בידם למצוא מזור לחלי בית ישראל מן העכו"ם ישראל עצמם לא חובשו מצד החובש ההוא אלא איש הישר בעיניו יעשה ולא רוככה בשמן להיות נוח כשמן לדורם כי עצת הילדים לייסר בעקרבים כמו אצל רחבעם והכל דרך משל ומדבר בבזיון ת"ח אשר להם משפט הראשית כדמסיק פרק כל כתבי מאי לאין מרפא כל המבזה ת"ת כו' ע"ש, וכן מסיק שם לא חרבה ירושלים אלא שבשביל שהשוו קטן לגדול שנאמר והיה כעם ככהן וגומר, ובזה מתורץ מה שנתקררה דעתו בירהבו הנער בזקן כו' כי ידע שעל כל פנים יהיה כאן עונש על ענין המרגלים ולא ידע מה הוא וחשב פן יגדל מנשוא על כן כשנאמר לו ירהבו הנער בזקן ראה כי זהו על עון המרגלים בזה יתמרק עון זה על כן נקררה דעתו בזה. וזה הדבר אשר עליו נתיסד עיקר המוסר על המרגלים שקבע בו בכיה לדורות כי מדה זו שהיתה בהם שהילדים דחפו את הזקנים נתפשטה גם בזרעם שירהב הנער בזקן כמנהג דורינו. וזה ענין קדימת פ' לע' שאמרו וז"ל שלכך הקדים פ' לע' בג' מקומות באיכה כנגד המרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם, וק' על זה למה לא הקדים פ' לע' באלפ"א בית"א ראשון דאיכה ונראה פרט שהעין רמז לגדולים שנקראו עיני העדה להורות שאין הפה יכול לדבר כי אם מהשהראו להם ע' סנהדרין וכיוצא בהם שנקראו עיני העדה וקדימת פ' לע' מורה על ההפך לכך פרט דווקא בג' מקומות קדימת פ' לע' לפי שבאותן ג' מקומות גרמו חטא המרגלים, כי באיכה יעיב נאמר פצו עלי פיהם וגומר זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו התחיל בפה ומסיים בראיות העין לומר שזה קרה להם מדה כנגד מדה לפי המרגלים הקדימו פ' לע' ע"כ באו עליהם האומות שהאומות קדמו פיהם לראיית עניהם שהזכיר בסוף הפסוק

וגם זה מדה כנגד מדה כי אחר כר אמר עשה ה' שר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם והיינו ענין המרגלים שהיה מימי קדם כי פעם ההוא הוקבע יום ט' באב בכיה לדודות כי בזה מתורץ מה שנאמר זה היום קוינוהו וגומר יום למה פרט יום הל"ל זה הדבר שקוינוהו אלא נקט היום לפי שיום זה מיוחד לכך שבו נגזרה גזירה על אבותינו שלא יכנסו לארץ והוקבע לדורות יום זה לכך פצו עליך פיהם כל אויביך קודם שראו מה שקרה לישראל לפי שהיה סומכים על יום זה שהוקבע לכך מימי קדם לכך אמרו זה היום אשר קוינוהו כי חשבו שקביעת יום זה לא יכזב, גם באני הגבר הקדים פ' לע' לפי שגם שם הזכיר הפה אצל פ"ה עין אצל עי"ן שנאמר פצו עלינו פיהם כל אויבינו, פחד ופחת היה לנו לשעבר מימי כי גם שם פלגי מים תרד עיני וגומר כי אז הוקבע בכיה לדורות, עיני נגרה לא תדמה מאין הפוגות לדורי דורות, גם באיכה יועם נרמז בפ' וע' ענין המרגלים שאמרו רבותינו ז"ל שאין להם חלק לעה"ב זה"ש פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם, לפי שפני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו כי היו הילדים דוחפין את הזקנים ולא או פנים זה לזה, על כן נמשך מעשה רע זה גם לדורות כי גם בניהם אחזו מעשה אבותיהם בידיהם בימי ישעיה שירהב הנער בזקן וגומר והושוו גם בעונש זה למ"ד פרק חלק עשרת השבטים אין עתידין לחזור כו' ואחר כך אמר עודינה תכלנה עינינו אל עזרתינו הבל היינו אל מצרים כפירש"י הזכיר בע' לשון עינינו לרמוז אל המרגלים שחטאו בעין גם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וגם בניהם אחריהם ישבו להעזר במצרים, ולפי שבג' מקומות אלו נרמז מעשה המרגלים ע"כ הקדים להם פ' לע' אבל באיכה ישבה בדד לא מצינו בפ' וע' שום רמז על מעשה דמרגלים כן לא הקדים שם פ' לע', על כן הקדים משה פ' המרגלים לעשות לה רמז באלה דברים שלא עשו כמעשה הדבורים שכולן הולכין אחר הגדולה שבהם כי אילו עשו כן לא היה באים לכלל מדה זו, ושינה להזכיר ענין המרגלים בפסוק אחד עשר יום מחורב לומר שהלכתם בשלשה ימים מהלך י"א יום ובעבור שקלקלתם הסב אתכם שנה כפירש"י, ושילש בפסוק ותקרבון אלי כלכם וגומר כי מן קריבה זו שלא היתה כראוי נמשכה כל התלאה לשעה ולדורות, ויתכן עוד לפרש אלה הדברים מלשון דבורים כי הדברי מוסר שהם עוקצין את האדם כדבורה זו שעוקצת ואחר כך מיד מתה כפירוש רש"י בפסוק כאשר תעשינה הדבורים כך למד משה דעת את העם שכל מוכיח יוכיח סמוך למיתתו כיעקב וכפירש רש"י מפני מה לא הוכיחם אלא סמוך למיתתו כו' ולפי שכל דברי מוסריו היו כעוקצין כאמור על כן היה משה מתייירא מלהוכיחם פן יכוה בנחלתם עד שצוה לו ה',

מאמר רפז

משל לתלמיד שהלך אחר רבו כו'

כדמסיק בילקוט וז"ל מלה"ד לתלמיד שהיה מהלך אחר רבו וברבתי גורס עם רבו וראה גחלת מושלכת בדרך וכסבור שהיא אבן טובה ונכוה בה כשנטל אותה. לימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה מושלכת בדרך וכסבור שהיא נחלת ונתייירא ליגע בה אמר לו רבו טול איתה אבן טובה היא, כך אמר משה בשביל שאמרתי שמעו נא המורים נטלתי את שלי מתחת ידיהם ועכשיו אני בא להוכיחם, א"ל הקב"ה דבר ואל תתירא, אמר הקב"ה הואיל וקבלו עליהם תוכחתיך צריך אתה לברכן אמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגומר וכן אמר שלמה ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב אמר הקב"ה בעה"ז אתם מתברכין ע"י אחרים לעתיד לבא אני בעצמי אברך אתכם שנאמר אלהים יחננו ויברכנו וגומר עכ"ל, ויש לדקדק למה אמר מתחילה שהיה מהלן אחר רבו ואחר כך אמר לימים היה מהלך עם רבו, והמשל של רבו אין בו צורך א הנמשל, והיכן דבר ה' אל תתירא, ומהו שמוסיף אמר הקב"ה בעה"ז כו' מה ענינו לכאן, גם פסוק ועליהם תבא ברכת טוב נראה שקאי על המוכיחים ולמה המשיל התוכחה לגחלת ונראה לפי שמשה אמר בהתנצלותו על שקרא את ישראל מורים אתה החילות פירשו רז"ל כבר אמרת לאות לבני מרי וממך למדתי כך מסיק כאן מלה"ד לתלמיד שהיה מהלך אחר רבו כי משה ראה שרבו קראם בני מרי על שהיו ממרים עם ה' על כן היה סבור לילך אחריו ולעשות כמותו גם לכבוד עצמו כי באמרו שמעו נא המורים פירש"י מורים את מוריהם ר"ל בועטים במוריהם והיינו ענין דחיפת ילדים לזקנים כנ"ל ונכוה משה בזה לפי שאמר זה דרך כעס וחימום והיה זה כאש צרבת על לשונו בדרך קנטור ולכבוד עצמו היה דורש כי שם נאמר וירב העם עם משה וחשב שמותר לו לקרותם מורים לכבודו כדרך שקראם הקב"ה בני מרי לכבודו וקריאה זה אין בה מוסר ותוכחה אלא קנטור לבד לכך קראה גחלת, אבל התוכחה של עכשיו קרא אבן טובה כי אינה בלשון חימום כמו הראשונה שהיתה דרך כעס וקנטור ועל כן נענש, לימים היה מהלך עם רבו לדבר בעניני תוכחה שהם עם רבו ר"ל לכבוד רבו שכן אמר משה בתוכחותיו ממרים הייתם עם ה' והיה ירא משה פן יכוה בקראם ממרים עם ה' כדרך שנכוה בזה כשקראם מורים בימי מריבה עד שאמר לו הקב"ה אבן טובה היא כי האבן אשר הוא זורק על בני ישראל טובה היא ואל תירא כי אינה גחלת כמו הראשונה וראייתו מדכתיב ככל אשר צוה ה' אותו אליהם ש"מ שאילו לא צוה לו ה' לא היה אומר נוסח זה מיראת דבר פן יכוה בגחלתם ומ"מ צוה לו ה' לדבר בנחת ולא בכעס ויובן זה מאמרו אותו אליהם כדרך שנאמר ויצום אל

בני ישראל להנהיגם בנחת כו' אמר הקב"ה הואיל וקבלו תוכחתך צריך אתה לברכם ידע משה שקבלו תוכחתו לפי שאמר כל מי שיש לו להשיב יבא וישיב ולא מצינו שבא אחד והשיב לו בזה ידע משה שקבלו המוסר ועל כן הם ראוין רכה שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וק' שמלת ועליהם מיותר כי הל"ל ולמוכיחים ינעם ותבא ברכת טוב אלא כך פירושו כשלמוכיחים יונעם שאין להם התנגדות מן המוכחים אז עליהם על המוכחים תבא ברכת טוב ועדיין ק' דהל"ל ועליהם תבא ברכה כי מי לא יודע שכל ברכה טוב אלא טוב קאי על הקב"ה שנאמר טוב ה' לכל ורצה לומר שיתברך מפי הקב"ה הטוב לכל ואם כן קשה הלא כאן משה ברכן, ע"כ אמר זו משלי וה' יברך אתכם כאשר דבר לכם, כי כל אדם יש לו תכלית וסוף על כן ברכותיו יש להם קצבה כמוהו כמוהם, אבל ה' יברך אתכם בלי תכלית וקצבה כשם שהוא בלתי בעל תכלית כך ברכותיו אין להם סוף וא"ת א"כ יאמר נא ברכת ה' ואל יאמר ברכות משה כי יש בכלל מאתים מנה על כן אמר בעה"ז אתם מתברכין ע"י האחרים כי בעה"ו יש כמה ברכות שהם לגוף וכשם שגופו יש לו תכלה כך ברכותיו יש להם סוף וגבול כדבר המדוד והמנוי וברכותיו ראוין להיות ע"י בשר ודם שגם הוא בעל תכלית וברכת כהנים יוכיח וכן לכל הברכות שניתנו בעה"ז היו דיוקא ע"י סרסור אדם אבל ברכות השייכין לעה"ב שאין לי גבול ותכלית והברכות נם כן אין להם תכלית ראוין להיות מפי הקב"ה שהוא בלתי בעל תכלית וראה משה לברכן בשני מיני ברכות אחד ברכות העה"ב שהם משל הקב"ה ונצחיים שנאמר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה במלת סלה הורה הנצחיות וסמוך לפסיק זה שפתים ישק משיב דברים נכוחים ובי קיט דרש זה על דברי מוסריו של משה ונראה לי לפי שמשה ידע שקיבלו תוכחתו ע"י שתיקה כהודאה דמיא שלא השיבו כלים על תוכחתו, על כן דרש עליו פסיק שפתים ישק וגו' ר"נ המשיב דברים נכוחים גורם למוכחים שיסגרו שפתותיהם מלהשיב על תוכח זו כמו שלא השיבו על דברי משה כלום, וי"א שפסוק זה קאי על מה שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמיה יזעמוהו לאמים אבל למוכיחים ינעם דבר זה שאמרתי לך מותר למוכיחים לרשע לאמור הלא צדיק היית ובן טובים ולא יאומן כי יסופר עליך מה שהוציאו קול ענות עליך לאמר כך וכך עשית וכאשר ישמע הרשע דבריו יתחרט בלבו וגורם לרשע שפתים ישק שיסגור דלתי שפתיו מלהשיב על תוכחתו ודבריו הנכוחים לאפוקי אם ידבר עם הרשע קשות אז כ"ש דפקר טפי ויענה לו עזות, על כן כלפי שאמר יקבוהו עמים א זר כאן במוכיחים האומרים לרשע צדיק אתה ועליהם תבא ברכת טוב, לכך נאמר כאן ככל אשר צוה ה' אותו אליהם לדבר אתם בנחת וזו הדרך אסר הבין שלמה ע"ה למוכיחים

ודרך זה הלך בו גם משה רבינו ע"ה שבתוכחותיו אלו התחיל משבח ואומר והנכם היום ככוכבי השמים לרוב גדולים במעלה ככוכבי השמים וכפי מעלתם לא יאומן כי יסופר שיש בכם שורש פורה רואש ולענה זרע מריעים כי כולכם זרע אמת בנים לא ישקרו וכן כל סיפור דבריו מדבר מזה הענין ני היה משה חושש לזה שלא יאמרו לקנטר בא על כן הוסיף בשבחם כאמור וזה באור פסוקי משלי גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב, אומר לרשע צדיק אתה וגו' ולמוכיחים ינעם וגו' שפתים ישק וגומר וקשה מהו שאמר הכר פנים בל טוב פשיטא איסור גמור הוא, ונראה פירושו כמו לא תכירו פנים במשפט קשה מלת במשפט מיותר שהרי לא הזכיר פרשת שפטים וע"ק למנ"מ אמר להם משה שכך אמר להם כבר,

מאמר רפח

פרש"י על כקטן כגדול

ונראה כי רש"י פירש על כקטן כגדול תשמעון שיהא דין פרוטה חביב עליך כדין מנה וד"א שלא תאמר אזכה לעני כו' דבר אחר שלא תאמר אזכה לעשיר כו'. נראה שקשה לרש"י על פירוש ראשון למה אמר כקטן כגדול בשני כפי"ן הל"ל קטן כגדול דין פרוטה כמנה כי כל ב' כפי"ן באו לתלות ראשון בשני ושני בראשון והרי לפירוש א' לא תלה רק קטן בגדול על כן מסיק ד"א לתרץ כ' שניה והוא שלא תאמר אזכה לעני וא"כ ממ"נ יצא העני זכאי ויהיה לו יתרון על הגדול העשיר לכך אמר שהגדול לא יהיה גרוע מן הקטן העני אלא תאמר לעשיר צדיק אתה אם היה עמו, והשוואת קטן לגדול קאי על הפרוטה כפי' ראשון אך קשה בשני פירושים אלו או מסוג א' כי מה שתלה קטן בגדול קאי על הפרוטה ומה שתלה גדול בקטן קאי העני והעשיר, לכך מסיק ד"א שלא תאמר איך אבייש העשיר כו' וא"כ ממ"נ יצא העשיר זכאי על כן בא להשוותו לקטן ובשני ד"א אלו יהיו ב' דמיונות אלו מסוג אחד, ושנים קאים על לא תכירו פנים במשפט רוצה לומר הכרת פנים שאינו כנגד המשפט אינו בדין הוא או לפרנס העני או לומר אח"כ לעשיר צא תן לו, וכלפי שהיה משה משבח את ישראל גם בזמן שהיה מוכיחם על חובותם ואמר להם והנכם היום וגומר הדין שגם בדינין מותר הכרת פנים כזה לכבודו של עשיר ת"ל לא תכירו פנים כמשפט אין ללמוד דינין מתוכחות, ובמשלי אמר להפך שהכר פנים אף על פי שהוא בדין ומשפט מ"מ בל טוב הוא לאמר לרשע צדיק אתה כי ממנו יראו וכן יעשו גם אחרים כמעשה זה שאמר לו הדיין צדיק אתה ואינו כן מ"מ למוכיחים ינעם לומר כן כי זה ממשה שאמר לכבוד ישראל בשעת התוכחה והנכם היום ככוכבי השמים למעלה אבל ישעיה לא חשש לזה כי במקום שאמר משה והנכם היום

משולים ככוכבים מזהירים הוריד ישעיה תפארתם והשליך משמים ארץ לומר שהם גרועים משאר בעלי חיים שנאמר ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו וגו' אמר זה כנגד ב' כיתות אשר עמו הי' מתוכח הגדולים שהם במדריגת השור מלך בבהמות ועם ההמון עם שהמשיל לחמור ונקט דוקא שור וחמור כי השור אינו בהמה כמו החמו' והוא מכיר קונהו משעה שקנאו אבל החמור אינו מכיר רבונו משעה שקנאו עד שאכל על אבוסו פעמי' רבות מאז הוא מכיר אבוס בעליו כך מצינו בשור בהר הכרמל כדמסיק בילקוט דמלכים סימן רי"ד שהפר ברצו נביאי הבעל להקריב ל לא רצה לילך כלל עד שהכריחו אליהו הנביא באמור לו שיתקדש שם שמים על ידך כו' ע"ש א"כ ידע השור ההוא קונהו עד שלא רצה להיות נקרב לאל אחר כי ידע קונהו וחמור זה אתונו של בלעם שלא רצה לילך עם בלעם לעקור אומה שחוגגת שלש רגלים כמו שכתוב כי הכיתני זה שלם רגלים וכבר בארנו למעלה פרשת בלק מה איכפת לבלעם בזה שישראל חוגגין שלש רגלים אלא לפי שארז"ל במדרש שבזכות עומר דפסח מתברכין תבואת השדה ובזכות שתי הלחם דעצרת מתברכין פירות האילן ובזכות ניסוך המים דחג מתברכין גשמי השנה וידוע שכל הארצות מתמצית א"י שותות כי היא ארץ אשר עיני ה' דורש אותה תחלה וע"י אותה דרישה הוא דורש שאר ארצות עמה נמצא שעי' עקירת אומה זו יגיע הנזק לכל העולם כולו, ובהנחה זו דומה כאילו ישראל הם האבוס אשר ממנה אוכלין כל הבעלי חיים שבעולם כי כולם ניזונין בזכות ישראל, וחמור זן אף על פי דאיהו לא חזו מזליה חזי והזכיר אבוס בעליו דהיינו המקום שהוא אינו ממנו שלא להשחיתו וכמ"ש מלפני מבהמות ארץ וגו' כי הדברים הטבעים כל אחד בטבעו מתנועע אל מרכזו ע"ד פרכוס יעקב ועשו לצאת על פתחי בתי כנסיות ומדרשות או בח' ע"ז וע"ד מגע הגוי שלא בכוונה ביין נסך כך השור התנועע אל קונו שבשמים והחמור התנועע אל מקום אבוסו אשר הוא אוכל ממנה, אבל ישראל לא ידע כו' כי אין לכם הרגשה כלל, ובילקוט מסיק ישראל לא ידע לשעבר עמי לא התבונן להבא ומאי עבד ועתיד דקאמר, וכן מסיק בילקוט בפסוק עם נבל ולא חכם נבל לשעבר, ולא חכם להבא, פירושו נבל המנבל צור ישועתו שאינו מכיר לשעבר מי בראו וקנאו, ולא חכם להבא כי אינו רואה ששם מקום אבוסו שמאכילו ואם יכעיסו שוב להבא ימנע ממנו פרי בטן זה"ש הלא הוא אביך קניך היינו לשעבר הוא עשך ויכוננך בכל מיני מאכל כמו שכתוב תכין דגים כי כן תכינה כי לשון הכנת מזון שייך בכל דבר אכילה וקריאת יוכיח לכך נאמר כאן ישראל לא ידע קונהו שבראו לשעבר, עמי לא התבונן להבחין שאם ימרוד בבוראו יחסר לחמו להבא, וכן אמר בסמוך אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגו' לכך אמר ישראל שהם

השלימים במעלות והם לפחות במדריגת השור על החמור ומ"מ לא ידע קונהו לשעבר עמי הם הקטנים ממדרגת הגדולים לא יתבונן להבא כדאמרינן יבינו לאחריתם כי אינן במדריגת החמור אשר הבין לאחריתו שלא לקלקל אבוסו כאמור, ויתכן לפרש חלוקה זו על אשר בעטו בה' ולא שמעו גם בקול מוכיחיהם ישראל לא ידע קונהו הלא הוא אביו שבשמים אשר קנאו וברואו, עמי לא התבונן לשמוע בקול נביאי ה' שנקרא אבוס בעליו ע"ד כל העולם נזון בשביל חנינא בני כו' כמבואר בכלי יקר על פסוק כ"א לשארו ע"ד ונאכל גדיש כי היו מלעיבים במלאכי ה' ובוזים דבריהם ולא זכרו כי בזכותם הם אוכלין בעה"ז וכמ"ש עזבו ה' כאל קדוש ישראל קדושים שבישראל כי עשו כמעשה המרגלים שהילדים דוחפין את הזקנים נזורו אחור להקדים פ' לע' כדרך שנתבאר:

מאמר רפט

במדרש ג' פתחו באיכה ע"ד המאמר תורה היכן היא הלך לארץ לתהום כו'

ובמדרש איכה אשא לבדי שלשה פתחו באיכה משה ישעיה וירמיה, משל למטרונה שהיו לה ג' שושבינים אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזותה ואחד ראה אותה בניוולה, כך משה ראה את ישראל בשלוותן ואמר איכה אשא לבדי, ישעיה ראה אותם בפחזותם אמר איכה היתה לזונה, ירמיה ראה אותם בנוולם אמר איכה ישבה בדד עכ"ל, הכל מודים שלשון איכה ממש לשון קינה ונראה שטעמו של דבר הוא לפי שמצינו ברבתי דאיכה על פסוק והמה כאדם עברו ברית כי אדם חטא ונידון בגירוש ושילוח כך ישראל חטאו יגלו בגירוש ושילוח וכמו שיקונו על אדם בלשון איכה שנאמר ויאמר לו איכה כו' המשילו לשון איכה ללשון איכה הנאמר באדם הראשון אם כן וודאי שניהם ענין אחד וילמוד סתום מן המפורש כי לא לחנם כפל הלשון בגרושין ושלוחין כי זה מורה על דבר שאין לו מציאות לגמרי והיא כלא היה כי יש לך מגורשת מתעלה בספר כריתות ואינה משולחת מן הבית והכפל בא לחזק הענין המורה על תכלית ביטול מציאתו לגמרי עד ששייך לומר איכה איה כה כלומר איה האיש אשר כבר היה בנמצא והיה עיקר שבכל המציאות ועכשיו איננו לגמרי כי שולח וגורש ונתבטלה מציאותו לגמרי על ידי חטאו על כן לשון איכה הומאר באדם הראשון הוא לשון קינה על מבחר היצירה שהי' כל המציאות תלוין בו ועכשיו איננו לגמרי כי הועתק מיש לאין מקצה אל קצה כך לשון איכה האמור בשלשה מקומות אלו כולם שוים לרעה ומדברים מן ביטול מציאות האדם על ידי חטאו כמ"ש בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר ר"ל מתחלה היו מעש' ידי יוצר הכל שבראם בידם ממש ביתר שאת על כל הנבראים ונהפוך הוא עתה להחשב כנבלי חרש שאין להם מציאות כלל

עד ששייך לומר איכה נחשבו וגו' ומדקאמרו לשון איכה בכל ג' זמנים ש"מ שמצאו להם הנביאים מקום לקונן על ישראל בכל ג' זמנים אלו' בין בשלוותם בין בפחזיהם בין בנוולם כי כולם גרמו לישראל לקלקל ע"ד מארז"ל בשעה שירד משה מן ההר בא שטן לפני הקב"ה ואמר תורה היכן היא אמר נתתיה לארץ כו' עד הואיל ומעטת את עצמך תקרא על שמך עיין כל נובח המאמר מסכת שבת ובחיבורי עמודי כש בארתי שם כל הקושיות הנופלות במאמר זה שמהפך השאלות מסדר הפסוקים לגמרי כי שם נא' תחילה תרום אמר לא בי היא ואח"כ אחר ים אין עמדי ואחר כך פסוק אלהים הבין דרכה תשובת הארץ ובעל המאמר הפך הסדר והזכיר ארץ ים תהום ויתר הקושיות שבמאמר זה מבוארים שם והכלל העולה ממאמר זה שהשטן היה מחפש חיפוש אחר חיפוש באיזה זמן ישמרו ישר' התורה ביותר אם בזמן השלום או בזמן ממוצע בין שלוה לנוול או בזמן הנוול ומצאם חסר בכולם כי בזמן השלוה יותר שישמן ישורון ויבעט והוא בזמן היותם בארץ נושבת כמ"ש ירכיבהו על ב ארץ וגו' וסמיך ליה וישמן ישורון וגו' ובזמן הממוצע שנמשלו לים יעלו שמים תהומות פעמים במים לרום פעמי' מארץ לתחת אז קצת נמצא בהם שמירת התירה יותר מבימי השלוה ומ"מ בסור הרעה יחזרו למקומם סרו מהר לא זכרו כי צרה קרובה היתה וניצולו, ובזמן שהם בדיוטא תחתונ' בתהומות הארץ התורה נמצאת קצת ביותר אמנם רק מן השפה ולחוץ כי תהום אמר לא בי היא כי בתוכי ממש אינה בנמצא אלא מן השפה ולחוץ דהיינו עמדי וים אמר אפי' עמדי מבחוץ אינה, וארץ אמרה אלהים הבין דרכה כי נעלמה מעיני כל חי המחי' עצמו בתענוגי. הארץ ולפיכך אע"פ שבפסוקי איוב נזכרו כסדר הזה תהום ים ארץ מ"מ נזכרו כך כסדר מציאו' התורה כל הענין קאי על מה שנ' והחכמה מאין תמצא ר"ל ממי ששם עצמו לאין ואפס, ואח הזכיר סדר מציאות החכמה כי בתהום היא מצויה יותר מבים ובים היא מצויה יותר מבארץ, ומ"מ כשהלך השטן לחפש ודאי הלך תחילה לארץ שאם היה הולך תחיל אל התהום ולא מצאה ק"ו שלא תמצא בים ובארץ אבל איפכא אתי שפיר, ע"כ קונ ג' נביאים אלו לשון איכה על כל ג' זמני' אלו כי משה ראה אותם בשלותם בהיותם שקטים ושלוים על אדמתם וראה שרוב שלוה תביאם לידי ביעוט, ולפיכך התחייבו דברי מוסריו הואיל משה באר את התורה הזאת וכשירד מן ההר היינו כשאמר רב לכם שבת בהר הזה כי לכם רב כי הייתם כתינוק הבורח מבית הספר לכם ולא ל ובאותו זמן ירידה מן ההר שראה השטן שאין לכם חשק בישיבת הר זה ורב לכם בעיניכם שבת בהר אז ראה ויספר תור' היכן היא באיזה זמן ישמרוה והשיב לא נתתיה לארץ והכוונה למשה המשפיל עצמו עד לארץ כמו שמסיק בסוף המאמר הואיל ומעטת את עצמך כו' והשטן

היה סבור שלארץ פי' בבואם לארץ נושבת אז ישמרו מצות התורה ונרמז לו תשובה זו בפסוק ראה נתתי לפניכם אה הארץ וגו' ארץ אמרה אלהים הבין דרכה זה משה שנ' בו ראה נתתיך אלהים לפרעה וכן כל הדיינים נקראו בשם אלהים והמה יעידון יגידון על מציאות השלוה איך שהיתה גורמת לישראל כל חטאת וכל עון ותמיד דכרי ריבות בשעריהם כי כל עוד שיש להם שלוה גדולה מן האומות ביותר דברי ריבו' מצויין ביניהם וכן העיד משה על דורו כי ראה אותם קרובים לבא אל ארץ נושבת כי כן אמר בואו ורשו את הארץ והיה סבור שיכנס גם הוא עמהם ע"כ אמר על זמן ההיא איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם כי משלשה צדדים ראה שלא יוכל לעמוד, א' כי ידע שרוב שלוה תביאם לידי משא כבד עון כנזכר בהפטרת חזון עם כבד עון וידע משה שאשמת העם תלויה בראשיהם ועל משא זה אמר איכה אשא לבדי משאכם, ב' שרוב שלוה מרבה דברי ריבות ביניהם וע"ז אמו וריבכם. ג' שהם מטריחים על הדיינים כפירש"י ע"ו אמר טרחכם וכדי שלא תקש' ותאמר איך ידע משה מה שיהיה בבואם לארץ נושבת ע"ז אמר אלהים הבין דרכה והוא ידע מקומה ר"ל ארץ אמרה לשטן משה שנקרא אלהים ודיין הוא הבין דרכה כי כבר יקונן בלשון איכה על זמן השלוה איך יביאם לידי רום לב וביעוט ונתן טעה לדבר כי היא לקצות ארץ יביט תחת כל השמים יראה ר"ל כבר הראה ה' למשה מה שיהיה בכל קצוי ארץ, כמ"ש ויראהו ה' את כל הארץ וגו' עד הים האחרון עו היום האחרון לעתיד את הכל הראה לו, ולפי שכל עיקר הביעוט בא להם מן רום לבבם עד לשמים ע"כ נא' תחת כל השמים יראה וכן העיד ע"ז באמרו לא אוכל שאת אתכם לפי שה' אלהיכם הרבה הגדיל אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרום ומעלה ועוד יוסיף ה' עליכם מעלות רמות וזה יביאכם וסתמא לידי רום לב ואשמה ואיכה אשא לבדי וגו', ובמסורת ב' פעמים והנכם א' והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ב' והנכם הולכים איש אחר שרירות לבו הרע, הוא הדבר אשר דברתי שע"י שהנכם היום ככוכבי השמים יגרום לכם והנכם הולכים איש אחר שרירות לבו ברום לבבו, ישעיה ראה אותם בפחזותם הוא הזמן הממוצע שנמשלו בו לים וביורדי הים יעלו שמים דו תהומות והוא משל צודק על זמן הממוצע ובו נמשלו ישראל לזונה שאינה דבוקה למנאף רק לפי שעה בערב היא באה ובבוקר היא שבה למלונה ועוזבת את המזנה כך כביכול בערב חשך ואפילה של פורענות ישראל באים ודביקים בה' צועקים אליו לאמר נה אתאנו לך כי חטאנו והם דבקים בו כל זמן שירדו תהומות בחשך של ערב בעבור סוכה ענן וערפל כו' זרחה שמם של הצלה והנחה יעלו שמים כבראשונה חזרו לסורם ועל אותו זמן יקונן ישעיה איכה היתה לזונה קריה נאמנה, ומדקאמר לזונה בלמד רמז בזה עוד ענין שני

כי בימי ישעיה קלקלו בדין לדון בפחזות ולא מתון כמ"ש מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כי בדיני נפשות אם רואין לו זכות פוסקין לאלתר. ולחובה ילינו פן ימצאו לו זכות והמה הפכו השיטה צדק אם היה רואין לו צדקה וזכות אז היה מלינין הדין אולי ימצאו לו חובה אבל עתה תכף היו מרצחים אם ראו לו חובה ומ"ש ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמור שמשמעתו ואמר פסק הדין בעת ההיא תכף היינו דוקא באופן דמפרש ואזיל בין איש ובין אחיו והיינו בדיני נפשות מדקראו אחיו ש"מ שבזכאי מדבר ולכך אמר ושפטתם בין צדק בין איש ובין אחיו צדק היינו לזכות ע"ד צדק ילין כנ"ל ובין גירו על עסקי דירה היינו מדין ממון אבל לא בדין נפשות לחובה ורז"ל אמרו מנא הא מילתא דאמור רבנן הוו נים בדין שנ' ולא תעלה במעלות וגו' וסמיך ליה אלה המשפטים ושם נא' לא תגלה ערותך עליו ש"מ שמי שאינו דן במתון חשוב כמגלה ערוה ע"כ אמר איכה היתה לזונה ר"ל דומה לזונה אמר לא זונה ממש אלא כזונה הגורמת סילוק השכינה כך אלהים נצב דת אל מסתלק מן המקלקלין בדינין ורש"י פיר' בפרשת קדושים שהדיין המקלקל הדין נקרא עול ותועבה כו' ויליף שם בג"ש אף אני אומר בג"ש דתועבה כאלו בא על העריות שנ' בהם כי את כל התועבות האל וכתיב פחז כמים המדבר עניני ערוה ופחזות בדינין הכל רמז שענינם דומ' זה לזה כי כל מעשה זונה הם לפחזות כנודע, ירמיה ראה אותם בנוולם. והעיד שגם בזמן הניוול לא שבו אל ה' ולא היתה התורה מצויה אצלם כי גם תהום אמר לא בי היא ע"כ יקונן איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היינו רבתי בדיעות כי בזמן שהיתה התורה והחכמה מצויה אצלם אמרו עמים רבים זה לזה לכו ונעלה אל הר ציון כי מציון תצא תורה וגומר כאשר עזבו את תורת ה' אז היו דרכי ציון אבילות מבלי באי עמים רבים לבקש חכמה מהם כי אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם ואז ישבה העיר בדד

מאמר רצ

האבכה בחודש החמישי כו'

על דרך הרמז יתכן לפרש על דרך שנאמר בזכריה האבכה בחודש החמישי הנזר כו' ובאה התשובה אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שמע מינה שבסיבת ג' אלו גלו ונטרדו ועל זה אמרו ג"כ לשון איכה, משה ראה אותם בשלותם שהיה להם רוב כסף וזהב מביזת מצרים על כן היו רחוקים מן האמת כמשפט אוהבי כסף שקרום איש בעמיתו על כן היו צריכין לדיינין הרבה אנשי אמת שונאי בצע כי אלו היו המה בעצמם אנשי אמת ושונאי בצע לא היו צריכין לדיינים הרבה שיבררו האמת לכך אמר משה איכה אשא לבדי וגומר, ישעיה ראה אותם בפחזותם קלקול הדיינין כמבואר למעלה ובמקום

שהיה דוד עושה משפט וצדקה כאחד הם קלקל שניהם לפי שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה שמרו לשון המתנה שיחמיצו כל דבר אדונו במתון אבל צדקה יעשו לאלתר ולא ידחו העני ליום המחרת והם הפכו השיטה צדק ילין אם בא עני לבקש צדקה הם ילינו הנתינה לדחותו בלך ושוב ומחר אתן, אבל הדין היו דנין בלי מרצחים לאלתר וזה"ש ועתה מרצחים, ירמיה ראה העדר השלום שהיו מנוולים זה לזה כמ"ש איש מרעהו השמרו וגו' וכן בשאר דברי ריבות וידרכו לשונם קשתם ע"כ דינם כמצורע המוציא רע שנ' בו בדד ישב וגומר לכך יקונן עליהם ירמיה איכה ישבה בדד העיר, ויכול להיות שבפ' אלה הדברים שבה סתם משה הדברים והזכיר ברמז כל המקומות שבהם הכעיסו ישראל להקב"ה יש בו רמו לשעה ולדורות שנרמז כאן חורבן הארץ וחורבן המקדש וגלות ישראל מעל אדמתם ורמז גם על הזמן וגם על ג' ראשי עבירות אלו שהזכרנו ורמז לימים שמתאבלים בהם על חורבנות חורבן הארץ זה"ש במדבר כי תחת אשר הייתם ארץ נושבת עתה נהפכה להיות כמדבר ארץ לא ישב שם אדם כמ"ש על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי יושב, חורבן המקדש נרמז בערבה, כי תחת שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון כי כל הר עושה פירות כך היה כל מה שבמקדש מלבלב ועושה פירות, נעשה ערבה ושוחה מקום שאינו עושה פירות כי ערבה הפך ההר, וזה"ש וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' וגו' שמע מינה שבחורבן היו כמדבר וערבה כמדבר היינו הארץ הנשמה נצתה כמדבר, ולעתיד נאמר ביחזקאל ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן, וערבתה זה המקדש שנעשה מן הר ערבה אינו עושה פירות לעתיד יהיה כגן ה', גלות ישראל זה"ש מול סוף וכמ"ש והנה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים שכל קנה דוחף את חבירו נוסף על דחיפת הרוח אותו כך נאמר ורדף אתכם קול עלה נדף כי העלה עצמו חלש ונדף מן הרוח ואף על פי כן הוא רודף את חבירו בשיחת חולין שלו שנרמז בעלה כדרך שדרשו על פסוק ועליהו לא יבול, רמז על הזמן דהיינו בין המצרים על זה אמר בין פארן ובין תופל ט' באב הוקבע בפארן מן שילוח המרגלים ממדבר פארן כי אז קבעו בכיה לדורות י"ז בתמוז שגרם שבירת הלוחות על ידי העגל שגרם ג"כ פקידה לדורות שנ' וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם היינו שנאמר בחורבן הבית קרבו פקודות העיר נמצא שבי"ז בתמוז נתנו תיפלה באלהים ויחזקאל קרא לעובדי עבודה זרה טחי תפל, ג' עבירות אלו שהם הפך של אמת משפט ושלום רמז בבלשה מלות לבן וחצירות ודי זהב, לבן זה קלקול הדינין בזמן שאין הדיין מחוור הדבר כשמלה וחצירות מחלוקתו של קרח זה העדר השלום, ודי זהב גרם להם העדר האמת כמבואר למעלה

מאמר רצא

אחד עשר יום מחורב ורמז ליום שמתאבל בהם על החורבן

זה"ש אחד עשר יום מחורב וגומר הגיד לנו שמן חורב עד קדם ברנע מהלך י"א יום כי מקדש ברנע שולחו המרגלים כי על שם זה נשתנה שמו ממדבר פארן לקדש ברנע ור"ל ברנע כי אז נגזרה על אבותינו שלא יכנס לארץ אלא יניעם ויטלטלם במדבר ונעשו בני תנוע' כשלא יבואו אל המנוחה ואל הנחלה וזהו לשון ברנע וכן הוקבע לדורות שביום זה יגלו ישראל מעל אדמתם ויחרב המקדש ואם כן קדש ברנע אשר משם שולחו המרגלים רמז לגלות ישראל מעל אדמתם, וחורב רמז לחורבן המקדש ועל כן היה בין ב' מקומות אלו מהלך י"א יום לרמוז לדורות שעל חורבן ב"ה ועל גלות ישראל חק לישראל מימים ימימה להתאבל בכל שנה י"א יום דהיינו ט' ימים מן ר"ח אב עד ט' בו, וי"ז בתמוז ועשרה בטבת ג"כ עבור בקיעת העיר הרי י"א יום, והזכיר להם משה ברמז מה שיקרה אותם באחרית הימים כדי לשוב בתשובה ואז ישיב ה' את שבותם:

פרשת ואתחנן

מאמר רצב

אין חנון אלא מתנת חנם

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר, אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן וקשה מאי כל מקום דקאמר, וע"ק מנלן שפתח לו פתח להתפלל כי ועתה הניחה לי אינו מדבר מענין שאלה זו כלל וע"ק מאי אע"פ דקאמר, כי בזמן שיתלו במעשיהם הטובים ינכו להם מזכיותיהם ואם יבקש מתנת חנם אין מנכין לו כלום,. ובכלי יקר פירשתי שאין הפירוש שיתלו במע"ט שכבר עשו שהרי לעולם אין לאדם שום חוב על הקדוש ברוך הוא כי כל המצות שהאדם מקיים אין בהם די השיב להקב"ה ככל תגמלוהי אשר כבר גמל עליו מיום הולדו, אך מע"ט שהזכיר כאן הם המ"ט שיעשו מכאן ולהבא כי כמו שמשה לא בקש לכנס לארץ כדי לאכול מפריה אלא כדי לקיים מצות התלויות בארץ כך כל צדיק אינו מבקש מאת ה' שום קיבול טובה כי אם לכדי שע"י הטובה ההיא יוכל לעבוד את ה' על דרך בכל דרכיך דעהו וא"כ היה יכול לתלות שאלתו במ"ט שיבקש לעשות להבא בבואו לארץ ומ"מ הזכיר לשון חנם, ונראה שטעמו של דבר להורות בזה שכל המצות שיעשה האדם אין בהם צורך כי אם לאדם עצמו אבל לא להב"ה כי אם תצדק מה תתן

לו, ואם כן גם בזה שהקדוש ברוך הוא מסייע לאדם לקיום המצות גם זה מתנת חנם תקרא כי אין להקב"ה שום צורך בזה ובחנם הקדוש ברוך הוא מסייע לו כדי להשלים חסרון האדם על כן לרבותא נקט משה לשון ואתחנן אפילו בבקשה זו שלא היתה כי אם לכדי שיוכל לקיים מצות התלויות בארץ וקל וחומר בשאר בקשות שאינן כי אם מתנת חנם ולא הוצרך לפרש בכל שאר תפילות לשון ואתחנן כי אם בזו ני סלקא ד"א שאינה חנם לפי שיש לו יתברך איזו תועלת בקיום המצות קמשמע לן שגם בזה אם יצדק לא יתן לו, כלום ודקדק כל זה מן פסוק וחנותי את אשר אחון שני חנינות אמורים כאן והם ב' מיני חנינה שהקדוש ברוך הוא חונן את האדם בהם כי מתחילה מלמדו תורה ומצות ומסייע לו אל קיום המצות בדרך חנינה כדי שעל ידי המצות יזכה האדם לשכר טוב הניתן גם כן חנם לכך אמר וחנותי בלימוד תורה ומצוה את אשר אחון להבא בנתינת השכר הורה שהכל בחנינה כי גם אם יצדק האדם מה יתן ומה יוסיף לו, זהו שאמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגומר אמרו רבותינו זכרונם לברכה מה אני בחנם אף אתה בחנם, ומהיכן למדו לומר כן אלא שסמכו על מה שנאמר כאשר צוני ה' אלהי רצה לומר כמו שהוא יתברך צווני בחנם כי אין לו שום צד תועלת בזה כך למדתי אתכם בחנם כדי לעשות כן בקרב הארץ וגומר מלשין כן ידוקדק שאינו קאי על קיום המצות אלא לעשות כן ללמד בחנם כאשר למדתי אתכם בחנם לכך פירש רש"י אין חנון בכל מקום כו' כל מקום לרבות בא ולומר פשיטא שבמקום שהפסוקים מזכירים לשון חנינה אצל קבלת הטובות שהוא לשון מתנת חנם שהרי לעולם אין לאדם שום חוב על הקדוש ברוך הוא, אלא אפילו במקום שהוזכר לשון חנינה אצל קבלת החכמה כמו אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה כו' נם שם הוא לכון חנם יען כי אין להקב"ה שום צורך בזה ואינו נותן לך החכמה והמדע כדי שיחזור ויקבל ממך איזו תועלת, ובזה מתורץ לשון כל מקום דקאמר ולשון אף על פי דקאמר וכפל לשון בפסוק וחנותי וגומר להורות כי חסד אל כל היום הן בקבלת הטובות והשכר הן בקבלת החכמה והמדע ועזר האל יתברך עליה, על כן אנו מזכירים בג' ראשונות חסד ורחמים וצדקה, באבות גומל חסדים טובים, בגבורות מחיה מתים ברחמים רבים, אתה קדוש על שם ישראל הקדוש נקדש בצדקה, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של השם יתברך ואחר כך יתפלל מנא לן ממשה שאמר אתה החילות וגו' הודה לו יתברך כי הוא יתברך המתחיל בכל הטובות כמו שנאמר כי ני הקדימני ואשלם, את גדלך זו מדת טובך כו' כנגד גומל חסדים טובים. ואת ידך החזקה שאתה כובש ברחמים את מדת הדין זהו כנגד מחיה מתים ברחמים רבים. אשר מי אל בשמים ובארץ וגו' כד"א אין קדוש כה' וגומר הרי ג' ראשונות אשר

בהם אנחנו מזכירים חסדי ה' וזהו שבחו של מקום לומר שהכל תלוי בחסד אל כל היום ואחר כך מתחילין האמצעיות באתה חונן לאדם דעת להורות שאפי' לימוד הדעת הוא בחנינה וחנם. ובזה מתורץ מה שנאמר אעברה נא וארא פירש רש"י אין נא אלא לשון בקשה למה לא פירש רש"י כן על פסוק הראני נא כבודך אלא לפי ששם בקש משה הכבוד אשר חכמים ינחלו לא בלשון ואתחנן שענינו בקשה של חנם לפי שחשב בדעת שראוי שיעשה ה' שאלתו על כן נא פירושו עכשיו שלא ישיבהו ריקם מעליו כאילו הדבר ראוי מצד שורת הדין להראות כבודו יתברך לאשר להם חשק ורצון אליו יתברך והשיב לו ה' פסוק וחנותי את אשר אחון להורות שהכל על צד החנינה כאמור, ואם כן כשהתפלל בלשון ואתחנן ואמר אעברה נא ודאי פירושו לשון בקשה כעני שואל בפתחו ומבקש מתנת חנם וזהו הפתח שברש"י, לפי ששם אמר הראני נא עכשיו את כבודך כי בקש לראות עולמו בחייו ובאה לו התשובה וראית אחורי ד' של קשר תפילין שנו העולם הזה הרמוז בד' רוחות כמבואר בכלי יקר בפסוק שמע ישראל, ולפי שאמר לו ה' וחנותי את אשר אחון חשב אולי לא נעתר לו ה' בפעם ההוא על בקשתו לפי שלא התפלל בלשון ואתחנן כי ע"כ פתח לו ה' פתח באמרו וחנותי וגו' שאם יתפלל בלשון ואתחנן יעתר לו ה' על כן חזר לשאלתו בלשון ואתחנן ואמר אתה החילות להראות לי פתח להיות עומד ומתפלל כפירש"י כי לפי פשוטו ק' על רש"י היכן מצינו שהקדוש ברוך הוא פתח לו פתח להיות עומד ומתפלל על שאלה זו ולפי מה שכתבתי הוא מושג ומה שמביא רש"י ראיה מן ועתה הניחה לי זו ראיה שניה ונמצא ששני שאלות אלי הראני נא ואעברה נא הכל מענין אחד כי כשם ששם בקש לראות כבודו ית' נן בשאלה זו לא היתה כוונתו לראות את הארץ לחוד אלא לראות פני השכינה כמ"ש אשו יאמר היום בהר ה' יראה לכך נאמר ההר הטוב הזה כי הוא המקום שאפשרי י לאדם לראות שם פני ה' ועולי רגלים יוכיחו לכך נקט הזה כי שם יהיו מראין עלו באצבע ונאמר הנה אלהינו זה, ועל כן באה לו התשובה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, הזה דווקא כי הוא עיקר הנמנע, וחזר והשיב לו וראית אחורי דל"ת של קשר תפילין ואמר שא עיניך ימה צפונה ותימנ' ומזרחה וגו' והיינו ד' רוחות ע"ד שנאמר באיוב הן קדם אהלך ואיננו ואחו' ולא אבין שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה וכל זה להורות לו כי ראיית פניו ית' בעה"ז מן הנמנע:

מאמר רצג

מפני מה נתאוה משה לכנס לארץ

ובמסכת סוטה פרק א' דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה היה צריך אלא כך אמר משה רבינו הרבה מצות נצטוו ישראל שאינן מתקיימים אלא בארץ אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו על ידי, אמר ליה הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם שנאמר לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל וגומר לכן אחלק לו ברבים שאני מחלק לו שכר שלם שמא תאמר כאחרונים ולא כראשונים תלמוד לומר ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ובמצות, תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר והוא חטא רבים נשא שכיפר על מעשה העגל ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה ואין פגיעה אלא תפילה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי עד כאן לשונו, יש לדקדק בדבריו מה בין לאכול מפריה לבין לשבוע מטובה, ולפום ריהטא נראה שאמר לשון זה כלפי מדרש זה שהזכרנו ששתי השאלות הראני נא את כבודך ואעברה נא ואראה הכל ענין אחד כי זה פשוט שלא ביקש משה הכניסה לארץ כדי לאכול מפריה, אבל מ"מ יש מקים לומר שבקש לכנס לארץ כדי לשבוע מטובה והיינו להתלבש שם בקדושה יתירה ולראות כבוד השכינה והיינו לשבוע מטובה כד"א תודיענו אורח חיים שובע שמחות את פניך וכתיב אשבעה בהקיץ תמונתיך וזהו מטובה כי טובה זו באה מארץ טובה וקדושה ומוכנת שם להשיג ביותר כי טוב ה' לכל ועל כן בא כמתמה וכי לאכול מפריה הוא צריך כי ודאי אינו צריך לאכול מפריה שהרי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם לא על פרי הארץ לבד לא הוא ולא אחר, אבל על לשבוע מטובה דהיינו ליזון מזיו השכינה אף על פי שוודאי כל אדם צריך לזה מכל מקום אמר דרך תמיה וכי משה היה צריך ליכנס לארץ כדי לשבוע שם מזיו השכינה והלא היה כל כך שלם עד שאפי' בחוצה לארץ היה הוא זוכה לשלימות זה כי קרן עור פניו וסבר גם רבי שמלאי שבקש לכנס לארץ כדי לשבוע שם לראות בטוב ה', אך נראה לי להוסיף ולומר שלא בעבור תכלית זה לבד נתאווה לכנס לארץ אחרי שהשנה זו היתה אפשרי למשה להשיגה אף בחיצה לארץ אלא שבקש בעבור המצות התלויות בארץ כי על ידיהם יתוסף לו שלימות והשנה עד כי יוכל לומר זה אלי כשיעלה אל הר ה' כמבואר למעלה מלשון ההר הטוב הזה כו', וכדי לבא אל תוכן ביאור המאמר יש להקשות בו קושיא אחת וגדולה היא אלי מה ראה על ככה לפרש פסוק לכן אחלק לו ברבים על משה רבינו כי בפרשת הנה ישכיל עבדי מדברת או במשיח או בצדיקי ישראל ומה שיקרה לעתיד

ואיך יתכן לפרשו על משה כי מאי דהוה הוה ואין הנביאים מתנבאים כי אם על מה שיהיה ולא על מה שכבר היה, גם מצד הלשון יש לדקדק כדי שיתקיימו על ידי מאי על ידי דקאמר הל"ל כדי שאקיימם, וע"ק כלום אתה מבקש אלא שכר וכי משה היה עובד על מנת לקבל פרס, וע"ק מעלה אני עליך כאילו עשיתם והלא לא עשאם ואיך יעלה עליו כאילו עשאם, ועוד קשה שמא תאמר כאחרונים כו' מהיכא תיתי לומר כן, והנה מקום אתי ליישב כל הקושיות אלו בדרך קצרה וישרה למוצאי דעת כי משה זכה וזיכה הרבים זכות הרבים תלוי בו וכמו שזיכה משה הרבים בכל המצות עד שזכות הרבים תלוי בו כך בכל מצות התלויות בארץ רצה לזכות בהם הרבים זה"ש כדי שיתקיימו ע"י רצה לומר אחרים יקיימום על ידי וע"כ עשה במצות התלויות ג' חלוקות א' הארץ הטובה הזאת ב' ההר הטובה הזה ג' והלבנון כי יש דברים הנוהגים בכל הארץ כתרומות ומעשרות ויש דברים שאינן נאכלים אלא תוך מחיצת חומות ירושלים כמעשר שני ודוגמתו, ויש דברים שאינן נאכלים אלא לפנים מן הקלעים וזה"ש והלבנון ותדע כי יש הפרש בין שכר לפרס כי פרס לשון פרוסה והיינו חלק מן השכר הניתן ליחיד על כל מעשיו שזיכה את עצמו ועליו אמרו שלא לשמש על מנת לקבל פרס אבל שכר שם כולל לכל השכר הניתן לכל בית ישראל ביחד שכר שלם ולא חסר ומשה ביקש שכר לא הפרס חלף עבודתו, אלא שיהיה נכלל בשכר של רבים שיהיה חלקו עמהם, ועוד השכר האמתי הוא המצוה עצמה ששכר מצוה מצוה ואם העושה מצוה אחת מטיבין לו כי מצוה גוררת מצוה ואז לעולם אין חטא בא לידו כך המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כדי שלא יהיה הוא בגהנם ותלמידו בנן עדן זה"ש כלום אתה מבקש אלא שכר דהיינו שכר מצוה על שתזכה את הרבים, מעלה אני עליך כאילו עשיתם על דרך ואת הנפש אשר עשו בחרן כי מאחר שמסרת נפשך בעגל ובמרגלים כבר היו כולם פגרים מתים ולא היו באים לכלל שמירת המצות התלוים בארץ וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה משה מסר נפשו על ישראל לפיכך נקראו על שמו כו' ואם כן מאחר שדומה בעיני כאילו בראתם בריות חדשות על כן רב לך רצה לומר דין הוא שזכות של רבים יהיה גם לך חלק בו זה"ש רב לך, וזהו שמביא פסוק לכן אחלק לו ברבים יהיה לו חלק בזכות של רבים כו' ודעת רבי שמלאי שפסוקים אלו אינן מדברים במשה כלל כי אם במלך המשיח או בצדיקי ישראל אשר הבטיחם ה' לחלק להם ברבים ויהיה מי שיהיה האיש ההוא אשר הובטח על ידי הנביא בנק אחלק לו ברבים סוף סוף עינינו הרואות הטעמים לשבח שנתן הנביא באמרו תחת אשר הערה למות נפשו, ואת פושעים נמנה, והוא חטא רבים נשא, ולפושעים יפגיע ארבע טעמים אלו נתן על שיחלק לו ברבים, מכאן רצה רבי שמלאי לומר שגם

מה שאמר הקב"ה למשה רב דהיינו שיחלוק לו ברבים היינו גם כן בשביל ארבע דברים אלו שהיו מצויין במשה כמו באיש ההוא אשר בו ידבר ישעיה כי כמו שהאיש ההוא הערה למות נפשו וע"כ זכה לייעוד לכן אחלק לו ברבים כך משה אמר ואם אין מחני נא על כן נאמר גם למשה רב לך, וכן גם את פושעים נמנה משה כמו האיש הידוע שעליו ניבא ישעיה וכן כל ארבע שהזכיר, וזה פירוש אמת ויציב וברור, וזה שמסיק ושמא תאמר כאחרונים ולא כראשונים מן המזכה את הרבים שזכות הרבים תלוי בו דין הוא שיהיה לו חלק בשכר אותן רבים שבדורו אשר זיכה דהיינו הדור האחרון שבימיו, אבל האבות הראשונים שלא היו בדורו של זה המזכה רבים סלקא דעתך אמינא שלא יהיה לו חלק בזכותן של רבים הראשונים כי לא זיכה אותם שהרי היו בדורות שלפניו ולמה יהיה לו חלק בשכרם ת"ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב יש לו חלק גם בשמחתם כי ידוע שכשהבנים שמחים והם שרוין בשלוה אז יגיע מזה שמחה גם לאבות שנאמר בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל ובהפך זה כשהם שרוין בצרה האבות מצטערין בקבר שנאמר ויבער אש ביעקב, ונמצא שזה המזכה רבים גם בדורות אחרונים גורם שמחה לאבות הראשונים הראשונים בקבר ועל כן דין שיהיה לו גם כן חלק באותה שמחה, ובזה מתורץ למה נאמר לכן אחלק לו ברבים ולא הזכיר שלל ואחר כך אמר ואת עצומים יחלק שלל אלא לפי שחלק ראשן מדבר בעיקר שכר של האחרונים עושי המצות אבל שלל זה מדבר בשמחת האבות בקבר על כן קראו שלל כי סתם שלל יש בו שמחה שנאמר שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב כי לשון שלל מדבר בדבר המשולל ולוקח מאחרים כך שמחה זו לאבות באה מצד הבנים בראותו ילדיו וגומר, ואחר כך נתן שני טעמים על בי הנחות, כנגד לכן אחלק לו ברבים שיהיה לו חלק בשכר של רבים אשר זיכה, אמר תחת אשו הערה למות נפשו על ישראל ואילו לא עשה כן כבר היו כלם מתים ולא היו באים לידי זכיות אלו על כן דומה כאילו הוא בראם ועשאם כך משה לפי שמסר נפשו על ישראל ונקראו על שמו נאמר לו רב לך שזכות הרבים תלוי בו אבל טעם זה אינו מספיק לשיהיה לו שכר בשמחת הראשונים כי כמו שהיו האבות מצטערים אילו היה הבנים מתים כך היו מצטערים אילו היה הוא מת כי לפעמים צדיק אחד שקול בעיניהם ככל ישראל ומצינו זה במשה, ואף על פי שגם משה נמלט זה היה בחמלת ה' עליו אבל הוא לא היה גרם בהצלתו, על כן נתן טעם שני גם על זאת עצומים יחלק שלל לפי שאת פושעים נמנה ר"ל יתן את רשעים קברו כדי שינצלו הרשעים מן הגהנם אגבו כך משה נמנה עם מתי מדבר כדי שיהיו בטוחים כולם לקום לתחיית המתים אגבו כמ"ש כי שם חלקת מחקק ספין ויתא ראשי עם עיין בילקוט

פר' זו, וזהו סמיכות ונשב בגיא מול בית פעור לכאן כדעת המדרש שמשה נקבר מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור כי היה גם כן קצת סבה על שלא נתקבלה תפלתו, וטעם זה מספיק גם לשיהיה לו חלק גם בשמחת האבות בראותם כי כל בניהם שלהם יקומו לעה"ב ואינן הולכין לאבדון לא הוא ולא מתי מדבר על כן יגל יעקב ישמח ישראל וגם הוא יחלק עמהם בשלל זה, ושני טעמים אלו יחד עדיין אינן מספיקין, כי את"ל שהערה למות נפשו והצילם ממיתה של העה"ז והוא את פושעים נמנה עם מתי מדבר כדי להצילם ממיתה של העה"ב שיהיו מתי מדבר בטוחים לקום לתחיית המתים אגבו כדמסיק בילקוט פרשה זו סוף סימן תתי"ד, מכל מקום היכן מצינו שזיכה משה הרבים שיתלה בו זכות הרבים עד ששייך לומר לו רב לך כי טעם זה של ההצלה אינו ענין לזכות הרבים על כן אמר והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע כי הרחיקם מן עבודה זרה וקרבם לעבודת הש"י כי במה שכיפר על מעשה העגל זהו הרחקה מע"ז ולפושעים יפגיע לקרבם בתשובה זהו קרבתם לפני ה' אין לך זכות הרבים גדול מזה וכל התוארים הללו כשם שהיו מצויין באותו איש אשר עליו ניבא ישעיה כך היו כולם במשה

מאמר רצד

דרש על אז יבדיל משה ג' ערים

ובפרק אלו הן הגולין דרש ר' שמלאי מ"ד אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש א"ל הקב"ה. הזרחת שמש לרוצחים, ר' שמלאי לטעמיה כי הוא סובר שכל עיקר מבוקשו של משה היה כדי לזכות הרבים כאמור והשיב לו הקב"ה רב לך כבר יש לך זכות רבים אבל עדיין לא פירש במה, על כן דרש מזרחה שמש הזרת שמש לרוצחים וע"י זה תזכה רבים להצילם ממות מיד גואל הדם כשתבדיל ערי מקלע להצלתם או אמר רב לך כבר עשי דבר שגורם רב לך כי כבר הזרחת שמש לרוצחים על ידי מהבדלת שלשה ערי מקלט מעבר לירדן. וענין זריחת השמש הוא ע"ד שנאמר אם זרחה השמש עליו דמים לו ר"ל שזה הרוצח אין לו דין של הנמצא במחתרת אשר אין לו דמים אלא יש לו דין של מי שזרחה עליו השמש שדמים לו וההורגו נידון עליו כדמסיק ברבתי וישם ה' אות לקין הזריח עליו גלגל חמה וקשה מה זה האות שיספיק לבלתי הכות אותו כל מוצאו אלא שרמז לו שיש לו דין אם זרחה השמש עליו שההורגו נידון עליו וזה ודאי מופת לבלתי הכות אותו כל מוצאו:

מאמר רצה

אוהב כסף לא ישבע כסף זה משה כו'

ומסיק שם בגמרא דרש רבי סימאי מ"ד אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה אוהב כסף לא ישבע כסף זה משה שהיה יודע ששלש שבעבר הירדן אינן קולטות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען אמר מצוה שבאת לידי אקיימנה ומי אוהב בהמון לא תבואה למי נאה ללמוד בתמון למי שכל תבואה שלו פי' שבקי במקרא ובמשנה ובהלכות ובאגדות והיינו דאמר ר' אלעזר מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהילתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהילתו וקשה מה ענין זה לזה כי סוף הפסוק אינו מדבר כלל מענין ראש הפסוק גם ישמיע כל תהילתו איני יודע על מי קאי תהילתו ונר' שפסוק זה הוא מענין דרשת ר' שמלאי לתרץ מפני מה נתאוה משה לכנס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך כו' אלא לפי שכל דורש צריך להיות נאה דורש ונאה מקיים ורוב מצות התלויות בארץ הם תרומות ומעשרות ויש להם מקום ללון על משה לומר נקל לו לצוות לאחרים שיתנו משלהם לכהנים וללוים ולעניים לפי שידע שהוא לא יכנס לארץ ולא יתן כלום, על כן ביקש משה שיכניסו לארץ ויקיים גם הוא המצות ההם ואז יהיה נאה דורש להם ונאה מקיים, והביא ר' סימאי ראיה לזה שמשה היה חרד לדבר זה להיות נאה מקיים מה שהוא דורש לאחרים כי משה אמר ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך הל"ל למען ייטב לך, וע"ק אחריך מיותר, אלא שר"ל אף אם יזדמן לך איזו מצוה שלא תוכל לגומרה בחייך אלא על ידי בניך כבנין בית המקדש ע"י דוד ושלמה מ"מ תקיים לפחות חלק ממנה והמותר לבניך אחריך זה"ש אשר ייטב ר"ל שאין המצוה במילואה וטובתה כי אם ע"י בנך אחרי מותך, וכאשר אמר להם משה ציווי זה אז חרד לדבר ערי מקלט וחשב הנני נאה דורש לאחרים לעשות כן אבל עדיין לא הייתי נאה מקיים כי הבדלת ערי מקלט בכיוצא בזה יש בידי לקיים חצי המצוה לפיכך אז יבדיל משה אז נתן לב להיות חרד לדבר כפירש רש"י וכן מסיק בהדיא ברבתי בפרשה זו וז"ל אוהב כסף לא ישבע כסף אמר ר' יצחק מי שהוא אוהב את המצות אינו שבע מן המצות כיצד אתה מוצא שני גדולי עולם משה ודוד ול שבעו דוד אמר אף על פי שאמר לי הקב"ה רק אתה לא תבנה לי את הבית הזה, דוד אומר לעצמו וכי מפני שאמר לי הקב"ה אתה לא תבנה הבית אני יושב, מה עשה זירז עצמו והכין כל צרכיו עד שלא מת מנין שנאמר ואני בעניי הכינותי לבית אלהי וכן משה אמר אע"פ שאמר לי הקב"ה כי לא תעבור את הירדן הזה אמר משה אני עובר מן העולם ואיני מפריש להם ערי מקלט מיד אז יבדיל משה עכ"ל, וקשה מאין מצא לו בעל המדרש זה סמך על דוד ומשה בפרשה זו אלא ודאי מן פסוק אשר ייטב לך ולבניך אחריך דרש על דוד ושלמה שדוד התחיל במצוה אף על פי שלא

היה יכול לגומרה כי אם ע"י בנו שלמה אחריו, ואחר כך דרש פסוק אז יבדיל משה לתרץ לשין אז ולשון יבדיל שפירושו היה חרד לדבר לעשות כן מאחר שצוה לאחרים לעשות כן כדי שיהיה נאה דורש לאחרים ונאה מקיים, על כן דרש על שניהם פסוק אוהב כסף לא ישבע כסף כי שניהם היו אוהבים המצות ולא היו שובעים מהם ככסף זה שאין מטבע להיות שבע ממנו כל אוהביו כך כל המצות גוררת מצוה ואם כן לעולם אין האדם שבע ממצות ומטעם זה נמשלו אמרות ה' לכסף צרוף ואמר שכל כך היו המצות חביבות עד שלא הניחו מלקיים אפילו חצי המצוה ונתן עוד טעם שני לשניהם כי מי אוהב בהמון לדרוש ברבים להמון עם שיעשו כך וכך אם לא תבואה ר"ל אם אין לו אותה תבואה עצמה ר"ל מה שמצוה לאחרים לעשות פרי תבואת המעשים ומימילא נדרש לו תבואה ר"ל שיהיה לו תחילה התבואה ההיא ואחר כך ידרוש בהמון רב זה"ש והיינו דאמר ר' אלעזר מי ימלל גבורות ה' ברבים למי שישמיע כל תהילתו של הדורש שהוא נאה דורש ונאה מקיים דהיינו כל תהילתו אבל אם הוא נאה דורש ואינו נאה מקיים אז אינו משמיע כי אם חצי תהילתו נאה דורש לבד ולא כל תהילתו על כן כל אוהב בהמון לדרוש להם ישתדל שיהיה תחילה לו התבואה ניב פרי שפתיו שדורש לרבים שנקראו תבואה כד"א בורא ניב שפתים ניב לשון תנובה ותבואה וסמך כל זה לתחילת המקרא אוהב כסף לא ישבע כסף שדרש על משה בהבדלת ערי מקלט כי במעשה ההוא עשה כזה ממש וזהו שסמיך ליה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל לימד דעת את העם דורשי זאת התורה ברבים שכל דורש בהמון עם רב יהיה נאה דורש ונאה מקיים שלא יאמרו לו טול קורה כו' כהוא דקץ אילניה כו' ולהנחה זו רבי שמלאי ור' סימאי חולקין בטעם וכי לאכול מפריה הוא צריך אלא שביקש לקיים מצות התלויות בארץ כי ר' שמלאי אזיל לטעמיה שדרש פסוק לכן אחלק לו ברבים לפי שכל כוונת משה ומבוקשו היה כדי שיהיה זכות הרבים תלוי בו הן בכל מצות התלויות בארץ הן בהבדלת ערי מקלט אשר כבר החל בהם ורצה לגומרם בהבדלת ג' ערים שבארץ כי למי שהתחיל בדבר אומרים לו גמור ע שעל מצוה פרטית זו אמר אתה החילות להראות ועתה אמר אקרא לאל גומר על לאמר ה' יגמור בעדי אבל ר' סימאי סובר שלכך בקש לקיים מצות התלויות בארץ כדי שיהיה נאה דורש ונאה מקיים כי מי ימלל גבורות ה' מי שיכול להשמיע כל תהילת הדורש שיאמרו עליו שהוא אומר ועושה דורש ומקיים ורש"י פי' מקהלת על פסוק מי אוהב בהמון לא תבואה שאין במצותיו מצוה מסויימת כגון בנין בית הכנסת וס"ת, ונראה שלכך סמך זה לאומרו אוהב כסף שנדרש על משה ודוד כי שניהם היו. משתדלין לעשות בממונם מצוה מסויימת דוד בבנין בית המקדש

שהפריש מן כספו וזהבו, והוא רמוז בפסוק אשר ייטב לך ולבניך ומשה הבדיל מן חלק טרי הלוים בחייו כי גם זה מצוה מסויומת בממונו שהרי מסתמא היה לו ולזרעו חלק בערי הלוים כי בניו יקראו על שבט הלוי, אך לדורות לימד משה את העם שכל הרוצה במצוה מסויימת יקנה ספר תורה בממונו זהו שנאמר מיד וזאת התורה אשר שם משה וגומר שם לשון סימן כמו שדרשו על פסוק שימה בפיהם והיינו מצוה מסויימת ולכך נסמכו ג' עניני מצוה מסויימת בפרשה זו ושלמה סמכם בפסוק אוהב כסף וגו' ובענין הזרחת כשמש שהזכרנו שמשה הזריח שמש לרוצחים להודיע כי יש להם דין אם זרחה השמש עליו כאמור, נראה שמטעם זה סמך ענין זה לפסוק וידעת היום והשבות אל לבבך וגומר פירוש תדע מהלך גלגל היומי וממנו תראה וכן תעשה לעבוד את ה' בשמחה ובאהבה כמו שהשמש ישיש כגיבור לרוץ אורח במצות ה' כך תעשה גם אתה כי משה הלך לשיטתו שאמר לישראל רפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרידים להתקרב אליו מאהבה כפירש"י בפסוק ואת תדבר אלינו אע"פ שהקב"ה אמר דרך פשרה מי יתן והיה לבבם זה כל הימים ליראה אותי לכך אמר משה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה תלה השאלה בהקב"ה לפי שמשה שאל יותר דהיינו אהבה אבל יראה לגבי משה זוטרתי היא לפיכך נקט ה' אלהיך כי הקב"ה בחר ביראה דרך פשרה אבל לגבי משה שאלה זוטרתי היא כי רצה שיעשו מאהבה דווקא:

מאמר רצו

מי יתן והיה וגו' ה' אמר הרב והתלמיד כו'

וזהו שמסיק במדרש שוחר טוב ומביאו בילקוט בפרשה זו מי יתן והיה זה לבבם כל הימים ליראה אותי שני פעמים כתיב בספר תהילים מי יתן מציון אחד בספר ראשון ואחד בספר שני ולמה כתיב אמר רבי לוי הרב אמר פסוק אחד והתלמיד אמר פסוק אחד הרב אמר מי יתן והיה זה לבבם כל הימים ליראה והתלמיד אמר מי יתן והיה כל עם ה' נביאים, לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעה"ז אבל לעה"ב מתקיימין שניהם דברי הרב מנין שנאמר ונתתי לכם לב חדש ודברי התלמיד מנין שנאמר את רוחי על כל בשר עכ"ל, ויש לדקדק איזו אמר הרב ואיזו התלמיד כי מצינו שינוי בשני פסוקים אלו כי פסוק אחד אומר מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו נקט ישועת לשון יחיד בשוב ה' היינו שם של רחמים, ונפסוק שני אמר ישועות לשון רבים בשוב אלהים שם של דין ונראה לפרש לפי ששכר של העושה מאהבה כפול מן שכר העושה מיראה דאילו בעושה מאהבה נאמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגומר ואילו בעושה מיראה אמר שומר הברית והחסד אוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לדסמיך ליה

והאי לדסמיך ליה כדאית' בסוף נושה זו ואם כן כשישראל עושין תשובה מאהבה אז יש להם ישועה כפולה והיינו ישועות שתים במשמע ואז נגאלין גם מצד שורת הדין על כן נאמר בשוב אלהים ר"ל אפילו בשורת הדין יגאלם אחר שעושין תשובה מאהבה וישועת' כפולה כמ"ש נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם אפי' אלהיכם שהוא מדת הדין יתן לכם נחמה כפולה אבל כשישראל עושין תשובה מיראה לבד אין הישועה כפולה לכך נאמר ישועת ישראל אחת במשמע וכתיב בשוב ה' שבות עמו כי כשעושין מיראה לבד עדיין אינן ראוין לגאולה מצד שורת הדין אבל מ"מ יגאלם ה' מצד רחמיו ית' לכך נאמר כאן שם של רחמים וכבר אמרנו שזה ההבדל שבין דברי הרב לדברי התלמוד כי משה רצה שיהיו ישראל חרדים להתקרב אליו מאהבה כפירוש רש"י וכל קירוב בא מצד אהבה לאפוקי היראה גורמת ריחוק כי כל אדם מתרחק מזה אשר הוא ירא ממנו אבל הוא מתקרב אצל אהובו לכן נקט רש"י לשון להתקרב, ועל ידי הקירוב יכול האדם לבא לידי נבואה כדיבוק האוהב בנאהב ולפיכך כשאמרו ישראל קרב אתה ושמע וגומר בזה הרגיש משה שאין חפיצים לשתחול עליהם הנבואה וישמעו קול ה' מדבר אליהם לא ע"י סרסור על אמר משה כי ראיתי שאינכם חרידים להתקרב אליו מאהבה וכי לא יפה היה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני, כי אילו הייתם עושין מאהבה אז הייתם מתדבקים בה' כדיבוק האוהב בנאהב ואז היתה הנבואה חלה עליכם והייתם שומעים ממנו לא ממני, אבל הקב"ה אמר דרך פשרה מי יתן והיה זה לבבם כל הימים ליראה כי אפילו מיראה יש לחוש שלא יעמדו בה כי כל יראה בסור המכריח ר"ל הדבר אשר בו הקב"ה מיראו ישוב לסורו לכך אמר כל הימים, זה"ש במדרש התלמוד אמר מי יתן והיה כל עם ה' נביאים כי רצה משה שיעשו מאהבה ויהיו חרידים להתקרב אל ה' מאהבה ולשמוע מפי הגבורה עצמו והיינו ממש ענין הנבואה שיהיו כולם מקבלים קול ה' ושומעים מפיו והרב אמר דרך פשרה מי יתן והיה לבבם זה כל הימים ליראה, בעה"ז ושניהם לא נתקיימו לא דברי הרב ולא דברי התלמיד וקשה אם דברי הרב לא נתקיימו ק"ו לדברי התלמיד, אלא כך פירושו דברי הרב דהיינו היראה פשיטא שלא נתקיימה היראה אצל הירא דבר ה' כי כך קבע היראה בסור המכריח יסור לסורו אנא אפילו דברי התלמיד דהיינו האהבה סד"א שמי שהיה אוהב באהבה שאינה תלויה בדבר ישאר באהבתו לעולם קמ"ל שגם זה לא נתקיימה, אבל לעתיד יתקיימו שנים וכדרך שבארנו שינוי הלשון שבשני מקומות אלו כי מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב אלהיה שבות עמו הוא דברי התלמיד שיעשו מאהבה ואז ישועתם כפולה לכך נקט ישועות שתים במשמע ונקט בשוב אלהים כי גם בשורת הדין הם ראוין לגאולה אבל פסוק מי יתן מציון

ישועת חסר וי"ו זה דברי הרב שאמר מי יתן והיה זה לבבם ליראה אע"פ שהיראה אינה מביאה כי אם ישועה אחת מ"מ השי"ת יגאלם ברחמיו ית' לכך נאמר בשוב ה':

מאמר רצז

ביאור נחמו נחמו עמי וגו'

ואחת ושתים שאמרנו ביארו ישעיה הנביא בנבואת נחמו נחמו יאמר אלהיכם וגומר כי ידוע מארז"ל במס' יומא שבזמן שעושין תשובה מיראה אז הזדונות נחשב כשגגות ובזמן שעושין תשובה מאהבה אז הזדונות נחשבים לו כזכיות והיינו ממש כפל סילוק הזדון ובא במקומו זכות וזהו הכפל של נחמו נחמו עמי וביארו אחר כן באומרו כי נרצה עונה ר"ל העון יעלה לרצון והיינו ע"י שהזדונות יתהפכו לזכיות זהו כפל ממש אבל בשב מיראה אין נפל זה שהרי הזדונות נעשו כשגגות ואם כן עדיין ישראל צריכין לרחמי ה' לכפר שגגותם לכך נאמר בשב מיראה ישועת חסר ו' כי אין כי אם תשובה. אחת להסיר הזדונות וכתיב בשוב ה' כי עדיין צריכין לרחמים בהסיר השגגות שנשארו מן הזדונות שנתהפכו לשגגות אבל ישועת מלא בוי"ו רמז לכפל התשועה לשב מאהבה שתשועתו כפולה שהזדונות מתהפכין לזכיות כתיב בשורת הדין יהיו ראוין לגאולה לכך אמר נחמו נחמו יאמר אלהיכם הזכיר מדת הדין אלהיכם אל הכפי מן הטעם שנתבאר וחזר ופירש ענין הכפל באמרו כי נרצה עונה, ומ"ש כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה כפלים וגו' ג' פעמים כי שהזכיר כל אחד נתינת טעם על מה שהזכיר לפני זה ח' נחמו נחמו עמי היינו ענין הכפל ב' דברו על לב ירושלים ג' וקראו אליה, הדבור על לב היינו בזמן שעושין מיראה התלויה בלב שנאמר מי יתן והיה זה לבבם כל הימים ליראה וכן. אמר במדרש הנ"ל לעתיד יקיימו דברי הרב שנ' ונתתי לכם לב חדש, וקראו אליה קריאה של חביה דהיינו אהבה כפירש"י ויקרא אל משה לשון חבה כו', ואחר כך אמר על ראשון ראשון כנגד דבור ללב דהיינו העושין מיראה אינן ראוין להגאל עד כי מלאה צבאה דהיינו בהגיע עת קץ הקצוב, וכנגד קראו אליה דהיינו קריאה של חיבה ואהבה אמר כי נרצה עונה כדרך שבארנו וכנגד נחמה הכפולה שהזכיר אמר כנותן טעם כי לקחה כפלים בכל חטאתיה על כן דין הוא שתהיה גם הנחמה כפולה, וכנגד דברו על לב שאינו מורה כל כך חיבה אמר זה כנגד הגאולה שתהיה בעתה אף בדור שכולו חייב ועל זה אמר כי מלאה צבאה, וכנגד וקראו אליה קריאה של חיבה אם זכו אחישנה כנגד זה אמר כי נרצה עונה דהיינו בדור שכולו זכאי שיעשו תשובה שלימה עד כי שהזדונות יתהפכו לזכיות:

פרשת עקב

מאמר רצח

אם המצות קלות כו'

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה, פירש רש"י אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון מה שלא פירש רש"י כן על פסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי וכן בפרשה זו עקב לא תשמעון בקול ה' לפי שאי אפשר לפרש בשניהם על מצות הקלות, דח"כ יהיה עקב אשר שמע אברהם מוכרת ואינו דבק אל בקולי כי אם אל עקב ושוב אין למלת בקולי שום דביקות, וכן בפסוק עקב לא תשמעון מוכרת וא"כ בקול ה' אין לו דביקות, אבל כאן פירושו את המשפטים כמו עם המשפטים ואם כן הכל דבוק כמו שיתבאר בסמוך וכאן אי אפשר לפרש עקב כמו בשביל, כי אין נופל לשון בשביל אלא על איזו דבר שהזכיר מקודם כמו להלן כי באברהם נאמר השכר מקודם ועליו אמר דרך נתינת טעם שיברכו בשביל אשר שמע אברהם בקולי, וכן בפרשת זו אמר כן תאבדון עקב בשביל שלא תשמעון אבל כאן הזכיר השכר אחר כך ואיך יפול לשון בשביל או בעבור על דבר שלא נזכר עדיין על כן פירושו לשון עקב ממש שבני אדם דשין בעקביהם כי בזה בא רש"י לתרץ למה הזכיר סוף הפרשה הקודמת ושמרת את החקים והמשפטים וכאן לא הזכיר כי אם המשפטים לבד וע"ק על רש"י שהיה לו לומר ואת המשפטים אחר שלשון עקב מדבר במצות שבני אדם דשים, אלא כך פירושו מתחילה הזהיר על שמירת שני חלקי מצות אלו המשפטים שהם מן המושכלות והחקים שהם כנגד השכל אחר שאין להם טעם נגלה, ואחר כך הוסיף אזהרה שיזהר בקלות כבחמורות כי החקים הם הקלות בעיני האדם לעבור עליהם ני העו"ג והשטן מונין ובסיבה זו בני אדם דשים אותן בעקביהם אם עקביהם עקב ממש הרי הוא משל, ואם עקביהם לשון איחור מלשון אשר חרפו עקבות משיחך יהיה פירושו שעל הרוב מצות כאלו הה מאוחרים לשאר מצות כי אין בני האדם מזורזים בהם כל כך להקדימם, וכה"א נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב וכתיב הורינו דרך חקיך ואצרנה עקב ש"מ שהעקב רמז לחקים על כן בא להזהיר שנית ולומר שיהיה זהר בחקים כמו במשפטים והיה עקב דהיינו החקים תשמעון את רצה לומר עם המשפטים שוה בשוה יהיו שקולים בעיניך אלו כאלו דהיינו קלות כחמורות ואז ושמר ה' א' לך את הברית וגומר

מאמר רצט

בילקוט אמר דוד איני מתירא אלא מן הקלות כו'

ובילקוט מסיק והיה עקב תשמעון הה"ד למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני אמר דוד רבש"ע איני ירא מן המצות חמורות מפני שהן חמורות אבל מתירא אני מפני הקלות שמא עברתי עליהן מפני שהם קלות ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה לכך נאמר והיה עקב תשמעון אמר דוד לפני הקב"ה גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך זהו שכרן של מצות קלות עכ"ל וקשה מדידיה אדידיה הלא אמר עון עקבי יסבני הרי שחשד את עצמו בבלתי נזהר איך אמר גם עבדך נזהר בהם, וע"ק ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה היכן דיבר זה ולדברינו אתי שפיר שרמז זה בתורה במלת את שתשמור העקב את עם המשפטים שוים בעיניך אלו כאלו, וזה ביאור קישור הפרשיות כי סוף פרשה הקודמת אמר ביעוד השכר שלא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו שכרו בעה"ז כדי להאבידו מן העה"ב אבל לאוהביו ישמור הבטחת שכרו לעה"ב היום לעשיתם ולמחר לקבל שכרם, אך כדי שלא תטעה לומר שיש מצוה קלה ששכרה מועט ויש מצוה חמורה ששכרה גדול ותבא לפלס אורח חיים ויגיעו לך שני נזקים גדולים מזה אחת היא מאחר שיש לך מצוה שהיא קלה בעיניך אז ימצא היצר הרע מקום להדיחך מעל הקלות הרמוזים בעקב וממנה אל החמורות כי כך דרכו של יצר הרע היום אימר עשה כך כו' וכמ"ש הוא ישופך ראש שאם תתחיל להדיחו מעל המצות הראשיות החמורות אז הוא ישופך כי לא יאבה האיש לשמוע לך כולי האי תכף אבל אתה תשופנו עקב אם תתחיל להדיחו מעל המצות שבני אדם דשים בעקביהם אז נקל לך לשופו ולנצחו ומהם אל החמורות כי היצר הרע מתחיל בעקב כנחש המטיל ארס בעקב ומבצבץ ועולה עד למעלה ראש כמ"ש טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה על כן בא להזהירך אורח חיים פן תפלס שיהיו גם הקלות חמורות עליך מצד שהקב"ה המצוה על הקלות כמו על החמורות אם כן בערך המצוה לך כולם שוים זה"ש ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך ר"ל בערך המצוה כולם שוים ואז מסתמא תשמעון העקב עם המשפטים כשיהיו בעיניך קלות וחמורות שוים אז ושמרתם ועשיתם אותם כולם שוה בשוה אבל אם לא יהיו בעינך שוות קלות לחמורות אז תתן פתח אל היצר הרע להתחיל בקלות בעקב ומהם למעלה ראש דהיינו מכף רגל ועד ראש לכך היה דד מתירא דווקא מן הקלות ועליהם אמר עון עקבי יסבני ר"ל כל עיקר מורא שלו היתה מן הקלות עון עקבים שלא יסובבוהו עד כי לא יניחו יצרו לבא גם אל החמורות ומ"ש גם עבדך נזהר בהם הטיל תנאי בדבר גם עבדך נזהר בהם בכל פרטי המצות החמורות אבל בתנאי זה בשמרם עקב רב ר"ל אם אני בטוח בזה שאשמור הקלות הרמוזות בעקב רב אז מסתמא ק"ו הוא שאזהר גם בחמורות וידויק מזה שאם אין

אני שומר עקב רב אז ימשלו בי גם אותם, לכר היה דוד מתפלל תחילה על הקלות ואמר שגיאות מי יבין ומנסתרות נקני כי החקות לפי שטעמם נסתרות על כן הם קרובים אל המכשול כי על כן אמר שמא עברתי עליהם ר"ל בשוגג כי לא נזהרתי בהם על כן בקש שינקהו מן הנסתרות ואז ממילא גם מזדים חשוך עבדך ואל ימשלו בי אז איתם ונקתי מפשע רב וממילא נשמע ההפך, שנית היא מי שקלות שוות בעיניו לחמורות מסתמא אינו מצפה לתשלום גמול בעה"ז כי זה תלוי בזה כי מי שאינו עושה מחמת קיבול פרס אז גם כן מסתמא הכל שוה קלות כחמורות וזה"ש ושמרת את המצוה וגו' אשר אנכי מצווך היום לעשותם מצד שאנכי מצוך כי אל יאמר אדם אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי ומה אעשה כי כך גזר עלי מלכו של עולם ברוך הוא לכך אמר כאן שתשמרם לא מצד שנפשך קצה באיזו דבר או מצד שנפשך מתאוה לקבלת השכר אלא מצד אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן ואז ממילא עקב תשמעון את המשפטים האלה כי בזמן שקלות יהיו שוות בעיניך כחמורות ודאי לא תפלס ותשקול לומר נטיעה זו שכרה גדול מן זולתה משל למלך שמסר פרדס כו' אז ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' ישמור לך שכרך לעה"ב כי כן דבר ה' לאוהביו הפך ממה שנ' לא יאחר לשונאו וגו' וכן לאידך גיסא המשיל המשפטים לחקים כי כמו החקים פשיטא שאינו שומרם מצד שהשכל מחייבם אלא מצד גזירת הש"י וכך נאמר ממשפטיך לא סרתי כי אתה הוריתני ר"ל בעבור שאתה הורחני וזהו מבואר בפסוק הקודם ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום השוה משפטים לחקים ואח"כ והיה עקב השוה חקים למשפטים בענין הזהירות, ובזה מיושב כל המאמר כי מה שאמר ואת אמרת הוי זהיר כו' למד מן פסוק והיה עקב תשמעון את המשפטים ומה שמסיק אמר דוד גם עבדך נזהר בהם בתנאי זה אם אשמור עקב דהיינו בשמרם עקב רב דקדק מן פסוק ושמר ה' לך הל"ל ישמור כפרש"י אלא כך פירושו והיה עקב תשמעון אז ושמרתם ועשיתם אותם ר"ל כל שאר המצות לכך חזר ואמר אותם שנראה מיותר ונוסף על שכרך זה ושמר ה' וגו' וזה ממש מה שרמז דוד באמרו גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב וק"ל, ומה שמקשים כאן מהו שאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית והיינו השבועה וכי היתה השבועה על תנאי ואיך יאמר אם תאבה ותשמע ישמור לך בריתו ונראה שלכך פירש"י ישמור לך הבטחתו, כי מצינו במעשה העגל שאמר הקב"ה ויחר אפי בם ואכלם וא"ת מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול, על כן אמר שאם תשמעון העקב עם המשפטים אז ישמור ה' לך הבטחתו לך ולא לאחרים במקומך כמשה או יהושע ודוגמתם יחידי שרידי הדור, ד"א ישמור לך הבטחתו לפי שנ' לא בצדקתך וביושר לבבך

אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מוריש' מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' ולא זה בדור זה לפי שאין להם זכות עצמם כי עם קשה עורף קראם משה והוצרך לתלות ירושת הארץ ברשעת גוים האלה ובשמירות השבועה לאבות על כן אמר שאם תשמעון המשפטים האלה אז יתלה הדבר בך ושמר ה' אלהיך לך את הברית לא תצטרך לזכות אבות אלא לך בעבורך ישמור הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך וע"ד שנ' אל ההרים לא אכל זה שלא אכל בזכות אבותיו, ומה שתלה הדבר בשני דברים צריכא, דאי אשמעינן רשעת הגוים האלה יקשה למה יישב אותך בארצם ולא אומה אחרת אלא משמרו השבועה כו' ובטעם דהשבועה לחוד לא סגי שהרי היה יכול לקיים שבועתו בדור אחר קמ"ל ברשעת הגוים האלה כי עתה נתמלאה סאתם כמ"ש כי לא שלם עון האמורי עד הנה, ומה שנאמר אל תאמר בלבבך בהדוף ה' וגו' בצדקתי הביאני ה' וגו' וברשעת הגוים האלה וגו' ש"מ שאין לתלות ברשעת הגוים ואח"כ אמר כי ברשעת הגוים האלה תלה הדבר ברשעתם, יש מתרצים שכך פירושו אל תאמר בצדקתי כו' פשיטא שאין אתה צדיק גמור אלא אפילו אם תאמר שאף אם אין אתה צדיק גמור מ"מ בהעריך צדקתך נגד רשעת הגוים הרי אתה לפחות יותר צדיק מהם, אפי' את זה אל תאמר כי אין בך שום צדקות כי עם קשה עורף אתה אלא סבת ירושתך הוא מצד השבועה ומצד רשעת הגוים לחוד לא מצד צדקתך כלל כי אפילו בערכם אין בך שים צדקות:

מאמר ש

מדרש הילקוט ט"ו ליטרין או ק' ליטרין

ובמדרש הובא בילקוט פר' זו וז"ל והיה עקב תשמעון הה"ד יד ליד לא ינקה רע אמר הקדוש ברוך הוא לישראל לא תעשו המצות על מנת לקבל שכרן מיד כל מי שעושה כך נקרא רע ואינו מתנקה שלא הניח לבניו כלום שאלו בקש אברהם שכרן של מצות מיד היאך היה משה אומר זכור לאברהם וגו' וכן אליהו הנביא אמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע וגו' ואני נזכר להם, אבל אם עשה גוי מצוה מיד אני נותן לו שכרו שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו וגו' ואין בידו לעולם הבא, מהו לא יאחר לשונאיו אינו נותן לשונאיו ממה שלאחריו אלא ממה שלפניו, מלה"ד אדם יש לו משאוי של ה' או י' ליטרא פושט ידו ונוטל, אבל אם יש לו משאוי של ק' ליטרא טוענו על כתיפו לאחריו כך מתן שכרן של אומות בעולם הזה כאדם שנושא משא קל מלפניו, אבל מתן שכרן של צדיקו משאוי גדול שעל הכתף, אמר דוד ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתינו סלה הצדיקים מתן שכרן לאחריהם שנאמר ואחריו כל ישרי לב, משל לבעל הבית שבאין הכל

ומפקדין אצלו פקדונות והי' נוטל הפקדונות ומניחן בתיבה ומגדל ומשמרן יפה, פעם א' בא אליו קוביוסטיס ובידו פקדון אמר לו הפקד לי פקדון זה אמר בע"ה לעבדו טול הימנו פקדון זה וסמוך אותו אחורי הדלת, אמר ליה מארי מה ראית ליתן פקדונות אחרים בתיבה ומגדל ומשמרן יפה ונועל בפניהם, וזה אמרת לסמוך אותו אחורי הדלת אמר ליה בא ואומר נן, אותן שנתת בתיבה ומגדל ונעלתי בפניהם אין בעליהם מבקשים אותה אבל זה הוא קוביוסטיס עכשיו הוא הולך ומשחק ומאבד את כליו והוא מבקש פקדונו מידך, כך ישראל והעו"ג עושין מצות, מה שישראל עושין בעולם הזה אינן מבקשין כי אם לעולם הבא, אבל העו"ג מיד ניתן להם שכרן שנאמר ומשלם לשונאיו, אמר משה לישראל הוו יודעין שהמצות שאתם עושין שמורות לכם לעתיד לבא שנא' ושמר ה' אלהיך לך את הברית, ולעה"ב הקב"ה נותן להם שכרן שנאמר הנה שכרי אתו ופעולתו לפניו, והם רואים ומתמיהים ואומרים כל הטוב הזה מתוקן לנו מה רב טובך אשר צפנת ליריאך עכ"ל, ויש לדקדק במדרש שאמר נקרא רע והפסוק שהביא אינו אומר שנקרא רע אלא לא ינקה רע, ועוד קשה וכי בשביל שאינו מניח לבניו נקרא רע הלא אדם קרוב אצל עצמו, ועוד קשה שמסיק אמר הקב"ה כו' ובסוף המדרש מסיק אמר משה כו' וע"ק שאמר מתן שכרן של צדיקי' לאחריהם כו' ואחר כך מביא פסוק ופעולתו לפניו וע"ק למה נקט מכוון מספר י' או ה' ליטרין א ק' לטרין מסתמא יש דבר נסתר במספר זה וע"ק בשמירת הפקדון למה נקט דווקא מגדל או דלת, ויש ליישב מה שאמר נקרא רע אין עיקר ראייתו מן פסיק יד ליד לא ינקה אלא מן פסוק טוב ינחיל בני בנים שמע מינה שהמנחיל נקרא טוב וממילא נשמע שהאינו מנחיל נקרא רע, ובפסוק זה שמביא מבואר הטעם למה נקרא רע לפי שאינו מניח לבניו כלום מן זכיותיו אשר בזכותם ימלטם ה' ביום רעה כי בסוף פסיק זה נאמר וזרע צדיקים נמלט שמע מינה שגם תחלת הפסוק יד ליד לא ינקה רע מדבר גם כן בזרעו שאף אם הוא ינקה מן הרעה על ידי שאוכל כל זכיותיו מ"מ זרעו לא ינקה כי הקב"ה פוקד עון אבות על בנים ואם הוא אינו בא לידי מדה זו בניו יבואו לידי מדה זו, ומבואר ענין זה בפסוק ממתים ידך ה' ממתים מחלד וגו' כי יש לפרשו בשני דרכים, הדרך הא' שמדבר בצדיקים שאין מיתתן על ידי מלאך המות כי אם בנשיקה מיד ה' וזה שכתוב ממתים ידך ה' ממתים מחלד אין מיתתם כי אם מן העולם הזה הנקרא חלד, כי מדרכו לעשות חלודה בכל דבר שנתישן, אבל גם במיתתן חלקם בחיים לעולם הבא, כי אינן מבקשים לאכול שכרן בעוה"ז אלא חלקם בחיים הנצחיים ועל ידי שאינן אוכלין שכרן בעה"ז ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם, דהיינו בני בנים כדרך שנאמר טוב ינחיל בני בנים ואז ברית כרותה שזכותו יהיה שמור לדורי

דורות כי בג' דורות הוי חזקה, וצפונך תמלא בטנם היינו רב טוב הצפון להם לעולם הבא תמלא בטנם, דרך ב' הוא שמדבר ברשעים ועליהם אמר ממתים ידך ה' ממתים מחלד כי הרשעים קרוין מתים בחייהם אף בימי חלדם הם מתים, חלקם בחיים שהם אוכלים חלקם בחייהם וצפונך השייך לעולם הבא תמלא בטנם בעולם הזה כמו שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו ישבעו בנים מן רביי הטובה שיש להם בעולם הזה עד שמניחים יתרם המותרות שיש להם בעולם הזה לעוליהם אבל לעצמם אינן משיירין כלום על ידי נתינת צדקה ואני איני כמותם אלא בצדק בזכות הצדקה שאני גונז לעצמי אחזה פניך אשבעה בהקיץ לעולם הבא תמונתיך, ומ"ש לשון פנים ואחור ב' פעמים דסתרי אהדדי לפי שאחד מדבר בפנים ואחור של האדם נושא אלומותיו ושכרו על שכמו או משא קל בידו, ואחד מדבר בפנים ואחור של השם יתברך כי משה בקש לראות כל המתן שכר של צדיקים לעוה"ב באמרו הראני נא את כבודך כמ"ש כבוד חכמים ינחלו וכתיב ונגד זקניו כבוד ובאה לו התשובה וראית אחורי ופני לא יראו כי כשכר הטפל של העולם הזה הזכיר בשם אחוריו כי אצל השם יתברך אין שייך לעשות משל מן דבר הכבד אשר בכתף ישאו או דבר קל שנושא בידיו כי משל זה אינו צודק רק באדם נושא אלומותיו אם קל או כבד אבל לא בהקדוש ברוך הוא על כן נאמר על שכר העה"ב הנה שכרי אתו ופעולתו לפניו כי הוא מיוחס לפניו של השם יתברך כמו שנאמר ופני לא יראו והוא שכר העולם הבא הרמוז ביש להנחיל אוהבי י"ש והיינו יו"ד שי"ן שבתפילין דמרי עלמא שהם בפניו ממש, וראית אחורי היינו הדבר הטפל שמשליך אחוריו והיינו ד' של קשר תפילין המרמז לשכר העה"ז הבא מארבע רוחות העולם כמבואר למעלה פרש' ואתחנן וזהו ענין סמכו אחורי הדלת שהזכיר במדרש במשל הקוביוסטוס כמו שיתבאר אבל מצד האדם נושא שכרו הפך הדבר והמשיל השכר הכבד שיש בו ממשות כנושא משא מאחוריו ודבר קל הוא נושא בידו ועל זה דרש פסוק לא יאחר לשונאו לא יתן לו משא כבד שמדרכו לשאת אחוריו אנא על פניו ישלם לו מה שדרכו לישא לפניו,

מאמר שא

ביאור השכר הבא מן ושכתי כפי כו'

והיינו משאוי י' או ה' ליטרא ומספר זה דווקא כי כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו זכר ונקיבה בראו כי הכל דרך משפיע ומושפע כי מטעם זה חתם הקב"ה כל מעשה בראשית ביו"ד ה"א יום הששי ר"ת י"ה לפי שנ' כי ביה ה' צור עולמים ר"ל כל נברא מן ג' עולמות אלו נבראו בשם יה המשותף בין איש לאשה כי כולם דרך משפיע ומושפע כמבואר בכלי יקר פרשת בראשית ואם כן כל מקבל שכרו בהע"ז הרי הוא מושפע או

משפיע ונמצא שכרו רמוז או ביו"ד או בה"א, אבל שכר העולם הבא רמוז בקו"ף לפי שמצינו באדם הראשון שבחטאו נתמעטה קומתו והועמד על מאה אמה וטעמו של דבר שנאמר ותשת עלי כפכה כ"ף בגימטריא ק' לפי שרק האדם לבד היה יציר כפיו של השם יתברך ומן כ"ף של השם יתברך היה זוכה לקירון עור של כל גופו כדאיתא במדרש תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה כל גופו לא כ"ש, ונראה לי שמטעם זה נאמר ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור ובתורתו של רבי מאיר כתיב כתנות אור באל"ף, לפי שאילו לא חטא היה מלובש כתנות אור שכל גופו היה כולו אורה ולאחר שסרח ניטל ממנו אור זה והוחלף בכתנות עור ממש, ומכל מקום מאחר שהיה אדם יציר כפיו של השם יתברך נשאר בו רושם מן כ"ף והועמד על ק' אמה כי גם אחר החטא אפשרי לזרע האדם לבא לידי קירון עור פניו כמשה רבינו כי זהו מעין שכרו של העולם הבא וזכה לזה מצד כ"ף של השם יתברך לכך פירש רש"י על פסוק ושכותי כפי עליך שמשם זכה משה לקירון ע"ר פנים והיינו מן כ"ף של השם יתברך וזהו שיסד הפייט ביוצר של שבת שלפני שבועות כף כפיו יספוק אל בשמרו אום מאומות בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות, ובקוף מסיק קו"ף קרן עור פודך כו' שמע מינה שרצה לעשות רמז אחד בכ"ף ובקו"ף כי כף דרש על יש עולמות שכר העולם הבא וקו"ף דרש על קירון עור פני משה לפי שהקירון בא לו מן כ"ף של אל לכך אמר כפיו יספוק אל כו' וכל רושם זה נשאר מן אור הראשון שהיה לאדם יציר כפיו של השם יתברך קודם שסרח וכן דוד אחר שהזכיר עניני השמש מן פסוק לשמש שם אהל והלאה הזכיר מצות התורה הנחמדים מזהב וגומר ואמר גם עבדך, נזהר בהם נזהר לשון ברירות וזהירות כמו שנאמר והמשכינים יזהירו כזוהר הרקיע לכך אמר נזהר בהם בשמרם עקב רב שאפילו העקב של האדם יהיה רב וגדול מן אור השמש שהזכיר לפניו שהרי קודם החטא אפילו תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה ועל כן נא' במשה ומשה יקח את האהל כי מן פסוק זה דרשו שאותן כתרים של הוד שניטלו מישראל במעשה העגל לקחם משה ואהל מלשון בהלו נרו על ראשי על כן אמר כאן לשמש שם אהל בהם והוא גם כן לשון אור ואחר כך אמר שאותו אור אפשרי לאדם שאור עקיבו יהיה גדול ממנו ואולי זה בזכות שמירת המצות שבני אדם דשים בעקביהם ונראים כקלות ובאמת אפילו בשמרם עקב יזכה להיות נזכר על ידם כזוהר הרקיע, והיינו רושם מאה ליטרא שהזכיר המרמז לקירון עור פנים נא מזיו השכינה כי זה מעין שכר עוה"ב, ותבין ותשכיל כי בית המקדש נברא גם כן בכך שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך ושם חיבור הרוחניות עם הגשמיות על כן בא שם רמז על מספר י"ה בט"ו מעלות שמן עזרת אנשים לעזרת נשים בבית עולמים,

ובמשכן באו לנדבה ט"ו דברים שבפרשת תרומה, והיה מספר ק' אמה בבית עולמים כמו שדרשו על פסוק קוממיות כקומת אדם הראשון והיינו לפי שמן המקדש יוצא המקור של שני מיני שכר אלו הן יעוד הגופני אשר מימיו מן המקדש וכאן הן שכר הנפשי השייך להעם הבא הנמשך מן כ"ף של השם יתברך כמו שמשה זכה לקירון עור פנים מן ושכותי כפי עליך כך כל זוהר הבא מן זיו השכינה לעתיד לבא נמשך מן כף של אל יתברך על כף עשה משל מן ק' ליטרין על שכר העולם הבא, והביא על זה פסוק ברוך ה' יום וגו' כי כל ענין זה רמוז היטב בפסוקים אלו שנאמר עלית למרום שבית שבי ב' שביות דהיינו שכר העולם הזה לקחת מתנות באדם זהו קירון עור פניו שהיה לו מעין העולם הבא וקראו מתנה ע"ד מאמר רז"ל שאי אתה יודע מתן שכרן של מצות כי המתן היינו השכר שלעה"ב והוא גדול מן השכר עצמו הניתן בעה"ז ועליו נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם כי דבר זה הוא מתנגד אל מנהג בני האדם כי בנוהג שבעולם שהמתן טפל אל השכר וכאן תוספת מרובה על העיקר והמתן של שכרן הוא עיקר על כן אמר לקחת מתנות באדם הן קירון עור פני משה הן ב' כתרים של קרני ההוד שנקשרו לכל איש מישראל בהר חורב ואותן מתנות הם באדם ר"ל שהיו שייכים לאדם הראשון קודם שסרח, ואף לאחר שסרח ניתן לו שכן העולם הזה שנברא ביוד ה"א זה"ש ואף סוררים לשכון יה אלהים כי שם יה שוק גם בין הסוררים ליתן להם לפחות שכר העולם הזה משאוי ה' או י' ליטרין דהיינו י"ה אלהים, אבל אל אמוני שלומי ישראל לא זה עיקר השכר אלא שכרן ק' ליטר כמנין כ"ף זהו שאמר ברוך ה' יום יום יעמוס לנו כמספר ק' ברכות שאנו מברכין את ה' יום יום דבר יום ביומו מעין ברכותיו כנגדם הוא יעמוס לנו שכר כמספר קאי לעולם הבא הנצחי והו שאמר יעמס לנו האל ישועתינו סלה סלה היינו הנצחיות ואמר לנו למעט הסוררים ששכרן בשם י"ה דהיינו יו"ד או ה' היטרין או להיות מושפע אין משפיע., אבל לנו יעמוס שכר כמספר ברוך ה' יום יום דהיינו ק' ליטרין שאדם נושא לאחוריו כי מלבד מה שנשא המשל באחור ופנים על דבר כבד שמדרכו לשאת אותו מאחוריו על כתיפיו או דבר קל שמדרכו לשאת אותו בפניו בידו, יש בו עוד רמז לשזה בלתי נראה כי מי יביאנו לראות מה שיהיה אחריו וזה תאוה היא לעינים לראות עולמו בחייו מה שאין כן בעולם הבא שעין לא ראתה, ורמז ממה שמסיק במנחות פרק התכלת היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה פירש רש"י אל תקרי מה אלא מאה, ומדנקט ענין ק' ברכות אצל היראה ש"מ שגם פסוק מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך אל תקרי מה אלא מאה רצה לומר מספר ק' הוא רב טוב הצפון כי

ב' מה אלו משמעות אחד להם ויראה זו היינו אהבה כי בספרי מסיק שיראי ה' היא האהבה לא יראת העונש וק"ל סימן לדבר טובך אשר צפנת ר"ת שלהם עולה מאה וזהו שאמר פעלת לחוסים בך נגד בני אדם רצה לומר כנגד אותן ק' אמה אדם הראשון אשר משם באה מידה זו גם אל בניו ולכך שואל הקדוש ברוך הוא אה ברכות כנגד מה שבראו בכ"ף, ומה שנשא המשל בקוביוסטוס מן מגדל ודלת לפי העולם הזה רמוז באחוריו של השם יתברך והיינו דלת שבקשר תפילין שנרמוז בו זכר העה"ז, ובפיוט של שבת שלפני שבועות מסיק דלת למה פניה כלפי ה"א מובא כי כל מצליח בזה ידל לעה"ב כו' כי שכר העה"ז שנברא בה"א רמוז בדל"ת שיש במשמעותה לשון ידל וק"ל:

מאמר שב

ביאור פסוק אם חומה היא וגומר

ומגדל ודלת דנקט ביארו שלמה ע"ה בפסוק אחות לנו קטנה אלו ישראל אחותי רעיתי קטנה כד"א לא מרבכם מכל העמים וגומר ושדים אין לה התורה, שני שדיך עדיין חפשה לא ניתן לה, מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה, כי המלאכים קטרגו על נתינת דדיה אשר ירווך בכ"ע, אם חומה היא כי מי שאינו עושה מחמת קבול פרס בעולם הזה הרי הוא עומד כחומה במצב אחד לא יבקר בין טוב לרע, כי ין אצלו הפרש בין אם מטיבין לו בעולם הזה בין אם מריעין לו בין כוס ישועות ישא בין צרה ויגון ימצא בכולם בשם ה' יקרא אם לחסד ישיר אם למשפט ישיר, אבל העושה חמת קבול פרס הרי הוא כדלת פעם נעול פעם פתוח וכן נאמר בעו"ג על כן זנח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה בריאה שמן מאכלו, ובהפכו נא' והי' כי ירעב והתקצף ג' כך כל עושה מחמת קבול פרס אהבתו תלויה בדבר ואינו כחומה נשגבה במצב א', על כן אמר אם חומה היא רצה לומר עומדת כחומה במצב אחד ואינו עושה מחמת אל פרס, נבנה עליה טירת כסף דהיינו מגדל להניח בו פקדונו מתן שכרו ושמר ה' לו את מתן שכרו בטירת כסף זה, שבו נגנזו אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף, ואם דלת היא שעושה מחמת קבול פרס הרמוז בדלת, ונקט דלת שלשה טעמים, א' שהעושה מחמת קבול פרס אינו עומד במצב אחד אלא פעמים נעול פעמי' פתוח כאמור, ב' ששכר העוה"ז אשר מבוקשו רמוז בדלת של קשר תפלין, ג' שהמפקיד נותנו אחורי הדלת כנזכר במשל ורצה לומר שנותנו במקום שיכול לילך ולטלו משם אימת שירצ' אז נצור עליה לוח ארז, פרש"י נשים בדלתותיה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן, לזה רמז לשכר העולם הזה שאין בו ממש ונרקב וסופו לרימה ותולע', ונקט כארז לומר שאף בעולם הזה כארז בלבנון ישגא מ"מ אין בו ממש כלוח זה הדק ומצויר כי אין בו אם הציור והדמיון לבד, משיבה

כנסת ישראל אני חומה ושדי כמגדלות כי העושה אהנה שכרו נתן במגדל כאמור ועומד כחומה במעמד אחד ומה שאמר אמר הקב"ה לישראל כו' ולסוף מסיק אמר משה לישראל כו' לפי שלמעלה פרשת ואתחנן כתבנו כי משה בקש מישראל לעבוד את ה' מאהבה אבל הקדוש ברוך הוא אמר דרך פשרה מי יתן והיה זה לבבם כל הימים ליראה וגו' אך שלא יעבדו מחמת קיבול פרס לכך מסיק הקב"ה לישראל לא תעשו המצות על מנת לקבל שכרן בעולם הזה כו' משמע שמיראה דהיינו המצוע תוכלו לילך בו כמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי ליראה ר"ל אני שואל יותר כי יראה לגבי משה מילתא זוטרתי היא אבל ה' אלהיך אינו שואל אם ליראה דרך פשרה, ומן היראה סופו לבא גם לידי אהבה שנאמר אחר כך לאהבה אותו אבל פסוק שומר הברית והחסד לאוהביו מדבר בעושה מאהבה, וממילא פסוק ושמר ה' אלהיך את הברית והחסד מדבר גם כן בעושה מאהבה ולפיכך מה שמסיק הוו יודעין שהמצות שמורים לכם לעולם הבא שנאמר ושמר ה' וגו' זהו דברי משה שבקש מישראל האהבה, וסמך כל דרש זה לפסוק והיה עקב לפי למעלה אמר היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן שמע מינה שלא מנע מהם כי אם העבודה שמחמת קיבול שכר לבד ואם כן ודאי זה דברי הקדוש ברוך הוא כמובן מן לשון אשר אנכי מצוך היום לעשותם כמדבר בעדו, אבל מן והיה עקב והלאה הם דברי משה כמובן מן לשון ושמר ה' אלהיך לך וגומר ועל כן רמז משה בדבריו אלו באהבה כמנהגו כי בזמן שהקלות דומות עליו כחמורות אז מסתמא עושה מאהבה שכל מה שרבו מעמיס עליו אינו לטורח עליו כמו שפירש רש"י בפסוק ואהבת את ה' על כן אמר ושמר ה' אלהיך לך הברית והחסר השייך לאוהביו ואהבך כמשפט לאוהבי שמו כמו שנאמר כי אני אוהבי אהב וברכך וברך פרי בטנך וגומר כי האוכל שכרו בעולם הזה נקרא רע לפי שאינו מניח לבניו כלום על כן אמר כאן בזה ששכרו שמור לו לעולם הבא וברך פרי בטנך כי איש טוב ינחיל בני בנים זכותו להיות שמור להם ליום רעה כמו שנאמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני, ופסיק שמביא במדרש ואחריו כל ישרי לב נמשך אל הפסוקים הקודמים, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' כי כבר אמרנו שמספר ה' י' ליטרין רמז לשכר העולם הזה הנרמז במעשה בראשית החתומים בשם של י"ה ומי שאינו מבקש שכר העולם הזה אז תיסרנו יה כי אינו מבקש לא הן ולא שכרן ומתורתך תלמדינו כי כך דרכה של תורה אם ימית יחיה ואם יחיה ימית שמע מינה שהממית עצמו על דברי תורה חיה יחיה כך מי שאינו מבקש שכרו בעולם הזה והיה ראשיתו מצער אז אחריתו ישנא מאוד להשקיט לו מימי רע על דרך למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני כי מי שאינו מניח זכותו לבניו נקרא רע על כן אמר בזה אשר תיסרנו יה

ואינו אוכל חלקו בחיים להשקיט לו מימי רע, עד יכרה לרשע שחת כי בימי הרעה לא זו שינוצלו בניו בזכותו אלא אפילו יראו בנקמת הרשע שיכרה לו שחת בזכות אבותיו, ואם תאמר שהמיוסר בעולם הזה ואינו אוכל זכותו הרי הוא מן הנטושים אשר עזבם ה' על כן אמר שאין הדבר כן כי לא יטוש ה' עמו וגומר כי עד צדק ישוב משפט יסורין שבעולם הזה ישוב לו לצדק כי צדקה ה' עושה עמו שאינו מאכילו על שכר מצותיו בעולם הזה אלא מתן שכרו לאחוריו זה"ש ואחריו כל ישרי לב, וכן נאמר בפרשה למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך ביאר שכל רעות המוצאות לצדיקים בעה"ז אף על פי שיש להם זכיות שיגינו בעדם מ"מ אינן רוצין לאכול שכרן בעה"ז כדי להטיב אחריתן:

מאמר שג

ביאור פסוק וכל מדוי מצרים וכו

ובזה מתורץ מה שנאמר וכל מדוי מצרים הרעים אשר שמתי במצרים וכי ס"ד שיש מדוה טוב הרעים למה נכתב אלא שבא למעט מדוה ישראל שאינן רעים יען כי תכליתם להטיב אחריתם מה שאין כן במדוה האומות שהתכלית בהם להאבידם, ועוד שמדוה ישראל לפעמים בא להחזירם בתשובה מה שאין כן במדוה מצרים שלא היתה הכוונה להחזירם בתשובה שהרי נאמר ואני אקשה את לב פרעה אלא התכלית היה כדי להאבידם על כן נקראו מדוה מצרים הרעים לא ישימם בך, גם יתכן לפרש הרעים קאי על מצרים כי המה היו רעים וחטאים עומדים בקשיות ערפם ולא שבו אל ה' בכל המכות אשר הוכו אותו מדוי מן קשיות עורף הרע לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך בפרעה וסיחון אשר הקשה ה' את רוחם אבל בך לא ישים קשיות עורף שנקרא רעים כי סתם מדוה אינן רעים בהחלט כי יכול להיות שבאו להטיב אחריתו כי יסורין ממרקין אבל מדוה של קישוי עורף ודאי רעים בהחלט ואין שום טובה באה על ידם כלל. ותדע כי רבי חנינא אמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ובמקום אחר דרש רבי חנינא והסיר ה' ממך כל חולי זו צינה דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים והתוספות תירצו שזה מיירי במאורעות וזה מיירי במדוה ולהנחה זו שניהם רמוזים בפסוק זה כי צינה רמוזה כאן בדרך שבארנו למעלה פרשת בשלח בפסוק כל המחלה וגומר, וחוץ מיראת שמים גם כן רמוז כאן כי יש לדייק דווקא קשיות עורף לנעול בעדך פתח התשובה לא יעשה לך אבל מכל מקום יניח הדבר אל בחירתך וקל להבין, אך הפסוק שמתחיל בו המדרש למה אירא בימי רע וגומר כל המזמור מדבר באבירי לב הרחוקים מצדקה כמו שנאמר הבוטחים על חילם וגומר אח לא פדה יפדה וגומר כמבואר כל מזמור זה אצלינו בחיבורנו הנקרא עמודי שש, ומדסמך כל דרש זה אל פסוק והיה עקב תשמעון שמע

מינה שדעת בעל מדרש זה לפרש כל ענין הפרשה על נותני צדקה ועושי חסד בגופם או בממונם הרמוז בעקב כמו שנאמר ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממונו המקימו על רגליו ופסוק זה נאמר בקרח שבטח בעשרו ונפל וכן אמרו בני קרח מזמור זה שנאמר בו עון עקבי יסובני, וזהו כי העושה צדקה או חסד ומצפה לתשלום גמול אם כן אין הצדקה והחסד נקרא על שמו שהרי הקב"ה חוזר ומשלם לו תכף אבל מי שאינו עושה מחמת קיבול פרס נקרא הצדקה והחסד על שמו, כי על המבקש תשלומי החסד נאמר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו, רצה לומר בזמן שהעושה חסד מבקש תשלומין אז חסד אל כל היום הוא ונקרא על שמו יתברך כמו שנאמר ולך ה' החסד, וכן בעושי צדקה על זה האופן כתיב לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, אבל בהפכם נאמר בפרשת ואתחנן וצדקה תהיה לנו רצה לומר תקרא על שמינו כי נשמור לעשות וגומר כאשר צוני רצה לומר אם נעשה בעבור שצונו לבד לא בעבור קיבול פרס ועוד ר"ל בכאשר צונו מה הוא בחנם כמו שלמדו מן פסוק כאשר צוני ה' אלהי כדאיתא למעלה פרשת ואתחנן שאין הקב"ה מקבל מאתנו שום תועלת כשאנחנו מקיימים מצותיו ואם כן כאשר צוני בחנם כך נשמור לעשות כל המצות בחנם מבלי השקפת קיבול פרס אז צדקה תהיה לנו תקרא על שמינו, וכן נאמר גם בחסד בסוף הפרשה שומר הברית והחסד לאוהביו לעושין מאהבה, ולשומרי מצותיו מיראה כפירוש רש"י, ומשלם לשונאיו אל פניו היינו האומות העושין חסד וצדקה מחמת קיבול פרס כמו שדרשו בבא בתרא פרק א' על פסוק צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת לפי שאין עושין אלא להתגדל בהם כו' עיין ביאור כל המאמר בעמודי שש, וחזר ואמר ושמרת את המצוה וגומר היום לעשותם אבל למחר לקבל שכרן וסמיך ליה והיה עקב תשמעון תשמע המצות שבממונך המקימך על רגליך אבל לא תבקש לאכול שכרך היום בעולם הזה אז ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד רצה לומר החסד יקרא על שמך הפך ממה שנאמר במבקש תשלומיו בעולם הזה ולך ה' החסד כך אמר במדרש שכל מי שעושה כך נקרא רע ואינו מתנקה לפי שאינו מניח לבניו כלום וזה מוכיח שמדבר בצדקה כי בענין קבלת הצדקה ברית כרותה לכל אדם לבא לידי מידה ו או הוא או בנו כמו שלמדו מן פסוק כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם כדאיתא בשבת פרק שואל כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכא דלקדמו לבנניכו כו' ומשם נלמד שהנותן לעני יתנו גם לו או לבניו ודווקא כשאינו מבקש שכר צדקה שלו בעה"ז אבל אם כבר אכל שכרו בחייו אם כן באיזו זכות יתנו לבניו לכן אמר כאן שאינו מתנקה שנ' יד ליד לא ינקה כי יד הנותנת צדקה כדי לקבל מיד שכרו דהיינו מיד ליד כי חושב בזה להמלט מן העוני שנקרא רע, אבל לא יועיל כלום כי לא

ינקה על כל פנים שהרי אף אם הוא לא יבא לידי מדה רעה זו מכל מקום בניו יבואו ולא יהיה להם זכות אבות שיתנו גם להם כדרך שנתנו אבותיהם לפי שאבותיו אכלו שכרם וקבלו חלקם בחייהם לכך נאמר לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט כמ"ש אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ומשכיל אל דל בא למעט הנותן כדי לקבל שכרו מיד ליד זה אינו מתכוין להשכיל אל דל אלא להשכיל את עצמו, אבל המשכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' הפך ממה שנאמר יד ליד לא ינקה רע ועל זה דרש פסוק למה אירא בימי רע וגומר, וכשם שוהיה עקב תשמעון נדרש על קיום מצות הצדקה והחסד וכן דרש בילקוט פסוק את הברית ואת החסד על גומלי חסדים, כך פסוק עקב לח תשמעון בקול הנאמר בסוף הענין מדבר גם כן באבירי לב הרחוקים מצדקה, כי מן כל המצוה וגו' מספר והולך כל חסדי ה' עמנו כדי שמהם נקח מוסר גם אנו לגמול חסד עם עניי עמי ויובן זה ממה שנאמר למען ענותך לנסותך וגומר התשמור מצותיו אם לא אף על פי שרש"י פירש שלא תהרהר אחריו מכל מקום יותר קרוב לשמוע שענין נסיון זה על דרך ואהבתם את הגר כי גרים הייתם רצה לומר ואתה יודע בצערו של גר וכל דעלך סני לחברך לא תעבד כך הביאך ה' לידי עוני ויענך וירעיבך כדי שתרגיש בצערו של עני ותתן לו די מחסורו כאשר כלכלתיך גם אני והנני מביאך אל ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם כך תציל כל מסכן מן עניו ומרודו ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו' כי אם תזכור שה' אלהיך נותן לך אז לא ירע בעיניך בתתך לעני כי משלחן גבוה קא זכי וזה"ש ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו ר"ל מה הוא רחום וחנון גומל חסדים כו' ני כך פירש"י על ללכת בדרכיו האמור בסוף פרשה זו:

מאמר שד

פן תאכל ושבעת כו'

השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך פן תאכל ושבעת רצה לומר אף על פי שכבר יש לך כדי שביעה מכל מקום תאכל על השובע ומשל זה צודק על הרודף אחר המותרות שאפי' שיש לו כדי שביעה ויותר מכל מקום אינו אומר בלבבו יש לי די והמותר אפרנס בו עניי הצאן, אלא על כל פנים השתדל אחר אכילתך אף על פי שכבר שבעת וכן בתים טובים תבנה וישבת כבר, רצה לומר כבר יש לך כדי ישיבתן ואף על פי כן תבנה מותרות וכל אשר לך ירבה כו' ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי רצה לומר מה שאני עוצם ידי ומקמץ לבלתי נתון לעני זה עשה לי החיל הזה, ועל זה אמר והיה אם שכוח תשכח כי כל עניני צדקה כפולין נתן תתן פתוח תפתח הענק תעניק עשר תעשר כי כל נתינה גוררת חברתה, כך בהפך שכחה גוררת שכחה ולפי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה כל המעלים עיניו

מן הצדקה כעובד ע"ז בג"ש דבליעל, על כן אמר אם שכוח רוצה לומר שתשכח את נפש העני אז סופך שתשכח את ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים כי כך דרכו של יצר הרע היום אומר לך עשה כך ולמחר כך עד שאומר לו לך עבוד ע"ז, העדותי בכם היום כי אבוד תאבדון איבוד אחד על שם סופו שיכשל בע"ז איבוד שני הוא. כי מאחר שמבקש לאכול כל שכרו בעה"ז על כן יאבד מן העוה"ב זה"ש כגוים אשר ה' מאביד מפניכם למה תלה איבוד זה בעו"ג אלא לפי שנאמר למעלה באומות העושין כדי לקבל שכרן שחסד לאומים חטאת לפיכך ישלם לשונאיו אל פניו בעה"ז להאבידו מן העה"ב כאותו איבוד האמור למעלה כן תאבדון לפי שעקב לא תשמעון בקול ה' כי עון עקיבך יסובבוך וכבר אמרנו שזה מדבר בעון שבממונו המקימו על רגליו לפיכך נאמר והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד, ובעל הטורים פירש והיה עקב על עקב ענוה כעקב זה ההולך אחר הגודל לפיכך אינו נוגף ור"ל שפסוק זה בא להדריך את האדם בעקב ענוה כי ענוה מביאה לידי יראה וכמו שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, וקשה מה יש לו לשאל עוד כי שאל ליראה את ה' ולאהבה אותו וללכת בכל דרכיו ולעבוד כו' ונמצא שאת הכל שאל ומה יש לו עוד לשאל שלא שאל, גם יש לדקדק למ"ד של ליראה ללכת לאהבה ולעבוד ולשמור כו', כל למדי"ן אלו נראין מיותרים כי הנ"ל שתירא ותאהוב ותלך ותעבוד ותשמור, גם קשה בליראה אמר ה' אלהיך ואחר כך אמר ולאהבה אותו ולא פירש לאהבה את ה' אלהיך ואחר כך חזר ופירש ולעבוד את ה' אלהיך, ונ"ל מכאן ראיה גדולה למה שמסיק בספרי ומביאו הילקוט שבמקום אהבה אין יראה ובמקום יראה אין אהבה חוץ מיראת ה' שבמקום יראה יש אהבה לכך אמר ולאהבה אותו רוצה לומר אותו שהוזכר כבר אצל היראה כי הנזכר אצל היראה דהיינו ה' אלהיך שם הוא נזכר גם לאהבה כי במקום יראה שם האהבה אבל העבודה מילתא אחריתי היא לכך פרט ולעבוד את ה' אלהיך, אמנם כל הלמדי"ן כך פירושם כי ה' לא שאל מן האדם כי אם הענוה כמ"ש והיה עקב תשמעון כי מידה זו נקל מאוד לאדם להרגיל את עצמו בה בהרגישו ערך שפלותו וכל הדברים הטובים שהזכיר ימשכו ממילא מן הענוה כי ענוה מביאה לידי יראה שנאמר עקב ענוה יראת ה' והיראה מביאה לידי לעבוד. ולשמור כו' נמצא שהכל נמשך מאליו ואחד גורר את חבירו באם תעשה את הדבר הקטן שהקב"ה שואל מעמך והוא שתהיה כמשה ואהרן שאמרו ונחנו מה זה"ש מה ה"א שואל מעמך הל"ל ממך מהו מעמך אלא לפי שהקב"ה יש לו מדור עמך ועם גבר יהיר לא ינוה כמו שלמדו מן פסוק אותו לא אוכל על כן הוא מבקש ממך הענוה כדי שישאר עמך במדור א', וממה ששואל ממך הענוה היינו לכדי

שע"י הענוה תבא לידי יראה מעצמך זה"ש כי אם ליראה תכלית הענוה כדי שישאר עמך ותכלית היותו עמך כי אם ליראה כי בזמן שתהיה עמו תמיד מסתמא תירא מפניו ומן היראה ימשך שתלך בכל דרכיו אשר הוא הולך כו' מה הוא רחום כו' ועי"ז תבא גם לידי לאהבה אותו ולעבוד כו' ולשמור כו' אבל שאלה ראשונה זוטרתא היא שאינו שואל רק הענוה ובמסכת עבודה זרה פרק א' מסיק ענוה מביאה לידי יראת חטא כו' בא למעט יראת העונש על כן אמר כאן ליראה את ה' אלהיך וללכת בכל דרכיו שתירא אותו שלא תעבור על רצונו לבלתי לכת בכל דרכיו כי זו היא היראה המשובחת אשר עליה אמר מה רב טובך. אשר צפנת ליראך ולמעלה פירשתי כי מן פסוק זה למד ר' מאיר שחייב אדם לברך בכ"י ק' ברכות, ורש"י פירש אל תקרי מה אלא מאה ובעל הטורים פירש שיש בפסוק ק' אותיות, אבל צריך לומר שואל מלא בוי"ו, ופירש עוד ממך בני' מאה ולא דק כי מעמך כתיב וראיה גדולה לכל דברינו שכל הלמדי"ן פירושם שכ"א גורר את חבירו שהרי מסיים לטוב לך וזה ודאי פירושו שסוף הכבוד לבא מעצמו כי בלי ספק שלא יצוהו לעבוד מחמת קיבול פרס אלא שכ"ז נמשך מעצמו לטוב לך, ובזה מתורץ מה שנאמר ועתה ישראל וכי לא ידענו עדיין שעם ישראל הוא מדבר אלא לפי שבקש מהם דרך הענוה הרמוזה בעקב ואמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה שאינו מבקש ממך דבר כי אם הדבר המביא לידי יראה והיינו הענוה הרמוזה בעקב ועל כן אמר פשיטא כל אשר בשם יעקב יקרא פשיטא שילך בדרכיו בעקב ענוה כהוראת שם יעקב אך יש לחוש במי אשר יקרא בשם ישראל שהוא על שם כי שרית שיבקש לו שררות וגדולות הפך העקב על כן מן הישראל יש צורך לשאל ממנו דרך הענוה וכן בפסוק לא מרובכם חשק ה' בכם כי אתם המעט הורה שמצד שאתם ממעטים עצמכם לפניו יתברך חשק ה' בכם וכן כאן נאמר רק באבותיך חשק ה' וגומר ומה שהכניס בין הדביקים פסוק הן לה' אלהיך השמים וגו' לפי שאמר שהקב"ה שואל היראה לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ועל ז"א הן לה' אלהיך השמים וגו' ואם כן הכל בידו סד"א שגם יראת שמים בידו קמ"ל מה ה' אלהיך שואל ממך כי אם ליראה שהכל בידו חוץ מן יראת שמים ואחר כך אמר בשבח הענוה שרק באבותיך חשק ה' מכל העמים והיינו בזכות שהיו ממעטים עצמם לפני כאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר מה כתיב ביה עתה ידעתי כי ירא אלהים חתה כי ענוה מביאה לידי יראה על כן מה ה' אלהיך שואל ממך כי אם הדבר המביא לידי יראה זהו שאמר כי אם ליראה ואמר אחר כך בשבח הענוה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' עושה משפט יתום וגו' ומכאן אמר רבי יוחנן שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' וכאלו

א אמר הקב"ה ממני תראו וכן תעשו בקל וחומר ובן בנו של קל וחומר, ויכול להיות שרמז במלת מה הענוה כמשה ואהרן שאמרו ונחנו מה וכמאמר רבותינו זכרם לברכה גדול מה שנאמר במשה ואהרן ממה שנאמר באברהם כ' והיינו מה שאמרו ונחנו מה כי מה עולה למספר אדם כי המכיר שפלות ערכו שהוא קרוץ מאדמה אינו בא לכלל גאוה ואותו מה הקב"ה שואל ומבקש מן האד' וביותר בשעת תפלה שצריך יותר האדם להיות נכנע לפני בוראו כי על כן למדו מאה ברכות מן פסיק זה המדבר בענוה אשר בעבורה יהיו ישראל נגאלים שנאמר יען משח ה' אותי לבשר ענוים וזה סמיכות גאולה לתפלה שתהיה במהרה בימינו אמן:

פרשת ראה

מאמר שה

באור פרשת ראה אנכי כו'

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה וגו', קשה למה נאמר ברכה וקללה כלל כי מה היה המקרא חסר אילו היה אומר ראה אנכי נותן לפניכם היום את הברכה וגו' וע"ק ראה אנכי ראו אנכי מבעי' ליה כדרך שאמר לפניכם כמדבר לרבים, וע"ק את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם למה הוצרך לחזור ולפרש אשר אנכי מצוה אתכם היום, ואח"כ עשה ב' חלוקות ואמר והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ואחר כך עסה חלוקה שניה ואמר וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום וגו' גם ללכת צריך באור הל"ל ותלך או ותלכו אחרי אלהים אחרים כי ללכת משמע שעדיין אינו הולך רק יש לו מחשב' ללכת, ולמה לא אמר בברכה והלכתם בדרך כמ"ש בקללה וסרתם מן הדרך ובדרך הפשט יתכן לפרש קושיא זו לפי שיש חלוק בין מצות ה' אלהיכם דהיינו אנכי ולא יהי' לך אשר מפי הגבורה שמענום לשאר כל מצות התורה אשר אנכי מנוה אתכם רוצה לומר שלא שמענום רק מפי משה כי בכל מצוה אין הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה חוץ מבע"ז שנאמר בה למען תפוש את בית ישראל בלבם אבל מחשבה טובה הקב"ה מצרף ל ועשה, לכך אמר את הברכ' אשר תשמעו רצה לומר בשמוע' דהיינו קבלת הדברים לעשותן אף אם עדיין לא עשאן מ"מ תחיל הברכה בשני חלקי מצות אלו שהזכיר דהיינו אל מצות ה' אלהיכם ששמעתם מפי הגבורה ואשר אנכי מצוה אתכם דהיינו כל שאר המצות כולן שווין לטובה לקבל שכרן אף על השמועה וחסר וי"ו של ואשר אנכי כמו שמש ירח עמד זבולה וכאלה רבים, אבל בקללה עשה חלוק' בין שני חלקי מצות אלו ואמר והקלל' אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ר"ל מה שהקללה

תחול מיד ותכף כשלא תשמעו לבד דהיינו חטא המחשבה היינו אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם דהיינו אנכי ולא יהיה לך אשר שמעתם מפי הגבורה בשנים אלו כך היא המדה לענש אף על המחשבה לפי שהאמונה עיקרה בלב לכך חייב על המחשב' אף כשלא סר עדיין במעשה מן הדרך, אבל בשאר מצות אשר שמעתם מפי אין העונש חל עד אחר הסרה מן הדרך בפועל ממש וזה"ש וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום, ואחר כך עשה פירוש על מה שאמר מתחלה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם מה הם המצות אשר אינן בכלל כל המצות אשר אנכי מצוך זהו ללכת אחרי אלהים אחרים והיינו אנכי ולא יהיה לך וזהו שנאמר ב קללות דהר עיבל ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' ושם בסתר ודרש בגמרא פרק ר' ישמעאל ומביאו הילקוט בפרשה זו, ע"ז דישראל שאינה אסורה בהנאה עד שתיעבד מנלן שנאמר ושם בסתר עד שיעשה לה דברים שבסתר והיינו עבודה שבלב שהיא בסתר כי מי יודע מסתורין של חבירו הורה בזה שעיקר ע"ז בלב ומיד נאסרה אך לפי שאין אדם יודע מה שבלב חבירו אינה נאסרת עד שיעשה איזו מעשה לעיני הרואים ואולי כפי הדין יש לומר שלעצמו נאסרת אף בחישב לעבדה, ואחר שבקללה שעל הר עיבל נזכר ענין זה בארור ראשון ע"כ הזכירו גם כאן באמרו והקללה אם לא תשמעו וגומר דהיינו ממש ושם נסתר הנאמר להלן, וכן נאמר בפרשה ופן תדרש לאלהיהם וגומר ביאר שם שגם המחשבה בהם אסורה וק"ל

מאמר שו

ברכתי מהו שמותר לקרות התוכחות בקריות הרבה כו'

ומ"ש ראה אנכי כמדבר ליחיד ואחר כך אמר לפניכם לשון רבים יתכן לפרשו ע"ד שמסיק ברבתי פרשה זו וז"ל הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לקרות התוכחה בקריות הרבה, כך שנו חכמים אין מפסיקין בקללות אלא א' קורא את כולן למדוני רבותינו למה אין מפסיקין בקללות אמר כו' אמר רבי חייא בר גמדא לפי שנאמר מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה התוכחות קוצין קוצין אלא אחד קורא את כולן ד"א למה אין מפסיקין בקללות א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה אני כתבתי על כבודי עמו אנכי בצרה אין שורת הדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך כיצד אם יקראו התוכחות קריות הרבה אין קרוי וקרוי שאינו מברך שתי פעמים לפניהם ולאחריהם אלא אחד קורא את כולן, רבנין אמרי אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען איזו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר, מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום עכ"ל, הגם כי לפי הנראה שרק דברי רבנין סמך לפסוק ראה אנכי מכל מקום נוכל לומר שכל הענין סמך לפסוק ראה אנכי ובא

לתרץ למה הזכיר לפניכם כמדבר לרבים וראה כמדבר ליחיד אלא שבא לרמוז שיחיד יקרא כל הקללות לכך אמר ראה ומה שמסיק בסוף ממה שקרינו בענין ראה אנכי כו' קאי אכולא ענינא, וכפי הפשט יתכן לפרש ג' דיעות הללו כי דעת רבי חייא לומר שיש הבדל בין אדם המקבל עליו לעשות איזו דבר בקנס אלף זהובים שיתן צד העובר לאדם המקבל עליו לעשותו בקנס מאה זהובים לבד ואינו רוצה לקבלו עליו בקנס אלף זהובים כי זה מורה על שהוא מואס בדבר ההוא ואינו חשוב אצלו כ"כ ולפיכך בזמן שיחיד קורא את כולם כאילו אמר תיתי לי כל האלות האלה אם לא אשמור מצות ה' זה מורה על שהם חשובים בעיניו וחפץ בעשייתן על כן אינו מקפיד אף אם הושת עליו קנס גדול זה או יותר ממנו אבל אם היו מחלקין האלות להרבה פרשיות דומה כאלו כל קורא אינו מקבל עליו המצות כי אם בקנס מקצת אלות ואינו רוצה לקבלם בקנס כל האלות ועל כן היה נראה הדבר כמואס במוסר ה' דהיינו התורה והיו כל ישראל נראין חלוקין לאגודות אגודות כי זה קבל עליו המצות בקנס מספר אלות אלו והשני בקנס מספר אלות אחרים ולא ראי זה כראי זה וזה לא יתכן כי כל ישראל בנים לה' אלהיהם לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות כי בנים אתם ואב א' לכולכם וא"כ כולם שוין לקבל מוסר אביהם בסגנון א' כמ"ש כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, ובזה מדוקדק מה שנאמר מוסר ה' בני אל תמאס הל"ל בני תחלת הפסוק או בסופו אלא שרוצה לומר מוסר ה' שאמר אל כל ישראל בני אתה אל תמאס מוסרי כמדבר ליחיד שהרי נאמר איש את בנו ולא אמר בניו לשון רבים אלא שרצה לומר שכך בנמשל אמר ה' אל איש מישראל בני אתה וחייב אתה לקבל כל מוסר אביך שבשמים ומכאן יצא הלימוד שלא יעשו התוכחות קוצין קוצין, אך שיש מקום לומר שדווקא באותן תוכחות שבפרשת כהנים אין לעשות בהם פרשיות הרבה לפי שנאמרו מפי הגבורה כי כן כתב הרמב"ם הל' תפל' פרק י"ג אבל תוכחות של ערבות מואב שמשה אמרן יכול לעשותן קיצין לפי שנאמר סר ה' בני אל תמאס סד"א דווקא תוכחות שבתורת כהנים שנאמרו מפי הקב"ה שעל כן יכול לעשותן קוצין על כן מסיק ד"א לפי שנאמר עמו אנכי בצרה כו', ולטעם זה אין חילוק בין אותן שבת"כ לאותן שבערבות מואב והטעם שאם קורא את כולם אז יברך לפניהם קודם שתחול הצרה ולאחריהם ג"כ אחר שתכלה השנה וקללותיה אבל באמצע זמן היותם לא עכ"א עמו אנכי בצרה, ולפי שר' חייא מוסר ולד"א קראם צרה סד"א שלרעתם נתנו הקללות על כן מסיק רבנן אמרין אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען כו' פי' לא בא הקב"ה לקלל החוטאים אלא הודיע להם שטבע הענין כך מחייב כדמסיק ברבתי פרשה זו אמר רבי אלעזר משאמר הקב"ה

הדבר הזה ר"ל ראה אנכי באותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה באה הטובה על עושה הטובה והרעה על עושה הרעה ודקדק ר' אלעזר זה מן לשון נותן לפניכם ר"ל כעורך שלחן לפני האדם ומראה לו מכה יפה ומנה רעה ואומר לו בחר לך את מה שתרצה יען כי מפי העליון לא תצא הרעות והטוב אלא הכל נמשך מאליו כי במצוה דבוקים כל הטובות ובעבירה כל הרעות שכן נאמר פרשת כי תבא ובאו עליך כל הברכות וכן נאמר גם בקללות ובאו מאליהם משמע כי טבע הענין מחייבם ואם כן חייב אחד לקרוא את כולם כי אם ניצול ע"י קריאה זו שקרא שכל כך הרבה רעות דבוקות בעבירה ונזהר ונשמר אז ביותר לו לברך את ה' על אשר הודיעו כי כל כך הרבה רעות היו ראוין לבא אם יענו ממה שיש לברך על קצתם כי אולי לא היה חש למועטין כי כל עיקרם אינו אלא להודיע כדי שישמר מהם ויבחרו בדרך טובה שיש לו שכרן, ומ"ש לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות וקשה ברכות למה נקט, וי"ל שאילו היו הקללות לרעתם שיחולו או למפרע כל הברכות שכבר קבלו היו גם כן לרעתם כי אינו דומה מי שהיה עני כל ימיו לעני חשוב שהיה עשיר וחשוב וירד ממאודו כי אז יגדל צערו על כן אמר ששניהם לא ניתנו לרעתם כו' וראיה לזה ממה שמצינו בפרשה כי יהיה בך אביון פירש"י זה התאב לכל דבר ונראה שמדבר במי שהיה עשיר והעני על כן הוא תאב לכל מורגל ביין מקודם לאפוקי סתם עני כל ימיו רעים לא יתאוה לכל דבר לכך נאמר במשלי כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון ר"ל לעני די בכף אחת ולאביון התאב לכל דבר שלחה בשתי ידיה כפל לכך נאמר בפרשת כי יהיה בך אביון נתן תתן פתוח תפתח הכל כפל וק"ל.

מאמר שז

בילקוט משל לאחד שעמד בפרשת דרכים

ובמדרש הילקוט מסיק ברכה וקללה למה נאמר לפי שנאמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן המקום שני דרכים דרך חיים ודרך מות נלך באיזה מהם שנרצה ת"ל ובחרת בחיים משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין אחד שתחילתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור והיה מודיע את העוברים ושבים אומר להם אתם רואים שביל זה שתחילתו מישור בשתים ושלש פסיעות מהלך במישור וסופו לצאת לקוצים, ואתם רואים את שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות מהלך בקוצים וסופו לצאת למישור כך אמר להם משה לישראל אתם רואין הרשעים שהם מצליחין בשנים או' ג' ימים הן מצליחין בעה"ז וסופן ליפול באחרונה שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע, ואומר והנה

דמעת העשוקים וגומר, ואומר הכסיל חובק את ידיו וגומר ואומר דרך רשעים כאפילה.. ואתם רואין הצדיקים שמצטערים בעה"ז בשני או בשלשה ימים הם מצטערים וסופן לשמוח באחרונה שנ' להטיבך באחריתך ואומר טוב אחרית דבר מראשיתו ואומר כי אני ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם לטובה, ואומר אור זרוע לצדיק ואומר ואורח צדיקים כאור נוגה, רבי יהושע בן קרחה אמר משל למלך שעשה סעודה והזמין את האורחין והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומם ליטול מנה יפה ולא היה בן דעה כיון שראה בו שלא היה בן דיעה אחז את ידו והניחה על מנה היפה, וכן הוא אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי יש לך אדם שניתן חלקו ואינו שמח בחלקו, אבל ישראל מודין ומשבחין על כך שאין חלק יפה בחלקן ולא נחלה כנחלתן ולא גורל כגורלן והם מודים ומשבחים על כך וכה"א חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי אברך את ה' אשר יעצני עכ"ל, ומדרש זה כולו מקשה מראשו עד סופו, כי מה שמקשה ברכה וקללה למה נאמר מה ק' לו ומה הירץ, וע"ק הזכיר תתלה בפרשת דרכים וא"כ הזכיר שבילין במקום דרכים, וע"ק היה מודיע לעוברים ושבים בשלמא לעוברים שפיר אבל נשבים משם מה מודיעם, ולמה נקט ג' או שתים פסיעות, וכן בנמשל ג' או ב' ימים כי אינו אתי שפיר בשניהם לא במשל כי מי גבר לא יראה מה שיהיה אחר ב' או ג' פסיעות ולא בנמשל כי יסורי הצדיקים או שלות רשעים נמשכים יותר מן ג' ימים וע"ק מאי ואומר שמרבה כל כך בראיות מא צורך, וע"ק מה מוסיף ר' יהושע בן קרחה על ת"ק, ובמה טעה זה הבן לא חנם אשר לא היה בו דעה ליטול מנה יפה, וע"ק מה קמל"ן שישראל מודין ומשבחין כו' מי לא יודה על חלק טוב שניתן לו וכפי הנראה שת"ק ור' יהושע בן קרחה שניהם באו לתרץ קושיא הנ"ל ראה כמדבר ליחיד לפניכם כמדבר לרבים ודעת ח"ק שר"ל כל הפסוקים אלו אזהרה ליחיד אזהרה לרבים כי בכולם המדה שוה לכך מדרש זה מביא משל מן פרשת דרכים כבושין לרבים ומן שבילין כבושים ליחיד כמ"ש עמדו על דרכים ושאלו לנתיבות עולם איזו דרך הטוב ולכו בה, וכבר ידעת כי כל זרך מדבר בדרך רחב כבוש לרבים וכל נתיב היינו שביל קצר כבוש ליחידים כמ"ש דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כי סתם דרך כבוש לרבים שלום יש בו מלסטים כי שכיחי עוברים ושבים אבל אין בו הנעימות כי רבים דוחקין זה את זה והנתיב בהפך זה ובתורה יש גם בדרכים הנעימות ובנתיבות השלום, על כן נקט ראה לתקן השבילין והנתיבות ליחידים ונקט לפניכם לתקן דרכים הכבושים לרבים וכמ"ש ואמר סולו סולו פנו דרך כי מסילה היינו שביל ונתיב וכל התיקונים הללו לעוברים ושבים היינו לעוברי עבירה ושבים בתשובה שלא יסוגו אחור מלעשות תשובה עבור יסורי הצדיקים ושלות

הרשעים כי המה רק לפי שעה והכל הולך אחר החיתום כי סוף כל דבר הכל נשמע, ומספר ב' או ג' מיוסד על מה שדרשו רז"ל מסכת יומא פרק ח' וז"ל עבר אדם עבירה פעם א' מוחלין לו פעם ב' מוחלין לו פעם ג' מוחלין לו שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, ואומר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, מאי ואומר מהו דתימא ה"מ בציבור אבל ביחיד לא קמ"ל הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם תדקדק באיוב תמצא שפסוק הן כל אלה מדבר ביסורי הצדיקים, אבל פסוק על שלשה פשעי ישראל מדבר בשלוח רשעים שהקב"ה מעביר עונם ומאריך להם עד ג' פעמים ומה ענין זה לזה, אלא ודאי כוונתו להשוות יחיד לציבור בין ביסורי צדיקים בין בשלוות רשעים כי כל לשון הן מורה על איזה ק"ו כמו הן כסף וגומר הן בני ישראל וגומר ואצל יסורי הצדיקים עשה ק"ו מן יחיד לרבים לומר הן אפילו עם גבר יחידי יפעל פעמים שלש ואינו מניחו ביסורין יותר מזה המספר ק"ו לרבים דנפיש זכותייהו, וממנו למד גם לפסוק על שלשה פשעי ישראל שנקט ג"כ רבים לרבותא אפילו רבים אינו מאריך להם אפו יותר ק"ו ליחיד, ומדקאמר לאיוב להשיב נפשו מיני שחת ש"מ שכל בעלי יסורין בעה"ז ב' או ג' פעמים עם גבר סופו לשמוח בעה"ב וכך המידה בין ביחיד צדיק בין ברבים צדיקים, וכן להפך ברשעים יחיד או רבים כולם במישור בעה"ז ב' או ג' פעמים וסופן לידחות באחרונה. ועל כן הוצרך לכל הראיות, כי מתחילה אמר אתם רואים הרשעים מצליחים בשנים או ג' ימים לאו דווקא ימים אלא כמו פעמים כענין שלשת השריגים שלשה ימים הם כך כאן להפך עשה מן ימים רמז אל פעמים שמותר להם ג' פעמים וסופן לידחות באחרונה לפעמים נדחה גם בעה"ז ולפעמים מכלה כל שנותיו בטוב ונדחה מן העה"ב שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע וזה מרמז לעה"ב באחרית הימים ממש, ולפי שפסוק זה מדבר ביחיד כי לרע לשון יחיד, הוצרך להביא עוד ראיה על שלות רשעים רבים שיהיו נדחים מן העה"ב זה"ש ואומר והנה דמעת העשוקים היינו בגהנם כפירש"י ועשוקים לשון רבים, ואחר כך הביא עוד ב' פסוקים ליחיד ולציבור על שלפעמים הם נדחין גם מן העה"ז, זה"ש ואומר הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו זה בעה"ז, ואחר כך הביא פסוק גם לרבים דרך רשעים כאפילה, וכסדר הזה ממש הביא פסוקים נם על יסורי הצדיקים זה"ש ואתם רואין הצדיקים מצטערין בעה"ז וסופן לשמוח באחרונה לעה"ב שנאמר להטיבך באחריתך וזה מדבר בכניסתן לארץ בעה"ז ולפי שלשון להטיבך כמדבר ליחיד על כן הוצרך להביא פסוק כי אני יודע כל המחשבות אשר אני חושב עליכם כמדבר לרבים וגם זה פשוטו מדבר בעה"ז, ואח"כ הביא בפסוקים ליחיד ולרבים לעה"ב שאף אם כל ימי העה"ז הקצרי' מכאובים

מ"מ יזכו ליאור באור החיים הנצחיים זהו שמביא פסוק אור זרוע לצדיק וגומר וכ"ת ה"מ ליחיד ואומר ואורח צדיקים כאור נוגה ובזה נשלמו כל הראיות, והארכתי עוד בביאור מדרש זה בחיבורו עמודי שש עמודי השלום ע"ש, והכלל העולה ממנו שבא לתרץ לשון ראה ליחיד לפניכם לרבים, וגם ר' יהושע בן קרחה בא לתרץ זה ואמר משל למלך שזימן אורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם כו' ואם כן כשאמר לפניכם דיבר אל כל האורחים המסובין וכשאמר ראה אמר לאוהבו היחיד שביניהם שיטול חלק יפה לפי שיש מקום לטעות בשני חלקים אלו כי בכל דרך יש קוצים ומישור זה בתחילתו וזה בסופו כי מטעם זה לא נאמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה או קללה ומדקאמר ברכה וקללה ש"מ שבכל דרך יש ברכה וקללה כאחד אך ההבדל שבין דרך צדיקים לדרך רשעים כי בדרך צדיקים תחילתו קוצים ודבר מועט וסופן מישור לאורך ימים לחיי עד ודרך רשעים תחילתן מישור בעה"ז וזמן קצר וסופן קוצים לנצח יאבדו ושמא יעלה על הדעת לטעות ולומר באיזה דרך שארצה אלך כי שניהם שוין ומה לי תחילתו קוצים או סופו על כן הוצרך לת"ק להראות לו שסופו קוצים מסוכן יותר כי רב הוא ולר' יהושע בן קרחה הוצרך להניח ידו על מנה היפה בסופו אע"פ שאין תחילתו מישור, והנני מביא שתי ראיות בריאות וטובות אחת לדברי ת"ק הסובר כיון שהגיע לפרשה דרכים ניצול מכולם, ואחז לדברי רבי יהושע בן קרחה ממזמור דתהלים,

מאמר שח

ביאור כל המזמור מכתם לדוד

ונקדים הראיה מן המזמור המתחיל מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך רז"ל דרשו מכתם מך תם שהיתה מכתו תמה על שנולד מהול, ולפי דרכינו נראה יותר נכון לפרש על מכות הצדיקים שסופן יהיו תמים בלא מכה כי מך לשון מכה, תם לשון תמימות בלא מכה ואמר שמרני אל כי חסיתי בך כי זה ההולך בדרך שתחילתו קוצים על פי עצת זה היושב על פרשת דרכים ואומר לו שסופו מישור הרי הוא בוטח בו שכדבריו כן הוא כך דוד תפילה הוא דקאמר שמרני אל מן הקוצים שבתחילת הדרך כי חסיתי בך ואתה אמרת להטיבך באחריתך ונמצא אתה ה' מלמדני להועיל. מדריכי בדרך אלך, אמרתי לה' אדני אתה לפי שאתה אדוני ואני העבד וכל שכירות אינה משתלם כי אם לבסוף כמ"ש ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כמבואר במקומו, על כן אין לי פה לבקש שכרי בעה"ז כי כל זמן שאני חי אין פעולתי נגמרת ואם כן כל ימי חיי טובתי בל עליך שאין לי חיוב עליך להטיב לי עדיין כי אם לקדושי' אשר בארץ המה ומתו בצדקת' וגמרו כל פעולתם המה יבואון על שכרן ואדירי כל חפצי בם רצה לומר כל חפצי וישעי להיות

כמותם ולא מן האוכלים שכרן בעה"ז לפי שהדין שסופו קוצים מסוכן כי רב הוא כמ"ש ויזכור ימי החשך כי הרבה יהיו וזה"ש ירבו עצבותם של הרשעים אשר אחר מהרו שנתנו מוהר ומתן לע"ז עו שמקבלים טובות העה"ז כמ"ש על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו אבל אני איני כמותם אלא בל אסיך נסכיהם מדם, ומה שאמר ובל אשא שמותם על שפתי בא לתרץ מה שאמר ירבו עצבותם של אחר מהרו ולא הזכיר הרשעים בפירוש לומר עצבות רשעי וכן אחר מהרו הל"ל אל אחר מהרו. אלא לפי שלא רציתי לישא שמותם על שפתי כמ"ש ושם אלהים אחרים לא תזכירו רצה לומר לא תזכירו אצלה שם אלהות כי אם בשם אחרים לבד כמ"ש אחר מהרו וכן שם רשעים ירקב והסו מלהזכיר שמם בפירוש וכן נאמר בפרשה ואבדתם את שמם וגומר ויכול להיות על הע"ז ועל עובדיה, ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי ר"ל אין לי חפץ בטובות המדומות של העה"ז כי אם בנועם ה' כי שם הצדיקים נהנין מן זיו השכינה זה"ש ה' מנת חלקי ר"ל ה' בעצמו וזיו שכינתו זהו מנת חלקי כוס ישועות אשר אשא בסעודה שלעה"ב אתה תומיך גורלי והנחת ידי על מנה היפה שנאמר ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך כדרך שהזכרנו למעלה פרשת עקב שכל המבקש שכרו בעה"ז נקרא רע לפי שאינו מניח לבניו כלום כו' לכך נאמר כאן ובחרת בחיים הנצחיים של עוה"ב למען תחיה אתה בעה"ב וזרעך בעה"ז, חבלים נפלו לי בנעימים יסורי העה"ז הקצרים מאוד קרא בשם חבלים כמו חבלי לידה הקצרים וחולפין מהרה אותן חבלים וצירים פשיטא שנפלו לי בנעימים שעל ידם אשיג נעימות בימינו נצח לחזות בנועם ה' אנא אף נחלת מחלה ממש שאינו חלף מהרה כמו חבלי לידה מ"מ שפרה עלי על שם סופו, ולא זו סתם מחלה שיכול להיות שיש לו מנוח קצת על משכבו בלילות אלא אברך את ה' אשר יעצני אף אם גם לילות יסרוני כליותי והם יסורין גמורין מ"מ אברך ה' עליהם על הרעות כמו על הטובות אחר שכל תכלית של הרעות ההם להטיב אחריתי, נקט ג' דברים חבלים נחלת יסרוני כנגד ג' פסיעות שהזכיר במשל, וזה"ש רבי יהושע בן קרחה הם מודים ומשבחים כו' רוצה לומר מברכין על הרעה כמו על הטובה שאין נחלה כנחלתן כי מחלת האומות אינה רק לרעתם כמ"ש והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים כו' כי מדוה ישראל אינן לרעתם אלא להטיב אחריתם שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט כי דרך חכם לימינו ודרך כסיל לשמאלו וההולך נוכח ה' דרכו ופונה לימין אז סמוך לבו בטוח בה' ההולך כנגדו בדרך זה שלא יכשל בו, לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח וגו' כי לא תעזוב נפשי לשאול רוצה לומר להצילני מן הקוצים וברקנים ופחתים שבדרך, וזהו שמסיים ואמר תודיעני אורח חיים שאבחר בזה

הדרך שסופו מישור והיינו שובע שמחות את פניך נעימות שבימינך הוא נצח הפך ממה שאמר ירבו עצבותם וכאן הנעימות מרובה כי הוא נצחי, ויתכן לפרש עוד שדוד היה מתבונן במה שהלב מקום השכל הונח משמאל והכבד מקום הכח המתאוה בימין כאלו רצה ה' שהתאוה תנצח השכל כימין האדם המנצחת לשמאל, על כן בא כמתרץ ואמר שויתי ה' לנגדי תמיד ואז ימין ה' רוממה כנגד הלב ליתן לו כח ותעצמות על התאוה שבשמאל ה' לפיכך מימיני דהיינו מן התאוה שבימיני לא אמוט על ידה לכן שמח לבי כי ידו על העליונה ויגל כבודי חלקי לעה"ב כי שם כבוד חכמים ינחלו אף בשרי ישכון לבטח כשאינו הומה אחר התאוות כי לא תעזוב נפשי לשאול, בקברות התאוה, תודיעני אורח חיים וגו' נעימות בימינך נצח עיקר הנעימות בא לי מימין ה' ליתן רוממות אל הלב מקום השכל כי לב אדם יחשב דרכו נוכח ה' לכך נאמר בפרשה בכל אות נפשך תאכל בשר רוצה לומר דוקא אוות נפשך תעשה באכילה זו אבל לא אוות כח השכלי כי מסתמא אינו מסכים לבשר תאוה על כן ראה שלא תמלא רצון התאוה לבד ותתן חלק לזה ולזה שלא תמצא באכילתך זו התנגדות אל כח השכלי והיינו כשתאכל לשם שמים כדי שיהיו אבריך חזקים אף בריאים יטריחו במצות ה' ובכל דרכיך דעהו

מאמר שט

בגמרא בהתהלכך תנחה אותך משל לאדם כו'

ראיה שניה לפרשת דרכים שהזכרנו ממה שדרשו רז"ל במסכת סוטה פסוק בהתהלך תנחה אותך בעה"ז כו' משל לאדם שה"ה מהלך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים, ומחיה רעה ומלסטים, ואינו יודע באיזה דרך היא מהלך, נזדמנה לו אבוקה של אור נצול מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ועדיין הוא מתירא מן החיות רעות ומן הלסטים כיון שעלה עמוד השחר נצול מחיות ומלסטים, ועדיין אינו יודע באיזו דרך הוא מהלך כיון שהגיע לפרשת דרכים מכולם, מאי פרשת דרכים אמר רב חסדא זה גהינם ויום המיתה, רב נחמן אמר תלמיד חכם ויראת חטא, מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה הלכתא אליבא דשמעתא, וקשה במאי פליגי וכנגד מה עשה ג' חלוקות במשל, ונראה שהנמשל הוא שכל שלמות האדם או בממונו או בגופו או בתורתו כנגד שנאמר ביעקב ויבא יעקב שלם בגופו ובממונו ובתורתו שלם ר"ת שאר לימוד ממון שאר היינו גופו, ובשלש אלה יש לאדם ג' מיני התנגדות א' מקרי העה"ז ופגעיו אשר על ידם יכול לקבל נזק או בגופו או בממונו, ורמזם בקוצים וברקנים ופחתים שהמה אינן הולכים אל האדם רק האדם הולך אל מקום הנזק וזה משל צודק על כל מקרי העה"ז שביד האדם להשמר מהם אם אינו הולך אל מקום הנזק כמ"ש צינים ופחים

בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ונשא המשל מן אבוקה של אור הנתונה בידי אדם ומציל מן הקוצים וברקנים ופחתים כך אורו השכלי האנושי שבאדם יכול להציל את האדם מן פגעי הזמן אשר רובם באה על האדם מידו הן ע"י ריבוי אכילה ושתיה או ע"י הליכתו למקום מסוכן אתרא דברי היזיקא ב' הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע כחו של סמאל כחו של נחש הקדמוני הרוצה לסמא את עיני האדם שלא יכיר את בוראו כלל ועל זה נשא המשל מן חיה רעה ומלסטים כי הנחש בכלל החיות ורצה להחטיא את האדם ולהביאו לידי כפירה ממש ולעשותו לסטים לאמר לית דין ודיין כי מטעם זה פתחה התורה בבראשית שלא יאמרו האומות ליסטים אתם ובזה יכחישו מציאות השי"ת כי יאמרו שלית דין ולית דיין, ואור האבוקה דהיינו שכל האנושי אינו מספיק לעמוד כנגד חיה רעה זו כי אם ע"י עלות השחר הוא ניצול מזה והיינו ע"י מציאות גלגל החמה היומי העולה בשחרית כמ"ש וידעת היום היינו מציאות הגלגל היומי והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהי' וכן אברהם הכיר בוראו מתוך תנועת גלגל החמה שנ' מי העיר ממזרח וכן פי' בעקידה פר' בראשית על מארז"ל ובמותו תלאה בגלגל חמה, ועדיין אינו יודע באיזו דרך הוא מהלך אף אם יכיר את בוראו מ"מ יש מקום ליצר הרע להטעותו עדיין במצות התורה להעבירו על קצתם כמו החקות שהשטן והאומות מונין עליהם וא"כ אינו יודע באיזה דרך הוא מהלך ונכללו בו ג' דברים א' ההליכה בתורת ה' הוא מטעהו עד שהוא נבוך ואינו יודע באיזה דרך ילך ב' שנותן לפניו ב' דרכי' אחד שתחלתו מישור וסופו קוצי' ושני בהפך זה והשטוף ביצרו אינו יודע באיזה דרך יבחר ג' שאינו יודע באיזה דון מוליכין אותו אם לג"ע או לגהנם כדאמר ר' יוחנן ושלש אלו כולם ענין אחד ותלוין זה בזה ולזה אין הצלה כי אם בהגיעו לפרשת דרכים ויודע להבחין בין דרך טוב לדרך רע ע"י זאת התורה כי הוא תבלין על היצר הרע וכל התורה נקראת דרך כי היא המדרכת את האדם בדרך ישר אשר צדיקים ילכו בה כו', ומ"ש ניצול מכונ' הורה באצבע שע"י התורה הוא ניצול אפילו מן השתים הקודמים כי בהתהלכך תנחה אותך גם בעה"ז כו' כי התורה מדרכת את האדם בדרך המצות ומפרסמת מציאות השי"ת ומצלת גם מן מקרי הזמן, אך כדי להנצל מן היצר הרע עדיין צריך נצרף אצל התורה דבר המציל מעצת היצר הרע כמרז"ל לעולם ירגיז יצר טוב על יצר הרע אי אזיל מוטב אם לא ועסוק בתורה ואי לא יקרא ק"ש ואי לא יזכיר לו יום המיתה ש"מ שק"ש יותר מועיל מן תלמוד תורה לפי שבו מבואר יראת חטא בפסוק ואהבת את ה' כדמסיק בספרי ומביאו הילקוט בפסוק זה שכאן יראה במקום אהבה כו' וזכירת יום המיתה מועיל יותר מכולם, ע"כ מסיק מאי פרשת דרכים זה ת"ח ויום המיתה תלמוד חכם הלומד תורה הוא העומד על

פרשת דרכים אך צריך לצרף אל התורה לגרש יצר הרע זכירת יום המיתה כאמור, ורב נחמן בר יצחק מוסיף לומר זה ת"ח ויראת חטא שאפילו ק"ש מועיל כנגד היצר הרע, מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא לי' הלכתא אליבא דשמעתא סובר שתלמוד תורה לבד מועיל לגרשו אם יעסוק בתורה ורבותא אשמועינן כאן שאפילו בת"ח לחוד אזיל אך שילמוד הלכתא אליבא דשמעתא ואז ידע להפריש בין דרך רע לדרך טוב:

מאמר שי

ביאור פרשת ענין יעקב עם המלאך ופרשת דרכים

ראה כל החזיון הלזה מבואר ביעקב שהלך בלילה ונזדמנו לו כל ג' מזיקים אל וניצול מכולם ע"י הסדר הנזכר כי היה לן במחנה ויעבר את כל אשר לו הרי שניצול מן הקוצים וברקנים ופחתים אשר מתירא כל ההולך באישון לילה ואפילה ובחכמתו נזהר ונשמר ולא ניזק כלום, אח"כ באו עליו חיות רעות כחות של סמאל ויאבק איש עמו להעלות אבק עד כסא כבוד לסמא עיניו באלהיות כדאיתא בכלי יקר במקומו ושם נאמר עד עלות השחר כי בעלות השחר הכיר ע"י מהלך גלגל היומי ני יש לעולם מנהיג ונצול ע"י עלות השחר אחר כך וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו מקום ההליכ' לבלבלו שלא ידע באיזו דרך הוא מהלך ובא עליו להטותו מן החקות שהעו"ג והשטן מונין עליהם לפי שטעם שלהם נסתר כירך זה שהוא בסתר ולסוף נצול כשהגיע לפרשת דרכים שנתרפא גם מיריכו שנאמר וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה ויעקב נסע סכותה וגו' מה כתיב תמן ויבא יעקב שלם בגופו ובממונו ובתורתו שלא למד מדרכי עשו אשר אמר לו נסעה ונלכה לנגדך בשוה לך ולמה הזכיר בשוה לך לשון נגדך אלא שהליכתו בשוה לו הוא כנגד יעקב כי דבר זה מתנגד לו כי עשו בחר לחלקו העה"ז דהיינו הדרך שתחלתו מישור וסופו קוצים ויעקב בחר נו הדרך שתחלתו קוצים וסופו מישור ועשו פיתה אותו בעצת סמאל שר שלו שילך עמו נגדו בשוה לו לבחור בדרכו ויעקב השיב לו יעבור נא אדוני לפני עבדו שיקבל שכרו תחלה בעה"ז ואני אתנהלה לאטי בסבלות תלאות העולם בזה כדמסיק במדרש, ועל זה נאמר כי יעקב עמד על פרשת דרכים וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה בהסכמת שר שלו הרמוז בשעיר כד"א ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים כי שם כחו של סמאל ושעירים ירקדו שם, ויעקב הלך לדרכו סכתה לדור בעה"ז דירה מצומצמת וקטנה כסוכה ולחסות בצל שדי כמבואר כ"ז באריכות במקומו למעלה פרשת וישלח ועל זה נאמר ויבא יעקב שלם בממונו ובגופו ובתורתו ש"מ שע"י פרשת דרכים אלו נצול מכולם, ומטעם זה נגע עשו בכף ירך של יעקב גיד הנשה שבו כי גיד מלשון גדי יען כי כל שמותיו מורים על דכר עז וקשה עזים לשון עזות וגדי לשון גיד קשה

כגיד ושעיר מלשון שעירים סופה וסער יען כי עיקר כחו מן סמאל מקום החורבן וקישוי לפיכך משתלח השעיר האחד לעזאזל, פרש"י הר עז וקשה, והחלב הפכו ממש כי מן החלב נזונין כל הבעלי חיים והוא מקום קיום העוה"ז ומטעם זה המשילו גם התורה לחלב כי הוא מזון הנשמה על כן אין לצרף שני הפכים אלו ואסרה התורה בישול גדי בחלב אמו כשם שגדי וחלב שני הפכים ואין לחברם כך אין לחבר עשו איש שעיר כגדי עם יעקב שהוא קיום העולם כחלב הזה וכמו שנאמר וילך עשו לדרכו שעירה ויעקב נסע סכותה ועי"ז ויבא יעקב שלם בגופו ובממונו ובתורתו לכך נאמר ג"פ בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, להורות שבזכות מצוה זו יהיו ישראל שלימים בגופם ובממונם ובתורתם וזה דוגמת איסור צמר ופשתים יחדיו לרחק הבל מקין כך ריחוק גדי מחלב כריחוק עשו מיעקב שנאמר ממעיך יפרדו עשו גדי ושעיר ויעקב חלב כי השעיר חורבן העולם וחלב קיום העולם ויש קצת סמך לדברנו ממה שכתב רבי משה אלשיך בספרו בסמיכות לא תבשל גדי בחלב אמו אלא תאכלו כל נבילה וגו' כי אע"פ שאתה והגר כולם יצאו מבטן אחד חוה או אשת נח מ"מ יש בך יותר קדושה ודוגמא לזה גדי בחלב אמו שמבטן אחד יצאו ומשם יפרדו ואין לחברם כך אתם והנה כו', ולדבריו נוכל לומר שגם זה דוגמתו רמז על עשו ויעקב כי עשו נזון מדם נדות דאמו כדמסיק ברבתי ויעקב מן החלב וק"ל. והא לך ראיה טובה ובריאה ממה

מאמר שיא

בג' מקומות כו'

שמסיק בילקוט בפרשם זו וז"ל אמר רבי יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי א' לענינו וא' לעניני מעשרות וא' לעניני תורה, לענינו מה כתיב ראשית בכורי אדמתך וגו' מה כתיב בתריה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו' לענין תורה מה כתיב ראשית בכורי אדמתך וגו' מה כתיב בתריה ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה א"ל הקב"ה למשה עד דסנדלך ברגליך דרוס כובא פי' קוצים מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך את הדברים האלה, לענין מעשרות מה כתיב לא תאכלו כל נבלה וגו' מה כתיב בתריה עשר תעשר כו' עיין כל הנוסח שם, ולפי הנראה הוא מדרש תמוה מאוד ואין לו הבנה מהו קרוי לענינו, ומה ענין תורה ומעשה לכאן ומהו דרוס כוכא שהזכיר ומצאתי בשוחר טוב כשבקשו המלאכים התורה אמר הקב"ה שיחזור להם תשובה לומר שישראל יותר ראוין לקבלת התורה לפי שנזהרין בלא תבשל גדי בחלב אזו אבל המלאכים אכלו בשר בחלב אצל אברהם שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וגו' והיינו מן לא תבשל גדי כתב לך כל הדברים ע"ש ויכול להיות שזהו שאמר כאן א' לענין

תורה וק"ל ודרוס כובא היינו לנצח המלאכים אמנם להצעתינו הוא ג"כ מיושב שמצוה זו היא מעין פרשת דרכים של יעקב מעשיו כי אין לך סימן גדול בדוק ומנוסה לכל הטובות כי אם לפרוש מדרכי הכסיל כמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת ר"ל אף אם אין בך שפתי דעת לשתוכל להבחין בין דרך רע לטוב מ"מ נקוט האי כללא בידך ותלך לך מנגד איש כסיל לעשות הכל בהפך ממה שהכסיל עושה כי מסתמא כל דרכיו מקולקלים ואז תלך בדרך טוב כך סימן זה מסור בידינו לפרוש מכל חקות של עשו איש שעיר שנמשל לגדי ועל כן אין לבשלו בחלב מדתו של יעקב כאמור וע"י פרישה זו נזכה למה שזכה יעקב ע"י ויעקב נסע סכותה שבא שלם בגופו ובממונו ובתורתו כך ע"י קיום מצות לא תבשל גדי נזכה לשלש אלה, זהו אחד לענינו היינו לעניני האדם עצמו לשמור את גופו מכל רע כמ"ש לא תבשל גדי וסמך ליה הנה אנכי שולח לפניך מלאך לשמרך בדרך והיינו שמירת הגוף, אחד לעניני תורה שיהי' ע"י מצוה זו שלם בתורתו כי ע"י מצוה זו ירחיק את היצר הרע כחו של סמאל הרמוז בגדי מן התורה שנמשלה לחלב כמו שכתוב דדיה ירווך בכל עת וגו' והיינו מן שני שדיך הלוחות כנודע זה"ש לא תבשל גדי בחלב אמו ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה עד דסנדלך ברגליך דרוס כובא ר"ל ע"י מצוה תדרוך תרמוס כפיר ותנין הנחש דהיינו היצה"ר שהמשיל לקוצים כי הוא באמת קוץ מכאיב ואחד לעניני מעשרות שע"י מצוה זו יהיה שלם גם בממונו עד שיזכה לעשר תעשר מידי שנה בשנה ויוסיף על מעשרו מידי שנה בשנה ליתן מעשר לשנה הבאה ככל היוצא מן השדה בשנה שעברה ומה שהקדים ב' פעמים ראשית ביכורי אדמתך כי התורה נקראת ראשית דרכו וישראל ראשית תבואתו וכשם שבזכות ב' פעמים ראשית ביכורי אדמתך יתקיימו ב' ראשית אנו התורה וישראל דהיינו שמירת הגופות כך ע"י מצות לא תב של גדי יהיו שלימים בגופם ובתורתם, ומה שהזכיר אצל עשר תעשר פסוק לא תאכלו כנ' נבילה אזהרה שלא להיות להוט אחרי הממון, לגזול המעשרות כדמסיק שם בילקוט כל האוכל פירותיו טבלים כאלו אוכל נבילות וטריפות על כן אמר בזכות לא תבשל גדי יהיה שלם בממונו אך בתנאי זה שלא יהיה גוזל מתנות הלוי והעני כאמור, ובדרך הפשט יתכן לפרש לפי שמצוה זו חידוש הוא שחדשה רחמנא והרי היא מכלל החקים שאין להם טעם כלל על כן השטן והיצר הרע מונין עליה המקיים מצוה זו דוחי' את השטן והיצר הרע ושוב אינו יכול להזיקו לא בגופו ולא בממונו ולא בתורתו. ואחר הצעה זו נבא לביאור המאמר ברכה וקללה למה נאמר לפי שנאמר החיים והמות נתתי לפניך רוצה לומר החיים ומות שהזכיר הם חיי העה"ב הנצחיים ומות בגהנם לכך נאמר בהם החיים והמות בה"א הידיעה רוצה

לומר הידועים וכן הברכה בה"א כמו שכתוב כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד עולם, אבל ברכה וקללה בלא ה' הידיעה מדבר בסתם ברכה וקללה שבעה"ז, זהו שמתחיל ברכה וקללה למה נאמר כאן כי הל"ל ראה אנכי נותן לפניכם היום את הברכה וגו' אלא אילו כן הייתי אומר הברכה והקללה הידועים שלעה"ב נתתי לפניכם כי המה תלוין במעשה המצות מעשיך יקרבוך מעשיך ירחקוך, אבל טובות ורעות הנמצאות בעה"ז סד"א מאחר שרואין לפעמים רשע וטוב לו וצדיק ורע לו אם כן אינן תלוין במעשה המצות כי מסרם ה' למערכה והכל תלוי במזל ומקרה א' לכל לצדיק ולרשע, קמ"ל ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כי גם סתם ברכה וקללה של העה"ז תלוין במעשה המצות ואח"כ אמר את הברכה בה"א הידיעה לרמוז גם על שכר עה"ב כמבואר בכלי יקר, ודקדק כל זה מן פסוק החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה וקשה למה אמר נתתי לפניך על החיים והמות ולא אמר זה גם על הברכה והקללה ואין לומר שקאי אשלפניו ואשלאחריו דא"כ למה אמר שמא תאמר נלך באותו של אחריו ת"ל ובחרת בחיים הנ"ל ובחרת בחיים ובברכה, אלא ודאי כך פירושו שהברכה והקללה אינו רק פירוש על החיים והמית ור"ל החיים והמות שאמרתי לך שנתתי לפניך היינו הברכה והקללה הידועים, ואם סד"א שברכה וקללה של העה"ז אינן בכלל נתתי לפניך ח"ל ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, כי הכל תלוי בבחירתך ואח"כ הביא משל ליושב על פרשת דרכים לתרץ לשון ראה ולפניכם כדרך שבארנו למעלה, ולרבי יהושע שאמר שהניח ידו על מנה היפה למד זה ממה שנאמר את הברכה אשר תשמעו ולא אמר אם תשמע אלא שרצונו שיבחרו בברכה:

פרשת שופטים

מאמר שיב

ארשב"ג אל תהי מלגלג בדין כו'

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך לא היה צריך לכתוב כי אם בכל שעריך לשבטיך למה כתב אשר ה' אלהיך נותן לך אלא לפי שמסיק במסכת ערכין על פסיק זה דור דורשיו פרנס לפי הדור וי"א דור לפי פרנס ומסיק בגמרא לענין תוקפא וניחוחא על כן אמר כאן אע"פ שאתה נותן לך שופטים מ"מ גם סייעתא דשמיא יש כאן שהקב"ה נותן לך שופטים לפי שבטיך דהיינו פרנס לפי הדור למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וכדכתי' וברבתי בפרשה זו ארשב"ג אל תהי מלגלג בדין, שהוא אחד משלשה רגלי העולם למה ששנו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על

הדין ועל האמת ועל השלום תן דעתך שאם העתה את הדין שאתה מזעזע העולם שהוא אחד מרגליו, רבנין אמרין קשה הוא כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא כבוד מנין שנ' צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך אמר הקב"ה הואיל וכך ענשו של דין קשה הוו זהירין בו מנין ממה שקרינו בענין שופטים ושוטרים תתן לך עכ"ל

מאמר שיג

מדרש על עשות משפט וצדקה וגו'

ואחר כך מסיק שופטים ושוטרים הכתוב עשת משפט וצדקה נבחר לה' מזבח כיצד הקרבנות לא היו קריבין אלא בפני הבית אבל הצדקה והדינין נוהגין בפני הבית ובין שלא בפני הבית ד"א הקרבנות אינן מכפרי' אלא על השוגג והצדקה והדינין מכפרים על השוגג ועל המזיד, ד"א הקרבנות אינן נוהגין אלא בתחתונים אבל הצדקה והדינין נוהגין בין בעליונים בין בתחתונים, ד"א הקרבנות אינן נוהגין אלא בעה"ז והצדקה והדינין בין בעה"ז בין בעה"ב:

מאמר שיד

במדרש שש מעלות היו בכסא שלמה

ואחר כך מסיק שש מעלות היו בכסא שלמה והיו כתובים עליו ששה לאוין האמורים כאן לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד לא תטע לך אשירה ולא תקים לך מצבה לא תזבח לה' אלהיך וגו' ובילקוט מסיק ג' מדרשים אלו בזה אחר זה לקוחים מן מקומות מפוזרים שברבתי וע"כ נראה ששלשתן תלוין זה בזה, ויש לדקדק במדרש ראשון שאמר אל תהי מלגלג כו' מהיכא תיתי ללגלג על הדינין ובילקוט גרס אל תהי קץ בדינין, ועוד קשה למה לא הביא פסוק אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והביא המשנה וע"ק למה בפסוק מקדים אמת לשלום ומשפט והתנא הקדים הדינין, וע"ק מאחר שאינו כי אם אחד מן שלשה רגלים א"כ למה הזהיר דווקא על רגלי הדינין יותר מעל רגל אמת ורגל שלום, ועל מדרש שני קשה מה ענין דרשה זו עשות משפט וצדקה נבחר לה' מזבח לפרשה זו יותר מלפרשת משפטים המדברת ג"כ בדינין, ועל מדרש שלישי קשה מה ענין לא תזבח לכסא שלמה, ובחיבורי כלי יקר פירשתי ביאור יפה במדרש זה לשכנו תדרשו ובאת שמה וכעת באתי לפרשו בדרך אחר. והביאור לכל זה לפי שבמשנה תורה הכל מודים דדרשינן סמוכים על כן בא מדרש ראשון לתרץ מה ענין פרשת שופטים לפרשת שלש רגלים שבסוף פרשה הקדומה, אלא לומר לך מה להלן שלש רגלים אף שופטים ושוטרים כולל כל השלש רגלים כי גם רגל האמת ורגל השלום תלוין בדינין וא"כ מצוה זו לבדה יש בה שלש רגלים ויכול להיות שהמועדות הם שלש רגלים אחרי'

שמנו רז"ל והם תורה עבודה ג"ח כמבואר פרשת בלק פסח עבודה שנאמר ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה, עצרת מתן תורה, סוכות זמן גמילות חסדים באספך מגרנך ומיקבך איש כמתנת ידו וגומר וסמיך אל ג' רגלים אלו ג' רגלים אחרים והם אמת משפט שלום כי כולם תלוין בדינין כי לכך נאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ש"מ שעל שלשתן אמר שפטו בשטריכם ש"מ שכולן תלוין בדינין וראיה לזה ממה שנאמר במזמור פ"ב עד מתי תשפטו עול וגומר לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ ש"מ שבקלקול הדינין ימוטו כל מוסרי ארץ, דהיינו כל ג' רגלים שעליהם העולם עומד ימוטו, ובמזמור ע"ה כתיב נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודה סלה משמע תיקון כל העמודים תלוין בדינין שהזכיר בפסוק הקודם כי אקח מועד אני משרים אשפוט נמוגים ארץ וגומר ויען כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח על כן אמר מיד אמרתי להוללים אל תהולו אל תהי שוטה, ולרשעים אל תרימו קרן להיות רשע, אל תרימו למרום קרנכם להיות גס רוח וכל המזמור ביארנו בכלי יקר פרשת משפטים, ולפי שהדינין איש הירא ורך הלבב מסתלק מהם כי מי יקבל עליו לילך ברעות נפשיה לקטלא ואם לפי שכל איש מישראל חייב לחזק מוסדות הארץ הלא יאמר מאחר שהדינין אינן כי אם רגל אחד מן שלשה רגלים אם כן די לי להיות יצא ידי שמים אם אעסוק ברגל האמת ורגל השלום, על כן אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין או אל תהי קץ בדין לומר שהוא רק רגל אחד מן שלשה רגלים כי אין הדבר כמו שיחשוב המלגלג אלא רגל הדין עיקר וכולל כל השלשה, למה ששנו חכמים על ג' דברים העולם עומד על הדין כו' וק' למה התחיל התנא בדין הלא בפסוק האמת קודם למשפט, אלא לכך הקדימו התנא לומר לך שהדין עיקר ומוקדם והאמת והשלום נמשכים מן הדין בזמן שהדיין דן דין אמת לאמתו עושה שלום בין ב' בעלי הדינין, וראייתו של התנא מן הפסוק שאמר שפטו בשעריכם על שלשתן ש"מ שכולם תלוין בדין כי אם אין דין אז אין אמת ואין שלום ומה שהקדים הפסוק אמת לדינין לפי שנ' ראש דברך אמת שנ' בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת ורמזו בשלשה תיבות אלו לפי שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וגם כאן ארז"ל שרצה הקב"ה לברא את העולם במידת הדין שנ' בראשית ברא אלהים כו' ע"כ רמז גם האמת במקום הדין להורות ששניהם תלוין זה בזה, וסמיך כל דרש זה לפסוק שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך מהו בכל שעריך אלא רמז לכל הדברים התלוין בשערים והיינו האמת והשלום כמו שנ' שפטו בשעריכם על שלשתן וכתיב פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמוני' היינו אמת ואמונה וצדיק כד"א והיה מעשה הצדקה שלום וכמ"ש פתחו לי שערי צדק, וזה"ש תן דעתך שאם הטתה את הדין שאתה מזדעזע את כל העולם

כי כל העולם תלוי ברגל זה לבד לפיכך כולם מזדעזעין על ידו שהוא אחד מרגליו משלש רגליו לא אמר אלא אחד מרגליו הורה שהוא אחד ואין שני לו אלא אחד המיוחד שברגליו וכולל את כולם ורבנין אמרין שלכך אמר בכל שעריך להורות שדין של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה כדמסיק שם ברבתי א"ר אליעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין שאם נעשה הדין למטה אין נעשה הדין למעלה ואם אין נעשה הדין למטה נעשה דין למעלה ונראה שלכך נאמר עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים רצה לומר בשערי משפט. כי בעלי דינין בעמידה. ולמה דווקא בשערי ירושלים לפי שירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ירושלים של מטה מול ירושלים של מעלה וכתיב וזה שער השמים ועל שם זה שערי משפט של מטה מכוונין כנגד שער השמים שלמעלה, ונתן טעם לדבר כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד שני כסאות הללו למה אלא אחד לדוד למטה ואחד להקב"ה כסא כבודו ית' והם מכוונין כסא מול כסא כסאות שלמעלה אחד לדין ואחד לצדקה וכסאות שלמטה לסנהדרין ע' איש לכך נקט לשון רבים וכמ"ד פרק חלק עד די כרסוון רמיו שני כסאות הללו למה אחד להקב"ה ואחד לדוד, והיינו כסא של מטה לדוד ולזרעו עד עולם, וכסא מול כסא היינו שבזמן שיש דין למטה אין דין למעלה וכן להפך על כן אמרו רבנין קשה כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא כבוד כי דין של מטה שקול כדין של מעלה ובזה תדע כמה גדול כחו שהיושב על כסא דין למטה כביכול דומה לבוראו יושב על כסא דין לכך ארז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה כו' מהו השותפות אלא כדאמרן, ודקדקו רבנין דרש זה מן בכל שעריך האמור כאן לומר ששערי דינין של מטה מכוונין כנגד שערי השמים המכוון כנגד ירושלים של מטה כי את זה לעמת זה עשה האלהים להורות שדין שלמטה ושלמעלה תלוין זה בזה וזה טעם מספיק לכל בתי דינין שהיתה ישיבתם דוקא בשערי העיר ולמה אלא כדי להיות לדיינים לזכרון נגד עיניהם זה שער השמים המכוונין כנגד כסא של מעלה וכסא שלמט' ובזה יבחין הדיין כי המשפט לאלהים הוא וזה"ש צדק ומשפט מכון כסאך והיינו כשאין דין למטה אז המשפט במכון כסאך למעלה, אמנם חסד ואמת שלמטה יקדמו פניך שאם יש משפט אמת לאמתו למטה יקדמו פניך לעשות משפט אז אין המשפט למעלה, ומה שנקט לשון משפט בשלמעלה. ולשון אמת בשלמטה, לפי שבמשפט שלמעלה אין צריך להזכיר האמת כי פשיטא שמשפט של מעלה הוא באמת, אבל במשפט של מטה הוצרך לומר ואמת שאף אם יהיה משפט למטה ואינו משפט אמת לא תיקן כלום ואדרבה קלקל לכך הוצרך לפרש אמת מה שאין שייך לומר כך כלפי מעלה חלילה, ומה שנקט צדק כלפי מעלה לפי שבמקום משפט

אין צדקה והקב"ה במשפט יעשה צדקה, ומה שנקט חסד בתחתונים כי גמילות חסד בין בגופו בין בממונו ודיין זה היושב על הדין וסובל טרחם ומשא' וריבם בלא הנאה דומה לגמילות חסד שאדם עושה בגופו אך שיהיה חסד של אמת כשאינו מצפה לתשלום שכר יותר מן קרנא כי יש לומר להם אל תרימו למרום קרנכם והמדרש השני הסמוך לפרשה זו דרש של פסוק עשות משפט וצדקה נבחר לה' מזבח נראה לפרש בשני דרכים, הדרך א' הוא שגם הוא דורש סמוכים מה שסמך שופטים ושוטרים לפסוק איש כמתנת ידו והיינו משפט וצדקה נבחרו לה' מזבח מכל הזבחים שנזכרו במועדות דרך ב' שבא לתרץ מה שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך ואח"כ כתיב צדק צדק תרדוף וזה ודאי מדבר בצדקה ולכך הוא כפול כמו נתן תתן פתוח תפתח שיתן ויחזור ויתן ולא ידחה העני בלך וכנו נתתי לך או בלך ושוב ומחר אתן אלא תרדוף תתן לו מהרה הפך מן המשפט שצריך להיות במתון כמ"ש שמרו משפט או לשון המתנה או יעמיד על שמריו כי יתחמץ לבבו, ועשו צדקה לאלתר, ואח"כ לא תזבח לה' אלהיך וגו' וקשה מה ענין שלשתן זה לזה משפט וצדקה וקרבנות ואין לומר שמא לא תזבח מילתא באפי נפשיה ואינו נקשר עם פרשת הדינין כלל, על זה מביא המדרש השלישי האומר ששה מעלות היו בכסא שלמה ומסיק ששית לא תזבח כו' ק' מה ענין לא תזבח לכסא דין, אלא ודאי כדי ללמוד מכאן שעשיית משפט וצדקה נבחר לה' מזבח וראיה לזה ממה שהקדים משפט וצדקה לזבח ש"מ שיש למשפט וצדקה קדימה במעלה על הזבח ולפיכך הקדימם הפסוק כי תדיר ושאינו תדיר קודם ומשפט וצדקה הם יותר תדירים מן הקרבנות כדמסיק שהקרבנות אינן כי אם בפני הבית כו' אבל הצדקה והדינים הן בפני בית ושלא בפני הבית, ומכפרין בין לשוגג בין למזיד, ונוהגין בין בעליונים בין בתחתונים בין בעה"ז ובין בעה"ב על כן הקדימם בכסא שלמה להורות לו מעלת המשפט שהוא נבחר לה', ומה שהקדים משפט לצדקה שגם בבריאות העולם עלתה תחילה במחשבתו של הש"י לברא את העולם במידת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למידת הרחמים והיינו צדקה, ומה שהמשפט נבחר לה' מזבח לפי שמן הזבח אין לו שום תועלת כי אם ריח ניחוח נחת רוח לפניו ית' שאמר דבר ונעשה רצונו אבל מן המשפטים שלמטה יש לו ביותר נחת רוח שאינו צריך לעשות דין למעלה כדמסיק ברבתי אמר הקב"ה לישראל בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה שנ' ויגבה ה' צבאות במשפט וע"י שאתם מגביהין אותי בדין אף אני עושה צדקה ומשרה קדושתי ביניכם שנ' והאל הקדוש נקדש בצדקה ואם שמרתם את שניהם הצדקה והדין מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה מנין שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות, ביאור

המאמר הוא כמ"ד שמסיק בפרק חלק עד די כרסוון רמיו שני כסאות אחד לדין ואחר לצדקה וידוע שיותר יש רצון השי"ת לישב על כסא צדקה להטיב עם כל ברואיו ממה שישב על כסא דין כי ההכרח מביאו לידי זה בזמן שאין דין למטה.. אבל בזמן שיש דין למטה אינו צריך לישב על כסא דין כי אם על כסא צדקה להטיב עם ברואיו על כן אמר אם אתם משמרים את הדין אני מתגבה ר"ל עומד מן כסא דין ויושב על כסא צדקה ורחמים וזה"ש ועל ידי שאתם מגביהין אותי בדין ר"ל בדין שאתם עושין אתם מגביה אותי מן כסא דין ואז בהכרח אני יושב על כסא רחמים וזה"ש אף אני עושה צדקה ומשרה קדושתי ביניכם כי דבר זה נחשב לו ית' לצדקה כי אין שורת הדין נותן שישרה שכינתו בתחתונים זה"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה ר"ל מה שקדושתו ית' בתחתונים אחר שהוא כבר האל הקדוש בעליונים שאומרים קדוש קדוש קדוש ואחר קדושה זו הוא נקדש עוד בתחתונים זהו בצדקה של הקב"ה נעשה לישראל קדושה זו, ואם שמרתם את שניהם המשפט והצדקה וא"כ שורת הדין מחייבים שניהם, א' לעמוד מן כסא דין שהרי יש דין בתחתונים, ולהשרות שכינתו בתוכם שהרי יש בהם בעלי צדקה וא"כ איזו צדקה אעשה להם לפנים משורת הדין מצד שאני יושב על כסא צדקה, על כן אמר מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה אעפ"י שלא יהיה בכם כל הזכיות השייכים לגאולה מ"מ שתים אילו יקרבוה ותהיה גאולה שלימה ולא יחסר בה כל טוב השייך לגאולה מצד שאתם חסירים עדיין שאר זכיות שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה וגו' ונמצא אתה אומר שהכל תלוי בדין שלמטה, ותדע שדין שלמטה יש לו ב' בחינות פשוטו ומדרשו, פשוטו כדאמרן שבזמן שב"ד של מטה עושה דין בחוטאים אין דין למעלה, מדרשו הוא בדברים שבין אדם למקום שאם אדם עושה דינא לנפשיה לענות את הנפש החוטאת בתענית ושאר מיני סיגופים השייכים לבעלי תשובה אין דין למעלה, וכמו שבסתם דינין דרשו פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט כדאמרן, כך דרשו פסוק עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר שהקב"ה נתעלה באותו שופר שתוקעים בחודש אלול להזהיר את ישראל על התשובה,

מאמר שטו

משל למסילה שלא היו בה מילין כו'

וזהו המדרש שמסיק בילקוט פר' זו וז"ל שופטים ושוטרים תתן לך זה"ש ועוז מלך משפט אהב משל למסילה שלא היו בה מילין והיו בני אדם הולכים וטועים בה אמר המלך לשלטון שלו קבע בה מילין כדי שיהיו בני אדם רואין את המילין כך אמר הקב"ה למשה פנה את הדרך לפני ישראל ועשה להם שופטים שיהיה מורים להם ולא יהיו

טועין מן התורה לקיים מה שנאמר ועוז מלך משפט אהב וכן הוא אומר הציבי לך ציונים עכ"ל, ופסוק הציבי לך ציונים מדבר בתשובה שכן נאמר שיתי לבך למסילה דרך הלכת שובי בתולת ישראל וגומר ופסוק זה קשה להולמו על סתם דינין כי אם על דרכי התשובה ולפי זה יתכן לפרש שדרש פסוק שופטים ושוטרים תתן לך היינו לעצמך שתעשה משפט בעצמך וממך יראו וכן יעשו גם אחרים

מאמר שטז

תניא בר"ח אכול כו'

כדמסיק בפרק ר"א תניא בר"ח אלול אמר הקב"ה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל הלוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר כדי שלא וטעו עוד אחר ע"ז והקב"ה נתעלה באותו שופר שנ' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר עד כאן.

מאמר שיז

ג' דברים מסר משה נפשו עליהם

ותדע כי רז"ל אמרו ג' דברים מסר משה נפשו עליהם ונקראו על שמו ואלו הן על התורה ועל ישראל ועל הדינין כו' ומסיק שהדינין נקראו על שמו שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך, וידוע שמשה עמד בהר ג' פעמים מ' יום כפרש"י פרשת עקב, והנה בארבעים יום ראשונים שעמד שם בלא אכילה ושתיה מסר נפשו על התורה, בארבעים יום אמצעיים שהיו בכעס מסר נפשו על ישראל בהתפללו עליהם ואמר מחיני נא וגו' ארבעים יום אחרונים מסר נפשו על הדינין על כן מיד למחרת יום כפורים ברדתו מן ההר ישב משה לשפוט את העם לפי שכל דרכי הדינין נמסרו לו במ' יום אחרונים הן דינין שלמטה הן דיני התשובה שאדם עושה בנפשו כדמסיק בילקוט פרשת כי תשא שכל מ' יום היו ישראל עסוקים בצים ותענית כו' וגם משה לא אכל ושתה כל מ' יום וכולם היו ברצון כראשונים על כן הוקבעו לדורות מ' ימים שמן ר"ח אלול עד יום כפור לימי רצון שבהם הצומות כמו שנתקבלו לאבותינו עד יום כפור שנמחל להם העון מכל וכל, ובזה מסוגל חידש אלול שמזלו בתולה כד"א הציבי לך ציונים שובי בתולת ישראל כבתולה דאוגדת פתחה לבעלה כמו שכתוב גן נעול אחותי כלה וגו' ודורשי רשומות אמרו אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול וסוף תיבות ד' יודי"ן דהיינו מ' יום ימי רצון שבהם או לדודי ודודי לי כדרך שנאמר שובו אלי תחל' ואח"כ ואשובה אליכם ולכך מסיק שבר"ח אלינו אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה לא כאמצעיים שהיו בכעס ולא חפץ ה' בו שיעלו אך הוא מעצמו עלה כדי להתנפל לפני ה' ולבקש מלפניו על עמו כי באותו זמן אמו ואם אין מחיני נא אבל בר"ח שאמר אליו הקב"ה עלה אלי ההרה זה מופת שימי רצון היו הימים ההם

כי בם נתרצה לו הקב"ה ליתן לו לוחות אחרונות תחת הראשונה שנשתברו ונתקלקלו ומיום ההוא והלאה הוקבעו ימים אלו לימי תשובה אשר בהם יתקן האדם מה שקלקל במכתב אלהים החרות על לוח לבו כמ"ש כתבם על לוח לבך ואם ע"י שהיה מסגל עונות כל ימות השנה נתקלקל לוח לבו ומכתב אלהים אשר היה עליו מן ר"ח זה והלאה החי יתן אל לבו להיות לו לב טהור ויתחדש בקרבו רוח נכון, והעבירו שופר במחנה משה עלה להר כדי שידעו הכל שעת רצון הוא לה' כי בזמן שהוא בכעס עם ישראל גם מנהיגיהם נזופין כמ"ש לך רד ומה שקבל את משה מנהיג שלהם זה מופת על כל ישראל כי שב אפו מהם וע"י זה ישתדלו בתשובה ולא ישובו לכסלה לטעות אחרי אל זר אשר בקרבו דהיינו היצר הרע והיה שם קול השופר המסבב החרדה והכרזה בפה משה עלה להר לתקן מה שקלקל בשבירת הלוחות כי ממנו יראו וכן יעשו גם המה לתקן בזמנים ההם בצום ותענית מה שקלקלו כדמסיק בתנא דבי אליהו, והקב"ה נתעלה באותו שופר דווקא באותו שופר שיש עמו דברי מוסר שנאמר עלה אלהים בתרוע' דהיינו תרועה שבפה מלשון הריעו לה' כל הארץ ה' בקול שופר ממש ולפי שע"י תרועה שבפה יש דין למטה ואז אין דין למעלה לכך נאמר עלה אלהים מלשון ונעלה הענן שהוא לשון סילוק ר"ל שמסתלק דין של"מ אם יש דין למטה אבל ה' שם של רחמים מתהוה ע"י קול שופר שהוא ע"ש שפרו מעשיכם דהיינו תקון המעשי' שלהבא, גם יתכן לפרש שהשופר יש לו ב' בחינות אחת לסבב החרדה והתשובה בקול גנוחי גנח וילולי לול דהיינו עניני תשובה ועל ידי תרועה זו עלה אלהים נסתלק לו דין שלמעלה כשיש דין למטה ואלהים נצב בעדת אל ר"ל במקום רחמים כי אל מדת רחמים כפרש"י פרשת כי תשא ואימתי נצב בעדת אל בזמן שיש דין למטה דהיינו בקרב אלהים ישפוט, ומ"מ אין שם של רחמים במלואו כי אם ע"י תיקון המעשים שלהבא זה"ש ה' בקו שופר היינו שיפור המעשים שלהבא, ובזה יתבאר המדרש המתחיל ועוז מלך משפט שראה לפרשו על דרכי התשובה ממה שנאמר אתה כוננת משרים וע"ד המדרש שאלו לנבואה חוטא במה יתכפר השיבה הנפש החוטאת היא תמות לתורה השיבה יביא קרבן ויתכפר והקב"ה השיב יעשה תשובה ויתכפר ועל זה נאמר אדם ובהמה תושיע ה' שלא ימות האדם ולא הבהמה לכך אמר ועוז מלך משפט אהב כפי עוזו הוא אוהב לילך בדרכי משפט וכפי שורת הדין אין לפטור בלא מיתה אמנם אתה כוננת משרים והיינו פשרה כי דרך פשרה אמר ה' יעשה תשובה ויתכפר כי התשובה יש בה משפט וצדקה כאחד זה"ש משפט וצדקה ביעקב אתה עשית ר"ל לעשות בגופו משפט כתוב אבל בצרוף הצדקה אל המשפט כי דברי הצומות הם משפט הבא בצדקה, וסמוך דרש זה לפרשה זו שנזכר

בה משפט וצדקה שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך וסמיך ליה צדק צדק תרדוף על כן הביא על זה פסוק ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת משרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, וכך באור הפרשה אע"פ שאמרתי לך שופטים ושוטרים תתן לך לגופך ס"ד לומר משפט חרוץ והנפש החוטאת תמות אלא משפט מעורב בצדקה שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וגו' ולא שתמות ע"י משפט חרוץ של הנבואה מיתה ממש אלא שתמית היצר הרע בצום ותענית ואתה תשאר בחיים כמו שנאמר כי אם בשובו מרשעו וחיה וכן החפץ אחפוץ במות המת רוצה לומר המת דמעיקרו אלא בשובו וחיה, וזה"ש שמעו כי נגידים אדבר מפתח שפתי משרים וארז"ל מה נגיד יש בידו להמית או להחיות אף דברי תורה למיימינים זה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא פי' כי מלת נגיד כולל או השכר הרמוז הויגי דברים המושכין לבו של אדם כאגדה או נגיד דברי' קשין כגידין הרמוז בויגד איכא דאמרי פרק ר' עקיבא כך יש בידם להחיות או להמית ממש ומ"מ מפתח שפתי מישרים פשרה של התשובה ונקט מפתח שפתי לפי שבמחשבתו של הקב"ה עלתה לברא את העולם במדת הדין דהיינו או להחיות או להמית ומ"ה מפתח שפתיו דהיינו כשפתח בבריאה כמ"ש בדבר ה' שמי' נעשו אז פתח במשרים של פשרה ביום עשות ה' אלהים דהיינו משפט וצדקה כאחד הה"ד אתה כוננת משרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית לכך אמר שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי משרים כי אמת יהגה חיכי ותועבות שפתי רשע כי מה שנגידים אדבר היינו כל זמן שהיה הדבור עדיין תוך השפתים ולא יצא לחוץ והיה עדיין דבוק בחכי זה"ש כי אמת יהגה חכי האמת הברור שכן בראשית ברא אלקים ס"ת אמת כי אלהים היינו דיין דן דין אמת והיינו להמית הרשע שלא לקבלו בתשובה אבל תועבת שפתי רשע הוא הנשאר ברשעו אבל החפץ בתשובה אני נכנס עמו בפשרה לקבל תשובתו ולדעת רז"ל שלמשמאלים בה היינו הלומד שלא לשמה יהיה פשר של מישרים ע"ד לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמ' ותועבת שפתי רשע הוא הנשאר ברשעו אבל כי אם לקנטר כפירוש התוספות כי לא לשמה זה גרוע מסתם שלא לשמה, אך לפי שלא כולי עלמא דיני גמירי איזו דרך ישרה שיבור לו האדם על כן אמר שופטים ושוטרים תתן לך כמו שמביא המשל למסלה שלא היו בה מילין מצויינין ובסיבה זו רבים הלכו טועין כו' והביא פסוק הציבי לך ציונים וגו' ומסיים שובי בתולת ישראל ש"מ שעיקר ציון הלז שהזכיר הוא לבעלי תשובה ללמדם דרכי התשובה.. ונקט בתולת ישראל כי כבר אמרנו שחודש אלול שמזלו בתולה מסוגל לזה כי כמו שבזמן שעשו ישראל העגל היו ככלה שזינתה תוך חופתה שנ' עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו וארבעים יום האחרונים

היו ברצון ע"י התשובה שעשו באותן הימים על כן חזרו להיות כבתולה גן נעול מעין חתום והורה בזה שע"י התשובה יהיו כאילו לא חטאו כלל לכך הישוו ימים אחרונים לראשונים מה ראשונים ברצון שהרי עדיין לא חטאו אף מ' ימים אחרונים שבהם היו עסוקין בצום ותענית היו ג"כ ברצון:

מאמר שיח

אם רחוק מן שמים לארץ או מן מזרח למערב

ובמסכת תמיד מסיק שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב א"ל ממזרח למערב תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה וכן במערב באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה וחכמים אומרים זה וזה שווים שנאמר כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו ואי חד נפיש לכתוב תרוייהו בהדי דנפיש, והנה כפי הנראה שלא לחנם הוקבע בגמרא ענין זה כי אם כדי ללמוד מפלוגתא זו אגב אורחיה שזה המחלוקת שבין זקני הנגב וחכמים תלוי במחלוקת אם מעלת הבעל תשובה גדול כמו מעלת הצדיק או גדל ממנו, כי לדעת זקני הנגב שממזרח למערב רחוק מן שיעור שמן השמים לארץ א"כ גדולה מעלת הבעלי תשובה שהרי יראיו דהיינו צדיק גמור נאמר בו כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו אבל בבעל תשובה שהיה חוטא כבר אמר כרחוק ממזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו ואחר שמוכרח לומר שממזרח למערב רחוק יותר שהרי חמה במזרח ומערב הכל מסתכלין בה כו' א"כ מוכרח הענין לומר שמעלת הבעלי תשובה גדול, וחכמים אומרים שוין הם ומאחר שאידי ואידי חד שעורא הוא א"כ גם מעלת הבעל תשובה גדולה כמו מעלת הצדיק על כן אמר שארבעים יום אחרונים כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון ושוים המה, ומכאן נשתרבב המנהג שכל ארבעים יום אלו הוקבעו לימי תשובה כי יש מקומות עומדים לסליחות מר"ח אלול כי תוך מ' יום אלו אני לדודי ודודי לי ויש רמז בפרשה זו לקול השופר שגורם החרדה ממה שפירש"י על פסוק אל תראו ואל תערצו ואל תחפזו מקול הקרנות ותרגומו לא תתבהתון שהוא לשון חרדה ויתכן לפרש בכולם שבו הערך מערכה מול מערכה רוצה לומר שישראל יערכו נגד ארבע דברים אלו שהאומות עושין במלחמה ד' שלהם ואז לא יוכלו להם האומות וד' שלהם היינו קול בל יעקב בבתי מדרשות וקול של תפלה וקול של צדקה בדברי פיוס לעני וקול תשובה בוידוי דברים, כנגד הצדקה אמר אל ירך לבבכם ובסוף כולם אמר מפניהם לדייק דוקא מפניהם אל ירך לבבכם מפני צהלות סוס המוכן למלחמה אבל ירך לבבך על העניים לרחם עליהם ולא תאמץ לבבך והיה מעשה הצדקה שלום מן מצהלות

סוס המוכן ליום מלחמה ובזכות הצדקה ארז"ל אויבים נופלים לפניו חללים כיוסף וכן נאמר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, כנגד קול התורה אמר ואל תראו מפני הגפת תריסין דווקא מפניהם אבל תירא מפני בעלי תריסין במשנה ובגמרא שנאמר את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים והיראה היינו לשמוע בקולם קול ה' על המים התורנים ואז תנצל מן הגפת תריסין של המלכיות, ואל תחפזו מקול הקרנות ודווקא מפניהם ודוק מניה אבל תחפזו ותתבהתו ותחרדו מקול קרן של שופר כמו שכתוב אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ובזה תנצח האויבים כמ"ש והרעותם בחצוצרות וגו' ונושעתם מאויביכם וזה ע"י התשובה הנמשכת מן קול השופר כי שופר על שם שפרו מעשיכם ולפיכך כל השופרות כשרים חוץ משל פרה לפי שקרן אקרי ושופר לא אקרי ור"ל שעיקר התשובה נרמזה במלת שופר כאמור ודייק לומר אל תחרדו מקול הקרנות אבל מן קול השופר תחרדו אל תערצו לא תתברון מקול הצווחה דוקא מפניהם אבל תערצון תתברון בקול צוחה של תפל' לצעוק אל ה' בלב נשבר ונדכא, ועל כן אמר בכולם ילך וישוב לביתו שנרמז בו גם השבה בתשובה אל ה' על ידי ארבעה דברים אלו ולהצעה זו כל פרשה זו מדברת בשני מיני אויבים פנימי וחצוני כי נצחון של אויב חצוני תלוי בנצחין אויב פנימי כמו שמצינו בפרשת חצוצרות וזה מצוי ביותר בימים הללו כי המה ימי רצון מימות משה רבינו ע"ה מה ימים ההם ברצון אף לדורות כל מ' ימים הללו ברצון:

פרשת כי תצא

מאמר שיט

כי תצא במלחמת רשות מדבר

כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו, בילקוט במלחמות הרשות הכתוב מדבר, על אויביך כנגד אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך, וקשה מה תיקן באומרו על אויביך כנגד אויביך, ועוד קשה איך יאמר שאם יעשה כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך הלא עדיין לא עשה כל האמור בענין וכבר נתנו ה' בידו שהרי כבר שבה ממנו שבי, ונראה שרצה לתרץ מה שנ' אויביך ביו"ד מדבר בשני אויבים ואח"כ אמו ונתנו ה' ונתנם מבעי ליה, הנה לפי דרך הדרש אשר דרכו בו הרבה מן המפרשים לפרש מלחמות אלו על מלחמת האדם עם יצרו שנקראת מלחמת הרשות כי האדם בעל בחירה, יתכן לפרש ע"ד שארז"ל מסכת יומא שאנשי כנסת הגדולה כשבקשו על יצרא דע"ז ועל יצרא דערוה דלמסרו בידייהו לא נמסר בידיהם כי אם יצרא דע"ז אבל לא יצרא דעריות משום ישוב

העולם ולפיכך אמר כי תצא למלחמה על אויביך שני אויבים דהיינו יצרא דע"ז יצרא דעריות ונתנו ה' אחד מהם יתן בידך יצרא דע"ז אבל לא יצרא דערוה שהרי גם אחר שיתנו בידך וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה וגו' הזכיר בפסוק זה שלשה דברים השייכים בכל חטא העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין לכך נאמר וראית בשביה העין רואה וחשקת בה הלב חומד, ולקחת לך לאשה כלי המעשה גומרין, ואולי זה כוונת המדרש שאם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך ר"ל יתן בידך גם יצרא דערוה אחר שתעשה בה כל האמור בפרשה מגילוח וניוול ויען כי המקרא אינו יוצא מידי פשוטו כי בסתם מלחמה הוא מדבר ופשוטו שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ומי כהחכם יודע פשר דבר לקיים שניהם אומר אני שהוא ע"ד שנאמר בפרשת כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע פרש"י שהשטן מקטרג בשעת הסכנה מכאן אתה למד שביותר צריך האדם להזהר מן היצר הרע בשעת מלחמה לפי שהאדם עומד במקום סכנה על כן ביותר היצר הרע השטן מתגרה באדם כדי להפילו ביד אויביו מבקשי נפשו אבל באומות אינו מתגרה בשעת מלחמה כארז"ל כי הגדיל לעשות שמניח האומות ומתגרה בישראל כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, על כן בכל מלחמה יש לאיש הישראלי שני מלחמות לפניו הן המלחמה עם האומות הן המלחמה עם השטן ויצר הרע המקטרג בשעת הסכנה ומסיתו אל החטא:

מאמר שכ

שמע ישראל אפילו בזכות ק"ש לבד כו'

וכדמות ראיה לזה מה שנאמר ואמר שמע ישראל פרש"י אפילו אין בידיכם אלא זכות ק"ש לבד אתם מנצחים וק' מה ענין זכות ק"ש לכאן, אלא לפי שארז"ל לעלם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אי אזיל מוטב אי לא יעסוק בתירה אי אזיל מיטב אי לא יקרא ק"ש אי אזיל מוטב אי לא יזכר לו יום המיתה כו' שמע מינה שהיצר הרע אזיל על ידי ק"ש לפיכך אמר בסתם במלחמה לפי שאז השטן מקטרג ומבקש להמיתו על ידי החטא וכשיקרא ק"ש אז אזיל היצר הרע וכשאזיל היצר הרע אז ממילא הוא מנצח האומות כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ב"ה אין ידי שום אומה ולשון שולטת בישראל והא בהא תליא על כן כל הפרטים שנזכרו בפרשה ההיא בכולם יש ענין אשר בו מנצחים השטן המקטרג בשעת סכנת מלחמה ביותר שנאמר והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם בלשון הקודש נאמר כאן ודבר ונאמר להלן משה ידבר כו' ודון מינה ומינה מה להלן משה ידבר דברי תורה אף ידבר אל העם דברי תורה שהרי יהושע נענש על שביטל דברי תורה לילה אחת במלחמה לפי שבשעת מלחמה צריכין ביותר לד"ת

כדי לנצח כח השטן דהיינו יצר הרע המקטרג בשעת הסכנה במלחמה,, אי לא אזיל על ידי תלמוד תורה ואמר שמע ישראל יקרא ק"ש לפי שיש בו קבלת עול מלכות שמים הגורם לפרוק מעליו עול מלך זקן וכסיל אי לא אזיל יזכור לו יום המיתה על ידי הכרוז האומר פן ימית במלחמה וגו' כי אגב זה יזכור יום המיתה ואז ודאי אזיל, ועל זה הדרך אין שום מקרא יוצא מידי פשוטו זולת שכל הפרטים הנזכרים בפרשה הם מועילים כנגד אויב הפנימי וכשיהיה אויב הפנימי מנוצח אז ממילא גם האויבים יהיו מנוצחים לפיכך אמר כי תצא למלחמה לא אמר ללחום אלא למלחמה דהיינו אגב סתם מלחמה זו תצא גם למלחמה שכבר עליך כי השטן והיצר הרע הוא בא עליך תחלה ואתה צריך לצאת כנגדו לכך אמר על אויביך שתים במשמע האומות והיצר הרע ולפי שכלפי היצר הרע לא אתי שפיר על אויביך שהרי הוא המתחיל לבא עליך תחלה, על כן פירש על כנגד אויביך כי בסתם אויב האומות אתה הולך עליהם לא כנגדם ועל כפשוטו אבל באויב פנימי על כמו כנגד ולצדדין קתני כי על סובל ב' פירושים עליו ממש וכנגדו, ונתנו ה' אלהיך בידך הורה שהקב"ה יתן בידך אחד מן האויבים דהיינו היצר הרע ואז ממילא תנצח גם את השני ושבית שביו, כי בזמן שתשמור מכל דבר רע של עבירה במלחמה אז האומות מנוצחים, אע"פ שעדיין אין היצר הרע מנוצח מכל וכל מ"מ כאשר החילות לנצחו מעט מעט אז סופו שיגרשנו ה' מעמך וזה שכבר התחלת להלחם בו מעלה עליך הקב"ה כאלו כבר נצחתו לפי שיודע בך הקדוש ברוך הוא שקשה עליך לנצח מכל וכל את היצר הרע המתגרה בך בפעם אחת ביותר בשעת מלחמה וסכנה מבזמן אחר כי מטעם זה לא דברה תורה אלא כנגד היצר הרע דווקא בשעת מלחמה ולמה לא התירה התורה איזו דבר ערוה בפעם אחר שלא בשעת מלחמה אלא לפי שבלא מלחמה תוכל לנצחו בפעם אחת כשתלחם בו אבל בשעת הסכנה שאז הוא מקטרג ביותר מבפעם אחר על כן קשה עליך לנצחו מיד בפעם אחת על כן מיד כי תצא כנגדו למלחמה אע"פ שעדיין לא נצחתו מכל וכל שהרי עדיין הוא מסיתך לחשוק יפת תאר מ"מ הקב"ה נותן האומות בידך ומעלה עליך כאלו נצחתו על שם סופו כי בסוף ודאי תנצחו מכל וכל ומן וחשקת בה יש התחלה לנפילתו של יצר הרע לפי שלא נאמר וחפצת בה כמו שנאמר והיה אם לא חפצת בה, אלא לפי שיש הבדל בין חשק לחפץ כי לשון חפץ גדול מן חשק ואנו למידין מן אותו רשע שנאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם, ואחר כך כשקבל עליו להמול כתיב ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב שמע מינה שמצד החשק לא היה מתרצה להמול כי אם מצד החפץ שמע מינה שהחפץ גדול כ"כ עד שהספיק לו לקבל עליו צער המילה בעבורו, וכן לעתיד נאמר ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו

אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות רצה לומר לא כימים הראשונים שנאמר חשק"ה בכם חשיקה לבד ואבל תהיו ארץ חפץ, לכך נאמר כאן וחשקת בה שאחר ניצוח היצר הרע שמץ מנהו אז וחשקת בה חשק לבד אבל לא תחפוץ בה וכשתעשה כל האמור בפרשה סוף שה' אלהיך נותנו לגמרי בידך שלא יהיה לך אפילו חשק בה ומה שנאמר והיה אם לא חפצת בה לשון עבר והוה ליה למימר אם לא תחפוץ בה אלא שרוצה לומר שאגלאי מלתא למפרע שמעולם לא חפצת בה אלא חשק בעלמא עבר עליך מן החלק הנשאר בך מן עצת היצר הרע ואותו חשק מעט בנקל יתבטל ממך על ידי גלוח ונוול לכך מסיק הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה כי באמרו וחשקת בה שומע אתה קול מבשר כדרך שנתבאר ומצינו אם נאמר על הודאי כמו אם כסף תלוה אם מזבח אבנים כך אם לא חפצת האמור כאן, דבר אחר שהכתוב אומר ונתנו ה' אחד מהם והיינו היצר הרע ואז ממילא גם השני דהיינו האומות מנוצחים, ואם תאמר הלא עדיין לא ניתן היצר הרע בידך שהרי תחשוק ביפת תואר, ומ"מ האומות כבר מסורים בידך על זה אמר סוף שיתננו ה' בידך אחר גילוח וניוול, וא"ת ואיך יהיה זה שיתן האומות בידך קידם שתנצח היצה"ר על זה אמר והיה אם לא חפצת בה והוה ליה למימר לא תחפוץ אלא שגלוי לפניו יתברך שסוף שלא תחפוץ בה ודומה גם למפרע כאלו לא חפצת בה מעולם, ואם תאמר אם כך גלוי לפניו יתברך אם כן איך יכול לבא לידי בן סורר ומורה תשובה לדבר שלכך אמרו רז"ל בן סורר ומורה לא היה ולא נברא ולא נאמר כי אם לדרוש ממנו הדבר היקר שבארנו בכלי יקר ומה שבא דוד לידי בן סורר על ידי שלא דרש סמוכים ונסיב יפת תואר לפי שלא עשה בה כל האמור בענין וסמך בן סורר ומורה לכאן היינו לפי שכבר כתבנו למעלה פרשת קדושים על פסוק והיה מחניך קדוש הן לקדש עצמו בגדר ערוה הן לקדש עצמו בעניני אכילה ושניהם מוכחים מן הפרשה לקדש עצמו בעניני אכילה הוא שהטיל עליהם טורח יציאה מן המחנה מחמת דברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם כי המן היה נבלע באברים ומצדו לא היו צריכין ליציאה על כן הטיל ה' עליהם טורח היציאה מן המחנה כדי שיסתפקו במן ויהיו קדושים בעניני אכילה אף במותר להם בפרט שהיציאה פעולה מגונה כל חכם לב ירחיק ממנה אם לא מצד ההכרת לכך נאמר ויתד תהיה לך על אזנך רצה לומר על שאר כלי זינך אשר בהם אתה לוחם ביצרך נוסף עליהם יתד זה המזכירך הגנאי בעניני אכילה שעל ידה תצטרך ליתד זה לכסות בו בשר ערוה לפיכך והי' מחניך קדוש ובעניני גדר ערוה שנאמר והיה מחניך קדוש ונא יראה בך ערות דבר וכתיב כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה וכמו שאמרו במסכת ברכות איש קדוש כו' מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה קרי

על סדינו סבר שקדושה זו גדר ערוה וחד אמר שלא ראתה זבוב על שלחנו והיינו שקידש ענמו במותר לו לבלתי היות בזוללי בשר וסובאי יין כי באותן שלחנות מצאו זבובים:

מאמר שכא

מתהלך לפניך להצילך פליגי תרין אמוראי

וזה שאמר כי ה' אלהיך מתהלך לפניך להצילך מסיק בילקוט פרשת קדושים תרין אמוראין חד אמר להיות צל על ראשך והוא סובר שקדושה זו בעניני אכילה על דרך שמסיק במסכת פסחים אכול בצל ושב בצל, וחד אמר לרוקן נכסי אומות וליתן לך כד"א וינצלו את מצרים והוא סובר שקדושה זו היא גדר ערוה כי כל מי שאינו גדור סופו לבא לידי עוני שנאמר ורועה זונות יאבד הון כי על כן התיר לישראל ממונם של המצרים והכנענים לפי שהם שטופי זימה, ועל שני מיני קדושות אלו נאמר אחר פרשת איסורי מאכלות והתקדישתם והייתם קדושים, וכן נאמר אחר פרשת עריות בפרשת קדושים והלשון מוכיח מי שהוא גדור באחת מהם יהי' גדור גם בשניה כי קדושה גוררת קדושה כי זהו משמעות והתקדישתם וממילא תהיו קדושים גם בשניה כדמסיק מסכת קדושין בההיא מטרוניתא שתבעה כו' נזדמן לו בשר חזיר ומסיק מאן דעביד הא נפל בהא, כך ענין סמיכת פרשת בן סורר ומורה בעניני אכיל' לפרש' יפת תואר כי אם יחלל קדוש' גדר ערוה ע"י אשת יפת תואר סוף שתבא לידו חלול הקדושה בעניני אכילה ושתיה שיולד לו בן סורר ומורה

מאמר שכב

במדרש סמיכת כל הפרשיות מצוה גוררת וגו'

ובמדרש הרבתי עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה וראית בשביה אשת יפת תואר מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה מה כתיב אחריו וכי יהיה באיש חטא משפט מות, ואם קיימת מצות שילוח הקן מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש ועשית מעקה ותזכה לכרם לא תזרע כרמך ולזרוע שדה לא תחרוש בשור וחמור ותזכה לבגדים נאים גדילים תעשה לך ותזכה לאשה ובנים כי יקח איש אשה חדשה כך הנוסחא בילקוט, הנך רואה הגלגולים האלו ששני הקדושות תלוין זה בזה כי מי שאינו בגדר ערוה באשת יפת תאר סוף שתבא לידו חילול הקדושה בעניני אכילה ושתיה בבן סורר ומורה, ולאידך גיסא המקיים שילוח הקן ואינו להוט לאכול האם עם הבנים כי בטהורים דבר הכתוב סוף שבסוד הגלגול יבא לידי כן יקח איש אשה והיינו להיות גדור מן קדושת העריות, אך סדר הגלגולים הללו כך פירושם נקוט בידך האי כללא שאמרו רז"ל כל מה שאסרה לנו תורה התירה לנו כנגדו כו' ועל כלל זה יסובבו הגלגולים הללו מן שלוח

הקן עד כי יקח איש אשה חדשה כי המקיים שלוח הקן דין הוא שיזכה למה שכתוב כי תבנה בית חדש שבו לא יצטרך שילוח שנאמר כי יקרא לך פרט למזומן כו' כי בבית אינו חייב בשלוח הקן ואף על פי שאסרה לנו התורה בשדה כנגדו התירה לנו בבית ואם לא יזכה לבית אם כן אחר שקיים האיסור לא יהיה לו חלק בהיתר ודין הוא שיזכה אל ההיתר כמו שקיים האסור וסמך לדבר כי יקרא לפניך קן ציפור ר"ת של כל המלות הללו חוץ מן קן יעלו גם כן למספר קן רמז שאם שלחת קן זה תזכה אל קן אחר שיהיה שלך והיינו בבית ואחר שבדין זוכה לבית על כן מצוה גוררת מצוה שנתוספה לו מצות מעקה ואף על פי שהרבה מצות תלויות בבית כמו מזוזה ודוגמתה מכל מקום נקט דווקא מעקה כדי לומר לך שמצוה זו גוררת חבירתה עד כי יקח איש אשה שזה לא היה יכול לומר בשאר מצות התלויות בבית ואחר שיעשה מעקה לביתו יזכה לכרם כי היין גורם השכרות וכל שיכור מוכן אל הנפילה כמ"ש שבקיה לרויה דמנפשי' נפיל כמו שנאמר כי יפול הנופל ממנו הראוי ליפול והיינו השיכור מיין ועל ידי המעקה הוא ניצול לפיכך אם לא עשה מעקה אינו זוכה לכרם כי יש לחוש שעל ידי היין יגרום מכשול הנפילה לעצמו ולאחרים אבל כשקיים מצות מעקה יזכה לכרם ואז מצות מעקה גוררת מצות לא תזרע כרמך כלאים ונקט דווקא מצוה זו לומר לך שכל דיני כלאים תלוין זה בזה וכשזוכה להתחיל במצות כלאים לא תזרע כרמך כלאים יגמור ה' על ידו לסיים כל המצוה לא תחרוש בשור וחמור לא תלבש שעטנז כי הכל מצוה מענין אחד כלאי זרעים כלאי בהמה כלאי בגדים, ואחר שזוכה למצות שעטנז וכל מה דאסר לן רחמנא התירה לנו כנגדו אסר לנו כלאים התיר לנו כלאים בציצית אם כן ודאי יזכה לבגד בציצית ואחר שזכה בציצית המצילין מן הזנות כמו שנא' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכ' אשר אתם זונים אחריהם וכההוא ששכר זונה וניצל על ידי הציצית אז ממילא יזכה לכי יקח איש אשה חדשה והיינו גדר ערוה שידבק באשתו ולא באחרת וכל זה נמשך מן הקדושה הבאה לו מן שילוח הקן, ואולי מטעם זה נאמר השכר אריכות ימים דווקא בכיבוד אב ואם ובשלוח הקן כי הבן סורר ומורה עובר על שתיהם הן שאיננו שומע בקול אביו ובקול אמו הן שהוא זולל וסובא הפך ממה שמורה עליו מצות שלוח הקן להיות גדור מאכילה שלא לאכול האם עם הבנים וסמיך ליה כי יהיה באיש חטא משפט מות כי שני העבירות של בן סורר ומורה שניהם דרכי מות על כן אמרה התורה שהמקיים יזכה בשניהם לאריכות ימים, כיבוד אב ואם כפשוטו וכן הגדור בעניני מאכלות כמו שפירש רש"י על פסוק זאת החיה אשר תאכלו משל לרופא שהלך לבקר שני חולים אחד לחיים כו' כי הקדושה היינו החיים כמ"ש קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים ויש לדקדק הלא

מצינו שהשכר אריכות ימים גם במי שיש לו אבן שלימה וצדק שנאמר למען יאריכון ימיך, ואולי כל צד הרמז נרמז גם שם מה שנרמז בשני מצות אלו כי ידוע המדרש על פסוק אורח חיים פן תפלס שלא יהיה שוקל מצות התורה לומר מצוה זו גדולה ומצוה זו קטנה משל לפרדס כו' ואם כן יעדה התורה אריכות ימים למי שמשוה מצוה קטנה דהיינו שילוח הקן למצוה גדולה דהיינו כיבוד אב ואם לכך נאמר לא יהיה בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה רצה לומר פן תפלס ותשקול המצות לאמור זו גדולה וזו קטנה ואז תזכה אל יעוד למען יאריכון ימיך האמור בגדולה ובקטנה, ואף על פי שאין המקראות יוצאין מידי פשוטן ומדברים בסתם מידה ומשקל מ"מ בא הרמז שרצה ה' בכל מקום שישוה האדם המידות והמשקולות בין במצות התורה בין במשא ומתן כי תועבת ה' כל עושה אלה כל עושה עול מהו כל עושה אלה אלא כל עושה עול מדבר במשקל במשקלות של משא ומתן ויש לו גדולה וקטנה וכל עושה אלה שאינו כל כך עול היינו השוקל מצות התורה ואומר זו גדולה וזו קטנה ואם אינו שוקל הרי הוא מקיים שלוח הקן ככיבוד אב ואם ועל כן זוכה ליעוד למען יאריכון ימיך, ורש"י מביא פסוק אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך ביאור הפסוקים הוא שבאו להזהיר לאחרים שלא יתחברו אל הסובאים והזוללים אף על פי שאינן אוכלים ושותין עמהם אלא יושבין במסיבתה מ"מ כדי בזיון וקצף מה שבזמן ההוא מתבטלין מדברי תורה כי כל המסובין עמהם מסתמא הם בטלנים:

מאמר שכג

בן סורר ומורה צריך שיאכל בבוקי סריקי

כדמסיק פרק זה בורר אמר רבי אבהו אינו חייב עד שיאכל בחבורה דכולה סריקין פירש"י בטלנין ויש להם סמך מן פסוקים אלו שנ' אל תהי בסובאי יין לא נאמר אל תהי סובא וזולל כי זה כבר מוזהר מן התורה אלא הוסיף אזהרה שלא יהיה אחד מחבורת הבטלנים וזהו בי"ת של בסובאי בזוללי ודקדקו מלשון למו ר"ל אע"פ שהם אוכלים למו לנפשייהו ולא לך, מ"מ אתה לא תהיה בחבורתם כי זולל וסובא יוורש ויבקש לימודו וילסטם הבריות ואתה תהיה בעזרתו לסוף ואת"ל שלסוף תפרוש ממנו מ"מ למה תהיה מכלל בוקי סריקי הבטלנים הישנים בתרדימת הזמן ומתבטלין מתורתם שנאמר וקרעים תלביש נומה כדמסיק בפרק היו בודקין אמר רבי זירא כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים שנאמר וקרעים תלביש נומה רצה לומר שאינו לומד כי אם לפרקים פרקים שהרי מתבטל בזמן שהוא יושב אצלם, לפיכך שמע לאביך זה ילדיך

וגו' כי הסורר ומורה הזולל וסובא אינו שומע בקול אביו ואמו ואולי אם תהיה בחבורתו תלמוד ממנו לבעט באב ואם על כן כלך מדרכו, ורז"ל אמרו שאינו חייב עד שיגנוב משל אביו, ומטעם זה קראו הכתוב סורר כד"א שריך סוררים וחברי גנבים, ומורה שמורה היתר לעצמו ויאמר הלא משלי אני אוכל כי סוף שימותו ואני יורש אותם והיתר זה שייך ביותר כשהם זקנים באים בימים אז יורה גם הוא היתר לעצמו ויאמר היום או מחר ימותו והכל שלי ועל זה אמר ואל תבוז כי זקנה אמך כמ"ש עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוהו בני נשר לא דבר הכתוב אלא כנגד בן סורר ומורה המלעיג לאב ואם כשיזקינו ויאמר היום או מחר ימותו והכל שלי זהו שאמר ליקהת אם היינו לקמטים שיש לה מחמת זקנה מה כתיב אחריו וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ וכשנתלה על עץ אז יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר דוגמת שר האופה כאשר פתר לו יוסף לכך אמר ואל תבוז כי זקנה אמך ותלה טענת הזקנה יותר באם מבאב לפי שהאם גם בחיי שניהם אין לה כח בממון אביו כי אם במיתת בעלה ומי יודע אם היא לא תמות תחלה כשהיא זקינה ואז לא זכתה לעולם בממון זה. ובילקוט פרשת יתרו מביא דרש על פסוק אורח חיים פן תפלס ששכר שלוח הקן כשכר כבוד אב ואם ומסיק שם כשם ששכרן שוה כך עונשן שוה שנאמר עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם עין שהלעיג על כבוד אב ואם ובזה לא תקח האם על הבנים יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר דין נקיר ודין לא נקיר יבא עורב אכזרי על בניו וינקור אותם ואל יהנה ממנו ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם כו' נראה שרצה לפרש פסוק זה על בן סורר ומורה ועל העובר מצות שינוח הקן, כי בן סורר ומורה שיחת לו רחמי אב על בנים וגרם שגם אביו יתהפך לו לאכזר ויביאו לבית דין לדונו למיתה על כן נסקל ונתלה וגרם לו שהעורב האכזרי ינקר עינו כשיתלוהו על עץ, וזה שלא קיים מצות שינוח הקן שצוה ה' כדי להקנות אותנו קנין מדת הרחמים וזה לא ריחם על הקן על כן יאכלוהו בני נשר הרחמנים וברבתי פרשה זו מסוק שטעם מצוה זו מפני רחמנות עיין שם ונראה שאין זה סותר מה שאמרו רז"ל האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו כו' היינו האומר שלכך צוה הקב"ה המצום לפי שהשם יתברך ריחם עליהם אם כן ודאי מטיל קנאה ועושה מידותיו רחמים ואינן אלא גזירות דאם לא כן למה התיר לשחוט שום בעל חי אבל מדרש הרבתי סובר שודאי כך גזר הקדוש ברוך הוא אבל מכל מקום יש לנו תועלת במצוה זו לעשות בנו הרחמנות קנין קיים כדי שלא נתאכזר כנגדם מכל וכל ויהי האכזריות אצלינו קנין קיים וקל להבין, ומה שהקדים פסוק זה סובא לזולל ובפרשה כתיב זולל וסובא לפי שהסובא גדלה רעתו יותר מן הזולל כי אין האדם יכול לאכול

יותר מכדי שביעה אבל הסובא אילו דברים שאין להם שיעור ויכול לשתות יותר מכדי שביעה כמנהג השיכורים על כן אמר בפרשה לא זו שהוא זולל אלא אפילו ממדת הסובא לא נתרחק ובמשלי אמר לא זו שלא תהיה בין הסובאים אשר דרכיהם מקולקלין יותר מדאי אנא אפילו בין הזוללים לא תהיה כי שניהם חין זיווגם עולה יפה, וכל זה מענין השתי קדושות שנזכרו בפרשת קדושים ובפסוק והיה מחניך קדוש ועל שני קדושות אלו סובבת פרשה זו וכן טעם דריחוק אתנן זונה ומחיר כלב הוא גם כן מענין המתנגד לשתי קדושות אלו אתנן זונה הפך גדר ערוה ומחיר כלב לפי שנאמר והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והיינו מעין קלקול של בן סורר ומורה:

מאמר שכד

וכי תבואו וגו' על הצר וגו' פירו' ענין השופר

ויש סמך לדברינו שבזמן שיוצאין למלחמה צריכין לצאת אגב כנגד היצר הרע שעליו נאמר ונתנו ה' אלהיך בידך שבזמן שאחד מהם מסור בידך דהיינו היצר הרע ממילא גם האומות מסורים בידך, ממה שנאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם רואה שגם הוא התחיל בלשון יחיד הצר הצורר אחד במשמע ואחר כך אמר ונושעתם מאויביכם הרבה במשמע, אלא שרצה לומר שעיקר המלחמה היא הפנימית ולכך כפי הצר הצורר אתכם כי מתחילה אמר וכי תבואו מלחמה על הצר כנגד הצר הידוע והוא היצר הרע ואחר כך גם על הצורר אתכם דהיינו האומות כי צוררים הם לכם ומראים שנאתם בגלוי אבל היצר הרע הפסוק קראו צר אבל הוא אינו מראה את עצם כצר אלא אדרבה נראה כאוהב ומאכיל לאדם לחם כזבים כמו שנאמר ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ מחשבות בעצה תכון ובתחבולות תעשה לך מלחמה מדקאמר תעשה לך מלחמה לעצמך משמע וזוהי המלחמה שבתוכך ממש כי היצר הרע מאכיל לאדם לחם שקר כי תחילת הסתת הנחש בחוה היה בעניני אכילה וערוה כדעת הרמב"ם שעץ הדעת היה מוליד תאות המשגל כי שניהם קרוין לחם הן סתם אכילה להעמיד הגוף הן המשגל על דרך קראן לו ויאכל לחם כי הוא גם כן לחם לקיום המין ויען כי ב' דברים אלו הכרחיים לכל אדם לקיום גופו ולקיום המין על כן יש ליצר הרע מקום ביותר בשתים אלו להסיתו שיהיה כל עסקו בהם ואחר כך מסיתו שישתדל אחריהם כי הכסף יענה את הכל ואם לא יוכל להשיגו בהיתר יסיתו להשיגו באיסור עד כי יעשה חציצה בינו לבין בוראו כמו שאמרו היום אומר לו עשה כך ולמחר כך עד שיאמר לו לך עבוד אלהים אחרים וזהו שאמר ואחר ימלא פיהו חצץ לעשות חציצה בינו לבין בוראו ולכך היצר הרע מתחיל

בבן סורר ומורה בעניני אכילה עד שמביאו לידי לסטיות ואז כאילו כפר בעיקר בחשבו לית דין ולית דיין על כן על הלסטיות לבד דינו למיתה ונידון על שם שסופו בלסטיות ולכך התחבולה לכבוש היצר הרע על ידי צומות מן האכילה שלא ליתן ליצרו התחלה כלל אל ההסתה כי לחמו לחם שקר דרך משל חמדת אוהבי כסף האדם סבור שזה לחמו ואינו כן אלא לחם שקר כי אין בו כח הזן כמו סתם לחם ואם בתחילת אכילתו נראה לו כי לחמו הוא כאשר ימלא פיהו אז יבחין כי פיהו מלא חצץ אבני היצר הרע המראה לו פנים כי קניני העולם הזה דבוקים בו והאמת אינו כן אלא שיש חציצה ביניהם והמות יפריד ביניהם, וזה משל על כל חמדות העולם הזה שהמות יפריד ביניהם ועל כן זכירת יום המות בודאי מרגיש היצר הרע וזה שאמר והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם מן שני מיני אויבים לפי שעל ידי התרועה יבטל כח היצר הרע לשלא יוכל להחטיאו ואז ממילא האומות מנוצחים ומה שנאמר ונזכרתם לפני ה' אע"פ שפשוטו שהקב"ה יזכור אתכם מ"מ הן זכירה אינו נופל שפיר כלפי מעלה כי אין שכחה לפני כסא כבודו ועוד שהפסוק מסיים והיה לכם לזכרון על כן יתכן לפרש על צד הרמז לומר שעל ידי התרועה תבאו אתם לידי זכירה ויסבול פירוש זה לשון ונזכרתם שאתם תהיו נזכרים אל הדברים. אשר בהם תנצח את היצר הרע כי השופר מזכיר שופר של מתן תורה ועל דרך אי לא אזיל יעסוק בתורה השופר מזכיר שופר של משיח כי אז יהיה ה' אחד ועל דרך אי לא אזיל יקרא ק"ש שנאמר ה' שהוא אלהינו יהיה לעתיד ה' אחד כפרש"י וזה יערבב השטן כי יזכור שיבא יומו שהקדוש ברוך הוא שוחטו, השופר מזכיר יום המיתה שנאמר כל יושבי תבל ושוכני ארץ דרשו רז"ל אלו המתים וכתיב כתקוע שופר תשמעו, ומ"ש כאן והרעותם ואחר כך אמר ותקעתם על עולותיכם וזבחי שלמיכם, כי למעלה מדבר בזמן שכבר משל בו יצרו הרע והוא מקבל עליו לשוב בתשובה וללחום על הצר הפנימי בקול גנוחי גנח וילולי יליל השייך לבעלי תשובה אמר והרעותם כי זה עומד במקום חטאות ואשמות, אבל כשכבר עשה תשובה על העבר והרי הוא צדיק להבא ובא לפני ה' בעולות ושלמים אשר בלי עון ירוצון אז כתיב ותקעתם כי התרועה ענינה תשובה והתקיעה ענינה קול פשוט המורה על שיפור המעשים כמבואר פרשת שופטים על פסוק עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, וזה ענין תקיעת כל חודש אלול לערבב השטן אין הפירוש שלא ידע מתי יהיה ראש השנה כי ודאי ידע אלא ערבובו הוא ע"י שהשופר מביא לידי חרדה כמו שנאמר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, והחרדה מביאה לידי תשובה וזהו ערבובו ובלבולו כשרואה שישראל מוכנים לעשות תשובה ולכך בא ענין זה ברמז על ידי תקיעת שופר כי השופר

סימן מלחמה והוא להזהיר את האדם מן האויב הפנימי המראה עצמו כאוהב על כן מראין לאדם סימן מלחמה ולהורות נתן בלבם שבכל זמן יש לו מלחמה בביתו וביותר צריך האדם לידיעת דבר זה בעתים הללו לפני בא יום ה' הגדול והנורא, כי בשעת הסכנה השטן מקטרג ביותר ועתים הללו הקרובים אל יום הדין ביותר הם מסוכנים שהשטן מקטרג בהם על כן צריך האדם כל החודש להכין עצמו למלחמה זו כדי לערבבו וכבר כתבנו פרשת שופטים שגם בימי משה כשעלה להר בפעם שלישי היו ישראל עסוקים בצום ותענית כל הימים מארבעים האחרונים שבהם עלה משה לקבל לוחות האחרונות וסימנך אני לדודי ודודי לי, כדמסיק בילקוט דירמיה סימן שי"ב, אמר רב הונא מעלה זו יש בין ישראל לגוים, דאנו בישראל כתיב והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם, ואילו בנוים מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאום ה' להיות לי לעם ואני אהיה להם לאלהים ע"כ וזהו ההבדל שבין לוחות ראשונות לאחרונות, כי בראשונות שעדיין לא חטאו שכינה קדמה ואזלה לקראת ישראל שנאמר ה' מסיני בא וכמו שפרש"י על פסוק ויוצא משה את העם לקראת האלהים שמע מינה שהשכינה הקדימה לצאת כנגדם אבל לאחר שחטאו אמר ה' למשה עלה אלי ההרה הוא יצא ראשונה ואח"כ ירדה השכינ' על ההר והיינו הפשרה של שובינו אלהי ישענו וכן היו לוחות הראשונות עצמם מעשה ה' והמכתב ג"כ מכתב אלהים אבל האחרונות היה רק המכתב מכתב אלהים אבל הלוחות עצמם משה פסלם שנאמר פסל לך וגו' כי כך המדה בדרכי התשובה שהאדם צריך לתקן תחלה חומר לוח לבו והקב"ה מסייע על ידו לחקוק על לוח לבו כל הדברים שהיו כתובים על לוח לבו קודם שסרח ותיקון החומר ע"י דברי הצומות וזעקתם כמו שעשו בימי משה בארבעים ימים אחרונים והיו ימי רצון כראשונים, ובזה נ"ל מה שנאמר פעם אחד דודי לי ואני לו ופעם שני נאמר אני לדודי ודודי לי שהראשון נאמר קודם שחטאו כדמסיק בילקוט בפסוק זה וז"ל ד"א הוא לי לאלהים ואני לו לאומה הוא לי לאב ואני לו לבן הוא לי לרועה ואני לו לצאן הוא לי לשומר ואני לו לכרם, אבל פסוק שני מדבר אחר שסרחו וזה כדעת המדרש האומר הכל להפך אתם הכרם ואני השומר כו' אתם הצאן ואני הרועה כו' אתם בנים ואני האב כו' וזה ע"ד הפסוק אני לדודי ודודי לי, לכך נאמר כי תצא למלחמה אתה תהיה המתחיל לצאת וה' יגמור על ידך ונתנו ה' אלהיך בידך, ובפרשת שלוח הקן בענין הסמיכות אל כי תבנה בית חדש, יש רמז שבזכות מצות שינוח הקן יזכו ישראל לבנין בית חדש דהיינו בית המקדש וקרוב לזה פירש בעל הטורים, ואני מוסיף ביאור ענין זה כי ב"ה נקרא קן כדאיתא במדרש על פסוק גם צפור וגו' ודורר קן לה וזהו סוד ק' גדולה במלת קן רמז למקדש שגובהו ק' אמה וזה מדה כנגד מדה

בזכות שמניח קן של העופות יזכו ישראל שישובו אל קן שלהם כיונים אל ארבותיהם כי בזמן הגלות היו כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו ובזמן הגאולה ישובו אל קן שלהם דהיינו ב"ה אשר שם צפרים יקננו כדאיתא ברבתי פרשת תרומה אשר שם צפרים יקננו אלו הצפרים אשר היה כהן גדול מקריב בבין המקדש חסידה ברושים ביתה זה אהרן שנאמר בו תומיך ואוריך לאיש חסידך, ורמז זה בפסוק נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל חי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך רמז שהצפרים בזכות אשר קננו כדי להשיב ביונים אל ארובות מקדש אל שיקריבום שם על המזבח בזכות זה זכי למצות שילוח הקן שנצטוו ישראל עליהם שלא להשחית קן שלהם ובזה מצאו בית להם ואם הצפרים יש להם חשק להיות נקרבים במקדש ק"ו בן אדם שנכספה וגם כלתה נפשו לחצרות ה' לישב שם מושב אלהים, זה"ש אשר שם צפרים יקננו אלו הצפרים שכ"ג מקריב כו' כאינו בכוונה קננו כדי להקריבם, ועל דרך המדרש אמר גם צפור מצאה בית כדרך שאמרנו שבזכות מצות כי יקרא לך קן צפור יזכה לבית חדש ממש או יזכו לבנין בית המקדש חדש וכן מסיק ברבתי שלח תשלח א"ר תנחומא אם קיימת מצוה זאת אתה ממהר את אליהו הנביא שיבא שנ' הנני שולח לכם את אליה הנביא וגו' ומה ענין שילוח זה לזה אלא כדאמרן שבזכות קיום קן זה יזכו לבנין בית המקדש שנקרא קן וק' גדולה שגובהו ק' אמה קו"ף במילואו בגמטריא מקום כי בית המקדש מקומו של עולם כמו שנאמר ויפגע במקום כי משם הושתת העולם, ורמז לדבר כי יקרא לפניך קן צפור, כל המלות הללו חוץ מן מלת קן, ר"ת עולה גם כן למספר קן דהיינו כ' מן כי י' מן יקרא ל' מן לפניך צ' מן צפור ועוד נכתב קן בפירוש, שני קן אלו מרמזים על זה שאמרנו ששילוח סתם קן גורם שלוח קן שני דהיינו להשיב את ישראל אל ארובותיהם כיונים ולמה שנאמר כי תבנה בית חדש דהיינו בנין בהמ"ק שנקרא קן והיינו מה שנאמר שלח תשלח:

פרשת כי תבא

מאמר שכה

כי תבא עשה מצוה שבזכותה תזכה לבא כו'

והיה כי תבא אל הארץ וגו', בילקוט אין והיה אלא מיד, כי תבא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענן שבזכותה תכנס אל הארץ, ופירוש דבר זה נפלא ממני איך יקיים מצות ביכורים קודם שיכנס לארץ, ויתכן לפרש שלא על מצות בכורים ממש חמרו כן אלא על מצוה שנמשלה לזו כמו שארז"ל כל המביא דורן לתלמיד חכם כאלו הקריב בכורים

וראיה מאלישע והטעם לפי שהביכורים היו לכהנים למנה וכתיב לתת מנות לכהנים למען יחזקו בתורת ה' ומצוה זו היתה בידם לקיימה טרם בואם לארץ כדי שבזכותה יזכו לבא לארץ, ובענין טעם מצוה זו יש דעות רבות זה אומר בכה וזה אומר בכה והנה מכולם אמרתי אוחזה בסנסני דברי הרמב"ם שכתב לא דברה תורה אנא כנגד יצר הרע לפי שכל פרי חדש יצרו של אדם תוקפו ביותר בבולמוס אכילת דבר זה עודה בכפו יבלענה ולפי שהאדם להוט מאוד אחר אכילה זו למלאות רצין יצרו על כן סגרה התורה בעד יצרו שיכבוש אותו ויפריש הבכורים לשמים והאריך הרב בדבריו, גומר על ידו להחזיק דיעה זו ממה שנאמר שני פעמים בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי עד בוקר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך וזה כשנאמר שהבכורים יש להם טעם דברי הרמב"ם כדי לכבוש היצר הרע שלא למלאות תאוותו והוא הטעם המבואר מן פשט המקראות והוא כדי שמתוך מצוה זו נבא לידי הכרה וידיעה כי לא בכחונו ירשנו ארץ אלא מאת ה' היתה לנו למנה והרי אנחנו רק אריסים בקרקע ומדרך האריס שכל פרי ראשון שהוא רואה הוא ממהר להביאו מנחה לאדוניו וכובש יצרו מלאכלו כך הקב"ה ראשון ראוי לנו לעובדו בכל מיני ראשית שבעולם כי בכולם אנחנו מודים לו יתברך כי הוא ראשון ולו כל הארץ על כן ימהר כל אדם לעבודת השם מלכל שאר מעשיו כשם שהוא יתברך ראשון כך עבודתו יתברך ראשונה לכל שאר מעשה האדם כמ"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו' וכנגד טעם זה אמר תחלה ולא ילין חלב חגי עד בוקר לומר לך שאם תבא עבודת השם יתברך לידך אל תחמיצנה לאמר מחר אעשה כדבר המלך ה' והיום אגמור תחלה עסקים שלי שאם חתה אומר כן הרי אתה מקדים המאוחר ומאחר המוקדם כי ה' יתברך הוא ראשון ושטרו קודם לעשות עבודתו תחלה שלא לפסול אותה בלינה כי הראשון ראוי להיות נעבד ראשונה, וזהו דעת המדרש האומר שהעולם נברא בזכות חלה בזכות תרומה בזכות בכורים כו' לפי שכולם נקראו ראשית והטעם בכולן אחד כי כל העבודות שאנו עושין להקדוש ברוך הוא בכל עניני ראשית, בכולן אנחנו נותנין הודיה לשמו יתברך כי הוא יתברך ראשון ומכאן יצא הלימוד שלא להחמיץ שום מצוה כי זהו ממש דברי המתודה לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי מלשון אין מעבירין על המצות וקאי על מה שאמר ככל מצותך אשר צויתני לא הקדמתי המאוחר ולא אחרתי המוקדם לא עברתי ממצותיך אל דבר אחר וכ"ש שלא שכחתי כלל:

מאמר שכו

סמיכות ראשית בכורי אדמתך לפסוק לא תשחט על חמץ כו'

וכנגד ביטול היצר הרע אמר לא תשחט על חמץ דם זבחי כדעת האומר שהיצר הרע נמשל לשאור שבעיסה וסמיך לשניהם ראשית בכורי אדמתך כי הבכורים יש להם שני כוונות אלו הן ביטול היצר הרע הן להקדים עבודת השם יתברך, וזהו שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' קרבן ראשית תקריבו אותם כו' פירש רש"י שתי הלחם הבאים מן השאור ובכורים מן הדבש כמו דבש תמרים ותאנים ופירש בעל הטורים שהשאור רמז ליצר הרע שדומה לשאור ומתוק לאדם כדבש, ולפירושו מוכרח לומר לפי שתתחיל בחמץ ונתן טעם מן הדבש אל השאור וקשה מה ענין הדבש לכאן שאמר כי כל שאור וכל דבש כנותן טעם מן שניהם על דבר האמור למעלה אלא ודאי שגם הדבש מרמז ליצר הרע, והנני מוסיף משני וחומר כי היצר הרע מסיתו לשני מיני עבירות חלק אחד הם העבירות שיש לאדם מהם הנאת שעה כעריות ועניני אכילה ודוגמתו, חלק שני הם העבירות שאין לאדם מהם אפילו הנאת שעה כמו עבודה זרה ולשון הרע ודוגמתו, ותדע כי אנשי כנסת הגדולה בקשו על שתיהם על יצרא דעבודה זרה הנמשל לשאור שאינו ראוי לאכילה כך העבודה זרה חטא בלא הנאה ועל יצרא דערוה שהמשיל בדבש ונמסר בידיהם השאור אבל לא יצרא דערוה מפני יישוב העולם וזהו שאמרו רבותינו ז"ל אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה אשריכם זורעי על כל מים בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורין בידו ולשון זה צריך יישוב, ונראה שכך פירושו חלק אחד מן יצרם דהיינו יצרא דעבודה זרה שנמשל לשאור חטא בלא הנאה מסור בידם ממש, אבל יצרא דערוה שנמשל לדבש אמר דרך פשרה לא הה מסורים בידו אבל גם הוא אינו מסור בידם שהרי גם עם אנשי כנה"ג נעשית פשרה שכחלו לעיני' ומהני דלא מגרי בקריבתא, ורבי יוחנן רצה ליתן טעם למה אסרה התורה שאור ודבש בכל קרבן והתורה שאור בביכורים של עצרת ודבש בביכורים שבפרשה זו, על כן נראה שטעמו של דבר שבמקום שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידה כו' לפיכך בעצרת יום מתן תורה שם אין כח אל היצר הרע כי התרה תבלין אל היצר הרע, והביכורים הם כמו גמילות חסד לתת מנות לכהנים למען יחזקו בתורת ה' ושם אין ליצר הרע לח גם כי יבא למתק בדבש עניני החטא לא יוכל לו בזמן שהוא עוסק בגמילות חסדים זה"ש משלחי רגל השור והחמור השור שכוונתו להזיק בקרן ורגל בלא הנאה זהו כנגד השאור, והחמור זה כנגד החומר המתאוה לדברים הנראין מתוקין כדבש, וא"ת בשלמא התורה שפיר כי היא תבלין על היצר הרע אבל גמילות חסדים מה ענינו לכאן וא"ת שכך היא הסגולה שגם העוסק בסתם גמילות חסדים הוא מבטל היצר הרע, א"כ למה ארז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו

לבית המדרש למה לא הזכירו גם ג"ח, תשובה לדבר שהפסוק אומר אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעי לכם לצדקה ואין מים אלא התורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ומדקאמר זורעי על כל מים ורצה לומר שהזריעה תהיה על כל מים ש"מ שמדבר בג"ח הנעשה ללומדי תורה שמחזיקים בידיהם ואם כן גם הגמילות חסדים דומה כאילו למד התורה ובידו גם כן לבטל היצר הרע כמו הלומדה וכן ביכורים אלו הם לכהנים למען יחזקו בתורת א' ובזה מתורץ מה שנ' ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם פירש רש"י אין לך אלא כהן שבימיך וקשה פשיטא מהיכא תיתי לחלק כי אין זה דומה לשופט וק"ל אלא לפי שלא ניתנו הביכורים אלא כעין דורן לתלמיד חכם וסד"א כשאין הכהן תלמיד חכם בכל התנאים השייכין לת"ח לא יתנו לו המנות קמ"ל שסוף סוף מסתמא יש בו קצת ריח תורה, לכך נאמר ב' פעמים לא תשחט על חמץ דם זבחי כי אחד מדבר בשאור שבקרבו ואחד מדבר בסתם חמץ הראוי לאכילה כדבש ועל שניהם אמר שהם מתבטלין בשני מיני ביכורים אחד בעצרת ואחד בפרשת ביכורים ור"ל אע"פ שאסרתי לך החמץ בדם זבחי מ"מ ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך ר"ל בשני מיני ביכורים ביכורי עצרת יום הביכורים ובסתם ביכורים מותר להקריב חמץ ודבש כי בשניהם התורה עומדת כנגדו ותדע כי שני מיני יצר הרע אלו אחד תלוי בלב והיינו יצרא דע"ז שנאמר בה למען תפוש בית ישראל בלבם וכמ"ש כי יצר לב האדם רק רע והוא בצד שמאל ואחד תלוי בכבד כי שם מקום התאוה שנאמר כי תאוה נפשך וכתיב כי הדם הוא הנפש והוא המתאוה לכל דבר טוב למאכל והוא בצד ימין ובו התחיל הנחש שנאמר ותרא האשה כי טיב העץ למאכל וכבר אמרנו שגדול כח התורה לבטל בה יצרא דע"ז התלוי בלב וזה"ש לב אקרי כדלקמן וגדול כח הביכורים ג"ח לבטל דיצרא דערוה ושאר הנאות שנראין טוב לשעה וזה"ש טוב אקרי כו' על כן קרב השאור בעצרת והדבש בביכורים כי שני מיני ביכורים אלו הם כנגד ב' מיני יצר הרע אלו כאמור:

מאמר שכז

ביאור מזמור אשרי העם יודעי תרועה

וזה"ש לך שמים אף לך ארץ מאי אף לך אלא לפי שפסוק והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע המסיתו לאמר כי לו הארץ בירושה על כן צוהו על ענין הביכורים שיזכור בכל שנה כי ה' נותן לו נחלה והוא רק אריס בקרקע לכך נאמר אף לך ארץ שנא יאמר השמים שמים לה' והארץ של בני אדם אלא הארץ נתן לבני אדם, ולפי שדיבור זה לא נאמר אלא כנגד שני מיני יצר הרע שבאדם

אחד בלב משמאל ואחד בכבד מימין על כן אמר דרך התנצלות צפון וימין אתה בראתם ע"ד שנאמר ואשר הרעותי שדרשו רז"ל שהקב"ה מתחרט על שברא היצר הרע כך אמר כאן דרך התנצלות אתה בראת צפון וימין כי בפשוטו קשה למה לא הזכיר מזרח ומערב, תבור זה יצרא דתאות שצריך לשבור התאות אבל לא לבטלם לגמרי, וחרמון זה יצרא דע"ז שצריך להחרימו ולבטל, מכל וכל אך ארז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו לכך אמר לך זרוע עם גבורה תעוז ידך ותרום ימינך ע"ד שויתי ה' לנגדי תמיד כי ימין ה' נגד הלב לבטל מכל וכל מציאות יצר הרע דע"ז ויד שמאלו ית' כנגד יצרא דתאוה שבימין האדם שלא לבעל לגמרי אלא לשברו, צדק ומשפט מכון כסאך משפט חרוץ לעשות בעושי רצון יצר הרע שאין לו הנאה, אמנם משפט שיש בו צדקה לעשות בעושי רצון יצר הרע דעבירה שיש לו קצת התנצלות, חסד ואמת יקדמו פניך חסד זו ג"ח, ואמת תורת אמת מצילין ב' יצר הרע אלו, אשרי העם יודעי תרועה כי תרועה שבהם שברים ותרועה גנוח גנח ויילולי יליל כי ילולי ייליל כנגד יצרא דע"ז שעושה את האדם חלל רשע כמת בחייו ושייך בו תרועה מלשון תרועם בשבט ברזל ענין רציצה מכל וכל אבל גנח כנגד יצרא דתאות כי חולת אהבה הוא וענין תיקונו שברים ע"ד תבור לשבר התאות ולתקן חלי הנפש וזה"ש שהשופר ענינו לערבב השטן וזהו שאמר בשמך יגילון כל היום דראש השנה ע"ד המדרש ושמחין בראש השנה וברצונך תרום קרנינו קרן שתוקעין בו בר"ה כדי שתרום קרנינו על האויבים החיצונים והפנימיים וק"ל וזהו דעת המדרש האומר אילו של יצחק לא יצא ממנו דבר לבטלה כו' ומסיק קרנו של שמאל הוא קרן של מתן תורה וקרן של ימין שופר שלעתיד כו' לפי שבמתן תורה לא נתבטל כי אם יצרא דע"ז שבלב בצד שמאל אבל לעתיד יתבטל מכל וכל גם יצרא דתאות כמ"ש לא רעב ללחם כי אם לשמוע דבר ה' ואולי מטעם זה הופכין שופר לצד ימין כי השטן דערוה ושאר תאות עומד לימינו לשטנו אבל של שמאל כבר בקשו עליו אנשי כנסת גדולה ומאז אין כחו כמקדם ובשניהם אמר לא ילין חלב חגי הן בעצרת יום קבלת התורה שנקראת ראשית דרכו אשר משם יש ללמוד להקדים כל מצוה כי לה משפט הראשית הן סתם ביכורים שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה כי ג מכאן יש ילמוד להקדים כל מצוה שלא לפסלה בלינה כמ"ש לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי:

מאמר שכח

ארז"ל שאמרו שירה על הביכורים כו'

וזה"ש תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב ומכאן למדו רז"ל במסכת ערכין רמז על השיר שאומרים על הביכורים בג"ש ומקשה בגמרא ואימא תורה דכתיב פיקודי

ה' ישרים משמחי לב ומשני לב אקרי טוב לבב לא אקרי ואימא ביכורים שנ' ושמחת בכל הטוב ומשני טוב אקני לבב לא אקרי, אבל בשמחה כתיב ושמחת לבב כהולך בחליל ורש"י מביא פסוק הנה עבדי ירונו מטוב לבב, הנך רואה שקרא לתורה לב ולביכורים טוב והטעם לפי שהתורה של ביכורים דעצרת כנגד היצר הרע המתגרה בלב ע"ד בשני לבבך וסתם ביכורים כנגד היצר הרע דדבש המסית בדברים הנראים טובים לשעה והם בטלים ע"י מנוה דגמילות חסדים להטיב במנות אלו עם המחזיקים בתורת ה' על כן נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב בראשית דתורה ובראשית דביכורים על כן ועבדת את אויבך תהיה משועבד ליצרך אויב פנימי אשר יפיל אותך גם ביד אויב חיצוני, ושניהם צריכין להיות בשמחה כי השמחה הוראה על שלימות הפועל זה"ש עשיתי ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך לפירש"י שפירש עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושמחתי בו ראייתו ממה שנאמר השקיפה ממעון קדשך ע"ד שאומרים שהשמחה במעונו ורצה לומר בזכות שמחה זו תשמחינו ממעונך מקום שמשם השמחה ולדעת רז"ל קאי על השיר שהוא בשמחה על כן אמר השקיפה ממעון קדשך כי ברקיע ששמו מעון המלאכים אומרים שירה כדמסיק פר' אין דורשין, ולפי שפרשת ביכורים ומעשר שניהם מדברים בעניני גמילות חסד וצדקה על כן אומרים השקיפה וגומר עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות וקשה והלא זה כמו נסיון וכתיב לא תנסו את ה' אלא לפי שבביכורים ומעשר מותר לומר כן במעשר שנאמר הביאו המעשר אל בית האוצר ויהי נא טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די וכן בביכורים מותר לומר כן כפירש"י ושמרת ועשית אותם בת קול מברכתו הבאת ביכורים בשנה זו תשנה לשנה הבאה דוגמת מה שנאמר אחר כך את ה' האמרת וגומר וה' האמירך, ויכול להיות שפסוק ויהי נא ערף בביתי היינו ליתן טרף ליראים העוסקים בתורה.

מאמר שכט

כל השקפה לרעה חוץ ממתנות עניים כו'

ורז"ל אמרו כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מן פסוק זה השקיפה וגומר לפי שגדול כח מתנות עניים שמהפכין רוגז לרחמים וכפי הנראה שלשון השקיפה במשמעותו גם לשון חבטה כלשון משקוף, אך הפירוש הברור הוא שבכל מקום מצד שהקב"ה משגיח על הכלל שאם היה מסתכל במעשה כל יחיד אזי היה נתבקר פנקס של כל יחיד ולא היה יכול לעמוד בדין כי לא יצדק לפניו כל חי אם יהיה נידון בפי עצמו וראיה מן פסוק והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם כי מעשה העגל נתכפר מטעם זכות דרבים

כמ"ש הן אל כביר לא ימאס אבל ביום פקדי היינו כשיהי' נספרים אחד לאחד אז יעלה זכרון כל יחיד לפניו ית' ויתבקר פנקסו שלא יהיה כל כך זכיות שיגינו בעדו אז יהיה מעשה העגל חוזר וניעור וזה"ש ופקדתי עליהם את חטאתם על כן התיקון לזה שבשעת המספר יתנו כופר נפש כי על ידי הצדקה נעשה כל יחיד כאילו היה רבים כיצד הרי אמרו המחיה נפש אחת מישראל כאינו מקיים עולם מלא ואם כן כשהקב"ה חס על אותו יחיד הנותן צדקה הרי כאילו א על עולם מלא אשר הוא מקיים בצדקה שעושה וכבר ידעת ההבדל שבין לשון ראיה ללשון השקפה כי כל ראיה היינו פיזור הראות במקום מגולה שרבים נסקרים בסקירה אחת, אבל בלשון השקפה כתיב וישקף אבימלך בעד החלון נשקפה בעד החלון דאשת סיסרא, בעד החלון נשקפתי וכל עניני ראיה שבעד החלון אינו מפזר הראות אלא מסתכל על איזו דבר פרטי או על איזו יחיד לפיכך כל השקפה שדרך ארבות השמים על כל יחיד ויחיד בפני עצמו הוא לרעה חוץ מן הצדקה שגם השקפה על היחיד נחשב כמו על רבים לכך נאמר במעשר אם לא אפתח לכם ארובות השמים, וקשה למה נקט ארובות ובסתם ברכה אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים ונומר אלא שלא במקום צדקה צריך שיהיו כולם נסקרים בסקירה אחת כי גדול זכות הרבים אבל במעשר אף אם יסתכל בכל יחיד ויחיד בפני עצמו דומה כאילו נסתכל בעולם מלא אשר נתקיים ע"י צדקתו ועל כן אמר השקיפה והיה לו לומר השקף כי יו"ד ה"א נראין מיותרים, אלא לפי ששם של יה הוא מדת הדין שנאמר יסר יסרני יה וכתיב אשר תיסרנו יה וכן כי יד על כס יה וכן עזי וזמרת יה לכך קבע במלה זו שם של י"ה אע"פ שהוא מדת הדין שע"י המעשר יתהפך לרחמים וכמ"ש עזי וזמרת יה ויהי לישועה אע"פ שאפתח לכם ארבות השמים להסתכל על כל יחיד בפני עצמו והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ותדע כי מאחר ששם של ארבע מידת הרחמים ומתוכו שם של יה מדת הדין אם כן ו"ה המה עיקר מדת הרחמים, על כן הארורים שבפרשה במספר י"א לומר לך שלאידך גיסא הרשעים מהפכים רחמים לרוגז וכן להפך י"א ברוך כי הם מתברכין מן ו' ה' לכך הנותן פרוטה לעני מתברך בששה ברכות, כנגד ששה פעמים ברוך שנזכרו בפרשה מן ברוך אתה בעיר והלאה, והמפייסו ומקיים מה שנאמר ותפק לרעב נפשך מתברך בי"א ברכות כי נתוספו לו ה' כנגד נפשו שדומה לבוראה בחמשה דברים האמורים במסכת ברכות ויש לה חמשה שמות נפש רוח נשמה יחידה חיה לפיכך הנותן פרוטה לעני מתברך מן ו' שבשם בששה ברוך אלו כי כולם ענייני עה"ז הנכללים בששה קצות והמפייסו ומקיים ותפק לרעב נפשך אז יקבל גם ברכות הנפשיים מן ה' שבשם הגדול ולפיכך התוכחות מתחילין בוי"ו ומסיימין בה"א כי אצל

הרשעים כך המידה שמהפכין רחמים לרוגז ולכך הם הפוכים שקדמה וי"ו לה"א כסדר שהם כתובים בשם הגדול והם גורמים גס כן י"א ארודים שבפ' ורמז לך במלת השקיפה שיו"ד ה"א שהם מדת הדין יתהפכו לרחמים ע"י המעשר ואחר כך הזכיר י"א ארורים לומר לך שוי"ו ה"א שהם מדת הרחמים יתהפכו למדת הדין וכן בוי"ו ה"א דתוכחה וכן בששה ברוך שבפרשה, ומה שאין הפרשה מזכרת י"א ברוך והיה לו להניח בדיוק י"א ארורים לפי שכל העונשים הם בעולם הזה הנגלה אבל עיקר מתן שכר לעה"ב הנעלם כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא וכל היעודים הגשמיים שנזכרו בכל הפרשה אינן כי אם הפירות אבל הקרן קיים לעה"ב שהרי בין בקללות בין בברכות נאמר ובאו עליך מעצמם משמע כי בשכר העה"ז הענין טבעי שבעושי מצוה הברכה דבוקה במצוה עצמה וכן העונש דבק בעבירה אבל בשכר העה"ב נאמר פעלת לחוסים בך וכן ארז"ל מפתח של תחיה לא נמסר ביד שליח וכן מפתח של גשמים לפי שהוא נכלל עם גשם נדבות שלעתיד, ומה שמקשה בחזקוני פרשת וירא שמצינו השקפה לטובה בארבע מקומות וצדק משמים נשקף מי זאת הנשקפה כמו שחר כי השקיף ממרום קדשו עד אשר ישקיף וירא ה', ונראה שמכולם אין קושיא כי יכול להיות שכולם מדברים בצדקה וכך נראין הדברים כי פסוק צדק משמים נשקף מדבר בצדקה ופסוק כי השקיף ממרום קדשו וגו' לשמוע אנקת אסיר אלו עניים מרודים וכן פסוק ה' משמים על ארץ השקיף לראות היש משכיל היינו משכיל אל דל ופסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר שכן כתוב ומבשרך אל תתעלם אז יבקע כשחר אורך ופסוק עד ישקיף וירא לטובה מדכתיב וירא מתחיל ה ישקיף על הפרט ואח"כ וירא על הכלל, ולפיכך פירש"י כל השקפה לרעה דוקא בפסוק וישקיפו על סדום לפי שזה עון סדום יד עני ואביון לא החזיקה על כן ההשקפה ודאי לרעה ויש לפרש עוד שאצל הברכה אמר ודלתי שמים פתח כי כל דלת עשוי לה כניס ולהוציא ולא להשקפה וכשלא הביט און ביעקב ודאי ישלח ה' את הברכה בריבוי, אבל אם פותח ארובה וחלון העשוי להשקיף ממנו אז הדבר מסוכן שאם ישקוף ה' במעשה התחתונים מסתמא ימצאם מקולקלים ומדת הדין מתעוררת עליהם על כן כל השקפה שדרך חלון או ארובה לרעה שכן נאמר בדור המבול וארבות השמים נפתחו ר"ל לראות במעשיהם וכן וירד ה' לראות את העיר וגומר אבל במתנות עניים אפילו אם יפתח להם ארבות השמים להסתכל במעשיהם מ"מ והריקותי לכם ברכה כי מדת הדין תתהפך לרחמים כמשגיח על רבים ולכך תגי"ן על ק' דהשקיפה לזכור זכות אברהם שהוליד למאה כן פירש בעל הטורים, וקשה מה ענין אברהם לכאן אלא לפי שגם אברהם היה נחשב לרבים כמו שכתוב ואעשך לגוי גדול שהוא עצמו יהיה נחשב לגוי גדול הן מצד

שלמד תורה לרבים והכניסן תחת כנפי השכינה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן הן מצד שנטע אשל אכילה שתיה לויה והחיה נפשות רבות וחסרונם על כן נחשב אברהם כרבים כמו שכתוב הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו רוצה לומר הוא לבדו היה נחשב לרבים ואע"פ שסתם תולדות לא הוליד כי אם למאה מ"מ גם קודם זה הוליד אותן שהחיה על כן תגין על קו"ף של השקיפה שגם על כל יחיד ויחיד ישקיף ה' ע"י הצדקה כמו שהשקיף על אברהם ויחשבהו לרבים ואז יתהפך דין לרחמים, ויש סמך לפסוק עד ק אשר ישקיף וירא ה' השקפה וראיה:

ע"ד

מאמר של

בר"ה כל העולם עוברין כבני מרון

שמסיק במסכת ראש השנה פרק א' בר"ה כל העולם עוברין לפניו כבני מרון אי מאי כבני מרון הכי תרגומא כבני אימרנא רבי שמעון בן לקיש אומר כעלות בית חורון ר' יהודה אומר כחיילות בית דוד אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן וכולן נסקרים בסקירה אחת, וקשה במאי קמפלגי, ונראה שפלוגתייהו אם כל יחיד ויחיד נידון בפני עצמו או אם העולם נידון אחרי רובו ת"ק סבר שהעולם נידון ע"פ רובו לפי שכ"י ערבים זל"ז זה"ש כבני אימרנא, כמארז"ל שה פזורה ישראל למה נמשלו ישראל לשה מה השה בזמן שהוא לוקה באחד מאבריו כולו מרגיש אף ישראל עכן לבדו חטא וכתיב חטא ישראל והיינו מצד הערבות ואע"פ שפירשו למה נקראו כ"י שה בלשון יחיד שיות מבעי ליה אלא שבא להורות שכולן כאיש אחד שבזמן שלוקה בא' מאבריו כולו מרגיש מ"מ מאחר שהזכיר פסוק לשון שה נקט גם התנא ל' כבני אימרנא רבי שמעון בן לקיש אומר כל יחיד נידון בפני עצמו כמעלות בית חורון שלא היו שנים יכולין לילך יחד אלא עיני ה' על כל דרכי איש בפרטות, ור' יהודה סובר תרווייהו איתנהו ביה כדא"ר אלעזר פ"ק דקדושין לפי שהעולם נדון אחרי רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם לזכות, פירוש שמתחלה הקדוש ברוך הוא שוקל כל מעשה יחיד ויחיד לראות אם הוא מן הצדיקים או מן הרשעים ואחר כך כללם יחד אם רוב העולם צדיקים או רשעים זה"ש כחיילות בית דוד שהיו הולכין מתחלה אחד אחד ואח"כ היו בכנופיא ונסקרין בסקירה אחת ורבה בר בר חנה הולך ומפרש דברי ר' יהודה ואמר וכולן נסקרים בסקירה אחת כו' ועל כן נוהגין להרבות בצדקה בימים שקודם ר"ה ובין ר"ה ליום כפור כדי שע"י הצדקה יהיה היחיד נחשב כמו רבים ויהיה השקפת ה' על כל יחיד לטובה, ויהיו עוסקים בתורה ובגמילות חסדים הכלולים בפסוק תחת אשר לא

עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, בשמחה היינו התורה שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, ובטוב לבב זהו בעל גמילות חסדים שיש לו לב טוב מרוב כל לפי שבשתים אלו מצינו שהיחיד נחשב כמו רבים בצדקה כדאמרן כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, בתורה שכל המלמד לחברו תורה כאלו ילדו ואז גם כן דומה כאילו קיים עולם מלא, על כן נאמר במתן תורה ונפל ממנו רב כי ע"י התור' אפילו יחיד נחשב כמו רבים, וכל ענין פרשת הבכורים שנתנו לכהנים למען יחזקו בתורת ה' הרי חזוק לתורה וגמילות חסדים כא', ועל כן מביאי הבכורים חרדו כל החרדה הזאת על הבאתה,

מאמר שלא

כיצד מעלין את הביכורים

כדמסיק במסכת בכורים כיצד מעלין את הבכורים כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירן של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו, הקרובים מביאין תאנים וענבים הרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים, השור הולך לפניהם עד שמגיעין קרוב לירושלים, שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם הפחות והסגנים והגזברים יוצאין לקראתן ולפי כבוד הנכנסים היו יוצאין וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתיפו ונכנס עד שמגיע לעזרה הגיעו לעזרה דברו הלוים בשיר ארוממך ה' כי דלתני ולא שמחת אויבי לי, הגוזלות שעל הסלים היו עולות ומה שבידם נותנין לכהנים, עודנו הסל על כתיפו קורא מן הגדתי היום עד שהוא גומר כל הפרשה וכו', כל הפרטים הללו וכל החרדות הללו מורים על גודל מעלת מצוה זו שיש בה עבודה לאל ראשון ואחרון ויש בה קרבן וג"ח שמחזיקין בתורת ה' על כן הזכיר לשון העלאה כיצד מעלין הבכורים כי דומה כאילו העלה עולה לה' שכן נאמר והניחו לפני מזבח ה' אלהיך, והיו כל עיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד כי אנשי מעמד היו בעלים לקרבנות כי היו עומדים על כל קרבן במקום הבעלים כ"ז הוראה שהבכורים יש להם דין קרבן שהרי היו טעונין תנופה ושיר ולינה כקרבן והיו לנים ברחובה של עיר ולא היו נכנסים לבתים אע"פ שפרש"י הטעם משום אהל הטומאה מ"מ יש בו גם כן רמז שהיו זריזים במצוה זו ולנו דרך ארעי כדי למהר לילך בהשכמה ולמדו זה מן סמיכות פסוק ראשית בכורי אדמתך אל פסוק ולא ילין חלב חגי עד בוקר לומר לך כשם שאין ללין הקרבן כך הבכורים אינן בלינה של קבע אלא כל המתעסקים בה ילינו לינת

עראי ברחוב לכך נאמר במזמור שדברו הלוים בערב ילין בכי ולבוקר רנה כי בערב היו מצטערים על שהיו מוכרחים ללין ולעכב ולבוקר רנה היו שמחים בהליכתן כי כל כך היה לכם חשק גדול לבא ולראות פני ה', ולמשכים היו הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו, להורות שהזמן המובחר לעשות בו עבודת ה' היא בהשכמה באשמורת הבוקר לקיים מה שאמר דוד אעירה שחר אני מעיר ר השחר ואין השחר מעיר אותי כי יש מקום לאדם ללמוד דרך עבודתו יתברך מן השמש העולה בשחר לעבודת ה' לעשות כמותו ואז השחר מעיר את האדם כי ממנו יראה וכן יעשה, אבל יותר טוב דרך שלמי הדעת שנמשלו למלאכי ה' צבאות שבעולם העליון הגדולים מן השמש והם מעירים השחר כי השמש לומד מהם כמו שהשמש מקבל מן עולם המלאכים כך שמש מקבל גם מישראל וזהו ענין אעירה שחר מכאן סמך להשכמת סליחות קודם עלות השחר כדי שהשחר ילמוד ממנו לעשות כמונו לייחד אל חי יתברך בי"ג מדות הכוללים כל מדותיו של השי"ת, ומה שמביאין דוקא ענבים ותאנים לפי שישראל נמשלו בהם שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם ודומה כאלו הקריבו ישראל את עצמם, הרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים שאינן מתקלקלין בדרך והיו נוחין לכהנים ביותר גם מצד הרפואה אכילת היבשים טובים מן הרטובים גם מצד גודל טורח הדרך יש שכר גדול לרחוקים מן שכר הקרובים לכך כשנותנין להם שלום נותנין לרחוקים ואחר כך לקרובים וכך המדה גם בבעלי תשובה הבאים מרחוק שמעלתן גדולה אפילו מן צדיק שנאמר שלום שלום לרחוק ואחר כך לקרוב כי הבא להקביל המלך ממקום רחוק ודאי הגדיל לעשות ושכרו גדול מן שכר הבא ממקום קרוב כי לפום צערא אגרא, השור הולך לפניהם להורות כשם שנאמר ורב תבואות בכח שור כי כמו שרב תבואות באות בכח שור כך ע"י הבכורים שמביא הוא זוכה בכל הפירות שהם כולם לה' וזה"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה רוצה לומר על ידי הראשית שאתה מקריב תקח לך כל פרי האדמה ותזכה בהם, ועטרה של זית בראשו שנאמר זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך כזית זה העונה על כל המשקים לכך נאמר אחר פרשת בכורים היום הזה ר' אלהיך מצוך וגו' רוצה לומר אחר שנתת הודיה להשי"ת כי תבל ומלואה שלו מאז אתה ראוי לקבל עליך מצותיו, את ה' האמרת וה' האמירך כמו שכתוב עשיתי ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך וגו' ולתתך עליון וגו' לתהלה לשם ולתפארת על כן עושין זכר לשם טוב זה בעטרה של זית לומר שזית פרי רענן קרא ה' שמך וגו' וע"ד שנאמר צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת על כן ולתתך עליון על כל הגוים וגו' היינו ע"י בכורים ומעשרות שהזכיר לפנים, והיו יוצאין לקראתם להקביל פני עושה

מצוה והחליל מכה לפניהם לעשות עבודת השם בשמחה ובטוב לבב, הגיעו לעזרה דברו הלוים בשיר ארוממך ה' כי דליתני וגו' נראה שלכך אמרו מזמור זה לפי שנאמר בו ואני אמרתי בשנוי בל אמוט לעולם, כי לפי פשוטו עיקר טעם מצות בכורים פן אחר ירושה וישיבה של שלוה ישכחו את ה' הנותן להם כח נעשות חיל זה"ש כי תבא אל הארץ אשר ה' נותן לך נחלה ויש לחוש פן תשכח כי ה' אלהיך הנותן לך וגו' על כן חק לישראל הוא מימים ימימה להביא בית ה' מנחה מראשית כל פרי כדי שלא תאמר בשלוי בל אמוט לעולם

ועל דרך הדרש שמצוה זו באה לבטל כח היצר הרע על כן אמרו כנגדו ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי כי מטעם זה מותר להביא בכורים מן הדבש אע"פ שבמקום אחר אסרו כמבואר למעלה, עודהו על כתיפו קירא מהגדתי היום לה' אלהיך וגו' אף ע"פ שעדיין לא הגיד כלום והוא אומר הגדתי לשעבר משמע ואע"פ שאין אומר ודברים בלי נשמע קולו עדיין מכל מקום בהבאה זו שהביא דורון כאריס לאדון הרי זה כאלו הגיד בפירוש באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותנו לתת א כמו שכתוב אשר ה' אלהיך נותן לך כי ידיעה זו היא המכוון מן הבאת הבכורים, ולקח הכהן הטנא מידן והניחו לפני מזבח ה' להורות שקרבן יחשב לו כמוקטר על גבי מזבח ועל טנא זה אמר ברוך טנאך ומשטארתך רוצה לומר על ידי טנא זה תזכה בנשאר, ועניתי ואמרת לפני ה' אלהיך חרמי אבד אבי וגו' להורות כי נתינת הארץ להם היתה מתוך העוני של מצרים ולא מתוך טובה שהיתה כבר בידם ואז הגדל הטובה ביותר שמכל התלאות אשר עברו עלינו מן ארמי אובד אבי הלכנו מדחי אל דחי עד לפי שהיינו במצרים בצרה גדולה ומשם הוציאנו ה' אל ארץ זבת חלב ודבש ועל גודל החסד הזה עלינו להודות ביותר וחוב עלינו לזכור חסד אל מדי שנה בשנה כמ"ש ועתה הנה הבאתי וגו' ושמחת בכל הטוב כי שמחה שאחר עת צרה גדולה משאר שמחות על כן מקבל אני עלי לעבוד את ה' בשמחה שמחתי ושימחתי אחרים, השקיפה ממעון קדשך שהשמחה במעונו וברך את עמך ישראל, וכשם שהמעשר מהפך ההשקפה מרעה לטוב כך ע"י השופר הקב"ה עומד מן כסא דין ויושב על כסא רחמים לכך נאמר כאן שמעתי בקול ה' אלהי היינו קול השופר ועשיתי מעשה הצדקה ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך ורמז בקול לתשובה תפלה צדקה כי כולם בגמטריא צום ממון קול כי כולן תלוין בקול קול תפלה קול פיוס לעני וקול חרדת השופר בעבור התשובה

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם וגו', קשה למה מנה דוקא במצב זה החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל ולא עשה כן בשאר קבוצים, וע"ק כל הפסוק מדבר בלשון רבים ואחר כך מתחיל לדבר בלשון יחיד מן לעברך בברית ה' וגו':

מאמר שלב

למה נסמכה פ' נצבים לקללות

ורש"י מסיק למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים כו' ומסיק ואף פרשה של מעלה פיוסים כו', כפי הנראה שפרשה זו כולה מדברת מענין הערבות שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה ואז כולם דומין לאיש אחד שבזמן שלוקה באחד מאבריו כ גופו מרגיש על כן התחיל בלשון אתם נצבים כמדבר לרבים ואחר כך כשמתחיל להזכיר ענין הערבות הוא מזכיר כ"י בלשון יחיד לעברך בברית ה' אלהיך וגו' וזה הטעם שכל התוכחות נאמרו גם כן בלשון יחיד כי הם אמורים בפרשה אחר שהזכיר שבועת הר גריזים והר עיבל ששם קבלו עליהם גם הערבות ומצדו נעשו כאיש אחד כאמור, ומטעם זה סדרם משה על זה האופן כי כל מי שיש סיפק בידו להוכיח ולהשיב רבים מעון נקל לו לקבל עליו הערבות ואין לו לחוש כ"כ פן יתפס בעון חבירו שהרי בידו להכריח רבים על שמירת התורה לכך סדרם על זה האופן מתחלה הזכיר ראשי אלפי ישראל אשר בידם שבט המוסר כמו שכתוב לא יסור שבט מיהודה וזמ"ש ראשיכם שבטיכם ולא אמר לשבטיכם בלמ"ד אלא רוצה לומר ראשיכם הם שבטיכם, כי בידה שבט המוסר, על כן הם קודמים לקבל עליהם הערבות שכולו תלוי בזה ל מי שאין בידו להוכיח ולהשיב רבים מעון אינו נתפס עליהם רק שיעשה את שלו ויוכיחו על פניו או יכריחו אם שבט המוסר בידו, ואח"כ זקניכם דהיינו מחוקק אשר אין שבט נוגש בידו רק שפתיו נעות וברוח פיו ימית רשע ואין כחו אלא בפיו ע"כ אין נקל להם כ"כ לקבל הערבות ואח"כ כל איש ישראל הדומה בדומה לו שאין בידו כלל שום כפיה ומכל מקום יכנסו כולם בערבות באופן שכל הרואה דבר איסור בחבירו חייב להוכיחו אם ישמע ישמע ואם חדל יחדל והוא רשע בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת, ואח"כ הזכיר הטף כי גם המה ערבים כדמסיק ברבתי דשיר השירים בפסוק משכני אחריך נרוצה ואח"כ הזכיר הנשים שאינן בכלל הערבות בכל התורה כי היא פטורה מכל מצות עשה שהזמן גרמא ומטעם זה הקדים בפ' וילך נשים לטף וכאן הקדים טף לנשים כי שם הנשים באים לשמוע ע"כ הם קודמין לטף אבל בענין הערבות הטף קודמין כי כן אמרו ישראל בנינו ערבין שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כדמסיק ברבתי, ועל

זה מורה מספר צ"ח בקללות כי קללות שבתורת כהנים הוזכר בהם שבע על חטאתיכם ומספר כולם מ"ט הטעם מבואר במקומו לפי שהיו עבור שמיטין ויובלין שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה על כן הוזכר מספר שבע כנגד השמיטין ומספר מ"ט כנגד היובלין, אבל אותן צ"ח קללות שבערבות מואב טעם אחר יש בהם והיא שמספר מ"ט בא על שלא קיימו התורה שנדרשת במ"ט פנים על פי ההלכה אף על פי שיש מ"פ מונים ב' פעמים, מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא מכ"מ אותן שאינן אליבא דהלכתא ודאי לא קחשיב ועיקר העונש בא במספר מ"ט כנגד מ"ט פנים לתורה הנדרשים על פי ההלכה מצד מ"ט שערי בינה שנמסרו למשה, על כן מצד הערבות באו במספר צ"ח ר"ל שיסבול עונש מ"ט בעבור עצמו ועונש מ"ט עבור חבירו, ועל כן כששמעו מאה קללות חסר שתים הוריקו פניהם כו' לא אמר צ"ח ואמר ק' חסר שתים כי באמת היה להם להיות מאה במילואו שהרי חמשים שערי בינה יש בעולם אלא לפי שנא' ותחסרהו מעט מאלהים שכולן נמסרו למשה חסר אחת על כן אמר שמן מאה קללות חסרו שתים כנגד שער החמישים שאין עונש כנגדו אחר שאינו מסור ביד האדם וחסרו שתים אחד מצד עצמו ואחד מצד חבירו, והוצרך לומר חוץ מן אותן מ"ט שבתורת כהנים כדי שלא תאמר דלמא לכך באו במספר מ"ט שני פעמים פעם אחד מ"ט כנגד שמיטות ויובלין ופעם שני מ"ט כנגד התורה שנדרשת במ"ט פנים ולא מצד שאחד יסבול עון חבירו על זה אמר לבטל טענה זו, חוץ מן מ"ט שבת"כ, רצה לומר אילו היו כאן תחילה אותן מ"ט קללות עצמם שבת"כ ונוסף עליהם מ"ט הייתי אומר כן, אבל אין ודבר כן אלא כולם קללות אחרות ואם כן אין זכרון לראשונים שהיו על השמיטין והיובלין וכולם הם על תורה ולמה באו במספר צ"ח אלא ודאי להורות שמצד הערבות כ"א יסבול מספר מ"ט עבור עצמו ומספר מ"ט עבור חבירו על כן הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו כי האיש אשר הוא טהור ובדרך רע לא היה מה יועיל לו כל כשרון המעשה אם הוא חייב לישא עון אחרים על כן אמר להם משה אתם נצבים כיום הזה שהוא מאפיל ומאיר כי השמש גלגל היומי כשהוא עומד נגד פנינו הוא מאיר לארץ ולדרים עליה והיה כמסתיר פניו ממנו וימש חשך אם כן השמש בידו להאיר ולהחשיך כך גם אתם ביד כל איש מישראל להאיר לחבירו כשהוא רואה שחבירו הולך חשיכים ואין נוגה לו בידו להוכיחו וליסרו ולהאיר לו הדרך אשר ילך ואת המעשה אשר יעשה, ואם הוא מסתיר פנים ממנו ומעלים עין מסוררים דין הוא שיתפס גם הוא בעונו והורה להם משה שעיקר הערבות תלוי בתוכחות מוסר שמצד הערבות חייב כ"א לייסר את חבירו

מאמר שלג

אתם נצבים כשתהיו באגודה אחת

זהו שמסיק בילקוט אתם נצבים אימתי כשתהיו אגודה אחת היום כלכם בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה אחת של קנים בבת אחת שמא יכול לשברם ואילו אחת אפילו תינוק יכול לשברם וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו אגודה אחת שנאמר ויבואו בני יהודה על בית ישראל ויבואו יחדיו מארץ צפון, וקשה ענין אגודה אחת לפרשה זו אלא ודאי שר"ל שמצד הערבות נמשלו ישראל לאיש א שבזמן שלוקה באחד מאבריו כולו מרגיש כך בזמן שאחד חוטא כולן מרגישין, והרפואה לזה בזמן שהם באגודה אחת אז כ"א מרגיש שרעת חבירו היא גם רעתו וכן להיפך אמרו רז"ל גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו על כן מסתמא ידרוש כ"א שלום חברו כי בשלומו יהיה גם שלום לו, ועוד יש לומר שלכך אמר אתם נצבים היום כיום ההוא שמאפיל ומאיר כך יש חילוק בדבר הנעשה בנגלה לאור השמש לדבר הנעשה בנסתר ודרך רשעים כאפילה לומר לך שאין הערבות בנסתרות כאשר משה הולך ומפרש הנסתרות לה' אלהינו, אמנם עיקר הערבות על הנגלות כיום הזה כך אתם נצבים לעבור בברית ה' ובאלתו, היום, ר"ל בגלות לך כיום שהוא ברור לך כי בדבר שברור לך חייב אתה להאיר לחבירך כדרך שהקב"ה מאיר לך ויורה חטאים בדרך וזה שמסיק כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם כך גם אתה הוכח תוכיח אפילו פעמים, ומתחילה הוריקו כי סברו שחפץ ה' לכלותם על ידי הערבות זה, ואמר להם משה הלא בלאו הכי כבר נתחייבתם כליה גם קודם הערבות על רוב פעמים אשר הכעסתם לפניו גם בלא ערבות הייתם חייבים כליה לפניו ומכל מקום לא עשה עמכם כלה כחטאתיכם שהרי אתם נצבים וקיימים לפניו אם כן גם בערבות אינו מכניס אתכם בו כדי לכלותכם אלא לטובתכם כדי שכל אחד יוכיח ויאור לחבירו ועוד יש טעם גדול בדבר איך ששלימות ישראל תלוי בזמן שהם אגודה אחת:

ע"ד המדרש

מאמר שלד

ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא

ולקחתם לכם ביום ראשון וכי ראשון הוא כו' אלא ראשון לחשבון עונות כו' משל למדינה שחייבת מס למלך כו' כך בערב ראש השנה הגדולים מתענין כו' ותדע כי הוא ממש הסדר שנזכר בפרשה זו החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל וקשה על המדרש מאין מצא לו סמך לעשות חלוקה זו מן ג' כתות כי לא בא כי אם לתרץ קושיית וכי ראשון

הוא והלא ט"ו הוא והיה יכול לתרץ בקצרה ביום כיפור נמחלו העונות ובין יום כיפור לסוכות אין עושין עונות אם כן יום ראשון דחג, ראשון לחשבון עונות, ונראה שבא לתרץ עוד למה כתבה לנו התורה דבר זה שיום זה הוא ראשון לעונות בפסוק המדבר מן לקיחת ארבעה מינים ולמה לא כתבה התורה זה אצל מצות הסוכה אלא ודאי שארבע מינים אלו הם סיבה לדבר זה שיום זה ראשון לחשבון עונות, ומה ענין זה לזה, לכך הוצרך להניח משל זה, וע"ד שמסיק בילקוט פרשת אמור שארבע מינים אלו הם כנגד ארבע כיתות מישראל בעלי תורה ומעשה פרי עץ הדר ובעלי תורה בלא מעשה ובעלי מעשה בלא תורה ושאין להם תורה ולא מעשה ומסיק שם אמר הקדוש ברוך הוא לאבדם אי אפשר אלא יעשו אגודה אחת והם מכפרי אלו על אלו, פירוש הדבר אילו היו באים לדין אחת אחת איך יזכה בדין זה שאין בידו לא תורה ולא מעשים, גם זה שחסר ממנו התורה וזה שחסרו ממנו המצות במה יזכה ארחו, אבל כשנידונין בדרך כלל והם אגודה אחת אז בין כולם יש בהם תורה ומעשים ונמצא שגם מי שהוא נעור וריק מכל שלימות יזכה בזכות צדיק יסוד עולה לאפוקי החוטא ורב מרי אינו בכלל שהרי נאמר והבדילו ה' לרעה הנך רואה ששם נזכרו ג' כתות הגדולים הם בעלי תורה ומעשה, והבינונים הם בעלי תורה בלא מעשה או בעלי מעשה בלא תורה, אבל המוקצים לגמרי הם ערבי נחל שאינן בעלי תורה ואינן בעלי מעשה ועל כולם אמר שתקנתם שיהיו אגודה אחת ואז יכפרו אלו על אלו, ן בפרשה זו עשאן אגודה אחת באמרו אתם נצבים היום כלכם והזכיר מיד טעם אגודה זו לומר שיש צורך בדבר לפי שיש בהם ג' כתות ראשונה ראשיכם לשבטיכם הם המעולים שבכם בעלי תורה ומעשה, שניה זקניכם ושוטריכם. כי החשוב חשוב קודם זקניכם זה קנה חכמה הרי בעלי תורה אבל עדיין אין רמז למעשה, ושוטריכם הם בעלי מעשה שכופין על הדין ורמז בשנים אלו תורה ומעשה ולא רמזם במקום אחד להורות שמדבר בשני מיני בינונים אלו לא ראי זה כראי זה, ואחר כך כל איש ישראל שיש בכללם גם ערבי נחל בלא טעם ולא ריח ותיקונם היות כולם באגודה אחת על כן אמר ראשון לחשבון עונות אצל זכירת שלשה כיתות אלו להבדיל ביניהם ולומר אילו היו באים כולם בפעם אחת לבקש לוותר להם כל עונותיהם יחד לא היה דבר אפשרי מצד מדת הדין אלא מעט מעט יגרשם על כן ראה בעל מדרש זה לחלקם שלשה חלקים ואמר מתחילה יצאו הגדולים שנמשלו לפרי עץ הדר והם ראשיכם לשבטיכם אמורים כאן ובלי ספק שזכותם גדול מכולם על כן מסתמא ויתר הקב"ה בזכותם שליש עונות ומ"ש בערב ר"ה הגדולים מתענין אולי למד לומר כן שכולם באים בצומותי תעניות דוגמת יום כיפור שיבואו כולם בצום, גם באמרו ולקחתם לכם משלכם כמס צומות שהם מכם

ובכם ממש, ואחר כך יצאו לקראתו בעשרת ימי תשובה הבינונים נמשלו לכפות תמרים וענף עץ עבות הם הרמוזים כאן באומרו זקניכם ושוטריכם לאמור ומוותר להם שליש וביום כפור יצאו כ"א ישראל ומוותר להם הכל וז"ש לאבדם א"א יעשו אגודה אחת כו' כדרך שנאמר אתם נצבים היום כלכם וגו' ונרמז שהגדולים מקדימין עצמם כפרי עץ הדר שפריו קודם לענין כדאיתא פרק רבי עקיבא שפי' פריו קודם לעליו היינו תפוח דאתרוג והוא דר באילן משנה לשנה ובדרך זה לא קודם גם לכל שאר פירות, ויותר מהמה אמרו רז"ל שהחכמים נמשלו פרי והבעלי בתים לעלין לבעו רחמי אתכליא על עליא כו' ולפי זה שפיר נרמז בו הגדולים מקדימין עצמם לשאר בעלי בתים וכן לאידך גיסא ערבי נחל הם המאחרים כמס לבא באחרונה ביום כיפור שכן דרשו שחורות כעורב לשון שחרית וערבית פרק עושין פסין, ובדרך זה יש לדרוש גם לשון ערבי נחל, אבל כפות תמרים וענף עבות לא פירש בהם לא קדימה ולא איחור על כן אמרנו שהם כנגד הבינונים הבאים בעשרת ימי תשובה כל כת באה לתקן חסרונה.

מאמר שלה

טעם לסדר שופר של ראש השנה

כ"ז נרמז גם בענין השופר שתוקעין בו תקיעה שברים תרועה תקיעה כדרך שנאמר פרשת בהעלותך ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ואחר כך נאמר ותקעתם רועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תמנה ובהקהיל הקהל תתקעו ולא תריעו הנך רואה שבסדר הפרשה הזכיר תקיעה תרועה תקיעה ובאמרו תרועה שנית רמז לשני מיני תרועה כי גם שברים בכלל תרועה, מפשוטו ראיה שהשופר היה סימן להקהיל העדה הן הנשיאים הן כל העדה אבל לבינונים אין שם רמז על כן יתכן לפרש שיש רמז גם לבינונים שם, כי החונים קדמה הם יהודה יששכר זבולון רמז לזקניכם בעלי חכמה ותורה כי יהודה מחקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים מזבולון מושכים בשבט סופר, והחונים תימנה ראובן שמעון גד כי ימין האדם בו יעשו כל המצות כמו שדרשו מסכת שבת על פסוק ורבבה מימינך אליך לא יגש, לפי שהימין מקיימת כל המצות כו' על כן היו החונים תימנה אנשי מעשה ראובן בעל תשובה מסיק ברבתי וגד צדקת ה' עשה שמעון סופרים ממנו סופרים ביד ימין כדמסיק ברבתי פרשת נשא, וע"כ בשופר של ר"ה תקיעה ראשונה באה לעורר על התשוב' כת ראשונה הנשיאים כדרך שהיה משה נוהג במדבר שכ"ז שהיה צריך שיתועדו הנשיאים היה תוקע קול פשוט ק קול פשוט ראשון זה בא לקבץ כל הנשיאים דהיינו ראשיכם לשבטיכם שיתועדו על התשובה שברים שבמקום תרועה ותרועה ממש באים לעורר אל התשובה

שני כתות אלו בעני תורה בלא מעשה ובעלי מעשה בלא תורה דהיינו זקניכם ושוטריכם שניים יסעו כדרך שעשה משה במדבר כשרצה להסיע ממקומם המחנות החונים קדמה ותימנה היה מריע ונא תקנו כך ב' מיני תרועות אלו שאנו תוקעין בר"ה באו להסיע ממקו' מדרינת' ב' כתות אלו בעלי תורה ובעלי מצוה כמו שבמדבר היו מתיחסים לרוח קדמה ותימנה כי רוח קדמה משם זריחת השמש על כן חנו שם יהודה יששכר זבולון בעלי תורה שנמשלה לשמש ורוח תימה מתיחס לימין האדם כי ביד ימין האדם עושה כל מעשיו על כן יחס צד ימין לאנשי מעשה רוצה לומר ראובן בעל תשובה הצריך לימין ה' הפשוטה לקבל שבים לתקן המעשה ושמעון ממנו סופרים ביד ימין וגד צדקת ה' עשה כך בב' תרועות אלו מסיעים הבינונים הרמוזים בזקניכם שוטריכם ובכפות תמרים וענף עץ עבות, ותקיעה אחרונה כנגד מה שנאמר ובהקהיל הקהל תתקעו ולא תריעו כך אנחנו בתקיעה אחרונה אנו מעוררים כל איש ישראל האמור כאן שיצאו כולם לקראת המלך ה' צבאות בי"כ, וטעם לקול תקיעה בנשיאים ובהקהיל הקהל לפי שכל תקיעה קול פשוט הוא מדה"ר ותרועה ושברים מדה"ד כמ"ש עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר רצ"ל בקול פשוט כנגד ה' שם של רחמים שהוא שייך הן בנשיאים בעלי תורה ומעשה, הן בהקהיל הקהל כי רחמי ה' תמיד על הכלל אף אם יש בהם בלתי הגונים אבל על הבינונים מדת הדין מתוחה כי הם תלוין בדין ועל ידי התרועה עלה אלהים הקדוש ברוך הוא מסלק מהם מדת הדין, על כן נאמר אתם נצבים היום כולכם כמו שסדר זה נוהג גם בתקיעות של ר"ה והתקיעות מעומד כך גם עתה שבא להעבירם בברית ה' גם כן מעומד כשבא לסדרם בסדר זה החשוב חשוב קודם וטעם לעמידה בשני מקומות אילו יתכן ליישב ע"ד

מאמר שלו

במדרש מי גוי גדול כו' איזו אומה כאומה זו ששמחין ביום דין

שמסיק בירושלמי דר"ה אמר רבי סימון כתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו', רבי חמא ורבי אושעיא חד אמר איזו אומה כאומה זו בנוהג שבעולם אדם יש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה שיודעין שהקדוש ב"ה יעשה להם נס, וחרנא אמר איזו אומה כאומה זו בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר למחר למי שומעין לא לשלטון, אבל הקדוש ב"ה אינו כן אלא אמרו בית דין היום ר"ה הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה ויעמדו קטיגורין סניגורין שאמרו בני היום ראש השנה נמלכו בית דין לעברה למחר

הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה והעבירו קטיגורין וסניגורין שנמלכו בני לעברה מה טעם כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, אם חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב אם אין חק לישראל כביכול אין משפט לאלהי יעקב עכ"ל, וקשה במאי קמפלגי, ועוד צריך ליתן טעם לשניהם, ועוד יש צורך לפרש המשך הפסוקים אליבא דתרווייהו ונראה שפלוגתייהו בטעם שופר של ר"ה, כי למ"ד ראשון הטעם כדי לערבב השטן, ולמ"ד שני הטעם לנצח בו האומות כי בר"ה ישראל והאומות באין לדון וכמ"ש ויבאו בני אלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם ואמרו רז"ל שזה היה בראש השנה כי אז כל ע' שרים של מעלה מקטרגים על ישראל להחליפם באומה אחרת ותדע שכן הוא מדקאמר במדרש הילקוט פרשת אמור ב"ד מונין וז"ל כך לפי שישראל ושרי האומות נכנסין לדין כו' מאן דנטיל בדין כו' וישראל נושעין בכל שנה על ידי השופר של איל המזכיר זכות אבות ובזכותם לא יחליפם כפרש"י פרשה זו על פסוק וכאשר נשבע לאבותיך שלא להחליף כו' כי על כן תרועת מלך בו, ועוד שע"י השופר אנו ממליכין אותו יתברך מדי שנה בשנה כמ"ש וכי תבאו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות וגו' ש"מ שהתקיעות באין לבטל הצר הצורר ועדיין לא ידענו באיזו צר הוא מדבר אם בפנימי או בחצוני, מאן דאמר ראשון סובר שהטעם לערבב השטן אויב פנימי העולה ומסטין ומעורר דין של מעלה על ישראל על שיש בינינו בוקי סריקי בטילים מן כל עסק תורה לכך אמר השטן שבא משוט בארץ ומתהלך בה רצה לומר מן אותן בטלנים השטים בארץ דרך טיול והיינו לשון מתהלך, ובגמרא דרשו מתהלך בה על אברהם כו', ורצו בזה שכבר נתערבב על ידי השופר והודה לזכות אברהם והיה הקדוש ברוך הוא חושש שלא יעמוד אל העו"ג בזכות איוב שהי' ירא אלהים ביותר על כן אמר לשטן השמת לבך כו' כדי להביאו לידי נסיון על דרך סר צלם ועל כן למד אותנו הקב"ה להשתיק כל קטיגור בשופר זה המעורר ישנים על כן ישראל בטוחים שיעשה להם נס בדין דאם לא כן למאי נפקא מינה לימדם הקדוש ברוך הוא במה ישתיקו מדת הדין ויערבבו הקטיגור, ודרש פסוק כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים, רצה לומר אפילו שם אלהים שבכ"מ אין אלהים אלא דיין מכל מקום אלהים קרובים אליו כה' רצה לומר כמו שם של רחמים ועל כן אינן מתפעלים מן הדין ואינן לובשים שחורים כו' כי בטוחים המה שגם מדת הדין יתהפך להם לרחמים ע"י השופר כמו שכתוב עלה אלהים בתרועה ר"ל עלה לשון סילוק שהקב"ה מסתלק מן כסא דין ויושב על כסא רחמים ה' בקול שופר ר"ל ע"י קול השופר מתהפך דין לרחמים רמז לדבר מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה ב' פעמים יה עולה שלשים רמז לשלשים קולות העומדים כנגד מדת הדין הרמוזה בשם

יה כמבואר למעלה פרשת כי תבא בפסוק השקיפה בתוספת יה שמתהפכין לרחמים כי שם יה מדת הדין שנאמר יסור יסרני יה אשרי גבר אשר תיסרנו יה, והשופר תוקעין בו במקום הקצר והקול יוצא מן המקום הרחב ואם קיצר הרחב והרחיב הקצר פסול כי הקצר הוא מקום מוגבל אל הקורא מן המצר לשם יה, והרחב הוא מוגבל שמשם האלהים יעננו בקול וירחיב נו גם בשם יה כי דין יתהפו לרחמים והיינו מן המצר קראתי יה שם יה כפשוטו, אבל כשעניני עניני במרחב יה להרחיב שם יה דהיינו לכותבו במילואו יו"ד ה"א ואז יעלה למספר כ"ו כמספר כל שם של ארבע שהוא שם של רחמים והיינו מה שאמרנו שמדת הדין מתהפך לרחמים על ידי השופר שנאמר ה' בקול שופר וכמו שנאמר בצר הרחבת לי וגו', ולקמן יתבאר המדרש האומר שלעתיד הקדוש ברוך הוא יתקע בשופר של ימין ואנחנו בשל שמאל ואם כן אנחנו תוקעים מן המצר ולעמת זה האלהים יעננו בקול לתקוע בשופר גדול במרחב כי הגדול הוא רחב ובשניהם מדת הדין יתהפך לרחמים, כדמסיק ברבתי פרשת אמור מה שופר מכניס בזו ומוציא בזו כך אני עומד מן כסא דין ויושב על כסא רחמים ונראה שהדמיון בזה הוא שמדה טובה מרובה ממדת פורענות ולפיכך המשיל כסא דין למקום צר וכסא רחמים למקום רחב ונמצא כמו השופר שמכניס הקול במקום צר ויוצא ממקום רחב כך הקב"ה נכנס בכסא דין ויוצא מכסא רחמים הרחב ומשם עניני במרחב יה:

מאמר שלז

באור מזמור תקעו בחודש שופר

וזהו פירוש הפסוק לסברא זו הרנינו לאלהים עוזינו הריעו לאלהי יעקב כי בראש השנה יש תרועה בכופר ויש רנון גם בפה לומר מלכיות זכרונות ושופרות כי השופר מלבד שחייבים להריע בו יש עוד חיוב לרנן בפה פסוקי דשופרות, שאו זמרה ותנו תף כינור נעים עם נבל ר"ל הזמרה ישאו בקול אבל תנו ר"ל הניחו תוף וכנור שלא להשתמש בהם כי אם בשופר לבד ולא בכלי אחר, תקעו בחודש שופר רצה לומר כל חודש אלול כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יהיה ר"ה, זהו שאמר בכסא כי על ידי שתוקעין בשופר כל חודש אלול נכסה ממנו אימתי יום הדין, ואם תאמר הלא מסתמא ביום הדין ילבשו שחורים ויתעטפו שחורים ואם כן בזה יכיר השטן כי היום ר"ה ויום הדין ומה הועילו חכמים בתקנתן אינו כן אלא ליום חגינו כמו שבחגים כתיב ושמחת בחגיך כך ישראל לובשין לבנים ושמחין בראש השנה כו' ואם תאמר למה ישראל לובשין לבנים בראש השנה אם בשביל שלא ירגיש השטן שהיום יום הדין לא ילבשו שחורין ולא ילבשו גם לבנים וילכו במלבושי חול כמנהגם ואז ביותר לא ירגיש השטן כלום, אלא ודאי שלכך

שמחין בראש השנה לפי שכם בטוחים שיעשה להם הקב"ה נס, ואם כן צריכין אנו לידע במה ישראל בטוחים שיעשה להם נס, על זה אמר כי חק לישראל הוא ר"ל כבר שמוה לחוק בישראל נעשות לכם נסים ביום זה כאשר עשה בד רות ראשונים כדאיתא במסכת ר"ה פרק א' בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה כו' ומייתי לה מקראי, בר"ה יצא יוסף מבית האסורים כו' בר"ה בטלה כעבודה מאבותינו, וכל אלו נעש' בדרך נס זהו שאמר כאן עדות ביהוסף שמו וגו' הסירותי מסבל שכמו וגו' ר"ל ענין של יוסף יתן עדות ה' נאמנה שיום זה של רחש השנה חק לישראל הוא מימים ימימה שיעשה להם נסים כמו שעשה ליוסף וכי תימא שלא סגי בעד אחד על כן אמר שהרי נתוספה לו ה' וקראו יהוסף כי הוא א' מן חמשה נסים שנעשו לאבותינו בראש השנה דהיינו שרה רחל חנה פקידת יוסף מבית האסורים וביטול העבודה מאבותנו הרי חמשה אלו יתנו עדיהן ויצדקו ויאמרו אמת שיום זה מלומד בנסים ועל זה סומכין לדורי דורות, כי חק לישראל הוא שנקרא על שם כי שרית עם אלהים והוא סמאל שרו של עשו שלא יכול לו כך לדורות חק לישראל שלא יוכל להם בר"ה כי הם מערבבין אותו בשופר, אמנם מ"ד שני סובר שטעם השופר הוא לזכר שאנו ממליכים אותו יתברך בכל שנה ומחדשים המנורה, כדרך כנאמר ותקעתם בשופרות ואמרתם יחי המלך ש"מ שהיו רגילין לתקוע בכל התחדשות מלוכה ועל כן מסר ה' ליד ישראל קביעות ר"ה כי הדבר תלוי בממליכים מתי שירצו המה כי מלכותא דרקיע עשה הקדוש ברוך הוא דוגמת מלכות דארעא ובזה ישראל נוצחים את האומות ודרש פסוק כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים ואיפכא הוה ליה למימר היש לו לאלהים אומה קרובה אליו כאומות ישראל, אלא כך פירושו אלהים היינו מדת הדין ורצה לומר אלהים דהיינו יום הדין בכל שנה קרובים חליו שכל זמן שישראל קובעים יום הדין וקוראים אל אלהים שיבא וישב על כסא דין הוא בא ודן ש"מ שקריאת יום הדין תלוי בישראל וקאי על מה שנ' למעלה מפסוק זה כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמרו רז"ל פרק כלל גדול איזו חכמה ובינה שהוא לעיני העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות ועל זה אמר אשר ישמעון את החקים האלה רצה לומר שישמעו כי חק לישראל הוא לקבוע עתים ולעשות חק וזמן ליום הדין ואמרו רק עם חכם וגו' ועל זה אמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים כדרך שנתבאר ולו אלהים לו דייקא ר"ל לו מסר הדין שקרא אלהים ורצה לומר נו מסר קביעות זמן אל הדין, וקרובים אליו כדאמרן וזהו באור הפסוק למ"ד זה תקעו בחודש שופר הורה שקביעות החודש תלוי בראית הלבנה בחדושה אף אם נראית למעלה ברקיע מכל מקום אם עדיין לא נראית למטה בארץ אין מקדשין אותה וסובר שטעם השופר לחדש המלוכה ביום זה שנברא בו אדם

הראשון ובו ביום אלהים ישב על כסא קדשו והיה דן את אדם הראשון ויצא בדימוס, וכן נאמר במזמור מ"ז עלה אלהים בתרועה וסמך ליה אלהים ישב על כסא קדשו לכך חמר תקעו בחודש שופר כדי לחדש המלוכה בכל שנה תקעו בשופר לפני המלך ה' צבאות ומטעם זה מסר הקביעות ביד ממליכין כדרך המנהג במלכותא דארעא שתלוי הדבר בממליכין, וזה שאמר בכסא רצה לומר דבר זה גורם שנתכסה ונעלם קביעת ר"ח מן בית דין שלמעלה אע"פ שקבעו בימה לדין מכ"מ שמא ימלכו לעברה, וזה שאמר ליום חננו ליום חג לא נאמר אלא ליום חגנו להורות שנקרא חגנו לפי שהוא מסר לנו לקובעו כי חק לישראל להם מסר חוק הקביעות ואז יהיה יום משפט לאלהי יעקב, ועדות ביהוסף שמו שזה היום ראשית ממלכתו על כל ברואיו כי בנוהג שבעולם שבוים שממליכין איזו מלך ישלח רצוצים חפשי מבית האסירים ושולחים עבדים לחירות זהו שאמר עדות ביהוסף שמו כי ביום זה הסירותי מסבל שכמו ושכם עבודת אבותינו במצרים הסיר גם כן ביום זה וזה לעדות וראיה שיום זה ראשית ממלכתו יתברך וזה גם כן טעם השופר ביום שממליכין מלך כי השופר סימן חירות ושופר של יובל יוכיח שנאמר וקראתם דרור בארץ, וזהו שאמרנו ששופר זה הוא לנו סימן חירות מן האומות לשלח אותנו חפשים כשלוח יוסף מן האסורים ובביטול העבודה מן אבותינו, ולשני כוונות אלו אתי שפיר מה שאמרו רז"ל כל השופרות כשרים חוץ משל פרה לפי שקרן אקרי שופר לא אקרי ולמה תלה הדבר בקריאת שופר, אלא לטעם ראשון שבא לערבב ה השטן שלא יביא אותנו לידי חטא כי יורד ומתעה עולה ומסטין הוא מצד שמביא החרדה וממה שמסיק ברבתי פרשת אמור שהשופר לשון שפרו מעשיכם ואם כן של פרה שאינו נקרא שיפר בטלה כוונה זו לכך הוא פסול מלבד מה שיתבאר שהפרה סוררה ומורה על קלקול המעשי' ואיך יורה על ההפך שפור המעשים על כן אינו נקרא שופר, ולטעם שני כדלקמן בדברי רבי נתן שדרש המליכהו עליך ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך בשופר של חירות כי ביום שממליכין מלך משלחים רציצים חפשים ולכך ממליכין אותו ביום זה כי בו נברא אדם הראשון ודומה כאלו היום נברא שמים וארץ אחרי שכולם לא נבראו כי אם בעבור האדם על כן ממליכין אותו יתברך ותוקעין לפניו בשופר על שם הפסוק ברוחו שמים שפרה לפיכך של פרה פסול שאינו נקרא שופר ובטלה כוונה זו שביום זה ברוחו שמים שפרה שענינו הבריאה:

ויכול להיות שבפלוגתא זו פליגי

מאמר שלח

ברבתי פלוגתא על פסוק והנה איל אחר נאחז

ברבתי בפסוק והנה איל אחר וגו' א"ר יצחק כל ימות השנה נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות ובר"ה ניטלין שופר ותוקעין בו ונזכרים לפני הקב"ה ומוחל להם וסופם ליגאל בקרניו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערת תימן רבי לוי אמר לפי שראה אברהם אבינו את האיל נותש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר אמר הקדוש ברוך הוא כך יהיו עתידין בניך להסתבך בגליות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרניו של איל שנ' וה' אלהים בשופר יתקע וקשה במאי קמפלגי אם לא בטעם הכופר כ' ת"ק סובר שהטעם לערבב השטן המקטרג על עונות ישראל זה"ש נאחזים בעבירות כו' ודרש מן פסוק והלך בסערת תימן זה היצר הרע והשטן כי תימן הוא השטן העומד על ימינו לשטנו וסערת כמרז"ל מתחלה דומה היצר הרע לחוט השערה כו' והליכת היצר הרע עי"ז שהשופר גורם חרדת התשובה כמ"ש אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, ור' לוי סובר שטעם השופר להמליכהו עלינו ואז הוא סימן חירות מן המלכיות זה"ש עתידין בניך להסתבך בגלות כו' ועל זה דרש גם הוא והלך בסערת תימן כי מתחלה יהיו נעתקין מן מלכות בבל למדי ומן מדי ליון ומן יון לאדום ואם כן עיקר חירות של שופר שלעתיד יהיה מן אדום שנקרא שעיר והיינו והלך בסערת תימן ע"ד שנאמר באדום וחתו גבוריך תימן, כי שניהם תלוין זה בזה, ועוד יש דעה שלישית שמסיק בילקוט פרשת וירא שאיל של יצחק לא יצא ממנו דבר לבטלה גידין של איל אלו עשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהם עורו של איל הוא אזור מתניו של אליהו, קרנו של איל שמאלו שתקע בו בהר סיני ויהי קול השופר ר"ל השופר הידוע קרנו של ימין שהוא גדול משמאלו עתיד לתקוע בו שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' נראין הדברים שמדרש זה סובר כשני הדיעות שהזכרנו כי שופר זה בא להזכיר שופר של מתן תורה שהיה לערבב השטן ולבטלו כי התורה תבלין על היצר הרע ופסקה זוהמתו גם בא להזכיר שופר של עתיד זמן חרותנו מן האומות וכן בטעם כדי לערבב השטן שני פירושים כי יש אומרים לערבב השטן שלא יקטרג ולא ידע מתי ר"ה וי"א כדי שיהי' סבור שזה שופר של משיח והיינו זמן החירות, ועי"ל ששופר של מתן תורה גרם שניהם כי ע"י חרות על הלוחות נעשו חורין מגליות חורין ממלאך המות והיינו שטן ושניהם מקרא אחד דרשו שנאמר אחר סדר תקנות החצוצרות וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני אלהיכם ונושעתם מאויביכם חד אמר מאויב פנימי מדבר לערבב השטן וחד אמר בסתם אויב מדבר כי השופר סימן חרות מן העו"ג ומדרש הדורש קרניו של איל כו' סובר שבשניהם מדבר ועל כן למדו מן פסוק זה סדר מלכיות זכרונות ושופרות כדמסיק בילקוט

מאמר שלט

בילקוט דרש ר' נתן מלכיות זכרונות ושופרות כו'

אמר ר' נתן אינו צריך אלא ותקעתם בחצוצרות זו שופרות והיה לכם לזכרון זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות אם כן מה ראו לומר מלכיות בתחלה אלא מתחלה המליכהו עליך ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא חירות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול אבל איני יודע מי התוקע ת"ל וה' אלהים בשופר יתקע ועדיין איני יודע מהיכן היא התקיעה ת"ל קול שאן מעיר קול מהיכל קול ה' וגו', ע"ד פשיטי של מדרש זה הוא ראיה ברורה בריאה וטובה על כל מה שהזכרנו ומ"ד שני סובר בטעמו של שופר להמליכהו עלינו ואם הוא סימן חירות כי בזמן שממליכיו מלך מוציאין אסירים לחירות וכמו שכתוב עדות ביהוסף שמו וגו' ועוד שבזכות שאנחנו ממליכין אותו יתברך עליון על כל הארץ על כן לעמת זה הקב"ה נותן אותנו עליון על כל העמים והיינו חירות ממלכיות וזה"ש ותרועת מלך כו' ר"ל אותו התרועה שבה אני מחלי כין מלך מלכי המלכים הקב"ה נמצאת גם בנו שהקב"ה משלם לנו מדה כנגד מדה גם דעת ר' נתן שפסוק זה קאי על שנאמר וכי תבואו מלחמה על הצר וגו' ינושעתם מאויביכם וגו' על כן אמר בקש מלפניו שיזכור לך ובמה בשופר של חרות כו' וקשה חירות בפרשה מאו דכר שמיה אלא ודאי שקאי על ונושעתם מאויביכם כאמור, ומה שמסיק אבל עדיין איני יודע מי התוקע כו' ר"ל ששופרות הללו כולם היו מן אילו של יצחק וגם את זה לעמת זה עשה האלהים כי מן שתי קרניו מסר לנו קרן אחד ולקח לעצמו קרן אחד הגדול כי בזמן שאנו תוקעין ונזכרים לשופר של מתן תורה שהיה של שמאל ודוחין על ידו השטן והיצר הרע, גם לעמת זה הקב"ה יתקע בשופר גדול של ימין שופר של חירות שלעתיד חרות מן הגליות כנגד חרות על הלוחות מן יצר הרע ויסבול פירוש זה גם פסוק מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה דהיינו בשופר גדול ורחב ומה שדרש פסוק קול שאון מעיר קול מהיכל לומר לך שאפילו בדור שכולו חייב יש תקוה לשופר של חירות שלעתיד שיעשה ה' טבור רשעת הגוים במלאות סאתם זהו שאמר קול שאון מעיר שיגיע הזמן להשמע קול שאון וחורבן מעיר הידוע, ולעמת זה קול מהיכל שיגיע הזמן שיתבע ה' עלבונו שהיה היכל ה' ששם כל הזמן הארוך הזה ושתים אלו חברו אל עמק שוה לקרב הגאולה בזכות שתיהם ושלישים על כלו קול ה' משלם גמול לאויביו כדרך שנ' בחצוצרות וצרות ונושעתם מאויביכם כי ג' דברים יקרבו הגאולה ושופר משיח, א' קול שאון מעיר דהיינו רשעת הגוים ב' קול מהיכל שהיה שמם ג' קיל ה' משלם גמול לאויביו כי יום נקם בלב ה' ויתכן לפרש מה שאמר ועדיין איני יודע מהיכן הקול יוצא

אם דווקא זכות ישראל יגרום הקול או אם יש איזו דרך אחר, על כן אמר שזולת הזכיות יש עוד ג' סבות כמו שאנו אומרים עמה למען ירושלים עיר קדשך עשה למען שוממות היכלך עשה למען הרוגים על שם קדשך זה"ש קול שאון החורבן מעיר ירושלים קול מהיכל ממש קול ה' משלם גמול לאויביו, ולפי שתקיעתנו לא יועיל לנו לבטל היצר הרע מכל וכל בעה"ז עד שיסיר ה' לב האבן מקרבנו על כן מסיק שהקב"ה בעצמו יתקע ועיין לקמן פירוש אחר ובזה מתורץ מה שדרש המליכהו תחלה כו', וטעם זה מספיק למה שאומרים מלכיות בראשונה, ומכל מקום קשה למה כתבה התורה רה מלכיות לבסוף אלא שרמז לסוף על העתיד אני ה' אלהיכם בעצמי אתקע כמו שכתוב וה' אלהים בשופר יתקע, לכך מסיק כמדרש זה אחר שאמר המליכהו עליך תחלה כו' ועדיין איני יודע מי הוא התוקע מה ענין קושיא זו לכאן אלא שרצה לתרץ מה קושיא זו למה נאמר אני ה' אלהיכם באחרונה אחרי שמקדימין המלכיות, אלא לרמוז שלעתיד הקב"ה בעצמו יתקע וכן דעת המדרש האומר משה גזר ואבדתם בגוים וגו' בא ישעיה ובטל הגזירה והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וגו' וכן נאמר כאן ונושעתם מאויביכם על ידי תקיעה זו ולפי שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים אם כן מי יתקע שופר של חרות על כן הקב"ה יתקע ועדיין קשה מהיכן יזכו לקול חרות זה בדור חייב על כן אמר שיש ב' סבות לחרות זה קול שאון מעיר כו' ועוד יש לומר שהקב"ה חס על ישראל ביותר על כן צוה להקדים שופר של חרות שיהיה להם לזכרון ואחר כך מלכיות להמליכו לכבודו אבל ישראל לכבוד השי"ת מקדימין להמליכהו ואחר כך שיזכור אותנו בשופר של חירות וק"ל, ועל כן תוקעין בכל חודש אלול כי כבר אמרנו ענינו לעורר אל התשובה וכן כל דברי מוסר נמשלו לקול שופר שנאמר כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם וגומר על כן נאמרו בפרשה זו כל המדריגות שנזכרו אצל החצוצרות בסדר ראשיכם שבטיכם וגו' כי מן הערבות נמשכה מדת המוסר והתוכחה ואם הוכיחו ולא שמע דמו בראשו לבד וכל ישראל נקים.

מאמר שם

באור פרשת נצבים

וזה"ש לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתי בברית ה' הוא העושה מעצמו, ובאלתו זה העושה מאימת מוכיחין שמזכירין לו כל האלות, וכנגדם עשה שתי חלוקות ואמר למען הקים וגומר אחת כאשר נשבע לאבותיך ואחת כאשר דבר לך כדרך שיתבאר לקמן פרשת התשובה שבעושה מאהבה אמר כאשר שש על אבותיך ר"ל לא תצטרך לזכות של אבותיך כי יספיק לך זכות עצמך ובעושה מיראת העונש אמר והטיבך והרבך מאבותיך

ר"ל מן אבותיך ימשך לך הטובה ואחר כך המשיך הסיפור כנגד בועטי' בתוכחת מוסר אשר לא ישמעו בקול מלחשים זהו שאמר ב' פעמים פן בפסוק אחד ע"ד שבארנו למעלה פרשת כי תשא והוכחנו בראיות ברורות שעל ידי ע"ז נולד מלאך אכזרי ששמו אף וע"י שבועטים בתוכחה נולד מלאך אכזרי ששמו חימה שנאמר ויהי מלעיבים במלאכי ה' ובוזים את דבריהם עד עלות חמת ה' לאין מרפא כנגדם נמשך כל הספור שבפרשה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה מעם ה' ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם הרי ע"ז המוליד האף פן יש בכם שורש פרה ראש ולענה זה הבועט בתוכחה שאינו מתירא מן אלתו שהזכיר והיה בשמעו את דברי האלה הזאת מן מוכיחיו והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי וגומר ובעל הטורים פי' שורש פרה חסר וי"ו כי כפרה סוררה הוא והיינו הבועט בתוכחה כפרה סוררה שדרכה לבעוט ומטעם זה שופר של פרה אסור לתקוע בו והטעם לפי שנקרא קרן ולא שופר ונראה לפי שנקרא שופר על שם שפרו מעשיכם וסתם פרה סוררה ואין כאן שיפור מעשים וזה טעם תבא פרה כו' וכפי בפשט הטעם לפי שדרכה לנגח בקרן יותר מן שאר מינים על כן אין קטיגור נעשה סנגור על כן אין בה שפור מעשים וק"ל, לא יאבה ה' סלוח לו כי אז תכף מיד קודם שיוציא לאור מחשבתו הרעה יעשן אף ה' הנולד מן ע"ז כי מחשבה כמעשה דמי שנאמר למען תפוס את בית ישראל בלבם לכך נאמר אז וקאי על מה שאמר אשר לבבו פונה, וכנגדם תולדות החימה אמר וקנאתו וכן פרש"י וקנאתו לשון חמה כד"א כי קנאה חמת גבר וכתיב השיב את חמתי בקנאו וגו' ורבצה כו' כל האלה הכתובה בספר הזה היינו התוכחה שבמשנה תורה והוא על ע"ז שנאמר ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם והיה אם לא תשמע וגומר ש"מ שכל תוכחה זו באה על ע"ז כי מטעם זה נאמר ועבדתם שם אלהים אחרים מהו שם אלא אם תרצה לעבוד ע"ז צא מן פלטין שלי ישראל ועבדת שם בח"ל כי אינו דומה מורד במלך תוך פלטין שלו למורד בו חוץ לפלטין ואחר כך יעד גם כן עונש על המואס בדברי חכמים המוכיחין אותו ואמר והבדילו ה' לרעה ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה היינו האלות שבת"כ שנאמר שם ואם בחקתי תמאסו פרש"י מואס בעושים ושונא חכמים לכך הוסיף מלת ה זורה כי כל חומש ספר בפני עצמו ותורה שם כולל לכל חמש ספרים על כן חמר תחלה בספר הזה היינו ספר דברים ואח"כ אמר ספר התורה הזה כנגד אותן שבת"כ שאינן בספר זה אלא בתורה הזאת ולפי זה צריכין אנו לומר שלפעמים תורה לשון זכר ולפעמים לשין נקיבה כי ק מצינו גם בשאר תיבות ודלא כפירש"י שפירש למעלה מוסב הזאת על התורה שהרי כאן מוסב הזה על התורה:

וי"א להפך כי אותן שבת"כ קשין משל משה כמו שפירש רש"י פרשת בחקותי על פסוק ונתתי את שמיכם כברזל זו קשה משל משה וכו' על כן אמר ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה היינו אותן קללות שבתורת כהנים הקשין משל משה ואמר בספר הזה כי תורת כהנים אינו כולל כל התורה אלא הרי הוא ספר בפני עצמו, לפי שאותן קללות שבת"כ נאמרו בלשון רבים וצרת רבים חצי נחמה על כן אמר והבדילו ה' לרעה ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה כי משנה תורה כולל כל התורה על כן קראו ספר התורה ונאמרו בו כל הקללות בלשון יחיד שמובן מזה שיבדילו ה' לרעה וכל ישראל נקיים אחר שלא שמע בקול מוכיחיו ולהנחה זו נאמר קללות שבמשנה תורה מדברים בזמן שמואס בתוכחה כי מטעם זה אמרו בלשון יחיד, ושבת"כ היו על ע"ז כמ"ש והכרתי את חמניכם וכאן מדבר בזמן שתרווייהו איתנהו ביה עובד ע"ז ואינו שומע בקול מוסר, ולהנחה זו יתכן לומר שלכך באו כאן במספר צ"ח ולהלן במספר מ"ט כי צרת רבים חצי נחמה ואע"פ שכולן כלולים בהם מ"מ נראו כמועטין החצי מן אלו כאלו לא היו רק מ"ט אע"פ שכל צ"ח אלו כלולים בהם, ואמר הדור האחרון וגו' והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כי שניהם אינן יודעין לא מן ע"ז שבלב ולא מן הבעיטה בתוכחות על כן יאמרו בניהם דרך תמיה כי יפלא בעיני שארית העם הזה הרחוקים על מציאות האף והחימה כשיראו מכות הארץ כמהפכת סדום ועמורה אשר הפך ה' כאפו ובחמתו כי גם בסדום היו עבירות אלו ע"ז כמו שפרש"י על פסוק וכמו השחר עלה שהיו עובדין לשמש וירח על כן לקו בשעה ששניהם משמשין, והיו מלעיבים גם במלאכי אלהים אשר באו אל לוט כי מלאכי רחמים היו גם לוט היה מוכיחם ויהי כמצחק בעיניהם ונתנו ברכת שלום לעצמם לאמור לא תגיש בעדינו הרעה לכך נאמר אשר הפך ה' באפו ובחמתו, המה ראו כן תמהו על מציאות אף וחמה הדור האחרון והנכרי אשר בא מארץ רחיקה ולא היה להם ידיעה משניהם ואמרו כל הגוים אפילו הקרובים אע"פ שידעו מציאות החימה עבור שמאסו במוסר ה' וביזו מוכיחיהם כי דבר זה הנראה לעין כל, מ"מ לא ידעו מן הע"ז שבלבם שנאמר אשר לבבו פונה מעם ה' ללכת לעבוד אבל עדיין לא הלך לכך ישאלו מה חרי האף הגדול הזה לא ידעו טעם אל מציאות האף בין קרובים בין רחוקים ואמרו ש אשר עזבו וגומר יאמרו על ע"ז שבלבם נולד האף וילכו ויעבדו וגומר כי אחר החקירה נודע להם שהוציאו מחשבתם אל הפועל לפיכך ויחר אף ה' בארץ ההיא וגומר ויתשם מעל אדמתם באף ובחימה כי מן מציאות החימה כבר נודע הטעם לקרובים, לכך מסיים הנסתרות לה' אלהינו כי מיד כאשר לבבו פונה מעם ה' נידון בב"ד של מעלה, ואם תקשה אם כל הפרשה מדברת בע"ז שבלב היחיד הלא כבר אמר והבדילו ה' לרעה

שהוא אבדו רשע בעונו ימות וכל ישראל נקיים אחרי שהוכיחוהו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם אם כן מהו שאמר וראו את מכות הארץ י"ל לצדדין קתני מן וראו את מכת הארץ מדבר ברבים וכן פרש"י וקאי על מה שנאמר למטה על אשר עזבו וגומר לשון רבים וק"ל

מאמר שמא

בגמרא מאי על כל הנעלם

ויתכן לפרש פסוק זה ע"ד שנאמר כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע ומסיק במסכת חגיגה פרק א' מאי על כל נעלם אמר רב זה ההורג כינה בפני חברו ונמאס בה, ושמואל אמר זה הרק בפני חבירו ונמאס בה מאי אם טוב ואם רע א"ר ינאי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא כו' דבי ר' שילא אמרו זה הנותן צדקה לאשה בסתר, רב אמר זה המשגר לאשתו בשר שאינו מנוקר בערבי שבתות באור דבריהם שרב מפרש על כל נעלם ברעה אשר אדם עושה לחברו בסתר ומסתיר רעתו והוא שהורג כינה בפניו כדי שיראו רבים איך הוא בזוי בעיניו ואינו נחשב לכלום ועי"ז חבירו נמאס בעיני הברית כשרואין בזה מקיל כל כך בכבודו ואינו חס עליו ויבז לו בעיניו עד שהורג כינה בפניו כי על פשוטו קשה למה קרא דבר זה על כל נעלם הלא תגלה רעתו בקהל אלא העלמה זו שמכה רעהו בסתר וממאיסו בעיני הבריות בדבר שאינו יכול להוציא ממנו בדיינין עלבונו, ושמואל סבור שאין פסוק זה מדבר כל כך סתום כי לא מצינו לו דוגמא בכל התורה שעל ידי הריגת כינה כסתה כלימה פניו אלא הפסוק מדבר ברק בפני חברו וע"י זה נמאס בה בעיני הבריות לגמד סתום זה מן המפורש במקום אחר ואביה ירק ירק בפניה הלא תכנס ש"מ שעל ידי הרקיקה יכלם וגם זה מעין מכה רעהו בסתר ואח"כ מקשה על פירוש זה מאי אם טוב ואם רע אין הקושיא למה יביאו במשפט על מעשה טוב שעשה דאם כן למה נקט אם רע בקושיא הל"ל מאי אם טוב, אלא עיקר קושייתו על דברי רב ושמואל מדלא קאמר בין טוב בין רע ש"מ שהכי פירושו שהקב"ה דן אותו על איזו דבר נעלם שעשה אם הדבר ההוא שעשה טוב עשה בעמיו או רע עשה וזה לא יתכן בהורג כינה או רק בפניו כי אין כאן שום טובה, על כן א"ר ינאי שכל הפסוק מדבר בנותן צדקה לעני בפרהסיא שיש לצדד בדבר אם הוא נקרא מעשה טוב שהרי נתן צדקה או מאחר שביישו בפרהסיא כל צדקותיו אשר עשה לא יזכרו לו לטובה כי יצא שכרו בהפסדו וזה"ש כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם רצה לומר על דבר שהיה לו לעשוקו בהעלם והסתר כי מתן בסתר יכפה אף והוא נתן לו בגלוי על כן בא במעשה זה בדין אם יקרא טוב או רע, דבי רבי שילא מפרש גם כן הפסוק בזה הענין אך שקשה לו לומר שעל כל נעלם מדבר בדבר שהיה לו להעלימו ולא העלימו כי

על כל נעלם משמע שנעלם הוא עצם החטא על כן פירש אפכא שמדבר בנותן צדקה לאשה בצנעה בהעלם וזה שאמר על כל נעלם רצה לומר שעשה דבר בהעלם שלא היה לו להעלימו מפני חשדא והיה לו ליתן לה בנלוי אמנם דרך הלואה שהוא דרך לבוד שלא לביישה ועל כן אמר שהקב"ה יושב על כסא דין להכריע אם יחשב לו לצדקה ומעשה טוב או רע יחשב לאיש ההוא, ורב חזר מדבריו הראשונים מחמת קושית מאי אם טוב אם רע ומפרש הפסוק בשולח לאשתו בערב שבת נשר שאינו מנוקר כי גם כאן יש צד טוב שכבד בשבת ויש צד רע שמכשילה באכילת חיסור בהעלם שוגג כי האיסור נעלם מעיני אשתו ובא להוסיף על דברי ר' ינאי ור' שילא כי בדבריהם יש ודאי צד רע ופשיטא שלא יחשב לו רע לטוב אלא אפילו שולח בשר שאינו מחותך שאין הרעה וודאית כי הוא חושב שאשתו ודאי תרגיש בדבר ותנקרו מ"מ היה לו לדקדק שמא מחמת טרדת שבה לא תדקדק ותאכל דבר איסור בהעלם שוגג, והוא נידון גם על כשוגג אחר שהוא גרם לה לחטוא בשוגג, ועל זה אמר הנסתרות לה' אלהינו, לדברי רב ושמואל מדבר במכה רעהו בסתר שאין לו עליו דין בב"ד של מטה ומ"מ לא ינקה בב"ד של מעלה, ולר' ינאי ור' שילא רמז לשני עניני הסתר והעלם בהזכירו בדבריהם והאומר השולח לאשתו בשר שאינו מנוקר מן חלב וגידין ירמוז מאחר שבפסוק זה יש זכרון יום הדין של ראש השנה והבינונים תלוין אם יעשו תשובה בין ר"ה לי"כ והנותן הדין על מעשיו היינו אם לא יעשה התשובה שעיקר במיעוט חלבו ודמו ותיקון גיד ברזל טרפו על ידי דברי הצומות וזעקתם על כן נשא המשל על מי כשולח לאשתו בשר שאינו מניקה מן חלב ודם וגידין ואינו מקפיד על איסורם מצד שאינן כי אם למזבח ולא לאכילה זה מורה גם על שאינו נזהר בעצמו לתקן ע"י הצומות החטא ע"י מיעוט חלבו ודמו לדעתו אין שום רע נמשך מן חלבו ודמו והמופת על זה מה שאינו מקפיד על ניקורם בבהמות על כן יתן הדין וק"ל ואחר שהזכיר בפסוק הנסתרות לה' אלהינו שעל כל נעלם יביא במשפט יושב על כסא הזכיר מיד פרשת התשובה שמצלת מן המשפט הבינונים התלוין ועומדין עד יום כפור והזכיר שני מיני תשובה הן התשובה הנעשית מיראת העונש המגיע עד ה' עד ולא עד בכלל הן התשובה שנעשית מאהבה המגעת אל ה' ממש ויש עוד הפרש ביניהם הנזכר בתחלת הפרשה כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך וקאי על מה שאמר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו כי בזמן שתכנס בברית ה' מאהבה בלא אימת היסורין אז לא תצטרך לזכות אבות אלא כאשר דבר לך עניו נאמר אל ההרים לא אכל זה שלא אכל בזכות אבותיו ובאלתו היינו מיראת היסורין אז תצטרך נלכות אבות ועל זה אמר כאשר נשבע לאבותיך, ובהצעה זו מיושב מה שקשה בפרשה זו מתחלת אמר

והטיבך והרבך מאבותיך יותר מהם ואח"כ אמר לשוש עליך כאשר שש על אבותיך משמע שוה להם אלא מ"ם מאבותיך אינה מ"ם היתרון הלא ג"כ הנמשך ר"ל מן אבותיך ימשך לך הטובה כי לולא שזכות אבותם מסייעתן לא היו ראוין לרבוי הטובה הבאה אחר התשובה הנעשים על צד ההכרח מאימת יסורין או מוכיחין המזכירים האלות:

מאמר שמב

באור פרשת והיה כי יבואו עליך כו'

וזה באור הפרשה והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה כי הקללות הבאה אחר הברכה קבה ביותר מאלו באה על מי שלא היה בכלל ברכה ורוצה שלום בעונם כי נפל משמים ארץ על כן גדלה רעתו ואז והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד ה' ולא עד בכלל כי תשובה זו היא מיראת העונש כמבואר בכלי יקר פרשת וילך ושב ה' אלהיך וגומר עד והטיבך והרבך מאבותיך כרוב טובה זו תקבל בזכות אבותיך אבל לא בצדקתך מאחר שלא נתעוררת אל התשובה מעצמך מ"מ הקב"ה יגמור על ידך להעתיקך מן מדת היראה אל מדת האהבה כי מתוך שנא לשמה בא לשמה זה"ש ומל ה' אלהיך את לבבך כי לפי פשוטו קשה מילה זו למה לי הלא כבר שב אל ה' ומה יש לו עוד צדקה לזעוק אל פני המלך ה' צבאות, אלא לפי שהתשובה שהזכיר כבר אינה במילואה וטובה אחר שכב מיראת הקללות אשר עלו על צואריו על כן אמר שמ"מ יש בה תועלת שמתוך שלא לשמה שלא שבת כי אם עד ה' ונא עד בכלל, אחר כך המול ימול ה' את לבנך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך שתהיה עובד ה' מאהבה ומאז אין צורך באלות הגרים שיכריחו אותך על התשובה, ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויבך ואתה תשוב מאי ואתה תשוב מאי ואתה תשוב דקאמר אלא שרצה לומר לפי שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטח כלל וסד"א שעדיין יש צורך באלות אם תטה מני אורח הישר על זה אמר שגם על זה אין צורך בהם כי מאחר שהיית עובד ה' מאהבה אז מסתמא אם לפעמים תטה מני אורח אז תשוב אל ה' מאהבה מעצמך בלא אימת יסורין לכך אמר ואתה ר"ל אתה מעצמך תשוב ועל העושה מאהבה אמר כי ישוב ה' לשוש עליך כאשר שש על אבותיך כי לא תצטרך לאכול אל ההרים כי תשוב אל ה' ר"ל לא עד ה' שמשמע ולא עד בכלל אלא אל ה' ממש, והארכנו מזה בלשון עד ואל בחיבורינו עמודי שש ע"ש, ויתכן לפרש ואתה תשוב ע"ד הכרתי גוים נשמו פינותם אמרתי אך תקחו מוסר גם כאן אמר שבזמן שיחולו האלות על שונאיך אז אתה תשוב מיראה זו אבל לא תמתין עד שיחולו על ראשך כאשר עשית מתחילה אלא מסתייך דקא חזית בשנאך ומיד תשוב אל ה', וראיה לדברינו מן אותן קללות שבפרשת בחקתי שנאמר בהם והתודו את

עונם וגומר מה כתיב תמן וזכרתי את בריתי יעקב וגומר והיינו לפי שהוידוי מצד הכרח היסורין על כן צריכין לזכות אבות

מאמר שמג

באור ועדיין אין אני יודע מהיכן הקול יוצא ת"ל קול שאון מעיר קול מהיכל כו'
ומה שכתבתי למעלה שאפילו בדור חייב ישמיענו ה' קול שופר של חירות ע"ד עשה למען ירושלים עיר קדשך עשה למען שומות היכלך עשה למען הרוגים על שם קדשך והוא כנגד ג' פעמים קול שהזכיר קול שאון מעיר היינו למען ירושלים קול מהיכל היינו למען שומות היכלך קול ה' משלם גמול לאויביו היינו למען הרוגים על שם קדשו וכל זה בזמן שאין ישראל זוכין כי כמו שנאמר כאשר נשבע לאבותיך שצריכין זכות אבות ולאכול אל ההרים וכן נאמר והטיבך והרבך מאבותיך שתמשך לך ההטבה מאבותיך כך בשלשה קול שהזכיר כאן רמז להם שאף אם לא יזכו מצד עצמם מכל מקום יזכו מן שלשה סיבות אלו אשר יעשה ה בעבורם, ולעמת זה יתכן לפרש ג' פעמים חלו בזמן שזוכין וים להם זכות עצמם ואינן צריכין לאכול אל ההרים אנא הקב"ה יעשה בעבור זכותם והוא כשיהיו שלימים עם ה' ויעשו תשובה תפילה צדקה כדרך שאמרו דורשי רשומות ששלשה אלו מספרם שוה צום היינו תשובה ממון היינו צדקה קול היינו תפלה צום ממון קול מספרם שוה לכך רמז שלשתן בשלשה קול שהזכיר כאן כי מספר כל אחד כמספר קול להורות ששלשתן תלוין בקול הצום דהיינו התשובה שעיקרה ווידוי בפה שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לכך רמז הצום בלשון קול להורות שהוידוי שקול כמו הצום, והצדקה בקול זה המפייס לעני מתברך בי"א ברכות על כן ממון בגמטריה קול שהכל שוה הן הנתינה הן לפייסו ולקיים מה שנאמר ותפק לרעב נפשך, קול תפלה כמשמעו, וזה"ש קול שאון מעיר זה קול התשובה והצומות שעינים כמו מלחמה בעיר קטנה שהאדם נמשל בה ובא מלך גדול זה היצר הרע המדיח האנשים מעט אשר בעיר קטנה שימשכו אחר התאות ורז"ל אמרו רגזו ואל תחטאו לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע פרש"י יעשה עמו מלחמה וענין מלחמה זו שיעשה הכל הפך תאותיו וזהו קול שאון מעיר שאון ענינו קול רעש מלחמה בעיר קטנה ע"י הצומות כאמור, קול מהיכל היינו קול תפלה מהיכל ה' שנאמר כי ביתי בית תפלה יקרא, וצדקה ארז"ל אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה כו' משלחי רגל השור אויבים נופלים לפניו חללים כיוסף בכור שורו הדר לו וגו' בהם עמים ינגח כנגד זה אמר קול ה' משלם גמול לאויביו וק"ל, וזה כנגד ג' מיני קול שופר א' קול תקיעה ב' קול תרועה ג' קול שברים א' קול תפלה דומה לקול תקיעה קול פשוט כך קול תפלה צריך להיות קול פשוט בלא

שפתי מרמה ב' קול שברים כנגד לב נשבר ונדכה ע"י התשובה ג' קול תרועה כנגד קול צדקה לפייסו וניתן לו דרך אהבה ואחוה וריעות כי תרועה לשון חבה מלשון ותרועת מלך בו, וקודם פסוק זה כתיב שמעו דבר ה' החרדים אל דברו היינו החרדים מן קול השופר שנאמר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ועליו אמר קול שאון מעיר וגומר ר"ה שחל להיות בשבת שע"א לפ"ק כמספר יב"א משי"ח

מאמר שמד

לר"ה שחל להיות בשבת

ובחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש, בילקוט פרשת אמור ר' יוחנן וריש לקיש הווין מתקשין תנינן יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה אמרין אי דבר תורה במדינה ידחה ואם אינו דבר תורה אף במקדש לא ידחה, עד דאינון יתבין ומתקשין עבר רב כהנא אמרין הא אתא מרא דשמעתא ניקום ונשאל קמן ושאלין ליה, אמר להון כתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם, וכתוב אחד אומר זכרון תרועה כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו, בזמן שהוא בחול יום תרועה יהיה לכם ובזמן שהוא בא בשבת זכרון תרועה יהיה לכם, מזכירין אבל לא תוקעין, ומסיק שם דתני רשב"י יום תרועה יהיה לכם ועשיתם במקום שהקרבנות קרבין, א"ר תחליפא דמן קיסרא בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר הקב"ה מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם זכאין מעלה אני עליכם כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגומר כן יעמוד זרעכם ושמכם עכ"ל, וקשה מ"ט תוקעין במקדש ולא במדינה, ולמה תלה ר' שמעון בן יוחאי התקיעות בהקרבת קרבנות וע"ק למה קרא את רב כהנא מרא דעובדא ואולי שהיה נראה לו שתלה הכתוב הטעם בקרבנות שאמר יום תרועה יהיה לכם ועשיתם עולה אם כן רב כהנא שהיה כהן המקריב קרבנות בזמן שב"ה קיים הוא מרא דעובדא כי הוא הדבר התלוי בקרבנות וזה כי בעל מדרש זה סובר שטעם השופר הוא להמליכהו כדרך שתוקעין בשופר ביום שממליכין מלך כך ביום זה נברא האדם ראשון והוא היה עיקר הבריאה וכל מה שקדם לו הכל היה בעבורו על כן ביום ו' נתפרסם מלכותו יתברך ולהיות לנו לזכרון דבר זה אנו ממליכין אותו יתברך בשופר מדי שנה בשנה לזכר חדוש העולם ועל כן אין תוקעין בר"ה שחל בשבת כי השבת עצמו מורה על חדוש העולם כנודע, ומ"מ הקרבנות דוחים השבת כי הקרבנות היינו ענין התשובה כי עיקר הקרבן להביאו לידי לב נשבר ונדכה, והתשובה קדמה לחדוש העולם שנאמר בטרם הרים יולדו וגומר ותאמר שובו בני אדם וראוי שהמאוחר ידחה

מפני המוקדם. כי התשובה קדמה לחדוש העולם, ועל כן במדינה השבת דוחה השופר כי השבת מורה על חידוש העולם על כן אין צורך בשופר להכריז שביום זה חידש ה' עולמו כשברא האדם, אבל במקדש שנדחה השבת מפני הקרבנות ואם כן חין שם מופת על החידוש שהרי נדחה השבת על כן תוקעין שם בשופר להכריז החידוש וזהו שמסיק מעלה אני עליכם כאלו היום בראתי אתכם כו', שמע מינה שתכלית השופר לפרסם חדוש העולם ביום ברוא אלהים אדם, ועוד רצה להסמיך תקיעות לקרבנות כי שניהם מורין על התשובה, הקרבנות כדאמרן והתקיעות הגורמין החרדה על כן תוקעין דווקא במקדש מקום שהקרבנות קרבין, וע"כ נקרא רב כהנא מרא דעובדא, כי מכל צד דומין התקיעות אל קרבנות יום זה הן מצד החרדה והתשובה הן מצד זכות אבות כי השופר זכר לאילו של יצחק וכן קרבנות של ר"ה פר אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק ז' כבשים כנגד יעקב שנאמר והכשבים הפריד:

פרשת וילך

מאמר שמה

באור פרשת וילך ע"ד הקב"ה ממלא שנותיהם כו' וע"ד המאמר עבר אדם על מצות עשה כו'

וילך משה וידבר הדברים האלה וגומר, לא פירש בפסוק מהו וילך משה להיכן הלך ואולי רצה לפרש דבריו שאמר לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה וחשב משה אולי יטעו בדבריו ויחשבו דבריו כפשטן שתש כחו ואינו יכול לצאת ולבא כלל על כן הלך לפניהם בזריזות להראות להם כי ככחו אז כן עתה ואם כן מהו שאמר לא אוכל לצאת ולבא אלא ודאי פירושו בדבר הלכה אך מאחר שאמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וקשה למאי נ"מ אמר זה ורז"ל אמרו היום נולדתי והיום אמות ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום, ולפי זה יתכן לפרש שרצה להראות שכל ימיו לא היה בו חטא אחר כי אם חטא מי מריבה וזולת חטא זה לא היה בו שום חטא ועון לא במצות עשה ולא במצות לא תעשה על דרך שאמרו רז"ל עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים ארפא משובותיכם עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה תולה ויום כפור מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגומר ותדע כי במצות עשה הזכיר לשון רפואה ארפא משובותיכם לפי שאמרו רז"ל שיש רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים שבאדם ושכ"ה מצות נא תעשה כמנין ימות החמה, נמצא שהעובר על מצות עשה פגם אבר אחד מן רמ"ח אבריו ואם עבר כל רמ"ח

מ"ע הרי כאילו המית כל אבריו ואז בחייו נקרא רשע מת וחלל שנ' כל ימי רשע הוא מתחולל מלה מורכבת מת חלל כמו שלמדו מן פסוק ואתה חלל רשע אמנם העובר על עשה אחת או מקצתם הרי הוא פוגם איזו אבר ונעשה חולה וצריך רפואה ומיד אחר הרפואה הוא חוזר לברייתו כך העושה תשובה על מצות עשה שעבר מיד נתרפא על כן הזכיר בו הפסוק לשון רפואה, אבל העובר על מצות לא תעשה אשר מספרם כנגד ימות השנה הרי פגם יום אחד מן ימות השנה וע"כ אין די בתשובה לבד וצריך לתקן כנגדו יום אחד בשנה ביתר שאת ועז בתשובה לתקן את היום שקלקל, כמ"ש כי ביום הזה יכפר ר"ל היום כפרה על היום שקלקל לפיכך הראה משה לישראל שכל רמ"ח אבריו אין כושל בהם כי לא נפגם שום אבר ע"י איזו חטא לפיכך וילך משה ר"ל הלך לפניהם בזריזות כהדין עולמתא ואמר להם ראו ככחי אז כן עתה כי כל אברי חזקים אף בריאים לא נס ליחם וזה מופת חותך שנא פגם שום אבר מכל רמ"ח אבריו לפי שלא עבר על שום מצות עשה ומצינו דוגמא לזה שהעון גורם חולשת אבר מיוחד כההיא שאמרו שדרה של אדם נעשה כנחש והוא דלא כרע במודים כך היא המידה בכל רמ"ח אברים ואל אלהים ה' הוא יודע לכוין כל אבר פרטי כנגד מצוה אחת מן רמ"ח מצות, ואח"כ אמר לישראל בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ללמדם שהקב"ה ממלא שנותיו מיום ליום ואינו חסר אפי' יום א' בשנה זה מופת שלא עבר על שום מצות לא תעשה ולא פגם שום יום מכל ימות השנה ועל כן היה חי כל ימות השנה במלואו שס"ה ימים לפי שקיים כל שס"ה לאוין, ואם כן לא נשאר בידו שום חטא כי אם חטא מי מריבה שהיה נחשב לחילול השם כמו שכתוב יען לא האמנתם בי להקדישני וחילול השם אין לו כפרה כ"א במיתה כמו שלמדו מן פסו' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון ומשה היה כל ימיו עוסק בתור' לא פסק פומיה מגרסא על כן לא היה אפשרי לו לבא לידי מיתה כמ"ש אצל דוד שהיה עוסק בתורה כל יומא דשבתא ולא יכול ליה מ"ה כו', כך משה כל זמן שהיה לו כח לצאת ולבא בדבר הלכה לא היה יכול לבא לידי מיתה, מה עשה הקב"ה סתם ממנו מעינות החכמה ואז פסק מן התורה ואז קרבו ימיו למות זה"ש לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה והגיד להם זה להורות להם שאין בו שום עון אחר כי אם מי מריבה שהרי בעבורו הוצרך הקב"ה לסתום ממנו מעינות החכמה כי לא יכופר העון ההוא עד תמותון כמ"ש הן קרבו ימיך למות ר"ל מה שאמרת והן בני ישראל לא יאמינו לי אותו הן קירב מיתתך לפי ששם קראם בנים לא אמון בם ומסיק במדרש אמר הקב"ה אתה אין סופך להאמין שנאמר יען לא האמנתם בי אם כן אותו הן גרם קירוב מיתתו וחשב משה לתקן מה שחטא בלשון הן ואמר הן לה' אלהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק

ה' וזה"ש וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה הביא מופת על דבריו שאמר לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה שנסתמו ממנו מעינות החכמה שהרי ראינו שהקפיד ה' עליו שלא ליתן לו כזה כלל אפילו לעבור את הירדן ולמות שם בארץ הקדושה לפי שא"י אוירא דמחכים חשש ה' כי אויר הארץ ההיא יגרום לו לפתוח לו מעייני הישועה אל החכמה וכל כך למה כדי שתהא מיתתו מכפרת על חטא של חלול השם כי אין בידו עון אחר זולתו

מאמר שמו

מדרש ע"פ תודיענו א"ח ע"ד מאמר ד' חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש כו'

וראייה לדברינו שעסק התורה עומד במקום מיתה ומכפר אף על חילול השם ממה שמסיק במדרש הילקוט בפסוק תודיענו אורח חיים אמר רבי יודן אמר דוד לפני הקדוש ב"ה תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה אם חיי' אתה מבקש צפה ליראה שנ' יראת ה' תוסיף ימים, ר' זעירא אמר אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע תודיעני אורח חיים א"ל אם חיים אתה מבקש צפה ליסורין שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר, ר' אומר כו' צפה לתורה שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה, ד"א אמר לו הקב"ה היאכל מתמיה עשה ואכול שנ' שמור מצותי וחיה וקשה במאי קמפלגי כי סוף סוף נאמר לשון חיים בכל הארבע אלו א"כ מה ראה כל אחד לחלוק על חבירו ולומר שלא השיב לו הקב"ה כך אלא השיב לו כדברי ומאן יימר שלא השיב לו הקב"ה כולם כאחד גם יש להבין מה שאמר עשה ואכל מה יאכל, ולמה לא הזכיר ברביעי ג"כ לשון צפה למצות כאשר הזכיר בשלש הקודמים, ונראה שתוכן מדרש זה מדבר במה שמסיק מסכת יומא פרק יום כפורים שאל ר' מתיא בר חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבע חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש א"ל שלשה הם ותשובה עם כל אחת ואחת כו' עיין שם נוסח כל המאחר עד באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, וכפי הנראה שארבע חלוקי כפרה אלו הם הם הארבע דעות הנזכרים במדרש זה על פסוק תודיענו אורח חיים ומדסיים נעימות בימינך נצח שמע מינה שמדבר בדרכי התשובה ששייך בהם לשון חיים שנאמר כי אם בשובו מרשעו וחיה ועל כולם מסיים ואמר נעימות בימינך כי ימינו של הקב"ה פשוטה לקבל שבים ואותו נעימות שבימין הוא נצח ר"ל לעולם יש צורך כי בכל חלוקי כפרות תשובה עם כל אחת ואחת והנה הסובר אמר הקב"ה היאכל מתמיה עשה ואכול שנאמר שמור מצותי וחיה סובר שדוד בקש לאמר תודיענו אורח חיים במי שעבר על מצות עשה שמתכפר בתשובה לבד כי מדקאמר לו עשה ואכול שמע מינה שמדבר במי שעבר על מצות עשה שיש לו תקנה בתשובה לבד והיינו לעשות המצוה עוד היום כשתבא

לידו ומובן זה מן פסוק שמור מצותי וחיה תכף כשישמור המצוה יקבל עליו לעשותה כשתבא לידו אז הוא מתכפר ומצרף מחשבה למעשה ואינו צריך להמתין בכפרתו עד יום כפור לכך לא הזכיר לשון צפה כמו שהזכיר בכולם כי בכולם אינו מתכפר בתשובה לאלתר אלא צריך לצפות עד יום כפור או על היסורין או על יום המיתה אבל אם עבר על מצות עשה אינו צריך לצפות ולהמתין על שום דבר כי בתשובה לבד יכופר ועל זה אמר תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך בקש סליחה על מצית עשה כי בה אינו צריך להמתין על יום צום הכפורים להרעיב גופו אנא אפילו ביום שובע שהוא שבע מאכילה ואינו בכלל רעבון יום כפורים מ"מ יזכה לשמוח את פני השכינה במקום אשר היה תחלה בהסתר פנים בשעת החטא שנאמר והסתרתי פני מהם וגומר לכך אמר לו עשה ואכול שאם תתקן חטא של מ"ע ועוד היום תעשה המצוה אז אכול באותו יום יכול אתה לאכול ואינך צריך להמתין על יום צום, והסובר צפה ליראה כו' נראה לו לפרש שדוד בקש על הכפרה שעל מצות לא תעשה שתשובה תולה ויום כפור מכפר על כן אמר צפה ליראה עד דרך שנאמר כי עמן הסליחה למען תורא שמע מינה שיום כפור וסליחה גורם ליראה את ה', וכן דרש בילקוט דיואל פסוק זה וה' נתן קולו לפני חילו בר"ה כו' כי גדול יום ה' ונורא מאוד זה יום כפור שנקרא יום גדול ונורא ובו מתכפר על לא תעשה, ועל זה אמר תודיענו אורח חיים שבע שמחות את פניך רצה לומר ביום שאני שבע לא שביעה של אכילה אלא שביעה את פניך לבא לראות פני השכינה כי בזאת יבא אהרן אל הקודש, והדורש צפה ליסורין דורש פסוק תודיענו אורח חיים של מחילה על מי שעבר על כריתות ומיתת בית דין שתשובה ויום כפור תולין ויסורין מכפרים ומה שאמר צפה ליסורין מפרש שובע שמחות אל תקרי שובע אלא שבע על שם כי שבע יפול צדיק וקם וכן מסיק שם בסוף המדרש שדרש אל תקרי שובע אלא שבע כו' ונקט שמחות על שם ושמחים ביסורין, והדורש צפה לתורה כו' סובר שבקש כפרה שעל חילול השם שלא יכופר העון עד תמותון וכבר אמרנו שהתורה עומדת במקום מיתה כמ"ש זאת התורה אדם כי ימות באהל כי הממית עצמו על דברי תורה נחשב לו כמיתה ממש ע"ד אם ימית יחיה כי מטעם זה חשב משה להפטר מן המיתה ממש על ידי שהמית עצמו על דברי תורה ורז"ל אמרו שמשה מסר נפשו על התורה שכן כל ימי היותו בהר לחם לא אכל ומים לא שתה ולפיכך נקראת התורה על שמו, ואולי מטעם זה הגיד לנו הכתוב שהיה בן מאה ועשרים שנה כנגד ג' פעמים ארבעים יום שהיה בהר בלא אכילה ושתיה נמצא שק"ך יום מסר נפשו על התורה לפיכך חיה ק"ך שנים כי התורה חיים היא למחזיקים בה וחשב משה שגם משם והלאה יהיה פטור מן המיתה על ידי שיעסוק בתורה על כן

סתם ה' מעיינות החכמה כדי שלא יפטור עצמו מן המות הממרק עון חילול השם כדי ללמוד לדורות שעון חילול השם אינו מתמרק כי אם ע"י מיתה ובעל מדרש זה שהזכרנו סובר שעכ"פ יכופר העין על ידי תורה ודורש תודיעני אורח חיים רצה לומר שיש תקוה שישאר בחיים ע"י שובע שמחות ר"ל על ידי התורה הכלולה במספר שבע כדמסיק בסוף המדרש הנ"ל שובע שמחות שובע אלו תורה נביאים כתובים משנה תוספתא תלמוד אגדה, ועל כולם מסיים נעימות בימינך נצח כי התשובה התלויה בימין ה' הוא נצח עם כל אחד ואחד, וזה באור המאמר עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה מיד נתכפר שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם לאלתר משמע, ופסוק זה בוד"י במצות עש' מדנקט ארפא כי לשון רפואה שייך דווקא באבר הנפגם כי רמ"ח אברים הם כנגד רמ"ח מצות עשה כמבואר למעלה על כן שייך בו לשון רפואה אבל עם עבר על לא תעשה שפגם יום אחד מן ימות השנה כי שס"ה מצות לא תעשה הם כנגד שס"ה ימות החמה על כן לתקן גם כן היום שפגם ע"י שיקדש היום הקדוש הגדול והנורא ההוא שנ' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם לפני ה' כי ביום רצה לומר לפי שפגם איזו יום מן ימות השנה על כן צריך לתקן כנגדו ביום מיוחד ונקט לטהר אתכם הוסיף בלא תעשה לשין טהרה מכלל שעל ידי העבירה היה גורם טומאה לנפשו וזה אינו שייך כי אם בעובר על מצות לא תעשה כי העושה דבר אשר לא יעשה הרי בקום ועשה הוא מטמא את נפשו, אבל העובר על מ"ע אינו כי אם בשב ואל תעשה אינו מוסיף טומאה לנפשו כי אינו מפסיד רק הקדושה שהיה מקדש עצמו ע"י המצוה אלא נשאר במעמדו הראשין והפסיד תוספת הקדושה אבל העושה מעשה אשר לא יעשה מטמא נפשו לכך נאמר לטהר אתכם ולפי שאין יום כפור מכפר כי אם לשבים על כן אמר לפני ה' תטהרו רצה לומר אתם מעצמכם תטהרו לפני בא יום ה' וכדאמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם שמע מניה שתרווייהו צריכי ואמר מכל חטאתיכם משמע גם כן שמדבר בעשה חטא בפועל כי בכ"מ שנאמר בפרשת ויקרא נפש כי תחטא כתיב שם ועשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה ש"מ שמדבר בעבר על לא תעשה, עבר על כריתות ומיתת בית דין אין לי די בעינוי יום כפור אלא צריך ליסורין העומדים לו במקום מיתה ממש שנאמר ופקדתי בשבט פשעם זה מדבר בפושע בנפשו כי ידע שבנפשו הוא ועבר ודינן של פושעים שיהיו נשמדים יחד ומ"מ הועילה לו תשובתו שיתמרק העון ע"י יסורין, אבל על חלול השם כולן תלוין ומיתה ממרקת

מאמר שמז

ה"ד חילול השם כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא כו'

ומסיק היכא דמי חילול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר כו' ר"י אמר כגון אנא דאזילנא ארבע אמות בלא ובלא תפלין רב יצחק בר אבדימי אמר כל שחבריו בושים משמועתו ה"ד אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי אנשי שרא ליה מרא לפלניא אבייי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהי שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו' נראה שפליגי במשמעות הפסוק כי דברי מחוסרין באור לגמרי, ונראה שדרש הפסוק שנ' ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו נ מחר נמות ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון אמר ה' צבאות ובפירוש פסוק זה פליג, כי כבר מצינו שארז"ל מסכת פסחים פרק אלו עוברין שכל תלמוד חכם המרבה סעודתו בכ"מ מחלל שם סמים כו' ובענין אכילת בשר כתיב כי ירחיב ה' את גבולך וגו' פרש"י למדך תורה שלא יאכול בשר כי אם מתוך רחבת ידים של עושר כו' ובפסוק כי יצוד ציד חיה וגו' למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר ני אם בהזמנה זאת כי מטעם זה אמר יצחק וצודה לי צידה שלא לאכול בשר כי אם בהזמנה כזאת, על כן אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר בשלמא אם אשלח דמיהם לאלתר יאמרו הבריות שמתוך רחבת ידים אני אוכל בשר וזה דבר שמותר על פי התורה שנאמר כי ירחיב ה' את גבולך וגו' בכל אות נפשך תאכל בשר אבל אם איני נותן דמיהם לאלתר יאמרו שאין אני עשיר ואני דחוק אזוזי, ומ"מ אני אוכל בשר והרי אני עובר על מה שכתוב בתורה שלא לאכול בשר כי אם מתוך רחבת ידים של עשר וממני ילמדו וכן יעשו אחרים וזה הדבר נקרא חילול השם כי על ידי זה גם עמי הארץ מתוכו ילמדו לשכר יין ותירוש זוללים וסובאים כל היום כי יאמרו והלא דברים ק"ו אם החכמים עושין כן מה יעשו עמי הארץ וזה טעם של הרמב"ם סעודתו בכל מקום מסתמא אינו בעל עושר אחר שהוא מחזר על פתחי בעלים אחרים עושין סעודות, ודרש הפסוק ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ומספד וגו' לא דבר הכתוב כי אם על המרבים בסעודות אפי' בימים שהוקבעו לימי תשובה בבכי ומספד כמ"ש וגם עתה שובו עדי בבכי ומספד וגו' ני בילקוט דיוחל דרש מקרא זה וה' נתן קולו לפני חילו בר"ה כי רב מאוד מחנהו אלו ישראל כי עצום עושי דברו שמעצים כוחן של צדיקים כי גדול יום ה' זה יום כפור כו' ועל פסוק זה אמר מיד וגם עתה שובו עדי וגו' אלא אמר הקב"ה כבר קבעתי לכם ימים מוגבלים לימי תשובה והם הימים שבין ר"ה ליוה"כ כי אז אפילו תשובת היחיד מקובלת אחרי שכבר נסתלק מדת הדין ע"י קולו אשר נתן לפני חילו בר"ה כמבואר למעלה פרשת נצבים, והנה הגם כי לא עשיתם תשובה ראויה בימים אלו מכ"מ תשובת רבים מקובלת בכל קראנו אליו

לכך אמר וגם עתה רצה לומר אפילו בכל ימות השנה שובו עדי שובו לשון רבים בבכי ומספד כי זה דרך התשובה שפלגי מים ירדו עיני האדם על לא שמרו תורת ה' ומספד לקונן על חטאתיו כי מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו רצה לומר על חטאו יש לו להתאונן, על כן אמר כנגד הימים המוגבלים לתשובה ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ומספד וגו' והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן וגו' שמע מינה שעיקר החטא הנזכר בפסוק זה היינו הזוללות והסובאות ומכאן ראה רב לומר שנקרא חילול השם כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא כו' אע"פ שאין מן הפסוק ראיה ברורה לדבריו כי יש לומר שפסוק זה אין מגנה ענין הרוג בקר ושחוט צאן כי אם בימים שהוקבעו לתשוב' כמ"ש ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ומספד, ומהיכן למד לומר על עצמו כן בכל ימות השנה שיש חילול השם בדבר מכ"מ הביא שפיר ראיה על כל דבריו לפי שארז"ל אם ראית ת"ח עובר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה כי ודאי עשה תשובה ולפיכך אמר איוב ואף אם אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי בתמיה וכי סלקא דעתך שתלין אתי ומדקאמר שגיתי שמע מינה שמדבר בשגגות ואם כן קשה שגיאות מי יבין ושמא לא עשה תשובה ולמה אמר אל תהרהר אחריו אנא כך פירושו לפי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כלל על כן כל תלמיד חכם חושד את עצמו שמא עשה איזו דבר עבירה ונעלם ממנו על כן כל יום הוא מתודה וכל ימיו הוא בתשובה ומכלל דרכי התשובה הוא שממעט בזוללות נשר ויין וכבר אמרנו שלא נקרא זוללות אלא כשהוא דחוק אזוזי ומהדר אחריו אבל מתוך רחבת ידים של עושר התורה התירה לו, ומכאן למד רב לומר כשם שפסוק זה נאמר כנגד ההמון עם שאם ביום אשר קרא ה' לבכי ומספד הם הולכים אחר הרוג בקר ושחט צאן נחשב להם לעון כך אני, כי אצלי בכל יום קרא ה' לבכי ומספד כי כל תלמיד חכם צריך להיות בתשובה כל ימיו ואם כן בזמן שאני לוקח בשרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר אז שתים רעות יש בדבר אחת שהתורה אמרה כי יצוד שלא לאכול כי אם בהזמנה זאת ואני לוקח בשרא מטבחא בלא הזמנה זאת, שניה שאין אני נותן דמיהם לאלתר ואני דחוק אזוזי ולוקח בשר וזה יהיה היתר רצועה לרבים שילמדו ממני דרך הזוללות להדר אחרי בשר ויין אפי' שלא מתוך רחבת ידים של עושר ושלישים על כלו שיאמרו הלח ת"ח כמוני יאות לו להיות כל ימיו בתשובה כאמור ואיך אני להוט ליקח בישרא מטבחא בזמן שאני דחיק אזוזי אין זה כי אם לב הוחל הטהו לתור אחרי התאוה ממנו יראו וכן יעשו כי יאמרו שכן ראוי לעשות וע"כ פסוק ויקרא ה' ביום ההוא לבכי מספד אם מדבר בסתם כל אדם וימי בכי ומספד הם ימי התשובה יש ללמוד מכאן גם תלמיד חכם כי כל ימיו ראוין להיות ימי התשובה כאמור ואם מדבר בתלמיד חכם מש

אתי שפיר וכן משמע לשון ויקרא ה' למי קורא ה' ודאי לחסידים ואנשי מעשה שנאמר ולשרידים אשר ה' קורא, וביום ההוא ר"ל שבעצם היום ההוא שעשה העבירה היה אצלו בבל ילין ואתו לא תלין משוגתו אלא באותו יום ישוב אל ה' בבכי ומספד ולפי משגיאות מי יבין ועל כן כל יום ויום יהיה בתשובה מספק אולי לא ידע ואשם, והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן כי מחר נמות רצה לומר דחו את התשובה ליום המחרת מר מחר נמות החומר בצומות והיום נרוה דודים נתעלסה באהבים ואם כך עושין השרידים אשר ה' קורא מה יעשו ההמון עם הלא ממנו יראו וכן יעשו על אחת שרה, ואין לך חילול שם גדול מזה, ודווקא אם לא יהיב דמי לאלתר אבל הנותן דמים לאלתר שזה מורה שמתוך רחבת ידיה של עושר הוא אוכל בשר ולא דרך זוללות יכול להיות שאע"פ שאוכל למעדנים מ"מ יעשה דבר יום ביומו התשובה הראויה לו בבכי מספד כמ"ש אביך הלא אכל ושתה ועשה טוב הלא טוב לו, וה"מ באתרא דלא תבעי הכל כפשוטו ואבייי כי לקח בשרא מב' שותפים כו' הכל מבואר כפשוטו בדרך זה, ועל הרמז יתכן לפרש כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא ר"ל כל היום מתאוה תאוה למשוך בשרי ויין ותענוגות בני האדם אשר התיקון על זה דברי הצומות וזעקתם לענות החומר קום אשר נהנה מן תאות העה"ז יותר מן הראוי ובכל יום צום תענית אנו אומר לה ויהא דמי וחלבי שנתמעט לפניך היום כו' זה"ש ולא יהיבנא דמי לאלתר ר"ל דמי וחלבי איני ממעט לאלתר אלא אני דוחה התשובה מיום ליום זהו חילול השם כי התלמיד חכם בל ילין חלב חגי שעשה כל ימיו כחגים עד בקר שהרי מטעם זה אין להרהר אחריו בלילה ודרש זה מן פסוק ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ומספד ר"ל ביום אמעבר נאות לשרידים אשר ה' קורא שיהיו בתשובה לאלתר והנה הרג בקר ושחט צאן דוחים התשובה שהיא מיתת החומר על יום המחרת זה"ש כי מחר נמות ומהם ילמדו שאר בני האדם לדחות התשובה מיום ליום על כן נקרא חילול השם, ומה שנקט ל הבקר לשון הרג ואצל הצאן לשון ושחט כי כל עמי הארץ אסור לאכול בשר לפי שעיקר טעם ההיתר לנח היה על שעסק בתור' וננכנס בגדר האדם והדבר הנאכל ישוב להיות כמו האוכל ותקנה הבהמה שלמות גדול באכילתה הרחבנו הסיפור מזה למעלה פרשת שמיני בפסוק זאת החיה אשר תאכלו וכבר ידעת שבהמה דקה נאותה למזג של אדם ואינה בכלל הזוללות כמו בהמה גסה כי כן גם יצחק הקפיד על זה באמרו לך נא אל הצאן לפיכך הזכיר בבקר הרג כאלו הרגם כ"א נאותים למזגו ונאכל בתורת זוללות ומה שמסק וה"מ באתרא דלא תבעי היינו כשאין החכמים תובעים דרכי התשובה מן הבריות יש לחשדם כאלו הם מתירן הזוללות, אבל באתרא דתבעי התשובה לית לן בה כי יאמרו מאחר שאוסר כן לרבים אולי הוא בעצמו אינו

יכול לעשות כן כי בלא זה התורה מתשת כחו שנאמר דברי חכמים כדרבונות להורות ההפך לאחרים וכמשמרות קרי בה בסי"ן ובימ"ן בסי"ן וכמסמרות במסמר זה שתולין בו כל דבר כך דברי חכמים כל העולם תולין את עצמם בהם מה שרואין בו כן עושים לפיכך צריכין להיות משמרות שמוציא שפתיו ישמור ויעשה הוא תחלה מה שמצוה לאחרים שלא יבא לידי חילול השם חוץ מן דברי הצומות אע"פ שמצוה לאחרים לעשותן מ"מ הוא אינו רשאי להרבות בצומות ועל המרבה אמרו כלבא ליכול שירותי' לפי שממעט על ידם בתלמוד תורה ועוד שכבר התורה מתשת כחם וזה"ש ויותר מהמה בני הזהר ומלת הזהר מדבר בדברים המתישין כח החומר כדי שיהי' מזהיר כזוהר הרקיע ובענין זהרות זה אמר אע"פ שאמרתי כמסמרות וכמשמרות מ"מ בענין זהירות החומר הם אינן צריכין לעשות כמו שמצווים לאחרים, לפי שהם עוסקים בתלמוד תורה כן ע"י עשות ספרים הרבה הן ונהג הרבה התורה שמלמדים בדבור פיהם הוא יגיעת בשר מיגעים החומר כי על כן נקראת התורה תושיה שמתשת כח החומר וזה"ש אבל באתרא דתבעי לית לן בה וק"ל, רבי יוחנן אמר כגון אנא דאזלינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין עיקר חילול השם מגיע מן התפלין כי מי יודע שהולך בלא תורה כי שמא הוא מהרהר בדברי תורה, והתפלין נקראו אות ועל כן נקרא הקב"ה צבאות צבא שיש ני בתוכם אות כמו שד' על התפלין של ראש פסיק וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ור"י דרש מה שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות פרש"י באזני אמר לי והלשון מגומגם לפירושו אלא ונגלה באזני שהנבואה באה באזני הנביא ולא אמרו לו רק שם ה' צבא ת ומכאן הבין הנביא שנרמז לו שיש איזו עון הנוגע בכבוד ה' צבאות ואיזהו הוי אמר זה תפלין כי ה' היינו מה שנאמר כי שם ה' נקרא עליך, צבאות על שם צבא שים לי בהם אות ודווקא שם של ה' צבאות אמר להם אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון והיינו על מצות תפלין שאין החכמים נזהרים בהם ומהם ילמדו אחר ם לעשות כמותן, רב יצחק בר אבדימי אמר כל שחבריו בושים משמועתו כגון שאמרו שרא ליה מרא לפלניא דקדק זה מדקאמר בלשון שלילה אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון, ש"מ שמדבר כמו שחבריו אומרים ה' יכפר בעדו על מה שעשה על כן כנגד דברי חבריו האומרים תמיד עליו ה' יכפר בעדו אמר הכתוב אם יכופר ר"ל אם יהיו כדבריהם אלא לא יכופר להם עד יום המיתה וכ"א מוסיף על חבירו כי דברי רב שאמר כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא כו' זה מבואר מן פשט המקרא והנה הרג בקר ושחוט צאן ובזה הכל מודים שהפסוק מדבר מזה אך רבי יוחנן הוסיף לומר מדקאמר ה' צבאות ש"מ שיש כאן רמז עוד לדבר אחר שנקרא חילול השם והוא כגון אנא דאזילנא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין כל מטעם זה נגלה אלי ה'

צבאות רמז לתורה ולתפלין, תורה שנתנו לכ"ו דורות במנין ה' שם של ד', צבאות צבא שיש לי בהן אות והיינו תפלין אע"פ שיש עוד דברים שנקראו אות מכ"מ מדנקט תורה שבימין שמע מינה שאות זה מדבר בתפלין שבשמאל שכן נזכרו יחד בפסוק נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו כדמסיק בברכות פרק א', ורב יצחק בר אבדימי הוסיף כל שחבריו בושים משמועתו ודייק מדכתיב אם יכופר והנ"ל סתם שלא כופר כו' אלא נקט לשון אם כלפי דברי חבריו, האומרים שרי ליה מאריה לפלניא ורוח הקודש משיבם תראו אם יהיה כדבריכם אלא לא יכופר להם, והכל מודים שפסוק זה מדבר בשרידים אשר ה' קורא כי דווקא מהם יש לחוש שילמדו הבריות ויעשו כמותם וזהו שמסיק אביי אומר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ושונה כו' הורה בזה שעיקר חילול השם מגיע מן תלמידי חכמים כשאינן מדקדקין במעשיהם כי מתוכן ילמדו לשקר

מאמר שמח

באור כל פרשה וילך

כי על קוטב זה סובבת כל פרשת וילך שבא משה להודיע לישראל כמה גדול כח המזכה את הרבים ולעומת זה כמה גדול עונו מנשוא של המחטיא רבים, ועל כן התחיל בוילך משה וגו' הודיע להם שגדול כח חילול השם עד שאפילו דבר קטן שיכשל בו האדם ויגרום בו מכשול לרבים גדול עונו מנשוא עד יום המיתה והביא משה ראיה מעצמו שהרי הוא לא עשה שום עון אחר כי אם זה שלא גרם האמונה להקדיש השי"ת, כי מאחר שהלך בזריזות כהדין עולמתא זה מורה שלא נס ליחה כלל והוא על צד הנס שהרי בכל הזקנים נמצא תשות כח באבריהם בטבע ולמה לא נמצא במשה שום תשות כח בכל רמ"ח אבריו וכי סלקא דעתך שיעשה לו הקב"ה נס זה בחנם אלא ודאי לפי ששמר כל רמ"ח מצות עשה ולא עבר אפילו אחת מהן ושומר מצוה לא ידע דבר רע בשום אבריו כי כל עצמותיו תאמרנה ה' מי כמוך וכן הביא מופת על שלא עבר גם על שום מצות ל"ת שהרי בן ק"ך שנה אנכי היום שמלא ה' שנותיו מיום ליום וזה מופת שלא פגם בשום יום מכל ימיו ע"י איזו לא תעשה אלא היה נזהר בכל שס"ה לאוין על כן כל יום ויום מן כל שס"ה ימים לא הניחו למות בו עד בין שנה לשנה במלאות ימות השנה שנה יוצאה ושנה נכנסת ביני וביני מת משה וכ"ז מופת שלא היה בידו שום עון אחר ולמה מת אלא בעון חילול השם שאין לו כפרה כי אם במיתה ממש שנאמר אם יכופר לכם העון עד תמותון או בתלמוד תורה המכפר כמיתה ממש שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל, לכך הוצרך הקב"ה לסתום ממשה מעינות החכמה שנאמר לא אוכל עוד לצאת

ולבא בדבר הלכה, ואם תאמר אם התורה עומדת במקום מיתה ממש ומכפרת גם על חילול השם למה סתם ה' ממנו מעינות החכמה ומה איכפת להקב"ה בזה אם יחיה עוד ויעסוק בתורה על זה אמר כמתרץ יהושע הוא עובר לפניך הגיעו זמנו של יהושע לטול שכרו כמו שדרשו עליו נוצר תאנה יאכל פריה ואין מלכות נוגעת בחברתה על כן היה מוכרח לסתום מן משה מעינות החכמה, ובו ביום הזהיר משה את יהושע שלא יכשל בדבר שנכשל בו הוא שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר לו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגומר מהו לעיני כל ישראל וכי כל העם רואים את הקול הנ"ל בפני כל ישראל, אלא פירושו לעיני כל ישראל מוסב אשלמטה ר"ל כך אמר משה ליהושע שביותר הוא צריך זירוז במעשיו להיות חזק ואמץ בתורה לעיני כל ישראל ר"ל במקום שעיני כל ישראל רואות כי ממנו יראו וכן יעשו על כן אמר לו שיהיה חזק ואמץ לעיני כל ישראל שלא יטה מני אורח כמלא נימא שלא יקרה לו כאשר קרה למשה שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל על כן אמר כאן לעיני כל ישראל חזק ואמץ, כי אתה תבוא את העם הזה וגו' ומאחר שאתה מנהיג שלהם על כן ביותר אתה צריך לדקדק במעשיך וא"ת שגיאות מי יבין ומי יוכל להיות נזהר בזה על זה אמר וה' ההולך לפניך להיות לך לעזר כנגד האומות הוא יהיה עמך להצילך גם מכל שגיאה ורגלי חסידיו ישמור וזה שאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פירוש סתם שמירה הוא שמירת הגוף שאין הנזק מסוכן כל כך אמר רק השמר לך אבל שמירת הנשמה מכל חטא ועון הוא נזק מסוכן מאוד על כן אמר ושמור נפשך מאד, כך בשמירת ה' את יהושע עשה שתי חלוקות אלו לומר שהשמירה טן החטא גדולה מן השמירה מן האומות על כן אמר בשמירה מן האומות ה' ההולך לפניך ובשמירה מן החטא אמר הוא יהיה עמך היינו שמירה מעולה כמובן מן לשון עמך על כן הזכיר ב' מיני שמירה לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת, לא ירפך לא יתן לך רפיון נגד האומות ולא יעזבך ביד יצרך כמ"ש ה' לא יעזבנו בידו אלא תמיד יהיה עמך וכן לשון תחת גדול מן תירא וק"ל, וכן לישראל אמר תחלה ה' אלהיך הוא עובר לפניך והיינו הוא בענין האומות ישמור לפניך, אבל אח"כ כשאמר להם הוא יהיה עמך מדבר גם כן בשמירה מן החטא כדי לקיים מה שאמר לפני זה ועשיתם להם ככל המצוה דהיינו שמירת המצות, ואחר כך אמר ליהושע כשם שהגורם מכשול לרבים גדול עונו מנשוא כך המזכה לרבים שכרו הרבה מאד וזהו המובן מן פרשת ויקהל שמסיק כף למה באים ליתן שכר למביאיהם כדי ללמוד ק"ו על המזכה לרבי' שמביא ומכניס הבריות תחת כנפי השכינה כמה גדול שכרו שאם טף זה שלא

הגיעו לחינוך יש שכר למביאו אל מקום תורה ק"ו למביא גדול וכ"ש רבים לידי תורה או מצות שזכות רבים תלוי בו:

מאמר שמט

דרש על פרשת הקהל במסכת חגיגה

וזהו שמסיק במסכת חגיגה מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר בן חסמא שהלכו לקבל את פני ר' יהושע בפקיעין אמר להם מה חדוש היה היום בבית המדרש אמרו ליה רבינו תלמידך אנו ומימך אנו שותים אמר להם אעפ"כ א"א לבית המדרש בלא חדוש כו' שבת של ר' אליעזר בן עזרי' ובמה היתה הגדה היום אמרו לו בפרשת שבת של הקהל ומה דרש בה הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם א שים באים ללמוד ונשים לשמוע טף למה באים כדי ליתן שכר למביאיהם אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם נאבדה ממנו ועוד דרש בה את ה' האמרת כו' ואף הוא פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות כו' ותדע כי בחבורי הנקרא אורח לחיים בארתי כל מאמר זה לצרף כל ג' דרשות אלו שכולם מדברים מענין אחד ונראין הדברים כי למה אמרו שהדרשה היתה בפרשת הקהל והלא היתה גם בפרשת את ה' האמרת ובפרשת דברי חכמים כדרבונות אלא שכולם עניני הקהל כי המובן מן פרשת הקהל שכל ישראל יהיו בקהילה אחת ואגודה אחת וכן וה' האמירך היום דכתיב ומי כעמך גוי אחד שיהיו לאחדים כאיש אחד וכן פסוק דברי חכמים כדרבונות שנאמר בו בעלי אסופות כו' ועל כן נאמר מרגלית טובה כמרגליות איו שדרכן להיות חרוזים בחוט אחד המצרפן והארכתי שם, אך לפי דרכינו יתכן לפרש כל הענין בדרך אחר והוא שמן ג' מקומות אלו יוקח לימוד גודל שכר של הזוכה ומזכה רבים וגודל עונש של הנכשל בדבר אשר בו הוא גורם מכשול לרבים, ואולי מטעם זה אמרו לו תלמידך אנו ומימך אנו שותין רמזו לו ברמז כל תוכן הדרש שהיה על ענין זה שהתלמידים שותין מימי רבם על כן צריך הרב להזהר בדבריו אשר ישתו התלמידים הבאים אחריו שלא יהיה בהם נפתל ועקש נמצא שם שמים מתחלל כדמסיק בפרקי אבות חכמים הזהרו בדבריכם כו' והשיב להם אע"פ שזה הכלל העולה מן כל הדרוש מ"מ רוצה אני לשמוע גם פשטי הפסוקים אשר מהם הוציא דרש זה כי לא יתכן לומר שלא דרשו כי אם הענין בלא חידוש דבר בפסוקים כי אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, ואמרו לו שהוציא לימוד זה מן טף למה באים ליתן שכר למביאיהם כי כשם שיש שנר למביא הבריות לידי דבר טוב כך גם בהפך יקבל עונש המחטיא הרבים כי שני דברים אלו שווים ואמר מרגלית טובה כו' כי כל ישראל נמשלו להרבה מרגליות חרוזות בחוט אחד שכל זמן שהמרגלית הראשונה שבחוט קיימת כולן קיימים ובזמן

שהראשונה נופלת כולן נופלין אחריה כך בזמן שהחכמים היושבים ראשונה בצל שדי חזקים בתורה ומצוה אז מהם יראו וכן יעשו אחרים כדרך שאמר משה ליהושע לעיני כל ישראל חזק ואמץ ואם בהפך הם נופלים לעת תמוט רגלם מני אורח יושר ואז כולם נופלים אחריהם כי מהם יראו וכן יעשו וכן דרש פסוק את ה' האמרת היום לומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כך ה' האמירך לומר שאתה גוי אחד בארץ ר"ל כולכם כאיש אחד שבזמן שלוקה באחד מאבריו כולו מרגיש וכן להפך בזמן שמענג אחד מאבריו כולו מרגיש ויותר מהמה באברים הראשים אשר בהם נמשלו ראשי אלופי ישראל אשר מטעם זה אשמת העם תלויה בראשיהם:

מאמר שנ

באור פסוק דברי חכמים

ואח"כ דרש פסוק דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות כו' כי באותו פסוק נרמז כל הענין באר היטב מדכתיב כמשמרות בסי"ן ובשי"ן כמו שפרשנו למעלה, וזהו שנאמר בקש קהלת למצוא דברי חפץ וגו' וקשה למה הזכירו כאן בשם קהלת שכבר הזכיר כמה פעמים אלא שר"ל על שרצה לדרוש הדרש מבואר בפרשת הקהל על שם זה קראו קהלת כי בדרוש זה גלה לנו שכל ישראל בקהלה אחת להרע או להטיב כי כמו שלטובה ארז"ל אפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כך חוטא אחד יאבד טובה הרבה כי זה מן המובן מן פרשת הקהל אחר יום ראשון של חג שבו נעשו כל ישראל אגודה אחת בארבע מינים כמבואר למעלה פרשת נצבים ובהבאות הטף חתם כל הענין להורות שיש שכר למביאיהם כי כל המכניס חבירו תחת כנפי השכינה ומוציא יקר מזולל שכרו אתו ופעולתו לפניו נמצא שמה שעושה לחברו כאלו עושה לעצמו כי זכות הרבים תלוי בו, על כן אמר דברי חכמים כדרבונות המטה ומכוין הפרה לתלמיה כך דברי חכמים מכוונין פרה סוררה ישראל לדרך הישר מדרכי מיתה לדרכי חיים אי מה דרבן מטלטל כו' כי כל עניני מוסר הנעשים בחזקת היד במקל ורצועה לטול מקל להכות על קדקדם בסור המכריח ישוב לסורו כמו שכתוב הכל היום יחרוש החורש א"כ מאחר שהדרבן מיטלטל שמא תאמר כך דברי חכמים מטולטלין ואינם קבועים אלא בסור המוכיח ישוב לסורו ת"ל וכמשמרות שהם קבועים לא ימושו כמ"ש אזן שומעת הוכחת מוסר בקרב חכמים תלין לשון לינה מורה על הקביעות, אי מה מסמר חסר ולא יתר כך ד"ת אין בהם יתרון כי כל דורש אי אפשר לו להזכיר כל פרטי ענינים אשר הדור צריך להם כמו שפרש"י על פסוק ויותר מהמה בני הזהר ואם כן אין שלימות בדבריהם אחר שלא יובן מהם יותר ממה שהדורש מפרט ת"ל נטוע ם מה נטיעה זו פרה ורבה כך ישמע חכם

ויוסף לקח ונקט כמשמרות בשין כמבואר למעלה, בעלי אסופות כו' הכל בארנו יפה בעמודי שש עיין שם ותמצא פירוש נפלא על מרז"ל שמא יאמר אדם הללו פוסלין כו' ת"ל נתנו מרועה אחד ומה שקשה במאמר שם תמצא יישוב על כל הספיקות שבו, גם יתכן לפרש שלכך היה הקהל זה דווקא אחר יום ראשון דחג הסוכות לפי שבכל ימות השנה דווקא תשובת רבים מקובלת, ויחיד דווקא בין ראש השנה ליום כפורים על כן מן ראש השנה והלאה אין כל כך צורך בהקהל זה אחר שגם תשובת היחיד מקובלת עד יום כפור ומן יום כפור עד סוכות אין עושין עונות עד יום של סוכות ראשון לחשבון עונות על כן צוה ביום ראשון דחג על אגודות ד' מינים להורות שמן היום ההוא והלאה צריכין להיות אגודה אחת כדי שיהיו השבים רבים ויהא מקובלין בכל ימות השנה כדמסיק בר"ה פרק"א אמר רבי שמואל משמיה דרב מנין לגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם מתקרע שנ' כה' אלהינו בכל קראינו אליו והכתיב דרשו ה' בהמצאו ל"ק הא ביחיד הא בצבור ויחיד אימת אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אלו י' ימים שבין ר"ה לי"כ דכתיב ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל כו' ע"ש וקשה מאי משמע כאן ביחיד אם מדכתיב יעזוב רשע דרכו וגומר מ"מ קשה למה התחיל בלשון רבים דרשו ה' בהמצאו ויתכן לפרש דרשו וקראהו מדבר בתפלה לכך נקט בתפלה לשון רבים כי לעולם אין תפלתו של אדם נשמעת כי אם בצבור שנ' הן אל כביר לא ימאס ומה שאמר בהמצאו ובהיותו קרוב לרבותא נקטיה אפילו בעשרת ימי תשובה כי סד"א מאחר שהתשובה והתפלה בכל ימות השנה שווין שאינן מקובלים כי אם מן רבים א"כ שמא תאמר גם בעשרת ימים אלו יהיו שוין וכשם שתשובת יחיד מקובלת בימים אלו כך התפלה של יחיד קמ"ל שאפי' בהמצאו ובהיותו קרוב צריך רבים לקריאה דהיינו תפלה אבל לתשובה אין צריך רבים אלא יעזוב רשע דרכו וגומר וישוב אל ה' וירחמהו וגו' וטעמו של דנו לפי שמן ר"ה ע"י השופר נתהפך דין לרחמים ובמדת הרחמים יכיל אפי' היחיד לעמוד זה שאמר הכתוב וישוב אל ה' דהיינו מדת הרחמים וירחמהו, ואל אלהינו דווקא כי ירבה לסלוח ר"ל אל מדת הדין של כל ימות השנה ישוב בזמן שרבים עושין תשובה ואז ירבה לסלוח ר"ל לרבים וכן אמר משה על עצמו כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו כמו שיתבא' לקמן במקומו בעז"ה

מאמר שנא

במדרש נמשלה תפלה למקוה ותשובה לים

וראיה לדברינו ממה שמסיק באיכה רבתי שאל ר' חלבו את ר' שמואל בר נחמן אמר ליה לפי ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו דין דכתיב סכות בענן לך מעבור תפלה

אמר ליה נמשלה תפלה למקוה ונמשלת תשובה לים מה מקוה פעמים פתוח פעמי' נעול כך שערי תפל' פעמים פתוחים פעמים נעולים אבל הים לעול' פתוח כך שערי תשובה לעולם פתוחים הה"ד כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קריאה אלא תפה שנאמר והי' טרם יקראו וגו' ע"כ, וברבתי פר' ואתחנן יש גרסא אחרת ומ"מ רצוני ליישב נם גרסא זו כי היא תמוה מאוד כי מה שמסיק ואין קריאה אלא תפלה סתר כל דבריו הראשונים וגרסא זו מחק בעל מתנת כהונה אמנם כך הגרסא בדפוס ישן וכן בספר כלי חמדה פרשת נצבים, ועוד שלא פירש אימתי שערי תפלה פתוחים או נעולים ודמיון המקוה והים מה טיבו לכאן, וכפי הנראה שההבדל שביניהם הוא הדבר שהזכרנו למעלה כי שערי תשובה לעולם פתוחים בין לרבים בין ליחיד, לרבים בכל ימות הכנה וליחיד בעשרת ימי תשובה אבל שערי תפלה לעולם אפילו בעשרת ימי תשובה צרינין רבים כשיש לו בית הכנסת בעירו זהו שמסיק שנאמר בכל קראנו אליו קראנו לשון רבים משמע שמלתא דפסיקא היא שמדבר בדבר שלעולם הוא יותר טוב בצבור על כן אמר ואין קריאה אלא תפלה דווקא תפלה צריכא רבים לעולם אבל תשובה אינה צריכה רבים לעולם שהרי בעשרת ימי תשובה מתקבלת אפילו מיחיד ופסוק בכל קראינו ממש דוגמת הפסוק דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב ולרבותא נקט בהמצאו כאמור, וסכותה בענן לך מדבר בתפלת יחיד דווק' אבל של רבים נשמעת לעול' ודמיון המקוה והים כדרש ר"ע פ' יו"כ אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורין וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם, ואומר מקוה ישראל מה המקוה מטהר את הטמאים כך הקב"ה מטהר את ישראל וק' מאי ואומר אלא שר"ל שישראל מיטהרין ע"י התשובה והתפלה, ורצה לפרש פסוק וזרקתי עליכם מים טהורים במי הים שדווקא הקב"ה הזורק כי הים אינו עשוי בידי אדם אלא בידי הקב"ה ע"כ הקב"ה יזרוק מן אותן המים הרבים הפתוחים לעולם על ישראל ע"י התשובה הצריכה עזר אלהים שנאמר השיבנו ה' אלהיך ונשובה שובינו אלהי ישעינו, ואח"כ הביא פסוק גם על התפילה התלויה בנו לבד והמשילה למקוה והביא שני פסוקים אלו על מה שאמר לפני מי אתם מיטהרין ע"י התפלה ומי מטהר אתכם ע"י התשובה ונקט לשון אשריכם לצרף אליהם גם הצדקה כמ"ש אשריכם זורעי על כל ימים לצרף זרעו לכם לצדקה על כל שני מיני מים שהזכרנו כי שלשתן חברו על עמק שוה להיות לאדם למג"ן בנ"שמתו ובג"ופו ובמ"מונו כי התשובה בצומות תיקון הגוף והתפילה שפכי כמים לבך ואשפוך את נפשי כי התפילה בחלק הדבור והיינו נפש השכלית שנקראת נפש המדבר והצדקה תיקון הממון והיינו ג' פעמים קול בהזכרנו בפ'

נצבים קול שאון מעיר קול מהיכל קוי ה' משלם גמול לאויביו כי צום ממון קול כולם במספר קול וכולם תלוין בקול כמבואר שם:

מאמר שנב

ביאור פרשה למה צמנו ולא ראית

על שלשתן הזהירם ישעיה בהפטרת יום כיפור מן פסוק למה צמנו ולא ראית פסוק הלא פרוס לרעב לחמיך מדבר בטעות הנופל בעניני הצומות, ומן פסוק הלא פרוס לרעב לחמיך מדבר בצדקה ובפסוק אז תקרא וה' יענה מדבר בתפלה וכלפי שאמר לשון אז בתפילה ובצדקה אז תקרא וה' יענה תפלה אז יבקע כשחר אורך על הצדקה אמר לסוף גם כנגד הצומות אז תתענג על ה' וקאי על פסוק אם תשוב משבת רגליך שמדבר ביום כיפור כמו שדרשו על פסוק לקדוש ה' מכובד יום כיפור כו' ועליו קאי אז תתענג ר"ל כנגד עינוי הצום ענג על ה', ובהפטרה זו מבואר מן פסוק ותפק לרעב נפשך שהמפייס לעני בדברים טובים מתברך בי"א ברכות ע"כ קול במספר ממון רמז בו למעשה הצדקה שעיקר מצותה בהשמעת קול פיוסים לעני כמ"ש כופר נפש איש עשרו ובאופן זה כשרש לא שמע געה קול ענות אלא קול הנחה ותנחומין ודברים המתישבין על הלב, והפטרת שובה מבואר שגם התשובה עיקרה בקול וידוי שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ע"כ צום בגמטריא קיל להורות שהקול של וידוי שקול כמו הצום ויכול להיות שרמזו בגמרא לשלשתן כי על כן סמך לדרש של פסוק דרשו ה' בהמצאו ענינו של נבל הכרמלי להיות שגזר דין שנחתם מתקרע ע"י תשובה תפלה וצדקה המעבירין רוע הגזירה ורמז שלשתן דרשו ה' היינו תשובה קראהו בהיות קרוב אין קריאה אלא תפלה ורמז בהמצאו ובהיותו קרוב לעשרת ימי תשובה ועדיין לא שמענו שעשרת ימי תשובה צריכין גם לצדקה ע"כ הביא פסוק ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל על שהיה צר עין ולא נתן צדקה וק"ל, ובאור כל פסוקים אלו תמצא בחבורי עמודי שש וכן לקמן פ' האזינו:

מאמר שנג

שובה ישראל עד ה' אלהיך

ומה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך כמדבר ליחיד ואח"כ אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כמדבר לרבים, כפי הנראה שהוא מיושב ע"ד שארז"ל גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עושה אותה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו והנה סוף הפסיק הזה האמור בענין הוא פירוש על תחלת הענין המדבר בתשובה שיחיד עושה אותה ורבים מתכפרים כאלו עשו המה התשובה לכך אמר קחו עמכם דברים ומ"מ הענין צריך באור מה ענין כפרה זו

לכל העולם שנא עשו עדיין תשובה, ויתכן לפרשה שכל התשובה צריכה לצומות ובכי ומספד כמ"ש וגם עתה שובו עדי בצום ובכי ומספד כי על ידיהם יסלק ה' חרון אפו מן העולם וכשיחיד עושה כל זה אז הוא גורם סילוק האף מן העולם ואז רחמים בעולם ואז הקב"ה מקבל מן רבים אפילו ודוי דברים לבד בלא צומות וזה"ש שובה ישראל וגו' שהיחיד ועשה תשובה שלמה כהוגן ככל תנאי התשובה ואז יסתלק חרון אף ה' מן הארץ ועי"ז אמר לרבים קחו עמכם דברים ושובו אל ה' זהו שאמר ארפא משובתם ע"י וודוי דברים לבד ולמה כי שב אפי ממנו כבר גרם היחיד סילוק האף מן הארץ ואז רחמים בעולם, זה"ש אמרו אליו כל תשא עון שעל ידי תשובת היחיד ישא כל אפילו לרבים וקח טוב להחזיק לו טובה כדדריש בגמרא ונשלמה פרים שפתינו כי הקרבן בא נפש תמורת נפש האדם אך שאין בקרבן כח הדבור להיות כפרה על דבור האדם על כן אמר כנגד חסרון הדיבור ונשלמה פרים רצה לומר מה שחסר מן הפרים נשלמה בשפתינו והיינו הודוי ועיין לקמן פרשת האזינו פירוש אחר על כל פסוקים אלו ויש עוד רמז במה שאמר וקח טיב ע"ד שנאמר קרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' כי אם תקרע לבב לשני חלקים יהיה כל חלק מספר י"ז חלק טוב וחלק רע החלק רע היינו ח"ט בלא א' בסוף כדרך שאמרו דורשי רשומות אגוז בגמטריא חט מספר י"ז וחלק טוב ג"כ י"ז ואל בגדיכם שאל תקרע בגד אלא ישאר שלם ותצרפו אל מלת טוב יעלה הכל למספר כ"ו שם של רחמים זה"ש ושובו אל ה' כם של ד' על כן אמר כאן כל תשא עון רצה לומר חלק חט יהיה מנושא וקח חלק טוב כי לבב האדם כולל שני לבבך חט וטוב חלק היצר הרע והיצר טוב וסמך לפירוש הנזכר ממה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך רצה לומר היחיד יעשה תשובה שלמה בכל תנאי עד שיגרום שיעמוד הקב"ה מן כסא דין וישב בעבורו על כסא רחמים זה"ש עד ה' רצה לומר שיעשה ה' מן אלהיך רצה לומר רחמים מן דין ואז כשישב ה' על כסא רחמה בעבור יחיד זה ששב אפי ממנו אז באותו זמן נקל לרבים לשוב בכל דהו בקיחת דברים לבד שובו אל ה' מדת הרחמים כי כבר ישב ה' על כסא רחמים עבור היחיד ואגב ינצלו רבים כשיקחו עמהם דברים לבד שמצד שורת הדין לא היה נכון לקבלם אבל כשהקב"ה יושב על כסא רחמים מתפייס אף בדברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה'

פרשת האזינו

מאמר שנד

באור הפרשה על חילוק שבין כל ימות השנה לעשרת ימי תשובה

האזינו השמים ואדברה וגומר הזכיר לשון דבור בשמים ולשון אמירה אצל האון טעמו של דבר לפי שכל דבור קשה מתיחס אל מדת הדין וכל אמירה רכה מדת הרחמים ובמעשה בראשית רצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ומטעם זה הקדים כאן ארץ לשמים לפי שהשמים מאחר שהם רבים ז' רקיעים על כן ביותר הם יכולין לעמוד במדת כדין כי בכ"מ יותר הקב"ה חס על רבים הן במין האדם הן בכל שאר מיני נמצאים לכך נאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגומר הקדים השמים להסמיכה אל שם אלהים מדה"ד כי המה יכולין לעמוד בה יותר מן הארץ כי היא יחידה ארץ אחת אבל כששתף לה מדת הרחמים הקדים הארץ להסמיכה אל שתוף הרחמים כי היא צריכה אל השיתוף יותר לכך הזכיר דבור קשה המרמז למדת הדין אצל השמים ואמירה רכה המרמז אל מדת הרחמים אצל הארץ, וזהו טעם מרז"ל שתשובת הרבים מקובלת בכל ימות השנה שנאמר כה' אלהינו בכל קראינו אליו אבל תשובת היחיד אינה מקובלת כי אם בימים שבין ר"ה ליו"כ וטעמו של דבר שבכל ימות השנה הקב"ה יושב על כסא דין כי כל דרכיו משפט חוץ מבימים אלו לפי שעל ידי שופר של ר"ה מסיק ברבתי פרשת אמור שהקב"ה עומד מן כסא דין ויושב על כסא רחמים לפיכך בכל ימות השנה אין שום יחיד יכול להצטדק בדין כי אין שורת הדין נותן לקבל היחיד שחטא אבל תשובת רבים מקובלת בכל ימות השנה כי זכותיה דרבים נפיש והקב"ה חס ביותר על הרבים כמו שהשמים מתוך שהם רבים הם יכולין לעמוד במדת הדין שנ' בראשית ברא אלהים את השמים כך נאמר כאן על רבים מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אפילו אלהים שהוא מדת הדין קרובים אליו, כה' אלהינו כמו השיתוף של רחמים לדין הרמוז בה' אלהינו כדרך שנאמר בשתוף רחמים לדין ביום עשות ה' אלהים ארץ, וזה יהיה בכל קראינו אליו דהיינו בזמן שרבים קוראים אל ה' והוא יענם, אבל בעשרת ימי תשובה נסתלק ה' מן כסא דין ע"י השופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ועלה לשון סילוק ה' בקול שופר שקול השופר גורם סילוק כדין ואז כשהקב"ה יושב על כסא רחמים גם תשובת היחיד מקובלת על דרך שבארנו למעלה פרשת וילך טעם למרז"ל גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כו' ע"ש לכך נאמר אצל היחיד דרשו ה' בהמצאו רצה לומר במציאות ה' שם של רחמים דהיינו בין ר"ה ליום כפורים ומה שנאמר דרשו כמדבר לרבים מבואר התירוץ למעלה פרשת וילך ואחר כך אמר אל היחיד יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה' ר"ל אל שם של רחמים ואל אלהינו רצה לומר אל שם של דין המשותף למדת הרחמים כי הקב"ה עושה צדקה ומשפט כאחד כדרך שאמר

כה' אלהינו, ואם נפשך לומר ואל אלהינו מדת הדין ממש יהיה פירושו שישוב אל מדת הדין כי ירבה לסלוח ר"ל בזמן שרבים עושין תשובה כי אז הקב"ה מרבה לסלוח ואז גם הוא נכלל עמהם, ונרמז בפסוק זה ג"כ שאפילו שיחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם זה"ש יעזוב רשע דרכו דהיינו יחיד ועליו אמר כי ירבה לסלוח ר"ל גם לרבים, ובסיפור זה חתם משה הדבר באמרו כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו רצה לומר אני יחיד על כן כשאני אקרא אז דווקא אל ה' שם של רחמים כי כל יחיד אפילו יחיד כמוני כי מי לנו גדול ממשה מכ"מ דווקא שם ה' אקרא צריך אני להמתין על זמן ששם ה' של רחמים בעולם אבל אתם לפי שאתם הרבים הבו גודל גם לאלהינו כי תשובת רבים מקובלת גם לאלהינו מדת הדין, ואם תשאל היכן מצינו שהשמים עומדין בדין שנאמר הן שמים לא זכו בעיניו, על כן אמר האזינו השמים ואדברה שתלמדו מן השמים שתשובת הרבים מקובלת בכל ימות השנה ותשמע הארץ אמרי פי שכל יחיד ילמד מן הארץ שאין תשובתו מקובלת כי אם על ידי שתוף של רחמים בעשרה ימים אלו כי נמשך הדבר מן שופר של ר"ה עד שופר של י"כ בשנת היובל וכן בכל שנה ושנה כי כולן ילפינן מהדדי שהרי שופר דר"ה ילפינן גם כן מן שופר דיובל וחזר ופירש על ראשון ראשון יערף כמטר לקחי ארז"ל אין עריפה אלא הריגה כו' שמע מינה שמדבר במדת הדין והמשילו למטר שאין הכל שמחים בו והם הולכי דרכים דווקא אבל רבים שמחים במטר כי הכל צריכין למטר חוץ מן יחידים הולכי דרכים או מי שבורו מלא יין אינו שמח בו כך מדת הדין רבים שמחים בו כי יכולין לעמוד אף במדת הדין בכל ימות השנה ורז"ל אמרו קשה יומא דמטרא כיומא דדינא דלא כפרש"י שם אלא דין ממש של מעלה שרבים שמחים בו ולא יחיד כי כך דרך המטר היורד מן הסמים ועליו אמרתי האזינו השמים ואדברה, תזל כטל אמרתי אמירה רכה שאמרתי כנגד מדת הרחמים שהארץ מצד שהיא יחידה צריכה אל אמירה זו כטל שהכל שמחים בו כי אז אפילו תשובת היחיד מקובלת לכך אמר בהפטורת שובה ישראל אחר המחילה אהיה כטל לישראל ומטעם זה הזכיר אצל המטר יערוף טיף טיף ואצל הטל תזל ר"ל בשפע וקשה אפכא הל"ל שהרי הטל יורד טיף טיף והמטר יזל מים מדליו אלא לפי שמדברים שניהם במדת הרחמים ומדת הדין ומדה טובה מרובה מן מדת פורעניות על כן נקט תזל אצל הטל כי רבו רחמיו וטריפה אצל המטר כדרך שפרש"י על פסוק הצור תמים פעלו שמדת הדין קשה כצור וכסלע אינו נפרע בשטף אלא מעט ברחמים ונראה לי שזהו שנ' בסמוך ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וקשה מי גבר יראה שמן יוצא מחלמיש צור או מן דבש מסלע אלא ודאי שרמז על מדת הדין הקשה כנור וסלע שאפילו מן מדת הדין יוצא דבש ויסורין

שנוחין לקבלם כשמן הנוח לאדם ור"ל אפילו במשפט יעשה צדקה שהוא נפרע מעט מעט כדרך שדרשו על פסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם עונותיכם שנפרע מעט מעט מן האדם לכך נאמר יערוף כמטר לקחי טיף טיף מעט מעט יפרע ממנו אבל הטוב' באה ברבוי שפע לכך נא' תזל כטל אמרתי, ואח"כ חזר ופירש על ראשון ראשון כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב שעירים היינו לשון רוח סערה המרמז למדה"ד כמ"ש הנה סערת ה' חימה יוצאה, ודשא שם כולל כל לבישת הארץ כשמתמלאת בדשאים והוא רמז לרבים ולכלל ישראל שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך והם יכולין לעמוד אפי' כנגד מידת הדין כי גם סערת ה' אינו משחית לרבים כי רבו רחמיו על הכלל, וכרביבים הוא מטר הדק היורד בנחת דומה אל הטל עלי עשב כל שורש לעצמו נקרא עשב רמז לכל יחיד ויחיד שאינו יכול לעמוד כ"א במידת הרחמים שהמשיל לרביבים הדק ויורד בנחת, ואח"כ ביאר כל הענין באומרו כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו כי כל גדול אפילו שיהיה כמוני יקרא דווקא בשם ה' שם רחמים בהמצאו בין כסא לעשור, אבל אתם הרבים הבו גודל לאלהינו לאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כפירש"י לעולם ועד ר"ל בכל ימות השנה שמידת הדין בעולם מ"מ אתם מתקבלים שנ' בכל קראינו אליו ואמר אח"כ הצור תמים פעלו לעשות פי' על מה שא' יערף כמטר לקחי כדרך שנתבאר וכן בפסוק ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור כדרך שנתבאר:

מאמר שנה

במדרש האזינו שמים הסתכלו בשמים כו'

ובמדרש הילקוט מסיק האזינו השמים הסתכלו בשמים שבראתים לשמשכם שמא שנו מדחה כי הסתכלו בשמש כו' ולא עוד אלא ששמח לעשות הסתכלו בים כו' שנאמר האותי לא תיראו פשר שמתי חול גבול לים כו' ולא עוד אלא שמצטער לעשות שנאמר ויתגעשו ולא יכולו ומה אלו כו' הי' כל הנוסח זה בילקוט ובחבורי הנקרא אורח לחיים בארתי כל מאמר זה בארוכה וסמך אל הק"ו שעש' הכל באשר לכל מבואר שם, והנני כפת מוסיף על כל המבואר לתרץ שני ולא עוד הנזכרין כאן שנראין סותרין את זה כי מתחלה אמר ולא עוד אנא ששמח לעשות כו' א"כ משבח הוא השמחה ואח"כ אצל הים אמר ולא אלא שמצטער לעשות כו' א"כ הוא משבח מי שאינו פושה בשמחה אלא מצטער בעשייתו רצון הבורא ונראה לפרש שכל מדרש זה בנוי על יסוד האהבה והיראה

מאמר שנו

גדולה תשובה שמגעת עד כסא כבוד כו'

ע"ד שמסיק פרק יו"כ א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא כבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלה רני יוחנן אמר עד ולא עד בכלל, ומי א"ר יוחנן הכי והאמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה שבתורה שנאמר הן ישלח איש אשתו וגו' ואת זנית ריעים רבים ושוב אלי ל"ק הא ביחיד הא בצבור ויש לפרש במחי פליגי ונראה לפרש ע"ד שמסיק שם אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כש שנאמר שובה ישראל פד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך עין מזיד הוא וקרי ליה מכשול, איני והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשים לו כזכיות שנאמר ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם חיה יחיה ל"ק הא מאהבה הא מיראה ותדע כי במסכת פסחים אמרו כתיב כי גדול פד שמים חסדך וכתיב כי גדול מעל שמים חסדיך לא קשיא כאן בעושים לשמה כאן בעושים שלא לשמה, וידוע שהעושה לשמה היינו העושה מאהבה שאינו פונה אל שום תכלית אחר כי אם לשם ה' והעושה שלא לשמה הוא העושה מיראה או יראת העונש שהוא ירא פן לא ישיג איזו חפץ מדומי אשר בו חשקה נפשו,

מאמר שנז

תכלת דומה לים כו'

ותדע כי בציצית אמרו תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא כבוד באור הענין כשמכניס האדם לעבודה השם יתברך מחנכין אותו מעט מעט ומעלין בקודש ממדרגה למדרגה כדרך שמחנכין התינוק מתחלה מכניסין אותו למדרגת היראה ומן היראה אל האהבה וזה טפם למה שנאמר בחוט של תכלת וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי תכלת דומה לים וכשרואה התכלת אז ה נזכר לצבע הים ודומה כאלו הוא מסתכל בים תמיד ועי"ז יקנה מדת היראה כמו שמסיק במדרש הלא ולא עוד אלא שמצטער לעשות שיש חשק אל הים לעבור חק גבולו אשר גבל לו ראשון לכל נוצר ר"ל ויתגעשו ולא יכולו מיראת ה' שנאמר האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים ר"ל הלא הי לכם ללמוד לכה"ת מדת היראה מן הים שמחמת יראה אינו עובר חק גבולו, ים דומה לרקיע כי המסתכל בצבע הים כאלו הסתכל בצבע הרקיע ואז יראה ויסתכל בשמש שבשמים שעושה מאהבה דהיינו בשמחה כחתן יוצא מחופתו וממנו יראו וכן יעשה גם הוא לעלות ממדרגת היראה אל מדרגת האהבה, רקיע דומה לכסא כבוד כי מן אהבה יבא לידי דבקות בשכינה כי כל אוהב דבק בנאהב אבל כל ירא מתרחק מן זה אשר הוא ירא ממנו לפיכך בעושין שלא לשמה אלא מיראה לא הסתכלו בשמים העושין מאהבה אלא למד היראה מן הים שבארץ על כן נאמר בו כי גדול עד שמים חסדך ולא עד בכלל, אבל העושה מאהבה דהיינו לשמה הסתבל בשמים ולמד ממנו על

כן נאמר בו כי גדול מעל שמים חסדך ונקט משל שמים רצה לומר עד כסא כבוד יגיע שהוא מעל שמים וכן אמרו על העושה תשובה מאהבה גדולה תשובה שמגעת עד כסא כבוד, ויתכן לפרש גם מה שנאמר כי גדול עד שמים או מעל שמים היינו כסא כבוד כמ"ש כה אמר ה' השמים כסא ולפיכך רקיע זה דומה לכסא כבוד כי הפסוק מכנהו בלשון כסא לפיכך השב מאהבה גדול מעל שמים היינו מגיע עד כסא הכבוד ועד בכלל. והשב מיראה גדול עד שמים ולא עד בכלל, ובזה פליגו רבי לוי ורבי יוחנן כי הסובר עד ועד בכלל סובר שהפסוק מדבר בשב מאהבה והסובר עד ולא עד בכלל סובר שפסוק מדבר מיראת ומשמעות דורשין אינו בינייהו כי ר' יוחנן דרש אומרו כי כשלת בעוניך שמדב' במי שהזדונות נעשין לו כשגגות כדדריש ר' לוי עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול כו' ומאחר שפסוק זה מדבר בשב מיראה ודאי משמעות עד ה' לא עד בכלל ומה שכ' קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לומר לך שמתוך שלא לשמה בא לשמה ומן היראה יבא גם למד האהבה האמור בפסוק שאחריו קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לא עד ה' אלא אל ה' ממש דהיינו שתעשו מאהבה, אמרו אליו כל תשא עון רצה לומר מכל וכל תשא העון לא כימים הראשונים שעשית תשובה מיראה והתרתי לך לעשות תשובה גם מיראה בהתחלה כי כל התתלות קשות וקשה להביאך לידי אהבה תכף כי אם אחר שתהיה מורגל תחלה במדת היראה ומן היראה יגיע אל האהבה וכל זמן שהיית עושה מיראה היה העון מנושא לחצאין כי אף על פי שהזדונות נעשו כשגגות מכל מקום נשאר בו רושם חטא השוגג ועדיין הוא צריך לכפרה לפיכך אמרו עליו כל תשא עון שיהיה מנושא מכל וכל ולא ישאר לו אפי' רושם השגגות ולא זו שלא ישאר כאן שום רושם חטא אלא בפי' וקם שוב שהזדונות יהיו כזכיות כאילו עשה מעשה טוב ונשלמה פרים שפתינו כי בזמן שרושם השוגג קיים אז על כל פנים היה חייב להביא פר העלם דבר על שגגתו אשר שגג אבל כשיהיו הזדונות כזכיות ולא ישאר אפי' רושם השוגג אז הוא כטור אפי' מן הקרבן וישולם פרים בשפתיו כאשר אמר קחו עמכם דברים כו' ורבי לוי ס' שפסוק זה כולו מדבר בשב מאהבה לפי שלשון כי כשלת בעוניך משמע שכבר קודם היתה כך שהעון נעשה מכשול ואיך יהיה קאי על שובה ישראל עד ה' שמדבר במה שיעשה עכשיו אלא כך פירושו שובה ישראל עד ה עד ועד בכלל ומדבר בשב מאהבה ועל זה קאי שפיר כי כשלת בעוניך ר"ל אע"פ שכבר עשית תשובה מיראה מ"מ לא היתה תשובה נכונה שהרי לא הגעת עד ה' מעל שמים אנת עד שמים כי לא למדת מן השמים ועוד שעשית מן העון מכשול נשאר בך רושם השוגג קיים לפיכך אני מוסיף לך אזהרה שתשוב עד ה' ממש ואז תרויח הכל שמן הכון לא ישאר המכשול אלא אמרו אליו כל

תשא עון מכל וכל יהיה מנושא כמבואר למעלה, ורבי יוחנן מפרש לשון כי מלשון כי מנשה הבכור ל' אעפ"י וכך ר ל שובה ישראל אפילו מיראה כי אע"פ שכשלת בעונך שאינך מרויח כי אם החצי מ"מ בהתחלה יקובל גם זה ממך לפי שלסוף תבא גם לידי אהבה כאמור וטעמו של דבר כי הסובר שהזדונות נעשים לו כשגגות לפי שעכשיו הוא מתחרט ואילו היה יודע בשעת מעשה שסופו לבא לידי חרטה מסתמא לא היה עושה אך שלא ידע שסופו להתחרט, ועוד שעיקר חרטתו מיראת העונש ומסתמא אלו היה זוכר העונש בשפת מעש הלא היה עושה דאל"כ מה יום מיומים ולמה הוא ירא עכשיו מן העונש מלשעבר בשפת המעשה אלא ודאי לא ידע שיש עונש בדבר כי שכח העונש פ"כ דינו כאלו לא התרו ביה למלקות או למיתה שפטור מהם, והעושה מאהבה העונות גרמו לו שהשתדל בדבוק השכינה ואלו. היה צדיק גמור לא ה' משתדל כ"כ בקירוב גדול כי כל אתי מרחוק דבק יותר מהנזרק ממקום קרוב לכך נותנין תחלה שלום לרחוק ואח"כ לקרוב וכר' אבהו שאמר מעלת הבעל תשובה גדולה ממעלת הצדיק ונמצא אילו לא חטא לא הי' בא לידי מדרגה זו א"כ העון נחשב לו לזכות כי לולא שחטא לא היה בא לידי מדרגה זו כי במקום שבעלי חשובה עומדין אפילו צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד וע' כל דרוש זה בחבורי עמודי שש בארוכה, וזה"ש האזינו השמים ואדברה כי למדרש זה אדרבה לשון דבור מורה יותר ענין חבה ואהבה מן לשון אמירה כמו שפרש"י פרשת אלה הדברים שכל הימים שהיו ישראל נזופין לא נגלה הקב"ה למשה בלשון דבור וטעמו של דבר תמצא בחבורי כלי יקר, לפיכך הזכיר אצל השמים לשון דבור חבה ואהבה לפי שמן השמים יש ללמוד האהבה והשמחה ע"ד מרז"ל עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כי השמש פושה בשמחה כמ"ש ולא עוד אלא ששמח לעשות כו' על כן האזינו השמים הסתכלו בשמים ללמוד מהם השמחה, ותשמע הארץ הסתכלו בארץ ללמוד ממנה גם היראה הן מן הים כאמור הן מן הפרה והחמור שהזכיר במדרש שאינן עושין כי אם מהכרח הכאת הדרבן, ואע"פ שסדר קניית השלימות הוא שמן היראה יבא לידי אהבה מ"מ הקדים משה דרך האהבה כסדר מפלתן כי האהבה גדולה מן היראה אבל מ"מ הפכם בפסוק שני ללמוד גם סדר קנית השלימות ואמר יערוף כמטר לקחי אלו העושין מיראת העונש הרמוז בלשון יערף אין יערוף אלא עריפה, והעושין מיראה אינן עושין בשמחה לכך אמר כמטר זה שאין הכל שמחין בו, וכנגד הבאים מן היראה אל האהבה אמר תזל כטל אמרתי כטל זה שהכל שמחין בו כי במקום האהבה שם מקום השמחה כשעירים וכרביבים אחד בסערה וא' בנחת וזה משל צודק על האהבה והיראה:

מאמר שנח

למה העיד בהם שמים וארץ

פירוש שלישי האזינו השמים וגו' למה העיד בהם שמים וארץ כו' וקשה הלא הדברים אין דומין זל"ז כי אע"פ שבסתם עדות כתיב יד העדים תהיה בהם בראשונה מ"מ צריכין להגיד תחלה עדותן ואח"כ ידם תהיה בו אבל בשמים וארץ הכל בא בבת א' שהרי אין כאן אומר ודברים בלי נשמע קולם אלא מה שידם הווה בהם זהו ענין העדות מה שרואין בבירור שאם ישמרו התורה השמים יתן המטר והאדמה תתן את יבולה ואם לא ישמרוה ועצר את השמים וגו' וא"כ העדות והשכר ועונש באים בבת אחת אלא ודאי שיש כאן הגדה גם קודם שיתנו השכר והעונש, ומהו הגדת העדות שהם קיימים לעולם שהרי תנאי התנה ה' עם כל מעשה בראשית שאם לא יקבלו ישראל התורה יחזור העולם לתוהו ובוהו וא"כ במה שאנו רואין שהשמי' וארץ קיימים לעולם זה עדות לישראל שקבלו התור' דאל"כ לא היו קיימים והרי כאילו בכל שעה יתנו עדיהן ויצדקו לומר אמת שקבלו ישראל ולפי שכל דבר צריך ב' עדים ושמים וארץ הכל עדות אחת כי שניהם תלוין זה בזה ונחשבו לעד א' על כן אמר שיש עוד עד שני בדבר והוא התורה עצמה שנאמר לקוח את ספר התורה הזה וגו' והיה שם בך לעד לכך יערוף כמטר לקחי כמו שהמטר עדות ברורה על שקבלו ישראל התורה שהרי עינינו הרואות שבזמן שעושין רצונו של מקום ירד מטר על גז, ועצר השמים ולא יהיה מטר בזמן שאינן עושין רצונו, ע"כ כמטר הזה שהוא עדות ברורה כך לקחי דהיינו מה שנאמר לקוח את ס"ת הזה וגו' והיה שם בך לעד וזהו שמסיק במסכת תענית א"ר יהודה גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה שנ' יערוף כמטר לקחי רבא אמר יותר מי נתלה במי קטן נתלה בגדול כי דעת ר' יהוד' לפי שנ' בתור' כל הענין באר היטב איך שקבלו ישראל התורה לאפוקי המטר אין אומר ודברים שם סד"א שאין זה עדות ברורה קמ"ל גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה ורבא סובר אדרבא עדות המטר הוא יותר ברור מן עדות התורה כי הכופר מכחיש כל הכתוב בתורה אבל עדות המטר אינו יוכל להכחיש כי עין בעין יראה שאינו יורד כ"א בזמן ששומרים ישראל התורה:

מאמר שנט

יסובבנהו יבוננהו רמז לחג הסוכות

ולפי שבשנת העיבור קורין פרשת האזינו בין יום כפור לסוכות אמרתי לעשות סמך לפרשה זו אל חג הסוכות לפי שנאמר בפרשה יסובבנהו יבוננהו ויסובבנו היינו בהיקף שבעה עננים של מדבר אשר כנגדם באה מצות הסוכה, יבוננהו בבינה והשכל של תורה

וזה היה ביום מתן תורה והקדים זכר לסוכות מדבר אע"פ שמתן תורה קודם בימות השנה מכ"מ הקדים יסובבנהו לפי שמיד בצאתם ממצרים ובואם למדבר הקיפם ד' עננים בניסן ומה שלא צותה התורה לעשות סוכה בניסן מפורש הטעם בטור או"ח ע"ש, ותדע כי לכך לא הזכיר כאן זכר לחג הפסח לפי שבו יצאו ישראל משעבוד לגאולה ואין בו קניית שום שלמות אלא ההצלה מן הרעות לבד על כן לא נאמר בתורה שום שמחה בפסח כי אין שמחה אלא בקניית השלימות הכולל כל הצלחות האדם על כן נאמרה שמח' בעצרת וסוכות כי בעצרת יום מתן תורה קנו השלמות השייך אל החלק הרוחני שבאדם, ובסכות מתברכין גשמי כשנה הבאים מן העננים כי הסוכה באה לזכר ענני כבוד על כן בזכות זה העננים נותנים המטר כמ"ש בזכריה באומות שלא יעלו לחוג את חג הסוכות ולא עליהם יהיה הגשם, וזהו שאמר רבי יהודה גדול יום הגשמים כיום שנתנה גו תורה שנאמר יערוף כמטר לקחי וקשה למה נקט לשון יום בדבריו הל"ל גדול הגשם כתורה שכן נאמר כמטר לקחי, אלא שמדבר בשני ימים טובים אלו יום מתן תורה ויום חג הסוכות זמן הגשמים ואמר ששני אלו יום מתן תורה ויום חג הסוכות זמן הגשמים ואמר ששני אלו שקולין על דרך אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח והגשם הוא הנותן קמח הורה ששני ימים אלו שווין כי אין אחד יכול להיות בלא חברו רבא אומר קטן נתלה בגדול וחג הסוכות זמן הגשמים גדול מן יום מתן תורה ע"ד קדימת זבולון לישששכר שמח זבולון בצאתך וישששכר באהלך אע"פ שישששכר היה יושב אהלים ועוסק בתורה מ"מ מאחר שזבולון עסק בפרקמטיא ונתן לתוך פיו יש לו קדימה על לקח התורה, ונקט יום בדבריו אע"פ שביערוף כמטר לקחי לא נזכר שום יום מ"מ סמך גם על מה שנ' אח"כ זכור ימות עולם וגו' ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו יליל ישימון יסובבנהו יבוננהו כנגד גשמי החג אמר ימצאהו בארץ מדבר סיפק לו כל צרכו בארץ לא זרועה לפי שעה אבל לדורות עשה לו רושם במה שיסובבנהו בהיקף ז' עננים שכנגדם יקיימו מצות הסוכה ובזכות זה יתנו העננים מטר ארצם בעתם, ובתוהו יליל ישימון לפי שהוצרך ליתן להם התור' להוציא העולם מכלל תהו לפיכך יבוננהו בבינת התורה כי אלו לא קבלו התור' היה מחזיר העולם לתהו ובהו.

מאמר שס

ימצאהו בארץ מדבר זה אברהם ובאור כל האזרח ישבו בסוכות

ובילקוט דרש פסוק ימצאהו בארץ מדבר על אברהם וכן פסוק יסובבנהו יבוננהו הכל על אברהם ומכאן יש לי סמך גדול אל דברי אלה כי כשם שבימי אברהם יצא העולם מכלל תוהו מן ואת הנפש אשר עשו בחרן אשר כנגד זה בא גם יום מתן תורה כך

נרמז כאן גם חג הסוכות שזכו לו ישראל בזכות אברהם כדמסיק ברבתי כל מה שעשה אברהם למלאכים בעצמו פרע לו הקב"ה בעצמו והשענו תחת העץ אמר הקב"ה חייך פורע אני לבניך במדבר וביישוב ולעתיד, במדבר שנ' פרש ענן למסך ביישוב שנאמר בסוכות תשבו לעתיד שנאמר וסוכה תהיה לצל ימים מחורב וקשה מאין לו סמך על סוכת היישוב שהם בזכות אברהם שהרי זה סתם מצוה בתורה ואיך נופל על המצוה לשון בזכות ונראה שיש לו סמך מן פסוק כל האזרח בישראל ישבו בסוכות למה נקט אזרח אלא רמז לאברהם שנקרא איתן האזרחי והוא אמר למלאכים יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ ובזכות זה זכו בניו למצות בסוכות תשבו כדי שעליהם יהיה הגשם לברכה והוא כנגד יוקח נא מעט מים לפיכך כל האזרח ר"ל כל הנקרא בשם איתן האזרחי ואשר הוא מזרעו ישבו בסכות כי למצוה זו זכו בניו בזכות והשענו תחת העץ ועדיין אנו צריכין למודעי למה רמז לאברהם בשם אזרחי דווקא ונראה שיש בזה רמז נכון מאוד למה שבאותו זמן היה אברהם יושב פתח האוהל כחום היום וזרחה עליו השמש בחום גדול שהבריות מצטערים בו והוא סבל כל צער זה כדי להכניס אורחים כי המתין על הפתח אולי יזדמנו לו אורחים ובזכות שכל כך היתה הצדקה חביבה עליו הקרה ה' לפניו ענין והשענו תחת העץ לעשות להם צל ומסך כדי שיזכו בניו לסוכה העשויה לצל בזכות שהי' אברהם אזרח ר"ל נזרח מן השמש אשר זרחה עליו מדה כנגד מדה זכו בניו לצל סוכה.

מאמר שסא

מצוה קלה יש לי וסוכה שמה

אמנם יש בו סוד גדול מזה והוא רמז לסוכה שלעתיד שארז"ל במס' ע"ז שיאמר הקב"ה לאומות מצוה קלה יש לי וסוכה שמה וכו' מיד כל אחד עושה לו סוכה בראש גגו והקב"ה מוציא חמה מנרתקה והם בועטים ויוצאין ממנו ומסיק שם אבל ישראל אע"פ דזמנין משכא תקופת תמוז עד תשרי מ"מ מקיימים מצות הסוכה ר"ל אע"פ שזרחה עליהם חום השמש מ"מ אינן יוצאין ממנה לכך נאמר כל האזרח בישראל ר"ל הדומה לאברהם שנקרא איתן האזרחי שלא היה מקפיד על חום היום וישב על פתח האוהל להמתין על האורחים כך גם בניו כל האזרח שאינו מקפיד על חום השמש בזמן שמשכא תקופת תמוז עד תשרי הוא ראוי לישב בסוכות וכן יעשה ישראל לעתיד בזמן שהאומות יבעטו בסוכה

מאמר שסב

מדרש על פסוק וסכה תהיה לצל יומם

ובילקוט פרשת אמור מסיק וז"ל בסוכות תשבו שבעת ימים זה"ש הכתוב וסוכה תהיה לצל יומם מחורב אמר רבי לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעה"ז אמר הקב"ה הוא קיים מצות סוכה אני מסיך עליו מחמתו של יום הבא רבי ינאי וריש לקיש אמרי אין גיהנם לעתיד נבוא אלא היום הבא מלהטת את הרשעים שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' והיו כל זדים ועושן רשעה קש ולהט אותם היום הבא אשר לא יעזוב להם שורש וענף ובאותה שעה הקב"ה עושה סוכה לצדיקים ומטמין אותם לתוכה שנאמר כי יצפננו בסכה ביום רעה יסתירנו וגו' וכתיב ה' אלהים עוז ישועתי סכות לראשי ביום נשק, לעתיד לבוא עתידין כל האומ"ת להכנס על ארץ ישראל ולעשות מלחמה עמהם שנאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ומה הקב"ה עושה יוצא ונלחם עם הגוים שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב כיומו של פרעה ומה הקב"ה עושה מסכך על ראשם של ישראל שנאמר סכותה לראשי ביום נשק מהו ביום נשק א"ר שמואל בר נחמן ביום שישיקו שני עולמות זה בזה עכ"ל ויש לדקדק במדרש זה מה ק' לו בפסוק בסוכות תשבו שהוצרך לתרוץ במה שאמר הה"ד וסוכה תהיה לצל יומם, וע"ק מה ענין ר' ינאי וריש לקיש לכאן ולמאי נ"מ הביא ב' פסוקים כי יצפנני בסכה ופסוק סכות לראשי, ונראה לפרש שק' לו בפסוק הכפל בסוכות תשבו ז' ימים ואח"כ חזר ואמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות וע"ק מתחלה אמר תשבו בנוכח ואח"כ אמר ישבו שלא בנוכח, ע"כ אמר הה"ד וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וא"כ מתורץ הכפל כי מתחלה אמו בסוכות תשבו בנוכח שיקיימו המצוה ואח"כ יעד שכר למקיימי מצוה זו ואמר שזה יהי' שכרן של מקיימי מצוה זו שלעתיד ישבו בסוכות וישבו אינו צווי אלא הגדת עתידות שכך יהיה לעתיד שישבו בסוכות להיות להם לצל מחורב ועדיין לא תירץ למה נקט לשון אזרח עו שבאו ר' ינאי ור"ל ופירשו ואמרו לעתיד אין גיהנם אלא היום הבא מלהטת הרשעים ולהט זה יהיה לעתיד בזמן שהקב"ה מצוה להם מצו' הסוכ' שהאומות בועטין בה ויוצאין מחמת קדירת החמה על כן היום הבא מלהט אותם אבל ישראל שאינן יוצאין מן הסוכה מחמת קדירת החמה בזמן שמשכא תקופת תמוז עד תשרי על כן יהיה להם היום הבא למרפא כי אז תפעל השמש שני הפכים שנאמר ולהט אותם היום הבא וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, זה"ש ובאותה שעה כו' ר"ל באותה שעה ממש שתלהט הרשעים הקב"ה עושה לצדיקים סוכה שנאמר כי יצפנני בסכה וגו' ולכל זה זכו ישראל בזכות איתן האזרחי שסבל ג"כ צער חום היום לשם מצוה כך ישראל יעשו לעתיד כמו שעשה אברהם ועל כן הקב"ה מטמינם בסכה ונקט לשון עושה ולא אמר סתם והקב"ה מסכך עליהם אלא עושה פירושו שיעשה להם

סוכה חדשה וכל כך למה אלא בזכות שקיימו תעשה ולא מן העשוי, על כן יעשה להם הקב"ה סוכה חדשה אע"פ שבלאו הכי הרבה ריוח והצלה לפניו, ואח"כ בא לתרץ עוד מ"ש פעם שלישי בסוכות שנאמר למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו' אלא רמז לעתיד יזכו בשני זמניה להנצל ע"י מצות הסוכה אחת לעוה"ב כשידונו הרשעים בגיהנם ואז הקב"ה מוציא חמה כו' וכן מוכח הפסוק שהביא כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתירני ואין יום רעה אלא גהנם שנאמר וגם רשע ליום רעה שדרשו על גהנם, ואחת לימות המשיח כשיבואו כל האומות על ירושלים למלחמה, ועל זה הביא פסוק שני וכתיב ה' אלהים עוז ישועתי סכות לראשי ביום נשק שישיקו שני עולמות וזה דווקא לימות המשיח שיהיה בהם מעין העוה"ז ומעין העוה"ב לאפוקי לעוה"ב ממש אין כאן שום השקה ודרשו ביום קרב כיומו של פרעה כי לכך נאמר למען ידעו דורותיכם שלעתיד לבא לימות המשיח כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים ר"ל להצילם מיד פרעה מלך מצרים כשרדף אחריהם ובאותו זמן פרש ענן למסך להסיך ולהבדיל בינו לבין ישראל ודוגמא לזה יעשה הקב"ה גם לימות המשיח כשיבואו כל האומות על ירושלים למלחמה יעשה להם סוכות להגין מן האומות כאשר עשה סוכות לישראל כנגד פרעה וחילו, ונראה שלכך נאמר באותו ענין והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים למלחמה ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות מה ראה על ככה לחוג חג זה יותר מכל החגים או יותר משמירת כל המצות אלא לפי שבעיניהם יראו שיעשה הקב"ה לישראל סוכות להגין בעדם מן האומות ובלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך ולמה יעשה דווקא סוכה להם אלא ודאי בזכות שקיימו מצות הסוכה ובזה יראו ששקולה מצות סוכה ככל המצות וכן יסד הפייט של חג הסוכות על כן ילכו גם האומות לחוג חג הסוכות ושני הצלות אלו רמוזים בפסוק אחד וסוכה תהיה לצל יומם מחורב היינו מן להט היום הבא לעתיד לבוא, ועל ההגנה מן האומות לימות המשיח אמר ומחסה מזרם וממטר היינו מן האומות שנמשלו לשטף מים רבים שנאמר לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי המים שטפונו וגו' שנמצא שהסוכה מצלת מאש וממים, וכשם שבכל האזרח יש לו רמז לאברהם איתן האזרחי אשר ישב פתח האהל כחום היום ונזדמן לו מעשה והשענו תחת העץ אשר בזכות זה זכו בניו לסוכה במדבר וביישוב ולעתיד, כך רמז באזרח ליעקב שנאמר אצלו ויזרח לו השמש וגם הוא קיים מצוה הסוכה שנאמר ויעקב נסע סכותה ונזכר שם ג' פעמים לשון סוכה כנגד ג' פעמים שהובטח בהם אברהם במדבר וביישוב ולעתיד שנאמר ויבא יעקב שלם והיינו ירושלים שנאמר בו ויהי בשלם סוכו והוא רמז נכון:

מאמר שסג

באור פסוק יערוף כמטר לקחי ע"ד המדרש על כי בסוכות הושבתי

וזהו שאמר יערוף כמטר לקחי להשוות יום מתן תורה ויום חג הסכות זמן גשמים כי הסוכה שקולה ככל התורה כי מטעם זה לא יצוה ה' לעו"ג לעתיד כי אם מצות סוכה ויש סמך לפסוק יערוף כמטר לקחי ממה שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וגו' וע"ד שמסיק בילקוט פרשת אמור וז"ל אמר הקב"ה לישראל בני היו עושין את הסוכה ודרים בתוכה ז' יום כדי שתהיו נזכרים הנסים שעשיתי לכם במדבר ואע"פ שאתם עושים את הסוכה אין אתם גומלים לי אלא פורעים לי שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, ועוד אמרתי לכם שתקחו לולב ותנענעו לפני ואע"פ שאתם עושין כן אין אתם גומלים אלא פורעים לי למה שבשעה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים עשיתי את ההרים לנענע לפניכם שנאמר ההרים רקדו כאלים ואף לעתיד לבא אני עושה לכם הדא הוא דכתיב ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף עכ"ל, מה שלא הביא גם על הסוכה פסוקים שלעתיד לפי שנאמר הדבר כמה פעמים בלא שום דרש ובפרט פסוק וסוכה תהיה לצל יומם אבל בנענוע הלולב אין דבר מפורש, ומה שאמר אין אתם גומלים אלא פורעין בשניהם לפי שמצינו בין בסוכה בין בלולב שלעתיד יעשה הקב"ה לנו נס בשניהם וסד"א שהב"ה פורע לנו מה שגומלים לו קמ"ל שאנו עושים דרך פריעות חוב ישן ממה שעשה לנו נסים ביצאת מצרים על ידי שניהם בסוכה פרש ענן למסך ובלולב ההרים רקדו כאילים כי רקוד ההרים גורם נענע כל ארבע מינים הגדילים בהר כמ"ש עלו ההרה והביאו עלי הדם וגו' וטעם לנענוע זה כדי להזכיר לנו זכות אבות ואמהות ע"ד המדרש בילקוט הדורש כל ד' מינים על אבות ואמהות פרי עץ הדר זה אברהם כו' ואולי מטעם זה יש דורשין לשבח בכל מקום הרים וגבעות על אבות ואמהות.

מאמר שסד

פרשת כי כאשר ירד הגשם וגומר

וזה"ש כי כאשר ירד הגשם וכו' כן יהיה דברי וגו' כמ"ש יערוף כמטר לקחי להשוות חג הסוכות ליום חג מתן תורה, ואמר ששני הצלחות אלו תורה וקמח לא נתן הקדוש ברוך הוא לנו כי אם לטובתינו כי אין אנחנו גומלין אלא פורעין כמ"ש הלה' תגמלו זאת וגו' כי ס"ד לומר שאתם גומלין לו הלא הוא אביך קנך כדרך שנתבאר זה יפה בחבורי כלי יקר ע"ש זה"ש כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב ר"ל הקב"ה נותן

מטר ארצך ואינו מבקש שום תועלת ממך אשר ישוב אליו ממך כ"א הרוה את הארץ לצרכך לבד הקב"ה שולח מטר על פני חוצות ונתן זרע לזורע ולחם לאכול למי שצריך אל האוכל, כך כל מצות התורה אשר יצאו מפי ה' לא נתנו כ"א לצרף בהם הבריות אבל לא ישוב הדבר לאחור ר"ל להחזיר איזו תועלת להקב"ה ותטעה לומר שאתה גומל לו ית' אין הדבר כן כ"א צדקת מה תתן לו זה"ש כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם ר"ל שלא יחזור תועלת דבור של כל התורה אלי לחנם דהיינו ריקם לריק ולא לצורך כ"א עשה אשר חפצתי ר"ל אין תכלית הדבור כ"א אל תכלית העשייה לבד ושיצליח הדבו' אשר שלחתיו וזה לבד נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני, ואח"כ הביא ראיה לדבריו אלה מן מצות סוכה ולולב כי בשניהם פשוט יותר שאין אתם גומלין אלא פורעי' ומהם תקיש אל כל המצות התור' זה"ש כי בשמחה תצאו רמז למצות הסוכה זמן שמחתינו ובשלום תובלון מצות הלולב המרמז שכל ישראל נחלקו לד' כיתות ויהיו באגודה א' ובזכות שני מצות אלו תצאו לעתיד מן הגלות ותובלון בשמחו' וגיל בהיכל מלך ה' צבאות ואעפ"כ אין אתם נקראין גומלין אלא פורעין כאמור ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה כל ד' מינים של לולב הגדילין בהרים כדרך שעשית לכם בצאתכם ממצרים ההרים רקדו כאילים, וכל עצי השדה ימחאו כף לעשות מהם סכך לסוכות שלעתיד כי כף לשון ענף כמו וכפתו רעננה, תחת הנעצוץ האומות אשר הין לצנינים בצדיכם יעלה ברוש עצי ברושים לעשות סכך ותחת הסרפד יעלה הדס לד' מיני שבלולב כי מאן דנטיל כידון אנן יודעין דהוא נצח כדאיתא במדרש והיה לה' לשם ע"ז המדרש בילקוט אמור הדורש כל ד' מינים על שמותיו של הקב"ה לאות עולם לא יכרת כי המועדים נקראו אית וחג הסוכות לא יתבטל לעולם שהרי גם האומות יעלו לחוג את חג הסוכות וגם קאי על הסוכה והיה לה' לשם ע"ד שארז"ל מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנא' חג הסוכות כו' לכך נאמר והיה לה' לשם שחל שם שמים על הסוכה ונקרא שם של רחמים דווקא להורות שהחגיגה מכלל הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא קרבן לה' שם של רחמים כך שם של רחמים חל גם על הסוכה שישראל יושבים בצל שדי והוא סימן אל העתיד וסוכה תהיה לצל יומם מחורב כדמסיק בילקוט פרשת אמור שכל מי שמקיים מצות סוכה הקב"ה מסיך עליו מפני המזיקין שנאמר באברתו יסך לך והיינו רחמים וק' מנה ליה שפסוק באברתו יסך לך בזכות מצות סוכה אלא שלמד זה ממה שנאמר יסובבנהו יבוננהו יצרנו כאישון עינו, וסמך ליה ישאהו על אברתו וגו' וכבר אמרנו שפסוק יבוננהו מדבר בהיקף ד' עננים אשר כנגדם באה מצות הסוכה, ועל כן אמר מתחלה יסובבנהו בעננים לעשות להם

מסך בצל כנפיו ואחר כך ישאהו על אברתו וק"ל, וכל הענין רמוז בפרשת יערוף כמטר לקחי להשוות יום הגשמים דהיינו חג הסוכות שבו קנו שלימות הגופני ליום מתן לקח טוב התורה ואע"פ שאין יום רמוז כאן מ"ט נאמר אח"כ זכור ימות עולם הימים אשר עליהם העולם עומד כי אין העולם יכול לעמוד בלא תורה ובלא גשם ואמר עוד שגשם של חג הסוכות כל האומות תלוין בו כי מטעם זה הקריבו ישראל ע' פרים בחג כנגד שבעים אומות וא"ת מה לישראל אל האומות שיקרינו מספר ע' פרים לכפר עליהם, ע"ז אמר בינו שנות דור ודור וגו' בהנחל עליון גוים וגו' יצב גבלות עמים למספר בני ישראל פירש"י הציב שבעים לשון כנגד ע' נפשות של יעקב ש"מ שחפץ ה' בזה ששבעים נפשות של יעקב יהיו כנגד שבעים אומות שיהיה גם להם התיצבות וקיום זה"ש יצב גבולות עמים למספר בני ישראל ר"ל יש לכל העמים התיצבו' עבו' מספר בני ישראל ע' נפש ע"כ גם בחג זה יקריבו כנגדם ע' פרים וכן פירש"י קיימם ולא איבדם כי חלק ה' עמו שהיו רק חלק אחד מן ע' חלקי העולם ואין ה' חפץ באבדון הכל וא"ת א"כ מה גבר מגוברין ומה יתרון לישראל על כל העמים אחר שאינן חשובים כי אם חלק מן הכל ע"ז אמר יעקב חבל נחלתו ר"ל על כל פנים יעקב החלק המעולה שבכולם כי מכולם לא חשק ה' כי אם בו על כן לא נתן שני ההצלחות כי אם ליעקב תורה בעצרת וגשמים בחג ואגבן ישקו כל האומות כי כל הארצות מתמצות ארץ ישראל שותות ולכך אמר מיד כנגד הפרנסה ימצאהו בארץ מדבר וכנגד התורה ובתהו יליל ישימון כי ע"י אור התורה הוציא כל העולם מכלל תהו יסובבנהו בעניני כבוד כי מאז נשתעבדו להם העננים לתת מטר ארצם יבוננהו במתן תורה כאמור, וראיה לדברנו שגם האומות שמחין על חג מטעם הגשמים שכן מסיק ברבתי פרשת בראשית פרשה י"ג וז"ל כותי אחד שאל את ר' יהושע בר קרחה אמר ליה אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות בשעה שאתם שמחים אין אל שמחים ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחין ואימתי אנו ואתם שמחין בירידת גשמים שנאמר לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו מה כתיב בתריה הריעו לה' כל הארץ, ומכאן ראיה שהכוונה על חג הסוכות דאל"כ למאי נפקא מינה הזכירו המועדות ואולי מטעם זה מצינו פרשת ראה שבחג הפסח לא נזכר שום שמחה ובעצרת פעם אחד שמחה ובסוכות שתי פעמים לפי שבפסח לא היה שמחה שלימה לא לשראל ולא לאומות ישראל לא קנו בו שום הצלחה כי אם היציאה לחרות והיינו הצלה מן הרעה ואין שמחה אלא בתוס' שלימו', ולא לאומות שכן בו לקו פרעה וחילו, וככר ידעת שאין שמחה לפני הקב"ה בזמן שיש אבדון אפי' לאומות כי מטעם זה אין אומרים הלל בשביעי של פסח לפי שהקב"ה אמר מעשה ידי טובעים

בים ואתם אומרי' שורה, אבל בעצרת יש שמחת התורה השייכא דווקא לישראל ולא לאומות ובחג יש שמחה לשניהם מצד הגשמי' על כן כפל בו השמחה, ומה שלא נא' בפ' אמור שמחה כ"א פעם א' בפסוק ולקחתם לכם וגו' לפי שנטילת לולב היינו כידון לסימן מאן נצח ישראל או העו"ג ובזה אין שמחה כי אם לישראל, ומטעם זה יעלו לעתיד כל האומות לחוג את חג הסוכות וכתיב על הבלתי עולי לחוג ולא עליהם יהי' הגשם כי חג זה שניהם שמחים בו וכמו שכתוב מסכת סוכה אוי להם לאומות שאבדו ואינן יודעין מה אבדו כו' ולפיכך מקריבין בו ע' פרים כנגד ע' אומות כי חג זה משותף לשניהם גם יתכן לפרש והי' לה' לשם קאי על סוכה ולולב כי שם ה' בקרב שניהם כי סוכה עולה צ"א כמספר שם של ארבע בכתיבתו ובקריאתו כתיבתו ביו"ד ה"א וי"ו ה"א וקריאתו בלשון אדנות ואדני עולה ס"ה ושם של ד' עולה כ"ו סך הכל צ"א וכן אלהים עולה פ"ו ועם חמשה אותיותיו הרי צ"א וזה"ש ה' אלהים עוז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק וזה מדבר בסוכה שלעתיד כדאיתא במדרש שהזכרנו למעלה ועל כן נקט שם ה' אלהים כי שני שמות אלו נרמזו בסוכה וכן לולב עולה ס"ה ועם ד' תיבות הרי ע"ב כנגד שם של ע"ב ובדרך כלל אמרו במדרש שכל ד' מינים הם כנגד הקב"ה פרי עץ הדר על שם הוד והדר לבשת כפות תמרים על שם צדיק כתמר יפרח וענף עץ אבות על שם והוא עומד בין ההדסים וערבי נחל על שם סולו לרוכב בערבות וכן דרש שם ברבתי כנגד האבות וכנגד האמהות אשר על שניהם אמר ההרים רקדו כאילים כדי לנענע ד' מינים אלו הגדלים בהרים וגבעות וכדי לעורר זכות אבות ואמהות כי זולת זה לא היו ראוין להגאל שנ' ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב בכולם הזכיר את חוץ מביעקב שאמר ואת כי כל את בא לרבות אשתו חוץ מביעקב שאמר ואת כי כל את בא לרבות אשתו חוץ מביעקב שהיו לו שתי נשים על כן הזכיר בו שני רבוים את רבוי וי"ו של ואת רבוי שני וזהו החסד שהזכיר במדרש שגמל ה' לישראל ע"י ההרים שרקדו כאילים גבעות כבני צאן וקשה למה הזכיר אילים וצאן אלא כשם שרמז לאבות ואמהות בהרים וגבעות כך רמזו באילים זכרים וצאן נקיבות, וראיה שהאבות נרמזו באילים ממה שדרש בילקוט ריש פר' צו על פסוק ידמה לה' כבני אילים ע"ש, וצאן נקיבות מן ממדרש הרבתי פרשה י"ג על פסוק לבשו כרים הצאן ע"ש ואמר אח"כ מלפני אדון חולי ארץ כי בצאתם ממצרים עשה ה' עם ישראל בזכות אבות ואמהות ולמען שמו הגדול כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' ע"כ הזכיר כאן עוד כוונה שלישית בריקוד ההרים לנענע ד' מינים שהם כנגד שמותיו ית' לעורר שיעשה הקב"ה למען שמו יתברך כדי שתחיל הארץ למען שמו יתברך וכן

נזכרו גם לעתיד באמרו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה להזכיר זכות אבות ואמהות ואם לא יספיק זכותם או תטה זכות אבות אז על כל פנים יעשה ה' למען שמו ית' הרמוז בסוכה וארבע מינים כאמור

מאמר שסה

זה אלי התנאה לפניו כו' סוכה נאה

וזהו שמצינו במס' שבת פרק רבי אליעזר וז"ל זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות סוכה נאה לולב נאה שופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה וקשה למה נקט דווקא חמשה אלו. ונראה שלכך נקט אלו דווקא כי כולם יש בו רמז לשמו יתבך וא"כ שפיר למימר בהו זה אלי סוכה כבר אמרנו שהיא כנגד שם של ארבע בקריאתו ובכתיבתו ושייך לומר עליו זה אלי שם של אלי בקרבו כל כן ראוי לנאותה לכבוד השם יתברך הגדול הכלול בקרבה וכן הלולב עם כל המינים שמו יתברך כלול בכולם, ציצית שייך לומר בהם זה אלי כי תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא כבוד אם כן שייך לומר בהם זה אלי כנגד הכסא כבוד הרמוז בהם, שופר על דרך שכתבנו למעלה פרשת נצבים שהשופר רמז שביום זה אנו ממליכין אותו יתברך וביום שממליכין מלך תוקפין בשופר כמ"ש ותקעתם בשופרות ואמרתם יחי המלך כי ביום זה ברא הקב"ה עולמו על שם זה נקרא שופר מלשון ברוחו שמים שפרה כי זה היום תחלת מעשיו כי כל בריאת שמים היה תלוין ביצירת האדם על כן ראוי לנאות השופר שבו מכריזין לאמר זה אלי וה"ת כולה שמותיו של הקב"ה וע"כ ארז"ל ששני מצות אלו מצילין מן החטא לפי ששמו יתברך בקרבי וארז"ל ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון פונות, משל למדינה כו' ומסיק בין יו"כ לסוכות זה פסוק בסוכתו וזה בלולבו ואין עושין עונות כו' קשה וכי מלתא דפסיקא היא שלעולם אין טשין עונות בין יו"כ לסוכות ופ"ק מה שמסיק וכי ראשון הוא ולמה לא הקש' זה על פסוק אך ביום ראשון תשביתו שאור ונראה שקשה ליה מאחר שלקיחת ד' מינים סימן מאן דנטל כידון נצח וא"כ יש ליום זה צרוף אל הימים הקודמים והל"ל ולקחתם לכם ביום חמשה עשר לחודש שהוא מורה על צירוף אל הימים הקודמים אבל מלת ראשון מצורף אל הימים שאחריו שני שלישי, ותירוץ ראשון פירושו ראשון לחשבון עונות שנמחלו כבר ואם כן במלת ראשון רמוז היטב צרוף אל הימים הקודמים שנרמז שיום זה ראשין לחשבון עונות, ותדע שלא אמר ראשון לעשיית פונות לפי שיכול להיות שבין יו"כ לסוכות עושין ג"כ עונות אך שאותן עונות אינן באין לידי חשבון אלא נפרעים מן החטא תכף מעט מעט לפי שמסתמא עונות של ימים אלו מועטים המה שהרי על הרוב פסוקין במצות סוכה ולולב ומצוה בעדנא דעסיק

בה מגנא ומצלא מן החטא וכן סמכם דוד אשרי נשוי פשע וגו' זה ביום כפור, אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון ר"ל לא צרפם עפשות מהם חשבון זה בין יו"כ לסוכות על כן אמרו ראשון לחשבון פונות וק"ל ומכ"ז ראיה ששם ה' אשר בקרבם מציל מן החטא לכך נאמר והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת:

מאמר שסו

באור פסוק כי שם ה' אקרא

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, קשה למה התחיל בשם ה' וסיים בשם אלהינו, ורש"י פירש כשאקרא ואזכיר שם ה' הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש וקשה בפסוק נאמר לאלהינו ואנו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו מלכות במקום אלהינו, ותדע כי בפרק סדר תעניות כיצד אמרו שבגבולין עונין אמן אחר כל ברכה אבל במקדש אין עונין אמן אלא אומרים בשכמל"ו ולמדו זה מן פסוק דעזרא קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, ונראה ליתן טעם לדבר לפי שאמן עולה צ"א כמספר שם של ד' בקריאתו ובכתיבתו דהיינו אדני ס"ה ושם של ד' כ"ו וכבר ידעת שכתיבתו לשון הוה ויהיה דהיינו מן העולם ועד העולם ועל כן במקד' שכהן גדול אומר ביו"כ שם המפורש כמו שהוא בכתיבתו לשון הויה נצחית אז העם אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלעולם ועד היינו הך ולפי שבזמן שגם הקריאה כמו הכתיבה אם כן כל עיקר הגדולה אל שם של ד' על כן הוצרך לומר כי שם ה' אקרא הבו גודל גם לאלהינו, אבל בגבולין שמזכירין השם בלשון אדנות אם כן אין כאן רמז על כתיבתו על כן עונין אמן כי בו ממלאין כל מספר השם הן קריאתו הן כתיבתו מה שאין צורך בזה במקדש כי שם מזכירין אותו מפורש ועל כן אומרים אחריו מה שמובן מן המפורש דהיינו לשון היה הוה ויהיה וזה עיקר יותר מלומר אמן למלאות המספר ללשון אדנות ובגבולין שאין שייך זה אומרים אמן למלאות ללשון הוי' ובמסכ' סוטה אמרו שברכת כהנים בשם המפורש במקדש אבל במדינה בכנוי על כן אמן שייך במדינה למלאות עיקר השם שהוא ככתיבתו, אבל במקדש שאומר עיקר ממש ככתיבתו אין צריך למלאות המספר ויותר נכון לומר פירושו דהיינו בשכמל"ו כי לעולם ועד היינו היה הוה יהיה ומ"ש כאן הבו גודל לאלהינו ר"ל שגם יכוין אל שם אלהים העולה למספר פ"ו ועם ה' אותיות הרי צ"א כמספר השם הגדול בקריאתו ובכתיבתו ומכל מקום לשון גודל משמעותו שיאמר בשכמל"ו כי זהו עיקר גדולתו יתברך ורוממותו, ומה שמביא המזרחי בספרו מנין שעונין אמן אחר המברך ת"ל הבו גודל לאלהינו וחושב שזה סותר דברי רש"י ולי נראה שאין כאן סתירה כי שניהם

במשמע חד במקדש וחד במדינה כי רש"י פירש מכאן שעונין בשכמל"ו במקדש אבל בספרי מדבר במדינה כי לא הוזכר שם במקדש ותרווייהו מהאי קרא נפקי דהיינו ליתן גודל לאלהינו בכ"מ כפי קריאתו הן בפירוש במקדש הן בקריאתו במדינה וקל להבין, וכי נאמר בלשון תנאי רצה לומר כמו שאני קורא אל ה' כך תתנו גודל לאלהינו אם אקרא בם ה' בקריאתו תפנה אמן ואם אקרא שם ה' בכתיבתו אז תפנו בשכמל"ו וזה במקדש ורש"י נקט א' מהם וכי לשון כמו וקל להבין:

מאמר שסז

באור פסוק כי גבהו שמים מארץ כו'

לשבת שובה כתיב כי גבהו שמים מארץ וגומר כבר ידוע שרחמי ב"ו אינן מתפשטין כי אם עד דור רביעי ואנו למדין זה מדקאמר פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים שמע מינה שעד כאן רחמי האב כל הבן ואז יש לאב צער כשיראה בניו בצרה חלילה עד דור רביעי אבל על היותר אינו מקפיד על כן לא איכפת ליה כלום בדור חמישי וקל וחומר ממנו והלאה על כן לא גיזם לו הקב"ה יותר כי לא יקפיד כי אם עד דור רביעי וקצת ראיה מן פסוק ודור רביעי ישובו הנה הזכיר מספר זה לחבב כניסת הארץ על האבות אע"פ שדור רביעי מתחיל מן הבאים מצרימה מכ"מ גם פסוק זה לא בא לנחם כי אה באי מצרימיה שיקבלו תנאי הגירות בהנאת קבול השכר שיקבלו זרעם בדור רביעי כאמור ואע"פ שרש"י פירש אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן יש לומר באומות אבל ישראל בני רחמנים נתוסף עוד דור אחד, ועוד י"ל שבזמן ההוא לא היה לאבימלך בני בנים על כן היה סבור שאין רחמנותו מתפשט יותר אבל אח"כ היה לו בני רבעים והרגיש שאהבתו מתפשטת גם להם על כן חזר ובקש מיצחק לכרות עמו ברית חדש כברית אשר כרת את אברהם כדי שיתוסף לו עוד דור רביעי זה"ש תהי נא אלה בינותינו וגומר רצה לומר האלה שכבר בינותינו בימי אביך תהיה ביניינו מעתה שלשה דורות והיינו בין הכל ארבע דורות ועל היותר לא בקש כלל כי עכ"פ אין אהבת האב לזרעו כי אם עד דור רביעי, ויש אומרים לניני היינו בן הבן והשמיט הבן וקצת ראיה מן מיסד הזמירות דליל שבת ללותך בגין אהרן כו' ונין אהרן היינו פנחס שהוא אליהו וקל להבין ואלו הקב"ה המדה שעושה חסד לאלפים דהיינו חמש מאות פעמים מרובה מדת טובתו יתברך על מדת טובתו של אדם שאינה כי אם פד ארבע דורות לכך נאמר כי גבהו שמים מארץ היינו מהלך ת"ק שנה וכמספר הזה גבהו דרכי מדרכיכם על אחת חמש מאות וק"ל:

פרשת וזאת הברכה

מאמר שע

במדרש הבדל שבין ברכת משה לבלעם

וזאת הברכה אשר ברך משה את בני ישראל, בילקוט בפרשה זו וזאת הברכה אשר ברך משה מוספת על הברכות כולם כשבא בלעם הרשע היה ראוי לברכם שבע ברכות כנגד שבע מזבחות שערך כדכתיב וזבחת עליו וגו' אבוא אליך וברכתיך ולא ברכן אלא שלש שנאמר ברכת ברך זה שלש פעמים אמר לו הקב"ה רשע אתה עינך צרה בברכתן של ישראל יבא משה שעינו יפה ויברך את ישראל שנ' טוב עין הוא יבורך כו', ובמקום אחר בפרשה זו בילקוט מסיק שבלעם ברכם ג' ברכות ואלו הן מה טובו אוהלך יעקב מי מנה עפר יעקב לא הביט און ביעקב, ומשה ברכן ד' ברכות, ואלו הן א' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ב' בפרשת שמיני ויבא משה ואהרן ויצאו ויברכו, ג' בפרשת פקידי וירא משה את כל המלאכ' ויברך אותם משה, ד' כאן וזאת הברכה, מדקאמר במדרש ראשון ברכה זו מוספת על הברכות כולם ש"מ שכל הברכות שברכם בלעם אותן הברכות בעצמם ברכם משה ועוד הוסיף ברכה רביעית שנאמרה בפ' זו, ויש להתבונן מה ענין ברכותיו של משה לברכותיו של בלעם, ובטוב ההשקפה הצרופה נראה עין בעין שג' ברכות של משה מכוונין ממש כנגד ג' ברכותיו של בלעם, א' בלעם אמר מי מנה עפר יעקב וגו' ופשוטו מדבר בברכת ריבוי עם שלא יוכל איש למנות ולספור את ישראל, ומשה אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים, ונראה בברכה זו שבלעם היתה עינו רעה בברכתן של ישראל ומשהעינו טובה, יען כי בלע"לא מצינו שברכ' ממש ושהי"מבקש עליה' שיפרו וירבו כעפר הארץ אלא אמר שכך הוא הענין ר"ל שאמר דרך הגדה כמגיד איזו ענין שישראל רבים הם ואמירה זו היא כעצם ענין הבעלי עין הרע שצועקים על הדיבור ומתוך צעקה זו הוא מכניס בהם עין הרע כמו שבארנו למעלה פרשת בלק על פסוק מברך רעהו בקול גדול וגו' עיין שם, אבל משה שהיתה עינו טובה ברכם ממש והתפלל על שיפרו וירבו אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים וגומר ואמר זו משלי הוא וה' יברך אתכם כאשר דבר לכם כי לא רצה ליתן קצבה לברכתם כמו שפרש"י במקומו, ב' בלעם אמר לא הביט און ביעקב זה על העגל שלא היה לישראל חלק ונחלה בו אלא הערב רב עשאוהו כמ"ש ידע שור קונהו וגו' ישראל לא ידע וגו' ע' כל הענין בילקוט דישעי', וכנגד זה אמר אצל משה בפרשת שמיני ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגומר ואל בני ישראל תדבר לאמור קחו לכם שעיר עזים לחטאת ועגל וגו' ודרשו רז"ל כל הענין ההוא שבא העגל לכפרה על מעשה העגל ואחר כפרה זו נאמר פסוק ויצאו

ויברכו את העם לומר שאחר שעשו תשובה והביאו עליהם כפרה על העגל אז הם ראוין לברכה, ונראה בזה שבלעם הי' עינו רעה בישראל כי באמת העגל אע"פ שהערב רב היו מתחילין בדבר עבירה מ"מ הרי החטיאו גם את בני ישראל והיו צריכים לתשובה וכפרה, ובלעם לפי שהיתה עינו רעה בישראל על כן החניפם בחלקות דבריו ואמר לא הביט און ביעקב לומר אע"פ שחייבים אתם מ"מ הקב"ה לא הביט באוניות שלכם לפי שהיתה עינו רעה בישראל ע"כ החניפם בחלקות דבריו ואמר לא הביט און ביעקב וממילא לא יעשו תשובה ולא יבקשו כפרה וימקו בעונם, אבל משה לא ברכם כי אם אחר התשובה והכפרה שהביאו על העגל ובזה הורה להם שאינן ראוין לברכה כי אם אחר הכפרה ובזה ידעו נאמנה שתמיד הם צריכים לתשובה וכפרה יען כי אין לך דור שאין בו חלק מן מעשה העגל כדאיתא בפרק חלק ומביאו הילקוט פרשת כי תשא, וזהו שמסיק בילקוט פרשת כי תשא דף ק"ט למה ה' יחרה אפך בעמך זה"ש מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון מוכיח זה משה כו' ממחליק לשון זה בלעם שהחליקן בנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשטים ובמלת אחרי דרש על שאמר משה לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה ולהקב"ה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך כו' ע"ש כל המאמר ותמצא באר היטב רמז נכון לכל דברינו כמבואר למבינים ולמשכילים בעיון מעט, ג' בלעם אמר מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל שפשוטו נאמר על האוהל מועד שנקרא משכן, וכנגד זה אמר משה במעשה המשכן וירא משה את כל המלאכה ויברך אותם משה מה ברכה ברכם ויהי נועם ה' עלינו וגומר, הנך רואה שבלעם שהיתה עינו רעה בישראל לא ברכם כלל אלא היה משבחם ואמר דרך תימה מה טובו אוהליך יעקב וכ"ז מדרך בעלי עין הרע לשבח איזו ענין בקול גדול כדי להכניס בו בעין הרע כדרך מברך רעהו בקול גדול, אבל משה שהיתה עינו טובה בישראל ברכם ברכה גמורה ומה ברכה ברכם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם שנ' ויהי נועם ה' עלינו רוצה לומר תזכו לחזות בנוע' ה' ולבקר בהיכלו, לכך אמר הקב"ה על בלעם רשע זה עינו רעה בברכתן של ישראל ובכל ברכה וברכה הוא מכניס בהם עין הרע, ע"כ לא רצה הקב"ה להניחו נברך את ישראל ברכ' רביעית שלא יכניס גם בזו עינו הרע' כי בתלתא זמנא הוי חזקה שיעש' כך בכל ברכה וברכה, ומה שמסיק שהיה לו לברכם שבע ברכות כנגד ז' מזבחות שערך היינו כנגד ז' מזבחות שערכו אברהם יצחק ויעקב כי כנגדם ערך בלעם ז' מזבחות כדי לבטל מהם זכות ז' מזבחות של האבות וכאשר ראה כי לא היה יכול לבטלם על כן הוצרך לברכם כנגד ז' מזבחות של האבות כי זכותם יעמוד לעד, או היה לו לברכם שבעה ברכות כדי לבטל מהם זכות ג' אבות וד' אמהות, ואולי שכנגד' ערך ז' מזבחות וזהו שארז"ל סימני

אבות הראו לו ש"מ שהיה רוצה לבטל מהם זכות אבות ולכך הקריב פר ואיל פר לבטל זכות אברהם איל לבטל זכות של יצחק אבל כבש או עז שכנגד יעקב לא הקריב כי חשב שבלאו הכי יבטל זכותו של יעקב ע"י שיזכור לפניו יתברך חטאתו ונגלה עון יעקב הן מצד שנשא שני אחיות הן מצד שהחניף לעשו הרשע וקראו אדוני ונגד ב' פעמים כה שאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב אמר הוא לבלק התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה ר"ל תלך אתה כנגד כה אחד לבטל על ידו ברכת כה יהיה זרעך, ואנכי אקרה כה שני כדי לבטל על ידו כה תברכו את בני ישראל, ומכ"ז ראיה שרצה בלעם לבטל זכות אבות ואגבן רצה לבטל גם ג' רגלים שחגגו האבות כמו שיתבאר לקמן שהאבות שמרו כ"א מהם רגל א' פרטי ויש לזה רמז מן פרשה זו, וזה לפי שבכל השנים קורין פרשת וזאת הברכה בחג שמיני עצרת ושמח' תורה על כן נ"ל להביא ראיה מן הפרשה על אלה מועדי ה'. ומן פסוק:

מאמר שעא

באור פסוק שמח זבולון וגו'

ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך וישששכר באוהלך וגומר שנ' עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק ושפוני טמוני חול קשה מה ענין פסוק עמים הר יקראו שפרש"י על המועדים אל פסוק שמח זבולון בצאתך ועוד קשה למה קרא לישראל עמים וכפי הנראה שכל האומות מצפים על המועדות אשר בזכותם מתברכין כל תבואות השדה בפסח ופירות האילן בעצרת וגשמי השנה בסוכות וכל הארצות מתמצית ארץ ישראל שותות על כן כל העמים להר יקראו שם יזבחו ישראל ע' פרים לכפר על כל האומות כי שפע ימים ינקו אשר משם מקור כל גשמי השנה אשר מקורם מן חג הסוכות כמ"ש ואם משפחת מצרים לא תעלה לחוג חג הסוכות ולא עליהם יהיה הגשם לכך נאמר בזבולון שישמח בצאת השנה זמן אסיפה ואגב זה נ"ל לתרץ מה שנאמר וחג האסיף תקופת השנה קשה למה אמר בפרשת משפטים וחג האסיף בצאת השנה ובפרשת עקב כתיב ארץ אשר עיני ה' אלהיך דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית השנה וזה ודאי בראש השנה וסוכות שבו נדונין על הגשמים קראו ראשית של שנה הבאה וסוף שנה שעברה ולמה תלה הסוף בראשית או אפכא, ונראה שבוודאי בראשית השנה בראם השנה נדונין מה תהא בסופה כפרש"י שם, שהדין של ראשית השנה תלוי בסוף השנה כי אם בזמן אסיפה מרבים בצדקות שנזכרו בפרש' ראה בחג הסוכות ארבע כתות של הקב"ה בזכות זה מתברכין גשמי השנה וא"כ סופו נעוץ בתחלתו ותחלתו נעוץ בסופו כי אם גשמים יורדין ונדונו לטובה בתחלת השנה אז יוכלו לעשות צדקה ברבוי באספם תבואת השדה, וכן

לאידך גיסא אם בצאת השנה ירבו בצדקות לפיהן ירבו גשמי השנה לברכה, וזה"ש שלח לחמך על פני המים כו' מסיק ברבתי שיתן לעמלי תורה שנמשלה למים וכן משמע גם בפסוק אשר כם זורעי על כל מים כו' וטעם לדבר שיהיה השכר מדה כנגד מדה ממש שבזכות מים של תורה יתברכו מים של גשמים ע"ד יערוף כמטר לקחי גדול יום הגשמים כיום מתן תורה כו', אבל מכ"מ גם בזכות שאר צדקות יתברכו כל תבואות השדה שכן מצינו שכל המועדות גורמין ברכה בתבואה והיינו מצד הצדקות שעושין בכולם בנדרים ונדבות ומעשרות יתברכו בפסח תבואת הארץ ובעצרת פירות האילן ובחג גשמי השנה:

מאמר שעב

מדרש על תן חלק לשבעה וגם לשמונה

ודבר זה כולו רמוז בשלח לחמך על פני המים תן חלק לשבעה כו', וע"ד שבארתי המאמר לר"א על המילה ושבת ולר' יהושע על פסח וחג וגם לרבות עצרת ר"ה י"כ כי כולם זמן לגשמים, בפסח בו התחילו ענני כבוד ליל לפני ישראל ומאז נשתעבדו להם העננים נתת מטר ארצם וכן בפסח מתפללין על הטל הבא מעננים שלמעלה אשר כבוד ה' בתוכם לא כסתה עננים עבים כי אדרבה המה מפסיקין בעד הטל, ובעצרת יום מתן תורה הרים נזלו אף שמים נטפו וגומר וברי"ה נברא אדם הראשון וכתיב כי לא המטיר ה' ואדם אין ש"מ שמיום שברא אדם התחיל המטר, ויום כפור ע"ד שמסיק ברבתי פרשה י"ג שהגשמים מכפרין שנ' תהום אל תהום קורא וגומר וסמך ליה נשאת עון עמך כו' וחג הסוכות בו נדונין על הגשמים לכך מרבים בצדקות בכל זמנים אלו, לפי שלדברי ר"א שדרש שבעה ושמונה כנגד שבת ומילה וראייתו מן אליהו שנ' וישם ראשו בין ברכיו וגומר ויהי בשביעית כו' וכתיב שם הנה עב קטנה ככף איש עולה מהו ככף איש אלא לומר לך שהעננים תלוין בכף איש אם כפו פתוחה לעניים ליתן ברבוי גם ה' יתן הטוב ע"י העננים ברבוי ואם הכף איש קטנה מקמצת ניתן בצמצום גם העב קטנה נותן מטר בצמצום כמו שמפרשים פסוק ה' צלך על יד ימינך כצל העושה כל מה שהיד עושה אם פתוחה אם סתומה, לפיכך הזכיר זכות המילה כי ערלת הלב נמול ג"כ על גב סתם מינה ואז יהי' לו לב טוב ליתן צדקה לפיכך מלה ים לה בזכותה יתברכו הגשמים, והשביעית שבת זה המוציא על עונג שבת כי כל הוצאותיו קצובים לאדם מר"ה כו' חוץ מהוצאת שבת מחן דמוסיף יוסיפו לו והיינו גשמיכם בעתם לילי שבתות כי בזכות כבוד השבת ירדו הגשמים וכמו שכתוב אז תתענג על ה' וגו' ודרש רבי אלעזר זה על מה שנ' אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו הן בזכות הצדקה הרמוזה בשלח לחמך על פני המים דהיינו צדקה על תלמוד תורה שנמשלה למים הן ע"י המילה המסבבת גם סתם צדקה

כשלא יאמץ לבבו הן ע"י שיוסיף על כבוד שבת כי כל המוסיף בכבוד שבת וב הוצאות בניו לתלמוד תורה מוסיפין לו מן שמיא כו' על כן הזכיר כאן הצדקה על פני המים וסתם צדקה במלה וצדקה להוסיף על כבוד שבת, ורבי יהושע דייק מדלת כתיב לשביעי וגם לשביעי וגם לשמיני ואמר לשבעה ולשמונה שמע מניה שמדבר במועדים כי כולם זמן גשמים כאמור ואמר על כולם שלח לחמך על פני המי' כי מטעם זה נאמר תוך המועדים פסוק ובקצרכם קציר ארצכם וגומר לזרזם על הצדקה במועדות כדי שבזכותה יתברכו כל פירות השנה וכמ"ש שסוף השנה ותחלתה תלוין זה בזה ע"ד ב' כפין כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך וגו' ר"ל תלוין שניהם זה בזה, ר"ל אם כף שלך פתוחה במתנת יד אז גם כף של הקדוש ברוך הוא פתוחה כברכת ה' זהו סוד שני כפין אלו התלוין זה בזה וכן לאידך גיסא אם יתן ה' לך ברכה הרבה אזי כפי הברכה ההיא תוכל ליתן הרבה והיינו כדרך שבא לראות כך בא ליראות, וזה"ש ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך רצה לומר בצאתך לסחורה או בצאת השנה תתברך ברבוי תבואות לפי שישכר עוסק בתורה באהלך של זבולון רצה לומר אתה מפרנסו ושולח כך ראיה שגם סתם צדקה מביאה הברכה בכל התבואות וגשמים שאמר עמים הר יקראו עולים בשלש רגלים כפרש"י שם יזבחו זבחי צדק רצה לומר זבחים של צדקה לעניים כמו שפרש"י על פסוק איש כמתנת ידו כו' שלמים מרובים, כי שפע ימים ינקו בחג הסוכות יזכו שיהיה מטר ארצם אשר מקורם מן ים אוקינוס בשפע וברבוי ע"ד עב קטנה ככף איש ר"ל לרב ירבו למעט ימעיטו, ושפוני טמוני חול יתבאר לקמן, וכ"ז בזכות צדקה שעושין ברגלים לגר ליתום ולאלמנה אע"פ שאינן בני תורה ואם בסתם צדקה כך ק"ו בשולח לחמו על פני מים התורה ומביא ראיה מן המועדות על מעשה זבולון שהחזיק את ישכר באהלו דאל"כ מה ענין עמים הר יקראו אל זבולון וכי המקדש היה בגבולו שהרי המקדש היה בחלקו של בנימין ויהודה ואם כן למה אמר עמים הר יקראו אצל זבולון וישכר, ואף אם נאמר שעמים הר יקראו כפרש"י על למוד התורה כי שם יאספו כל העדרים רועי ישראל ללמוד התורה מן בני ישכר יודעי בינה לעתים מ"מ אכתי קשה על מה שפרש"י שם יזבחו ברגלים זבחי צדק וכי דווקא ברגלים עולים לשאל משפטי צדק הלא גם בשאר ימות השנה עולין אל המקום אשר יבחר ה', כי יפלא מהם דבר למשפט בין דין לדין בשאר ימות השנה ואע"פ שפשוטו של מקרא שאגב זה בעלותם לשאל ההוראה יזבחו שם גם זבחי צדק ולא יראו את פני ה' ריקם, מ"מ אכתי קשה מה ראה רש"י על ככה שפרט דווקא הרגלים, וע"ק כי שפע ימים ינקו פרש"י על ישכר וזבולון למה המה ינקו שפע ימים יותר מזולתם וע"ק למה לא נאמר ולישכר אמר ולהנחתנו הכל מתורץ, ומה

שמסיק ואם יפול עץ בדרום כו' עשה פירוש על וגם לשמונה שגם שמיני עצרת מכלל הסוכה שהרי עצי סוכה אפילו אם נפלו שם יהו ואסור לטלטלן בשמיני ואם תאמר אם כן למה אין ישיבת סוכה גם בשמיני על זה אמר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ור"ל כדי שיתפללו על הגשם ביום שמיני בלב שלם, ואמר שמח זבולון זו שמחה לשם שמים כי מטעם זה נאמר תחלה ושמחת בחגך אתה כו' והגר והיתום כו' וזהו שמחה של מצוה ואחר כך אמר והיית אך שמח אך מעוט לומר שימעט בשמחה שאינה של מצוה.

כדמסיק פרק במה מדליקין א"ר יהודא בריה דרב שמואל בר שילא משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שיש בו דברים סותרין זה את זה ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו ד"ת וסופו דברי תורה תחילתו ד"ת שנ' מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואמרי דבי ר' ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם השמש יש לו, סופו ד"ת שנאמר סוף כל דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואם מצותיו שמור כי זה כל האדם א"ר אלעזר כל העולם לא נברא אלא בשביל זה ר' אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כלו שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זומא לא נברא העולם כלו אלא לצוות לזה, ומאי דבריו סותרין זה את זה כתיב טוב כעס משחוק וכתי' לשחוק אמרתי מהולל פירש"י משובח, וכתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זה פושה לא קשיא טוב כעס משחוק טוב כעס שכעס הקב"ה על הצדיקים בעה"ז משחוק שמשחק על הרשעים בעה"ז, ולשחוק אפרתי מהולל זה שחוק שמשחק ק הקב"ה עם הצדיקים בעה"ב ושבח אני את השמחה זו שמחה של מצוה ולשמחה מה זו עושה זו שמחה שאינה של מצור וק' וכי לא היינו יכולין לתרץ תירוצים אילו בלא תחילתו וסופו ד"ת לפום ריהטא שהתירוץ לבד אינו מספיק כי לא פורש בו הדבר כי הפסוקים נאמרו סתם, אלא דרש האי לדסמך ליה והאי לדסמך ליה כי פסוק לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו פושה סמוך לפסוק מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש אבל יש לו יתרון במה שקודם השמש ע"ז פי' ואמר שדיוק זה שיש לו יתרון במה שקודה השמש והיינו התורה ומהו היתרון השחוק שיעשה הקב"ה לצדיקים שנ' אז ימלא שחוק פינו זה"ש לשחוק אמרתי מהולל הל"ל לשחוק אומר אני מהולל אלא אמרתי לשון עבר ר"ל מה שאמרתי למעלה כמשבח הדבר שהוא קודם השמש היינו שבח והילול של שחוק לצדיקים, ומה שאמרתי למעלה מה יתרון לו בכל עמלו כמדבר דרך תימה היינו ולשמחה שהיא תחת השמש אמרתי מה זה פושה דרך תימה ותדע כי השמש עושה בשמחה רצון קונו שנ' ישיש כגיבור לרוץ אורח והאדם אינו שוה לשמש לעולם אלא או קודם לשמש במדריגה או תחת השמש במדריגה כי אם יעשה רצון קונו ויתעסק

בשמחה של מצוה הרי יש לו קדימה אל השמש כי השמש עושה מהכרח כי אין בה יצר הרע והאדם מרצון מטוב בחירתו צריך הוא להלחם עם יצרו, ואם יתעסק בשמחה שאינה של מצוה הרי הוא תחת השמש במדריגה כי השמש עושה בשמחה רצון קונו, וכן פסוקי טוב כעס משחוק, ושבחתי אני את השמחה, פי' שניהם בפסוק סוף דבר הכל נשמע כי טוב כעס היינו מה שכועס על הצדיקים בעה"ז כדי להטיב אחריתם לעה"ב ע"ז אמר סוף דבר הכל נשמע כי הכל הולך אחר הסוף כי טוב אחרית דבר מראשיתו ומה שאמר ושבחתי אני את השמחה עשה פירוש שבשמחה של מצוה ידבר שנ' את אלהים ירא ואת מצותיו שמור ע"ד וגילו ברעדה ר"ל במקום שמחה שם תהא יראת ה' והיינו את מצותיו שמור בשמחה של מצוה

וסובבים על קוטב זה פסוקי קהלת כי מתחילה קראו מלך ישראל ואח"כ אמר הייתי מלך להורות שקודם שהקהיל כל החכמות היה טועה בדמיונו לאמר שהוא מלך ואח"כ ע"י השגת החכמה הבין וראה כי מלכותו הבל ואיך ימלוך אדם להבל דמה פ"כ אמר הייתי מלך הבל הבלים כו' ע"ד שנ' כי טוב בכל פרט מן מעשה בראשית ואח"כ בבריאת האדם נאמר וירא אלהים את כל אשר כשה והנה טוב היינו טוב כללי וביאר שלמה שאין טובתם כי אם בזמן שמשתמשין בהם לשם מצוה אבל לדבר הרשות בא להחביל כל הפרטים שהמה הבלים נפרדים אחד לא' ולא זו כל אחד בפי עצנמו אלא אפי' בהצטרפם כולם יחד אמר שנית הבל ה הכל הבל, והתחיל תחלה בהרכבת האדם מן ד' יסודות שכל יסוד ישוב לשרשו ואם כן למאי נפקא מינה נברא אם לא כדי להעלותו ממקומו אל מדרגה גדולה מזו והרי עינינו רואין שאין לדבר כן כי דור הולך ודור בא וחלק הארץ שבו עומד לכולם כי ישוב העפר על הארץ כשהיה, וכן וזרת השמש ובא ששמש הוא יסוד האש שבו אל מקומו שואף זורח הוא שם כמו השמש וכן סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח רצה לומר ישוב יסוד הרוח לשרשו, כל הנחלים הולכים אל הים וגומר שם הם שבים ללכת כי גם יסוד המים שב אל שרשו, ואם כן למה זה נברא לריק ולבהלה, וא"ת שלכך נברא כדי שידע כל פעולות ה וישיגם על מתכונתם, על זה אמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר כו' מה שהיה הוא שיהיה בכל עניני עוה"ז אין כל חדש חוץ מן תלמוד תורה יכול לחדש בה דבר זה"ש יש דבר ר"ל לשון יש שייך בתורה על זה יכול לומר ראה זה חדש הוא בעוה"ז הנברא אבל מ"מ כבר היה לעולמים אשר לפנינו זו אלפים שנה שקדמה לעולם התורה אבל בעולם הנברא יכול כל תלמיד חכם לחדש דברים זהו שאמרתי ואין יתרון תחת השמש כי אין זכרון לראשונים כו', דברתי אני עם לבי כו' ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות וסכלות לקבץ בלבי כל ההפכים

דהיינו החכמה וההוללות דהיינו השמחה, ידעתי שגם זה רעיון רוח כי ברוב חכמה רוב כעס כו' והשמחה היא בהפך הכעס ואיך יתחברו שני הפכים בלב אחד, גם יתכן לפרש כי ברוב חכמה יוסיף עליו כעס ה' אם יחטא כי החכם יודע רבינו ומורד בו מה שאין כן בכסיל ויכול להיות שעל זה אמר ולתור בחכמה כו' הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו ר"ל לענותו ביסורין עבור החכמה שהיה חכם ועבר על רצון קונו ואלו היה שוטה לא היה נפגע אמרתי אני בלבי לכה אנסבה בשמחה ר"ל לקבוע השמחה לבדי בלבבי בלא חכמה. לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה תרתי בלבי לעשות פשרה בין שתים אלו שאין מתחברין לדור במדור אחד היין והחכמה כי נכנס יין יצא סוד על כן תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נוהג בחכמה היינו ליתן לכ"א מדור בפני עצמו היין והבשר וחכמה בלב ולהיות מלא שמח' ועל דעה זו הגדלתי מעשי כו' ומסיים לא מנעתי לבי מכל שמחה רצה לומר אם אלך אחרי קנינים אלו אם כן אי אפשר למנוע הלב מן השמח' וכשהוא שמח וטוב לב א"כ נכנסיין יצא סוד החכמה כי ברוב חכמה רב כעס, ולסוף אף חכמתי עמדה לי כי ראוי לדחות התאות מפני החכמות כדי שהחכמה תשאר לבדה כי יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור כו':

ומחלוקת של ר' אלעזר ור' אבא ושמעון נראה לפרש שפליגי על מה קאי כי זה כל האדם אם על עה של סוף כל דבר הכל נשמע או על את האלהים ירא או על ואת מצותיו שמור ר"א אומר שקאי על מה של סוף כל דבר הכל נשמע כי במעשה בראשית נאמר דווקא ביצירת האדם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד מאד אותיות אדם כדמסיק ברבתי זה"ש סוף כל דבר במעשה בראשית הכל נשמע זהו מאמר כל אשר עשה, והוא מוכיח כי זה כל האדם מדהזכיר כלל זה אצל יצירת האדם ש"מ שהכל נברא בעבור האדם ולמה יברא הכל בטבורו אם גם הוא יתעסק בעסקי הגוף א"כ מותר האדם מן הבהמה אין, אלא ודאי שלכך נברא הכל בעבורו כדי שיהיה אדם עוסק בחכמה יותר מכל הנמצאים, ר' אבא סובר שקאי על את האלהים ירא כי היראה שקולה כנגד כל העולם והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וזה"ש כי זה כל האדם רוצה לומר כי זה כל הענין כולו נקרא על שם האדם כי הדבר בידו, שמעון אומר שקאי על ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם היינו לא נברא כל העולם אלא לצוות לזה כל המצוה, או לדברי ר' אבא ע"ד צדיק מושל ביראת ה' ומי מושל כי כו' והיינו שקול הוא כנגד כל העולם כי כולו בידו מצד היראה כאמור:

ויש ליישב עוד פסוק עמים הר יקראו ע"ד שנאמר פרשת משפטים שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה' ולא נאמר שם ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך

וגו' ובפרשת כי תשא כתיב את פני האדון ה וכתיב ולא יתמוד איש ארצך וגו' אלא לפי שארז"ל שקרינן יראה היו"ד נקודה חיריק דקרינן גם יראה היו"ד נקודה ציר"י ומכאן דרשו כדרך שבא לראות כך באי ליראות לפיכך בפרשת משפטים מדבר בציר"י שמשמעותו שכל זכורך יראה נראה אל האדון ה' וזה מדוקדק מן לשון אל דווקא ר"ל אתה תהיה נראה אליו ולא יפול בו לשון את כלל על יראה בציר"י ועל כן לא הזכיר כאן ולא יחמוד איש ארצך בעלותך ליראות כי דבר זה אינו מחייב העליה למקום המקדש כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ ויכול לראותו בכ"מ אבל בפרשת כי תשא קרינן יראה בחירי"ק לכך אמר את פני האדון שהזכרים יראו אותו על כן לא פול כחן לשון אל כלל אלא לשון את כענין ראובן הי' את שמעון ודבר זה מחייב העליה להר ה' כי אין אנו יכולין לראות כבוד ה' כי אם בהר ה' יראה על כן נאמר כאן ולא יחמוד איש ארצך בעלותך לראות פני ה' וזה פירוש נכין, ועל זה נאמר עמים הר יקראו כי שם יזבחו זבחי צדק נתן טעם על העליה להר ה' ולתרץ הלא עיני ה' משוטטות בכל הארץ ולמאי נ"מ ילכו להר ה' ליראות שם ומתרץ שעולין לראות ע"י הצדקה שנאמר אני בצדק אחזה פניך זה"ש כי שם יזבחו זבחי צדק על כן כל העמים צריכין לעלות אל הר ה' מקום שע"י שיזבחו זבחי צדק יזכו שם לחזות בנועם ה' ומה שקרא לישראל בשם עמים נראה לפרש שעמים קאי על אומות העולם כי שבעים פרים דחג היו מכפרים על כל האומות לפיכך כל העמים הר יקראו ר"ל כולם יקראו אל הר זה כי בו יזבחו זבחי צדק להם ע פרים המכפרין עליהם, ומה שנאמר ושפוני טמוני חול רמז אל זכות אבות טמוני חול אשר זכותם טמון לישראל כשישראל חוגגים שלש רגלים ודבר זה אנו למדין מן דברי האתון אל בלעם שאמר כי הכתני זה שלש רגלים אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים ושם מסיק סימני אבות הראו לו רצו בזה כי האבות קיימו ג' רגלים אברהם קיים עצרת יום מתן תורה כי בזמנו נשלמו ב' אלפים תהו בלא תורה והתחילו ב' אלפים תורה ומן הנפש אשר עשו בחרן עמא דשעבידו לאורייתא ושם ויעבור אברם בארץ עד שכם עד אלון מורה הראה שבועת התורה כו' ולפי שבזכות שתי הלחם דעצרת מתברכין פירות האילן על כן נאמר באברהם ויטע אשל נטע אילנות שיהיו לברכה כמדתו, ויצחק קיים הפסח שכן נאמר בו שני גדיי עזים אחד לפסח וע"י עומר של פסח מתברכין תבואת השדה לכך נאמר ביצחק ויזרע יצחק בשנה ההיא וגומר יעקב קיים הסוכות כת שלמדו מן פסוק ויעקב נסע סכותה ובסוכות מתברכין גשמי השנה כי שפע ימים ינקו ותל כן היה הנילוס עולה לקראת יעקב ויכול להיות שמטעם זה נאמר ואם משפחת מצרים לא תעלה וגומר למה לא יעלו המה יותר מן שאר אומות אלא לפי שיסמכו על הנילוס על כן הם חושבים שאינן

צריכין לעלות לחוב חג הסוכות וכדי שיתברכו גשמי השנה לפי שיש להם הנילוס על כן נאמר ולא עליהם יהיה הגשם וזה"ש כי שפע ימים ינקו ושפוני טמוני חול שעולי רגלים יאכלו זכות אבות הטמון להם בכל דור ודור, ובמדרש הרבתי תן חלק לשבעה וגם לשמונה ר"א ור' יהושע ר"א אומר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי שבת הא מה דאת אמר ויהי בשביעית מלכים י"ח פירוש ביום השבת, וגם לשמנה אלו שמונת ימי המלה, דכתיב וישם פניו בין ברכיו וגו' ולמה בין ברכיו אלא אמר לפני הקב"ה רשב"ע אפילו אין ביד בניך אלא ב' מצות הללו שבת ומילה כדאי שתרחם עליהם, ר' יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הפסח, וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג, ומנין לרבות עצרת ור"ה וי"כ ת"ל גם וגם רבוין, פירש בעל מתנות כהונה מכח הי מנייהו מפקת אתרבאי שלשתן ולי נראה ו' של וגם היינו ר"ה שהוא אחר מספר ו' ימים אחר בריאת עולם שנברא בכ"ה אלול, ג' על וגם היינו עצרת הבא אחר ג' ימי הגבלה, מ' של וגם היינו יו"כ הבא אחר מ' יום לעלות משה אל ההר, ני כל הימים מסוגלים אל המטר, יום חג פסח התחילו ענני כבוד ומאז נשתעבדו לישראל העננים וכן על מתחילין בפסח, חג הסוכות נדונין בו על הגשמים, עצרת יום מתן תורה כתיב גם שמים נטפו וגו' הרים נזלו, ר"ה נוצר בו אדם הראשון וכתיב כי לא המטיר ה' וגו' ואדם אין וגו' ביום כפור מסיק ברבתי בראשית פרק א א"ר חנילאי אף הגשמי' מכפרין על החטאים שנ' נשאת עון עמך לכך דרש תן חלק לשבעה וגם לשמונה על המועדות מדלא קאמר לשביעי ולשמיני ונראה הטעם לפי שבכל המועדות משמחים ד' כתות של הקב"ה על כן הצדקה גורמת הגשמים כמ"ש נשיאים ורוח וגו' לכך נאמר הנה עב קטנה ככף איש וגומר רצה לומר כף איש כשעור וכמדה שמודדין לצדקה בכף כך יהיו העבים נותנין מים לרב ירבו ולמעט ימעטו, לפכך תן חלק לשבעה ימי הפסח כי אז עדיין אין הגרגות מלאות בר וגם לשמונה גם לשון רבוי כי בחג האסיף תוסיף לעשות צדקה ברבוי, וכן תן חלק לז' שבת ע"ד כל המוסיף להוציא על שבתות מוסיפין לו ואולי זה טעם בעתו לילי שבתות זמן לגשמים ולשמונה מילה ים לה, ולדרש כנגד המועדות אמר גם לשמונה גם שמיני עצרת בכלל ז' ימי סוכה ומה שאין יושבין בה, היינו כדי להתפלל על הגשם בכוונה שאם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ותדע שיום ח' גם כן מכלל סוכות שהרי אם יפול עץ של סוכה בצפון או בדרום שם יהו ואסור בהנאה למה וכי לפי שאתקצאי לבין השמשות כו' אלא לפי שגם יום ח' נחשב מכלל ימי הסוכה, ולפי שימים אלו מתברכין בו נשמי השנה על כן ביותר צריכין להיות מזורזים על הצדקה זה"ש שלח לחמך על פני המים ר"ל בלחמך שתאכיל לד' כתות תזכה למים מתברכין, ועל המאמר זה קשה מה ראה ר"א לפרש ז' ח' על פסוק

של אליהו ואחאב, ועוד מה ענין זה אל מילה ושבת ולפום רהטא נראה שדרש זה ממה שנאמר שם ויהי בשביעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עולה מים ויאמר עלה אמור אל אחאב אסור ורד ולא יעצרכה הגשם וגו' כי בזמן ההוא היה רעב גדול והיו צריכין לגשמים, ועל כן סמך זה לפסוק תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו שמש מניה שהגשמים באים בזכות השבת והמילה שנרמז כאן בשבעה ושמונה כי זכותם יגרום שלא ידע האדם משים דבר רע שיהיה על הארץ לפי שזכותם גורם שאם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו לא על מקום מדברות, וכן אצל אליהו כשבקש על הגשמים הזכיר זכות השבת הרמוז בשביעית וזכות המילה הרמוז בין ברכיו ובזכות שניהם ויהי גשם גדול וגו' וטעמו של דבר רמז שלמה בפסוק הקודם שלח לחמך על פני המי כי ברוב הימים תמצאנו כי כמו שהנותן צדקה נראה כי הוא חסר מן ממונו ואעפ"כ אין הדבר נן אלא יש מפזר ונוסף עוד ואע"פ ששולח לחמו על פני המים ונראה כאלו הוא חסר מן אותו דבר מ"מ ברוב הימים ימצאנו, כך המילה והשבת גורמים הגשם המביא שובע לעולם כי בטבע הוטבע שכל מזונותיו של אדם באים מבית ומחוץ, מחוץ ע"י עמל ויגיעה של חרישה וזריעה וגשמים ואח"כ כשיכנס המאכל לתוך גוף האדם יתהפך המאכל לדם ומשם יזונו כל האברים ע"י הגידין והעורקים השולחים לכל האיברים הדם כדי חיותם ש' כי הדם היה מן הראוי לומר שהמילה הממעטת הדמים גורמת להתמעט מזונות האברים מבפנים, וכן השבת שבו שובתים בחריש ובקציר עי"ז יתמעטו מזונות האדם מבחוץ ואעפ"כ מצינו בהפך זה כי מצד הנס והשגחת השי"ת אדרבה השבת והמילה גורמים להוסיף על התבואות המסבבים חיות האדם, כי בשבת נאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כמו שהשמיטה גורמת רבוי התבואות שעשתה השנה לשלש השנים, כך השבת גרם לחם שנה בששי וכן היו מקריבין בשבת לחם הפנים כי משם ירד השפע והמזון לכל העולם, ובערלה נאמר להוסיף לכם על תבואתה כי הערלה נראה כאלו ממעטת הפירות ואמר הכתוב אדרבה שה ערלה גורמת רבוי התבואו' וידוע מרז"ל נאמרה ערלה באילנות ונאמרה ערל' כאן מה להלן מקום שעושה פירות כו' ודון מינה ומינה מה להלן מקום גורם רבוי הפירות כך סתם מילה גורמת רבוי הפירות שכן יוסף אמר למצרים שימולו כדי להסיר הרעב מהם, כי כ"ז מופת שהקב"ה מתנהג עם ישראל הפך הטבע וכל מה שנראה שכפי הטבע הדבר מזיק אל מזונו, הנה בהשגחת השם יתברך אדרבה הדבר מסבב רבוי המזון על כן הזכיר אליהו המילה והשבת שבזכותם ירד הגשם המסבב התבואות והפירות, אבל ר' יהושע דרש כל המקראות על המועדות הגורמים גם כן רבוי התבואות והגשמים

כדמסיק בילקוט פרשת פנחס מר' עקיבא אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שאברך לכם תבואה שבשדות, הביאו שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן, נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי השנה עכ"ל, ואע"פ ששתי הלחם אינן ממין האלנות מ"מ שוים המה מצד היותם מאכל מיוחד לאדם דווקא, כי העומר הבא מן השעורים מאכל בהמה לפי שבצאתם ממצרים לא יצאו ישראל מהבהמיות. עד אשר ספרו מ"ט יום כנגד מ"ט שערי בינה שנמסרו למשה ואז באו לכלל אדם על כן מביאין שתי הלחם מן החטים מאכל אדם ובזכות זה יתברכו פירות האילן המיוחדים לאדם שנאמר הנה נתתי לכם כל עשב וגו' ואת כל העץ וגומר ולכל חית הארץ וגומר את כל ירק עשב וגו', ויש רמז למועדים מן פסוק משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה כך נזכירה דודך מיין משרים אהבוך, ומסיק ברבתי ר' אבין פתח זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה נשמחה בך בך בהקב"ה בך בישועתך בך בתורתך בך ביראתך א"ר יצחק בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה, נזכירה דודך מיין מיינה של תורה הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, דבר אחר מיין היינו מיין של אבות כו', וקשה מה ענין ואבות לכאן אלא לפי שהאבות קיימו ג' רגלים אלו כאמור והזכיר כל ג' רגלים אל נרמז משכני אחריך נרוצה כנגד הפסח שהיה זכר ליציאת מצרים ועל הכניסה אל מצרים ואמר משכני כמ"ש בהבלי אדם אמשכם וגו' משל לפרה כו', אחריך נרוצה בגאולת מצרים הנאמר ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה רוצה לומר שהלכו בחפזה כי היו ממהרים לילך אחרי השם יתברך שנאמר וה' הולך לפניהם, הביאני המלך חדריו הקף ז' העננים כנגד חג הסוכות נגילה ונשמך בך בתורתך זהו כנגד עצרת יום מתן תורה, נזכירה דודך מיין היינו כר' יהושע הסובר בשמחת המועדות חלקהו חציו לה' וחציו לכם וכל שמחה נקראת על שם היין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש וגו' ומתוך אותו יין שהוא של מצוה בימים טובים נזכירה דודך היינו דודיו של הקב"ה כי אין סעודה של מצוה מפורשת בתורה כי אם סעודות המועדות ומתוך סעודה של מצוה ודאי מזכירין אהבת ה' ודודיו והינו חציו לה' ולכם, ורמז ביין גם האבות כי האבות קיימו ג' מועדים אלו כאמור מישרים אהבוך דרש שם על האבות, ויתכן לפרש מישרים לשון פשרה כי חציו לה' וחציו לכם הוא דרך פשרה, וזהו שמסיק ר' אבין אין אנו יודעין אם בו קאי על ביום רוצה לומר שימחו ביום המועד, ע"י שיהיה אוכל ושותה כל היום, או בהקדוש הוא להיות יושב ושונה כל היום כשהוא אומר נגילה ונשמחה קאי על ביום וא"כ תרווייהו במשמע כר' יהושע שאמר חלקהו חציו בך בך בתורתך וכן נזכרו כל ג' מועדות בפסוק

כי בשמחה תצאו וגו' כארז"ל סקבא דשתא ריגלא כי ע"י שהיו שמחים כל היום וע"י אותן שמחות היו קטטות רבות בישראל ע"כ גלו מעל אדמתם והשמחה גרמה היציאה כי דוקא מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראו קודש ר"ל שתקיימו בו גם קדושת היום בתורה ותפלה ונדיבות לפרנס ד' כיתות של הקב"ה שנזכרו פ' ראה אלה הם מועדי ר"ל אלה הם מועדים שיש להקב"ה חלק בהם אבל המועדים שהם שלכם לבד עליהם נאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח וטורח זה היינו טרחכם משאכם וריבכם כארז"ל סקבא דשתא ריגלא, ובשלום תובלון אל הארץ ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה זהו ביציאת מצרים שנ' ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן וכתיב מדלג על ההרים וגו' הנדרש על יציאת מצרים, ונקט הרים כי בו מתברכין התבואות ביותר כמו שפרש"י פרשת עקב על מה שנאמר ארץ הרים ובקעות וככר אמרנו שבפסח בזכות העומר מתברכין תבואות שבשדות, וכל עצי השדה ימחאו כף זהו כנגד העצרת שבו מתברכין פירות האילן וזה"ש תחת הנעצוץ יעלה ברוש וכנגד הסוכות שבו מתברכין גשמי השנה אמר ותחת הסרפד יעלה הדס כי ההדס מן ד' מינים שבלולב הצריכין למים ביותר והיה לה' לשם שיקיים בהם גם חציו לה', זה"ש כאן שלח לחמך על פני המים רמז למועדות שצריך לפרנס בו ד' כתות של הקב"ה כדאיתא במסכת חגיגה אמר רבא מ"ד מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב מה יפו פעמיך של עולי רגלים בת נדיב בת אברהם שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם ונקט דווקא אברהם שהיה תחלה לגרים ע"כ רמז כאן שעולי רגלים צריכין להיות נדיבי עם כאברהם שיפרנסו ד' כתות של הקב"ה כי אברהם מאחר שהיה ראש לגרים על כן ידע ביותר נפשו וצערו של הגר ואז ביותר הוא יודע שראוי לשמחו כמ"ש וידעת' נפש הגר כי גרים היית' וגו' וכן ד' כתות אלו חשב אם הגר עם יתום ואלמנה, לכן הפסוק מקדים לזכירת ג' מועדים פסוק שלח לחמך על פני המים המדבר בצדקה ואח"כ הזכיר כל ג' מועדות באמרו תן חלק לשבעה, ואזיל ר' יהושע לטעמיה כי הוא סבור חלקהו חציו לה' וחציו לכם וכדי שלא תאמר ששמחת המועדות פירושו שיהי' אוכל ושותה כל היום, ת"ל תן חלק לשבעה רק חלק אחד יתן לשבעת ימי הפסח לשמחה וחלק שני יתן לה', וגם לשון לא זו אף זו, כי בימי הפסח לא נזכרה השמחה בתורה בפירוש פשיטא שלא יתן לכם כי אם חלק ממנו, אלא גם לשמונת ימי החג שנזכרה השמחה בהם בפירוש מכ"מ לא יתן לשמחה ההיא כי אם חלק כאמור, וגם לרבות עצרת ר"ה יו"כ, כי בעצרת ור"ה גם כן צריך לחלק ויו"כ אע"פ שאון בו אכילה ושתיה והוא כולו לה' מ"מ מאחר שתני ר' חייא מדפתי שכל האוכל בתשיעי כאלו התענה ט' ועשירי כך כל המתענה בעשירי כאלו אכל ושתה לשם מצוה

ואכילת יום ההוא רוחנית שנזונין מן זיו השכינה או קאי על שמחת כבוד של כסות ל נקיה בי"כ, ואח"כ אמר כנגד הפסח כי לא תדע מה תהי' רעה על הארץ רצה לומר בתבואת הארץ המתברכין בפסח, ואח"כ כנגד שמונ' ימי החג שבהם מתברכין גשמי השנ' אמר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואח"כ כנגד העצרת שבו מתברכין פירות האילנו' אמר אם יפול עץ בדרום וגו' שם יהו יפול פרש"י ישכון, וקש' על מה קאי שם יהו פשיט' שבמקום שישכון העץ שם יהו, כי שם יהו יוצא לשני, אלא כך פירושו כי מאחר שבזכות שתי הלחם מתברכין פירות האילן קשה למה שתי הלחם אלא לפי שעץ חיים ש התורה יש בו ימין ושמאל והיינו בזמן שלומדין לשמה או שלא לשמה כמ"ש אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, וכן כל עץ עושה פרי העומד לצד דרום הוא משובח,, כל ארצות הדרום עושין פרי מבושל ומשובח ממגד תבואת שמש יותר מן הארצות הצפון הקרים, ובא להורות שיש כאן ב' מיני לחם כי בזמן שמעמידין עץ חיים של התורה לא ימין ללמדה לשמה אז גם לעומת זה הקב"ה שולח הברכה בפרי העץ כאלו עמדו כולו לצד דרום ובזמן שמעמידין עץ חיים של התורה לצד שמאל ללמדה שלא לשמה אז גם לעומת זה אין הקב"ה שולח כ"כ הברכה בפרי העץ אלא מעט כאלו עמדו בצד שמאל זה"ש אם יפול ישכון עץ קיים של התורה בדרום או בצפון מקום שיפול עץ חיים זה שם יהו רצה לומר שם יהיו גם סתם עץ עושה פרי כי זה לעומת זה עשה האלהים:

תושלב"ע